MEHMET AKİF ERSOY ŞİİR KÜLLİYATI

Safahat

Yayına Hazırlayan
Necmettin TURİNAY

İSTİKLAL MARŞI'NIN
KABULÜNÜN YÜZÜNCÜ YILI

İSTİKLAL MARŞI'NIN
KABULÜNÜN YÜZÜNCÜ YILI

İSTİKLÂL MARŞI'NIN KABULÜNÜN YÜZÜNCÜ YILINA ARMAĞAN

Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyatı

SAFAHAT

Yayına Hazırlayan
Necmettin TURİNAY

İSTİKLÂL MARŞI'NIN YÜZÜNCÜ YILINA ARMAĞAN - 1

YAYIN SAHİBİ
Prof. Dr. Mustafa ŞENTOP
Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

YAYINA HAZIRLAYAN
Necmettin TURİNAY

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Mehmet Ali KUMBUZOĞLU
Genel Sekreter

YAYIN YÖNETMENİ
Dr. Necati SUNGUR
Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanı

EDİTÖR
Selçuk KARAKILIÇ

YAPIM
Grafik Tasarım: Müge İMİR BALCI
Yeşim SEL
Tasarım Birim Sorumlusu: Müjgan ÜNSAL

BASKI
1. Baskı Mart 2021
2. Baskı Eylül 2021

ISBN
978-605-2089-41-5

BASKI ADEDİ
1000

© Eserdeki yazı, fotoğraf ve resimlerin tamamı veya bir bölümü izin alınmadan optik, elektronik veya mekanik yolla basılamaz, çoğaltılamaz.

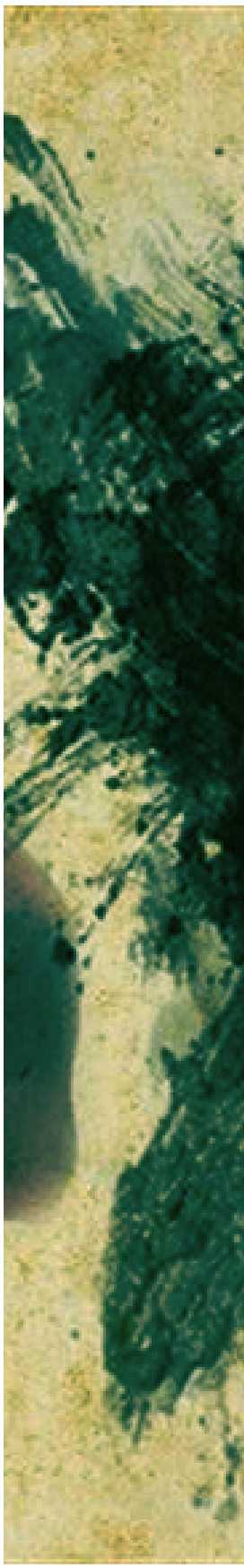

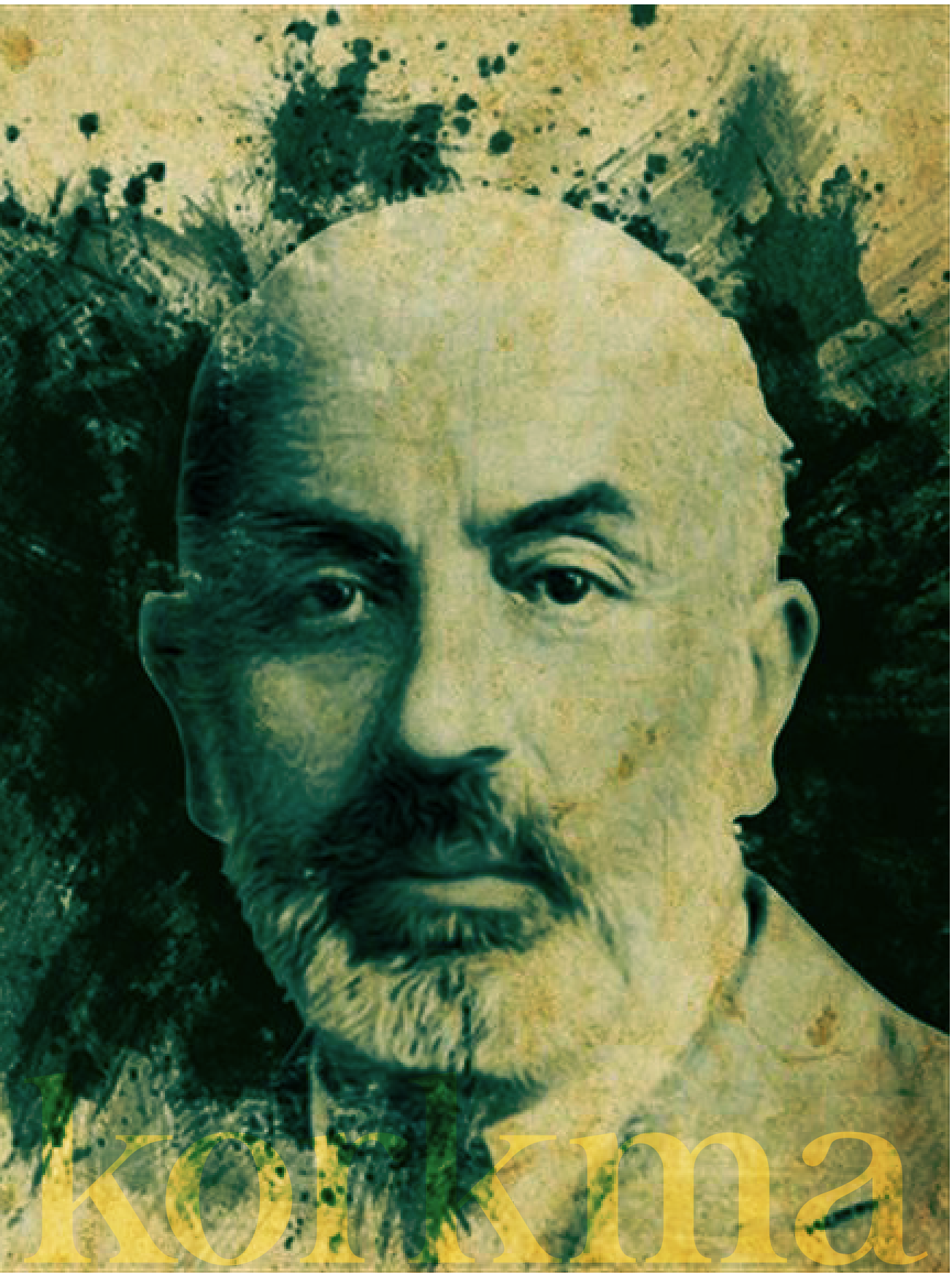
KOLKMA

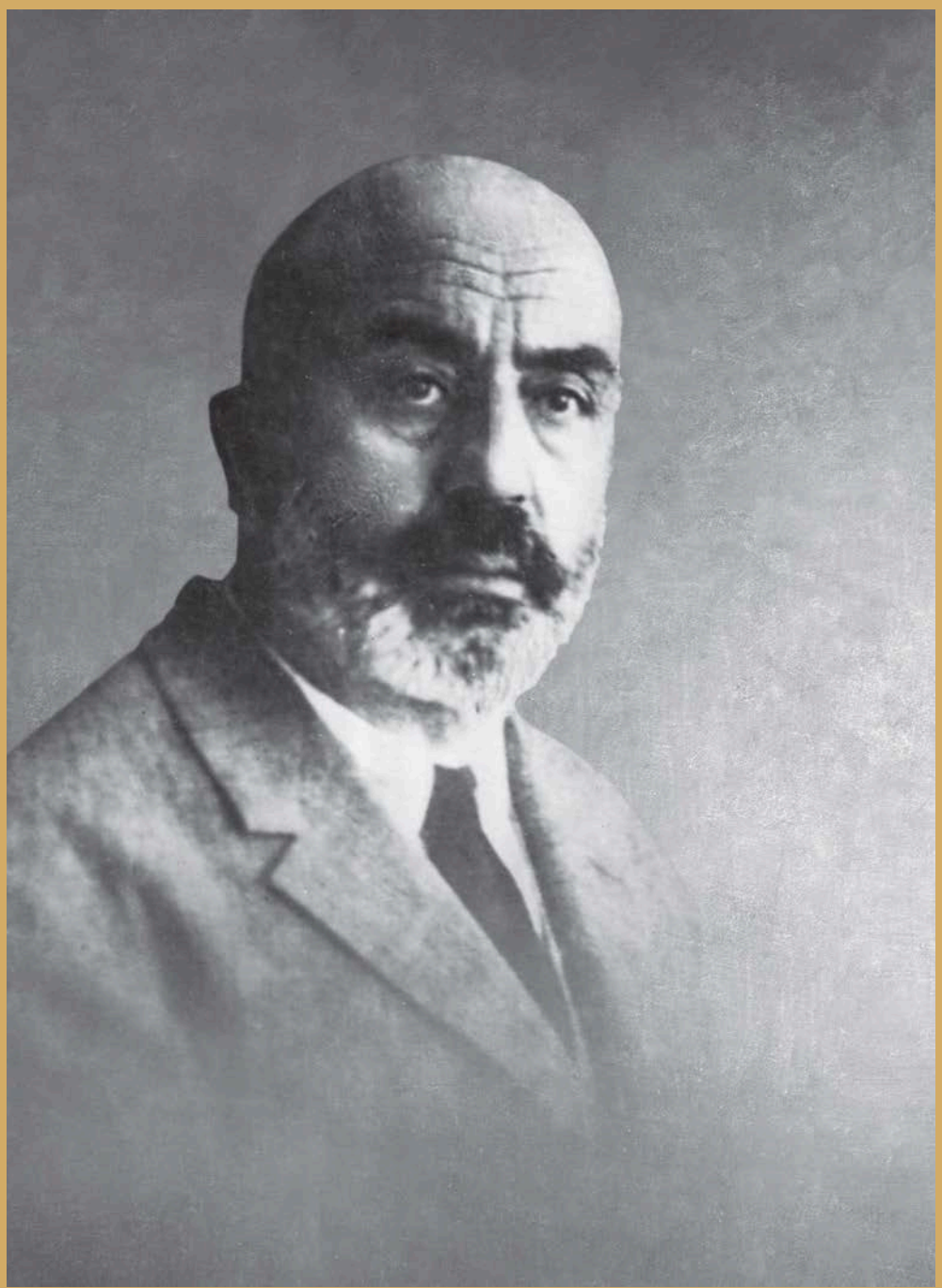

MEHMET AKİF ERSOY

(20 Aralık 1873-27 Aralık 1936)

Yirminci yüzyıl Türk şiirinin önde gelen temsilcilerinden. Türk milleti için millî mutabakat metni niteliği taşıyan İstiklal Marşı'mızın yazarı. Edebiyat ve düşünce hayatımızın önemli dergilerinden *Sırat-ı Müstakim* (27 Ağustos 1908-Mart 1912) ile *Sebilürreşat*'ın (8 Mart 1912-5 Mart 1926) başyazarı ve bir anlamda da asıl kurucusu. Düşünce hayatımızın etkili isimlerinden biri. İstanbul Üniversitesi/Darülfünun (11 Kasım 1908-11 Mayıs 1913) ile, Mısır'da Câmiâtü'l Mısriyye'de (1929-1936) Türk Dili ve Edebiyatı öğretim üyesi. Türk edebiyatında en çok baskı yapan eserlerin başında gelen *Safahat,* Akif'in şiirlerinin bir araya getirildiği eser olarak çok tanındı. Aslında birbirinden bağımsız ve ayrı tarihlerde yayımlanmış eserler olmakla birlikte, *Safahat*'ı teşkil eden eserlerden her birinin müstakil hüviyetleri bulunduğu çoğu zaman göz ardı edildi. Bunlar sırası ile *Safahat* (1911), *Süleymaniye Kürsüsünde* (1912), *Hakkın Sesleri* (1913), *Fatih Kürsüsünde* (1914), *Hatıralar* (1917), *Asım* (1924) ve *Gölgeler* (1933) adlı eserlerdir. *Gölgeler* hariç diğer altı eseri, kendisi Mısır'da bulunduğu birsırada ve harf devriminden hemen önce (1928) eski harflerle tek cilt halinde toplandı. Bu toplu yayında ilk defa olarak *Safahat* adı kullanıldı.

Sayısız şiirleri ezberlerde dolaşan ve bestelenmiş olan Mehmet Akif'in öğrencilik yıllarında başladığı şiir hayatı, ömrünün sonuna kadar devam etti. Gençlik yıllarında Mevlâna'yı, Hafız'ı ve *Sadi*'yi iyi okuyan Akif, Batılı romantikleri, realistleri ve naturalistleri de aynı şekilde inceledi ve okudu. Onun şiirinde, imparatorluğun yıkım yıllarından kuvvet alan toplumcu bir taraf ile Mevlâna'yı ve Fuzûlî'yi çağrıştıran vecidli, istiğraklı bir söyleyiş hep yan yana seyretti. Ya da insanî-toplumsal sorunlardan yola çıktığı şiirlerinde bile, ani sıçramalarla cezbeli bir söyleyişe erdi. Dolayısıyla Akif şiirinin asıl merkez noktası burada aransa yeridir.

İstanbul Fatih'te, bugünkü Vatan Caddesi civarında Sarıgüzel Mahallesi'nde dünyaya gelen Akif (Aralık 1873) gene doğduğu ay içinde, 63 yaşında vefat etti (27 Aralık 1936). Babası Tahir Efendi, Fatih Medresesi müderrislerindendi (1826-1888) ve İkinci Mahmut Döneminde Balkanlar'dan (Kosova) İstanbul'a hicret etmiş bir ailenin çocuğudur. Annesi Şerife Hanım ise (1836-1926) Orta Asya'dan (Özbekistan/Buhara) önce Tokat'a, oradan İstanbul'a gelip yerleşen bir başka ailenin kızıdır. Dolayısıyla Akif'in ailesi Türk-İslam âleminin uzak doğusunun ve batısının kesiştiği bir noktada teşekkül etmişti. Akif'in Balkanlar/Rumeli sorunlarına yönelik ilgisi ile Orta Asyalı ve Rusyalı fikir ve politika öncülerine gösterdiği alâkanın temelinde bu aile yapısı yatmaktadır.

Dört yaşında mahalle mektebine başlayan Akif (1877), yedi yaşında Emir Buhari İlkokuluna (1879), dokuz yaşında Rüştiyeye (1882), on iki yaşında Mektebi Mülkiye'nin lise kısmına (1885), on

dört yaşında aynı okulun yüksek bölümüne kaydoldu (1887). Bir yıl sonra babasının vefatı (1888) ve ailesinin içine düştüğü fukaralık yüzünden, yenice açılmış Veteriner Fakültesine geçiş yaptı. Bu okuldan yirmi yaşında mezun oldu (22 Aralık 1893). Mezuniyetini müteakip "mübarek belde" olarak nitelediği Edirne'de göreve başladı (26 Aralık 1894). Akif'i 1896 yazından itibaren Halep, Şam ve Adana taraflarında görüyoruz. 1905'te Ziraat Orman ve Madenler Bakanlığında müfettiş muavinliği ve Halkalı Ziraat Lisesinde kompozisyon hocalığı (1906) yaptı. Edirne'de bulunduğu sırada bütün Balkanlar'ı, Şam ve Adana'da iken de bazı Orta Doğu şehirlerini dolaştı. Vazifesi dolayısıyla doğrudan insan ve toplumla yüz yüze oldu. İnsanî ve toplumsal her sorun onu ilgilendirdi. "Adam aldırma da geç git." diyemeyen bir sorumluluk şuuruna erdi. "Kanayan bir yara gördüm mü, yanar ta ciğerim." diyen bir şuura.

İttihat ve Terakki iktidarı ile yakın ilişki içinde bulunan Akif, Meşrutiyet'in ilânının (24 Temmuz 1908) ardından Darülfünun'a edebiyat müderrisi olarak atandı. 11 Mayıs 1913'te bu görevi bırakması üzerine yerine Ferit Kam tayin edildi. Basın ve sanat hayatındaki iş yoğunluğu ve savaş içindeki vazifeleri dolayısıyla bir daha resmî görev almayan Akif'i, son olarak Darül Hikmetil İslamiye adını taşıyan bir akademide genel sekreter ve üye olarak görüyoruz.

İttihatçılar tarafından 13 Ağustos 1918'de teşkil edilen akademi, Akif gibi bazı üyelerin Millî Mücadele'ye destek vermesi ve Ankara'ya geçişleri sebebiyle bir süre sonra feshedildi (1922). Evrensel bir tasfiye niteliği taşıyan savaş ortasında İngiliz, Fransız ve Rusların zorla savaşa soktuğu, fakat sonunda Almanlara esir düşen Hintli, Endonezyalı, Afrikalı, Orta Asyalı ve Sibiryalı müslüman askerlerle temas etmek ve onlara İngiltere'nin sömürgeci politikalarını anlatmak üzere Almanya'ya gitti (1914). Buradan *Berlin Hatıraları* adlı eseri doğdu. Bu dönemde ayrıca İngilizlerin ayaklandırdığı Arap kabilelerini yatıştırmak amacıyla Arabistan'a gitti (1915). En büyük korkusu, Hicaz'ın (Mekke-Medine) İngilizler tarafından işgali idi. *Necid Çöllerinden Medine'ye* adlı şaheseri de bu topraklarda doğdu.

Mehmet Akif, İstanbul'un işgal edilip koca bir imparatorluğun tasfiye edildiği yıllarda, işgali göğüsleyen en ruhlu eserleri kaleme alan iki isimden biridir. Bu öncü ve yürekli isimlerden biri Mehmet Akif ise, diğeri de Süleyman Nazif'tir. Süleyman Nazif, *Batarya ile Ateş* (1917), *Firak-ı Irak* (1918), *Asitan-ı Tarihte* (1919), *Hitabe* (1920) ve *Malta Geceleri* (1924) gibi eserlerinde ve *Daussıla*, *Dicle ve Ben* gibi şiirlerinde hep bu acıyı dile getirdi. Aynı şekilde Akif de Şark, *Hüsran*, *Umar mıydın* ve *Yeis Yok* gibi şiirlerini bu yıllarda yazdı. Mehmet Akif ve Süleyman Nazif'in başlatıcısı olduğu işgal karşıtı edebiyata bilâhare Falih Rıfkı, Yahya Kemal, Abdülhak Şinasi Hisar, Hamdullah Suphi, Yakup Kadri ve Ruşen Eşref gibi isimler katıldı.

Mütareke karanlığında birer yıldız gibi parlayan ve dillerde dolaşan şiirler yazan Akif, işgal karşıtı tutumu dolayısıyla Ankara'ya özellikle davet edildi. Milleti toplu bir ideal etrafında birleştirmek ve Millî Mücadele'yi ruh cephesinden kuvvetlendirmek amacıyla açılan *İstiklâl Marşı* yarışmasında onun eseri birinci oldu. Bu eserini, *Safahat*'ına dâhil etmedi ve onu milletine armağan etti. Böylece adı da eseri de ebedileşmiş oldu. Bu arada Burdur milletvekilliğinde bulundu (1920-1923). Bilahare Mısır'a gitti ve oraya yerleşti (Kasım 1926-1936). 1936'da hasta ve bitkin bir surette yurda döndü ve 27 Aralık 1936'da vefat etti.

Mehmet Akif'in *Safahat* dışında *Edebi Makaleler*'i ve Ferit Vecdi, Muhammed Abduh, Sait Halim Paşa ve Abdülaziz Çaviş'ten bazı tercümeleri bulunmaktadır.

içindekiler

TAKDİM/Prof. Dr. Mustafa ŞENTOP 1

BÜYÜK ŞAİRE ARMAĞAN/Necmettin TURİNAY 11

GİRİŞ 17

TÜRKİYE'DE SAFAHAT BASKILARI
SAFAHAT OKUMALARI 31

YENİ SAFAHAT YENİ BÖLÜMLER 45

İSTİKLAL MARŞI
Akif'in Marş Tarzı Eserleri

Marş, İstiklal Marşı, Mehter Marşı 63

ÜÇÜNCÜ ORDU'YA 92
CENK ŞARKISI 95
UYAN 97
KORKMA 99
KASİDE 100
ORDUNUN DUASI 102
İSTİKLÂL MARŞI 104

İLK SAFAHAT
Gençlik Dönemi Şiirleri

Gençlik Dönemi Şiirleri 109

TAHİR EFENDİ İÇİN TARİH 122
FARSÇA MISRA 123
KAYIP ŞİİRLER 124
DESTUR 125
TERC-İ BEND 127
GAZEL 128
ALLAH 129
GAZEL 130
GAZEL 131
GAZEL 132
GAZEL 133
GAZEL 134
GAZEL 135
TERKİB-İ BEND 137
GAYRET'İ TEBRİK SADEDİNDE GAZEL 143
KUR'ÂN'A HİTAP 144
TERKİB-İ BEND 146
SER-İ BÂLİN-İ CÂNANDA GAZEL 149
BURSALI HAFIZ EMİN'E VERDİĞİ
NAAT VE GAZELLER 150
RESİM ARKASI ŞİİR 151
MEKTUP 152
BAK ŞU GÜZEL KIZ 153
YOK MUDUR İNSAF EDEN 154
TAKRİZ KITASI 155
NAZIM 156
AŞIK GARİB'E DÖNMEK 157
TIFL-I NÂİM 158
ESSELÂM 160
MEKTUP 164
BEYİT 166
MEKTUP 167
MAHŞER VE NAAT 169
LÂTİFE 170
ZEVK-İ HAYÂL 171
BİR MEKTUPTAN BEYİTLER 175
İSTİĞRAK 177
BEDREKA-İ İRFAN 181
EL-HAKKU YA'LÛ 184
SADİ 186
KITA 189
KITA 190
GAZALİ 191
FAHREDDİN-İ RÂZİ 196
ACZ 200
BİR MANZUM MEKTUPTAN 202
O GÜZEL TERANELERDEN 204
KITA 205
NİDA-YI İBTİHÂL 206
LÂTİFE 210
KITA 211
YA BU ÂLEMDE 212
KITA 213
BİR MEKTUP 214
LEYLE-İ VELÂDET 223
HAFIZ'IMA 225
BİR HASBIHÂLDEN 226
O GÖZLERDEN 235
BEYİT 236
YA BU ÂLEMDE 237
MUHÂTABE-İ ŞEM Ü PERVANE 238
BEYİT 240
YÂD EYLEDİĞİN 241
NEVMÎD-İ VİSÂL 242
HAKÎM SENAİ'DEN 243
BEYİT 244

LEYLE-İ MİRAÇ 245
LEYLE-İ BERAT-I MAĞFİRET- ÂYÂT 247
BİR MEKTUPTAN 248
GÖRÜNMEZ KAZA 250
MEHMET AKİF BEY'LE HALİL EDİP'İN MÜLÂTEFELERİ/1 251
MEHMET AKİF BEY'LE HALİL EDİP'İN MÜLÂTEFELERİ/2 253
NEŞVE-İ MUHYİDDİN 255
OSMANLI EDEBİYATI 256
HİKMET NE EZELDE? 257
HERSEKLİ ARİF HİKMET 258
HAYRET 266
BÜTÜN HAYALİM 267
ALİ ŞEVKİ HOCA'NIN KAYDETTİĞİ ŞİİRLER 268
YOK YERE BU IZDIRAB 269
FAZLI YEGÜL'E MEKTUP 270
ÇALIŞMAK SONRA DİNLENMEK 273
HASBIHAL 274
FAZLI YEGÜL'E MEKTUP 276
VEHBÎ VE LÛTFİYYE'Sİ 279
FAZLI YEGÜL'E MEKTUP 280
NE YALAN SÖYLEYEYİM? 285
MAZHAR-I DİDAR 286
BİR ŞÂKİRT LİSANINDAN 287
HURÛŞA GELİP 288
ÜÇÜNCÜ ORDUYA 289
ALLAH'TAN UTAN 292
KITA 293
BEYİT 294
KÜFE 295
EZANLAR 296
İLÂHİ BU MU GÂYET? 297
MAKSAD-I HALLÂK 298
KITA 299
ŞAİR 300
NEŞÎDE-İ GİRYÂN 301
ACEM ŞAHINA 302
KÜPLÜCE CAMİİ İÇİN TARİH 304
BAYRAM 305
KURBAN BAYRAMI 306
KITA 307
MUSAHABE 308
LEYLE-İ MEVLİDİ'N NEBÎ 310
SİYÂNET-İ HAK GİBİ 311
HÂLIK-I HÜRRİYET'E 312
KITA 313
RAMAZAN HÜRMETİNE 314
BAYRAM 315
MÜTENEBBİ'DEN 316
HASBIHAL 317
LEYLE-İ MEVLİDİ'N NEBÎ 323

SAFAHAT YAYINLANDIKTAN SONRA 325

SAFAHAT HAKKINDA 326
RAMAZAN GELDİ 327
FECR-İ ÂTİ 328
RÛH-U SANAT 329
BEŞİKTEN MOLLA 330
BEYNİ VAR 331
YOK BAŞKA İSTEDİĞİM 332
CENK ŞARKISI 333
YARASI OLMAYAN GOCUNMASIN 335
BİZ Kİ 337
TA EZELDEN 338
ZENCİ MUSA 339
O BİKES ÜMMETE 340
GÖRDÜM Kİ 341
UMAR MIYDIN? 342
İTHAF KITASI 343
AZİMDEN SONRA TEVEKKÜL 344
KARTAL KÖYÜ 345
KASİDE 347
ZALİM PERDE 349
EY LEYLÂ 350
ÇOCUKLARA 351
HASTA YATAĞINDA 352
BİN SELÂM 353

SAFAHAT

Şair Akif Hikayeci Akif

Şair Akif Hikâyeci Akif 357
BANA SOR SEVGİLİ KARİ 373
FATİH CAMİİ 374
HASTA 377
TEVHİD YAHUT FERYAD 381
KÜFE 386
DURMAYALIM 389
HASIR 391
GEÇİNME BELÂSI 393
MEYHANE 395
MEZARLIK 400
BAYRAM 404
HASBIHAL 408
SELMA 411
MERHUM İBRAHİM BEY 414
AZİM 419
SEYFİ BABA 421
İNSAN 425
KÖR NEYZEN 427
ACEM ŞAHI 429
İSTİBDÂD 433
HÜRRİYET 440
KOCAKARI İLE ÖMER 442
EZANLAR 448
CANAN YURDU 451
BİR MERSİYE 453
DİRVAS 456
MAHALLE KAHVESİ 459
KÖSE İMAM 468
NAZIM PARÇALARI 474
RESSAM HAKLI 475
BİR MEZAR TAŞINA YAZILMIŞ İDİ 476
BİR RESMİN ARKASINA YAZILMIŞ İDİ 477
ŞAİR HUZURUNDA MÜNEKKİT 478
BU DA BİR MEZAR TAŞI İÇİN YAZILMIŞ İDİ 479
GÜL-BÜLBÜL 480
TERCÜMEDİR 481
TERCÜMEDİR 482
HÜSRAN-I MÜBİN 483
AHİRET YOLU 484
İSTIĞRAK 488
AMİN ALAYI 490
HASBIHAL 492
BEBEK YAHUT HAKK-I KARAR 494
YEMİŞÇİ İHTİYAR 498
İTİRAF 499

Akif'in Fikir Romanları I

SÜLEYMANİYE KÜRSÜSÜNDE

Esere Gösterilen Yüksek Alâka ve Sebebi 503
SÜLEYMANİYE KÜRSÜSÜNDE 517

HAKKIN SESLERİ

Iztıraptan Doğan Yeni Bir Şiir Dili

Hakkın Sesleri Akif'in Kilit Eseri ve Yeni Bir Şiir Dili 553

SUS EY DİVANE 569
GEÇENLER VARSA 571
ÜÇ BEYİNSİZ YÜZÜNDEN 574
ÂTİYİ KARANLIK GÖREREK 578
BU UĞURSUZ GECENİN 580
HİÇ BİLENLERLE BİLMEYENLER 582
BİR ZAMANLAR 584
ŞARKA BAKMAZ GARBI BİLMEZ 586
BAHAR 588
PEK HAZİN BİR MEVLİD GECESİ 590

Akif'in Fikir Romanları II
FATİH KÜRSÜSÜNDE

Çağdaş Bir Müslüman Entellektüelin Fikir ve Ruh Dünyası 597

FATİH KÜRSÜSÜNDE 614

Akif'in Fikir Romanları III
HATIRALAR
Berlin Hatıraları

Büyük Savaşın Romanı ve Şiiri Hatıralar 671

YÂDINDA DEĞİL 687

UYAN 689

NE İRFANDIR 691

MÜSLÜMANLIK NEREDE? 693

BU ÂLEM 695

BİZ Kİ 697

HAKİKİ MÜSLÜMANLIK 699

EL UKSUR'DA 701

BERLİN HATIRALARI AKİF'İN FİKİR ROMANLARI III 705

NECİD ÇÖLLERİNDEN MEDİNE'YE 729

EK (FERİT KAM) 736

Akif'in Fikir Romanları IV
ASIM
Mütareke Karanlığında Nesl-i Evvel, Nesl-i Hâzır, Nesl-i Ahir

Asım için Yepyeni Bir Yol Fatih Kürsüsünde'den Asım'a Geçiş Denemesi 743

ASIM 760

ŞU BOĞAZ HARBİ NEDİR? VAR MI Kİ DÜNYADA EŞİ? 821

GÖLGELER 1
Mütareke ve Millî Mücadele Dönemi Şiirleri

Mütareke ve Millî Mücadele Dönemi Şiirleri 843

HÜSRAN 867

ŞARK 868

KİŞİ HİSSETTİĞİ NİSBETTE YAŞAR 870

ALINLAR TERLEMELİ 872

UMAR MIYDIN? 874

SES 876

SADİ IŞILAY'A 877

MEHMET ALİ'YE 878

HÂLÂ MI BOĞUŞMAK 879

RESMİM İÇİN 881

RESMİM İÇİN 882

YEİS YOK 883

AZİMDEN SONRA TEVEKKÜL 885

NASIL DÖRT İNGİLİZ 887

İKİ BEYİT 888

KASİDE 889

ORDUNUN DUASI 891

İSTİKLÂL MARŞI 893

SÜLEYMAN NAZİF'E 895

BÜLBÜL 897

AĞARAN TAN YERİDİR 899

HÜSEYİN AVNİ İÇİN ŞİİR ... 900
LEYLÂ ... 901
KARESİ ... 903
KİTABE ... 904
FERYAD ve KÜRSÎ-İ İSTİĞRAK ... 905
FİRAVUN İLE YÜZ YÜZE ... 906
ŞEHİTLER ABİDESİ İÇİN ... 913
İKBAL'DEN ... 914
VAHDET ... 915
GECE ... 917
EZELDEN AŞİNANIM ... 919
HİCRAN ... 920
SECDE ... 922
MEVLİD-İ NEBİ ... 924
HÜSAM EFENDİ HOCA ... 925

GÖLGELER 2

Mısır Dönemi Şiirleri

Mısır Dönemi Şiirleri ... 930

SAFAHAT İÇİN ... 952
FERDA KADIN ... 953
KISSADAN HİSSE ... 954
TEBRİK ... 955
TEBRİK ... 956
RESMİM İÇİN ... 957
SADİ'DEN TERCÜME ... 958
TEBRİK ... 959
ÇOCUKLARA ... 960
YÂ RAB ... 961
BİR ARÎZA ... 962
BİR GECE ... 964
NE ESER NE DE SEMER ... 965
DERVİŞ AHMET ... 966
ŞARKIN YEGÂNE DÂHİ-İ SANATINA ... 969
SAİT PAŞA İMAMI ... 971
RESMİM İÇİN ... 975
NEFS-İ NEFÎS ... 976
İKİNCİ MEKTUP ... 977
YAŞ ALTMIŞ ... 980
NEVRUZ'A ... 981
NERDESİN? ... 982
TEK HAKİKAT ... 983
HAYAT ARKADAŞIMA ... 984
SANATKÂR ... 985
RUBAİ ... 992
KASR-I GÜLŞEN ... 993
VİRANELERİN YASÇISI ... 994
RESMİMİN ARKASINA ... 995
KENDİM İÇİN ... 996
ARKAMDA SERİLMİŞ YERE ... 997

Kaynakça ... 999
Indeks ... 1003

takdim

takdim

Prof. Dr. Mustafa ŞENTOP

2021 yılı, İstiklâl Marşı'mızın kabulünün 100'üncü yılı olması sebebiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda temsil edilen bütün partilerin ortak kararıyla "İstiklâl Marşı Yılı" olarak kabul edilmiştir. Farklı siyasi görüşten ve gelenekten gelen bütün siyasi partilerimizin ittifakla aldıkları bu karar göstermektedir ki, İstiklâl Marşı'mız kabul edilişinin üzerinden bir asır geçmiş olmasına rağmen milletimizin birliğini, dirliğini ve ortak yaşam arzusunu ifade etmeye devam etmektedir. İstiklâl Marşı'mız sadece bir şiir metni değil bu milletin deruni ruhu ve ortak mutabakatıdır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesini temellendiren İstiklâl Marşımızı yazmasının yanı sıra birinci dönem milletvekillerinden olması hasebiyle de merhum Mehmet Âkif'e karşı mesuliyeti olan kurumların başında Türkiye Büyük Millet Meclisi gelmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 2021 yılını İstiklâl Marşı Yılı olarak ilan etmesine binaen aziz milletimizin ahde vefasının bir gereği olarak Milli Şairimiz Mehmet Âkif Ersoy'u her yönüyle gelecek nesillere tanıtacak ve onu eserleriyle yaşatacak bir külliyatı hazırlamayı vazife addettik. İstiklâl Marşı'mızın kabul edilişinin 100'üncü yılında hazırlanan bu külliyat; Milli Şairin, Türk milletinin gönlünde hak ettiği mutena yeri göstermesi, milletimizin ona şükran duygularını ifade etmesi ve ahde vefasının nişanesi olması arzusuyla oluşturulmuştur. Elinizde tuttuğunuz bu eser, çok tafsilatlı bir araştırma ve incelemenin neticesinde vücuda getirilmiş ve Mehmet Âkif Ersoy'a dair her türlü bilgi ve belgeye eserde yer verilmeye çalışılmıştır.

Mehmet Âkif Ersoy'un hayatını, kişilik özelliklerini ve elbette İstiklâl Marşı'mızın yazıldığı dönemin şartlarını her Türk gencinin çok iyi tahlil etmesi ve anlaması gerektiğine inanıyorum. Milli Şairimizin hayatı ve eserleri özelinde, aslında aziz milletimizin sahip olduğu yüksek hasletlerine ve yokluk içinde verdiği ölüm kalım mücadelesine hep birlikte şahitlik edeceğiz.

Mehmet Âkif Ersoy'un akla gelen ilk eseri elbette İstiklâl Marşı'mızdır. Millî Mücadele döneminin "Manevi Komutanı" olarak anılan Milli Şairimiz Mehmet Âkif Ersoy'un kahraman ordumuza ithaf ettiği bu marş, İstiklâl Harbi'mizin manifestosudur. Tek dişi kalmış Batı medeniyetinin sömürgeci düzenine bu mazlum milletin haklı isyanıdır. Hiç bitmeyen ve bitmeyecek milli mücadelemizin, dağılmaması gereken milli birlik ve beraberliğimizin âdeta sözle inşa edilmiş kalesidir. Milli Marşımız, varlık - yokluk davamızın her bir yorgun neferinin ruhunda yeniden ayağa kalkma, mücadeleye devam etme azminin uyanmasına vesile olan son derece güçlü bir şiir olmanın ötesinde Milli Mücadele döneminin tarihi vesikasıdır.

Büyük şair ve vatan aşığı Mehmet Âkif, Mehmetçiğe hitaben İstiklâl Marşı'na "Korkma!" diye başlarken işgalcilere ve dünyaya meydan okuyan

direnişin destanını yazıyordu. Bu abidevi marşın ortaya çıkması Anadolu insanının emsali görülmemiş vatan savunmasının kelimelere dökülmüş hâliydi. Onun "Çanakkale Şehitlerine" şiiriyle milletimizin ruhunda yaktığı bağımsızlık ateşi, İstiklâl Marşı ile yangına dönüşmüş, bu yangın, aziz milletimizin bağımsızlığına kast eden herkesi yakıp küle çevirmiştir. "Allah bir daha bu millete İstiklâl Marşı yazdırmasın!" diyen Mehmet Âkif'in bu duası dahi Milli Mücadele döneminin vahim koşullarını ifade etmeye yetmektedir.

12 Mart'ta herkesin ayakta dinlediği İstiklâl Marşı'mızın resmen kabulü de Meclisimizde gerçekleşir. İstiklâl Marşı'nın okunacağı gün arkadaşı Hasan Basri Çantay'ın paltosunu ödünç alacak kadar ihtiyaç sahibi olan bu asil şahsiyet, verilen ödülü çocuklara ve kadınlara meslek öğreten Dâr'ül Mesâi adlı hayır kuruluşuna bağışlar. İstiklâl Marşı için "Bu marş milletin öz malıdır ve benden çıkmıştır ve şiir olarak bir kıymeti yoktur ancak tarihi değeri vardır" diyen şair, yedi eserden mürekkep şiir kitabı Safahat'a İstiklâl Marşı'nı dahil etmez.

Mehmet Âkif ismi anıldığında herkesin aklına "İstiklâl Marşı" gelir. Ancak Âkif şair ve edip kimliğinin yanında öncelikle mesleğinde çok çalışkan ve başarılı bir veteriner hekim, toplumun sorunlarıyla ilgilenip dile getirmekten çekinmeyen cesur bir kalem ve sadece Anadolu'yla sınırlı kalmayan ünü Rumeli, Asya ve Orta Asya coğrafyasına taşan saygın bir âlimdir. Arapça, Farsça ve Fransızcaya anadili kadar hakimdir. Yorulmadan, usanmadan 45 yıl baytar hekim olarak Rumeli, Anadolu ve Arabistan'da bulaşıcı hastalıklar konusunda halkı aydınlatmak üzere dolaşmıştır. Baytar olarak görev yaptığı yıllarda Edirne merkezli olarak Rumeli'yi, Adana merkezli olarak Anadolu'yu, Şam ve civarını dolaşmış ve halkı yakinen tanıma fırsatı bulmuştur.

Devletin ve milletin güvenine mazhar olmuş bu yüksek şahsiyet, aynı zamanda savaş çıkınca hizmete koşan er gibi "Teşkilatı Mahsusa" emrine girmiş, Almanya'ya gitmiş orada İngilizlerle birlikte Osmanlıya karşı savaşırken Almanlara esir düşen Müslüman kamplarında incelemelerde bulunmuş, Fransız ve İngiliz sömürgelerinden getirilip farkında olmadan Osmanlıya karşı savaşan Müslüman esirleri aydınlatmaya çalışmıştır.

Çok yönlü gerçek bir münevver olan Âkif'in eğitimci yönü belki de en önde vurgulanması gereken hasletidir. Veteriner hekim olarak pozitif bilim tahsili yapan Âkif, derdi millet olan ve kendinden çok milletinin mutluluğunu kendisine gaye edinmiş bir aydın, mütefekkir, vaiz, hatip ve öğretmendir. Edebiyatı, milletine hizmet etmek ve onları eğitmek için bir vasıta olarak kullanır. İleri sürdüğü düşünceler, her devirde geçerliliğini koruyan rasyonel fikirlerdir. Minberden minbere koşarken oğlunu okula devam etmesi için kaydettirmesi ve sürekli okuldaki hocalarıyla görüşmesi onun için çok ehemmiyetlidir. Gerek aile, okul, çocuk eğitimi hakkında şiir ve nesirlerinde dile getirdiği görüşleriyle gerekse Millî Mücadele dönemindeki hutbe ve vaazlarıyla gerçek bir "halk eğitimcisi" olduğunu göstermiştir. Ona göre bu millet cehaleti yenerse hatta tüm İslam toplumları cehaleti yenerse kurtuluş kendiliğinden gerçekleşecektir.

"Maarif, maarif!... Bizim için başka çare yok; eğer yaşamak istersek her şeyden evvel maarife sarılmalıyız. Dünya da maarifle, din de maarifle, ahiret de maarifle... Hepsi, her şey maarifle kaim. (...) Bizi kurtaracak yegâne çare, (...) maariftir; sağlam maariftir, hakiki maariftir. Memleketi buna sokarsak kurtuluruz, fakat maarif-i nâfia hâlâ memlekete girmedi. Avam kısmı hiç okumuyor, yazmıyor. Okuyup yazanlar ise ne dünyaya, ne ahirete yarar bir yığın nazariyat ile uğraşıyorlar. Eğer el birliğiyle bu cehaletin izalesine çalışmazsak mahvımız muhakkaktır." der.

Mehmet Âkif'in bütün eserlerinde aydınlanma ve kurtuluş reçetesi olarak eğitim ve eğitimciler gösterilir. Memleketin içinde bulunduğu çöküşün ancak marifet ve faziletle donanmış çalışkan, cesur ve fedakâr bireylerle aşılabileceğine inanır. Bu nesil, şiirlerinde idealize ettiği Âsım'ın neslidir. Gençleri önce kuvvetli bir bünyeye sahip olmaya sonra da kafalarını geliştirmeye teşvik

ederdi. Kendisi de güreş yapar, Boğaz'ı yüzerek geçer ve daima yürürdü. Musıkiyle ilgilenir, ney üflerdi.

Şiirlerinde, içinde yaşadığı halkın eğitim sorunlarına, toplumun yaşadığı maddi ve manevi sıkıntılara; zalim, serkeş erkeklerin elinde aç sefil kadınların ve çocukların kaderine; har vurup harman savuran müsriflere; haddini bilmeyen mirasyedilerin şımarıklıklarına; üretmeden tüketenlere ve en çok da aklını kullanmayanlara dikkat çeker. Hatta toplum problemlerini dile getirmekle kalmaz "Sözüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek" diyerek bu sorunların temellerine inerek çözümler üretmeye de çalışan hakiki bir dile ve kaleme sahip keskin bir ediptir.

15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaliyle vatan sathında yer yer direniş cepheleri açılmaya ve milletimiz mahalli kongrelerle örgütlenmeye başlar. Mütareke süreci ve işgaller bazı aydınlarda "manda ve himaye" fikri oluşturunca Mehmet Âkif; "Türklerin yirmi beş asırdan beri istiklâllerini muhafaza etmiş bir millet oldukları tarihi olarak müspet bir hakikattir. Türkler istiklâlsiz yaşayamaz!" diye haykırır. Milli egemenlikte öyle kararlıdır ki Milli Mücadele dönemi başlar başlamaz emperyalizme ve işgaline karşı harekete geçer. Akif, memleketin İngiliz, Fransız, İtalyan, Yunan ve diğer düşman devletler tarafından işgal edildiği yıllarda Anadolu'ya geçip, çok zor ve tehlikeli şartlarda Anadolu illerini dolaşarak gönüllerdeki din, vatan, millet ve hürriyet ateşini tutuşturmaya çalışır.

Çok yüksek maaşla çalıştığı, itibarlı başkatiplik işinden izin almadan Balıkesir'e geçer ve halkı örgütler. İstanbul hükümeti işine son verince "haklılar!" der. Ailesini geride bırakarak, 10 Nisan 1920'de Milli Mücadele'ye katılmak üzere gizlice Ankara'ya doğru yola çıkar. Bundan sonra vatan savunması daima ailesinden ve evlatlarından önce gelecektir. Bir gün sonra Sadrazam Damat Ferit hükümetinin şeyhülislamı Dürrizade Abdullah'ın Kuvayı Milliyecileri öldürmeyi caiz gören fetvası 11 Nisan 1920 günü gazetelerde yayımlanır. 13 Nisan'da Düzce'de başlayan isyan hemen Bolu Gerede yöresine yayılmıştır. Mehmet Âkif, tehlikelerle dolu bu isyan bölgelerinden geçerek Büyük Millet Meclisinin açılışının ertesi günü, 24 Nisan 1920'de Mustafa Kemal Paşa'nın davetiyle yola çıktığı Ankara'ya ulaşır. Milli Mücadele saflarında, ülke müdafaasında Mustafa Kemal'in yanında yerini alır, artık Kuvayı Milliye Hareketi içindedir.

Mehmet Âkif, vatanın ve egemenliğin savunulmasını, ülkenin tam bağımsızlığını bir iman meselesi olarak ele alır. Minberden minbere koşarak vaazları, yazıları ve şiirleriyle 'ordu millet'in bu zaferi mutlaka kazanacağına olan inancını haykırarak cephede Mehmetçiğe, camide milletimize sürekli cesaret, ümit ve moral desteği sağlamaya gayret etmiştir. Birinci Dünya Savaşı ve sonrası Milli Mücadele yılları Türk milletinin ateş çemberinden geçtiği yıllarda aslında neredeyse tüm İslam memleketleri sömürge idareleri altında aciz, mazlum, yoksul ve perişan durumdadır. Mehmet Âkif 'İslâmî bakış açısı'

ile milletimize, İslam ümmetini içinde bulunduğu hazin durumdan kurtarma sorumluluğunu yükler. Onun sahip olduğu bu 'İslami bakış açısı' Türk milleti ile yoğurulmuş tam bir insaniyetçiliktir. Mehmet Âkif'teki söz konusu Türk ve İslam terkibini, Nurettin Topçu'nun "Türk'ün Müslümanlıktan, milliyetçiliğimizin İslam'dan ayrılmayacağını bize öğreten Akif oldu." ifadesiyle izah etmek de mümkündür.

Mehmet Âkif'in Türklük ve İslamiyet'i ele alış tarzı ve eserlerindeki şekillenen boyutu sadece Anadolu'da değil ortak değerleri ihtiva eden bütün coğrafyalarda takip edilmesine yol açmıştır. Mehmet Âkif hem Balkanlardaki hem de Rus coğrafyasındaki Türk dünyası ve edebiyatları bağlamında zengin münasebetleri olan daima ziyaret edilen bir rol modeldir. Tabiri caizse çağının Dede Korkut'u aksakallı Türk bilgesidir. Türk dünyasındaki tesiri Sıratı Müstakim'le artarak yayılmış ve Âkif'in etki alanı, geniş bir aksiyon adamına dönüşmesine sebep olmuştur. Aslında Âkif, Buharalı Türk bir annenin ve Rumelili Arnavut bir babanın çocuğu olarak iki coğrafyanın da genetik ve kültürel mirasçısıdır.

Şair Sezai Karakoç onun için "Baba soyu Rumelili, ana soyu Buharalı, doğuş yeri Fatih. Yani tam bir Doğu İslamlığının, Batı İslamlığının ve merkez İslamlığının sentezi bir çocuk" diyecektir. Âkif'i anlatmak için önce yakın tarihi bilmek, sosyolojiden, ekonomi ve politikadan anlamak, siyasi gelişmeleri tahlil etmek, bedîî, edebî sanatlara vakıf olmak ve hepsinden önemlisi kültür ve inancımız konusunda donanımlı olmak gerekir. O sebeple Âkif'i anlatırken Âkif'e müracaat etmek en isabetli yöntemdir. Biz de bu bakış açısıyla yola çıkarak; hayatı başlı başına bir eser niteliğinde olan Âkif'ten geriye kalan hatıralar başta olmak üzere, çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanmış makaleleri, yakınları ve dostlarına yazdığı mektupları ve özellikle Millî Mücadele sürecinde Türk milletini istiklâl ve hürriyet uğruna mücadele etmeye teşvik ve teşci etmek için yaptığı konuşmaları derledik. Bu külliyatın neşredilmesiyle, onun şanına uygun bir görevi yerine getirdiğimize inanıyorum.

Aziz milletimizin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, Milli Şair'imize teveccühü, minneti, derin sevgisi ve saygısının nişanesi olarak hazırlanan bu külliyatın ilk eseri olarak Safahat yayımlandı. İstiklâl Marşımızın kabulünün 100'üncü yılında Mehmet Âkif gibi iman timsali bir ruhu, ömrü boyunca hemhâl olduğu ilmi bir çalışmayla ona yakışır şekilde ancak 'kitaplarla' yâd edebilirdik. Mekânı cennet, ruhu şâd olsun.

Prof. Dr. Mustafa ŞENTOP
Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

önsöz

Akif Mısır'da, gurbette ve yalnız:
"Vatan-cüdâ gibiyim ceddimin diyarında / Ne toprağında şu yurdun, ne cûybârında /
Bir aşina sesi, yahut bir aşina izi var / Sadâma beklediğim aksi vermiyor ovalar"

Arkamda kalırsın, beni rahmetle anarsın
Derdim, sana baktıkça a biçare kitabım
Kim derdi ki sen çök de senin arkana kalsın
Uğrunda harab eylediğim ömr-ü harabım

BÜYÜK ŞAİRE ARMAĞAN

Necmettin TURİNAY

Mehmet Akif adı Türkiye'nin gündeminden hiç mi hiç düşmüyor. Bu ifadelerle, vefatı veya *İstiklâl Marşı*'nın kabulü dolayısıyla yapılan anmaları kastetmiyoruz. Bu tür anmalar olsa da olmasa da, Akif hemen yanı başımızda birisi imiş gibi geliyor bize. Ya bir dost meclisinde sohbet arasında, ya da meydanlara büyük kalabalıkların toplandığı bir sırada anlı-ansız onun adı geçiyor, sanki bir darbımesel gibi dillerden mısraları eksik olmuyor. Bu ilgiye bakarak millet hayatında Akif'in ne mutena bir yeri bulunduğu sonucuna ulaşıyoruz.

Kuşkusuz böyle bir sevgi, hesap veya kitapla izah edilir bir şey değildir. Çünkü sevgi içte doğan, ruhta cereyan eden bir haldir ki, çoğu zaman onun varlığından muhatapları bile haberdar olmayabilir. Fakat bu tür bir sevgiyi yerlere ve göklere, tabiata, tek insana veya büyük kalabalıklara, daha doğrusu da aşkın ve müteal bir varlığa yönelik olarak ömür boyu sürdürenler ve bundan bıkmayanlar vardır. Mevlâna veya Yunus gibi, mısraları dilimizde bir vird ü zebana dönüşen Süleyman Çelebi veya Fuzûlî gibi büyük ruh mürebbileri vardır. İşte onlardan bütün insanlığı şâmil büyük bir aşk yayılır etraflarına. Dolayısıyla tek tek insan veya kalabalıklar olarak biz onları severiz, onların sevgisini de devamlı üzerimizde hissederiz. Nitekim Mehmet Akif'e olan ilgimizin, sevgimizin altında da böyle bir yan bulunuyor. Buradan o kanaate varıyoruz ki, Akif de kendi milletini öyle derinden seven, nabız atışlarını ona göre ayarlamış büyük ruh mürebbilerinden biridir.

İşte büyük ruhunu sanki bir yorgan gibi kendi milletinin, Orta Doğu'nun, Türkistan'ın, *âlem-i İslâm*'ın, daha ötede de umum Şark milletlerinin üzerine bir yorgan gibi seren bu adam, ömrü boyunca hep bu coğrafyaların acısını ve ıztırabını duydu, haklarını savundu. Onun bu ıztırabından ya da ıztırablı şehâdetinden de işte elinizin altındaki bu kitap yani *Safahat* doğdu. Yerine göre ahlâka susamış vicdanların sesi olarak, yerine göre de evrensel sömürgeciliğin şiddet ve baskısı karşısında haykıran bir isyan çığlığı olarak!.. Yani Akif öyle biri idi ki o bizim içimizden konuşuyor, bizim kendimizi unuttuğumuz bir anda da yasımızı gene o tutuyordu. İşte tarihin o yaralı vicdanı-

nın düzdüğü ağıtlar şimdi sırf gönüllerimize değil, zihin ve ruh dünyamıza da durmaksızın boşanıyor ve biz o seslerin arasında kendimizi âdeta yeni baştan keşfediyoruz.

Yani millet olarak şuurumuz ha bire büyüyor ve genişliyor. Okuduğumuz *Safahat*'lardan sayfa sayfa açılarak da, evrensel genişliklerin sorumluluğunu duyuyoruz. Çünkü Akif dar ve mevzi olanın değil, büyük medeniyet havzalarının iç sesi olarak konuşuyor ve öyle de bir sanat ve şiir icra ediyor. Nitekim onun yazdığı *Çanakkale Destanı* sadece verdiğimiz şehitlerin yasını terennüm etmiyor, aynı zamanda da umum Şark milletlerinin sorumluluğunu üzerinde duyan bir imparatorluğun acı fakat haşmetli finalini de söylüyor. Şuna bakın ki o haşmetli finali bestelemek bu adama düştüğü gibi, aynı milletin basubadel mevti demek olan *İstiklâl Marşı*'nı yazmak da gene ona nasip oluyor. Dolayısıyla tarihin nice güneşlerinin kendi bağrında gurub ettiğini duyan bu adam, istikbalimizden haberler verecek olan *hilâl*in doğuşunu da gene o müjdeliyor.

Öyleyse duralım ve bu adama yeni baştan kulak verelim...

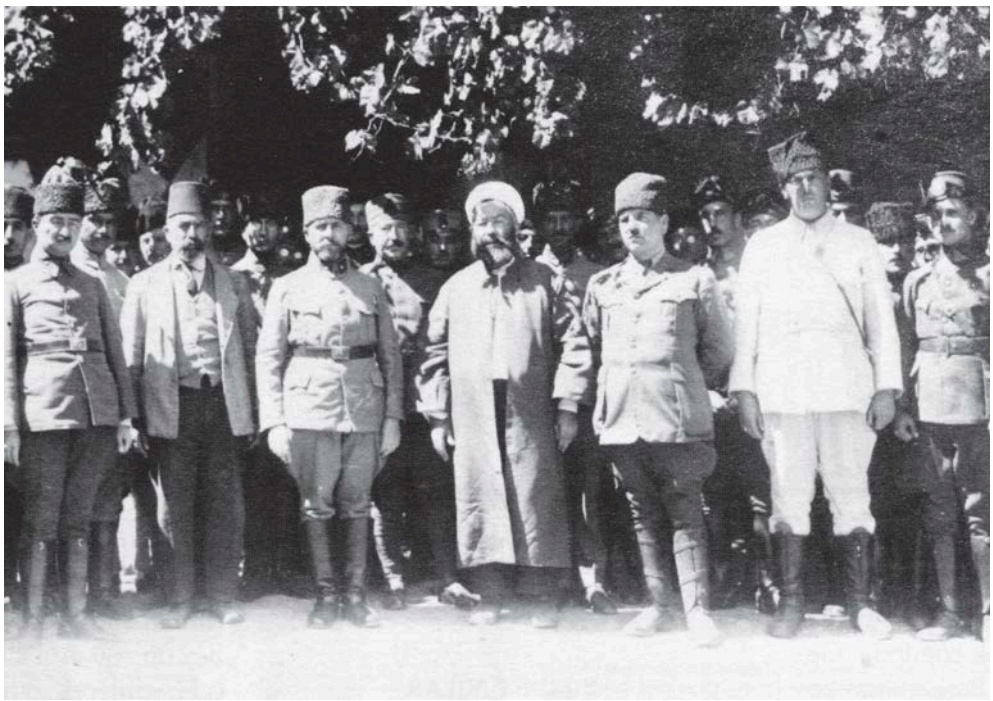

Çünkü içinde bulunduğumuz yıl, bizi Akif'le yan yana düşüren bir özelliğe sahip. Zira *İstiklâl Marşı*'mızın 100'üncü kabul yılını hem de ilk kitabı *Safahat*'ın (1911) neşrinin yüz onuncu yılını bir arada idrak etmekteyiz.

İşte büyük millet ve vatan şairi, aynı zamanda da Hint şairi İkbal'le birlikte *âlem-i İslâm*'ın yerine göre muhrik, yerine göre de gür sadası olan Akif'e armağan olmak üzere hazırlandı bu çalışma. Eser kuşkusuz onun ve ona ait!.. Fakat hazırlık, çalışma ve yorum ise bize!.. Bunu yaparken hareket noktamızın gene Akif ve eseri olduğunu belirtmemize gerek var mıdır? Ancak buna rağmen de elinizin altındaki çalışmanın, bildiğiniz *Safahat*lardan farklı bir yanı bulunduğunu belirtmemiz gerekir. Çünkü bu eser sırf bir *Safahat* değil. Akif'in ilk gençliğinden vefatına kadar yazdığı hemen bütün şiirlerin *Külliyât*'ı mesabesinde bir eser. Dolayısıyla bu çalışmanın birkaç özelliği daha bulunmaktadır. Onlardan biri, Akif şiirinin ilk doğduğu zamanlardan nihayetine kadar, kronolojik bir sıra dahilinde okunmasına imkân sağlamak. Yani bu şiirin geçirdiği tarihi, bu edebi istihaleyi, okuyucular nezdinde izlenebilir kılmak!..

Onun için, ayrı bir kitap veya bölüm olarak düzenlediğimiz *İstiklâl Marşı* ile diğer marşların ardından gelen bölüme, *İlk Safahat* adını vermeyi uygun gördük.

İSTİKLÂL MARŞI

١

قورقما ، سونمه ز بو شفقلر ده بو زده ن آل سانجاغی ،
سونمه دن بیرک ایمك اوستنده دوتن ال صوك اوجاغی .
اوبنم ملتمك یلدیزیدر ، پارلایاجقدر ؛
اوبنمدر ، اوبنم ملتمك در آنجاغی .

٢

جانما ، قوربان اولدیغم ، جرهٔ وفای ، ای نازلی هلال !
قربان عرقه بکزر . نه بوشدك ، بو جلال .
سکا اولمز دوکولمه فاندیمز صوکرا حلال ؛
حقیدر ، حقه طاپان ملتمك استقلال .

٣

بهانزلدن بریدر حر یاشارم ، حر یاشارم ؛
قانمی جیلفیفه بکا زنجیر دوراجقمش ؟ شاشارم .
کوکرمه سه سیل کبی یم ، بنمی جیکنه رك آشارم ؛
یمز تارم داغلری ، آنکیله رم صیغمام ، طاشارم .

٤

قربانك آفاقی صارمشسه جلیلك زیللی دیوار ،
بنم ایمان دولو کوکسم کبی سرحدلرم وار .
اولوسون ، قورقما ، ناصیل بویله بر ایمانی بوغار
« مدنیت » دیه یکلك دیشی قالمش جانا وار ؟ .

٥

آرقاداشسه ! یورمه دیه آلیغی ، اوغرامقما صاقینه ؛
سیه یت کوکره کی ، دوریسون بو جاسز جرأتینه ...
دوغاجقدر سکا وعدایتدیکی کونلر جناك ،
کیم بیلیر ، بلکه بارین ! بلکه بارین ده یاقینه !

٦

باصه یلدك یرلری طوپراغه دیه رك کیم طاغی ، طاغجه سنه طاقی ،
دوشون آلنده کی بیکلرجه کفنسز یاتانی .
سن شهیدك دغلیسك ، اینجیمه یازیقدر آتاکی ؛
دیرمه دنیالری آسالك ده بوجنت وطنی .

٧

کیم بوجنت وطنك اوغرینه اولمازکه فدا
شهید اولمشدیر اما طوپراغی صیقسالك شهید ...
جانی ، جاناغی ، بوتون واریمی آلسین ده خدا
ایتمسین تك وطنمدن بنی دنیاده جدا .

٨

رومیلی سندن آرتی شورهٔ اجدادی اوکی :
ده کسین معبدیمك کوکسنه ناموس اولی ؛
بوآزادلر ، که شرافتلری دنیاك تملی ،
اوبدی یورمه یمك اوستنده بنم ایکله دولی .

٩

اوزیان وجدایله یك سجده ایده رك دارسه طاشم ؛
لطمهٔ جرحمدن آرتی بوشانوب قانلی باشم ،
فیشقیرسه روح مجروحمکبی یردن لعشم ؛
اوزیان اولمسه لرك عرشه دکه رك بلکه باشم .

١٠

دالغالانسه سمه ده ، شفقلر کبی ای ، شانلی هلال !
اولسون آیینه دوکولمه فانلریمك لطیفی هلال ؛
ابدیا سکا یورم ، عرقه بورن اصمه هلال ...
حقیدر حر یاشاسمه بارلاغمك حریت ؛
حقیدر حقه طاپان ملتمك استقلال ...

Belki daha başka bir adlandırma da tercih edilebilirdi. İlk gençlik Döneminden itibaren ve fakat daha *Safahat* (1911) çıkmamışken yazdığı şiirler bulunuyor o bölümde. Bölümdeki şiirlerin çoğu, geniş geniş dipnotlarla beslendi ve böylece Akif şiirinin bir nevi kablet tarihi kurulmaya çalışıldı. Dolayısıyla 200'e yakın Akif şiiri bulunuyor *İlk Safahat* bölümünde. Sonra da, asıl bildiğimiz *Safahat* bölümleri başlıyor. Ne var ki Akif'in son eseri *Gölgeler*'e, orada burada dağınık kalmış ya da *Gölgeler*'in çıkışından sonra kaleme alınmış

25 şiirin daha ilâve edildiğini hatırlatalım. Kaldı ki bu yeni ilâve şiirlerin tefrik edilmesi zor olmayacaktır. Çünkü hem dipnotlarda onlara işaret edildi, hem de kitabın içindekiler listesinde ilgili şiirler italik olarak gösterildiler.

Bir başka husus yedi değil on bölüm/kitap olarak düzenlediğimiz *Safahat*'ın, bölüm/kitap başlarına müstakil değerlendirmeler koymamız. Her eseri sanat-edebiyat ve düşünce değeri olarak ayrı ayrı tahlil, eserlerin birbirinden farklarını tebarüz ettirmek, ayrıca da dönem edebiyatı içinde bu eserlerin yerini belirlemeye çalışmak gibi... Onun eserine böyle yaklaşınca da Akif'in hem sanatı, hem de tefekkür derinliği daha bir vuzuha kavuşmuş oluyor. Ayrıca gerek kendi Döneminde, gerekse ileriki zamanlarda Akif'ten yansıyan bitmez tükenmez tesirler!.. Necip Fazıl'dan Şevket Süreyya Aydemir'e, Nazım Hikmet'ten Falih Rıfkı'ya, Arif Nihat Asya'dan Tarık Buğra'ya ya da meselâ büyük düşünür Nurettin Topçu'ya, Sezai Karakoç'a...

Dolayısıyla şunu söylemek mümkün görünmektedir. Elinizin altındaki bu büyük eser, sadece bir *Safahat*'tan ibaret değildir. Kuşkusuz bütün haşmetiyle, ilgili çalışmanın merkezini gene *Safahat* teşkil ediyor. Ancak bundan ayrı olarak orada, bir de Mehmet Akif'in *Safahat* öncesinde yazdığı 200'e yakın şiirleri bulunmaktadır ki, o bölüm başlı başına ayrı bir eserdir. Bundan ayrı olarak, on bölüme ayırdığımız *Safahat*'ın her bir kitabı üzerine yaptığımız geniş değerlendirmeler!.. Neresinden bakılırsa bakılsın ilgili değerlendirmeler toplamda ayrı bir eser hüviyeti arz etmekte değil midir?

Fakat bunları söylerken amacımız, ilgili bölümlerin ayrı ayrı hüviyetler arz ettiğini söylemek olamaz. Tam tersine hemen her şey *İstiklâl Marşı* şairimizin büyüklüğünü ve onun eseri olan *Safahat*'ın derinliğini ortaya çıkarmaya matuftur. Akif'in daha iyi anlaşılması ve kendi milletinin *İstiklâl Marşı*'nı yazmak noktasında, hangi ruhsal evrelerden geçtiğinin daha iyi kavranabilmesi için!..

Dolayısıyla gerek şiir ve sanatı, gerekse düşünce tekâmülü bakımından Akif ve *Safahat*'ı bizi söylüyor. Yaradılışından gelen yüksek aşk kabiliyetini, nasıl olup da millet ve toplum aşkına transfer edebildiğini hikâye ediyor. Nitekim yüz yıl önce Büyük Meclis, onun bu yanına vakıf olarak *İstiklâl Marşı*'nın yazılmasını ondan beklediği gibi, şimdi de aynı Büyük Meclis büyük bir kadirbilirlikle Akif'le yeniden buluşuyor.

GİRİŞ

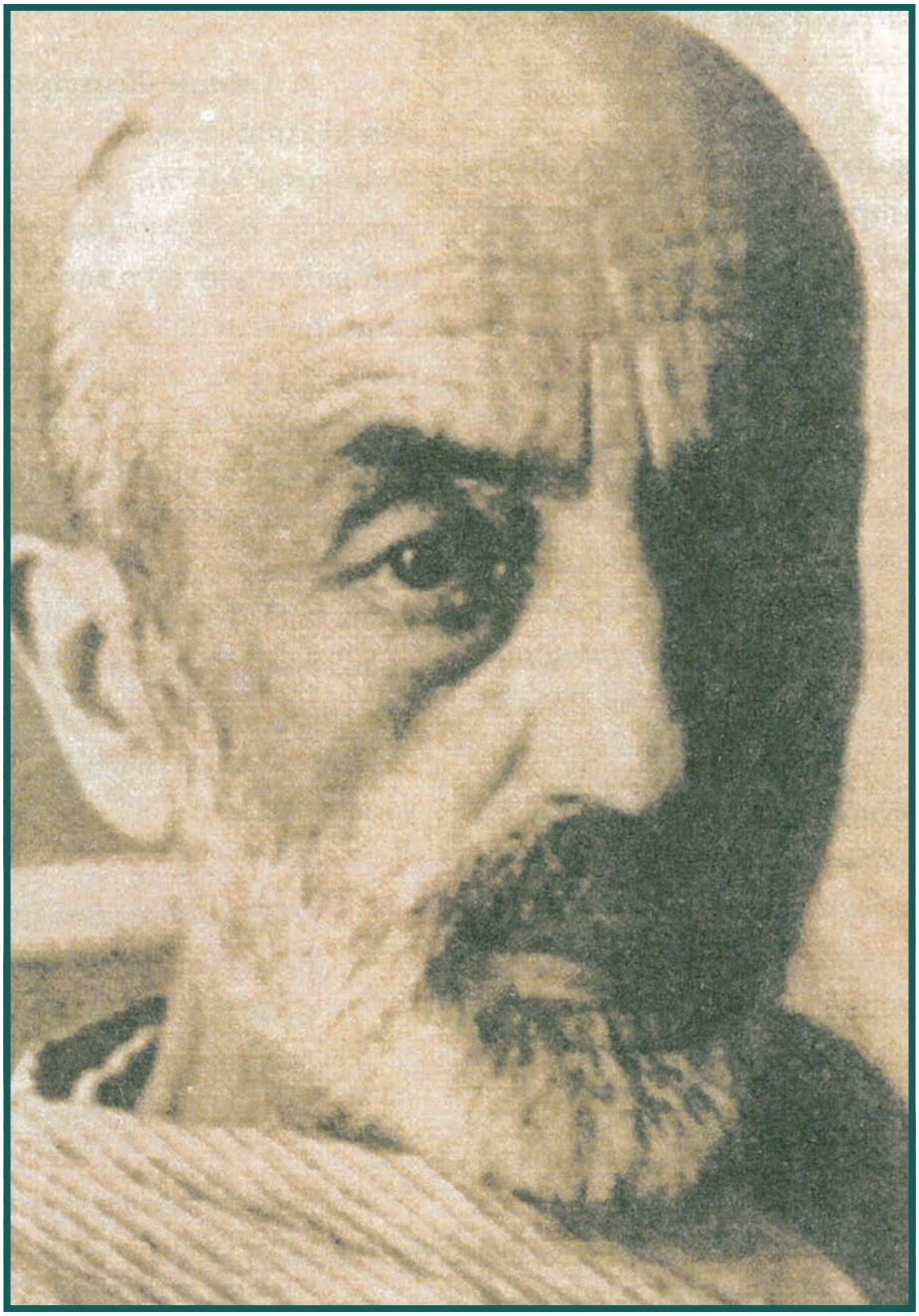

Mısır'dan döndükten sonra hasta yatağındayken çekilmiş bir Akif fotoğrafı.
Müsterih ve her türlü dünyevî kaygıyı geride bırakmış bir yüz ifadesi.
Belki de veda anında öbür âleme çevrilmiş nazarlar...

MEHMET AKİF'İN BÜYÜK ÂLEMİ

Büyük sanatkârların ruhlarında ve kalemlerinde öyle bir iksir mevcuttur ki, ele aldıkları her mevzuyu yekpare bir bütünlüğe erdirir; dağınık ve paramparça duran eşyayı, tabiatı, kelimeleri ve geçmiş uzun bir tarihi yepyeni bir tevhide dönüştürürler. Bu yüksek ruhlu sanatkârların dilinden dökülen nice mısralar böyle olduğu gibi, nice karışık ve karmaşık sesleri tek bir makamın ahenginde toplamasını bilen büyük soluklu bestekârlar da öyledir. İşte onun için biz klasik büyük romanları okurken de, içimizdeki derin vecdi harekete geçiren büyük musiki formlarını dinlerken de, kademe kademe kendimizi âlemin künhüne ermiş gibi hissederiz. İçimizde ve dışımızda yüksek bir galeyan hasıl olur, etrafımızı kuşatan sayısız teferruat, içimizden esen uğultulu nakaratlara tâbi olarak akar da akar.

Bunun dışında bu büyük sanatkârlar, hemen her şeyi "tek"e indirgemeyi bilirler. Mimar Sinan kubbelerle oynayarak bunu yaparken; bütün varını ve yoğunu tek bir kavrama, *Büyük Doğu* kavramına indirgemeyi başaran Necip Fazıl'da olduğu gibi yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde, nice güneşlerin doğup batmasının destanını yazan Mehmet Akif'in yaptığı da bundan farklı değildir.

Çünkü Akif'in kaleminde ve ruhunda da öyle bir iksir mevcut ki, eski devirlerin büyük mutasavvıflarında olduğu gibi, ele aldığı her mevzuyu ve teferruatı tek bir *vahdet* noktasında cem etmesini biliyor. Nasıl eski mutasavvıflar gezip dolaştıkları tabiatı, temas halinde bulundukları nesneleri, daha ötede, yerler ve gökler dahil bütün bir âlemi tanrısal bir zikir içinde idrak ediyorlarsa, Mehmet Akif'te de aynen öyle, büyük sanatkârların soyundan geldiğine dair sayısız işaretler mevcut. Bir yandan klasik büyük şairlerimizin, diğer yandan da batılı büyük romantiklerin mirasını kendinde cem etmesini bilen Akif'te, bu bakımdan gür ve coşkulu bir şiir, suyu kesilmeyen büyük ırmaklar gibi boşanıyor da boşanıyor.

Böyle yüksek bir şiir kabiliyeti eğer on altıncı yüzyılda yaşasa idi, ikinci bir Fuzûlî ile karşılaşacağımızdan emin olabilirsiniz. O takdirde de Akif'ten, aynen Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnun*'unda olduğu gibi, *Su Kasidesi*'nde olduğu gibi yüksek aşk terennümleri dinlemekten geri kalmayacaktık. Ya da diyelim

ki Akif on üçüncü yüzyılda yaşasaydı... O takdirde de karşımıza, daha başka bir Mevlâna olarak çıkacak, coşkulu bir aşkın serenatları suretinde bize yeni yeni *Mesnevi*ler armağan etmekten geri durmayacaktı.

Yani çok yazmak ve coşkulu yazmak gibi, kımıldadıkça rahat ve kolay şiirler söylüyormuş gibi bir tesir üretmek, hemen bütün büyük şairlerin harcı değil midir? İşte Akif de aynen o büyük üstat şairler gibi durmaksızın yazdı, durmaksızın söyledi. İçinden gelen hep bir acı ve hep bir aşkla söylenmiş bu şiirler; neredeyse koca bir divan teşkil edecek hacmiyle, onu büyük şairler kafilesi arasında zikretmemize yetip de artıyor. Aynen Yunus'ta, Mevlâna'da, Fuzûlî'de, Şeyh Galip'te ve Abdülhak Hamit'te olduğu gibi!.. Ya da kendi çağdaşı Yahya Kemal ve Ahmet Haşim'de olduğu gibi, Türk edebiyatının yüz akı büyük şairlerden biridir Mehmet Akif.

Büyük Şairlerin Yolunda Fakat Yepyeni Bir Şiir

Mehmet Akif'i eski yüzyılların büyük şairlerinden Yunus, Mevlâna veya Fuzûlî'ye benzetmemiz sebepsiz değildir. Alemlere sığmayan bir ıztırap ya da bütün insanlığı ihata edecek çapta yüksek bir aşk duygusu. Tabiatı ve her türlü teferruatı cezbeli bir vahdet ihtiyacı içinde algılamak ve buradan hasıl olan yüksek bir aşk duygusu ile de, bir nevi kovalardan su boşaltır gibi yazmak... Sürekli aynı duyguyu tekrar etmek. Her seferinde de daha iyiye, daha güzele ve müteal olana bir adım daha yaklaşmak. Bu, işi hayatının yegâne mesaisine dönüştürmek gibi bir şey.

Fakat biliyoruz ki Akif ne on üçüncü yüzyılda, ne de on altıncı yüzyılda yaşamış bir şair değil. Dolayısıyla her büyük şairin, yaşadığı yüzyılın şuuruyla konuştuğunu unutmamak icap eder. Nitekim Akif de aynen öyle yaptı ve kendi Döneminin diliyle yazdı. Ya da yaşadığı Dönemi ve facialarını, kendi fırçasıyla boyadı durdu. Bu bakımdan o büyük şairlerle Akif arasındaki fark, aradan geçen nice yüzyılların farkıdır. Dil, kültür, her türlü zevkler değişmiş, sanatın ve şiirin göstergeleri farklılaşmış; ne büyük imparatorlukların kuruluş heyecanı, ne de gül devirlerinden bülbülü kalmış... Daha ötede insan ve toplum değişmiş. Dinî telâkkiler alt-üst olduğu gibi, çağdaş Batı emperyalizminin İslâm dünyasına verdiği büyük yıkım karşısında, neredeyse herkes şaşkın ve ne yapacağını, ne söyleyeceğini bilmez bir vaziyette.

İşte Mehmet Akif bu sebeple, aynı familyadan gelen şairlerden biri olduğu halde; onlardan daha farklı bir dil ile yazıyor, onlardan daha farklı bir sanat ortaya koyuyor. Veya şöyle dememiz belki daha uygun: Mevlâna, Yunus ya da Fuzûli gibi şairler kendi yüzyıllarında değil de, Akif gibi facia ve çöküş

zamanlarımızda yaşasalardı, hiç kuşkusuz onlar da Akif'in takındığı gibi bir tutum takınır, şiirlerini öyle yazar, öyle söylerlerdi.

Bir nevi uyarma ve "inzâr"dır hemen bütün büyük şairlerin yaptığı. Onlar devirlerinin diliyle konuşur ve içlerindeki bir aşkı bıkıp usanmadan tekrar eder dururlar. Hemen her şiirlerinde de aynı şeyi söylerler. Bıkıp usanmadan, asıl söylemek istediklerini henüz daha yenice söylemeye başlamışlar gibi bir duygu içinde yazarlar. Fakat biz bu şiirleri okurken, idrakimizde yeni yeni açılmalar hissederiz. Çünkü onlarda mevcut olan "inzârın dili ve şuuru", bizi içimizden ve dışımızdan uyarır durur. Bir farkla ki, eski büyük şairler varlığın tâbi olduğu gizli devinimden bizi haberdar kılmak isterken; Akif onlardan farklı olarak, kendi yüzyılının şuuruna veya şuursuzluğuna hitap etmek durumunda kalır:

Viranelerin yasçısı baykuşlara döndüm
Gördüm de hazanında bu cennet gibi yurdu
Gül devrini görseydim onun bülbülü olurdum
Yâ Rab beni evvel getireydin ne olurdu?

Mehmet Akif'te Izdırabın İki Kaynağı

Yukarıdaki dörtlük o kadar önemli ki, neredeyse Akif'in hemen bütün hayatının özeti mesabesinde. Koca bir imparatorluk çökmüş, geriye kalan topraklar viraneden farksız bir hâl almış. İşte bu harap ülkede şair kendini, adeta bir "baykuş" gibi hissediyor. Burada baykuşların meskûn yerlerde, insanın ve kalabalıkların barındığı mekânlarda yaşamadığını söylemeye gerek yoktur sanırım. Çünkü bu uğursuz hayvanlar hemen daima viranelerde, insanın yaşamadığı ıssız terkedilmiş diyarlarda yaşarlar. İşte Akif, uğrunda verilmiş büyük mücadelelere rağmen yurdun son manzarasını ancak böyle tasvir edebiliyor.

Buna karşılık dönüp geriye baktığı, zaman zaman daha uzak bir maziyi hatırlamaya çalıştığı da oluyor şairin. Kaldı ki buna hatırlamak bile denemez. Çünkü onun kastettiği gül devirleri daha, daha eski yüzyıllara ait bir âlem. Yani çocukluk yılları bile kastedilmiyor burada. Haliyle Akif, eğer bu ülkenin gül devirlerinde dünyaya gelmiş biri olsaydım, ben de bülbüller gibi şakır, o yolda şiirler söylerdim demek istiyor. Dolayısıyla aynı ülkenin gül devirleri çok gerilerde kalmış, hemen her yer "virane-misal" olmuş ve şairin kaderine de, gül karşısında aşk serenatları söylemek değil, acının ve ıstırabın terennümlerini bestelemek düşmüştür.

Kuşkusuz her şairde karşılaşmıyoruz böyle bir durumla. Şairin kendini, kendi devrinin ve bireysel ızdıraplarının daha ötesinde bir acıya kilitlemesi ile yani. Namık Kemal'in, "Kendi derdi gönlümün billâh gelmez yâdıma" dediği gibi, Akif de aynı makamdan bunun için konuşmuş oluyor. Fakat onun şiirinin merkez noktasını teşkil eden bu yüksek ızdırabın menşeini de tayin etmek gerekir diye düşünüyoruz. Burada da ister istemez onun çocukluğu ve aile durumu karşımıza çıkacak demektir.

1873'te İstanbul Fatih'te dünyaya gelen şair, Osmanlı-Rus Savaşı'nın büyük yıkım ortamında çocukluğunu geçirir. 93 Savaşı da dediğimiz, İkinci Abdülhamid'in ilk iktidar yılına tesadüf eden o geriye çekilme ve ardı arkası kesilmeyen Balkan tehcirleriyle sürüp giden ölüm ve korku yılları... Neredeyse Bütün Balkanlar'ın yerinden yurdundan koptuğu, Türk ve Müslüman ahalinin payitaht İstanbul'a, anne kucağına sığınır gibi sığındığı çaresizlik zamanları. Fukaralık, yoksulluk, yurtsuzluk hep bir arada. İstanbul'un bütün camileri ve avluları, sokak araları muhacir kafileleri ile dolu. Yer gök acı, hüsran ve gözyaşı!..

Bu vahşet manzaraları, hiç kuşkusuz, hemen her İstanbullu üzerinde çarpıcı tesirler meydana getirecek cinstendir. Babası ile *Fatih Camii'* ne gelip gittiğini bildiğimiz Akif'in, yaşı küçük olmasına rağmen, bu korkunç facia manzaralarına şahit olmaması tabii ki düşünülemez. Kaldı ki yıllarca devam edecek bu harap insanlık tablolarının, şairin ruhunda ne derin yaralar açtığını tahmin zor olmamalıdır. Dolayısıyla onun ruhunda bu insanlık faciasının, kalıcı tesirler meydana getirmesi ihtimali her bakımdan yüksektir.

Burada unutulmaması gereken bir husus da, Akif'in babası Mehmet Tahir Efendi'nin (1826-1888) Balkanlı birisi oluşudur. İkinci Mahmut Döneminde Kosova'dan İstanbul'a gelen ve yaptığı tahsilin sonunda da Fatih Medresesi'nde müderrisliğe yükselen bu babanın evinde, Yahya Kemal de olduğu gibi eski fetih yıllarının *hatıraları*nın konuşulmaması, ya da 93 Savaşının meydana getirdiği ölüm ve korku şoklarının hissedilmemesi mümkün müdür? Yani kuvvetle muhtemeldir ki küçük Akif'in Fatih'teki evi; aile kökleri, hatıraları ve 93 Savaşının meydana getirdiği olumsuz manzaralar dolayısıyla, daha o yıllardan bir ızdırap merkezine dönüşmüş bulunmalıdır.

Mehmet Akif'in *Safahat*'ını baştan sona istila eden insan ve toplum merkezli ızdırapların kaynağı, işte buralarda aranmalıdır diye düşünüyoruz. Kalabalık, kargaşa, fukaralık, acı ve feryat!.. Ve bu durum karşısında, daha küçük yaşlarda onda teşekkül etmeye başlayan bir nevi acıya ortak olma duygusu ve bundan doğan bir yüksek sorumluluk şuuru. Bu sorumluluğun kendine yüklediği acı ve ıstırap halleri... Daha ileriki yıllarda okuyucusuna:

"Elemim bir yüreğin kârı değil, paylaşalım" derken, onun neler hissettiğini kestirmek bu bakımdan zor olmamalıdır.

Dolayısıyla Akif'in bir yanını ifade eden bu "kök duygu", onun Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı, ya da Millî Mücadele yıllarındaki tutumunu açıklamakta kullanabileceğimiz önemli bir anahtar mesabesindedir.

Mehmet Akif, Yahya Kemal, Ömer Seyfettin

Sadece Akif'te değil, büyük şairimiz Yahya Kemal'de ve hikâyeci Ömer Seyfettin'de de benzer bir durumla karşılaşıyoruz. Ömer Seyfettin'in hemen çoğu hikâyelerinin, Balkan faciaları etrafında dönüp dolaştığı ortada değil midir? Ya da Akif'in "gül devirleri" olarak ifade ettiği zamanlara dönük tarihî hikâyeler veya anekdotlar. Nitekim Yahya Kemal de benzer duygular içerisindedir. Üsküp'te doğan ve burasını evlâd-ı fatihan diyarı olarak İstanbul'a, Bursa'ya benzeten şair, *Açık Deniz* şiirinde bakın neler söylüyor:

Balkan şehirlerinde geçerken çocukluğum
Her lâhza, bir alev gibi hasretti duyduğum.
(.....)
Her yaz şimale doğru asırlarca bir koşu,
Bağrımda bir akis gibi kalmış uğultulu.
Mağlûpken ordu, yaslı dururken bütün vatan,
Rüyama girdi her gece bir fatihâne zan.
Hicretlerin bakiyyesi hicranlı duygular,
Mahzun hudutların ötesinde akan sular,
Gönlümde hep o zanla beraber çağıldadı.
Bildim nedir, ufuktaki sonsuzluğun tadı.

Bu bakımdan Mehmet Akif'in insana ve topluma dönük acılar karşısında, son derece duyarlı biri olup çıkması sebepsiz değildir. Hemen her olumsuz durum onun vicdanını kanatmaktadır ve buradan da yeni bir şiir üretmeye artık hazırdır şair. Ya bir fukaralık, ya bir adaletsizlik, ya da her haliyle insandan yardım dilenen manalı bir bakış karşısında, içindeki gizli mızrabın harekete geçmemesi mümkün değildir. *Safahat*'ın ilk cildini dolduran *Küfe, Meyhane, Mezarlık, Bayram, Seyfi Baba, Koca Karı ile Ömer, Mahalle Kahvesi,* gibi şiirler, işte hep bu merkez etrafında dönüp dolaşırlar.

Sırati Müstakim'den Müdafaa-i Milliye Cemiyetine

Eşref Edip'le birlikte çıkardıkları ve başyazarlığını da kendisinin yaptığı *Sırati Müstakim* dergisi bu bakımdan önemlidir. İnsana, topluma ve yönetici elitlere bir şeyler söylemek için çıkarılan bu dergi kısa zamanda dikkati çeker ve İmparatorluğun uzak beldelerinde de önemli tesirler meydana getirir. *Sırati Müstakim*'in 27 Aralık 1908'de, İkinci Meşrutiyet'in ilânının hemen ardından çıkarıldığını ve 183'üncü sayıdan itibaren (1912) *Sebilürreşat* adını aldığını burada yeri gelmişken ifade edelim. Akif'in yukarıda adlarını verdiğimiz şiirleri bu dergide yayınlandığı gibi, fikrî ve edebî yazıları da gene aynı dergide çıkarlar. Yani *Sırati Müstakim* bir yandan yeni bir şiirin, bir yandan İslâmi muhtevası ile dikkati çeken fikrî ve edebî bir nesrin merkezi olmaya başlarken; öbür yandan da Kırım'dan, esir Balkan ülkelerinden, Sibirya veya Kazan'dan, Orta Asya'dan ve muhtelif İslâm memleketlerinden İstanbul'a gelen aydınların uğrak merkezine dönüşmektir.

Yani Akif her geçen gün, yaşının üstünde bir sorumluluğun altına giriyor, eski ve yeni nesiller arasında her geçen gün daha bir ön plana çıkıyordu. Tabii bu arada, *Safahat*'ın ilk cildinin de yayınlanmış bulunması, onun tesirini daha da artırıyordu. Nitekim bu tür tesirlerle izah etmek gerekir ki, onu Dönemin üstatlarından teşekkül eden farklı bir heyetin içerisinde görüyoruz.

Balkan Harbi yılları Akif'in asıl temayüz ettiği ve doğrudan bir kanaat önderi seviyesine yükseldiği zamanları teşkil eder. 1908 Meşrutiyet'i sonrasında, meşrutiyet ve demokrasi adına her türlü cinayetin işlenebildiği o yıllarda siyasî parti kurmakla dernek kurmak arasında bir fark bulunmaz, askerler siyasî partilere üye olabilir, daha ötede ayrı ayrı siyasî partiler kurarak değişik kümeler oluşturabilirlerdi. Bir de üstüne üstlük, sermayesi itibariyle karanlık bir takım yayın organları. Fikir hürriyeti anarşiye dönüşmüş, ülkenin dış politika tutumu (meselâ Balkan Savaşları'nda olduğu gibi) açıktan açığa tahrip edilmeye kalkışılmış, yani mevcut hükümetin ve ordunun mağlûbiyeti bile arzu edilir bir hâl almıştı. İşte İttihat ve Terakki'nin iç tasfiyelere mecbur kaldığı (1913), belki de yenice uyanmaya başladığı yıllara doğru ilerleyecektik artık.

Abdülhamid'in devrilmesinin ve Meşrutiyet'in ilânının ardından, yani içine düştüğümüz kaos ve kargaşa zamanlarından bir çıkış arayışı olmak üzere yeni bazı gelişmelere şahit olunuyor. Nitekim Mehmet Akif'in de içinde bulunduğu *Müdafaa-i Millîye Cemiyeti* gibi, kendilerine hemen herkesin saygı duyduğu önemli bazı şair ve fikir adamlarından meydana gelen bir heyet bunun için teşkil ediyor.

Amaç, Balkan harpleri dolayısıyla yeni bir tutum belirlemek ve ülkenin ihtiyacını derinden duyduğu daha sağduyulu yaklaşımlar üretmek. İşte bu dönemde teşkil edilen Müdafaa-i Millîye Cemiyeti'nin İrşat Heyeti Neşriyat Şubesi'nde (Heyet-i Tenvîriye) Abdülhak Hamid, Cenap Şehabettin, Süleyman Nazif, Hüseyin Kâzım gibi isimlerle birlikte Mehmet Akif'in adı da dikkatimizi çekiyor. Akif'in bu kuruldaki görevi ise, kurulun genel sekreterliğini yapmak. Akif bu sıralarda Darülfünun'da, Edebiyat-ı Umumiye hocalığını da yürütüyor.

Millî Bir Destana Doğru

Fakat burada asıl önemli olan, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin başkanlığını yapan yaşlı şair Recaizade Ekrem'in, Mehmet Akif'e söylediği bir hususdur. Akif'in şiirini iyi tanıdığı ve iyi takip ettiği anlaşılan Recaizade Ekrem'in, bir ara Akif'e: *"Millî bir destan*'a ihtiyacımız bulunduğunu ve bunu da ancak kendisinin yapabileceğini" söylemesidir.

Burada Akif'in şiirinin ve sanatının, zamanın ileri derecedeki üstat sanatçılarının dikkatini çekmesi bir yana, bu sözlerin ruhundaki gizli meyili açığa çıkarması bakımından da ayrı bir önemi vardır. Akif'in *millî bir destan* yazması, bu milletin destanını ancak kendisinin yazabileceğine dair bir şuur uyanması!.. Düşünebiliyor musunuz? Kademe kademe *İstiklâl Marşı*'na doğru evrilen bir süreç nerelerden başlayıp nerelere ulaşıyor? Dolayısıyla Akif şiirinde asıl Balkanlar Dönemi, neredeyse Ömer Seyfettin'in hikâyeleriyle aynı anda ve bu sıralarda başlamıştı desek yeridir. Kaldı ki *Cenk Şarkısı* marşı da (1912) gene bu sıralarda yazılmamış mıydı?

Bir başka husus da, gene bu heyetin umumi ricaları ile Akif'in Fatih, Beyazıt ve Süleymaniye camilerinde verdiği meşhur vaaz-konferanslardır. Ülkeyi, toplumu ve yönetici eliti birliğe ve bütünlüğe davet ettiği bu meşhur konuşmaları, Mehmet Akif'i gerçekten lâyık olduğu kamuoyu önderliği seviyesine yükseltmekte gecikmeyecektir. Nitekim Akif'in bu mekânlarda yaptığı konuşmalar, günler-haftalar öncesinden gazetelerde öne çıkan ilânlarla duyuruluyor; ardından da *Sebilürreşat* dergisinde peyderpey yayınına geçiliyordu. Yani neresinden bakarsanız bakın, Balkan Savaşları'ndan itibaren Mehmet Akif, ülkenin ön plandaki kanaat önderlerinden biri olup çıkmıştı.

Burada hatırlanması gereken husus, Akif'in sırf İslâmi-muhafazakâr kesimler nazarında değil, hemen bütün fikir ve sanat çevreleri bakımından da umumi bir kabule mazhar olduğu gerçeğidir. Batıcılar, Liberaller, Türkçüler, Turancılar ve tabii İslâmi muhafazakâr kesimler de dahil, hemen bütün fikrî ve siyasî çevreler nazarında saygı duyulan, güven uyandıran bir kişiliğe

sahip oluşudur. Kuşkusuz bunun temelinde de, yukarıdan beri özetlemeye çalıştığımız ülke meseleleri karşısındaki hasbî tutumu ve bu tutumun şiir dahil her türlü imkânlar vasıtasıyla içten gelen bir coşku ile desteklenmesi hususudur.

Daha ötede şairin, fikri veya siyasi görüşleri itibariyle kendini olduğu gibi ifade etmesi, hemen bütün kesimler nazarında komplekssiz bir tutum takınması, sekter ve marjinal tutumlara asla tenezzül etmemesidir. Daha mühimi de şairin, maşeri vicdanın ortak dilini keşfederek konuşması ve yazmasıdır. Yani Akif daha o yıllardan itibaren herhangi bir sınıfın, siyasi görüşün, hizbin veya bölgesel infıratçılığın ağına düşmemek gerektiğini keşfederek yazmış ve söylemiş birisidir. İşte buna *maşeri vicdanın dili ile konuşmak* diyoruz; fikir ve politika arenasında da benzeri bir konuma bürünerek, kendine saygın bir yer edinmek!.. Dolayısıyla burada şunu da ifade edelim: Mehmet Akif, *İstiklâl Marşı*'nı yazmakla *Millî şair* sıfatını kazanmadı. Daha başından itibaren o, böyle bir çizgi üzerinde ilerledi. Balkan Savaşları ile Birinci Dünya Savaşı boyunca da benzeri bir saygı ve kabul duygusu üretmekten geri kalmadı.

Nitekim Birinci Dünya Savaşı yıllarında, İttihat ve Terakki iktidarının şaire karşı beslediği saygılı tutumunun altında da bu tür bir yaklaşım söz konusudur. Kuşkusuz İttihatçıların çeşitli kusurları ve noksanlıkları bulunmakla beraber, onların Teşkilât-ı Mahsûsa ve çeşitli İslâmî-kültürel irşat heyetleriyle esir Türk ve İslâm memleketlerine yönelik sömürgecilik karşıtı politikaları, uluslararası emperyalizme dönük yaklaşımları, ya da bu yolda kapitülasyonları dahi iptal etmekten geri durmamaları; ister istemez Akif'in de onlara karşı aynı anlayışla yaklaşmasını sağlamıştı.

İşte böylesi şartlar karşısında Akif'e bir bakıyorsunuz Berlin'e taşınmış, orada İngilizlerden ve Ruslardan esir alınmış müslüman askerlerle temas ediyor; onlara İngiliz ve Rus politikalarını, İslâm ve Türk ülkelerine karşı yürütülen uluslararası sömürgecilik politikalarını anlatıyor. Bir bakıyorsunuz Şam, Beyrut, Mekke-Medine ve Necid çöllerinde dolaşıyor. İngilizlerin tahrik ettiği isyankâr bazı Arap aşiretlerini teskine çalışmaktan adeta bitap düşüyor. İşte böyle böyle de yeni yeni *Safahat*lar ortaya çıkıyor; bir yandan da *Berlin Hatıraları, Çanakkale Şehitleri* ve *Necid Çöllerinden Medine'ye* gibi emsalsiz şiirler doğuyor. Yani ömür boyu mücadele, ömür boyu savruluşlar bir yanda, öbür yanda da durmaksızın akan bir şiir ırmağı...

Şaire Anne Tarafından Yansıyan Izdıraplı Hal

Bazan *manzum hikâyeler* veya *mesnevi romanlar* biçiminde, çoğu zaman büyük destan parçaları suretinde, yer yer de normal küçük şiirlerden oluşan

onun eserleri ekseriyetle coşkulu, derin söyleyişler seviyesine yükselmekten geri kalmazlar. Hemen daima yüksek bir lirizm bu şiirlere eşlik eder durur. Şairin istiğrak halinde seyreden bu tarafı, unutmayalım ki toplumcu yanından daha derin ve daha kuşatıcıdır. *Necid Çöllerinden Medine'ye, Çanakkale Şehitleri, Gece, Leylâ, Hicran* ve *Secde* gibi parçalarında, ani yükselişler biçiminde seyreden şairin bu tarafı, doğrudan doğruya anne kökleri ile ilgili olmalıdır.

Akif'in Orta Asya meselelerine ve Orta Asyalılara, Kazan ve Kırım'a ilişkin sorunlara karşı duyduğu ilginin kaynağı hep bu merkezde aranmalıdır. Ondaki dinî idrakin ve şiirin yarı yarıya bir istiğrak ve yarı yarıya panteist bir cezbe biçimindeki tezahürünü, gene anne tarafıyla izah etmek durumunda kalıyoruz. İstenildiği takdirde, bu tesirleri daha da çoğaltmak mümkün gözükmektedir.

Meselâ Akif'te yer yer karşılaştığımız *asr-ı saadetçi* İslâm telâkkisine karşılık, beklenmeyen derecelere varan *mevlid* yüceltmeleri, gene aynı şekilde ezgili ilâhi söyleyişler karşısında içinin-dışının bir hoş olması, yani kendinden geçecek bir hal alması ve daha mühimi de hemen daima sekter tutumlardan uzak durmaya çalışması gibi... Dolayısıyla baba tarafından ve Balkan facialarından doğup beslenen *toplumcu tarafı* ile anne tarafından geçen istiğrak halindeki *vecidli din tutumu* öyle bir noktada kesişime uğruyor ki, biz Akif'i bir bütün olarak *toplum mistiği* biçiminde algılamaya başlıyoruz. Aynen Mevlâna'da, Yunus'ta, Remzi Oğuz Arık'ta, Şevket Süreyya Aydemir'de ve Nurettin Topçu'da olduğu gibi!.. Kuşkusuz bu isimlerin çoğu Akif'ten farklıdırlar. Fakat *toplum mistiği* tarafları onları bir arada düşünmemize gene de bir mani teşkil etmemektedir.

İşte Akif'in bu vecitli ve istiğraklı tarafı ile Balkan facialarından kopup gelen toplumcu damarı onu öyle bir seviyeye yükseltti ki, hemen bütün Şark âleminin ıstırap ve acılarının tercümanı seviyesine taşıdı. Pakistan-Hint müslümanlarından tutun da, Orta Asyalılar, Kırım ve Kazanlılar, Mısır müslümanları; onun sesini ve mesajını işitmek hevesiyle, İstanbul'u adeta siyasi bir kıble hüviyetinde algılamaya başladılar.

Dolayısıyla *Sebilürreşat* dergisinin Kalküta ve Bombay'da; Taşkent, Semerkant ve Doğu Türkistan'da; Kazan, Kırım ve Sibirya içlerinde, Mısır dahil bütün Orta Doğu memleketlerinde ve Balkanlar'da, Kafkas ülkelerinde okunması, oralara kadar ulaştırılmaya çalışılması dikkat çekici değil midir? Yani Akif *Sebilürreşat* dergisi ve şiiri ile öyle bir dil yakalamıştı ki, bugünün tabiri ile buna *küresel bir dil* demek durumunda kalıyoruz. Bu bakımdan adı geçen dergiyi Türkiye'nin ve Türkçemizin son evrensel açılımı olarak mütalaa edebiliriz.

Millî Mücadele ve İstiklâl Marşı

Haliyle Millî Mücadele'nin o yalnızlık günlerinde, tarihi geleneğin ve hilâfetin merkezi olan İstanbul ile yepyeni ümitlerin ve bağımsızlık heyecanlarının sembolü seviyesine yükselen Ankara arasında tereddüde düşüldüğü zamanlarda, Akif'in tercihi her bakımdan önem arz edecek demekti. Nitekim işte tam da o sıralarda TBMM hükümeti, Mehmet Akif'i Ankara'ya davet lüzumunu duydu. Bu davete anında icabet eden şair yollara düştü ve Anadolu'da yer yer baş gösteren isyanların bastırılması noktasında büyük gayretler sergiledi.

Bu arada kaybolan, çöken bir imparatorluğun ardından, yeni yeni uç vermeye başlayan Anadolu hareketi için ruhları harekete geçirecek ve toplumu bir arada tutacak millî bir marş ihtiyacının duyulmaması mümkün değildi. Dolayısıyla Akif'in İstanbul'dan Ankara'ya daveti ile böyle bir marş ihtiyacının kuvvetle kendini hissettirmesi arasındaki rabıta, ilâhi kaderin sevki ile izah olunabilecek bir hadise olarak çıkıyor karşımıza.

Ankara Taceddin Dergâhı'nda şairin dışa yönelmesi ile değil, doğrudan doğruya kendi ruhuna eğilerek, oradan çekip çıkardığı bu *millî marş* güftesinin nasıl doğaçlama bir tesir meydana getirdiği hepimizin malûmudur. Bizzat şairin, bir çırpıda ve ani bir kasılma suretinde, eserin doğduğunu söylemesi oldukça manidardır. Ve daha mühimi de şairin kendi güftesine sahip çıkmayarak, adı geçen eserin millete ait olduğunu sürekli vurgulamasıdır.

İşte büyük şaire yakışan bu büyük tavır, onu kendi milleti nazarında daha büyük bir kemale erdirmiş olmuyor mu?

Klasik edebiyat devirlerimizin büyük veli şairleri gibi, ya da halk edebiyatımızın *bade içerek* ermişlik seviyesine yükselen ozanları gibi içten gelen bir coşku ile yazıp söyleyen bu adam; *İstiklâl Marşı*'na hazırlanırken, Mevlâna'nın *neyi* gibi içinin bomboş olduğunu ve oradan Türk milletinin şuurunun ve şuuraltının esatiri sesler biçiminde, coşkun bir sel gibi boşalıp aktığının kuşkusuz farkında olmalıdır. Kendi milleti için "Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor tevhidi" diyebilen ve Çanakkale'de şehit düşen askerlerin üzerine de *tüllenen mağribî akşamları* şal gibi örtmeye kalkışan bu adamın çizdiği ebedi tabloların, bir başka örneği değil de nedir *İstiklâl Marşı*?

Gene kendi milletine böyle yüksek bir anlam yükleyerek, ebediyet aynasında onu unutulmaması gereken tarihi bir sorumluluk şuuru içinde vasfetmesi oldukça manidardır. Ayrıca milletimiz için tarihi bir şamandıra niteliği taşıyan bu metnin; milletin maşeri vicdanında edindiği haklı yer ile tam ve kâmil manada bir *Millî mutabakat belgesi*ne dönüşmüş bulunduğunu kim

inkâr edebilir? Nitekim haziran 1936'da şairin Mısır dönüşünde, *İstiklâl Marşı*'nın değiştirilmesi düşüncesini dile getiren gazetecilere verdiği cevap ne kadar anlamlıdır:

"*İstiklâl Marşı* bir daha yazılamaz. Kimse bir daha *İstiklâl Marşı* yazamaz, ben de yazamam!.. Allah bu millete bir daha *İstiklâl Marşı* yazdırmasın."

Bu sözleri söylemesinin ardından ve aradan fazla bir zaman geçmeden 27 Aralık 1936'da vefat eden şairin, gurbet zamanlarında hissettiği derin acıya tercüman olan şu beyti ile bu bölümü tamamlamış olalım:

Çöz de artık yükümün kördüğüm olmuş bağını,
Çok görme İlâhi bana bir avuç vatan toprağını.

TÜRKİYE'DE SAFAHAT BASKILARI
SAFAHAT OKUMALARI

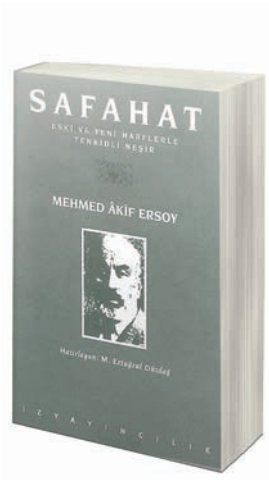

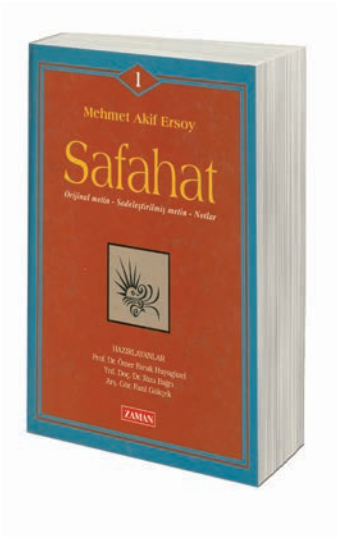

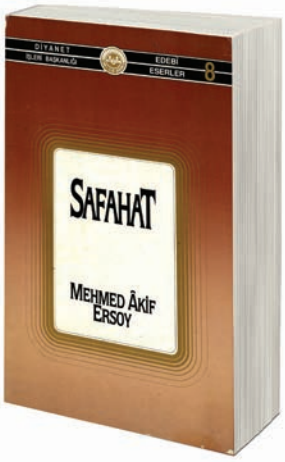

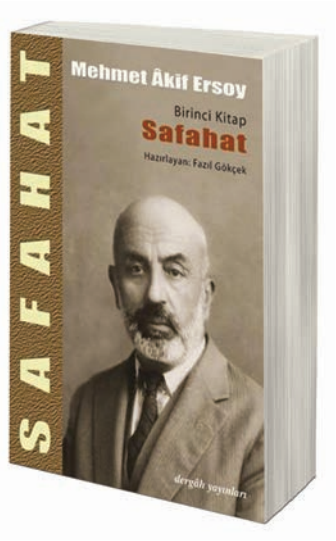

1. Ö. Rıza Doğrul'un hazırladığı, yeni harfli ilk *Safahat* baskısı (1943).
2. Ö. Rıza Doğrul'un 1950 sonrası *Safahat* baskıları. Portre, Münif Fehim'e ait.
3. Ertuğrul Düzdağ tarafından hazırlanan edisyon kritikli baskı (1987). Son baskıları eski harflerle birlikte.
4. Prof. Dr. Ö. Faruk Huyugüzel, Doç. Dr. Rıza Bağcı ve Fazıl Gökçek tarafından hazırlanan bir başka *Safahat* (1994).
5. Orhan Okay ve Mustafa İsen'in hazırladıkları *Safahat,* (Ankara-1992).
6. Prof. Dr. Fazıl Gökçek'in hazırladığı yedi ayrı kitap halindeki *Safahat*'lardan birincisi (2007).

İLK TOPLU SAFAHAT YAYINI

Akif'in şiirleri tek bir cilt içinde ve *Safahat* genel başlığı altında topluca basılmak adet olduğu için, onların ayrı ayrı kitaplardan meydana geldiğine çoğu zaman dikkat bile edilmemektedir. Bu bakımdan *Safahat*'ın elinizdeki yeni yayınında, ayrı ayrı kitap bölümlerini daha bir görünür kılmak için özel bir çaba sarf edildi. Bunda da ayrıca sayısız faydalar bulunduğunu düşünüyoruz. Bu şekilde yapmakla Akif'in şiir ve sanatını daha bir tebarüz ettirebilir, fikri ve edebi hayatındaki evrilmeyi de daha anlaşılır kılabiliriz kanaatini taşıyoruz.

Dolayısıyla Akif'in şiirlerini bir arada toplayan eserin adı *Safahat* olmakla beraber, onların her birinin ayrı ayrı adları bulunduğunu unutmamak gerekir. İşte bu yedi ayrı şiir kitabından sadece birinin adı *Safahat*'tır. O da Akif'in 1911 yılında yayınlanan ilk eseridir. Öyleyse *Safahat*'ın içinde bulunan ve birbirini takip eden yedi ayrı eseri, yayın tarihlerine ve yerlerine göre şu şekilde sıralanabilir demektir:

Safahat, İstanbul 1911, 1918 ve 1928 baskıları (44 müstakil şiir)

Süleymaniye Kürsüsünde, İstanbul 1912, 1914, 1918 ve 1928 baskıları (mesnevi)

Hakkın Sesleri, İstanbul 1913, 1918 ve 1928 baskıları (10 müstakil şiir)

Fatih Kürsüsünde, İstanbul 1914, 1918 ve 1924 baskıları (mesnevi tarzında)

Hatıralar, İstanbul 1917, 1918 ve 1928 baskılar, (9 ayrı şiir, bir uzun mesnevi)

Asım, İstanbul 1924 ve 1928 baskıları (mesnevi tarzında)

Gölgeler, Kahire 1933 baskısı (41 müstakil şiir)

Mehmet Akif'in şiirlerini bir araya getiren ve 1911'den 1928'e kadar çeşitli kereler baskısı yapılan altı ayrı eserinin ilk defa ve kendisinin de Türkiye'de bulunmadığı bir sırada topluca yayını cihetine gidildi (1928). Bu toplu yayında *Fatih Kürsüsünde*'nin 1924 baskısı, diğerlerinin ise 1928'de yapılan yeni baskıları esas alındı. Bugün için böyle toplu bir basım yoluna neden başvurulduğunu bilemiyoruz. Çünkü o yıllarda günümüzde olduğu gibi şairlerin

hemen bütün şiirlerini bir araya getirmek ve toplu bir cilt içinde toplamak yaygın bir adet değildi.

Fakat ülkemizin geçirdiği Takrir-i Sükûn gibi önemli badirelerin ardından, 1928 yılında Akif'in şiirlerinin toplu bir cilt halinde yayımlanabilmesi, gene de önemli bir gelişme kabul edilmelidir. Çünkü bundan önceki birkaç yıl içinde *Sebilürreşat* dahil önemli basın organlarının çoğu kapatılmış, 1939 yılına kadar devam edecek yeni bir Dönemin içine girilmişti. Bu bakımdan Takrir-i Sükûn Yasası'nın ardından, fakat Harf Devrimi'nin de hemen öncesine denk düşen *Safahat* yayınını her bakımdan önemsemek icap etmektedir.

Bu arada yeni *Safahat* baskısının yapılmasında, Mehmet Akif'in yakın arkadaşı Eşref Edip ile damadı Ömer Rıza Doğrul'un gayretlerini anmamak olmaz. Ömer Rıza Doğrul bugün çoğu kişi ve çevre tarafından yeterince tanınmasa bile, ülkemizin yetiştirdiği önemli bir fikir adamı ve alimlerden biridir. 1928-1935 yılları arasında yayınladığı on ciltlik *Asr-ı Saadet* tercümesi ile, 1934'te yayınladığı iki ciltlik Tanrı Buyruğu adlı tefsirini burada behemehal anmak icap eder.

Bu arada *Safahat*'ın Cumhuriyet Döneminde topluca yayınlanması kuşkusuz onun büyük bir şansıdır. Fakat bu yayının harf devriminin hemen öncesine denk düşmesi, ardından da aynı yıl içerisinde harf devriminin gerçekleşmesi, *Safahat* açısından olumsuz bazı sonuçlar doğurmadı değil. Yani *Safahat* böylece, eski harfleri bilmeyen nesiller tarafından okunması imkânı bulunmayan bir eser derekesine düşmekten kurtulamadı.

1943'e Kadar Safahat'ın Yeni Bir Baskısı Neden Yapılamadı?

Denilebilir ki yeni dönemde, *Safahat*'ın yeni bir baskısı yapılamaz mıydı? Ayrıca bunu düşünenler bulunmadı mı? Hayır, bulundu kuşkusuz. Fakat Türkiye'nin 1930'lu yıllarında maalesef buna imkân bulunmuyordu. Şairin kendisinin Mısır'da bulunması, bunda ayrıca bir güçlük yaratıyordu. Fakat bu demek değildir ki Akif hakkında sonu gelmez bir ambargo söz konusu idi. Hayır, bunu iddia etmek mübalağalı kaçar. Çünkü ne 1928 ve 1930'larda, ne de daha sonraki yıllarda dönemin edebiyat programlarında Akif'e karşı her hangi bir ambargo uygulanmadı. Süleyman Şevket'in ortaokullarda, İsmail Habip Sevük ile Ali Canip Yöntem'in liselerde okutulan ders kitaplarından bu durumu açık olarak izleyebiliyoruz. Ama hiç kuşkusuz onu lâyıkı veçhile yücelten, *İstiklâl Marşı* şairi olarak göğsünü gere gere savunan bir yaklaşımdan da söz edilemez. İşte böyle bir duruma rağmen ilgili dönem içerisinde *Safahat*'ın yeni bir baskısı maalesef gerçekleştirilemedi.

Bu arada hemen kaydedelim ki harf devriminden 1940 başlarına kadar Akif gibi, Ziya Gökalp'in de her hangi bir eseri basılamamıştır, Türkiye adına özel bir dönem olarak kabul edilmesi gereken bu sürenin, 1939 başlarına doğru kısmen açıldığına şahit oluyoruz. Nitekim bu yıllarda Türkiye yeni yeni yayın hamlelerine soyunmuş, Batı klasiklerinin yanı sıra Şark-İslâm klasiklerinin yayınına da girişilebilmiştir. Bu arada devletin resmi neşriyat olarak, *İslâm Ansiklopedisi*'nin yayınına kalkışması önemli bir hadise teşkil etmektedir. Bunun hemen ardından da Türkçü veya sosyalist-Marksist ve İslâmi-muhafazakâr dergilerin önünün açıldığı bir döneme girilir. Yani bir yandan Akif'in *Safahat*'ının, diğer yandan da Ziya Gökalp'in *Türkçülüğün Esasları* gibi eserlerinin yeni harflerle basılması için böyle uzun bir sürenin geçmesi icap etmiştir. Dolayısıyla *Safahat*'ın yeni harflerle 1943'te yapılabilen baskısı da her bakımdan önemlidir. Bir defa Mehmet Akif'in vefatının ardından yapılabilen *ilk Safahat* baskısıdır bu. Ayrıca Akif eski harflerden yeni harflere çevrilmeyen, bu yüzden de yeni bir baskısı yapılamayan kitabı dolayısıyla oldukça üzgün, oldukça bedbin bir psikoloji içerisinde idi. Akif'in, kendinden evvel öldüğü düşüncesiyle (basılmaması yani yokmuş mesabesine indirgenmesi dolayısı ile), *Safahat İçin* yazdığı (1928) şu dörtlüğü ne kadar anlamlıdır:

Arkamda kalırsın beni rahmetle anarsın
Derdim, sana baktıkça a biçâre kitabım!
Kim derdi ki sen çök de, senin arkana kalsın,
Uğrunda harap eylediğim ömr-ü harabım.

Görülüyor ki *Safahat*'ın yeni harflerle basılmaması ve şahsının gördüğü itibarsızlık nedeni ile Akif son derece karamsardır. Fakat sonradan sonraya, bu halin tersine döndüğü de bir gerçektir. Çünkü 1943 yılından itibaren *Safahat*'ın sayısız baskıları gerçekleşmiş, Akif de *Millî şair, İstiklâl Marşı* şairi olarak, lâyık olduğu bir seviye içinde bütün gönüllerde kendine haklı bir yer edinmiştir. Bu arada *Safahat*'ın Türkiye'de, en çok baskısı yapılan eserlerin başında geldiğini unutmamak icap eder.

Safahat Yayıncılığında Ömer Rıza Doğrul Geleneği

1943 yılındaki *Safahat* baskısının 1928'de yapılan eski harfli, ilk toplu *Safahat* baskısına göre en belirgin farkı, 1933'te yayınlanan *Gölgeler*'in bu yeni baskıya dahil edilmesidir. Bilindiği gibi *Gölgeler*, 1928'deki ilk toplu *Safahat* baskısından daha sonra yayınlanmış bir eserdir. Dolayısıyla 1943'te yapılan

Safahat baskısını, bugünkü muhtelif *Safahat* baskılarının ilk tertibi ve kaynağı olarak mütalaa etmek mümkün gözükmektedir.

Ayrıca Akif'in damadı da olan Ömer Rıza Doğrul'un gerek bu hususta ki gayreti, gerekse eserin başına koyduğu geniş "mukaddime" (toplam 47 sayfa), yani Akif'in biyografisine ilişkin değerlendirmeleri son derece önemlidir. Çünkü o zamandan bu zamana, Ömer Rıza Doğrul'un ortaya koyduğu yaklaşım pek fazla değişmemiş, değiştirilememiştir. Bu hususta Eşref Edip ile Mithat Cemal Kuntay'ı hareket noktası kabul eden, Akif'le olan ailevi yakınlığından gelen müşahedelerinden de beslenen Ömer Rıza Doğrul'un kurduğu "çerçeve metin"e, son yıllarda yapılan *Safahat* baskılarında hâlâ daha bağlı kalınması bu bakımdan manidardır. Dolayısıyla Türkiye'deki hali hazır Akif algılamasında olduğu kadar, onun portre ve karakterine dair materyalin değerlendirilmesinde de, Ömer Rıza Doğrul yorumu doğrudan etkilidir. Kaldı ki *Safahat*'ın çok baskı yapan bir eser olmasının yanı sıra, eski yıllarda Eşref Edip ile Mithat Cemal Kuntay'ın Akif'le ilgili eserlerinin arandığı her yerde bulunmaması, Akif'e ve *Safahat*'a dair piyasadaki yaygın yorum ve algılamaların ister istemez Ömer Rıza Doğrul ile izahını zorunlu kılmaktadır.

Nitekim son yıllarda Akif ve *Safahat* üzerine yoğunlaşmasına şahit olduğumuz Ertuğrul Düzdağ'ın yaklaşımı da genelde bu çizginin devamı mahiyetindedir. Akif'in biyografisine ilişkin yeni yeni malzemelerin bulunması, bu durumu maalesef değiştirmeye kâfi gelmemektedir. Çünkü bu uğurda sarf edilen her türlü mesai şairin biyografisine, kişiliğine ve maruz kaldığı mağduriyete dönük olduğu için, onun eseri *Safahat* üzerine yoğunlaşmaya kimse fırsat bulamamaktadır. Daha ötede bu tür yaklaşımlar açısından *Safahat,* adeta bir ahlâk ve karakter abidesinin kişiliğini açıklama, tevsik ve tespit aracına dönüşmüş bulunuyor ve öyle kullanılıyor. Dolayısıyla bu yolda üretilen her türlü bilgi anonimleşerek, neredeyse mirî malı bir havzaya dönüşmüş bulunmaktadır.

Safahat yayınlarında gördüğümüz bir başka Ömer Rıza Doğrul tesiri de, doğrudan eserin tertibi ile ilgilidir. İlgili kişi, ilk defa 1943 baskısında, Akif'in *Safahat* dışında kalmış şiirlerini eserin sonuna, *Son Safahat* başlığı altında ek olarak yerleştirmeyi denemişti. Kuşkusuz bu tür şiirlerin sayısı o gün için, bugünkü kadar fazla değildi (toplam 16 şiir). İşte buradan bir gelenek daha doğdu ve bilâhare yeni *Safahat* baskılarında bu bölüm giderek genişledi.

Bu arada Ömer Rıza Doğrul tarafından hazırlanan ve sık aralarla da basılan eserin yayıncılığını İnkılap Kitabevi yapmakta idi. İlgili yayınevinin kitap üzerindeki baskı tekeli 1986 yılına kadar devam etti. Şairin vefatının ellinci yılı dolunca, o zamanki telif kanunu mucibince, *Safahat* üzerindeki yayın te-

keli de sona ermiş oldu. Bir süre sonra da yeni yeni *Safahat* baskılarının önü böylece açılmış oldu.

Safahat Dışı Şiirlerin Tespiti Yolundaki Çalışmalar

Mehmet Akif'in *Safahat* dışı şiirlerinin tespiti yolunda en çok katkı sağlayan kişi, kuşkusuz Eşref Edip'ten başkası değildir. Eşref Edip'in Akif'in özellikle eski şiirlerine, *Sırat*ı *Müstakim* öncesinde *Mektep* ve *Resimli Gazete*'de çıkan (1896-1898) şiirleri üzerine yoğunlaştığı biliniyor. Bunlara bir de Akif'in *Sırat*ı *Müstakim* ve *Sebilürreşat*'ta yayınladığı halde, Safahat'a dahil etmediği şiirlerini eklemek gerekir. Eşref Edip'in bu yolda tespit ettiği şiirler için, elinizin altındaki kitabın *İlk Safahat* bölümüne, ya da adı geçen kişinin iki ciltlik *Mehmet Akif/Hayatı ve Eserleri*'nin ilgili bölümlerine bakılabilir (Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1938 ve Mayıs 1939 ciltleri).

Mehmet Akif'in *Safahat* dışı kalmış şiirlerinin tespiti yolunda emek sarf edenlerden bir başkası da rahmetli Fevziye Abdullah Tansel'dir. Eşref Edip ve Mithat Cemal Kuntay gibi Akif'in iki yakın dostu dışında, Akif'e ve eserine yönelik ilk ciddi çalışmaları başlatan Fevziye Abdullah'ı, Türkiye'de Akif ve *Safahat* araştırmalarının başlatıcısı olarak buradan selâmlamak gerekiyor. Nitekim Fevziye Abdullah Tansel'in konu üzerine çalışırken, *Safahat*'a dahil edilmemiş 21 parça şiir tespit ettiğini öğreniyoruz (*Mehmet Akif Ersoy*, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1945, 256 s).

Bu şiirler ilgili eserin son bölümündedir. Eşref Edip ve Mithat Cemal'in tespitleriyle kendi bulduğu parçaların sayısının, daha o zamandan (1945) 60 sayısına baliğ olduğunu ifade eden Fevziye Abdullah Tansel, bu yoldaki çalışmalarla şiir sayısının daha da artacağına işaret ediyor.

Bu arada Akif'in *Safahat* dışında kalan bazı şiirlerinin tespiti hususunda Prof. Dr. Kaya Bilgegil'in verdiği emeği de anmamak olmaz. Akif Edirne'de vazife yaparken, orada kitapçılık yapan Süleyman Efendi'den intikal eden defterler/evraklar arasında, Akif'in üç gazeli ile meşhur bir *terkib-i bendi* de bulunmaktadır. Bunlar bir vesile ile Kaya Bilgegil'e kadar da ulaşır. Akif'in Edirne'de iken yazdığı birkaç mektubu ile, biyografisine ilişkin önemli bazı notlar da bu aradadır. (*Yakın Çağ Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerine Araştırmalar II*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1980, s. 403-431).

Bütün bunlara, Mithat Cemal ile Hasan Basri Çantay'ın Akif'le ilgili çalışmalarına serpiştirdikleri eski-yeni parçalarla, bazı özel mektup ve kartlara düştüğü beyit veya kıtaları, fotoğraf arkası şiirleri de eklenecek olursa, Akif'in *Safahat* dışında kalan şiirlerinin sayıca kabarıklığı kendiliğinden ortaya çıkar. Tabii bu arada Akif'le ilgili çalışmalar da aralıksız sürdürülmek-

tedir. Dolayısıyla Faruk Nafiz Çamlıbel, Orhan Seyfi ve Mahir İz nakillerinin (Uğur Derman) yanı sıra, son kuşak araştırmacılardan Ertuğrul Düzdağ (Fazlı Yegül'e gönderilen şiirler), Alim Kahraman (*Gayret*'te çıkan şiirler) ve Fazıl Gökçek'in tespit ettiği *Resimli Gazete*'deki şiirlerin dışında Şemsettin Şeker'in, M. Rüyan Soydan'ın, Yusuf Çağlar'ın, Uğur Derman'ın çalışmalarının da bu listeye dahil edilmesi gerekir. Hele bir de bunlara *Üçüncü Ordu'ya, Cenk Şarkısı, Ordunun Duası, İstiklâl Marşı* ve *Berlin Hatıraları*'na dahil edilmemiş uzun bölüm de eklenecek olursa...

Tabii bu arada mevcut listeye, bizim de ilâve ettiğimiz sayısız parçalar oldu. Bunları burada teker teker zikretmek taraftarı değiliz. Ancak yaptığımız çalışmalarla bu sayının daha şimdiden 200'e yakın bir seviyeye ulaştığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Ayrıca bu çalışmanın yayını sırasında elimize ulaşan Fazlı Yegül kaynaklı bir kıta ile, Millî Mücadele Dönemine ait bir-iki parça maalesef esere dahil edilemedi. Metinler ve altına düştüğümüz dipnotlarda bunlar ayrıca kayıtlıdır. Fakat nice şiirler için yaptığımız izahlar, tashihler, unutulmuş mısra ve beyit tespitleri, imzasız bazı şiirlerin Akif'e ait olup olmadığına ilişkin muhtelif irdelemeler. Daha önemlisi de, altında bir tarih bulunmayan nice şiirlerin yazım zamanlarının tayini hususu. Çünkü elinizin altındaki çalışmanın bir özelliği de bu olmaktadır. Akif'in bilinmeyen şiir tarihinin ortaya çıkarılması, ya da yeniden kurulması gibi bir denemedir burada yapılan.

Bütün bu bilgileri şunun için topluyor veya izah ediyoruz: Türkiye'de üretilen bilginin patentine ve terakümüne maalesef yeteri derecede önem verilmiyor. Sanki bu şiirler kendiliğinden ortaya çıkmış gibi, her önüne gelen, yayınladığı *Safahat*ların sonuna bunlardan bir kısmını ekleyiveriyor. Hiç bir ölçü, kayıt ve kaynak da kullanılmayarak yapılıyor bütün bu işler.

Netice olarak Akif'in *Safahat* dışında kalmış şiirlerinin toplamı, daha şimdiden 200'e yakın bir sayıya bâliğ olmuş durumda. Bu parçaların hacim itibariyle Akif'in *Safahat* (1911), *Fatih Kürsüsünde* (1914) ya da *Asım* (1924) gibi eserlerinden daha geniş olduğu ortadadır. Fakat bu hacimdeki şiirlerin, şimdiye kadar ne sistematik bir tasnifi ne de diğer eserleri ile ilişkilendirilmesi cihetine de asla gidilmedi. Çünkü bu şiirlerin bazıları Akif'in *Safahat* öncesi Dönemine denk düşmekle beraber, ilgili Dönemin dışında kalan şiirler de gene bir haylicedir.

Bu şiirler arasında meselâ Mütareke ve Millî Mücadele Dönemine ait olanlar bulunduğu gibi, *Gölgeler*'in (1933) yayınından sonra kaleme alınmış, Mısır Dönemine ait olanlar da eksik değildir. Dolayısıyla şairin *Safahat* dışında kalmış bur tür şiirinin tasnifinin yapılması ve bunların kendi dönemleri içinde, diğer *Safahat* ciltleri ile az çok ilişkilendirilmesi zorunlu hale gelmektedir. Meselâ şa-

irin *Safahat* öncesi şiirleri bir yana; diğer şiirlerinin yazıldığı veya yayınlandığı dönem nazarı itibara alınarak, her bir *Safahat* cildi ile ilişkilendirilmesi düşünülemez mi? Hiç olmazsa böyle bir usûl şimdiye kadar niçin denenmemiştir? Dolayısıyla bütün bunları sakin bir kafa ile yeni baştan düşünmek durumundayız. Ne var ki burada Ertuğrul Düzdağ'ın uygulamasından da söz edilmesi gerekiyor. Düzdağ son yıllarda bu şiirleri kısmen gruplandırmaya çalıştı, onları yayınlandığı dergi ve kaynaklara göre ayrı ayrı öbeklendirmeyi denedi. (*Safahat,* İz Yayınları, İstanbul 2009). Fakat bizim bu hususla ilgili tamamen farklı bir yol izlediğimiz görülecektir. Amacımız da bir kaynağı veya dergileri

öne çıkarmak değil, Akif şiirin tarihini meydana çıkarmaktır. Kaldı ki bunu yaparken, diğer hususları da ihmal etmiş olmuyoruz.

Safahat Yayınlarındaki Tekdüzelik

Safahat'ı yayına hazırlayanların çoğunda görülen bir başka Ömer Rıza Doğrul tesiri daha vardır. O da ayrı ayrı *Safahat*/bölümleri hakkında bilgi verilirken, bu malûmatın ana kitabın giriş bölümüne yığılması hadisesidir. Sanki bu bir kaide imiş gibi, hemen her yayıncının yaptığı, bir diğerinin yaptığından farklı bir tesir bırakmıyor insanın üzerinde. Bu noktadaki tek farklılığa ise, Fazıl Gökçek'in Dergâh Yayınları için hazırladığı *Safahat* baskılarında şahit olabiliyoruz.

Kaldı ki kitabın baş tarafına konulan o tür malûmatın, çoğu *Safahat* baskısında özgün bir metin değeri taşıdığı da söylenemez. Üç-beş cümlelik kitabiyat bilgisi, daha ziyade de hayat hikâyesi, *Fatih Kürsüsünde* ve *Süleymaniye Kürsüsünde* veya *Asım* için yapılan üstün körü bölüm özetlemeleri ile iktifa edilmesi gibi. Hemen her esere karşı sergilenen bu sathi yaklaşımların, aslı ve özü itibariyle doğrudan Akif'e yönelik olduğunu söylememiz fazla kaçmamalıdır.

Fakat bize göre asıl ihmal gerek Akif üzerine, gerek onun eseri *Safahat* üzerine yeteri derecede zihni mesai sarf edilmemesinde aranmalıdır. Yukarıda bir yerde işaret ettiğimiz gibi de, çoklarına şairin eserinden ziyade kendisi ve mazlumiyeti kâfi gelebiliyor. Ömer Rıza Doğrul ile başlayan, gene çok masumane başlamış olduğundan da kuşku duyulmayan bu geleneğin, hâlâ daha sürdürülüyor olmasını başka türlü nasıl izah edebiliriz? Sanki *Safahat* dokunulmaz bir esermiş gibi, sanki ciddi editoryal çalışmalarla yeni baştan düzenlenip yayınlanamazmış gibi bir tutukluluk, doğrudan esere dönük değerlendirmeler için de söz konusudur.

Nitekim bu tür bir tıkanmanın doğurduğu yeknesaklık sonucu olmalı, Dergâh Yayınları, *Safahat*'ı müstakil kitaplar halinde yayınladı ve son derece de isabetli bir tutum sergiledi. Kaldı ki bunun gibi, *Safahat* için daha yeni baskı ve yayın biçimleri düşünülebilir. Bu hususlaki her türlü yenilik hem şairin, hem eserin lehine sonuç vermek kaydıyle, bundan geri de durmamak gerekir. Bütün bu çalışmaların amacı eseri bozmak değil, anlamlı kılmak olduktan sonra! Ancak burada Ertuğrul Düzdağ'ın edisyon kritikli *Safahat* yayını da önemine binaen ayrıca anmamız icap ediyor (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, İstanbul 1987).

Tek Boyutlu Akif/Safahat Okumaları

İşte yukarıdan beri yaptığımız izahların ışığında, bu büyük eserin hem daha bir öne çıkarılması ve anlamlı kılınması, hem de *İstiklâl Marşı* şairimizin şiir dönemleri ve tarihi itibariyle daha iyi tebarüz ettirilebilmesi için, *Safahat*'ın yeni bir tertip ve düzen içinde yayına hazırlanması lüzumu kendiliğinden ortaya çıkıyor. Kuşkusuz böyle bir çalışma için, yeni bir bakış açısına ihtiyaç duyulacağı da aşikârdır. Ayrıca hem mevcutlardan farklı, hem de Akif'in şiirinin ve şiir dönemlerinin kavranmasına imkân veren bir anlayışa dayanmalı idi bu çalışma. Daha mühimi de *Safahat*'ı sırf Akif biyografisini açıklamak, ya da belirli hadiseler karşısında şairin ahlâk ve karakter tutumunu tespite yarayan bir malzeme deposu olmaktan kurtarmaya çalışmak gibi.

Dolayısıyla *Safahat*'ın bu tek boyutlu okuması, Türkiye'de o kadar yaygın bir hal aldı ki tahmin edilemez. Nitekim böyle bir okumadan yapılabilecek çıkarımlar yıllardan beri tekrar edile geldiği için, okuyucunun kendine mahsus okumasının önü ister istemez daha baştan kesilmiş oluyordu.

Çünkü son yıllarda yaygınlaşan Akif telâkkisinin zaruri bir sonucu idi bu durum. Yani bu tür bir okuma biçimine göre, eserin kendinden ziyade yazıcısı önemli idi. Dolayısıyla eserin yazıcısını ve mücadelesini az çok tanımışsak, bu hususta yeterli bir kanaate erişmişsek daha ne gerekirdi?

Bir de şu var ki bazı çevreler, Akif ve şiirinin fazla bir değerinin bulunmadığını söylemeye kadar vardırıyorlar işi. Yerine göre Haşim veya Yahya Kemal, yerine göre de Necip Fazıl şiirinin meclûbu bulunanlar, Akif şiiri söz konusu olduğunda belli belirsiz bir ihtiyat zırhına bürünüveriyorlar. Şu unutulmamalıdır ki hiç bir büyük şiir bir diğerinin alternatifi olmadığı gibi, Türk şiiri de tek bir sese ve anlayışa indirgenemez. Çünkü büyük dillerin aynı anda, birbirinden farklı ve büyük sesleri ve şiirleri bulunur. Yani aynı yüzyılda yaşayan ne Baki ve Hayali Fuzûlî'ye, ne de Fuzûlî bir diğerine feda edilemez. Aynı durum Haşim, Yahya Kemal, Necip Fazıl, ya da Abdülhak Hamid, Muallim Naci, Tevfik Fikret ve Cenap Şehabettin için de geçerlidir. Dolayısıyla burada önemli olan, her büyük şiiri anlamak veya anlamaya çalışmak, ilgili şiirin kendi Dönemi içindeki yerini tayin edebilmek, etmeye çalışmak; fakat asla onlardan birini tekleştirmeye kalkışmamaktır. Kaldı ki bu söylediklerimizin, ne bir şiiri hareket noktası kabul etmekle, ne de zevklere bir sınır çizmekle herhangi bir ilgisi bulunmamaktadır.

Hatırlamak gerekir ki *Safahat*'ı dikkatle okumamaktan, ona yeterli emeği vermemekten kaynaklanan bu eleştirilerin mazisi, vara vara *İstiklâl Marşı*'nın değiştirilmek, onun yerine bir başka güfte veya marşın ikame edilmek denemelerine kadar uzanabilir. Yani 1937-1938'den daha gerilere gitmez. Çünkü

Akif'in Mısır'da bulunduğu yıllar da dahil, onun şiirine karşı böyle bir önyargı ile yaklaşıldığını asla hatırlamıyoruz. İdeolojik eleştiri kabul. Fakat Akif'in şiir değeri olarak reddi ve küçümsenmesi asla söz konusu olmamıştı. Hem de Akif'in yurt dışında bulunduğu yıllar da buna dahil olmak üzere.

İşte bu tür bir eleştiriye, yani Akif'in şiir değeri olarak itibarsızlaştırılması denemelerine, ancak 1937-1938'lerden itibaren tesadüf edebiliyoruz. Çünkü o yıllarda güdümlü bazı çevreler tarafından, böyle bir ortam oluşturulmaya çalışılmıştı. Dolayısıyla Akif bir yandan *İstiklâl Marşı*'nın muhtevası açısından yargılanırken, öbür yandan da öz-şiir açısından iyi bir şair olmadığı, alelâde manzumecilikten öteye geçemediği biçiminde eleştiriliyor da eleştiriliyordu. Hem de vefatının hemen ardından, sanki bir merkezden düğmeye basılmış gibi. Bunun altında yatan sebep, vefatının ardından Akif'e gösterilen yoğun gençlik-halk ilgisidir. "Mehmet Akif'in Büyük Âlemi" başlıklı bölümde onun şiiri hakkında durduğumuz ve ilgili *Safahat* bölümlerinde bu izahları daha bir detaylandırdığımız için, meseleyi bu safhada daha fazla açmanın bir gereği bulunmamaktadır.

Ancak şunun özellikle belirtilmesi gerekir: Onun şiirinden ziyade şahsiyetine, sanatından ziyade karakterine, dahası eserinden ziyade mücadelesine vurgu yapıp duranlar büyük bir ihmal içerisindedirler. Çünkü neredeyse sanatçıyı eserinden bağımsızlaştırıp tecrit etmeye kadar varıp dayanan bu tür bir algılama biçiminin, son kırk yıla ait konjonktürel bir kırılmadan kaynaklandığını unutmamak gerekir. Burada bize asıl lâzım olan dikkati esere yöneltmek, sanatkârın fani varlığını da eserin mânâlandırılması noktasında bir imkâna dönüştürmek değil midir? Çünkü asıl büyük söz burada başlayacak, Akif'in tefekkürüne ve sanatına da asıl buradan yükselinebilecektir.

استقلال مارشى
معارف وكالت جليله‌سنجه ترتيب اولنان مسابقه‌ده هيئت علميه و قراريله برنجيلگی احراز ايدن ملی مارشمزدر
مؤلفى : على رفعت
©2011 - Yusuf Çağlar arşivi
كاغدجيلق و مطبعه‌جيلق عثمانلى آنونيم شركتى

YENİ SAFAHAT
YENİ BÖLÜMLER

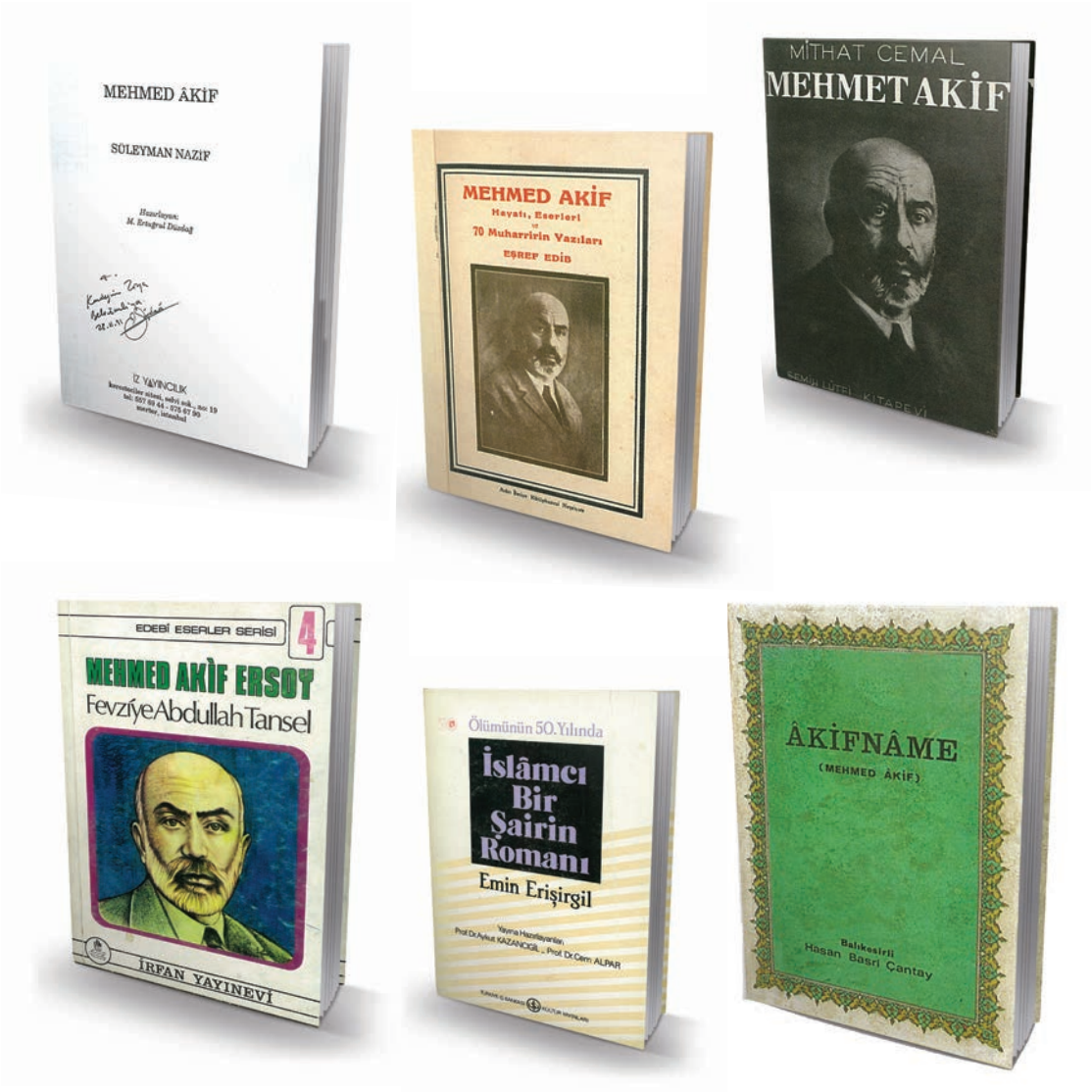

1. Süleyman Nazif'in *Mehmet Akif*'i, İstanbul 1924. Yukarıdaki kapak Ertuğrul Düzdağ baskısı (1991).
2. Eşref Edib'in *Mehmet Akif*'i (2 Cilt), İstanbul 1938-1939.
3. Mithat Cemal Kuntay'ın *Mehmet Akif*'i, İstanbul 1939.
4. Fevziye Abdullah Tansel'in *Mehmet Akif Ersoy*'u, İstanbul 1945. Yukarıdaki 1973 baskısı.
5. M. Emin Erişirgil'in, *İslâmcı Bir Şairin Romanı*, İstanbul 1955, Yukarıdaki kapak İş Bankası baskısı (1986).
6. Hasan Basri Çantay'ın, *Akifname*'si, İstanbul 1966.

ESKİ ŞİİRLER, İSTİKLÂL MARŞI VE GÖLGELER ÜZERİNE MÜLÂHAZALAR

Her şeyden evvel şunu belirtelim ki elinizin altındaki *Safahat*, Mehmet Akif'e ait şiir külliyatının sistematik bir yayını niteliğini arz etmektedir. Akif'in *Safahat*'a dahil ettiği veya etmediği ya da son *Safahat* olarak nitelenebilecek *Gölgeler*'den (1933) sonra kaleme aldığı şiirleri de dahil olmak üzere. Bunun yanı sıra görülecektir ki şairin Safahat dışı kalmış şiirleri yeni baştan tasnif edilerek, onlardan bazılarının değişik *Safahat* ciltleri ile ilişkisi yeni baştan kurulmaya çalışılmaktadır. Bu bakımdan yeni *Safahat* baskısının sonunda fonksiyonsuz, yığma bir "ek şiirler" bölümü bulunmayacaktır.

Böyle bir yola niçin başvurduğumuzun ve bunu nasıl gerçekleştirdiğimizin kuşkusuz bir izahı da gerekir. Fakat bundan önce şunu ifade edelim: Takip ettiğimiz usul, *Safahat*'ın daha vuzuhlu bir algılamasına yol açacağı gibi, Akif'in şiir dönemlerini ve tarihini kavramak bakımından da faydalı sonuçlar hasıl edecektir ümidindeyiz.

Özet olarak söylememiz gerekirse yaptığımız iş en başta *İstiklâl Marşı* olmak üzere, *Safahat*'ın yedinci kitabı *Gölgeler* ve *Gölgeler* sonrasında Mısır'da yazdığı şiirlerin ve ilk gençlik Dönemi şiirlerinin yerlerinin yeni baştan tayini esasına dayanmaktadır. Çünkü Akif'in her biri farklı bir döneme ait şiirleri; birbiri ile iç içe geçmiş, karmaşık bir yığın manzarası teşkil ediyor, onların gerek Akif, gerekse çeşitli *Safahat* dönemleri ile herhangi bir ilişkisi kurulamamış olarak kalıyordu. Dolayısıyla işaret ettiğimiz ve etmediğimiz hususları, *Safahat*'ın yeni baskısı için giriştiğimiz tasarrufları burada sırası ile izah etmeye çalışalım:

Akif'in Safahat Dışı Kalmış Şiirlerinin Tasnifi Meselesi

Mehmet Akif'in vefatının ardından yapılan çalışmalarda, *Safahat*'a dahil edilmemiş şiirlerini derleyip toplamak, bir araya getirmek yolunda çaba sarfedildiğine işaret etmiştik. Son derece faydalı olan bu çalışmaların amacı, Akif okuyucusunun bu şiirler hakkında da bir fikir sahibi olmasını temin etmektir. Yukarıda, Türkiye'de *Safahat* baskılarına ilişkin bölümde de izah edildiği

gibi, bu şiirlerin sayısı günden güne artış kaydetmekte ve şimdiki halde de geniş bir yekûna ulaşmış bulunmaktadır. İşte Akif'in bu tür şiirleri tasnif edildiği zaman, onların birbirinden farklı dönemlerde kaleme alınmış parçalar olduğu görülecektir. Dolayısıyla bu tür şiirleri şöylece gruplandırmak mümkün gözükmektedir. En sondan başlayarak:

1. Şairin Mısır'da yayınladığı *Gölgeler*'in neşrinden sonraki şiirleri. Yani 1933'ten, şairin vefatı tarihi olan 27 Aralık 1936'ya kadar söylediği veya yazdığı şiirleri.

2. Şairin Türkiye'den Mısır'a gidip yerleştiği ve *Gölgeler*'in neşrine (1933) kadar geçen süre içinde kaleme aldığı şiirlerden bazılarının ilgili eserine dahil etmediği görülebiliyor.

3. *İstiklâl Marşı* ve *Ordunun Duası* gibi Mütareke ve Milli Mücadele döneminde kaleme alınmış, fakat buna rağmen de *Gölgeler*'e veya *Asım*'a (1924) dahil edilmemiş şiirleri.

4. Akif'in ilk altı *Safahat*'ını yayınladığı sıralarda kaleme aldığı, aynı zamanda *Sıratı Müstakim* ve *Sebilürreşat*'ta da neşredilen, fakat buna rağmen de her hangi bir eserine dahil etmediği şiirleri.

5. İlk çıkan eseri *Safahat*'tan (1911) önceki dönemlerde yazdığı şiirleri. Diğer bir ifadeyle de gençlik dönemi şiirleri!..

6. Bir de bütün bunların dışında bazı şiirleri var Akif'in. *İstiklâl Marşı* veya marş nitelikli diğer şiirleri gibi. Onları bu çalışmada, *İstiklâl Marşı* adını verdiğimiz bir bölümde bir araya getirmeyi denedik. Bu hususta gerekli izahları ise o bölümde yaptığımızı hatırlatalım.

Fakat bizim asıl üzerinde durmak istediğimiz husus, beşinci gruptaki şiirleri yani *Safahat*'ın çıkışından önce yazdığı şiirleridir. Çünkü bu gruptaki şiirler sayıca çok fazla olduğu gibi, rahatlıkla da ayrı bir kitap teşkil edilebilecek seviyededir. Dolayısıyla onların *Safahat*'a dahil edilmemiş diğer şiirlerle bir arada, anlamsız bir yığın olarak bırakılmalarına gönlümüz el vermedi.

Dahası, burada sorulması gereken husus şudur:

Akif bu şiirlerin çoğunu niçin *Safahat*'ına dahil etmemiştir? Maalesef şairin bu noktadaki tercihi üzerine, şimdiye kadar yeterli ve ikna edici bir açıklamanın yapılamamış olması manidardır. Kuşkusuz söylenen bazı şeyler olmadı değil. Meselâ Akif'in çoğu şairlerin yaptığı gibi, en güzel parçalarını bir araya getirerek, *İlk Safahat*'ını yayınladığı gibi... Fakat bu tür genel-geçer izahlarla meselenin geçiştirilemeyeceğini ifade etmek isteriz.

Zira çoğu şairlerin yaptığı gibi kaliteli ve seviyeli şiirlerin seçilip bir araya getirilmesinden ziyade, Akif'in şiir telâkkisindeki bir kırılmanın bunda daha etkili olduğu kanaatine varıyoruz biz. Yani 1900 başlarında Akif yeni bir şiir telâkkisinin içine girmiş, Batılı natüralist ve romantiklerden edindiği bir imkânı da kullanarak, manzum hikâyeler yazma Dönemine geçmiştir. Dolayısıyla Akif'in yeni Dönemine ait şiirlerinin toplamıdır *Safahat* adlı eseri.

Fakat dikkat edilirse aynı *Safahat* içinde *Fatih Camii*, *Tevhid Yahut Feryat*, *Hasbıhal*, *Merhum İbrahim Bey*, *İnsan*, *Ezanlar*, *Canan Yurdu*, *İstiğrak*, *Gül-Bülbül* gibi şiirleri, *manzum hikayeler* Dönemi şiirlerinden tamamen farklı bir eksen teşkil ederler. Yani demek istiyoruz ki bu son şiirler, Akif şiirinin ikinci bir damarını teşkil etmektedir.

Yazılışı itibariyle de bu şiirlerden bazılarının, Akif'in *manzum hikâyeleri*'nden daha önceki bir döneme tekabül ettikleri ihtimali de gözden uzak tutulmamalıdır. Dolayısıyla 1900 başlarında Akif, ikiye bölünmüş bir şair hüviyeti ile karşımızdadır. Aynı anda iki şiir bir arada, fakat birinden diğerine de evrilmeler biçiminde. Yani vecidli, istiğraklı bir şiirden, manzum hikâyelere doğru kademe kademe evrilen bir şairdir.

Dolayısıyla ilk kitabı ile şiirine aşina olduğumuz Akif'in öncesinde, bir başka Akif'in daha varlığı söz konusudur. Bu Akif unutmayalım ki ileride *Gece*'yi, *Hicran*'ı, *Secde*'yi yazacak Akif'i, daha 1900 başlarında ve öncesinde müjdeleyen Akif'ten başkası değildir. Onun için Akif'in biraz da karanlıkta kalmış yanının tebarüz ettirilmesi ihtiyacı ile bu eski şiirlerin kendi aralarında bir bütün teşkil edecek şekilde, ayrı bir kitap teşkiline hakları vardır diye düşünüyoruz. Dahası Akif'in bu dönem şiirlerini, müstakil bir kitap olarak yayınlaması da beklenirdi. Ancak şiir anlayışındaki bir kırılmanın buna mani teşkil ettiği ortadadır. Dolayısıyla şunu söylemek istiyoruz: Akif *Safahat*'ına, yeni Dönemini ifade eden *manzum hikayeler*in hemen bütününü alıyor. Bu tür şiirlerin hiç birini dışarıda bırakmıyor. Fakat buna karşılık manzum hikaye öncesi veya aynı zamanlı şiirleri arasında ise bir takım seçmelere başvuruyor ve ancak onları eserine dahil ediyor.

Bu bakımdan Akif'in geride kalan şiirleri, manzum hikayelerin öncülleri olmayıp, tam aksine adını yukarıda zikrettiğimiz diğer şiirlerin girizgâhı mahiyetindedirler. Fakat her şeye rağmen de Akif'in manzum hikayeye geçmesi bakımından, bu şiirlerin ayrı bir önemi vardır. Bunlar bazı karmaşık zevklerle iç içe olsalar bile.

Dolayısıyla Akif'in milâttan öncesi diyebiliriz bu şiirlere. Hatta biraz daha ileri giderek, *İlk Safahat* demek bile mümkündür. İşte bu yeni *Safahat* baskısında, Akif'in o eski şiirleri, ayrı bir bölüm/kitap olarak yeni baştan ele alınıyorlar.

Safahat'ta Bulunmayan Bazı Şiirlerin Özel Durumu

Ne var ki Akif'in hem 1911 yılında *Sırat-ı Müstakim*'de yayınlanan, hem de ilk kitabına dahil etmediği bazı şiirleri daha bulunmaktadır ki, onların durumu bir hayli muhataralıdır. Yani bu şiirlerin ilk kitabın yayınından önce mi, sonra mı neşredildiklerinin tespiti gerekmektedir. Çünkü şair bu şiirleri kitabının yayınından önce yazdı ve neşretti ise, ya da kitabına alacağı şiir seçmeleri sırasında onları dışarıda bıraktı ise, bunların ister istemez *İlk Safahat* içerisinde veya sonunda mütalea edilmeleri, aksi halde de daha başka bir muameleye tabii tutulmaları gerekir.

Nitekim işaret ettiğimiz şiirlerden *Hasbıhal* (23 Şubat 1911), *Leyle-i Mevlidin Nebi* (16 Mart 1911) ve *Ramazan Geldi* (31 Ağustos 1911) tarihlerinde *Sırat-ı Müstakim*'de yayınlanıyorlar. Dolayısıyla Akif'in ilk kitabı *Safahat* gibi, bu şiirler de aynı yıl içinde yayınlanmış oluyorlar. İster istemez bu sıkıntının giderilmesi bakımından, hiç olmazsa kitabın hangi ay içinde basıldığının bilinmesi icap edecektir. Ya eserin çıkışına dair bir ilân, ya da hakkında yapılmış ilk değerlendirmeler, bize bu hususta bir fikir verebilir diye düşünüyoruz. İşte bu noktada Dönemin *Tanin* gazetesinde, *Safahat* hakkında kısa fakat nefis bir değerlendirme ile karşılaşıyoruz (4 Nisan 1327/17 Nisan 1911). Akif şiiri hakkında Hamdullah Suphi, Süleyman Nazif ve Cenap Şahabettin'inkiler dışında, bu kadar hakim bir değerlendirme ile bir daha karşılaşmadığımızı ifade edelim. İşte *Safahat* hakkındaki bu ilk tenkit denemesi 1911 Nisanı ortalarında yayınlandığına göre, eserin çıkışı da 1911'in ilk üç ayı içinde gerçekleşmiş olmalıdır diye düşünüyoruz. Dolayısıyla yukarıdaki şiirlerden ilk ikisi (*Hasbıhal* ve *Leyle-i Mevlidin Nebi*) kitabın basımı safhasında, diğer biri de (*Ramazan Geldi*) eserin çıkışından sonra yayınlanmıştır dememiz gerekiyor.

Fakat daha sonra *Sırat-ı Müstakim* ve *Sebilürreşat* dergilerinin indekslerini *Safahat*'taki şiirlerle eşleştirmeye çalışırken, Akif'in eserine sadece 1908, 1909 ve 1910 yılında yayınladığı şiirleri dahil ettiğini, dolayısıyla yukarıdaki üç parçanın otomatik olarak *Safahat*'ın dışında kalmış olduğu sonucuna ulaştık. Hal böyle olunca da ilgili şiirlerin *Safahat*'ın ardından gelen, yani bir sonraki döneme ait şiirler olduğu kabul edilebilir demektir. Fakat neticede bu şiirleri, hangi *Safahat*'la ilişkilendirmek gerekecektir? İşte önemli olan da burası. Bilindiği gibi Akif'in bir sonraki eseri *Süleymaniye Kürsüsünde* (1912) yekpare bir akış halinde ve tek parçadan ibaret bir mesnevi-roman olması dolayısıyla, onların bu esere dahil edilmeleri pek de uygun düşmez sanıyoruz. Dolayısıyla yukarıda zikredilen üç şiirin, *Safahat*'ın sonuna eklenmeleri münasip kaçsa bile, biz öyle yapmadık ve onları *İlk Safahat*'ın sonlarında bir yere, tarih sırasına da dikkat ederek yerleştirmeyi denedik.

Akif'in aynen yukarıdaki parçalarda olduğu gibi üzerinde durulmayı, yayınlandıkları Dönemin *Safahat*'ları ile ilişkilendirilmeyi gerektiren birkaç şiiri daha bulunmaktadır. Nitekim *Cenk Şarkısı* (17 Ekim 1912) ile *Berlin Hatıraları*'nın dışında bırakılmış uzunca bir bölüm bu meyandadır. Bu iki parça şiirden sonuncusunun *Hatıralar*'la ilişkisi meydandadır. Bu yeni basımda onları *Hatıralar*'ın sonuna "ek" olarak yerleştirmiş bulunuyoruz. Yani *Hatıralar* adlı eserde, *Berlin Hatıraları* bölümünün sonuna... Böylece ilgili şiiri hem *Berlin Hatıraları* ile ilişkilendirmek, hem de müstakil hüviyetine dikkati çekmek istedik. Bundan ayrı olarak hem yazılış, hem de kitaba dahil edilmeyiş gerekçesini, lâzım gelen bir dipnotla da takviye etmiş olduk. Bilindiği gibi eserine dahil etmediği bu uzun parçası ile Akif, Tevfik Fikret'in *Tarihi Kadim*'ine cevap vermekte, romancı Mehmet Rauf hakkında da önemli bazı iddialarda bulunmaktadır.

Bu iki parçadan diğeri olan ve Balkan Harbi'nin başladığı bir sırada kaleme alınan, ayrıca da doğrudan bir marş niteliği arz eden *Cenk Şarkısı*'nın, *İstiklal Marşı* adlı kitaba/bölüme dahil edildiğini söyleyelim. Ancak Akif'in uzun geniş şiir ırmağı içinde, onu fark edilir kılmak bakımından *İlk Safahat*'ın sonuna da koyduk. Nitekim benzeri bir uygulamaya *Ordunun Duası* ve *İstiklâl Marşı* için de başvurduk. Yani marş tarzındaki bu şiirleri yerine göre *İstiklâl Marşı* bölümünde, yerine göre de *Gölgeler*'de yazıldığı ve yayınlandığı tarihe uygun düşen yerlerde görülebileceklerdir.

Gölgeler Üzerine Bazı Mülâhazalar

Akif'in ilk eseri nasıl eski ve yeni şiirlerini bir arada barındırıyorsa, *Gölgeler*'in durumu da bundan farklı değildir. Hatta denilebilir ki *Gölgeler, Safahat*'tan daha karmaşık bir yapı arz eder. Çünkü bu eserdeki şiirler, Akif'in üç farklı dönemini birden kapsıyor. Mütareke dönemi, Millî Mücadele dönemi ve Türkiye'den ayrılışını takip eden Mısır dönemine ait şiirleri gibi.

Kuşkusuz ilgili eserin karmaşık yapısı ve bunun sebepleri üzerine çeşitli görüşler ileri sürülebilir. Bize göre burada söylenmesi gereken, *Gölgeler*'in zamanında yayınlanmamış, yayını bayağı gecikmiş bir eser olmasıdır. Çünkü eserin yayınındaki gecikme, Akif'in ruh halindeki iniş çıkışlar kadar, onun şiir tarzındaki değişmelerin de doğrudan esere yansıması sonucunu doğurmuş, neticede de *Gölgeler* eklektik, birbirinden farklı şiirlerin üst üste bindiği kabarık bir yığına dönüşmüştür.

Dolayısıyla Akif'in *Gölgeler*'i çok da isteyerek yayınlamadığını, çevreden gelen bin bir talep ve baskıya cevap olmak üzere neşrettiğini rahatlıkla ifade edebiliriz. Unutmamalı ki Akif Mısır'da *Asım*'ın ikinci cildini, yani Millî

Mücadele destanını, gene aynı şekilde *Asr-ı Saadet*'i ve *Endülüs* dönemlerini şiirleştirmek istemiş, fakat bu tür projelerini maalesef gerçekleştirme imkânı bulamamıştır.

Bütün bunlara şu hususların da ilavesi gerekir: Mısır Döneminde hemen her çevrenin Akif'ten beklentileri farklı farklıdır. Nitekim Türkiye'deki dostları ile mektuplaşmalarından çıkarıyoruz bu sonucu. O şartlarda kimileri Akif'ten *Asım*'ın ikinci cildini, kimileri bildik şiirinin devamı niteliğinde gümrah söyleyişler beklerken, kimileri de bir an evvel Kur'an mealini bitirmesi taraftarıdır. Kur'an mealini bitirir, fakat buna karşılık şiir verimi de alabildiğine düşer. Üç-beş parça şiir ve bazı kıtalar, işte o kadar... Mektuplarında da sık sık belirttiği gibi, şiir üretememekten dolayı büyük bir sıkıntı içindedir bu Döneminde Akif.

Çoğu büyük şairde olduğu gibi, Akif'in Mısır Dönemi şiir veriminde dikkati çekecek derecede bir düşüş söz konusudur. Bu durumu yadırgamamak, fakat altında yatan sebebin de farkında olmak icap eder. Nitekim Akif'in son yıllarında karşımıza çıkan bu hal, Cenap Şehabettin'den Sezai Karakoç'a, Yahya Kemal'den Tanpınar'a çoğu şairlerde gördüğümüz bir durumdur. Netice olarak Akif çevreden gelen yeni eser beklentileri karşısında, yıllardan beri elinde birikmiş bu şiirleri yayına dönüştürüyor. Dolayısıyla o şartlarda, yani böyle bir halet-i ruhiye içinde Akif'in, kendine kalsa *Gölgeler*'i yayınlamak taraftarı olmayabileceğini düşünüyoruz. Belki yeni bir eser, fakat anlaşıldığı kadarıyla o da mümkün görünmüyordu.

Kuşkusuz bunları söylerken, *Gölgeler*'in yayının yanlışlığını kasdediyor değiliz. Bilâkis bu gecikmeye bir vurgu ve belki de Türkiye'de şiir, dil ve edebiyat alanında yaşanan tarihi kırılmaların ardına düştüğünü kastediyoruz. İşte bu uzun aralı gecikmeyi, *Gölgeler*'in büyük bir talihsizliği olarak değerlendiriyoruz.

Bu durumda Akif'in Mısır Dönemi şiir verimindeki düşüş için neler söylenebilir? Kuşkusuz burada ilk hatıra gelen, bizzat kendisinin ileri sürdüğü bir gerekçedir. Nitekim şair 1930 başlarına kadar Kur'an mealine ağırlık verdiğini ve şiire yeteri derecede zaman ayıramadığını söylüyordu. Dolayısıyla Kur'an meali üzerine yoğunlaşması, onun şiire ara vermesi sonucunu doğurmuştur demek gerekiyor. Kaldı ki bu gerekçeyi kabul etsek bile, 1930 sonrasını açıklamaya gene de kâfi gelmiyor bu açıklamalar.

İşte bu sıralarda Akif, elinin altında bitmiş hazır bekleyen meali, Türkiye'ye gönderip göndermemekte tereddütler geçiriyor. Çünkü otuzlu yıllarda Türkiye yeni bazı devrim dalgalarına maruz kalmış, Türk Ocakları ve Darülfünun gibi tarihi kurumlar tasfiye edilmiş; bir haylisi Akif'in de arkadaşı

olan öğretim üyeleri Darülfünun'dan uzaklaştırılırken onların yerine yabancı hocalar istihdam olunmuş; Fatih'in armağanı Ayasofya Camii müzeye dönüştürülmüş, bütün bunlar yetmezmiş gibi ezan türkçeleştirilmiş ve masa başı yapılan bazı ayet mealleri Kur'an makamlarıyla okutulmaya kalkışılmıştır.

Acaba meal çalışmasının akibeti de, aynen Türkçe ezan denemelerinde olduğu gibi, mecburi bir hal alabilir miydi? Bu havanın değil Türkiye'ye, dalga dalga bütün dünyaya yayıldığını ve Mısır şartlarında yarı münzevi bir halde yaşayan Akif'e kadar uzandığını düşünün!.. Akif'in ne hissedeceğini tahmin edebilir misiniz? İşte büyük şair, yurdundan kopmanın ne demek olduğunu asıl o zaman duydu ve derin, tarihî şoklar yaşadı. Çünkü o, Mısır'da bulunan diğer bazı Türkler gibi, ağzına gelen sözü ulu orta sarf edenlerden değildi. Yani Akif'in her acıyı içine atan biri olduğunu burada yeni baştan hatırlamamız gerekir.

Bir de bunlara yerine göre derin bir vatan hasretini, yerine göre hanımının ağır hastalığını ve daha ziyade de parasızlığı ve borçlu yaşamak gibi mecburiyetleri eklerseniz, durumun vehameti kendiliğinden ortaya çıkar. Düşünün ki bu şartlarda o, kuşkusuz Mısır'daki çevre imkânlarını da tüketmesi sebebiyle, Girit adasında sürgün yaşayan eski Teşkilât-ı Mahsûsa lideri Eşref Kuşçubaşı'dan borç para isteyecek durumlara kadar vardırmıştır işi. İşte böyle bir halet-i ruhiye içinde Akif, elinde olmayarak şiirden uzaklaştı. Büyük soluklu, vecitli eserler yazamaz, düşünemez hale geldi. Haliyle de zaman zaman küçük bazı kıtalarla, dörtlüklerle iktifa etmek mecburiyetinde kaldı. Bu durumun sırf şiiriyle sınırlı kalmayıp, doğrudan Akif'in hayattan kopuşuna kadar varıp dayandığını niçin kabul etmeyelim?

Gölgeler'in Edebiyatımızdaki Yeri ve Önemi

Netice olarak Akif, hiç olmazsa şiirinin sürdüğü gibi bir duyguya kendini ve çevresini inandırmak ihtiyacı ile, *Gölgeler*'i Mısır'da ve ister istemez eski harflerle yayınlamak mecburiyetini hissetti. Fakat o yıllarda okuyanı, söz edeni de olmayınca, *Gölgeler* edebiyatımız açısından yankısız bir esere dönüşmek durumunda kaldı. Bunun bir sebebi eserin yurt dışında basılması ise, diğeri de eski harfli yani Osmanlıca oluşu ve Türkiye piyasasında dağıtımının yapılamaması idi.

Daha mühimi de Türkiye'de dilin ve şiirin ortamı değişmiş, Akif'ten söz etmenin şartları da giderek zorlaşmıştı. Dolayısıyla neresinden bakarsanız bakın *Gölgeler*, çok dar bir dost çevresi dışında, edebiyatımız açısından yok mesabesinde bir eser durumuna düştü.

Dolayısıyla Akif Mütareke Döneminin başlarından itibaren yazdığı şiirlerini, Millî Mücadele'nin sonunda veya şöyle böyle 1924-1925'te, yani Mısır'a yerleşmeden evvel kitap olarak yayınlayabilse idi; hem böyle karmaşık bir yapı ile karşılaşılmayacak, hem de *Gölgeler* asıl o zaman kendi Dönemine tekabül eden bir eser olmak şansına erecekti.

O takdirde de *Gölgeler* Mütareke Döneminin karanlığından, Millî Mücadele'nin zaferle sona erdiği an'a kadar olan Dönemi derleyip toparlamış olacak, millet olarak ruhî inkişafımızı tablolaştıran muhteşem bir eser intibası oluşturduğu gibi, zihinlerden hiç silinmeyen bir tesirle de devamlı yâd olunup duracaktı. Akif şiirinin zaferle taçlanmış bir timsali, son bir final cümlesi gibi bir şey olacaktı. Dolayısıyla *İstiklâl Marşı* ve *Ordunun Duası* da içinde olarak *Gölgeler*, ilgili yıllarda yayınlanabilse ve Akif ondan sonra Mısır'a gidecekse gene gitse idi!.. Çünkü *Gölgeler* kadar Dönemin ruhunu aksettiren bir başka eserle karşılaşma imkânı bulamıyoruz edebiyatımızda.

Fakat işte öyle de olmadı. Her nedense Akif, *Asım* (1924) adlı eserini daha bir önemsedi ve son yıllarında (Mısır'a gitmeden önce) onunla meşgul olmayı tercih etti. Unutulmamalı ki *Asım* ne kadar büyük bir eser olursa olsun, nihayetinde o Büyük Savaşın veya Mütareke Döneminin eleştirilmesi, aşılması yolunda bir eserdir. Ayrıca da evrensel çaptaki bir savaşa ve mücadeleye rağmen, sonuç vermeyen bir büyük idealin gelecek zamanlara doğru uzun vadeli tehirinin hikâyesidir.

Bu bakımdan Akif'in *Asım* yerine *Gölgeler*'e daha bir ağırlık vermesi, dolayısıyla da *Gölgeler*'in yayınının daha bir öne çekilmesi icab ederdi diye düşünüyoruz. Eğer öyle olsa idi, *Gölgeler*'in daha başka bir adla piyasaya sürüleceğini, yani millet olarak o günkü şartlarımızı sembolleştiren daha başka bir ismin tercih edileceğini tahmin zor olmamalıdır. Ya da her iki eserin birden veya birer yıl ara ile yayınlanması da düşünülebilirdi. Kuşkusuz bu daha büyük bir iş olurdu. Zira böylece sanatçı sırf *Çanakkale Şehitleri*, *İstiklâl Marşı* ve *Bülbül*'ü ile değil, her iki eserin müşterek ağırlığıyla dönem edebiyatına tam manasıyla yerleşmiş olurdu.

Çünkü 1930 başlarına kadar edebiyatımızda, herhangi yeni bir şiir hareketi doğmadı. *Yedi Meşale* gibi mevzi ve *primitif* bir hareketi saymazsak tabiî ki. Ayrıca Yahya Kemal de şiirlerini kitaplaştırmadığı için, sanki meydan bomboş gibi bir manzara arz ediyordu. Geriye dönük sadece Ahmet Haşim'in *Göl Saatleri*'nin (1921) hatırlanabildiği mevcut ortamda sesi ve Türkçesi güzel olan Orhan Seyfi'nin *Gönülden Sesler'* inden (1922), Faruk Nafiz'in *Çoban Çeşmesi*'nden başka bir ses işitilmez durumdaydı. Dolayısıyla 1930'lara kadar olan dönemde, Akif'in *Gölgeler*'ini selâmlayabilecek bir-iki

eser ya çıktı, ya çıkmadı. Onlar da olsa olsa, Akif'in çok takdir ettiği Faruk Nafiz'in *Çoban Çeşmesi* (1926) ile gene Ahmet Haşim'in küçük minyatürlere dönüşmüş şiiri *Piyale*'den (1926) başkası değildi.

Daha ötede Necip Fazıl'ın, Tanpınar'ın, Cahit Sıtkı'nın ve Ahmet Muhip Dıranas'ın yeni şiiri için daha bir hayli zamanın geçmesi gerekiyordu. Dolayısıyla Millî Mücadelenin verdiği yüksek heyecanlara tercüman olan ve Mütareke Dönemi karanlığından ruhlara inşirah veren bir ses olarak kademe kademe yükselen bu şiirin, orda burda dağınık kalmaması ve Türk milletinin şuurunun ve şuur altının yüksek bir yansıması olarak muhakkak kitaplaşması gerekiyordu.

Ancak *Gölgeler*'in talihsizliği sırf bununla da sınırlı değil. O zamana kadar kitaba dönüşmemeleri sebebiyle bu şiirler, haklı olarak altı *Safahat*'tan oluşan 1928 yayınında da yer alamamış oldular. Yani Akif, yeni Türkiye'nin siyasi ve içtimai şartlarının dışına düşerken, bu dönem şiirlerinin kitaplaşmaması yüzünden, sanatı bakımından da kendini tecride zorlamış gibi bir sonuçlar hasıl oldu. Akif'in hatırlanmaması, hatırlanmak istememesi açısından, kendine mahsus olumsuz bazı şartların oluşmasına bizzat şairin de katkı sağladığı gibi bir durum!..

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Akif, *Asım* yerine bu şiirlerini yayınlasa dönem edebiyatında kendine daha sağlam bir yer edineceği gibi, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki şiir boşluğunu tek başına doldurma kabiliyeti ile daha bir temayüz edecekti. Ayrıca edebiyat tarihleri de onu, Meşrutiyet'ten kalma eski bir şair olarak değil, doğrudan doğruya Cumhuriyetin ilk Dönemine yerleştirmek mecburiyetinde kalacaktı. Dolayısıyla *Gölgeler*'in kendi Döneminde yayınlanmamış olmasını hem edebiyatımız, hem de Akif'in şahsı bakımından büyük bir talihsizlik olarak değerlendiriyoruz.

Gölgeler: İki Dönem İki Ayrı Safahat

Fakat sırf bu tespitlerle sınırlı kalmayarak, Akif'in Mütareke ve Millî Mücadele Döneminde yüksek bir ruhun galeyanları suretinde fışkırıp yükselen şiirleri ile Mısır Dönemi şiirlerinin birbirinden tefriki düşüncesiyle, Safahat'ın bu yeni baskısında *Gölgeler*'i iki ayrı dönem, iki ayrı kitap olarak düzenlemeyi uygun gördük. Burada güttüğümüz amacın *Gölgeler*'i bozmak ve tahrif etmek olmayıp, bilâkis hem eserin daha iyi kavranması, hem de Akif'in büyük şiir ırmağının dönemler halinde algılanmasına imkân sağlamak olduğu herhalde hatırdan çıkarılamaz. Bu bakımdan elinizin altındaki *Safahat*'ta *Gölgeler*'i, iki ayrı kitap/bölüm olarak düzenlenmiş görürseniz şaşmayacağınız umulur:

Gölgeler 1: Mütareke ve Millî Mücadele Dönemi Şiirleri

Gölgeler 2: Mısır Dönemi Şiirleri.

Hatırlatalım ki *Gölgeler* hakkında giriştiğimiz bu tasarruf, eseri iki ayrı döneme ayırmakla da sınırlı kalmıyor. *Gölgeler*'in her iki Dönemine, şair tarafından kaleme alınmış, fakat şimdiye kadar da *Safahat*'a dahil edilmemiş şiirlerinin yerleştirilmesi cihetine de gidiliyor.

Mısır Dönemi Şiirleri

Mesela *Gölgeler* 1933'te yayınlandığına göre, eserin yayımından şairin vefatı olan (27 Aralık 1936'ya) kadar olan üç yıllık zarfında içinde kaleme alınan parçalar, *Gölgeler* 2 ile yani Mısır Dönemi şiirleri ile ilişkilendirilmek lüzumu kendiliğinden hasıl oldu. Bunların dışında *Gölgeler*'e dahil edilmemiş önemli bazı şiirler daha bulunuyor: Şerif Muhittin Targan'a ithaf ettiği şiiri, Abbas Halim Paşa'nın yazı geçirmek üzere İstanbul'a geldiği bir sırada, onun ardından kaleme alınmış *İkinci Mektup* (1933'te *Anayurt*'ta yayınlandı) ve 1935'te Hatay'ı ziyareti sırasında söylediği *Viranelerin yasçısı baykuşlara döndüm* mısrasıyla başlayan harika kıtasında olduğu gibi:

Viranelerin yasçısı baykuşlara döndüm
Gördüm de hazanında bu cennet gibi yurdu
Gül devrini bilseydim onun bülbülü olurdum
Ya Rab, beni evvel getireydin ne olurdu?

İşte bu türden, şairin Mısır Dönemi şiirleri arasına yerleştirilebilecek parçaların sayısı on biri bulmaktadır. Bunlar ilgili bölüm ve sayfalara dipnotlarla da izah edilerek ilâve edildiler. Dolayısıyla ilgili bölüm okunurken, hangi şiirin sonradan ilâve edildiği kolayca teşhis edilebilecektir. Bundan ayrı olarak *Gölgeler*'e sonradan dahil edilen şiirleri, eserin "İçindekiler" bölümünde bayağı belirginleştirdik. Nitekim çalışmanın "İçindekiler" bölümü gözden geçirilirken o tür şiirlerin italik dizildiği kolaylıkla fark edilecektir.

Mütareke ve Millî Mücadele Dönemi Şiirleri

Benzeri bir uygulamaya *Gölgeler 1*'de de, yani Mütareke ve Millî Mücadele dönemi şiirleri için de başvurduğumuzu hatırlatalım. Bu bölüme dahil ettiğimiz yeni şiirlerin sayısı ise on altıdır. Bunlar arasında, Hasan Basri Çantay'ın Mütareke yıllarında Balıkesir'de çıkardığı haftalık *Ses* gazetesinin hemen her sayısında, başlık altında yayınlanan bir dörtlük ile 1922 yılında gene Balıkesir için söylediği, *O yeşil toprağın ey yüzler ağartan Karesi* mısrasıyla başlayan ve:

Ey benim her taşı bir mabed-i iman yurdum
Seni er-geç bana mutlak verecek Mabud'um

beyiti ile sona eren bir şiiri de vardır. *Gölgeler*'de bulunmayan ve biri Mütareke dönemine, diğeri Millî Mücadele dönemine ait bu iki parçanın, *Gölgeler 1*'e dahil edilmesi münasip değil midir?

İşte bu örneklerde olduğu gibi, Akif'in dostlarına gönderildiği nice mektup, yazı ve kartlardan parça parça bazı beyit veya kıtalar tespit olunabilmektedir. Dolayısıyla bunların hem derlenip toparlanması, fakat bununla da yetinilmeyerek *Safahat* ciltleriyle ilişkilendirilmesi icap etmektedir. Nitekim bizim bu çalışmada takip ettiğimiz usullerden biri budur. Dolayısıyla Akif'e ait bu tür örnekleri, zaman içinde daha da çoğaltmak mümkün olabilecektir.

Meselâ şairin Mütareke Dönemi şartlarında, Abdülhak Hamid ve Ziya Gökalp'le beraber bulunduğu bir sırada, bestekâr Sadi Işılay'dan dinlediği tesirli bir musiki parçasının ardından söylediği bir kıtası vardır. Akif bu kıtasını o anda, sanki irticalî bir surette ve *Sadi* Işılay'ı takdir sadedinde yazıp kendisine takdim edivermiştir. Nitekim Akif'in böyle güzel, harika bir kıtasının varlığı-

nı, Sadi Işılay'ın hatıralarından tespit edebiliyoruz. Aşağıda vereceğimiz şiirin önemi şuradadır: Akif bu parçası ile ileriye doğru *Gece, Hicran, Secde* gibi şiirlerinde; geriye doğru da ilk kitabında yer alan *Tevhid Yahut Feryat*, *Hasbıhal*, *İnsan*, *Ezanlar* ve *Canan Yurdu* gibi şiirlerinde açığa çıkan "kök şiir"i ile bizi karşı karşıya bırakmaktadır.

Bütün eşya Hüda'yı zikreden bir sırrı hikmettir
Kemanın bî-gümân Allahu ekber'den ibarettir
Hulûsumla tes'id edersem çok mudur Sadi
Tecelli eyleyen kudret elinde başka halettir.

Söz musikiden açılmışken, rahmetli Şerif İçli tarafından *hüseynî* makamında bestelenen Akif'in diğer bir eserini de burada anmamak mümkün olmaz. Hemen herkesin radyolardan ve televizyonlardan dinlediği, çoğu kere de güftesinin Akif'e ait olup olmadığını bilmediği bu şaheserin de *Gölgeler 1*'deki yerini alması uygun düşmez mi? İşte o harika bestenin ruhuna sindirilmiş mecnûnane yakarışların arkasında, Akif'e ait kök-şiir cevheri derhal kendini hissettirmektedir:

Ezelden aşinânım ben, ezelden hem zebânımsın
Beraber ahde bağlandık, ne olsan yârı canımsın
Ne olsam zerrenim, kalbimde çarpar esrarın
Gel ey canan, gel ey can, kalmasın ferdaya dîdarın.

"Ezelden aşina'nım ben"den daha farklı bir parçaya da, "İlk Meclis/Birinci dönem Milletvekillerinin Gelecekten Beklentileri Anketi"nde tesadüf ediyoruz. Nitekim o parça da *Safahat*'ta mevcut değildir:

Nasıl dört İngiliz dünyayı oynatmakta hayrettir
Bunun elbette var bir sırrı derler. İngiliz der ki:
Sefil evlâdı şayet ırkımın cüretli şeylerse,
Necip evlâdı onlardan cerîdir elli kat belki.

Bu son parça şiir değeri olarak fazla bir kıymet ifade etmese bile, dönemin şartlarına açıklık getirmesi bakımından gene de önemlidir. Kaldı ki bütün bu parçaların sağda solda dağınık bir şekilde savrulup durması yerine, ilgili Safahat bölümleri ile ilişkilendirilmeleri uygun düşmez mi?

Fakat bu şiirleri *Gölgeler 1*'e yerleştirirken, nasıl bir yol izlemek gerekir? Kuşkusuz bunu bir hayli düşünmemiz icabetti. Bizim bu hususta düşüncemiz, *Gölgeler*'deki mevcut şiirlerin yanı sıra, sonradan ilâve edilen parçaların da tarihî akış içinde sıraya sokulmaları biçiminde idi. Yani Akif'in Mütareke Dönemi'nden itibaren yazdığı şiirleri, tarih olarak sıraya sokmak biçiminde!..

Nitekim aynı düşünce Mısır Dönemi şiirleri için de geçerli olabilirdi. Dolayısıyla her iki *Gölgeler* bölümü okunurken, Akif'in hangi şiiri hangi şartlar altında kaleme aldığı ve bu şiirin, şiirlerin genel seyri içindeki yeri hususu rahatlıkla kavranır bir durum kazanırdı. Fakat bunun aşırı bir zorlama olacağını hesap ederek bundan vazgeçtik. Kitaptaki şiirler böylece, şairin yerleştirdiği sıralarını muhafaza etmiş oldular. Ancak dikkat edilirse Akif'in şiirlerini yazılış ve yayınlanış tarihlerini nazar-ı itibare alarak kitaplarına yerleştirdiği görülür. Dolayısıyla biz de ilâve yeni şiirleri, tarih sırasına sokarak bununla iktifa etmiş olduk. Böylece sağda solda savrulup duran ve çeşitli *Safahat* baskılarının sonunda *"Ek Şiirler"*, *"Safahat Dışında Kalmış Şiirler"* biçiminde yama gibi duran sayısız parça, bir yandan yazıldıkları veya yayınlandıkları tarihler tebarüz ettirilerek, bir yandan da *Gölgeler*'deki yerleri daha bir belirginlik kazanarak, daha fonksiyonel bir konuma yükseltilmiş oldular. Kaldı ki böyle bir okuma biçiminin *Gölgeler* kadar, Akif'in büyük şiir ırmağını da daha anlamlı kıldığından şüphe bulunmamaktadır.

İşte yukarıdan beri izah etmeye çalıştığımız ameliye için, küçük bir hatırlatmada da bulunmamız gerekiyor. O da şudur: Özellikle *Gölgeler* l'e ilâve ve tekrar niteliği taşısa bile, *İstiklâl Marşı* ile *Ordunun Duası* adlı şiirlerin de dahil edildiği hususu!.. Bilindiği gibi *İstiklâl Marşı*'nı ayrı bir eser, bölüm olarak düzenlemiş ve *Safahat*'ın ilk bölümüne yerleştirmiş bulunuyoruz. Dolayısıyla Akif'in Mütareke ve Millî Mücadele Dönemi şiir veriminin bir bütün olarak algılanabilmesi açısından, son iki örneğin de bu bölümde bulunmasının faydalı olacağı sonucuna ulaştık.

Gölgeler'in Kesişme Noktası

Gölgeler'i Mütareke ve Millî Mücadele Dönemi ile Mısır Dönemine ait şiirler olarak ikiye ayırırken, ne kadar güçlük çektiğimizin belirtilmesi gerekir. Bu şiirleri neresinden ve nasıl ayırırsınız? Bu o kadar güç bir iş ki tahmin edilemez. Ancak bu ayırımın lüzumuna inandıktan sonra ki yukarıda izah edildi, nihayet bir karara da varmamız gerekiyordu.

Biz bu ayrımı yaparken, kendimize nirengi bir tarih belirledik. Bu tarih Akif'in, Birinci Meclis'in feshinden sonra kışı geçirmek üzere, geçici olarak Mısır'a gidip gelmeye başladığı tarihler olmayıp; bilâkis Mısır'a tam olarak yerleşmeye karar verdiği ve bir daha da Türkiye'ye dönüş yapmadığı bir tarihtir. Yani Mısır'a kesin yerleşmek üzere gittiği bir tarih ki, o da 1925'in sonbaharına denk düşmektedir. İşte 1926 yılından önceki birkaç sene içinde Akif kışları Mısır'da kalıyor, yaz-bahar ayları gelince Türkiye'ye dönüş yapıyor ve kış soğukları başlayıncaya kadar da İstanbul'da kalıyordu.

Nitekim eski Türk yaşama geleneğinin çağdaş bir versiyonu kabul edebileceğimiz bu gidip gelmeler, Mısırlı aileler arasında neredeyse moda gibi bir şeydi. Eski Mısırlı ailelere ait bazı İstanbul yalı ve kasırları çoklarının malûmudur. Nitekim Akif'in velinimeti telâkki ettiği Abbas Halim Paşa da her yaz İstanbul'a, Heybeliada'ya gelir ve orada yazlardı. *Gölgeler*'in ikinci bölümünde, Akif'in Mısır Dönemi şiirleri arasında yer alan *Bir Ariza* (1929) ve *İkinci Mektup/İkinci Ariza* (1933) adlı şiirleri, yazlamak üzere Heybeliada'ya gelen Abbas Halim Paşa'ya arkadan yazılıp gönderilmiş mektup-şiirler mahiyetindedir.

İşte Akif'in geçici olarak Mısır'a gidip gelmeye başladığı dönemle, Mısır'da ikâmete karar verdiği 1925 sonu arasında yayınladığı bazı şiirleri bulunmaktadır. Nitekim bu şiirlerden bazılarının altında, yazıldığı yer olarak (Hilvan) kaydı da bulunuyor. Fakat burada hatırda tutulması gereken husus, Akif'in bu şiirleri Mısır'da değil Türkiye'de yayınladığı, yayınlamak istediği hususudur. Bu açıdan *Firavun ile Yüz Yüze*, *Şehitler Abidesi İçin*, *Vahdet*, *Gece*, *Hicran*, *Secde* gibi 1923-1925 arasında yazılan, fakat ya Mısır'dan İstanbul'a posta vasıtası ile gönderdiği, ya da bizzat kendi yanında getirerek *Sebilürreşat*'ta yayınını sağladığı şiirleri de aynı şekilde *Gölgeler 1* ile ilişkilendirmekteyiz.

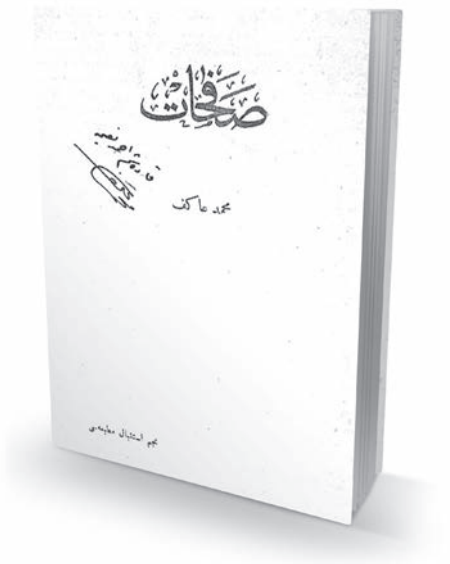

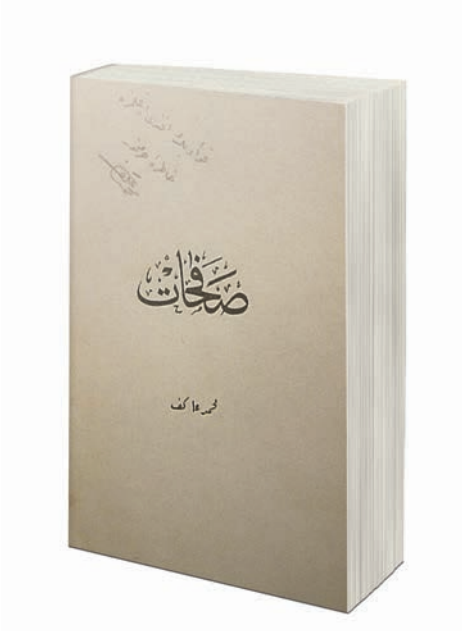

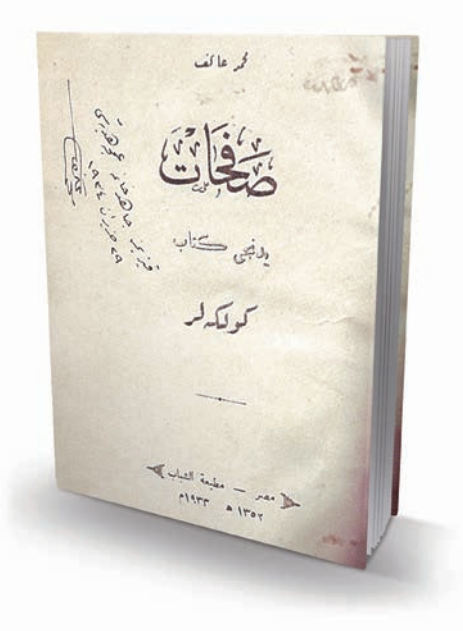

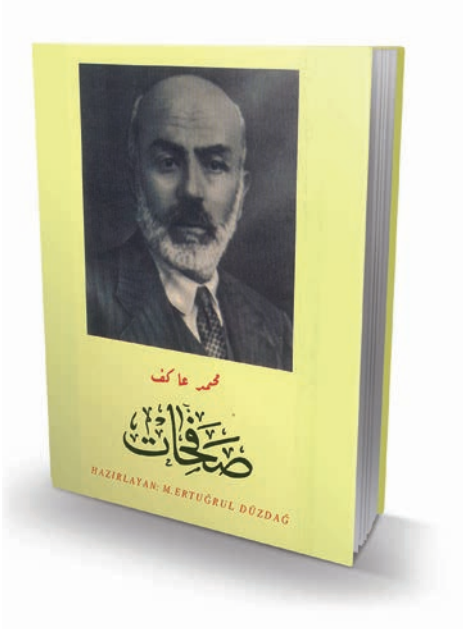

1. Akif'in, Ahmet Naim'e imzaladığı *Safahat* baskısı "Kardeşim Ahmet Naim'e!"
2. Dostu (Mehmet) Fuad'a imzaladığı *Safahat*:"Fuad beyefendi oğlumuza hatıra-i tazimimdir."
3. Cahit Uçuk'a imzaladığı *Safahat* Gölgeler nüshası "Kızımız Cahit Uçuk'a amca hediyesi."
4. Ertuğrul Düzdağ'ın hazırladığı *Safahat* tıpkı basım kapağı (2007).

İSTİKLÂL MARŞI

Mehmet Akif'in Marş Tarzı Eserleri

İlk Ankara yılları ve ruhunu arayan kalabalıklar...
Milletin mâşeri vicdanı konuşmaya hazırlanıyor:

“Ruhumun senden ilâhi şudur ancak emeli
Değmesin mabedimin göğsüne nâ-mahrem eli
Bu ezanlar ki şehadetleri dinin temeli
Ebedî, yurdumun üstünde benim inlemeli.”

MARŞ, İSTİKLÂL MARŞI, MEHTER MARŞI

Maşeri Vicdanda Teşekkül Eden Millî Mutabakat Metni

Mehmet Akif'in ortaya koyduğu şaheserler arasında en başı çekeni!.. Türk şiirinde, söylenişi itibariyle doğaçlama bir tesir bırakan ve kalpten gelen heyecanları galeyana dönüştüren nadir eserlerden biri. Türk milleti için iftihar vesilesi olan ve okunmaktan asla bıkılmayan muhteşem bir deneme!..

Büyük Akif Millî Mücadele'nin karanlık günlerinde, yani hemen herkesin bezginliğe ve karamsarlığa kapıldığı şartlarda kaleme aldığı bu şaheserini, *Safahat*'ına koymak taraftarı olmuyor. Nitekim koymadı da!..

Akif, ilgili şiir için konulan ödülü kabul etmediği gibi, onu kendisinin değil milletinin addetmek büyüklüğünü de gösterdi.

Bilindiği gibi yarışmaya katılan 724 şiir arasında, *İstiklal Marşı* olmaya lâyık bir eser bulunamaması üzerine; Dönemin Millî Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Tanrıöver bu şiiri ancak Mehmet Akif'in yazabileceğini düşünerek, Türkiye Büyük Millet Meclisi adına kendisine müracaatta bulunmuş, konulan ödül kaldırılmış ve bu eser de ancak öylece yazılabilmiştir. Ankara'da Tacettin Dergâhı'nda şairin bir çırpıda ortaya çıkardığı bu büyük eser karşısında; başta Mustafa Kemal başta olmak üzere, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri ürpertili bir heyecan içine girmiş, tekrar tekrar okunması sağlanarak, umumi bir kabul ile Türk milletinin *İstiklâl Marşı* olarak ilan edilmiştir (12 Mart 1921).

Daha sonra, zaman zaman *İstiklâl Marşı*'ndan rahatsızlık duyan bazı çevreler olmadı değil. Fakat bunların hemen çoğu sekter, marjinal teşebbüsler olmaktan ileriye gidemedi. Milletimizin derin şuur altında yer tutmuş *hilal, yıldız, ocak* gibi sembolleri harekete geçiren ve hürriyet, bağımsızlık ve uluslararası sömürgeciliğe karşı verilen *anti-emperyalist* mücadele yıllarımıza vurgu yapan bu eser, neresinden bakılırsa bakılsın emsalsiz bir edebiyat şaheseridir.

Güftesi bestesinden daha üstün olan bu eser gerek muhtevası, gerekse taşıdığı şiir gücü itibariyle, halkımız ve aydınlarımız tarafından da umumi bir kabule mazhar olmuştur. Yani yazıcısı tarafından kendisine ait addedilmeyen bu eser, belki de Akif'in arzusuna uygun olarak millet tarafından benimsenmiş, bu benimsenme ile de daha derin ve şumullü bir kabule ermiştir.

Neresinden bakılırsa bakılsın, milletimizin maşeri vicdanında, Yunus Emre'nin *ilâhileri* ile Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'inden sonraki en büyük ortak kabul... Dolayısıyla maşeri vicdanda bu derecede büyük bir yer edinen *İstiklâl Marşı*'na, Türk milletinin *millî mutabakat metni* olarak bakılabilir demektir.

İstiklâl Marşı ve Safahat

İstiklâl Marşı, Mehmet Akif'in en çok okunan, en çok tanınan şiiri olduğu halde, Safahat'la ilgisi kolay kolay temin edilememiştir. Daha doğrusu Akif'in şiirlerini bir araya getiren Safahat basılırken, bu şiirin nereye ve nasıl yerleştirileceği hususunda birtakım tereddütler yaşandığı anlaşılmaktadır.

Bunun altında da kuşkusuz *İstiklâl Marşı*'nın, bizzat şairi tarafından *Safahat*'a dahil edilmemesi yatmaktadır. Nitekim *İstiklâl Marşı*'nın yayınından sonra Akif iki şiir kitabı daha neşretmiş, fakat bunlara *İstiklâl Marşı*'nı dahil etmemiştir. Mesela 1924 yılında çıkan *Asım*'a bu şiiri dahil etmediği gibi, kendisinin Mısır'da bulunduğu bir sırada çıkardığı *Gölgeler*'e de (1933) *İstiklâl Marşı*'nı koymak taraftarı olmamıştır. Bu eserlerden *Asım*, kendi içinde bütünlüğü olan manzum bir hikâye niteliği taşıdığı için, orada *İstiklâl Marşı*'na yer verilmemesi doğal karşılanabilirdir. Çünkü *Asım*, parça parça şiirlerin bir araya getirildiği bir eser değildir. Daha doğrusu da mesnevi nazım türü ile kaleme alınmış bir nevi fikir romanı niteliğindedir. Dolayısıyla *İstiklâl Marşı*'nın *Asım*'a dahil edilmemesi kadar tabii bir şey olamaz.

Fakat 1933'te Mısır'da yayınlanan *Gölgeler* öyle değildi. O eser Akif'in Mütareke, Millî Mücadele ve Mısır yıllarında kaleme aldığı parça parça şiirlerin bir araya getirilmiş şeklidir. Yani *İstiklâl Marşı*'nın, ilgili dönemlerde kaleme alınan şiirler gibi, bu kitaba dahil edilmesi kadar tabii bir şey olamazdı. Aynen *Bülbül, Süleyman Nazif'e* ve *Leylâ*'da olduğu gibi!.. Nitekim adını verdiğimiz bu üç şiir gibi *İstiklâl Marşı* da Ankara'da, aynı dönem içinde kaleme alınmıştır. Hal böyle olunca *İstiklâl Marşı*'nın, onlarla birlikte aynı kitabın sayfalarına yerleştirilmesi beklenirdi. Fakat Akif ne düşündü ve nasıl düşündü ise, Mısır'da yayınladığı *Gölgeler*'e *İstiklâl Marşı*'nı dahil etmek taraftarı olmadı.

Dolayısıyla *İstiklâl Marşı* yazıldığı ve yayınlandığı tarihten itibaren boşlukta kalmış, herhangi bir eserine dahil edilmemiş, müstakil bir parça halinde yaşamasına öyle devam etmiş bir eserdir. Akif'e ait bir eser, fakat şiir kitaplarının her hangi birinde de bulunmayan bir eser!.. Bu bakımdan *İstiklâl Marşı* o yaygın şöhretine ve ezgili/şifahi okunuşlarına rağmen kolay kolay temin edilmeyen, ancak özel defterlere kaydedilen, ender-i nadirattan bir eser olarak yaşamasını sürdürdü gitti.

Fakat bunun küçük bir istisnası olmadı değil. O da bestelenmiş bir eser olarak *İstiklâl Marşı*'nın, güfte ve notası ile birlikte ayrı basımlarının yapılmış olması. Onlara da ya kütüphanelerde, ya da özel bazı ellerde ancak tesadüf edilebilirdi. Anlayacağınız *İstiklâl Marşı*, uzun Cumhuriyet yılları boyunca adı olan, fakat kendisine kolay kolay ulaşılmayan bir eser olarak kaldı. Tabiî şimdiki gibi *İstiklâl Marşı* o yıllarda, ders kitaplarında da yer bulmazdı. Ya da yerli yersiz göze çarpması istenmezmiş gibi bir durum söz konusu idi. Herhalde bunun için olmalı, ilgili dönemlerde yayınlanan üç-beş antolojide bile *İstiklâl Marşı*'na yer verilmediği görülmektedir.

Dolayısıyla 1940 öncesinde *Safahat*'ın yeni harflerle basımının yapılamaması, ya da *Gölgeler* Mısır'da basılsa bile ondan da kimselerin haberdar olmaması bir yana, *İstiklâl Marşı*'nın onlara göre yine de bir talihsizliği söz konusu idi. Çünkü eser büsbütün ortalıktan çekilmiş, dillerde söylense bile, kolayca ulaşılabilecek herhangi bir kitapta kendine yer edinememişti. Dolayısıyla şairin Mısır dönüşü ile onun *Gölgeler*'de de yer almadığı fark edilince durum daha bir netleşmiş, *İstiklâl Marşı*'nın talihsizliği iyiden iyiye hissedilmeye başlamıştı. Hele bir de şairin Mısır dönüşü ağır hastalığı, vefatı ve üstüne üstlük bir de *İstiklâl Marşı*'nın değiştirilmesinin düşünüldüğü biçimindeki mülâhazalar karşısında kamuoyunun nutku tutulup kalmıştı.

İstiklâl Marşı Karşısında Akif'in Tavrı

Fakat Akif'in Mısır dönüşü hasta yatağında, İstiklâl Marşı hakkında yaptığı üç-beş cümlelik açıklamasının da hatırlanması gerekir:

> "İstiklâl Marşı... O günler ne samimi, ne heyecanlı günlerdi. O şiir, milletin o günkü heyecanının bir ifadesidir. Bin bir facia karşısında bunalan ruhların, ızdıraplar içinde halâs dakikalarını beklediği bir zamanda yazılan marş, o günlerin kıymetli bir hatırasıdır. O şiir bir daha yazılamaz. Onu kimse yazamaz. Onu ben de yazamam!.. Onu yazmak için o günleri görmek, o günleri yaşamak lâzım. O şiir artık benim değildir. O milletin malıdır. Benim millet(im)e karşı en kıymetli hediyem budur."

Tabii burada önemli olan açıklamasının son cümleleridir. Ne diyor orada Akif? "O şiir artık benim değildir. O milletin malıdır. Benim millet(im)e karşı en kıymetli hediyem budur" demiyor mu? Yani kendi içinde Akif'in bu hususla ilgili bir karara ulaşmış olduğu anlaşılmıyor mu?

Hadisenin Akif'e bakan tarafı böyle!.. Yani *İstiklâl Marşı*'nı milletine hediye etmiş, onunla ilişkisini kesmiş gibi bir hava vermektedir. Ancak iyi düşü-

nülürse Akif'in tavrı, sırf *İstiklâl Marşı* ile sınırlı bir hadise de değildir. Çünkü *İstiklâl Marşı*'ndan biraz önce kaleme aldığı *Ordunun Duası*'na karşı da tavrı aynıdır. Yani o şiirini de Akif kitaplarına dahil etmiyor. Nitekim geriye doğru gidersek, Akif'in daha böyle kitaplarına dahil etmediği şiirlerinin bulunduğunu hatırlamak zor olmuyor. Meselâ Balkan Savaşı sırasında kaleme aldığı *Cenk Şarkısı*'nda (17 Ekim 1912) olduğu gibi... Her üç şiirin ortak özelliği, milletimiz adına varlık-yokluk kaygısının derinden duyulduğu zamanlarda yazılmış olmalarıdır. Biri Rumeli'nin bütünüyle kaybı ile sonuçlanan Balkan Savaşları, diğer ikisi de evrensel bir tasfiyeye maruz kalan koca bir imparatorluğun son çırpınış zamanlarında. Dolayısıyla Akif'in ya milletimize armağan ettiği; ya da "*Kahraman Ordumuza"* (*İstiklâl Marşı*) veya *"kahraman askerlerimize"* (*Cenk Şarkısı*) ithaf ettiği bu tür şiirlerini, kitaplarına dahil etmek istemediği sonucuna ulaşıyoruz buradan. Herhangi bir "ithaf" ifadesine tesadüf etmesek bile, *Ordunun Duası* için de aynı şekilde düşünmek gerekir. Çünkü o şiirde de doğrudan Millî Mücadele'nin isimsiz kahramanlarına, yani mehmetçiklere hitap edildiği açıktır. İşte buradan doğan bir sonuca göre Akif'in, bu tür şiirlerini eserlerine dahil etmek taraftarı olmadığı anlaşılıyor. Yani o tür şiirleri Akif'in, yaptığı şiir seçmeleri sırasında elediği, gözden çıkardığı biçiminde düşünmemek gerekir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi bu tercihler bütünüyle Akif'e ait. Fakat o ne söylerse söylesin, ne düşünürse düşünsün ilgili şiirler ve özellikle de *İstiklâl Marşı*, her bakımdan yine ona ait eserlerdir. Bir eserin başka birine veya millete, askere ithafı veya hediyesi, onu şairinden ne derecede bağımsızlaştırabilir? Ayrıca bu mümkün müdür?

Ancak Akif öyle düşünmüyor... *Asım*'a veya *Gölgeler*'e girip girmediği, *İstiklâl Marşı*'nın *Safahat*'la ilişkisi gibi meselelerle hiç mi hiç meşgul değil o. "Ben onu milletime hediye ettim" diyor ve kafasından silip atıyor. Kaldı ki böylesi bir alicenaplık örneği ve mürüvvet yüksekliği de ancak Akif'ten beklenebilir. Çünkü Akif'in huyu ve karakteri böyle!.. Zira o, *İstiklâl Marşı* yarışmasında konulan ödülü kabul etmemesini bir kere daha aşacak, onun da üstünde bir konuma yükselecek!.. Ve bunu da kimselere duyurmak ve ders vermek amacıyla yapmayacak!.. Çünkü onun bütün ideali ve ihtirası, kendi içinde derinden duyduğu bir aşkınlığa ayarlı. O böyle yaparken kimseye bir nisbeti de düşünülemez. Ayrıca yıllarca incinmiş veya mağdur olmuş, onun için bu bir şey fark eder mi? Dahası Akif, kendini savunmaya ve mazur göstermeye de asla tenezzül etmeyen birisi. Yani kendi çölünde yalnız bir Mecnun gibi, her şey kendi içinde cereyan ediyor gibi bir durum.

Burada söylediklerimiz kuşkusuz Akif'in hayatta bulunduğu dönemler için geçerli hususlardır. Fakat nihayet gün gelmiş Akif vefat etmiş, İkinci

Dünya Savaşının uygun bir anında da *Safahat*'ın yeniden basımına fırsat doğmuştur. Bu baskı ayrıca *Safahat*'ın yeni harflerle ilk basımı da olacaktır. Yani harf inkılabından (1928) bu yana baskısı bir daha yapılamamış olan eser, yeni harflerle ilk defa Türkiye kamuoyuna arz edilecektir. Hele hele *Gölgeler*'in de içinde yer alacak olması, bu yeni baskıyı haliyle daha bir önemli kılmaktadır. Dolayısıyla Cumhuriyet'ten sonra dünyaya gelmiş kuşakların, yani eski harflere ünsiyeti bulunmayan nesillerin, ilk defa Akif ve *Safahat*'la buluşması gibi bir anlamı olacaktı bu baskının.

Fakat bu olumlu gelişmeye karşılık yine de bir sıkıntı söz konusu idi. O da kuşkusuz *İstiklâl Marşı*'nın *Safahat* karşısındaki durumu idi. Çünkü Akif onu kitabına dahil etmemiş, hariç tutmuştu. Yakın dostu Eşref Edip olsun, damadı Ömer Rıza Doğrul olsun, Akif'in bu noktadaki tutumunu biliyor ve hassasiyetine karşı da bir nevi saygı duyuyorlardı.

İstiklâl Marşı Müstakil Bir Eser midir Yoksa?

İşte bu noktada *Safahat*'ı yayına hazırlayan Akif'in damadı Ömer Rıza Doğrul önemli bir tercih geliştirdi ve *İstiklâl Marşı*'nı *Safahat*'a dahil etmeyi düşündü. Çünkü *Safahat*'la *İstiklâl Marşı*'nın şöyle veya böyle bir alâkası kurulamasa bile, onun Akif'ten ayrı düşünülmesi de mümkün olamıyordu. Bu durumda da *İstiklâl Marşı*'nın *Safahat*'ın bir yerine veya bir bölümüne yerleştirilmesi icap edecekti. Fakat onun yeri neresi idi? İşte bu noktada Ömer Rıza Doğrul'un duyduğu bir tereddüdü veya tercihi anlamak lâzım gelir.

Ömer Rıza bu işi yaparken, Akif'in *Safahat* dışında kalmış diğer şiirleri ile *İstiklâl Marşı*'nı kuşkusuz bir arada düşünüyor. Elinin altında o gün için, *İstiklâl Marşı* ile birlikte on yedi şiir bulunduğu anlaşılıyor. İşte Ömer Rıza o şiirlerden on altısını, *"Son Safahat"* adı altında bir grupta topluyor ve *Safahat*'ın en sonuna, bir bölüm olarak eklemeyi deniyor. Ancak *İstiklâl Marşı*'na o bölümdeki şiirler arasında yer vermeye de bir türlü gönlü razı olmuyor. Ona daha ayrı, müstakil bir eser gibi muamele yapmak istediği anlaşılıyor buradan. Nitekim 1943 ve daha sonraki *Safahat* baskılarına bakılırsa, *İstiklâl Marşı Safahat*'ın sonunda, fakat *"Son Safahat"* bölümünün de önünde, daha ayrı müstakil bir esermiş gibi takdim edilmektedir. Yani *İstiklâl Marşı* orada, kendisiyle başlayıp kendisiyle biten müstakil bir kitap olarak düşünülmüş ve öylece takdim edilmiştir. Ayrıca da onun başına, *İstiklâl Marşı Hakkında* adıyla, makul bir takdim yazısı ihmal edilmeyerek!.. Ömer Rıza Doğrul bu tutumuyla, *İstiklâl Marşı* kendi başına müstakil bir eserdir ve diğer şiirler gibi mütalea edilemez demek istemektedir.

İşte Ömer Rıza Doğrul'un bu isabetli yaklaşımı zamanla unutuldu gitti. Akif'in yeni yeni şiirleri ortaya çıktıkça da, *Safahat* dışında kalmış şiirlerin sayısı haliyle artış gösterdi. Daha sonrası ise şöyle gelişti; *İstiklâl Marşı*, *Safahat* dışında kalmış, ya da *Safahat*'a dahil edilmemiş herhangi bir şiiri gibi muamele görmeye başladı. Özellikle de 1980'lerden sonra yapılan *Safahat* baskılarında bu tutum alabildiğine yaygınlaştı. İşte o tür *Safahat*'ların hemen çoğunda İstiklâl Marşı; "*Safahat*'a girmemiş şiirlerinden", "*Safahat* dışında kalmış şiirlerinden", "Mehmet Akif'in *Safahat*'ında yer almayan şiirleri", "*Safahat* dışında kalmış şiirlerin bir kısmı", "*Safahat*'ta bulunmayan şiirlerin bir kısmı", ya da doğrudan doğruya *"Ekler"* adı altındaki şiir yığmalarının arasında kaybolup gitti.

Doğrusu biz bu tür tercihleri asla uygun bulmuyor ve tek başına bile olsa *İstiklâl Marşı*'nı ayrı, müstakil bir eser olarak telâkki ediyoruz. Yani Ömer Rıza Doğrul'un takdiri, bugünkü mevcut yaklaşımlara göre daha bir isabetli görünüyor. Bu sebeple de *İstiklâl Marşı*'nı bu çalışmamızda, herhangi bir Akif şiiri gibi değil, doğrudan müstakil bir eser gibi, kitap bölümü gibi takdir ediyoruz. Yani Akif'in yedi şiir kitabının dışında, onlardan daha ayrı müstakil bir eser olarak!..

Bunu yaparken, *İstiklâl Marşı*'nın şiir değerinin dışında bir marş olduğunu da düşünerek, aynı bölüme *Ordunun Duası* ile *Cenk Şarkısı*'nın da dahil edilmesi gerektiğine karar verdik. Nitekim Akif o şiirleri de benzeri gerekçelerle, eserlerine dahil etmemeyi düşünmemiş miydi? Dolayısıyla Akif'in milletimize armağan ettiği, bu yüzden kitaplarına dahil etmediği, ya da marş olarak bestelenmiş veya bestelenmeye müsait eserleri bu vesile ile bir araya getirilemez miydi? Yani neresinden bakılırsa bakılsın bu deneme ile, Akif'in daha yeni ve farklı bir eseri ile karşı karşıya kalacağımız ortadadır.

Akif'in Marş Tarzı Eserleri

İstiklâl Marşı, *Safahat* ve *Safahat*'ta *İstiklâl Marşı*'nın yeri üzerindeki bu genel değerlendirmenin ardından, şimdi de Akif'te marş yazma düşüncesinin geçirdiği evreler üzerinde durmaya çalışalım.

Bilindiği gibi *İstiklâl Marşı* sürüp giden yıkım ve çöküntü zamanlarımızın ardından doğan son bir isyan çığlığıdır. Fakat bu heybetli çığlığın sırf şairin kendi bireyselliğinden kuvvet almadığını, tarihin derinliklerinden gelen hamleli bir ruhla da birleşerek öyle doğduğunu ifade etmemiz gerekir. Ayrıca bu şiirde "ben dili" ile konuşan sırf şairin kendisi değil, bazı büyük şiirlerden bildiğimiz şekliyle, doğrudan "maşerî vicdan"ın kendi dilidir. Yani Akif burada mensubu bulunduğu milletin maşerî vicdanı olarak karşımıza çıkıyor.

Mecnun'un Leylâ'sına karşı duyduğu aşk gibi, evrensel bir din vecdi ile de onu adeta iç içe kılıyor. Dolayısıyla *İstiklâl Marşı*'nda şahidi olduğumuz bu yüksek terkip kabiliyeti, Akif'i millî bir şair hüviyetine yükseltirken, esere de öbür milletlerin marşlarına göre bayağı bir üstünlük kazandırıyor.

Şu hususa da ayrıca işaret edilmek gerekir:

Akif *Çanakkale Şehitleri* ile, evrensel bir tarih ve medeniyetin son final cümlesini kuruyordu. Bir hilal uğruna nice güneşlerin battığı, tek tek mehmetçiklerin veya koca bir imparatorluğun kendini feda ettiği muhteşem bir final... İşte *Çanakkale Şehitleri* bu yüksek aşkın son serenadı, son bir final cümlesidir. Dolayısıyla Akif *Çanakkale Şehitleri* ile bu muhteşem finale, aynı seviyede muhteşem bir şiirle mukabele etmiş oluyor.

Ne var ki *İstiklâl Marşı*, *Çanakkale Şehitleri*'nden tamamiyle farklı bir eserdir. Belki bir diriliş denemesi, ba'su badel mevt gibi bir şeydir. Dolayısıyla *İstiklâl Marşı*'nın geleceğe dönük bir irade beyanı ve inşa tarafı bulunduğu unutulmamalıdır. Bu bakımdan *İstiklâl Marşı* milletimizin gönlünde öyle taht kurmuş bir eserdir ki, millet olarak şuurumuzun ve şuur altımızın kutup yıldızı gibi bize kendi hakikatimizi hatırlatıp durmaktadır.

Fakat böyle bir marş yazmak fikri Mehmet Akif'te nasıl doğdu? Daha doğrusu onu bu tür şiirler yazmaya sevk eden husus nedir? İşte bu tür sorulara cevap verebilmek için, Akif'in marş tarzı şiirlerde geçirdiği tekâmülü izlemekten başka bir çare bulunmamaktadır.

Elinizin altındaki çalışmanın bu bölümden sonra gelen ve *İlk Safahat* adını verdiğimiz gençlik Dönemi şiirlerinden takip edilebileceği gibi, 1908 öncesinde Akif'in toplumu uyarmaya dayalı şiirleri ile fazlaca karşılaşmıyoruz. Yani onda şiire ve insana dönük yüksek bir aşk mevcut olsa bile, bu aşk kalabalığa ve muhalefete veya herhangi bir beşeri idealizme tevcih edilmiş değildir. Dolayısıyla onun şiiri bu ilk Döneminde, din vecdi ile iç içe bir şekilde kendi etrafında dönüp duruyor. Bunlara bir de Akif şiirinin kök noktasını tayin bakımından, tabiata ve insana ait sayısız teferruatı tevhid edebilmek kabiliyetini eklemek gerekir.

İşte ilk eseri çıktıktan sonra, yani Balkan Savaşlarının başladığı bir sırada, Akif'te bu tür duyguları uyanmış görüyoruz. Nitekim bu sıralarda *Sebilürreşat* ceride-i İslâmiyesinin kahraman askerlerimize armağanı olarak *Cenk Şarkısı*'nı yazıyor (17 Ekim 1912).

Fakat Akif'in, bu dergi yayına başlamadan evvel yazdığı diğer bir marş denemesinin bulunduğunu da hatırlatalım. *Üçüncü Orduya* adını taşıyan bu eser nedense hep gizli kalmış; bilenler tanıyanlar tarafından da fazlaca gün-

deme getirilmek istenmemiştir. *Safahat*'a girmediği gibi, *Sıratı Müstakim*'de de yayın imkânı bulamayan *Üçüncü Orduya* şiirine bu bakımdan dikkati çekmek istiyoruz. Çünkü bu parça Akif'in marş tarzı şiirlerde geçirdiği tekâmülü izlemek bakımından ayrı bir önemi haizdir.

Hemen belirtelim ki *Üçüncü Orduya*, Akif'in yakın arkadaşı Mithat Cemal'le ortaklaşa kaleme aldığı bir eserdir. Şiire önce Mithat Cemal başlamış, bilahere de Akif onu tamamlamıştır. Fakat ortaklaşa kaleme alınan parçanın adı, kendisi kadar önemli gözükmüyor mu? Çünkü *Üçüncü Ordu* ile kastedilen, Selanik'ten İstanbul'a doğru yola çıkan ve İkinci Abdülhamid'i deviren Harekat Ordusu'ndan başkası değildir. Dolayısıyla ilgili şiirin bir siyasi darbe ve ardından gelen hürriyet havası içinde kaleme alındığı ortadadır.

Fakat Akif bu şiirinde, daha önceki şiirlerinde kullanmadığı yeni bazı kavramlarla karşımıza çıkıyor. "Millet", "biçare millet" ve "vatan" gibi!.. İstibdattan bunalmışlık ve derinden derine hissedilen hürriyet ihtiyacı gibi!.. Ayrıca parlak bir istikbal tasavvuru var ki şiirde, bu hepsinden önemli geldi bize. Hemen hatırlatalım ki bu tür fikir ve duygular insanda bir anda ortaya çıkmazlar. Onlar Akif'te ya daha önceden mevcut, oturmuş fikirler olmalıdır; ya da bastırılmış kuluçka halinde bekleyen bir yanı bulunmalıdır. İşte görüyoruz, vakti ve saati gelince de, birden bire tezahür ediveriyorlar. Yani demek istiyoruz ki bu tür fikir ve kavramlar Akif'te yeni değil eskidir. Hatta talebelik dönemlerine kadar uzandığı bile söylenebilir.

Üçüncü Orduya'da Enver Paşa yüceltmeleri oldukça dikkat çekicidir. Zira orada Akif'in Enver Paşa'yı, ikinci bir Selâhaddin Eyyubi gibi telâkki ettiği belli oluyor. Yine bu arada Akif'in aynı şiirde, Namık Kemal'in *Hürriyet Kasidesi*'nden bir mısra aktardığına da şahit oluyoruz.

Çalış idraki kaldır muktedirsen âdemiyetten

Yani şu ortaya çıkıyor ki Akif'in üzerinde, Namık Kemal'in sanılandan ziyade etkisi mevcuttur. Ayrıca Namık Kemal takdirkârlığını tesbit bakımından Akif'in makaleleri iyi bir kaynak mesabesindedir. Dolayısıyla Akif'in *hürriyet, milliyet, vatan, istibdat* gibi kavramları Namık Kemal'den edindiğinden kuşku bulunmaktadır. Kaldı ki Selâhaddin Eyyubi algılamasının da, Yine Namık Kemal'den intikal eden bir husus olarak daima hatırda tutulması gerekir. Fakat Akif'in Enver Paşa ile Selâhaddin Eyyubi'yi birbiri ile eşleştirmesi bir yana!.. Çünkü orada asıl önemli olan, hadisenin Selâhaddin Eyyubi tarafıdır. Bu canlı tarih figürü, Akif şiirinde devam edip gidecektir çünkü. Fakat Akif, Enver Paşa örneğinde olduğu gibi, bundan böyle somut siyasi önderlerden bir daha söz etmek taraftarı olmayacaktır. Bunun yerini de doğrudan *"mücerret askerler figürü"*, ya da *"ordu"* gibi kavramlar almaya başlayacaktır.

Nitekim aradan fazla bir zaman geçmeden yazdığı *Cenk Şarkısı* bunun açık bir örneğini teşkil eder:

> Yurdunu Allah'a bırak çık yola
> Cenge deyip çık ki vatan kurtula
> Böyle müyesser mi gazâ her kula
> Haydi levent asker uğurlar ola!

Akif'in *Üçüncü Orduya*'dan sonra kaleme aldığı marş güfteleri ile, burada bir daha ortaya çıkıyor. O da marş yazma gerekçesinin Akif'te büsbütün değişmesidir. Nitekim *Üçüncü Orduya* doğrudan iç politika, rejim veya iktidar değişikliği temeline otururken, *Cenk Şarkısı*'nda amaç değişmiş, vatan savunması ile dinin muhafazası gibi düşünceler daha öne çıkmıştır. Dolayısıyla *Cenk Şarkısı*'nın yurdumuza düşmanların ayak basmaması ve Balkan memleketlerimizdeki mescitlere çanlar takılmaması için kaleme alındığı kolayca söylenebilir. Yukarıdaki amaç doğrultusunda sefere çıkan askere moral destek üretmek, halkta da benzer duyguları harekete geçirmek gibi... Bu şiirin Akif'te doğrudan ezgili bir marş olarak doğduğu, adındaki "şarkı" sözünden de anlaşılmaz değildir. Ayrıca şiirdeki dörtlük aralarının nakaratlarla beslenmesi de, şiirin marş olarak düşünüldüğünün bir işareti kabul edilebilir.

Dolayısıyla *Üçüncü Orduya* ve *Cenk Şarkısı*, yazıldığı Dönemin şartları ile yakından ilgilidirler. Bunlardan ilkinin bir rejim değişikliğinin (1908) ardından gelen Meşrutiyet ve hürriyet havası içinde, diğerinin de Balkanların kaybı gibi bir tehlike karşısında yazıldığı açıktır. Fakat *Cenk Şarkısı*'nın yazılışına dair elimizin altında bir başka anekdot daha bulunmaktadır ki, onun da üzerinde durulması gerekir. Nitekim *Safahat* çıktığı sırada (1911) hakkında çeşitli yazılar kaleme alınmış, muhtelif açılardan eser değerlendirilmek istenmiştir. Dönemin hakim edebi akımı *Fecr-i Ati* ile *Safahat* arasındaki açı farkı, bu değerlendirmelerin merkezini teşkil etmektedir. İşte bu yazılar arasında biri var ki oldukça dikkat çekici geldi bize. O da Akif'in 1896'dan beri arkadaşı olan Ispartalı Hakkı'ya ait bir eleştiri yazısıdır. Ispartalı Hakkı *Akif ve Sanat* başlıklı yazısında *Safahat*'ı dil, üslup ve şiir değeri bakımından değerlendirirken, sözü Namık Kemal'e getiriyor ve oradan hareketle de aşağıdaki görüşleri ileri sürüyor:

> "Bakınız biz 600 bu kadar senelik bir milletiz. Hem de cihanca en müsellem meziyetimiz askerlik!.. Hani askerlik şiirlerimiz? Ey Gaziler Marşı kırk yıl evvel muâheze edilmişti. Askeri teşvik etmez, ruhlandırmaz, belki zincirleri gevşetir denildi. Hâlâ ordumuz bununla yürüyor. Osmanlılık âlemi şu kadar zamandır edebiyat velveleleriyle sarsılmış iken, bu boşluk nedir? (Akif ve Sanat, *Sıratı Müstakim*, 21 Nisan 1327, c. 6, n. 140, s. 152-156)

Görüldüğü gibi Ispartalı Hakkı halkta veya askerde kahramanlık hislerini harekete geçirecek hamasi/epik, şiirlere işaret ediyor. Yani marş gibi algılanmaya veya bestelenmeye müsait şiirlere. Nitekim onun bu tarz şiirlere ihtiyaç duyması, Namık Kemal'in açtığı bir çığırın sürdürülmesi ihtiyacı ile ilgilidir. Kaldı ki 1897 Türk-Yunan savaşı sırasında edebiyatımızda epik/hamasi şiirlerde bir patlama yaşanmış, fakat bunun da arkası getirilmemişti. O günkü edebiyatın bu yöndeki zafiyeti İkinci Abdülhamid'in baskısıyla izah edilse bile, 1908 Meşrutiyetini takip eden yıllarda da böyle bir edebiyat gelişmemiş, bilâkis ülkenin yaşadığı sosyal-politik şartlardan büsbütün bağımsız *Fecr-i Ati* gibi bir edebiyat anlayışı ortaya çıkmıştı.

İşte bu yüzden Akif'in şiiri, -buna bir de Rıza Tevfik'in şiirini eklemek gerekir- 1908 sonrasının en farklı edebi tutumu olarak dikkati çeker. Bu bunun farkında olanlardan biri kuşkusuz Ispartalı Hakkı'dır. Dolayısıyla Ispartalı Hakkı "Osmanlılık âlemi şu kadar zamandır edebiyat velveleleriyle sarsılmış iken (burada bir istihza ve kınama söz konusu) bu boşluk nedir?" derken, aslında Akif'in hislerine de tercüman olmakta, fakat arzuladığı türden şiirlerin yazılmasını da yine Akif'ten beklemiş olmaktadır. Nitekim Akif Ispartalı dostunun temennisini boşa çıkarmayacak, şartların olgunlaştığı bir sırada da *Cenk Şarkısı*'nı kaleme alacaktır. Dolayısıyla iki dost arasındaki yakınlığı düşünerek *Üçüncü Orduya*'nın, Ispartalı Hakkı ile yapılmış sohbetlerden doğmuş olabileceğini düşünmek bile mümkündür. Her halde bu dostluk halkası içinde Mithad Cemal'in de bir yeri bulunmalıdır.

1908 Meclisinde İttihat Terakki listesinden milletvekili olan, fakat sonraki dönemde seçilemeyen Ispartalı Hakkı'yı, Akif'in Darülfünun'a hoca olarak taşımak arzusu, bu dostluğun bir neticesidir. Dolayısıyla Ispartalı Hakkı ile Akif'in dostluğu hem çok eski, hem de oldukça derindir. Nitekim Akif'i Muallim Naci yolunda gazeller yazmaktan alıkoyan, klasik şiirin modasının geçtiği düşüncesiyle onu yeni bir şiire ve fransızcaya yönlendiren kişi de yine Ispartalı Hakkı değil midir?

İşte Ispartalı Hakkı'nın yukarıdaki teşvikleri ile Akif'te yepyeni bir kanal açılıyor. İkinci Meşrutiyet Döneminde sosyal hayat göstergelerini canlı tablolar halinde şiirleştirmeye çalışan ve bunda da oldukça muvaffak olan Akif, *İstiklâl Marşı*'na doğru evrilip gelişecek yeni bir sürece böylece girmiş oluyor. Ayrıca yukarıda sözünü ettiğimiz *Cenk Şarkısı* tarzındaki şiirleri birbiri ardınca sökün ederek.

Nitekim bu bölümde yer vermediğimiz fakat Akif'in millete, askere veya orduya hitap eden diğer bazı şiirlerini bu vesile ile hatırlamak gerekir. Meselâ *Hakkın Sesleri* ve *Hatıralar*'da insanı ve toplumu uyarmaya, aşkınlığa davet eden parçaları bu arada düşünülebilir. Bu şiirlerin çoğunun Balkan

Savaşı ve Cihan Savaşının yıkım şartları arasında doğduğu unutulabilir mi? İşte bu şiirler Akif'in en derûni yanını açığa vururlar ki, onlar bizi kademe kademe *İstiklâl Marşı*'na doğru hazırlar gibidirler.

Meselâ *Safahat*'ın üçüncü kitabı *Hatıralar*'da fazlaca dikkati çekmemiş bir şiiri bulunuyor Akif'in. *Uyan* başlıklı bu şiir, aynı eserdeki diğer şiirlerden, kıtalar halinde yazılışı ile bayağı bir farklılık arz eder. Ayrıca bu şiir, havası bakımından da doğrudan *Cenk Şarkısı*'nı hatırlatır gibidir. Dolayısıyla Akif *Uyan*'ı, *Cenk Şarkısı*'nın devamı gibi bir duygu ile, adeta bir marş havası içinde kaleme almıştır gibidir. Fakat ondan tek farkı, araya nakarat bölümlerinin konmamasıdır. Bu bakımdan *Uyan*'a da *İstiklâl Marşı* bölümünde yer vermek lüzumu buradan doğuyor.

Yine aynı eserde Akif'in, Almanya intibalarını anlattığı *Berlin Hatıraları* adlı uzun bir anlatımı vardır. Bu uzun bölümün yazıldığı sırada Cihan Savaşı bütün şiddeti ile devam etmekte, Akif savaşla ilgili gelişmeleri büyük bir heyecanla takip etmektedir. İşte Akif'in çeşitli savaş cephelerinden aldığı haberler üzerine yazdığı bölüm, bize uzaktan uzağa *Çanakkale Şehitleri*'ni veya *İstiklâl Marşı*'nı çağrıştırmaktadır. İlgili bölümün aynen *İstiklâl Marşı*'nda olduğu gibi "Korkma!" hitabıyla başlaması, bu bakımdan insanı derin derin düşündürüyor.

Korkma!
Cehennem olsa gelen göğsümüzde söndürürüz;
Bu yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz yürürüz!
Düşer mi tek taşı sandın, harîm-i namusun?
Meğer ki harbe giren son nefer şehit olsun.
Şu karşımızdaki mahşer kudursa çıldırsa;
Denizler ordu, bulutlar donanma yağdırsa;
Bu altımızdaki yerden bütün yanardağlar,
Taşıp da kaplasa âfâkı bir kızıl sarsar;
Değil mi cephemizin sinesinde iman bir
Sevinme bir, acı bir, gaye aynı, vicdan bir
Değil mi sinede birdir vuran yürek... yılmaz!
Cihan yıkılsa emin ol, bu cephe sarsılmaz!

Bu arada aynı şiirin yer yer *Asım*'da da izlerini sürmek mümkündür. *Asım* Cumhuriyet'in hemen ardından 1924 yılında yayınlansa bile, İkinci Meşrutiyet ile İmparatorluğun tasfiyesi arasındaki döneme ilişkin bir nevi durum değerlendirmesi niteliği taşıdığı açıktır. Yani *Asım* bir nevi dönem değerlendirmesi veya eleştirisi niteliğinde bir eserdir. Ayrıca istikbale dönük yeni bir yol arayışı fikri hakimdir o eserde. Tabii bu arada *Asım*'da, Çanakkale savunması

üzerinde de genişliğine durulmaktadır. İşte eserin bu kısımlarında, Çanakkale'de şehit düşen askerlerimize hitap ediyor Akif... Dolayısıyla ilgili bölümler Akif şiirinin ulaştığı yüksek zirvelerden birini teşkil etmektedir. Ayrıca *İstiklâl Marşı* ayarında bir şiirdir *Çanakkale Şehitleri*.

Dikkat edilirse Akif orada Çanakkale cephesinde şehit düşmüş, adı sanı belli olmayan mücerret bir askeri/şehidi muhatap almaktadır kendine. Şimdiki yaygın tabiri ile de, bir tür "meçhul asker" anıtı dikmektedir:

Vurulup tertemiz alnından uzanmış yatıyor,
Bir Hilâl uğruna ya Rab ne güneşler batıyor!
Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker
Gökten ecdad inerek o pâk alnı öpse değer.
Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor tevhidi...
Bedr'in arslanları ancak bu kadar şanlı idi.
Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın?
Gömelim gel seni tarihe desem sığmazsın.

Ancak Akif savaş sonrasının bezgin atmosferine kendini fazlaca kaptırmamış, doğan ilk fırsatla da Anadolu'da başlamış olan Millî Mücadele'ye iştirakten geri durmamıştır. Dolayısıyla Akif aynı dönemde de benzer nitelikte eserler yazmaya devam etmiştir. Nitekim Akif'in Millî Mücadele yıllarında kaleme aldığı iki marş güftesinden biri olan *Ordunun Dua*sı (1920), onun en tanınmış parçaları arasında yer almaktadır:

Yılmam ölümden, yaradan askerim;
Orduma gazi dedi peygamberim.
Bir dileğim var, ölürüm isterim:
Yurduma tek düşman ayak basmasın!..
Amin desin hep birden yiğitler
Allahu ekber gökten şehitler
Amin, Amin, Allahu ekber!..

Ordunun Duası Akif'in, *İstiklâl Marşı*'ndan hemen önce yazdığı eserlerden biridir. İlgili parçanın *İstiklâl Marşı*'nda olduğu gibi, kendisine rica üzerine yazılması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim eser Akif'in yakın arkadaşı Ali Rifat Çağatay tarafından bestelenir bestelenmez, zamanın Genel Kurmay Başkanlığı tarafından orduya tamim edilmiş, besteli halde de okunur hale getirilmiştir. Bu arada *Ordunun Duası*'nın, *İstiklâl Marşı*'nın bestelenmesindeki gecikmeler sebebiyle, bir süreliğine bile olsa, *İstiklâl Marşı* gibi bir vazife gördüğünü unutmamak gerekir.

Nitekim Millî Mücadele'ye ulaştığımız bir sırada, Dönemin ruhunu ifade etmek üzere yepyeni bir marş yazdırılması fikri, önce Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti/Genelkurmay Başkanlığı'nda uyanıyor. Yani bu ihtiyacı önce askerler duyuyor. Bilâhere de ilk Millî Eğitim bakanlarından Rıza Nur bu yolda bir yarışma açıyor. Onun Döneminde ilgili yarışma için ancak otuz şiir müracaat ediyor. Rıza Nur'un Moskova'ya görevli olarak gitmesi üzerine de, bakanlık görevine Türk Ocakları Reisi Hamdullah Suphi atanıyor, yani yarışmayı o yürütüyor. Onun Döneminde yarışmaya müracaatlar artarak 724'e ulaşıyor. Kurulan edebî heyetin ve bizzat Hamdullah Suphi'nin incelemelerine göre, *İstiklâl Marşı* olmaya lâyık kaliteli bir eserin çıkmadığı da belli oluyor. Daha açığı kendisi de bir sanatçı olan Hamdullah Suphi, ortaya çıkan sonuçtan bir türlü tatmin olmuyor. Bu durumu TBMM'ne arz ederek, yarışmaya katılmadığı bilinen Mehmet Akif'e teklif götürmek üzere bizzat yetki talep ediyor.

Yani bu noktada Hamdullah Suphi adı oldukça önem kazanıyor. Eğer Hamdullah Suphi'nin bu zevk yüksekliği olmasa, eğer Akif'i ve Akif şiirini yakından tanımasa, ya da *İstiklâl Marşı* olmaya lâyık şiiri ancak Akif'in kaleme alabileceğini öngörmese; hiç şüphesiz Akif bu işe teşebbüs etmeyecek ve elimizin altındaki metin hiç yazılmamış olarak kalacaktı. Kuşkusuz *İstiklâl Marşı*'nın yerine geçecek başka bir marş güftemiz yine de bulunurdu. Fakat bu şiir, asla böyle yüksek seviyeli bir eser olmazdı. Dolayısıyla Akif'in marş nitelikli şiirler yazması noktasında yönlendirici ilk isim Ispartalı Hakkı ise, *İstiklâl Marşı* gibi bir eserin ortaya çıkması fikri de doğrudan Hamdullah Suphi ile ilgili bir hadise olmaktadır.

Toparlayacak olursak *Mehmet Akif'in Şiir Külliyatı* adlı bu çalışmada, şairin marş tarzı eserleri bir araya getirilmiş ve ayrı bir kitap/bölüm olarak düzenlenmiş bulunmaktadır. İşte bu bölümde Akif'in sırası ile *Üçüncü Orduya* (1908), *Cenk Şarkısı* (1912), *Uyan* (1915), *Ordunun Duası* (1920) ve *İstiklâl Marşı* (1921) gibi şiirleri bir araya getirilmiş olmaktadır. Bu şiirden sadece ve sadece *Uyan* Akif'in *Hatıralar*'ı adlı eserine girme şansı bulmuş, diğerleri maalesef böyle bir şansa nail olamamışlardır. Bunun sebebini yukarıda izah ettiğimiz için tekrarında fayda mülâhaza edilemez. Ne var ki marş tarzı şiirlerin bir arada toplanmasını Akif'in farklı bir yanını ortaya çıkardığı da su götürmez bir gerçektir.

Sonradan sonraya bu beş şiire, yeni bir ilave daha yapmaya karar verdik. O şiir yukarıdaki parçalar gibi bir marş niteliği arz etmese bile, değil mi ki bestelenmiş bir güftedir, bu niteliği dolayısıyle onu da bölüme dahil etmeyi uygun gördük. *Kaside* adlı bu eserle *Safahat* okuyucuları ilk defa karşıla-

şacaklardır. İlgili şiir *Kaside* adını taşısa bile o bildiğimiz cinsten bir *kaside* değildir. Yani bu başlıkla divan edebiyatının yaygın nazım türü *kaside*ler kastedilmiş olmamaktadır. Makamla yani besteli tarzda okunması dolayısıyla bu adla takdim ediliyor şiir.

Fakat *Kaside* adlı şiirin özelliği daha bir başka!.. Akif Millî Mücadele yıllarında, Anadolu halkını uyarmaya çalıştığı sıralarda şehirlerin büyük camilerinde verdiği vaazlara başlamadan önce yanık bir sesle ve ezgili bir tarzda okunan bir *kaside* bu!.. Dolayısıyla sözünü ettiğimiz *Kaside*'yi bu özelliğine bakarak *İstiklâl Marşı* bölümüne dahil etmek lüzumunu duyduk.

Marş, İstiklâl Marşı, Mehter Marşı

Marş dilimize fransızcadan geçmiş bir kelimedir. "Marcher" yürümek, "march" da yürü, haydi yürü, ileri gibi anlamlar taşır. Nitekim bu gün de yürüyüş kollarını harekete geçirmek için, "marş!.." veya "ileri marş!.." biçiminde komutlar verilmektedir. Hatta bu tabirin bazı çocuk oyunlarında, "arş ileri-marş ileri" biçiminde tekerlemelere dönüştüğü de bilinmektedir.

Hal böyle olunca, marş tarzında bestelenmiş müzik parçalarının doğrudan yürüyüş ritmi ile alâkalı olması tabiidir. Bu bakımdan grup halindeki askeri birliklerde, yürüyüş düzenini sağlamak için bu tür ezgili eserlere ihtiyaç duyulmaktadır denilebilir. Fakat marşların amacı, sırf yürüyüş düzenini sağlamakla sınırlı olamaz. Onlara coşkulu, galeyanlı bir ruhun sindirilmesi, savaş durumlarında da kahramanlık hislerini harekete geçirmesi beklenir. Ancak bunun ötesinde, yani bu tür marşların üstünde ve ötesinde, millî nitelikler arz eden marşlar da bulunur. Bu arada Türkiye'de askeri okulların, Deniz-Kara ve Hava ordularının, süvarilerin, yedek subay sınıflarının, izcilerin ayrı ayrı marşları vardır. İşte bütün bunların üstünde ve ötesinde, millet olarak varlığımızın ve istiklâlimizin ifadesi olmak üzere bir de *İstiklâl Marşı*'mız vardır. Dolayısıyla *İstiklâl Marşı* bizim millî marşımız demektir.

Bu manasıyla millî marş alelâde bir marş değil, doğrudan bağımsız bir millet ve ülke olmamızın alâmet-i fârikalarındandır. Nitekim sırf bugün için değil, tarih boyunca da geçerliliği olan bir semboldür bu. Çünkü değil Osmanlılar ve Selçuklular, daha eski devirlerde de benzeri bir durumla karşılaşılmaktadır. Mesela *mehter marşı* dediğimiz askeri musiki bunun bir örneğini teşkil eder. Bu müzik uygulaması gelenek olarak tahminlerin ötesinde eskidir. Bilâhare mehter, Fatih Sultan Mehmet tarafından yeni bir düzenlemeye tabi tutulmuş, İstanbul'un fethinden sonra da Mehterhane-i Hakani adıyla yepyeni bir kuruma dönüştürülmüştür. Dolayısıyla mehter

uygulamasının, doğrudan bir askeri musiki icrası olduğu ortadadır. Tarih içinde, savaş meydanlarında askerleri vecitli bir mücadeleye erdirmek bakımından mehter müziğinin üzerine yoktur. Osmanlı tarihinde vuku bulan mücadeleler, genelde hep Avrupa topraklarında cereyan ettiği için, Rumeli türkülerinin ruhuna sinmiş ve orada adeta donup kalmış mehter ezgileri ile karşılaşmak şaşırtıcı olmamaktadır.

Fakat uygulama böyle sürüp gitmemiş, İkinci Mahmud'un yeniçeriliği kaldırması sırasında, onunla birlikte Mehterhane de kapanmak durumunda kalmıştır. Böylece askeri bir kurum olan yeniçerilik devreden çıkarken musiki de bundan nasibini almış, bundan böyle askeri musiki Batılı usullere göre icra edilmeye başlanmıştır.

Ancak Birinci Dünya Savaşı sırasında duyulan bazı zaruretler dolayısıyla, İttihatçılar (Enver Paşa'nın işareti ile) Mehterhane'yi yeni baştan ihya etmiş, yeni mehter besteleri de ayrıca teşvik edilmiştir. Nitekim şimdiki halde icra olunan mehter parçalarının hemen bütününün o döneme ait olduğunu kaydetmek gerekir. Fakat bu tarihi geleneği Ankara hükümetleri sürdürmek taraftarı olmadı. Ne var ki 1953 yılında İstanbul'un 500'üncü fetih yıldönümü sırasında Mehter takımına ve müziğine tekrar ihtiyaç duyuldu. O günden bugüne de önemli gün ve gecelerde mehter musikisi halen icra olunagelmektedir.

Dolayısıyla Mehter'in, Osmanlı İmparatorluğu'nun resmi ve askerî musikisi olduğu, bağımsız bir ülke ve millet olmanın da alâmet-i farikalarından biri bulunduğu hatırdan çıkarılamaz. Fakat kurumsallaşmış Mehterhane uygulamasından çok daha eski yüzyıllarda, Tuğ nevbetleri (nevbet vurmak) ve Cenk gülbankleri (gülbank çekmek) icra olunmak adet idi. Yani Türklerde askerî musiki, çoğu Batılı ülkelerle mukayese edilmeyecek derecede eskiliğe sahiptir. Fakat ne olursa olsun, eski yüzyılların *nevbet vurmak*'ları, *gülbank çekmek*'leri ve *mehter peşrevleri* artık çok gerilerde kalmış, özellikle de İkinci Mahmut'un Batı tarzı askeri musikiyi devreye sokmasıyla, klasik/askeri musiki geleneği büsbütün hatırlanmaz bir duruma düşmüştür.

Neticede de İkinci Mahmut'tan itibaren, Batılı esaslara uygun yeni yeni marş besteleri yapılmaya başlanmıştır. İşin enteresan tarafı İkinci Mahmut, klasik musiki geleneğinin önemli temsilcilerinden biridir. İşte bu özelliği dolayısıyla, yenice kurulan Asakir-i Mansûre-i Muhammediye adlı ordu adına yapılan ilk beste Sultan İkinci Mahmut'a aittir (1825). Fakat bilâhere, Mehterhane yerine teşkil edilen Mızıka-yı Humayûn'un başına Donizetti Paşa'nın getirilmesi ile, askerî marşlar tamamiyle değişti. Donizetti Paşa önce Sultan Mahmut adına Mahmudiye, o vefat edince de yerine geçen

Sultan Mecid adına *Mecidiye* marşlarını besteledi. Sonra bunlara Rifat Bey'le Dikran Cuhaciyan'ın *Hamidiye Marşı*; 1897'deki Türk-Yunan savaşının ardından "muvaffakiyet-i ahire-i galibiyetimize hatıra olmak üzere" Mösyö Lanke tarafından bestelenen *Ertuğrul Marşı* (süvariler için), *Yıldız Marşı* (piyadeler için); İtalo Selvelli'nin Sultan Reşat adına bestelediği *Reşadiye Marşı* ve son olarak da Guatelli Paşa'nın *Osmaniye Marşı* eklendi.

Haliyle bu sürecin 1918'e, yani İstanbul'un işgaline kadar sürüp gittiği ortadadır. Öbür yandan da Ankara merkezli Millî Mücadele hareketi başlamak üzeredir. Konunun daha iyi anlaşılması bakımından, ilgili süreci olduğu yerde bırakarak, bir başka paralel gelişmeyi takip daha bir lüzumlu olmaktadır. O da şöyledir:

Marseillaise, Namık Kemal ve Akif

Tanzimat döneminde öğrenim için Avrupa'ya gönderilen ya da yönetime muhalefet ederek Fransa'ya giden aydınlar (meselâ Namık Kemal), orada yeni bir manzara ile karşılaşırlar. Fransız İhtilâlinin sürüp giden tesirleri yanında, askeri yürüyüş kastının büsbütün dışında, toplumun ve ihtilâl taraftarlarının coşkularına tercüman olan heyecanlı bir marştır bu: *La Marseillaise!..* Başlangıçta ihtilâlcilerin ortak sembolü olan bu beste, bilâhare rejim değiştirmiş yeni Fransa'nın milli marşı olmak seviyesine yükselmiştir (1792).

İşte bu tecrübeden istifade ile, Osmanlı Sultanları adına yapılmış marş bestelerinin yanı sıra, toplumsal ruhu harekete geçirecek daha yeni, coşkulu eserlere duyulan ihtiyaç zamanla artış kaydetti. Nitekim Ebüzziya Tevfik Fransa'dan dönen Namık Kemal'in, coşkulu anlarında *La Marseillaise*'i ezbere okuduğunu söylemektedir. Namık Kemal'in aşklı vatan ve hürriyet şiirleri hatırlanacak olursa, ilgili Fransız marşını nasıl bir heyecanla okuduğu az çok tahmin edilebilir. Kaldı ki sadece Namık Kemal değil, Dönemin çoğu aydınlarının da *La Marseillaise*'i tanıdığı, bildiği anlaşılıyor. Nitekim daha aradan fazla bir zaman geçmemişken, Dönemin Meşrutiyetçi aydınlarından Suphi Paşazade Ayetullah Beyin, *La Marseillaise*'i tam metin olarak tercüme ettiği ve 1870 yılında *Terakki* gazetesinde yayınladığı görülüyor.

Burada iki şeyi birden hatırda tutmak gerekir: Birincisi, gelecekte Türkiye'nin *İstiklâl Marşı*nı yazacak olan Mehmet Akif, henüz bu sıralarda doğmamıştır bile. İkincisi de, *İstiklâl Marşı*'nı Mehmet Akif'in yazabileceğini öngören, bu marşı TBMM'de taşkın bir ruhla tekrar tekrar okuyan Hamdullah Suphi'nin, yukarıda adı geçen Suphi Paşazade Ayetullah Beyle aynı aileye mensup olmaları!

Tabii böyle bir marş için, önce vatan ve Millîyet hislerini merkeze alan yeni bir edebiyatın doğması gerekirdi. Nitekim Namık Kemal'in *Hürriyet Kasidesi*, bu yolda kaleme alınmış örneklerden biridir. Ayrıca onun *Vatan Yahut Silistre* piyadesinde kullandığı aşağıdaki şiiri de ziyadesiyle dikkat çekicidir.

İşte adû karşıda hazır silâh
Arş yiğitler vatan imdadına
Arş ileri, arş bizimdir felâh,
Arş yiğitler vatan imdadına

.....

Yâre nişandır tenine erlerin
Mevt ise son rütbesidir askerin
Altı da bir üstü de birdir yerin
Arş yiğitler vatan imdâdına.

Namık Kemal'in yukarıdaki şiiri, *La Marseillaise*'ten esinlenerek yazdığı kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca Ispartalı Hakkı'nın edebiyatımız adına ihtiyaç duyduğu, bu yolda Akif'i teşvikten geri kalmadığı şiirler herhalde bu türden örnekler olmalıdır.

Netice olarak edebiyatımızda Namık Kemal'le başlayan süreç Akif'le devam etmiş, ülkenin Millî marşını yazmak da sonunda gene Mehmet Akif'e nasip olmuştur. Burada Namık Kemal ile Akif arasında kalan Dönemi ihmal ettiğimiz sanılmamalıdır. Eğer Tevfik Fikret sağ olsaydı, ondan böyle bir şiir doğmaz mıydı diye sorulabilir. Fakat Tevfik Fikret'in hürriyet ihtiyacı ile yazdığı kuvvetli şiirleri bulunsa bile, onda ve diğer *Servet-i Fünun*cularda seviyeli, kucaklayıcı bir Millîyet ve tarih şuurunun bulunmadığı malûmdur. Kaldı ki o şiirler de iç ihtilâflarımız etrafında döner dolaşırlardı. Nitekim Akif'in de böyle şiirleri yok değildir. Mesela Abdülhamid aleyhtarı, istibdat karşıtı şiirlerinde olduğu gibi... Belki bu noktada Ahmet Haşim'i ve Yahya Kemal'i de hatırlamak gerekir. Haşim'in bu alana dönük herhangi bir ilgisi görülmüyor. Fakat Yahya Kemal öyle değildir. Derin bir tarih ve Millîyet şuurunun varlığı onda aşikârdır. Ancak onun da böyle bir hevesine şahit olunmadı. Kaldı ki Yahya Kemal'in şiiri, böyle bir iş için lâzım gelen yüksek mistifikasyon kabiliyetinden yoksundur. Dolayısıyla Akif, millet hayatımız ve edebiyatımız bakımından bu işi yapabilecek yegâne isim olarak kalıyor demektir.

Çeşitli Ülkeler ve Millî Marşları

Yukarıdan beri izahına çalıştığımız şekliyle o gün için ülkemizde iki ayrı marş geleneği söz konusu. Birincisi, İkinci Mahmut'la başlayan ve Donizetti Paşa ile devam eden marş geleneği!.. İkincisi de, Namık Kemal'in Fransa örneğinden hareketle peşine düştüğü diğer bir gelenek!..

Buradaki soru şudur: Türk millî marşı, bu çizgilerin hangisini takip ederek doğabilirdi? Bu soruyu hem muhteva, hem beste tarzı olarak bir arada düşünmemiz gerekiyor. Fakat bundan önce de diğer ülkelerin millî marşlarına, bu marşlarda öne çıkan temalara bakmakta fayda vardır.

İngiliz Millî Marşı, edindiğimiz bilgilere göre, bunlar arasında en eskisidir. Bizdeki mehter ve askeri musiki örneklerinde olduğu gibi!.. Fakat İngiliz millî marşının en bariz özelliği, Krala ve krallığa duaya, yakarışa dönüşmesinde toplanır. İngiliz millî marşının bayrağı, İngiliz vatanını, maddi ve manevi de-

ğerleri yüceltmek yerine, doğrudan krallığın kutsanmasına ağırlık vermesi oldukça manidardır. Nitekim Batı ülkelerinde, tarihi/toplumsal oluşumlar bakımından *sınıflı toplum* manzarası arz eden milletlerde, kral kutsamaları egemen bir yaklaşıma dönüşebilmektedir. Bunu unutmamak icap eder. Edindiğimiz bilgilere göre İngiliz millî marşı, on yedinci yüzyılda anonim olarak söylenmeye başlanmış, 1774'ten itibaren de iyice yaygınlaşmış. İşte ondan bazı mısralar:

Uzun ömürler soylu Kralımıza,
Tanrı Kralımızı korusun!..
Muzaffer kılsın onu
Mutlu ve şanlı...
Tanrı Kralımızı korusun!..

Fransız Millî Marşı ise kuşkusuz bir ihtilâl hatırasıdır. İhtilâlin hemen ardından 1792'de, Rouget de Lisle adlı bir yüzbaşı tarafından yazılıp bestelendiği ifade edilmektedir. Bu marşın gerek sözleri, gerekse bestesi bakımından çabucak yaygınlaştığı da biliniyor. Marşın 1795 ve 1879'da, yani iki ayrı tarihte, iki ayrı kabulü söz konusu. Bu tarihler, Fransa'nın iç işleri, hükümet değişiklikleri ile ilgili tarihlerdir.

Fransız millî marşının özelliği iç çatışmaya ve kraliyet (monarşi) karşıtlığına, yani sınıfsal bir çelişki temeline oturmasında toplanır. Hedefinde iç düşmanın (*krallık ve aristokrasi*) bertaraf edilmesi yatar. İlgili marştan doğan türlü siyasi fikirler ihtilâlin ilkeleri ile birlikte, başta Avrupa olmak üzere, hemen bütün dünya ülkelerinde etkili olmuştur. Fransız millî marşı *Marseillaise*'in sözleri oldukça uzundur. Dolayısıyla Mehmet Akif'in yazdığı *İstiklâl Marşı*'nın uzunluğu, onun Fransız millî marşını tanıdığı, bildiği ihtimalini kuvvetlendiriyor. Fransızcası kuvvetli olan Mehmet Akif'in, bu marştan haberdar olmaması zaten mümkün olamazdı.

Fransız millî marşından bir bölüm şu şekildedir:

İleri kardeşler vatan için ileri,
Şan-şeref günü geldi çattı işte!..
Karşımıza geçmiş, kanlı sancağını
Tiranlık (Kraliyet, Kraliyet yanlıları) çekiyor göndere.
Haydi yurttaşlar sıklaştırın safları, silâhları kapın
Yürüyün ki, şu alçakların kanıyla toprağımız sulansın!..

Marşın güftesi ve bestesi Rouged de Lisle adlı bir yüzbaşıya ait olduğu için, "İleri kardeşler, vatan için ileri!" davetini veya yönlendirmesini yapan askeri bir sınıf olmuş oluyor demektir. Yani merkez gücü askerlerin teşkil ettiği, bir nevi ayaklanma çağrısı!.. İşte askerle halkın birbirine kenetlenerek, mevcut

bir iktidarı devirmesi modeli, bundan böyle çeşitli ülkeler tarafından örnek alınacak ve hep tekrar edilegelecektir.

Rus ve Çin Millî marşları, Fransız marşının az çok devamı gibidir. Dolayısıyla her iki ülkenin marşları da, marksist yönetime geçiş Döneminin *devrimci romantizmini* esas alır. Ne var ki *Enternasyonel* adı verilen Rus millî marşı, 1943 yılında yani İkinci Dünya Savaşı ortalarında değiştirilmiştir. Bu değişikliğin sebebi, daha evrensel temalardan Rus Millîyetçiliğine doğru geçişi sağlamak ve Dönemin lideri Stalin'in adını öne çıkarmak biçiminde özetlenebilir. Diğer bir sebep de eski *Enternasyonel* marşının savaş içinde askerleri yeterince motive edemediği iddiasıdır. Fakat Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra (1990), ilgili marşın tekrar değişikliğe uğradığını söylemek durumundayız.

Bu arada *Çin Millî Marşı* 1932'den itibaren kullanılmaya başlamış, fakat kanunla kabulü ise 1949'da gerçekleşmiştir. Çin Millî marşının bir bendi şu şekildedir:

Kalkın... Köle olmak istemeyen insanlar
Elimizle kanımızla Çin seddimizi yeniden inşa edelim
Çin halkı en tehlikeli dönemine girdi
Herkes son kükreyişe hazırlanıyor
Kalkın, kalkın, kalkın!..

Dikkat edilirse bu marşta köleleşmek, sömürgeleşmek tehlikesine dönük bir işaret söz konusu. Bunun için başvurulacak tedbir ise, yeni bir Çin seddinin inşasıdır. Öyleyse dış tehlikeye karşı marşın, Çin halkını uyarmak amacı taşıdığı ifade edilebilir.

Buna karşılık *ABD Millî Marşı*'nın, aynı kökten geldiği halde, İngiliz millî marşından büsbütün farklı temalar üzerine oturduğu gerçeğidir. Mesela bu marşta krala veya krallığa vurgu yoktur. Zaten ABD yönetimi daha kurulurken, krallık olarak teşekkül etmemiş idi. Yönetimde soy geleneğini esas almayan ABD idaresinin, kral figürünü yumuşatarak, seçimle gelen başkanlık sistemine dönüştürdüğü bilinmektedir. Bundan dolayıdır ki ABD millî marşının bayrak sevgisi, hürriyet vurgusu ve düşmanla mücadele esası üzerine oturtulduğu söylenebilir. Marşın yazılış tarihi 1814, kanunla kabulü ise 1931'dir.

Federal Almanya Millî Marşı'nın ilk kabulü 1922, tekrar kabulü ise 1950 tarihidir. Dikkat edilirse her iki tarih, iki büyük dünya savaşının bitimi ile yakından ilgilidir. Marşın sözleri Hoffmann adlı bir şaire aittir (1841). Bestesi de aynı yıl (1841) Haydn tarafından yapılmıştır:

Birlik, hak ve özgürlük/Alman vatanı için
Kardeşçe yürekler el ele/
Bu uğurda çaba gösterelim
Birlik, hak ve özgürlük/Mutluluğun simgesi
Bu mutluluk içinde parla/Parla Alman vatanı.

Yukarıdaki bentte marşın öne çıkardığı vurgu, Alman vatanı ve birlik çağrısıdır.

Yine bu arada *Finlandiya* millî marşının 1846'da yazılıp, 1848'de bestelendiğini; *Hindistan* millî marşının sözlerini Rabindranath Tagore'un yazdığını, İkinci Dünya Savaşından sonra 1950'de kabul edildiğini (bağımsızlık sonrası); *Pakistan* millî marşının ise Ebul Asar Hafız adlı bir şair tarafından kaleme alınıp, 1953 yılında resmen kabul edildiğini kaydedelim.

İşte yukarıdaki marşlara bakıldığında, karşımıza *üç türlü marş* çıktığı görülür. Bunlardan birincisi, kralı ve krallık rejimini takdis esası üzerine kurulu İngiliz millî marşı!.. İkincisi de krallık rejimi ile birlikte aristokratik sınıfların tasfiyesi temelinde gelişen Fransız millî marşı!.. Rusların 1917 Devrimi sonrasında kabul ettikleri ilk marş bu kategoride değerlendirilebilir. Üçüncüsü de ya bir işgalden kurtuluşu, ya da dış düşmanın bertaraf edilmesi fikrinden kuvvet alan diğer millî marşlar!..

Diğer Ülke Millî Marşları Karşısında İstiklâl Marşı

Mehmet Akif tarafından kaleme alınan *İstiklâl Marşı*'nın, diğer ülke marşları karşısındaki yeri her bakımdan önemlidir. Burada belki ilk elde sorulabilecek husus, Akif'in izlediği yolun, İngiliz ve Fransız millî marş geleneğinden hangisine yakın düştüğüdür. Açıktır ki Akif hem şahsi fikirleri, hem de marş kaleme aldığı Millî Mücadele ve Ankara şartları dolayısıyla, İngiliz millî marşı gibi bir marş kaleme alamazdı. Çünkü ülkenin hiç olmazsa bir yarısı, halen devam eden saltanat idaresinin büsbütün dışında idi. Ayrıca İstanbul işgal altında bulunduğu ve Millî Mücadele'nin de doğrudan halk, millet, eşraf ve askerler tarafından yürütüldüğünü görerek, marşını böyle bir realite üzerine oturtmak mecburiyetinde idi. Nitekim Akif'in marşı okunduğunda ve incelendiğinde, onun binlerce yıllık Türk-İslâm saltanat veya hakanlık geleneğine herhangi bir vurgu yapmadığı görülecektir. Ayrıca herhangi bir aristokratik sınıfa vurgu ve kutsama da yoktur onun eserinde.

Bu arada Akif marşını "Kahraman Ordumuza" ithaf etmiş olsa bile, onun kendini askerî sınıflar adına konuşan biri olarak telâkki etmediği de bellidir. Yani o, Fransız millî marşını yazan ve besteleyen Rouget de Lisle gibi, askeri sınıfa mensup biri değildir. Dikkat edilirse Rouget de Lisle, devrim ruhunun

merkez gücü olarak askeri kadroları esas alıyor, toplumsal güçleri de bu merkez güç etrafında bir tür ortak cepheye davet ediyordu. Haliyle buradan çıkarmamız gereken sonuç, Akif'in kendini herhangi bir güce ve sınıfa mensup hissetmediği gerçeğidir.

Nitekim böyle bir mukayeseyi, ilk Rus millî marşı *Enternasyonel* ile de yapmak mümkündür. Orada da devrimin merkez gücü olarak, yine bir sınıfın esas alındığı görülür. Yani Rus millî marşı, aynen Fransız millî marşında olduğu gibi gücünü ihtilâlden, iç savaştan, yani sınıflar arası çatışmadan alırken, Akif'in kaleme aldığı Türk millî marşının böyle bir yanının bulunmadığını hatırda tutmak gerekir.

Bu hususu şu bakımdan da önemsemek gerekiyor. Fransız ve Rus millî marşları gibi örnekler, temelde bir rejim, yönetim değişikliğini esas almaktadırlar. Bu marşların ruhuna her ne kadar dış düşman faktörü yedirilmeye çalışılsa bile, onların özünde iç düşmana karşı verilen bir mücadelenin ağır bastığı gözden kaçırılmamalıdır.

İşte *İstiklâl Marşı*'nın en belirgin özelliklerinden biri ne bir sınıfı esas alması, ne de farklı sınıfların çatışması temeline oturmamasıdır. Dolayısıyla marşın yazıldığı şartlar değiştiği ve ülke de bağımsızlığına kavuştuğu takdirde, buradan herhangi bir sınıfın iktidarının oluşacağı düşüncesinin murad edilmediği açıktır. Yani Akif'in kaleme aldığı marşın metninde ne böyle bir temaya, ne de böyle bir temenniye işaret bulunmuyor. Hatta bu noktada Akif gerek İstanbul'da gerekse Anadolu'da, Millî Mücadele'ye muhalif unsurlara bile vurgu yapmamakta; farklı farklı idrak seviyelerini temsil eden toplumun bütününe hitap etmekte, onları bir bütün olarak kavramaya çalışmaktadır. Halbuki onun aynı yıllarda, çeşitli Anadolu illerinde vuku bulan isyanları bastırmak yolunda nasıl çırpındığını bildiğimiz halde!.. İşte buna rağmen de Akif, milletin toplu varlığına hitaptan geri durmamaktadır.

Dahası bu marşta, marşın kaleme alındığı Millî Mücadele şartlarının genel olarak ruhu mevcut olmakla beraber, onun reel şartlarına dair herhangi bir vurguya da tesadüf edilmez. Yani verilen veya verilecek olan Millî Mücadele'nin ruhu var, fakat mevcut reel şartları biz soyutlanmış bir biçimde algılıyoruz. Burada söylemek istediğimiz şudur: Akif yazdığı metni, eserin doğduğu şartların aktüalitesine büsbütün hapsetmek istememekte, mevcut reel şartları aşan bir genişlik tesiri üretmeyi arzulamaktadır. Yani ona göre bu marş, sırf Millî Mücadele yıllarının realitesine kilitlenip kalmamalı, müebbet bir istikbale yönelik olarak bütün zamanları ihata edilebilmelidir.

Nitekim bu görüşümüzü destekleyen göstergeler eksik değildir *İstiklâl Marşı*'nda... Mesela orada üzerine vurgu yapılan *millet, arkadaş, düşman,*

vatan, hilâl, yıldız ve şairin kendisi olarak algıladığımız *ben* kavramı bile, hemen hepsi reel şartları aşan soyutlanmış varlıklar, semboller olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani şiir bu haliyle Akif'in çoğu şiirlerinden ayrılmakta, en sıcak bir mücadele ortamı da alabildiğine soyutlaştırılarak anlatılmaya çalışılmaktadır.

İşte meselâ orada geçtiği şekliyle millet fakirliği veya zenginliği, çaresizliği ile yansıtılmıyor. Bunun aksine orada varlığı ezelle başlatılan, ebediyete kadar da var olacağı kabul edilen, soyutlanmış bir millet varlığı söz konusu!.. Ve bu varlık, bir takım içtimai şuur altı sembolleriyle ifade edilmeye de ayrıca özen gösteriliyor. *Ocak* gibi, *hilâl* ve *yıldız* gibi!.. Hatta *vatan* da aynı şekilde. Bu şiirde vatanı biz, herhangi bir coğrafi realite olarak algılamıyoruz. Nitekim o vatanın toprağı sıkılsa, ondan şüheda kanlar fışkıracaktır ki, orası üstünde ezanların ebediyete kadar okunduğu, adeta mübarek kılınmış bir O *Belde* diyarıdır. Yani şiirdeki vatan, şair nezdinde bir nevi *Tur Dağı* gibi, *Hicaz diyarı* gibi, veya eski Türklerin *Ergenekon*'u gibi mukaddes, alabildiğine mücerretleştirilmiş bir ülkedir ve dikkat edilirse ona bir sınır da tayin edilmemektedir.

Yine bu arada şiirde yer yer geçen ve "ben" diliyle konuşan kişi de, şairin somut varlığının daha ötesinde, mücerretleştirilmiş daha farklı bir "ben"dir. Yani şiiri okuyan her kişi bu "ben"in yerine kendini ikame edebilir. Bazan da bu "ben" tek başına, bütün millet varlığının tek kişi üzerinden ifadesi olup çıkmaktadır. Dolayısıyla şiirdeki "ben", ezelden ebede millet varlığının, tek kişiye dönüştürülmüş sembolünden başka bir şey değildir. Tarihin uğultulu karanlıkları arasından bazan feryad eden, çoğu zaman isyan eden korkunç, önü alınmaz, evrensel bir irade gücüdür o "ben"!.. Karşısındaki hiçbir güce boyun eğmeyen ve eğmeyeceği de anlaşılan bu "ben", kuşku yoktur ki içtimai şuur altının derin tezahüründen başka bir şey olamaz.

Yine bu ben, her ne kadar o günkü ulusal varlığımızın ifadesi biçiminde algılansa bile, onun derin bir tarih ve medeniyetin şuuru ile konuştuğundan da kuşku bulunmamaktadır. Dolayısıyla hem bu sembolleştirilmiş "ben", hem de *İstiklâl Marşı*'nın anlam olarak bütünü; kendini lokal bir ülkenin sınırları içine hapsetmemekte, yani kendisine ulusal sınırlar çizmemekte ve bir nevi Ziya Gökalp'in *Turan*'ı gibi, sınırsız ve müebbet bir ülke ve millet gerçeğinden hareket etmektedir. Yani mevcut *İstiklâl Marşı* bu haliyle, eski-tarihî imparatorluk zamanlarımızdaki evrensel genişlikleri ihata edebilecek şekilde, öylesine ürpertili bir heybet ve şümul ile karşımıza çıkmaktadır.

Haliyle destani/epik bir karakter arz eden *İstiklâl Marşı*'na, soyutlama teknikleri de dikkate alınarak rahatlıkla *klasik bir eserdir* denilebilir. İşte onun asıl bu hüviyeti, yani yazıldığı şartları aşarak, hemen bütün zamanları

ihata edebilen tarafıdır önemli olan!.. Dolayısıyla onu, sırf doğduğu şartlara mahkûm kılmayı amaçlayan tefsir ve yorumlara fazlaca bel bağlamaya gerek bulunmamaktadır.

Burada bir hususa daha işaret etmek lüzumu hasıl oluyor. O da *İstiklâl Marşı*'mızdaki hürriyet ve istiklâl/bağımsızlık vurgularıdır. Bu arada Akif'in, tarihsel derinliğimizi ve Birinci Dünya Savaşının katı realitesini de hatırdan çıkarmayarak, bütün dünyayı ikili bir yapı ve cephe olarak algıladığı gerçeğidir. Bu haliyle de bütün yeryüzü, iki farklı medeniyetin karşılaşmasından, çatışmasından ibarettir. Dolayısıyla Akif'e göre Millî Mücadele, geçen yüzyılda maruz kaldığımız evrensel çatışmanın yeni bir tezahüründen başka bir şey değildir. İşte Millî Mücadeleyi böyle algılayan Akif, ona iştirakte de hiçbir tereddüt yaşamamıştır.

Dolayısıyla tarihi imparatorluğumuz Osmanlı'nın son finalini yazmak Akif'e nasip olduğu gibi *Çanakkale Şehitleri*; sanki bir ba'su badel mevt gibi, yeni Dönemin ruhunu kurmak ve ifade etmek de yine ona nasip olmuştur (*İstiklâl Marşı*). Fakat onun kaleme aldığı metnin, ne kadar ulusal ihtiyaçlardan yola çıkarsa çıksın, bunun daha ötesinde evrensel bir medeniyet havzasının sözcülüğü çapında bir genişliği haiz olduğu daima hatırda tutulmak gerekir.

İşte ihtiva ettiği bu ruhla birlikte *İstiklâl Marşı*, büyük milletimizin gelmiş-geçmiş bütün zamanlarını, ebediyete kadar da devam edecek olan diğer bütün zamanlarını kuşatacak genişlikte, bir istiklâl ve bağımsızlık beyannamesi ve sembolüdür.

İstiklâl Marşı'nın Bestelenmesi Problemi

Yazılışındaki sürat ve Birinci Meclis'teki heyecanlı kabulünün aksine, *İstiklâl Marşı*'nın bestelenmesi ve bestesinin seçimi öyle kolay olmamış, neredeyse on yılı bulan sancılı süreçlerden geçilmiştir. Buna sebep de Millî Mücadele'nin ilk başlangıç yılları ile, Lozan sonrası Türkiye arasındaki bazı anlayış farklarıdır. Dolayısıyla *İstiklâl Marşı*'nın bestelenmesi işi ilk yıl içinde gerçekleşmiş olsa bile, bestenin seçimi ve bu noktada yaşanan ciddi bazı tereddütler, neredeyse inkılâbın ilk on yılını doldurmuştur denilebilir.

Bilindiği gibi marşın yazımı sırasında Maarif Vekili olan Hamdullah Suphi, eserin bestelenmesi hususunda lâzım gelen bir gayretten geri durmamıştır. Nitekim marşın Meclis'te kabulünün hemen adından (12 Mart 1921) Hamdullah Suphi, beste konusunda bir yarışma açmıştır (17 Mart 1921). *Hâkimiyeti Millîye* gazetesinin verdiği bir habere göre, yarışmaya katılacak eserler (notalarıyla birlikte) aynı yılın mayıs ayının sonuna kadar bakanlığa teslim edileceklerdir. Buradan anlaşıldığına göre yarışmacılara mart ortasından mayıs

sonuna kadar bir süre verilmektedir. Birinci gelen esere, aynen güftede olduğu gibi 500 lira ödül konulduğu bilgisini ediniyoruz.

İstiklâl Marşı beste yarışmasına o günün şartlarına göre oldukça ilgi gösterilmiş, müzik araştırmacısı Etem Ruhi Üngör'ün verdiği bilgiye göre katılım 20'nin üzerine çıkmıştır. Etem Ruhi Üngör'ün tespit edebildiği kadarıyla, *İstiklâl Marşı* beste yarışmasına katılan isimler şunlar olmaktadır:

Ahmet Celâlettin (Cinkılıç), Giriftzen Asım Bey, Hüseyin Sadettin (Arel,) Kâzım (Uz), Mustafa (Surer), Zeki Arca, Ahmet Yekta (Madran), Bedri Zabaç, İsmail Hakkı Bey, Lemi (Atlı), Rauf Yekta Bey, Zeki (Üngör), Ali Rifat (Çağatay), Hasan Basri (Çantay), İsmail Zühdü, Mehmet Baha (Pars) ve Sadettin (Kaynak)... Etem Ruhi (Üngör) bunların dışında, yarışmaya katıldığını tahmin ettiği isimleri de şöyle sıralıyor: Ahmet Muhtar (Ataman), İzzettin Hümayi (Elçioğlu), Bimen (Şen), Kâzım (Karabekir), Santuri Etem Efendi, İsmail Fenni (Ertuğrul), Leylâ (Saz), Sedat (Öztoprak) ve Subhi (Ezgi) gibi.

Bakanlığa teslim edilen eserlerin nasıl değerlendirileceği hususu, 1 Kasım 1921 tarihinde TBMM'de görüşmeye açılıyor. Bakanlık eserlerin İstanbul'da, yetkili bir heyete incelettirilmesi fikrindedir. Fakat Ankara Meclisi bu tutumu Millî Mücadele'nin ruhuna aykırı buluyor ve bu *Heyet-i Musiki*'nin Ankara'da teşekkül ettirilmesi yolunda karar alıyor. Ancak bu karara rağmen de yarışma bu türlü sonuçlandırılamıyor. Bu gecikmede Hamdullah Suphi'nin, Maarif Vekâleti görevinden ayrılmasının büyük bir payı bulunması ihtimali yüksektir. Çünkü ondan sonra göreve gelen İsmail Safa Özler ile Vasıf Çınar'da, Hamdullah Suphi'ye benzer bir gayrete şahit olunmamaktadır. Kuşkusuz tek sebep bu olmamakla beraber, yine de marşın yazımı sırasındaki yüksek heyecanlar yavaş yavaş tavsamaya, işin içine çeşitli faktörler karışmaya başlamaktadır.

Fakat sonradan öğreniyoruz ki İkinci Meclis Döneminde, yani Hamdullah Suphi'nin ikinci bakanlığı görevinden ayrılmasından bir zaman sonra ve Meclis iradesinin hilafına bir kararla bestelerin İstanbul'a gönderildiği anlaşılıyor.

Ne var ki 1921 yılında İstanbul'da teşkil edilen *Heyet-i Musiki*'nin, Millî Mücadele şartlarında Anadolu'da teşekkül eden ruha yine de bağlı kalmaya çalıştığı gözden kaçmamaktadır. Çünkü açıklanan yarışma sonucuna göre Ali Rifat Çağatay'ın bestesi birinci gelmiş, şimdiki *İstiklâl Marşı*'nın bestekârı Zeki Üngör'ün eseri ise ancak dördüncü olabilmiştir. Birinci gelen eser Türk klasik musikisi formuna uygun bir beste iken, diğeri bildiğimiz cinsten Batılı marşlar tarzında bir eserdir. Arada kalan ikinci ve üçüncü besteler kimlere aittir, onları maalesef tespit edemedik. İşte İstanbul komisyonu belirlediği

dört eseri Ankara'ya Maarif Vekâletine gönderiyor. Arkasından da bakanlık, Ali Rifat Çağatay'ın eserini kamu kurumlarına, orduya ve yurt çapındaki okullara tamim ediyor. Üç yıllık bir gecikme ile bile olsa, *İstiklâl Marşı* nihayet kendine uygun bir beste ile eşleşme fırsatı buluyor.

Bu arada marşın bestekârı Ali Rifat Çağatay'ın, Akif'in şiirine vâkıf birisi olduğunu hatırlatalım. Nitekim Ali Rifat Çağatay Millî Mücadele'nin ilk yıllarında, Mehmet Akif'in *Ordunun Duası* adlı eserini marş olarak bestelemişti. Onun hem *Ordunun Duası*, hem Akif'ten yaptığı diğer bir bestesi (Bülbül) üç-dört yıldan beri sivil veya askeri kurumlarda okunmaya devam edilmekte idi. Aynı şekilde daha 1921'de yaptığı *İstiklâl Marşı* bestesi, daha yarışma öncesinde yavaş yavaş İstanbul ve çevre illerde söylenir, bilinir hale gelmişti. Dolayısıyla Ali Rifat Çağatay'ın eseri, her türlü gecikmeye rağmen hak ettiği başarıya ulaşmıştır denilebilir. Bu marşın bir başka özelliği de, Osmanlı Muzıka-yı Humayûn geleneği doğrultusunda teşekkül etmemesi ve Millî Mücadele'nin ruhuna uygun olarak yerli ve millî musiki formları ile bestelenmesidir.

Ne var ki *İstiklâl Marşı*'nın metni ve muhtevası bir yana, onun yerli musiki formuna uygun bestesi yeteri derecede kabul görmüyordu. Yani hilâfetin kaldırıldığı, hanedan üyelerinin yurt dışına sürgün edildiği, medreselerin kapatıldığı, yerli klasik Türk ve halk musikisi eğitimine son verilmeye doğru gidildiği bir aşamada, Türkiye böyle bir eserle mi temsil edilmeliydi? deniyordu. Dolayısıyla Birinci Meclis'teki yüksek heyecanların ardından Türkiye, İkinci Meclis ve devamı yıllarda marşın bestesi konusu ile çok meşgul oldu ve nihayetinde de bir karara ulaşıldı. Ali Rifat Çağatay'ın 1924 yılında resmiyet kazanan bestesi 1930'a kadar okunmaya devam edilirken, aynı yıl içinde alınan bir kararla Osman Zeki Üngör'ün marşına geçiş yapıldı. Nitekim halen resmi *İstiklâl Marşı* olarak bu eser okunmaya devam edilmektedir. Kuşkusuz bunlar daha sonraki yıllara ait gelişmelerdir.

Fakat daha 1924 şartlarında Akif oldukça bunalmış, kış aylarını dostu Abbas Halim Paşa'nın daveti ile Mısır'da geçirmeye başlamıştı. Abbas Halim Paşa bilindiği gibi, İttihat ve Terakki Döneminin başbakanlarından ve önemli düşünürlerden Sait Halim Paşa'nın kardeşidir. O, Cihan Savaşı yıllarında İttihat ve Terakki kabinelerinde bakanlıklar yapmış birisidir. İstanbul'da yaşamaya aşk derecesinde bağlı olan paşa, aynı zamanda Türk şiirine ve musikisine derinlemesine vakıf birisi idi. Özellikle de Akif'in son derece hasbi ve aşklı şiirlerine!.. Her yaz Mısır'dan İstanbul'a gelen (çünkü İstanbul Mısır'a göre bir nevi yayla teşkil ediyordu) ve sanatçı çevrelerle sık sık bir araya gelen Abbas Halim Paşa, öyle anlaşılıyor ki Akif'i mevcut ortamın dışına çıkarmak istemiş, kendini büsbütün sanatına teksif etmesini etmişti. Onun düşüncesine göre bu iki dost kışları Mısır'da, yazları İstanbul'da geçirebilirlerdi. Nitekim Akif

milletvekilliğinin ardından yani Birinci Meclis'in feshinden sonra, kış aylarında paşanın misafiri olarak Mısır'a gitmeye başlamış, yazları da beraberce İstanbul'a döner olmuşlardı.

Fakat Akif'in Mısır'dan dönüş yaptığı 1925 yılı baharı bir garip geldi ona. Solcu bazı dergilerle birlikte *Sebilürreşat* da kapatılmış, dostu Eşref Edip başta olmak üzere nice tanıdıkları İstiklâl Mahkemelerine sevk edilmişti. Yani Akif olup bitene bir mana veremiyor, yalnızlığını ve mahzûnluğunu daha derin duyuyordu. Nitekim bu sıralarda kendini toplumdan büsbütün çekmiş, ıssız mezarlıkların koyu gölgeli uhreviliğine bırakıvermişti. Onun bu yalnızlık zamanlarını Mithad Cemal şöyle anlatıyor:

> "Bir kenarda olmak, kimseye çarpmamak için az mevcut olmak istiyordu. Kımıldadıkça başkalarının yerini alıyormuş gibi çekingen bir hali vardı. Dertlerini kendi emziriyor, kendi büyütüp yetiştiriyor, bir kadın kadar gizli ağlamasını beceriyordu" Bkz. (Mehmet Akif, İstanbul 1986).

Akif böyle bir haleti ruhiye içine düşmüşken, bir de ne görsün, *İstiklâl Marşı*'nın değiştirilmesi yolunda teşebbüsler başlatılmamış mı? Yani kendisine ulaşan bu tür haberler karşısında Akif alabildiğine yıkılmış, dahası ülkesinde bile kendini fazla bulmaya başlamış; eski aşıkların kendini dağlara, çöllere vurması, gurbete salması gibi hislerle dopdolu bir hale gelmişti. Anlaşılan o ki Akif son Mısır yolculuğuna böyle yorgun, böyle bezgin, adeta kendini tüketmek ve unutturmak gibi son derece karmaşık hislerle çıkmıştı.

ÜÇÜNCÜ ORDU'YA*

Senin göğsün dururken, ruha cennetler penâh olmaz,
Adın varken de destan istemem dersen günâh olmaz,
Vatan bir hatırandır, bin güneş sönsün siyâh olmaz,
Bu millet, ölmeyen isminle dolmuştur, tebâh olmaz
Senindir yerde her yer, bunda artık iştibâh olmaz.

Senin pûlâd elin tutmuş, kolay çökmez bu hürriyyet;
Cihan altüst olur hatta, yıkılmaz böyle bir kudret,
Mezarlardır ki topraklarla eyler daima ülfet,
Senin ruhun ki bir gök kubbedir, kudsi bir ulviyet,
Senin ruhun dururken ruha gökler bir penâh olmaz.

Vatan topraktır amma çiğnenilmekten muallâdır,
Zulümden öc alan insandan evvel çünkü Mevlâ'dır.
Vatan ölmez, ölen evlâdı saf saf müheyyâdır,
Senin hiç ölmeyen nâmın, beka lâfzında mânâdır,
Adın destanım olmuştur desem artık günah olmaz.

* Mithat Cemal Kuntay, *Türkün Şehnâmesinden*, Tasvir Neşriyatı, İstanbul 1945, s. 72-75.

Yukarıdaki şiir, şair ve romancı Mithat Cemal ile Mehmet Akif'in müşterek bir eseridir. Eserin ilk altı bendi Mithat Cemal'e, yıldızla ayrılmış kısımdan sonra gelen beş bendi de Mehmet Akif'e aittir. Mithat Cemal 1945'te Tasvir Neşriyatı'nın onuncu ve şiir dizisinin birinci kitabı olarak yayımlanan *Türkün Şehnâmesinden* adlı eserine bu şiiri de koymuş ve yüksek bir kadirbilirlik duygusu ile de şu izahatı vermiştir:

"1908 Meşrutiyeti'nin ilk günlerinde *Safahat* şairi Mehmet Akif'le beraber yazdığımız ve bir destan halinde bastırdığımız bu manzume, birden altıncı kıtasına kadar benimdir, yediden on birinci kıtasına kadar onundur. Benim olan kısmı bugünün diline göre düzeltmeye çalıştım."

Meşhur Hareket Ordusu'nun Selanik merkezli 3. Ordu birliklerinden oluştuğunu, ilgili ordu birliklerinin İstanbul'a gelişinin ardından İkinci Abdülhamid'in tahtan indirildiğini (27 Nisan 1908) ve bilâhere 24 Temmuz 1908'de de İkinci Meşrutiyet'in ilan edildiğini hatırlatalım. İşte *Üçüncü Ordu*'ya şiiri bu gelişmelerin ardından kaleme alınıyor. Nitekim aradan fazla bir zaman geçmeyecek, bir ay sonra (27 Ağustos 1908)'da *Sırat-ı Müstakim* dergisi yayıma başlayacaktır. Mithat Cemal'in sözünü ettiği o broşürü, yaptığımız bütün araştırmalara rağmen bulabilmiş değiliz. Burada merakı mucip olan husus, ilgili broşüre bir sunuş/takdim metni konulup konulmadığıdır.

Bu arada Akif'te, millî bir marş yazmak duygusunun ne kadar eski ve köklü olduğunu ortaya koyuyor bu şiir. O bunun ardından, Balkan Savaşı başlarında *Cenk Şarkısı*'nı (*Sebilürreşat* 4 Teşrinievvel 1328/17 Ekim 1912, c. 9, n. 215, s. 12), Birinci Dünya Savaşı sırasında *Uyanış*'ı (*Sebilürreşat*, 5 Şubat 1330/18 Şubat 1915), c.13, nr. 327, s. 111), daha sonra *Çanakkale Şehitleri*'ni, Millî Mücadele yıllarında da *Ordunun Duası* (1920) ile *İstiklâl Marşı*'nı (1921) kaleme alacaktır.

Bu vadiden ki milyonlarca âh u zâr yükseldi,
Bu deryadan ki kanlardan mahûf esrâr yüseldi,
Bu topraktan ki dağ dağ kabr olan ahrâr yükseldi,
Bugün mağrur alınlar kalkarak efkâr yükseldi,
Vatan bir abidendir, bin güneş batsın siyâh olmaz.

Büyüktür bir şehidin kabri bazan memleketlerden,
Cesetler bazı milletlerden üstündür ölürsen sen,
Bu millet yok demek bitmiş demektir; her taraf medfen
Kadar hüsranlıdır, hicranlıdır... yok yok eminim ben,
Bu millet ölmeyen nâmınla dolmuştur, tebâh olmaz.

Bu Balkanlar senin bir remzin olmuş böyle heybetle,
Şafaklar böyle ulviyyet, bulutlar böyle rikkatle
Geçerken, hûn-i necdet birleşip eski hamiyyetle,
Senindir gökler, ay yıldızlar artık sermediyyetle,
Asırlar hep senindir; bunda hâşâ iştibâh olmaz.

Eğilmek bilmeyen yüksek alınlar ferş-i râhındır,
Esaret görmeyen sâfi yürekler hayme-gâhındır,
Şu parlak devri ey Enver, açan nûr-u nigâhındır,
Zaman artık sabâh-ı semediyy-i intibahındır
"Bu millet, ölmeyen isminle dolmuştur, tebâh olmaz."

Semalardan mı nâzilsin, gönüllerden mi sâidsin?
Hayal-i pâk-i hürriyet misin? Her fikre vâridsin!
Salâhaddîn-i sânîsin, ne âlî bir mücâhidsin;
Sözüm vahy-i ilâhîdir, ki elbet sen de şâhidsin.
"Vatan bir âbidendir, bin güneş batsın siyâh olmaz."

"Çalış idrâki kaldır muktedirsen âdemiyyetten"
Diyen tehdîd-i mensîyi sen îkâ eyledin birden,
Bu istibdâdı istihsâle bir el yok mudur derken,
Müeyyed bin eli ilâ için bir pençe oldun sen!
"Senin göğsün dururken, rûha cennetler pehâh olmaz."

Yıkılmıştır esasından, bugün zindan-ı istibdâd;
Gezer âvâre bir millet mübâhi, muhterem dilşâd;
Unut maziyi ey biçâre millet, etme artık yâd
Senindir şimdi müstakbel, senindir herçi bâdâbâd;
"Senindir yerde her yer, bunda artık iştibâh olmaz."

Siz ey en şanlı erkânı, alemdârân–ı ebrârın
Ne müstahkem bir yer tuttunuz kalbinde ahrâr'ın!
Gezer sıyt-i bülend-i azminiz, fevkinde efkârın
Kalır bir yâdigârı rûh olup yâdında asârın;
Kalır yâdında Mevlâ'nın desem, hattâ günâh olmaz!

1908

CENK ŞARKISI*

Sebîlürreşâd cerîde-i İslâmiyyesinin
kahraman askerlerimize armağanı

Yurdunu Allah'a bırak çık yola
"Cenge!" deyip çek ki vatan kurtula.
Böyle müyesser mi gazâ her kula?
Haydi levend asker, uğurlar ola.

Ey sürüden arkaya kalmış yiğit
Arkadaşın gitti, yetiş sen de git.
Bak ne diyor cedd-i şehîdin, işit
Durma git evlâdım uğurlar ola.

Durma git evlâdım, açıktır yolun...
Cenge sıvansın o bükülmez kolun;
Süngünü tak, ön safa geçmiş bulun.
Uğrun açık olsun, uğurlar ola.

Yerleri yırtan sel olup taşmalı
Dağ demeyip, taş demeyip aşmalı
Sendeki coşkunluğa el şaşmalı
Haydi git evlâdım uğurlar ola.

Yükselerek kuş gibi Balkanlar'a,
Öyle satır at ki kuduz Bulgar'a
Bir daha Osmanlı'ya güç sırtara
Git de gel evlâdım... uğurlar ola.

* *Sebilürreşat*, 4 Teşrinievvel 1328/17 Ekim 1912, c. 9, nr. 215, s. 121
Eşref Edip, *Mehmet Akif Hayatı ve Eserleri*, c. 1, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi, İstanbul 1938, s. 649

Mehmet Akif'in, Mithat Cemal'le birlikte kaleme aldığı *Üçüncü Orduya*'dan beş yıl sonra, Balkan Savaşları'nın başlaması (8 Ekim 1912) üzerine yazdığı ikinci bir marş denemesi. Akif'in baba tarafının Kosovalı olması ve Edirne dönemi dolayısıyla da Balkanlara yönelik her türlü gelişmeye duyarsız kalmamasının bir işareti olan *Cenk Şarkısı*, onun kademe kademe *Uyan*'a, *Çanakkale Şehitleri*'ne, *Ordunun Duası*'na, *İstiklâl Marşı*'na doğru evrilişinin bir işaretidir. Akif'in millî meseleler karşısında, siyasi ihtilâfların daima dışında ve üstünde kalabildiğinin bir göstergesi olan *Cenk Şarkısı*'nın, *Sebilürreşat*'ta imzasız yayımlandığını kaydedelim.

Düşmana çiğnetme bu toprakları
Haydi kılıçtan geçir alçakları!
Leş gibi yatsın kara bayrakları!
Kahraman evlâdım, uğurlar ola.

Balkan'ı bildin mi nedir, hemşeri
Sevgili ecdâdının en son yeri.
Bir sıla isterdin a çoktan beri
Şimdi tamam vakti... Uğurlar ola.

Balkan'ın üstünde sızan her pınar
Bir yaradır, durmaz içinden kanar
Hangi taşın kalbini deşsen: Mezar!
Gör ne mübarek yer... uğurlar ola.

Eş hele bir dağları örten karı
Ot değil onlar, dedenin saçları
Dinle şehit sesleridir rüzgârı!
Durma levend asker, uğurlar ola.

Ey vatanın şanlı gazâ mevkibi,
Saldırınız düşmana arslan gibi
İşte Hudâ yâveriniz, hem Nebi
Haydi gidin, haydi, uğurlar ola.

17 Ekim 1912

UYAN*

Baksana kim boynu bükük ağlayan?
Hakk'ı hayâtın senin ey müslüman!
Kurtar o bîçâreyi Allah için,
Artık ölüm uykularından uyan!

Bunca zamandır uyudun, kanmadın;
Çekmediğin kalmadı, uslanmadın.
Çiğnediler yurdunu baştan başa,
Sen yine bir kerre kımıldanmadın!

Ninni değil dinlediğin velvele...
Kükreyerek akmada müstakbele,
Bir ebedî sel ki zamandır adı;
Haydi katıl sen de o coşkun sele.

Karşı durulmaz, cereyan sîne-çâk...
Varsa duranlar olur elbet helâk.
Dalgaların anlamadan seyrini,
Göz göre girdâba nedir inhimâk?

* *Sebilürreşat*, 5 Şubat 1330/18 Şubat 1915, c. 13, nr. 327, s. 111

Çanakkale Savaşları'nın en hararetli döneminde, Teşkilat-ı Mahsusa heyeti ile birlikte Almanya'ya giden Akif; *Uyan*'ı orada, Berlin'de kaleme alıyor. Rus ve İngilizlerin müstemleke ülkelerinden teşkil ettikleri ordulardan Almanlara esir düşen müslüman askerlere savaşı anlatmak üzere Berlin'e giden Akif, orada savaşın akibeti hakkında derin endişeler içerisindedir. Dolayısıyla aynen *Berlin Hatıraları* gibi *Uyan* da savaş atmosferi içinde kaleme alınmış ve oradan İstanbul'a gönderilerek *Sebilürreşat*'ta yayımlanmış bir eserdir. Bu bölümde yer alan marş nitelikli parçaları *Safahat*'a dahil etmeyen Akif'in *Uyan*'ı, *Hatıralar* (1917) adlı eserine ikinci şiir olarak yerleştirdiği görülüyor. Fakat bu şiirin *Hatıralar*'da ayrıksı bir duruşu vardır. Çünkü o eserde ayet tefsirlerinden yola çıkan başlıksız şiirlerle, *Berlin Hatıraları* adlı uzun mesnevi-roman'ın yanında, çok farklı bir duruşu vardır *Uyan*'ın. Bu fark da onun marş tekniği ile yazılmasından ileri gelmektedir. Bu haliyle de Balkan Savaşı başında kaleme alınan *Cenk Şarkısı*'nı, ya da Millî Mücadele sırasında yazılan *Ordunun Duası*'nı hatırlatmaktadır. Fakat Balkan Savaşı'nın acı akibetini unutmayan Akif, Birinci Dünya Savaşı'nın nasıl sonuçlanacağından emin olamadığı için ilgili şiiri marş şeklinde düşündüğünü zikretmeyecektir.

Bu arada Akif'in savaşın başladığı yılın (1914) aralık ayında Almanya'ya gittiğini ve orada üç ay kalarak, 18 Mart 1915'te İstanbul'a döndüğünü kaydedelim. Akif'in İstanbul'a dönüş haberi *Sebilürreşat*'ta şöyle duyurulmaktadır:

"Baş muharririmiz Mehmet Akif Beyefendi ile Fazılı muhterem Şeyh Salih Şerif et-Tunusi Hazretleri Almanya'dan avdet buyurmuşlardır." 5 Mart 1331/18 Mart 1915, c. 13, nr. 331, s.143.

Dehşet-i mâzîyi getir yâdına;
Kimse yetişmez yarın imdâdına.
Merhametin yok diyelim nefsine;
Merhamet etmez misin evlâdına?

"Ben onu dünyaya getirdim..." diye,
Kalkışacaksın demek öldürmeye!
Sevk ediyormuş meğer insanları,
Hakk-ı übüvvet de bu cânîliğe!

Doğru mudur ye's ile olmak tebâh?
Yok mu gelip gayrete bir intibâh?
Beklediğin subh-i kıyâmet midir?
Gün batıyor, sen arıyorsun sabâh!

Gözleri mâziye bakan milletin,
Ömr-ü temâdisi olur nekbetin.
Karşına müstakbeli dikmiş Hudâ,
Görmeye, lâkin daha yok niyyetin!

Ey koca Şark, ey ebedî meskenet!
Sen de kımıldanmaya bir niyet et.
Korkuyorum, Garb'ın elinden yarın,
Kalmayacak çekmediğin mel'anet.

Hakk-ı hayâtın daha çiğnenmeden,
Kan dökerek almalısın merd isen.
Çünkü bugün ortada hak sâhibi,
Bir kişidir: "Hakkımı vermem!" diyen.

Berlin, 18 Şubat 1915

KORKMA*

Cehennem olsa gelen, göğsümüzde söndürürüz;
Bu yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz, yürürüz!
Düşer mi tek taşı, sandın, harîm-i nâmûsun?
Meğer ki harbe giren son nefer şehid olsun.
Şu karşımızdaki mahşer kudursa, çıldırsa;
Denizler ordu, bulutlar donanma yağdırsa;
Bu altımızdaki yerden bütün yanardağlar,
Taşıp ta kaplasa âfâkı bir kızıl sarsar;
Değil mi cephemizin sinesinde iman bir;
Sevinme bir, acı bir, gaye aynı, vicdan bir;
Değil mi sinede birdir vuran yürek... Yılmaz!
Cihan yıkılsa, emin ol, bu cebhe sarsılmaz!

1915

* *Sebilürreşat*, 23 Cemaziyelevvel 1333/26 Mart 1331 (8 Nisan 1915), c. 13, n. 334, s. 167 (İlk bölüm).
Sebilürreşat, 29 Zilkade 1336/5 Eylül 1334 (5 Eylül 1918), c. 15, n. 368, s. 61 (Son bölüm)

İlgili şiir bu haliyle *Berlin Hatıraları*'nda bulunmaktadır. Almanya'da bulunan Akif yaşadığı kaygılar arasında, Çanakkale cephesindeki askerlerle konuşuyor. Onlara endişelerini aktarıyor. Cephedeki askerler de büyük şaire, "Korkma! hitabıyla yukarıdaki şekliyle hitap etmektedir. Şiirin bu haliyle daha 1915'lerde, uzaktan uzağa İstiklâl Marşı'nı çağrıştırdığı meydandadır.

KASİDE*

İlâhî! Din için feryâd eden bir âh için olsun,
Bu dinin izzeti için yükselen ervâh için olsun,
Gazâsında seni tekbir eden efvâh için olsun,
Uyandır bizleri, bundan gerû âgâh için olsun,

Uyan ey âlem-i İslâm, uyan Allah için olsun,
Gözet namus-u Kur'ânı Resûlullah için olsun.

Revâ mı, şân-ı imanı sefahatle heba kılmak,
Revâ mı bâğ-ı tevhîde, hazân-ı küfr ile solmak,
Revâ mı şevket-i İslâm, mezelletle zevâl bulmak,
..... (hatırlanamamıştır)

Uyan ey âlem-i İslâm, uyan Allah için olsun
Gözet namus-u Kur'ân'ı Resûlullah için olsun

* Suat Kemal Akünal, "Akif'in Bugüne Kadar Basılmamış Bir Kasidesi ve Birkaç Söz", *Chiron* (Veteriner Fakültesi Öğrenci derneğinin Dergisi), 27 Aralık 1947, nr. 1, s. 9-10

Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi öğrencileri tarafından *Mehmet Akif*'in on birinci ölüm yıldönümü dolayısıyla çıkarılan *Chiron* adlı dergide, hem Akif'le ilgili yazı ve hatıralara yer veriliyor, hem de 1947 yılının 27 aralığında düzenlenen Akif'i anma programı sunuluyor. İlgili dergide asıl önemli olan, "Akif'in Bugüne Kadar Neşredilmeyen Bir Kasidesi ve Birkaç Söz" başlığını taşıyan Suat Kemal Akünal'ın yazısı olmaktadır. Nitekim yukarıda verdiğimiz *Kaside* de, Suat Kemal Akünal'ın yazısı içinde verilmektedir. Akünal ilgili *Kaside*'nin yazılışı ve kendisine intikali hususunda şunları söylemektedir:

"Merhumun (M. Akif) Yunan istilası için yazmış olduğu aşağıdaki kaside hiç bir yerde neşredilmemiştir. Bu muhteşem *Kaside*, bizzat Akif tarafından, o kara günlerde kendisinden ayrılmayan dostu, veteriner hekim Mahmut Karındaş'a hediye edilmiştir. Bu kasideyi bize vermek lûtfunda bulunan sayın meslektaşımız Karındaş'a minnettarlığımızı sunmayı bir borç biliriz. Memleketin isyan mıntıkalarında Akif vaiz, Mahmut Karındaş okuyucu olarak (beste şeklinde) vilâyet vilâyet, cami cami dolaşarak *mevlid* bahirleri arasında okunan bu *Kaside*, Mahmut Karındaş'ın kendisine has sesinin ton, ahenk ve tesiriyle gönüllü alaylar teşkiline sebep olmuştur."

Suat Kemal Akünal'ın yakından tanıdığı anlaşılan Mahmut Karındaş, eski tiyatro sanatçılarımızdan Altan Karındaş'ın babasıdır. *Mehmet Akif*'le meslektaş olan Mahmut Karındaş, Askeri Veteriner Okulu'nu 1919 yılında bitirmiş, işgal yıllarında İnebolu üzerinden Kastamonu'ya geçmiş (1920) ve muhtemelen Akif'le dostluk ilişkileri bu sırada gerçekleşmiştir. Daha sonra da Mahmut Karındaş'ın, Akif'le birlikte çeşitli Anadolu illerini birlikte dolaştıkları anlaşılmaktadır.

Revâ mı, bunca mescitler ola küffâra meyhane!
Revâ mı türbe tekke ola, aynı umûm hâne,
Revâ mı kızlar, oğullar ola teslim Yunan'e
Revâ mı bunca İslâmlar sükût etsin mehinâne,

Uyan ey âlem-i İslâm, uyan Allah için olsun
Gözet namus-u Kurân'ı Resûlullah için olsun

Revâ mı ehl-i tevhid, aksakallı ihtiyar bir pîr,
Tutulsun pençe-i zulme, vurulsun boynuna zincir,
Gelini dest-i düşmanda, hem oğlu tâmi-i şimşir,
Edildi ehl-i imanın harîm-i ismeti tahkir

Uyan ey âlem-i İslâm, uyan Allah için olsun
Gözet namus-u Kur'ân'ı Resûlullah için olsun

Medet yâ fahr-i Âlem!.. Bir günahkâr ümmetin geldi,
Bu derde çâre – sâz ancak seni buldu, seni bildi
Bugün gülzâr-ı tevhîdin hazân gülleri soldu,
Değil bu abd-i kemter, bütün ümmet sefil oldu

Uyan ey âlem-i İslâm, uyan Allah için olsun
Gözet namus-u Kur'ân'ı Resûlullah için olsun

1920-1921

ORDUNUN DUASI*

Yılmam ölümden, yaradan, askerim
Orduma gazi dedi peygamberim.
Bir dileğim var, ölürüm isterim:
Yurduma tek düşman ayak basmasın.

Âmin desin hep birden yiğitler
Allâhu ekber gökten şehidler
Âmin! Âmin! Allâhu ekber!

Türk eriyiz, silsilemiz kahraman
Müslümanız, Hakk'a tapan müslüman
Putları Allah tanıyanlar, aman
Mescidimin boynuna çan asmasın.

Âmin desin hep birden yiğitler,
Allâhu ekber gökten şehidler.
Âmin! Âmin! Allâhu ekber!

Millet için etti mi ordum sefer
Kükremiş arslan kesilir her nefer
Döktüğü kandan göğe vursun zafer
Toprağa bir damlası boş akmasın.

Âmin desin hep birden yiğitler,
Allâhu ekber gökten şehidler.
Âmin! Âmin! Allâhu ekber!

* Eşref Edip, *Mehmet Akif Hayatı ve Eserleri,* c .I, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1938, s. 633-634.

Akif'in, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kendisine yazdırılan ve Meclis'in 12 Mart 1921 tarihli içtimaında kabul edilen *İstiklâl Marşı* öncesinde kaleme aldığı diğer bir marş güftesi. Eşref Edip, Mehmet Akif'le ilgili eserinde bu marştan söz ederken Ordunun Duası, İstiklâl Marşı'nın bestelenmesine kadar milli marş olarak kullanılmaya devam etmiştir. "Üstad bunu halk dili ile yazmıştır. Ali Rifat Bey tarafından bestelenmiş ve bu eser Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyasetince kabul olunarak orduya tamim olunmuştur." diyor.

Ey ulu peygamberimiz nerdesin?
Dinle, minâremde öten gür sesin!
Gel bana yâr ol ki cihan titresin,
Kimse dönüp süngüme yan bakmasın.

Âmin desin hep birden yiğitler,
Allâhu ekber gökten şehidler.
Âmin! Âmin! Allâhu ekber

1920

İSTİKLÂL MARŞI*

Kahraman Ordumuza

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül... Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl;
Hakkıdır, Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

---

* *Sebilürreşat*, 17 Şubat 1337/ 17 Şubat 1921, c. 18, nr. 468, s. 305
Açık Söz (Kastamonu), 21 Şubat 1337/ 21 Şubat 1921, nr. 123
Hakimiyet-i Milliye, 14 Mart 1337/ 14 Mart 1921, nr. 132
Ceride-i Resmiye (Resmi Gazete), 21 Mart 1921

Millî Mücadele'nin, daha Sakarya Meydan Muharebesi kazanılmadan evvel ulaştığı yüksek ruh halinin ifadesi. İmparatorluğun düştüğü noktadan başlayan yeni ve büyük bir hamlenin ruhlarda meydana getirdiği büyük dalgalanma. Evrensel bir tasfiye savaşının ve teslim şartlarının ardından, ruhları bir galeyan gibi saran büyük bir meydan okuma denemesi... Millet olarak istikbalimizi yeni baştan inşaya dönük tarihi projeksiyon. Bir devrin battığı noktada, milletimizin bilinçaltını harekete geçiren büyük mistifikasyon denemesi.

Şair sanki, eserinin anlamını daha o zamandan kavramış olarak, onu *Safahat*'a dahil etmek istemiyor. Savaş şartlarında "kahraman ordumuza" ithaf edilen eser ihtiva ettiği büyük şümûlü dolayısıyla, şairin kendi milletine armağanı olarak da kabul edilmek gerekir. Taceddin Dergâhı'nın loş duvarları arasında kaleme alınan ve doğrudan şairin "zâde-i tab'ından" doğan bu eser önce *Sebilürreşat*'ta, sonra Kastamonu'da yayımlanan *Açık Söz* gazetesinde neşredildi. *Açık Söz*, büyük şairin eserini okuyucularına şu cümlelerle takdim etti:

"Şair-i muazzam ve muhterem Mehmet Akif beyefendi üstadımız, *İstiklâl Marşı* ünvanlı bedîa-i nefiselerinin ilk neşri şerefini gazetemize lutûf buyurdular. (*Sebilürreşat*'taki neşirden henüz haberdar olmadıkları anlaşılıyor). Her mısrada Türk ve İslâm ruhunun ulvî ve mübarek hisleri titreyen bu abide-i sanatı, kemali hürmet ve muhabbetle derc eyliyoruz."

İstiklâl Marşı bilâhare, ilk Meclis'teki kabulünün ardından *Hakimiyeti Milliye*'de yayımlandı (14 Mart 1337/14 Mart 1921) Gazetenin *İstiklâl Marşı*'nı, şu ifadelerle takdim ettiği görülüyor:

"Büyük Millet Meclisi'nin 12 Mart 1337/12 Mart 1921 tarihli içtimaında takdîrat-ı mahsûsa ile kabul olunan *İstiklâl Marşı*'nı derc eyliyoruz."

İstiklâl Marşı bu haliyle Akif'in *Üçüncü Ordu*'ya (1908), "*Cenk Şarkısı*" (1912), Birinci Dünya Savaşı sırasında yazdığı *Uyan* (1915), *Çanakkale Şehitleri* (Asım'ın içinde) ve *Ordunun Duası*'ndan sonra (1920) ulaştığı en yüksek merhaleyi teşkil etmektedir.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış, şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim: Bendimi çiğner aşarım;
Yırtarım dağları, enginlere sığmam taşarım.

Garb'ın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar;
Benim îman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma... Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın...
Kim bilir belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı!
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehîd oğlusun, incitme, yazıktır atanı:
Verme, dünyaları alsan da, bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ?
Şühedâ fışkıracak toprağı sıksan, şühedâ!
Cânı, cânânı, bütün vârımı alsın da Hüdâ,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüdâ.

Ruhumun senden, İlâhi, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâ-mahrem eli;
Bu ezanlar -ki şehâdetleri dinin temeli-
Ebedî, yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder –varsa- taşım;
Her cerîhamdan, İlâhi, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır rûh-u mücerred gibi yerden na'şım!
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl:
Hakkıdır hür yaşamış, bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan, milletimin istiklâl.

17 Şubat 1921

İstiklâl Marşı nota kitapçığı.

Ali Rifat Çağatay İstiklâl Marşı'nı klasik musiki esaslarına uygun olarak bestelemişti. Uzun yıllar da bu beste icra edildi. Bilâhare 1930 yılında alınan bir kararla şimdiki marş icra edilmeye başlandı.

İLK SAFAHAT

Gençlik Dönemi Şiirleri

Akif'in Baytar Mektebi'nde talebe iken çekilmiş bir fotoğrafı.
Bu fotoğraf Akif'in tespit edilebilen en eski görüntüsüdür.
Akif bu sıralarda son derece âşıkâne şiirler söylüyordu.
Hasan Basri Çantay'a yazdığı bir mektubunda, *İlk Safahat* dönemi için Akif
şöyle diyor: "Hengâm-ı tufûliyetimde meczûp idim, şimdi
gördüğün vechile yine meczûbâne vadilere rücû ediyorum.
Mahalle Kahvesi'ni yazan herifle, bu *Hicran*'ı nazm eden herifin
aynı herif olduğu güç anlaşılır değil mi?"

İLK SAFAHAT

Gençlik Dönemi Şiirleri

Mehmet Akif, Eşref Edip'le bir sohbeti sırasında ona diyor ki, "İlk şiirlerim *Resimli Gazete*'de çıktı. Takriben rumi 1313-1314 senelerinde (1897-1898). O şiirler *Safahat*'ta yoktur. Bunlar kemiyet itibariyle, hacim olarak Safahat'a muadildir. Mevzuları muhteliftir. En çok ahlaki, dini, hikemi, pek az garami idiler." (Eşref Edip, *Mehmet Akif Hayatı ve Eserleri*, c. I, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1938, s. 653-654)

Akif'in yaptığı bu açıklama üzerine Eşref Edip devam ediyor: "Üstat bu şiirlerini nedense *Safahat*'ına almadı. Keyfiyet itibariyle bunları hafif mi gördü, yoksa nazım itibariyle kusurları mı vardı? Mevzuları saha-i şiirinden hariç olmadığı halde, bunları tamamiyle o gazetenin sinesine gömülü bıraktı. *Sıratı Müstakim*'e bile almadı. Ara sıra bahsi geçtikçe, "Onlar ehemmiyetli şeyler değil, eski şiirler" der geçerdi. Biz de üzerinde durmazdık. Yoksa onları toplayıp kitap halinde neşretmiş olurduk. Şimdi hayat-ı edebiyesini, şiirde tekâmül safhalarını tetkik edenler için bunların da bilinmesi, görülmesi icap edeceği tabiidir."

İşte elinizin altındaki kitabın *İlk Safahat* bölümünde, Eşref Edip'in sözünü ettiği Akif'in o eski şiirleri yer alıyor. Fakat Akif'in eski şiirleri, sırf *Resimli Gazete*'de çıkanlardan ibaret değildir. Çünkü onun önünde ve arkasında Akif'in farklı farklı şiir dönemleri vardır. *Resimli Gazete* öncesinde bir şiir Dönemi (gazel Dönemi), *Resimli Gazete* Dönemi ve sonrasında da bir başka şiir Dönemi gibi.

Bu şiirleri derleyip toplayınca, önümüze gerçekten büyük bir tablo çıkıyor. Neresinden bakarsanız bakın, iki yüze yakın bir rakam. Akif hakkında yapılan araştırmalar sürdükçe ve gizli kalmış bazı mektupları ortaya çıktıkça, bu sayının daha da artması mümkün gözükmektedir.

Gerçi bu şiirlere rahmetli Akif lâzım gelen bir ehemmiyeti vermese bile, onların bizim nazarımızda gene de bir kıymet ifade edeceği aşikârdır.

Çünkü yirminci yüzyıl Türk şiirinde ayrı bir kanal teşkil eden Akif'in sanatı nereden gelip, nereye gitmektedir? Bu şiir hangi merhalelerden geçmiştir? Sürekli, kendi istikametinde bir tekâmülü mü ifade etmektedir bu şiir? Yoksa geride kalan zamanlar içinde, bizim şimdiye kadar vâkıf olamadığımız bazı iniş-çıkışlara mı maruz kalmıştır? Daha doğrusu da Akif şiirinin milattan önceki bu zamanları için neler söylenebilir?

İşte elinizin altındaki şiirler (*İlk Safahat*), hem Akif'in sanatının karanlık dönemlerine ışık tutacak, hem de hayli müphem kaçan gençlik yıllarını daha yakından tanımamıza imkân sağlayacaktır. Ayrıca gençlik yıllarını Abdülhamid Döneminde ikmal eden Akif'in, bir yandan düşünce hayatındaki gelişmeler, öbür yandan da din ve politikaya dair görüşleri daha bir vuzuha kavuşacaktır. Meselâ onun Abdülhamid karşıtı ve Meşrutiyet yanlısı tutumu bu yıllarda neyi göstermektedir? Sonraki yıllardan tanıdığımız din ve tasavvuf konusundaki fikirleri, gençlik yılları için de geçerli midir gibi. Yani geriye dönük olarak, Akif hakkında hatırımıza gelen her türlü sorunun cevabı ile bu metinlerde karşılaşmamız mümkün görünüyor. Dolayısıyla kimisi beyitlerden ibaret, kimisi kıtalar halinde, kimisi de uzun mu uzun mesneviler biçiminde karşımıza çıkan bu şiirler, her okuyanın ihtiyacına uygun bin bir veri ile yüklüdürler. Hem bir şiir ve sanat; hem din-tasavvuf ve fikri gelişme, hem de Akif'e dair karanlıkta kalmış sayısız biyografik malûmatla dolu.

Kuşkusuz bir şiire böyle yaklaşmak gerekmeyebilir. Çünkü şairler Akif'in burada yaptığı gibi eski şiirlerine gereken önemi vermeseler bile, yazıldığı ve yayınlandığı dönemlerde onlara nasıl bir emek harcadıkları bilinen bir hususdur. Nitekim Akif de sanatını kurarken, mısra ve beyitlerini çatarken nasıl bir heyecan duyuyor, şaşar kalırsınız. Sık sık kendindeki bir şiir iptilâsından söz ediyor, kendilerine şiir gönderdiği arkadaşlarına çektiği şiir sancılarını açıyor, onların görüşlerini soruyor ve derinden derine duyduğu bir şiir tazyikinin mısralarına yansıyıp yansımadığını adeta test etmek istiyor. Dolayısıyla genç Akif kendine özgü bir şiirin peşine düşmüş ve karanlık bir âlemde tek başına yol alırken, onun eserine böyle şiir dışı mülâhazalarla yaklaşmayı denemek reva mıdır diye düşünülebilir.

Fakat günümüzde Akif'e yönelik ilgiler de çeşit çeşit. Kimisi onun yaşadığı mekânları ve zamanları, kimisi geçirdiği fikri ve siyasi tekâmülü, kimisi de dini ve tasavvufi telâkkilerini daha yakından tanımak arzusundadır. Daha doğrusu da bildiğimiz cinsten *Safahat*'ları ve *İstiklâl Marşı*'nı ibda eden bir kabiliyete, hemen bütünüyle vakıf olmak arzusu!.. Dolayısıyla bu tür meraklların giderilebileceği önemli bir kaynakla yüz yüze bulunduğumuzu rahatlıkla söyleyebiliriz.

İşte bu beklentilere cevap verecek şekilde, Akif'in gençlik Dönemi şiirlerini kronolojik bir sıra dahilinde yayınlamayı uygun gördük. Böylece de hemen her şiiri, tarihî bir akış halinde kavranabilir kılmaya çalıştık. Onları oldukça geniş dipnotlarla, izahlarla takviye ederek, şiirlerin yazıldığı dönemle Akif'in kendisini bire bir eşleştirmeye de ayrı bir özen gösterdik. Dolayısıyla ilgili şiirlerin bir sıra dahilinde okunması, Akif hakkındaki bilgilerimizi daha genişletecek, şiirle iç içe geçmiş bir ömrün başlangıç dönemlerini daha bir yakından tanımamıza imkân sağlayacaktır.

Bu vesile ile *İlk Safahat* bölümünü okuyanlar, Akif'in farklı farklı şiir evrelerine şahit olacakları gibi, bu şiirler üzerinde şimdiye kadar kimlerin çalıştığını, onları ilk defa karanlıktan kimlerin çıkardığını da öğrenme fırsatı bulacaklardır. Şiirler üzerine çalışırken onu bir kere daha fark ettik ki, bilgi dediğimiz şey bir anda oluşmuyor. Bir şiir, bir mısra, şairin hayatına dair bin bir ayrıntı şimdiye kadar kimleri meşgul etmiş ve bugün hepimiz için malûm olan sayısız bilgiye nasıl ve ne tür süreçlerden geçilerek ulaşılmış? İşte geçmiş uzun yıllar arasında, Akif üzerine teksif edilmiş bütün bu emekleri bir bir tebarüz ettirmek istedik. Akif hakkındaki sayısız ortak bilginin ilk üreticileri kimledir, ya da bu bilgilerin ilk patenti kime aittir gibi!.. Kaynaksız hazır bilgi kullanımının tam bir istismar manzarası arz ettiği günümüzde, bu tutumumuzla Akif'e emek vermiş hemen bütün araştırmacıları anmak, hatırlatmak istedik. Yani Akif hakkında sahibi olduğumuz bugünkü bilgilerimizin tekâmülünü, alabildiğince gözler önüne sermeye çalıştık.

Bu Şiirlerin Talihsizliği

İlk Safahat'ı yayına hazırlarken dikkatimizi en çok çeken şu oldu: Elinin altında bunca şiir varken, Akif bunları ne için bir veya iki kitaba dönüştürmeyi denemedi? Çünkü bu yıllarda olduğu gibi, o yıllarda da şiir kitabı yayınlamak az çok bir moda idi. Hemen her şair bundan geri kalmaz, orda burda yayınlanmış şiirlerini bir kitapçık içinde toplamaktan geri durmazdı. Bugünden geriye bakarak, Akif'in şiirlerini kitaplaştırmaktan geri duruşunun sebeplerini, ister istemez düşünmek durumunda kalıyoruz.

Gerçi bu hususta Akif bize bir şeyler söylemiyor değil. Nitekim Eşref Edip'e ne diyordu? "Onlar ehemmiyetli şeyler değil, eski şiirler" demiyor muydu? Fakat onun sözlerinin, *Safahat*'lar yayınlandıktan sonraki bir döneme ait olduğu her halde unutulamaz. Yani Akif yeni bir şiire, şiir anlayışına erdikten sonra sarf ettiği sözler. Dolayısıyla bu sözler ne kadar doğru olursa olsun, gene de Akif'in son dönemleri için geçerli olmalıdır. Belki de Akif'in o sözleri, şiirindeki bir kırılmaya bile işaret ediyor olabilir. Yani eski şiirlerin değersizliğini değil, demek istiyoruz.

Nitekim yıllardan beri de bu şiirler böyle değerlendirildi durdu. Akif o şiirlere eski, ehemmiyetsiz dediği için de, kimse bu hükmü irdelemeye kalkışmadı. Nitekim Necip Fazıl'ın da bazı şiirleri için böyle iddiaları olmamış mıdır? O da meselâ 1934 öncesi dönemleri için, acımasız hükümler vermekten yana değil miydi? Yani şairlerin kendileri, sanatları veya düşünce tutumları bakımından böyle acımasız iddiaları, redleri olabiliyor. Dolayısıyla Necip Fazıl bunu düşünce hayatı bakımından yaparken, Mehmet Akif de şiir anlayışındaki bir kırılma dolayısıyla yapmış oluyor. Yoksa bunu Akif'in iddia ettiği gibi, eski şiirlerinin başarısızlığı biçiminde değerlendirmek büyük bir hata olur. İşte bunu açıkça ifade etmek istiyoruz burada: Akif'in son dönem şiirine göre, bu metinlerde bir gerilik, ilkellik, acemilik asla söz konusu değildir.

Öyleyse diyebiliriz ki bu şiirler, Akif'in iddia ettiği gibi "ehemmiyetsiz" yani kalitesiz değil; bilâkis kitap olarak yayınındaki gecikmeler dolayısıyla, belki de bir önceki şiir Dönemine ait sayısız örneklerdir. Akif ne kadar ehemmiyetsiz şeyler derse desin, onlar gene de Akif'in bir Dönemine ışık tutan ayna mesabesindedir ve bizim için ayrı bir önemi haizdirler.

Fakat bunları söylerken, Akif'in eskiden yazdığı hemen her şiir kıymetlidir demek de istemeyiz. Nitekim ilgili şiirler okunurken görülür ki, onların arasında ayaküstü söylenivermiş beyitler bulunduğu gibi, 1911'de çıkan *Safahat*'taki şiirlerini aratmayacak örnekler de az değildir. Hatta *Safahat*'taki şiirlerin neredeyse üçte birinin, şairin eski Dönemine ait bir anlayışa göre yazıldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bazı bayram-kandil tebrikleri ile *manzum-hikâye* tarzı şiirleri hariç, *Safahat*'taki diğer şiirlerin bir haylisi bu dönemdeki bir anlayışa göre yazılmış metinlerdir. Kaldı ki bu hususlara, bundan sonra gelen *Safahat* bölümünde ayrıca temas edilecektir.

Bir de tabii Akif'in eski şiirleri, tek bir şiir anlayışı doğrultusunda üretilmiş şeyler değildir. Yani onların arasında da bazı dönem farkları, öbeklenmeler, yeni yeni arayışlar söz konusudur. Meselâ bu şiirin ilk örnekleri Divan yolunda gazeller ve *terkib-i bentler* şeklindedir. Daha on-on iki yaşlarında şiire başlayan Akif'in, bu yolda örnekler vermesi kadar tabii bir şey olamaz. Evinden, çevresinden edindiği kültür böyle olduğu gibi, okuduğu Baytar Mektebinde de onu bu yönde teşvik edenler bulunmaktadır. Ayrıca bu yoldaki denemeleri, kendi çevresinde de kabul gördüğüne göre!.. Nitekim onun şiirlerini Baytar mektebinden veya Edirne Döneminden itibaren defterlerine kaydedenler çıktığı gibi, bazılarının da değişik dergilerde yayınlandığı görülebiliyor. *Hazine-i Fünûn, Mektep, Gayret* vs.

Akif'te Muallim Naci Meşkleri

Unutulmamalı ki o dönemler, Muallim Naci şiirinin zirvelerde dolaştığı bir zaman dilimidir. Ayrıca muhafazakâr Fatih sokakları Muallim Naci şiirinin yankıları ile dopdoludur. Okuduğu okullarda da hem Muallim Naci, hem Peyami Safa'nın babası İsmail Safa onun hocaları durumundadır. Dolayısıyla şiir vadisine, hocası Muallim Naci'nin açtığı bir çığır üzerinden girmesi kadar tabii birşey olamaz. Bu noktada Akif'in en yakın arkadaşı ve belki onu en iyi tanıyan ve tahlil eden Mithat Cemal bakın neler söylüyor:

> "Çocukluğunda Naci'nin manzumelerini örnek tutuyor, Naci'nin şiirlerini nesre çeviriyor, sonra bunları nazma çekiyor imâleleri, zihafları kaldırmak için Naci hangi kelimeleri baş tarafa, hangilerini ortaya veya sona koyuyor, bu nazım oyunlarına bakıyordu." (s. 25) "Ve bir yarış şimendiferinin hangi kerametle koştuğunu anlamak için oyuncağını parçalayan çocuk gibi, Akif de Naci'nin mısralarını kırıyor, kendi nazmıyla yeniden yapıştırıyor ve kendi yazdığı manzumeyle Naci'ninkini yan yana koyuyordu. İmâleye, zihafa kendi neden düşmüş, Naci neden düşmemişti? Bu sualin cevaplarını Naci'nin manzumelerinde bularak, bir kelimeyi bir mısrada kaç kere koymanın mümkün olabileceğini görüyordu ve bana kendisinin dediği gibi, mesela ortadaki kelime başa geçmekle meydana gelen pürüzsüz bir mısra çıkıyordu."
>
> *Mehmet Akif*,
> İş Bankası Yayınları, İstanbul 1986, s. 346.

Mithat Cemal'den yaptığımız bu alıntılar, Akif'in işte bu Dönemine ışık tutmaktadır. Fakat burada bir şey daha dikkatimizi çekiyor. Kelimeye, dile ve kendine mahsus bir şiir cümlesine ermek için çekilmiş bin bir meşakkat!.. Nitekim Akif'in dönem şiirleri okununca görülür ki, onlarda gerçekten bir akışkanlık, rahat ve kolay söylenivermiş gibi bir hava dikkati çekmekten geri kalmaz. Dolayısıyla Akif'e ilerisi için, Naci'den miras kalan yanın bu olduğunu, yani şiir dilini kavramak ve keşfetmek olduğunu rahatlıkla söylenebilir.

Zaten edebiyatımızda Naci'den yola çıkanların hemen çoğu böyledir. Yahya Kemal'den Rıza Tevfik'e, Tevfik Fikret'e, hatta hatta Hüseyin Cahit, Ömer Seyfettin, Refik Halit'e, kadar, hemen bütününün mezun olduğu okul, Naci Mektebi değil midir? Dolayısıyla ileride ortaya çıkacak olan *Millî edebiyat* cereyanını da, *Servet-i Fünun*'dan bir geçiş değil, Naci ekolünün bir devamı ve istihalesi olarak düşünmek gerekmez mi?

Fakat Akif böyle Naci meşkleri ile kendini unutmuş gözükürken, onu bu yolda uyaran biri çıkıyor:

> "O zaman Akif çocuk denecek yaştaydı. Gelir, bana şiirlerini okurdu: Muallim Naci tarzında gazeller!.. Ben bu şiirleri yalnız dinler, bir şey söylemezdim. Bir gün geldi, yine bir gazelini daha okudu, ben yine bir şey söylemedim.

Beğenmedin mi Hakkı dedi. Beğenmedim Akif dedim. Başını çevirdi, daldı. Dakikalarca sonra döndü:

- O kadar mı fena, dedi.

"Ben, onun üzerine, seninle biraz konuşmamız lâzım geldi. Yazdığın şeyleri sen beğeniyor musun Akif? Bu gazellerle nihayet bir Muallim Naci olursun. Halbuki edebiyat bu mu? Medenî memleketlerin edebiyatından haberin yok. Bak ben senden on yaş büyüğüm. Konya'nın bir köyünden (Isparta) İstanbul'a gelmiş bir adamım. Sabah Mekteb-i Hukuk'a, öğleden sonra Emekli Sandığı'na (gidiyor), gece de Fransızca'ya çalışıyorum. Ben! Şu köylü adam! Bu yaşımda! Fransızca öğreniyorum. Boilleau'dan tercümeler yapıyorum. Sen kalkmış, Naci'nin arkasından koşuyorsun. Bu devirde bu gazeller ayıptır. Sen bu şairliği bırak da evvelâ bir lisan öğren. Ondan sonra şair mi, âlim mi karar ver."

Mithat Cemal, s. 16

Dolayısıyla böylesine sert, böylesine haşin bir ikazın, genç Akif'in şuurunda meydana getirdiği şok tesirleri düşünün. Böylesi zamanlar insan için tam bir iflâs anı değil midir? İşte Akif'in İstanbul'da veya Suriye çöllerinde bir yanı böyle yıkılıyor ve ondan sonra da yepyeni bir Akif olmaya öyle karar veriyor. Haliyle bir yandan fransızca çalışmaya başlarken, öbür yandan da şiirini yenileme ihtiyacı ile adeta kıvranıyor. "Kendinden bir çok acı, fakat doğru sözler işittiğim Ispartalı Hakkı" dediği bu adam, *Safahat* çıktığı zaman (1911) eser hakkındaki ilk yazıyı kaleme alan kişi olacaktır.

Sonra Akif ne yapıyor biliyor musunuz? Ciltler, defterler dolusu o eski şiirlerini (gazelleri) bir daha gözü görmez oluyor. Dergilere de göndermiyor artık onları. Daha ileriki bir dönemde defterler, dosyalar dolusu o gazellerin çoğu yanıyor. Son kalan bir cildi de kendisi imha ediyor. İşte onlardan sağa sola saçılmış, bazılarının gençlik Döneminde arkadaşlarına gönderilmiş olanları, biz şimdi parça parça derlemek, toparlamak mecburiyetinde kalıyoruz.

Fakat bu arada Akif memur olarak tayin edildiği Edirne'den ayrılmış (12 Mart 1896) ve Adana, Halep, Şam bölgelerinde vazifeye başlamıştır. İşte onun bu Dönemi bizi, daha yeni bir şiirle karşı karşıya bırakmaktadır. Nitekim *İlk Safahat*'ta Adana, Halep, Şam bölgelerinde yazdığı bazı mektup-şiirler göreceksiniz. Fakat bu Dönemine ait asıl şiirleri onlar değil, bilâkis İstanbul'a döndükten sonra *Resimli Gazete*'de yayınlanacak olanlardır. Yani Akif'in, "ilk şiirlerim *Resimli Gazete*'de çıktı" dediği şiirleri... "Onlar ehemmiyetli değil, eski şiirler" diye de üzerini örttüğü şiirleri...

Hersekli Arif Hikmet ve Resimli Gazete

Akif'in yeni şiirinden söz etmeden önce, bu şiirlerin çıktığı *Resimli Gazete*'den de bahsetmek gerekir. *Resimli Gazete* bazan Samih Rifat'ın, bazan Halil Edip'in (İbnülemin'in kardeşi) yönetiminde bir dergidir. Orası *Servet-i Fünun*'dan farklı, belki de daha muhafazakar ve İslâmî bir edebiyat muhitidir. Dergide yazı yazan, şiir yayınlayanların başında da eski Encümen-i Şuara azalarından Hersekli Arif Hikmet gibi bir üstat bulunmaktadır. Dindar ve muhafazakâr bir dergi olan *Resimli Gazete*'nin, Abdülhamid yönetimine kısmen mesafeli durduğunu da kaydedelim.

Arif Hikmet'e gelince, onun karşısında Dönemin yenilikçileri de, gelenekçileri de el-pençe divan! Tahminlerin ötesinde bir saygınlığı söz konusu. Coşkulu, tasavvufa meyyal, yerine göre meczup, mütehakkim, ayrıca korkunç bir hafıza birikimi ve şiir okuma kabiliyeti ile tanınıyor. Namık Kemal üzerinde, Leskofçalı Galip'le birlikte en etkili olan kişi odur. *Encümen-i Şuara*'yı bir araya getiren, hem de yirmi yaşında iken bu işi becerebilen gene Hersekli'dir. Dolayısıyla böyle bir otorite karşısında Recaizade Ekrem bile yılgındır. İşte böyle kutup seviyesindeki bir otorite Akif'i tanıyor, seviyor ayrıca da onu takdir ediyor. Nitekim Akif'in düğününde Hersekli Arif Hikmet ön planda olup, en ağır misafir konumundadır. Ayrıca Akif'in onun hakkındaki duygu ve düşünceleri de önemlidir. Fakat burada onlara giremeyeceğiz. Bu bölümde sadece Hersekli Arif Hikmet başlıklı ve üstadın vefatının hemen ardından (20 Nisan 1903) kaleme alınmış uzun şiirine işaretle yetineceğiz.

İşte Akif Adana, Halep, Şam bölgelerinden dönüşünde, asıl şiirlerini bu dergide yayınlıyor. Fakat gene de davet ve rica ile!.. İlk şiiri *Zevk-i Hayal* başlığıyla 10 Ocak 1898'de çıkıyor. Yani *Sebilürreşat*'ın çıkışından on yıl kadar önce... Dolayısıyla biz de hayli değişmiş, yeni bir Akif şiiriyle karşılaşma imkânı buluyoruz. Orada Akif "Bahar geçmeden ey çare-saz-ı ömrüm" diyor, "Seninle devredelim gel sühûl ü hadrâyı" diyor, dahası "Nesimi, bülbülü, aheng-i cûyu dinleyelim" diye de devam ediyor. Buradan anlıyoruz ki Akif'in şiirinde belirgin bir değişme başlamıştır. O da doğrudan doğruya tabiata açılma ihtiyacı, yerine göre de tabiatın kendinde meydana getirdiği imajlarla şiirini takviye gayretidir. Artık Akif, kendi şiiri için duyduğu bu geçiş lüzumuna sık sık vurgu yapacak ve:

Elvâh-ı bedîa-i tabiat
Tasvir olunursa hoştur elbet
Lâkin kim eder bu resmi itmâm?
Zira ne o fırça var, ne ressam!

Taklid-i tabiat'e esasen
Vaktiyle alışmamış idim ben
Ben sade gazel yazar dururdum
İğneyle kuyu kazar dururdum!
Hem anlayamam ne hâl olurdu
Kim hepsi de yek-meâl olurdu!
Ya kafiye darlaşınca artık
Fikrim kesilirdi kapkaranlık,
Kaamusa müraacat ederdim
Nâçâr lügat arar giderdim!
Bilsen neler çeker kaside-gûyân
Biçare, acırsın İhsan...

biçiminde mısralar söyleyecektir. (*İlk Safahat* bölümünde, Bir Hasbıhalden şiiri.)

Resimli Gazete'de çıkan *Zevk-i Hayal* herhalde çok beğenilmiş olmalı ki, aynı sayıda şiirin sonuna, dergi yönetiminin şöyle bir not düştüğü görülüyor:

"Sahâif–i edebiyata revnâk efzâdır
Bu türlü şi'r–i nev, uslûb u lü'lü mensûr
Devam edip yazınız, biz de iftihar edelim
Zaman zaman–ı terakki, revâ mı ye's ü fütur?

Böylesi bir şiir, hem de yepyeni bir şiir ve üslup ile edebiyat sayfaları süslendiğine göre, şiirin ve sanatın geleceğinden yeis ve fütura düşmeye gerek var mıdır? Nitekim içinde bulunduğumuz zaman bir terakki çağıdır ki, bu şiir de bu zamanın ruhuna uygun düşmektedir. Öyleyse ey şair, yazmaya devam ediniz, biz de bu yeni şiir denemeleri ile iftihar edelim."

Yukarıdaki beyitlerde tok ve tepeden söyleyişle, açıktan açığa ortaya konan takdir duyguları oldukça dikkat çekicidir. Dolayısıyla bir yandan yüksek bir özgüvenle, bir yandan da açık takdir hisleriyle beslenmiş bu imzasız beyitlerin, kimin tarafından yazılmış olabileceği önemlidir. Bunlar bilmem Halil Edip'e veya kardeşi İbnülemin'e ait olabilir mi diye de çok düşündük. İlk anda İbnülemin'in tok dilini çağrıştırmıyor değil bu mısralar. Fakat birbirine az çok yaşıt sayılabilecek kişilerden, bu tür takdir ifadeleri beklenebilir mi?

Nitekim Akif'in aynı dergide, *İstiğrak* ve *Bedreka-i İrfan* başlıklı şiirlerinin ardından, *Sadi* ve *Gazali* adıyla iki şiiri daha yayınlanıyor. İşte *Sadi* başlıklı uzun şiirin sonunda da, aynen *Zevk-i Hayal*'deki gibi, dergi tarafından düşülmüş benzer notlarla karşılaşıyoruz. Aynı teşvikler, aynı tepeden takdir ifadeleri...

Yaz, ey şair–i ter–zebân yaz
Bu tavır, bu âhenk pek dil–nüvâz
Bu intak u teşhisine bî–güman
Olur Sadi de takdir–hân
Bilir birbirin ehl–i hal ü kemal
Eder daima hikmetle imtisal
Bu feyz ü bu im'ân ü itibar
Nasıl olmasın bâis–i iftihar!

Buradaki "*şair-i ter-zebân*"a hitaplar, şairin tavır ve ahengini pek "*dil-nüvâz*" bulmaklar, Akif'in bulup çıkardığı intak ve teşhis denemelerinin Sadi tarafından da takdir edileceğine dair ifadeler, bize ister istemez *Zevk-i Hayal*'in sonuna düşülmüş notları çağrıştırıyor. Demek istiyoruz ki ordaki takdir ifadeleri gibi, buradaki notlar da aynı kalemden çıkmış olmalıdır. Ve bir de şurası önemli ki bu notları düşen kişi, "Bilir birbirin ehl-i hâl ü kemal" demekle, işin içine bir yanıyla Sadi'yi katarken, bir yanıyla da kendini açığa vurmuş olmuyor mu? Burada bütün bunları inceden inceye düşünürken, Sadi başlıklı bu güzel şiirin ithaf edildiği kişi dikkatimizi çekiyor. O kişi de, "Şair-i hakîm Arif Hikmet beyefendi hazretleri" olmasın mı? İşte buradan yola çıkarak, Akif'in şiirlerinin sonuna düşülen bu önemli notların, doğrudan Hersekli Arif Hikmet'e ait olabileceğini düşünmek durumunda kalıyoruz. Yani Akif'i yazılı edebiyat aleminde ilk fark eden, keşfeden, dahası onun yerini tayin eden kişi, Hersekli Arif Hikmet olmalıdır demek istiyoruz. Kuşkusuz bu söylediklerimizin yoruma açık bir yanı yok değil. Fakat unutmayalım ki bu kanaatimizi, daha başka kaynaklarla da takviye imkânı da yok değildir.

Şairin damadı Ömer Rıza Doğrul, kendi yayınladığı *Safahat*'ların başına, Akif'in Sanatkâr Tavrı Hakkında Notlar başlıklı bir bölüm koymuş ve orada Akif'in mesnevi tarzı şiirlerine işaret ederken sözü Arif Hikmet'e getirerek, "Mevkiinden çok emin olan Hersekli Arif Hikmet Bey gibi azametli bir şairin Akif'e ihsâs ettiği 'ilâhü'l mesnevi (mesnevinin ilâhı) ünvanını nesil farkına rağmen hepimiz biliyorduk" der. Bu bilgilerini de, Akif'in Şam'da beraber vazife yaptığı baytar miralayı İbrahim Bey'den aktardığı notlarla takviye eder. Konuyu merak edenlerin, İbrahim Bey'in notlarını ayrıca okumaları tavsiye olunur. (*Safahat,* 1950 ve sonraki baskıları)

Dönemin Şiir Ortamı İçinde Akif
Muallim Naci'den İsmail Safa'ya Oradan Abdülhak Hamid'e

Dolayısıyla Akif'in *Resimli Gazete*'deki şiirleri belli ki dikkati çekmiş, erbabı tarafından da takdirden geri kalmamıştır. Yani Akif şiiri daha bu sıralarda,

rahatlıkla kitaba dönüştürülebilir vaziyette idi. Hacim olarak da, seviye ve muhteva olarak da kendi çağdaşlarından geri kalan bir yanı bulunmuyordu bu şiirin demek istiyoruz. Fakat Akif'in zaman zaman kendi şiiri hakkında düştüğü bazı tereddütler, zaman zaman da daha iyinin ve daha yeninin peşine kapılarak kaybettiği zamanlar vardır. Bu yüzden de *Resimli Gazete* dönemi şiirlerini, maalesef zamanında kitaba dönüştürme imkânı bulamamıştır. Kuşkusuz bu ihmal onun için ciddi bir kayıp sayılmalıdır. Aynen Mütareke ve Millî Mücadele Dönemi şiirlerini, zamanında kitaplaştıramaması gibi!.. Kaldı ki bu hususa *Gölgeler 1* Mütareke ve Milli Mücadele Dönemi Şiirleri bölümünde genişliğine temas edilecektir.

Yalnız burada, özellikle *Resimli Gazete*'deki şiirleri için birkaç hususa daha temas etmek gerekmektedir. Dikkat edilirse ilgili şiirler bayağı uzun parçalardır. Uzun şiir bu sıralarda sırf Akif'e ait bir özellik olmayıp, Dönemin hemen bütün şairleri için geçerlidir. Aynı şekilde *mektup* veya *hasbıhal*, ya da *resim altı* şiir denemeleri de bu devirde çok yaygındır. Akif'te gördüğümüz bu tür denemelere, devir özelliği demek yanlış kaçmaz sanıyoruz.

Gene bu arada Akif'in, Ahmet Naim'le birlikte geçirdiği kısa bir *Servet-i Fünun* Dönemi vardır. Orada Akif İran, Ahmet Naim de Arap klasik şiirinden tercümeler yayınlamışlardır. Ahmet Naim'le Mehmet Akif'in *Servet-i Fünun*'cularla kurduğu ilişki kuşkusuz normal karşılanmamış, dini kesimler tarafından bazı eleştirilere konu teşkil etmiştir. Maalesef bunların detayına girme imkânımız bulunmuyor. Dolayısıyla sırf konunun önemine işaretle yetinmek durumunda kalıyoruz. Bir de *Resimli Gazete*'deki şiirleri arasında Akif'in zaman zaman tardiyeleri ile karşılaşılmaktadır. Daha önceden Fuzûlî'yi ve özellikle de *Leylâ ile Mecnun*'u tekrar tekrar okuduğunu bildiğimiz Akif'in, bilâhere yeni şiir arayışları sırasında Şeyh Galib'e ve onun *Hüsn ü Aşk*'ına başvurduğu sonucunu çıkarıyoruz buradan.

Sonra bir de şu: *Mektup* veya *Hasbıhal* tarzı şiirler onda, Muallim Naci sonrasında ikinci hocası olan İsmail Safa'dan gelirken, tabiata yönelme noktasında örnek aldığı sanatçı ise doğrudan Abdülhak Hamit'tir. Tabii ki bu ilgi, sırf Hamid'le de sınırlı tutulamaz. Çünkü Akif bu Döneminde kendi asıllarından Batılı romantikleri okumakta, hem de *Serveti Fünun*'un yanı başında ve belki daha öncelerden başlayarak edebiyatımızda romantik bir dönem yaşanmaktadır. Dolayısıyla Akif bu hava içinde şiirler yazan biri kabul edilmelidir.

Sonuç olarak Akif kendinden önceki önemli bazı şiir damarları ile, kendi Döneminin belli başlı şairlerini yakından izlemiş ve kendi şiirinde bütün bunları cem etmeyi başarmıştır. Fakat onlardan herhangi birine de bütünüyle teslim olmuş Akif. Yani Akif daha bu Döneminde bile, şiiri olgunlaşmış bir

şair hüviyetinde görünüyor. Ne var ki bu olgun şiir zamanında kendini kitaba dönüştürememiş, 1899'dan sonra dergilerde şiir yayınlamadığı için de bayağı unutulmuş bir sanatkâr durumuna düşmüştür. Hele bir de buna Akif'in yalnızlığı seven tabiatı, edebiyat ve sanat muhitlerinden uzak yaşamayı tercih eden kişiliği eklenecek olursa!..

Kuşkusuz bu yıllarda da gene sürekli şiir düşünen, şiirler yazan birisidir Akif. Nitekim 1911'de çıkan *Safahat*'taki şiirlerin hemen çoğu bu Dönemine aittir. Yani çok önceden yazılmış bu şiirler, 1908'de *Sıratı Müstakim*'in çıkışı ile birlikte peyderpey yayınlanmaya başlamış ve Akif adı da neredeyse bir on yıl aradan sonra tekrar hatırlanır hale gelmiştir.

Bu Şiirler Toplamı Hakkında

İşte Akif'in çoğu şimdi hatırlanmayan, kronolojik bir sıra dahilinde de ilk defa okunabilecek bu şiirleri, yıllara göre gruplandırılacak olursa şöyle bir manzara ile karşılaşılmaktadır: 1892, 1899 ve 1901 yıllarında birer şiir, 1893'te beş, 1894'te yedi, 1895'te beş, 1896'da sekiz, 1897'de üç, 1898'de kırk bir, 1903'te beş, 1904'te üç, 1905'te yedi ve 1906'da da iki şiir!.. Tarihini tespit edemediğimiz şiirlere ise bu dağılımda yer vermediğimizi ifade edelim.

Bu arada kronolojiye dikkat edilirse, Mehmet Akif'in *Sıratı Müstakim*'de yayınladığı, fakat *Safahat*'ına da dahil etmediği bazı şiirlerle bölümün sürdürüldüğü görülecektir. Dolayısıyla ilgili bölüm, *Safahat*'ın ilk çıktığı nisan 1911 tarihine kadar devam etmektedir denilebilir. Bir de Mehmet Akif *Sıratı Müstakim*'de çıkan şiirlerini eserine dahil ederken, onların üzerinde değişiklikler yapmış, aynı şekilde *Safahat*'ın 1928 baskısı öncesinde de ilk kitabını tekrar gözden geçirerek yeni bazı değişikliklere başvurmuştu. İşte bu değişiklikler sırasında Akif'in sarfı nazar ettiği, fakat hem güzel hem de anlamlı bazı mısra ve beyitleri ile karşılaştık ki, onları da bu şiirlerin devamına eklemekten kendimizi alamadık. Dolayısıyla bölümün, *Safahat*'ın ilk çıktığı nisan 1911 tarihine kadar devam ettiği kolayca anlaşılabilecektir.

Dikkat edilirse bütün bunlardan ayrı olarak, *Safahat*'ın ilk çıktığı tarihten (1911) sonraki şiirleri de bölümün devamı olarak vermekteyiz. Bunları, önceki şiirlerden farkını belirtmek için, "*Safahat* (1911) *Yayınlandıktan Sonra*" ara kapağı ile belirginleştirmeye çalıştık. Sayıları fazla olmasa bile bu kısımda da, farklı farklı Akif şiirleri ile karşılaşacağınızı şimdiden söyleyebiliriz.

TAHİR EFENDİ İÇİN TARİH*

Cennet olsun ruhuna Tahir Efendi'nin mekân!

* Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Akif*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1939, s.16
Eşref Edip, *Mehmet Akif, Hayatı ve Eserleri*, Sebilürreşad Neşriyatı, İstanbul 1962, s.380

Mehmet Akif idadide talebe iken babası Tahir Efendi'nin vefatı üzerine (1888), Haşim ve Aziz adlı iki arkadaşı ile birlikte, yukarıdaki mısraı ortaklaşa kuruyor ve bir nevi tarih düşürüyorlar. Bu mısraı ve ortak hatırayı Akif'in idadiden arkadaşı ve bilahare İttihat Terakki Döneminde Posta Telgraf Nazırlığı yapan Haşim Bey naklediyor. Henüz bu sıralarda *Mehmet Akif*, on dört-on beş yaşında ancak bulunuyor. Aynı bilgi ve mısra için, Eşref Edip'in eserine de bakılabilir. Haşim Bey'in Eşref Edip'e nakline göre, ilgili tarih mısraı doğrudan Akif'e aittir. Onun için yukarıdaki tarih mısraını, Akif'in tespit edilebilen ilk şiirlerinden biri telâkki etmek gerekmektedir. Bu mısra Akif'in şiirle ilgisini on dört-on beş yaşlarına doğru çekerken, şairin çocukluk arkadaşı İbnülemin Mahmut Kemal İnal bu tarihi biraz daha zorluyor ve on-on iki yaşlarına indiriyor. Nitekim onun tespitleri şöyledir:

"Henüz on-on iki yaşında iken Akif'te şairlik alâmetleri görülmeye başladı. Vezinli vezinsiz, manalı manasız nazımlar söylemeye çalışırdı."

Bkz. Hasan Basri Çantay, *Akifname*, İstanbul 1966, s. 15-19

FARSÇA MISRA*

İmşeb tâ be-seher nehâbidem be-ışk-ı yâr

* Hasan Basri Çantay, *Akifname* (İbnülemin'le ilgili bölüm), Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1966, s. 15-19

İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Hasan Basri Çantay'ın *Akifname* adlı eserinin baş kısımlarında, Akif'in çocukluk dönemine ait bazı hatıralarını naklederken, onda şiir duygusunun ilk *uyanış* dönemlerine işaret ediyor. Bu sıralarda Akif ancak 10-12 yaşlarındadır ve babası Tahir Efendi İbnülemin ailesinin çocuklarına dersler vermektedir. İşte bu sıralarda çocuk denecek yaştaki Akif, İbnülemin'in kendilerinden yaşça daha büyük olan amca kızı Hatice Cemile'den farsça dersleri alır ve *Gülistan*'ı birlikte okurlar. Akif'te *Sadi* tesir ve sevgisinin uyanmaya başladığı bu yıllarda, bazı farisî beyit ve mısralar söylemeye çalıştığını kaydeden İbnülemin, onlardan ancak yukarıdaki mısrayı hatırlayabildiğini söylüyor. Bu mısranın türkçe anlamı aşağı yukarı şöyledir: "Yârin aşkından bu gece, ta sabaha kadar gözüme uyku girmedi." Bu arada İbnülemin'in şu sözlerini de not etmek gerekir: "Akif'i şair yapan, o mâsûmane güzelliklere gönül verişler, o suretle kendinden geçişlerdir. Aşık olmayan şair olamaz. Onun âşıkane, şairane beyitleri çoktur."

KAYIP ŞİİRLER*

* Hasan Basri Çantay, *Akifname* (İbnülemin'le ilgili bölüm), Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1966, s. 15-19

Mehmet Akif'in çocukluk döneminden arkadaşı olan İbnülemin, onun daha bu sıralarda söylediği veya yazdığı şiirlerin bulunduğunu ifade ederken şunları da kaydediyor:

"Yaşımız başımız, bilgimiz görgümüz şiir şöyle dursun, düzgün birkaç cümle yazmaya da müsait değildi. Fakat Akif'in sözlerinden bazıları, bizim sözlerimizden daha iyice idi. Eşyamız, kitaplarımız ve kâğıtlarımız, senelerden beri envâ-i inkılâba uğradığından, o "eş'âr-ı letafet-nisâr" da zâyi oldu. Bugün ellerde bulunsaydı, birkaç parçasını naklederdim de, -bilâhare en değerli şairler derecesine yükselen Akif merhumun sabâvet-hengâmındaki sözlerini okurdunuz ve muhtelif suretlerde mütehassis olurdunuz."

Akif'in çocukluk döneminde yazdığı, söylediği bu şiirleri kayıptır. Fakat İbnülemin yaptığı bu izahlarla yetinmeyerek, onun ilk gençlik döneminde de şiirler yazmaya devam ettiğini, onların birer örneğini kendisine verdiğini söylüyor ki, işte bu ilk gençlik şiirlerinin de "kayıp şiirler" arasında zikredilmesi gerekiyor. Akif hafta sonlarında mektepten çıktığı zaman, "Bir gece anasının yanında, bir gece de bizde kalırdı. Mektepte derslerden fırsat buldukça yazdığı manzumelerini bize okur, birer suretini bırakır, bize gelemediği zamanlar mektepten mektup ve manzume gönderirdi. Bunların hepsi mahfuz iken, evimizin işgalinde (Mütareke Dönemindeki İngiliz işgali kasdediliyor) onlar da mahvoldu."

DESTUR*

Şeydâ-yı gamem beste-i zencir-i hevâyım
Uşşâka şu hâlim ile ben gıbta-fezâyım

Mahv eyledin ey âfeti can akl u şuûrum
Allah bilir garka-i seylâb-ı kazayım

İster isen öldür beni ey rûh-u revanım
Bir emrine canım da feda, ben de fedayım

Dûr eyledi devran beni bâb-ı kereminden
Ümmid-i telâki şerefinden de cüdâyım

Sen bezm-i rakîbâna çerâğ olmadasın ah
Ben Halkalı'da çilekleş-i derd ü belâyım

Bilmem ne hayal gösterir âyine-i gerdûn
Nâçâr olarak muntazır-ı lûtfu Hudâ'yım

* Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmet Akif Ersoy*, İrfan Yayımevi, İstanbul 1973, s.10-12 ve 231-232

Safahat'ta bulunmayan bu şiiri ilk defa gün ışığına çıkaran Fevziye Abdullah Tansel, halasının kocasında bulunan *Safahat*'ın ilk cildinde, Akif'in kendi el yazısıyla kaydedilmiş bir örneği ile karşılaşıyor. Şiirin altında "22 Teşrinievvel 1308/3 Kasım 1892 perşembe" kaydı göze çarptığına göre, *Destur*'un Akif Baytar mektebinde talebe iken yazıldığı anlaşılıyor. Gerek *Destur* başlıklı şiirin biçimi ve gerekse Akif'in öğrencilik döneminde *Terci-i Bend* formuyla uzun bir şiir yazdığı bilgisinden hareketle, Fevziye Abdullah Tansel bu parçanın kayıp durumda olan *Terci-i Bend*'in en son bölümü olabileceğini öne sürüyor. Fevziye Abdullah Tansel'e göre *Destur* başlıklı şiir, Akif'in tesbit edilebilen, yayımlanmış en eski şiiridir. Kuşkusuz bizim en başa koyduğumuz, Akif'in babası için tarih düşürme denemesi daha önceki bir döneme ait olmakla birlikte, kendi içinde bütünlüğü olan bir şiir olarak *Destur*, bu özelliğini her şeye rağmen muhafaza ediyor demektir.

Sensin beni şairliğe sevk eyleyen ey mâh
Şevkin ile bir Rûhî-i rengin-edayım

Âteş saçıyor hâme-i esrâr-nüvisim
Âciz değilim şair-i icâz-nümayım

Ey bâd-ı seher uğrar isen söyle nigâra
Ben böyle hemdem-i envâ-ı cefâyım

Arz eyle neler çektiğini Akif-i zârın
Öldürdü beni dâğ-ı gamı rahme sezâyım

Sor kim dil-i bîçâreciğim kâm alacak mı
Hicrân elemi yoksa müdâmen kalacak mı

3 Kasım 1892

TERC-İ BEND*

* Eşref Edip, *Mehmet Akif Hayatı ve Eserleri*, Sebilürreşad Neşriyatı, İstanbul 1962, s. 334

Mehmet Akif'in çeşitli kaynaklarda zikredilen kayıp şiiri.

Bu kayıp şiirin varlığından ilk söz eden kişi, Akif'in yakın dostlarından Kuşadalı Ali Rıza Efendi'dir. Bu hususla ilgili olarak, Eşref Edip şu geniş malûmatı naklediyor:

"Kendi ifadesine göre Ali Rıza Efendi, 1307/1891'de Darülmuallimin'den çıkmış. 1309/1893'te Üsküdar'da Ravzai Terakki Mektebine muallim olmuş. O sırada üstad Halkalı mektebinde talebe. Üstadın güzel sesli bir arkadaşı da Ravzai Terakki'de hoca. Üstat yazdığı şiirlerini ona veriyor. O da tanıdıklarına okuyor. Bir gün bu zat, Rıza Efendi'ye bir *Terci-i Bend* okur. Rıza Efendi bu şiiri çok beğenir. Bunu kim yazdı diye sorar:

- Halkalı'da Akif namında bir talebe var, o...

Rıza efendi buna bir takriz yazar. Üstat memnun olur. Karşılık olarak bir medhiye tanzim eder. Rıza Efendi buna bir kaside ile cevap verir: "Bir zaman gelecek en büyük şair olacaksın" der. Üstadı Üsküdar'a, mektebe davet eder. Gelir, görüşürler. Davette mektep muallimlerinden İsa Ruhi Efendi, farisî hocası Şeyh Sadık Efendi (Amerika Sefiri Münir Ertegün'ün dayısı) da bulunurlar. Henüz bir talebe olan üstadın şiirine hepsi hayran... Şeyh Sadık Efendi de üstadı çok takdir eder, istikbalde büyük bir şair olacağını söyler".

Yukarıda kayıp olarak zikredilen bu şiiri, Akif'in eserleri arasında velev ki bir isim olarak bile olsa muhafazasını arzu ettiğimiz için buraya özellikle kaydettik. Kayıp şiir *Terci-i Bend* için ayrıca, *Destur* başlıklı şiirin dipnotuna da bakılabilir. Akif'in hiçbir yerde neşredilmeyen bu *Terci-i Bend*'inden İbnülemin de ayrıca söz ediyor ve "mevcut evrakları arasında bulabileceğini" Eşref Edip'e naklen söylüyor.

GAZEL*

Arzu-yu intisab etmem rical-i asra ben
Var mı bir âlî mahal dergâh-ı Yezdân'ım kadar.

* Eşref Edib, *Mehmet Akif*, c.1, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1938, s. 395-396.

Tahir Olgun, "Ben merhum Akif'i 1892-1893 seneleri içinde tanımıştım. Çünkü o vakit ki Makam-ı Seraskeri kâtiplerinden Hafız Tahsin bana, "kadar" redifli bir gazel göstermiş, Mülkiye Baytar Mektebi talebesinden Mehmet Akif'e ait olduğunu söylemişti. Gazelin suretini almamış, vezini, kafiyesi, redifi hatırımda kaldığı için bir nazire yazmıştım ki bu gün yalnız:

Arzu-yu intisab etmem rical-i asra ben
Var mı bir âlî mahal dergâh-ı Yezda'nım kadar

beyitini tahattur edebiliyorum" diyor.

Bu ifadelerden anlaşıldığına göre *Mehmet Akif*'in, Baytar Mektebinde öğrenci iken kaleme aldığı "kadar" redifli bir gazeli bulunmaktadır. Maalesef bu şiir de bugün elimizde bulunmamaktadır. Fakat o kayıp şiire işaret etmesi ve "kadar" redifini muhafazası cihetiyle, Tahir Olgun Bey'in beytini burada zikretmeyi lüzumlu gördük. Daha ileride Akif'le tanışan ve *Sırat-ı Müstakim*'deki şiirlerini okuyan Tahir Olgun, gene bu konuda şunları ifade ediyor:

"Bunlar yepyeni bir vadide idi. Benim tanzîr ettiğim "kadar" gazeline hiç benzemiyordu. Bir gün kendisi ile tanıştık. Sohbet esnasında o gazelden ve nazîresinden bahsettim. Gazelciliği çoktan bırakmış olduğunu söyledi."

ALLAH*

Ey kudreti insanları lâl eyleyen Allah!
Âcizlere ey bahş-ı mecâl eyleyen Allah!

Teslîm ediyor akl-ı selîm hayretle her dem
Her kârda izhâr-ı kemal eyleyen Allah!

İdrâk-i sıfatın bize mümkün mü ki heyhât
Âkılleri pâ-bend-i ıkâl eyleyen Allah!

Aşk âteşini kalplere sensin koyan elbet
Âlemlere mecnûn-u cemâl eyleyen Allah!

Hâl ehlini âlâm u mesâib ile giryân
Biçareyi mehcûr-u visâl eyleyen Allah!

Yârab! Kerem et beni dildâra kavuştur
Gamgînleri âzâd-ı melâl eyleyen Allah!

1893

* Mustafa Koç, "*Mehmet Akif Ersoy*'un Meçhul Kalmış Şiiri", *Dergâh*, mayıs 2018, c. 29, nr. 339, s. 23

Mehmet Akif'in daha yirmi yaşında iken kaleme aldığı bir şiiri. Akif'in, Muallim Naci yolunda gazeller yazdığı bir döneme ait olan şiiri pürüzsüz dili ile dikkati çekiyor. Onun bu yolda kaleme aldığı *Kuran'a Hitap* başlıklı şiiri de aynı derecede dikkat çekicidir (Bkz. *Mektep* mecmuası, 2 Mart 1311/14 Mart 1895, c. 2, nr. 26, s. 577-578). Aynı yolda söylediği *El-Hakku Yâ'lü* adlı şiiri de bu bakımdan önemlidir (*Resmli Gazete*, 12 Mart 1314 (24 Mart 1898), nr. 67, s. 794).

İlgili şiirlere, kronolojik sıra takip edilerek ulaşılabilir.

GAZEL*

Allâh'ı seversen nazarımdan güzer etme
Müştâkını bâşın için olsun heder etme

Kurbân oluyor bir nigeh-i hışmına rûhum
Sevdâ-zededen böyle dirîg-i nazar etme

Ey mâh yetiş, bezm-i safâ zulmet içinde
Herkes uyuyor, gayrdan asla hazer etme

Aşkın ne azab olduğunu sen de bilirsin
Gel hatırımı kırma, beni pür-keder etme

Ben kûyunu terk eyleyemem, âh garîbim
Bâbındaki nevmîdini meyûs-ter etme

Tard etme kapından şu ciğer-sûzu yazıktır
Hûn-âb'ına rahm et de, anı derbeder etme

Ey nûru dü-çeşmim, bu temâşâya doyulmaz
Allah'ı seversen nazarından güzer etme

28 Aralık 1893

* *Hazine-i Fünun*, 16 Kanunuevvel 1309/28 Aralık 1893, nr. 25, s. 200.

Akif'in *Hazine-i Fünun*'da yayımlanan bu şiiri ile daha ileride Edirne'de Baytar Müfettişi Muavinliği yaptığı sırada, Kitapçı Süleyman Efendi'nin tuttuğu defterde de karşılaşma imkânı buluyoruz. Fakat orada gazelin beyit sayısı beşe indiği gibi, ifade ve terkiplerde de önemli bazı değişiklikler göze çarpmaktadır. Bu şiirin *Hazine-i Fünun*'daki yayım tarihi her bakımdan önemlidir. Çünkü şiir, Akif'in Mülkiye Baytar Mektebinden mezuniyetinden (22 Aralık 1893) altı gün, Orman ve Meadin ve Ziraat Nezareti Birinci Şube Baytar Müfettişi Muavinliğine atanmasından da (26 Aralık 1893) iki gün sonra yayımlanıyor. Akif'in, *Hazine-i Fünun*'da yayımlanan gazelinin başına şöyle bir giriş notu koyduğu görülüyor;

"Uzun bir zaman güzâr eylediği halde mazhar-ı telakisi olamadığım, yâr-ı kadimime bu gece (30 teşrinisani) rüyada mülâki oldum. Sirac-ı kudretten bir lem'a olan o çehre-i füruğ-efşanın temaşa-yı cezbe-ferması beni saatlerce gaşyeyledi. Dilbeste-i sevdası bulunduğu hengamda kendinden sitem ü azardan başka bir hal görmemişken -her ümidin fevkinde olarak- günâgûn iltifatlarına, nüvazişlerine mahrem oluşum gönlümde meserret ve *hayret*le memzuç bir his peyda eyledi. Nihayet ihtiyarım, idrakimle birlikte elimden giderek ve ruh-ı mücesseme şu vadide niyaza başladım."

Akif, gazelin sonuna da şöyle bir not düşmüş:

"Cananımın ezhâr-ı baharda bile göremediğim sabahat-ı âleminde o kadar vâlihane vakf-ı *istiğrak* olmuşum ki, bîdâr olup da cihan-ı zulmete avdet eylediği zaman bile bir müddet evvelki ân-ı şevkâ şevki tahayyül etmekten kendimi alamadım."

GAZEL*

Allah'ı seversen nazarımdan güzer etme
Müştâkını bâşın için olsun heder etme

Kurbân oluyor bir nigeh-i lûtfuna rûhum
Sevda-zedeye böyle dirığ-ı nazar etme

Aşkın ne azab olduğunu sen de bilirsin
Gel hâtır-ı viranemi zîr ü zeber etme

Tard etme kapından bu ciger-sûzu yazıktır
Feryadıma rahmeyle, beni derbeder etme

Ey nûr-ı uyûnum bu temâşâya doyulmaz
Allah'ı seversen nazarımdan güzer etme

28 Aralık 1893

* Prof. Dr. Kaya Bilgegil, *Yakınçağ Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerine Makaleler*, c. II, Atatürk Üniversitesi Yayımları, Erzurum 1980, s. 405-433

Daha önce 16 Kanunuevvel 1309/28 Aralık 1893 tarihinde, *Hazine-i Fünûn* dergisinde yayımlanan bu gazel ile Edirne'de kitapçılık eden Süleyman Efendi'nin tuttuğu defterde de (*mecmua-i eş'âr*) karşılaşma imkânı buluyoruz. Fakat burada gazelin beyit sayısı yediden beşe inmiştir. Ayrıca Akif'in ifadesinde de önemli bazı değişiklikler göze çarpmaktadır. Biz bu farklılıkları, Süleyman Efendi'nin şahsî tasarruf veya ihmalleri olarak değil de, doğrudan genç Akif'in kendi şiiri ile sürekli meşgul olması, onları yenilemeye çalışması yolundaki *gayret*leri ile izah ediyoruz. Akif'in *Hazine-i Fünûn* neşrinde gazelinin başına ve sonuna koyduğu metinler, Süleyman Efendi'nin *mecmua-ı eş'ârı*'nda bulunmamaktadır.

GAZEL*

Çeşmin ki kılar âlemi mağlûb-ı nigâhî
Mâhiyyetini anlamıyor kimse kemâhî

Bir işvesi âbâd ediyor bezm-i harâbı
Bir nazrası berbâd ediyor âşıkı gâhî

Bâlîn-i serinde oturup bir nazar ettim
Setr etmiş idi gözlerini zülf-ü siyâhı

Güyâ ki güneş girmiş idi zîr-i sehâba
Yahut o bulut münhasif etmiş idi mâhı

Bilmem ne teessür ile hûnâb-nisârım
Gördükçe ben ol dîde-i eşvâk-penâhı

Mir'ât-ı cemâlinde tecelliyle olurlar
İsmetle melâhat gibi bin nûr mübâhi

Ser tâ-be-kadem rûhtur ol yâr bu hâle
Cânım da zebânımla eder arz güvâhi

Ömrüm ile dâim olarak bulmasın asla
Yâ Rab, şu derûnumdaki ezvâk tenâhi

18 Ekim 1894

* *Hazine-i Fünûn*, 8 Teşrinievvel 1310/18 Ekim 1894, nr. 15, s. 119

Hazine-i Fünûn'da çıkan bu şiire ilk olarak Fevziye Abdullah Tansel işaret etti ve birinci mısrasını verdi. Bkz. *Mehmet Akif Ersoy*, İrfan Yayımevi, İstanbul 1973, s. 14 ve 14 numaralı dipnot. Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmet Akif* adıyla neşredilen bu şiirin, Akif'e ait olmayabileceğine işaret ediyor. Onu bu kanaate sevk eden ise Eşref Edip'in kanaatidir. Buna rağmen de Ertuğrul Düzdağ'ın ilgili şiiri, Akif'in *Safahat*'ta yer almayan şiirleri arasına derc ettiği görülüyor. Fakat gazeldeki hava ve dili kullanım biçimi, ilgili şiirin Akif'e ait olduğu hususunda herhangi bir kuşkuya yer bırakmamaktadır.

GAZEL*

Şevk-i a'mak-ı hayalât etmede her an beni
Kürretü'l aynım o güzel eyliyor hayran beni

Dil-i harâb-ı ızdırabım, nevha-saz-ı hayretim
Ah-ı sevda-yı elîmindir eden giryân beni

Bilmedim mazilerim, hengâm-ı ikbalim imiş
Sevk-i yâdı hasret eyler şimdi ol ezmân beni

Şerha-dâr-ı nâveg-i aşk olduğum günden beri
Hiç rahat koymuyor bu yareli vicdan beni

Derd-i takatsûz-ı hecrin Âkif'i mahv eyliyor
Merhamet kıl etme terk, Allah için ey can beni

1894–1896

* Prof. Dr. Kaya Bilgegil, *Yakın Çağ Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerine Makaleler* c. II, Atatürk Üniversitesi Yayımları, Erzurum 1980, s. 405-433

Mehmet Akif'in ilk görev yeri Edirne'de, Baytar müfettişi muavini olarak vazife yaptığı sırada tanıştığı ve orada kitapçılık eden Rizeli Taşçıoğlu Süleyman Efendi tarafından istinsah edilmiş gazellerinden bir başkası. Süleyman Efendi Akif'in şiirlerini, tuttuğu bir defterde, "Edirne'de Baytar Müfettişi Mehmet Akif Efendi'nin Tertip Etmiş Olduğu Gazeliyat" başlığı altında toplamıştır. Ancak bu gazellerden sadece üçü elimize geçmiş bulunuyor. Rizeli Taşçıoğlu Süleyman Efendinin defterleri oğlu Ali Taşçıoğlu'na, ondan da Prof. Dr. Kaya Bilgegil'e parçalanmış olarak intikal ederler. Rizeli Taşçıoğlu'ndan, Akif'e ait bu üç gazelin yanı sıra, bir terkib-i bend ve üç de mektup intikal ediyor. Bilâhere Kaya Bilgegil, Akif'in bu şiirleri ile üç *mektub*unu, mufassal bir makale halinde yayımladı.

GAZEL*

Bir lem'ası yok tâbiş-i ruhsârına benzer
Hurşid nasıl meş'al-i didârına benzer

Gülzârda bülbüllerin aheng-i lâtifi
Haşa ki senin şive-i güftârına benzer

Binlerce nazar mest-i temâşâ-yı hırâmın
Bir işve bulunmaz hele reftarına benzer

Meyhane-nişîn eyledi zühhâd-ı kiram
Ben görmemişim dîde-i sahbasına benzer

Gönlüm ki ezelden beri lebrîz-i hevâdır
Sâki o senin sâgar-ı ser-şârına benzer

Naçar kalıp eylediğin va'd-i mülâkat
Dün bûse için verdiğin ikrârına benzer

Tavsifine tezyifine halkın ne bakarsın
Nâdir bulunur Akif'in eş'arına benzer

1894–1896

* Prof. Dr. Kaya Bilgegil, *Yakınçağ Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerine Makaleler*, c. II, Atatürk Üniversitesi Yayımları, Erzurum 1980, s. 405-433

Rizeli Taşçıoğlu Süleyman Efendi'nin tuttuğu "mecmua-i eş'âr"da, "Edirne'de Baytar Müfettişi *Mehmet Akif* Efendi'nin Tertip Etmiş Olduğu Gazeliyat" başlığı altında istinsah ettiği şiirlerden bir başkası.

GAZEL*

Kürsiye çıkıp bâde-perestâna atarsın
Ey hâce-i pejmürde fazilet mi satarsın

Bir kere şu sâkî-i melek-çehreyi görsen
Destârı başından atarak, sen de atarsın

Meyhane nişinâna melâmet ediyorken
Billâh gelir, hâki mezellette yatarsın

Üç günde elinden giderek Emsile, Maksud
Kalmaz satacak mâmelekin borca batarsın

Çok molla gördüm sana benzer, a hocam ben
Elbet bir gün olur, bir gözü mahmûra çatarsın

1894–1896

* Prof. Dr. Kaya Bilgegil, *Yakınçağ Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerine Makaleler*, c. II, Atatürk Üniversitesi Yayımları, Erzurum 1980, s. 405-433

Rizeli Taşçıoğlu Süleyman Efendi'nin tuttuğu "mecmua-i eş'âr"da, "Edirne'de Baytar Müfettişi *Mehmet Akif* Efendi'nin tertip etmiş olduğu gazeliyat" başlığı altında istinsah ettiği şiirlerden bir diğeri. Bu üç gazel muhtemelen Akif Mülkiye Baytar Mektebinde talebe iken, daha ziyade de Edirne'de vazife yaparken (1894-21 Mart 1896) kaleme alınmış olmalıdır diye düşünüyoruz.

Şer ü kanun ile bunda soyulur hep insan...*

1894

* Şeref Aykut, "Akif Edirne'de", *Yedigün*, 19 Kanunusani 1937, nr. 201

Mehmet Akif'in Edirne döneminden arkadaşı olan Şeref Aykut, şairle ilgili hatıralarını naklederken şöyle bir anekdota yer veriyor:

"Edirne Paşa Konağı'nın kapısında bir tarih taşı vardı. Orada şöyle bir mısra okunurdu: "Şer ü kanun ile bunda kurulur hep divan!" Akif bu taşı okurken, sıra bu mısraya gelince şöyle okurdu: "Şer ü kanun ile bunda soyulur hep insan..."

Osmanlı Devleti'nin temeli olan adalet ilkesine vurgu yapılan bu tarihî mısrayı Akif, o günkü gençlik duyguları ile, bir nevi tağyir ve tebdil ederek bu şekle dönüştürmüş ve kendine ait kılmış oluyor. Burada dikkatimizi çekmesi gereken, Akif'te karşılaştığımız yönetime muhalefet fikrinin eskiliği hususudur. Dolayısıyla sorulması gereken, bu muhalefet düşüncesinin başlangıcını Edirne yılları ile mi, yoksa doğrudan doğruya Baytar Mektebi dönemi ile mi izah etmek gerektiğidir. Bu arada Akif'in Edirne dönemi arkadaşlarından, orada kitapçılık eden Taşçıoğlu Süleyman Efendi'nin varlığını biliyoruz. Nitekim o, Akif'in bazı şiirlerini bir deftere de kaydetmişti. Şeref Aykut ilgili yazısında, bu dost çevresini biraz daha genişleterek, bunlara yeni bazı isimler ilâve ediyor: Müverrih ve şair Bedîi, Ömer Seyrî, Hulkî, Aşık Sedaî vs. Şeref Aykut'un belirttiğine göre, "Bunlar arasında Akif'in en çok sevdiği Ömer Seyrî'dir. Akif, Seyrî'nin hatırımda kalan şu beyitlerini durmaz, tekrar ederdi:

Meriç'in çağlayışı, göklere ser çekmiş ağaçlar,
Bana Türk'ün o büyük geçmişini anlatıyor
Bakma düşkünlüğüne sen bu büyük tarihin
Onda hâlâ atamın ruhu dirilmiş yatıyor.

TERKİB-İ BEND*

Sâki, getir ol bâdeyi kim rûh–u revandır
Peygule nişînân-ı gama neş'e-resandır
Her katresi erbâb-ı kemalin nazarında
Hurşîd-i hakikat gibi envâr-feşandır
Her müntesib-i sâgar-ı gül-rengi müdâmın
Ayine-i ikbali müdâmü'l lemeândır
Sâki, içelim aşkına yârânı kadîmin
Kim her biri bir kûşe-i firkatte nihandır
Sâki içelim, geçmez ele ahd-i cevânî
Hengâm-ı safa işte bu kıymetli zamandır
El çekme bu ser -germ-i şarab-ı ezelîden
Bîçare felâket zededir hali yamandır
Nâ-mahrem olan âlem-i feyzâver-i âba
Heyhat ne bilsin, bu da bir başka cihandır
Rindan oturup işret ederler o meyanda
Mutrib dahi bülbül gibi feryad-künandır
Güya ki o sâki-i kadeh-kâr-ı lâtifin
Peymane-i lûtfunda füyûzat ayândır
Her kûşede bin nûru tecellâ mütecelli
Meyhane değil, gülşen–i feyyâz–ı cinandır
Hem–dem olamaz âdeme peymaneye benzer
Yok cây–i selâmet hele meyhaneye benzer

* Prof. Dr. Kaya Bilgegil, *Yakınçağ Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerine Makaleler,* c. II, Atatürk Üniversitesi Yayımları, Erzurum 1980, s. 405-433

Rizeli Taşçıoğlu Süleyman Efendi tarafından tutulan "mecmua-i eş'âr"da kayıtlı, Mehmet Akif'e ait terkib-i bend. Akif'in Edirne'de Baytar Müfettişi Muavini bulunduğu sıralarda (1894-1896) düzenlendiği bilinen "mecmua-i eş'âr"da, onun üç *mektub*u ile birlikte, üç gazeli ve bir terkib-i bend'i bulunmaktadır. Ne var ki, yıllar içinde dağılıp parçalandığı anlaşılan şiir mecmuasında mevcut olan bu terkib-i bendin son hanesi eksik, dolayısıyla da kayıp durumdadır. Edirne'de kitapçılık eden Rizeli Taşçıoğlu Süleyman Efendi'nin "mecmua-i eş'ar"ı parçalanıp dağılmamış olsa idi, genç Akif'in daha başka şiirleri ile de karşılaşma imkânı bulunabilirdi diye düşünüyoruz. Kendisine intikal eden bu malzemeyi Prof. Dr. Kaya Bilgegil, önce Erzurum Üniversitesi *Edebiyat Fakültesi Araştırma* dergisinde (1972, nr. 3); bilâhare de *Yakın Çağ Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerine Araştırmalar* c. II adlı eserinde, *Mehmet Akif*'e Dair bölümünde yayımlandı. Kaya Bilgegil bu makalesinde, genç Akif'e ait bu terkib-i bend ve gazellerin tahlilini de gerçekleştirdi.

Âlemde edânîye müdârâdan usandım
Nâ-hak yere takdir ile gavgâdan usandım
İkbal etek öpmekle müyesser olacakmış
Ben öyle rezilâne temennadan usandım
Beyhûde imiş ettiğim ümmid-i terakki
Bir şey diyemem zaten o sevdadan usandım
Allah bilir devlet-i dünyada gözüm yok
Devlet değil a, şimdi bu dünyadan usandım
Nâmerde değil, merde değil, ferde inanma
Ben herkesi hayretle temâşadan usandım
Şehrâh-ı sadakatte devam etmeli derdim
Heyhât, bugün işte o dâvadan usandım
Elbet gün olur anlamamaktan usanırsın
Billâhi sana şerh-i süveydâdan usandım
Dergâh-ı tahammülde sebat etmeyi kurdum
Allah'a bile derdimi şekvâdan usandım
Geçtim feleğin bağ u bahâr u çemeninden
Hem-râzım iken bülbül-ü şeydâdan usandım
İster isen ey fecr-i emel hîç görünme
Rüya gibi her dem seni hülyadan usandım
Lâkayd olayım fikri ile hayli çalıştım
El-minnetü-lillâh ki her şeye alıştım

Cahil geziyor zevrâk-ı ikbâl-i safada
Âkil yüzüyor merkez-i girdab-ı belâda
Ser-tâc olacak yerde kemâl ehli yazık kim
Makhûr oluyor dest-i habîs-i cühelâda
Kimler sürüyor zevkini gülzâr-ı baharın
Kimler görüyor şiddeti hengâm-ı şitâda
Kimler çekiyor sineye mahbûb-u meramı
Kimler geziyor ye's ile dünya-yı fenada
Kim yaslanıyor bister-i nazende-i vasla
Kim paslanıyor kûşe-i sengîn-i cefada
Âkil olan âdemde şetâret göremezsin
Cahilde ise istediğinden de ziyade
Ey hikmeti fâzılları hayran eden Allah
Bir nimet-i hayret mi bıraktın fuzalâda
Âlemde eğer mazhar-ı acz olmasa insan
Hâşâ ki hatalar bulacak sun'u Hudâ'da
İnsan ne yapsın ne ki pervaza mahal yok
Esrâr-ı Hüdâ, sidre-i ulyâ-yı hafâda
Allah bilir, hikmetini başkası bilmez
Yok zerre kadar marifet erbâb-ı dehâda
Girdâbe-i hayrette kalır akl nihayet
Hayret yine hayret, yine hayret, yine hayret

Takdir-i sıfatında melâik bile hayran
Yâ Rab, seni idrake nasıl yol bulur insan
Esrar-ı ulûhiyyete irfan ne yapsın
Hep aczini derpîş ediyor gayet-i irfan
Her yerde tecelli kılıyor şâhid-i feyzin
Misbâh-ı cemalinle muşa'şa bütün ekvân
Kudsiyyetinin bârikıdır mihr-i muzîa
Ulviyyetinin nâtıkıdır mâh-ı fürûzan
Kudret, azamet zatına mahsûs u müsellem
Kudret, azamet sadece zatında nümâyan
Birsin, ezelsin, ebedîsin, samedsin
Ya Rab, sana yoksun demeye var mıdır imkân
Sensin bütün ef'âlde fa'âl-i hakikî
Sensin melikü'l arş olan sahib-i ferman
Bir kısmı bu halkın seni Mâbud bilirler
Bir kısmı ise etmiyor el'an sana iman
Ser-dâde-i iman iken erbâb-ı fazilet
Üftade-i hüsran oluyor bunca hakîman
Her nazarda çarpar göze bin ukde-i hikmet
Lâkin onu keşf eyleyemez dîde-i iz'ân
Kânun-u ilâhideki ahkâm büyüktür
Mikyas-ı tefekkür ise gâyetle küçüktür

Her canlı olan heykeli âdem mi sanırsın
İnsanlığı bir şekl-i mücessem mi sanırsın
Mâdâm ki âdem olacak mazhar-ı tekrîm
Hep gördüğün eşhası mükerrem mi sanırsın
Âzürde-dil-i devr-i dil-âzâr-ı felektir
Âlemde ukûl ehlini hurrem mi sanırsın
Ebnâ-yı zamanın keremi onların olsun
Mükrim görünen mâkiri Hâtem mi sanırsın
Ey müstenid-i mesned-i yekrûze-i ikbal
İkbalini, iclâlini her dem mi sanırsın
Bir kerre de karşındaki bîçareyi söylet
Bak gör ki ne söyler, onu ebkem mi sanırsın
Nâçâr olarak mülzem olan acize bakma
Sen gerçek, o biçareyi mülzem mi sanırsın
Ey devlet-i dünya ile fahr eyleyen ahmak,
Kendin gibi dünyayı da sersem mi sanırsın
Bin türlü hakâyık ki var ondan haberin yok
Üç şeyle hocam, kendini a'lem mi sanırsın
Âlem dediğin, anladığın gûne değildir
Gafletle geçen demleri âlem mi sanırsın
Minhâc-ı hidây dîde-i tahkike ayândır
Yol doğru iken aksine gitmek hezeyandır

Halkın kimi müstakbele rekz-i nazar eyler
Müstakbel ise kendiliğinden güzer eyler
Müstakbel için hâli feda eyleyen âdem
Nâhak yere gayetle büyük bir zarar eyler
Maziye teessüfle geçen ömre yazık kim
Beyhude esef, ömrü heba vü heder eyler
Âkil diye ol âdeme derler ki zamanda
Boş durmayarak kesb-i kemal ü hüner eyler
Gafil diye ol âdeme derler ki cihanda
Daim oturup, eski zamana keder eyler
Maksat ne imiş bilmeli dünyaya gelişten
Dünyaya gelen sanma ki bir hoş sefer eyler
Mazhar olur âmâline eshâb-ı tahammül
İkdam ise her mukdimi sahib-zafer eyler
Tedbire tevessülde olanlar mütekâsil
Bilmez de hatîâtını haml-i kader eyler
Aşk olsun o eslâfa ki ahlâfını me'sûd
Eyler de onun namı gönüllerde yer eyler
Binlerce kişi hayr ile yâd olmayı ister
Binlerce kişi lânete kendin siper eyler
Âlemde ne ektinse biçersin onu mutlak
Öyleyse nedir, şer yaparak faide ummak

1894–1896

GAYRET'İ TEBRİK SADEDİNDE GAZEL*

Âlem-i İslâmî minnettarın etti Gayret'in
Tâ ebed tezkîre şâyândır şu ulvî himmetin

Yek-zebân-ı iftiharız zatını takdiste
Hak bilir hayranıyız fikrindeki kudsiyyetin

Aferin ey kıble-i erbâb-ı irfan aferin
Oldu âlem feyzyâb-ı hâme-i zî-kudretin

Çok zamanlar müstefid-i fazlın olsun ârifan
Daima takdir edilsin böyle hüsn-ü hizmetin

An-samimü'l kalp tebrik eyliyorlar Gayret'i
İtilâ-yı şânına ikdam edenler milletin

25 Ocak 1895

* *Gayret*, 13 Kanunusani 1310/25 ocak 189, nr. 3, s. 2.
Alim Kahraman, "*Mehmet Akif*'in Gençlik Dönemine Ait Bilinmeyen Bazı Şiirleri ve Bir Mektubu", *İlmi Araştırmalar*, İstanbul 1998, nr. 6, s. 345-353

Mehmet Akif'in bu gazeli, kendisi Edirne'de vazifeli iken Filibe'de neşredilen *Gayret* gazetesinde yayımlanmıştır.*Gayret* üzerinde çalışmalar yapan edebiyat araştırmacısı ve eleştirmen Alim Kahraman, ilgili dergide Akif'e ait iki gazel ve bir terkib-i bend ile karşılaşmış ve bunları mufassal bir makale ile birlikte yayımlamıştır. Bu gazel, *Gayret*'in yayıma başlamasını tebrik sadedinde kaleme alınıyor. Dergi, Akif'in tebrik mahiyetindeki gazelini şu satırlarla okuyucusuna takdim ediyor:

"Edirne vilâyeti Baytar müfettiş vekili izzetlü Mehmet Akif Beyefendi'nin gazete-i âcizânemiz hakkında hâme-i icâzetname-i âlîsinden çıkan iltifat-name-i belâgat iltimâsiyle târih-i mücevher-i garrâsıdır."

Gayret yöneticilerinin gazelin sonuna düştüğü not ise daha önemlidir:

"Yalnız ism-i âlilerini tanımak şerefiyle mübâhi olduğumuz mümâileyh hafız Akif beyefendi hazretlerinin, gazete-i âcizimiz hakkında ibzâl buyurdukları şu lûtf u iltifata mingayr-i haddin suret-i mahsûsada arz-ı teşekkür eder, ve ara sıra ihtilâs-ı vakt buyurdukça, bergüzide-i edebiyesiyle tezyîn-i sütûnu mefharetimiz hususunda inâyet-i aliyyelerini temenni eyleriz."

KUR'ÂN'A HİTAP*

Ey nüsha-i cânı ehl-î dinin
Ey nâsih-i şanı münkirînin
Ey meş'al-i hikmeti İlâhî
Ey mecma'-ı feyz-i bî-tenâhî!
Takdir-i meziyyetinde efkâr
Heyhat eder mi kudret izhâr?
Sen cilvegeh-i cemâl-i Hak'sın,
Âyîne-i Hak desem ehaksın.
Tenzîl-i celîli Kibriyâ'sın,
Burhân-ı celâlet-i Hudâ'sın.
Feyz aldı cihan senin yüzünden
Bir bârika-i kemalsin sen,
Bir bârika kim bekaya mazhar,
Her lem'ası tâ zaman-ı mahşer,
Bir şule-i intifâ-masûnsun,
Her an bu şerefle rû-nümûnsun.
Ettin bizi feyz-i Hak'tan âgâh
Ey nûr-u mübin tebârek-Allâh!
Mahlûk değil, kelâm-ı Hak'sın
Âlî-i sunûf-ı mâ-halâksın.
Furkan ki kitab-ı Mustafa'dır,
Bir mucize-i Hudâ-nümâdır.
Olmakta ulü'n-nühâye a'len,
Bin harika her bir ayetinden.
Kuran'ı görüp duhât-ı urban

* *Mektep*, 2 Mart 1311/14 Mart 1895, c. 2, nr. 26, s. 577-578
Eşref Edip, *Mehmet Akif*, c. 2, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1939, s. 191-193

Bu şiir Akif'in mesnevi nazım tarzına yönelme arayışına girdiğini ve kendine mahsus yeni şiiri arayıp bulma yolunda önemli bir adım attığını gösteriyor. *Safahat*'ta bulunmayan *Kur'an'a Hitap* şiirine ilk dikkati çeken ve onu tespit eden kişi rahmetli Eşref Edip olmuştur. Eşref Edip ayrıca *Kuran'a Hitap*'ın, Akif'in yayımlanmış en eski şiiri olduğunu söylüyor. Kuşkusuz bu iddia, 1939 yılı şartları için geçerli olsa bile şimdiki bilgilerimiz ışığında geçerliliğini yitirmiş bulunmaktadır. *Mektep* dergisinde çıkan *Kuran'a Hitap* şiirinin altında *Mehmet Akif* adıyla birlikte "Orman ve Meâdin ve Ziraat Nezaret-i aliyyesi Heyet-i fenniyesi"nden ifadesi dikkati çekmektedir. Bunun sebebi o sıralarda, *Mehmet Akif* adlı daha başka şair adaylarının bulunması ve herhangi bir karışıklığa meydan verilmek istenmemesidir. Nitekim Akif'in bu dönem şiirlerini araştıran Eşref Edip, *Mektep* dergisinde olduğu gibi *Musavver Fen ve Edep* adlı dergide de aynı imza ile çıkmış şiirlerle karşılaştığını ifade ediyor. Fakat Eşref Edip'e göre *Musavver Fen ve Edep*'te çıkmış birçok şiir Akif'e ait değildir. İlgili dergide yer alan (c. 4, nr. 12, 13, 21, 22 ve 23) şiirlerin Akif'e ait olamayacağını Fevziye Abdullah da kaydediyor.

Hep kalmadılar mı lâl ü hayran?
Furkan ki zahîr-i müminîndir,
Misbâh-ı münîr-i müminindir,
Şehrâh-ı Hüdâ onunla mekşûf,
Mechul kalır o olsa meksûf.
Yâ Rab, bu nasıl kitâb-ı âli
İdrake sığışmıyor meâli.
Ulviyyetin eyleyenler inkâr,
Bir mislini eylesinler izhâr.
Elhak, o kitab-ı bî-nazire,
Meydana getirmeden nazire
Aciz bu cihâniyân aciz
Kim muktedir, ins ü can aciz...
Mâdâm ki iktidar yoktur,
Tanzîre de ictisâr yoktur.
*
Ahmed ki nebiyy-i bî-gümandır,
Kuran ile feyz-yâb-ı şandır.
Fe'tû... diyerek Resulü ekrem,
Eylerdi muannidîni mülzem.
Fe'tû... denilince ehl-i inkâr,
Kabil mi ki eylesinler ısrâr.
Davâya mahal kalır mı artık,
Kavga ve cedel kalır mı artık?

Ey zîver-i dest-i ihtirâmım,
Âlemde muhassalü'l-meramım,
Pîrâye-i hâfızam sen oldun,
Sermaye-i hafızam sen oldun.
Sensin hele ey Kitab-ı a'zem
Haşa buna hiç tereddüd etmem,
Dünyada refik ü hem-zebanım
Ukbâda mu'in ü müsteânım.

14 Mart 1895

TERKİB-İ BEND*

Sâkî getir ol câmı ki âyine-i cândır
Ser-şâr-ı safâdır, tarab-efzâ-yı cinândır

Allah için olsun bana bir bâde yetiştir
Zira dil-i hayret-zedenin hâli yamândır

Şûrîde-hayâl etti beni sâik-i sevdâ
Mecnûn gibi derbederim bunca zamandır

Cânân beni girdâb-ı felâkette bıraktı
Keştî-i ümîdim ise âheste-revândır

Sûfî ne bilir meydeki ulviyyet-i zevki
Bîgânelere onda olan feyz nihândır

Rindân-ı Hudâyız nazar-ı hikmetimizde
Bir mevce-i meyde nice bin nükte ayândır.

Hayrân-ı temâşâsı olur dîde-i uşşâk
Yâ Rab bu nasıl nûr-ı latîfü'l cereyândır

Kurban olayım, sâgarı gel bir daha doldur
Cândan geçecek, kâm alacak ân bu ândır

Müstakbeli endîşe gibi cinnet olur mu
Bir kimseye kalmış mı cihân tâ ki cihândır

Peymâne-keş ol meygede-i zevk ü safâda
Âzâdelik istersen eğer dehr-i fenâda

* *Gayret*, 31 Mart 1311/12 Nisan 1895, nr. 13, s. 4

Gayret, 7 Nisan 1311/19 Nisan 1895, nr. 14, s. 4

Alim Kahraman, "*Mehmet Akif*'in Gençlik Dönemine Ait Bilinmeyen Bazı Şiirleri ve Bir Mektubu", *İlmi Araştırmalar*, İstanbul 1998, nr. 6, s. 345-353.

Yukarıdaki terkib-i bendin ilk iki hanesi, *Gayret* adıyla Filibe'de yayımlanan bir derginin (31 Mart 1311/12 Nisan 1895, nr. 13, s.4) nüshasında; son hanesi de gene aynı derginin (7 Nisan 1311/19 Nisan 1895, nr. 14, s. 4) nüshasında yayımlanmıştır. *Gayret*'te terkib-i bend yayımlanmaya başlanırken, dergi yönetiminin ilgili metnin başına şu notu koyduğu göze çarpmaktadır: "Edirne Baytar müfettişi şair ve edib-i mâhir izzetlü hafız *Mehmet Akif* Beyefendi tarafından ihdâ buyurulan terkib-i benddir." Terkib-i Bend'in üçüncü hanesinin yayımlandığı 14. sayıda da *Gayret* idaresinin şu notu dikkati çekiyor: "Şair-i nüzhet-perver ve edib-i fetânet-güster izzetlü *Mehmet Akif* Beyefendi tarafından ihdâ buyurulmuştur." *Mehmet Akif*'in Edirne'de bulunduğu yıllarda Filibe'de yayımlanan *Gayret*'i tetkik imkânı bulan Âlim Kahraman, terkib-i bendin devamı olan bölümlerin çıkmış olması gereken 15'inci sayıyı görememiş, dolayısıyla aynen birinci terkib-i bend gibi, Akif'in bu ikinci terkib-i bendi de maalesef eksik kalmıştır.

Bin cân ile şâhid-i cezzâba esîriz
Zencirde ciddiyet arar merd-i basîriz

Divane değil âkil-i mecnûn-nümâyız
Bîgâne değil cümle-i esrâra habîriz

Ulviyyeti surette arar bazı edânî
Varsın bizi zanneylesin onlar ki hakîriz

Hâlık var iken halka müdârâ edilir mi
Biz müntesib-i dergâh-i Mevlâ-yı Kadîriz

Âlemleri işrâk ederiz tal'atımızla
Arzü'l edebin bârikıyız mihr-i münîriz

Dervişleriz bî-haberiz çûn ü çerâdan
Dergâh-ı tevekkülde yatar cemm-i gafîriz

Bin mevce hedef olmadayız bahr-i belâda
Mihnet-zede, gam-dîdeyiz amma ki habîriz

Şayeste midir rağbete, heyhât bu âlem
Âzade-ser-i dağdağa-i tâc-ı serîriz

İşret demidir bâdeler âmâde mi sâkî?
Bir bâde içün can veririz gerçi fakîriz

Doldur içelim aşkına rindân-ı Hüdâ'nın
Sâlik olalım irsine merdân-ı Hüdâ'nın

12 Nisan 1895

Merdim diyen efsürdeleri er mi sanırsın
Emvât ile ahyâyı beraber mi sanırsın

Cânân diye aklın gidiyor ey deli âşık
Kurban olayım, sen bunu dilber mi sanırsın

Kârın mı senin, atla yarış eylemek ey har
Sen kendini ey tilki Gazanfer mi sanırsın

Hem nâmı Alî olsa da bir fâide yoktur
Her askeri Haydar gibi safder mi sanırsın

Her gördüğün âdemden edersin kerem ümmîd
Feryâdına on pâre verirler mi sanırsın

Sen kendine rahm eylemiyorsun a günahkâr
Allah acep merhamet eyler mi sanırsın

Takbîl edemem dâmenini doğrusu öyle
Mîrim beni pâyındeki çâker mi sanırsın

İnsanlığa insanda fazilettir olan dâl
Fazl ehlini âlemde muhakkar mı sanırsın

Ey mukbil-i gâfil ne içündür bu gurûrun
İkbâli bekâ feyzine mazhar mı sanırsın

Çün geçmeyecek sen dahi terk eyleyeceksin
Dünyayı sebat eyleyecek yer mi sanırsın

İkbâli de idbârı da kalp akçeye değmez
Rahat yaşar ol kimse ki dünyaya baş eğmez
(ma'bâdı var)*

19 Nisan 1895

* *Gayret*'te çıkan terkib-i bendin bu bölümünde böyle bir "ma'bâd" ifadesi yer alıyor. Yani diğer hanelerin, gelecek sayıda yayımlanacağına dair bir işaret. Fakat Alim Kahraman *Gayret*'in bundan sonraki sayılarına ulaşma imkânı bulamıyor. Maalesef biz de buna imkân bulabilmiş değiliz.

SER-İ BÂLİN-İ CÂNANDA GAZEL*

İsterse gönül dâğı tahassür ile yansın
Rahat bırakın sevdiğimi uykuya kansın

Varsın uyusun, değmeyin ol şîr-i jiyâne
Yok çeşm-i terimden yine kanlar mı boşansın

Bir nûr-u semavî mütecelli iken, Allah...
İnsan şu güzel çehreyi bilmem ki ne sansın

Ben mest-i harâbım bana levm eyleyen âdem
Gîsû-yı perişanına baksın da utansın

Ey can-ı belâ-cu ne içindir halecanın
İster misin âfet-i can şimdi uyansın

Ey kalb yetişmez mi, kes artık darabâtın
Darben dahi sabrım gibi pâyâna dayansın

Ey merdûm-i dîdem uyu, sen Akif'e bakma
İsterse gönül dâğ-ı tahassür ile yansın

3 Mayıs 1895

* *Gayret*, 21 Nisan 1311/ 3 Mayıs 1895, nr. 16, s.4
Alim Kahraman, "*Mehmet Akif*'in Gençlik Dönemine Ait Bilinmeyen Bazı Şiirleri ve Bir Mektubu", *İlmi Araştırmalar*, İstanbul 1998, nr. 6, s. 345-353.
Akif Edirne'de iken, *Gayret* dergisinde yayımlanan ve ilk defa olarak Alim Kahraman tarafından gün yüzüne çıkarılan Akif'in diğer bir gazeli.

BURSALI HAFIZ EMİN'E VERDİĞİ NAAT VE GAZELLER*

* Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Akif*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1939, s. 207-210 (Bir Ezan bölümü)

Mehmet Akif'in Edirne'de iken tanıştığı, bilâhare İstanbul'da da dostluğunu sürdürdüğü Bursalı Hafız Emin adında bir arkadaşı bulunmaktadır. Hafız Emin, sesinin güzelliği ve yüksekliği ile Akif'i adeta büyülemiş birisidir. Onun, Mimar Sinan yadigârı Selimiye minarelerinde okuduğu ezanlar, şimdi Yunanistan hudutları dahilinde bulunan Karaağaç taraflarından bile duyulabilmektedir. Nitekim Akif'in Bursalı Emin'le tanışması, vazife icabı Karaağaç'ta bulunduğu bir sırada, ta oralardan duyduğu bu ezanlar dolayısıyladır. Dahası Akif, Bursalı'yı İstanbul'da Neyzen Tevfik'le de tanıştırmış, onun sesini gramofonlardan da dinlenebilir hale getirmek istemiştir. Akif, sesine hayran olduğu bu arkadaşı tarafından bestelenerek okunmak üzere sayısız gazeller ve naatler kaleme almıştır. Bursalı'nın iştirak edeceği mevlid törenlerinde veya camilerde okunacak eserleri Akif kaleme alır, ona bırakır giderdi. Mithat Cemal'in nakline göre "mesafelerle alay eden bu ses", Akif'in Sarıgüzel'deki ahşap evini de zangır zangır titretirmiş. Ve Akif, Keçezizade İzzet Molla'nın bir nüktesiyle "Bursalı ile ben birbirimizi tamamlarız; o okur, ben yazarım. İkimiz okur-yazar bir adam oluruz; Keçecizade ile Yesarizade gibi..." dermiş. İşte Akif'in bestelenerek okunmak üzere Hafız Emin'e verdiği bu gazel ve naatların hiçbiri bugün elimizde bulunmamaktadır.

RESİM ARKASI ŞİİR*

Takdim edeyim şu resmi derken
Ey zat-ı mübeccelü'l hasâil,
Birden bire geçti hâtırımdan
Nerden ise bir alay mesâil.

* Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Akif*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1939, s. 424

Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Akif* adlı eserinde, Akif'in fotoğraf arkası bir şiirine işaret ediyor. Şiirin aslı on altı mısra olmakla beraber, Kuntay nedense bu kadarlık bir bölümünü kaydediyor. Mithat Cemal'in kanaatine göre bu parça, Akif'in mektup-şiirlere geçiş dönemine tesadüf etmektedir ve Baytar Miralayı İbrahim Bey'e takdim ettiği büyükçe bir fotoğrafın arkasına kaydedilmiştir.

MEKTUP*

Hepsi tamam, bir bu mu eksik idi
Hangi uğursuz sana evlen dedi?
Bitmiyor evlâdı doğurmakla kâr,
Onları insanca büyütmek de var.
Sen yetişseydin eğer insan gibi
Üç piçin olmaz idi hayvan gibi.
Koş bakalım ey peder-i derbeder
Evde yumurcakların olsun heder
Gövde cılız, beyni genişlememiş
Terbiyenin te'sini öğrenmemiş
Boy sırık olmuş da elif bilmiyor
Ummacıdan korkusu eksilmiyor
Söyle babam, söyle übevvet bu mu,
Aileden maksad u hikmet bu mu?
Neydi sadet, işte şaşırdım yine
Silsile-i bahsi kaçırdım yine
.....
Bazı hakikatleri insan bilir,
Bilmemek ister, bu da bir cilvedir
Mevt hakikatlerin en müdhişi
Var mı taraftarı olan bir kişi?
.....
Saçma sapan söyleterek hep beni
Ah gülersin, seni zalim seni...

1894-1896

* Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Akif*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1939, s. 425-426

Mithat Cemal'in *Mehmet Akif* adlı eserinde bazı bölümleri yayımlanan bu *Mektub*'u Akif, Edirne'den Ahmet Bey adındaki bir arkadaşına yazıyor. Yani mektup, Akif'in Baytar Mektebinden mezun olup, Edirne'de vazife yaptığı bir sırada kaleme alınıyor. Mithat Cemal'in ifadelerine göre mektuptaki tarizler, muhatap Ahmet Bey'e değil, ortak arkadaşları olan Mehmet adındaki üçüncü bir şahsa yöneliktir. Muhtemelen Ahmet ve Mehmet adındaki bu kişiler, Akif'in İstanbul'dan tanıdığı çok yakın arkadaşları olmalıdır. Mehmet Akif'in kızları vasıtasıyla Mithat Cemal'e intikal eden evraklar arasında yer alan mektubun aslı daha bir hayli uzunmuş. Mithat Cemal üç yüz beyiti aşan bu uzun mektuptan ancak bu kısımları vermektedir. Mektuptaki lâubali hava, doğrusu dikkat çekecek cinstedir. Yukarıdaki mektup parçasına başlığını biz koyduk.

BAK ŞU GÜZEL KIZ*

Bak şu güzel kız acaba böyle neden ağlıyor
Eşk-i teri âdetâ cûyu gibi çağlıyor

Belli yüzünden kızın, sineciğin dağlıyor
Eşk-i teri âdetâ cûyu gibi çağlıyor

Tîr-i nigehi batıyor nâle-i cangâhına
Ağlayışı benziyor bir veremin âhına

Yalvararak söylüyor derdini Allah'ına
Eşk-i teri âdetâ cûyu gibi çağlıyor.

1894-1896

* Hasan Basri Çantay, *Akifname*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1966, s. 275-276

Akif bu şiiri henüz daha Baytar Mektebinde talebe iken, Hafız Mehmet isimli musikişinas bir tanıdığı ile Edirne'ye düğüne gittikleri bir sırada ve dönemin meşhur bir şarkı güftesine nazire olarak söylüyor. Hafız Mehmet, Üsküdar Valide Camii kayyumunun oğludur ve Şazeli Dergâhı'nın müezzinliğini yapmaktadır. Musikiye aşina arkadaşı tarafından o anda, yani düğün sırasında bestelenen şarkıyı ve Akif'in güftesini, Balıkesirli avukat Tevfik Zerdeci'nin 1937 yılında Hasan Basri Çantay'a verdiği bir yazısından öğreniyoruz. Tevfik Zerdeci, sözünü ettiği buluşma için 1312/1896 tarihini veriyor. Akif, Baytar Mektebinden 22 Aralık 1893 tarihinde mezun olduğuna göre, burada bir yanlış hatırlama söz konusu olmalıdır. Muhtemeldir ki burada zikredilen yıl doğru, fakat Akif'in talebelik dönemine ilişkin hatırlama bütünüyle yanlış olmalıdır. Çünkü Akif'in talebelik döneminde, bir düğün için Edirne'ye gidebileceği makul gözükmüyor. Ayrıca ailenin ekonomik durumunun buna el vermeyeceği de aşikârdır. Dolayısıyla vaki Edirne seyahatinin, Akif'in orada vazife yaptığı bir sırada, iş vesilesiyle İstanbul'a gelip gidişleri esnasında gerçekleşmiş olması ihtimali daha yüksektir. Bu şarkı güftesi ile Akif'in şiirine, vazife yaptığı kırsal kesimlere ilişkin yeni bir tema daha girmiş oluyor. Bunda hem dönemin romantizm temayüllerinin, hem de Muallim Naci'nin "Köylü Kızların Şarkısı" gibi şiirlerin tesiri bulunmaktadır.

YOK MUDUR İNSAF EDEN*

Allah Allah, yok mudur insaf eden bu millete,
Fikr ile vicdan dayanmaz fakr-ı hâl ü zillete.
Kalmamış san'at, ticaret ... her taraf sersemlemiş,
Bir ziraat vardır amma ehli düşmüş hayrete

* Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Akif*, İş Bankası Kültür Yayımları, İstanbul, 1986, s. 314

Mithat Cemal, "Meşrutiyet'ten evvel Akif'in, hep iki hicviyesi var. Biri, Baytar Mektebinden çıktığı zaman yazdığı kıtadır. Başkasından dinlediğim bu eserini, kendisi haklı olarak hatırlamıyordu." diyor ve yukarıdaki kıtayı zikrediyor. Eski şiirlerini anmayarak yerine göre onları kaybettiğini, yerine göre de yırtıp attığını söyleyen Akif'in, ilgili kıtayı hatırlamaması gayet tabiidir. Fakat Mithat Cemal'in ilgili kıtayı kimden dinlediğini zikretmemesi ise daha bir üzüntü vericidir.

Mithat Cemal'in bu kıtayı, Akif'in Baytar Mektebini bitirdiği bir sırada kaleme aldığı şeklindeki tespiti ihtiyatla karşılanmalıdır. Çünkü Akif'te karşılaştığımız dönem eleştirilerinin, Edirne'de vazife yaptığı bir sırada toplumu, insanı ve yönetimi yakından tanıması ile geliştiğini düşünmek gerekir. Dolayısıyla yukarıdaki kıtayı, Akif'in Edirne dönemi şiirleri arasına yerleştirmek uygun düşmektedir.

TAKRİZ KITASI*

Bahar-ı marifetin bir sabah-ı behçetidir
Ne şariane tulû eyliyor şu Fecr-i hazin
Nazar bu levha-i vecd-âverin füyûzuyla
Gider gider de olur müntehâ-yı şevke yakin

1896

* Abbas Haverî, *Fecr*, İstanbul 1313/1897
Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmet Akif Ersoy*, İrfan Yayımevi, İstanbul 1973, s. 234

Akif bu kıtayı, şair dostu Abbas Haverî'nin *Fecr* adlı şiir kitabına takriz suretinde kaleme alıyor. Haverî, Akif'in Edirne Dönemi arkadaşlarındandır. Şiir, Akif Edirne'den ayrılmadan önce kaleme alınmıştır. Kıtayı bu haliyle ilk tespit eden, değerli edebiyat araştırmacısı Fevziye Abdullah Tansel olmuştur. Bu arada Akif, görevli olduğu Edirne'den kesin ayrılışını müteakip İstanbul'a geliyor ve oradan İzmir'e geçiyor. İzmir'den Rizeli Taşçıoğlu Süleyman Efendi'ye yazdığı 25 Nisan 1312/12 Mayıs 1896 tarihli mektubunda, Abbas Haverî'nin kitabının basılmış olduğunu haber veriyor. Fakat ilgili kitabın baskı tarihinin 1313 (1897) olduğunu da biliyoruz. Bu durumda Akif'in gördüğü, herhalde forma halindeki baskılar olmalıdır. Dolayısıyla kitabın kapağı bilâhare basılmıştır. Nitekim kitabın iç kapağındaki tarih de bu görüşü doğruluyor ve 1313 yerine 1311'i gösteriyor. *Fecr*'in başına konulan Akif'e ait takriz kıtasının üst kısmına, Abbas Hâverî'nin şu notu düştüğü görülüyor: "Aşağıdaki kıta şair-i şîrîn-eda Mehmet Akif biraderimizin takrizidir."

NAZIM*

Ey yâr-ı vefa-şiâr şöyle
İhlâsımı bilmiyor musun sen
Gönlümdeki yadigâr-ı aşkın
Asude değil mi her zelelden
Billâh emin olun Süleyman
Bir muhlis-i bî-riyânızım ben

12 Mayıs 1896

* Prof. Dr. Kaya Bilgegil, *Yakın Çağ Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerine Makaleler II*, Atatürk Üniversitesi Yayımları, Erzurum 1980, s. 405-433

Akif, vazifeli bulunduğu Edirne'den ayrılıp bir görev için İzmir'e gitmişken, oradan çok sevdiği ve "mübarek şehir" olarak tavsif ettiği Edirne'de mukim Süleyman Efendiye yazdığı 12 Mayıs 1896/29 Nisan 1312 tarihli mektubuna kaydettiği nazım parçası.

Buradaki hitapların doğrudan, dostu Süleyman Efendi'ye yönelik olduğu ortadadır. O yıllarda Edirne'de kitapçılık eden Süleyman Efendi, Akif'in bazı şiirlerini bir deftere de kaydetmiştir. Bilahare bu şiirlerden bir nazım parçası, üç gazel, bir terkib-i bend ve ayrıca üç mektup, Süleyman Efendi'nin oğlu Ali Taşçıoğlu vasıtası ile Prof. Dr. Kaya Bilgegil'e intikal edebilmiştir. Burada şu hususu işaret edelim ki, Akif'in Edirne'den kesin ayrılışı, en geç 21 Mart 1896 tarihine denk düşmektedir. Bu tarihte, İstanbul'dan Edirne'ye yazdığı bir *mektub*u bulunuyor çünkü. Ardından da 29 Nisan 1312/12 Mayıs 1896 tarihinde, içinde yukarıdaki nazım parçasının da bulunduğu İzmir *mektub*unu yazıyor. Dolayısıyla ilgili nazım parçası Akif'in Edirne döneminin sonu ile, yenice başlayacak olan Adana, Şam, Halep döneminin başlangıcı kabul edebileceğimiz bir ara kesitte yani İzmir'de ortaya çıkmış oluyor.

Akif'in, Edirne'de bulunan Taşçıoğlu Süleyman Efendi'ye (kitapçı) yazdığı mektupta geçen şu ifadeleri dikkat çekicidir:

"Vedad-name-i kerimânenizi kemâl-i şevk ile aldım. Aşina-yı sıddıkımızı ebediyyen unutmayacağınıza dair sebk eden misakınızın cidden vesîk olduğunu ara sıra böyle, lütuflarınızla ihtar ederseniz doğrusu müteşekkir kalırım. Edirne'yi, o mübarek memleketteki dostlarımı yâd ettikçe kendilerinden mehcûr olduğum için kalben nâdim bulunduğum bir kaç yâr-ı vefa-şiârın biri de sizsiniz".

AŞIK GARİB'E DÖNMEK*

Heyhât söndü şevkim, şevkimle ben de söndüm:
Hanlarda sürte sürte Aşık Garib'e döndüm.

1896

* Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Akif*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1939, s. 213

Akif yukarıdaki beyiti, 1313/1896-1897 yılında, Neyzen Tevfik'ten aldığı ney derslerindeki başarısızlığı üzerine söylüyor. Akif'in ilk çocukluk döneminden itibaren Kur'an ve ezan seslerine, vecdini harekete geçiren ilâhi ve mevlid okumalarına yönelik hassasiyetini biliyoruz. Nitekim Bursalı Hafız Emin'e ve Şazeli Dergâhı müezzini Hafız Mehmet'e gösterdiği ilgi de bunun işaretidir. Bu seslerin ve ses çağrışımlarının ona ileride, *Ezanlar* başlıklı müthiş şiiri kaleme aldıracağını unutmamak icap eder.

İşte Akif Edirne'den İstanbul'a gelip gittiği bir ara dönemde, Neyzen Tevfik'ten ney dersleri alıyor. Önce Fatih'te Sirkeci Hanı'nda iki ay ve bilahare Çukur Çeşme'deki Ali Bey Hanı'nda bir ay devam eden bu derslerde, nedense Akif muvaffak olamıyor ve "heyhat söndü şevkim" diye hayıflandığı bu beytini söylüyor. Nitekim Akif, Bursalı Emin'i Neyzen'le bu sıralarda tanıştırdığı gibi, kendisi de değişik musiki çevreleri ile Neyzen'in vasıtası ile tanımıştır.

Bu arada Akif, Şam'da bulunduğu bir sırada Neyzen Tevfik'e yazdığı 15 Ağustos 1318 tarihi *mektub*u ile, Mısır'dan Asım Şakir'e yazdığı 25 Kasım 1924 ve 17 Aralık 1924 tarihli iki *mektub*unda da bu derslerden söz etmektedir. Bkz. Mithat Cemal'de "Ney Dersleri" başlıklı bölüm.

TIFL-I NÂİM*

Mışıl mışıl uyuyor bister-i sabâvette

Bakın şu dürr-i melâhat-nümâ-yı tıfl-ı behiç
Ziya-yı fecre bürünmüş ne dil-nişîn uyuyor
Doyar mı gözleri şu tatlı tatlı uykuya hiç
Ki gûş-i nâzı kelâm-ı melâiki duyuyor
Sevimli uykusuna kendisi de hayrandır
Safâ-yı hâb onun dâver-i melâhatidir
Neşat-bahş-ı devam-ı dem-i sabâvetidir
Şu tavrı: Neşve-res-i rûh u kalb-i insandır
Sanır, şu tıfl-ı eda-pîşeyi gören insan
Şafak bulutlarına gizli mihr-i nâhîde
Verir bahar cihana safa-yı feyz-efşan
Şu körpe yavru bulundukça böyle hâbîde!
Meşâmm-ı canıma dek bûy-i anberîni değer
Nesîm-i subhu safâ titretince saçlarını
Bulutların arasından düşüp ziya-yı seher
Garîk-ı pertev ederken cemâl-i zî-ferini

---

* *Musavver Malûmat*, 31 Teşrinievvel 1312/12 Kasım 1896, c. 3, nr. 56
Metin Kayahan Özgül, *Resmin Gölgesi Şiire Düştü*, YKY, İstanbul 1997, s. 130.

Yukarıdaki parça, *Musavver Malûmat* dergisinin açtığı bir yarışmada dereceye giren üç şiirden biridir. Dergi, (31 Teşrinievvel 1312) tarihli sayısında uyuyan bir çocuk resmi yayımlıyor ve okuyucularından resmin şiirle yorumlanmasını istiyor. Bir ay sonra okuyuculardan gelen eserler tasnife tabi tutularak ilân ediliyor. *Tıfl-ı Naim* başlıklı üç şiirin sahipleri; Malatyalı Abdurrahim Ulvi, Edirne'den *Sadi* ve Lânkaza Düyûn-u Umumiye Âşar Katibi Galip'tir. Derginin açtığı yarışma duyurusu şu şekilde:

MÜSABAKA-İ EDEBİYE

"Bu nüshamızda Tıfl-ı Naîm ünvanıyle dercettiğimiz levhayı mevk-i müsabakaya koyduk. Müsabaka, şiir ve nesir olmak üzere yazılıp idaremize gönderilecek âsâr-ı edebiye bi'l mukayese takdir olunacak ve âsâr-ı vâride müddet-i müsabakanın hitabında *Malûmat*'a dercedilecek; nazım ve nesirde birinciliği kazananlara *Malûmat*'ın altışar aylık abonesi verilecektir. Şayet bir zat ikisinde de birinci olursa bir senelik aboneyi alacaktır. Müddet-i müsabaka üç haftadır. Ondan sonra gelecekler kabul edilmez." Bkn. *Musavver Malûmat*, 31 Teşrinievvel 1312, c. 3, nr. 56)

Burada her şeyden evvel Edirneli *Sadi* ismi dikkatimizi çekiyor. Akif'in Edirne'de bulunması, ayrıca da onun zaman zaman *Sadi* müstearını kullanması, ilgili şiirin Mehmet Akif'e ait olabileceğini hatıra getirmiyor değil. Hele bir de Akif'in devrin modasına uyarak, resim/tablo altı şiirler yazdığı düşünülecek olursa... Fakat Akif'in 21 Mart 1896 tarihinde Edirne'den ayrılıp, Adana-Halep-Şam taraflarına gittiği düşünülecek olursa, artık kendisi için "Edirneli" gibi bir ifade kullanması beklenemez. Bundan aynı olarak Akif'in daha ilk gençlik yıllarında ulaştığı şiir dilindeki akışkanlıkla, bu şiir arasında fazla bir alâka kurulamamaktadır. Ayrıca Akif'in teşbih, istiare ve mecaz mekanizmaları ile de büyük farklılıklar arz ediyor bu şiir.

O penbe ruhlarına aks eden ziya-yı hafîf
Seher bulutlarının revnak-ı sabahâtidir
Cebîn-i tâbını tezyin eden o reng-i latîf
Bahar çiçeklerinin hande-i taravetidir
Civar-ı hâbgehini gark-ı tâb eden envâr
Sema-yı tal'atinin âfitâb-ı safvetidir
Vücud-u pâkini örten o setre-i zer-târ
Şebâb-ı bâhirinin hicâb-ı ismetidir.
Yüzünde lem'a-i kudsiyyet olmada Rahşan
İhâta eylemiş etrâfını füyûz-ı bahâr
Şu hali etse revadır melekleri hayran
Önünde nûr-ı sabâvet olurken hande-nisâr
Uçar ziya-yı tebessüm güzel dudağından
Melekler okşasa rüyâ-yı can rübâsında
Hafifçe ra'şelenir pister-i safâsında
Öperken huri-i sevda o al yanağından

12 Kasım 1896

ESSELÂM*

Esselâm ey müsellemü'l irfan,
Esselâm ey zarîf-i nâdiredan,
Esselâm ey çerâğ-ı bezm-i edeb,
Ey edibâna müntehâ-yi taleb.
Ba'd-i teslim-i tuhfe-i teslim
Sana evvelce eylerim takdim,
Mahz-ı ihlâs olan uhuvvetimi,
O mukaddes hukukuna hürmetimi.
Ârifî, bir zaman şu ismini ben
Fâriğ olmam tezekkür etmekten.
Her ne dem gark-ı iktirâb olurum,
Seni anmakla neşve-yâb olurum.
Ân-ı mâziye ric'at eyler iken
Acaba yâd eder misin beni sen?
Azıcık munsıf ol unutma beni
Hubb-u fillâh ile seni seveni.
Seni en önce gördüğüm günden

* Ömer Rıza Doğrul, *Manzum Bir Mektup*, *Selâmet*, 24 Ağustos 1949, c. 4, nr. 99, s. 3

Akif'in Adana-Halep-Şam bölgesinde vazifeye başlamasının hemen ardından kaleme aldığı ilk mektup şiiri. Bilindiği gibi Akif, Edirne'den ayrılışının ardından İstanbul'a, oradan deniz yoluyla İzmir'e geçmiş ve bilâhare tekrar deniz yolu ile Adana'ya ulaşmıştır. Bundan önceki "Nazım" başlıklı şiirin dipnotuna bakınız. Yukarıdaki mektup şiiri *Selâmet* dergisinde ilk olarak yayımlayan, şairin damadı Ömer Rıza Doğrul şu bilgileri veriyor:

"Büyük şairimiz Mehmet Akif, 1312 senesinin mayısında Adana'da hayvan mübâyaasında memurdu. Oradan aziz dostu Arifî Bey'e yazdığı manzum bir mektubu, merhum Arifî Bey'in damadı emekli Albay Nuri Besem kayınpederinin evrakı arasında bularak, merhum Akif'in damadı olmak dolayısıyla bize ihdâ etmek lûtfunda bulunmuştur. Bu manzum mektubun muhatabı olan Arifî Bey, eski adliye müsteşarıdır ve memleketin en tanınmış avukatlarındandır. Onunla büyük şairimiz arasında sağlam bir uhuvvet ve mukaddes hukuk bulunduğu yazdığı mektuptan anlaşılıyor. Mektup, yarım asırdan fazla bir zaman önce yazılmıştır ve yarım asır önceki edebî zevki, bütün samimiyet ve güzelliğiyle aksettirmektedir."

Akif, mektubun derkenarında da şöyle diyor: "Peder beyefendi hazretlerinin kemâl-i hürmetle dâmen-i devletlerini takbîl eylerim. Nuri Bey kardeşimize takdîm-i tahiyyat olunur mîrim..."

Bahis mevzu olan peder beyefendi, Adliye Nezareti evrak müdürü Neşet Beydir. Okurlarımıza bu son derece kıymetli ve Akif'in hayatında bir safhayı aydınlatan bu eseri vermeyi, emekli albay Nuri Beyefendi'nin lûtuf ve alâkasına borçluyuz. Kendisine en samimi şükranlarımızı sunar ve fırsat elverdikçe bizi de, bütün okurlarımızı da bu çeşit bedîalardan hissemend etmelerini temenni ederiz. Yine bu fırsattan faydalanarak Akif'i de, muhâtabı olan Arifî Bey'i de rahmetle anar, bu hatırayı neşretmenin ruhlarını şâd etmesini dileriz."

Ömer Rıza Doğrul yukarıdaki şiiri *Manzum Bir Mektup* başlığıyla yayımladığı halde, biz ona *Esselâm* adını daha uygun bulduk. Bu arada *Selâmet* (dinî, fikrî, ilmî ve edebî) bir dergi olarak, 1947-1949 yılları arasında, Akif'in damadı Ömer Rıza Doğrul tarafından neşredilmiş önemli bir yayın organıdır. *Selâmet*, 104 sayı çıkmıştır.

Beri sermest-i iştiyâkınım ben.
Bunun imkânı var mıdır bilmem,
Seni görsün de sevmesin âdem!
Seni halk eylemiş Hakîm-i Ezel,
Şekli, ahlâkı, cümle hali güzel.
Seyyiâttan değil mi tâhirsin,
Fıtraten bir vücûd-u nadirsin!
Suretin, sîretin mükemmeldir,
Her biri diğerinden ecmeldir.
Sûretin zahiren ne rânâdır,
Sîretin işte ondan alâdır.
Sîretinden de dil tefeyyüz eder,
Suretinden salâ bulursa nazar.
Müstetirdir yüzünde mihr-i zekâ,
Dembedem lem'a-tâb olur güya.
Gözlerinden cemâlin anlaşılır,
Sözlerinden kemâlin anlaşılır.
Sana nisbetle bahtiyarım ben,
Tâir-i evc-i iftihârım ben.
Sen benim yâr-ı gam-güsârımsın,
Merdüm-i çeşm-i demâ-bârımsın!
Ben senin manevî biraderinim,
Bir muhibb-i sadâkat-âverinim!
Sen benim râzdân-ı kalbimsin,
Tercemân-ı lisân-ı kalbimsin!
Ben senin hem-hayâl ü hem-deminim,
O metanetli fikre mahreminim.
Sen benim verd-i bâğ-ı şevkimsin,
Sen benim şeb-çerağ-ı şevkimsin
Ben senin vâyedân-ı ülfetinim,
Sermsâr-ı kemâl-i minnetinim.

Mâ-hasal sen benim hayatımsın,
Her zaman çare-i necatımsın.
Ben senin bir refîk-i hâdiminim,
Râh-ı merdîde sabit âdeminim!

Sana çoktan arîza gönderecek
İdim amma ki mani oldu felek!
Kardeşim, bir zaman kararım yok,
Mâni'im, meşgalemse hadden çok!
Fikrim olmaz gumûmdan hâli,
Pek tuhaftır bu gurbetin hâli.
Daima rikkat üzredir vicdan,
Daima girye-nâk olur çeşman.
Hele akşam olunca insana,
Bir gariplik çöker hazinâne!
Arz-ı endâm eder hayâl-i vatan,
Hâtıram herc ü merc olur birden.
Böyle sevda eser iken serde,
Gönül ârâm eder mi bir yerde?
Gezinirsin zaman geçirmek içün,
Bu da kabil olur mu ya her gün!
Vâkıa var mesireler amma,
Arkadaş hiç bulunmuyor hayfâ!
Gerçi tenha gidiş de kabildir,
Yalınız gezmeden ne hâsıldır?
Yalınızlık selâmet olsa bile,
O selâmet de hoşça geçmez ele.
Sen Boğaziç'lerinde gezmedesin,
Bahr-i ezvâk içinde yüzmedesin!
Gâh zevrak-süvâr-ı izzet olup,
Gâh gerdûne-sâz-ı haşmet olup,
Bazı Beykoz'da, bazı Göksu'da,
Her zaman hûlâsa bir sûda
Geçirirsin, ne mutlu ey Arif
Gel de bir gör neler çeker Akif?
Maksadım gıpta, ya haset sanma,
Öyle zanneyleyip de aldanma!
İtikadımca merd olan âdem,
Şâdi-i gayr ile olur hurrem.

Sergüzeştim gariptir, çoktur,
Şimdi tafsil için zaman yoktur.
Sağ olursam öbür arîzemde,
Her ne gördümse başlarım serde,
Lâkin ey mîr-i âtıfet-efzâ,
Beni afveyle, eyledimse hata!
Maksat izhâr-ı iktidar değil,
Öyle bir emre ictisâr değil.
Evvel âhir rica budur sizden,
Kesmeyin bir teveccühü bizden.
Bu garîbü'd diyarı yâd ediniz,
İltifat-nâmenizle şâd ediniz.
Esselâm, esselâm ey Arif,
Sana bin ihtirâm ey Arif.

8 Haziran 1896

MEKTUP*

Sen ol hızâne-i nâyâb idin ki bir müddet
Yanında durmak idi bence en büyük fırsat
Bilir misin ki vatangâh ayn-ı izzettir
Vatan-cüdalık ise âdetâ saadettir
Evet senin gibi bir yâr-ı câna hemdem iken
Garib-vâr imişim, hiç düşünmüyordum ben
Huzur-u devletine çıktığım zamanlarda
Cihanda zevk-i hakikiyi cidden anlar da
Füyûz içinde kalırdım, Hüda bilir böyle!
Yalan mı söylerim ey rûh-ı âşıkan söyle
Tevâfuk eyleyivermişti hem de hissiyat
Ne aşıkâne maîşet, ne şairâne hayat!
Çabuk giderdi nehârım, güzel geçerdi leyâl
Ne vardı sende melâlet, ne vardı bende kelâl
Meğer o zevkimizi bir humâr beklermiş
Felek bu günleri bî-ıstıbâr beklermiş

* Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Akif/İstiklâl Şairi*, Ülkü Kitabevi, İstanbul 1944, s. 2
Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmet Akif Ersoy*, İrfan Yayımevi, İstanbul 1973, s. 233-234

Bu mektup parçasını ilk olarak ve Akif'in kendi el yazısı ile yayınlayan Mithat Cemal oldu. Mektup, Mithat Cemal'in *Mehmet Akif / İstiklal Şairi* adlı eserinde klişe suretinde verildi. Mithat Cemal, Akif'in el yazısı şiirinin altına *İstiklâl Marşı* şairi Mehmet Akif'in bir arkadaşına yazdığı manzum mektuptan bir sahife ve şairin el yazısı" notunu düşüyor. Akif'in el yazısı mektup parçasını ilk olarak okuyan Fevziye Abdullah Tansel, ilgili mektubun doğrudan Mithat Cemal'e yazılmış olabileceğini ileri sürüyor ki bu fikir bütünüyle yanlıştır. Çünkü Akif ilgili mektubu, Adana-Suriye bölgesinde beraber çalıştığı Miralay İbrahim Bey'e, onun Malatya'ya gittiği bir sırada yazıp göndermiştir. Bir başka husus da bu mektubun, İzmir'de iken kaleme aldığı 12 Mayıs 1896 tarihli nazım parçasından sonra, Akif'in tespit edilebilen ikinci şiiri oluşudur.

Halep'te bâdiye-peymâ-yı hasret etti beni
Malatya dağlarına attı nâ-be-vakt seni
Bu demde lem'a-i ikbalimiz ki sönmüştür
O eski âlemimiz bir hayale dönmüştür
Cüdâ-yı bezmin olan âşinâna merhamet et
Belâ içinde kalan mübtelâna merhamet et
Bu intizârımız artık yeter, tamam olsun
Bir iltifat yetişir, yeter selâm olsun
Kalemde kalmadı rûhum mecâl tahrîre
Te'attuf eyle, vefa eyle, bakma (üç hece eksik)
Recâ zamanı değil, geldi söz duaya beyim
Hüda muîniniz olsun, ilânihaye beyim

17 Kasım 1897

BEYİT*

Ayran daha midesinde kaynar,
Kalkar da teres bilârdo oynar.

Adana, 1897

* Mithat Cemal Kuntay, "Akif'in Sanatkâr Tarafı Hakkında Notlar", *Safahat* (1950 baskılarından itibaren)

Giriş bölümü Akif'e ait bu hicviyeyi ilk olarak yayımlayan Mithat Cemal Kuntay oldu. Ömer Rıza Doğrul tarafından hazırlanan yeni harfli *Safahat* baskılarında (1950 baskılarından itibaren), Mithat Cemal tarafından kaleme alınmış önemli bir değerlendirme mevcuttur. Bu beyit işte bu metinde yer almaktadır. Mithat Cemal'in Akif'in kendi ağzından not ettiğini sandığımız beyit, muhtemelen şairin Adana dönemine ait olmalıdır. Nitekim Mithat Cemal'in kanaati de bu yöndedir. Zira bu beyit, on dokuzuncu yüzyıl sonlarında, Çukurova bölgesinde ortaya çıkmaya başlayan yeni sınıfların eleştirisinde buluyor anlamını. Burada aynı sınıflara yönelik çapraz bir eleştiri söz konusu.

MEKTUP*

Hayalinledir şimdi hep iştigalim
Habîbim, halîlim, enîsü'l hayâlim
O sima-yı sâfın, o parlak nigâhın
O tavrın, o güftâr-ı irfan penâhın
Hüda şahit olsun, gözümden çekilmez
Bu âvâre dil, yâr der başka bilmez
Geçer hatırımdan senin cümle halin
Hitabın, ıtâbın, cemâlin, celâlin
Anarken o hengâmı, çeşmânım ağlar
Durur gâh olur gözlerim, canım ağlar
Bu âlemde yâr-ı vefâdar sensin
Evet eyliyor kalbim ikrar sensin
Benim en büyük bildiğim mertsin sen
Fazilette yoktur eşin, fertsin sen
Cihan-dîdesin, tecrüben hadden aşmış
O nazik vücudun ne yerler dolaşmış
Edip her adımda bir ibret telâkki
Seyahatle efkârın etmiş terakki
Çocuklukta sây-ı beliğ eylemişsin
Şebâbında bu mevkîi peylemişsin
Müyesser değil başka yoldan teâli
Senin mesleğindir sebîlü'l meâli
Neden bahs olunsa rüsûhun ayândır
O mahviyet altında varlık nihandır

* Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Akif*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1939.
Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmet Akif Ersoy*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1973, s. 247-249

Mehmet Akif'in Adana, Halep, Şam bölgelerinde beraber hizmet ettiği Baytar Miralayı İbrahim Bey'e yazdığı bir başka mektubu.

Mektubun aslı oldukça uzundur ve buradaki kısım ancak bir bölümü olmalıdır. Bu şiirin eldeki mevcut bölümlerini, Akif'in el yazısı halinde, ilk olarak Mithat Cemal yayımlamıştır. Oradan naklen şiirin yeni harflerle okumasını yapan ise, gene Fevziye Abdullah Tansel olmuştur. Aynı şiirin *Bir Mektuptan* adıyla, *Resimli Gazete*'deki neşrine de bakılabilir (Bkz. 15 Temmuz 1315/27 Temmuz 1899, c. 1, nr. 12, s. 170). Orada, bu iki farklı yayıma ilişkin bazı izahlarda bulunuyoruz. Akif'in, üzerinde büyük tesiri olduğunu bildiğimiz İbrahim Bey'in vefatı dolayısıyla, 12 Mayıs 1321/25 Mayıs 1905 tarihinde kaleme aldığı önemli bir mersiyesinin daha bulunduğunu kaydetmek gerekir. *Safahat*'ın ilk cildine alınan *Merhum İbrahim Bey* başlıklı mersiyesinin başında, ilgili kişi hakkında geniş bilgi verilmektedir.

Sözünden hakikat tecelli ederken
Tuhaf, geçmiyorsun o bîgânelikten
Derûn-âşinasın, fakat şüphe yoktur
Bu boş bir reviştir ki erbabı çoktur
Tevâzu, fazilet, kemal ehlinindir
Ki bigânelik tavrı hâl ehlinindir
Müsellem kemâlin, mükemmel hısâlin
Güzel suretin, ondan ahsen meâlin
Senin meclisinden bıkılmaz, doyulmaz
Devam etse gitse melâhat duyulmaz
Terakki ederken demâdem kemalin
Teâli mi etmez kemâl-i cemalin
Kalem saptı bahs-i düşvâra nâgâh
Saded nerde, ben nerdeyim Allah Allah?

1896–1897

MAHŞER VE NAAT*

* Eşref Edip, *Mehmet Akif*, c. 2, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1939, s. 220-223

Eski edebiyat hocalarından Cemalettin Server Revnakoğlu, Fatih Camii baş imamı meşhur Arap Hoca'dan Mehmet Akif'le ilgili bazı hatıralar naklediyor. Akif'in çocukluk yıllarına, talebeliğine ve Adana-Şam civarında geçen dönemlerine ilişkin bu hatıraları, Eşref Edip, *Mehmet Akif* adlı eserinin ikinci cildinde kaydediyor. Bu anlatmaların bir yerinde, Fatih Camii baş imamı şu önemli bilgiyi aktarıyor:

"Çocukluğunda bile emsali görülmeyen fevkalâdelikleri vardı (...) Baytar Mektebini birincilikle bitirdikten sonra Adana'ya memuren gitti. Bir müddet sonra geldi. Hatıra olarak orada yazdığı "Mahşer" adlı bir şiir ile, bir de "Naat-ı Şerif" verdi. "Mahşer"i hâlâ saklarım. Görseniz, mahşeri vukûundan evvel tahakkuk etmiş sanırsınız."

Akif'in sanatı bakımından önem arz eden bu iki şiire dikkati çekmek için, onların adlarını buraya özellikle kaydediyoruz. Fakat bu bilgiyi veren Fatih Camii baş imamı, Akif'in hastalığı ve vefatı sırasında henüz hayatta olduğu halde (vefatı: 2 Eylül 1937), Eşref Edip'in hiç olmazsa adı geçen şiirleri kendinden istememiş olması doğrusu bir gariptir. Ne var ki şiirlerin, bir gün ortaya çıkabileceğinden gene de ümidi kesmemek gerekiyor.

LÂTİFE*

Yapar herze-gûnun biri bir gazel
Ki mânâsı yok, lâfzı da müptezel!
Fakat kendi gayetle parlak bulur;
Kerrâren okur, dinletir, mest olur.
Biraz sonra neşreylemek de kurar,
Zarîfân-ı asrın birinden sorar.
Gözetmez o da hiç hatır, huzûr,
Beğendim demez, hem bulur bin kusur.
Herif şimdi tenkide hiddetlenir,
Rezilâne bir çok söver, söylenir!
Sövüşler teselsül edince zarîf
Demiş: 'Nesriniz nazmınızdan lâtif!

7 Temmuz 1898

* *Lâtife*, *Resimli Gazete*, 25 Haziran 1314/7 Temmuz 1898, nr. 81, s. 1062
Letâiften, Sıratı Müstakim, 10 Temmuz 1326/23 Temmuz 1910), nr. 99, s. 354
İbrahim Öztürkçü, "Mehmet Akif'in Bilinmeyen Birkaç Şiiri Etrafında", *Türk Edebiyatı,* Aralık 2016, nr. 518, s. 54-59

Mehmet Akif'in *Resimli Gazete* Döneminden bir *lâtife*si.
İlgili parça, *Şair Huzurunda Münekkit* başlığı ile *Safahat*'a da dahil çevrilmiştir. Ne var ki şiirin *Resimli Gazete*'deki hali ile, *Safahat*'a dahil edilmiş şekli arasında önemli bazı farklar göze çarpmaktadır. Bu farklılıklara dikkati çekmek için, şiiri bu bölümde de kullanmayı uygun bulduk. Dolayısıyla *Lâtife* başlıklı şiirin üç ayrı yayımı söz konusudur. İlki *Resimli Gazete*'de, ikincisi *Sebilürreşat*'taki yayımı (nr. 99, 10 Temmuz 1326/ 23 temmuz 1910) ve en son olarak da 1911 baskısı *Safahat*'taki şeklidir.

Şiirin ilk yayımı ile *Safahat*'a dahil edilmesi arasında geçen on üç yıllık dönem, Akif'in dil zevkindeki gelişmeleri ve dolayısıyla nerelere müdahale ettiğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Bu arada Akif'in yukarıdaki parçasına ilk işaret edenin, değerli araştırmacı İbrahim Öztürkçü olduğunu kaydedelim.

ZEVK-İ HAYÂL*

Eder de lem'a-i fıtrattan istifâze-i nûr
Olur likâ-yı seher besmezâr-ı şevk u sürûr
Yavaş yavaş uyanan kâinatı gördükçe,
Kalır nigâh-ı basiret, o neşveden mahmûr!
Sabâh içinde geceymiş bütün zamân-ı hayat
Temenniyâtı kılar vehleten hayale hutûr.
Bahar geçmeden ey çaresâz-ı ömrüm gel,
Ki ben de eyleyeyim cebr-i hâtır-ı meksûr.
Hayat içinde hayat istemez misin rûhum,
Bu zevk âlemi varken kalır mısın mehcûr?
Seninle devr edelim gel sühûl ü hadrâyı
Biraz da biz görelim ömr içinde rûy-i huzur!
Nesîmi, bülbülü, âheng-i cûyu dinleyelim
Yetişti olduğumuz nâle-senc-i ye's ü fütur!

---

* *Resimli Gazete*, 29 Kanunusani 1313/10 Ocak 1898, nr. 61, s. 723 (ilk 22 beyit)
Resimli Gazete, 5 Şubat 1313/17 Şubat 1898, nr. 62, s. 734-735 (şiirin kalan kısmı)
Eşref Edip, *Mehmet Akif*, c. 2, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi, İstanbul 1939, s. 196-197 (sadece 7 beyit)
Fazıl Gökçek, "Mehmet Akif'in Resimli Gazete'de Yayımlanan Şiirleri I", *Yedi İklim*, Mart 1996, c. 10, nr. 72, s. 26-30

Akif, bir sohbeti sırasında Eşref Edip'e şöyle diyor: "İlk şiirlerim *Resimli Gazete*'de çıktı. Takriben 1313-1314 rumi senelerinde. O şiirler *Safahat*'ta yoktur. Bunlar kemiyet itibariyle *Safahat*'a muadildir (İlk *Safahat* cildini kastediyor). En çok ahlâki, dinî, hikemî, pek az garâmi idiler."

Daha önce *Hazine-i Fünun*, *Mektep* ve *Gayret*'te çıkmış şiirlerini anmayan Akif, *Resimli Gazete*'dekileri böylece zikretmiş oluyor. İşte *Zevk-i Hayal* Akif'in, *Resimli Gazete*'de çıkan ilk şiiridir. Nitekim bundan sonraki sayfalarda gelecek bir hayli şiiri de aynı dergide yayımlamıştır. Arada, ancak birkaç parça şiiri ve tercümesi *Servet-i Fünun*'da çıkacaktır. Mehmet Akif'in *Resimli Gazete*'de çıkan şiirlerine, ilk olarak Eşref Edip işaret etti. Bu şiirlerin adlarını, yayım tarihlerini, çıktığı dergi sayılarını ve mısra adetlerini, bir tablo halinde düzenleyerek yayımladı: Bkz. (*Mehmet Akif*, c. I, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1938). İlgili eserlerin, "İlk Neşrettiği Şiirler" bölümü, s. 653-657.

Eşref Edip aynı eserin ikinci cildinde (1939), "Akif'in İlk Şiirleri" bölümünde (s. 189-202) bunları ayrı ayrı zikrediyor: *Zevk-i Hayal, İstiğrak, Bedreka-i İrfan, El-Hakku Ya'lû, Sadi'den* iki kıta, *Gazali, Fahreddin-i Razi, Acz, Bir Mektuptan, Bir Mektup, Sadi*'den tercüme iki kıta, yine *Bir Mektuptan, Nida-yı İbtihal, Leyle-i Veladet, Hafızıma* ve *Bir Hasbıhalden* (Toplam 19 parça). Ayrıca onlardan bazı bölümler de yayımlanıyor. Şiirlerin tamamını vermemesini ise, çok uzun oluşları ve kendi kitabının hacmini aşırı derecede şişireceği ile izah ediyor.

İşte Akif'in *Resimli Gazete*'de neşrolunan bu şiirlerine, son olarak Fazıl Gökçek el attı ve onları metin olarak *Yedi İklim* dergisinde yayımladı: Toplam 17 şiir. Eksikliğin sebebi ise, yeri geldikçe izah edilecektir. *Resimli Gazete*'nin 61-93 sayıları arasında çıkan bu şiirleri ve derginin ilgili sayılarını biz de özellikle gözden geçirdik ve Akif'in ilâve bazı yeni şiirleri ile karşılaştık. Bunlara yeri geldikçe işaret edeceğimizi hatırlatmakla iktifa edelim. Bu arada *Zevk-i Hayal*'in sonuna, *Resimli Gazete* yönetiminin, Akif'in şiirini ve sanatını takdir sadedinde şu notu düştüğü görülmektedir:

Sahâif-i edebiyata revnak efzâdır
Bu türlü şi'r-i nev, uslûb u lü'lü mensûr
Devam edip yazınız, biz de iftihar edelim
Zaman zaman-ı terakki, reva mı ye's ü fütûr?

Hevâ-yı sâf-ı rebîi teneffüs eyleyelim
Bu inzivaya bizi kimdir eyleyen mecbur?
Gehî nişîmen edip bir mahall-i mürtefii
Nigehbân olalım kâinata dûrâdûr!
Medâr-ı bahsimiz olsun serâir-i kudret
Hakâyık öyle bulutlarla kalmasın mestûr!
Şu hoş maîşetimiz tâ nihâye söylensin,
Hayatı anlamayanlar da bizden öğrensin!

Gehî çıkıp gezelim tarlalar civarında
Gehî karâr edelim bir suyun kenarında.
Şu cûybâr-ı letâfet-fezâya bak, Allah
Ne şâirâne menâzır verir güzârında.
Semada nûru sabâhat temevvüc ettikçe
Cihâniyânın olur çeşm-i ibtisârında:
Cemal-i subha bir âyine-i cilâ-efrûz
Ki Sâni'in asılı dest-i iktidarında.
Cibâl, heykel-i erbab-ı azmi andırıyor
Ne hoş karâr ediyor merkez-i vakârında.
Nazar tahayyür içinde kalır tabiîdir
Bu kâinâtta bir manzar ihtiyarında.
Gel ey refîk-i hayâtım, hayat böyle imiş
Cihanın olmayalım gel yoğunda varında.
Seninle âlem-i vahdette müsterih olalım
Bırak şu halkı, biraz kendi gîr ü dârında,
Yazık değil mi ki solsun şükûfe-i ümmîd
Şebâbımızda, hayatın o nev-bahârında.
Gel ey nedîm-i hayâlim, yetiş ki muntazırım
Bırakma rûhumu bâlin-i ihtizârında.
Yeter bu çektiğim âlâm-ı intizar, yetiş
Azab içindeyim ey yâr-gam-küsâr, yetiş...

Gehî nigâhımızı okşasın hazin hazin
Gurûb, o levha-i sevdâ meal-i hüzn-âgîn.
Lâtif bir sarılık aks edip bulutlardan
Ne reng-i câzibe-perver alırsa rûy-i zemin.
Nazar-rübâ olur elbette sevdiğim ondan
Senin o cebheni işrâk eden ziyâ-yı mübin.
Rıdâ-yı leyle bürünsek de bir zaman olsak
Şu kâinâta görünmek gavâilinden emin.
Lisan-ı hâl ile âlem güvâh-ı vahdet iken
Sen ol hakâyıkı etsen, yegân yegân tebyin.
Kulak kesilse vücudum da dinlesem seni tâ
Muhît-i a'zam için hasıl olsa bende yakîn.
Gözüm dehân-ı belîğinde kalsa subha kadar
Zihî merâm-ı hayâlî, zihî hayâl-i bihîn
Seninle dest-be-dest-i vifâk olursak eğer
Nigâh-ı ibrete bir levha eyleriz tezyîn.
Ki tavr-ı ülfeti ahd-i muhabbeti o kadar
Sarâhaten edemez kimse bir zaman tâyin.
Gel ey hayât-ı ümmidim, gel ey ümmid-i hayat
Bu yaşta olmayayım ye's ile memât-ı güzin.
Seninle geçmeyecek ömrü istemem hiç ben
Fedâ-yı can ederim geçmemek için senden.

O nâsiyendeki sâfiyyetin hayali kadar
Kemal gösterebilmiş midir cemâl-i seher?
Edîb-i kudreti seyr et ki eylemiş te'lif
Kitab-ı vechine benzer dehâ-nümâ bir eser!
Bakınca mahv-ı temâşâsı olmuşum, çok mu
Birer bedîa-i fıtrat o dilrübâ gözler.
Ziya kadar nazar-ârâ, onun kadar nâfiz
Nigâhı gör ki hafayâ-yı kalbi seyr eyler.
Dudaklarındaki rikkat sezâ-yı dikkat ise
Dehân-ı pâk-i latîfin sözün kadar dilber!
O sözlerin ki, birer nağme-i hakikattir

Terennümât-ı hezâr-ı bahârdan hoş-ter!
Senin nazîrini görmez, bu pek tabîidir
Nazar avâlim-i süflîde ey melek-manzar!
Aceb o çehre-i esmer kadar sevimli midir,
Tecessüm etse de görsek cihânda rûhu beşer.
Garib, hep seni tersîm eder nigâhımda
Zemîne mün'atif oldukça mihr-i câzibe-ver.
Şu ahterân-ı muzîa, şu kubbe-i hadrâ
Şu mevce-hîz çemenler, hulâsa her bir yer!
Olur nişâne-i rûyun rebî'-i nâmiye-zâ
Olur nümûne-i hulkun o vüs'atiyle fezâ!

Gittin beni kimsesiz bıraktın,
Milyon ile halk içinde böyle,
Haksız mıyım iştikâda, söyle!
Sen kim bana atâ-yı Hak'tın,
Ey hatırasıyla kaldığım yâr,
Cevr eyleme hatırım için gel!
Terk etmez idim bileydim evvel,
Dâmânını kalmadıkça nâçâr

10 Ocak 1898

BİR MEKTUPTAN BEYİTLER*

Seninle devr edelim gel füsûl-i hadrâyı
Biraz da biz görelim ömr içinde reng-i huzur!
.....

Şu hoş maîşetimiz tâ nihaye söylensin,
Hayatı anlamayanlar da bizden öğrensin!
.....

Gel ey refik-i hayatım, hayat böyle imiş
Cihanın olmayalım gel yoğunda varında.
.....

Revnak-ı leyle bürünsek de bir zaman olsak,
Şu kâinata görünmek telâşesinden emin.
.....

* Mithat Cemal Kuntay, "Akif'in Sanatkâr Tarafı Hakkında Notlar", *Safahat* (1950) baskısı, giriş bölümü.

Akif'in Adana, Halep, Şam bölgelerinde birlikte vazife yaptığı Baytar Miralayı İbrahim Bey tarafından tespit edilmiş şiirlerinden biri. Bunlar sayıca çok olmasına rağmen eline geçen defterden Mithat Cemal Kuntay ancak bu beyitleri naklediyor. Yine Mithat Cemal'in açıklamalarına göre bu beyitler; terkib-i bend tarzındaki uzun bir şiirin parçalarıdır ve Hacı İbrahim Efendi mektebinden yetişmiş Ali Bey adındaki bir arkadaşına yazılmışlardır. Bu bilgileri, 1950 baskısı *Safahat*'ın giriş bölümüne yazdığı mufassal değerlendirmesinde veren Mithat Cemal Kuntay, Akif'in hayatı ve dünya görüşü üzerinde en etkili kişilerden biri olan Miralay İbrahim Bey'in ilgili şiirin başına şu notları düştüğünü de kaydediyor:

"Şair-i mâhir-i fahr-i nâzımân, münşî-i edib-i beliğü'l beyân ve şair-i hassen-pesend, Arif Hikmet lisanından ilâhü'l mesnevî ünvân-ı mübecceliyle gıbta-fermâ-yı akrân, Orman Nezareti'nde Ziraat heyet-i fenniyesi erkânından Akif Efendi ile Adana ve Şam memuriyeti muhâlâsât-ı mütekabilemizi temin etmekle, ondan sonra mümâileyhin nâmı nâçizaneme olsun olmasın, tahrîr ve inşâd ile lûtfen irsâl ettiği mekâtip ve mesneviyâtını teşekküren kayd ve zapteyledim."

Dolayısıyla İbrahim Bey'in "kayt ve zapt" ettiğini söylediği sayısız mektup ve mesnevi tarzı şiir, bugün maalesef kayıp hükmündedirler. İşte, gerek Miralay İbrahim Bey'den naklen Mithat Cemal'in, gerekse Mithat Cemal nakli olarak Ertuğrul Düzdağ'ın yayımladığı bu şiir (*Safahat*, İz yayımcılık, İstanbul 2009, *Ali Bey'e Mektup'tan* başlıklı şiir) üzerinde biraz durmak gerektiği ortaya çıkıyor.

Şahsen biz, Ali Bey'e gönderilmiş olsa bile bu parçanın Akif'e ait yeni, müstakil bir şiir olduğundan o kadar emin değiliz. Çünkü şiirin ilk üç beyti ve bazı mısraları, Akif'e ait *Zevk-i Hayal*'in ilk üç bendinde birer beyit halinde yer almaktadır. *Safahat* ve Akif'in şiirleri üzerine vukufundan emin olduğumuz Ertuğrul Düzdağ'ın bu durumu gözden kaçırmış olması manidardır. Dahası Mithat Cemal ve Ertuğrul Düzdağ, ilgili mısraların terkib-i bend tarzında kaleme alınmış tek bir şiirden seçilmiş beyitler olduğunu söylemektedirler ki, o takdirde de şiirin diğer beyitlerinin, *Resimli Gazete*'de yayımlanan *Zevk-i Hayal*'de yer almamasının bir izahı gerekir. Bizim bu hususdaki kanaatimiz, Ertuğrul Düzdağ'ın *Ali Bey'e Mektup* başlığı ile yayımladığı şiirin, *Zevk-i Hayal*'den ayrı bir şiir olmadığı, ayrıca *Zevk-i Hayal*'in, *Resimli Gazete*'de çıkan kısımlarından daha uzun bir şiir olduğu ve seçilmiş çoğu beyitlerin de, şiirin mütebâki kısımlarından alınmış olabileceği şeklindedir. Bu arada şiir için Mithat Cemal'in ve Ertuğrul Düzdağ'ın verdiği 1900 tarihi ise büsbütün yanlıştır. Çünkü şiirin Akif'in Adana-Şam dönemine ait olduğu açıktır. Oralardan İstanbul'a, İstanbul'da oturan bir arkadaşına (Ali Bey'e) gönderilmiştir. 1900 civarında İstanbul'da bulunan Akif'in, gene İstanbul'da bulunan arkadaşına mektup-şiir göndermesi çok gerçekçi gözükmemektedir. Onun için biz şiirin sonuna, 1896-1897 tarihini koymayı uygun buluyoruz.

Kiminle akd-i kemal-i vedad kılmış isem
Lisan-ı hal ile her gün diyor peşîmanım.
.....

Vefa semaya çekilmiş, cihanda nâmı gezer
Eğer bir ehlini buldunsa, söyle kurbanım.
.....

Devam-ı leyle-i maziden olmuşuz bîzar
Açıl ki gün görelim ey sabah-i istikbal!
.....

Ağırca davranalım, her hayale kanmayalım,
Cihan yalancı kesilmiş, sakın aldanmayalım.
Riya yüz örtüsü olmuş bu bî-hayâ halka,
Yok eski alnı açık mertler, aranmayalım.

.....

Acep bu dâd u sitem âleminde biz de Ali
Niçin ziyan edelim de, niçin kazanmayalım?
Ya hâb-gâh-ı atalette böyle kalmayalım,
Ya büsbütün uyuyup, bir daha uyanmayalım.
Vatan cüdalığı bir ibtilâ sanırken âh,
Garip, gurbete hâhişker olduğum encam!

.....

Zaman geçer, nice bir inkılâb olur zahir,
Fakat bu şair-i pejmürde hep o Akif'tir!

1896–1897

İSTİĞRAK*

Eyler mi seni ihâta idrak
Ey nûr-u muhît-i hâk ü eflak!
Kabil mi feza kıyas olsunsun,
Mümkün mü ki gâyetin bulunsun?
Nerden geliyor bu feyz-i İlâhi
Bî-hadd ü bidâyet ü tenâhî?
Olmak emeliyle sanki mahrem
Daldıkça dalar hayale âdem.
Lâkin ne kadar teemmül etse
A'mâk-ı tasavvurâta gitse
Beyhude gider bütün o gayret,
Bir hiçe çıkar bu yol nihayet!
Bir noktaya saplanır ki efkâr
Ondan öte gitmek emr-i düşvâr!
Düşvâr ise neyse, âh lâkin
Geçmek o hududu gayrı mümkün!
Milyonla hakîm-i hikmet âgâh
Kalmış bu revişde hâh u nâ-hâh!
Çok fikr-i ziyâ-süvar durmuş,
Çok dîde-i ibtisâr durmuş!
Bir lâmîa iktibâsa yâ Râb!
Yol vermişsin ne sırr-ı agreb?
İdrak-i hakîkatinde ya Rab
Tasvir-i hüviyyetinde ya Rab!

* *Resimli Gazete*, 19 Şubat 1313 / 3 Mart 1898, nr. 64, s. 758-759
Eşref Edip, *Mehmet Akif* c. 2, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1939, s. 197 (sadece 6 beyit)
Fazıl Gökçek, "Mehmet Akif'in Resimli Gazete'de Yayımlanan Şiirleri I", *Yedi İklim*, Mart 1996, c.10, nr.72, s.26-30

Mehmet Akif'in Adana, Halep, Şam döneminde başlayan şiirlerinden ikincisi.

Bu şiire ilk olarak Eşref Edip dikkati çekerek bir bölümünü yayımladı. Akif'in yeni döneminde karşılaşmaya başladığımız bu yüksek tevhid fikrinin onda istiğraklı, vecidli algılamalara yol açtığı gözden kaçmıyor. Akif'in bu dönem şiirlerinde, toplumsal fayda ve algılamalardan ziyade, kendi ruhunda meydana gelen dalgalanmaları ifade gayreti daha bir ön planda gözüküyor. Dola yısıyla Akif'in *Gece, Hicran* ve *Secde* gibi daha nice şiirlerinin köklerine, bu dönemde kaleme aldığı eserlerde tesadüf edebiliyoruz. Zaten o, ne kadar mesnevi-hikâyeler kaleme alırsa alsın asıl, derin şiir damarının bu vadide cevelân edip durduğunu fark etmemek mümkün değildir. Akif'in Birinci *Safahat*'ta gene böyle, *İstiğrak* başlıklı harika bir şiirinin daha bulunduğunu kaydedelim.

Dünyalara sığmayan hayâlât
Bir nokta kadar gelir mi, heyhât!
Kalmaz mı ki farz içinde efkâr
Bir zulmet-i mahz içinde esrâr!
Her nesnede kudretin ayândır,
Her zerre senin için zebândır.
İhsâyı geçer şühûd-u vahdet
Hem her biri nev-zebân-ı hikmet:
Ulviyyeti sakf-ı âsmânın
Devvâr oluşu bu hâkdânın!
Etvâr-ı vakârı kûhsarın
Nazende edası lâlezârın!
Her nefhi nesîm-i müstetâbın
Her katre-i rahmet-i sehâbın
Her lem'ası neyyir-i münîrin
Her kabzası hâk-i müstenîrin!
Her yaprağı yerdeki nebatın
Her cilvesi ondaki hayatın!
Her yıldızı âlem-i semanın
Her dalgası bahr-i bî-kerânın
Terkîbi şu münteşir havanın
Tertibi o yeksanak gıdanın!
Edvâr-ı hayatı kâinâtın
Her devre tasallutu mematın!
Aheng-i lâtifi cûybârın
Binlerce füyûzu nev-bahârın!
Leylin o hazin sükûnu hâlî
Fecrin o cemal-i bâ-kemâli!
Mürgânın o savt-ı cezbe-zâsı
Savtın da hevâda i'tilâsı!
İnsandaki iktidâr-ı temyiz
Hayvandaki hiss-i hayret-engiz
Eşyadaki ihtilâf-ı bâhir

Yâ Râb, seni eylemez mi zâhir?
Ecrâm arasındaki kavânin
Bir vâzıı etmiyor mu tebyin?
Her fer oluyor asla maklûb!
Her zerre de başkasıyla meczûb!
Her kûşede bin cihan mahfi
Hem her biri ictihada kâfi!
Allâh... Nedir bu inkılâbât
Bî-hadd ü nihâye incizâbât!
Elbet bu şuûna bir mukallib
Elbet bu kadar cihana sahib
Vardır ki, sen işte ol Hudâ'sın!
Vâreste-i bedü intihâsın!
Sübhânallah... Nedir bu kudret
Baktıkça gelir ukûle hayret!
Bir kabza türâb olunsa tahlîl
Azdır sana sad hezâr tehlil!
Bir katre-i âb edilse tedkik
Hayran kalır ehl-i rey ü tahkik!
Teşrih-i hayata söz yetişmez
Tedkik-i nücûma göz yetişmez!
Zahirde egerçi lâ-mekânsın
Her yerde, fakat ziyâ-feşânsın!
Her yer sana cilve-zâr-ı vahdet
İnsanda gerek fakat basiret!
Yâ Rab... niye bir ridâ-yı hâciz
Altında bu kibriyâ-yı muciz?
Olmak dilerim şu sırra âgâh
"Lâ-yüs'el"e karşı söz mü yok, âh
İnsandaki iktidâr mahdud
Derlerdi, bütün bütün mü mefkud?

Ey mebde-i sahibü'l bedâyi,
Ey cümle mükevvenâta merci
Sensin bu kadar cihana malik
Memlûklerin cemî'i hâlik!
Her şey oluyor fenaya mülhak
Bâki ise âh, sensin ancak!
Lakin bu vücud hep ademse,
Varlıkta hudud hep ademse,
Bilmem ki nedir lüzum-u hilkat,
Gelmekte cihana yok mu hikmet?
İcadı abes mi kâinatın
Ölmek mi nihayeti hayatın?
Maksat yaşayışta bir sefer mi
İnsan yalnız gelir, gider mi?
Yok yok... Bu gidişte başka iş var
Elbette ikinci bir geliş var!
Eşya ki bütün meâsirindir
Hep mahfaza-i serâirindir!
Efsûs ki, görmüyor da gözler
Pek dûr oluyor yakîne sözler!
Ekvânı muhît olunca fazlın
Takdirine haddi var mı aklın?
Yâ Rab... Bana în ü ân gerekmez
Esrâr-ı cihan ü can gerekmez!
İllâ bana eyleyip delâlet
Göstermeli nerdedir hakikat!
Tevfik, refik-i râhım olsun
İmdadın ümid-gâhım olsun!
Günden güne artıp ictihâdım
Kalsın sana mutmain fuâdım!
Mahrum bırakma re'fetinden
Dûr olmayayım hidayetinden!

3 Mart 1898

BEDREKA-İ İRFAN*

Nümunedir azminden fezâ-yı nâ-mahdûd
Kemâl-i zatına yâ Rab bu kâinât-ı şühûd!

Semada, yerde, ufukta, denizde göllerde
Celâl-i kudretin olmakta cilve-sâz-ı şühûd

Senin celâil–i âsar–ı hâlikânendir
Tabiatin bu kadar hârikâtı ey mâbûd!

Zemin, bu nâ-mütenâhî fezâda bir seyyâh!
Döner gider o zamandan beri ki buldu vücud

Sema ihâta-i efkârdan da âlîdir
Nedir o âlem-i pehnâ-yı bî-kerân u hudûd?

Cihâniyâna nihânsın, fakat nişanelerin
Uyûn-ı hikmete her yerde, her zaman meşhûd!

Bakın avâlimi tanzîm eden kavânine,
Bakın nasıl ediyor arz-ı insicâm u hulûd?

Bi-nefsihî mi zuhûr eylemiş bu masnû'ât
Nedir o halde dünyaya gelmeden maksûd?

Nazar ne mertebe sathi de görse eşyâyı
Vücûd-u Hâliki idrâke yol açar mevcûd!

İnadı terk ederek ey sebükserân-ı zamân
Huzûr-ı Hak'ta durun cebhe-ber-zemîn-i sücûd!

---

* *Resimli Gazete*, 26 Şubat 1313/10 Mart 1898, nr. 65, s. 770 (ilk iki hane)
Resimli Gazete, 5 Mart 1314/17 Mart 1898, nr. 66, s.782 (son hane)
Eşref Edip, *Mehmet Akif*, c. 2, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1939, s. 197-198 (Sadece 7 beyit)
Fazıl Gökçek, "Mehmet Akif'in Resimli Gazete'de Yayımlanan Şiirleri I", *Yedi İklim*, Mart 1996, c. 10, nr. 72, s. 26- 30

Bedreka-i İrfan irfana yol gösteren, kılavuz anlamında. Yani yepyeni bir idrak ve bakış açısı ile özgün bir dünya ve âlem telâkkisi inşa edilmeye çalışılıyor bu şiirde. Kâinatı böyle derinden bir kavrayış, edebiyat ve düşünce hayatımız bakımından yepyeni bir hamle olarak kabul edilmelidir. Hem bir *tevhid* hem de özgün bir *münâcat* karakteri arz eden *Bedreka-i İrfan* başlıklı bu şiir, Akif'in Adana, Halep, Şam döneminde ortaya çıkan yeni şiirinin tipik örneklerinden biridir.

Odur yegâne Hüdâ, başka bir Hüdâ yoktur
Dönün, o saptığınız yolda ihtidâ yoktur!

Ulüvv-ü şânını izhâr için cenâb-ı Kadîr
Hudûs-u âlemi kılmış bu tarzda takdîr.

Esâs-ı fitratı vaz' ettiğinde dest-i ezel
Ne madde vardı, ne kuvvet, ne gördüğün bu esîr!

Dehâ-yı ukde-ber-endâzı bunca dâhînin
Sebât eder şu hakîkatte, eylemez taksîr!

Odur semâyı amidsiz bina kılan râfi'
Odur nücûmu bu sür'atle eyleyen tedvîr!

Semâdan arzı odur fetk eden bi-hükm-i sarîh
Odur kılan bütün ecrâmı incizâba esîr!

Fezâ ki nâ-mütenâhi deyip büyültüyoruz,
Onun kemâline olmaz Hudâ bilir ki nazîr!

Onun cemâl-i cemîlinden işte bir lem'a
Mükevvenâtı ziyâdâr eden sabâh-ı münîr!

Ne bârikât-ı ilâhîsi mümkinü'l ihsâ
Ne öyle zât-ı ilâhîsi kâbilü't tasvîr!

Nedir bu acz ü tereddüd beşerde yâ Rabbî?
Neden ukûl oluyor böyle pây-der-zencir?

Tarîk-i çün ü çerâ pek vahimdir zira
Bu yolda mahv u harâb oldu bir alay nihrîr!

Odur yegâne Hüdâ, başka bir Hüdâ yoktur
Dönün, o saptığınız yolda ihtidâ yoktur!

Benî beşerde tecelli eden fürûğ-ı kemal
Ziyâ-yı Hak'tan olur feyz-yâb-ı istikmal.

Kiminde fart-ı zekâvet olur refîk-i sedâd
Kiminde naks-ı dirâyet olur esâs-ı dalâl!

Dilerse nûr-u basiret verir de bir şahsa
Kılar o şahsı makâm-ı hakikate isâl.

Dilerse mürşîd-i irfan-penâhı da eyler
Onun muradı İlâhisi vehleten idlâl!

Ne âşinâları bîgâne-vâr terk ederek
Ne nâ-sezâları taltif eder, bakın müteâl!

Tecelliyâtı onun işte kâbilü'l idrâk
Değil ne mertebe vâsi de olsa fikr ü hayâl!

Ukûlü durduruyor hârikât-ı Rabbânî!
Nedir bu kahr-ı celâli, nedir bu tavr-ı cemâl?

Nedir bu hâl-i garâib-meâl, yâ Rabbî
Neden miyân-ı serâirde kalmış istikbâl?

Ne semte doğru teveccüh ederse etmededir
Zavallı fikri hemân acz ü hayret istikbâl!

Kazaya arz-ı rızâdan güzel tarîk olamaz
Hudâ'ya rabt-ı ümid eyleyen kalır hoş-hâl.

Odur yegâne Hudâ, başka bir Hudâ yoktur
Dönün, o saptığınız yolda ihtidâ yoktur!

10 Mart 1898

EL-HAKKU YA'LÛ*

Evet, görmemiştir bu âlemde göz
Şu "el-hakku ya'lû" kadar doğru söz!
Hakikat teâlidedir daima
O şahbâza mahsûstur itilâ!
Hakikat hubût eylemez yükselir
O miraca nerden tenâhi gelir?
Ziya, perde-pûşu zılâl olsa da
Sadâ dursa, bî-intikal olsa da
Hakikat gurûb eylemez bir zaman
O eyler fezalarda tayy-ı mekân!
Teâmi, tecâhül, tegâfül, inad
Değil hiç şâyeste-i istinâd!
Bu gerdenkeşî sürsün üç gün meğer
Yalan doğruya akıbet baş eğer!
Evet bir an için belki perdedir
Güneş nerde, yoksa bulut nerdedir?
Görünmezse evvelce mâh-ı sıyâm
Gelir bir gün elbet olur bedr-i tâm!
Semâvâta korkar da bakmaz isen
Ne hacet azizim, emin ol ki sen
Onun nuru yerden de rahşân olur
Gezen dîde-berpâ nasıl kurtulur?
Tarassut edenler hilâli görür
Teannüd eden bedre karşı yürür!

* *Resimli Gazete*, 12 Mart 1314/ 24 Mart 1898, nr. 67, s. 794
Eşref Edip, *Mehmet Akif*, c. 2, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1939, s. 198 (Sadece 6 beyit)
Fazıl Gökçek, "*Mehmet Akif*'in *Resimli Gazete*'de Yayımlanan Şiirleri I", *Yedi İklim*, Mart 1996, c. 10, nr. 72, s. 26-30

"Hak daima üstün gelir, hiçbir şey ona baskın çıkamaz" anlamına gelen *El-hakku Ya'lu, Bedreka-i İrfan*'ın devamı mahiyetindedir. Aradaki fark bu parçanın mesnevi biçimi ile karşımıza çıkmasıdır.

Ne lâzım bu nâ-hak yere iddia
Hata başka, hak başkadır daima!
Zemin başkadır, âsuman başkadır
Mekân başkadır, lâ-mekân başkadır,
Bekâ başkadır, intiha başkadır
Ezel başkadır, ibtida başkadır,
Haber başka şeydir, ayân başkadır
Duyan başkadır, anlayan başkadır.
Bilen bilmeyen bir değil, bir zaman
Filânla falân olmuyor hem-zeban
Garaz bir midir safvet-i kalb ile,
Değil der, garazkâr olanlar bile!
Hakîmin birinden işitmiş idim,
Çocukken bakın ezber etmiş idim:
Tedavisi en müşkil, en güç maraz
Garazdır, garazdır, garazdır, garaz!

24 Mart 1898

SADİ*

Şair-i hakîm Arif Hikmet
Beyefendi hazretlerine

Şu üstad-ı irfan-penâhın bu gün
Hakikatte şakirdiyiz biz bütün
Mürebbi-i efkâr-ı ümmet odur,
Eden halka tedris-i hikmet odur.
Odur şi'ri hikmetle mezc eyleyen
Odur şiir namıyle hak söyleyen
Tasavvur edilsin, olur şey değil
Ki geçmiş iken altı yüz bunca yıl.
Gülistan'ı hâlâ hazan bilmiyor,
Safa-yı rebîisi eksilmiyor!

Ne mezher ki bir verdinin bin bahar
Kadar zevk–i bînân için hükmü var!
Ne mazhar ki bir düşse nûru nigâh
Gelir başka yerler karanlık, siyah!

---

* *Resimli Gazete*, 19 Mart 1314/ 31 Mart 1898, nr. 68, s. 806-807
Eşref Edip, *Mehmet Akif*, c. 2, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1939, s. 198 (Sadece 4 beyiti)
Fazıl Gökçek, "Mehmet Akif'in Resimli Gazete'de Yayımlanan Şiirleri II", *Yedi İklim*, Nisan 1996, c. 10, nr. 73, s. 52-63

Resimli Gazete yönetiminin, Akif'in dergiye verdiği şiirlerden son derece memnun olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 61'inci sayıda *Zevk-i Hayal*'in sonuna konulan, *Resimli Gazete* imzalı dörtlük bunun açık bir kanıtı idi. İşte bu sayıda çıkan *Sadi* başlıklı şiirin sonuna düşülen aşağıdaki beyit/notlar da, aynı yöndeki bir kanaati ifade etmektedir:

Yaz, ey şair-i ter-zebân yaz
Bu tavır, bu ahenk pek dil-nüvâz
Bu intâk u teşhisine bî-gümân
Olur ruh-ı Sadi de takdir-hân
Bilir birbirin ehl-i hâl ü kemal
Eder daima hikmete imtisâl
Bu feyz ü bu im'ân ü itibar
Nasıl olmasın bâis-i iftihar

Sadi başlıklı şiir, Akif'in yeni şiir döneminde ikinci bir kanal teşkil ediyor. Mesnevi biçimi ile kaleme alınan şiirin bir yerinde Akif:

Odur sade pîrâye-i hafızam
Ne var başka sermaye-i hafızam?

dediği gibi, baktığı-gördüğü her şeyin arka planında yatan hikmete ermek onun için oldukça önemli bir mesele haline gelmektedir. Diğer bir hususa daha işaret etmek gerekiyor: İlgili şiirin sonunda, *Sadi*'den iktibas farsça on beyit daha bulunmaktadır ki onları buraya almayı gerekli görmedik.

Bu gülşen ki her lâhza meftûhtur
Temâşâsı nev-neşve-i ruhtur!
Bakın her yerinde hezâran hezâr
Letafetle olmaktadır nevha-kâr!
Bütün nağme-sencân-ı dehre salâ,
Duyan var mı bir böyle ulvi sadâ?
Ne ateşli sözler, ne parlak meâl
Serâpâ makâlâtı rûhu'l kemâl!
Güler güldürür, ağlayıp ağlatır
Fakat daima bir esas anlatır!
Küçük kıssalardan büyük hisseler
Çıkarmış mıdır kimse Sadi kadar?
Lafonten mi Sadi'ye sânî olur?
Bu davaya kim istitâat bulur?
Çıkın, söyleyin siz de ey şairan,
Yazılmış mıdır başka bir Bostan?
Letâifte kâ'bında yoktur edip
Mevâizde bir bî-müdânî hatip!
Hakikatten ayrılmamak şanıdır
O âlemde maşûk-ı vicdanıdır!
Bekâ, namının her zaman yârıdır
Fenâ bilmeyen varsa âsârıdır!
Odur sade pîrâye-i hafızam,
Ne var başka sermâye-i hafızam?
Hayalim onun mehbiti'n nûrudur,
Gözüm gerçi müştakı, mehcûrudur!
Cebîn-i mübîninde lâmi dehâ!
Cemâl-i kemâlinde sâti zekâ!
Nigâhında bir hârikulâdelik
Külâhında pejmürdelik, sadelik!
Tekellüfden asûde, bî-kayd ü bâk
Kalender, âbâ-pûş bir pîr-i pâk!
Gelir hatırımda tecessüm eder
Zarifâne güya tebessüm eder!

Fakat öyle bir hoş sabâhat ile
Ki subhunda yoktur baharın bile!
Edibâne bin nükte eyler beyan
Hakimâne çok bahs eder dermeyan.
Biraz laûbâlicedir meşrebi
Taassup götürmez imiş mezhebi!
O söyler de ben istimâ eylerim!
Coşup gâh olur kim, sema eylerim
Benim şeyh-i sâhib-fütûhum odur
Delilim, müzekkî-i ruhum odur!
Durun söylüyor, şöyle bir dinleyin!
Hakikat nasılmış görün belleyin:
"Benî âdem a'zâ-yı yek-digerend
Ki der âferîneş zi yek gevherend"

31 Mart 1898

KITA*

Bir gün azıcık kazmayı vurdum yere nâgâh
Aks etti derinden bana şu nâle-i câŋgâh:
Zinhâr, yavaş vur ki bu toprak yığınında
Bilsen ne kadar baş, ne kadar göz yatıyor âh!

7 Nisan 1898

* *Resimli Gazete*, 26 Mart 1314/7 Nisan 1898, nr. 69, s. 820
Fazıl Gökçek, "Mehmet Akif'in Resimli Gazete'de Yayımlanan Şiirleri II", *Yedi İklim*, Nisan 1996, c. 10, nr. 73, s. 52-63

Akif'in *Sadi*'den (*Bostan*) yaptığı bir çeviri.

KITA*

Bir gün satılık bir köle gördüm gidiyordu
Biçare dönüp sahibine böyle diyordu:
Çok bende bulurlar sana benden iyi lâkin
Bulmak bana zâtın gibi heyhât ne mümkün?

7 Nisan 1898

* *Resimli Gazete*, 26 Mart 1314/ 7 Nisan 1898, nr. 69, s. 820
Fazıl Gökçek, "Mehmet Akif'in Resimli Gazete'de Yayımlanan Şiirleri II", *Yedi İklim*, Nisan 1996, c. 10, nr. 73, s. 52-63

Akif'in *Sadi*'den (*Bostan*) yaptığı bir başka çevirisi.

GAZALİ*

Üstâd-ı fâzılımız Hoca
Hâlis Efendi hazretlerine

Gazali ki şark ufkunun nûrudur
Füyûzâtı garbın da manzûrudur.
Kemâlinde bürhâna yoktur lüzûm
Gazalî nedir, bir muhîtü'l ulûm!
Hakikat o dâhi-i ulvî-nazar
Görünmekte enzâra fevka'l beşer!
Bakın bunca âsâr geçmiş iken
Onun devri âzâdedir geçmeden!
Gazali ki şâkird-i irfânıyız!
Hudâ şahit olsun ki hayranıyız!
Ferâmûş eylemez o üstâd-ı kül
Bu hâlet olur şân-ı ahlâfa zül
Kütüphâneler terk eden bir kerîm
Hem İslâm'a hüccet olan bir hakîm
Ferâmûş olunmak muvâfık mıdır?
Bu küfrân-ı nimet de lâyık mıdır?
Gazali ki vermişti ilme hayat
Tasavvur olunmaz onun'çün memât!
Bekâsında yoktur vukûf u hudûd

---

* *Resimli Gazete*, 2 Nisan 1314/ 14 Nisan 1898, nr. 70, s. 830-831
Eşref Edip, *Mehmet Akif*, c. 2, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1939, s. 198 (sadece 2 beyit)
Fazıl Gökçek, "Mehmet Akif'in Resimli Gazete'de Yayımlanan Şiirleri II", *Yedi İklim*, Nisan 1996, c.10, nr.73, s.52-63

Şiirdeki bazı beyitlerden anlaşıldığı kadarıyla Akif, Seyhan/Adana civarında beş ay kadar vazife icabı dolaşmış, vazife dışı zamanlarında da Gazali okumaları ile meşgul olmuştur. Dolayısıyla Gazali'yi konu edinen bu güzel şiirin, Akif'in Adana'da bulunduğu bir sırada kaleme alınmış olması kuvvetle muhtemeldir:

"Dolaşmıştım evvelce hasbel kader
Havâli-i Seyhan'da beş ay kadar.
Yazın, çok sıcak bastığı bir zaman
Bizim hücre olmuştu dûzah-nişân!
Oturmuştum akşama dek öğleden
Garîbane nehrin kenarında ben!
Kitabıyla meşgul iken hazretin
Şaşırdım o dâhi-i zî-kudretin
Makâlinde mahsûs ulviyete
Sarıldım hemân hâme-i hayrete!"

Ki olmuş mübeşşer bi-feyzü'l hulûd!
Evet, eylemiştir bugün rûzgâr
O timsâl-i ulviyeti târumâr!
Vücudundan asla görünmez eser,
Mezarında otlar, çiçekler biter!
Kalan varlığından bir arşın türâb!
O toprakta hatta edersek hesâb
Görürsün nasıl inkilâbât ile
Evet, kaç bin ecsâd-ı emvât ile
Teşekkül-pezîr oldu? Lâkin, bu hâl
Değil bizce mevzûu bahs u makâl
Bu varlık esasen ademdir adem!
O varlık ki bitmez, odur mültezem!
Kalır nâmı bâkî kalan ber-hayât
Bu câvîd olan ömre yoktur memât!
Gazali ki ervâh bezmindedir
Hakikatte dünyadadır, zindedir!
Bırakmış bu âlemde bin yâdigâr
Olur yâd-ı irfânı da pâyidâr!
O allâme-i maşrıkî şimdi yok
Telâmîzi lâkin adedden de çok!
Şuâ'âtı mâdâm gâip değil
O neyyir de öyleyse gâib değil!
O hoş kubbedir ki cihan, daima
Kalır hâl-i aslîsi üzre sadâ!
Neler söylemişse mukaddem selef
Haberdar olur böylelikle halef.
Fonoğraf mıdır yoksa bilmem nedir
İlâhî İlâhî, bu âlem nedir?
Sadedden uzaklaştı zannım kelâm
Bu mebhas değildir esasen meram!
Gazali bugün var mıdır, nerdedir?
O lâzım mı? Asârı ellerdedir!

Dolaşmıştım evvelce hasbel kader
Havâli-i Seyhan'da beş ay kadar.
Yazın, çok sıcak bastığı bir zaman
Bizim hücre olmuştu dûzah-nişân!
Oturmuştum akşama dek öğleden
Garîbane nehrin kenarında ben!
Kitabıyla meşgul iken hazretin
Şaşırdım o dâhi-i zî-kudretin
Makâlinde mahsûs ulviyete
Sarıldım hemân hâme-i hayrete!
Büyük iş imiş, etmemiştim hesap
Bakın eylemiştim şu yolda hitap:
Bürhân-ı kemâlisin bu dinin
Ey râh-nümâsı vâsılînin!
Zatında nedir o feyz-i sermed
Ey lem'a-i neyyîr-i Muhammed!
Muhyî-i ulûmsun Gazâli!
Allah meziyyetin ne âlî?
İlham ile yazdığın eserler
Şâyândır olunsa yekser ezber!
Kimya-ı Saadet'inde işte
Bir ukde bırakmadın güzeşte!
Eyler reh-i müstakimi isbat
Kıstasına söz gelir mi heyhat!
Yoktur kizbin haberlerinde!
Olmuştu bütün eserlerinde
Tevfîk-i Hüdâ refîk-i râhın
Düstûr-ı Nebî li-hâza-gâhın
İslâm'a şerefte hüccet oldun!
Bir hüccet-i istitâat oldun!
Dünyada bizim penâhımızsın!
Ferdâda ümmîd-gâhımızsın
Terk eylediğin hizânelerden
Bir hayli kurâza topladım ben!

Ben kim imişim? Bugün eâzım
Görmekte bu iltikâtı lâzım!
Hem-asrın olaydı İbni Sina
Dersinde olurdu halka-pîrâ!
Zira sana ey hakîm-i fâzıl
Âlemde görülmemiş muâdil.
Fâzıl mı dedim, nedir bu tabir?
İrfânını mümkün olsa takdir
Allah bilir ol kadar büyüktür
Efdal sözü nisbeten küçüktür!
Mantıkta imam-ı ter-zebânsın
Hikmette müşârün bi'l-benânsın!
Var harikadan eser sözünde
Bir şi'r-i beliğ her sözünde!
Varken o Gazâliyâne tedkik
Karşında durur mu hiç zındık?
Sayende olup sedâda mazhar
Şân almadadır Muhammedîler!
Meydan-ı şerefte safder oldun
Dahilere gıpta-âver oldun!
Ahlâkını gösterir kitabın
El-hak o kitab-ı müstetâbın
Her satırı define-i edebdir!
Her bir sözü bizce müntehabdır!
Her safhası eblağu'l hutebdir!
Mecmû'u da hikmetü'l Arebdir!

Pîrâye-i dest-i hürmetimdir,
Ta'zîmi yegâne tâ'atimdir!
Vahdette refîk-i ülfetimdir!
Bâdî-i kemâl-i miknetimdir
Elhâsıl ey âsmân-ı vâzıh
Her kevkebin iktidâya sâlih!
Medhinde ne söylesin zebânım?
Hayran bu ulüvvü şâna canım!
Durdukça cihanda nûru hikmet
Sensin hele âb-rû-yı ümmet!
Ey server-i zümre-i ekâbir!
Bizler oluruz seninle fâhir
Sen vâris-i feyz-i Mustafa'sın!
Dinin gibi bâhirü'l bekâsın!
Aşk olsun o dine kim, hakikat
Ahkâmı verir ukûle hayret!
Her ferdi kemale kâdir eyler
Binlerce hakîm zahir eyler!
Bir merd yetiştirir ki dünya
Meftûnu olur onun serâpâ!
İnkâra kimin kalır mecâli
Meydanda durur iken Gazali!
Artık sözü kesmek isterim ben
Itnâbdan ihtisâr ahsen!
Etsem bile acizane takdim
Azdır sana sad hezâr ta'zîm

14 Nisan 1898

FAHREDDİN-İ RÂZİ*

Namı sername-i manzumem olan Fahreddin
Yedi yüz yıl kadar olmuş, olalı huld-güzîn
Elli altmış sene tahsil ile uğraşmışken
Hikmetin, marifetin gâyetini aşmışken
O dehasıyla, o fazlıyla diyor kim: "Eyvâh!
Olduğum var ise ömrümde nihayet âgâh
Sade mahiyet-i aczimden ibaret kalıyor,
Anlaşılmaz hele binlerce hakikat kalıyor!
Hâke ric'at ediyor gerçi bu fani ecsâd
Hangi yer olsa gerektir fakat ervaha meâd?
Öyle pek nâmütenâhi değil idrak-i beşer
Halli matlûb mesâil ise bitmez, o biter!
Yer gelir hiç yürümez sendeki ilm-i ma'kûl
Orda kösteklidir ikdâm-ı terakki-i ukûl
Âh, yetmiş iki yıl daim olan hayât
Bana bir fâide bahş etti mi sandın, heyhât!"

*

Bunu ben söylemiş olsam olamaz tesiri
Düşünün, âlemin üstadı olan nihrîri!
Öyle nihrîr ki asrında geçen cümle ulûm
Ona malûm idi, hem öyle ki cidden malûm
Fıkh u tefsirde, mantıkta, riyâzide imam
Tıpta, heyette, akâidde serefrâz-ı enâm
Görmedik kimsede Râzi gibi her fende rüsûh
Beşerin kârı değildir bu kadar fende rüsûh!

* *Resimli Gazete*, 9 Nisan 1314/21 Nisan 1898, nr. 71, s. 842-843
Eşref Edip, *Mehmet Akif*, c. 2, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1939, s. 199 (sekiz beyit)
Fazıl Gökçek, "Mehmet Akif'in Resimli Gazete'de Yayımlanan Şiirleri II", *Yedi İklim*, Nisan 1996, c. 10, nr. 73, s. 52-63

Mehmet Akif'in Sadi, Gazali ve Fahreddin-i Razi gibi klasik İslâm mütefekkirlerini şiirleştirmeye çalıştığı bu eserleri, dönemin düşünce hayatı ve edebiyatı bakımından çok yeni denemelerdir. Akif'in hemen tamamiyle kendine mahsus kabul edebileceğimiz bu yeni idrak biçimini, dönemin düşünce hayatı ve edebiyatı için yeni bir damarın harekete geçirilmesi olarak değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü onda gördüğümüz yeni hal ile ne Muallim Naci'de ne de İsmail Safa'da karşılaşma imkânı bulabiliyoruz. *Servet-i Fünun*cuların ise zaten böyle bir yanı bulunmuyordu.

Bilir erbabı ki bir mesleğe hakkıyle vukuf
Ona tahsis-i hayat etmeye ancak mevkuf!
Akla hayret veriyor işte bunun'çün hazret
Bu ne himmet, ne metanet, ne dehadır hayret!
Bilemem şahide muhtac mıdır davâmız?
Haydi olsun! Ne olurmuş, değiliz ya aciz.
Bunca âsâr-ı hakîmanesi var ellerde,
Sade ellerde değil, bir çoğu da ezberde!
Bu kütüphane-i âlemde Mefâtîhu'l-Gayb
Duracak şan u şerefle ebediyen lâ-reyb.
Hazretin kuvvet-i irfanını nâtık o eser
Pâyidâr olsa gerek metn-i semavisi kadar!
Nass-ı kâtı gibidir ordaki ahkâm bütün
Hangi bir mebhasi şayeste-i tarîz bugün?

*

Bir gün üstad-ı muazzam oturup ağlarken
Biri gelmiş yanına kendi ahibbâsından.
Hazretin halini gördükte maal-istiğrâb
Sormuş esbâbını, almış bakınız böyle cevap:
Tam otuz yıl ki hakikat diye neşr eylediğim
Bir mühim meseleden şimdi habîr oldum kim,
Başka bir türlü imiş, bense hata eylemişim
Anladım zannederek, anlamadan söylemişim.
Ye'si tadil ne mümkün, bana durmak ne demek?
İşte mahv oldu bir anda o kadar yıllık emek!
Ya bugün hak görünen şeyde nedir elde sened?
Ki yarın olmayacak böylece şayeste-i red!
Sıyt-ı irfanı semalarda gezen Fahreddin
Görerek aczini olmakta iken ser-be-zemin
Ne bu tavrın, ne bu vaz'ın senin ey gerdenkeş
Üç buçuk söz ile allâme mi oldun a gebeş!
Ne küçük der ne büyük der, ne selef der ne halef
Sade tahkire yürürsün bu mudur sence şeref!

Niçin eslâfı muhakkar görelim ey ahlâf,
Biraz insâf gerektir bize insaf, insaf...

*

Ben demem eldeki âsâr ile kani olalım
Müteceddidlere, say ehline mani olalım!
Gayret erbabını hürmetle telâkki ederiz
Ne demek, çünkü biz onlarla terakki ederiz.
Biliriz biz ki oturmakla yol almak olamaz,
Bunca akvâm giderken geri kalmak olamaz.
Bakın, eslâf nasıl sa'y-i beliğ etmişler
Hangi himmettir o himmet ki diriğ etmişler!
Biz de onlar gibi cehd eyler isek elhâsıl
Oluruz Kâbe-i ulyâ-yı merâma vasıl.
Demiş olsak, selefin yazdığı âsâr yeter
Ayb olur.. Onları teksîrdedir çünkü hüner
Demiş olsak, o kütüphanelerin hepsi bugün,
Köhne şeyler ile mâlî, bırakın da çürüsün!
Duyan erbab-ı dirayet diyecek, aşk olsun!
Yazalım da şu hakîmâne sühan meşk olsun!
Oğlum onlar çürümez, taze durur haşre kadar
Sen çürürsün, buna yoktur ya sözün zerre kadar!

*

Sevk-i mebhasle sadeden azıcık dûr oldum,
Herkesin bildiğini yazmaya mecbûr oldum.
Fazla sözler deverân eyledi mâdâm yine
Bahsi ircâ edelim hazret-i Fahreddin'e.
Rûhu mağfûrunu takdis edelim, şâd edelim
Nâm-ı ulvisini hürmet ile irâd edelim
Şân-ı irfanına hayrettedir erbâb-ı kemâl
Kimi bulmuş sana tarih, seleflerde misal?
Sade mazide mi takdir olunurdun, heyhat!
Sana hürmette kusur etmeyecek istikbal

Her zaman âlemi tenvir edecektir feyzin
Bu ufuklarda müdâmen kalacaksın cevvâl
Nasıl olsun bu kadar şa'şaa pâmâl-i zevâl
Ebediyyet seni etmekte iken istikbâl?
Milletin mefhar-i şân-âverisin Fahreddin
Allah Allah bu ne parlak, bu ne ulvî ikbâl?
Nam-ı pâkin cevelân eyleyecek maşrıkta
Daim oldukça bu âlemde esîr-i seyyâl
Tuttuğun mevkie varmak hele dursun şöyle,
Sanırım eyleyemez bir çoğumuz sevk-i hayâl!
Yürümez oldu kalem şerh-i kemâlâtında
O da benden daha râcil, daha mahrum-i mecâl.
Hiç bir nâzım-ı şûrîde-serin kârı mıdır
Böyle bir bahsi tutup eyleyebilmek ikmal?
Artık evsafını ihsâya çalışmaktan ise
Bârekallâh deyip, etmeliyim hatm-i makal

21 Nisan 1898

ACZ*

Ma'dûm oluyor zavallı gayret
Mübhem kalıyor bütün hakikat
Her mes'elenin zemini ibret
İdrak olunan meâli hayret
Bak âleme her taraf serâsir!
Dünyaya geliş hayat için mi
Yahut yaşayış memât için mi
Bilsem ki bu kâinat için mi
Ya onda biraz sebat için mi
Bin velvele bir merama dair!
Hiçbir şeyin hakikatinden
Vakıf değilim sorar isen ben
İndimde şu oldu sade rûşen
Kim zulmet-i mahz imiş fen
Efkâr ise yokla uğraşırmış!
Aklın o kadar kemali yokmuş
Hal anlayacak mecali yokmuş
Hem anlamak ihtimali yokmuş
Varmış sözünün meali yokmuş
İnsan yalnız heves taşırmış!

* *Resimli Gazete*, 30 Nisan 1314/ 12 Mayıs 1898, nr. 73, s. 866

Eşref Edip, *Mehmet Akif*, c. 2, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1939, s. 199 (sadece 2 bendi)

Akif'in oldukça hareketli, adeta seke seke ilerleyen yeni bir şiir denemesi.

Sanki Şeyh Galib'in tardiyelerinden yola çıkmış gibi bir havası var bu şiirin. Fakat şiir, muhtevası itibariyle Galibâne değil, tamamiyle Akifâne'dir. Ertuğrul Düzdağ, Akif'in yukarıdaki şiiri Edirne'de baytarlık yapan Fazlı Yegül'e 1905 yılında bir mektupla birlikte gönderdiğini belirtiyor. Ayrıca bu güzel şiir için Akif mektubunda, "Eski Şeylerden" biçiminde bir not düşmüş. Bkz. *Safahat*, İz Yayımcılık, İstanbul 2009, s. 596.

Tahsil-i kemale yoktur imkân
İkmal olunur mu bunca noksan?
Dursun hele iktisab-ı irfan
Bir haddini öğrenirse insan
İnsanlığı anlamış demektir.
Ey mîr-i mükemmelü'l hısâlim
Pek sade görünmesin makâlim
Bir kerre melâl içinde halim
Yok şi'r ile bir de iştigalim
İnsafı bırakmamak gerektir

12 Mayıs 1898

BİR MANZUM MEKTUPTAN*

Ey peyk-i safâ-resân-ı cânân
Ey levh-i nazar-rübâ-yı vicdân!
Kabil mi ki bir bakışta hâşâ
Kansın sana dîde-i temâşâ?
Sinemde vişâh-ı şevksin sen
Hayran-ı füyûzunum senin ben!
Günden güne artan iştiyâkın,
Yıllarca devam eden firakın
Makhûru olan bu yâr-ı mehcûr
Bir lâhza içinde oldu mesrûr!
Nerden bu zuhûr-u nâgehânî?
Ey nûr-u mübîn-i âsmânî!
Bilmem ki ne oldum, Allah Allah
Hep dîde kesildi cân-ı âgâh!
Sen kuhl-ı uyûn-ı hasretimsin,
Sen fâtiha-yı saadetimsin!
Mihnet-zede bir garîb-i zârın,
Yakûb-u hazîn-i girye-bârın
Pîrâhen-i müşk-bûyu dildâr
Çeşmânını eylemez mi nevvâr?
Şükrânesidir kudûmunun can
Kurbânınım ey beşîr-i cânân!
Feyz-i seher-i sabîhi geçtin,
Can vermekte Mesîh'i geçtin!
Dildâr edeli cefâyı mu'tâd

* *Resimli Gazete*, 28 Mayıs 1314/9 Haziran 1898, nr. 77, s. 1014
Eşref Edip, *Mehmet Akif*, c. 2, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1939, s. 199-200 (Sadece 2 beyit)
Fazıl Gökçek, "Mehmet Akif'in Resimli Gazete'de Yayımlanan Şiirleri II", *Yedi İklim*, Nisan 1996, c. 10, nr. 73, s. 52-63

Akif'in *Safahat* öncesi dönemine ait, fakat kime yazıldığı da malûm olmayan bu manzum-mektup örneği, onun *Resimli Gazete*'de çıkan en güzel şiirleri arasında yer almaktadır. Bu şiirin adı *Bir Manzum Mektuptan* olduğuna göre, aslının daha uzun olabileceği, ya da yayımlanmamış bazı kısımlarının bulunabileceği hatıra gelmiyor değil.

Bir lâmia etmiyordu îkâd
Bilmem, nasıl oldu sen göründün
Zulumât arasında nûra döndün!
Yârin bana yâdigârısın sen
Mazi görünür bakınca senden
Mazi, o da bir zaman imiş âh!
Rüya gibi oldu şimdi billâh
Gel bârika-zâ-yı mahfilim ol
Muzlim gecelerde meş'alim ol!
Gel bezm-i elemde hem-demim ol
Bîgâne bulunma mahremim ol!
Gel koynuma gir de hırz-ı can ol
Ya gerden-i şevke bir nişan ol,
Ya çık ser-i hürmetimde tâc ol,
Ya parla gönülde, bir sirâc ol
Tâ mahv olayım o nûr içinde,
Cevlân edeyim sürûr içinde.

9 Haziran 1898

O GÜZEL TERANELERDEN*

Yandım o güzel terânelerden
Ey bülbül-ü nev-nevâ-yı lâhût!
Duysaydı şu lahn-i hak-pesendi
Dâvûd bile olurdu mebhût!

9 Haziran 1898

* *Resimli Gazete*, 28 Mayıs 1314/ 9 Haziran 1898, nr. 77, s. 1014
Fazıl Gökçek, "Mehmet Akif'in Resimli Gazete'de Yayımlanan Şiirleri II", *Yedi İklim*, Nisan 1996, c. 10, nr. 73, s. 52-53

Akif'te şiir damarını harekete geçiren faktörlerden biri olan "ses" uyarmaları, bu kıtada bir kere daha karşımıza çıkıyor. Şairin o anda, "Lâhuti âlemlerden ilgili yepyeni, bakir sesler taşıyan ya da o âlemlere has ezgilerle söyleyen" birisini dinlediği kuşkusuzdur. Güzel ses ve ezgilere karşı onda gördüğümüz bu yüksek teyakkuz durumu ile Akif şiirinin sonuna kadar karşılaşma imkânı bulacağız. Kıtaya yukarıdaki başlığı biz verdik.

KITA*

Oluyor yâd-ı hazîniyle gönül mahv-ı garâm
O tabiî, o rebiî negamâtın Hâfız!
Sen figan etmelisin, ben dahi mest olmalıyım
Başka yok zevki bu âlemde hayatın Hâfız!

9 Haziran 1898

* *Resimli Gazete*, 28 Mayıs 1314/ 9 Haziran 1898), nr. 77, s. 1014
Fazıl Gökçek, "Mehmet Akif'in Resimli Gazete'de Yayımlanan Şiirleri II", *Yedi İklim*, Nisan 1996, c. 10, nr. 73, s. 52-53

İleriki sayfalarda yer alacak ve gene *Resimli Gazete*'de yayımlanmış olan *Hâfız'ıma* başlıklı şiire bakınız. Orada da Akif, kim olduğunu bilmediğimiz bu meçhul Hâfız'ın okuyuşu karşısında duyduğu yüksek tesirleri ifade ediyor. Fakat *Hafız'ıma* başlıklı şiirde, kendisinden söz edilen bu Hafız'ın, Akif'in Edirne'den arkadaşı Bursalı Hafız Emin olması ihtimali çok yüksektir. Dolayısıyla bu ihtimali hatırdan uzak tutmamak gerekir. Ayrıca bu ve bundan önceki kıtanın Adana, Halep, Şam bölgelerinde değil de, İstanbul'da yani okuyuşlarına hasret kaldığı eski dostlarına kavuştuğu bir tarihte kaleme alınmış olmaları icap eder.

NİDA-YI İBTİHÂL*

Ey şâri'-i nev-zebân-ı mülhem
Hayrân-ı kemâlin oldu âlem!
Zira bu cihan-ı marifet bir
Hem-feyzine mazhar olmamıştır.
Hurşîdisin âsmân-ı fazlın
Bir dânesisin cihan-ı fazlın
İrfan sana hasr olunsa şâyân
Allâh, nedir o şânlı irfân?
Hâlık seni bî-bedel yaratmış
Halken, hulken güzel yaratmış,
Meczûb-u sabâhatindir enzâr
Meclûb-u fesâhatindir efkâr,
Dâhileri durdurur makâlin
Ayîne-i Hak mıdır hayâlin?
Mülhem idin ey hatib-i yektâ
Yoksa ne bu sânihât-ı ulyâ?
Mazi sorulursa söylüyordun
Ayniyle hikâyet eyliyordun,
Müstakbelden haber verirdin
Ashâbına müjdeler verirdin,
Eyyâm ise eyliyor mücerred
Her kavl-i kerîmini müeyyed!
Yok yok, hele sen beşer değilsin

* *Resimli Gazete*, 18 Haziran 1314/ 30 Haziran 1898, nr. 80, s. 1050-1051.
Eşref Edip, *Mehmet Akif*, c. II, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1939, s. 200 (sadece 2 beyiti)
Fazıl Gökçek, Mehmet Akif'in Resimli Gazete'de Yayımlanan Şiirleri II, *Yedi İklim*, Nisan 1996, c. 10, nr. 73, s. 52-63

Hasan Basri Çantay'ın *Akifname*'de zikrettiği bir hususu burada hatırlamak gerekiyor. Çantay, "Üstada, bir naat-i Resul yazmasını rica etmiştim. Hayretle silkindi ve dedi ki: "Onun nâit-i vâsıfı bizzat Allah'tır, Kur'an'dır. Ben nasıl yazabilirim?" Hakikaten Akif hayatında tek bir naat-i Resul yazmamıştır. Korkardı, titrerdi. Kur'an'ın tercümesi hakkındaki vaziyeti de böyle idi." Bkz. *Akifname*, İstanbul 1966, s. 214 Bütün bu ifadelerden çıkan sonuca göre, bunlar Akif'in 1908 sonrasına ve özellikle de Mütareke ve Millî Mücadele dönemine ait görüşleri olmak gerekir. Zira görüyoruz ki *Nidâ-yı İbtihal* şiiri, baştan sona şaheser bir naat'tır. Hem de bildiğimiz klasik naatlerden bambaşka bir hüviyet içinde. Bu döneminde Akif'in daha başka naat denemeleri kaleme aldığını da unutmamak icap eder. Akif'in Adana'dan döndüğü bir sırada, Fatih Camii baş imamı Arap Hoca'ya, *Mahşer* adlı kayıp şiirin yanı sıra, bir de naat verdiğini biliyoruz çünkü.

Lâkin bilinir eser değilsin!
Ümmîliğini düşünse efkâr
Elbette eder tahayyür izhâr.
Ey heykel-i bî-misâl-i hikmet
Ey bârika-i cemâl-i hikmet!
Sende görünür kemâl-i hikmet
Senden okunur meâl-i hikmet
Ey maşrık-ı neyyirü'l fezâil,
Meftûnun olan bütün efâzıl!
Zatındaki feyz-i mahza hayret!
Bîgâneler eyliyor şehadet!
Ben "eşhedü" der de başka bilmem
Allah eridir o zât-ı Ekrem
Allah eridir o, Resûl-ü Hak'tır
Tasdîki ise kabûl-u Hak'tır
Vazettiği şer-i ekmelinden,
Düstûr-ı münîf-i ecmelinden
İnsaf edelim ki hangi kanun
Vardır ki ola hataya makrûn?
Heyhat, bugün bütün o ahkâm
Elhâsıl esâs-ı dîni İslâm
Bir mahkemedir binası hikmet
Bir bârikadır ziyası hikmet
Bir medresedir dühâtı câmi
İrfan taşıyan zevatı câmi
İnsaf, behey muannid insaf,
Herkeste olur mu böyle evsaf?
Yetmez mi bu cahilâne ısrar
Hâlâ mı acep tereddüdün var?
Peygambere şöyle böyle dersin
Ashabını neyle reddedersin?
Ahlâkını eyledinse tedkik
Gördün ya nasıl şerefli Sıddîk?
Fâruk ise başka bir hümâdır

Osman hele rûhu asfiyâdır.
Haydar, o hakîm-i bî-müdâni
Yok zatına marifette sânî
Her bir sözü câmiü'l iberdir
El-hak ne dakîk nüktelerdir
Bunlar ki Resûl'e hem-dem olmuş
Bunar ki onunla feyz bulmuş
Hakkıyla cihanda ferddirler
İm'ân ile bak ne merddirler!
Suretleri cilve-gâh-ı iman,
Sîretleri muktezâ-yı Kur'ân.
Hikmetleridir mehâfetu'llâh,
Âdetleridir itâatu'llâh.
Rehberleridir her işte insaf
Mahv olsalar eylemezler israf
Bunlar ki bütün mücahidîndir
Maksatları neşr-i nûru dîndir
Allah diye bezl-i can ederler
Tâ maksada iktirân ederler
Bunlarla değişti tavr-ı dünya
Bunlardır eden cihanı îlâ
Ekvânı donattı adl ü ihsan
Afâka şerâre saldı irfan
Dünya yüzü mehd-i rahat oldu
Her kûşe misâli cennet oldu
Güya ki sema-yı feyz açıldı
Alemlere marifet saçıldı
Efrâd arasındaki müsâvât
Enzârda adli kıldı isbât
Bunlarla taammüm etti Kur'ân
Kur'ân o şehîd-i şân-ı Yezdân
Bir özge şerâre-i edebdir
Beht-âver-i dîde-i Arabdır!
Lâ-reyb, bütün cihan-ı hikmet

Görmez o kadar şerefli tal'at
Etmekte ulü'n nihâyı meclûb
Sübhânallâh, nedir o uslûb?
Her ayeti cilve-gâh-ı i'câz
Tafsîl fakat be-şart-ı îcâz
Her cümlesi meşherü'l meâlî,
Her suresi ma'şerü'l meâlî
Bir safhası lem'a-pâş-ı hikmet,
Bir levhası reh-nümâ-yı hey'et
Tarihe temas eden cihetler
Erbabını sevk-i hayret eyler!
Ahlâk ise her yerinde cevvâl
Mücmel ise de ne ecmel icmâl
Ahbâr-ı ani'l guyûba dair
Binlerce nüket ıyân u zâhir
Bir satrına bin bedîa dolmuş
Her harfi de işte mu'ciz olmuş
Her kıssada münceli hakâyık
Hem her biri diğerine fâik!
Oldukça o hârikât, hazret
Pîrâye-i hâtırât-ı ümmet,
Yok şer'-i kavîminin zevâli
Sönmek bilmez o nûru âlî!

30 Haziran 1898

LÂTİFE*

Midemde biraz za'f-ı basar var diye bir zat,
Bir meclis-i ülfette eder fazlını isbât!
Herkeste henüz kahkahalar başlamamışken
"Gözlük yutuver" der biri huzzârın içinden!

7 Temmuz 1898

* Lâtife, *Resimli Gazete*, 25 Haziran 1314/7 Temmuz 1898, nr. 81, s. 1062

İbrahim Öztürkçü, "Mehmet Akif'in Bilinmeyen Birkaç Şiiri Etrafında", *Türk Edebiyatı,* Aralık 2016, nr. 518, s. 54-59

Yukarıdaki kıtaya ilk işaret eden ve onu *Resimli Gazete*'den bulup çıkaran, ayrıca *Türk Edebiyatı* dergisinde yayımlayan İbrahim Öztürkçü'dür. Fakat yukarıda zikredilen makalesinde Öztürkçü, Akif'in hiç yayımlanmadığını söylediği bir kıtasından daha bahsediyor: "Araştırmacılar tarafından fark edilmeyen bir kıta da, *Resimli Gazete*'nin 82. sayısında yer almıştır ki o da Akif'in *Sadi*'den tercüme ettiği iki kıtanın altındaki dörtlüktür" diyor ve aşağıdaki kıtayı veriyor:

Akif'in nazm-ı bî-meâliyle
Hâme-i rû-siyâh-ı Vasfi'den
Zıllı-i zâil-misal kalmıştır
Şu karaltı gelip geçenlerden.

Halbuki Akif'in bu parçası, yıllar önce tarafımızdan yayımlanmış ve "*Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyatı/Safahat*" adlı çalışmamıza da dahil edilmiş idi (2011). *Resimli Gazete* ve *Sırat-ı Müstakim*'deki şekilleriyle ve her iki yayımın altına düşülen dipnotlarıyla birlikte elinizin altındaki çalışmamıza da dahil edilmiş kıta için, *Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyatı/Safahat*'ın TOBB Yayımları, Ankara 2011, *İlk Safahat* bölümünde s. 268 ve 428'e bakılabilir.

KITA*

İclâline dair duyulan söylenilen hep
Tahmindir, ey berter-i idrak olan Allah!
Meclis dağılıp ömr ise pâyâna erişti
Biz evvel-i vasfında tahayyürde iken âh!

14 Temmuz 1898

* *Resimli Gazete*, 2 Temmuz 1314/ 14 Temmuz 1898, nr. 82, s. 1075
Eşref Edip, *Mehmet Akif*, c. 2, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1939, s. 200
Fazıl Gökçek, Mehmet Akif'in Resimli Gazete'de Yayımlanan Şiirleri II, *Yedi İklim*, Nisan 1996, c. 10, nr. 73, s.52-53
Yukarıdaki kıta *Sadi*'den tercümedir.

YA BU ÂLEMDE*

Ya bu âlemde vefa yok zaten
Ya vefasız bütün ebnâ-yı zaman!
Kime ok atmayı öğrettimse
Sonra bir gün beni de aldı nişan!

14 Temmuz 1898

* *Resimli Gazete*, 2 Temmuz 1314/14 Temmuz 1898, nr. 82, s. 1075.

Eşref Edip, *Mehmet Akif*, c. 2, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1939, s. 200

Fazıl Gökçek, "Mehmet Akif'in Resimli Gazete'de Yayımlanan Şiirleri II", *Yedi İklim*, Nisan 1996, c. 10, nr. 73, s. 52-63

Bu kıta da Akif'in Sadi'den yaptığı bir tercümedir. Aynı kıtanın *Servet-i Fünun*'daki yayımı için bkz. 22 Teşrinievvel 1314/3 Kasım 1898, c. 16, nr. 399 Akif, *Serveti Fünun*'da *Bedâyiü-l Acem* başlığı altında, klasik İran şiirinden tercümeler yayımlıyordu. Bu kıta tercümesi orada da yer aldı.

KITA*

Akif'in nazm-ı bî-meâliyle
Hâme-i rû-siyâh-ı Vasfî'den
Zıll-i zâil-misal kalmıştır
Şu karaltı gelip geçerlerken

14 Temmuz 1898

* *Resimli Gazete*, 2 Temmuz 1314/14 Temmuz 1898, nr. 82, s. 1075

Akif kıtanın çıktığı *Resimli Gazete*'de şiirinin altına şöyle bir not düşüyor: "Bir mesirede, bir kahve duvarına yazılmıştır." Akif'in ifade ettiği mesire yerinin İstanbul'da, Boğaz'a yukarıdan bakan Yuşa Tepesi olduğunu biliyoruz. 1910 yılı civarında, Kastamonu'da Darülmuallim Müdürlüğü yapmakta olan Hoca Vasfi ile Akif, Yuşa Hazretlerini ziyarete gitmiş ve bir gece orada kalmışlardır. Gene Akif'in verdiği bilgilere göre Vasfi Efendi "gayet lâtif ta'lik yazar"mış. İşte bu kıtayı Vasfi Efendi, kendi hattı ile orada bulunan kahvenin duvarına kaydediyor. Akif'in kendi kıtasına ve ilgili ziyaret gününün hatırasına verdiği değeri ortaya koyan bu açıklamaları önemli bulmamak mümkün değil. Bkz. *Sırat-ı Müstakim*, nr. 99, s. 354

BİR MEKTUP*

"Şam'dan yazılmış idi"

Bir zamanlar nevâ-yı vecd-eserin
O refîü'l meâl hutbelerin,
İhtizâz eyledikçe cânımda
Şu harab olmuş âşiyânımda,
Seni dinler idim hazîn hazîn
Ruhum olmazdı böyle nevha-güzîn!
Şimdi ey mürg-i gülşen-i lâhût
Söyle Allah için nedir bu sükût?
Ne için duymuyor terâneni gûş,
Neden oldun a bülbülüm hâmûş?
Nagamâtınla mest olan âzân,
Zemzemenden hurûş eden vicdan
Bir müellim sükûn dinlemede
Hasret-âbâd-ı gamda inlemede
Böyle geçtikçe nevbahâr-ı hayat
Yaşamak bir azâb imiş heyhat!
Bir sada duysa rûhu mehcûrum
Heyecanlar içinde mahv olurum
Çemenin eski ân ü şânı mı yok?
Ya rebî'in bu yıl nişânı mı yok?

---

* *Resimli Gazete*, 25 Haziran 1314/ 7 Temmuz 1898, nr. 81, s. 1062 (1 nr'ya kadar olan bölüm)
Resimli Gazete, 2 Temmuz 1314/ 14 Temmuz 1898, nr. 82, s. 1074-1075 (2 nr'ya kadar olan bölüm)
Resimli Gazete, 9 Temmuz 1314/ 21 Temmuz 1898, nr. 83, s. 1087 (3 nr'ya kadar olan bölüm)
Resimli Gazete, 23 Temmuz 1314/ 4 Ağustos 1898, nr. 85, s. 1110-1111 (4 nr'ya kadar olan bölüm)
Resimli Gazete, 30 Temmuz 1314/ 11 Ağustos 1898, nr. 86, s. 1122 (5 nr'ya kadar olan bölüm)
Eşref Edip, *Mehmet Akif*, c. II, Asar-ı İlmiye kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1939, s. 199 (3 beyit)
Fazıl Gökçek, "Mehmet Akif'in Resimli Gazete'de Yayımlanan Şiirleri II", *Yedi İklim*, Nisan 1996, c. 10, nr. 73, s. 52-63

Şiirin yayımlandığı dergide, "Şam'dan yazılmış idi" kaydı dikkati çekiyor. Buradan anlaşılan odur ki şiir, Akif'in Şam'da bulunduğu bir sırada yazılmış ve elinin altında hazır beklerken *Resimli Gazete*'ye verilerek yayımlanmıştır. Akif'in *Safahat*'a girmemiş ve arada *tardiyelerle* de beslenmiş olan bu en uzun şiiri *Resimli Gazete*'de beş sayı devam etmiştir. *Bir Mektup* adını taşıyan bu uzun şiirin bir özelliği de, doğrudan Akif'in kendinden, Şam'da bulunduğu yıllardaki ruh halinden, hastalığından, uzaktaki ailesinden/annesinden ve daha mühimi de, kendi şiirine ilişkin önemli bazı tereddütlerinden söz etmesidir. Fakat onun geçirdiği ciddi bazı tereddütlere rağmen *Bir Mektup* başlıklı bu şiir; Akif'in *Safahat* öncesi dönemde ulaştığı yüksek şiirin seviyesini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Keşke bu şiirler, daha o zamanda *Safahat*'ı beklemeden, ayrı bir kitap olarak yayımlanabilse imiş demekten kendimizi alamıyoruz. Çünkü *Safahat*lardan bildiğimiz çoğu Akif şiirleri, bu dönem şiirinin bir tekâmülü olmaktan ziyade, onlar daha ayrı, Akif'in ulaştığı yeni şiir telâkkisinin tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu hususu, burada özellikle vurgulamak ihtiyacını duyuyoruz. Çünkü bu parçalar Akif'in ne gençlik ne de acemilik dönemi eserleri olarak kabul edilemezler.

Suların kalmamış mı mevceleri,
Nerde şehrin latîf merceleri?
Parlayan mâhtâb hep o mudur?
Leyli tenvir eden ziya bu mudur?
Asmân hep o âsmân mı acep,
Ahterân hep o ahterân mı acep?
Bana bilmem şu gülistan-ı na'îm
Geliyor sanki şûre-zâr-ı cahîm!
Ben kimim, bir garip hâne-harâb!
Bu nasıl hâl, yâ ulü'l elbâb?

*

Ey bülbül-ü ter-zebân-ı irfân!
Hayran o sadaya nağme-sencân
Gel etme şu bî-nevâyı giryân
Kalsın yine vecd içinde vicdan
Lutf eyle ki muntazırdır âzân
Bir vakt idi kim fezâ-yı nâsût
Olmuştu nevâlarınla mebhût
Ey mutrib-i bezm-i âl-i lâhût!
Olsun mu geçen zaman meskût
Kalsın mı hazâna fasl-ı elhân
Gel gülşeni behredâr-ı şevk et
Sükkânını bî-karar-ı şevk et
Mürgânını nağmekâr-ı şevk et
Allah için ihtiyar-ı şevk et
Bir lahzacık ol besîm ü handân
Revnaklı değil bahar sensiz
Her yer bana şûre-zâr sensiz
Madem ki yok mesâr sensiz
Dünyada nedir karar sensiz
Olsun sana bin hayat kurban!
Ruhum ki serâir-âşinâdır
Lahnindeki feyze mübtelâdır
Bilmem bu ne nâ-becâ edâdır
Bilmez misin ibtilâ belâdır

Yoktur sanırım niyaza meydan
Pîş-i nazarımdadır hayalin
Yâdımda durur bütün makâlin
Çıkmaz yüreğimden infiâlin
Allah, nedir senin bu halin
Mübhem kalacak meâl-i hicran
İndimde bu kâinat hiçtir
Rüya gibidir hayat hiçtir
Can vermek ise memât hiçtir
Merdâna göre sebat hiçtir
İllâ ki çekilmiyor bu hirmân! (1)

*

Seni rahatsız eyliyorsam eğer
Bu kadar bir kusûru hoş görüver.
Gerçi güftâr-ı bî-meâlim ile
En müsait zamanlarında bile
Seni tasdî'a cüretim ne kadar
Afv olunmaz hata sayılsa değer
Lâkin insaf edin ki ma'zûrum
Böyle bir hasbıhâle mecburum!
Gel de gör Hâlik'ın ne kulları var,
Şu hayatın ne sa'b yolları var?
Kimi han kûşesinde paslanıyor,
Kimi âgûşu hâke yaslanıyor.
Kimi düşmüş firâş-ı mevte esir
Kimse duymaz ölür gider de fakir!
Kimi eyler hayata istiğna
Kimi uzlet-güzîn-i fakr u fena,
Kiminin karnı aç, fakat gözü tok
Zannedersin cihana minneti yok!
Kimi hâir fezâ-yı zillette,
Kimi dair muhît-i hayrette
Kimi olmuş da borca müstağrak
Ona bir intihar var yapacak!
Kimi icbâr-ı rûzgâr ile âh

Âr u ırzından eylemiş ikrâh,
Kimi pûyân hevâ-yı gaflette
Kimi beyhûde bir nedâmette,
Kimi âtiye rabt-ı kalb etmiş
Kimi yolsuz, harab olmuş gitmiş
Kimi bîzâr-ı can iken, ne garib!
Kimi serder-hevâ-yı vasl-ı habîb!
Kimi dünyayı anlamış, yanıyor
Kimi ümmide düşmüş, aldanıyor,
Kimi ikbâl için zelîl oluyor
Kimi şan istiyor, sefîl oluyor,
Kimi sa'y eyliyor harab oluyor
Kimi nâgâh feyz-yâb oluyor,
Bin garabet ki böyle mevc uruyor
İşte idraki, aklı durduruyor

*

Yâ Rab, ne bu cilve-i hıred-sûz!
Kılmakta hayali hayret-endûz
Tevfîkini eyle meş'al-efrûz
Tâ kim olalım hakikat-âmûz
Minhâc-ı Hüdâ tezâhür etsin!
Yâ Rab, ne bu kıyl ü kâl-i hilkat,
Herkeste hayal-i hâl-i hilkat
Hayfâ ki nihân meâl-i hilkat
İrfan ise sırr-ı âl-i hilkat
İnsan bunu bir tefekkür etsin!
Heyhat, nasıl tefekkür eyler
Varken emelinde bunca şeyler,
Efkârı heves peşinde muztar!
Olmaz ki ferağ-ı bâle mazhar
Âlem ne imiş tasavvur etsin! (2)

Tardiyyelerim nasıl, fena mı
Bilmem bu soruş da nâ-becâ mı?
Uslûb-u hikâyetim saçık mı
Müstakbel-i şi'r'imin açık mı?
Şair olamam, o belli zaten
Bir nâzım aceb olur muyum ben?
Nesrimde rekâket olmasaydı
Evvelce gözüm de dolmasaydı
Hiç nazma temayül eylemezdim,
Bir sadece beyt söylemezdim
Heyhât, bir ibtilâ imiş bu
Ben bilmez idim hata imiş bu!
Bazan diyorum ki "Ey heveskâr!
Tab'ındaki lüknetin be-dîdâr
Al aczini de hayale artık,
Bir hâtime ver şu hale artık,
Şâirlik için tabîat ister
Herkes olamaz o feyze mazhar.
Bir parça düşün, hatanı derk et,
Çıkmaz, bu hatarlı râhı terk et
Sen kalmışsın hayal içinde
Emsâline bak kemal içinde!
Ettin bu kadar zamânı israf
Müstakbele bari eyle insaf!
Bak aklını "fâilâtün" almış!
Fazlın ise bir çenende kalmış!
Sökmez bu hevâ-yı şairane
Bir kerre gelir, gelen cihane.
Bir noktada devr eder durursun
Her meseleden de dem ursun!
Bir kâfiye hatıriyçün eyvah
Bin sânihadan edersin ikrah!
Evzâna mutâbık olmayınca,
"Mef'ûlü" belâsı dolmayınca
Mu'ciz bile düşse vâridâtın
Bakmaz ona çeşm-i iltifâtın!

Ey pes-rev-i sâlikân-ı gaflet!
Bir kere düşün nedir bu halet?
Tutmuş yolu, muttasıl gidersin
Encâmı nasıl kıyas edersin?
Bir maksada hâdim ol ki ahir
Olsun sana bir netice zahir (3)

*

Ger nefsine olmuyorsa hayrın
Meddâh-ı kemâli olsa gayrın
Garbîlere bak nedir o gayret
Hayret veriyor ukûle, hayret!
Bak sen o tarîkden berîsin!
Haylazlık olursa müşterisin!
Onlarda olan muhassenâtı,
Aklın iyi bulduğu sıfatı
Taklide tenezzül etmiyorsun,
Yol doğru olursa gitmiyorsun.
Asâr-ı sefahet olsa lâkin
Alâsını yapmamak ne mümkün?
Ey hoppa çocuk nedir bu cûşiş?
İnsanlığı hedme bezl-i kûşiş!
Gel fikr-i Frenke hâdim olma
Beyhude yorulma, nâdim olma!
Mümkün ise git mukallidinden,
Hikmet öğren, fazilet öğren!
Biz hikmetin eski sahibiyiz
Öyleyse bugün de talibiyiz.
Etmiş bizi şer'-i sâtıu'n-nûr
Her yerde bulursak ahza memûr
Etvâr-ı Frenk'e tapmak olmaz,
Vadi-yi hata'ya sapmak olmaz!
Var bazı hasîsalar ki elhak,
Şayestedir imtisal kılmak
Bizlerce o kısmı muhteşemdir
Hak nerde olursa muhteşemdir:

İrfan ile rûhu bir tanırlar
Onsuz olamaz bekâ sanırlar,
Her türlü meşâkkı hoş bulurlar
Tâ Sidre-nişîn-i ayş olurlar
Feyfâları lâlezâr ederler
Muzlim geceyi nehâr ederler
Âmâk-ı fezâya dek giderler
Bir anda cihanı devr ederler
Eflâke suûda azm ederler
Her mâni'e karşı rezm ederler
Çok müşkili eyliyorlar âsân
Onlarca geniş muhît-i imkân!
İdrak-i alâyı pek severler
Tahsil-i bekâyı pek severler
Onlarca ulûm mu'tenâdır
Her cevherden girân-bahâdır
Erbabına ihtiram çoktur
Teksîrine ihtimam çoktur
Madem ki ilm ü fenne hizmet
Himmetleri şânlıdır hakikat
Hep hali nazarda tutmuyorlar
Müstakbeli de unutmuyorlar
Eslâfı tahattur eyliyorlar
Ahlâfı tasavvur eyliyorlar
Herkeste bekâ-yı nâma rağbet
Herkeste bu yolda bir rekabet!
Efrâda kadar taammüm etmiş
Gayret sanılır tecessüm etmiş
Ta'mîm-i maârif eyliyorlar
Ümmileri arif eyliyorlar
Herkes biliyor nedir teâlî
Efkâr bütün bununla mâlî
Bir çiftçiyi zû-fünûn bulursun
Bir köylüye gıbta-keş olursun! (4)
Söz böyle teşettüt eylemişken
Bahs etmeli mi kendimizden?

Mîrim beni dinle şimdi sade
Haksız mı göründüm iştikâda?
Manzûmelerim neden atılsın
Lâyık mı ki kardeş aldatılsın!
Israrıma bakma böyle hâlâ
Aciz değilim, muacciz aslâ!
Ben sendeki feyz ü şana baktım
Amma ki müdekkikâne baktım
Gördüm ki cedîrsin senaya
Düştüm o hevesle hâk-i pâye
Bildim ki ulûma âşinâsın
Hem-vâra karîn-i itilâsın
Her tavrına eyledikçe dikkat
Hakkındaki fikrim oldu hürmet
Eylerse kader bu azmi te'yîd
Etmekteyim istifade ümmid
Hatırda egerçi meyl çoktur
Lâkin buna şimdi çare yoktur
Her lâhza bu ayrılık muhakkak
Bilahare yok vatanda kalmak!
Günler geçerek şu çile dolsa,
Gelsem o civara, kabil olsa
Malûm değil egerçi encâm
Lakin edemem sanırsam ârâm
Bekler beni kim bilir ne yerler!
Davet de gelince gitmek ister
Derdâ ki bu iğtirâb içinde
Ömrüm geçecek azâb içinde
Gurbette ne yâr var, ne hem-dem
Nefrîn ediyor hayata âdem
Yârân-ı vatan vefâsız amma
İnsan yine eyliyor temenna
Var bir buçuk ay ki, hastayım çok
Kaldım buralarda rahatım yok
Yalınız yalınız yatıp usandım
Bir hemdem-i çâresâz arandım

Heyhat garîbi kim tanırmış
Bîçâre meğerse aldanırmış!
Za'fım giderek tezâyüd etti
Bin vâhimeye, hayâle düştüm
Günden güne inkıhâle düştüm!
Zulmet ile hasbıhâl ederdim
Tâ subha dek ibtihâl ederdim
Derdim ki Cenâb-ı Hakk'a, yâ Rab
Kâfi beni ettiğin muazzeb
Bulmaz mı bu cilveler tenâhî
Çektiklerim elverir İlâhî!
Bir ailenin hayatıyım ben
Yâ Rab beni mahv eder misin sen?

*

Şimdi azıcık değişti halim
Avdette yavaş yavaş mecalim
Lakin yine za'f içinde cismim
Benzerdi kadîde çıksa resmim!
Fikrimdeki ihtilâle bakma,
İnsafı da kardeşim bırakma!
Ger var ise bende bir kabahat
Vicdanına eylerim dehâlet
Bî-behre değil isen vefadan
Vaz geçme bu yâr-ı âşinâdan! (5)

7 Temmuz 1898

LEYLE-İ VELÂDET*

Ey leyl devam edip gideydin
Ferdâyı da nûra kalb edeydin!

Olsaydı ebedle iltisakın,
Ya haşre kalaydı infilâkin!

Ruhumdaki şule sönmeyeydi
Dünya zulûmata dönmeyeydi.

* *Resimli Gazete*, 23 Temmuz 1314/ 4 Ağustos 1898, nr. 85, s. 1109
Eşref Edip, *Mehmet Akif*, c. 2, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi, İstanbul 1939, s. 2011

Akif'in *Resimli Gazete*'deki şiirlerini *Yedi İklim* dergisinde yayımlayan Fazıl Gökçek (Mart-Nisan 1996, c. 10, nr. 71-72, s. 27-30 ve 52-53) *Leyle-i Velâdet*'in Akif'e ait olmayabileceği kanaati ile, bu güzel şiirin yayımından sarfı nazar etmektedir. Nitekim bu şiirleri yayımladığı makalesinin (8) numaralı dipnotunda şöyle demektedir:

"Eşref Edip *Resimli Gazete*'nin 85'inci sayısında yayımlanan *Leyle-i Velâdet* ve 92'nci sayıdaki *Leyle-i Miraç* manzumelerinin Mehmet Akif'e ait olabileceğini tahmin etmiş ve *Leyle-i Velâdet*'i kitabına da almıştır. Ancak biz altında imza bulunmayan bu şiirleri Mehmet Akif'e ait olduğu konusunda herhangi bir bilgiye sahip olmadığımız için dışarıda bırakmayı tercih ettik."

Fakat *Leyle-i Velâdet*'in altında Akif imzası bulunmasa bile, şiirin Akif'e ait olduğundan gene de kuşku bulunmamaktadır. Çünkü böylesi durumlarda imza kaydından ziyade şiirin ruhu, şaire has algılama biçimi ve imgeler bizi daha sağlam sonuçlara ulaştırabilir. Bu hususta fazla bir izaha girmeden, sırf *Leyle-i Velâdet*'in ilk beyitine dikkati çekmekle yetinelim:

Ey leyl devam edip gideydin
Ferdâyı da nûra kalb edeydin!

Nurlu ve vecidli bir ânı yani geceyi ebedileştirmek, onun sonsuza kadar devam edip gitmesi biçimindeki bu yoğun arzu; asıl Akif şiirinin rükünlerinden biri değil midir? Nitekim bu duygu Akif'in sayısız şiirlerinde tekrar eder durur. Bu açıdan *Sırat-ı Müstakim*'de çıkan (11 Mart 1326/24 Mart 1910, nr. 81, s. 4) *Leyle-i Mevlid'in Nebi* şiirinde de, aynı beyitin bir leitmotif gibi tekrar edildiğini hatırlamak gerekir.

Ey leyl devam edip gideydin
Ferdâyı da nûra kalb edeydin.

Dolayısıyla Eşref Edip'in sezgileriyle Akif'e ait olduğunu ileri sürdüğü bu şiirin, Akif tarafından kaleme alındığından hiç bir kuşku bulunmamaktadır. Nitekim *Leyle-i Velâdet*'i Akif'in *Safahat*'a girmemiş şiirleri arasına dâhil eden Ertuğrul Düzdağ'ın da, Eşref Edip'in kanaatine iştirak ettiği görülüyor ki bu son derece tabiidir. Fakat bu imzasız şiirin niçin Akif'e ait olabileceğine dair, onun da metin değerlendirmesine girmekten yana olmadığı görülüyor. *Resimli Gazete* ilgili şiiri kapaktan yayımlıyor. Bunun sebebi de *Leyli-i Velâdet*'in, dergi yazı kadrosunun bütününü temsilen sunulmak arzusudur. Şiirin imzasız yayımlanmasını da böyle düşünmek gerekir.

Varken olmaz o feyz-i şâmil
Bir lem'ana bin seher muâdil!

Durmaz mı sabahâtında enzâr
Hayran-ı hüviyetindir efkâr

Ey mev'id-i inşirak-ı dîdâr
Üç yüz milyon mübeşşirin var.

Kadrin olunur semada tebcil
Dünyayı tutar nevâ-yı tehlîl.

Her kûşe behiştten nişane
Her yerde hazin bir terane.

Reşk-âver olur zemin semaya
Bâdi ise bunca itilâya

Bir seyyid imiş.. O zat sensin
Ey mefhar-ı kâinat sensin!

4 Ağustos 1898

HAFIZ'IMA*

Böyle sen demsâz olurken subh–dem fevka'l hayâl
Cûş edip Allahu ekber der hemân rûh-u Bilâl!

El-amân, ey mürg-i lâhûtî-nevâ müştâkınım
Olma Allah aşkına bâlâ-güzîn-i ihtiyâl.

Asumânîlerle hem-âvâz-ı yâ Mevlâ olup
Eyle Rabbü'l arşa ol suretle arz-ı ibtihâl

Vecde gelsin zevk–yâb-ı aşk olan erbab-ı hal
Lem'alar yağsın gönüller eyledikçe iştiâl

İnfilâk'in bî-karâr etmez mi sevdâvîleri
Ey seher, ey mevce-zâr-ı nûr-ı seyyâl-i cemal!

Yâdigâr oldukça Hafız, yâd-ı lahnin ruhta
Aşıkâne döktüğüm göz yaşları olsun helâl!

18 Ağustos 1898

* *Resimli Gazete*, 6 Ağustos 1314/ 18 Ağustos 1898, nr. 87, s. 1135
Eşref Edip, *Mehmet Akif*, c. 2, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi, İstanbul 1939, s. 202 (2 beyit)
Fazıl Gökçek, "Mehmet Akif'in Resimli Gazete'de Yayımlanan Şiirleri II", *Yedi İklim*, Nisan 1996, c. 10, nr. 73, s. 52-63

Hafız'ıma başlıklı bu şiirde, İranlı şair Hafız'ın konu edildiği hatıra geliyor olsa bile bu ilk intiba yanıltıcıdır. Bu şiir okunduğu zaman bu husus daha bir aydınlığa kavuşuyor. Çünkü parçada şiiri takdir edilip yüceltilen bir şairden ziyade, daha başka bir Hafız'dan söz edildiği meydandadır. Adı zikredilmeyen bu Hafız'ın Kur'an veya dinî musiki okuyuşuna muhatap olan Akif, o anda kendinde meydana gelen yüksek hisleri ifade etmiş oluyor. Onun, şiir halini harekete geçiren ve bir nevi vecidli patlamalara yol açan yüksek, tesirli sesler karşısındaki konumu hemen daima böyledir. Şair böyle durumlarda anında transa geçiyor ve hemen bütün âlemleri, küresel bir koro halinde, tanrısal yakarışlar biçiminde idrak etmeye başlıyor. Akif şiirinde gördüğümüz bu hal, ona annesi tarafından yansıyan bir hususiyet olarak sonuna kadar devam edecektir. Hatta Akif'in toplum merkezli şiirlerini bile bu çerçevede izah etmek mümkündür. İkinci bir husus olarak da burada adı verilmeyen Hafız'ın; Akif'in Edirne'den tanıdığı, Selimiye'den okuduğu ezanları bugün Yunanistan hudutları dahilinde kalan Karaağaç'tan bile işittiği ve bilâhare İstanbul'da da dostluklarını sürdürdüğü, ayrıca ezgili okuyuşlara dönüştürmesi için kendisine sayısız gazel ve naatler yazıp verdiği Bursalı Hafız Emin olması ihtimali son derece yüksektir.

BİR HASBIHÂLDEN*

Vermesin ey yâr-ı bedîü'l cemâl
Ruhuna kasvet bu uzun hasbıhâl!
Olmuş ile geçmişe lâzım rızâ
Çare nedir şimdi, mezâ mâ-meza
Derd ü elem, zevk ile hem-seyrdir
Âkıbetü'l emr ise hep hayrdır
Keşf edemezsem dahi müstakbeli
Halde bir tavr-ı saadet celî
Müstenedim Hazret-i Allah'tır
Hazret-i Allah ise âgâhtır!
Ben ki kaza bâbına üftâdeyim
Emri İlâhî'ye rıza-dâdeyim
Git dedi, geldim yine ric'at için
Her ne zaman istese âmâdeyim
İsteyen ancak o, meşiyyet onun
Hâkim-i mutlak o, hükümet onun
Kim ona cidden mütevekkil ise
Her şeyi hoş görmeli kabil ise
Hükmü semâvideki esrarı biz

* *Resimli Gazete*, 5 Teşrinisani 1314/ 17 Kasım 1898, nr. 88, s. 1146 (1 no'lu nota kadar olan bölüm)
Resimli Gazete, 12 Teşrinisani 1314/ 24 Kasım 1898, nr. 89, s. 1158 (2 no'lu nota kadar olan bölüm)
Resimli Gazete, 19 Teşrinisani 1314/ 1 Aralık 1898, nr. 90, s. 1170 (3 no'lu nota kadar olan bölüm)
Resimli Gazete, 26 Teşrinisani 1314/ 8 Aralık 1898, nr. 91, s. 1182 (4 no'lu nota kadar olan bölüm)
Resimli Gazete, 10 Kanunuevvel 1314/ 22 Aralık 1898, nr.93, s. 1206 (5 no'lu nota kadar olan bölüm)
Eşref Edip, *Mehmet Akif*, c. 2, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1939, s. 202 (13 beyit)
İbnülemin M. Kemal İnal, *Akifname*, İstanbul 1966, s. 15-19, (10 beyit)
Fazıl Gökçek, "Mehmet Akif'in Resimli Gazete'de Yayımlanan Şiirleri II", *Yedi İklim*, Nisan 1996, c. 10, nr. 73, s. 52-63
Ertuğrul Düzdağ, *Safahat*, İz Yayımcılık, İstanbul 2009, s.556-564

Akif'in, *Resimli Gazete*'de mabadlı olarak beş bölüm devam eden bu uzun şiirine ilk işaret eden Eşref Edip olmuştur. Kardeşi Halil Edip'le birlikte *Resimli Gazete*'nin bir nevi yöneticilerinden olan İbnülemin Mahmut Kemal İnal, bilâhare bu şiirden on beyit yayımlandı. İlgili bölüm, Akif'in vefatı üzerine bir kitap hazırlamaya kalkışan ve her nedense yayımı 1966 yılına kadar geciken Hasan Basri Çantay'a ait *Akifname*'de yer aldı. Daha sonra şiiri, Akif üzerine çalışmaları ile tanıdığımız Fazıl Gökçek yayımladı. Fakat şiirin ilk bölümü eksik kalmıştı. Bu kısımı *Resimli Gazete*'nin noksan sayısını temin eden Ertuğrul Düzdağ tamamladı. "*Bir Hasbıhalden*" adını taşıyan bu uzun şiirin bir özelliği de, onun aynı zamanda bir mektup-şiir niteliği arz etmesidir. Nitekim bu şiirde, Âli ve İhsan adlı iki ayrı dostuna hitaplarda bulunmaktadır. Onun Âli adlı bu meçhul dostu ile, bir başka şiirinde daha karşılaşma imkânı bulduğumuzu hatırlatalım. Fakat bu mektupların adı geçen kişilere gönderilip gönderilmediği ya da onlardan bazılarının gerçek şahıslar olup olmadığı çok da kesin değildir. Eğer öyle olsa idi Akif bu tür şiirlerini yayımlamaktan sarf-ı nazar edebilirdi. Dolayısıyla bu tür şiirleri, görünmez-bilinmez, meçhul muhataplara içini açmalar ya da kendi kendisiyle gerçekleştirdiği iç konuşmalar biçiminde değerlendirmek belki daha sağlıklı olur. İşte bu tür şiirler, Akif'in başkaları ile paylaşamadığı iç ıstıraplarının yanı sıra, doğrudan doğruya kendi şiirini kurma ve olgunlaştırma yolunda geçirdiği iç tekâmülü yansıtması bakımından ayrı bir önemi haizdirler.

Doğruca keşf eylemeden aciziz
Zâhir-i âsâra bakan aldanır
Ettiği tahmini hakikat sanır.
Olmayalım biz dahi sathî-nazar
Geçmez ele bir daha dârü'l-iber
Levha-ı hoş-manzara-ı âleme
Dîde-i hikmetle bakan âdeme
Bir azamettir ki eden incilâ
Mebde ü mâhiyyeti hayret-feza!
Bildiği bir şey değil insanların
Bakma teârüflerine onların!
Hangi hakikatte sebat ettiler,
Hangi yola doğru deyip gittiler?
Üç kişinin fikri değil müttehid
Her biri eşhâs kadar münferid
Hepsi de davâ-yı isabettedir.
Kim hakem olsun, o da hayrettedir.
Dünkü hakikat bugün olmuş hayal,
Şimdiki de yarına kalmak muhâl!
İşte şu söz en güzel, en muhtasar:
Cehlini bilmek gibi olmaz hüner. (1)

*

O sergüzeşti garîbâne yâda aldıkça,
O hâtırata, o leyl-i amîka daldıkça
Aşar hesabı benim nâdimâne ağladığım,
Bu yolda böylece, geçmiş zamana ağladığım!
Zamana "nakd" diyorlar, fakat bu yanlıştır
Egerçi darbı mesel suretinde kalmıştır
Hasar-ı nakdi telâfi hayale vâriddir
Evet emel de, amel de buna müsâiddir
Fakat zamanı telâfi nasıl müyesser olur,
Muhale karşı çalışmakla kim muzaffer olur?
Nasılsan öyle mi kaldın zavallı istidâd
Bulaydın ehlini elbet eder idin irşâd.

Olaydı yâver-i azmin senin eğer gayret,
Biraz da gayreti tahkîm edeydi ciddiyet
Ne varmadık yer olurdu, ne aşmadık hâil
Olurdu manialar hep birer birer zâil
Delil ü sâikim ey yâr, şimdi hep sensin
Hüdâ bilir bana necm-i hüdâ-yı rûşensin
Senin nedîm-i huzûrun olur da feyz alırım
Hayali olmasa hatırda bî-emel kalırım!
Seninle geçmelidir ömrümün bakiyyeleri,
Seninle gitmeliyim ben de bâdemâ ileri
Sen olmasan bana mahrem değil likâ-yı fütûh
Hayatım işte senindir, senindir işte bu ruh!
Cebîn-i hürmetim etsin zeminine secde
Bırak ki gelmişim ey yâr-i mihribân vecde!
Bu nâsiyem ezelî ferş-i âsitânındır,
Bu gözlerim ebediyen nigâhbânındır!
Hayalim ayrılamaz bir zaman huzurundan
Nasib alır o da hem neşve, hem fütûrundan
Nevâ-yı şevkini duydukça rûh-ı müncezibim
Ne hale gelmede bilsen bu cism-i muğteribim!
Kılar cemâl-i cemîlin cihet cihet lemeân
Zaman zaman eder envâr-ı vechinin cevelân
Ne sûya atfı nazar eylesem odur görünen
Bu cilve-zârda hayret içinde kaldım ben!
Ulüvvü ka'bını yâd ettirir semâ-yı berîn,
Rahîb-i fikrini ihtar eder bisât-ı zemîn
Kemal-i nâmütenâhisinin nazîri feza,
Onunla ölçülür ancak o bî-kıyâs deha.
Sabah, muhtıra-i ibtisâm-ı rengînin,
Leyâl, cilve-i sevdâ-yı mâtem-âkînin,
Tulû, manzara-i cebhe-i fürûzânın,
Gurûb, levha-i hâtır-hırâş-ı hicranın,
Bahar, şaşaa-i âfitâb-ı rûyundur,
Hazân, benim nazarımda nikâb-ı rûyundur! (2)

*

Durma da ey şi'r-i terim büsbütün,
Tek biraz âheste-revân ol bugün!
Parlayın ey lem'alarım, durmayın
Çağlayın ey dem'alarım, durmayın!
Söyle sabâ, nerde o ârâm-ı rûh?
Gelmeyecek rûhuma onsuz fütûh!
Nerdesin ey yâr-i bedîü'l-cemal!
Nerdesin hem-dem-i sâhib-kemal!
Sade senin ma'kesin olmuş hayal,
Başkasının aksine yok ihtimal!
Böyle tahassürle mi geçsin demim?
Nerdesin ey hem-dem ü hem-âlemim!
Nerdesin ey yâr-i vefâ-âşinâ
Bak ne harab etti beni ibtilâ!
Cism perişan, mütegayyir hayat,
Hâtırı ta'zîb ediyor hâtırat.
Sinede bin berk-i tahassür çakar
Didelerimden hele ateş akar.

*

Geldi saadetle fakat nev-bahar
Bende ne ol neşve, ne ol şevk var
Annemin ıssızca kalan lânesi,
Kardeşimin eşk-i yetîmanesi,
Mevce-ger oldukça hayalimde âh
Görmez olur âlemi artık nigâh!
Güç ise de, ben nasıl olsam olur
Validem amma ne teselli bulur?
Hem o kadın hayli belâ-dîdedir,
Gördüğü âlâm ise nâdidedir!
Ailesi münkariz olmuş bütün
Kimsesi yoktur, yalınızdır bugün
Lânesi birkaç sefer olmuş harâb
Canına yetmiş doğalı iğtirab!

Şimdi de bir yavrusu bisterdedir
Bilmiyorum... Belki de makberdedir!
Zaten onun etmiş imiş rûzigâr
Böyle beş on lem'asını târumar!
Hisseme düşmüş olanı hiç iken
Ben kocadım çektiğimiz çileden!
Yirmi beşe gelmedi sinnim, tuhaf
Saçlarımın bir çoğu olmuş telef,
Kalmış olanlar da ağarmaktadır,
Kıhfımı tırtıl gibi sarmaktadır.
Aile mebhasleri dinlenmez a
Ye's beni söyletiyor galiba
Halimi tasvir edeyim der iken
Böyle sadedden çıkarım âh ben!
Şi'r-i terim koşmasa imdadıma
Sade nevâib gelecek yâdıma
Şi'r-i terim yâr-ı vefâ-dârdır,
Gamlı da olsam bana gam-hârdır.
Şi'rimi dünyaya değişmez iken
Aldın elimden şunu en sonra sen (3)
Ey subh-u safâ-yı leyl-i âmâl
Bir hâl ile eyledin ki ikbâl
Can vakf-ı nezâren oldu kaldı,
Bir âlem-i inşirâha daldı
Bir neşve-i rûh ile uyandım
Dünyayı bahar içinde sandım!
Heyhât, ben olmadan haberdar
Gelmiş geçiyor rebî'-i nevvâr

*

Yâ Rab, ne olmuş süflî cihane!
Çıkmak mı ister tâ âsumane?
Eflâki tanzîr etmekte yerler
Hayrette kaldım Allahu ekber
Cennet de inmiş olsaydı gökten
Olmazdı dünya bundan daha şen

Âfâkı feyzin etmiş de âgâh
Ben şimdi duydum sübhâneka'llah...
Ezhârı açmış reng-i tarâvet,
Eşcâra vermiş evrâk-ı behçet
Ol mürg-zâra dönmüş ki vadi
Her mevcesinden seyyâl şadi
Güya özenmiş dest-i tabiat
Levh-i bahara vermekte ziynet
Ressam-ı kudret bak âsumâne
Bir gölge vurmuş pek şâirâne!
Cûlarda câri bir feyz-i ulvi
Baksan sanırsın feyyâz-ı hâvi!
Gülşende sâri envâr-ı sevda
Her yaprak olmuş bir şi'r-i rânâ
Bülbül-i hatîb-gûyâ-yı vahdet
Güller, çemenler, kuşlar cemâat!
Aktır, açıktır âfâkı görsen
Erbab-ı namusun cebhesinden
Derya sanırsın âyine-i nûr
Baktıkça eyler enzâr-ı meshûr
Etmiş hadâretten istifâza
Sahra huzur etmez mi ifâza?
Ettikçe etmiş dağlar teâlî,
Almış hakikat bir tavr-ı âlî
Yerler münevver, gökler fürûzân
Baktıkça vecde dalmakta vicdan
Her yer baharın bir cilvegâhı
Firdevse dönmüş dünya İlâhî!

*

Bizler gibi şâirân, tabiî
Bir bülbüle hasr eder rebîi!
Elvâh-ı bedîa-i tabîat
Tasvir olunursa hoşdur elbet
Lakin kim eder bu resmi itmâm?
Zira ne o fırça var, ne ressam!
Taklid-i tabîat'e esasen
Vaktiyle alışmamış idim ben
Ben sade gazel yazar dururdum,
İğneyle kuyu kazar dururdum!

Hem anlayamam ne hâl olurdu,
Kim hepsi de yek-meâl olurdu!
Ya kafiye darlaşınca artık
Fikrim kesilirdi kapkaranlık,
Kâmûs'a müracaat ederdim
Nâçâr lügat arar giderdim!
Bilsen ne çeker kasîde-gûyân
Bîçarelere acırsın, İhsan!
Zaten bu kadar belâ iken hal
Mana aranırsa artar işkâl
Var bazı münekkidîn-i bî-dîn
Kim nasfeti etmemişler âyîn.
Bir parça arûz'dan çakarlar
Gördükleri nazm'a yan bakarlar
Hem lafz'da intizam ararlar,
Hem veznde insicam ararlar!
Bir sor ne çeker zavallı nâzım,
Bîçareye merhamet de lâzım.
Gel veznini hoş görüp meâle
Kıl şöylece bir nazar imâle
Baktın ki güzelcedir kavâfî
Mâna nene lâzım, işte kâfî!
Hem kâfiye, hem meâl-i mevzûn
Bir gâiledir ki hadden efzûn
İnsâfı bırakma ey münekkid
Şâirleri yakma ey münekkid!

*

Seni anmaktayım garib garib,
Nerdesin ey nedîm-i dîde-firîb!
Manzarım her zaman hayalindir,
Sözlerim daima makâlindir.
Gözlerim nûr alır hayâlinden,
Fikrim ateşlenir makâlinden.
Hırz-ı cân ettiğim o nâmelerin,

Ruhtan yükselen o nağmelerin,
Dilde oldukça ihtizâz-güzîn
Seni ihtâr eder hazin hazin,
Bu gıyâbî muhataben böyle....
Ya nasıldır musahaben söyle?
Ayrı düştümse huzûrundan
Pertev almaktayım ya nûrundan!
Keşke her zaman garib olsam,
Tek bu ikbâli daima bulsam..
Bilirim ey refîk-i ruh-nevâz
Sana hoş gelmiyor bu hal biraz
Sence nâhoşsa, bence hiç değil
Söylerim hâlisâne böylece bil:
Ruhu sermest eden terânenden,
O hitâbât-ı şâirânenden
Duyduğum zevk u şevk ulvidir
Bence onlar bütün semâvidir!
Ey hezâr-ı latîfü'l-elhânım,
O behiştî-edâya hayranım!
Münşerihdir gönül figânından,
Oku bir parça dâsitânından..
Böyle sen eyledikçe arz-ı nevâ
Bana her dem bahar olur dünya!
Ne çemen-zâra eylerim minnet
Ne de elhân-ı bülbüle hürmet!
Seni tanzîr eder mi bülbüller,
Yasemenler, menekşeler, güller!
Bunların ân u şânı ânidir,
Feyz-i rûyunsa câvidânidir!
Sana bülbül demek ne lâyıktır,
Hangi bülbül bu yolda nâtıktır?
Sen ki timsâl-i âdemiyyetsin,
Cilve-gâh-ı kemâl-i fıtratsın,
Etmiş olsa tecessüm insanlık
Sen olursun o heykel-i nâtık.

Ey melek-haslet, ey sütûde-siyer!
Beşeriyyet seninle fahr eyler.
Eylemiş fıtraten Hüdâ-yı kerîm
Nev'-i insanı vâkıa tekrîm
Sade bundan ne mefharet hâsıl?
"Verefa'nâ" da bazılar dâhil!
Sen bu ikbale mazhar olmuşsun,
El-hased, imtiyazı bulmuşsun.
Sizi vasf eyliyor kitab-ı mübîn
Bakınız ey gürûh-u ehl-i yakîn!
Doğru varken yalan mı söylemeli,
Şimdi mahsûdum oldun işte Ali!
Ne demek, biz niçin garîb olalım,
Ya neden böyle bî-nasîb olalım?
Biz de sây eyledik bu âlemde
Yoksa talî, ne yapsın âdemde!
Sây, çok defalar teselliymiş!
Mazhariyyet, o bir tecelliymiş.
Bu kabahat kimin, benim mi aceb?
Bende hiç bir kusûr yok yâ Rab!
Şüphe yok, istemiş olaydın sen
Bir fazilet-şinâs olurdum ben!
Bana yokluk mu düştü kısmette
Bu "kasemnâ"ya akıl hayrette!
Hikmetinden suale hakkım yok,
Yoksa müşkil mesâilin pek çok!
Bir tecelli ki gâyeten mücmel..
Allah Allah, nedir o "lâ-yüs'el?"

18 Ağustos 1898

O GÖZLERDEN*

Bana hiç bakmayan o gözlerden
Bir nazar beklesem ne var, çok mu
Deme çeşm-âşinalığım yoktur
Çeşmine âşinalığım yok mu?

* Eşref Edip, *Mehmet Akif*, c. 2, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1939, s. 304

Mehmet Akif'e ait daha başka bir kıta.

Böyle bir kıtanın varlığı, Mehmet Akif'i yakından tanıyan Mahir İz vasıtasıyla Eşref Edip'e intikal ettirilir. Akif'in bu kıtası herhangi bir yerde yayımlanmamış, şifahi olarak kalmıştır. Şiir bu haliyle Mahir İz nakli olarak, ilk önce Eşref Edip tarafından tespit edildi. Aynı bilgileri Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmet Akif Ersoy* adlı eserinin (İrfan Yayımevi İstanbul,1973) *Safahat*'a dâhil edilmeyen şiirler bölümünde (onuncu şiir olarak) veriyor ve kıtayı tekrar ediyor. İlgili kıtanın, Akif'in hangi dönemine ait olduğu hususunda Eşref Edip kitabının "ek" bölümünde şu açıklamayı yapmayı ihmal etmiyor: "Üstad Mehmet Akif'in gençliğinde yazıp neşredilmeyen gazeliyat ve garamiyata (aşk) dair şiirlerinden elimizde hiç birşey bulunmadığını bu cildin 194'üncü sahifesinde yazmıştık. Ahiren bu hususta Muallim Mahir Bey'le görüşürken merhumdan şu kıtayı işittiğini ve çok beğendiği cihetle hafızasında sakladığını söyledi" diyor. Bu açıklamanın başına da Eşref Edip "Gençlik Devrindeki Şiirlerinden" notunu düşüyor. Kıtanın başlığını biz böyle münasip gördük.

BEYİT*

Olsaydı beşer gaybı da idrake muzaffer
Bir kimseye asudelik olmazdı müyesser

3 Kasım 1898

* *Serveti Fünûn*, 3 Kasım 1898, c. 16, nr. 399, s.135

Resimli Gazete'de şiirlerini ve bazı tercümelerini yayımladığı bir sırada, *Mehmet Akif* adıyla *Serveti Fünun* sayfalarında da karşılaşma imkânı buluyoruz. Daha önemlisi yakın dostu Ahmet Naim de bu sıralarda, Akif'le beraber *Serveti Fünun*'da yazmaya başlamıştır. Akif, *Bedâyiü'l Acem* başlıklı sütununda Sadi'den tercümeler yayımlarken; Ahmet Naim Bey de *Bedâyiü'l Arap* başlığı altında, İbni Fârız vs. klasik Arap şairlerinden tercümeler yapmaktadır. Akif ve Ahmet Naim'in *Serveti Fünun*'la kurduğu bu ilişki, *Serveti Fünun*'a muhalif bazı dergiler tarafından eleştiri konusu edilir. Burada söylenebilecek diğer bir husus, Abdülhamid yönetimine muhalefet noktasında Batıcı ve muhafazakâr çevreler arasında kısmi bir yakınlaşmanın başlamış olmasıdır. Akif'in *Serveti Fünun*'da yayımlanan yukarıdaki ve bilâhare gelecek olan beyit, kıta vs. tercümeleri, *Bedâyiü'l Acem* başlıklı yazılarından alınmıştır.

YA BU ÂLEMDE*

Ya bu alemde vefa yok zaten,
Ya vefasız bütün ebnâ-yı zaman.
Kime ok atmayı öğrettimse
Sonra bir gün beni de aldı nişan!

3 Kasım 1898

* *Serveti Fünun*, 22 Teşrinievvel 1314/3 Kasım 1898, c. 16, nr. 399, s. 135

Akif'in *Serveti Fünun*'da yayımlanan *Bedâyiü'l Acem* başlıklı makalesinde, Şeyh Sadî Şirazi'nin *Bostan*'ından yaptığı kıta tercümesi. Bu dörtlük *Resimli Gazete*'nin 82'nci sayısında da yayımlandı. Akif'in *Serveti Fünun*'da çıkan tercümelerinin bir bütün halinde görülebilmesi için buraya özellikle alıyoruz. Nitekim Akif'in *Serveti Fünun*'da çıkmış şiirleri üzerine çalışan bazılarının ilgili kıtayı gözden kaçırdıkları bilinmektedir.

MUHÂTABE-İ ŞEM Ü PERVANE*

Durur hatırımda o leyl-i hazin
Ki bîdâr idim, ansızın bir enîn
İşittim garibâne pervaneden.
Diyordu yanan şem'e: "Ey şem, ben
Fedâ-yı garâmım, yanarsam bile
Revadır bu vecd ü tehâlük ile.
Mehâfil vücudunla nevvâr iken
Senin sûzişin, giryen âyâ neden?"

Duyunca bunu şem'-i ateş-zebân
Dedi: "Ey hevâdâr-ı nâ-mihribân,
Bana yâr-ı şîrîn idi engübîn,
Nasıl olmayım şimdi matem-güzin?
Firakıyla Şîrîn'imin dâğdâr
İken, yanışım çok mu Ferhâd-vâr?"
Gözünden hurûş eyleyen seyl-i nâr
Sararmış yüzünden ederken güzâr,
O ateşli yaşlar, o muhrik figan
İçinden, şu sözler olurdu ayân:

"Nedir aşktan böyle dem urduğun?
Ki yoktur ne sabrın, ne durduğun.
Harifân-ı aşka, en evvel gerek
Tevekkül, tahammül, sebat eylemek.
Sebat eylemek nerde? Heyhat sen
Kaçarsın hemen hâm bir şuleden!
Ben istâdeyem büsbütün ihtirâk

* *Serveti Fünun*, 5 Teşrinisani 1314/17 Kasım 1898, c. 16, nr. 401, s. 167-170

Mehmet Akif'in *Bedâyi'ül Acem* başlıklı ikinci yazısında Şirazlı Şeyh Sadi'den tercüme ettiği klasik bir aşk hikayesi. *Şem ü Pervane* hikâyesi divan edebiyatında, büyük mesnevi-romanlar biçiminde çok işlenmiş bir konudur. *Muhatabe-i Şem ü Pervane*'nin bir özelliği de şudur: Akif'in 1908 sonrasında yayımladığı manzum-hikâyelerde çok sık kullandığı diyalog tekniği ile bu şiirde de karşılaşma imkanı buluyoruz.

İçin işte mihrak-ı hasrette, bak.
Bu sûzişli feryâdlardan utan!
Senin per ü bâlinse ancak yanan,
Ya görmez misin ki lehîb-i garâm
Benim yakmada cismimi bi't-tamam!
Evet, revnâkım meclis-efrûzdur;
Fakat çektiği derd-i dil-sûzdur!"

Henüz geçmeden leylden çok zaman,
Mumu üfledi bir peri nâgehan.
Diyordu, o en son deminde bile,
Serinden çıkan dûdu sevda ile:

"Budur işte pâyân-ı edvârı aşk
Benim, varsa ancak fedâkâr-ı aşk!
Eğer aşkı öğrenmek ister isen:
Bir ateş ki yok kurtuluş, ölmeden!"

17 Kasım 1898

BEYİT*

Bulsan da benim halimi şayeste-i nefret
Sen hulk-i kerîmaneni terk etme, ne hacet

17 Kasım 1898

* *Serveti Fünun*, 5 Teşrinisani 1314/17 Kasım 1898, c. 16, nr. 401, s. 170
Mehmet Akif'in *Servet-i Fünun*'da yayımlanan *Bedâyiü'l Acem* başlıklı ikinci yazısında, Şeyh Sadi Şirazi'nin *Gülistan*'ından yaptığı beyit tercümesi.

YÂD EYLEDİĞİN*

Derim hep ederken nesîm ihtizaz
Seher vakti ser-be-zemin-i figan
Beni hiç yâd eylediğin var mıdır,
Hayalimden ey bir zaman çıkmayan!

17 Kasım 1898

* *Serveti Fünun*, 5 Teşrinisani 1314/17 Kasım 1898, c. 16, nr. 401, s. 170

Mehmet Akif'in, *Serveti Fünun*'da yayımlanan *Bedâyiü'l Acem* başlıklı ikinci makalesinde, Şirazlı Şeyh Sadi'nin *Gülistan* adlı eserinden gerçekleştirdiği kıta tercümesi. Kıtanın başlığını biz koyduk.

NEVMÎD-İ VİSÂL*

Nevmîd-i visal eyleme artık beni ey merg
En son emelimdir, şunu bari heder etme:
Canan geliyor can gidiyor... Şimdi İlâhi,
Bir lâhza aman ver de kıyamette diriltme!

27 Kasım 1898

* *Serveti Fünun*, 19 Teşrinisani 1314/1 Aralık 1898, c. 16, nr. 403, s. 203

Akif'in *Bedâyiü'l Acem* başlığı altında, *Serveti Fünun*'da yayımlandığı üçüncü ve son makalesinde yer alan bir başka tercüme örneği.

Serveti Fünun'un bu sayısında Akif, baştan sona İranlı şair Hafız'dan tercümeler gerçekleştiriyor. *Serveti Fünun*'daki tercümelere son vermesinin sebebi ise, Ahmet Naim'in "Bedâyiü'l Arap" başlıklı yazılarına karşı, dönemin muhafazakâr dergilerinde yayımlanan eleştiriler olmaktadır. İlgili eleştiriler üzerine Akif yazılarını keserken, Ahmet Naim'in bunlara aldırış etmediği ve *Serveti Fünun*'daki yazılarını sürdürdüğü görülmektedir. Ahmet Naim'in *Serveti Fünun*'daki yazılarına dönük eleştiriler üzerinde ise burada durma imkânımız bulunmuyor. Kıtanın başlığını biz koyduk.

HAKÎM SENAİ'DEN*

Ne yazdıysam eser namıyle hepsinden rücû ettim
Sözün mânası yok, mâna için söz bulmak imkânsız

* Eşref Edip, *Mehmet Akif*, c. 2, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1939, s. 304

İlgili beytin Akif tarafından Hakim Senai'den tercüme edildiği bilgisi, Mahir İz nakli olarak Eşref Edip'e intikal ediyor. Akif'in tercümesi *Resimli Gazete*, *Serveti Fünun* veya *Sıratı Müstakim*'de yayımlanmış değildir. Eşref Edip bu bilgiyi *Mehmet Akif* adlı kitabının "ek" bölümünde veriyor. Aynı bilgileri Fevziye Abdullah, *Mehmet Akif Ersoy* adlı eserinin (İrfan Yayımevi, İstanbul 1973) Sahafat'a dâhil edilmeyen şiirler bölümünde veriyor ve beyiti tekrar ediyor. Kanaatimizce ilgili beyiti Akif, *Bostan* ve *Gülistan*'dan yaptığı çeviriler sırasında tercüme etmiş olmalıdır.

BEYİT*

Vazgeçtim o söylediklerimden, onlar sanki yoktur
Mâna sözdedir, fakat mânada söz yoktur

* Eşref Edip, *Mehmet Akif*, (Haz. Fahrettin Gün), Beyan Yayımları, İstanbul 2010, s. 622

Araştırmacı Fahrettin Gün'ün yayıma hazırladığı Eşref Edip'in iki ciltlik *Mehmet Akif* çalışmasının bir yerinde, Akif'e ait farklı bir beyitle karşılaşıyoruz. Eserin bu yeni baskısında, şairin "Şiir Hayatına Ait Devreler"den söz edilirken kullanılan bir dipnotta geçen bu beyitin, Hakim Senai'den tercüme olduğu belirtilmektedir. Bu arada Fahrettin Gün'ün kullandığı dipnot, bizi ister istemez kitabın Eşref Edip tarafından yapılmış asıl baskısına sevk ediyor. Orada (ilk baskı 1939, c. 2, s. 304) Mahir İz'den naklen verilen Hakim Senai'ye ait beyitin, Akif tarafından yapılmış Türkçe tercümesi daha farklıdır ve aynen şöyledir:

"Ne yazdıysam eser namiyle hepsinden rücû ettim
Sözün mânası yok, mâna için söz bulmak imkânsız..."

İşte buna rağmen de aynı Farsça beyitin, Akif tarafından yapılmış Türkçe tercümesi, Fahrettin Gün'ün dipnotunda daha farklı bir şekilde verilmektedir:

"Vazgeçtim o söylediklerimden, onlar sanki yoktur
Mâna sözdedir, fakat mânada söz yoktur."

Dolayısıyla aynı beyitin, iki farklı tercümesi ile karşı karşıya bulunduğumuz bir gerçektir. Demek ki Akif, beğendiği bu beyiti iki farklı zamanda iki ayrı tercüme denemesine tabi tutmuş olmaktadır. Burada asıl dikkatimizi çekmesi gereken, Fahrettin Gün'ün verdiği Akif'e ait tercüme beyitin kaynağı meselesidir. Dipnottan anlaşıldığına göre buradaki kaynak da gene Mahir İz hocadan başkası olmamaktadır.

LEYLE-İ MİRAÇ*

Teâlî-i fikret cenah-ı fünûn
Olup bir zamandır havârık-nümûn
O gâmız-ı hakayık ki muzlimdi dün
Demâdem tecelli-nümâdır bugün
Ne mu'dil mesâil olunmakta hall
Ki iğmâza, inkâra yoktur mahal
O güneşten gelen nûr-u gabra muhit
Edilmekte tahlîl... gayet basit
Bu ibdâa söz yok ki meydandadır
Benim maksadım başka bir yandadır

* *Resimli Gazete*, 3 Kanunuevvel 1314/ 15 Aralık 1898, nr. 92, s. 1193

Akif'in *Resimli Gazete*'de çıkan dikkate değer bu şiiri imzasız yayımlanmıştır. Aynen *Leyle-i Velâdet*'te olduğu gibi, dergi ilgili şiiri kapaktan vererek, yazı ailesi ona ayrı bir önem atfettiğini göstermek istemiştir. Fakat gene *Leyle-i Velâdet*'te olduğu gibi, Akif'e ait bu güzel şiir de imzasız yayımlandığı için, Fazıl Gökçek ilgili parçanın Akif'e ait olmayabileceği kanaatine varmıştır. Fakat biraz dikkat edilirse, şiirin muhtevasından aksi sonuca ulaşmak hiç de zor olmamalıdır. Kaldı ki *Resimli Gazete*'nin iç kapak sayfasında yer alan "Mündericat" bölümünde, *Leyle-i Miraç* şiiri verilirken, hizasında *Mehmet Akif* ismi açık şekilde okunabilmektedir. *Leyle-i Velâdet*, *Leyle-i Miraç* ve daha ileriki sayılarda yayımlanacak olan *Leyle-i Berat-ı Mağfiret-Âyât* gibi *Resimli Gazete*'de kapaktan verilen bu tür şiirlerin imzasız yayımlanmasının herhalde bir sebebi bulunmalıdır. Zira burada bir ihmal ve zühul mevzu bahis olmayıp bilâkis idrak edilen mübarek gün ve geceler karşısında *Resimli Gazete* yazı ailesinin müşterek duygularını, Akif'in şiirleri üzerinden yansıtmak arzusu söz konusu olmalıdır. Fakat bir hata değilse bile, gözden kaçırılmış diğer bir hususun daha burada tashihi gerekmektedir. Akif ve *Safahat* üzerine yıllardır çalıştığı bilinen değerli araştırmacı Ertuğrul Düzdağ, Akif'in *Safahat*'a girmemiş *Leyle-i Miraç* şiirinden söz ederken "Tamamı 18 mısradır. Bu nüshanın ilk sayfasında imzasız olarak çıkmıştır. Ancak her sayıda ikinci sayfanın başına konulan "mündericat" listesinde, bu nüshada *'Leyle-i Miraç:* Mehmet Akif Bey' kaydı bulunmaktadır." demekle birlikte, bu şiiri nedense eksik olarak tespit ettiği görülmektedir. Zira *Leyle-i Miraç* 18 değil, 20 mısradan oluşan bir şiirdir. Dolayısıyla ilgili metne, dokuzuncu beyit olarak aşağıdaki iki mısranın ilâvesi lüzumlu bulunmaktadır:

Serâir evet çünkü bin değil
Düşündükçe peydâ olur muttasıl

Diğer bir husus da şudur: Fazıl Gökçek ve Ertuğrul Düzdağ *Resimli Gazete*'yi tetkik ederken 94'üncü sayıda, Akif'in gene böyle bir şiirinin bulunduğunu gözden kaçırmışlardır. *Leyle-i Berât-ı Mağfiret-Ayât* başlığını taşıyan o şiirden ayrıca bahsedilecektir. Bkz. Bundan sonra gelen şiir.

Acep bir gün ey leyl-i heybet-penâh
Şu sinende tâbende nûr-u siyah
Tahallül eder mi? Ne mümkün bu hal
O hâlâttandır ki derler muhâl
Tecelliye olmaksızın namzed
Bu ulvi serâir kalır tâ ebed
Serâir evet çünkü bir, bin değil
Düşündükçe peyda olur muttasıl
Serâir fakat celb-i enzâr eder
Füyûzat-ı manzûre-i din kadar

15 Aralık 1898

LEYLE-İ BERAT-I MAĞFİRET- ÂYÂT*

Ey leyl, ey avâlime Hakk'ın inâyeti
Saçtın kulûb-u ümmete nûr-u beşâreti
Buldu husûl cezbeli kalbimde bir hurûş
Atf eyledim sevâbıka çeşm-i basireti
Karşımda bir cihan-ı kemâl oldu münceli
Billâh mucib oldu temâşâsı hayreti
Ey âfitab-ı subh, tecellâ-yı kirdigâr
Nûrunla buldu âlem-i ekvân bu sureti
Furkân ki bir kitab-ı hakayık-nisâbdır
Derc etti anda Hak nice envâr-ı hikmeti
Tefsir eder celâil-i kadr-i Muhammed'i
Tavsif eder o mihr-i münir-i nübüvveti
Bedrü'd deca, hatib-i ümem, sâhibü'l livâ
Hakk'ın Habib-i Ekrem sahib-fazileti
Nûr-u mukdesindir âyâ rûh-u kâinat
Dünyaya gösteren bu tarîk-ı hidâyeti

*

Bahr-i ulûmsun sen âyâ ekmelü'r rüsûl
Hatm eyledin kitab-ı celil-i risâleti
Sen eşref-i cihansın, illâ cihâniyân
İzhar kıldı sende kemâl-i şerafeti
Ey hâzin-i künûz-ı kerem, Rabb-i erham'ın
Yağdı seninle âleme bârân-ı rahmeti
Ey leyl, ey hazine-i Kudsiyye-i rahim
Feyzin cihana verdi Berat-ı saadeti

30 Aralık 1898

* *Resimli Gazete*, 16 Şaban 1316 /18 Kanunuevvel 1314/30 Aralık 1898, nr. 94, s. 1217

Mehmet Akif'in *Leyle-i Velâdet* ve *Leyle-i Miraç* gibi, *Resimli Gazete*'de imzasız yayımlanmış şiirlerinden bir diğeri. *Resimli Gazete*, mübarek gün ve gecelere verdiği önemi göstermek üzere sanki bu tür şiirleri özellikle Akif'e yazdırıyor. Ya da dergi yazı ailesinde bu anlamlı gün ve geceleri şiire dönüştürmek istidadında Akif'ten daha başarılı bir şair bulunmuyor. Nitekim Akif bu yoldaki imzasız şiirlerini ileriki yıllarda da sürdürecektir. Sonraki sayfalarda bazı mübarek gün ve gecelere dair duygularını ifade ettiği daha başka Akif şiirleri ile karşılaşma imkânı bulunabilecektir. Dolayısıyla Akif'in *Resimli Gazete*'de çıkan bu şiiri, onun mübarek gün ve gecelere dair yazdığı üçüncü şiiri olmaktadır. *Leyle-i Velâdet* (nr. 85) ve *Leyle-i Miraç*'ın (nr. 92) on'ar beyit olmasına karşılık *Leyle-i Berât-ı Mağfiret Âyât*'ın on iki beyit olduğu gözden kaçmamaktadır.

BİR MEKTUPTAN*

Şu varak-pâre ki âyîne-i efkârımdır
Çeşm-i im'ân ile baktınsa, benim hep görünen!
İhtifâ etmez idim bunca zamandır lâkin
Böyle pejmürde kıyafetle sıkıldım senden!
Senin hatırandır bütün kâr u bârım,
Vedâd-ı kadîmindir artık şiârım.
Hayalim senin mehbitü'n nûrun olmuş,
Fuâdım tecellî-gehin, Tûr'un olmuş!
Hayalinledir şimdi hep iştigâlim,
Habibim, halilim, enîsü'l hayâlim!
O sîmâ-yı sâfın, o parlak nigâhın,
O tavrın, o güftâr-ı irfan-penâhın
Hudâ şahid olsun gözümden çekilmez
Bu âvâre dil, "yâr!" der başka bilmez!
Hayalimde cevvaldir cümle halin,
Hitabın, itâbın, cemalin, celâlin!
Anarken o hengâmı çeşmânım ağlar
Durur gâh olur gözlerim, canım ağlar!
Bu âlemde yâr-ı vefâdâr sensin
Evet eyliyor kalbim ikrâr, sensin!

---

* *Resimli Gazete*, 15 Temmuz 1315/ 27 Temmuz 1899, c. 1, nr. 12, s. 170
Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Akif*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1939, (klişe baskılı sayfalar)
Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmet Akif Ersoy*, İrfan Yayımevi, İstanbul 1973, s. 247-249
Ertuğrul Düzdağ, *Safahat*, İz Yayımcılık, İstanbul 2009, s. 566-567

Mehmet Akif'in Adana, Şam, Halep bölgelerinde beraber hizmet ettiği Baytar Miralayı İbrahim Bey'e hitaben yazdığı bir başka mektubu.

Şiirin adı *Bir Mektuptan* olduğuna göre, aslının daha uzun olması ihtimali yok değildir. Bu şiiri Akif'in el yazısı halinde ilk kez Mithat Cemal yayımladı. Oradan hareketle şiirin yeni harflerle okumasını yapan, gene Fevziye Abdullah Tansel olmuştur. Ne var ki bilâhare ilgili şiirin *Resimli Gazete*'de de çıktığı fark edildi. Buradan çıkan sonuca göre, *Resimli Gazete* neşrindeki ilk üç beyitle, sondan ikinci ve üçüncü beyitlerin Mithat Cemal metninde bulunmadığı anlaşılmakta gecikmedi. *Bir Mektuptan* başlıklı bu şiiri, daha önce Mithat Cemal ve Fevziye Abdullah neşri olarak buraya aktarmışken bilâhere Ertuğrul Düzdağ'ın, *Resimli Gazete*'den tam metnini tespit ettiğini fark ettik ve o metni buraya aldık. Dolayısıyla *Resimli Gazete*'nin 1899 yılı koleksiyonları iyi tetkik edildiği takdirde daha başka Akif şiirleri ile karşılaşma imkânı bulunabileceğine işaret etmek gerekir. Nitekim Eşref Edip de buna vurgu yapıyor ve çoğu sayıları göremediğini kaydediyor.

Bu arada Akif'in üzerinde derin tesirleri olduğunu bildiğimiz İbrahim Bey'in vefatı dolayısıyla (12 Mayıs 1321/25 Mayıs 1905) kaleme aldığı önemli bir mersiyesinin bulunduğunu belirtelim. *Safahat*'ın ilk cildinde yer alan *Merhum İbrahim Bey* başlıklı bu mersiyenin başında, ilgili kişi hakkında geniş bilgi bulunmaktadır.

Benim en büyük bildiğim merdsin sen
Fazilette yoktur eşin ferdsin sen!
Cihan-dîdesin, tecrüben hadden aşmış
O nazik vücudun ne yerler dolaşmış!
Edip her adımda bir ibret telâkki
Seyahatle efkârın etmiş terakki
Çocuklukta sa'y-i belîğ eylemişsin,
Şebâbında bu mevkii peylemişsin.
Müyesser değil başka yoldan teâlî
Senin mesleğindir sebîlü'l meâli
Neden bahs olunsa rüsûhun ayândır,
O mahviyyet altında varlık nihandır!
Sözünden hakikat teceli ederken
Tuhaf, geçmiyorsun bu bîgânelikten!
Derûn-âşinasın, evet şüphe yoktur,
Bu hoş bir reviştir ki erbabı çoktur.
Küçüklük, tevazu, kemal ehlinindir
Ki bîgânelik tavrı hâl ehlinindir!
Müsellem kemalin, mükerrem hisâlin,
Güzel suretin, andan ecmel meâlin!
Senin meclisinden bıkılmaz doyulmaz
Devam etse gitse melâlet duyulmaz
Terakki ederken demâdem kemalin
Teâlî mi etmez kemal-i cemalin?
Ne âlem imiş âh, ey yâr-ı cânım
Geçermiş huzûrunda bir çok zamanım
O edvâr-ı mâzîye ettikçe ric'at
Karanlık görür hali çeşmân-ı hasret!
Kalem saptı, bir bahs-i düşvâre nâgâh
Saded nerde, ben nerdeyim Allah Allah!

27 Temmuz 1899

GÖRÜNMEZ KAZA*

Zat-ı hilâfet-penah dîdeden olmuş nihan,
Bir sürü it gezmede bende-i Has'ız diye.
Var görünür bin kaza, bir de görünmez kaza,
Türbeler ihzâr edin ümmet-i merhumeye.

1900-1903

* Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Akif*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1939, s. 379

Akif, *Safahat*'larına dâhil etmediği kıtayı, Mithat Cemal'e istibdat döneminde okumuştur. Mithat Cemal ile ilk tanışmaları 1903 yılına tesadüf etmekle, kıtanın 1903-1908 tarihleri arasında okunmuş olması icabeder. Fakat bu tarih, kıtanın ne zaman yazılmış olabileceği hakkında gene de bir fikir vermez. Buna rağmen de kıtanın şöyle böyle, 1900 başlarında kaleme alınmış olması ihtimal dâhilindedir. Mithat Cemal'in eserinde, ilgili kıtanın niçin kaleme alındığı hakkında geniş bilgi vardır. Akif'in şimdiye kadar üzeri örtük kalmış bu hicviye kıtasına, burada özellikle işaret etmiş oluyoruz. Çünkü ilgili kıta Akif'te, Abdülhamid dönemine yönelik eleştirel tutumun derinliğini ortaya koyuyor. Onun Edirne dönemine ait gene böyle bir eleştirisinin bulunduğunu unutmamak gerekir. Kıtaya uygun başlığı biz koyduk.

MEHMET AKİF BEY'LE HALİL EDİP'İN MÜLÂTEFELERİ/1*

Mehmet Akif Bey:

Ya odur dünyada insan kalmamış
Ya ki insanlarda iz'an kalmamış
Kim demiş âlemde cânan kalmamış
Yoksa ehl-i zevk bir can kalmamış
Söyleme beyhude çan çan, kalmamış
Hey Edip'im sen de irfan kalmamış

.....

Kim bu şanslı dilberi tahkîr eder
Herkes idrâki kadar takdir eder
Duymasın Neyzen seni tekdîr eder
Bilmem ammâ belki de tekfîr eder
Söyleme beyhude çan çan, kalmamış
Hey Edip'im sende irfan kalmamış

Ağustos 1319/1903

* *Mecmua (Müntehâbât-ı Eş'âr)* Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, s. 107b-113a
Yakup Şafak, "Yazma Mecmualar Arasında Mehmet Akif Beyle İlgili Birkaç Not", *Yedi İklim*, Aralık 2013, c. 26, nr. 285, s. 42-46

Mehmet Akif'in *Resimli Gazete* döneminden arkadaşı Halil Edip Bey'le karşılıklı atışmalarına dayalı bir parçası.

Halil Edip Bey bir ara *Resimli Gazete*'nin yöneticiliğini de yapmıştır. Halil Edip Bey'in adı, Akif'in *Hersekli Arif Hikmet* başlıklı uzun şiirinde de geçmektedir. Hersekli'nin cenazesine katılacak olan Mehmet Akif, önce Halil Edip'e uğrar, ardından da cenazeye birlikte iştirak ederler. İlgili parçanın dikkati çeken diğer bir yanı da, Neyzen Tevfik'le ilgili atıflar barındırmasıdır. Şiirin başlığında geçen *mülâtefe* kelimesinin anlamı, iki dostun karşılıklı lâtifeleşmeleri, birbirlerine karşılıklı lâtifeler söylemeleri şeklindedir.

Halil Edip Bey:

Hak budur dünya da var, insan da var
Hem de insanlarda bir im'an da var
Can nasıl mevcûd ise cânan da var
Yok deme her şey için, imkân da var
Âkif'im aldanma hüsne, ân da var
Necme karşı bir meh-i tâbân da var

.....

Şanını bilmem, fakat yoktur yeri
Etmedim tahkîr ben bir dilberi
Sence Neyzen'se bu meydânın eri
Giysin, alsın deste tîg ü miğreri
Âkif'im aldanma hüsne, ân da var
Necme karşı bir meh-i tâban da var

23 Ağustos 1319/5 Eylül 1903

MEHMET AKİF BEY'LE HALİL EDİP'İN MÜLÂTEFELERİ/2*

Mehmet Akif Bey:

Can da var cânan da var, kim yok demiş
Âlem-i imkân hakikat pek geniş
Yalnız im'an biraz müşkilce iş
Nicesi böyle sen istersen çıkış
Hüsn ü ândan anlamaz insan da var
Mihre karşı şebpere-çeşmân var

.....

Neyzen'im zaten eli bayraklıdır
Başı miğferli değil, yavşaklıdır
Çeşm-i temyîzi fakat revnaklıdır
Bak hakem olsun, ne derse haklıdır
Hüsn ü ândan anlamaz insan da var
Mihre karşı şebpere-çeşman da var

Eylül 1903

* *Mecmua (Müntehâbât-ı Eş'âr)*, Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, s. 107b-113a;

Yakup Şafak, "Yazma Mecmualar Arasında Mehmet Akif Bey'le İlgili Birkaç Not", *Yedi İklim*, Aralık 2013, c 26, nr. 285, s. 42-46

Mehmet Akif'le, *Resimli Gazete*'den dostu Halil Edip'in birbiri ile latifeleşmeleri. Şiirin altındaki tarihe dikkat edilirse, *Resimli Gazete* döneminin sonlarına denk gelmektedir. Bu tarih, Akif şiirinin yeni bir evrilmeye daha maruz kalacağı bir zamana tesadüf etmektedir.

Halil Edip Bey:

Anlaşıldı can u cânân sence hiç
Boş değil bunca telâş ü tâb u pîç
Gelsin aklın başına bir müshil iç
Kabza uğratmış seni Âkif, o piç
Gel(...)etme kâfir, gör inan
Hüsn ü ânı fark eder insan olan

.....

Neyzen-i bî-çâreyi sarmış hevâ
Hiç ayılmaz kec-nazardır bî-nevâ
Kehlesi canlanmasın, dur az daha
Belki bir cevher yumurtlar ez kazâ
Gel(...)etme kâfir, gör inan
Hüsn ü ânı fark eder insan olan

26 Ağustos 1319/ 8 Eylül 1903

NEŞVE-İ MUHYİDDİN*

Gâh temsil ederek neşve-i Muhyiddin'i

26 Haziran 1903

* Hersekli Arif Hikmet, *Sıratı Müstakim*, 12 Şubat 1324/ 25 Şubat 1909, c. 2, nr. 27, s. 6-8

Akif'in *Safahat*'ına dahil etmediği, *Hersekli Arif Hikmet*'in vefatı üzerine kaleme aldığı uzun şiirinde geçen yukarıdaki mısrayı özellikle öne çıkarmak istedik. Akif'in son derece takdir ettiği bir şair olan *Hersekli Arif Hikmet*'i, Muhiddin-i Arabi'nin neşvesi ile eşleştirmesi bayağı dikkat çekicidir. Daha ileriki yıllarda tasavvufa biraz mesafeli göreceğimiz Akif'in, 1903 yılı civarında öyle düşünmediğini ortaya koyuyor yukarıdaki mısra.

OSMANLI EDEBİYATI*

Hele Osmanlı edebiyyatını merhum kadar
Tanıyan görmemiştim, varsa edilsin inkâr.

26 Haziran 1903

* Hersekli Arif Hikmet, *Sırat-ı Müstakim*, 12 Şubat 1324/25 Şubat 1909, c. 2, nr. 27, s. 6-8

Akif'in, *Hersekli Arif Hikmet* adlı şiirinde geçen yukarıdaki beyiti her bakımından önemli geldi bize. Akif'in *Hersekli Arif Hikmet*'te, kendi hocası Muallim Naci'nin divan edebiyatına olan vukufunu aşan bir yetkinlik gördüğü anlaşılıyor. Burada daha da önemli olanı, her iki üstadın müktesebatının farkında olan Akif'in gizli bir mukayeseye başvurabilmesidir. Bu arada Hersekli'nin, Akif'in şiirini ilk fark ve takdir eden eleştirmen olduğunun da kaydedilmesi gerekecektir.

HİKMET NE EZELDE?*

Hikmet ne ezelde yazmamaktan
Yârab bizi de ganiyy-i şâkir?
Aç karnına çok mu kulluk ettik,
Olduk da bugün fakir-i sâbir?

* Hasan Basri Çantay, "Akif'e Dair Hatıralar", *Fetih* gazetesi, 27 Aralık 1957

Hasan Basri Çantay'ın Mütareke ve Millî Mücadele yıllarında, Akif'le olan yakın dostlukları sırasında, ondan tespit ettiği bir dörtlük. Çantay'ın Akif'ten tespit ettiği bu dörtlüğün, tespit edildiği tarihten daha eski zamanlara ait olabileceği düşüncesi ile buraya yerleştirdik.

HERSEKLİ ARİF HİKMET*

Ömrü koşmakla, didinmekle geçen hane-harâb
Gece olmaz mı, kalır düştüğü yerde bîtâb.
Ben de bilmem ne sabahıydı çıkıp lânemden,
Dâne-çîn olmak için sây-ı sefîlânemden,
Hayli dağ aşmış idim, hayli yar inmiş idim;
Akşam olmuştu da bir yer bularak sinmiş idim.
Uyuşukluk iken ekser benim uykum, heyhat,
O gece uğramamıştı yanıma hiç şubat.
Asabi bir heyecan kalbimi ezmekte idi:
Vâhimem ufukta bir hadise sezmekte idi.
Ortalık sütre-i sevda-yı şeb altında hazin
Bir kıyafet ile olmuş idi ârâm-güzin.
Maddiyat ile ruhum da olup hem-ahenk:
O karanlıkta kesilmişti hayâlim şeb-renk!
Meşeler serv gibi hâtıra-fermâ-yı mezar,
Hep mekabirdi bütün meşcere-i velveledâr.
Dereler ömrü beşer-vâri akıp gittikçe,
Öteden dağları tabut hayal ettikçe,
Baykuşun nevhası telkin gelir oldu bana;
Çeşm-i vehhâmıma makber gibi darlaştı fezâ.
Asuman bir adem-âbâd gibi hîça-hîç

* *Sırat-ı Müstakim*, 12 Şubat 1324/25 Şubat 1909, c. 2, nr. 27, s. 6-8
Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmet Akif Ersoy*, İrfan Yayımevi, İstanbul 1973, s. 234-247

Hersekli Arif Hikmet'in (1839-20 Mayıs 1903) vefatının ardından kaleme alınan şiirin altında, 13 Haziran 1319/26 Haziran 1903 tarihi bulunmaktadır. Hersekli Arif Hikmet'in vefatının şöyle böyle bir ay sonrasına denk düşen bu tarihe rağmen ilgili şiir herhangi bir yerde yayımlanmamış ve ileride yayıma başlayacak olan *Sırat-ı Müstakim* mecmuasını beklemek durumunda kalmıştır. Mehmet Akif'in hem Hersekli Arif Hikmet'e hem de ilgili şiire o kadar önem vermesine rağmen onu gene de *Safahat*'ına dâhil etmediği görülmektedir. Sebebini şimdilik bilemiyoruz. Bu şiirin *Safahat*'ta yer almadığına dikkat çeken Fevziye Abdullah Tansel, ilk defa olarak onun yayımını gerçekleştirdi. Fakat bu yayım, şiirin *Sırat-ı Müstakim*'deki şekli değil, Akif'in üzerinde çalışarak kısmi değişikliklerde bulunduğu ve 14 Kanunusani 1319/27 Ocak 1904 tarih kaydı ile İbnülemin'e teslim ettiği bir başka şeklidir. İbnülemin bilâhere bu şiiri, 1911'de yayımladığı Arif Hikmet'le ilgili *Kemalü'l Hikme* adlı eserine almıştır. İşte Fevziye Abdullah'ın metni, şiirin bu eserdeki yayımına dayanmaktadır ki biz de onu esas almış bulunuyoruz. Daha arkaik bir şekli olduğu için... Burada işaret etmemiz gereken diğer bir husus da şudur: Aynı metni esas alarak hem Fevziye Abdullah, hem de Ertuğrul Düzdağ, ilgili şiirin *Sırat-ı Müstakim*'deki yayımı ile arasındaki farkları tespite çalışmışlardır (E. Düzdağ'ın bu çalışması için bkz. *Safahat*, Çağrı Yayımları, İstanbul 2006, s. 537-547). Bilâhere Ertuğrul Düzdağ'ın bu sefer de, *Sırat-ı Müstakim* neşrini esas alarak, diğeri ile olan farkları tespite çalıştığı görüldü. Bkz. *Safahat*, İz Yayımları, İstanbul 2009, s. 572-580.

Görünüp cismimi etmekte idi pîça-pîç.
Dedim Allah bu kâbus mudur, yoksa nedir
Rûh-fersâhlık için her demi güyâ senedir.
Ben o fetret batağında nice dem çalkalandım,
Sonra bir sevki tabîiyle hemen davrandım.
Belki bir hemdem arar da bulurum ümmidi,
Bana Mecnûn gibi vadileri devr ettirdi!
Kim olur hiç o muvahhiş dem-i tenhâyîde?
O zaman garb bile şark gibi hâbîde!
Yalınız encüm, o milyarla mesâbîh-i ezel,
O kanâdil-i ziyâ-küster-i nûru evvel,
Zindedârân-i şebin haletini andırarak
Bakıyorlardı birer gözle ki gayet parlak.
Dönüyorlar idi pervane-i âvâre gibi...
O ne lem'aydı, ne cezbeydi aman yâ Rabbi!
Dalmışım ben o temâşa-yı safa-âvere de,
Gitmişim fecre kadar farkına varmak nerede!
Ortalık açtı, kapandı gözü hep ecrâmın,
Oldu âsârı nümûdar batan hülyamın.
Az zaman sonra uyandı bütün erbâb-ı hayat
Sıyrılıp gitti kefen vâri ridâ-yı zulemât.
Yeniden başladı eşbâhta hiss ü hareket,
Aldı tatil edilen seyrini faaliyet.
Ben de terk eyleyerek olduğum âvâre yeri,
Yürüdüm hissime peyrev olarak hep ileri...

*

Yürümez olsa idim, ah belâ karşı imiş
Yolumun uğradığı zira ufak bir çarşı imiş.
Bir müvezzi çıkıverdi önüme, ben de "Tamam,
Bari bir meşgale olsun!" diye aldım İkdâm;
Atladım baştaki dibâceyi, tevcihatı,
Sonra gözden geçirip şöyle siyasiyyatı
Çevirince öteki yaprağı birden, bir ah

Oldu çeşmân-i felâket-zede, matem-âgâh:
"Haber aldık ki vefat eylemiş Arif Hikmet,
Eylesin ruhunu Allah garik-i rahmet..."
Gibi hâyide beş on cümle-i malûme o gün
Bezl olunmuştu bütün fâzıl-ı yektâmız için...
Bu ne dehşetli haber, öldü mü Arif Hikmet
Kapasın defter-i eslâfı da artık millet.
O ne kıymetli vedîaydı seleften halefe,
Hayf sad hayf ki, düşmüştü yed-i nâ-halefe.
Utan ey kavm ki Hikmet gibi ashâb-ı kemal,
Ediyor sine-i sefalette hayatı ikmal.
Var olun ey süfehâ, hazreti mahv eylediniz,
Ölmemişken, aman ölsün diyerek beklediniz!
Öyle dürdane-i irfana kıyar mı insan,
Utan ey ümmet-i merhume, şu namından utan!
Enbiya varisine böyle mi hürmet edilir,
Size bunlar gün olur öğretilir, söyletilir.
Garb heykel dikiyor namına ehli hünerin,
Sökeriz bizse mezar taşını biçarelerin.
Fuzalâ garpta binlerle sayılmakta iken,
Kadr ü kıymetleri âsûdedir eksilmekten;
Bizde yüz yılda bir âdem yetişirken, o bile
Hiç mazhar olamaz zerre kadar tebcile.
Bu mudur din yazık, hey gidi islâmiyyet,
Bizi gördükçe utansın bütün insaniyyet,
Şark, bir hufre-i nisyana atar da öleni,
Öldürür sonra onun namını yâd eyleyeni.
Garpta öldü mü bir ehl-i fazilet faraza,
O bulur hatır-ı millette hayat-ı uhrâ.
Bizde ölmüş fuzalânın çoğu hatta gidiyor,
Buluyor garpta âsârı gibi feyz-i nüşûr.
Sürünüp de ölen erbab-ı meziyyet burada,
Sürüyor hale bakın, ömr-ü müebbed orada!
Size öğretmededir Şark'ı müsteşrikler,

Utanın kukla kıyafetli beyinsiz şıklar.
Kafanın dış yüzü benzer, bu kolay Efrenc'e
İçini onlara benzetme hünerdir bence...
Bize insan demek insanlığa bir bühtandır,
Nâtıkız doğru, fakat silsilemiz hayvandır!

*

Bakmadan başladığım hiddetimi tekmile,
Bari son hizmeti olsun görelim! Fikriyle
Tuttum İstanbul'a doğru yolu avare-misal,
Öyle bir hâl-i garabetle ki tasviri muhal
Evvela yâr-ı vefâdarım Edib'e gittim,
Hikmet'in öldüğünü kendine ihbar ettim.
O haberdar imiş evvelce esasen benden,
Okumuş zannıma İkdâm o sabah erkenden.
İki matem-zede düştük yola, hem-râh olarak,
Öyle bir yolculuğu bir daha göstermeye Hak!
Etmedik yolda teati, iki sözden fazla,
Sade gittik, sebebi mübhem olan bir hızla.
Müteessir o, ben ondan daha mahmûr-u harab,
Kimde var tâb-i sühan her ikimiz de bîtab.
Hikmet'in hanesi Şehzâdebaşı'ndaydı ki biz
Doludur halk ile zannetmiş idik her ikimiz.
Bir de vardıkta ne görsek, koca bir cemm-i gafîr:
Beş-on âdemle, beş on zâkir ü derviş-i ecîr!
Bir bulut kaplayarak beynimi işte o zaman,
Etti didemdeki âvâre dumû'um feyezan.
Yüklenip mahmil-i tabutu musallaya kadar,
Sonra ettik oradan belde-i emvata sefer.
Yolda üç beş kişi, gerçek, peyda oldu,
Ehl-i teşyi o zaman yirmiyi ancak buldu!
Kimdi bunlar bilemem, saymağa var mı hacet,
Olsa bilfarz, neden külfete mecburiyet...
Biz idik der isem en hallisi mevcudun eğer
Var kıyas eyle kalanlar ne kabil âdemler!

Hazretin defni uzun sürmeyerek pek öyle
Ben çekildim oradan Neyzen-i âzâre ile.

*

Hikmet'in tercüme-i halini yazmış üdeba,
Sen de yaz bir iki söz dendi, münasip amma
Hazretin pâye-i irfânına şâyân olacak
Sözü, bîvâye hayalim ne yapıp da bulacak!
Öyle bir fâzıl-i nihrîr idi Arif Hikmet
Ki onun mislini nadir görecektir ümmet.
Has idi kendine pek şanlı olan vadisi,
Ümmetin oydu hakikatte hele Sadi'si.
Şi'r-i lâhut-i güzinânesi ilham bütün,
Nesri hep terceme-i vâzıh-i âyât-ı ledün.
Seyf-i meslûl-i hakikat gibi gâhi kalemi,
Görünüp batıla eyler idi me'vâ ademi.
Gâh ney-pare-i Mansûr gibi cûş ederek,
Duyururdu dem-i can bahşını yüksek yüksek.
Neydi Allah o enfâs, o kudsi nefehat,
Ki verirdi "ve nefahnâ"da olan ruha hayat,
Hele bezmindeki ezvâk... o bir âlem idi,
Öyle âlem ki durur yâdı gönülde ebedî.
Gâh Sahban kesilip Arif-i pakize-nijâd,
Bize yüz hutbeyi bir anda ederdi irad.
Gâh ihya ederek Hazret-i Muhyiddin'i:
Hep Fütûhat gelirdi o zaman telkini.
Ağlatır mev'iza-pîrâlığa meylederse,
Güldürür nükteli bin sözle eğer söylerse.
Üdeba-yı Acem'in ekseri mazbutu idi,
Arab'ın birkaçı bilhassa magbûtu idi.
Edebiyatımızı öyle bilir şair ben
Görmedim, hem göremem şimdiki şairlerden.
Hangi bir nadire-i şi'r olunursa inşâd,
Altını üstünü ezberden okurdu üstad;

Hangi bir mebhas-ı hikmet sürülürse ileri,
Bırakırdı onun efkârı hep ârâyı geri.
Bezle-gûluk'ta Ubeyd'in bile fevkinde idi,
Akla gelmez nüketin kendisi farkında idi.
Gâh tarihe dalıp gitmiş olan âsârı,
Gösterirdi bize tasvib-i füsûn âsârı.
Canlanıp feyz-i beyanıyle rical-i millet,
Bezm-i ervaha dönerdi o zaman cemiyet.
Ben beş on meclisinin mahremi oldukta dedim:
Böyle bir şey olacak garptaki ispiritizm
Münkeşifti bütün âti nazar-ı nafizine,
Hal olmuştu hakikat ona bir âyine
İşte meydanda Levâmi'le Levâyih duruyor,
Bütün elvahına bak Sânihalar mevc uruyor.
Ya o Misbâh ne ulvî, ne kadar parlaktır,
Çâr-ı rükn-i edebin çârumu dense haktır.
Hele Divan'ı için söyleyecek söz bulamam,
O kadar doğrusu idrakime mağrur olamam.
Arab'ın şair-i yektâsı Cerîr'in bir gün,
Sorulur reyi beş on Nâbiga-i şi'r için;
Serd eder her biri hakkındaki efkârını da,
Sıra Hansa'ya gelince durur artık orada.
Sonra huzzâr, niye sustun diye sordukta Cerîr
Der, onu çünkü benim haddime düşmez takdir!
Hikmet'in şi'ri de ayniyle budur şimdi bana,
Ben dahi bilmeliyim mevkiimi doğrusu ya!
İyiydi, hoştu, fakat meşrebi rindâne idi,
Lâubaliliği vardı deniyor, dur şimdi,
Düşünülsün, bu da bir söylenecek laf mıdır;
Lâubaliydi demek hazrete insaf mıdır?
Lâubaliydi, fakat kimlere karşı acaba?
Kimdi biçareyi baştan çıkaran ehl-i heva?
Böyle kavmin içine düşmüş olan âdemden
Tavr-ı ciddi mi kuzum bekleyeceksin, daha sen?

Öyle bir kavm ki, dinlerse nevayı ninni
Gibi dinlerdi onun zemzeme-i hikmetini!
Öyle bir kavm ki Âşık Ömer'i ezberler,
Sonra Kur'an'ı sıkılmaz da yüzünden heceler.
Öyle bir kavm ki Köroğlu'na peygamber der;
Sonra Peygambere binlerce hata nisbet eder!
Öyle bir kavm ki, tahsili tanır da bid'at,
Kara cahilliğe sünnet gibi eyler hürmet!
Öyle bir kavm ki her yaveyi bir ilm sanır,
Öyle bir kavm ki hep meskeneti hilm tanır.
Düşünülsün ki bu merkezde iken hâl-i muhit,
Hazretin tavrını ta'lil de olmaz mı basit?

*

Bir gün ez-cümle huzurunda idim ben de, evet
Galiba Sânihalar'dan okuyordu Hikmet.
Çıkageldi biri, bin yâve-seralık ederek.
Ben sıkıldımsa da, hazret ne desin hoş görecek...
O devam eyledi bahsinde vakurane yine
Beriden susmadı heyhat bu divane yine;
İyi amma a efendim diye en sonra o har,
Varak-ı mihr ü vefâyı kim okur, kim dinler?
Şi'ri ma'rûfunu bir tavr ile inşâd etti...
Hikmet'in sabrı da, ârâmı da elden gitti:
Gayr-ı mekşûf girîbân-ı şutûmu açtı,
Tatlı dilden ona bir hayli söğüşler saçtı.
Haydi şimdi bulunuz, haksız olan yer neresi
Bana kalsa döğerdim alimallah teresi!

*

İşte Hersekli budur, böyle bilin ey ahlâf,
Neyseler öyle tanılsa ne güzeldir eslâf!
ah, biz kendimizi bilmiyoruz, nerde selef,
Çalışın haydi çocuklar sizin olsun bu şeref!
Geçmişe rahmet okuttuk bu güzergâhta biz,
Bari canlandırınız ümmet-i merhûmeyi siz.

*

Ârif, bize sen barika-i hikmet-i Hak'tın,
Dar geldi cihan şaşaa-i feyzine baktın,
Yükseldin ufuktan bizi zulmette bıraktın
Madem ki bir gün gelecek ayrılacaktın,
Evvel ne için kalbimizi nârına yaktın!
Yüksel daha yüksel, bu teâliyi tamam et,
Aksâ-yı makamatı kemalinle makam et,
Ta sîne-i lâhutu yarıp rekz-i hiyâm et;
Ervâh-ı şehidân-ı hamiyetle hırâm et,
Gör âşık-ı Hürriyeti bizden de selâm et!
Cismin duruyor sine-i makberde emanet,
Yâdın buluyor hatıra-i ilmde hürmet;
Ruhun yüzüyor âlem-i ıtlâkta, Hikmet!
Sen ölmeyeceksin, bu evet işte hakikat,
Ben şimdi nedir anlıyorum zevk-i fazilet!
Ashab-ı kemâlin bugün efrâdı azaldı,
Onlar da bütün kûşe-i mensiyyete daldı,
Meydanı bakın bir sürü divaneler aldı,
Yerleşti cenabet, kökünü her yere saldı,
Yâ Rab, bu günün akşamı ferdaya mı kaldı!
Vaktinde çekildin hele hazret içimizden,
Zaten duramazdın, duracak olsa idin sen
Artık bu ufuklar olamazdı sana mesken,
Heyhat, bu hikmetleri hakkıyle bilirken,
Bilmem ki nedir şimdi bu feryat, bu şiven!
Arif, bize sen bârika-i hikmet-i Hak'tın,
Dar geldi cihan şa'şaa-i feyzine baktın,
Yükseldin ufuktan, bizi zulmette bıraktın.
Madem ki bir gün gelecek ayrılacaktın,
Evvel ne için kalbimizi nârına yaktın!

26 Haziran 1903

HAYRET*

Ne sûya atf-ı nazar eylesem odur görünen,
Bu cilve-zârda hayret içinde kaldım ben

Uluvvü ka'bını yâd ettirir sema-yı berîn
Rahîb-i fikrini ihsâr eder bisât-ı zemin

Kemâl-i nâmütenâhisinin nazîri feza
Onunla ölçülür ancak o bî-kıyâs deha

Sabah, muhtıra-i ibtisâm-ı rengînin
Leyâl, cilve-i sevda-yı matem-agînin

Tulû, manzara-i cebhe-i fürûzanın
Gurub, levha-i hâtır–hırâş-ı hicranın

Bahar şâşaa-i âfitâb-ı vechindir
Hazan, benim nazarımda nikâb-ı vechindir.

3 Ocak 1904

* Şemsettin Şeker, "Büyük Şaire Saygıyla", *Dil ve Edebiyat*, Mart 2009, nr. 3. s. 50

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde, İbnülemin Mahmut Kemal İnal'a ait dökümanlar üzerinde çalışmalar yapan Şemsettin Şeker, orada değerli tarih ve edebiyat âlimine ait bazı şiir mecmuaları ile karşılaşma imkânı bulmuştur. Bu mecmualardan (T11143) numarada kayıtlı, 37 sayfalık bir hacim ihtiva eden defterde, kendi el yazılarıyla on ayrı şairin şiirleri bulunmaktadır. Şemseddin Şeker bu defterde ayrıca, güzel bir tesadüf sonucu İbnülemin'in çocukluk döneminden arkadaşı ve *Resimli Gazete*'de beraber bulundukları Mehmet Akif'e ait iki yeni şiir görmüş, onları *Dil ve Edebiyat* dergisinde "Büyük Şaire Saygıyla" başlıklı bir yazı ile birlikte yayımlamıştır. 21 Kanunuevvel 1319/ 3 Ocak 1904 tarih ve Akif'in kendi el yazısıyla deftere kaydedilen bu şiirler her bakımdan önemlidir. Akif'in *Resimli Gazete* ile *Sırat-ı Müstakim* arasında kalan döneminin, daha bir aydınlığa kavuşması için de bu tür yeni şiir örneklerine ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü bu yıllar, Akif şiirinin daha *Safahat* öncesinde, yeni bir kırılmaya maruz kaldığı zamanlara tesadüf etmektedir. Onun için şairin bu dönemine ait daha yeni şiir örneklerine ihtiyaç her bakımdan ziyadedir. Bir de şunu ifade edelim ki İbnülemin'in defterine bu iki şiir başlıksız olarak kaydedilmiştir. Dolayısıyla başlığı biz koymuş bulunuyoruz. Ayrıca da edebiyat araştırmacısı Şemseddin Şeker'in Akif'e ait daha yeni bazı şiir, nesir, mektup vs. ile karşılaşabileceğine dair ümidimizi muhafaza ediyoruz. Fakat elinizdeki kitabı yayıma hazırlarken, Şemsettin Şeker'in İbnülemin arşivinden tespit ettiği bu şiirin müstakil bir eser olmayıp 1898 yılında *Bir Hasbıhalden* başlığı ile yayımlanmış uzun şiirden bir bölüm olduğunu fark ettik. Bkz. *Bir Hasbıhalden*'in iki numaralı bölümünün sonları. Ancak bu durum, Şemseddin Şeker'in emeğini gene de boşa çıkartacak değildir.

BÜTÜN HAYALİM*

Dönen feza-yı ümidimde yâl ü bâlindir
Bütün hayalim, o fevka'l hayal halindir.
Gönül ki her gece feyza-(yı) nur u hayrettir
O serserîye refakat eden hayalindir.
Sema-güzin olarak gittin ey mücessem-i nur
Peyinde şimdi ufuktan geçen zılâlindir.
Bu kâinat senin hatıranla hep lebrîz
Zemin, zaman bana yâd-âver-i cemâlindir
Bütün cihâtta aks eyleyen hemâlindir
Esîr sanki bir âyine-i celâlindir
Nücûm-ı lâmi'a-zâ bârikat-ı irfanın,
Leyâl, ihâta-i eşyadaki kemalindir
Seher o nasiyeden bir nişane-i feyyâz
Şafakta dalgalanan renk, reng-i âlindir
Bülend fikrini tasvir eder nigâhımda
Şu âsumân ki teâlide bir misalindir
Cibal, heykel-i sahib-vakar-ı azmindir
Suhûr, hiffete düşmen olan hisâlindir,
Bulut penbe leâl-i nisâr-ı cûdundur
Güneş müfekkire-i her dem iştiâlindir
Tulû levha-i cezzâb-ı ibtisâmındır
Gurub, safha-i magmûm-ı infiâlindir
Havada mevcelenir sânihat-ı kudsiyyen,
Riyâh ruhumu pür cûş eden makâlindir.
Çemende cilveler eyler bahar-ı dîdarın,
Saba, nüvid-i ümid- âver-i visâlindir.
Şitâ hurûşa gelen vâridât-ı ilhamın
Rebia ruh veren feyz, feyz-i âlindir
Hülâsa nazra-i im'ânımın önünde cihan
Senin sahife-i zâtın, senin meâlindir.

3 Ocak 1904

* Şemsettin Şeker, "Büyük Şaire Saygıyla", *Dil ve Edebiyat*, Mart 2009, nr. 3, s. 50

Lâzım gelen bilgi için bir önceki *Hayret* başlıklı şiirin dipnotuna bakılabilir. Bu arada yaptığımız *Safahat* okumaları sırasında, *Bütün Hayalim* başlıklı şiirin de müstakil bir eser olmadığını fark ettik. Akif'in ilk kitabı *Safahat*'ta yer alan *Merhum İbrahim Bey* başlıklı şiir ile bu parça hemen hemen aynıdır. Küçük bazı değişiklikler söz konusudur.

ALİ ŞEVKİ HOCA'NIN KAYDETTİĞİ ŞİİRLER*

* Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Akif*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1939, s. 54-59
Mehmet Emin Erişirgil, *İslamcı Bir Şairin Romanı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayımları, Ankara 1986, s. 91-93

Akif'in kendisine değer verdiği kişilerden biri de Ali Şevki Hoca'dır. Ali Şevki Hoca'nın Fatih Camii'ne nazır evi tam bir kütüphaneyi andırır. Alabildiğine tok sözlü ve hemen her şeyi güç beğenen birisi olan Ali Şevki Hoca'yı Akif, her hafta salı günleri ziyaret eder, ona yeni şiirlerini okur. Ne kadar beğenirse beğensin, bu şiirleri eleştirmekten gene de geri kalmayan Ali Şevki Hoca, bir yandan ilgili şiirleri tuttuğu bir deftere kaydeder, öbür yandan da Akif'in yokluğunda, gelip giden misafirlerine onları göklere çıkararak okumaktan geri durmaz. Yani ne kadar hoşlanırsa hoşlansın bu düşüncelerini Akif'e ifadeden nedense geri durur. Neticede Ali Şevki Hoca'nın bu tok, nobran tavrı Akif'in hoşuna gider, aralarındaki ilişki yıllar boyu böyle devam eder gider. Akif'in bu kişiye verdiği değeri şuradan anlıyoruz ki, hem şiirinde hem de *Asım* adlı eserinde onu geniş geniş yazmak, anlatmak ihtiyacını duymuştur. Ali Şevki Hoca ile Akif arasındaki ilişkiyi Mithat Cemal, şöyle anlatıyor:

"Ali Şevki Hoca yazı masasına oturur, haftada iki-üç defa Akif'i beklerdi, gelmediği zaman gelenlerle onu konuşur, onun şiirlerini okur, misafirlerine yazdırırdı. Birinci *Safahat*'taki şiirler, Meşrutiyet'te tabolunmadan evvel, istibdatta bu evde neşrolundu." Nitekim *Küfe* şiirini Celâl Sahir, bu evde Ali Şevki Hoca'dan dinlemiştir.Akif ve Ali Şevki Hoca arasındaki yakın ilişkiye dikkat çeken Mehmet Emin Erişirgil de şunları söylüyor: "Hoca tok sözlü, mert bir adamdı. Her salı günü Akif ona uğradı mı, yeni yazılmış şiiri olup olmadığını ondan sorar, varsa okutturur, sonra (bu olmamış, ama ver bakayım, onu şu bizim deftere kaydedivereyim) diyerek, kendi eliyle o şiiri defterine geçirirdi."

İşte Erişirgil, Ali Şevki Hoca'nın bu defterinde, Akif'in basılmamış yani birinci *Safahat*'a dâhil edilmemiş sayısız şiirinin bulunabileceğine işaret ediyor. Ne var ki Ali Şevki Hoca'nın evi, içindeki kitaplarla birlikte (tabiî şiir defterleri de dahil), meşhur Fatih yangınında yanıp kül olmuştur.

YOK YERE BU IZDIRAB*

Feyz-i rebîiye bak
Zümrüde dönmüş türab
Bulmuş o tesir ile
Köhne cihan âb ü tâb
Bizde neden var fakat
Yok yere bu ızdırab?
Zulmet-i âti ise
Ruha veren pîç ü tâb
Ah ne müdhiş hata,
Ah ne yanlış hesab!
Mübhem olan ân içün
Doğru mu çekmek azab?
Sen demiyor muydun ey
Yâr-ı belîğü'l hitab!
Hîz ü ganimet şumâr
Fursat-ı ahd-i şebab
Tekye ber-eyyâm nist
Tâ diger âyed behâr

* "Mehmet Akif'in Saklı Şiiri Ortaya Çıktı", *Yeni Şafak*, 15 Aralık 2010.

1453 İstanbul Kültür Başkenti, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayımı, Aralık 2010.

İlgili dergide yukarıdaki şiiri ilk defa yayımlayan Yusuf Çağlar, Kadıköy'de eski bir kitapçıda bulduğunu söylediği tomarda, Akif'in yakın dostlarından Ispartalı Hakkı'ya ait bazı mektuplarla karşılaştığını ifade ediyor. İşte yukarıdaki şiir de bu tomarların arasından çıkmıştır. Gene Yusuf Çağlar'ın ifadesine göre şiir, asıl metin halinde, kendisi tarafından Başbakan Tayyip Erdoğan'a hediye edilmiştir. Yusuf Çağlar şiirin kaleme alındığı tarih olarak 1900 başlarını öngörmektedir. Bu arada Yusuf Çağlar'ın şiiri, Akif'in Darülfünun'da hocalık ettiği bir sırada, öğretim üyeleri ile birlikte çekilmiş fotoğraflar ile beraber yayımladığını kaydedelim. Bu fotoğrafta yer alan öğretim üyeleri şunlardır: Filibeli Ahmet Hilmi, Hüseyin Daniş, Ali Ekrem (N. Kemal'in oğlu), Ahmet Hikmet Müftüoğlu, İzmirli İsmail Hakkı, Ahmet Mithat Efendi ve Ahmet Naim Bey ve bir de tabîi Akif'in kendisi! Yusuf Çağlar'ın verdiği bilgiye göre bu fotoğraf, dönemin önemli dergilerinden *Şehbal*'de yayımlanmıştır (28 Haziran 1911). Başlıksız olarak yayımlanan şiire, bu başlığı bizim koyduğumuzu hatırlatalım.

FAZLI YEGÜL'E MEKTUP*

Cevabın gecikmekte ma'zûr idin,
Evet, hastalık vardı memur idin.
Beş on gün teehhürde yoktur zarar,
Hususiyle bir özr-ü ciddi de var.
Şu ahenk tek durmasın büsbütün,
Mevâni tabiîdir insan için.
Zuhûrâta mahkûm zaten beşer;
O hâlâ, fakat hâkimim der gider!
Bugün bin binâ-yı emel rû-nümûn,
Yarın hepsi birden bakar ser-nigûn!
Kalır bin tasavvur, teşebbüs akim,
Olur sa'y-i sad-sâle birden adîm.
Eder işte ummân-ı aksâ-yı Şark,
Asırlarca perverde âmâli gark:
Sefâin, mühimmât nâyâb olur,
Kader [her ne yapsın] zafer-yâb olur.
Emânîsi halkın bütün aldanış,
Nedir emr-i makzî-i hak? Bir danış!
İlâhî, hıred-sûzdur kudretin
Uzak bizden idrak-i mahiyyetin.
Şu meşhûd olan sun'a hatta ukûl
İçin bir zaman mümkün olmaz vüsûl
Şebistân-ı hayret yemîn ü yesâr
Ne bir râh-ı münci, ne bir yolcu var!
Ezel bir muamma, ebed bî-nişan;
Ne mâzi hüveydâ, ne âti ıyân
Ridâ-pûş-i zulmet serâir bütün,

* Ertuğrul Düzdağ, *Safahat*, İz Yayımcılık, İstanbul 2009, s. 634-647

Mehmet Akif'in Fazlı Yegül'e yazdığı 28 Ağustos 1320/10 Eylül 1904 tarihli manzum *mektub*u.. Akif ve *Safahat* üzerine çalışmalarını sürdüren Ertuğrul Düzdağ, son olarak yeni bazı şiirlere ulaşma imkânı bulmuştur. 1904-1906 yılları arasında Edirne'de baytarlık eden Fazlı Yegül'e gönderilen bu şiirler, Düzdağ'ın yayımladığı son *Safahat* baskısında altı şiir olarak yer almaktadır. Bazıları mektup şeklinde, bazıları da müstakil şiirler olarak. Bundan sonraki şiirlerde Fazlı Yegül'e yazılmış veya gönderilmiş olanlar dipnotlarla belirtilecektir. Yukarıdaki mektup-şiirle ilgili bir hususa daha işaret edelim: Metin içinde italik olarak dizilmiş dört mısra *Sadi*'den tercüme bir bölümdür ve Akif'in *Bedâyiü'l Acem* başlığı ile *Serveti Fünun*'da yayımladığı metinlerde yer almaktadır. Bkz. 5 Teşrinisani 1314/17 Kasım 1898, c. 16, nr. 401, s. 167-170. İlgili şiir için ayrıca, tarih sırası takip edilerek elinizin altındaki çalışmaya da bakılabilir.

Metâlib de esrâra dair bütün!
Nedir bildiğin dense, bilmez durur
Beşer bir de idrakten dem vurur!
Hayat anlaşılmaz derin bir meâl,
Nedir sırr-ı Kayyûm, fevka'l hayâl!
Nedir mucidin kasdı icâddan,
Ne bekler bu âvâre bünyâddan?
Kazalar kaderler muamma mıdır,
Birer lâfz-ı [bî-ser] bî-mâna mıdır?
Tahayyürse efkâr için [son] hudûd,
Nedir hırs-ı fıtrî-i derk-i vücud?
Nedir sırr-ı insan, nedir asl-ı rûh,
Nedir kalbe mülhem bu ulvi fütûh?
Bu cirm-i musaggar ki gayet hakir,
Nasıl onda matvî cihan-ı kebir?
Nedir âdemiyyet, nedir gayeti?
Nedir [alçaklığı] nedir rif'ati?
İlahî İlahî, bu âciz beşer
Nasıl bunca esrârı idrâk eder?
Tekâlîf-i mâ- lâ-yutak-ı hayat;
Mesâib [belâ, bir] alay hâdisât
Göz açtırmıyorken neden biz acep,
Neden etmeyiz istirâhat talep?
Nedir ömrü yek-rûzeden hazzımız,
Nedendir ki râzı-yı mevt olmayız?
Ne memnûn olur güldüğünden beşer,
Ne ister ki etsin cihandan keder!
Tecellilerin yâ Rab iz'ân-firîb;
Ne yapsın bu mahlûk-ı gaflet-nasîb?

*

Hoca'yla buluşmuşsunuz bak ne hoş
Bizim çıktı niyetlerin hepsi boş!
Bileydim gelirdim, fakat olmuyor
Müdâm eyliyor aksi bir iş zuhûr.
Mülâki olaydık eğer şöylece,
Ne âlem ederdik, velev bir gece!

Fakat nûr-u dîdem, gelir bir zaman
Olur baht-ı nâ-mihriban mihriban.
Eder fer-i ümmîdimiz infilâk,
Müebbed değil ya zalâm-ı firâk;
Beraberce imrâr-ı ömr eyleriz,
Beraberce mâfâtı cebr eyleriz

Hasan, sen, ben üç arkadaş ictimâ
[Eder de] eyleriz halktan inkıtâ
Telâkiyi âtîye ta'lîk edin,
Hüdâ'dan temenni-i tevfîk edin.
Hasan nerdesin şimdi, ey yâr-ı can
Bu yıllarca hasret çekilmez inan!

Derim hep ederken nesîm ihtizâz
Seher vakti ser ber-zemîn-i figan:
Beni hiç yâd ettiğin var mıdır?
Hayalimden ey bir zaman çıkmayan!

Ne âlem imiş gör ki mâzi bugün
O âlemde cevvâl fikrim bütün!
Ümidin ki hakkımda, pek çoktu pek
Şu hale bakarsan hederdir demek!
Çocuklukta olmuş idin mürşidim
Fakat sonra bir terbiyet görmedim!
Bugün der idin görsen: "Uslanmamış,
Sakallanmış ama akıllanmamış!"

*

Şikayet mi encamı bahsin yine?
Eminim diyorsun: usandım bu ne?
Evet eski âdet ki terk etme zor,
Bu [mecrâya] geldikte söz durmuyor!
Tuhaftır, nelerden de bahs açmışım
Sıkıldınsa afvet kuzum kardaşım.

10 Eylül 1904

ÇALIŞMAK SONRA DİNLENMEK*

Beden hazzeyler amma, ruh zevk almaz atâletten
Çalışmak sonra dinlenmektir, ancak kârı dünyanın
Eğer eğlence iş olmaz da, iş eğlence olmuşsa
Güzâr etmiş demektir zevk içinde ömrü insanın

21 Mart 1905

* Cemal Kutay, "Mehmet Akif'te Sanat ve Sanatkâr Övgüsü", *Tarih ve Toplum*, Mart 1987, nr. 39, s.17-19

Akif yukarıdaki kıtayı sarığı ve sakalı ile yaşlı, köşe başına oturmuş eski bir seyyar satıcıyı görüntüleyen kartpostal üzerine yazmış ve altına da 10 Mart 1321/21 Mart 1905 tarihini düşmüş. İlgili kartpostaldaki görüntüyü, üzerindeki kıta ile birlikte yayımlayan Taha Toros şunları söylüyor:

"Mehmet Akif'in hususiyetlerinden biri Edebiyatı Cedide'cilerin aksine halka inen bir şair oluşudur. Şiirlerinin çoğunun konusunu halk kahvelerinden, küfecilerden, fakirlerden, öksüzlerden, tabandakilerin yaşantılarından seçmiştir. Yukarıda gördüğünüz, eski İstanbul'un seyyar satıcılarından birini yansıtan kartpostal üzerine -82 yıl önce- yazdığı şiir, bir atasözü niteliğindedir."

Şiire uygun düşen başlığı biz koyduk.

HASBIHAL*

Bugün yaşım otuz üç, ben demek otuz üç yıl
Kapılmışım bu serâb-ı hayatâ, hem de nasıl?
Bütün kavâfil-i âmâl önümce can-ber-leb
Durur iken yine ben, sîne pür-heyâm-ı taleb,
Uzakta şöyle heyûlâda görsem ümmîd
Teşahhus etti sanır da hemen seyirtirdim!
Hayale peyrev olup döndüğüm bu feyfâda,
Değildi bir demim olsun belâdan âzâde,
Adım başında felâket, adım başında memât,
Ne bir kenar-ı selâmet, ne bir tarîk-i necât.
Sağımda ağzına açmış amîk bir uçurum,
Solumdan etmede dehşetli bir kasırga hücum!
Gidilse, leyle-i âti kadar karanlık çöl
Dönülse, devre-i mazi gibi kapanmış yol!
Fakat tereddüde, ârâma var mıdır imkân
Sürüklenir gider elbette dalgaya kapılan.
Boğuştum onca muhâcimle bir zaman heyhât!
Sonunda tâb ü tüvânım kesildi, bitti sebât;
Karardı gözlerim artık ne oldu bilmiyorum,
Açıldı pîş-i hayalimde başka bir uçurum!
Yuvarlanıp düşecektim o çâh-ı muzlime ben,
Önümde nûr-u İlâhî gibi göründün sen;
Yarıp o zulmeti sayende işte kurtuldum,
Dalâle doğru giderken reşâde doğruldum!
Göründü dîde-i hak-bîne şimdi âlem-i ruh,

* Ertuğrul Düzdağ, *Safahat*, İz Yayımcılık, İstanbul 2009, s. 646-647
Ayşe Adlı, "Akif'in Albümünden Bir Sima: Ispartalı Hakkı", *Aksiyon*, 28 Aralık 2009, nr. 786

Akif'in Fazlı Yegül'e yazdığı, tarihi bulunmayan bir mektubuna eklediği şiir. Şiirin ilk mısrasında "Bugün yaşım otuz üç" dediğine göre, Akif bu eserini doğduğu tarihten otuz üç yıl geçmesi üzerine ve bir muhasebe ihtiyacı ile kaleme almıştır denilebilir. Akif'in doğumu aralık ayında vuku bulduğu için (20 Şevval 1290), biz de şiirin altına aralık 1905 tarihini koymayı düşündük. Belki bu tarihi biraz daha netleştirerek 17 Aralık 1905 kaydını düşmek bile mümkün. Ancak aynı şiirin bir başka neşri daha gerçekleştirildi. Ayşe Adlı'nın neşrine göre şiirin altında 23 Mayıs 1321/5 Haziran 1905 tarihi okunabilmektedir. Akif bu doğum günü muhasebesini, arkadaşı Ispartalı Hakkı'ya da bir mektupla birlikte ulaştırmış oluyor. Bu durumda Ispartalı Hakkı'ya gönderdiği şiire koyduğu tarih, mektup tarihiyle ilgili olmalıdır diye düşünüyoruz.

Uyandı leyl-i rûhumda bir sabah-ı fütûh.
Hayat namına ben gerçi sersericesine,
Dolaşmışım bu feza-yı hayâli bunca sene;
Fakat bugün o geçen demlerin nihayetidir,
Hayat varsa benimçün bugün bidâyetidir.
Felekte ben de acep gün görür müyüm derken,
Sabah-ı sermede kalb eyledin leyâlimi sen!
Sen ey nigâhımı bî-dâr eden İlâhî nûr,
Kemal-i feyzin ile olduğun zaman manzûr;
Değişti sanki muhîtim, açıldı başka cihan;
Çekildi ufkumu tazyik eden sehâb-ı giran!
Baharlar uçuyor şimdi âsumânımda;
Terâneler ötüyor tâ samim-i canımda!
Muhabbetin ne kadar mucizâta mazharmış,
Bugün anlıyorum başka bir cihan varmış!
Gel ey hayalime suret veren musavvir ruh,
Kitâb-ı sîneme bir bak, ne dil-firîb-i vühûh
İçinde gösteriyor âlem-i sabâhatini;
O safhadan oku gel, sen de kendi hikmetini!
Bu kâinatta görmekteyim bütün seni âh!
Biraz da gel edeyim sende kâinata nigâh!
Ümidi, ye'si, maîşet belâ-yı hâilini;
Bu kâr-zâr-ı cihanın bütün gavâilini,
Hülâsa her ne kadar kayd varsa cümlesini
Hayalden silerek yazdım işte sade seni!
Bugün düşünmüyordum hiç kendi âtimi;
Düşürmek istemiş olsam da nerde, kabil mi?
Senin fezaları lebrîz eden hayalinle,
Sığar mı başka bir endîşe tenknâ-yı dile?
Seninle başladı madem bende feyzi hayat
Hüdâ bilir edemem bir de mâsivâ isbât!

5 Haziran 1905

FAZLI YEGÜL'E MEKTUP*

Ne mazi var hayalimde ne âtiden haberdarım
Eğer sen olmasan derdim, hayatımdan da bîzârım
Nedir zaten hayatın zevki im'ân olsa insanda,
Ne var bir hây u hûy-u dâimiden başka meydanda?
Otuz üç yıl, otuz üç gün kadar süratle seyretti
Tufûliyyet, şebâbet geçti, lâkin sor ne ne hayretti!
Maişet bârı altında ezildim bunca müddettir;
Şu hâlâ çektiğim dert on sekiz yıllık esarettir!
Evet, ben âdemiyyet fıtratında halk edilmiştim
Nedir insanlığın mânâsı idrâkimle bilmiştim.
Bu takdirimden amma müstefîd olmak nasıl kabil
Olurdu, var iken şehrâh-ı ikdâmımda bin hâil?
Müsait bir muhit olsaydı elbet böyle kalmazdım
Geniş birkaç nefes almış olaydım ben bunalmazdım!
Nasıl yanmaz yürek, bir öyle istidâd-ı mâder-zad
Atıldı hufre-i nisyâna, dindi herçi-bâd-âbâd.
Kabahat hiç mi yok bende? Evet var, eylemem inkâr
Fakat çok çâre-cûy oldum da kaldım akıbet nâçâr:
Henüz on beş yaşındaydım babam azmetti ukbâya
Küçük bir kızla annem kaldılar bî-çâre, bî-vâye.
Nasıl etsem, ne yapsam bir sefalet çökmeden derken,
Bizim ev göçtü bir yangında, yandık biz derdinden!
Perişan oldu hâlim, çünkü toplanmıştı bir yerde
Maîşet kaydı, ev derdiyle mektep, ders o günlerde!
Muallimler kadar her bahsi etrafıyla anlar da,
Mümeyyizlerle cenk eylerken evvel imtihanlarda;
Sınıf geçmek de hatta sonra bir emr-i azîm oldu;
Rekabet, sây ü gayret hissi külliyyen adîm oldu.

* Ertuğrul Düzdağ, *Safahat*, İz Yayımcılık, İstanbul 2009, s. 638-639

Mehmet Akif'in Fazlı Yegül'e yazdığı 30 Ağustos 1321/ 12 Eylül 1905 tarihli manzum mektubu.

Akif'in yukarıdaki mektubunu otuz üç yaş civarında kaleme aldığı ve bu sıralarda oldukça ciddi sıkıntılar çektiği anlaşılmaktadır.

Çalıştım gerçi son demlerde, ciddi bir metanetle
Pek az şey elde ettim, lâkin artık fazla himmetle.
O fenler ta mebâdîden gerekti üstüvâr olsun,
Temelsiz bir bina mümkün mü yoksa pâyidâr olsun?
Nihayet bitti mektep, etmeden tahsil hiç bir fen
Şehadet-nâme aldım, baytar oldum sanki ben resmen!
Utandım kendi kendimden, dedim mektepte kalsam da,
Muavinlik kabilinden ufak bir hizmet alsam da
Çalışsam başlayıp baştan. Fakat kabil mi anlatmak?
Cevaben dendi: Sen hâlâ çocukmuşsun be hey ahmak!
Nezaret'te vazifen şimdi katiyyen mukarrerken,
Senin çün orda pek parlak bir istikbal beklerken,
Muavinlikte kalmak istemen ma'kûl bir iş mi?
Fakat ben bekliyordum başka bir surette âtimi.
Devam ettim tabiî imtisâlen aldığım emre,
Peşimanlık da göstersem iş işten geçti bir kerre!
O günlerde yağardı şubeye yüzlerce tahrirat
Bütün gündüz o tufanda kulaç attıkça ben heyhât!
Düşerdim akşam olmaz mı ne tabım var, ne idrakim
Olurdu bir rehâvet fikrime, asabıma hâkim.
Dokuz ay zannedersem böyle bir iş yapmadan geçti,
Muvakkat bir seyâhat çıktı, dendi haydi gez şimdi!
Dolaştım üç buçuk yıl serserilerden beter oldum;
Çalışmak şöyle dursun, ben o sevdadan da kurtuldum!
Zaman geçtikçe meslekten kalıp hakkıyla bî-vâye
Sıkıntımdan mı, hırsımdan mı daldım şi'r'ü inşâya!
Bu mesleksizlik artık bence meslek oldu, iş bitti
O istidâd-ı mâder-zâd hiç gün görmeden gitti!
Hikâyetten, şikâyetten meramım intibâhındır,
Çalışmaz, âdem olmazsan derim kendi günâhındır!

Çalış, hem çok çalış ey nûru didem ibret al benden,
Küçüksün yaşça, lâkin biz büyüklük bekleriz senden.
Baban varken, geçinmek kaydı yokken, durma yol al yol
Bilinmez, belki müstakbelde olmaz böyle vaktin bol!
Biz artık geçmiş âdemlerden olduk, siz de âtiye
Yarar âdem olun, yaklaşmayın zinhâr mâziye!
Ümidim şimdi hep sensin, senin âti-yi feyzindir,
Saadet istemem dünyada ondan başka Allah bir.

1905

VEHBÎ ve LÛTFİYYE'Sİ*

Tutup Lûtfiyye yazmış oğlu Lûtfullah için Vehbi,
Yazardım ben de Fazliyye kudret yoksa nâ-kâfi.
Ne var oğlum değilsen? Kardeşimsin, yâr-ı cânımsın,
Müşahhas bir ümidimsin, vefîk-i râzdânımsın.
Ne var Vehbi değilsem? Ben de elbet nâzımım az çok!..
Eğer şairlik istersen ne Vehbi'den ne benden, yok!..
Hakikat söylemek lâzımsa Vehbi'nin kitabında
Fünûn inkâr edilmiştir kavâfî pîç ü tâbında!

7 Eylül 1321/20 Eylül 1905

* *Hasbihal, Sıratı Müstakim*, 5 Mart 1325/18 Mart 1909, c. 2, nr. 30, s. 57

Mehmet Akif, *Sıratı Müstakim*'de çıkan *Hasbihal* başlıklı şiirini *Safahat*'a dahil ederken, şiirin içinde geçen yukarıdaki dört beyitten sarfı nazar ediyor. Bunun sebebi, *Hasbihal*'in bütünlüğünü zedelediği ve şiirde sadedin dışına çıkıldığı endişesidir. Akif'in *Safahat*'a dahil etmediği yukarıdaki beyitleri buraya almamızın sebebi, Vehbi ve *Lûtfiyye*'si hakkındaki kanaatleri dolayısıyladır. Buna göre Akif, Vehbi'yi kuvvetli bir şair olarak görmediği gibi, kendini de yeterli derecede başarılı bir şair addetmemektedir. Diğer bir husus da *Lûtfiyye*'de, müsbet ilimlerin inkâr ediliyor olmasıdır ki Akif bu fikre zaten katılamazdı. Baytar Mektebindeki öğrenimi sırasında modern bilim tecrübesini edinen Akif'in böyle düşünmesi son derece tabiidir. Son bir husus da şiirin altındaki tarih kaydıdır. O kayıt, *Hasbihal*'in *Sıratı Müstakim*'deki yayımının altında da bulunmaktadır. Buna bakarak *Hasbihal*'in 1905 sonbaharında yazıldığı sonucuna ulaşılabilmektedir.

FAZLI YEGÜL'E MEKTUP*

Yine çoşkunluğum üstümde bugün,
Eziyor kalbimi âlâm bütün.
Bir zaman ruhuma üşdükçe melâl
Dağıtırdım seni eyler de hayâl;
Şimdi yâdın bana bir diğer dert,
Nasıl olmaz ki o tayf-ı şeb-gerd,
Bulut altında aydan da hazîn,
Bakıyor çehreme gam-gîn gam-gîn!
Senin ey nûru siyeh-pûş-u emel
Kendi lem'andı nikâbın evvel.
Ne için şimdi bu şeb-renk sehâb
Oluyor fecr-i cemâlinde hicâb?
Uyan ey dîde-i mahmûr-u ümîd,
Açıl ey subh-u safâ-yı câvîd!
Geçme ey perde-i deycûr ileri
Tâ görünsün, o şafak-çehre peri!
Gel bu maziye veda eyleyelim
Diyorum, dinlemiyorsun güzelim!
Hele müstakbele bir bak ne güzel,
Parlıyor ufk-u sabîhinde emel,
Gel de bir câm-ı safâ nûş edelim,
Geçen eyyâmı ferâmûş edelim!
Akif'in bahtı senin hakkından
Gelemez; geçti bütün hakkından!
Bu da bir şey mi ya fevkalade

* Ertuğrul Düzdağ, *Safahat*, İz Yayımcılık, İstanbul 2009, s. 640-644

Akif'in Fazlı Yegül'e gönderdiği 14 Eylül 1321/27 Eylül 1905 tarihli mektup. Manzum mektubun sonuna Akif'in şu mensur bölümü eklediği görülüyor:

"Bu mektup da şathiyyât ile geçsin. Bundan sonrakileri inşaallah, öyle bir surette tertibe çalışacağım ki yazması bana, okuması sana müfid olsun. Her birinde, Şark'ın Garb'ın âsâr-ı ilmiyye ve edebiyyesinden birer tercüme, birer lâtife-i tarihiyye bulunduracağım. Ara sıra şiir de yazacağım. Fakat şiirlerimde hep bir maksad takibine, velev basit olsun, bir hikmet telkinine hasr-ı nazar edeceğim. Meramım seni, o yalnızlık âleminde eğlendirerek, müstefid etmektir. Yalnız sen de yazılarımı bir kere okuyup atıvermemelisin. Birkaç defa, hem de dikkatle okumalısın ki, bana devam için şevk gelsin. Her hususta haksız olsam bile, şu ihtarımda haklıyım değil mi?"

Sade senden geçemez dünyada.
Seni andıkça o şûrîde-i şevk
Duyuyor âh, ne vicdâni zevk!
Seni andıkça demek doğru değil,
Bunu ey dâder-i can böylece bil.
Yâdını etmediğim bir an yok,
Nasıl olsun buna hiç imkân yok.
Seni ey fıtratı ulvi meleğim,
Bir nefes var ise yâd etmediğim,
Olsun Allah bilir son nefesim!
Anla, neymiş sana şevkim hevesim.
Sana Âli dedimse âlîsin,
Demedim büsbütün semâvisin.
Bu kadar şiddetin neden böyle
Bana ey yârı mihribân söyle.
Önce dersin: "Sezâ-yı merhametim
Hem-demim yok, garîb-i memleketim;
Bu melâlimde rûha eğlence
Sen iken, sen de olma işkence!"
Sonra işkenceler içre beni
Bırakırsın değil mi âh seni!
Sıkışınca hakem filân pek çok,
Hani sen kimsesiz idin a çocuk!
Hakemin pek de bî-taraf gerçek;
Bizim iş kaldı Girdigâr'e demek.
Hoca kestirme bir sokak bulmuş
Hem hakem, hem de müddeî olmuş!
Hükmü artık savâb ü hikmettir,
Bizce iş varsa tâbiiyyettir.
Haydi hepsinde haklısın Fazlı,
Şu bizim hak da kalmasın saklı:
Hasbıhâl' imde bir alay ebyât
Yazmışım zannedersem, heyhat
Galiba hiç okunmamış ki biri,

İntikâd 'a görülmemiş değeri!
Yave olmuş da olsa her tarafı,
Bu sükûtun görülmüyor kâfi.
Serd-i fikr et, "Bu hoş, bu nâhoş" de,
Tâ ki bir ye's uyanmasın bende.
Onu ben az emekle yazmıyorum,
Etmiyor sanki vâridât hücum!
Kısa yazmak da gerçi var bence,
O fakat muteber değil sence.
Sence mektup beş dakikalık iş,
Süratin filhakîka pek müdhiş.
Sade kurşun kalemle bir yaprak
Kağıt olsun, otur hemen çabucak
Doğrudan doğru yaz bitir, gönder
Ne düşünmek, ne başka şey ister!
Ya muhatap ne söylemiş, ne demiş
Onu kim dinlesin? Evet uzun iş.
Aferin, aferin sana su kuşu
Sâde sen öt, çeken benim yokuşu!
Hemşire-zadem İclâl bir kış,
–Bir kıştı lâkin gâyetle müdhiş-
Sırtımda, gitmekteydim yavaşça.
Artık o masûm pek bî-telâşça
"Hiç gitmiyorsun, hızlansan artık,
Bak akşam oldu yollarda kaldık"
Tarzında, vermekteyken cesaret,
Derdim: "Kızım yol pek buzlu sabr et
Âheste gitmek müz'icdir amma
Süratlenirsem düşmek müheyyâ!"
En sonra kız bir şâirlik etti,
Geçmişken on yıl, yâdımda şimdi:
"Düşmek mi dersin? Boştur bu perva
Sen düşme, yoksa ben düşmem asla!"
Bak altı yıl olmuşken vefatı,

Hâlâ o masûmun hâtıratı
Gitmez hayâl-i âvâremizden,
Ayrılmamıştır güya ki bizden.
Fıkram sanırsam nahoşça oldu!
Nakl et, ne durdun nutkun tutuldu.
Aciz bulursan derhal ezersin,
Kâfir ne yapsam birden sezersin!
Gelmekte artık savtın derinden,
Yükseldi perden yâ hû deminden!
Geçtin sanırsam davâ-yı haktan,
Geçtinse göz kıp bâri uzaktan!
Ya haklı olmak âlîdir amma
Teslîm-i hak var ondan da alâ.
Evvece âlî dersem kızardın
Tehdid eder, bir şeyler yazardın!
Korkum yok artık sen korkuluksun
Kız haydi işte: Âlî çocuksun!
Hak gasb ederken bir yâr-ı candan
Bahs etmiyordun oğlum hocandan!
Müftü mü olmuş, fetva mı vermiş
Sen haklısın, o haksız mı dermiş?
Ondan da hatta korkum yok asla!
Âdi çocuksan fetvanı yolla!
Hiç ummuyordun bak işler açtı,
Müstef'ilâtün dehşetli kaçtı.
O ne sustunuz, niye durdunuz
Ya niçin bu hileyi kurdunuz?
Hadi birleşin de verin karar,
Ere zor gelir a kuzum firar!
Sayalım mı hakladınız beni
Yalnızca yokladınız beni
Yine yoklayın gücünüz mü yok?
O ne ağlıyor musun? Ah çocuk?
Çalarak davul kaçılır mı ya,

Bugün anlaşıldı mesel daha.
Dokunursam ağlayacaksınız,
Beni yaşla bağlayacaksınız!
Çekinirsem ağlatacaksınız
Beni sonra aldatacaksınız!
Hele sen çocuk, bilemem nesin
Şu kadar bilindi ki fitnesin!
Nazarın ki safveti andırır,
Ne yapar yapar beni kandırır!
Yine ağlıyor hele bak şuna,
Dayanır mıyım a kuzum buna?
Ben alınca sazımı bir ele
Güleceksiniz diye her tele,
Basarak çıkartıyorum sada
Buna öfkelenme de var mı ya?
Hoca kızma, ben kızıyor muyum,
Darılıp da yan çiziyor muyum?
Sen uyar da bir çocuk aklına,
Güvenirsin öyle mi Fazlı'na!
Hele dinleyeydin eğer biraz,
Sana perdeler açacaktı saz!
Mütefâilün hoşa gitti mi
Beğenir misin hoca şi'rimi?

27 Eylül 1905

NE YALAN SÖYLEYEYİM?*

Seni sevdim, yalan mı söyleyeyim
Ey hakikat kadar güzel meleğim!

Ebedidir bu incizâbım inan
Şâhidim, nûr-u Lemyezel meleğim.

Bana sen gaye-i hayat oldun
Tanımam başka bir emel meleğim!

Çekerim bin belâ da olsa fakat
Çekemem dameninden el meleğim!

7 Ekim 1905

* Ertuğrul Düzdağ, *Safahat*, İz Yayımcılık, İstanbul 2009, s. 645

Akif tarafından, 24 Eylül 1321/ 7 Ekim 1905 tarihinde Fazlı Yegül'e gönderilen mektuba eklenmiş bir şiiri.

Akif'in beyitler halinde kaleme alınmış bu şiiri, sanki bir şarkı güftesini andırmıyor değil. Ayrıca şiirin su gibi akan havası, Akif'in dilediği takdirde bu tür şiirler kaleme almakta güçlük çekmeyeceğini ortaya koyuyor. Gene bu arada Akif'in Edirne'de iştirak ettiği bir düğün sırasında kaleme aldığı şarkı güftesini hatırlamak icabeder. Yukarıdaki şiirin aslı başlıksızdır, başlığını biz böyle uygun gördük.

MAZHAR-I DÎDAR*

Tûr olur mazhar-ı dîdâr, zavallı Mûsa
"Len Terânî"deki dehşet ile baygın hâlâ!
Niye muzlim diyorum cilve-i kudretteki râz,
Bu da bir cilve-i dîger deniyor âmennâ!

7 Ekim 1905

* Ertuğrul Düzdağ, *Safahat*, İz Yayımcılık, İstanbul 2009, s. 645

Akif tarafından, 24 Eylül 1321/ 7 Ekim 1905 tarihinde Fazlı Yegül'e gönderilen mektuba iliştirilmiş bir başka şiir. Şiirin aslı başlıksızdır, başlığı biz koyduk. Akif'in mana bakımından hayli derin ve ilginç şiirlerinden biri. Metni ilk olarak Ertuğrul Düzdağ yayımladı.

BİR ŞÂKİRT LİSANINDAN*

Rüfekâ, sûret-i ciddiyyede gayret edelim
İlm ü irfân (ü) fünûn kesbine, himmet edelim

Geliniz kim, bu çalışmak bize hâdi olacak
Âkıbet bir gün olup câlib-i şâdi olacak

Edelim mektebe rağbet ile hep atf-ı nazar
Arkadaşlar ediyor böylece tahsil-i hüner

İşimiz, isteğimiz böylece tahsil olsun
Bize lâzım olacak fenler tekmîl olsun

Söyleyin var mı oyun oynamanın faidesi
Onları terk ola mekteplilerin kaidesi

Dinleyin bir dahi var hâceye (etmek) tâ'zim
Buna yoktur sanırım belki lüzûm-ı tefhîm

Çünkü artık o muallim bizi ihyâ edecek
Ne (...) bakınız bizleri i'lâ edecek

Hâce hakkı biliniz hakk-ı pederden âlî
Bizi ta'lîm ile tedris onun a'mâli

Bu (kadar) ilm ile fahr etmeyiniz (ki) her an
O mürebbi edecek (biz)leri her dem şâyan

Gayret ü himmet ile bizleri i'lâ edecek
Zihn-i efkâr-ı hamîde ile imlâ edecek

11 Ocak 1906

* *Mecmua (Müntehâbat-ı Eş'âr)*, Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, s. 6a–7b.
Yakup Şafak, "Yazıma Mecmualar Arasında Mehmet Akif Beyle İlgili Birkaç Not", *Yedi İklim*, Aralık 2013, c. 26, nr. 285, s. 42-46

Altında 11 Ocak 1906 tarihi bulunsa bile, ilgili şiiri Akif'in Baytar Mektebindeki öğrenciliği sırasında kaleme almış olması kuvvetle muhtemeldir. Şiirde, bir şâkirtin (öğrenci) bakış açısından eğitim, eğitimin önemi, öğrenci olarak M. Akif'in psikolojisi ve hocalara yönelik algılamaları öne çıkmaktadır.

HURÛŞA GELİP*

Aşındırmış öpüp lâyenkatı dâmânını a'sâr,
O lâkin işte endâmıyla pâ-bercâ-yı istikrar.

.....

Evet hurûşa gelip bahr-i rahmet-i Subbûh
Kulûba indi semadan da bir ilâhi ruh.

27 Ağustos 1908

* Fatih Camii, *Sırat-ı Müstakim*, 14 Ağustos 1324/27 Ağustos 1908, c. 1, nr. 1, s. 30

Mehmet Akif'in *Fatih Camii* şiirinin *Sırat-ı Müstakim*'deki neşrinde mevcut olan yukarıdaki iki beyit bilâhare çıkarılmış ve yerlerine daha başka beyitler yazılıp yerleştirilmiştir. Dilindeki eskilik dolayısıyla değiştirildiği anlaşılan beyitler, bu hali ile de son derece güzel görünüyorlar.

ÜÇÜNCÜ ORDUYA*

(1)

Senin göğsün dururken, ruha cennetler penâh olmaz,
Adın varken de destan istemem dersem günâh olmaz,
Vatan bir hatırandır, bin güneş sönsün siyâh olmaz,
Bu millet, ölmeyen isminle dolmuştur, tebâh olmaz
Senindir yerde her yer, bunda artık iştibâh olmaz.

Senin pûlâd elin tutmuş, kolay çökmez bu hürriyyet;
Cihan altüst olur hatta, yıkılmaz böyle bir kudret,
Mezarlardır ki topraklarla eyler daima ülfet,
Senin ruhun ki bir gök kubbedir, kudsi bir ulviyet,
Senin ruhun dururken, ruha gökler bir penâh olmaz.

Vatan topraktır amma çiğnenilmekten muallâdır,
Zulümden öc alan insandan evvel çünkü Mevlâ'dır.
Vatan ölmez, ölen evlâdı saf saf müheyyâdır,
Senin hiç ölmeyen nâmın, beka lâfzında mânâdır,
Adın destanım olmuştur desem artık günah olmaz.

* Mithat Cemal Kuntay, *Türkün Şehnâmesinden*, Tasvir Neşriyatı, İstanbul 1945, s. 72-75.

*Üçüncü Ordu*ya adını taşıyan ve İkinci Meşrutiyet'in ilanı üzerine yazılan bu marş, şair ve romancı Mithat Cemal ile Mehmet Akif'in müşterek bir eseridir. Eserin ilk altı bendi Mithat Cemal'e, yıldızla ayrılmış kısımdan sonra gelen beş bendi de Mehmet Akif'e aittir. O dönemde *Üçüncü Ordu*'nun merkezi Selanik idi. Üçüncü Orduya bağlı birliklerden oluşan Hareket Ordusu, Selanik'ten İstanbul'a gelerek Meşrutiyet'in ilanını zorunlu hale getirmişti. Mithat Cemal 1945'de Tasvir Neşriyatı'nın onuncu ve şiir dizisinin birinci kitabı olarak yayımlanan *Türkün Şehnâmesinden* adlı eserine bu marşı da koymuş ve şu izahatı vermiştir:

"1908 Meşrutiyeti'nin ilk günlerinde *Safahat* şairi Mehmet Akif'le beraber yazdığımız ve bir destan halinde bastırdığımız bu manzume, birden altıncı kıtasına kadar benimdir, yediden on birinci kıtasına kadar onundur. Benim olan kısmı bugünün diline göre düzeltmeye çalıştım."

Mithat Cemal'in sözünü ettiği o broşür, yapılan bütün araştırmalara rağmen henüz bulunabilmiş değildir. Burada merakı mucip olan husus ise, ilgili broşüre bir sunuş/takdim metni konulup konulmadığı meselesidir. Bu arada Akif'te millî bir marş yazmak duygusunun ne kadar eski ve köklü olduğunu ortaya koyuyor bu şiir. O bunun ardından, Balkan Savaşı yıllarında *Cenk Şarkısı*'nı (*Sebilürreşat*, 4 Teşrinievvel 1328/17 Ekim 1912, c. 9, nr. 215, s. 12), daha sonra *Uyan* ve *Çanakkale Şehitleri*'ni, Millî Mücadele yıllarında da *Ordunun Duası* ile *İstiklâl Marşı*'nı kaleme alacaktır.

Bu vadiden ki milyonlarca âh u zâr yükseldi,
Bu deryadan ki kanlardan mahûf esrâr yüseldi,
Bu topraktan ki dağ dağ kabr olan ahrâr yükseldi,
Bugün mağrûr alınlar kalkarak efkâr yükseldi,
Vatan bir abidendir, bin güneş batsın siyah olmaz.

Büyüktür bir şehidin kabri bazan memleketlerden,
Cesetler bazı milletlerden üstündür, ölürsen sen,
Bu millet yok demek bitmiş demektir; her taraf medfen
Kadar hüsranlıdır, hicranlıdır... yok yok eminim ben,
Bu millet ölmeyen nâmınla dolmuştur, tebâh olmaz.

Bu Balkanlar senin bir remzin olmuş böyle heybetle,
Şafaklar böyle ulviyyet, bulutlar böyle rikkatle
Geçerken, hûn-i necdet birleşip eski hamiyyetle,
Senindir gökler, ay yıldızlar artık sermediyyetle,
Asırlar hep senindir; bunda hâşâ îştibâh olmaz.

(2)

Eğilmek bilmeyen yüksek alınlar ferş-i râhındır,
Esaret görmeyen sâfî yürekler hayme-gâhındır,
Şu parlak devri ey Enver, açan nûru nigâhındır,
Zaman artık sabah-ı semediyy-i intîbahındır
"Bu millet, ölmeyen isminle dolmuştur, tebâh olmaz."

Semalardan mı nâzilsin, gönüllerden mi sâidsin?
Hayal-i pâk-i hürriyet misin? Her fikre vâridsin!
Salâhaddîn-i sânîsin, ne âlî bir mücâhidsin;
Sözüm vahy-i ilâhîdir, ki elbet sen de şâhidsin.
"Vatan bir âbidendir, bin güneş batsın siyâh olmaz"

"Çalış idrâki kaldır muktedirsen âdemiyyetten"
Diyen tehdîd-i mensîyi sen îkâ eyledin birden,
Bu istibdâdı istihsâle bir el yok mudur derken,
Müeyyed bin eli ilâ için bir pençe oldun sen!
"Senin göğsün dururken, rûha cennetler pehâh olmaz"

Yıkılmıştır esasından, bugün zindan-ı istibdâd;
Gezer âvâre bir millet mübâhi, muhterem dilşâd;
Unut maziyi ey biçâre millet, etme artık yâd
Senindir şimdi müstakbel, senindir herçi bâdâbâd;
"Senindir yerde her yer, bunda artık iştibâh olmaz"

Siz ey en şanlı erkânı, alemdârân-ı ebrârın
Ne müstahkem bir yer tuttunuz kalbinde ahrârın!
Gezer sıyt-i bülend-i azminiz, fevkinde efkârın
Kalır bir yâdigârı rûh olup yâdında asârın;
Kalır yâdında Mevlâ'nın desem, hattâ günâh olmaz!

1908

ALLAH'TAN UTAN*

Yok eğer hâlâ sıkılmak bilmiyorsan halktan,
Bari Allah'ın kulu, Allah'tan olsun utan.

29 Aralık 1906

* Durmayalım, *Sırat-ı Müstakim*, 28 Ağustos 1324/ 10 Eylül 1908, c. 1, nr. 3, s. 34

Mehmet Akif'in yukarıdaki beyiti *Durmayalım* adlı şiirinin en son kısmında yer alırken, bilâhare şair tarafından değiştirilmiş ve yerine aşağıdaki beyit ilave edilmiştir:

Ey bütün dünya ve mâfihâ ayaktayken, yatan
Leş misin, davranmıyorsun? Bari Allah'tan utan!

KITA*

Yâdında mı doğduğun zamanlar?
Sen ağlar iken gülerdi âlem.
Bir öyle ömür geçir ki, olsun
Mevtin sana hande, halka matem.

* Ahmet Hamdi Akseki'nin, Akif'in Şehzadebaşı İlmiye Kulübü'nde verdiği dersler sırasında kendisinden tespit ettiği bir kıta. Bazı yerlerde Akif'e ait olduğu iddia edilen kıta ne yazık ki ona ait değildir. Akseki'nin de işaret ettiği gibi ilgili kıta, Amasya Mebusu Merzifonlu Cudi Efendi tarafından yapılmış bir tercüme denemesidir. Bkz. Eşref Edip, *Mehmet Akif*, c.1, İstanbul 1938, s. 594. Aynı kıta ile ilgili olarak Fevziye Abdullah Tansel de şunları söylemektedir:

"Akif'in İstiklâl Savaşı sırasında, 1921'de Kastamonu kazalarındaki camilerde verdiği vaazlardan birinde, bu kıtanın arapçasını okuduktan sonra, "henüz hayatta olan pek kıymetli bir üstadımız bu kıtayı şu suretle tercüme etmişti" diyerek Türkçe metnini de okuması, bunun kendisine ait olmadığını açıkça anlatmaktadır."

Mehmet Akif Ersoy, İrfan Yayımevi, İstanbul 1973, s. 230.

BEYİT*

Geçen geçmiştir artık, ân-ı müstakbelse mübhemdir
Hayatından nasibin bir şu geçmek isteyen demdir.

1908-1909

* Eşref Edip, *Mehmet Akif*, c. 1, Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1938, s. 593

Ahmet Hamdi Aksekili'nin Akif'ten hatırladığı bu beyit, *Safahat*ların herhangi birinde bulunmamaktadır. Eşref Edip, Ahmet Hamdi Aksekili'den dinlediği beyiti, yukarıdaki eserinde zikrediyor. Bu beyiti Aksekili, Meşrutiyet'ten sonra Akif'in İttihat ve Terakki'nin Şehzadebaşı İlmiye Kulübü'nde verdiği dersler sırasında kendi ağzından tespit etmiştir.

KÜFE*

Bu güzergâh-ı sefalette İlâhi, beşerin
Karşılık çektiği âlâmına elbet var bir
Ebedî zevk ü safa âlemi ferdâda; fakat
Beklenen rahat için bir ebediyyet hiçtir.
Bunca yorgunluğu nisyân için, avare beşer
Bir değil nâ-mütenahi ebediyyet ister.

17 Eylül 1908

* *Sırat-ı Müstakim*, 4 eylül 1324/17 eylül 1908, c. 1, nr. 4, s. 51
Safahat (Ömer Rıza Doğrul), İnkılâp Kitabevi, 1950 İstanbul (3. Baskı), s. XXV-LIV.

Şairin damadı Ömer Rıza Doğrul tarafından yayıma hazırlanan 1950 baskısı *Safahat*'ın giriş bölümünde, Mithat Cemal Kuntay'ın yazdığı "Akif'in Sanatkâr Tarafı Hakkında Notlar" başlıklı bir inceleme yer almaktadır (s. XXV-LIV). Kuntay, sözünü ettiğimiz inceleme metninde, Akif'in *Küfe* şiiri hakkında bilgi verirken özel bir duruma işaret etmektedir. O da şudur: Akif, *Küfe* adlı şiirini *Sırat-ı Müstakim*'de yayımlarken en sonunda bulunan üç beyiti çıkarmış ve şiiri öylece yayımlamıştır. Dolayısıyla sözünü ettiğimiz bu üç beyit, ne *Sırat-ı Müstakim*'deki yayımda ne de *Safahat* baskılarında yer almamaktadır. Okununca görülecektir ki, Akif'in tercihi son derece yerindedir. Çünkü ilgili mısra ve beyitlerdeki kekrelik kolayca fark edilebilmektedir.

EZANLAR*

Gelir enfâs-ı subh-âsâ, olur vicdana vecd-efgen
Bakarsın her taraf numâyân sû-be-sû

8 Ekim 1908

* *Sırat-ı Müstakim*, 25 Eylül 1324/8 Ekim 1908, c. 1, nr. 7, s. 98

Şairin *Ezanlar* adlı muhteşem şiirinin üçüncü kısmında bulunan yukarıdaki beyitin çıkarıldığı ve yerine daha başka bir beyitin yerleştirildiği anlaşılmaktadır.

İLÂHİ BU MU GÂYET?*

İlâhî bu mu gâyet: şu feryat nihayet
İlâhî bu mu gâyet: şu sözlerle nihayet.

19 Kasım 1908

* *Sırat-ı Müstakim*, 6 Teşrinisani 1324/7 19 Kasım 1908, c. 1, nr. 13, s. 196

Safahat'ta yer alan *Geçinme Belâsı* adlı parça, ilk neşrinde yukarıdaki beyitle başlarken, bilâhare şair tarafından değiştirilerek onun yerine aşağıdaki beyitin konulduğu görülmektedir.

Doksan senelik ömre ilâhi, bu mu gâyet?
Bilmem ki ne âlem bu cedel-gâh-ı maîşet.

MAKSAD-I HALLÂK*

Kum dalgalarıyla, hatarâtıyla feyâfî,
Her hatvede bin türlü vühûşuyla sahârî

.....

Ömrün bu kadar berk–süvârâne güzârı
Dehrin şu bin velvele-i ıyş-medârı.
Göstermededir maksad-ı Hallâk'ı cihane,
Öyleyse şikâyetlerimiz bî-edebâne!..

19 Kasım 1908

* *Sırat-ı Müstakim*, 6 Teşrinisani 1324/19 Kasım 1908, c. 1, nr. 13, s. 196

Safahat'ta yer alan *Geçinme Belâsı* adlı şiirin *Sırat-ı Müstakim*'deki neşrinde mevcut olan yukarıdaki beyitlerin, bilâhare şairi tarafından değiştirildiği anlaşılmaktadır. Mehmet Akif'in 1908'de, *Sırat-ı Müstakim*'in on üçüncü sayısında dile getirdiği hususlarla ne kadar erken yüzleştiği anlaşılıyor bu beyitlerden. Nitekim Akif daha ileride kaleme alacağı *Fatih Kürsüsünde* (1914) adlı eserinde de aynı temaları işlemeye çalışmaktadır.

KITA*

Sefalet olsa hatta müntehâsı râh-ı irfanın
Yakışmaz fâriğ olmak bir zaman kesb-i faziletten
Cehaletten utanmak kendine aittir insanın
Fakat eyyâm utansın, "bî-nasib erbab-ı himmetten!"

11 Ocak 1909

* *Sırat-ı Müstakim*, 29 Kanunuevvel 1324/ 11 Ocak 1909, c.1, nr. 20, s. 312
Eşref Edip, *Mehmet Akif*, c. 1, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1938, s. 645

Akif'in *Safahat*'ta yer almayan bu kıtasını ilk olarak Eşref Edip yayımladı. Bu kıtayı Akif'in arapçadan tercüme ettiği bilinmektedir. Yukarıdaki kıtada, tırnak içerisinde kullanılan "bi-nasib erbâb-ı himmetten" ifadesinin, Namık Kemal'in *Hürriyet Kasidesi*'nden aktarıldığını hatırlamak gerekir. Bu arada Akif'in, Namık Kemal'in yüksek takdirkârları arasında yer aldığı bilinen bir hususdur. *Sırat-ı Müstakim*'de yayımlanan kıtayı, İttihat ve Terakki'nin Şehzadebaşı İlmiye Kulübü'nde Akif'in verdiği dersler sırasında kendisinden tespit eden Ahmet Hamdi Aksekili de zikrediyor (Bkz. aynı eser s. 593). Bu arada Aksekili, birinci *Safahat*'ta yer alan aşağıdaki kıtanın da, aynı dersler sırasında Akif tarafından tercüme edildiğini belirtiyor:

"Kendi feryadımdır ancak ses veren feryadıma
Kimseler yok âşinadan, yârdan hâli diyar.
Nerde yâranım dedikçe, ben bülend âvâz ile
Nerde yârânım diyor vadi, beyâban, kûhsar!"

ŞAİR*

Cevv-i sâfiden çemenzârın muattar hâkine,
Her sabah indikçe nükhet iktitâf'iyçün nesîm
Nâzımın gülzâr-ı efkârından alsın ruhlar,
Asumânî bin terâvet, câvidânî bin şemim!

9 Mart 1909

* Florinalı Nazım, *Defter-i Meşâhir*, İstanbul 1934, s. 14
Beşir Ayvazoğlu, "Türk Şiir Krallığı Nasıl ve Niçin Doğmuştu?", *Zaman*, 9 Ağustos 2007

Florinalı Nazım'ın *Defter-i Meşâhir*'ine, *Mehmet Akif*'in kaydettiği kıta. Beşir Ayvazoğlu'nun *Zaman* gazetesindeki, 9 Ağustos 2007 tarihli yazısından naklen. Şiirde geçen "nâzım" lâfzı, kişi ismi olarak değil, doğrudan doğruya "nazım yazan" manasında.

NEŞÎDE-İ GİRYÂN*

Bu bir neşide-i giryan ki her enîninden
Sımâh-ı dehşete çarpar meâl-i zâr-ı hayat
Yazık ki şi'rimizin böyle en güzîninden
Nasibimiz oluyor en acıklı hissiyat

27 Mayıs 1909

* *Sırat-ı Müstakim*, 14 Mayıs 1325/ 27 Mayıs 1909, c. 2, nr. 38, s. 181
Eşref Edip, *Mehmet Akif*, c. 1, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1938, s. 645

Safahat'ta yer almayan kıtayı ilk tespit eden ve onun yeni harflerle yayımını gerçekleştiren Eşref Edip olmuştur. İlgili kıta *Sırat-ı Müstakim* imzası ile, Hüseyin Cavid'in *Son Bahar*'da şiirinin alt kısmında yayımlandı. Hüseyin Cavid'in şiirini beğendiği anlaşılan Akif, hem bu şiire bir telmih hem de takdir ifadesi olarak yukarıdaki kıtayı yayımlıyor. Fakat kendi imzasıyla değil de, *Sırat-ı Müstakim* imzasıyla..! Kıtanın başlığını biz koyduk, aslı başlıksızdır.

ACEM ŞAHINA*

Gürz-i girân-ı zulmünü ey kanlı nâsiye
Eyvân-ı zer-cidârına as ziynetin diye.
Al kanlı bir kefenle donat haymegâhını
Canlarla yak meşâil-i matem-penâhını.
Medfenlerin açılması bitmez dehânları
Dendân-ı intikama dönen üstühanları.
Nakl eylesin bu zulmünü hiç durmadan senin
Ey taclı bir kitabesi bin kanlı kellenin.
Ey hançerinden önce olan kalbi kaskatı
Ey bir hayale müjde yapan bin hakikati.
Asrın hayat ufuklarını hercümerc eden
Mevtin uzun karanlığını asra mezceden
Ey tacidârı sade riyanın, yalanların
Anlat o kıllı pençene münkad olanların
Gül-gonce-i mezarı mıdır tâc-ı haşmetin
Tutmuşsa kâinatı eğer, böyle şöhretin.
Zannetme ki kellesiz, babanın efseriyledir
Sadi'lerin mezar-ı çemen-beriyledir.
Mazi ki toprağın, gecenin mâverâsıdır
Sabrın tahammül etse de baksan zalâmına
Akvâma gözlerin takılır lâşe namına
Dârâ'ların o nâsiye-i târumarını

* Mithat Cemal Kuntay, *Türkün Şehnamesinden*, Tasvir Neşriyatı, İstanbul 1945, s. 116-121

Acem Şahına, Mithat Cemal ile *Mehmet Akif*'in müştereken hazırladıkları bir eserdir. Yıldız ile ayrılan kısıma kadar Mithat Cemal'e, devamı olan kısımlar da Mehmet Akif'e aittir. *Safahat*'a dâhil edilmiş şiiri burada zikretmemizin iki sebebi bulunuyor. İki farklı imzaya ait olsa bile nihayetinde tek bir şiirden ibaret olan bu eser üzerinde çalışan Mithat Cemal, *Türkün Şehnamesinden* adlı eserini yayıma hazırlarken kendine ait olan bölümde hayli değişikliklere başvurmuştur. Kendine ait bölümde beyit sayısını 23'ten 21'e indirmek ve birtakım sadeleştirmelere gitmek gibi... İşte ilgili şiiri bu yeni haliyle ve tabiî Akif'e ait olan kısımlarıyla birlikte 1945'te çıkan kitabına da dercetmiştir. Bundan ayrı olarak ilgili şiirin kaleme alındığı şartları vuzûha kavuşturmak bakımından aşağıdaki dipnotu düşmekten de geri kalmamıştır:

"İran hükümdarı Mehmet Ali Şah 1909'da Tahran'da bir irtica darbesi yaparak, İran parlamentosunu topa tutturdu ve mebuslardan bir takımını astırdı. Bu manzumeyi o zaman *Safahat* şairi Mehmet Akif'le beraber yazmıştık. (Mefâilü fâilâtü mefâilü fâilün) vezniyle olan bu birinci kısım benim; dört (mefâilün) vezniyle olan ikinci kısım kendisinindir. Benim olan parçayı bugünün diline çevirmeye çalışarak bazı kısımlarını düzelttim. Bir kısmını da değiştirdim."

Burada ayrıca şu hususa da işaret edelim. İlgili şiirde Akif'e ait kısımdan sadece iki beyit kaydettik. Bu kısım aslında 22 beyittir, tamamı için *Safahat*'a bakılabilir.

Ecdadının delik gibi bomboş mezarını.
Bir an nigâh-ı ibret atup şöyle bir düşün
Neslen o boş mezarlara hep sen gömülmüşsün.
Bir taclının zevali de gayet kolay bir iş
Keyhüsrev'in hayalini üç-beş böcek yemiş.
Bir zalimin mi saklayacak sanki yâdını?
Tarih unutmuş âdil olan Keykubad'ını.
Eşkaniyân'ı kim anıyor, kim Keyâniyân?
Ferdin hayatı başlamış artık, uyan uyan!
Toprak görünmez ağzını açmış, ne bulsa yer
Lâvlar köpürse ufka Demâvend olup eğer
En son zevâl oyuncağıdır tahtın, efserin
Saf saf hayal olup da sükût eyleyenlerin
Yaşdan hazin sükûtuna değmez bu velvelen
Zulmün sefil oyuncağıdır kanlı hâilen!
Fermanı bir kader gibi İran'ı râm eden
Ecdadının -bugün düşünürsen- değil iken
Toprak dolan ağızları feryada muktedir
Hâlâ senin bu velveleden maksadın nedir?

*

Bu müdhiş velvelen İran'ı dâim inletir sanma
Muzaffersin diyen sesler bütün haindir, aldanma.
Zafer-yâb olduğun kimdir, düşün bir kere, millet mi?
Adalet isteyen bir kavmi vurmak galibiyyet mi?

1909

KÜPLÜCE CAMİİ İÇİN TARİH*

Hüsn ü niyyet, sây ü himmet, bir de tefvik-i Hüda
Birleşip geldi vücuda, böyle tesis-i güzin
Levh-i dilden çıktı bir tarih cemâlullah için
Bu muallâ camii yaptırdık bak ihvan-ı din

1909

* Eskiden İstanbul Küplüce Camii imamlığı yapan ve halen Diyanet İşleri Başkanlığı Yayımlar Dairesi Başkanı (2010) bulunan Ömer Menekşe'den aldığımız bilgilere göre, yukarıdaki dörtlüğü bizatihi Mehmet Akif kaleme almıştır. Ömer Menekşe'ye de bu bilgi, İstanbul Radyosunun eski ses sanatçılarından Vecihe Daryal'ın babası Abdülmecid Daryal vasıtası ile ulaşmıştır. Hatta Abdülmecid Daryal o sıralarda Beylerbeyi'nde oturmakta olan Akif'e gitmiş ve ilk mısrayı kastederek, "Üstad, siz tevfik-i Hüda'yı en sona bırakmışsınız, bu nasıl olur?" demiş. Akif de bunun üzerine, "Burada bir yanlışlık yok; önce niyet ve sây ü gayret, sonra da tevfik-i Hüda lâzım gelir" demiş. Tarih, kültür ve sanat meselelerine ilgi d*uyan* ve vazife yaptığı cami ve cami çevresinin tarihini aydınlığa kavuşturmak yolunda her türlü gayreti elden bırakmayan Ömer Menekşe, Abdülmecid Daryal'ın naklettiği bu bilgi ile yetinmeyerek, Küplüce Camii'nin eskiden vâridat defterlerini tutan maliye mümeyyizlerinden Cemaleddin Bey'in kızı, eski ressamlarımızdan Fatma Zahide Hanım'a ulaşmış ve bu bilginin o kanaldan da tahkikini sağlamıştır. Dahası, Ömer Menekşe'nin verdiği bilgiden hareket eden hikâyeci Mustafa Kutlu da, 18 Nisan 1993 tarihli *Zaman* gazetesinde çıkan "Bir Demet İstanbul" başlıklı yazısında aynı konuya temas etmiştir.

BAYRAM*

Sen ey cihan-ı muvahhid ki mâh-ı gufrânı
Mücahadeyle geçirdin, Hüda rızası içün

Nasib-i pâkini al durma hân-ı kudretten
Helâl olur sana Hakk'ın naîm-i lûtfu bugün

Odur tevakkuumuz bârgâh-ı Mevlâ'dan
Ki ıyd-ı fıtrı saîd eylesin cihana bütün

Semadan arza nigâh eyledikçe aynı hilâl,
Umum âlem-i İslâm'ı mübtehiç görsün

14 Ekim 1909

* *Sıratı Müstakim*, 1 Teşrinievvel 1325/ 14 Ekim 1909, c. 3, nr. 58, s. 81
Eşref Edip, *Mehmet Akif*, c. 1, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1938, s. 646

Safahat'ta bulunmayan yukarıdaki şiire ilk işaret eden ve onun yeni harflerle yayımını gerçekleştiren Eşref Edip olmuştur. İlgili eserin, "*Safahat*'a Dercedilmeyen Şiirleri" bölümü. Şiirin başlığını biz koyduk. Şiir *Sıratı Müstakim*'in ilk sayfasında yayımlandı.

KURBAN BAYRAMI*

Şarktan başlayarak mağrib-i aksâya kadar
Dayanan bir koca dünyadaki üç yüz milyon
Sineden yükselecek ism-i Hüda hürmetine
Iydin ey ümmet-i merhume mübarek olsun
Bugün âfâkı fürûzan edecek nûr-u mübin
Parlasın haşre kadar, sönmesin âmin, âmin...

23 Aralık 1909

* *Sıratı Müstakim*, 10 Kanunuevvel 1325/ 23 Aralık 1909, c. 3, nr. 68, s. 241
Eşref Edip, *Mehmet Akif*, c. 1, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1938, s. 646

Sıratı Müstakim'de yayımlanan fakat *Safahat*'a da dâhil edilmeyen *Kurban Bayramı* şiirine ilk işaret eden ve onun Latin harfleri ile neşrini gerçekleştiren Eşref Edip oldu. İlgili eserin "Safahat'a Dercedilmeyen Şiirleri" bölümüne bakılabilir. Bu parça, derginin kapak sayfasında yayımlandı. Başlıksız ve imzasız olarak yayımlanan şiire böyle bir başlığı biz uygun gördük.

KITA*

Şirâzî'dir iç afiyetle...
Olsun şu da hatırında lâkin:
Bir tömbekidir bugünkü feyzi,
Sadi'yi yetiştiren o hâkin

17 Mart 1910

* *Sırat-ı Müstakim*, 4 Mart 1326/17 Mart 1910, c. 4, nr. 80, s. 28

Sırat-ı Müstakim'de yayımlanan fakat *Safahat*'a da dâhil edilmeyen kıtayı Akif, Şirazlı bir Azeri Türk'ü olan arkadaşına armağan ediyor. *Sırat-ı Müstakim*'de yayımlanan kıtanın üstüne Akif'in şöyle bir not düştüğü görülüyor:

"Şirazlı bir arkadaşım vardı. Sizin toprak adam yetiştirmez diye bana takılırdı. Bir gün, lâtife yollu şu kıtayı bir kâğıda yazdım. İçine de elli dirhem tömbeki koyarak kendisine hediye ettim."

MUSAHABE*

-Yine şairleniyorsun.. Ne dedin, millet mi?
Sana anlatsam eğer şimdi düşündüklerimi,
Ebediyyen bu hayâlâta edersin de veda,
Kalkar artık aramızdan bütün esbâb-ı nizâ.
Hasta canlandı, o iş bitti diyorsun.. heyhat
Olamaz böyle sefil ümmet için hakk-ı hayat,
Duyulan nağme-i hürriyyet onun son nefesi...
Yaşamaz yoksa, emin ol ki bu barbar çetesi,
Medeni Avrupa'nın dâmen-i irfanında.
Asya'nın belki o kumluk Arabistan'ında,
Lâşe halindeki bir devlete medfen bulunur...

–Varsa dünyada siyaset, o da hakkâ ki budur,
Gladiston müteveffa bile eyler tahsin!
Sen onun yoksa beyim nüsha-i sânisi misin?
Çünkü kalbinde bütün nutk-u hâkimânenizin,
Rûh-u bîzârı tepinmekte o kart İngilizin...

–Kim ne isterse desin... Ben pesimistim monşer!
–Optimist ol demedik biz de ya.. lâkin ben eğer
Şimdi kalkar da niçin milletin âtisinden
Büsbütün kat'-ı ümid etmeli dersem.. beni sen
Hangi ma'kul delîlinle edersin ikna?
Size zannım düşüyor şimdi hayâlâta vedâ!
Haberin varsa eğer memleketin halinden,
Nâ-ümid olmayacaksın onun ikbâlinden:
Ne yürektir kabaran sine-i milliyyette

* *Sırat-ı Müstakim*, 11 Mart 1326/ 24 Mart 1910, c. 4, nr. 81, s. 47

İkinci Meşrutiyet'in ilânının üzerinden iki yıl gibi kısa bir süre geçtikten sonra yazılan şiiri, Akif'in *Safahat*'ına dâhil etmemesi ilginçtir. Şiirde "optimist-pesimist" şeklinde kategorize edilen zihniyet farklılaşması harikadır. İkinci bir husus olarak da şiirde geçen "sefil ümmet", "milletin âtisi", "öksüz vatan", "bîkes kavim", "medeni Avrupa", "Asya" ve "kart İngiliz" vs. biçimindeki kavramların, bundan böyle Akif'in şiirinde daha sık yer alacağına dikkati çekelim. Ayrıca şiirin son kısımlarında vurgulanan vatanda "ebedî yaşamak" irade ve arzusunun, *İstiklâl Marşı*'na doğru Akif'in geçirdiği evrelerde bir durak teşkil ettiği meydandadır.

Onu bir kere işit, sonra gelip ölmüş de!
Önden evlâdını asker yapıyor, gönderiyor
Arkadan tarla, öküz bakmayarak hep veriyor:
Gemi alsın bize millet diye... Yahu utanın,
Cûd-i masumunu gördükçe bu öksüz vatanın!
Pesimizmin yere batsın; ona hakkın var mı?
Sanki yıllarca çalışmış da bu bîkes kavmi
Adam etmek için, âmâli bütün mahv olmuş...
Bu ne ca'lî heyecanlar, bu ne beyhûde hurûş!
Doğru yol işte budur, gel diye sen bir yürü de,
O zaman bak, ne koşanlar göreceksin sürüde!
Milletin yok deyip insanlığa istidâdı,
Bırakın siz de bütün sâyi, bütün irşâdı,
Dağılıp herkesin efkârına binlerce semûm,
Doğmadan rûh-u emel ölmeye olsun mahkûm!
İki şeydir verecek mülke hayat-ı câvid;
O da hiç gevşemeyen azm ile, hiç bitmez ümîd.
Ye's ecelden daha salgın, ona yaklaşmayarak,
Yaşamak isteyelim, hem ebediyyen yaşamak...

24 Mart 1910

LEYLE-İ MEVLİDİ'N NEBÎ*

Zulmette kalan zemin-i şarka
Saçtın yeniden semâ semâ nûr,
Bir feyzi azîm var ki sende
Hayran ona bin sabâh-ı mahmûr!
Ey leyl devam edip gideydin
Ferdâyı da nûra kalb edeydin!

24 Mart 1910

* *Sırat-ı Müstakim*, 11 Mart 1326/ 24 Mart 1910, c. 4, nr. 81, s. 4
Eşref Edip, *Mehmet Akif*, c. 1, Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1938, s. 644-653

Safahat'ta yer almayan kıtayı ilk olarak tespit eden ve onun yeni harflerle yayımını gerçekleştiren Eşref Edip oldu. *Resimli Gazete* döneminden beri Akif'in mübarek gün ve gecelere yönelik böyle güzel şiirler kaleme aldığını biliyoruz. Nitekim *Resimli Gazete*'de de Akif bu manada bir *Leyle-i Velâdet* şiiri yayımlanmış, orada kullandığı bir beyiti kuşkusuz çok hoşuna gittiği için olmalı, on iki yıl aradan sonra tekrar etmek durumunda kalmıştır.

Ey leyl devam edip gideydin
Ferdâyı da nûra kalb edeydin

Eşref Edip'in yayımladığı *Leyle-i Mevlidi'n Nebi* için bkz. "*Safahat*'a Dercedilmeyen Şiirleri" bölümü.

SİYÂNET-İ HAK GİBİ*

Dûş-u mâsumu sâye–pûş-u huzûr,
Koca bir belde bî-telâş ü fütûr
Uyuyorken, Ömer siyânet-i Hak
Gibi etrafı devr edip duracak!
O semalar kadar bülend cebîn,
İki şeb-i zinde-dâr gözlerinin
Parlıyor in'itâf-ı nuruyla.

6 Mayıs 1910

* Kocakarı ile Ömer, *Sırat-ı Müstakim*, 22 Nisan 1326/ 6 Mayıs 1910, c. 4, nr. 87, s. 150

Akif'in *Kocakarı ile Ömer* adlı mesnevi hikâyesinde geçen yukarıdaki beyitler, şiirin ilk neşrinde mevcut iken bilâhare değiştirildiği anlaşılmaktadır.

HÂLIK-I HÜRRİYET'E*

Madem ki gördün bu güzel günleri artık,
Ey millet-i merhume hayatın ebedidir.
İkbalini teyid edecek nasr-ı Îlâhi
Ümmid kavi, çünkü mevâid kavidir.
Âfâkta enfüste ayân, şevk ile biz de
Kalkın edelim Hâlık-ı hürriyete secde.

21 Temmuz 1910

* *Sırat-ı Müstakim*, 8 Temmuz 1326/ 21 Temmuz 1910, c. 4, nr. 98, s. 333
Eşref Edip, *Mehmet Akif Hayatı ve Eserleri*, c. 1, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1938, s. 647.

Sırat-ı Müstakim'de yayımlanan fakat *Safahat*'a dâhil edilmemiş bulunan bu güzel kıtaya ilk dikkati çeken ve onun Latin harfleri ile yayımını sağlayan Eşref Edip oldu. Bkz. (*Safahat*'a Dercedilmeyen Şiirleri bölümü s. 647-653
Meşrutiyet'in ilânının ikinci yıl dönümü vesilesiyle kaleme alınan ve derginin birinci sayfasından verilen şiirde başlık kullanılmamıştır. Şiirde başlık yerine Rum Suresi'nin 5. ve 6. ayetlerinden bir bölüm yer almaktadır: "O gün müminler Allah'ın yardımıyla felâh bulacaklardır." Şiire uygun başlığı biz koyduk.

KITA*

Akif'in nazım-ı bî-meâliyle
Hâme-i rû-siyâh-ı Vasfi'den
Zıll-i zâil-misâl kalmıştır
Şu karaltı gelip geçerlerken.

28 Temmuz 1910

* *Sırat-ı Müstakim*, 15 Temmuz 1326/28 Temmuz 1910, c. 4, nr. 99, s. 354

Akif'in *Sırat-ı Müstakim*'de neşredilen ve *Safahat*'a da dâhil edilen *Şair Huzurunda Münekkid* başlıklı şiirinin devamında yer aldı. Başlıksız olarak yayımlanan kıtanın üzerinde, Akif'in şu açıklaması yer almaktadır:

"On sene kadar oluyor. Şimdi Kastamonu Darülmuallimin müdürü bulunan Hoca Vasfi Efendi kardeşimizle Yuşa Tepesine çıkmış, bir gece kalmış idik. Züvvârın dinlendikleri kahvenin duvarı, manzum-mensur birçok hatıralarla dolu idi. Vasfi, gayet lâtif ta'lik yazar. Eline bir kalem geçirerek şu kıtayı duvara nakşetti." Kuşkusuz kıta Akif'in, kitabeti de Vasfi Efendi'nin. Böyle anlamak lazım gelir. Aynı kıta *Resimli Gazete*'de çıktı. Bkz. nr. 82, s. 1075.

RAMAZAN HÜRMETİNE*

Yâ Rab, şu muazzam Ramazan hürmetine,
Kaldır aradan vahdete hâil ne ise,
Yârab, şu asırlarca süren tefrikadan
Artık ezilip düşmesin ümmet ye'se.
Madem ki verdin bize bir ruh-u nevin,
Yâ Rab daha bir nefha-i teyid insin.

8 Eylül 1910

* *Sırat-ı Müstakim*, 26 Ağustos 1326/ 8 Eylül 1910, c. 5, nr. 105, s. 1
Eşref Edip, *Mehmet Akif Hayatı ve Eserleri*, c. 1, Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1938, s. 647

Sırat-ı Müstakim'de yayımlanan fakat *Safahat*'a da dâhil edilmemiş bulunan bu *Ramazan* şiirine ilk dikkati çeken ve onun yeni harflerle neşrini sağlayan Eşref Edip oldu (Bkz. İlgili eserin "Safahat'a Dercedilmeyen Şiirleri" bölümü). *Sırat-ı Müstakim*'in ilgili sayısında ve birinci sayfadan verilen şiir başlıksız olarak yayımlandı. Şiire bu başlığı biz münasip gördük.

BAYRAM*

Üç yüz milyon sahifelik bir
Mecmua demekse müslümanlar,
Şirâze-i içtimâı dindir.
Yok râbıta başka, varsa din var...
Bayram diye ey kucaklaşan halk,
İnsanları hangi kayd bağlar?
Sen din ile pâyidar olursun
Din gitti mi, tarümar olursun.

6 Ekim 1910

* *Sırat-ı Müstakim*, 23 Eylül 1326/ 6 Ekim 1910, c. 5, nr. 109, s. 71
Eşref Edip, *Mehmet Akif Hayatı ve Eserleri*, c. 1, Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1938, s. 648

Akif bir önceki *Ramazan* kıtasını, 1910 yılı ramazan ayının girişi dolayısıyla kaleme alırken, *Sırat-ı Müstakim*'in bu sayısında yayımlanan yukarıdaki *Bayram* kıtasını da oruç ayının sonunda idrak edilen Ramazan bayramını tebrik sadedinde söylüyor. *Mehmet Akif*'in kandil gecelerinin ve bayramların maneviyatını tebârüz ettirmeyi amaçlayan bu tür şiirleri ile yer yer *Safahat*'ta da karşılaşıyoruz. *M*ehmet Akif kadar *Sırat-ı Müstakim* dergisi de bu hususa gereği derecede önem verir, ilgili bayram günlerine ve mübarek gecelere hürmeten böyle şiirler ve nesirler neşretmeyi ihmal etmezdi. Bu şiir dergide imzasız ve başlıksız olarak yayımlandı. Dolayısıyla başlığı biz koymuş olduk.

MÜTENEBBİ'DEN

Sen hemân eyle tekellüm, râzıyım düşnâma ben...*

* Letâif-Araptan, *Sıratı Müstakim*, 29 eylül 1326/13 Ekim 1910, c. 5, nr. 110, s. 88-89

Mehmet Akif'in bir zamanlar *Bedâyiül Acemden* başlığı ile *Serveti Fünûn*'da yayımladığı yazılarda olduğu gibi, *Sıratı Müstakim*'de neşrettiği *Letâif-i Araptan* başlıklı bir başka yazısında da önemli şairlerden seçme beyitler naklediyor. Bu yazıda, Akif'in üzerine eğildiği meşhur Arap şairi Mütenebbi ile onu himayesinde barındıran Emir Seyfüddevle arasında geçen lâtifeli sözler yer alıyor. Yazısında Akif, Mütenebbi'nin mısra ve beyitlerini aslı ve anlamıyla vermeye çalışırken, çok serbest cümleler kuruyor ve özellikle de nesiri tercih ediyor. Yani Mütenebbi'nin şiirlerini, şiir biçimine dönüştürerek tercüme etmiyor. Ne var ki bir keresinde, farkında olarak ve olmayarak (fâ i lâ tün / fâ i lâ tün / fâ i lâ tün / fâ i lün) ahengine tabi bir mısra tercümesine başvuruyor. O da şairin yukarıda, Seyfüddevle'ye hitaben söylediği şiirde geçen bir mısra olmaktadır: "Sen hemân eyle tekellüm, râzıyım düşnâma ben..." İlgili yazıda Mütenebbi'nin şiiri ve sanatı tarife çalışılırken, Akif'in bilgiyi özümleme gücü bir kere daha kendini hissettiriyor: "Bizim Koca Ragıp Paşa merhumun hikmetiyle Nefi'nin cezâleti, şiddeti bir yere getirilir de aynı şaire verilirse, işte size Mütenebbi..." diyor.

HASBIHAL*

Âh ki lebrîzin iken kâinat,
Sen yine ey yâr-ı misâl-i hayat,
Burka-i mahfiyyete girmektesin;
Dîdemi haybetle çevirmektesin!
Kâbe-i didârını hülya ile,
Rahlini şedd eyledi bin kafile;
Mevkib-i enzâra fakat sedd-i râh
Oldu o estâr-ı kesâfet-penâh.
Perde senin, emr senindir bürün,
Ben ne derim, tek bana gâhi görün.
Ey bana dünyayı haram eyleyen,
Ey bana dünyayı makam eyleyen,
Çalkanıyor bîm ile ümmidde,
Sabrını seyret, dile nevmidde.
Çoktan olurdum hele makber-güzin,
Olmasa âlemdeki feyzin mübin.
Ömür benim'çün bir ağır bâr iken,
Serde sefer gâilesi var iken,
Sen beni tuttun, bana verdin sükûn.
Buldu huzurunla teselli derûn.
Oldu şebâbım gibi hep mün'adim,
Âh, o yıllar ki enîsin idim.
Bezm-i kemalinde geçen demlerim,

* *Sıratı Müstakim*, 10 Şubat 1326/ 23 Şubat 1911, c. 5, nr. 129, s. 407-408
Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmet Akif Ersoy*, İrfan Yayımevi, İstanbul 1973, s. 251-256

Akif'in *Hasbıhal* adlı bu şiiri, *Sıratı Müstakim*'de 1911 Şubatında yayımlanmış olmasına rağmen, onun yazılış tarihi itibari ile yeni bir şiir olmadığını söyleyebiliriz. Çünkü şiirdeki hasbıhal veya mektup havası, Akif'in daha önceki şiir dönemlerini hatırlatmaktan geri kalmıyor. Bu bakımdan *Hasbıhal*'e, Akif'in daha *Resimli Gazete* döneminden elinde kalmış eski bir şiiri olarak bakabiliriz. İkinci bir husus da bu özelliğinden dolayı Akif'in bu şiiri *Safahat*'ına koymak istemediğidir. Bir başka husus ise, ilk *Safahat* cildinin kitap olarak çıktığı yıl yayımlanan *Hasbıhal*'in doğrudan Mehmet Akif adıyla değil, onun müstearlarından biri olan Sadi ismiyle yayımlanması gerçeğidir. Bunun sebebi Akif'in, *Sıratı Müstakim*'de yayımlamaya başladığı yeni şiir ile ortaya koyduğu sanat anlayışını gölgelemek istememesidir. İşte bu yüzden Akif, elinde kalmış bu eski şiirini, *Sadi* müstearı ile yayımlamayı tercih ediyor. Akif'in *Safahat*'ına dahil etmediği şiire ilk olarak Eşref Edip işaret etti. (*Mehmet Akif*, c. 1, Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1938, s. 648')de "*Safahat*'a Dercedilmeyen Şiirler" bölümü. Bilâhare Fevziye Abdullah Tansel ilgili şiiri, *Sıratı Müstakim*'den latinize ederek tam metin halinde yayımladı.

Yadıma geldikçe figan eylerim.
Yâdıma geldikçe dedim gafleten,
Gittiği yok hâtır-ı âvâreden.
Olmasa eğlencem o hoş hatırat,
Ben bu kadar eyleyemez idim sebat.
Ey beni insanlığa irşad eden,
Ey bana tavrıyla edeb öğreten;
Ey bana ahlâk nedir gösteren,
Ey bana bin ders-i me'âli veren,
Sen bana bir misli yok üstadsın.
Sen bana üstâd-ı Hüdâ-dâdsın.
Ben senin etvârına hayran olur,
Ben seni dinim gibi ulvi bulur,
Öylece takdis ederim daima.
İster isen şahid-i âdil: Hüdâ...
Bende hüner sorma, o devletli yok
Ehline hürmet arıyorsan o çok.
Hiç demedim, hem de demem neyl var
Dilde alâ yok, yalınız meyl var.
İşte o meylim bile sayendedir,
Varsa hilâfım onu Allah bilir.
Meyl-i alâ var, onu isbat içün,
Meyl-i derûnum sana kâfi bu gün.
Meyli alâ var diye fahr eylemem,
Meyl değildir yalnız mültezem.
Kesb-i alâ etmeli insan olan,
Meyl yetişmez yalnız bir zaman,
Çünkü alâ gûşiş-i tâm istiyor;
Durmaksızın ol kimse ki nâm istiyor,
Yok yere sahbâ-yı emel dolmuyor,
Sa'y-ı beliğ eylemeden olmuyor.
Hâb ile olmuşsa leyâlin sabah,
Yok o seherden sana bir inşirah.
Günler olursa güzerân zevk ile,

Meyl-i alâ nafile bir gaile.
Olmalı encüm gibi şeb zindedâr,
Kim ki meâliye eder intizâr.
Nefse huzûzatı haram etmeli,
Azm, fakat azmini tam etmeli.
Sineden âmâli bütün silmeli,
Maksad-ı hilkat ne imiş bilmeli.
Varmalı ol gayete kim ictihad,
Olmalı âtıl yaşayış irtidat.
Nerde ise cevher-i feyz almalı
Olsa da bilfarz deniz dalmalı.
Hatve-i ikdâmı metin atmalı
Dağları, vadileri oynatmalı!
Seyl-i hurûşan gibi cûş etmeli,
Mânia gördükçe hurûş etmeli.
Dönmemeli hâil'e çatmak ile,
Himmet olursa sökülür dağ bile!
Çıktı mı bir kerre yola gitmeli,
Durmamalı, tayy-ı mekân etmeli.
Durmaya gelmez ki zaman, durmuyor
Devr ediyor, hem sana hiç sormuyor.
Durmaya, eğlenmeye meydan mı var,
Arkadaşın eylemiyorken karar?
Merhale mahrumu değildir tarik,
Olsa şu ömrün sana ni'me'r-refîk.
Râh-ı meâliye çıkan durmasın,
Yoksa oturmakla emel kurmasın!
Er yolunun yolcusu da er gerek,
Her yiğidin kârı değil dönmemek.
Hasılı merd olmalı azm eyleyen,
Hâtırına gelmemeli râh-zen.
Kalb gerek, yağsa belâ yılmasın
Sine gerek, dağ gibi sarsılmasın.
Öyle ya, olsun mu 'alâ sâhibi

Canını pek tatlı bilen zen gibi?
Bister-i izzette geçen ömrden,
Fâide ümmid edemem hiç ben.
İç yüzü neymiş acaba âlemin,
Kesb-i vukûf etmek için âdemin,
Dide-i im'ânı açık durmalı;
Herkes uyurken uyanık durmalı.
Fikrine dar gelmeli de hâkdân,
Olmalı pervâz-gehi âsmân.
Ruhu şu eflâki bütün yarmalı,
Matla-ı aslisine dek varmalı.
Olmalı efkârına aşık midâd,
Kalmalı rûşen ona mebde, me'âd.
Nüsha-i kübrâ deniyor âdeme,
Mazhar imiş hem koca bir âleme;
İşte şu makhûr vücûd-u basit
Anlamak ister nasıl olmuş muhit.
Sendeki irfân-ı adîmü'l misâl,
Sendeki idrâk, o parlak kemâl,
Bunları elbette yakinen bilir
İlmine esrâr ıyânen gelir.
Kadrini iclâl değil maksadım,
Öyle bir âdem daha ben olmadım.
Ben kimim, evsâfını icmâl kim?
Doğrusu yoktur o kadar cür'etim.
Anlatabilmek seni mümkün müdür?
Anlamış olsam yalınız elverir.
Zatına ey merd-i hakayık-şinâs,
Yol bulamaz değme tasavvur kıyâs.
İşte sadedden yine dûr olmuşum,
Halime koyver ki beni, dolmuşum!
Merdüm idin dîde-i ahbâbta,
Şule idin meclis-i ashâbta.
Söyle niçin zulmete kaçtın aziz,

Böyle neden olmalı merdüm-giriz?
Elverir artık bu kadar ihticâb,
Bir görün ey nûr ki, hâlim harâb!
Aşık-ı hicran-zedenin derdi çok,
Derdine derman olacak fert yok,
Her nereye baksam olur rû-nümâ:
Ye'simi teşdid edecek bir belâ!
Leyl-i mesâib gibi muzlim günüm,
Gel de elimden tutuver, düşkünüm!
Tayfına kani değilim sadece,
Olsa kûdumun ne olur bu gece.
Nerdesin, ey yâr-i celâil-penâh.
Hangi megârib sana ârâmgah?
Rûh-u sebük-seyr eden sen var iken,
Şimdi ağır bir yüke girmiş beden.
Uzleti ettin edeli ihtiyar,
Kûşe-güzin olmaya verdim karar.
Âlemi vahdette bütün hatıram,
Hatıran ey yâr-ı İlâhî-şiyem.
Tayf-ı lâtifin gelerek gizlice,
Ruhumu pür-cûş kılar her gece!
Sonra o cezbeyle geçer gündüzüm,
Görmez olur bir yeri artık gözüm.
Bak haberim yok, meğer olmuş bahar,
Eylemiş âfâkı bütün lem'adâr!
Kisve-i hadrâya bürünmüş cihan,
Didede hem-reng semâ hâkdân
Feyz ile meşbû bütün kâinat,
Âleme gelmiş yeniden bir hayat.
Fıtratı bîdâr görünce nigâh,
Sandım açılmış seher-i intibâh!

Semâ safâ-yı rûha bir misâl-i lem'a-bârdır
Zemin ikinci bir hayat içinde cilve-kârdır.
Sabâda nefha, nefh-i sûr ile hem-iktidârdır
Serâir-i nüşûr her taraftan âşikârdır!
Çemen çiçekleriyle ol zaman ki mevce-dârdır,
Gören sanır köpüklü bir lâtif cûybârdır!
Yemîne bak, yesâra bak nukûştur, nigârdır
Riyâzdır, hiyâzdır, fezâ-yı lâlezârdır,
Kenar-ı selsebildir, miyâh-ı bî karârdır
Şu çûş-i feyzden nasib alan ne bahtiyardır!
Gönül nasıl durur ki dem, dem-i tarab-medârdır
Bahardır, bahardır, bahardır, bahardır!

23 Şubat 1911

LEYLE-İ MEVLİDİ'N NEBÎ*

On dört asır evvelki meşîmen senin ey leyl,
Bir nûru sema-pare doğurmuştu değil mi?
Âgûşunu bir aç, görelim tayfını olsun!
Sinende nihândır sanırım yâd-ı yetimi.
Yâ Rab, o harîminde yüzen dürr-ü yetîm'in,
Tâ haşre kadar Şer'i yetîm olmasın... Amin...

16 Mart 1911

* *Sırat-ı Müstakim*, 3 Mart 1327/16 Mart 1911, c. 6, nr. 132, s. 17
Eşref Edip, *Mehmet Akif Hayatı ve Eserleri*, c.1, Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1938, s. 647-653

Akif'in mevlid kandili münasebetiyle kaleme aldığı bu parçasının da gene imzasız ve gene derginin kapak sayfasından verildiği görülmektedir. Hazreti Peygamberin yüksek vasıflarının şiirli bir dil ile ifadesi demek olan "naat"ler yazmaya pek mütemayil görünmeyen Akif'in gene de *Leyle-i Velâdet*, *Leyle-i Mevlidi'n Nebi* tarzı şiirleri ihmal etmediği ortadadır.

SAFAHAT (1911) YAYINLANDIKTAN SONRA

SAFAHAT HAKKINDA*

İki gözüm, kardeşim Mithat Cemal'e

Safahat'ımda eğer şiir arıyorsan arama,
Yalnız bir yeri vardır ki hazindir.. Göster...
Kûfe
yok,
Hasta
değil,
Kahve
hayır,
Hangisi ya?
Üç buçuk nazma gömülmüş koca bir ömr-ü heder!

20 Haziran 1911

* *Büyük Duygu*, 10 Temmuz 1329/23 Temmuz 1913, nr. 131
Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Akif*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1939

Mehmet Akif'in, ilk kitabı *Safahat*'ın Nisan 1911'deki yayımının hemen ardından kaleme aldığı, kendi şiirinden söz eden bir kıtası. Akif ilgili kıtayı, arkadaşı Mithat Cemal'e *Safahat*'ı takdimi sırasında kaleme almış ve kitabın boş sayfalarına kendi el yazısı ile de kaydetmiştir. Dolayısıyla şiirin altındaki 17 Haziran 1327/30 Haziran 1911 tarihi, hem şiirin kaleme alınış hem de *Safahat*'ın Mithat Cemal'e takdimi tarihini ifade etmektedir. Haliyle *Safahat*'ın Nisan 1911'deki ilk baskılarında bu kıta yer almamış, bilâhare ve muhtemelen Mithat Cemal'in vermesi ile, dönemin dergilerinden *Büyük Duygu*'da yayımlanmak imkânı bulabilmiştir. Bu kıta yayımı dolayısıyla edebiyat ve sanat çevrelerinin de malûmu haline gelince, *Safahat*'ın ikinci baskısı sırasında Akif onu eserinin sonuna koymak durumunda kalmıştır. Dolayısıyla Akif'in kendi şiiri hakkında değerlendirmelerde bulunduğu bu "ithaf" kıtası, toplu *Safahat* baskılarının hemen hepsinde bulunmaktadır. (Bkz. İlk *Safahat*larda en son şiiri). Yalnız *Safahat*larda yer alan şiir, Akif tarafından gözden geçirilmiş en son şeklidir ve Mithat Cemal'e takdim ettiği şeklinden hayli farklıdır. Bizim burada verdiğimiz, haliyle Mithat Cemal'e yazılan şeklidir. Akif'in kendi el yazısı, imzası ve yazılış tarihini ihtiva eden bu ilk şekli için, Mithat Cemal'in *Mehmet Akif*'inde, fotoğraflı sayfalara bakılabilir.

Bu arada şiir, *Büyük Duygu* dergisinde yayımlanırken, Başında *"İki gözüm, kardeşim Mithat Cemal'e"* ithaf cümlesi bulunmamaktadır.

RAMAZAN GELDİ*

Ramazan geldi zamanında bu yıl hamd olsun,
O biraz belki azaltır çekilen âlâmı.
Hastalık, zelzele, yangın, karışıklık, kıtlık
Daha binlerce felâket eziyor İslâm'ı...
Halk çok azdı da, ondan bu belâlar deniyor,
Azmayan yok mu, bütün ehl-i sıyâm azgın mı?
Kimse Yâ Rab süfehâ, onları imhâl etme
Yoksa millet-i mâsumeyi pâmâl etme.

31 Ağustos 1911

* *Sırat-ı Müstakim*, 18 Ağustos 1327/ 31 Ağustos 1911, c. 6, nr. 156, s. 401
Eşref Edip, *Mehmet Akif Hayatı ve Eserleri*, c.1, Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1938, s. 647-653

Akif'in, Ramazan ayının girişi dolayısıyla kaleme aldığı şiir, *Sırat-ı Müstakim*'in ilgili sayısında ve kapaktan verildi. Aynen *Resimli Gazete* dergisine yazdığı *Leyle-i Velâdet*, *Leyle-i Miraç* ve *Leyle-i Berat-ı Mağfiret Âyât* parçalarında olduğu gibi... Gene *Resimli Gazete*'deki bu tür şiirler gibi, Akif bu şiirini de imzasız yayımlamayı tercih etmiştir. Ayrıca imzasız neşredilen şiire, başlık yerine Araf Suresi'nin 155'inci ayetinden şu bölüm verilmiştir: "İçimizdeki beyinsizler yüzünden bizi de helâk eder misin Rabbim!"

FECR-İ ÂTİ*

Fecr-i âti denilip, millet-i merhûme için
Şeb-i rıhlet gibi muzlim görünen bir neslin.

11 Ocak 1912

* *Süleymaniye Kürsüsünde* (Birinci tefrika bölümü), *Sıratı Müstakim*, 29 Kanunuevvel 1327/11 Ocak 1912, c. 7, nr. 175, s. 291

Akif'in *Süleymaniye Kürsüsünde* (1912) adlı eserinin *Sıratı Müstakim*'deki ilk tefrika bölümünde gözümüze çarpan yukarıdaki beyitin, bilâhare eserin kitaba dönüştürülmesi safhasında metinden hariç tutulduğu anlaşılmaktadır. Beyiti buraya almamızın sebebi, içinde geçen Fecr-i Âti kavramı dolayısıyladır. Çünkü Akif'e ait şiir ve metinlerde ilgili kavramın ilk defa burada kullanıldığı görülmektedir. Diğer bir husus ise bu beyitin, Mehmet Akif'in Fecr-i Âti'cilere bakışını ortaya koymasıdır. Nitekim *Safahat*'ın ilk çıkışının ardından yapılan eleştiriler sırasında Fecr-i Âti'ciler ikiye bölünecek, bu vesile ile de ilgili akım dağılmakla yüz yüze kalacaktır.

RÛH-U SANAT*

Rûh-u sanat uçuyor ebr-i seher şeklinde

11 Ocak 1912

* *Süleymaniye Kürsüsünde* (Birinci tefrika bölümü), *Sırat-ı Müstakim*, 29 Kanunuevvel 1327/1 Ocak 1912, c. 7, nr. 175, s. 291

Mehmet Akif yukarıdaki mısraını, Süleymaniye Camii'nin sanat değerini ifade için kullanıyor. Seher vaktindeki bulutlar gibi, yerden göklere doğru yükselen, uçuşan bir ruh, sanatın ruhu!.. O caminin kendi üzerindeki tesirini böyle ifade ediyor şair. Her nedense Akif bu güzel mısraından sarfı nazar ederek, onun yerine "Sanatın ruhunu seyyal bulut şeklinde" gibi mısra ile gidermeye çalışmış.

BEŞİKTEN MOLLA*

Anne karnından icâzetli, beşikten molla;
Dolayın bir de sarık: Haydi reisü'l ulemâ!

11 Ocak 1912

* *Süleymaniye Kürsüsünde* (Birinci tefrika bölümü), *Sırat-ı Müstakim*, 29 Kanunuevvel 1327/11 Ocak 1912), c. 7, nr. 175, s. 291

Mehmet Akif'in eski molla veya ulema sınıfını eleştirdiği ağır bir beyiti. Eserin ilk tefrika bölümünde kullanılan bu beyit bilâhare değiştirilmiş ve aşağıdaki şekli tercih edilmiştir:

Ana karnından icazetlidir, ecdada çıkar,
Yürüsün, bir de sarık, al sana kadıasker.

BEYNİ VAR*

Beyni var şapkası yok, san'atı var tırnağı yok.

1 Şubat 1912

* *Süleymaniye Kürsüsünde* (Üçüncü tefrika bölümü), *Sırat-ı Müstakim*, 19 Kanunusani 1327/1 Şubat 1912, c. 7, nr. 178, s. 339

Akif'in gene çok ağır, ironik tarzda söylediği bir mısraı. O mısranın eserden sonradan çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Görüldüğü gibi şair ilgili yıllarda, iki tür sanatçı tipinin varlığına işaret etmektedir.

YOK BAŞKA İSTEDİĞİM*

Ki yanardağ gibi coştu mu âteş kesilir
Sinem, artık duramam dinlenemem bir yerde:
Can, vatan, aile hissiyle takayyüt nerde!
Hiç benim azmime hâil mi olurmuş bunlar?
Başka yok istediğim, bir emelim var o kadar!

11 Şubat 1912

* *Süleymaniye Kürsüsünde* (Birinci tefrika bölümü), *Sıratı Müstakim*, 29 Kanunuevvel 1327/11 Şubat 1912, c. 7, nr. 175, s. 291

Süleymaniye Kürsüsünde'nin ilk tefrika bölümünde bulunan, fakat sonradan değiştirilen bir başka kısmı.

Yukarıdaki ifadeler Orta Asya'yı, Japonya ve Çin'i, Hindistan gibi ülkeleri dolaştıktan sonra İstanbul'a gelen ve Süleymaniye Camii'nde cemaate hitap eden Kazanlı Türk Abdürreşit İbrahim'e aittir. O bu ifadeleri kürsüye ilk çıktığı sırada, kendini cemaate anlatırken kullanıyor.

CENK ŞARKISI*

Sebîlürreşâd cerîde-i İslâmiyyesinin
kahraman askerlerimize armağanı

Yurdunu Allah'a bırak, çık yola
"Cenge!" deyip çık ki vatan kurtula.
Böyle müyesser mi gazâ her kula?
Haydi levend asker, uğurlar ola.

Ey sürüden arkaya kalmış yiğit
Arkadaşın gitti, yetiş sen de git.
Bak ne diyor, cedd-i şehîdin, işit
Durma git evlâdım, uğurlar ola.

Durma git evlâdım, açıktır yolun...
Cenge sıvansın o bükülmez kolun;
Süngünü tak, ön safa geçmiş bulun.
Uğrun açık olsun, uğurlar ola.

Yerleri yırtan sel olup taşmalı
Dağ demeyip, taş demeyip aşmalı
Sendeki coşkunluğa el şaşmalı
Haydi git evlâdım, uğurlar ola.

* *Sebilürreşad*, 4 Teşrinievvel 1328/17 Ekim 1912, c. 9, nr. 215, s. 121
Eşref Edip, *Mehmet Akif Hayatı ve Eserleri*, c. 1, Asarı İlmiye Kütüphanesi, İstanbul 1938, s. 649

Mehmet Akif'in, Mithat Cemal'le birlikte kaleme aldığı *Üçüncü Ordu*ya marşından beş yıl sonra, Balkan Savaşları'nın (8 Ekim 1912) başlaması üzerine yazdığı ikinci bir marş denemesi. Akif'in baba tarafının Kosovalı oluşu ve Edirne dönemi dolayısıyla da Balkanlara yönelik her türlü gelişmeye duyarsız kalamadığının bir işareti olan *Cenk Şarkısı*, onun kademe kademe *Çanakkale Şehitleri*'ne, *İstiklâl Marşı*'na doğru nasıl evrildiğinin bir işaretidir. Akif'in millî meseleler karşısında, siyasi ihtilâfların daima dışında ve üstünde kalabildiğinin bir göstergesi olan *Cenk Şarkısı*'nın, dergide gene imzasız yayımlandığını kaydedelim..

Yükselerek kuş gibi Balkanlar'a,
Öyle satır at ki kuduz Bulgar'a
Bir daha Osmanlı'ya güç sırtara
Git de gel evlâdım... uğurlar ola.

Düşmana çiğnetme bu toprakları
Haydi kılıçtan geçir alçakları!
Leş gibi yatsın kara bayrakları!
Kahraman evlâdım, uğurlar ola.

Balkan'ı bildin mi nedir, hemşeri
Sevgili ecdâdının en son yeri.
Bir sıla isterdin a çoktan beri
Şimdi tamam vakti... Uğurlar ola.

Balkan'ın üstünde sızan her pınar
Bir yaradır, durmaz içinden kanar
Hangi taşın kalbini deşsen: Mezar!
Gör ne mübarek yer... uğurlar ola.

Eş hele bir dağları örten karı
Ot değil onlar, dedenin saçları
Dinle şehit sesleridir rüzgârı!
Durma levend asker, uğurlar ola.

Ey vatanın şanlı gaza mevkibi,
Saldırınız düşmana arslan gibi
İşte Hudâ yâveriniz, hem Nebi
Haydi gidin, haydi, uğurlar ola.

17 Ekim 1912

YARASI OLMAYAN GOCUNMASIN*

Yâr-i cânım Hoca Fahreddin'e

Ümidin her zaman hâib, nasibin dâima nekbet
Hayatın geçti hüsranlarla ey gün görmeyen millet!
Ne devletsiz başın varmış, ne mel'un tâliin hayret!
Müebbed bir hayat ummuş da içmiştin.. Fakat seyret
Nasıl zehr oldu birden diktiğin sahbâ-yı hürriyyet!

Meğer alt-üst olurmuş en muazzam arş-ı istiklâl,
Meğer pâmâl edermiş en bülend akvâmı izmihlâl,
Meğer birden ölürmüş altı yüz yıl beslenen âmâl,
Ufuklar bak adem renginde, zulmetlerle mâlâmâl
Ne beklerdik, nasıl çıktın sen ey ferdâ-yı istikbâl!

Bu istikbali rüyamızda görseydik inanmazdık,
Sabah olmuş derdik, sezmekle bir âvâre aydınlık.
Ne haybettir, değilmiş fecr-i kâzibler kadar sadık!
Cahîmî bin hatar kat kat yığılmış, gel de yırtıp çık
İlâhi... Bir ışık göster, bunaldık büsbütün artık!

Fakat hey şaşkın, istimdâd için Hak'tan yüzün var mı?
Kitabullâh'a yüksekten bakan gözler de ağlar mı?
Muhakkar gördüğün kuvvet bu gün bir bak, muhakkar mı?
Demezdin rûhu Kur'ân'ın, o lâkaydiyle muztar mı?
Ya sen muztar kalır feryad edersen, aldırırlar mı!

* *Sebilürreşat*, 2 Muharrem 1331/29 Teşrinisani 1328/12 aralık 1912, c. 9, nr, 222, s. 249
Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmet Akif Ersoy*, İstanbul 1973, s. 257-258

Şiir, Balkan Savaşı'nın olumsuz giden havası içinde yazılmıştır. Bu şiirin *Safahat*'a dâhil edilmediğine Eşref Edip işaret etmiş olsa bile, onun Latin harfleri ile ilk neşrini sağlayan kişi Fevziye Abdullah Tansel olmuştur.

Evet, sen böyle bir ferdâ-yı mahşer-hîzi ummazdın.
Haberdar eyleyenler oldu; güldün, pek de kurnazdın!
Kudurmuştan beter bir hale geldin, durmazdın azdın!
Düşen masûma, çıkmak gayr-i kabil bin çukur kazdın:
Gömüp ahlâkı, artık fuhş için bah-nâme'ler yazdın!

Utanmak bilmiyorsun anladık, lâkin ne isterdin
Şu milletten ki, levsiyyâtı bir meslek deyip verdin
İbâdullâhı saptırdın, fakat bir yol mu gösterdin?
Görürsen nerde bir namus, fuhş-âbâda gönderdin;
Sezersen kimde nâ-merdâne bir fıtrat, kanat gerdin!
Bıyık kırpık, sakal yontuk da tırnaklar birer parmak
Yıkanmaz bir surat; sol gözde beyzî cam, fakat parlak
Hamamsız ensenin sırtında bir yağ var: Kayar yavşak!
Şu kalçınlarla kıvrık pantolon altında, kıskıvrak
Seken Osmanlı centilmende hiç bir duygu yok mutlak..
Utanmak ver yeter, kâbilse Allah'ım utandırmak!

12 Aralık 1912

BİZ Kİ*

Rûh-u gayret ölmüş artık, her şenâet bizdedir,
Duygusuzluk bizde, bin mühlik kanâat bizdedir!

.....

Müslüman kim? Din nedir, evvelce tahkik etmeli;
En büyük düstur odur, hakkıyla tatbik etmeli.

3 Temmuz 1913

* *Sebilürreşat*, 20 Haziran 1329/3 Temmuz 1913, c. 10, nr. 251, s. 269

Mehmet Akif'in üçüncü kitabı *Hakkın Sesleri*'nde, Balkanların kaybı üzerine duyduğu acıları ve Arnavut isyancılarına karşı kullandığı ağır eleştirileri dile getirilir. Fakat Akif aynı tarzdaki şiirlerini, *Hakkın Sesleri*'nin kitap olarak yayımından (1913) sonra da sürdürmüş, onları da *Hatıralar* (1917) adlı eserinin baş kısımlarına yerleştirmiştir. İşte Akif'in yukarıdaki beyitleri ilgili eserde, "Biz ki yaratmıştık şuûnun en büyük ummânını" mısraıyla başlayan şiirde yer almaktadır. Beyitler, şiirin *Sebilürreşat*'taki yayımında mevcut iken, sonradan şairi tarafından değiştirilmiş ve yerine başka beyitler yerleştirilmiştir.

TA EZELDEN*

Namık Kemal

Tâ ezel ahd eyledim, merd ölmeye şânımla ben
Hüccet-i nâmusumu imzaladım kanımla ben.

İzzet-i dünya için halktan mükâfat beklemem;
Hakk-ı temin eyledim dinimle, imanımla ben.

Mehmet Akif

Cehennem olsa gelen göğsümüzde söndürürüz;
Bu yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz yürürüz.

Düşer mi tek taşı sandın, harîm-i nâmusun
Meğer ki harbe giren son nefer şehid olsun.

18 Mart 1915

* Necmettin Şahiner, *Mehter ve Mehter Marşları*, Yeni Asya Yayımları, İstanbul 1977, s. 56

Mehter marşı formuyla bestelenen yukarıdaki beyitlerin ilk ikisi Namık Kemal'e, son ikisi de *Mehmet Akif*'e aittir. Cihan Savaşı yıllarında unutulmuş eski askerî marş geleneğimizin yeniden canlandırıldığı bir dönemde, sahibini bilmediğimiz bir mehter bestekârının Namık Kemal ile onu çok seven M. Akif'i bir araya getirdiği görülmektedir. Dolayısıyla ilgili bestenin Cihan Savaşı yıllarında yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir ya da başka bir ihtimal söz konusu ise, o bilginin de tevsiki icap eder. Nitekim Necmettin Şahiner'in eserinde bu hususla ilgili her hangi bir açıklama bulunmamaktadır.

ZENCİ MUSA*

Eşref Bey'in emireri zenci Musa
Omuz vermiş, göğe çıkmış Nebi İsa.

Mayıs-Ekim 1915

* "Cemal Kutay'a Göre Mehmet Akif", *Zaman*, 27 Aralık 1999
Tahsin Yıldırım, *Millî Mücadele'de Mehmet Akif,* Selis Kitaplar, İstanbul 2007, s. 119

Mehmet Akif'in, Teşkilât-ı Mahsûsa reisi Eşref Kuşçubaşı'nın emireri Zenci Musa için söylediği bir beyiti.

İlgili beyit Cihan Savaşı yıllarında, Şerif Hüseyin ve avenesinin başlattığı isyanlar dolayısıyla Mehmet Akif'in Arabistan'da bulunduğu bir sırada (mayıs-Ekim 1915) söylenilmiştir. Cemal Kutay, isyancılarla görüşülmek üzere Cezîretü'l Arab'a gönderilen heyetle Teşkilât-ı Mahsusa reisi Eşref Sencer, Tunuslu Şeyh Salih, Enver Paşa'nın Başyaveri Mümtaz Bey ve Mehmet Akif'in bulunduğunu kaydediyor ve ilgili kıtanın bu seyahat sırasında doğduğuna işaret ediyor. Dolayısıyla seyahat esnasında Eşref Kuşçubaşı'nın maiyetinde Zenci Musa'nın da yer aldığı anlaşılabiliyor.

O BÎKES ÜMMETE*

O bîkes ümmete va'd ettiğin saadet için,
Yegâne bezmine mahrem sirâc-ı sermed için,
Resûl-ü muhteremin, sevgili Muhammed için!

Mayıs-Ekim 1915

* *Necid Çöllerinden Medine'ye, Sebilürreşat*, 4 Temmuz 1334/4 Temmuz 1918, c. 14, nr. 361, s. 193.

Mehmet Akif'in *Hatıralar* adlı eserinin ilk baskısında bulunmayan *Necid Çöllerinden Medineye*'de geçen tesirli bir dua ifadesi.

GÖRDÜM Kİ*

Gördüm ki nihayet uçuvermişsin elimden,
Feryat!.. Fakat kubbe sağır, hem kime kimden?

23 Ekim 1918

* *Evlâdım Mehmet Ali'ye, Serveti Fünûn,* 23 Teşrinievvel 1334/ 23 Ekim 1918, c. 56, nr. 1432
Bir Mersiye, Çağlayan (Balıkesir), 15 Teşrinisani 1341/ 15 Kasım 1925, nr. 3

"Evlâdım Mehmet Ali'ye" adlı şiirin *Serveti Fünun* ve *Çağlayan* (Balıkesir) dergilerindeki yayımında mevcut olan yukarıdaki beyitin, daha sonra *Gölgeler*'e dahil edilirken çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Mevcut hali ile de güzel olan beyitin, bu bölümde de bulunması lüzumlu görüldü.

UMAR MIYDIN?*

Hayâ sıyrılmış inmiş, öyle yüzlerden ki her yerde
Ne çirkin yüzleri örter meğer kim incecik perde.
Vefa yok, ahde hürmet hiç, emanet lâfzı bî-medlûl,
Yalan râyiç, hıyanet mültezim, her yerde hak meçhul
Yürekler merhametsiz, duygular süfli, emeller hunhâr
Nazarlardan taşan mânâ: İbâdullahı istihkar
Ne din kalmış ne iman, din harab iman harab olmuş
Ne tüyler ürpertir ya Rab, ne korkunç inkılâb olmuş.
Mefâhir gürleyip gitsin de, vicdanlar kesilsin lâl!
Bu izmihlâl ahlâkı yürürken, durmaz istikbal!

24 Ekim 1918

* Abdurrahman Dilipak, *Mehmet Akif ve İzmihlâl,* Akit, 11 Temmuz 2011
Umar mıydın?, Sebilürreşat, 24 Teşrinievvel 1334/ 24 Ekim 1918, c. 15, nr. 375, s. 197

Abdurrahman Dilipak ilgili tarihte Akit'te çıkan "Mehmet Akif ve İzmihlâl" başlıklı yazısında, İzmirli bir okuyucusunun kendisine gönderdiği yukarıdaki Akif şiirinin *Safahat*'ta bulunmadığını kaydederek şunları söylüyor:

"Bu gün size Akif'in *Safahat*'ında yer almayan bir şiirini takdim edeceğim. Şiir İzmir'den bana ulaştı. Ve ben bu kardeşimizle Mekke-i Mükerreme'de, son umre seyahatinde tanıştım. Adı, Osman Zeki. İşte o şiir. Yılı 1936. Ölümünden kısa süre önce kaleme alınmış. 17 Haziran 1936'da döndüğüne ve 27 Aralıkta da vefat ettiğine göre, o beş-altı aylık dönemde bu şiiri yazmış olması gerekir."

Halbuki ilgili şiir hem eldeki *Safahat* baskılarında hem de yukarıda görüldüğü üzere *Sebilürreşat* dergisinde yayımlanmış bulunmaktadır. Herhangi bir iltibasa mahal verilmemesi için burada kaydı uygun görüldü.

İTHAF KITASI*

Bir şeydi benim hilkatimin gayesi: Feryat
Susmak ki düşünmekti, ben ondan pek uzaktım.

* *İthaf Kıtası*, *Serveti Fünun*, 16 Ekim 1919, c. 56, nr. 1431, s.
İthaf Kıtası, *Sebilürreşat*, 23 Teşrinievvel 1338/23 Ekim 1919, c. 18, nr. 445, s. 26

Akif'in *Gölgeler* adlı eserine *Hüsran* başlığı ile giren şiirin, *Sebilürreşat* ve *Serveti Fünûn* yayımlarındaki adı, *İthaf Kıtası* şeklindedir. Şiirin ilk yayımında bulunan yukarıdaki beyitin, *Gölgeler* düzenlenirken çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Akif'in ilgili beyitin yerine daha sonra, aşağıdaki beyiti yazdığı görülmektedir:

Gür hisli, gür imanlı beyinler coşar ancak,
Ben zaten uzun boylu düşünmekten uzaktın.

AZİMDEN SONRA TEVEKKÜL*

Din nâmına tazyiki, çocukmuş diye çekmiş
Millet bu sefer rüşdünü isbat edecekmiş.
Âfâkına muzlim geceler çökmüş, oturmuş
Mâzi yakılaymış, biraz aydınlık olurmuş.
Müstakbele çıkmaksa garaz, büsbütün üryân
Hep yıkmalı mâzileri... Lâkin ne bu isyan!
İsyan mı ya? Çılgınları yoklar hezeyandır;
Söylenmesi imâna değil akla ziyandır.

13 Kasım 1918

* *Azimden Sonra Tevekkül, Sebilürreşat*, 13 Teşrinisani 1335/ 13 Kasım 1919, c. 18, nr. 448, s. 61

Azimden Sonra Tevekkül adlı şiirin *Sebilürreşat*'taki yayımı ile, *Gölgeler*'deki hali birbirinden farklıdır. Yukarıdaki beyitler *Sebilürreşat* yayımında mevcut iken, *Gölgeler*'e bu kısımlar dahil edilmemiş ve onların yerine Mehmet Akif daha yeni bazı beyitler yazmayı tercih etmiştir. Şairin şiir üzerindeki bu tür bir tasarrufunun Mısır'da vuku bulduğunun bilinmesi icap eder.

KARTAL KÖYÜ*

Şu bayırlarda, ki vaktiyle bütün bağlardı
Sesi dünyayı tutan bir bereket çağlardı:
Dağlar orman, tepeler bağ, ovalar hep tarla
Koca mer'a dolu baştan başa sağmallarla.
İğne atsan yere düşmez, o ekin bir tufan
Atlı girsen gömülür, buğdayın altında kafan.
Köylünün, kırları tutmuş yayılırken davarı,
Sökemezsin sarar âfâkını yün dalgaları!
Dolaşır sal gibi göllerde hesapsız manda,
Fil sanırsın, hani bir çıksa da görsen karda.
Geniş alnıyla yarar otları binlerce öküz,
Besiden her birinin sırtı bakarsın dümdüz.
Ne de ıslak pati, burnundaki mosmor meneviş!
Hadi gelsin bakalım damların altında geviş.
Diz çöker, buldu mu yaslanmaya kâfi meydan;
Sürünür toprağın üstünde o kat kat gerdan.
Çifte gözler süzülür, tek çene durmaz çiğner
İki yandan yere şeffaf iki ipliktir iner;

---

* *Asım*, *Sebilürreşat*, 4 Kânunuevvel 1335/ 4 Aralık 1919, c. 18, nr. 450, s. 85
Sebilürreşat (Kastamonu), 25 Teşrinisani 1336/ 25 Kasım 1920, c. 18, nr. 464, s. 260
Süleyman Şevket, *Yeni Güzel Yazılar 3*, (Dördüncü tabı), İstanbul 1927, s. 112-113
Sadık Kemal Tural, "Mehmet Akif'in Bir Şiiri", *Türk Yurdu*, Aralık 1987

Eşref Edip, Mithat Cemal ve Fevziye Abdullah Tansel'in, *Safahat* dışında kalmış şiirlerin tespiti yolundaki gayretlerine vurgu yapan Prof. Dr. Sadık Kemal Tural, *Türk Kültürü* dergisinin Aralık 1986 tarihli Akif özel sayısında, şaire ait *Kartal Köyü* başlıklı yukarıdaki şiiri yayımlıyor. Tural'ın *Safahat*'ta bulunmadığını söylediği şiir, eski edebiyat hocalarından ve aynı zamanda çeşitli ders kitaplarının da yazarı bulunan Süleyman Şevket'in 1927 baskılı *Yeni Güzel Yazılar* kitabında yer almaktadır. *Mehmet Akif*'in, İbnülemin'le birlikte çocukluğunu geçirdiği Yakacık/Kartal civarındaki hayatın tasvirine dayalı bu şiiri Süleyman Şevket'in kitabında, *'pastoral şiire'* örnek olarak vermektedir. Ne var ki Sadık Kemal Tural, ilgili şiiri yayımlarken şu açıklamada bulunuyor:

"Ne zaman yazıldığını, başka bir yerde yayımlanıp yayımlanmadığını -mevcut bilgilere göre yayımlanmamış görünüyor- katiyetle bilmediğimiz *Kartal Köyü* başlıklı şiiri bu sayfalarda Latin harfleriyle yayımlıyoruz. (...) Hemen belirtelim ki şiirde bir bitmemişlik havası vardır. Acaba şiir Süleyman Şevket tarafından, kitabın muhtevasından bahsedilerek ısmarlanmış mıdır?" diye soruyor.

Ne var ki ilgili şiiri, Akif'in *Asım* adlı eserinin ilk bölümlerinde tespit imkânı buluyoruz: (Ali Şevki Hoca), Hocazade'nin (Akif) evine gelmiş, İstanbul ve taşradaki içtimai ve iktisadi çöküntüyü daha iyi vurgulamak için İstanbul'un taşrası kabul edebileceğimiz Kartal köyünün eski ve yeni halini gözler önüne sermektedir. Buraların Akif'in çocukluğunun geçtiği yerler olduğunu hatırlamak gerekir. Ayrıca ilgili şiir bölümünde Kartal köyünden bahsedilmekle beraber, 'Kartal Köyü' gibi bir başlık bulunmamaktadır. Adı geçen başlığın, Süleyman Şevket tarafından konulduğunu bu vesile ile hatırlatmış olalım.

Bunların ağdalanır, maç maç öterken sakızı,
Öteden bir süre gürbüz, demevî köylü kızı,
Tarayıp hepsini evlat gibi bir bir kınalar...
Tepeden kuyruğu dikmiş inedursun danalar,
Dalar etrafa köyün damgalı yüzlerce tayı,
İnletir at sesi, kısrak sesi, gömgök ovayı...
Gündüzün kimse görünmez: Kadın erkek çalışır
Varsa meydanda gezen tostopak oğlanlardır
Akşam olmaz mı fakat, toplar âhâliyi ezan,
Son cemaat yeri hatta adam almaz bazen...

4 Aralık 1919

KASİDE*

İlâhî! Din için feryâd eden bir âh için olsun,
Bu dinin izzeti için yükselen ervâh için olsun,
Gazâsında seni tekbir eden efvâh için olsun,
Uyandır bizleri, bundan gerû âgâh için olsun,

Uyan ey âlem-i İslâm, uyan Allah için olsun,
Gözet namus-u Kur'ânı Resûlullah için olsun.

Revâ mı, şân-ı imanı sefahatle heba kılmak,
Revâ mı bâğ-ı tevhîde, hazân-ı küfr ile solmak,
Revâ mı şevket-i İslâm, mezelletle zevâl bulmak,
..... (hatırlanamamıştır)

Uyan ey âlem-i İslâm, uyan Allah için olsun
Gözet namus-u Kur'ân'ı Resûlullah için olsun

* Suat Kemal Akünal, "Akif'in Bugüne Kadar Basılmamış Bir Kasidesi ve Birkaç Söz", *Chiron* (Veteriner Fakültesi Öğrenci derneğinin Dergisi), 27 Aralık 1947, nr. 1, s. 9-10

Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi öğrencileri tarafından Mehmet Akif'in on birinci ölüm yıldönümü dolayısıyla çıkarılan *Chiron* adlı dergide, hem Akif'le ilgili yazı ve hatıralara yer veriliyor, hem de 1947 yılının 27 Aralığında düzenlenen Akif'i anma programı sunuluyor. İlgili dergide asıl önemli olan, "Akif'in Bugüne Kadar Neşredilmeyen Bir Kasidesi ve Birkaç Söz" başlığını taşıyan Suat Kemal Akünal'ın yazısı olmaktadır. Nitekim yukarıda verdiğimiz *Kaside* de, Suat Kemal Akünal'ın yazısı içinde verilmektedir. Akünal ilgili Kaside'nin yazılışı ve kendisine intikali hususunda şunları söylemektedir:

"Merhumun (M. Akif) Yunan istilası için yazmış olduğu aşağıdaki kaside hiçbir yerde neşredilmemiştir. Bu muhteşem kaside, bizzat Akif tarafından, o kara günlerde kendisinden ayrılmayan dostu, Veteriner hekim Mahmut Karındaş'a hediye edilmiştir. Bu kasideyi bize vermek lütfunda bulunan sayın meslektaşımız Karındaş'a minnettarlığımızı sunmayı bir borç biliriz. Memleketin isyan mıntıkalarında Akif vaiz, Mahmut Karındaş okuyucu olarak (beste şeklinde) vilâyet vilâyet, cami cami dolaşarak *mevlid* bahirleri arasında okunan bu kaside, Mahmut Karındaş'ın kendisine has sesinin ton, ahenk ve tesiriyle gönüllü alaylar teşkiline sebep olmuştur."

Suat Kemal Akünal'ın yakından tanıdığı anlaşılan Mahmut Karındaş, eski tiyatro sanatçılarımızdan Altan Karındaş'ın babasıdır. Mehmet Akif'le meslektaş olan Mahmut Karındaş, Askeri Veteriner Okulu'nu 1919 yılında bitirmiş, işgal yıllarında İnebolu üzerinden Kastamonu'ya geçmiş (1920) ve muhtemelen Akif'le dostluk ilişkileri bu sırada gerçekleşmiştir. Daha sonra da Mahmut Karındaş'ın, Akif'le birlikte çeşitli Anadolu illerini birlikte dolaştıkları anlaşılmaktadır.

Revâ mı, bunca mescitler ola küffâra meyhane!
Revâ mı türbe tekke ola, aynı umûm hâne,
Revâ mı kızlar, oğullar ola teslim Yunan'e
Revâ mı bunca İslâmlar sükût etsin mehinâne,

Uyan ey âlem-i İslâm, uyan Allah için olsun
Gözet namus-u Kurân'ı Resûlullah için olsun

Revâ mı ehl-i tevhid, aksakallı ihtiyar bir pîr,
Tutulsun pençe-i zulme, vurulsun boynuna zincir,
Gelini dest-i düşmanda, hem oğlu tâmi-i şimşir,
Edildi ehl-i imanın harîm-i ismeti tahkir

Uyan ey âlem-i İslâm, uyan Allah için olsun
Gözet namus-u Kur'ân'ı Resûlullah için olsun

Medet yâ fahr-i Âlem!.. Bir günahkâr ümmetin geldi,
Bu derde çâre-sâz ancak seni buldu, seni bildi
Bugün gülzâr-ı tevhîdin hazân gülleri soldu,
Değil bu abd-i kemter, bütün ümmet sefil oldu

Uyan ey âlem-i İslâm, uyan Allah için olsun
Gözet namus-u Kur'ân'ı Resûlullah için olsun

1920

ZALİM PERDE*

Ya sıyrılsın bu zalim perde, yahut yırtılıp artık
Ufuklardan bir aydınlık boşansın, tek bir aydınlık.

8 Nisan 1922

* *Sebilürreşat*, 8 Nisan 1338/ 8 Nisan 1922, c. 20, nr. 496, s. 14
İkdam, 3 Nisan 1338/ 13 Nisan 1922

Mehmet Akif'in yüreklere işleyen ürpertili şiiri *Leylâ*'nın *Sebilürreşat* ve *İkdam* baskılarında mevcut olan yukarıdaki beyiti, *Gölgeler*'e dahil edilirken ondan sarfınazar edildiği anlaşılmaktadır. Onun yerine Akif'in *Leylâ*'ya, aşağıdaki beyiti yazıp yerleştirdiği bilinmektedir.

Bu kat kat perdeler, bilmem, neden sıyrılmasın artık,
Niçin serpilmesin hâlâ, ufaklardan bir aydınlık?

Ne var ki ilgili beyitlerin her ikisi de son derece başarılı bulunmaktadır. Ayrıca söyleyiş güzelliğini ve anlam bütünlüğünü nazarı dikkate alarak, ilgili beyitin ilk şeklinin de bu bölüme dahil edilmesini uygun bulduk.

EY LEYLÂ*

Henüz göz yummamış dünyadan ey Leylâ hevâdârın
Tecelli et ki kaldırsın, bütün bir Şark'ı dîdârın.

8 Nisan 1922

* *Leylâ*, *Sebilürreşat*, 8 Nisan 1338/ 8 Nisan 1922, c. 20, nr. 496, s. 14
Leylâ, *İkdam*, 13 Nisan 1338/ 13 Nisan 1922

Mehmet Akif'in en başarılı şiirlerinden biri olan *Leyla*'nın *Sebilürreşat* ve *İkdam* gazetelerindeki yayımlarında ilâve bir beyit daha bulunmaktadır. Şair o beyiti, *Gölgeler*'i yayıma hazırlarken çıkarmak istemiş ve kitabına dahil etmemiştir. Yukarıda verdiğimiz beyit, şiirin dergi ve gazetedeki yayımında mevcut iken, *Safahat* baskılarında bulunmamaktadır. İlgili beyit, taşıdığı anlam derinliği ve güzelliği düşünülerek müstakil bir şiir olarak kabul edilerek dahil edilmiştir.

ÇOCUKLARA*

Ne odunmuş babanız, olmadı bir baltaya sap!
Ona siz çekmeyiniz, sonra ateştir yolunuz.
Meşe halinde yaşanmaz, o zamanlar geçti;
Pek de incelmeyiniz, sade biraz yontulunuz.

1928

* Yukarıdaki şiir daha önce herhangi bir dergi veya gazetede yayımlanmamıştır. Onunla ilk defa 1929 yılında, Mehmet Akif'in Mısır'dan Mahir İz'e gönderdiği bir mektup vasıtası ile haberdar olabiliyoruz. Dolayısıyla şiirin yukarıdaki şekli, Akif'in Mahir İz'e gönderdiği 15 Recep 1348/17 Aralık 1929 tarihli mektubundaki şeklidir. Fakat *Gölgeler* yayımlanırken yukarıdaki kıtanın değiştirildiği ve sonuna da ilâve bir beyitin daha eklendiği görülmektedir. Dolayısıyla ilgili kıtanın her iki haliyle de muhafaza edilebilmesi için onun 1928'de yazıldığı ilk şekliyle buraya kaydı uygun bulundu.

HASTA YATAĞINDA*

Kuşadalı Ali Rıza:

Bu sene oldu yaşım tam elli
Elli olduğu yüzümden belli.

Mehmet Akif:

İhtiyarlıkta yüzün saçmada nûr
Fakat üstad, sakalın şâhid-i zûr.

1936

* Prof. Kâmil Miras, "Kur'an Tercümesi Hakkında Tarihi Hatıralar ve İlmî Hakikatler", *Sebilürreşat*, Nisan 1949, c. 2, nr. 38, s. 194-196

Eski müderrislerden olan ve 1908'den sonra medreselerin ıslâhı çalışmalarında önemli katkıları bulunan Prof. Kâmil Miras (Afyon, 1875-1957), Akif'in yurda dönüşünün ardından Kuşadalı Ali Rıza Efendi ile birlikte *İstiklâl Marşı* şairini Şişli'deki Şifa Yurdu'nda ziyarete gidiyorlar. Kâmil Miras o güne ait olmak üzere, Ali Rıza Efendi ile M. Akif'in karşılıklı lâtifeleşmeler şeklinde cereyan eden bir hatırasını naklediyor.

Ziyaret sırasında Akif, Kâmil Miras'a hitaben, "Hocam, bizim ihtiyar şair maşallah hâlâ genç!" diyerek ziyaretçileri ile şakalaşıyor. Bu söz üzerine Ali Rıza Efendi "Bu sene oldu yaşım tam elli/Elli olduğu yüzümden belli" diyerek, eski ve yakın dostu Akif'e aynı yolda bir mukabelede bulunuyor. Bu lâtifenin altında kalmayan Akif de, kırk yıllık dostuna benzeri bir mukabelede bulunmaktan geri kalmıyor ve irticalli olarak şunları söylüyor:

İhtiyarlıkta yüzün saçmada nûr
Fakat üstad, sakalın şâhid-i zûr

Kâmil Miras yukarıda künyesini verdiğimiz metninde, daha o anda bu hatırayı defterine kaydettiğini söylemektedir. Bu arada yaşı çok ileri olduğu halde saçı-sakalı ağarmayan Ali Rıza Efendi'nin Akif'in vefatının ardından yazdığı mersiye nitelikli bazı şiirlerinin bulunduğunu hatırlatalım. Ayrıca Prof. Kâmil Miras'ın, Ahmet Naim Efendi'nin vefatının ardından (13 Ağustos 1934), *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tercüme ve Şerhi* adlı çalışmayı üstlendiğini ve tamamladığını da kaydedelim. (c. IV – XII)

BİN SELÂM

Ey semâvi hâk, benden bin selâm olsun sana

SAFAHAT
1911

Evlâdım Mehmed Ali'ye yâdigâr–ı vedâdımdır.

Safahat ilk çıktığı sırada (1911) Akif üniversitede (Darülfünun) hoca. *Safahat* 'ın çıkışından iki ay sonra *Darülfünun*'da yapılan bir mezuniyet töreninde, hocalar ve öğrenciler bir arada. Önde, yerde oturanların arkasında, Akif'in de aralarında bulunduğu o günkü öğretim üyeleri. Soldan sağa: Şehbenderzade Hilmi, Hüseyin Daniş, Ali Ekrem, Ahmet Hikmet (Müftüoğlu) ve Mehmet Akif... Devamında ise Ahmet Mithat Efendi, İzmirli İsmail Hakkı, Reşat Bey, Safvet Bey, Şevket Bey ve Fehmi Bey...Öğrenciler arasında belki, Akif'in talebelerinden Falih Rıfkı Atay ve Reşat Nuri de vardır, bilemiyoruz. Bkn. Şehbal, 28 Haziran 1911.

* Hicaz Valilerinden Müşir Ahmet Ratip Paşa'nın oğlu olan Mehmet Ali, Akif'in özel dersler verdiği öğrencilerden biridir. Zekâsına, çalışkanlığına ve hafızasına hayran olduğu bu öğrencisine Akif, ilk kitabı *Safahat*'ı armağan etmekten büyük haz duyuyor.

SAFAHAT

Şair Akif Hikâyeci Akif

Şairler ve yazarlar gibi kitaplar da kendi kaderleri ile doğar. Kitaplar yazıcılarının damgasını taşır, bazan da kitaplar kendi yazıcılarının kaderini ömür boyu etkiler durur. İşte Akif'in ilk kitabı *Safahat*, bunun tipik örneklerinden birini teşkil eder. Nitekim *Safahat* daha ilk neşredildiği sırada önemli bazı tartışmalara yol açmış, bu tartışmalar arasında da hem Akif'in kendine ve sanatına, hem de bu esere dönük kategorik algılamaların kapısı aralanmaya başlamıştır. Bu vesile ile de Akif, fikir ve sanat hayatımızın hemen her döneminde gündemde kalacak şekilde, kendine sağlam bir yer edinmiştir.

Yirminci yüzyıl Türk edebiyatının hangi sayfasını açarsanız açın, orada Akif'e ait bir izle karşılaşırsınız. Özellikle de Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı, Çanakkale savunması, ya da ağır Mütareke şartları ile ardından gelen Millî Mücadele Dönemi!.. Akif geçen yüzyılın başlarından itibaren, millet olarak geçirdiğimiz her türlü badire ile iç içe yaşamış ve onun eseri de bu yüzden, bir nevi millî destan hüviyetine bürünmüştür. Kendini milletinin vicdanı seviyesine yükseltmiş bir sanatkârın dönemler boyunca duyduğu acı, hüsran ve feryat çığlıkları!.. Bütün bunlar bazan ferdî ızdıraplar biçiminde, bazan da külli tazarrulara dönüşmüş olarak onun eserlerinden boşanır da boşanır.

Safahat'ın Kapsamı

Bilindiği gibi *Safahat*, Akif'in sağlığında yayınladığı kitapların ilkidir. Onun her kitabının ayrı ayrı adları olduğu halde, bu ilk kitabın adı nedense Akif'e daha bir manalı görünmüş, ileride şiirlerinin toplu basımında da bu adın, genel başlık olarak özellikle tercih edildiği görülmüştür. Kaldı ki Akif'i Türk okuyucusu bugün *Safahat*'la özdeşleşmiş olarak algılıyor. *Safahat* denilince Akif, Akif denilince de *Safahat* hemen hatıra gelmekte güçlük çekilmiyor. Bu haliyle *Safahat* Türkiye'de en çok tanınan, bilinen şiir kitaplarının başına yerleşiyor. Dolayısıyla *Safahat*'ın adı da kendisi kadar önemlidir. Ayrıca bu şiiri tanımakla ilgili bir durum bu. Onun için *Safahat*'ı tanımaya adından başlamak yerinde olur diye düşünüyoruz.

Safahat'ın kelime olarak safhalar, çeşitli hayat sahneleri, manzaralar, devir ve dönemler, bir işin ve durumun çeşitli safhaları gibi manaları bulunmaktadır. Fakat bu kitaba göre onu, çeşitli hayat sahneleri biçiminde düşünmek daha isabetli olur sanıyoruz. Çünkü kitapta yer alan şiirlerin çoğu, insana ve topluma ilişkin çeşitli ahval etrafında dönüp dolaşıyor, şair de toplumsal sorunlar karşısında vicdanından yükselen bir acı duygusu ile adeta kıvranıp kalıyor: *Hasta, Küfe, Seyfi Baba, Mahalle Kahvesi, Meyhane* gibi...

Fakat Akif'in şiiri sırf bu örneklerden ibaret değil, *Safahat* da bu tür toplumsal nitelikli şiirlerin toplamı değildir. Çünkü eser okunduğunda, bu örneklerin dışında daha farklı şiirlerle de karşılaşılır. Nitekim *Resimli Gazete* Döneminden beri sürüp gelen bir anlayışa göre yazılmış bazı parçalar dikkat çekicidir. Bu bakımdan sayısı hayli fazla olan *Hasbıhal*, *Bir Mersiye*, *Merhum İbrahim Bey*, *Tevhid Yahut Feryat*, *Ezanlar, İnsan, Canan Yurdu, Bir Mersiye* ve *İstiğrak* gibi şiirleri ayrı bir grup olarak değerlendirmek gerekir.

Yine bu arada *Safahat*'ın son bölümünde yer alan *Bir Resmin Arkasına* Yazılmış idi gibi kısa parçalarla, bazı tercüme kıtaları da böyle düşünmek icabeder. Meselâ Akif'in ilgili bölüme koyduğu kıta tahminimize göre o kadar eskidir ki, o şiiri *Resimli Gazete* veya daha önceki bir döneme kadar çekmek bile mümkündür. Ayrıca elinizin altındaki eserin *İlk Safahat* bölümü tetkik edilecek olursa, Akif'in bu tür şiirlere hangi Döneminde ağırlık verdiğini kavramak zor olmaz. Baytar Mektebinden mezun olduğu ve Muallim Naci yolunda sürdürdüğü gazel denemelerini geride bıraktığı bir aşamada!.. Akif'in *Resimli Gazete* Döneminin henüz başlamadığı, sırf *mektup-şiirlere* ağırlık verdiği bir ara kesitte yani.

Fakat Akif gençlik Döneminde denediği bu tür tarzı sevecek, fırsat buldukça da o tür şiirler yazmaktan geri durmayacaktır. Nitekim Mütareke Döneminde kaleme aldığı böyle iki kıtası bulunduğu gibi, Mısır yıllarında çektirdiği bazı fotoğrafların arkasına da benzer kıtalar düşmekten geri kalmayacaktır.

İşte *Safahat,* içinde yer alan *Koca Karı ile Ömer ve Dirvas* gibi İslâm tarihine dayalı birkaç parçanın yanı sıra, *Resimli Gazete* Dönemindeki bir anlayışa göre yazılmış çoğu lirik şiirlerin, fotoğraf arkası şiir denemelerinin, ayrıca da Akif'in şiiri bakımından en son örnekler kabul edebileceğimiz *manzum-hikâye* tarzı şiirlerin bir arada toplandığı bir eserdir. Yani *Safahat* her ne kadar Akif'in ilk eseri olsa bile, 1896'dan itibaren içine girdiği yeni şiir yolunun genel bir toplamı mahiyetindedir. Dolayısıyla *Safahat*'taki şiirlere farklı farklı hayat sahneleri olarak bakılsa bile, o bir manasıyla da Akif'in farklı farklı dönemlerinin toplamı, özeti gibi bir mahiyet arz etmektedir.

Akif'in *Safahat*'ı hakkında yaptığımız bu değerlendirme, kuşkusuz onun şiirini dıştan, kabataslak bir gruplandırma esasına dayanıyor. Daha doğrusu da Baytar Mektebinden itibaren takip edebildiğimiz bir şiirin, devirden devire geçişlerine işaret ediyor. Fakat bundan sarfınazar; *Safahat*'taki şiirler okuyanların üzerinde nasıl bir tesir bırakmaktadır?

Fecr-i Ati Döneminde Akif Şiirini Kavrama Denemeleri

Bu sorunun cevabını ilgili şiirlerin bizim üzerimizde bıraktığı tesirlerden değil de, kendi döneminde uyandırdığı akislerden takip etsek nasıl olur? İşte bu noktada, elimizin altında önemli bir kaynak bulunuyor. *Safahat* 1911'de kitap olarak çıktığı sırada, hakkında yapılmış ilk tesbit bize oldukça anlamlı geldi. Akif'e ve şiirine dair zaman içinde yapılmış sayısız değerlendirme arasında, aşağıda okuyacağınız tespitlerin ayrı bir önemi bulunuyor. Bu tespitlerin önemi kitap çıkar çıkmaz, sıcağı sıcağına yapılması; ayrıca da Akif hakkında, Hersekli Arif Hikmet'in yaptığı değerlendirmenin ardından gelmesi!.. Yani *Resimli Gazete* (1898) döneminden beri, ilk defa ciddi bir değerlendirmeye tabi tutuluyor Akif ve şiiri...

İttihatçıların yarı-resmî gazetesi *Tanin*'de çıkan ve kimin tarafından kaleme alındığı belli olmayan bu yazı, bilâhare ardı arkası kesilmeyecek Akif ve *Safahat* değerlendirmelerinin en şümullülerinden biridir. Nitekim bu eleştiride Akif bir tarafı ve hususiyeti ile öne çıkarılmıyor. Aksine Akif'in şiiri ve sanatı toplu olarak kavranmaya çalışılıyor:

> *"Edebiyat-ı Osmaniye* yeni bir eser-i nefis ile ziynetlendi. Bu yeni ziynet-i millî-i edebi'nin ismi *Safahat*'tır. Safahat nazm-ı muktediri Mehmet Akif Bey, ilân-ı hürriyete kadar kendi âleminde, kendi kâinat-ı hissiyatında yaşamış, görmüş ve beklemiş bir kalb-i şairdi. *Safahat*'ı takip eden şiirlerin bazan ulvi, lâhuti, bazan debdebesiz, gürültüsüz, mütevazi sahâif-i fikriye ve hayat-ı hakikiye sahnelerinden müteşekkil olan manzumelerin sadegî-i beyanı, tenevvü-ü mevzûatı, *üryânî-i hissiyatı* bedâyi-perverân-ı edebi teshir eder. Mehmet Akif Bey, hudûd-ı şiirin nâmütenahi olduğuna, onun *hudûd-ı garâmiyât* içinde mahsur bulunmadığına, bilâkis şair için zahiren en hasis zan olunabilecek mevzuat-ı mahrûsenin pek derin şiirler ilham edebileceğine kail olan şairlerdendir.
>
> Her kavmin eş'ârı, an'anât-ı milliye ile ruhlarda terâküm etmiş olan hazine-i hissiyattan nebeân etmek itibarıyla bir hususiyeti haizdir. Bu cihetle her kavmin edebiyatı, mensup olduğu milletin ruhuna tercüman olur. *Safahat*'ta nazar-ı memnuniyeti celbeden mehâsinin bir kısmı da bu noktadadır. Yani *Safahat* bir Türk ruhundan, bir Türk kalbinden nebeân etmiş bir Osmanlı şiiridir. Bu nefîse-i sanatı müştâkîn-i edebe tavsiye ederiz."
>
> *Tanin*, 4 Nisan 1327/17 Nisan 1911.

Akif'i hürriyetin ilânından önceki yıllardan tanıdığı ihtimali bulunan bu isimsiz yazıcı, *Safahat*'ı teşkil eden şiirleri *hayat-ı hakikiye* ve *sahâif-i fikriye* olmak üzere iki ayrı grupta topluyor. Yani ilgili şiirlerin bir kısmı *Küfe, Mahalle Kahvesi* ve *Hasta* gibi gerçek hayat sahneleri/toplumsal tablolar üzerine kurulu; diğer bir kısmı da zihni/fikri inşirâhlardan ibarettir demek istiyor. Bizim daha önceden işaret ettiğimiz, *Resimli Gazete* döneminden itibaren geliştirilen diğer bir şiir kolu yani. İşte iki kolda birden gelişen bu şiirler gürültüsüz, gösterişsiz, mütevazi hallerinin yanı sıra, hissiyat itibarıyla da üryanî tesirler bırakmaktadır okuyanın üzerinde. Dönem şiiri bakımından ilk defa Akif'te karşılaştığımız çıplak, ürkek, ürpertili bir tesirdir bu...

Bunun dışında bir de Akif'in hudud-u şiiri genişleten, hatta onun sınırlarını büsbütün ortadan kaldıran bir yanının bulunduğu. Akif'in *garamiyât*/aşk teması ile şiirini sınırlandırmadığına, hudud-u şiiri genişletmesi dolayısıyla da hemen her mevzu ve durumdan ilhamlar çıkarabilen bir şair olduğuna özellikle işaret ediliyor. Çünkü şiiri doğuran ne mevzu, ne tema, ne de birbirinden kopuk sayısız imgeler olamaz. Kaldı ki onlar şairin dışında bir şey değil, doğrudan şairin kendisinden harekete geçen tezahürlerdir. İşte bu tespit, Akif'teki sanatkâr kabiliyeti teşhis bakımından bize önemli göründü. Dolayısıyla Akif'te baktığı her şeyi şiire dönüştürebilmek gibi bir kabiliyetin mevcut olduğuna işaret ediliyor bu satırlarda.

İlgili değerlendirmede bir husus daha var: O da Akif şiirinin millî niteliğine vurgu bakımından ayrıca anlamlıdır. Akif şiirinin, sırf şairin kendisiyle izah edilemeyen, mensubu bulunduğu milletin ortak, derin tahassüsatına tekabül eden bir yanının bulunduğu. Millî ananelerle ruhlarda birikmiş hissiyat hazinelerinden sızan bir şiir. Bu yönüyle Akif'in şiiri, sırf kendine ait bir duyarlılıkla sınırlandırılmamakta, Türk ruhundan ve kalbinden nebeân eden, boşanan bir şiir tesiri de bırakabilmektedir.

Buradan da anlaşılan odur ki Akif'in şiiri, kendinden önceki hiç bir edebî akıma ve şiire indirgenmemekte, bıraktığı üryânî hisler, bakir ve özgün tesirler bakımından oldukça dikkat çekmiş gözükmektedir. Kaldı ki bu değerlendirmenin yapıldığı sırada, *Fecr-i Ati* akımının edebiyatımızda yaygın bir hakimiyeti söz konusudur. Dolayısıyla böyle bir edebiyat ortamında *Safahat*'ın tek başına ayrıksı duruşu, onun kıyıda-köşede ihmaline mi yol açacaktı? Yoksa *Fecr-i Ati*'nin hakim şiir telâkkisi karşısında *Safahat,* meydan okuyan bir eser hüviyetine mi bürünecekti? İşte 1909'dan itibaren yeniden şekillenen ve "sanat şahsi ve muhteremdir" gibi ne anlama geldiği tam olarak kestirilemeyen *Fecr-i Ati* karşısında, *Safahat*'ın kendine yer açabilmesi her bakımdan önem arz etmektedir. Burada belki *Fecr-i Ati* dışında kalan iki ayrı şiirden daha söz edilebilir. Onlardan biri Rıza Tevfik'in halk şirinden ve

tasavvufi neşveden kuvvet alan şiiri ise, diğer biri de Mehmet Emin Yurdakul'un 1897'den beri devam eden Türkçe şiirleridir.

İşte Akif'in bir kastı ve niyeti bulunmasa bile, *Fecr-i Ati* akımı ve şiiri ile Akif şiirinin beklenmeyen bir karşılaşması oldu. Yani *Fecr-i Ati* ile bu yüzleşme, nedense diğer iki şair vasıtası ile değil de, bizatihi Akif ve şiiri üzerinden gerçekleşti. Dolayısıyla buradan da öyle önemli bir sonuç hasıl oldu ki Akif şiiri etrafında sürdürülen tartışmalar arasında, *Fecr-i Ati* grubu bütünlüğünü koruyamadı ve dağılıp gitti. Fakat konuyu biraz daha geriden almamız da gerekiyor.

Fecr-i Ati'yi Sarsan *Safahat* Tartışmaları

Safahat 1911 Nisanında kitap olarak yayınlandığında hakkında yapılan ilk değerlendirme yukarıda naklettiğimiz *Tanin*'deki yazı olmuştu. Bunu Akif'in dostlarından Ispartalı Hakkı'nın *Akif ve Safahat* eleştirisi takip etti. *Sırat-ı Müstakim*'de çıkan (21 Nisan 1327/4 Mayıs 1911, nr. 140) o yazıda, *Safahat*'ın dili üzerinde duruluyor, Akif de Namık Kemal yolunda millî, coşkulu şiirler yazmaya teşvik ediliyordu. Nitekim Akif bu teklifi cevapsız bırakmayacak, *Cenge Giderken Marşı* ile de mukabele edecektir. Bundan bir hafta sonra ise Raif Necdet, *Resimli Kitap*'taki musahabe-i edebiye'lerinden birini *Safahat*'a tahsis etti. Sonra bu kervana Mithat Cemal katıldı. Yani *Safahat*'taki şiirler daha ilk çıkışından itibaren, sanat-edebiyat çevrelerinde ilgi uyandırmış, hakkında da çeşitli yazılar kaleme alınmaktan geri kalmamıştı.

Safahat ve Akif hakkındaki tartışmalar bu sıralarda Raif Necdet ile Mithat Cemal, Hamdullah Suphi ile Celâl Sahir, Mithat Cemal ile Celâl Sahir arasında cereyan ediyor. Dönemin genç edebiyatçılarından Celâl Sahir ile Hamdullah Suphi *Fecr-i Ati*'nin öncü isimleri arasında yer alırken, Raif Necdet de *Resimli Kitap*'ta *Fecr-i Ati*'ye yer yer eleştiriler yöneltmekte fikri, ahlaki ve toplumsal sorumlulukları öne çıkaran bir edebiyat arayışı içinde gözükmektedir. Yani Mithat Cemal dışında bu isimlerin hiçbiri ile, o sıralarda Akif'in tanışıklığı söz konusu değildir. Dolayısıyla *Safahat* üzerindeki tartışmalar, Akif'in içinde yer almadığı edebi muhitlerde cereyan etmekte idi denilebilir. Zaten Akif'in edebi hayatı hep böyle geçmiş, ömrü boyunca da herhangi bir edebî grup ve akımın içinde yer almamıştır. Ayrıca bu onun bir tercihi olmayıp, yalnız kişiliğinin zaruri bir sonucudur. Belki Dönemine göre değişen üç-beş dost hariç, insanlardan uzak ve yalnız yaşamak onun hayat anlayışının bir gereği değil midir? Dolayısıyla *Safahat* hakkındaki eleştiriler genelde hep Akif'in dışında cereyan etmekte, Akif de bunlardan sonradan sonraya haberdar olabilmektedir.

Nitekim *Tanin*'deki değerlendirmeyi hatırlatan, fakat ona göre hem daha mufassal, hem de daha iddialı bir makale çıkmıştı *Servet-i Fünun*'da. *Fecr-i Ati*'nin öncü isimlerinden Hamdullah Suphi'ye ait olan bu değerlendirme, doğurduğu sonuçlar bakımından daima hatırda tutulması gereken bir yazıdır. *Safahat*'ın yayımından üç ay sonra ve belki de *Safahat* hakkında yapılan yayımları takipten sonra kaleme alınan Hamdullah Suphi'nin makalesinde, daha başlangıçta önemli bir öngörüde bulunuluyor:

> "*Safahat* itikaf içinde yaşamış hâşi (huşû hisleriyle dopdolu), kani (doygun, mutmain) bir adam gibi, sessiz adımlarla seyahatine iptidâr etti (başladı). Öyle bir seyahat ki pek uzun süreceğine, bu günden başlayarak uzun bir âtiye kadar imtidâd edeceğine eminim." *Musahabe-i Edebiye: Safahat, Servet-i Fünun*, 10 Temmuz 1327/23 Temmuz 1911, nr. 1050, s. 223-229

Hamdullah Suphi edebiyat ve sanat bakımından *Safahat*'ın bu uzun yürüyüşünü, yani uzun dönemli tesirini öngörürken bazı mukayeselere de başvuruyor. Ona göre eser, bizi lehinde düşünmeye sevkeden hiç bir yan desteğe ihtiyaç duymadan, şâyân-ı dikkat bir *sadegî* ve *tevâzu* ile meydana çıkmıştır. Örneğine çok rastlanan *yaygaracı*, *âlâyişkâr* şiir mecmualarının hiç birine benzemeyen *Safahat*'ın hali, Hamdullah Suphi'nin dikkatini çekmiş ve bu yazıyı da zaten bunun için kaleme almak lüzumunu duymuştur.

Henüz bu sırada değil, bir süre sonra Türk Ocakları Genel Başkanlığına getirilecek olan Hamdullah Suphi, *Safahat* yazarını bizde *lisan-ı nazm ile tahkiye*'nin ilk müessisi olarak selâmlıyor. Abdülhak Hamit başta olmak üzere "mukallitlerinin" denemelerini de, lisan-ı tekellümden ve temsil kabiliyetinden uzak denemeler olarak vasıflandırıyor. Dolayısıyla Akif ona göre edebiyatımızda, *mükâlemeyi* yani şifahi konuşmayı ilk keşfeden sanatkâr mesabesindedir. İşte buradan yola çıkan Hamdullah Suphi, sözü Akif'in şiirine ve kişiliğine getirerek de asıl söyleyeceklerine geçiyor:

> "Kitabın başında muhterem şairin pek haklı olarak söylediği üzere, eş'ârının başlıca meziyeti çok tasannusuz, çok samimi olmasıdır. İddia edebilirim ki sahiplerinin meşreb-i ruhuna *Safahat* kadar yakın, babalarına bu kadar vuzûh ile benzeyen çocuklar nadirdir. Akif Bey'i biraz yakından görmüş olmak (acaba birbirini tanıyorlar mıydı?), onun rûh-u lâubâlisiyle 'lara, Seyfi *Baba*'lara dost çıkan sanatkâr arasında en küçük bir ihtilâf bulunmadığını, onun hakikaten kavmin sunûf-u fakr ü sefaleti de dahil olmak üzere, bütün kavmin bir muhibbi olduğunu itiraf etmeye kifayet eder. Akif Bey karilerin (okuyucuların) karşısına süslenerek, bir eda-yı temkin ve vakar olarak çıkan (...) bir adam değildir. O tahrik ettiği eşhâs gibi (hikâye kişileri) sade bir ruh, endişesiz bir mişvâr ile, rahim ve serâzâd bir kalp ile halkın arasında dolaşmasını biliyor. Burada bilhassa düşünülmesi lâzım gelen bir nokta olduğuna kailim. Bizde *zümre-i mütefekkirini* halkın diğer kısmından ayıran korkunç bir uçurum var. Biz onları içimizden istihkar ettiğimiz gibi, onlar da bize karşı içlerinden, bazan açıktan açığa istikrâh gösteriyorlar. (...) Sanatkârı mev-

> zularının intihabında serbest bırakmamanın bir hata olacağını düşünmekle beraber, insanlığımızın saha-i muhabbetimizin vüsatiyle ölçülebileceğine kaniyim. Akif Bey'in sanatının pencerelerini İstanbul'un mensî (unutulmuş) hücra köşelerine, kollarını da kendilerini bütün kalbimizle sevmemiz, kemal-i ehemmiyetle telâkki etmemiz lâzım gelen ve bizim büsbütün unuttuğumuz bir sınıf hemşehrilerimize açmış olması şayan-ı dikkattir. Rusların *halka gitmek* diye ifade ettikleri maksadı, bizim de nihayet anlamış olmamız ve edebiyatımızın şimdiki dereke-i tasannudan kurtulması, onun bir âlet-i fuhuş ve sefahat olacak yerde sağ, erkek, hakikatiyle yüksek, mürşit (irşat edici) ve münci (kurtarıcı) bir kuvvet olmasını intac edebilir."

Yukarıda da ifade edildiği gibi işte Akif'in insanı ve toplumu kucaklamaya dayalı sanatı ile, insan gerçekten bir değer seviyesine yükseltilmektedir. Fakat o bu yola, yani halka nüfuz yoluna özel bir teoriden hareketle değil, doğrudan kendi tabiatından gelen bir sevki tabii yönelmektedir. Nitekim onun mısralarında, Tanrıöver'in ifadesi ile insan ve toplum "bir şafak, bir deniz ve bir aşk" gibi, "cebri değil mutat bir kolaylıkla" tasvir olunmaktadır. Devam ediyor Hamdullah Suphi:

> "Görülüyor ki onun nazarında hakikat hangi şekilde olursa olsun, lüzumunda zikredildiği takdirde, sanatın meşher-i mutenâsında ahz-ı mevki etmeye lâyıktır. Avâm-ı nassı maatteessüf muâsırlarında görülen meyelân-ı umumî (umumi temayülün) hilâfına olarak, kendisi için mûcib-i şeref olacak bir surette sevdiği gibi, onların hususiyetlerinin hiçbir nev'ine karşı da eser-i istikrâh göstermiyor."

Görüldüğü gibi Hamdullah Suphi, Akif'in *mükâleme*'deki başarısına işaret ederek giriştiği yazısında, asıl olarak ondaki derin samimiyete vurgu yapıyor ve sefalet içindeki sınıflar da dahil olmak üzere, kavmin bütününü şamil bir muhabbet tezahür ettirdiğini söylüyor. Dahası sanatının temelinde de tasannu değil, insana ve topluma dönük derin bir merhametin yattığına işaret ediyor. Sonuç olarak da Akif'in sanatını, Rusya'da yenice başlamış "Halka Doğru" akımının bizdeki bir karşılığı olarak memnuniyetle karşılıyor. Kaldı ki Hamdullah Suphi'ye göre *Safahat*'ın bu yanının dışında, daha başka yanları da bulunmaktadır. O da şudur:

> *"Safahat*'ın en büyük kıymeti, mütehassir olduğumuz (hasretini duyduğumuz) benliğimizi bize parça parça (tek tek şiirler, tablolar halinde) göstermeye muvaffak olmasıdır. Onda İstanbul'un en eski yanı, en Türk kısmı, Türklük ve İslâmlık ne ibâdî (ibadet halinde), ne sahih bir şekilde ahz-ı mevki etmiş duruyor. (...) Herhangi eser ki iltizâmi ve gayr-ı iltizâmi bize kendimizi gösterir, en büyük hürmete kesb-i istihkak etmiştir. Biz kendimizi tanıdıkça, bütün aşinası olduklarımıza karşı perverde ettiğimiz muhabbet gibi bir muhabbet bizi etrafımıza raptedecek, bize muhtaç olduğumuz hiss-i millî'yi hatta hiss-i kibr ü vakarı (onur duygusunu) temin edecektir."

İşte *Tanin*'de çıkan değerlendirmenin ardından gelen Hamdullah Suphi'nin bu eleştirisi, Akif'e ve *Safahat*'a dönem edebiyatı içinde önemli bir yer açtı. Nitekim Tanrıöver, diğer edebî eserlerle *Safahat*'ın mukayesesine dahi kalkışmıyor. Ayrıca buna ihtiyaç duymadığı da belli oluyor. Çünkü *Safahat* Hamdullah Suphi üzerinde bir tür rönesans gibi, ufuk ve yol açıcı nadir bir eser gibi tesirler bırakıyor. *Fecr-i Ati* tarafından ortaya konan görüşler de *Safahat* vasıtasıyla gözünden düşüyor. Hamdullah Suphi'nin insanı ve toplumu kavramaya dönük, ona değer olarak yaklaşmayı esas alan yeni bir sanat ihtiyacını derinden duymaya başlıyor. Dolayısıyla *Safahat*'ın Hamdullah Suphi üzerindeki tesirini bir uyanış, bir ba'su badel mevt gibi telâkki etmemiz gerekmektedir. Hamdullah Suphi yazısının bir yerinde bunu itiraf ettiği gibi, daha da ileri giderek bakın neler söylüyor:

> "Yusuf Akçura Bey, Tolstoy'a dair *Resimli Kitap*'ta yazdığı bir makalede, "Biz yalnız esvaplarımızı, levâzım-ı maddiyemizi Avrupa'dan almıyoruz. Hatta yazdığımız eserleri bile, muayyen ve malûm kitaplardan parça parça istihsal ediyoruz" diyordu. İçimde, edebiyatımızı derbeder sâiller (dilenciler) gibi Şark'a-Garb'a başvurduran, kapı kapı dolaştıran sürü sürü mukallitlere karşı nefret ve husumet var!.."

İkinci Meşrutiyet'ten sonra *Servet-i Fünun* edebiyatını yeni baştan canlandırmak için kendi aralarında anlaşan ve *Fecr-i Ati* adıyla edebi bir topluluk oluşturan grubun ileri gelenlerinden biri olan Hamdullah Suphi'nin, yukarıdaki tesbitleri karşısında doğacak şaşkınlığı düşünün!.. Hem de grubun yarı resmi yayın organı niteliğindeki *Servet-i Fünun*'da bu görüşlerin dile getirildiği de hatırlanarak!. Dolayısıyla Hamdullah Suphi'ye grup içinden yapılan itirazlar fazla gecikmedi. Bunların başında da, gene grubun ileri gelenlerinden ve bir ara grubun başkanlığını da yürüten Celal Sahir vardı. Celal Sahir güya *Safahat* konusunda Hamdullah Suphi'nin görüşlerine itiraz etmek istiyor, fakat vukufu da onun kadar derin olmadığı için "avamı tatmin etmeyi amaçlayan birine sanatkâr denilemez", "Tevfik Fikret ve Mehmet Emin varken, Mehmet Akif bizde nazım dili ile tahkiyenin kurucusu sayılamaz", ya da Hamdullah Suphi'nin iddia ettiği gibi Akif büyük bir şair değil, sadece iyi bir nâzımdır gibi sözler söylüyordu. "Millîyet" dediğimiz derin vâkıayı teşkil eden her türlü insanı ve sınıfı şâmil derin merhametin sırrını tam olarak yakalayamıyor, böylece de hem Akif'e ve *Safahat*'a, hem de Hamdullah Suphi'de şahidi olduğumuz sancıyı anlamakta güçlük çektiğini gösteriyordu. *Safahat hakkında, Servet-i Fünun*, 21 Temmuz 1337/9 Ağustos 1911, nr. 1052, s. 272-279.

Fecr-i Atici bu iki isim arasında cereyan eden tartışmayı burada daha fazla sürdürmenin gereği yoktur. Çünkü aradan fazla bir zaman geçmeyecek, Hamdullah Suphi'nin yanı sıra Celal Sahir de gruptan kopacak, böylece Fecr-i Ati süratle dağılmaya doğru yüz tutacaktır.

Safahat'ın Yanı Başında Yeni Nesir, Yeni Tahkiye

Bu arada *Safahat* hakkında yapılan tartışmaları yakından takip ettiğinden emin olduğumuz Ömer Seyfettin, Refik Halit ve Darülfünun'dan Akif'in talebesi Reşat Nuri'nin vuku bulan tartışmalardan ziyadesiyle yararlandıklarından ve ortaya koyacakları taze nesir için *Safahat*'ı hareket noktası telâkki ettikleri ihtimali yüksektir. Çünkü *Safahat* vasıtasıyla Türk Edebiyatı, Halit Ziya sonrasında daha yeni bir insana, ona derinlemesine nüfuza ve insanın çevre şartlarıyla izdivaç ettirilerek gerçekçi sahne ve kurgular olarak yazımına ilk defa şahit oluyordu. Dolayısıyla burada belki ilk defa söylenmiş olacak: *Safahat*'ın asıl derin tesirini bizde şiirden ziyade nesir, Türk tahkiyeciliği üzerinden izlemek gerekir diye düşünüyoruz.

Kaldı ki *Genç Kalemler* vasıtasıyla başlayan sade Türkçe cereyanının tesirini burada unutmuş değiliz. Kuşkusuz Türkçenin sadeleşmesi ziyadesiyle önemlidir. Fakat sanat dediğimiz hadise sırf bu tür çerçeve ve ilkelere de hapsedilemez. İnsana ve topluma dair bir tefekkür yani yeni bir insan telâkkisi; ayrıca insanı ve hayatı, tabiatı, kalabalığı vs. yazma tecrübesi. Eski klasik şairlerin yaptığı gibi sırf "kendini duymak" değil, kendi dışındaki insanı ve şartları da müşahede tecrübesi, bunu ifade etmenin bir yolunun muhakkak ki bulunması. Dolayısıyla hadiseyi sırf dilin sadeleşmesine indirgemek, problemi biraz olsun hafife almak sayılmaz mı? Yani demek istiyoruz ki *Safahat*'taki M*ahalle Kahvesi, Meyhane, Seyfi Baba, , Küfe* gibi sayısız örnekler, yeni dönem Türk nesri, hikâye ve romanı için emsalsiz meşklere mevzu teşkil etmiş olmalıdır. *Safahat*'taki *sahneleme teknikleri,* diyalog ve *mükâleme* örnekleri, özellikle de genel atmosfer çizimlerinden özele, yani asıl vaka veya hikâye anlatımına geçişlerin, o Dönemin genç romancıları ve hikâyecileri tarafından nasıl bir dikkatle izlendiğini, bunun yeni eserlerde denenmeye çalışıldığını tahmin zor olmamalıdır. Dolayısıyla burada şunu söylemek istiyoruz. İkinciMeşrutiyet sonrasının yeni nesrinin sırf *Genç Kalemler*'le izahı yeterli değildir. İşte burada Akif'in ortaya koyduğu yeni tahkiye'nin ayrı bir önemi bulunmaktadır.

Dikkat edilirse dönem eleştirmenlerinin hemen bütününün Akif'in *manzum hikâyelerini* çok beğendiği, tartışmaların da bu merkezde cereyan ettiği görülür. *Tanin* yazarından Hamdullah Suphi'ye, Mithat Cemal'den Ali Ekrem'e, Raif Necdet'ten Celâl Sahir'e bütün eleştirmenlerin Akif'in bu yanını öne çıkarmaları ve *Safahat*'taki diğer şiirleri özellikle ihmal etmeleri size manidar gelmemekte midir?

Hadise ne kadar şiir üzerinden konuşulursa konuşulsun, meselenin sırf şiirle sınırlı olmadığını, Türk Edebiyatının daha köklü bir sorununun bu vesile

ile teşhis edilmeye çalışıldığını fark etmek lazım gelir. O da özellikle insanı kavramaya dönük yeni bir idrak arayışı, birey üzerinden de daha küllî ve maşeri hislere yükselmenin yolunun aranıp bulunması!.. İkinci Meşrutiyet'in doğurduğu siyasal ve toplumsal karmaşa arasında insanı ve toplumu, daha ötede de Millîyeti yeni baştan kavrama ihtiyacı. Yani mevcut realite içinde insanın yeni baştan keşfi ve ifadesi gibi bir şey belki de. İşte hem böyle bir kavrayış, hem de bunun karşılığı olmak üzere yepyeni bir yazış tarzı.

Anlayacağınız Halit Ziya nesri, yeni Dönemin ihtiyacına cevap veremiyordu. Çünkü o nesirden devam edilmiş olsaydı, bunun bir işareti görülürdü edebiyatımızda. Onun için Akif'in manzum hikâyelerini değerlendirirken, Dönemin eleştirmenleri bunlara sırf şiir nazarıyla bakmıyor, özellikle de *hikâye* veya *manzum hikâye* tarafını ziyadesiyle öne çıkarıyorlardı. Belki çok açıkça ifade etmeseler bile, özellikle *hikâyeleştirme teknikleri* bakımından Akif'in eserlerini son derece ileri ve başarılı örnekler olarak algılıyorlardı. Öyleyse bu değerlendirmeleri yabana atmamak ve gerçekten Akif'in şair kişiliğinin yanı sıra, hikâyeci tarafının bulunduğunda da hükmetmek gerekiyor. Fakat o nesirle yazan değil, manzum olarak yazan bir hikâyeci idi tabii ki... Yani bir eser düşünün ki bir yanıyla şiir, bir yanıyla da hikâye... Fakat bu hikâyenin içi baştan başa şiir muhtevasıyla dolu.

Peki bu hikâyelerde şahidi olduğumuz o yoğun şiir duygusunu, biz kime ait sayacağız? Hikâyeyi anlatan veya bakış açısını üstlenen sanatkârdan Akif'ten yansıyan bir şiir midir bu? Yoksa hikâye kişilerine bindirilmiş, yüklenmiş daha farklı bir şiir mi? İşte bunların ayrı ayrı tesbiti, hiç bir komplekse kapılmadan da Akif'in manzum hikâyelerinin, hikâye antolojilerine dahil edilebilmeleri gerekiyor. Yani büyük şair Akif'in yanı sıra, büyük bir hikâyeci olarak, ayrı bir Akif'in daha bulunduğunu unutmayarak!.. Hem şair hem hikâyeci, iki ayrı Tanpınar veya Necip Fazıl gibi yani. Fakat işte o nesirle değil, nazımla yapıyor bu işi. Kaldı ki bunun izahı daha ayrı ve uzun mesele olup, burada genişliğine izah imkân bulunmuyor.

Tek Boyutlu Akif Okumaları: Nurullah Ataç ve Necip Fazıl'ın Akif'i

Ancak sanat eserinin tek bir okuması da söz konusu değildir. O kişiden kişiye farklı algılanabildiği gibi, devirden devire de sanat eserleri farklı algılamalara yol açabilir. Ya da bir eser karşısında herkes, kendi ihtiyacına göre bir tavır geliştirir. Nitekim Akif şiirinin manzum hikâye tarafı, İkinci Meşrutiyet ve sonrası yıllarda o kadar öne çıkarıldı ki tahmin edemezsiniz. Akif bu yönü ile adeta dondurulduu kaldı bile denebilir. Çünkü Akif sırf manzum hikâyeden ibaret bir şair veya hikâyeci değildir. Onun bu yanı, dönemin bir zaafına ve

ihtiyacına tekabül etmişti çünkü. Dolayısıyla nesrin yapamadığı, denemeyi göze alamadığı yeni bir rolü, yerine göre bu şiir doldurmuş ve üstlenmişti. Ne kadar gariptir o zamanlar şiirin, nesrin sahalarına bu derecede bir tecavüzü kimseyi rahatsız etmiyor, bilâkis bundan herkes memnun gözüküyordu. İşte buradan yola çıkarak da dönemin edebiyat ders kitaplarına, antolojilere Akif'in hep bu türden şiirleri alındı. Sonra da bu usûl Mütareke ve Cumhuriyet yıllarında sürdürüldü gitti.

Halbuki Akif'in *manzum hikâye* dışında daha farklı bir yanı da vardı. Onu hatırlayanlar ve bilenler zaman içinde oldukça azaldı. Özellikle de *Çanakkale Şehitleri*, *Bülbül, Leylâ* vs. dışındaki şiirleri hatırlanmaz hale geldi. Ne var ki 1930 sonlarına doğru, bilhassa *İstiklâl Marşı*'nın değiştirilmesinin düşünüldüğü bir sırada, Akif ve şiiri yeni baştan gündeme getirildi. İşte o noktada Akif eleştirilmeye, şiiri de yıpratılmaya kalkışıldı. "Saf şiir" merkezli bu eleştirilerin başında Nurullah Ataç bulunuyordu. Sonra bu eleştirilere, *Büyük Doğu*'larda Necip Fazıl'ın da katıldığı görüldü. Sebep de Akif'in öz-yoğun şiirler yazan biri olmayıp, sanatını mahalle aralarında cereyan eden alelâde vakalara kadar indirmesiydi. Yani onun yukarıdan beri üzerinde durduğumuz manzum hikâye tarafına, ardı arkası kesilmeyen saldırılar!.. Kuşkusuz bütün bu eleştiriler tek yanlı, tek boyutlu Akif okumalarının doğurduğu bir sonuçtur. Kendisi ve asıl sanatı değil bir yanı, belki de bir Dönemin kendi ihtiyaçları bakımından öne çıkardığı diğer bir yanıdır. Dolayısıyla bu noktada Ataç ön yargılı davranırken (çünkü Akif'in asıl Batı karşıtı yanından hoşlanmıyordu Ataç); Necip Fazıl da türlü ısrarlara rağmen değiştirilemeyen *İstiklâl Marşı* ile ilgili tepkisini asıl muhataplarına yöneltemediği için, Akif'i bu işe engel görüyor gibi bir hava veriyordu.

Fakat Necip Fazıl'ın, *İstiklâl Marşı* olmaya aday *Büyük Doğu Marşı*'nı yazdığı sıralarda, ya da Akif'in yurda dönüşünün ve vefatının ardından başlayan tartışmalar arasında Akif'i ve *Safahat*'ı yoğun bir şekilde okuduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu okumanın üzerinden fazla bir zaman geçmemişken, Necip Fazıl'ın şiirinde peyderpey değişmeler baş gösterecektir. Nitekim 1940 ortalarından itibaren Necip Fazıl'ın eskisinden daha farklı olarak, toplumu uyarmaya dayalı şiirlere yönelmesinin sebebi burada aranmalıdır. Gene Necip Fazıl'ın eski yıllarında karşılaşmadığımız şekilde *Doğu, Büyük Doğu, Batı karşısında Doğu* gibi kavramların ortaya çıkışını da Akif ve *Safahat* okumaları ile izah etmek durumundayız. Hele de *Bülbül*'de:

"Bugün hânümansız bir serseriyim öz diyarımda"

Biçiminde geçen bir mısranın, *Sakarya Türküsü*'ne:

"Öz yurdunda garipsin, öz yurdunda parya"

şeklindeki bilinç dışı yansımaları unutulamaz. Dahası böyle Akif ve Necip Fazıl arasında böyle sayısız imge çakışmalarının tespiti sanıldığı kadar zor değildir.

Görüyoruz ki büyük şairler birbirlerini biraz da kollayarak, izleyerek okuyorlar. Bu arada onların birbirini redlerine fazlaca bel bağlayanlar da bulunuyor tabii ki. Fakat hiç bir büyük şiir, karşı bir eleştiri ile küçülmez ve yok olmaz. Onu yok saydığınız anda, o bir başka noktadan gene hayatımıza nüfuz eder, size ve Döneminize yeni yeni tesirlerle müdahale eder durur. Nitekim Akif bu noktada en enteresan örneklerden birini teşkil eder.

Şair Akif'ya da Manzum Hikâyenin Perdelediği Meçhul Şair

Düşünün bir kere!.. Manzum hikâyeler dışında *Safahat*'ta bulunan *Fatih Camii, Tevhid veya Feryat, Mezarlık, Hasbıhal, Merhum İbrahim Bey, İnsan, Ezanlar, Canan Yurdu, Bir Mersiye, İstiğrak* gibi şiirleri!.. İşte Akif'in baştan sona kesintisiz devam eden asıl şiiri bu vadidekilerdir. Fakat kendini bir tekrara teslim etmiş gözüken edebiyat tarihleri kadar, şartlanmış bir eleştirinin de bu şiiri fark etmesi kolay kolay mümkün olmayabiliyor. Ve tabii Akif'i ve şiirini kavramaktan ziyade, onu kendilerine kalkan edinmeyi deneyen sınıfların da bu şiire prim verdiği düşünülemez. Çünkü o tür şiirlerde ne bir devir ve dönem eleştirisi, ne de sağa ve sola fırlatılacak taş veya sopa mevcut. Doğrudan şiir, serâpa şiirler bunlar çünkü. Asıl Akif'in şahsiyeti bu şiirlerde mevcut olduğu gibi, zaman zaman inip çıksa bile *Gece*'lere, *Hicran*'lara, *Secde*'lere doğru bizi taşıyan vecidli, istiğrak halindeki Akif'i gene bu şiirler ve mısralar arasında tespit imkânı buluyoruz.

Akif'in bu tür şiirlerini bugün maalesef ne okuyan, ne de onlara bir vurgu yapan var. Halbuki onlar coşkulu bir lirizme kendini teslim etmiş, büyük sular gibi akan şiirlerdir. Bazılarında sanki Fuzûlî'den, *Leylâ ile Mecnun*'dan kopup gelmişler gibi şeyda bir gönül; bazılarında da Şeyh Galip'ten, *Hüsn ü Aşk*'tan sürüp gelmişler gibi derin zihni ürpertiler söz konusu... Gençlik yıllarında mısra disiplini ve Türkçe söyleyiş tecrübesini Muallim Naci'den edinen Akif'in, bu tür şiirlerde ulaştığı müzikalite de adeta harikadır. Fakat o tür şiirlerde hikâye unsuru neredeyse sıfıra indiği, ya da onlar doğrudan kalpte veya ruhta teşekkül ettiği için, dil bakımından insan üzerinde daha eski bir tesir bırakabilirler. Yani vaka veya hikâye üzerine bindirilenlere göre bu şiirler hem daha soyut, hem de kavranması bakımından daha zordurlar. Eğer Akif'in şiirini ve sanatını kavramaksa maksat, ister istemez bu müşkülatı göğüslemek gerekecektir.

Zihinde ve ruhta cereyan eden, kat kat idrak açılmalarına yol açan emsali şiirler, gerek dini vecdin ifadesi bakımından, gerekse baktığı her şeyi

şiire dönüştürmeyi becerebilen bir kabiliyetin farkına vardırırlar bizi. Kolay söyleme, kelime ve kafiyelerle dans ederken beklenmedik aşkın tesirler üretmek, bu şiirin meziyetleri arasındadır. Yani Akif'in bu tarafı, devrindeki hakim şiir telakkilerinin büsbütün üstünde ve dışındadır.

Dahası diyebiliriz ki, *Sıratı Müstakim* ve *Sebilürreşat* çevresindeki dostları da onun bu yanına maalesef vakıf değillerdir. Çünkü orası Akif'in fıkıh, toplum, hitabet siyaset ve mücadele yanını değil; son derece derinden yaşanmış kalp, ruh, vicdan, irfan ve velâyet tarafını teşkil etmektedir. Kaldı ki bin bir yıkımın, vatan savunmasının ve sayısız savaşın anaforunda toplum ve aydınların böyle bir kalbin derinliklerine, ya da böyle bir idrakin bitmez tükenmez fezalarına yükselmeleri zaten mümkün değildi. Dolayısıyla Akif'in yerine göre münkesir bir gönül şeklinde, yerine göre insan idrakinin sınırlarını zorlayan inşirahlar suretinde ortaya çıkan bu şiirleri; sanki hiç okunmamış, değerleri de fark edilmemiş olarak öyle mahzun duruyorlar.

Fakat bu neticeyi fazla yadırgamamak da icap eder. Çünkü onun, vukuflarını o kadar yüksek bildiğimiz dostları için de geçerli bu söylediklerimiz. Zira bu şiirler hakkında ne Ahmet Naim'in, ne Eşref Edip'in, ne de Ferit Kam'ın her hangi bir şehadetine tesadüf edemiyoruz. Hem Akif için, hem de o muhterem zevat-ı kiram için ne büyük talihsizliktir bu?.. Hatta Akif'in şiiri üzerine iyi kötü bir şeyler söylemeye çalışan Hasan Basri Çantay bile, bizim burada işaret ettiğimiz şiirler için "onlar eski vadide" deyip geçmesin mi? Fakat bir başka yerde de *Gece, Hicran, Secde* gibi şiirler için Akif'in, "benim asıl vadim zaten bu idi" dediğini naklettiği halde... İşte böyle olduğu halde de, şamandırayı bu noktaya dikmiyor Hasan Basri Bey. Yani onun dikkati de hemen bütünüyle, *manzum hikâyeler* etrafında dönüp dolaşmaya yatkın duruyor. Dolayısıyla Akif, en yakın dostları tarafından bile yeteri derecede anlaşılamamışsa, kime ne diyebilirsiniz!

Akif'ten Arif Nihat Asya'ya ve Yahya Kemal'e Fatih Camii'nden Selimiye ve Süleymaniye'ye

Burada söylediklerimiz, Akif'in bu yanına ve şiirine bir işaret sadece. Yoksa o şiirlerin teker teker izahı ve tahlili değil. Fakat mesela *Safahat*'ın ilk şiiri olan *Fatih Camii*'ni, siz de okumuş olmalısınızdır. Bu şiirin, Tanpınar'ın *Bursa'da Zaman*'ından aşağı kalır bir yanı yoktur? Fakat derinden derine hayıflanmamız gereken gene de bir şeyler yok değil. Akif, o uzun Edirne yıllarının hatırası olarak, keşke aynen *Fatih Camii* gibi *Selimiye*'yi de yazsa imiş, diye hayıflanmaktan kendimizi alamıyoruz.

Bir de var ki Akif'in Döneminde henüz ne felsefede Bergson, ne de edebiyatta Proust tecrübesi mevcut. Dolayısıyla tarihi bir nesne veya cami üzerinden sürüp giden zamanı okumak çok farklı bir imkân. Yani Akif böyle bir imkâna henüz daha sahip değil o sıralarda. Fakat büyük sanatkârlar için, imkânsızlık diye bir şey de düşünülemez. İşte Akif o noktada, Victor Hugo'nun Notre - Dame'ından mı yola çıktı, yoksa Abdülhak Hamid'in veya Muallim Naci'nin o yoldaki denemelerini mi aşmak istedi bilemiyoruz, müthiş bir şiir çıkarıyor. Çocuklukta ve halihazırda alacakaranlıklarda ziyaret edilen *Fatih Camii*'ni öyle bir idrak ve kavrayış biçimidir ki bu, insana adeta pes dedirten bir şiir doğuyor buradan. *Fatih Camii*'ni yerlere kapanmış secdeler suretinde tasvir eden bu şiir, kuşkusuz romantizmin imkânlarından istifade edilerek yazılmış olmalıdır. Fakat dikkat edilirse orada romantiklerin sık sık başvurduğu psikolojik, duygusal kabarmalar değil, Kur'an seslerinin zihinde ve ruhta doğurduğu muazzam inşirahlar söz konusu. Yani bu şiir fazlaca psikolojiye borçlu hissettirmiyor kendini. Bilâkis onda hem derin bir tefekkür, hem de zihnî inşirahlar daha bir ön planda. Eski klasik *miraciye*'lerde, ruhun evci bâlâlara doğru yükselişlerinde olduğu gibi... Bu bakımdan *Fatih Camii*'nde, klasik zevk ile romantizmin imkânlarının birbirine izdivaç ettirildiği rahatlıkla söylenebilir.

Akif'in manzum hikâyelerine göre yazımı belki daha eski olan Fatih Camii'nin, Recaizade Ekrem'i nasıl şaşkına çevirdiğini, Mithat Cemal bize çok iyi anlatıyor. Mithat Cemal'in yakından tanıdığı Recaizade'ye birlikte gidiyorlar ve Akif ona *Fatih Camii*'ni okuyor:

> "Manzume okundukça Recaizade değişiyor, kaşlarını yukarı kaldırıp başını sallıyordu. Şiir bitince Recaizade, odanın meçhul bir noktasına gözlerini kaldırarak, odada olmayan birine:
>
> - Ah efendim ah, anlatamıyorum ki... Benim istediğim şiir işte bu... Dinlerken doydum efendim diyor. Sonra bana bakarak: "İşte bu şiir beni doyurdu" diyor, sonra Akif'e dönüyordu:
>
> - Siz büyük şairsiniz Akif Bey, çok 'deskriptif'siniz."
>
> Mithat Cemal, *Mehmet Akif*, Ankara 1986, s. 39-40

Bu ziyaret 1903 civarında vuku bulduğuna göre, şiirin ne zaman yazılmış olabileceğini varın siz tahmin edin. Fakat Recaizade ile de sınırlı olmamalıdır *Fatih Camii* şiirini dinleyen, okuyan, ayrıca takdir edenler. Meselâ herhangi bir belge ve bilgiye istinat etme imkânımız bulunmasa bile, Yahya Kemal'in *Süleymaniye'de Bayram Sabahı*'nı (1952-1954), Arif Nihat Asya'nın da *Selimiye Destanı*'nı (1948) yazmadan önce, Akif'in bu haşmetli şiirini yani *Fatih Camii*'ni okumamış olmaları düşünülebilir mi?

Fakat burada daha öncelikli soru, *Fatih Camii* gibi bir şiiri yazma fikrinin Akif'te nasıl doğduğu, uyandığıdır. Mesela Abdülhak Hamid'e o kadar hayran, Muallim Naci'ye bu kadar muhalif olan Recaizade'de tabiatı duymak var, fakat tarihi böyle idrak yoktur. İşte Akif'in farkı bu noktalarda kendini gösteriyor. O kimden neyi alacağını ve kimin ne yaptığını çok iyi bilir, takip eder. Namık Kemal'le başlayan yeni tarih yorumunun izlerini de gayet iyi sürer. Nitekim Namık Kemal'in medeniyet merkezli tarih tefekkürünün, bilâhare Abdülhak Hamid'e *Merkad-ı Fatih'i Ziyaret* (1879) ve *Kabr-i Selim-i Evveli Ziyaret* (1883) gibi haşmetli şiirler yazdırdığını iyi bilir. Aynı yolu takip eden Muallim Naci de, Yavuz Sultan Selim için *Selimiye*'yi (*Şerâre*, 1883) kaleme almamış mıdır? Dolayısıyla bir yönüyle Fuzûlî ve Şeyh Galip şiirini, diğer yönüyle de Abdülhak Hamid ve Muallim Naci çizgisini şahsında tevhit ettiği görülen Akif'in, üstat şairlerin bu yeni denemeleri karşısında hem bir şey yapması, hem de onların tesirine girmiş gibi bir hava vermemesi icap ederdi. İşte *Fatih Camii*'nin böyle bir hâletiruhiye içinde kaleme alındığını düşünmemiz gerekiyor. Küçük bir not da olsa, burda şu hususu unutmayalım. Hamid'in yaptığı bir camiyi değil, büyük sultan türbelerini yazmaktır. Fakat onlar da aynı derecede müthiş şiirlerdir.

Zaten büyük şairler hep böyledir. Hem birbirinden yola çıkar, hem de bunu kimselere hissettirmemeye çalışırlar. Fakat asıl niyetleri örnek aldıkları, ya da kendisinden yola çıktıkları şiiri ve şairi behemehâl aşmaktır. Ayrıca da ortaya koydukları eser kendilerini tatmin ettiği takdirde, onu meydana çıkarırlar. Nitekim Akif'in *Fatih Camii*'ni Recaizade'ye okuması, aynı şiiri *Safahat*'ın en başına yerleştirmesi, Akif'in bu şiire karşı duyduğu özgüveni ortaya koymuyor mu? Abdülhak Hamid'in ve Muallim Naci'nin ilgili şiirleri bir yanda, Akif'in *Fatih Camii* öbür yanda!.. Dolayısıyla şunu açıkça söyleyebiliriz: Akif'in şiiri, o eski üstatların şiirleri yanında, mukayese götürmez bir üstünlük tezahür ettirmektedir. Eğer Akif'in kanaati de bu yönde olmasa, *Fatih Camii*'ni herhalde *Safahat*'ın başına koymazdı.

Büyük edebiyatlarda zirveleri teşkil eden eserler, işte böyle uzaktan uzağa birbirine el sallar dururlar. Sanatkârların ruhlarında derinden duydukları bu gizli iptilâyı, bu birbirini aşmak dürtüsünü yadırgamamak ve takdir de etmek gerekir. Çünkü sanat bazen böyle aşkınlık denemeleri, bazen de sıçramalar suretinde kendini geliştirebiliyor. Ve belki de Yahya Kemal'in söylediği gibi, *şi'r-i kadîm* bir meşale şeklinde, elden ele devredilerek böyle seyrüsefer ediyor. Yani demek istiyoruz ki Arif Nihat Asya'nın *Selimiye*'yi (1948), Yahya Kemal'in de *Süleymaniye'de Bayram Sabahı*'nı (1952-1954) kaleme alışında, uzaktan uzağa bile olsa, Akif'in *Fatih Camii* ile ilgili anlatımının bir rolü, uyarıcı bir tesiri daima hatırda tutulmak gerekir.

Zirveler Birbirine Bakar

Nitekim Akif, 1936'dan itibaren yeni baştan Türkiye'nin gündemine oturmuş, *Safahat* da 1943'teki yeni baskısı ile Akif'i büsbütün popüler hale getirmişti. Yani Akif okuması yeni baştan güncellenmişti Türkiye'de. İşte bu atmosfer içinde, İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda Adana'dan Edirne'ye tayin edilen Arif Nihat Asya'nın, orada muhteşem Selimiye'nin yanı sıra, hâlâ daha tazeliğini muhafaza eden Akif'in hatıraları ile karşılaşmaması, *Safahat*'ı da bu hava ile yeni baştan okumaması düşünülebilir mi? Bu söylediklerimiz, şiirleri birbirinden ne kadar farklı olursa olsun, Yahya Kemal için de geçerli değil midir? Yani büyük sanatkârlar bize fark ettirmeseler bile, birbirlerini daima takip ederler. Neticede de elimizin altında, biribirinin aynı veya farklı anıtsal eserlerin yazımından teşekkül eden bir birikim hasıl olur. Bu tür şiir anıtları da bizim üzerimizde, hakkında şiirler yazılmış mimari şaheserler gibi, anlamlı bir büyüklük tesiri üretmeye devam eder durur.

Sonuç olarak burada şunu söylememiz gerekiyor: Akif'in *manzum hikâyeler* yazan yanı ile üzerinde durduğumuz tarafı, sanıldığı gibi birbirine zıt kutuplar teşkil etmez. Nitekim burda bir tezat bulunduğunu söyleyenler oluyor ki, asıl yanılanlar onların kendisidir. Çünkü Akif'teki şiir idrakinde fazla bir değişme yok. Bilâkis değişen, sırf şiirin mevzusu veya materyali. Şair eski Döneminde tabiattan, tabiat levhalarından, ya da ruhunu vecde getiren ve yüksek istiğraklara sevkeden seslerden hareket ederken, manzum hikâyeler Döneminde doğrudan insandan veya toplumsal göstergelerden yola çıkabilmektedir. Yoksa farklı farklı hisleri, tabiata veya topluma ilişkin sayısız göstergeleri, ya da Kur'an seslerinin kendinde meydana getirdiği inşirah hallerini bir mıknatıs gibi anında cem etmesini bilen, buradan da derhal yüksek bir tevhit fikrine yükselmeyi becerebilen bu şiir, başından nihayetine tek bir çizgiden ibarettir. Dolayısıyla onu devir devir farklı ve tezatlı kavrayanların, sorunu kendilerinde aramaları gerekmektedir.

Akif'in şiiri Yahya Kemal'den ve Haşim'den, daha önceki nesile mensup Tevfik Fikret ve Cenap Şahabettin'den, 1930'ların Necip Fazıl'ından kuşkusuz çok farklı bir şiirdir. Ayrıca Akif *Çanakkale Şehitleri* ile *İstiklâl Marşı* gibi şaheserler yazdığı için değil, bunların dışında kalan asıl şiirleri bakımından çok farklı ve büyük bir şairdir. Zaten edebiyat tarihlerinde birbirinin izinden gidenler değil; kendi yolunda tek başına ilerleyenler ve farkını da muhafaza edebilenler kalıyor. Dolayısıyla Akif şiiri karşısında komplekse düşmüş bazılarının, bu şiiri yeni baştan ve ön yargısız okumaları arzu edilir.

BANA SOR SEVGİLİ KÂRİ

Bana sor sevgili kâri, sana ben söyliyeyim,
Ne hüviyette şu karşında duran eş'ârım:
Bir yığın söz ki, samimiyyeti ancak hüneri;
Ne tasannu bilirim, çünkü, ne sanatkârım.
Şi'r için "gözyaşı" derler; onu bilmem, yalnız,
Aczimin giryesidir bence bütün âsârıml
Ağlarım, ağlatamam; hissederim, söyliyemem;
Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım!
Oku, şâyet sana bir hisli yürek lâzımsa;
Oku, zira onu yazdım iki söz yazdımsa.*

* Başlıksız olarak ilk defa Safahat'ta karşılaştığımız şiir, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamıştır. Akif ilk kitabı *Safahat*'ı yayımlamaya karar verdiği sırada, yukarıdaki şiiri bir giriş olarak düşünüyor ve kitabının başına öylece yerleştiriyor. Akif'in bu uygulaması bilâhare çeşitli şairler üzerinde etkili olmuş, onlar da yayımladığı kitapların başına böyle şiirler yerleştirmişlerdir. Bunlar arasında en dikkati çekenlerden biri Faruk Nafiz olmaktadır. Nitekim Faruk Nafiz'in 1932'de yayımladığı *Bir Ömür Böyle Geçti*'nin başına, on dörtlükten meydana gelen *Okuyanlara* adlı bir bölüm koyduğu görülüyor. Aynı şekilde Ömer Bedrettin Uşaklı'nın da benzer bir denemesi mevcuttur:

Biliyorsun ki kaari kalbin derinlikleri
Damla damla biriken göz yaşlarıdır.
Kudretimin oradan çıkarabildikleri
Halis inci yerine bu *Çakıl Taşları*'dır.

FATİH CAMİİ*

Yatarken yerde ilhâdıyla haşr olmuş sefil efkâr,
Yarıp edvârı yükselmiş bu müdhiş heykel-i ikrar.
Siyeh-reng-i dalâlet bir bulut şeklinde maziler,
Civarından kaçar, bulmaksızın bir lâhza istikrar;
Ziyâ-rîz-i hakikat bir seher tavrında müstakbel,
Gelir fevkinden, eyler sermedî binlerce nûr îsâr.
Derâgûş etmek ister nâzenîn-i bezm-i lâhûtu:
Kol açmış her menârı sanki bir ümmîd-i cür'etkâr!
O revzenler, nazarlardan nihan didâra müstağrak
Birer gözdür ki sıyrılmış önünden perde-i esrar.
Bu kudsî mabedin üstünde tâban fevc fevc ervâh,
Bu ulvî kubbenin altında cûşan mevc mevc envâr.
Tecessüd eylemiş güyâ ki subhun rûh-u mahmuru;
Semadan yahut inmiş hâke, Sînâ-reng olup dîdâr!
Tabiat perde-pûş-i zulmet olmuş, hâba dalmışken,
O güyâ kalb-i nûrânisidir leylin, durur bîdâr.
Evet bir kalbdir, bir kalb-i cûşâcûş-i âşıktır,
Ki cevfinden demâdem yükselir bin nâle-i ezkâr.
Nümâyan cebhesinden sadr-ı İslâm'ın meâlîsi:
O sadrın feyz-i enfâsiyle güyâ bir yığın ahcâr,
Kıyam etmiş de, yükselmiş de bir timsâl-i nûr olmuş,
Nasıl timsâl-i nûr olmaz? Şu pek sakin duran dîvâr,
Asırlar geçti hâlâ batılın pîş-i hücumunda,
Göğüs germektedir, bir kerre olsun olmadan bîzâr.
Bu bir mabed değil, Mabûd'a yükselmiş ibadettir;
Bu bir manzar değil, didâra vâsıl mevkib-i enzâr.
Semadan inmemiştir şüphesiz, lâkin semavidir:
Zemini olmayan bir cilve-i feyyâzı hâvidir.

* *Sırat-ı Müstakim*, 14 Ağustos 1324/ 24 Ağustos 1908, c. 1, nr. 1, s. 3.
Sırat-ı Müstakim'in ilk sayısında yayımlanan Fatih Camii şiiri, "Safahat-ı Hayattan" serlevhası ile veriliyor.

Bir infilâk-ı safâdır ki yâr-ı cânımdır,
Sabahı pek severim, en güzel zamanımdır.
Ridâ-yı leyli henüz açmamıştı dest-i sema;
Sabâ da hâb-ı sükûndan ayılmamıştı daha,
Feza-yı rûhda aksetti, es-salâ-perdâz.
Müezzinin dem-i mahmuru, bir hazin âvâz..
İçimde cûş ederek lücce lücce istiğrak,
Ezanı beklemez oldum; açılmadan âfâk,
Zalâmı sineye çekmiş yatan sokaklardan
Kemâl-i vecd ile geçtim. Önümde bir meydan
Göründü; Fâtih'e gelmiştim anladım, azıcık
Gidince, mabede baktım ki bekliyor uyanık!
Sokuldum artık onun sine-i münevverine,
Oturdum öndeki maksûreciklerin birine.

Feza-yı mabedin encüm-nüma meşâ'ilini,
O lem'a lem'a dizilmiş ziya kavâfilini
Görünce geldi çocukluk zamanlarım yâda...
Neler düşündüm o saatte bilseniz orada!

Sekiz yaşında kadardım. Babam gelir "Bu gece,
Sizinle camiye gitsek çocuklar erkence.
Giderseniz, gelin amma namazda uslu durun;
Meramınız yaramazlıksa işte ev, oturun!"
Deyip alırdı beraber benimle kardeşimi.
Namaza durdu mu, haliyle koyverir peşimi
Dalar giderdi. Ben artık kalınca âzâde,
Ne aşıkâne koşardım hasırlar üstünde!
Hayal otuz sene evvelki hâli pişimden
Geçirdi, başladım artık yanımda görmeye ben:
Beyaz sarıklı, temiz, yaşça elli beş ancak;
Vücudu zinde, fakat saç sakal ziyadece ak;
Mehîb yüzlü bir âdem: Kılar edeble namaz;
Yanında bir küçücek kızcağızla pek yaramaz
Yeşil sarıklı bir oğlan ki, başta püskül yok.
İmamesinde fesin bağlı sade bir boncuk!

Sarık hemen bozulur, sonra şöyle bir dolanır;
Biraz geçer, yine râyet misali dalgalanır!
Koşar koşar duramaz, akıbet denir "Amin"
Namaz biter. O zaman kalkarak o pîr-i güzîn,
Alır çocukları, oğlan fener çeker önde.
Gelir düşer eve yorgun, dalar pek âsûde
Derin bir uykuya...

Derken bu hatırat–ı lâtif

Çekildi aslına, artık hakikatin o kesif
Likası başladı karşımda cilve eylemeye;
Zaman da kalmadı zaten hayali dinlemeye:
Sağım solum, önüm arkam huşû'a müstağrak
Zılâl-i âdem iken, bir sadâ bülend olarak
O kâinat-ı huzûu yerinden oynattı;
Feza-yı mahşere döndürdü gitti eb'âdı!
Sufûf ayakta müselsel cibâl-i velveledâr
Gibiydi. Her birisinden duyuldu sîne-fikâr,
Birer enîn-i tazarru, birer niyaz-ı hazîn
Ki kalb-i rahmeti sızlattı şüphesiz o enîn!
Eğildi sonra o dağlar huzûru İzzette,
Göründü sonra o dağlar zemîn-i haşyette!
İnayetiyle Huda kaldırınca her birini,
Semaya doğru o dağlar da açtı ellerini.
O anda koptu yüreklerden öyle bir feryâd,
Ki ruhum eyliyecek tâ ebed o dehşeti yâd.
Kesildi bir aralık inleyen hazin âvâz...
Ne oldu Arş'a kadar yükselen o sûz ü güdâz?
O cûş içindeki iman?

Evet, hurûş ederek işte rahmet-i Subbûh,
Bütün yüreklere serpildi kubbeden bir ruh:
Rûh-ı itminan.

27 Ağustos 1908

HASTA*

Vaka Halkalı Ziraat Mektebi'nde geçmişti

Bence doktor, onu siz bir soyarak dinleyiniz;
Hastalık çünkü değil öyle ehemmiyyetsiz..
Sade bir nezle-i sadriyye mi illet? Nerde!
Çocuğun hâli fenalaştı şu son günlerde.
Ameliyyata çıkarken sınıf on gün evvel,
Bu da gelmez mi, dedim: "Kim dedi oğlum, sana gel?
Nöbet üstünde adam kaçmalı yorgunluktan;
Hadi yavrum hadi, söz dinle de bir parça uzan."
O zamandan beridir za'fı terakki ediyor;
Görünen: Bir daha kalkınması artık pek zor.
Uyku yokmuş; gece hep öksürüyormuş; ateşin
Olmuyormuş azıcık dindiği...
– Ben zaten işin,

Bir ay evvel biliyordum ne vahim olduğunu...
Bana ihtara ne hacet, a beyim, şimdi bunu?
Maamâfih yeniden bir bakalım dikkatle:
Hükmü kat'î verelim, etmeye gelmez acele.
– Çağırın hastayı gelsin.
– Kapının perdesini,

Açarak girdi o esnada düzeltip fesini,
Bir uzun boylu çocuk... Lâkin o bir levha idi!
Öyle bir levha-i rikkat ki unutmam ebedi:
Rengi uçmuş yüzünün, gözleri çökmüş içeri;
Elmacıklar iki baştan çıkıvermiş ileri.
O şakaklar göçerek cebheyi yandan sıkmış;
Fırlamış alnı, damarlar da beraber çıkmış!
Bet beniz kül gibi olmuş uçarak nûr-u şebâb;
O yanaklar iki solgun güle dönmüş, bitâb!
O dudaklar morarıp kavlamış artık derisi;

* *Sırat-ı Müstakim*, 11 Eylül 1324/ 24 Eylül 1908, c. 1, nr. 5, s. 66-68.

Bu şiir dergide yayımlanırken *S*afahat-ı Hayattan genel başlığı ile sunuluyor.

Uzamış saç gibi kirpiklerinin her birisi!
Kafa bir yük kesilip boynuna, çökmüş bağrı;
İki değnek gibi yükselmiş omuzlar yukarı.

– Otur oğlum, seni dikkatlice bir dinleyelim...

Soyun evvelce fakat...
– Siz soyunuz, yok halim!
Soydu biçareyi üç beş kişi birden, o zaman
Aldı bir heykel-i üryân-ı sefalet meydan!
Bu kemik külçesinin dinlenecek bir ciheti
Yoktu. Zannımca tabibin coşarak merhameti,
"Bakmasak hastayı nevmîd ederiz belki" diye;
Çocuğun göğsüne yaklaştı biraz dinlemeye:
– Öksür oğlum... Nefes al... Alma nefes... Oldu giyin;
Bakayım nabzına... âlâ... Sana yavrum kodein
Yazayım; öksürüyorsun, o keser, pek iyidir...
Arsenik hapları al, söylerim eczacı verir.
Hadi git kendine iyi bak...
– Nasıl ettin doktor?

– Edecek yok, çocuk artık yola girmiş, gidiyor!
Sol taraftan rienin zirvesi tekmil çürümüş;
Hastalık seyr-i tabiîsini almış yürümüş.
Devr-i sâlisteki âsârı o mel'un marazın
Var tamamiyle, değil hiçbiri eksik arazın.
Bütün arâz, şehîkıyle, zefiriyle...
–Yeter!

Hastanın çehresi meydanda ya! İnsanda meğer
Olmasın his denilen şey... O değil, lâkin biz
Bunu "tebdîl-i hava" der de nasıl göndeririz?
Şurda üç beş günü var... Gönderelim: Yolda ölür...
"Git!" demek, hem düşünürsek ne büyük bir züldür!
Hadi göndermeyelim... Var mı fakat imkânı?
Kime dert anlatırız? Bulsana dert anlayanı!
– Sözünüz doğru Müdür Bey; ne yapıp yapmalı, tek

Bu çocuk gitmelidir. Çünkü eminim, pek pek
Daha bir hafta yaşar, sonra sirayet de olur;
Böyle bir hastayı gönderse de mektep ma'zûr.
– Bir mubassır çağırın.
– Buyrun efendim.
–Bana bak:
Hastanın gitmesi herhalde muvafık olacak.
"Sana tebdili hava tavsiye etmiş doktor;
Gezmiş olsan açılırsın..." diye bir fikrini sor.
"İstemem!" der o fakat dinleme, iknâe çalış:
Kim bilir, belki de biçâre çocuk anlamamış?

*

– Şimdi tebdili hava var mı benim istediğim?
Bırakın halime artık beni rahat öleyim!
Üç buçuk yıl bana katlandı bu mektep, üç gün
Daha katlansa kıyamet mi kopar? Hem ne içün
Beni yıllarca barındırmış olan bir yerden,
"Öleceksin!" diye koğmak? Bu koğulmaktır. Ben
Kimsesiz bir çocuğum, nerde gider yer bulurum?
Etmeyin, sonra sokaklarda perişan olurum!
Anam ölmüş, babamın bilmiyorum hiç yüzünü;
Kardeşim var, o da lâkin bana dikmiş gözünü:
Sanki atideki mevhum refahım giderek,
Onu çalkandığı hüsranlar içinden çekecek!
Kardeşim, kurduğun âmâli devirmekte ölüm;
Beni göm hufre-i nisyâna, ben artık öldüm!
Hangi bir derdim için ağlayayım, bilmiyorum.
Döktüğüm yaşları çok görmeyiniz, mağdurum!

O kadar sa'y-i beliğin bu sefalet mi sonu?
Biri evvelce eğer söylemiş olsaydı bunu,
Çalışıp ömrümü çılgınca heba etmezdim,
Ben bu müstakbele mazimi feda etmezdim!
Merhamet bilmeyen insanlara bak, yâ Rabbi,
Koğuyorlar beni bir sâil-i âvâre gibi!
– Seni bir kerre koğan yok, bu sözün pek haksız.
"İstemem, yollamayın" dersen eğer, kal, yalnız...
Hastasın...
– Hem veremim! Söyle, ne var saklayacak?
–Yok canım, öyle değil...
– Öyle ya, herkes ahmak,
Bırakırlar mı eğer gitmemiş olsam acaba!
Doğrudur, gitmeliyim... Koşturunuz bir araba.
Son sınıftan iki vicdanlı refikin koluna
Dayanıp çıktı o biçare sefalet yoluna.
Atarak arkaya bir lemha-i lebrîz-i elem,
Onu teb'îd edecek paytona yaklaştı "verem!"
Tuttu bindirdi çocuklar sararak her yerini,
Öptüler girye-i matem dökerek gözlerini:
– Çekiver doğruca istasyona...
– Yok yok, beni tâ

Götür İstanbul'a bir yerde bırak ki: Gurebâ
–Kimsenin onlara aldırmadığı bir sırada-
Uzanıp ölmeye bir şilte bulurlar orada!

24 Eylül 1908

TEVHİD YAHUT FERYAD*

Ey nûr-u ulûhiyyetinin zılli avâlim,
Zıllin bile esrâr-ı zuhurun gibi muzlim!
Kürsî-i celâlin ki semalarla zeminler
Bir nokta kadar sahn-ı muhitinde tutar yer
İdrâkin eder gaye-i ümmidini haybet...
Yâ Rab o ne dehşettir, İlâhî o ne heybet!
Pervâzına yetmez gibi pehnâ-yı avalim,
Gâhî seni bulsam diye âvâre hayalim
Bir şevk ile lâhûta kadar yükseleyim der.
Lâkin nasıl olsun ki bu mirâca muzaffer?
Nâsût muhitinde henüz çalkalanırken,
Bir dest-i tecebbür dayanıp göğsüne birden;
Hüsranla iner öyle sefil, öyle muhakkar:
Hâlâ o sükûtun küreden tozları kalkar!
Yalnız o mu? Bin fikr-i semavî bu zeminde,
Bîtâb-ı taharri kalarak âh ü eninde!
Eşbâha mı kurbün olacaktır cevelângâh?
Ervah bütün mündehiş-i "sümme radednâh!"
Sun'undaki esrara teâli bize memnu
Olmaz mı, ridâ-pûş dururken daha masnû?
Hurşîd-i ezelden nasıl ister ki haberdar
Olsun daha bir zerreyi derk etmeyen efkâr?
Ey namütenahi sana nisbet ile mahdûd.
Mahsûr-u muhît-i kaderindir ne ki mevcûd.
Dîbâce-i evsâfını almaz bütün eb'âd,
A'dâd edemez silsile-i feyzini tadâd.
Ummanı şuûnun ki birer mevcidir a'sar,
Her mevcesi bir lücce-i bî-sâhil-i âsâr!
Fermanına mahkûm ezeliyyet, ebediyyet;
Ey pâdişeh-i arş-ı güzin-i samediyyet.
İbdâ-ı bediin ki cihanlarla bedâyi
Meydana getirmiş bize ey Hâlik-ı Mübdi,

* *Sıratı Müstakim*, 21 Ağustos 1324/3 Eylül 1908, c. 1, n. 2, s. 18.

Mübhem nasıl olmaz ki? Ademden değil isbât,
Bir zerre-i mevcudu yok etmek bile heyhat,
Kabil olamaz çıksa da bin dest-i muharrib.
Yâ Rab, bu nasıl âlem-i lebrîz-i garâibı
Serhadd-i ezel bed-i hudûd-u melekûtun,
Pehnâ-yı ebed gaye-i sahn-ı ceberûtun,
Hükmün ki tahakküm edemez seyrine bir şey;
Bir anda bu pâyansız olan cevvi eder tayy.
Bir an diyerek eylemişim bilmiyerek bak!
Takyîd zamanla seni ey Fâtır-ı Mutlak!
Bakîyi beşer her ne kadar etse de tenzih,
Fâniyyeti icâbı, eder kedine teşbih!
Itlâka nasıl yol bulabilsin ki tefekkür?
Eşbâhı görür, eyler iken ruhu tasavvur!

*

Ey rûh-u feza-gerd, giran-seyr-i harîmin,
Ey nâtıka, dem beste-i esrâr-ı azîmin,
Maksûd bu hilkatten eğer marifetinse;
Varmış mı o müthiş görünen gayete kimse?
Bir sahne midir yoksa bu âlem nazarında?
Bir sahne ki milyarla oyun var üzerinde!
Bir sahne ki her perdesi tertib-i meşiyyet;
Eşhası da bâzîçe-i âvâre-i kudret!
Canileri, katilleri meydana süren sen;
Canideki, katildeki cüret yine senden!
Sensin yaratan, başka değil zulmeti, nuru;
Sensin veren ilham ile takvayı, fücûru!
Zâlimde teaddîye olan meyl nedendir?
Mazlum niçin olmada ondan müteneffir?
Âkil nereden gördü bu ciddi harekâtı?
Cahil neden öğrenmedi âdâb-ı hayatı?
Bir failin icbarı bütün gördüğüm âsâr!
Cebrî değilim... Olsam İlâhî ne suçum var?

Bir sahne demek âleme pek doğrudur elbet;
Ancak görünen vakaların hepsi hakikat.
Hem öyle vekaayi ki temaşası hazindir,
Âheng-i tarab-sâzı bütün âh ü enindir!
Zira ederek bunca sefâlet-zede feryâd;
Vâveyl sadâsıyla dolar sîne-i eb'âd.
Yâ Rab, bu yüreklerdeki ses dinmeyecek mi?
Senden daha bir emr-i sükûn inmeyecek mi?
Her an ediyorsun bizi makhûr-i celâlin,
Kurban olayım nerde senin, nerde cemâlin?
Sendense eğer çektiğimiz bunca devâhî,
Kimden kime feryad edelim söyle İlâhi!
Lâ-yüs'el'e binlerce suâl olsa da kurban,
İnsan bu muammalara dehşetle nigehban.
Bir şahsa esir olmayı bir koskoca millet,
Mekrinle mi yâ Rab sanıyor kendine devlet?
Dünyayı yakıp yıkmaya bir seyf-i teaddi,
Emrinle mi yâ Rab, ediyor böyle tesaddî?
Zâlimlere kahrın o kadar verdi ki meydan:
"Yok âdil-i mutlak" diyecek ye's ile vicdan!
Yerden çıkıyor göklere bin âh-ı şererbâr,
Gökler ediyor sade çıkan nâleyi tekrar!
Bir yanda yanar iânesi bin hane-harâbın,
Bir yanda söner lem'ası milyonla şebâbın.
Kalmış eli böğründe felâket-zede mâder;
Evlâdını gömmüş kara topraklara, inler!
Ağlar beriden bir sürü âvâre-i tâli,
Nan-pâre için eyleyerek ırzını zayi'.
Bükmüş oradan boynunu binlerce yetîman,
Me'vâ arıyor aileler lâne-perişan!
Mazlum şikâyette, nedamette sitemkâr;
Hûnâbe-i maktule garîk olmada hunhar!
Bîmârı, felâketliyi, üryanı, sefili,
Meflûcu, amel-mandeyi, miskini zelili

Gaddarı, cefâ-dîdeyi, mahkûmu esiri
Heyhat, şu pâyansız olan cemm-i gafîri
Teşhir ile şöhret kazanan sahne-i dünya
Gelmez mi İlâhî sana bir kanlı temâşâ?

*

Lâkin bu sefilân-ı beşerden kiminin, var
Kalbinde bir ümmid ki encüm gibi parlar:
İmandır o cevher ki İlâhi ne büyüktür...
İmansız olan paslı yürek sinede yüktür!
Mümin ki bilir gördüğü yekrûze cihanın
Fevkinde ne âlemleri var subh-u bekânın
Bin can ile elbet çekecek etse de bilfarz,
Her devri hayatın ona binlerce bela arz.
Ferdâdaki ezvâkı o ettikçe teemmül,
Eyler bugün âlâma nasıl olsa tahammül...
Bir mülhidi lâkin kim eder tesliye heyhat?
Sığmaz bunun âfâkına ferdâ-yı mükâfat!
Baştan başa boşluk şu semalar, şu zeminler,
Bir gûş-i kerem var mı akan yaşları dinler?
İlcâ-yı tesadüfle şu "boş!" âleme düşmüş;
Etrafına binlerce şedâid gelip üşmüş.
Her lâhza boğuşmakla geçip devr-i hayatı,
Bir şey olacak gaye-i hüsranı: Memâtı!
Varlıktan onun inleyerek ölme nasibi!
Bunlar beşerin işte en âvâre garibi!
Müminlere imdada yetiş merhametinle,
Mülhidlere lâkin daha çok merhamet eyle:
Gümrahlarındır ki karanlıklara dalmış,
Bir rehber olur necm-i emel yok da bunalmış!
Sensin bu şebistâna süren onları elbet,
Senden doğacak doğsa da bir fecr-i hidâyet.
Mülhid de senin, kalb-i muvahhid de senindir;
İlhâd ile tevhîd nedir? Menşei hep bir.

Öyleyse nedendir bu tefâvüt ara yerde?
Esbâb-ı tehâlüf nedir efkâr-ı beşerde?
Yâ Rab, bu serâir gün olur da açılır mı?
Bir leyl-i müebbed olarak yoksa kalır mı?
Her zerrede aheng-i celâlin duyulurken,
Her nağmede binlerce lisan nâtık olurken,
Cilvendeki esrar nasıl kalmada muzlim?
Ey nûr-u ulûhiyyetinin zilli avalim!

3 Eylül 1908

KÜFE*

Beş on gün oldu ki, mutada inkıyâd ile ben
Sabahleyin çıkıvermiştim evden erkenden.
Bizim mahalle de İstanbul'un kenarı demek:
Sokaklarında gezilmez ki yüzme bilmeyerek!
Adım başında derin bir buhayre dalgalanır,
Sular karardı mı, artık gelen gelir dayanır!
Bir elde olmalı kandil, bir elde iskandil,
Selâmetin yolu insan için bu, başka değil!
Elimde bir koca değnek, onunla yoklayarak,
Önüm adaysa basıp, yok denizse atlayarak
Ayakta durmaya elbirliğiyle gayret eden,
Lisan-ı hâl ile amma rükûa niyyet eden-
O sâlhurde, harâb evlerin saçaklarına,
Sığınmış öyle giderken, hemen ayaklarına
Delilimin koca bir şey takıldı... Baktım ki
Genişçe bir küfe yatmakta, hem epey eski.
Bu bir hamal küfesiymiş... Aceb kimin derken;
On üç yaşında kadar bir çocuk gelip öteden
Gerildi, tekmeyi indirdi öyle bir küfeye:
Teker meker küfe bîtâb düştü tâ öteye.
– Benim babam senin altında öldü, sen hâlâ
Kurumla yat sokağın ortasında böyle daha!
O anda karşıki evden bir orta yaşlı kadın
Göründü:
– Oh benim oğlum, gel etme kırma sakın!

Ne istedin küfeden yavrum? Ağzı yok, dili yok
Baban sekiz sene kullandı... Hem de derdi ki: "Çok
Uğurlu bir küfedir, kalmadım hemen yüksüz"

* *Sırat-ı Müstakim*, 4 Eylül 1324/ 17 Eylül 1908, c. 1, n. 4, s. 51.

Şiir dergide yayımlanırken *Safahat-ı Hayattan* genel başlığı ile sunuluyor. Akif bu şiirin altına, yazıldığı tarihi de kaydediyor. 16 Kânunuevvel 1322/ 29 Aralık 1906.

Baban gidince demek kaldı adeta öksüz!
Onunla besliyeceksin ananla kardeşini.
Bebek misin, daha öğrenmedin mi sen işini?"
Dedim ki ben de:
– Ayol dinle annenin sözünü...

Fakat çocuk bana haykırdı ekşitip yüzünü:
– Sakallı yok mu işin? Git, cehennem ol şuradan!
Ne dırlanıp duruyorsun sabahleyin oradan?
Benim içim yanıyor: Dağ kadar babam gitti...
– Baban yerinde adamdan ne istedin şimdi?
Adamcağız sana, bak hâl dilince söylerken...
– Bırak hanım o çocuktur, kusura bakmam ben...
Adın nedir senin oğlum?
– Hasan,
–Hasan dinle.

Zararlı sen çıkacaksın bütün bu hiddetle.
Benim de yandı içim anlayınca derdinizi...
Fakat baban sana ısmarlayıp da gitti sizi.
O, bunca yıl çalışıp alnının teriyle seni
Nasıl büyüttü? Bugün, sen de kendini kardeşini,
Yetim bırakmıyarak besleyip büyütmelisin.
– Küfeyle öyle mi?
– Hay hay! Neden bu söz lâkin?

Kuzum ayıp mı çalışmak, günah mı yük taşımak?
Ayıp Dilencilik, işlerken el, yürürken ayak.
– Ne doğru söyledi! Öp oğlum amcanın elini...
– Unuttun öyle mi? Bayramda komşunun gelini:
"Hasan, dayım yatı mekteplerinde zabittir;
Senin de zihnin açık... Söylemiş olaydık bir...
Koyardı mektebe... Dur söyleyim" demişti hani?
Okutma sen de hamal yap bu yaşta şimdi beni!
Söz anladım ki uzun, hem de pek uzun sürecek;
Benimse vardı o gün birçok işlerim görecek;
Bıraktım onları, saptım yokuşlu bir yoldan.

Ne oldu şimdi aceb, kim bilir, zavallı Hasan?
Bizim çocuk yaramaz, evde dinlenip durmaz;
Geçende Fatih'e çıktık ikindi üstü biraz.
Kömürcüler kapısından girince biz, develer
Kızın merakını celbetti, daima da eder:
O yamru yumru beden, upuzun boyun, o bacak
O arkasındaki püskül ki kuyruğu olacak!
Hakikaten görecek şey değil mi ya? Derken,
Dönünce arkama baktım: Beş on adım geriden,
Belinde enlice bir şal, başında âbâni,
Bir orta boylu, güler yüzlü pîr-i nûrâni;
Yanında koskocaman bir küfeyle bir çocucak
Yavaş yavaş geliyorlar. Fakat tesadüfe bak:
Çocuk, benim o sabah gördüğüm zavallı yetim...
Şu var ki yavrucağın hâli eskisinden elim:
Cılız bacaklarının dizden altı çırçıplak...
Bir ince mintanın altında titriyor, donacak!
Ayakta kundura yok, başta var mı fes? Ne gezer!
Düğümlü alnının üstünde sade bir çember.
Nefes değil o soluklar, kesik kesik feryad;
Nazar değil o bakışlar, dümû-i istimdad.
Bu bir ayaklı sefalet ki yalnayak, baş açık;
On üç yaşında buruşmuş cebîn-i safi, yazık!
O anda mekteb-i rüşdiyyeden taburla çıkan
Bir elliden mütecaviz çocuk ki, muntazaman
Geçerken eylediler ihtiyarı vakfe-güzin...
Hasanla karşılaşırken bu sahne oldu hazin:
Evet, bu yavruların hepsi, pür-sürûd-u şebâb,
Eder dururdu birer âşiyân-ı nura şitâb.
Birazdan oynıyacak hepsi bunların, ne iyi!
Fakat Hasan, babasından kalan o pis küfeyi,
Ki ezmek istedi görmekle reh-güzârında
İlelebed çekecek dûş-u ıztırârında!
O yük değil, kaderin bir cezası masuma...
Yazık, günâhı nedir, bilmeyen şu mahkûma!

17 Eylül 1909

DURMAYALIM*

Sadi diyor ki: “Bir gece biz kârbân ile
Âheste-seyr iken yolumuz düştü bir çöle.
Süratle tayy için o beyâbân-ı vahşeti,
Hep yolcular feda ederek istirâhati,
Gitmektelerdi. Bir aralık bende meşye tâb,
Hiç kalmamış ki düşmüşüm artık zebûn-u hâb.
Âvâre bir piyadeyi bekler mi kafile?
Nâçâr şedd-i rahl edecek tâ be-merhale.
Durmuş, diyordu bir de uyandım ki, sârban:
“Kalk ey zavallı yolcu, uzaklaştı kârban!
Uykum benim de yok değil amma bu deşt-zâr,
Âramgâh olur mu ki bin türlü korku var?
Ser-menzil-i merama varır durmayıp giden;
Yoktur necat ümidi bu çöller geçilmeden.
Heyhat, yolda böyle düşen uyku derdine,
Hep yolcular gider de kalır kendi kendine!”

Vaka hiç bir şey değildir; haklısın, lâkin düşün.
Başka bir düstûr-u hikmet var mı, insaf et bugün?
Varmak istersen diyor Sadi eğer bir maksada,
Tuttuğun yollar tükenmekten muarrâ olsa da;
Şedd-i rahl et, durmayıp git, yolda kalmaktan sakın!
Merd-i sâhib-azm için neymiş uzak, neymiş yakın?
Hangi müşkildir ki himmet olsun, âsân olmasın?
Hangi dehşettir ki insandan hirâsân olmasın?
İbret al erbâb-ı ikdamın bakıp asarına:
Dağ dayanmaz erlerin dağlar söken ısrarına.
Bir münevvim ses değil, yer yer hurûşan velvele:
Fevc fevc akmakta insanlar bütün müstakbele.
Nehr-i feyzâfeyz-i insaniyyetin ahengine
Uymadan kabil değildir düşmemek bir engine,

* *Sıratı Müstakim*, 28 Ağustos 1324/ 10 Eylül 1908, c. 1, n. 3, s. 34-35.

Menzil-i maksûda varmazsın uyanmazsan eğer...
Var mı bak, yollarda hiç bîdâr olanlardan eser?
İşte atîdir o ser-menzil denen âramgâh;
Kârbân akvam, çöl mâzi, atâlet sedd-i râh.
Durma, mâzi bir mugaylanzâr-ı dehşet-nâktir;
Git ki, âti korkusuzdur, hem ne kudsî hâktir!
Çok şedâid iktihâm etmek gerektir, doğrudur...
Vehleten âvâre bir seyyahı yollar korkutur;
Korku, lâkin azmi teyîd eylemek icab eder:
Kurtulursun şedd-i rahl etmiş de gitmişsen eğer.
Çünkü düşmüşsün hayatın ezkaza fey fasına,
Gitmen icab eyliyor tâ menzil-i aksâsına.
Düşmemek madem elinden gelmemiş evvel senin,
Ölmeden olsun mu ey miskin, bu çöller medfenin?
İntihar etmek değilse yolda durmak, gitmemek,
Asumandan refref indirsin demektir bir melek!
"Leyse li'l-insâni illâ mâ seâ" derken Hüda;
Anlamam hiç meskenetten, sen ne beklersin daha?
Davran artık kârbânın arkasından, durma, koş!
Mahv olursun bir dakikan geçse hatta böyle boş.
Menzil almışlar da yorgun, belki senden bîmecal!
Belki yok, elbette öyle! Sen ne etmişsin hayal?

Şöyle gözden geçse bir hilkat temâşâ-hânesi:
Çıkmıyor bir zerre faaliyyetin bigânesi.
Âsumâni, hâkdânî cümle mevcudat için
Kurtuluş yok sa'y-i dâimden, terakkiden bugün.
Yer çalışsın, gök çalışsın, sen sıkılmazsan otur!
Bunların hakkında bilmem bir bahanen var mı? Dur!
Mâsiva bir şey midir, boş durmuyor Hâlik bile:
Bak tecelli eyliyor bin şe'n-i gûnâgûn ile.
Ey, bütün dünya ve mâfihâ ayaktayken, yatan!
Leş misin, davranmıyorsun? Bari Allah'tan utan.

10 Eylül 1908

HASIR*

Geçende, Yayla civarında bir ufak cevelân
Bahanesiyle, bizim eski âşinâlardan
Bir attarın azıcık gitmek istedim yanına,
Ki her zaman beni davet ederdi dükkânına.
Biraz musahabeden sonra söktü müşteriler:
– Ver ordan on paralık zencefil, çöroğtu, biber.
Geçenki beş para borcumla on beş etmedi mi?
– Silik bu yirmilik almam...
– Uzatma gör işimi!

– Oğul çabuk... Bana tiryak... Okunmuş olmalı ha!
Bizim çocuk, adı batsın, yılancık olmuş...
–Ya?

– Sübek kadar yüzü hütdağ kesildi!
–Vah vah vah!

–Hanım geçer, nefes ettir...
– Geçer mi? İnşallah.

– Bi yirmilik paket amma sabahki tozdu bütün...
–Ayol, hep içtiğimiz toz.. Bozuldu eski tütün!
– Efendi amca, sakız ver... Biraz da balmumu kes.
– Kızım, parayla olur ha! Peşinci bak herkes.

Beşer onar paralar hepsi yaklaşıp deliğe,
Süzüldüler oradan bir kilitli çekmeceye.
Epeyce fasıladan sonra geldi başka biri:
– Genişçe bir hasırın var mı? Neyse hem değeri.
Cenaze sarmak içindir, eziyyet etme sakın!
Mahallemizde beş aydır yatan o hasta kadın?

* *Sıratı Müstakim*, 18 Eylül 1324/1 Ekim 1908, c. 1, n. 6, s. 82-83.

Hasır başlıklı şiir *Sıratı Müstakim*'de "Safahat-ı Hayattan" genel başlığı ile takdim ediliyor.

Bugün sabahleyin artık cihandan el çekmiş...
– Ne çare! Kısmeti bir böyle günde ölmekmiş.
– Yanında kimse de yokmuş... Aman bırak neyse...
Ecel gelince ha olmuş, ha olmamış kimse!
– Dokuz kuruş bu hasır, siz sekiz verin haydi...
Pazarlık etmeyelim bir kuruş için şimdi!
Hasır büküldü omuzlandı, daldı bir sokağa;
Sokuldu kimbilir ordan da hangi bir bucağa.
Açıldı bir ölü saklanmak üzre sinesine;
Kapandı ketm-i adem heybetiyle sonra yine!
Beş on fakire olup bâr-ı dûş-i istiskal,
Huzûr-u lâlini bir nevha etmeden ihlâl,
Sükûn içinde uzaklaştı âşiyânından.
Geçince sûrunu şehrin, uzattı servistan
Garib yolcuyu tevkife bin bükülmez kol!
Omuzdan indi hasır, yoktu çünkü artık yol.
Mezarcının o kürek yüzlü dest-i lâkaydı
İânesiyle nihayet mezara yaslandı.
Hücûm-u mihnet-i peyderpeyiyle dünyanın,
Hayatı bir yığın âlâm olan zavallı kadın,
Hasırdan örtüsü dûşunda hufreden indi...
Enîn-i ruhu da artık müebbeden dindi.

Bu hâtırat ile kalbimde başlayınca melâl,
Oturmak istemez oldum, kıyam edip derhâl;
–Yüzümde âleme nefrin, içimde şevk-i memat;
Gözümde iç yüzü dehrin: yığın yığın zulümât!-
Bulunduğum o mukassi mahalden ayrıldım.
Bu perde bitti mi? Heyhat! Atmadım bir adım,
Ki ruhu eylemesin böyle bin fecîa harâb!
Hayat nâmına yâ Rab, nedir bu devr-i azâb?

1 Ekim 1908

GEÇİNME BELÂSI

"Ömr-i giranmâye der in sarf şüd
Tâ çihorem sayf, çipûşem şit'a"[*]

Doksan senelik ömre, İlâhi bu mu gayet?
Bilmem ki ne âlem bu cedel-gâh-ı maişet!
Korkunç oluyor böyle hakikatleri, gerçek,
Sadi gibi bir asr-ı faziletten işitmek.
Sadi o kadar felsefesiyle, hüneriyle,
Fikrindeki hürriyet-i fevka'l beşeriyle
Esbâb-ı maişet denilen kayda girerse,
Yâd etmesin azadeliğin nâmını kimse.
İnsan ki çıkar perde-i mektûm-u ademden,
Tâ sahne-i hestîde zuhur ettiği demden,
İkmâle kadar fâcia-i devr-i hayatı,
Atlatmaya mahkûm ne mühlik akabâtı!
Zannetme ölüm şahsına bir kerre muhacim...
Bin kerre olur günde o düşmenle müzâhim.
Âvâre beşer sâha-i gabrâya düşünce,
Etrafına binlerce devâhî üşüşünce,
Meydan mı bulur rahatı esbabını celbe?
Başlar o cılız kolları dünya ile harbe!
Kaynar güneşin ateş-i mihrâk-ı serinde;
Karlar buz olur hep beden-i bî-siperinde.
Medhûş nigâhında köpürdükçe denizler;
Beyninde bütün dalgalar öttükçe mükerrer;
Sahilden uzansam der, eder tayy-i merâhil;
Lâkin onu bilmez, ki uzaklar daha sâil:
Dağlar o nihayetsiz olan silsilesiyle,
Ormanlar o dünyayı tutan velvelesiyle,
Emvâc-ı serâbıyla, vuhûşuyle bevâdî,
Her hatve-i azminde olur ye'sine bâdî.

* Şirazlı Sadi'nin *Gülistan* adlı eserinden bir beyit.

Bu beyitin anlamı şöyledir: "Yaz ve kış ne yiyeceğim ne giyeceğim derken ömrüm tükendi gitti." Akif'in damadı Ömer Rıza Doğrul tarafından yayıma hazırlanan *Safahat*'ın üçüncü baskısında (1950), Tahir Olgun bu beyiti şiir olarak şöyle tercüme ediyor:

Yazda yeyim kışta giyim derdine
Sarf olunup buldu ömür intiha.

Fevkinde semavâtın o ecrâm-ı mehîbi;
Pîşinde zeminin o temâsîl-i acîbi;
Bîçâreyi medhûş ederek her nefesinde,
Muzlar bırakır mün'adim olmak hevesinde.

Lâkin bu heves bir heves-i diğere mağlûb:
İnsan yaşamak hırs-ı cibillîsine meclûb.
Her devresi bir devr-i azâb olsa hayatın,
Râzısı değildir yine bir türlü memâtın!
Ömr olsa da binlerce tekâlif ile meşhûn,
İnsan yaşamaktan yine memnun, yine memnun!
Artık neye mevkuf ise te'mîn-i bekası,
Yalnız ona masruf olur âvâre kuvâsı.
Durmaz boğuşur, bunca muhacimlere rağmen,
Düşmez, o mesaî denilen seyfi elinden.
Çıplaktır o, ister ki soğuklarda ısınsın;
Bir dam çatarak her gece altında barınsın.
İster yiyecek şey, giyecek şey, yakacak şey...
Bin türlü havâic daha var bunlara der-pey.
Âvare beşer işte bu bâzâr-ı cihanda,
Her gün yeni bir kâr peşinde cevelânda.
Maksad bu kadar dağdağadan bir yaşamaktır...
Lâkin, bunun altında ne maksad olacaktır?
Heyhat, onu idrâk için imâl-i hayale
Yok vakti, bütün demleri mevkuuf cidale
İnsan ki onun rûh ile insanlığı kâim,
Daim oluyor cisminin amaline hadim;
Gelseydi eğer ruhunu ilâya da nevbet,
Anlardı nedir, belki hayatındaki gayet.
Bir anladığım varsa şudur: Hâlik-ı âlem,
Hilkat kalıversin diye bir ukde-i mübhem,
Daldırmada insanları hâcât-ı hayata,
Döndürmede ezhânı bütün başka cihâta.
Ömrün öteden berk-süvârâne şitâbı,
Iyşin beriden lâzım-ı bîhadd ü hesabı,
Göstermede dünyaya, nedir maksad-ı Halik...
"Kimden kime şekva edelim biz de şaşırdık"

19 Kasım 1908

MEYHANE*

Huruşan bâd-ı süfliyyet derûnundan, kenarından;
Girîzan rûh-u ulviyyet harîminden, civarından.
Çıkar bin nâle-i nevmîd hâk-i ra'şe-dârından,
İner bin zulmet-i makber feza-yı şeb-nisârından.
Gelir feryâtlar ebkem duran her seng-i zarından:
Yıkılmış hânümanlar sanki çıkmış da mezarından,
Dehân-ı hasret açmış, rahnedâr olmuş cidarından!
Çöker bir dûd-u matem titreyen kandîl-i târından:
Sönüp gitmiş ocaklar yükselir güyâ gubârından!
Giren bir kerre nadimdir hayat-ı müstehârından;
Çıkan âvâredir artık cihanın kâr ü bârından.

Dökülmüş âb-rûlar bâde-i pesmande hâlinde...
Emel bir münkesir peymânedir saff-ı niâlinde!
Boğulmuş rûh-u insanî şarâbın mevc-i âlinde.
Nümâyan mel'anet sakisinin çirkin cemâlinde!
Ne mâzi var, ne âti, bak şu ayyaşın hayalinde...
Tutup bir zehr-i âteşnâk dest-i bî-mecâlinde,
Zevâl-i ömrü bekler hem şebâbın tâ kemâlinde!
Merâret intiba etmiş cebîn-i infialinde...
Derin bir iltivânın sîne-i zerd-i melalinde
Odur ancak hüveydâ ser-nüvişt-i bî-meâlinde,
Müebbed bir de nisyan nazra-i sengîn-i lâlinde.

Canım sıkıldı dün akşam, sokak sokak gezdim;
Sonunda bir yere saptım ki önce bilmezdim.
Bitince bir sıra ev, sonra bir de virane,
Dikildi karşıma bir han kılıklı meyhane:
Basık tavanlı, karanlık, sefil bir dükkân;
İçinde bir masa, yahut civar tabutluktan

* *Sırat-ı Müstakim*, 9 Teşrinievvel 1324/22 Ekim 1908, c. 1, nr. 9, s. 134-135.

Meyhane başlıklı şiir dergide *Safahat*-ı Hayattan genel başlığı ile sunuluyor.

Atılma çok ölü görmüş acıklı bir teneşir!
Yanında hurdası çıkmış bir eski püskü sedir.
Sakat, bacaksız on onbeş hasırlı iskemle,
Kırık dökük şişeler, bir de çinko tepsiyle
Beş on kadeh, iki üç testi... Sonra tezgâhlık
Eden yan üstüne devrilme kirli bir sandık.
Sönük sönük yanıyor rafta isli bir lâmba...
Önünde bir küme: Fes, takke, hırka, salta, aba
Kımıldanıp duruyorken, sefil bir sohbet,
Bu isli zulmete vermekte büsbütün vahşet:
– Kuzum Dimitri, bu akşam biraz ziyâdece ver...
– Ziyâde, anladık amma ya içtiğin şişeler?
– Çizersin...
– Öyle mi? Lâkin silinmiyor çetele!
Bakın tavan tebeşirden görünmez oldu...
– Hele!

– Bizim peşin paramız.... Almadın mı dün kuruşu?
– Ayol tükendi mezen... Bari koy biraz turşu.
Arattı kendini ustan... Dinince dinlensin!
– Hasan be, sen de nasıl nazlı nazlı söylersin!
Nedir o türkü... Aman başka yok mu? Hah, şöyle!
– Ömer, ne nazlanıyorsun? Biraz da sen söyle.
– Nevazil olmuşum Ahmed, bırak, sesim yok hiç...
– Sesin mi yok? Açılır şimdi: Bir imam suyu iç!
– Yarın ne iştesin Osman?
–Ne işteyim... Burada!

– Dimitri çorbacı, doldur! Ne durmuşun orada?
– O kim gelen?
–Baba Arif.
– Sakallı, gel bakalım...

Yanaş.

– Selâmün aleyküm.

– Otur biraz çakalım...

– Dimitri hey, parasız geldi sanma, işte para!

– Ey anladık a kuzum...

– Sar be yoldaşım cıgara...

– Aman bizim Baba Arif susuz, musuz, içiyor!

– Onun bi dalgası olmak gerek: Tünel geçiyor.

– Moruk, kaçıncı kadeh? Şimdicek sızarsın ha!

– Sızarsa mis gibi yer, yatmamış adam değil a.

Yavaş yavaş kafalar, kelleler kızışmıştı,
Ağız burun, hele sesler bütün karışmıştı;
Dikildi ağzına baktım, açık duran kapının,
Fener elinde bir erkek, yanında bir de kadın.
Beş on dakika süren bir düşünceden sonra,
Kadın da girdi o zulmet-serâ-yı menfura.
Gözünde ebr-i teessür, yüzünde hûn-u hicâb,
Vücûdu râ'şe-i nâçâr-ı ye's içinde harâb,
Teveccüh eyleyerek sonradan gelen Baha'ya:

– Demek taşınmalı artık çoluk çocuk buraya!
Ayol, nedir bu senin yaptığın? Utan azıcık...
Anan da, ben de, yumurcakların da aç kaldık!
Ne iş ne güç, gece gündüz içip zıbar sade;
Sakın düşünme çocuklar aceb ne yer evde?
Evet, sen el kapısında sürün işin yoksa;
Getir bu sarhoşa yutsun, getir paran çoksa!
Zavallı ben... Çamaşır, tahta, her gün uğraş da,
Sonunda bir paralar yok, el elde baş başta!
O tahtalar, çamaşırlar da geçti: Yok hâlim...
Ayakta sallanışım zorladır Hüda âlim!
Çalışmadın, beni hep bunca yıl çalıştırdın;

O yavrucakları çıplak, sefil alıştırdın;
Bilir mahalleli kim aldığın zamanda beni,
Çehiz çimenle donatmıştı beybabam evini.
Ne oldu şimdi o eşya? Satıp kumarda yedin.
Evet kumarda yedin, hem de Karşılar'da yedin!
Kızın yetişti alan yok, nasıl olur ki? Soran
"Şu sarhoşun kızı İffet değil mi? Vazgeç aman!"
Diyen kadınlara; "Pek doğru, pek" deyip gidiyor.
Bu söz zavallıyı bilsen ne türlü incitiyor!
Benim güzel meleğim, hiç de tâli'in yokmuş:
Anan benim gibi sersem; babansa bir sarhoş!
Necip de minderi koltukta geldi mektepten...
Demiş ki kalfa: "Sekiz aydır almadım hele ben
Ne haftalık, ne de aylık... Senin baban olacak
Kumarcı, oğlu için az yesin de tutsun uşak!"
Kovuldum anne deyip ağlıyor zavallı çocuk...
Ne yapsın annesi, dünyada bir güvendiği yok!
O bari bir adam olsun da kalmasın cahil,
Demiştim olmadı... Lâkin kabahat onda değil,
O her sabah okuyordu gürül gürül cüzünü;
Ayırmıyordu kitaptan ne olsa hiç gözünü.

Üç akşam oldu ki yoksun. Necip: Babam nerde!
Ben isterim onu mutlak, demez mi? Bak derde!
Sular karardı; bu saatte hiç gezer mi kadın?
O sarhoşun biri; tut kim sokak sokak aradın...
Nasıl bulursun a yavrum? Yarın gelir belki,
Dedim. Fakat çocuğun durmuyordu. Baktım ki
Avutmanın yolu yok; komşunun Hüseyn Ağa'yı
Alıp dolaşmadayım yatsı vakti dünyayı.
Anam benim gibi evlâd doğurmaz olsaydı,
Bu hali görmeden evvel gözüm yumulsaydı!
Herif şu hâlime bak, merhametli ol azıcık...
Bırak o zıkkımı, içtiklerin yeter artık.

Efendiler, ağalar, siz de bir nasihat edin,
Sizin de belki var evlâdınız.-
– Hasan, ne dedin?

– Bırak, köpoğlu kadın amma çal çeneymiş ha!
– Benimki çok daha fazlaydı.
–Etme!

–Elbet ya!

Onun için boşadım. Sen işitmedin mi Halim?
– Kadın lâkırdısı girmez kulağıma zati benim.
Senin karım dediğin adetâ pabuç gibidir,
Biraz vakit taşınır, sonradan değiştirilir.

Kadın bu sözleri duymaz, tazallüm eylerdi;
Herif mezar taşı tavrıyla sade dinlerdi.
Açıldı ağzı, nihayet açılmaz olsa idi!
Taşıp döküldü, içinden şu lânet-i ebedî:
– Cehennem ol seni hınzır orospu, git boşsun!
– Ben anladım işi: Sen komşu, iyice sarhoşsun!
Ayıltınız şunu yahu!
–İlişmeyin!

– Bırakın!

Herif ayıldı mı bilmem, düşüp bayıldı kadın!

22 Ekim 1908

MEZARLIK*

Bakma kabristanın ancak sâha-i medhûşuna,
Dur da bir müddet kulak ver nâle-i hâmûşuna!
Kalbi hiç benzer mi bak sîmâ-yı heybet-pûşuna!
Kim ki dalmıştır hayatın seyl-i cûşâ-cûşuna.
Can atar, bir gün gelir yorgun düşüp âgûşuna!

Ey mezâristan, ne âlemsin, ne yüksek fıtratın!
Sende pinhân en güzîn evladı insaniyyetin;
Senden istimdâd eder feryadı ye'sin, haybetin.
Bir yığın göz nurusun, yahut muhammer tıynetin,
Rûh-ı pâkinden coşan göz yaşlarında milletin!

Şanlı bir târihsin, mâzi-i millet sendedir.
Varsa ibret sendedir, hikmet de elbet sendedir;
Devr-i İstilâ durur yâdında, devlet sendedir!
Çünkü hürriyet, hamaset sende, gayret sendedir,
Zindegî zillettir artık, bence izzet sendedir!

Ey ademle varlığın ser-haddi, iklîm-i salâh!
Başlarında sermedî bir saye, bir müşfik cenah
Olmasan, bî-vâyeler nerden bulurlar inşirah?
Zıll-i memdûdunda var âsûde bir reng-i felah.
Leyl-i dûrâ-dûruna olsun feda yüz bin sabah!

Cevherin toprak değil, pek başka bir maden senin.
Ah bilmezler ki üstünden geçerlerken senin,
Bin dimağın lübbüdür her zerre hâkinden senin.
Öyle feyyaz, ey zemîn-i marifet, mâyen senin:
Sâye-gâhından çıkarken rûh olur her ten senin!

* *Sırat-ı Müstakim*, 13 Teşrinisani 1324/ 26 Kasım 1908, c. 1, n. 14, s. 213-214.

Bu şiir dergideki yayımı sırasında, *Safahat-ı Hayattan* genel başlığı ile sunuluyor.

Ey mezâristan, nihan ka'rında yüz binlerce mâh,
Fışkıran hâk-i remîminden bütün nûr-u nigâh!
Nazeninler yal ü balinden nişandır her kiyâh...
Serviler Mevlâ'ya yükselmiş birer berceste âh,
Hufreler Mevlâ'dan inmiş en emin bir hâb-gâh.
Ey şebistân, ey adem, ey perde perde kibriyâ,
Sendedir ümmîdler: Senden doğar fecr-i beka.
Her hacer-pâren okur bin şi'r-i lâhûtî-edâ;
Her neşîden ruhu eyler sermediyyet âşinâ.
Ey semavî hâk, benden bin selâm olsun sana.

*

Sıkınca ruhumu bazen metâlibiyle hayat,
Olur yegâne mesirem mahalle-i emvât.
Muhît-i velvele-dârında zindegânînin,
Ferâğ-ı dâimi yoktur hayat-ı sânînin.
Ne levs-i hırs ü mezellet zemîn-i pâkinde,
Ne hây u hûy-u maişet harîm-i hâkinde,
Bu kâinat-ı huzurun feza-yı sâmitini
Görünce, ömr-ü perişanımın merâretini,
Velev bir an için olsun atıp hayalimden,
Uzaklaşır giderim mâsivâya artık ben.
Şu mâsivâ denilen kayd-ı ukde ber-ukde
Kırılmadan olamaz ruh bir dem asude.
Fakat kırılmak için böyle bir zemin ister...
Zemin değil, yalınız kalb-i âhenîn ister!

Geçen sabah idi Eyyûb'a doğru çıkmıştım.
Aşıp da sûrunu şehrin atınca birkaç adım,
Ufuk değişti, önümden çekildi eski cihan;
Göründü karşıda füshat-serâ-yı kabristan.
Fakat o bir koca deryâ-yı sermediyyet idi,
Ki her haziyre-i sengîni mevc-i müncemidi!
Kenarda durmayarak girdim en derin yerine,

Oturdum arkamı verdim de taşların birine.
Ridâ-yı samta bürünmüş bütün yesâr ü yemin,
Huzur içinde ağaçlar, sükûn içinde zemin.
Bütün o yükselen emvâc, o bî-nihâye deniz,
Derin bir uykuya dalmıştı, her taraf sessiz.
Yavaş yavaş açılıp perde-i likâ-yı muhit;
Harîm-i ruhumu doldurdu kibriyâ-yı muhit.

Fakat bu beste-i lâhût nerden aksediyor,
Ki "Ellezi halâka'l-mevte ve'l-hayate.." diyor?"
Nedir samîm-i sükûnette böyle bir feryâd?
Neşide Hâlik'ın, amma kim eyliyor inşâd,
Zaman zaman ederek yükselen terane hurûş,
Enîne başladı nâgâh kâinât-ı hamûş!
O serviler müteheyyic cemâat-ı kübra
Kesildi... Her birisinden duyuldu aynı sadâ.
Mekâbir inledi, taşlar birer lisan oldu;
Kitabeler de o taşlarla hem-zebân oldu.
Görünce zinde bütün mahşer-i heyulayı,
Mezara ruh veren nefh-i pâk-i Mevlâ'yı,
Hayale daldım; o füshat serâ-yı dûrâ-dûr
Göründü dîde-i medhûşa bir cihân-ı nüşûr!
Kefen be-dûş-i beka bî-nihâye ecsâdın,
O dehri hiçe sayan, kârbân-ı ecdadın
Akın akın geçerek pîşgâh-ı izzette,
Muhit-i havf ü recâdan makâm-ı hayrette
Kıyâm-ı aczini seyreyledim... Ne dehşetmiş
Sücûd-u hilkati görmek huzûr-u kudrette!

Bu herc ü merc-i kıyâmet-nümûna hâkim olan
Hatîb-i âlem-i ulvî nihayet oldu ayan:
Gözüm uzaktaki bir medfenin ayak ucuna
Çöküp ziyaret eden, bir çocukla bir kadına
İlişti. Sonra biraz yaklaşınca, iyden iyi
Tezahür eyledi: Baktım, çocuk "Tebâreke"yi
Kemâl-i vecd ile ezber tilâvet eylemede;
Yanında annesi gözyaşlarıyle dinlemede.
Zemine ra'şe verirken neşâid-i melekût,
Ne manzaraydı İlâhî o makber-i mebhût?
Çocuk hayata, o makber de mevte bir levha.
Tezâd-ı kudreti gör, bak şu levh-i zîrûhâ

*

Biraz geçince o sesler bütün hamûş oldu,
Deminki mahşer-i pür-cûş sâye-pûş oldu.
Çocuk kadınla beraber çekildi âlemine,
Gömüldü gitti mezarlık sükûn-ü dâimine.

26 Kasım 1908

BAYRAM*

Afâk bütün hande, cihan başka cihandır;
Bayram ne kadar hoş, ne şetaretli zamandır!
Bayramda güler çehre-i masûm-i sabavet.
Ümmit çocuk suret-i safında ayandır.
Her cebhede bir nûr-u mücerred lemeânda;
Her dîdede bir rûh demâ-dem cevelândır.
Âlâm-ı hayatın iki kat büktüğü ecsâd
Feyzindeki tesîr ile âsûde revandır.
Ferdâ-yı sükûn-perveridir sâl-i cidalin,
Nevmîd düşen kalbe ümid-âver-i candır.
Heycâ-yı maişetteki feryâd-ı mehîbin
Dünyada biraz dindiği an varsa bu andır.
Subhunda baharın şu sabâhat bulunur mu?
Bak çehre-i gabrâya: Nasıl şen, ne civandır!
Her sinede bir kalb-i meserret darabanda,
Her kalpde bir âlem-i eşvâk nihandır.
Raksân oluyor cünbüş-i dûşiyle anâsır,
Güya ki bütün sadr-ı zemin pür-galeyandır.
Eşbâhı da cûşân ediyor feyz-i mübîni,
Yâ Rab bu nasıl rûh-u avâlim-sereyandır!
Bayramda gelir yâda ne hoş hâtıralar ki:
Bin ömre verilmez, o kadar kadri girandır.
Iydin bana dâim görünür levh-i kerîmi:
Mâzi-i tufûlliyyetimin yâd-ı besimi.

*

Birinci gün hava bir parça nâ-müsâitti;
İkinci gün açılıp, sonra pek güzel gitti.
Dedim ki: "Fâtih'e çıksam yavaşça, bir yanda
Durup o âlemi seyreylesem de meydanda,

* *Sırat-ı Müstakim*, 14 Teşrinievvel 1324/ 27 Ekim 1908, c. 1, nr. 10, s. 149-150.
Şiir, *Sırat-ı Müstakim*'de "Safahat-ı Hayattan" genel başlığı ile sunulmuştur.

Ziyaret etsem ehibbâyı sonradan... Hoş olur.
Bütün gün evde oturmak ne olsa pek boş olur."
Bu arzû-yu tenezzüh gelince, artık ben
Durur muyum? Ne gezer! Fırladım hemen evden.
Gelin de bayramı Fatih'te seyredin, zira
Hayale hatıra sığmaz, o herc ü merc-i safa,
Kucakta gezdirilen bir karış çocuklardan
Tutun da, ta dedemiz demlerinden arta kalan,
Asırlar ölçüsü boy boy asalı nesle kadar,
Büyük küçük bütün efrâd-ı belde, hepsi de var!
Adım başında kurulmuş beşik salıncaklar,
İçinde darbuka deflerle zilli şakşaklar.
Biraz gidin: Kocaman bir çadır... Önünde bütün
Çoluk çocuk birer onluk verip de girmek için
Nöbetle bekleşiyorlar. Aceb içinde ne var?
"Caponya'dan gelen, insan suratlı bir canavar!"
Geçin: Sırayla çadırlar. Önünde her birinin
Diyor: "Kuzum girecek varsa, durmasın girsin."
Bağırmadan sesi bitmiş ayaklı bir ilan.
"Alın gözüm, buna derler..." sadâsı her yandan.
Alettirikçilerin keyfi pek yolunda hele:
Gelen yapışmadan bir mutlaka o saplı tele...
Terazilerden adam eksik olmuyor; birisi
İnince binmede artık onun da hemşerisi:
"Hak okka çünkü bu kantar... Firenk icadı gıram
Değil! Diremleri dört yüz, hesapta şaşmaz adam."
– Muhallebim ne de kaymak!
– Şifalıdır macun!

Simit mi istedin ağa?
–Yokmuş onluğum, dursun.

O başta: Kuskunu kopmuş eyerli düldüller,
Bu başta: Paldımı düşmüş semerli bülbüller!
Baloncular, hacıyatmazcılar, fırıldaklar,
Horoz şekerleri, civ civ öten oyuncaklar;
Sağında atlıkarınca, solunda tahtırevan;
Önünde bir sürü çekçek, tepende çifte kolan.
Öbek öbek yere çökmüş kömür çeken develer...
Ferâğ-ı bal ile birden geviş getirmedeler.
Koşan, gezen, oturan, maniler düzüp çağıran,
Davullu zurnalı "dans!" eyleyen, coşup bağıran
Bu kâinât-ı sürûrun içinde gezdikçe,
Çocukların tarafındaydı en çok eğlence.
Güzelce süslenerek dest-i nâz-ı mâderle;
Birer çiçek gibi nevvâr olan bebeklerle
Gelirdi safa-i mevvâc-ı ıyde başka hayat...
Bütün sürûr-u şetaretti gördüğüm harekât!
Onar parayla biraz sallanırdılar... Derken,
Dururdu "yandı" sadâsıyla türküler birden.
– Ayol, demin daha yanmıştı â! Herif sen de...
– Peki kızım, azıcık fazla sallarım ben de.

"Deniz dalgasız olmaz,
Gönül sevdasız olmaz,
Yâri güzel olanın
Başı belâsız olmaz!
Haydindi mini mini maşallah
Kavuşuruz inşallah..."

Fakat bu levha-i handana karşı, pek yaşlı
Bir ihtiyar kadının koltuğunda, gür kaşlı,
Uzunca saçlı güzel bir kız ağlayıp duruyor.
Gelen geçen, bu niçin ağlıyor diyor, soruyor.
– Yetim ayol... Bana evlâd belasıdır bu acı.
Çocuk değil mi? "Salıncak" diyor...

–Salıncakçı!

Kuzum, biraz bu da binsin... Ne var sevabına say.
Yetim sevindirenin ömrü çok olur...

–Hay hay!

Hemen o kız da salıncakçının mürüvvetine,
Katıldı ağlamayan kızların şetaretine.

27 Ekim 1908

HASBIHAL*

Ey bülbül-ü ter-zebân-ı irfan,
Dem-beste nevalarınla vicdan.
Hem-safvet-i rûh olan o âvâz
Oldukça harîm-i canda dem-sâz,
Pâmâlim olur bütün avâlim;
Lâhûta kadar çıkar hayalim.
Eşvâkıma dar gelir de eb'âd,
Eyler fikrim fezalar icad!
Ey nûr-u mübîni Kibriya'nın,
Sinem olamaz mı asumanın?
Gökler mi bütün karargâhın?
Hiç yerlere uğramaz mı râhın?
Ey tâir-i nâz-ı sidre-pervâz,
Kalbimde olaydın âşiyan-sâz;
Bir başka terane gûş ederdin,
Ruhum gibi sen de cûş ederdin.
Yâdımda duran neşâidinden
Daim cezebât içindeyim ben.
Verdikçe derûna vecd o aheng,
Dünya nazarımda teng olur teng
Azadesi büsbütün kuyûdun,
Bir şi'r-i sema-zemin sürûdun!
Bir şi'r-i revân ki: Cûy-u carî
Feyziyle bahar-ı ömre sâri
Bir nağme ki ruhtur, ledündür;
Kur'ân gibi râsihîn içindir.
Bir nâle ki şevk-sûz-u idrâk
Havlinde nidâ-yı "mâ-arafnâk!"
Ey şâir-i râzdan-ı mülhem,

* *Sıratı Müstakim*, 11 Kânunuevvel 1324/ 24 Aralık 1908, c. 1, nr. 18, s. 277.

Hasbıhal'in *Sıratı Müstakim*'deki yayımı sırasında altta, şiirin yazıldığı tarih de veriliyor: 10 Mayıs 1321/23 Mayıs 1905.

Ben razına olmasam da mahrem,
Hayrân-ı kemâlinim... Beyânın
Güya ki hitabıdır Hüda'nın!
Ey subh-u ezel cebîn-i safı,
Envârının olmaz inkişâfı.
Yeldâ-yı adem cihanı alsa,
Eşbâh bütün zalâma dalsa,
Hâlâ görünür o rûhü'l-ervâh
Bir cevv-i münîr içinde sebbâh!
Ey safha-i vechi âyet-i nûr,
Cebhende meâl-i kevn mestur;
Çeşminde ziyâ-yı sermediyyet;
Sönmez ebedî sirâc-ı kudret,
Lâhût ile âşinâ nigâhın
Ecrâm-ı şühûd-i intibahın!
Her dem lemeân eder o merdüm,
Mihrakı da zâhirât-ı encüm!
Her subh gelir nesîm-i dilcû
Dûşunda şemîm-i nâz-ı gîsû.
Eyler yeniden hevâ-yı dîdâr
Bir nefha ile beni hevâ-dâr!
Sevda kesilir bütün süveydâ,
Güya açılır nikâb-ı Leylâ.
Kehvâre-i dilde nâim ümmîd
Eyler uyanıp figânı teşdîd.
Susturmak için o tıfl-ı zârı,
Kalkar ararım Leyâl-i târı!
Ey leyli, vakârının misâli,
Yahut bana karşı infiali!
Vakta ki eder revâk-ı deycûr
Altında yatan cihanı mahmur,
Etrafta kalmayınca bir ferd,
Hem-râhım olur hâyâl-i şeb-gerd.
Kalkar gezerim garîb ü tenha;
Bir yer bulurum sükûnet-ârâ.
Fevkimde sema-yı encüm-âlûd;

Pişimde ridâ-yı leyl-i memdûd;
Yâdımda neşâid-i kemâlin;
Karşımda hayal-i yâl ü bâlin;
Âzâde kuyûd-i mâsivâdan,
Bî-gaile havftan, recâdan;
Bir bezm-i fütûh açar ki vicdan:
Lebrîz-i safâ-yı aşk olur can.
Tasvir değil o zevki hatta
Mümkün olamaz tasavvur asla!
Yâ Rab o ne feyz-i cûş ber-cûş!
Yâ Rab o ne leyle-i ziyâ-pûş!
Yâ Rab o ne cilve cilve envâr!
Yâ Rab o ne lem'a lem'a dîdâr!
Yâ Rab o ne encümen, ne âlem!
Yâ Rab o ne mahfil-i muazzam!
Ey leyl, nehârın olmasaydı...
Ey neşve, humarın olmasaydı!
Bîdârın iken uyanmasaydım;
Dünya var imiş inanmasaydım!
Ey yâr-i vefâ-güzîn-i canım,
Verdiyse melâl dâstânım,
Mutadın olan inayetinle
Susturma bu rûh-u zârı, dinle!
Hep velvele-i hayat dinse,
Düşmez bu zavallı rûh ye'se.
Olmazsa zemin, zaman müsâid;
Feryadına âsüman müsâid!
Gönder bana sen de neyse derdin.
Yâdında mı bir zaman ne derdin?
Müstakbeli almayıp hayale!
Gel biz dalalım bu hasbıhale!
Edvâr-ı hayat perde perde...
Allah bilir ne var ilerde.

24 Aralık 1908

SELMA*

"Hemşirezâdemdir, dört yaşında öldü."

Bütün gün işte boğuştum, içim sıkıldı, yeter!
Yarın da aynı mezâhimle uğraşıp duracak
Değil miyim? Bana öyleyse, şimdilik ister
Ferağ içinde düşünmek, vücûdu yormayarak.
Hayat, ceng-i maişet; cihansa marekedir
Zaman zaman bu sükûnlar birer mütârekedir."
Dedim zemine uzandım. Fakat huzur o ne zor!
Dakika sürmedi hatta benim bu yaslanmam...
Bir eski komşu gelip: "Validen selâm ediyor,
Diyor ki: Hasta ağırlaştı durmasın, akşam
Hemen bizim eve gelsin" deyince davrandım,
O âşiyân-ı perişana doğru yollandım.

Sarıldı boynuma annem, girince ben içeri.
Diyordu ağlıyarak:
– Görme Akif'im çocuğu!

Senin değil, yedi kat ellerin yanar ciğeri,
Ölüm döşekleri üstünde görse yavrucuğu.
Şükür, bugün azıcık farklıdır, diyorduk dün...
O pembe pembe yanaklar kireç kesildi bugün!

Filân hekim dediler. Geldi baktı, anlamadı.
Hayır, filân daha bir anlayışlıdır dediler.
Meğer yalan yere çıkmış o sersemin de adı!
Bırak ki anlasalar var mı çâre hiç? Ne gezer!
Hekim ilâçları oğlum, bütün tesellidir.
İlâç yiyip iyi olmak, o bir tecellîdir.

* *Sırat-ı Müstakim*, 2 Teşrinievvel 1324/15 Ekim 1908, c. 1, nr. 8, s. 116-117.
Bu şiir *Sırat-ı Müstakim*'de, Sahafat-ı Hayattan genel başlığı ile veriliyor.

Kesildi kardeşin artık yemekten, içmekten;
Lakırtı dinlemiyor, kendini helak ediyor.
O hastadan daha şâyân-ı merhamet... Görsen...
Dedikçe "Anne çocuktan ümidi kes... Gidiyor!"
Telâş içinde kalıp büsbütün şaşırmadayım.
Eğer yetişmese imdada yok mu komşu hanım...

– Görünmüyor, hani hemşire nerdedir? Gelsin.
Benim sözüm ne kadar olsa başkadır, belki
Biraz bulurdu teselli...

– Nasıl da söylersin!

Lakırdı kâr edecek kim? Duyar mı hiç beriki?
Kolay bir iş mi? Senin anne olduğun var mı?
Çocuk o halde iken anne sözden anlar mı?

Bu hem kaçıncı felâket? Beşinci! Yâ Rabbi,
Tamam beşinci seferdir ki kız ölüm görecek!
Bu son ümidi de şayet giderse dördü gibi,
Zavallı kendini vaktinden evvel öldürecek.
Çıkıp da gör hele bir kerre şimdi Selma'yı...
Ne hale koydu felek, git de bak o simayı!

Sabahleyin dili, baktım biraz ağırlaşıyor...
Melil melil bakıyor şimdi bülbül evlâdım!
Ne zalim illet imiş: Bir çocukla uğraşıyor...
O olmasaydı da ben keşke hasta olsaydım.
Şikayet olmasın amma tahammülüm bitti...
Günaha girmedeyim durmuşum da bak şimdi!

Ne manzaraydı ki bir kuş kadar uçan o melek
Dururdu bî-hareket, kol kanad kımıldamıyor!
Gözünde nûr-u nazar titriyor, hemen sönecek...
Dudakta nâtıka donmuş; kulak söz anlamıyor!
Türâb rengine girmiş cebîn-i simini;
Ölüm merâreti duydum, öpünce leblerini!

Başında annesi, matem tecessüm etmiş de
Kadın kıyafeti almış gibi durur mebhût;
Yanında komşu kadınlar hurûşa âmâde,
Eğerçi ortada dönmekte bir mehîb sükût.
Girince ben odadan hepsi kalktılar ayağa,
Kızıyla annesi mıhlıydılar fakat yatağa!

Dedim: Nedir bu senin yaptığın, düşünsene bir...
Bırak şu hastayı artık biraz da kendisine.
Ne çare, hükm-ü kader akıbet zuhura gelir,
Cenaze şekline girmekte böyle faide ne?
Senin bu yaptığın Allah'a karşı isyandır;
Asıl felâkete sabreyleyenler insandır...

Şu yolda başlayan âvâre bir talâkatle,
Devam edip gidiyordum ben içtihadımda...
Ne oldu, hastaya bir şey mi oldu, anlamadım...
O beht içindeki kızdan kemâl-i şiddetle,
Şu sayha koptu ki, hâlâ enini yâdımda:
"Ne taş yüreklisiniz... Âh gitti evlâdım..."

15 Ekim 1908

MERHUM İBRAHİM BEY*

Dönen muhît-i nigâhımda yâl ü bâlindir,
Bütün hayalim o fevka'l hayal hâlindir.
Zalâm-ı hayrete düşmüş, batar çıkarken ümit
Önünde rehber olan meş'alem hayalindir.
Sema-güzîn olarak gittin ey İlâhî nûr,
Peyinde şimdi ufuktan geçen zılâlindir.
Bu kâinat senin hâtıranla hep lebrîz:
Zemin, zaman bana yâd-âver-i cemâlindir.
Bütün cihâtta akseyliyen hemâlindir,
Esir, sanki bir âyîne-i celâlindir!
Nücûm-u lâmia-zâ bârikât-ı irfanın,
Leyâl, ihâta-i eşyadaki kemâlindir.
Seher o nâsiyeden bir nişân-ı feyzâ-feyz,
Şafakta dalgalanan renk reng-i âlindir.
Ulüvv-i kâ'bını tasvir eder nigâhımda
Sema, olanca vuzûhuyle bir misâlindir.
Cibâl, heykel-i sâhib-vekâr-ı azmindir.
Suhûr, hiffete düşman olan hısâlindir.
Bulut yemin-i leâli-nisâr-ı cûdundur,
Güneş müfekkire-i herdem-iştiâlindir.

* *Sırat-ı Müstakim*, 30 Teşrinievvel 1324/12 Kasım 1908, c. 1, nr. 1, s. 181-182.
Akif bu şiirin sonuna yazdığı tarihi de kaydediyor. 12 Mayıs 1321/ 25 Mayıs 1905.

Bu arada Akif şiirin başında, merhum İbrahim Bey hakkında geniş bilgiler de veriyor. Başlıkla şiir arasına yerleştirilen bilgi şu şekildedir.

"İbrahim Bey merhum ki tabâbet-i baytariye ulemâsındandır. Hâk-i pâk-i Şark'ın yetiştirdiği nevâdir-i irfan ve faziletin biridir. Merhumu yakından tanıyanlar dört sene evvelki fecîa-i irtihâlinin millet için ne elim bir ziya, hükûmet için ne azîm bir hacâlet olduğunu teslimde tereddüt etmezler. Şark'ın, Garb'ın bedâyi'-i ilm ü fennini toplayıp hafızasına doldurmuş; mahfûzatını muhâkemâtıyla, meşhûdâtıyla şâyân-ı hayret bir surette tevsî etmiş; Şark'ın her tarafını defeât ile dolaşmış; Garb'ın en medenî memâlikini görmüş, gezmiş; elsine-i Şarkıyyeyi edebiyâtıyle bilir; Fransız, Rus lisanlarını hakkıyla öğrenmiş olan bu büyük adam fıtraten mahviyyete âşık, iştihara düşman olmasaydı, emînim ki hükûmet-i sabıkanın o sabıkalı ricali yüzünden gurebâ hastahânelerinde ölen öyle bir hakîm-i zü-fünûnu tanımak için kâriîn-i kiram benim gibi bir âcizin delâletine müftekir kalmazdı!"

Akif'in en yakın arkadaşlarından Mithat Cemal, İbrahim Bey hakkında şunları söylüyor:

"İbrahim Bey Baytar Miralayıdır. Bir yolculukta tanışmışlardır. Temiz seciyesiyle Akif'e gençliğinde güzel bir örnek, kafa kıymetiyle de iyi bir arkadaş oldu."

Tulû levha-i rengîn-i ibtisâmmdır
Gurûb, safha-i gamgîn-i infialindir.
Havada mevcelenir sânihât-ı kudsiyyen,
Riyâh, ruhumu pür-cûş eden mekâlindir.
Çemende cilveler eyler bahâr-ı dîdârın,
Sabâ nüvîd-i ümîd-âver-i visalindir.
Şitâ peyinde hurûşan kıyâmet-i kübrâ,
Rebî, hâtıra-i şi'r-i lâ-yezâlindir.
Hülâsa, nazra-i im'ânımın önünde cihan
Senin sahîfe-i zâtın, senin mealindir.

Senin hayal-i sahihin ki bir zaman ey yâr,
Edince leyle-i ruhumda bin emel bîdâr;
Kıyas ederdim açılmış sabâh-ı istikbâl
Bugün bulutların altında eylemekte karar!
Garib, şâm-ı gariban kadar hazin oluyor,
Nigâh-ı rikkatimin karşısında fecr-i bahar.
Birer bürehne kadîd-i mehîbi andırıyor
Hayat hulle-i sebzinde cilveger eşcâr.
Bütün bu sâha-i hadrâ, bu nev-demîde çemen
Yeşil bir örtünün altında bir amîk mezar!
Sımâh-ı canıma bin uhrevî sada geliyor
Neşîdeler okuyorken gusûn-i terde hezâr.
Temevvüc eyleyerek gözlerinde jale-i nûr
Şükûfe-zârda güya ki ağlıyor ezhâr.
Senin sahîfe-i zâtın, senin mealin iken
Bütün cihân-ı bedâyide müncelî âsâr,
Samîm-i ruhumu pür-cûş ü bîkarâr ediyor
Bugün o sîne-i hilkatte inleyen eş'âr!
Muhit şimdi şebistân-ı iğtirâbındır:
Bugün uyanmıyor artık o nazenin eshârl
Sen ey semalar işrâk eden ziyâ-yı ezel,
Bu hâkdânı bıraktın peyinde zulmet-zâr!
Gerildi bir ebedî perde beynimizde, senin

Açıldı pîş-i celâlinde âlem-i dîdâr.
Cihan cihan dolaşırsın feza-yı lâhûtu,
Nasıl ki yâd-ı hazinin gezer diyar diyar!
Hayat varsa senin sermedi hayatındır,
Azâp yoksa, bu fânî hayat-ı velveledâr.
Sükûnu nerde bulur âh kalb-i mehcûrum?
Derûn-u sinede bin herc ü merc-i dâim var!

Demek, görünmiyeceksin ilelebed bana sen,
Demek uzaktasın ey yâr-ı mihriban benden
Hayata sen beni rabt eylemis iken, şimdi
Aceb nasıl yaşşarım söyle, ah sensiz ben?
"Günün birinde gelirsin de eski âlemler
Devam eder yine birlikte öyle şatır, şen...
Bu gîrûdâr-ı maişetten el çeker, ararız
Seninle sîne-i uzlette gizli bir me'men...
Karışmayız şu cihanın nebûd ü bûduna hiç,
Nasıl ki bunca zamandır karışmadık zaten!
Uzakta aksede dursun o hây u hûy-i mehîb...
Sükûn içinde biz ey dost yek-revan, yek-ten,
Devam eder gideriz her zamanki âhenge,
Döner muhitimiz üstünde hep senin nağmen...
Beyân-ı ukde-güdâzınla mübhemât-ı şuûn
Yavaş yavaş açılıp bir vuzuh olur rûşen.
Verâ-yı perde-i kudrette gizlenen razın
Önünde feyz-i beyânın açar da bin revzen,
Âyân olur o zaman karşımızda âlem-i rûh,
Düşüp gider gözümüzden bütün kuyûd-u beden!
Birer terâne-i ilham olan neşâidini
Kemâl-i vecd ile tekrar dinlerim..." derken,
Bugün emellerimin hepsi ser-nigûn oldu...
Meğerse olmayacakmış ne bir gelen, ne giden!
Meğer açılmayacakmış müebbeden artık
O perde perde hakaik, o ukdeler, o dehen!
Yazık ki yükselerek matla'ında etti karar
O lem'a lem'a sünûhât... Hem de pek erken!
Niçin gurûb ediverdin sen ey sitâre-i Şark,
Henüz kemâlini derk etmeden zavallı vatan?

Şu son zamanda zıyâın kadar zıyâ-ı elim
İsabet etmedi âfâk-ı Şark'a, İbrahim!
Eğerçi milletin ümmîd-gâh-ı ikbâli
Olan beş on büyük âdem, beş on vücûd-u kerîm
Birer birer heder olmuştu senden evvelce...
Senin peyinde fakat kaldı bin ümîd-i akîm!
Yarım asırda uyanmış çerâğ-ı feyze bakın:
Bir anda oldu sönüp perde-pûş-u hâk-i remîm!
Tasavvur eyleyemezdim ki ansızın dursun
Felâh-ı ümmet için çırpınan o kalb-i rahim!
Tahayyül eyliyemezdim ki seyrden kalsın
Muhit-i şarkta cevlân eden o fikr-i hakîm
Ridâ-yı hâke büründün sen ey sirâc-ı edeb,
Fakat o lem'a ki yadımdadır... Zevali adîm
Durup mezarının üstünde ağladıkça sehâb;
Gelip basında enin eyledikçe rüh-i nesîm;
İnip melâik-i rahmet cihân-ı bâlâdan,
Harlm-i kabrine ettikçe her zaman ta'zlm;
Bahar vakti çiçeklerde yâd-ı enfâsın
Meşâm-ı cana duyurdukça bin lâtif şemim;
Döner hayalimin en muhterem hariminde
Senin o tayf-ı lâtifin ey âşinâ-yı kadim!
Musâb olan yalınız ailen midir? Heyhat
Bıraktın arkada binlerce hânümânı yetim!
Olurdu dest-i teselli-medâr-ı lütfunla
Sirişk içinde yüzen çehreler bir anda besim;
Ederdi cûd-u merâhim-nümûd-u feyyazın
Hazâin olsa bütün ehl-i fakaya taksim.
O bir cihân-ı fezaildi, mahv olup gitti...
Nedir niçindir İlâhi, bu inkılâb-ı azim?

Eyyâd-ı güzîn-i ihtiramı,
Ruhumda hayatının devamı;
Ey lem'a-i feyzinin tamamı,

Subh-u ezelînin ihtişamı;
Amaline dar gelince nâsût,
İkbâline sîne açtı lâhût.

Bakmaz da bu dâr-ı ibtilâya,
Ruhun can atardı itilâya;
En sonra o nûr-u ars-pâye
Yükseldi civâr-ı Kibriya'ya...
Dem şimdi dem-i saadetindir:
Ervah nedîm-i hazretindir.

Tevfik olarak yolunda hem-râh,
Aştın şu feza-yı târı nâgâh;
Tâ fecr-i bekada oldun agâh...
Hâlâ gidiyorsun Allah Allah!
Pervâzına yok mudur tenâhî?
Ey tâir-i gülşen-i İlâhî!

Her gül dibi medfen-i hayalin,
Her gonca kitabe-i kemâlin;
Her yerde nihân olan cemâlin,
Her yerde âyân olan mealin;
Bir yerde görünmüyorsun amma;
Her yerde bedâyiin hüveydâ!

Ey sen ki harîm-i Hakk'a mahrem
Oldun da yabancın oldu âlem;
Yâd eyleyecek misin ki bilmem?
Dünya denilen bu sicn-i matem
Hâlâ bana dâr-ı imtihandır...
Kurtulmadım işte an bu andır!

Ey yâr-ı azîz-i gam-küsârım,
Mahvoldu Hüda bilir kararım,
Sarsıldı olanca ıstıbarım;
Bî-zâr peyinde rûh-u zarım!
Gittin, beni kimsesiz bıraktın,
Yaktın beni hasretinle yaktın!

12 Kasım 1908

AZİM*

Sadi, o bizim Şark'ımızın rûh-u kemâli,
Bir ders-i hakikat veriyor, işte meali:

"Vaktiyle beş on kafile sahraya düzüldük;
Gündüz yürüdük hep, gece bir menzile geldik.
Çok geçmedi, baktım bir adam hâsir ü hâib
Koşmakta... Meğer eylemiş evlâdını gâib.
Biçâre gidip haymelerin hepsine sormuş:
Bir taş bile görmüşse, hemen oğluna yormuş.
Âvâre peder, nerde bulursun onul derken...
Gördüm ki ciğer-pâresinin tutmuş elinden,
Lebrîz-i meserret geliyor bizlere doğru,
Taşmış da gözünden akıyor şimdi süruru!
Yaklaştı şütürbâna nihayet, dedi yekten:
"Evlâdımı buldum... Nasıl amma? Onu bilsen...
Karşımda ne görsem, o dedim, geçmedim asla.
Aldatsa da tahminimi binlerce heyûlâ,
Azmimde fütur eylemedim, ye'si bıraktım...
Mâdâm ki dünyadadır elbet bulacaktım....
Kumlarda yüzüp, zulmetin a'mâkına daldım;
Hep rûh kesildim... Ne boğuldum, ne bunaldım.
Tevfik-i İlâhî edip en sonra inayet,
Gördüm gözümün nurunu karşımda nihayet."

İm'an ile baksak oluyor işte nümâyan,
Sadi bize göstermede bir meslek-i irfan:
Bir gaye-i maksûda şitâb eyleyen âdem,
Tutmuşsa bidayette eğer azmini muhkem,
Er geç bulacak sa'y ile dil-hâhını elbet.
Zîrâ bu şu'ûn-zâr-ı tecellîde, hakikat,
Tevfik taharriye, taharri ona âşık;

* *Sıratı Müstakim*, 29 Kânunusani 1324/ 11 Ocak 1909, c. 1, nr. 25, s. 389

Azmin de emel lâzımıdır, gayr-ı müfârık.
Olsun da emel azm ü taharriye mukârin;
Tevfik zuhur eylemesin sonra... Ne mümkin!
Bazen iki üç haybet olur rehzen-i ümmîd...
İnsan o zaman etmelidir azmini teşdîd.
Ye'sin sonu yoktur, ona bir kerre düşersen
Hüsrana düşersin, çıkamazsın ebediyyen!
Mahkûm olarak ye'se şu biçâre peder de,
Evlâdını şayet o karanlık gecelerde,
Vazgeçmiş olaydı aramaktan, ne bulurdu?
Elbette biri candan, biri canandan olurdu!

11 Ocak 1909

SEYFİ BABA*

Geçen akşam eve geldim. Dediler:
– Seyfi Baba
Hastalanmış, yatıyormuş.
– Nesi varmış acaba?
– Bilmeyiz, oğlu haber verdi geçerken bu sabah.
–Keşke ben evde olaydım... Esef ettim, vah vah!
Bir fener yok mu, verin... Nerde sopam? Kız çabuk ol.
Gecikirsem kalırım, beklemeyin... Zira yol
Hem uzun, hem de bataktır...
– Daha âlâ, kalınız:

Teyzeniz geldi bu akşam, değiliz biz yalınız.

Sopa sağ elde, kırık camlı fener sol elde;
Boşanan yağmur iliklerde, çamur ta belde.
Hani, çoktan gömülen kaldırımın, hortlayarak,
"Gel" diyen taşları kurtarmasa, insan batacak.
Saksağanlar gibi sektikçe birinden birine,
Boğuyordum müteveffayı bütün aferine.
Sormayın derdimi, bitmez mi o taşlar giderek,
Düştü artık bize göllerde pekâlâ yüzmek!
Yakamozlar saçarak her tarafından fenerim,
Çifte sandal yüzüyorduk, o yüzer ben yüzerim!
Çok mu yüzdük bilemem, toprağı bulduk neyse;
Fenerim başladı etrafını tektük hisse.
Vâkıa ben de yoruldum, o fakat pek yorgun...
Bakıyordum daha mahmurluğu üstünde onun:
Kâh olur, kör gibi çarpar sıvasız bir duvara;
Kâh olur, mürde şuââtı düşer bir mezara;
Kâh bir sakfı çökük hanenin altında koşar;
Kâh bir mabed-i fersûdenin üstünden aşar;

* *Sırat-ı Müstakim*, 4 Kânunuevvel 1324/ 17 Aralık 1908, c. 1, nr. 17, s. 261-262.

Akif, *Seyfi Baba*'nın altına yazıldığı tarihi de kaydediyor. 15 Kânunusani 1323/28 Ocak 1908. Ayrıca şiirin *Sırat-ı Müstakim*'deki yayımı sırasında, Safahat-ı Hayattan genel başlığı ile sunulduğu görülüyor.

Vakt olur pek sapa yerlerde, bakarsın dolaşır;
Sonra en korkulu eşhasa çekinmez, sataşır;
Gecenin sütre-i yeldâsını çekmiş, üryan
Sokulup bir saçağın altına güyâ uyuyan
Hânüman yoksulu binlerce sefilân-ı beşer;
Sesi dinmiş yuvalar, hâke serilmiş evler;
Kocasından boşanan bir sürü biçâre karı;
O kopan rabıtanın, darmadağın yavruları;
Zulmetin yer yer, içinden kabaran mezbeleler:
Evi sırtında, sokaklarda gezen aileler!
Gece rehzen, sabah olmaz mı bakarsın, sâil!
Serseri, derbeder, âvâre, harami, katil...
Böyle kaç manzara gördüyse bizim kör kandil
Bana göstermeli bir kerre... Niçin belli değil!
Ya o biçâre de rahmet suyu nûş eyleyerek,
Hatm-i enfâs edivermez mi hemen "cız!" diyerek?
O zaman sâmianın lâmisenin şevkiyle
Yürüyen körlere döndüm, o ne dehşetti hele!
Sopam artık bana hem göz, hem ayak, hem eldi...
Ne yalan söyliyeyim kalbime haşyet geldi.

Hele yâ Rabbi şükür, karşıdan üç tane fener
Geçiyor... Sapmayarak doğru yürürlerse eğer,
Giderim arkalarından... Yolu buldum zaten.
Yolu buldum diyorum, gelmiş iken hâlâ ben!
İşte karşımda bizim yârı kadîmin yurdu.
Bakalım var mı ışık? Yoksa muhakkak uyudu.
Kapının orta yerinden ucu değnekli bir ip
Sarkıtılmış olacak, bir onu bulsam da çekip
Açıversem... İyi amma kapı zaten aralık...
Galiba bir çıkan olmuş... Neme lâzım, artık,
Girerim ben diyerek kendimi attım içeri,
Ayağımdan çıkarıp lastiği geçtim ileri.
Sağa döndüm, azıcık gitmeden üç beş basamak

Merdiven geldi ki zorcaydı biraz tırmanmak!
Sola döndüm, odanın eski şayak perdesini,
Aralarken kulağım duydu fakirin sesini:

– Nerde kaldın? Beni hiç yoklamadın evlâdım!
Haklısın, bende kabahat ki haber yollamadım.
Bilirim çoktur işin, sonra bizim yol pek uzun...
Hele dinlen azıcık, anlaşılan yorgunsun.
Bereket versin ateş koydu demin komşu kadın...
Üşüyorsan eşiver mangalı, eş eş de ısın.

Odanın loşluğu kasvet veriyor pek, baktım
Şu fener yansa deyip bir kutu kibrit çaktım.
Hele son kibriti tuttum da yakından yüzüne,
Sürme çekmiş gibi nûr indi mumun kör gözüne!
O zaman nîm açılıp perde-i zulmet, nâgâh
Gördü bir sahne-i uryân-ı sefalet ki nigâh,
Şâir olsam yine tasviri olur bence muhal:
O perişanlığı derpiş edemez çünkü hayal!

Çekerek dizlerinin üstüne bir eski aba,
Sürünüp mangala yaklaştı bizim Seyfi Baba.
– Ihlamur verdi demin komşu... Bulaydık şunu bir.
– Sen otur, ben ararım...
- Olsa içerdik, iyidir...
Aha buldum, aramak istemez oğlum, gitme...
Ben de bir karnı geniş cezve geçirdim elime,
Başladım kaynatarak vermeye fincan fincan,
Azıcık geldi bizim ihtiyarın benzine kan.

– Şimdi anlat bakalım, neydi senin hastalığın?
Nezle oldum sanırım, çünkü bu kış pek salgın.
– Mehmed Ağa'nın evi akmış. Onu aktarmak için
Dama çıktım, soğuk aldım oluyor on beş gün.
Ne işin var kiremitlerde a sersem desene!

İhtiyarlık mı nedir, şaşkınım oğlum bu sene.
Hadi aktarmayayım... Kim getirir ekmeğimi?
Oturup kör gibi nâmerde el açmak iyi mi?
Kim kazanmazsa bu dünyada bir ekmek parası:
Dostunun yüz karası; düşmanının maskarası!
Yoksa yetmiş beşi geçmiş bir adam iş yapamaz.;
Ona ancak yapacak: Beş vakit abdestle namaz..
Hastalandım, bakacak kimseciğim yok; Osman
Gece gündüz koşuyor iş diye, bilmem ne zaman
Eli ekmek tutacak? İşte saat belki de üç
Görüyorsun daha gelmez. - Yalınızlık pek güç.
Bazı bir hafta geçer, uğrayan olmaz yanıma;
Kimsesizlik bu sefer tak dedi artık canıma!
– Seni bir terleteyim sımsıkı örtüp bu gece!
Açılırsın sanırım, terlemiş olsan iyice.

İhtiyar terliye dursun gömülüp yorganına...
Atarak ben de geniş bir kebe mangal yanına,
Başladım uyku taharrisine, lâkin ne gezer!
Sızmışım bir aralık neyse yorulmuş da meğer.
Ortalık açmış uyandım. Dedim artık gideyim,
Önce amma şu fakir âdemi memnun edeyim.
Bir de baktım ki: Tek onluk bile yokmuş kesede;
Mühürüm boynunu bükmüş duruyormuş sade!
O zaman koptu içimden şu tehassür ebedî:
Ya hamiyyetsiz olaydım, ya param olsa idi!

17 Aralık 1908

İNSAN*

"Ve tez-umu enneke cirmün sagirün
Ve fike'ntave'l âlemü'l ekber."
(Hazreti Ali)

Haberdar olmamışsın kendi zatından da hâlâ sen,
"Muhakkar bir vücûdum!" dersin, ey insan fakat bilsen...
Senin mâhiyyetin hatta meleklerden de ulvîdir:
Avalim sende pinhandır, cihanlar sende matvîdir:
Zeminlerden, semalardan taşarken feyz-i Rabbani,
Olur kalbin tecellî zâr-ı-nûrâ-nûr-u Yezdânî.
Musaggar cirmin amma gaye-i sun'-u İlâhîsin;
Bu haysiyyetle pâyânın bulunmaz, bîtenâhîsin!
Edîb-i kudretin beytü'l-kasîd-i şi'ri olmuşsun;
Hakîm-i fıtratin bir anlaşılmaz sırrı olmuşsun.
Esirindir tabiat, dest-i teshîrindedir eşya;
Senin ahkâmının münkaadıdır, mahkûmudur dünya.
Bulutlardan sevâik sayd eder irfân-ı çâlâkin;
Yerin altında madenler bulur nakkaad-ı idrâkin.
Denizler bisterindir, dalgalar gehvâre-i nâzın;
Nedir dağlar, sema-peymâ senin şehbâl-i pervâzın!
Hava, bir refref-i seyyâl-i hükmündür ki bir demde,
Olur dem-sâz-ı âvâzın bütün aktâr-ı âlemde.
Dayanmaz pîş-i ikdamında mâniler müzâhimler;
Kaçar, sen rezm-gâh-ı azme girdikçe muhacimler.
Karanlıklarda gezsen, şeb-çerâğın fikr-i hikmettir,
Ki her işrâkı bir sönmez ziyâ-yı sermediyettir;
Susuz çöllerde kalsan, bedrekan ilhâm-ı sayindir,
Ki her hatvende eyler sâye-küster vahalar zahir.
Ne zindanlar olur hâil, ne menfalar, ne makteller...
Yürürsün sedd-i râhın olsa hatta âhenîn eller.
Yıkar bârû-yu istibdadı bir âsûde tedbirin;
Semalardan inen te'yîdisin güyâ ki takdirin!
Taharriden usanmazsın, tealiden teâliye!
Atıldıkça, atılsam şimdi dersin, başka âtiye!

* *Sıratı Müstakim*, 15 Kânunusani 1324/ 28 Ocak 1909, c. 1, nr. 23, s. 357

Senin en şanlı eyyamında, en mesûd hâlinde,
Bir istikbâl-i dûra-dûr vardır hep hayalinde.
O istikbâledir şevkin, odur ma'şûk-u vicdanın,
O kudsî neşvenin şeydâ-yı bî-ârâmıdır canın.
O şevkin dâim ilcâsıyle seyrin ızırârîdir;
Terakki meyli artık fıtratında rûh-u sâridir!
Bütün esrâr-ı hilkatten haberdâr olmak istersin,
Bu gaybistân-ı hîçâ-hiçten kurtulmak istersin!
Meâdın, mebdein, hâlin ki üç müdhiş muammadır...
Durur edvâr-ı müstakbel gibi karşında hep hâzır.
Koşarsın bunların sevdâ-yı idrâkiyle durmazsın,
Hakikatten velev bir şemme duymazsan oturmazsın.
Serâir perde-pûş-u zulmet olsun varsın isterse...
Düşürmez düştüğün yeldâ-yı hirman ruhunu ye'se:
Emel, meş'al-keşin, bir reh-nümâ hem-râhın olmuşken,
Tehâşi eylemezsin sîne-i deycûra girmekten.
Gelip bir gün tecelli etse mâhiyyât-ı masnûât,
Taharriden geçer, bir dem karar eyler misin? Heyhat!
Tutar mâhiyyet-i Sâni, o en heybetli mâhiyyet
Olur âteş-zen-i ârâmın, artık durma cevlân et!
Tevakkuf yok seninçün, daimî bir seyre tâbisin...
Ne zira hale razısın; ne müstakbelle kaanisin!
Dururken böyle bî-pâyan terakki-zâr karşında;
Nasıl dersin ya "Pek mahdûd bir cirmim" tutarsın da.
Meleklerden büyük, hem çok büyük tebcile mazharsın:
Tekâlifin emânet-gâhısın bir başka cevhersin!
Hayatın eksik olmazken ağır bin bârı arkandan;
Ölümler, korkular savlet ederken hepsi bir yandan;
Şedâid iktihâm etmekte müdhiş bir mekânetle,
Yolundan kalmayıp daim gidersin... Hem ne süratle!
Senin bir nüsha-i kübrâ-yı hilkat olduğun elbet
Tecellî etti artık; dur, düşün öyleyse bir hükmet:
Nasıl olmak gerektir şimdi ef'âlin ki, hem-pâyen
Behâim olmasın, kadrin melâikten muazzezken?

28 Ocak 1909

KÖR NEYZEN*

Elinde nevha-i matem kadar acıklı sadâ
Veren bir eski kamış; koltuğunda bir yedici;
Şu kör dilenci, bakardım, olunca nâle-serâ,
Durup da merhameten dinleyen gelip gidici,
Önünde boynunu bükmüş zavallı keşkülüne,
Atardı beş para, onluk değilse bari yine.

Kırık sazıyla ederken zaman zaman feryâd,
Gelirdi gûşuna-onlukların tanîniyle
Birer nevâ-yı beşaret, birer peyâm-ı vedâd;
Birer sadâ ki neyin sîne-çâk enîniyle
Karışmayıp, yalınız dem tutardı sanki ona!
Bu ses, bu manzara, gayet hazin gelirdi bana.

Muhiti hep mütevâlî leyâl-i dûrâ-dûr...
Sabah yok onun âfâk-ı târ-ı ömrü için!
Yüzünde hande-i ümmîdi andırır bir nûr
Görülmüyor! O mükedder, elim çehre bütün
Kesif bir bulut altında perde-pûş-u melal...
Geçen zamanı karanlık, karanlık istikbâl!

Nasıl hakîkat-i yeldâ? Hayatı git ona sor:
Bulur nazarları dünyayı perde perde zalâm!
Belâyı görmüyor amma bütün belâ görüyor,
Bu kâinat-ı sefalette eyledikçe devam.
Arar bulunduğu yeldâ-yı bî-tenâhîde
Zavallı bir çıkacak yol sabâh-ı ümmîde!

* *Sırat-ı Müstakim*, 20 Teşrinisani 1324/3 Aralık 1908, c. 1, nr. 15, s. 213-214.
Bu şiir, dergide Safahat-ı Hayattan genel başlığı ile veriliyor.

Görür şedâid-i eyyama karşı dûşunda,
Siper vazifesini lime lime bir abacık.
Fakat o sütre-i bîtabı her hurûşunda,
Açar da dest-i inâdıyle rüzgâr; artık
Körün sakındığı üryan vücûdu meydana
Çıkar göğüs gerer, emvâc-ı berf ü bârâna!

Geçende çarşı içinden çıkınca baktım ki:
Çamurlu taşlara yaslanmış inliyor sâil.
Hasırdı şiltesi altında hem de pek eski,
Şadırvan olmasa üstünde yoktu bir hâil.
Duyulmuyordu uzaktan neyin de şimdi sesi,
Yakından ancak işittim o vâpesin nefesi!

O kendi kendine üfler mi, yoksa inler mi?
Ne dinleyen ne duyan var... Bakıp geçer herkes.
Mezardan akseden âvâzı kimse dinler mi?
Zavallı, ölmeye bak, nâle-i tezallümü kes!'
Fakat durun... Yine keşkülde bir tanîn-i medîd
Duyuldu... Âh ne nâzendedir sûrûd-i ümîd!

Şadırvanın, körü altında saklayan saçağı
Delinmemiş mi? Buluttan coşup gelen yağmur,
O sakbeden uzanıp bir sicim gibi aşağı,
Zavallı keşkülü baktım yavaşça kamçılıyor,
Duyunca kör, bunu bir cûş-u merhamet sandı,
Uzandı keşküle heyhat, işte aldandı:
Morarmış elleri boş çıktı, sâde ıslandı!

3 Aralık 1908

ACEM ŞAHI*

"Be-merdî ki mülk-i serâser zemin
Neyerzed ki hûnî çeked ber zemin"
*(Sadi)***

Gürz-i girân-ı zulmünü ey kanlı nâsiye;
Eyvân-ı zer-cidârına as ziynetin diye!
Al kanlı bir kefenle donat hayme-gâhını,
Canlarla yak meşâil-i mâtem-penâhını!
Makberlerin hufeyre-i muzlim-dehanları,
Dendân-ı gayz u kahra şebîh üstühanları
Yâd eylesin mezâlimini tâ ebed senin,
Ey cebhesi kitabesi bin kanlı medfenin!
Ey bir hayale tuhfe kılan bin hakikati,
Ey âhenîn eliyle kazıp kabr-i milleti,
Nûr-u hayat ufuklarını herc ü merc eden,
Leylin şedid zulmetini ruha meze eden!
Envâr-ı mihr-i fikri sen ey hâksâr eden,
Meyyitlerin izâmı gibi tarumar eden!
Ey hadimi serâçe-i mâtem-feşanların!
Rahş-ı akûr-u zulmüne pâmâl olanların
Gül gonce-i mezarı mıdır tâc-ı devletin?
Tutmuşsa da avâlim-i efkârı şöhretin,
Zannetme ki hükümetinin efseriyledir...

---

* *Sıratı Müstakim*, 23 Teşrinievvel 1324/ 5 Kasım 1908, c. 1, nr. 11, s. 164-165.

Safahat-ı Hayattan genel başlığı ile sunulan şiirin altında, Mehmet Akif ve Mithat Cemal'in isimleri birlikte yer almaktadır. Nitekim şiir dergide yayımlanırken Akif şöyle bir not düşüyor: "Bu manzumeyi Mithat Cemal ile beraber yazmıştık. Bu birinci parça onun, aşağıda gelecek ikinci parça benimdir." Mithat Cemal, *Acem Şahı* başlıklı şiirde kendine ait olan kısmı bilâhare sadeleştirerek, fakat Akif'e ait kısımla birlikte yeniden yayımlama yoluna gitmiştir. Şiirin bu son şekli için, elinizdeki kitabın *İlk Safahat* bölümüne bakılabilir.

** Beyit bu haliyle Şirazlı Sadi'nin *Bostan* adlı eserinde geçmektedir. Anlamı aşağı yukarı şöyledir: "Baştan sona bütün dünya, bir damla kan dökmeğe değer mi?" Dolayısıyla bu beyitle İran Şahı, bir başka İranlı şairin ikazı ile uyarılmak istenmektedir. İran'da 1906'da ilan edilen Meşrutiyet rejimine, parlamento topa tutularak son verilmişti. Bunun üzerine 1909'da vuku bulan ayaklanma ardından Mehmet Ali Şah sürgüne gönderilmiştir. Şiirde sözü geçen Acem Şahı bu kişidir. Dolayısıyla Mehmet Akif ve Mithat Cemal birlikte yazdıkları şiirle, İran'daki baskıcı rejime tavır almakta ve Meşrutiyet taraftarı devrimcilere büyük bir destek vermektedirler. Gene bu arada *Sadi*'nin yukarıdaki beyiti, Akif'in yakın dostu Tahir Olgun tarafından da tercüme edilmiş ve Ömer Rıza Doğrul'un yayıma hazırladığı *Safahat*'ın üçüncü baskısında (1950) dipnot olarak kullanılmıştır.

Yiğitlik namına ederim yemin
Ki arzın tamamen hakimiyeti
Değmez bir damla kan akmasına
Cerh etmesi zulmün kalbi-i milleti.

Sadi'lerin mezâr-ı çemen-ber-sereyledlr.
Sadi'lerln mezarı, evet bir avuç türâb...
Tahtınsa bir cihan ki senin âsüman-meâb!
Lâkin o kabre bence feda taht ü efserin...
Makber-güzin olup da sükût eyleyenlerin
Feryâd-ı vâpesinine değmez bu velvelen...
Mudhik gelir nigâh-ı temaşama hâilen!
Bin mülkü, milleti yok eden pençe-i felek,
Bir şahsı şüphesiz ebedi kılmamak gerek.
Mâzi ki işte makbereler mâverâsıdır,
Milletlerin haziyre-i zâti-cüdâsıdır,
Atfeylesen nlgâhını ka'r-ı zalâmına:
Milletlere gözün ilişir na'ş nâmına!
Dâra'ların o nâsiye-i tarumarını,
Ecdadının izamını, çökmüş mezarını
Plş-i nigâh-i ibretine al da bir düşün...
Çoktur bu rütbe dağdağa bir kabza hâk için!
İklimler alan o muazzam Napolyon'un
Bir hufredir kazandığı şey. İşte bak onun
En son seriri makbere-l mâtemisidir,
Akreplerin nedimi, yılanlar enisidir!
Yer kalmamış sarây-ı muallâna bak utan:
Matem-saraylarla dolu sâha-i vatan!
Emr-i cihan-mutâı bu dünyayı râm eden
Eslâfının -bugün düşünürsek- değil iken
Toprak dolan dehenleri feryada muktedir,
Hâlâ senin bu velvele-i nahvetin nedir?

"Riyaset be-dest-i kesânı hatâst
Ki ez-destşân- desthâ ber Hudâst" (Sâdi[*])

Bu müdhiş velvelen İran'ı daim inletir sanma.
"Muzaffersin!" diyen sesler bütün hâindir, aldanma.
Zafer-yâb olduğun kimdir? Düşün bir kerre, millet mi?
Adalet isteyen bir kavmi vurmak galibiyyet mi?
Nasibin yok mudur bir parça olsun âdemiyyetten?
Nasıl aldırmıyorsun yükselen feryada milletten?
Emin ol bunca mazlumun yüreklerden kopan âhı,
Tependen indirir elbette birgün lânetu'llahı!
Sığınmış olduğun şevket-sarây-ı zulmü pek muhkem
Hayal etmektesin... Lâkin ne bârûlar, ne müstahkem
Penâh-ı bî-amanlar, heybet-i kahhâr-ı Mutlak'la,
Kökünden devrilip bir anda yeksan oldu toprakla!
O bir çok memleket viran edip yaptırdığın eyvan
Harâb olmaz mı? Kabristana dönmüşken bütün İran?
Evet, İran'ı kabristana döndürdün, helak ettin;
Kefen yaptın girîbân-ı ümidi çâk çâk ettin!
"Bütün dünya için bir damla kan çoktur" diyorlar, sen
Şu masûm ümmetin seller akıttın hûn-u pâkinden!
Yüzünden perde-i temkini artık kaldırıp attın:
Ne mâhiyyet, nasıl f irattasın, dünyaya anlattın!

Livâü'l-hamd-i hürriyet iken İslâm için gayet,
Nedir pâmâl-i istibdadın olmak öyle bir râyet?
Kazak celbeyleyip tâ Rusya'dan sâdâtı çiğnettin;
Yezid'in ruhu şâd olsun... Eminim çünkü şâd ettin!
Şehâmet gösterip binlerce Beytullâhı bastırdın;
Şecaat arz edip birçok ricâlullâhı astırdın!
Ne Allah'tan haya ettin, ne peygamberden âr ettin:
Devirdin Kâbe-i ulyâ-yı dini, hâk-sâr ettin!

* *Safahat* üzerine çalışmaları ile tanıdığımız Prof. Dr. Fazıl Gökçek, yukarıdaki beyitin Sadi'nin meşhur eserleri *Bostan* ve *Gülistan*'da bulunmadığını söylüyor. Bu beyite ise şöyle bir mana verdiği görülüyor: "Zulümlerinden halkın Allah'a sığındığı kimselerin devletin başında kalmaları doğru değildir." *Safahat*, Dergâh Yayımları, İstanbul, 2007, s. 142.

Hamâset-perverân-ı kavmi tuttun bir bir öldürdün,
Umûmen Şark'ı ağlattın, umûmen Garb'ı güldürdün.
Hayır, hiç bir gülen yok, sızlıyor Garb'ın da vicdanı,
Görüp ecsâd-ı mazlûmîne meşher hâk-i İran'ı!
O Sadi'ler, o Hafız'lar, o Firdevsi, o Râzi'ler,
Gazâli'ler, o Kutbüddin, o Sadüddin, o Kaadi'ler
Yetiştirmiş; o Örfi'nin, o birçok şems-i irfanın
Ziyasından tenevvür eylemiş iklimi dünyanın,
Bugün makhûr-u nâdânîsidir bir fırka haydudun!
Nedir pinhân olan esrarı, bilmem bunda Mabûd'un?
Hayır, Mabûd'a ircâında yoktur bunların ma'nâ:
Yataklık eylemez caniye -hâşâ- bir zaman Mevlâ.
Şehâmet-perverâ Şâhâ! Zaman bî-dâdı kaldırmaz;
Hata etmektesin şayet diyorsan "Kimse aldırmaz."
Bu istibdada artık bir nihayet ver ki: İstikbâl
Karanlık derler amma işte pek meydanda: İzmihlal!

5 Kasım 1908

İSTİBDÂD*

*Kardeşim Midhat Cemâl'e***

Yıkıldın, gittin amma ey mülevves devr-i istibdâd,
Bıraktın milletin kalbinde çıkmaz bir mülevves yâd!
Diyor ecdadımız makberlerinden: "Ey sefil ahfâd,
Niçin binlerce masûm öldürürken her gelen cellâd,
Hurûş etmezdi mezbûhâne olsun, kimseden feryâd?

Otuz milyon ahâli, üç şakinin böyle mahkûmu
Olup çeksin hükümet nâmına bir bâr-ı meş'ûmu!
Utanmaz mıydınız bir saysalar zâlimle mazlumu?
Siz ey insanlık istidadının dünyada mahrumu,
Semalardan da yüksek tuttunuz bir zıll-i mevhumu!"

O birkaç hayme halkından cihangîrâne bir devlet
Çıkarmış, bir zaman dünyayı lerzân eylemiş millet;
Zaman gelsin de görsün böyle dünyalar kadar zillet,
Otuz üç yıl devam etsin, başından gitmesin nekbet...
Bu bir ibrettir amma olmayaydık böyle biz ibret!

Sema-peymâ iken râyâtımız tuttun zelil ettin;
Mefahir bekleyen âbâdan evlâdı hacîl ettin;
Ne âli kavm idik; hayfâ ki sen geldin sefil ettin;
Bütün ümmid-i istikbâli artık müstahîl ettin;
Rezil olduk... Sen ey kâbus-u hûni, sen rezil ettin!

---

* *Sırat-ı Müstakim*, 1 Kânunusani 1324/ 14 Ocak 1909, c. 1, nr. 21, s. 325-327
Bu şiir *Sırat-ı Müstakim*'de Safahat-ı Hayattan genel başlığı ile sunuluyor.

** Mithat Cemal Kuntay (1885-30 Mart 1956). Akif'in şiir ve sanat alanında en yakın dostu. Nitekim Akif hakkındaki en güzel eseri de o yazdı: *Mehmet Akif Hayatı, Seciyesi*, Sanatı (1939). Mithat Cemal, *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında da Mehmet Akif'i, Raif adlı karakteriyle canlandırmaya çalıştı.

Hamiyyet gamzeden bir pak alın her kimde gördünse,
"Bu bir cani!" dedin sürdün, ya mahkûm eyledin hapse.
Müvekkel eyleyip casusu her vicdana, her hisse,
Düşürdün milletin en kahraman evlâdını ye'se...
Ne mel'unsun ki rahmetler okuttun rûh-u İblis'e!

Değil kâbusun artık, devr-i devlet intibahındır.
Gel ey nâzende hürriyet ki canlar ferş-i râhındır.
Emindir mevki'in: En pâk vicdanlar penâhındır.
Serâpâ mülk-ü Osmâni müeyyed taht-gâhındır.
Serîr-ârâ-yı ikbâl ol ki: Bir millet sipâhındır.

*

Bir gün evvel

Bizim mahalleye poyraz, kışın da uğrayamaz;
Erir erir akarız semtimizde geldi mi yaz!
Bahârı görmeyiz amma lâtif olur derler...
Çiçeklenirmiş ağaçlar, yeşillenirmiş yer.
Demek şu arsada ot bitse nev-bahâr olacak...
Ne var gidip Yakacık'larda dem-güzâr olacak?
Füsûlü dörde çıkarmaz bizim sokaklarımız;
Kurak, çamur, iki mevsim tanır ayaklarımız!
Müneccimin bereket versin, eski takvimi
Haber verir bize, mevsim şehirde gelmiş mi?

Sıcak, ziyade sıcak bir geceydi; baktım ki
Oturmak evde ölümden beter, dedim belki
Çıkar dışarda gezersem biraz nefeslenirim;
Epey de yorgunum amma gelince dinlenirim.
Bizim müsamere meydanı Yayla tümseğidir;
Uzak çekerse de poyraz tutar, yazın iyidir.
Giyip ayağımı çıkarken sopam yetişti hele...

Emin olup gidemem, çünkü vermesek el ele.
Odur cihanda benim, varsa yoksa mutemedim;
Vakur, hatırı mer'î, vefalı, çok denedim.
Bizim sokakları tahmin için deyin ki, Kuyu!
Doğar şehirde güneş, yükselir minare boyu,
İdare kandili karşımda göz kırpar hâlâ,
Gurûb ikindiyi bulmaz, leyâl hep yeldâ!
Nasılsa bedrin o akşam nigâh-ı sîmîni,
Tarassut etmek için sanki evlerin içini;
Dikildi safha-i mînâda semt-i re'simize.
Tavansız evlere yâ Rab, ne hoş bir avize!
Dur ey sirâc-ı ezel, gitme olduğun yerden:
Biraz şu sahne-i deycûru okşasın şulen.
Şuâ-i muhriki altında gündüzün, şemsin
Yanan alınlar için bir hayat olur lemsin...
Açıktı pencereler; sağlı sollu her evden
Gelirdi türlü sadâlar, acıklı, bazen şen.
– Bak anne aydede, bak bak!
–Aman da maşallah!

Değirmi tabla kadar var...
– Susundu Ayşe, günah.

– İlâhi teyze tuhafsın, neden günah olacak?
– Günah dedim ya, bırak şimdi...
– Haydi sen de bunak!

– Bunak munak deme, billahi çarparım elimi...
Aşifteler sizi... Âhir zaman tevekkeli mi?

Evin birinde nevâ-sâz bir güzel ûdi;
Birinde cezbe-feza bir sadâ-yı davudi,
Tilâvet etmede Kurân; gelip geçenlerse
Ayakta irkiliyor incizâb edip o sese.

Duyulmasın mı biraz sonra başka bir acı ses?
Aceb ne var diyerek koştu önceden herkes;
Fakat gidenlere baktım ki kaldırıp tabanı,
Bucak bucak kaçıyor: Kaç bilir misin amanı!
Kısıldı karşıki evlerde mumların hepsi,
Kısıldı sanki bütün bir mahallenin nefesi!
Kesildi nağme-i Kur'ân, kesildi nağme-i sâz;
Zaman zaman duyulan sâde bir rakîk âvâz.
Niçin kaçıştı ahâli, ne var ki yâ Rabbi?
Yavaş yavaş sokulur, anlarım nedir sebebi.

Ne manzaraydı İlâhî, o gördüğüm sahne!
Beş on herif yapışıp bir fakirin ellerine
Sürüklüyor; öteden bir kadın diyor:
– Bırakın!

Kocam ne yaptı? Nedir cürmü bî-günâh adamın?
Zavallının büyük evlâdı öldü askerde;
İkinci oğlu da sürgün Yemen'de bir yerde.
Acıklı, göğsü sakat koyverin, didiklemeyin;
Günahtır etmeyin oğlum, ayıptır eylemeyin.
Efendi kim o ne bilsin? Bilirse hem ne çıkar?
Kilercisiyle uzaktan biraz hısımlığı var.
Geçende komşuyu görmüş, demiş selâm söyle.
Demek alınmayacak Tanrı'nın selâmı bile!
Köpek sürür gibi insan sürüklenir mi ayol?
– Kadın çekil, döverim ha! Sokulma, haydi defol!
– Herif bırak! diyorum... Durdu işte bak nefesi.
– Ne dırlanıp duruyor? Susturun canım şu pisi!
Demez miyim size ben her zaman ki "dağdağasız"
Yapın? Eşek gibi siz hiç lâf anlamaz mısınız?
– Kadın, paşam, ne yaparsın?
Paşam mı? Nerde paşa?

Şu korkuluk gibi dimdik duran herif mi paşa!
Tasavvur et: İki arşın kazık kadar bir boy!
Getir de üstüne kalpaklı bir kemik kafa koy.
ocak süpürgesi şeklinde bir sakal yaparak,
"Senin bu, işte yüzün al" deyip o yüzsüze tak.
ocak süpürgesi lâkin süpürmüyor, yıkıyor;
Nedense bittiği yerden cenazeler çıkıyor!
Budak delikleri tarzında aç da çifte oyuk
Büyükçe bakla kadar, alnının az altına sok.
Bilir misin çalı altında gizli inler olur:
Yılan sabah çıkar, akşam usulcacık sokulur;
Bıyık o kırda yetişmiş diken yemişli çalı;
Ağız da in gibi asla görünmüyor kapalı.
Bu şekl-i mûhişi mümkünse bir düşün şöyle,
Paşam dedikleri ucûbe işte aynıyle!
Belinde seyf-i "sadâkat", elinde bir kamçı,
Ferik nişanları altında gördüğüm umacı,
Ziyâ-yı bedr-i münîrin içinde yâ Rabbi,
Dururdu sîne-i îmâna girmiş ukde gibi!
Sema, zemin bütün envâr iken o pis gölge,
Cebîn-i pâkine leylin ne payidar leke!

– Kuzum, nasıl paşasın, görmüyor musun? Kocamı
Sürükleyip duruyorlar...
– Defol kadın, adamı
Vurunca öldürürüm ha!. Benim şakam yoktur.
– Çekil hanım, paşa lâf dinlemez; vurur mu vurur!
Bilir misin onu? Şevket-meâb Efendimizin
Birinci bendesidir...
- Hay yetişmesin pampin!
– "Sürün!" demiş, ona Şevketli'nin irâdesi var.
– Sürüm sürüm sürünün tez zamanda alçaklar!
Ya sen zebani kıyafetli, gulyabâni paşa,
İlâhi yumru başın bir geleydi sivri taşa!

Yılan bakışlı şebek, bir bakın şunun gözüne!
Kazık boyundan utan... Tû! Herif, senin yüzüne!
Sakın mahallede erkek bırakmayın, götürün.
Sayıyla vermediler öyle, posta posta sürün!
Bakın şu hayduda, durmuş yıkın diyor evimi!
Torunlarım ya herif, aç kalıp dilensin mi?
Mahallemizde de çıt yok ne oldu komşulara?
Susup da kurtulacak sanki hepsi aklısıra.
Ayol, yarın da sizin hânümânınız. sönecek...
Ne var sıçan gibi evlerde şimdiden sinecek?
Yazık sizin gibi erkeklerin kıyafetine...
– Yetişti yaygaran artık... Çekil kadın evine!
Atın şu kaltağı gitsin, tıkın hemen içeri.
– Paşam, bayıldı kadın.
– Anlamam o hileleri.
Demek ki bekleyelim gelsin âlemin keyfi...
Saat üç oldu geciktik, omuzlayın herifi.

Refîk-i ömrü giderken cenaze halinde,
Serildi kaldı kadın âşiyân-ı lâlinde.
Benim de bitti nihayet tahammülüm, tabım;
Boşandı seyl-i dümû'um, boşandı asabım.
Utandım ağlayarak, ağladım utanmayarak!
Diyordu sanki o biçâre karşıdan:
–Alçak,

Demin gerekti hamiyyet! Hem ağlamak ne demek?
Figân ederse kadın, susturur koşup erkek.

Eve döndüm, bütün o facialar
Geldi karşımda durdu subha kadar.
Döndü dîdemde bin hayal-i elim!
Öttü beynimde bin figân-ı yetim.
Ağlasın inlesin de bir mazlum,

Olayım seyre sade ben mahkûm!
Yalınız ben miyim fakat cani?
Kim çıkıp "Yapmayın" demişti hani?
Sustu herkes duyunca feryadı,
Kimsecikler yerinden oynamadı.
Sesi hatta kısıldı Kur'ân'ın,
Sustu güyâ sadâsı Mevlâ'nın!
Sus! O susmaz: Nidâ-yı tehdidi,
Dinle bak nerden in'ikâs etti:
Arnavutluk'ta gürleyen toplar
Geliyor işte payitahta kadar!

14 Ocak 1909

HÜRRİYET*

-İki gün sonra-

Beyaz entarisiyle kar gibi kız
Sanki cennetten inme zâde-i hûr;
Ya seher-paredir ki perrandır
Dûş-i nâzında bir sehâbe-i nûr.
Kuşanıp bir nitâk-ı hürriyet
Geziyor hâk-dânı dûrâ-dûr!
Hâle-dâr eyleyince bedri şafak
Bu kadar dil-nişîn olur ancak.

Ya şu oğlan, şu tostopaç afacan
Ki fezalar gelir sürûruna dar;
Taşıyor sanki sığmıyor kabına...
Kendisinden büyük de bayrağı var!
Geçti mâzi denen o devr-i melal,
Haydi feth et, senindir istikbâl.

Koşuyor el ele vermiş iki kardeş; birinin
Yaşı beş yoksa da var altı kadar diğerinin.
Bakıyor arkalarından dayanıp değneğine
Hayli düşkün bir adam:
– Kız o ne? Düştün mü yine?
Sana bin kerre dedim koşma, yavaş git yaramaz!
Haydi kalk ağlama... Söz dinlesen olmaz mı biraz?
Silkiver üstünü Ahmed, bakıver ağlamasın.
–Ağlamam ağababa...
– Artık yetişir, oynamayın.

* *Sırat-ı Müstakim*, 8 Kânunusani 1324/ 21 Ocak 1908, c. 1, nr. 22, s. 341.
Hürriyet başlıklı şiir dergide, *Safahat*-ı Hayattan genel başlığı ile sunuluyor.

Söktü baktım ki hemen bir alay etfâl öteden,
O nasıl mevkib-i şâdî, o ne âlem görsen!
Her çocuk bir kocaman bayrak edinmiş, geliyor;
'Yaşasın!" sesleri eflâke kadar yükseliyor.
Görerek yapma değil. hem ne tabiî etvâr!
Şu yumurcaklara bak: Sanki ezelden ahrâr!
– Bağırın haydi çocuklar...
– Yaşasın hürriyet!

Derken alkış geliyor; sonra da nevbet nevbet,
Ya Vatan Şarkısı, yahut ona benzer bir şey
Okunup her köşe çın çın ötüyor... Hey gidi hey!
Bir mezarlık gibi dalgın yatıyorken daha dün,
Şu sokaklarda bugün dalgalanan ruhu görün!
– Biz de gitsek azıcık, ağbaba olmaz mı?
– Gidin.

Çok koşup terlemeyin ha! Amanın dikkat edin.

İki kardeş dalarak lücce-i etfâle hemen,
İki dürdâne-i ismet gibi yüzmekte iken;
Bakarak arkalarından bu güzel yavruların,
Döndü birden bire siması duran ihtiyarın.
Ne için ağladı bilmem. Şunu duydum yalınız:
– Âh bir kerre gelip görse Yemen'den babanız...

21 Ocak 1909

KOCAKARI İLE ÖMER*

Üstad-ı necibim Ali Ekrem Bey'e

Yok ya Abbas'ı bilmeyen, kimdi?...
O sahâbiyi dinleyin şimdi:

Bir karanlık geceydi pek de ayaz...
İbni Hattab'ı görmek üzre biraz,
Çıktım evden ki yollar ıpıssız.
Yolcu bir benmişim meğer yalnız!
Aradan geçmemişti çok da zaman.
Az ilerden yavaşça oldu âyân,
Zulmetin sinesinde ukde gibi,
Ansızın bir müheykel arâbî!
Bembeyaz bir ridâ içinde garîb,
Geliyor muttasıl mehîb mehîb.
Ben sokuldum o geldi yaklaştık;
Durmadan karşıdan selâmlaştık.
Düşünürken selâm alan sesini,
O heyula uzandı tuttu beni:
Bir de baktım, Ömer değil mi imiş!
– Yâ Ömer! Böyle geç zaman, bu ne iş?
– Şu mahallâtı devre çıkmıştım...
Gel beraber, benimle, üç beş adım

*

Ne sada var, ne bir yürür bidâr;
Uhrevî bir sükûn içinde civar.
Ömer olmuş gezer, sıyânet-i Hak...
Şu yatan beldenin huzuruna bak!
O semalar kadar yücelmiş alın,
Çakarak sinesinden âfâkın,
Bir zaman sönmeyen nigâhıyle,
Necm-i sâhirde sanki bir hâle!

* *Sırat-ı Müstakim*, 22 Nisan 1326/ 6 Mayıs 1910, c. 4, nr. 87, s. 150.

Kocakarı ile Ömer dergide Safahat-ı Hayattan genel başlığı ile sunuluyor.

Duruyor her evin önünde Ömer,
Dinliyor, bî-haber içerdekiler.
Geçmedik en harâb bir yapıyı,
Yokladık sağlı sollu her kapıyı.
Geldik artık Medine haricine;
Bir çadır gördü, durdu kaldı yine.

*

Ocak başında oturmuş bir ihtiyarca kadın.
"Açız, açız!" diye feryâd eden çocuklarının,
Karıştırıp duruyorken pişen nevalesini;
Çıkardı yuttuğu yaşlarla çırpınan sesini:
– Durundu yavrularım, işte şimdicek pişecek.
Fakat ne hâl ise bir türlü pişmiyordu yemek!
Çocukların yeniden başlamıştı nâleleri...
Selâmı verdi Ömer, daldı akıbet içeri.
Selâmı aldı kadın pek beşûş bir yüzle.
– Bu yavrular niçin ey teyze, ağlıyor söyle?
– Bugün ikinci gün, aç kaldılar.
– O halde, neden
Biraz yemek komuyorsun?
– Yemek mi? Çömleği sen,
Tirid mi zannediyorsun? İçinde sâde su var;
Çakıl taşıyla beraber bütün zaman kaynar!
Ne çâre! Belki susarlar dedim, ayıplamayın.
– Peki! Senin kocan, oğlun, ya kardeşin, ya dayın...
Tek erkeğin de mi yok?
–Hepsi öldü... Kimsem yok.
– Senin midir bu küçükler?
– Torunlarım.
– Ne de çok!
Adam Emîr'e gidip söylemez mi hâlini?
–Ah...
Emîr'e öyle mi? Kahretsin an-karîb Allah!

Yakında râyet-i ikbâli ser-nigûn olsun...
Ömer belâsını, dünyada isterim bulsun!
– Ne yaptı teyze Ömer, böyle inkisar edecek?
– Ya ben yetim avuturken, Emir uyur mu gerek?
Raiyyetiz, ona bizler vedîatu'llâhız;
Gelip de bir aramak yok mu?
– Haklısın, yalnız

Zavallının işi pek çok, zaman bulup gelemez;
Gidip de söylememişsen ne haldesin bilemez..
– Niçin Hilâfeti vaktiyle eylemişti kabul?
Sonunda böyle çürük özrü kim sayar makbul?
Zavallının işi çokmuş... Nedir muharebe mi?
İşitme sen de civarında inleyen elemi,
Medine halkını üryan bırak, Mısır'da dolaş..
Gaza, gaza diye git soy cihanı, gel paylaş!

Çocukların bu sefer yükselince feryadı,
Kadın tehevvürü artık cünûna vardırdı:
– Şu nevhalar ki çıkar tâ bulutların içine;
Ömer... Sevâik-ı tel'in olur, iner tepene...
Yetimin âhını yağmur duası zannetme!
O sayha ra'd-ı kazadır ki gönderir ademe!
'Açız... Açız... Bize bir lokma olsun ekmek ver..."
"Susundu yavrularım işte oldu, şimdi pişer!"
Gidip de söyleyeyim hû?.. Dilencilik yapamam!
Ömer de kim? Benim ondan kerîm adamdı babam,
Ölür de yüz. suyu dökmem sizin Halifenize...
Ömer vuruldu bu son sözle...
– Haklısın, teyze!
Avut çocukları, ben şimdicek gider gelirim.

Halîfe önde bitik, suçlu, münfail, nâdim;
Ben arkasında, perişan, çadırdan ayrıldık.
Sabaha karşı biraz, başlamıştı aydınlık.
Köyün köpekleri ejder misâli saldırıyor,
Bırakmıyor bizi yoldan, fakat kim aldırıyor!
Medine'nin dalarak münhanî sokaklarına;
Dönüp dönüp hele geldik zahire anbarına.
Halife girdi açıp, ben de girdim emriyle.
Arandı her yeri, bir mum yakıp alelacele.
– Şu tek çuval unu gördün ya! Haydi yükle bana;
Bu testi yağ doludur, elverir o yük de sana.
Çuval Halife'de, yağ bende çıktık anbardan;
Kilitleyip geri döndük deminki yollardan.
Mesafe baktım uzun; yük yaman Ömer yaralı;
Dedim ki:
– Ben götüreydim... Verir misin çuvalı?
– Hayır yorulsa değil, ölse yardım etme sakın:
Vebali kendine aittir İbni Hattab'ın.
Kadın ne söyledi Abbas, işitmedin mi demin?
Yarın huzûr-i İlâhî'de, kimseler Ömer'in
Şerîk-i haybeti olmaz, bu günlük olsa bile;
Evet, hilâfeti yüklenmeyeydi vaktiyle.
Kenar-ı Dicle'de bir kurt aşırsa bir koyunu.
Gelir de adl-i İlâhî sorar Ömer'den onu!
Bir ihtiyar karı bikes kalır, Ömer mes'ûl!
Yetimi girye-i hüsran alır, Ömer mes'ûl!
Bir âşiyân-ı sefalet bakılmayıp göçse:
Ömer kalır yine altında, hiç değil kimse...
Zemine gadr ile bir damla kan dökünce biri,
O damla bir koca girdâb olur boğar Ömer'i!
Ömer duyulmada her kalbin inkisarından;
Ömer koğulmada her matemin civarından!
Ömer Halife iken başka kim çıkar mes'ûl?
Ömer ne yapsın İlâhî, beşer zalûm ü cehûl!
Ömer'den isteniyor beklenen Muhammed'den...
Ömer... Ömer... Nasıl aldın bu bârı sırtına sen?

– Sen almasan acaba kim gelip de senden iyi,
İdare eyleyecek düştüğün bu ma'rekeyi?
Evet adaleti "mutlak" hayal edersen eğer,
Ömer değil ya ne olsan, bırak ki hepsi heder!
Beşer, adaleti "mutlak" tahayyül eylerse,
Görür ümidini mahkûm her zaman ye'se.
Sen ey Ömer, ne meleksin, ne bir emîr-i zalûm...
Fakat elinde ne var? Fıtraten beşer mazlum!
Görür buruc-i semanın bütün sitareleri,
Zalâm içinde, yük altında inleyen Ömer'i!
Huzûr-u Hakk'a çıkarken bu unlu cebhenle,
Değil zemini, getir şahit âsümânı bile!
– Uzak mı yol? Daha çok var mı?
– Ancak üç beş adım.

Mecali kalmamış artık zavallının... Baktım
Olanca azmini cebr eyleyip, nefes nefese;
Yavaş yavaş yürüyor. Geldi bin belâ ne ise!
Sokuldu haymeye, indirdi arkasından unu:
– Bırak da testiyi yerleştirin kenara şunu.
Hemen çakılları çömlekten indirip attı;
Uzandı testiye yağ koydu, sonra un kattı.
Oturmak istedi, lâkin belâya bak ki ocak,
Hemen sönüp gidecek...
– Teyze, yok mu hiç yakacak?

Kadın getirdi beş on parça yaş diken Ömer'e;
Ömer de yakmak için büsbütün serildi yere.
Ocak tüter, Ömer üfler zefir-i hârıyle;
Zemini lihye-i beyzâ-yı târumârıyle,
Sücûd tavr-ı huşû'unda, muttasıl süpürür;
İçinde ruhu yanar, cephesinde ter köpürür!
Döner muhit-i nigâhında tûde tûde duman;
Bulut geçer gibi necmin hıyât-ı nurundan!

Ocak tutuştu, yemek pişti;
– Var mı teyze kabın?
Getir de indirelim...

– Var büyükçe bir kap, alın.
Yemek sıcaktı, fakat kim durup da bekleyecek!
Ömer çocuklara bir bir yedirdi üfleyerek!
Kesildi haymede matem, uyandı rûh-u sürûr;
Çocuklar oynaşıyorlar, kadın ferîh ü fahur.
Ömer bu âlemi gördükçe gaşy içindeydi...
Dedim:
– Sabah oluyor kalkalım...
– Evet, haydi!
Yarın Emaret'e gel teyze, öğleyin beni bul;
Emîr'e söyleriz, elbette hayr olur me'mul.

*

Yüzü gülmüştü teyzenin, baktık
Biz de çıktık veda edip artık
Hiç görünmeksizin gelip geçene,
Doğru indik Halife'nin evine.
"Şimdi nerdeyse gün doğar, kalıver"
Diye, koyvermiyordu, çünkü Ömer
Etti az sonra subh-u velveledâr
Uyuyan şehri kamilen bidâr.
Öğle geçmişti, çıktı geldi kadın.
– Galiba, teyze, uykusuz kaldın!
İşte bağlanmak üzredir nafakan,
Alacaksın her ay gelip buradan.
Şimdi affeyledin değil mi beni?
– Böyle göster fakat adaletini.

6 Mayıs 1910

EZANLAR*

"İhtilâf-ı metâli sebebiyle
küre üzerinde ezansız zaman yoktur."

Zaman geçmez ki yüz binlerce kalbin vecd-i sekrânı
Zeminden yükselip, göklerde vahdetzâr-ı Yezdan'ı
Ararken, dehşet-âkîn etmesin bir sayha vicdanı.
Ne lâhûti sadâ "Allâhu ekber" sarsıyor canı...
Bu bir gülbank-i Hak'tır, çok mudur inletse ekvânı?

Bu lâhûti sadâ çıktıkça cûşa-cûş olup yerden,
İner esrâr-ı kudret kibriyâ tavrıyle göklerden.
Bütün âheng-i hilkat yâd ederken Hakk'ı ezberden,
Vicahî feyz alır artık o nûru'n-nûr-u ezherden:
Hüveydâ şimdi canandır seherden, şâm-ı esmerden!

Seher vaktinde mevcudat, nûşîn hâb içindeyken,
Bu rûhânî neva âfâkı mevcâ-mevc edip birden;
Muhitin kalb-i hâmûşunda başlar bir hazin şiven.
Bakarsın her taraf zulmet, fakat bir zulmet-i rûşen!
Sema bidâr, her yıldız Cemâlu'llâh'a bir revzen.

Maişet kayd-ı can-fersâsının mahkûmu, bizârı,
Bütün biçareler gündüz bu yâd-ı merhametkârı,
Duyar sermest olur görmüş kadar ferdâ-yı Didâr'ı!
O neşveyle yorulmak şöyle dursun, en ağır bârı,
Sürükler görmeden, göstermeden yılgınlık âsârı.

Güneş mağrib-güzîn olmuş, sema esmer, ufuk gülgûn;
Zaman durgun, zemin muğber, cihan dembeste, can mahzun;
Gariplik rû-nümâ yer yer, sükûnet dembedem efzûn...
Bakarsın bir de gülbank-i İlâhî'den dolup gerdûn,
O tenhayî-i sevdâvî Allah ile meskûn!

* *Sırat-ı Müstakim*, 25 Eylül 1324/8 Ekim 1908, c. 1, nr. 7, s. 98.

Şiir *Sırat-ı Müstakim*'de "Safahat-ı Hayattan" genel başlığı ile takdim ediliyor.

İnip vakta ki leylin dest-i istilâsı gabrâya.
Serer dünyaya zulmetten adem şeklinde bir saye;
Nazar medhûş, müstağrak giderken zîr ü bâlâya.
Döner, "Allâhu ekber" cûşu yükseldikçe Mevlâ'ya,
O muzlim sine-i hilkat tecellizâr-ı Sina'ya!

Senin dem geçmiyor, yâdınla lebrîz olmadan eb'âd;
Ne müdhiş saltanat yâ Rab, nasıl âsûde istibdâd!
O istibdada hürmettir ezanlar, subhalar, evrâd...
Hayır sen rûh-u rahmetsin, bu sesler senden ister dâd.
Verir miydin, eğer dâd etmesen feryada isti'dâd?

*

Gunûde rûh-u tabiat samîm-i zulmette....
Sitareler bile bâlâ-yı sermediyyette.
Yavaş yavaş uyumak istiyor yumup gözünü;
Seher semaların altında, açmıyor yüzünü.
Firâş-ı leylde dinmiş olan enîn-i hayat,
Ridâ-bedûş-u sükûnet önümde her safahat.
Görüp muhitimi dalgın hamûş bir vecde,
O hali ben de temaşaya daldım âsûde .
Nigâhı mest ediyorken bu levha-i mahmur,
Ufukta yükselerek bir sadâ-yı dûrâ-dûr,
Yayıldı rûy-u zeminin o anda her yerine,
Sokuldu leyl-i ketumun bütün serâirine.
Cihân-ı nâimi kaldırdı bî-karâr etti,
Zalâm içinde ne âlemler aşikâr etti!
O yükselen sesi tekrîre başlayıp eb'âd,
Duyuldu sîne-i şebden medîd bir feryâd.
Semaya çıktı o feryâd, âh-ı ümmet olup!
Semadan indi o feryâd, rûh-u rahmet olup!
Uzaktan andırıyorken, demin heyulayı;
Salâ'hâne-i leylin birer küçük nâyı

Gibiydi şimdi hayalimde her menâr-ı mehîb...
O taş yürekte bu sûzişli nağmeler ne garîb!
O nây-pârelerin sonra hepsi hem-dem olup,
Uyandı rûh-u sükûnette bir azîm âşûb.
Coşunca âlem-i câmidde sayha-i tehlîl,
Minareler bana gelmişti sûru İsrafil:
Muhite çekmiş iken dest-i şeb, ridâ-yı memat;
Uyandı karşıki evlerde lem'a lem'a hayat.
Uyandı sonra avalim, uyandı rûh-u sabah;
Uyandı hâb-ı ademden birer birer eşbâh;
Uyandı bende de bir şeb-çerâğ-ı zulmet-sûz,
Ki tâ ebed olacak feyz-i Hak'la sîne-fırûz..
Tasavvur eylemem artık zeval o meş'al için...
Meğer ki nûr-u İlâhî ufûl edip gitsin!

8 Ekim 1908

CANAN YURDU*

Eyvah ıssız diyâr-ı dilber...
Her hatvesi bir mezâr-ı muğber!
Uçmuş da bakındığım terâne,
Kalmış sessiz bir âşiyâne.
Yer yer medfun durur emeller...
Güyâ ki kıyâm-ı haşri bekler!
Yâ Rab! Niye böyle bir yığın hâk
Olmuş yatıyor o buk'a-i pâk?
Yâ Rab, ne için o lem'a nâbûd?
Yâ Rab, ne için bu saye memdûd?
Yâ Rab, ne demek harîm-i canan
Üstünde bu perde perde hicran?

Lâkin görünen kimin hayali?
Canan gibi tıpkı yâl ü bâli...
Gîsû-yu siyâh tarumarı,
Altında cebîn-i lem'a-dârı,
Zulmetler içinde subh-u mahmur;
Yâ göz bebeğinde nazra-i nûr;
Yâ ebr-i bahar içinde cevval
Baran şeklinde dürr-u seyyâl;
Yâ sinede her zaman coşan yâd,
Yâ kayd-i bedende ruh-u âzâd.

Ey tayf-ı nigah-firîbi yârın,
Olmaz mı bir ân için karârın?
Heyhat, serâb-ı şavka döndün...
Karşımda parıldamanla söndün!
Kimden sorayım ki nerde dilber?
Makber gibi samt içinde her yer.
Canan! Canan... dedim arandım...
"Bir aks-i nida" dedikçe yandım!

* *Sıratı Müstakim*, 22 Kânunusani 1324/ 4 Şubat 19324, c. 1, nr. 24, s. 378. Bu şiir dergide Safahat-ı Hayattan genel başlığı ile takdim ediliyor.

Yâ Rab, neye hem sağır hem ebkem,
Dağlar dereler, bütün şu âlem?
Ey sevdiğimin sevimli yurdu,
Hâlin, bana şimdi pek dokundu!
Aç sineni; yâd-ı nükhetinden
Bir şemmeye kaailim bugün ben.
Bir vakt o şemîm-i nâz-perver
Tâ subha kadar yanımda bekler,
–Ümmîde verip bekaa sabûhu-
Sermest-i safa ederdi ruhu.
Heyhat o nesîm-i sâf şimdi
Nâzan nâzan semaya gitti.
Ey lâne-i tarumar söyle,
Canan sana artık inmiyor mu?
Ey mâtem-i payidar söyle,
Sahandaki nevha dinmiyor mu?
Ey ebr-i sema-güzîn-i seyyar,
Yâdında mıdır o nazlı reftâr?
Ey darbe-i bâda karşı, ra'şân,
İnşâd-ı enîn eden nihâlân!
Bir şi'r-i revân olup da canan,
Geçmez mi bu gölgeden hırâmân?
Ey dilber-i mihriban zuhur et!
Ömrüm gibi ansızın mürur et!
Ya kalb-i fezaya bir hutûr et:
Âfâkımı lem'a lem'a nûr et.
Bin nevha-i cân içinde pür-cûş.
Geldim bu garîb yurda, medhûş.
Feryadımı yok mu eyleyen gûş?
Yâ Rab, bu nasıl cihân-ı hâmûş:
Bir "yok!" diyecek sada da yokmuş!.

4 Şubat 1909

BİR MERSİYE*

Henüz ondokuz yirmi yaşlarında iken
bu cihan-ı zulmete veda ederek,
âlem–i nûrânûr–u didâra yükselen
yâr–ı canım Hilmi hakkında

Nihayet oldu nazardan nihân o nûr-u mübîn,
Peyinde kaldı ufuklarda bir hayal-i defin!
Zeval, o emr-i tabiî kemâle derpeydir:
Fezada yükselen encüm olur ufûle karin;
Fakat bu necm-i emel sanki berk-ı hatif idi,
Ki birden etti gurûbuyla ufku leyl-âkîn.
Tenezzül etmedi nâsûta, döndü lâhûta;
Kemine pâye-i iclâli oldu ılliyyîn.
Hayal-i yâd-ı hazinimde, ruhu bâlâ-gerd,
Vücûdu bister-i makberde iğtirâb-güzîn...
Tehallül eyledi, güyâ o nûr-u yekpare,
Nigâh-ı bârika-bîn oldu bir de hârika-bîn!
Bir asümân-ı celâlin muhiti oldukça,
Nazarda arş ile yeksan olursa çok mu zemin?
Kitabe, seng-i mezarında hep kitâb-ı ledün;
Sirâc, fevk-ı serinde ziyâ-yı nûr-u yakîn.
Sütunu merkadinin Hakka yükselen tehlîl;
Revâkı meşhedinin nâzilât-ı arş-ı berin.
Zemîn-i hâkine ferrâş, dest -i nâz-ı nesîm;
Feza-yı kabrine sâkî sehâb-ı nesr-âyîn.
Nücûm, türbesinin türbedâr-ı bîdârı;
Bahar, lâhdine pûşîde sütre-i rengin.
Açılmadan kuruyan gonce-i izârı için
Seherde nevha-i bülbül terâne-i Yâsîn!
Havada mevcesidir şehper-ı: melâikenin,

* *Sırat-ı Müstakim*, 18 Kânunuevvel 1324/31 Aralık 1908, c. 1, nr. 19, s. 294-295.

Akif, bu şiiri *Sırat-ı Müstakim*'de yayımlarken, altına yazılış tarihini de koymuş. 10 Haziran 1320/ 23 Haziran 1904.

Eden riyâh değildir bu servilikte enîn.
Leyâl o tayf-i lâtifin harim-i ismetidir;
Şafak ki hâtıra-i iğtirâbıdır ne hazin!
Bütün mekân, nazarımda o ruha nüzhet-gâh,
Eğerçi yükselerek oldu lâmekânda mekîn.
Ey aslına iltihâk eden nûr,
Sensin bana her tarafta manzur;
Olsan da zılâl içinde mestur,
Bir an değilim o lem'adan dûr:
Ruhumda ebed-karâr şulen.

Mevvâc sabâhatin seherde,
Berk urmada nâsiyen kamerde;
Şeb sahn-ı harem-serâna perde.
Matvî evrâk-ı verd-i terde
Bir şemme kitâb-ı nükhetinden!

Nağmendir eden riyâhı tehzîz,
Senden bu nevâ-yı şûriş-engîz!
Tayfın beni eyliyor seher-hîz...
Ey hâtırasıyle rûh lebrîz,
İndimde bu kâinat hep sen!

Ey lem'a-i şule-i İlâhî,
Ey subh-u ebed karârgâhı.
Hiç bulmaya tâbişin tenâhî...
Envârına gelmesin tebâhî...
Bir böyle bekaanı isterim ben.

Sönmez yanan ihtimâli yoktur,
Sönmek sözünün meali yoktur...
Yok, nâre demem zevali yoktur,
Nurun fakat öyle hâli yoktur.
Olmaz ona hiç adem nişîmen.

Ey hâtırasıyle kaldığım yâr,
Artık aramızda bir cihan var!
Sen gökte safâ-güzîn-i didâr,
Ben yerde azâb içinde bizâr!
Gûşumda bütün terane şîven!

Şiven demi nây-ı nağme-kârın,
Şîven cereyanı cûybârın,
Şîven sesi bâd-ı bî-karârın,
Şîven bana âh yadigârın...
Sen gökleri hande-zâr ederken!

31 Aralık 1908

DİRVAS*

*Manzum bir fıkra-i tarihi***

Derler ki Ümeyye'den Hişam'ın
Devrinde, yakınlarında Şam'ın,
Üç yıl ekin olmamış kuraktan.
Can kaydına düşmüş artık urban.
Her hayme mezar olup kapanmış:
Altında beş on kadid uzanmış!
Bakmış ki meşâyih-i kabâil:
Sıyrılmayacak bu derd-i hâil;
Bir karyede toplanıp demişler:
Durdukça helâkimiz, mukarrer.
Madem ki şüyûhuyuz bu halkın,
Kalkın gidelim Hişam'a, kalkın.
Bir duysa halife'miz bu hali;
Var merhamet etmek ihtimâli.
Hiç ak sakalıyle bir alay pir,
Eyler de emire hâli tasvir,
Görmez mi o, halkı rahme şayan?
Sultansa da taş değil ya, İnsan!

Teklifi kabul eder bütün nâs;
Derler yalınız: "Bulunsa Dirvâs.
Sinnen daha pek çocuktur amma
Olmaz o kadar talâkat asla,"

Vakta ki girer şüyûh Şam'a,
Derhal haber gider Hişam'a:
Derler ki, beş on kabile geldi.
Der: Gelsinler saraya şimdi.

* *Sırat-ı Müstakim*, 12 Mart 1325/ 25 Mart 1909, c. 2, nr. 31, s. 72.
** Şiirin *Sırat-ı Müstakim*'deki neşrinde böyle bir açıklama bulunuyor.

Birlikte çocuk dalar huzura,
Evvelce dua eder de sonra,
Hiç pervasız, girer kelâma...
Lâkin bu tuhaf gelir Hişam'a;
Der: Sus a çocuk, büyük dururken,
Söz sâdır olur mu hiç küçükten?
Dirvas o zaman kelâmı tekrar
Teshir ile der: "Nedir bu âzâr!
Mikyası mıdır zekâvetin sin?
Dirvas'ı çocuk mu zannedersin?
Bir dinle de sonra gör çocuk mu?
İnsaf nedir o sizde yok mu?
Ben söyleyeyim de bir efendim,
Susturmak elindedir efendim."

Dirvas bakar melikte ses yok;
Mecliste değil ki ses, nefes yok;
Mutadı olan talâkatıyle
Başlar söze eski şiddetiyle:

"Üç yıl mütemadiyen kuraklar,
Emsali görülmemiş sıcaklar,
Samanımızı kuruttu gitti;
Mezrûâtın umûmu bitti.
Binlerle çadır kapandı kaldı,
Çöl, mahşer-i mevt şekli aldı!
Şehrîleri besleyen kabâil,
Köy köy geziyor zelil ü sâil!
Hâtemlere cûd eden o urban,
Nan-pâreye can verir bugün can!
Çıplakları giydiren de üryan,
Gömleksizdir zükûr ü nisvan!
Açlık ecelin zahiri oldu:
Baştan başa çöl cesedle doldu.
Her kûşede bin acıklı feryâd...
Yok bir yerden sadâ-yı imdâd.
Şubbân bütün ihtiyara döndü!
Pîrân görsen, mezara döndü!
Yok validelerde süt ki tutsun,

Evlâdını emzirip uyutsun.
Zannım bize münfail ki Mevlâ:
Bir bâdiye halkı yandı, hâlâ
Bir damla su inmiyor semadan,
Şebnem bile düşmüyor duadan!
Binlerce duaya bir icabet
Göstermedi bârgâh-ı rahmet.
Artık sana ilticaya geldik,
Reddetmez isen ricaya geldik:

Görmekteyiz ey emîr-i âdil,
İnkârı bunun değil ya kaabil
Yok sendeki ihtişama pâyân;
Bizlerse alay alay sefilân!
Bir yanda demek ki fazla var çok;
Hayfâ ki öbür taraf ta hiç yok.
Öyleyse biraz tevazün ister.
Evvel beni dinle, sonra hak ver:
Nerden buldun bu ihtişamı?
Halkın mı, senin mi, Hâlik'ın mı?
Allah'ın ise eğer bu servet,
Bizler de onun kuluyken, elbet
Bir pay talebinde hakkımız var...
İnsaf olamaz bu hakkı inkâr.
Halkınsa şu bî-nihâye emval
Ver, etme hukûk-u gayrı pâmâl.
Yok böyle de, olmayıp da kendi
Malın ise çünkü fazla şimdi,
Bî-vâyelere tasadduk eyle...
Dördüncüsü varsa haydi söyle!"

Mebhût ederek bu söz Hişam'ı,
Huzzâra demiş: "Görün kelâmı!
Yok bende cevâb-ı redde kudret...
Hayret, bu civan-dehâya hayret!
İcâb ediyor ki şimdi insaf:
Mes'ûlü hemen olunsun is'âf."

25 Mart 1909

MAHALLE KAHVESİ*

*Kardeşim Hüseyin Avni'ye***

Mahalle kahvesi, Osmanlılar bilir ne demek
Tasavvur etme sakın "Görmedim nedir?" diyecek.
Dilenci şekline girmiş bu sinsi caniler,
Bu gündüzün bile yol vermeyen, haramiler,
Adımda bir dikilir, azminin gelir önüne...
Zavallı yolcunun artık kıyar bütün gününe!
Evet dilenci sanır, seyr eden kıyafetini;
Fakat bir onluğa âgûş açan sefaletini,
Görüp de rikkate şâyân, biraz sokulsa hemen,
Vurur şikârını tâ kalbinin samîminden!
Mahalle kahvesi hâlâ niçin kapanmamalı?
Kapansın elverir artık bu perde pek kanlı!
Hayır bu perde, bu Şark'in bakılmayan yarası;
Bu çehresindeki levsiyle yurda yüz karası;
Hayatımızda gediktir "gedikli" nâmıyle,
Açık durur koca bir kavmin ihtimâmıyle!
Sakın firengiye benzetmeyin fecâatini:
Bu karha milletin emmekte rûh-u gayretini.
Mahalle kahvesi Şark'ın harîm-i kaatilidir;
Tamam o eski batak haneler mukaabilidir.
Zavallı ümmet-i merhume ölmeden gömülür;
Söner bu hufrede idrâki, sonra kendi ölür...
Muhit-i levsine dolmuş ki öyle manzaralar:
Girince nûr-u nazar simsiyah olur da çıkar!

---

* *Sırat-ı Müstakim*, 21 Teşrinievvel 1326/ 3 Kasım 1910, c. 5, nr. 113, s. 146-149.
Mahalle Kahvesi, *Sırat-ı Müstakim*'de Safahat-ı Hayattan genel başlığı ile sunuluyor.

** Hüseyin Avni (1887-1948) Akif'in en yakın arkadaşlarından biri. Millî Mücadele'ye beraber katıldıkları gibi, ilk Meclis'te de beraber bulunmuşlardır. Şiirin yayım tarihi 3 Kasım 1910 olduğuna göre, Akif'le Hüseyin Avni Ulaş'ın dostluğu bir hayli gerilere gidiyor demektir. Bu arada Hüseyin Avni, Türk düşünce hayatının önemli isimlerinden Nurettin Topçu'nun kayınpederidir. Nurettin Topçu'da şahidi olduğumuz Akif takdirkarlığının, kayınpederi Hüseyin Avni'den intikal ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu arada Akif'in Hüseyin Avni için yazdığı kayıp bir kıtası vardır. Bu kıta, kapalı bir zarf içinde kendisine teslim edilmiş olup, vefatından sonra eşi veya çocukları tarafından açılabilecektir. Bkz. *Gölgeler*/1'de, "Hüseyin Avni İçin Şiir".

Yatar zemin-i sefilinde en kesif eşbâh,
Yüzer havâ-yı sakîlinde en habis ervah.
Dehân-ı lânete benzer yarıklarıyla tavan.
Kusar içinde neler varsa hatıratından!
O hatıratı sakın sanmayın: Meâlidir;
Bütün rezâil-i tarihimizle mâlîdir.
Neden mefâhir-i eslâfa kahr edip, yalnız
Mülevvesâtına mazimizin sarılmadayız?
Kış uykusunda mı geçmişti ömrü ecdadın?
Hayır o nesl-i necibin, o şanlı evlâdın,
Damarlarında şehâmet yüzerdi kan yerine;
Yüreklerinde ölüm şevki vardı can yerine.
Fakat biz onlara ait ne varsa elde, yazık
Birer birer yıkarak kahvehaneler yaptık!
Bütün heyâkil-i san'at yetiştiren Şark'ın,
Zemîn-i feyzi nasıl şûre-zâra döndü bakın!
Ne hastahânesi kalmış zavallı eslâfîn,
Ne bir imareti, bitmiş elinde ahlâfîn.
Kanalların izi yok, köprüler harâb olmuş;
Sebillerin başı boş, çeşmeler serâb olmuş!
O kahraman babalardan doğan bu nesl-i cebîn
Ne gîrûdâr-ı maişet bilir, ne kedd-i yemin.
Azâb içinde kalır sa'yi görse rüyada!
Niçin yorulmak, zaten ölümlü dünyada?
Vücud emânet-i Hak, doğru, hem de cennetlik.
Bu kahveler gibi cennet de müslimîne gedik!

"Hayât-ı aile" isminde bir maîşet var;
Saadet ancak odur... Dense hangimiz anlar?
Hayat-ı aile dünyada en safâlı hayat,
Fakat o âlemi bizler tanır mıyız? Heyhat!
Sabahleyin dolaşıp bir kazanca hizmetle;
Evinde akşam olursan kemâl-i izzetle;
Karın çocukların, annen baban, kimin varsa

Dolaşsalar; seni kat kat bu hâleler sarsa;
Sarây-ı cenneti yurdunda görsen olmaz mı?
İçinde his taşıyan kalb için bu zevk az mı?
Karın nedîme-i ruhun; çocukların ruhun
Anan baban birer âgûş-u ilticâ-yı masun.
Sıkıldın öyle mi! Lâkin, biraz alışsan eğer,
Feza kadar sana vâsi gelir bu dar çember.
Ne var şu kahvede bilmem ki sığmıyorsun eve?
Gelin de bir bakalım... Buyrun işte bir kahve:

*

Çamurlu bir kapı, üstünde bir değirmi delik;
Önünde tahta mı, toprak mı? Sorma pis bir eşik.
Şu gördüğüm yer için her ne söylesem caiz;
Ahırla farkı: O yemliklidir, bu yemliksiz!
Zemini yüz sene evvel döşenme malta imiş...
"İmiş'le söylüyorum. Çünkü anlamak uzun iş,
O bir karış kirin altında hangi mâden var?
Tavan açık kuka renginde; sağlı sollu duvar,
Maun cilasına batmış tütünle nargileden;
Duman ocak gibi çıkmakta çünkü her lüleden,
Dikilmiş ortaya boynundan üstü az koyu al,
Vücudu kapkara, leylek bacaklı bir mangal.
Şu var ki bilmeyen insan görürse birden eğer,
"Balıkçılın kara saçtan yapılma heykeli!" der.
Kenarda, peykelerin alt başında bir kirli
Tomar sürükleniyor, bir yatak ki besbelli:
Çekilmiş üstüne yağmurluğumsu bir pırtı,
Zavallının güveden, lime lime hep sırtı.
Kurur bu örtünün üstünde yağlı bir mendil;
Ki "bir tependen inersem!" diyen hasır zenbil;
Onun hizasına gelmez mi, bir döner şöyle;
Sicimle kulpuna ilmikli çifte mestiyle!

Duvarda eski ocaklar kadar geniş bir oyuk,
İçinde camlı dolap var ya, raflarında ne yok!
Birinci katta sülük beslenen büyük kavanoz;
Onun yanında kan almak için beş on boynuz.
İkinci katta bütün kerpetenler, usturalar...
Demek ki kahveci hem diş tabibi, hem perukâr!
İnanmadınsa değildir tereddüdün sırası;
Uzun lâkırdıya hacet ne? İşte mosturası:
Çekerken etli kemiklerle ayrılıp çeneden,
Sonunda bir ipe, boy boy, onar onar dizilen
Şu kazma dişleri sen mahya belledinse, değil;
Birer mezara işaret düşün ki her kandil!
Üçüncü katta durur sâde havlu bohçaları.
Sağında cam dolabın hücre hücre bitpazarı.
Duvarda türlü resimler: Alındı Çamlıbeli,
Kaçırmış Ayvaz'ı ağlar Köroğlu rahmetli!
Arab Üzengi'yi çalmış Şah İsmail gürzü;
Ağaçta bağlı duran kızda işte şimdi gözü.
Firaklıdır Kerem'in "Of!" der demez, yanışı,
Fakat şu "Âh mine'l-aşk'a kim durur karşı?
Gelince Ezraka Bânû denen acuze kadın,
Külüngü düşmüş elinden zavallı Ferhad'ın!
Görür de böyle Rüfâî'yi: elde kamçı yılan
Beyaz bir arslana binmiş; durur mu hiç dede can?
Bakındı bak Hacı Bektaş'a: Deh demiş duvara!
Resim bitince gelir şüphesiz ki beyte sıra.
Birer birer oku mümkünse, sonra manâ ver...
Hayır hülâsası kâfi, yekûnu ömre sürer:
Bedâhaten kusulan herze-pâreler ki düşün,
Epey zaman daha lâzımdı herze olmak için!

Oturmadan içi yağ bağlamış bodur masanın,
Yayılmış üstüne birçok kâğıt ki, oynayanın,
Elinde yağlı meşin zanneder görünce adam,
Ya tavlanın kiri? Kabil değildir anlatamam.
Harîta-vari açılmış en orta yerde dama;
Beyaz mı taşları, yahut siyah mı, hiç sorma!
Hutûtu, gayr-i muayyen hududu memleketin:
Nazarda haylice idman gerek ki fark etsin!
Deliklerindeki pislik lebâleb olsa, yine
Bakınca bunlara gayet temiz, kalır domine.
Delikli çekmece var ha! Demirbaş eşyadan;
Yanında bir de kulaksız tekir... Unutma aman...
– Asıldı bey koza!
– Besbelli, bak sırıttı aval;
– Bacak elinde mi?
– Kır, Hamdi sen de dağlıyı al.
– Ulan kapakta imiş dağlı... Hay köpoğlu köpek!
– Köpoğlu kendine benzer, uzun kulaklı eşek!
– Sekizli, onlu, ne çektinse ver de oryayı tut.
– Halim, ne uğraşıyorsun bu çıkmaz işte: Kaput!

– Cihar ü yek mi o taş?
– Hiç sıkılma öldü düşeş!
– Elimde yok mu diyor? Çek babam!
–Aman şeş-beş!
– Hemen de buldu be? Gelsin hesaplayıp durma!
– Bi parti yendi ya akşam, dikiz gelin kuruma!
– Dü-beşle bağlıyorum.
–Yağma yok!
–Elindeki ne?
– Se-yek
– Aman durun öyleyse: Penc ü yek domine!
– Mızıkçı dendi mi sensin diyor, bakın ağalar:

Kırık mı söyleyin Allah için şu canım zar?
–Kırık!
–Değil!
–Alimallah kırık!
– Değil billâh!
– Yeminsiz oynıyamazlar ki, ah çocuklar ah
– Karışmasan işin olmaz değil mi? Sen de bunak!
– Gelirsem öğretirim şimdi...
– Ay şu pampine bak!

Gelip de öğretecekmiş... Mezarcı Mahmud'a git!
Bir üflesen gidecek ha... Tirit mi sâde tirit!
Zamane piçleri! Gördün ya hepsi besmelesiz
Ne saygı var, ne haya var. Eğer bizim işimiz,
Bu kaltabanlara kalmışsa vay benim başıma!
– Herif belâya sokarsın dırıldanıp durma!
– Mezarcı Mahmud'a git ha? Bakın it oğluna bir!
Küfürbaz, alçak, edepsiz - Bu söylenir mi Bekir?
– Yolunca terbiye verdin ya aferin Hasan ağa.
– Bıraksalar beni, çoktan marizlemiştim ya...
– Mezarcı Mahmud'a ha? vay babasının canına!
Bunun yaşında iken biz büyülerin yanına,
Okur da öyle girer, hem ayakta beklerdik;
Otur demezseler elpençe sade dinlerdik;
Hayır bu böyle değildir demek, ne haddimize!
Evet, desek bile derlerdi: Sus behey geveze!
– Otuz yaşında idim belki; annesiz, dışarı
Kolay kolay çıkamazdım: Döverdi çünkü karı!
Bugün, onaltıyı doldurmamış yumurcaklar,
Odun yemez, iyi bil ha! Geberse karşı koyar.
Geçende dövmek için yoklayım dedim Kerimi..
Bırak! Eşek değilim ben, deyip dikilmez, mi?
Dayak eşekler içinmiş, adam dövülmezmiş...

–Ya biz, sözüm ona, merkeb miyiz. Bekir, bu ne iş?
Döverdiler bizi her gün de karşı koymazdık...
Ben öyle terbiye oldum..: Kolay mı insanlık?
– Dokundurur mu, ne mümkün, el oğlu hiç adama?
O müslümanları sen şimdi, hey kuzum arama!

Gürültüsüz oyun isterseniz gelin damaya:
Zavallı, açmaza düşmüş... Bakın hesaplamaya!
Oyuncunun biri dalgın, elinde taş duruyor;
Rakibi halbuki lâ-yenkatı bıyık buruyor.
Seyirciler mütefekkir, güzide bir tabaka;
Düşünmelerdeki şîveyse büsbütün başka:
Kiminde el, filân asla karışmıyorken işe,
Kiminde durmadan işler benân-ı endîşe!
Al işte: "Beyne burundan gerek, demiş de, hulûl"
Taharriyât ı amîkayla muttasıl meşgul!
Mühendis olmalı mutlak şu ak sakallı adam:
Zemine, dâire şeklinde yaydı bir balgam;
Abanmış olduğu bir yamru yumru değnekle,
Mümâslar çekerek soktu belki yüz şekle!

Ayak teriyle cilalanma tahta peykelere,
Külâhlı, fesli dizilmiş yığın yığın çehre:
Nasîb-i fikr ü zekâdan birinde yok gölge;
Duyulmamış bu beyinlerde his denen meleke!
–Aman canım, şu bizim komşu amma uğraşıcı!
– Ne belledin ya efendim? Onun bir ismi Hacı!
– Çocuğu ha mektebe verdim, ha vermedimdi diye,
Sokak sokak geziyor...
– Koymuyor mu medreseye?

– Koyar mı hiç? Arabî şimdi kim okur artık?
– Evet, gâvurcaya düştük de sanki iş yaptık!
– Binâ'ya üç sene gittimdi hey zamanlar hey!

İlimde kalmadı...

– Zaten ne kaldı? Hiç bir şey.

– Mahalle mektebi lâzımdır eski yolda bize;
Sülüs, nesih bitiyor yoksa hepsi... Keyfinize!
– On üç yaşında idim aldığım zaman ketebe.
Geçende, sen ne bilirsin? demez mi bir zübbe?
Dedim, ulan seni gel ben bir imtihan edeyim,
Otur da yap bakalım şöyle bir kıyak temmim.
– Nasıl becerdi mi?

– Kaabil mi? Rabbiyessir'i ben,

Tamam beş ayda değiştimdi kafamız sağ iken.
– Nedir elindeki yahu?

– Ceride.

-At şu pisi.

– Neden?

– Yalan yazıyor, oğlum, onların hepisi.

– Ya doğru yazsa asarlar... Ne oldu Volkan'cı,
Unuttunuz, mu?

– Bırak, boşboğazlık etme Hacı!
Şu karşıdan gözeten fesli, zannım ağzıkara...
– Hayır, demem o değil...

– Durma sen belânı ara!

– Canım lâtife yapar, bilmiyor musun Ömer'i?
– Biraz rahatsızım Ahmed, yakın benim feneri!
Duyuldu bir iri ses, arkasından istiğfar...
Meğer geğirti imiş.

– Pek şifalı şey şu hıyar:
Cacık yedin mi, ne hikmet, hazır hemen teftih...
– Evet şifalı yemiştir...

–Yemiş mi? Lâ-teşbîh.

– Günâha girme. Tefâsirde öyle yazmışlar...

Dayım demişti ki: Gördüm, hıyar hadîste de var.
– Hasan, bizim yeni dâmad ne oldu anlamadık,
Görünmüyor?
– Karı koyvermiyor: Herif, kılıbık.
– Evinde çan çan eden erkeğin de aklına şaş...
Lâf anlamaz dişi mahlûku, durma sen uğraş.
– Kim uğraşır a babam, bunca yıllık ehlim iken,
Adam hesabına koymam bizim köroğlunu ben.

.....

.....

Tavanın pervazı altındaki toprak yuvadan,
Bakıyor bunlara, yan yan, iki çift ince nazar:
"Ya sizin bir yuvanız yok mu?" diyor anlaşılan.
Dişi erkek çalışan yavrulu kırlangıçlar...

3 Kasım 1910

KÖSE İMAM*

Kardeşim Ali Şevki Efendi Hoca'ya

İlmi az, görgüsü çok, fıtratı yüksek bir imam
Tanırım ben, ki hayatında tanıtmıştı babam.
"Kim bilir; şimdi ne âlemde benim şanlı Kösem;
Görmedim üç senedir, bari gidip bir görsem..."
Diyerek, dün gece güç hâl ile buldum evini.
Koca insan, ne şetaretle kabul etti beni:
– Gel ayol gel, Hocazâdem bizi ihya ettin...
Ne kerametçe tesadüf, seni andıktı demin.
Kahveler, nargileler, enfiyeler, şerbetler,
Ruhu lebrîz-i safa eyleyecek sohbetler,
Hepsi mebzul idi mecliste. Ne alâ; derken,
Kapı şiddetle çalınmaz mı?
– Bakın kim? Zaten
Ev değil, han gibi bir şey; gece gündüz işler...
Gönderin kahveye asım, gelen erkekse eğer.
– Ahmed'in annesi gelmiş...
– Nasıl Ahmet, oğlum?
– Hani bizdeydi bugün...
– Ha! Küçük Ahmed... Malûm.
Bize âit değil öyleyse... Haber ver içeri.
– Gir dedim, istemiyor; sen bana gönder pederi,
Diye ısrar ediyor.

*

– Girsene, hemşire hanım!
– Varmayın üstüme!
– Nen var a kuzum; anlayalım?
– Ne kafam kaldı dayaktan ne gözüm, hep şişti;

* *Sırat-ı Müstakim*, 25 şubat 1325/10 mart 1910, c. 4, nr. 79, s. 3-5.

Köse İmam bu dergide Safahat-ı Hayattan genel başlığı ile sunuluyor. *Köse İmam*, Akif'in *Asım* adlı eserinde bir kere daha karşımıza çıkacaktır.

Karşı koysaydım eğer mutlak işim bitmişti.
Ağladım, merhamet et, yapma dedim... Kim dinler.
Boşamakmış beni dünden beri efkârı meğer.
Üç çocuk annesi, emzikli kadın tek başına,
Koca berhâneyi silsin de, süpürsün de sana,
Yine sen bilmeyerek zâlim onun kıymetini,
Dene biçârede kalkıp kolunun kuvvetini!
– Dur kızım; ağlama sen, şimdi haber gönderirim;
Karı dövmek ne kolaymış, ona ben gösteririm!
Çağırın bekçiyi...

*

– İhsan beyi bildin ya, Memiş?
Hadi git şimdi getir...
– Kahvede yok,
– Evde imiş;
Şimdi gelsin...
– Gelemem, kendisi gelsin dedi.
–Ya!
Ben gidersem iyi kaçmaz.. Haydi git söyle ona:

*

Şimdi gelsin...

– Ne kibarlık bu beyim? Bir davet,
Yetmiyor, öyle mi?
– Yorgundum efendim de...
Evet,
Haber aldık... O fakat sizce büyük bir şey mi?
On kadın dövse yorulmaz, benim İhsan beyimi
Bilirim ben ne tosundur!
– Hoca bak, ben kızarım!
Size hallet etme düşer.. Dövmüş isem kendi karım.
Keyfim ister döverim, sen diyemezsin: “Dövme.”

Bu tecâvüz sayılır doğrusu haysiyyetime...
– Hangi haysiyyetin, oğlum? O da varmış desene!
Beyimin şimdiki haysiyyet-i mevhûmesine
Diyecek yok... Yalınız rahat ararlarsa eğer,
Böyle külfetli kuyûd altına hiç girmeseler!
– Sen imam, saçmalıyorsun... Yetişir artık dur.
Beni ısrar ile davetteki maksad bu mudur?
– Haremin geldi demin ağlayarak, sızlıyarak...
– Gözü çıksın domuzun, patlasın isterse bırak!
– Döveceksin, ne boşarsın? Boşadın, dövmek ne?
Hem günah, hem de ayıp...
– Bakma onun sen sözüne,
Ne domuzdur onu bilsen!
– Nesi var, hırsız mı?
Yoksa yüzsüz mü?
– Değil hiç biri... Lâkin canımı
Sıktı akşam "edemem, üstüme evlenme!" diye.
Ne demek! Dörde kadar evlenir erkek, demeye
Kalmadan başladı şirretliğe... Kızmaz mı kafam?
– Kustuğun herzeyi yutsun diye, hey sersem adam!
Dövüyorsun, boşuyorsun elin öksüz kızını...
Haklı bir kerre ya! İnsan boşamaz haksızını.
– Boşamaz? Amma da yaptın! Ya şeriat ne için
Bize evlenmeyi tâ dörde kadar emretsin?
İki alsam ne çıkar sâye-i hürriyette?
Boşamışsam canım ister boşarım elbette.
İşte meydanda kitap.... Hem alırız, hem boşarız!
– Dara geldin mi, şeriat! Sus ulan izansız!
Ne zaman camiye girdin? Hani tek bir hayrın?
Bir kızılbaşla senin var mıdır ayrın gayrın!
Ağzı meyhaneye rahmet okuturken, hele bak
Bana gelmiş de şerîatçi kesilmiş... Avanak!
Hangi bir seyyie yok defter-i amâlinde?
Seni dünyada gören var mı ayık halinde?

Müslümanlıkta şeriat bunu emretmiş imiş:
Hem alır hem de boşarmış; ne kadar sade bir iş!
Karı tatlîki için bak ne diyor peygamber:
“Bir talâk oldu mu dünyada, semalar titrer!”
İki evlense ne varmış... Bu yenir herze midir?
Vâkıa bazen olur, dörde kadar evlenilir...
Bu kimin harcı, a sersem, hele bir kerre düşün!
Tek kadın çok sana emsal olan erkekler için.
Hani servet? Hani sıhhat? Ne ararsan mefkûd;
Tamtakır bir kese var ortada, bir sıska vücud!
Sen dua et ki şeriat demiyor evde karın!
Yoksa boynunda bugün zorca gezerdin yuların!
Karı iş görmeyecek; varsa piçin bakmıyacak;
Çamaşır, tahta, yemek nerde? Ateş yakmayacak
Bunların hepsini yapmak sana ait şer’an!
Çocuk emzirmeye hatta olacak bir süt anan!
Boşarım, evlenirim bahsini artık kapa da,
Hak ne verdiyse yiyip hoş geçinin bir arada.
Al götür haydi...

*

Kızım, gel... Hele bak, gel diyorum!
Hatırım yok mu? İnatlık iyi olmaz yavrum...
Söyledim yapmayacak bir daha... Mahcûb olmuş...
Böyle şeyler olağandır...
– Ne desem hepsi de boş!
Bu benim alnıma bir kerre yazılmış...
– Öyle!
Gazı göstersene Asım! Gidiniz devletle.

– Gittiler neyse... Dua et ki ucuz kurtuldun;

Bazı davâlar olur, kış gecesinden de uzun!
Dinledin, gördün a oğlum. Ne bozuk terbiyemiz!
Ne yapıp yapmalı, insanlığı öğretmeliyiz
Şu bizim halkı uyandırmadadır varsa felâh;
Hangi bir millete baksan uyanık... Çünkü sabah!
Hele biçâre şerîatle nasıl oynanıyor!
Müslümanlık bu mu yahu? diye insan yanıyor.
Gölgesinden bile korkup bağıran bir ödlek,
Otuz üç yıl bizi korkuttu "Şeriat!" diyerek.
Vahdetî muhlisiniz, elde asa çıktı herif,
Bir alay zabiti kestirdi. Sebep: "Şer-i şerif!"
Karı dövmüş, boşamış... "emr-i İlâhî" ne denir!
Bunların hepsi emin ol ki cehalettendir.
Bana sor memleketin halini ben söyleyeyim:
Bir imam çünkü, bilir evleri... Hâ bir de hekim.
Gel nikâh kıy demesinler diye, bazen kaçarım...
Düğün olmaz mı, gelirler de bütün komşularım:
Yine kondun hoca! derler, onu bilmezler ki,
Daha memnun olacaktım o düğünsüz belki.
Zerde karşımda durur kanlı yemek tavrıyle;
Öksüz ağlar sanırım çalgıyı duydum mu hele!
Bu neden? Çünkü nikâhın sonu ergeç boşamak,
Yahut akşamki gelenler gibi hırgür yaşamak!
Düğün olsaydı ne âlâ idi tek bir perde;
Ayrılık faslı da var sonra bunun, mahkemede.
Ne kadınlar, ne sefalet doğuranlar görürüz.;
İşte binlerce çocuk, hem baba sağ, hem öksüz.!
Üç sınıf halka içim parçalanır, hem ne kadar!
İhtiyarlar, karılar, bir de küçükler; bunlar
Merhamet görmeli, yüz görmeli insanlardan;
Yoksa insanlığı bilmem nasıl anlar insan?

Sözü bir parça uzattımsa da oğlum, affet...
Hasbıhâl etmek için başka adam yok ki... Evet
Kimse söyletmiyor artık bizi, bak sen derde;
Mürteci damgası var şimdi bütün ellerde.
Bir fenalık görerek, yapma desen alnına ta
İniyor hatt-ı celîsiyle Hamîdî tuğra!
İşte gördün ya, herif "sâye-i hürriyette"
Diyerek, başlamak üzreydi hemen tehdide!
Eskiden vardı ya meydanda gezen ipsizler:
Hani bir "sâye-i şâhâne" çekip her şeyi yer!
Onların bir çoğu ahrâr-ı izam oldu bugün;
Mürteci, nah kafa, bizler... Kerem et; hali düşün!
Bu cehalet yürümez; asra bakın: Asr-ı ulûm!
Başlasın terbiyeniz, ailelerden oğlum.
Sade hürriyyeti ilân ile bir şey çıkmaz;
Fikr-i hürriyeti hazm ettiriniz halka biraz..

10 Mart 1910

NAZIM PARÇALARI*

* Mehmet Akif, *Sırat-ı Müstakim*'in muhtelif sayılarında çıkan nazım ve kıtalarını, *Safahat*'ı kitap olarak yayımlandığı sırada bir araya getirmeyi denemiş ve onlarla ayrı bir bölüm teşkil etmiştir. İşte bu bölümde yer alan nazım ve kıtaların diğer şiirlerden farkını tebarüz ettirmek için de, onların başına "Nazım Parçaları" gibi toparlayıcı bir başlık koymuştur. *Ressam Haklı* ve ardından gelen sekiz parça bu şekildedir.

RESSAM HAKLI*

Bir zaman vardı ya tarih-i mukaddes modası...
Yeni yaptırdığı köşkün büyücek bir odası,
Mutlaka eski tesâvîr ile ziynetlensin
Diye, ressam aratır hayli zaman bir zengin.
Biri peyda olarak, ben yaparım der, kolunu
Sıvayıp akşama varmaz, sekiz arşın salonu
Sıvar amma ne sıvar! Sahibi der:
–Usta bu ne?
Kıpkızıl bir boya çektin odanın her yerine!
– Bu resim, askeri basmakta iken Firavn'ın,
Bahr-i Ahmer yarılıp geçmesidir Musa'nın.
– Hani Musa be adam?
– Çıkmış efendim karaya.
– Firavun nerde?
– Boğulmuş.
- Ya bu kan rengi boya?
– Bahr-i Ahmer a efendim, yeşil olmaz ya bu da!
– Çok güzel levha imiş! Doğrusu şenlendi oda!

9 Aralık 1909

* *Sırat-ı Müstakim*, 26 Teşrinisani 1325/ 9 Aralık 1909, c. 3 nr. 66, s. 212.

Ressam Haklı adlı bu parça *Sırat-ı Müstakim*'de, *Letâiften* serlevhası ile okuyucuya takdim ediliyor. Ayrıca Akif şiirin altına yazdığı tarihi de koymayı ihmal etmemiş: 20 Teşrinisani 1325/ 3 Aralık 1909.

BİR MEZAR TAŞINA YAZILMIŞ İDİ*

Şu fâni zindegâniyle hayat-i câvidâninin,
Telâki-gâhıdır makber denen son menzil-i ârâm.
Hayat ölmekle bitmiş olsa bir şey anlaşılmazdı,
Evet, bir ömr-i sâni var: Değil hilkat abes mâdâm.
Sen ey gafil beşer, âlemde bir te'min-i istikbal
Edeydim der çekersin ihtiyarî bir yığın âlâm.
Eğer üç günlük istikbâl için ferdayı anmazsan,
Hederdir korkarım, dünyada imrâr ettiğin eyyam.
Hakiki bahtiyar ancak o âdemdir ki dünyadan
Giderken mâmelek namıyle terk eyler büyük bir nâm.
İlâhî! Doğru bir meslek nasıl bulsunlar insanlar,
Hakâik hep dururken perde-pûş-u zulmet-i evham?

17 Aralık 1909

* *Sıratı Müstakim*, 4 Mart 1325/ 17 Mart 1909, c. 47, nr. 80, s. 27.

BİR RESMİN ARKASINA YAZILMIŞ İDİ*

Kiminin yâd-ı ihtiramı kalır,
Kendi gittikte cânişîni olur;
Kiminin bir yığın meberrâtı
Toplanır, heykel-i metîni olur;
Kiminin de olanca hatırası,
Böyle bir sâye-i hazîni olur

17 Aralık 1909

* *Sıratı Müstakim*, 4 Mart 1325/ 7 Mart 1909, c. 47, n. 80, s. 27

ŞAİR HUZURUNDA MÜNEKKİT*

Düzer yâve-gû bir herif bir gazel:
Müeddâ perişan, eda müptezel.
Tabiî o gayetle parlak bulur;
Okur, dinletir, söyletir, gaşy olur.
Biraz sonra bastırmak ister, fakat
Sakın olmasın der ufak bir sakat
Büyük, muktedir bir münekkid arar,
Nihayet zarifin birinden sorar.
Gözetmez bu âdem de hatır, huzur,
Bulur lâfz u manâda bir çok kusur.
Herif simdi tenkide hiddetlenir,
Rezilâne artık neler söylenir!
Biraz dinleyip sonra, bak der zarif:
Sizin nesriniz nazmınızdan lâtif!

28 Temmuz 1910

* *Sırat-ı Müstakim*, 15 Temmuz 1326/ 28 Temmuz 1910, c. 4, nr. 99, s. 353-354. Bu şiir dergi okuyucularına *Letâiften* genel başlığı ile takim ediliyor.

BU DA BİR MEZAR TAŞI İÇİN YAZILMIŞ İDİ*

Yâ Rab ne hatibdir ki makber:
İnsanlara en derin meali
Bir vahy-i bülend kudretiyle
Telkin ediyor lisan-ı hali!
Ondan da alınmıyorsa ibret,
Yok bir daha almak ihtimali!
Binlerce vücud-i nazeninin
Bir servi hayal-i yâl ü bâli,
Binlerce ser-i sema-güzînin
Bir kabza türâb olur zevali.
Her seng-i mezar bin hayatın
Fanilere karşı infiali.
Görsün de bu inkılâbı insan.
Dehrin nedir anlasın kemali!
Zâir bu hakâikin önünde
Hâlâ mı bırakmadın hayali?

11 Ocak 1909

* *Sırat-ı Müstakim*, 29 Kânunuevvel 1324/11 Ocak 1909, c. 1, nr. 20, s. 312. Şiir dergi yayımında *Bir Mezar Taşının Kitabesi* adını taşıyor.

GÜL-BÜLBÜL*

Konduğu her gusn-u ter minberidir bülbülün,
Zemzeme addettiğin hutbesi, faslu'l hitâb.
Reng-i hakikat nedir, fark eden ebsâr için,
Goncada matvî duran her varak ümmü'l kitâb.

11 Ocak 1909

* *Sırat-ı Müstakim*, 29 Kânunusani 1324/ 11 Ocak 1909, c. 1, nr. 20, s. 312.

Bu kıta dergideki yayımında başlıksızdır. Bunun yerine, kendisi dahil bundan sonra gelen kıtalarla birlikte, *Birkaç Kıta* serlevhası ile topluca takdim ediliyor.

TERCÜMEDİR*

Kendi feryadımdır ancak ses veren feryadıma...
Kimseler yok, âşinâdan büsbütün hâli diyar.
"Nerde yarânım?" diyorken ben bülend âvâz ile,
"Nerde yarânım!" diyor vadi, beyâban, kûhsâr.

11 Ocak 1909

* *Sırat-ı Müstakim*, 29 Kânunusani 1324/ 11 Ocak 1909, c. 1, nr. 20, s. 312.

İlgili kıta *Sırat-ı Müstakim*'deki yayımında kendinden önceki bir, kendinden sonraki iki kıta ile birlikte, *Birkaç Kıta* serlevhası ile takdim ediliyor. Kıta, *Tercümedir* başlığı ile veriliyor.

TERCÜMEDİR*

Nühüfte kalb-i ketûmunda leyl-i deycûrun,
Seninle biz iki âvâre-ser idik güya:
Ki tâ ebed kalacak muhtefî nazarlardan,
Meğer ki onları etsin lisân-ı subh ifşa!

11 Ocak 1909

* *Sırat-ı Müstakim*, 29 Kânunusani 1324/ 11 Ocak 1909, c. 1, nr. 20, s. 312.

İlgili kıta, *Sırat-ı Müstakim*'deki yayımında kendinden önceki iki, kendinden sonraki bir kıta ile birlikte *Birkaç Kıta* başlığı ile topluca takdim ediliyor. Kıta, *Tercümedir* başlığı ile verilmiş.

HÜSRAN-I MÜBÎN*

Başlattığı gün mektebe, duydum ki diyordu
Rahmetli babam: "Âdem olur oğlum ilerde."
Annemse oturmuş, paşalıklar kuruyordu...
Âdemliği geçtik! Paşalık olsun, o nerde?
Âmâli tezâd üzre giderken ebeveynin,
Hep böyle harâb olmada etfâl ara yerde!

11 Ocak 1909

* *Sırat-ı Müstakim*, 29 Kânunusani 1324/ 11 Ocak 1909, c. 1, nr. 20, s. 312.

Bu parça *Sırat-ı Müstakim*'de başlıksız olarak veriliyor. Başlığın bilâhare, *Safahat*'ın kitap olarak yayımı sırasında konulduğu görülüyor. *Hüsran-ı Mübîn* ve kendinden önce gelen üç kıta ve bir de "Sefalet olsa da müntehâsı rah-ı irfanın" mısrasıyla başlayan diğer bir kıta (kitaba girmedi o kıta) topluca, *Birkaç Kıta* başlığı ile takdim edilmektedirler.

AHİRET YOLU*

Sokakta sade bir "âmin! sadasıdır gidiyor:
Mahalle halkı birikmiş, imam dua ediyor.
Basık bir ev, kapının iç yanında bir tabut,
Başında çınlayan âvâzı dinliyor, mebhût
Denildi "Fatiha!", âmîni kestiler bu sefer,
Göğüsler inledi, derken açık duran eller,
Hazîn alınları bir kerre okşayıp indi;
Deminki zemzemeler bir zaman için dindi.
Duyuldu sonra imamın nida-yı mağmûmu,
Diyordu:
– Söyleyin Allah için şu merhumu,
Nasıl bilirsiniz ey müslümanlar?
–İyi biliriz!
– Yarın huzûr-u İlâhi'de toplanıp hepiniz,
Bu yolda hüsn-ü şehadet edersiniz ya?
–Evet!
– İmam efendi helâllik da iste, merhamet et...
– Helâl edin hadi öyleyse şimdi hakkınızı.
– Helâl edin, hadi bekletmeyin adamcağızı!

Cemaatin yüreğinden kopup "helâl olsun!"
Nidâ-yı saffeti, birden cenaze, âh-ı derûn,
Misâli uğradı evden; fezada yükseldi.
İçerde başladı bir cûş-u nevhadır şimdi;
Baş örtüsüyle kadınlar gözüktü pencereden:
– Bıraktın öyle mi; en sonra kardeşim, bizi sen!
– Yıkıldı dostlar evim barkım... Ah gitti kocam...
– Dayım melek gibi insandı; ben nasıl yanmam!
– Tamam otuz senedir komşuyuz da bir kerre,
Kızıp da "ey!" demiş insan değildi hemşire!

* *Sırat-ı Müstakim*, 19 Teşrinisani 1325/ 2 Aralık 1909, c. 3, nr. 65, s. 197.
Ahiret Yolu, dergide "Safahat-ı Hayattan" genel başlığı ile takdim edilmektedir.

– Zavallı Remziye! Boynun büküldü evlâdım...
– Babam ne oldu?
–Baban... Öldü.
– Etme Ayşe Hanım,

Bu söylenir mi ya? Hicran olur zavallı kıza...
–Ayol, şu öksüzü bir parçacık avutsanıza...
Açın da cumbayı etrafa baksın ağlamasın...

Göründü cumbada baktım ki tombalak, sarışın,
Sevimli bir küçücek kız... Beşinde ancak var.
Donuk yanakları üstünde parlayan yaşlar,
Zavallının eriyen rûh-u bî-günâhı idi.
Benim o mersiye yâdımda ağlıyor ebedî.

Sefîne-pâre ki sırtında mevc-i bî-hissin,
Yüzer... Önünde ademden nişane bir engin,
Çeker durur onu sâhil-cüdâ açıklarına;
Bakar mı taşın üstünde durmuş ağlayana?
Cenaze dûş-u cemaatte çalkalandıkça,
O tahta-pareye benzerdi, düşmüş emvâca.
Nasıl duyar ki uzaklarda inleyen kadını?
Nasıl görür ki yetimin hurûş eden yaşını?
Bu hây u hûy u kıyamet-nümûn içinde söner,
Samîm-i hilkati sûzân eden enîn-i beşer.

Değilmiş öyle geniş nâlenin hududu meğer:
Sokak bitip dönülürken kesildi matemler.
O tahta-pâre-i câmid, o iğbirâr-ı samût,
Güzer-gehindeki eşbâhı bir mehîb sükût
İçinde haşr ederek, dalgalarla seyrediyor;
Zemine bakmıyor artık, sema deyip gidiyor.

Bu mahmilin neye sık sık değişsin efradı?
Suali fikre büyük bir hakikat anlattı:

Evet beka ezecek cism-i zâr-ı fâniyi,
Vücud çekmeyecek ömr-u câvidânîyi,
Bu bâr-ı müdhişin altında titreyip dizler,
Dayanmıyor üç adımdan ziyade dûş-u beşer!
Ağır ağır gidiyorken cenaze kafilesi,
Nihayet oldu musalla birinci merhalesi.
Çıkınca üstüne son minberin hatîb-i memât,
Açıldı dide-i im'âna perde perde hayat.

*

Senin en son serîrindir şu bî-perva uzanmış taş,
Ki nermin hâb-gâhından çıkar, bir gün vurursun baş!
Elinde yok halâs imkânı, mâdâme'l-hayat uğraş...
O mutlak sedd-i râhındır, aşılmaz... Muktedirsen aş!

Musalla: Müncemid bir mevcidir eşk-i yetîmânın;
Musalla: Ahıdır, berceste mâtem-zâr-ı dünyanın;
Musalla: Minber-i tebliğidir dünyada ukbânın;
Musalla: Ders-i ibrettir durur pîşinde irfanın.

Bu minberden iner nâsûta en müdhiş hakikatler,
Bu yerden yükselir lâhûta en hâlis kanâatler.
Civarından geçer zulmette bî-pâyan hayaletler:
Kefen-ber-dûş geçmişler, kalan üryân sefaletler!

Babam, kardeşlerim, evlâdım, annem.. Belki bunlardan
Muazzez bildiğim kıymetli birçok yârı can elan,
Bu taştan atfeder zannederim dünyaya son im'ân...
Benim ruhum bu heykelden duyar hâmûş bin efgan!

Serîr-i saltanatlar devrilir, alt üst olur dünya;
Müşeyyed burc u bârûlar düşer bir bir, bu taş hâlâ,
Zamanın dest-i tahribiyle durmuş, eyler istihza;
Bütün mevcuda hâkim bir adem timsâlidir güyâ.

Namaz kılındı; dua bitti. Kârban yoluna
Düzüldü taht-ı memâtın girip birer koluna.
Yarım saat henüz olmuştu. Yolcular durdu;
Demek ki; komşusu dünyanın ahiret yurdu.
Cenaze indi omuzdan yavaş yavaş, sonra
Sokuldu servilerin ortasında bir çukura.
Atıldı üstüne üç beş kürek kemikli çamur,
Kabardı toprağın altında bir çıban, bir ur!
Evet çıban, ki yatan duymuyorsa dehşetini,
Dönün de arkadakinden sorun fecâatini;
Sükûn içinde uyurken şu bir yığın toprak,
İlelebed o küçük rûh çırpınıp duracak...

2 Aralık 1909

İSTIĞRAK*

Tasavvur et ki muzlim bir şeb-i ecrâm-nâpeydâ:
Yatar heybetli âgûşunda dûrâdûr bir feyfâ;
Düşen gümrâh için yol bulma yok emvâc-ı zulmetten;
Gidilmez... Her adım attıkça bir girdâb olur rehzen;
O rîkistâna batmış, çalkanan seyyâh-ı âvâre
Nasıl müştak ise bir nûra, bir necm-i rehâkâre,
Sana ey lem'a-i ümmîd, ben de öyle müstakim
Görün bir kerre zira pek karanlık oldu âfâkım!

Geçir pîş-i hayalinden ki cûsâcûs bir umman:
Nişandır yükselen her mevc-i tûfân-hîzi bir dağdan;
Ölüm var kurtuluş yok, sahil-i imdad uzaklarda;
Demâdem rûh titrer korkudan donmuş dudaklarda.
O coşkun unsurun savletleriyle uğraşan kimse,
Nasıl eyler tehâlük bir kenar-ı tesliyet görse,
Muhât-ı lücce-i ye's olduğum bir böyle hâlimde,
Senin tayfın da aynıyla o sahildir hayalimde.

Düşün âvâre bir mâder ki evlâdından olsun dûr;
Tahayyül eyle yahut bir yetîm-i hânüman-mehcûr;
O bedbahtın nasıl evlâdı hiç gitmezse yâdından;
Nasıl çıkmazsa mâder, öksüzün bir dem fuâdından;
Benim yâdım da ey ârâm-ı can, yâd-ı güzînindir.
Ne yapsam çünkü manzûrum, senin feyz-i mübînindir:
Çemen emvâc-ı nûrundur, fidanlar yâl ü bâlindir;
Sulardan akseden suret cemâl-i lâyezâlindir.
Hırâm-ı nazenindir o raksan mevceler cûda;
Mutarrâ nükhetindir gizlenen ezhâr-ı hoş-bûda.
Leyâlin sinesinde hâba dalmış nazenin eshâr,
Eder gîsûna yaslanmış cebîn-i pâkini ihtar.
Nigâhından saçılmış lem 'alardır pîş-i hayrette

* *Sırat-ı Müstakim*, 5 Şubat 1324/ 18 Şubat 1909, c. 1, n. 26, s. 410-411.

Yüzen ecrâm-ı nûrânûr bahr-i sermediyyette.
Zemin lebrîz-i âsârın; sema pâmâl-i envârın:
Avalim hep merâyâ-yı nazar pîrâ-yı dîdârın.

*

Çekilmek istemiş de subh-dem bir cây-ı tehhaya,
Oturmuş sahil-i deryaya, dalmıştım temaşaya.
Henüz âfâk açılmıştı: Sema mahmur idi hatta
Nümâyân olmamıştı hâb-gâhından güneş hâlâ.
Derin bir samta müstağrak, leb-i deryada hiç ses yok...
Saba durgun, sular durgun, bütün eşyada durgunluk!
O ferş-i nîlgûn üstünde, tıfl-ı nâzenin vâri,
Uyurken dâye-i bidâr-ı subhun tıfl-ı envârı;
Güneş, pîşinde dağlar perde-dâr olmuş, harîminden
Görünmüş, sonra şehrâhında yükselmişti tedricen.
Teâli eyleyince bir zaman bâlâ-yı kudrette,
Ziyalar mevc mevc oldu o pehnâ-yı rükûdette.
Bu cuşişler o dalgın havz-ı sîmini uyandırdı;
Saba enfâs-ı sevdâ-perveriyle dalgalandırdı.
Açıklardan gelen emvâc-ı perderpeyle sahilden
Demâdem oldu vecd-efzâ hazin bir nağme, bir şiven.
Kulak verdim o âhenge: Meğer âheng-i şi'rinmiş!
O cûşiş-zâr olan kulzüm, senin ummân-ı fikrinmiş,
Güneş ruhun imiş; bir huzme şeklinde inen nuru
O menba'dan hurûşan sânihanmış doğrudan doğru.
Tecelli etti artık, anladım sensin bütün dünya...
Bu senlikte fakat ey yâr-ı gâib, ben neyim âyâ?

18 Şubat 1909

AMİN ALAYI*

"Gözüm ki kana boyandı, şarâbı neyleyeyim?
Şarâbı neyleyeyim?
Ciğer ki odlara yandı, kebabı neyleyeyim.
Kebabı neyleyeyim?
Ne yâre yaradı cismim ne bana, bilmem hiç!
İlâhî ben bu bir avuç türabı neyleyeyim?
Türabı neyleyeyim?"

En önde rahlesi âgûş-i ihtiramında,
Ağır ağır yürüyen bir dokuz yaşında melek;
Beş on adım geriden pîş-i ihtişamında,
Şafak ziyaları hatta ufûl edip gidecek
Kadar lâtîf, iki ma'sumu bir açık payton
Vakar u nâz ile çekmekte; arkasında bunun
Küçük adımlı yaman bir tabur ki hayli uzun!

O ruhtan daha safi olan yüreklerden,
Zaman zaman bir ilâhi terane yükseliyor;
Bu cûş-u safvetin aksiyle tâ meleklerden
Zemine doğru bir amin sadasıdır geliyor.
Muhiti her birinin bir sabah-ı nûrânûr,
Bütün bu kafile efradı pür-sürûd-i sürür,
Yarıp önünde duran halkı muttasıl gidiyor!

Bu bir ketibe-i masûmedir ki ey millet
Selâma durmalısın şanlı rehgüzârında;
Bu bir cenah ki: Atide bir ufak hareket
Yapıp cihanları oynatmak iktidarında!
Gelir de saye-i imdad-ı Hak'ta bir gün, bu
Girer diyar-ı meâliye doğrudan doğru.
Bu ancak işte, eğer varsa şanlı bir ordu!

* *Sırat-ı Müstakim*, 27 Teşrinisani 1324/ 10 Aralık 1908, c. 1, nr. 16, s. 244.

Şiirin başına yerleştirilen ilâhi, Akif'in en çok sevdiği birkaç ilâhiden biridir. Bu ilâhi hüzzam makamındadır ve güftesi Saffet adlı bir şaire aittir. Akif ölüm döşeğinde yatarken bile, bu ilâhinin sözlerini tekrardan geri kalmıyordu.

Evet, ilerlemek isterse kârbân-ı şebâb,
Yolunda durmaya gelmez. O çünkü durmıyarak
Sabah-ı sermed-i atiye eylemekte şitâb;
O çünkü isteyemez hale katlanıp durmak!
Onun kudûmü için nâzenîn-i istikbal,
Açar da sine, o olmaz mı per-güşâ-yı visal?
Durur mu artık onun karşısında mâzi, hâl?

Fakat o zemzemeler uçtu hep dudaklardan...
Sürûd-i neşve bu âlemde pek süreksizdir!
Ağır ağır geçiyorken alay sokaklardan,
Gelir de caddenin ağzında mıhlanır, dikilir,
Mehîb-manzara bir anlı şanlı gerdûne;
İçinde pudralı üç kanlı çehre! Neyse yine,
Yol açtı bir iri ses mevkibin geçip önüne:

– Siz ey heyâkil-i bî-rûhu devr-i mâzinin,
Dikilmeyin yoluna kârbân-ı atinin;
Nedir tarîkini kesmekte böyle isticâl?
Durun, ilerlesin Allah için şu istikbâl.

10 Aralık 1909

HASBIHAL*

Mâ medâ fâte; ve'l müemmelü gaybün
Feleke's sâatü'lleti ente fîhâ

Büyük bir şairin düstûr-u hikmettir şu ihtarı;
Velev duymuş da olsan, yolsuz olmaz şimdi tekrarı:
"Geçen geçmiştir artık; ân-ı müstakbelse mübhemdir;
Hayatından nasibin: Bir şu geçmek isteyen demdir"
Evet, mâziye ric'at eylemek bir kerre imkânsız.;
Ümidin sonra istikbal için sağlam mı? Pek cansız.!
Bugünlük iş bugün lâzım yapılmak, yoksa ferdâya
Bırakmışsan... O ferdalar olur peyveste ukbâya!
Benim on beş yıl evvelden kalan işler durur hâlâ;
Yarın bir başlayıp yapsam demiştim, bak, demin hatta!
Müsevvifler için dünyada mahvolmak tabiîdir.
Bu bir kânûn-u fıtrattır ki yok tevili: Kafidir.
Sakın ey nûr-u dîdem, geçmesin beyhude eyyamın;
Çalış halin müsâitken... Bilinmez çünkü encamın.
Diyorlar: "Ömrü insânın yetişmez, kesb-i irfana..."
Bu söz lâkin değildir her nazardan pek hakîmane.
Muhakkaktır ya insanlar için bir gaye-i âmâl;
Edenler ömrünün saatini hakkıyle istimâl,
Zaferyâb olmasın isterse varsın asl-ı maksûda,
Düşer bin maksat idrak eyleyip bir zıll-i memdûda.

---

* *Sırat-ı Müstakim*, 5 Mart 1325/ 18 Mart 1909, c. 2, nr. 30, s. 57.

Dergi yayımında şiirin altında yazılış tarihi de mevcuttur: 7 Eylül 1321/ 20 Eylül 1905. *Hasbıhal* adlı şiirin başında Arapça bir beyit bulunmaktadır. Bu beyitin anlamı, *Hasbıhal*'in ikinci beyitinde, tırnak içinde verildiği şekildedir. *Hasbıhal*'le ilgili belirtilmesi gereken bir başka husus da şudur: Şiirin, "Fakat, çok sevdiğimdendir ki, tekrar eyledim işte" mısrası ile biten birinci bendinden sonra, dergi yayımında müstakil bir bend daha bulunmaktadır. Aşağıda verdiğimiz bu dört beyitlik bend kitap baskısına dahil edilmemiştir. Şiirin kalan kısımlarında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

Tutup "Lûtfiyye" yazmış oğlu Lûtfullah için Vehbi
Yazardım ben de "Fazliyye" kudret yoksa nâ-kâfi.
Ne var oğlum değilsen? Kardeşimsin, yârı cânımsın
Müşahhas bir ümidimsin, refik-i râz-dânımsın.
Ne var Vehbi değilsem? Ben de elbet nâzımım az çok
Eğer şairlik istersen ne Vehbi'den, ne benden yok!
Hakikat söylemek lâzımsa Vehbi'nin kitabında
Fünun inkar edilmiştir Kavafi piç ü tabında!

Evet, her türlü manâsıyle irfan durdurur azmi...
Fakat, insanlığın manâsı olsun öğrenilmez mi?
Cibillîdir taharri-i hakikat hırsı âdemde,
Onun mahsûlüdür meşhûd olan âsâr âlemde.
Atalet fıtratın ahkâmına madem ki isyandır;
Çalışsın, durmasın her kim ki davâsında insandır.
Zuhur etmekle her malûma karşı bir alay meçhul?
Neden olsun o malûmatı idrak medhûl?
Evet malûm olanlar, olmayan şeylerle bir nisbet
Edilmiş olsa, gayet az çıkar evvelkiler elbet;
Fakat câhille âlim büsbütün nisbet kabul etmez.:
O bir kördür, bu lâkin doğru yoldan hiç udûl etmez..
Diyor Kurân: "Bilenler, bilmiyenler bir değil... Heyhat
Nasıl yeksan olur zulmetle nûr, ahyâ ile emvât!"
Bu hikmetler bedîhîdir senin indinde elbette:
Fakat çok sevdiğimdendir ki, tekrar eyledim işte.
Sadedden galiba ayrılmışım... Söz neydi ihtar et;
Dalarsam nûr-u dîdem, böyle bazen, durma bîdâr et.
Usandın sen de gerçek hikmetimden, hasbıhalimden;
Beş on söz kaldı lâkin dinle nazm-ı bî-meâlimden:
Diyorlar: "İtirâf-ı cehl iken tahsilin encamı,
Nedir beyhude itâb eylemek şehbâl-i ikdamı?"
Evet, lâkin varıp serhadd-i malûmata bir insan,
O gayetten demek lâzım ki: "Yok irfan için imkân!"
Hakîkî itirâf altında parlar zılli irfanın;
Budur insanlığın manâsı, en son zevki vicdanın.

18 Mart 1909

BEBEK YAHUT HAKK-I KARAR*

Bizim Cemile, Feride'yle bir sabah gelerek,
"Unutma beybaba, akşam birer hotozlu bebek
Getir, kuzum..." dediler. Ben de kızların keyfi
Kırılmasın diye reddetmedim şu teklifi.
Kiraz dudaklı, üzüm gözlü, inci dişli, iki
Edalı yosma getirdim. Aman o akşamki,
Sevinme halini bir görmeliydi yavruların!
Durup oturmadılar hiç, dedim "Yatın da yarın,
Bütün gün oynayınız...." Nerde! Kim yatar? O gece,
Yemekte sızmaya me'lûf olan Feride'mce,
Kabul olunmayacak söz. olursa, yatmaktı.
Yatar mı hiç? O nasıl hisli bir yumurcaktı.
Feride'nin yaşı beş yok; Cemileninki yedi;
Şu var ki, abla hanım pek hanım tavırlı idi.
Büyük kız oynadı bir parça, sonradan yattı;
Küçük sabaha kadar hep bebeğini hoplattı.
Ne ninniden alıyormuş, ne öyle hoppaladan...
"Işıl ışıl bakıyor a! Bebek değil afacan!"
Sabaha kadar tükenmiş mecali yavrucuğun:
Mışıl mışıl uyuyor... Değmeyin aman uyusun.

Benim bulunmadığım bir zamanda kız uyanır;
Bebek uyutmak için evde üç saat kapanır.
– Aman da pek yaramaz, uyku sıçramış başına.
Bakın beşik de getirdim, bakın yatar mı şuna?
Yatar mısın seni maymun? Kapar mısın gözünü;
Acık da dinlesen olmaz mı annenin sözünü?

* *Sırat-ı Müstakim*, 3 Kânunuevvel 1325/ 16 Aralık 1909, c. 3, nr. 67, s. 227-228.

Şiirin dergideki yayımında yazıldığı tarih de verilmektedir: 29 Mayıs 1324/ 11 Haziran 1908. Şiirde geçen Cemile ve Feride, Mehmet Akif'in iki kızıdır. Bunların dışında Akif'in Suad, İbrahim, Naim, Emin ve Tahir adlı çocukları da olmuştur.

Kapandı işte gözün... Oh, şimdi artık yat!
Bebek ne yaptı bilinmez ki, sonradan, pat pat
Dayak sadâları akseylemiş öbür odaya.
Güzel güzel uyumuş olsa kız da dövmez ya.

*

Gelince akşama baktım Feride pek düşkün.
Durur mu ablası? Ben sormadan atıldı:
– Bugün
Ne yaptı, beybaba bilsen... Zavallıcık bebeğe?
–Ne yaptı?
– Dövdü bir âlâ, sonunda kırdı.
– Niye?
– Bilir miyim, ona sor... Kız, getir bebeğini hadi!
Feride kaçtı yanımdan, getirmek istemedi.
Çiçek çıkarmışa dönmüş, getirdiler ki yüzü;
Birer kafes gibi kalmış o kuş bakışlı gözü.
Başında saçtan eser yok, ayak topal, kollar
Omuzdan oynamıyor, kim bilir ne illeti var?
O kanlı canlı bebek şimdi işte bir kötürüm...
– Bu ölmüş artık ayol, göm götür de, hem ne ölüm!

*

Feride kaldı bebeksiz, Cemile'ninki fakat
Güzel güzel duruyor; olmuyor ne kör, ne sakat.
Günün birinde beraberce oynuyorlarken,
Alıp Feride hazin bir niyaz tavrı hemen,
– Bebeğini ver, acıcık oynayayım, kuzum abla...
Demez mi? Kız ne diyor?.. Galiba:
– İnayet ola!
Verir miyim sana ben hiç bebeğimi, yağma mı var?
– Hasislik etme kızım, ver!

– Alırsa sonra kırar.
– Nasıl kırar a canım? Etme oynasın, veri ver!
– Olur mu beybaba?
– Elbet olur.
– Kırarsa eğer?
– Yarın sabah, sana ben başka bir bebek alırım.
Bizim müdahaleden sonra, “Oyna al bakalım...”
Deyip Feride’ye kerhen uzattı kız bebeği.
Feride’nin yüzü gülmüştü, baktım iyiden iyi.
Sevindi, oynadı, lâkin bu müstear sürûr.
Süreksiz oldu...
– Ver artık!
– Acık daha, ne olur...
– Bakındı beybaba?
– Kız ver de, sonradan yine al,
Mal olmaz, insana, âdet değil emânet mal.
Tekerrür etti birazdan şu yolda aynı niyaz:
– Bebeğini ver yine olmaz, mı? Oynayım.
– Olmaz....
Ben iltiması diriğ etmedim ikinci sefer.
– Çok oldu beybaba, ya! Sonra her zaman ister!
– Demin de aldı hemen verdi, içlenir, yapma!
Sen ablasın ne kadar olsa...
– Başka vermem ama,
Çabuk verirsen eğer al da oyna kız, haydi...
Feride ‘nin bu sefer keyfi pek yolundaydı.
Epeyce dandiniler yaptı hayli hoplattı;
Bebek kolunda, hasırlarda bir zaman yattı.
Fakat ne çare! Gelip çattı vakt-i istirdâd.
Kızın nazarları beyhude etti istimdâd.
Cemile istedi ısrar edip emanetini,
Çocuk da verdi, fakat görmeliydi hiddetini!

Büyük kızın eziyordu gurûr-u masumu,
Bebek elinde gezerken, şu tıfl-ı mahrumu.
Ağır gelir ona elbette karşıdan bakmak.
Sokuldu bak yine, hiç şüphe yok ki şalvaracak,
“Bebeğini ver” diye, lâkin ben eylemem ibrâm.
Hayır, değil bu edâ, bir edâ-yı istirham:
“Bebeğimi ver!” demesin mi üçüncüsünde kıza?
Meğer hukuk da bilirmiş bakın şu saygısıza...

16 Aralık 1909

YEMİŞÇİ İHTİYAR*

Sinîn-i ömr-ü şedâid-güzîni olmalıdır,
Cebîn-i pâkine pîrin bu çîn-i ye'si veren.
Elinde tartısı, dûşunda mülk-ü seyyarı;
Yürür... Önünde mezar, arkasında bin şîven!
Zaman olur ki, uzaklarda bir serâb-ı muzî
Nümayişiyle, gözünden geçer hayal-i vatan;
Sönük nigâhını bîdâr ederdi belki ümid,
Hayâle olsa müsait bu meşy-i tâb-efgen.
Çeker şu bârı hayatında, hep hayatı için
Bilinse âh şu bâr-ı hayatı çekme neden?..

19 Kasım 1908

* *Sırat-ı Müstakim*, 6 Teşrinisani 1324/ 19 Kasım 1908, c. 1, nr. 13, s. 197.
Bu şiir dergide Safahat-ı Hayattan genel başlığı ile sunulmaktadır.

İTİRAF*

Safahat'ımda evet, şi'r arayan hiç bulamaz;
Yalınız bir yeri hakkında, "Hazin işte bu!" der.
Küfe? Yok. Kahve? Hayır. Hasta? Değil. Hangisi ya?
Üç buçuk nazma gömülmüş koca bir ömr-ü heder!

30 Haziran 1911

* Yukarıdaki parça *Safahat*'ın ilk baskısında bulunmamaktadır. Kitap ilk baskısının ardından, şair ve romancı Mithat Cemal'e takdim edilirken, üzerine "İki gözüm, kardeşim Mithat Cemal'e" hitabı ile birlikte, yukarıdaki kıta da kaydedilerek verilmiştir. Altındaki tarih ise 17 Haziran 1327/30 Haziran 1911'dir. Bilindiği gibi *Safahat* kitap olarak Nisan 1911'de yayımlanmıştı. Mithat Cemal ilgili kıtayı, Akif'in imzası ile bilâhare *Büyük Duygu* dergisine vermiş ve orada da yayımlanmıştır (Bkz. 10 Temmuz 1329/23 Temmuz 1913, nr. 131). Akif, ilgili kıtanın *Büyük Duygu*'daki yayımını da nazar-ı itibara alarak, onu *Safahat*'ın ikinci baskısı (1918) sırasında kitabına dahil etmek taraftarı olmuştur. Fakat kıtanın ilk şekli bundan biraz farklıdır. Kıtanın Mithat Cemal'e yazıldığı şekli için elinizdeki eserin *İlk Safahat* bölümüne bakabilirsiniz. Bu arada yukarıdaki kıtanın, Akif'in şiiri ile ilgili önemli ipuçları verdiği ortadadır. *Safahat*'ın başındaki ilk şiir de gene böyledir. Dolayısıyla Akif'in *Safahat*'ın başına ve sonuna, kendi şiiri ve şairliği ile ilgili parçalar yerleştirmeyi özellikle düşündüğü anlaşılmaktadır.

SÜLEYMANİYE KÜRSÜSÜNDE 1912

Kardeşim Fatîn Hoca'ya*

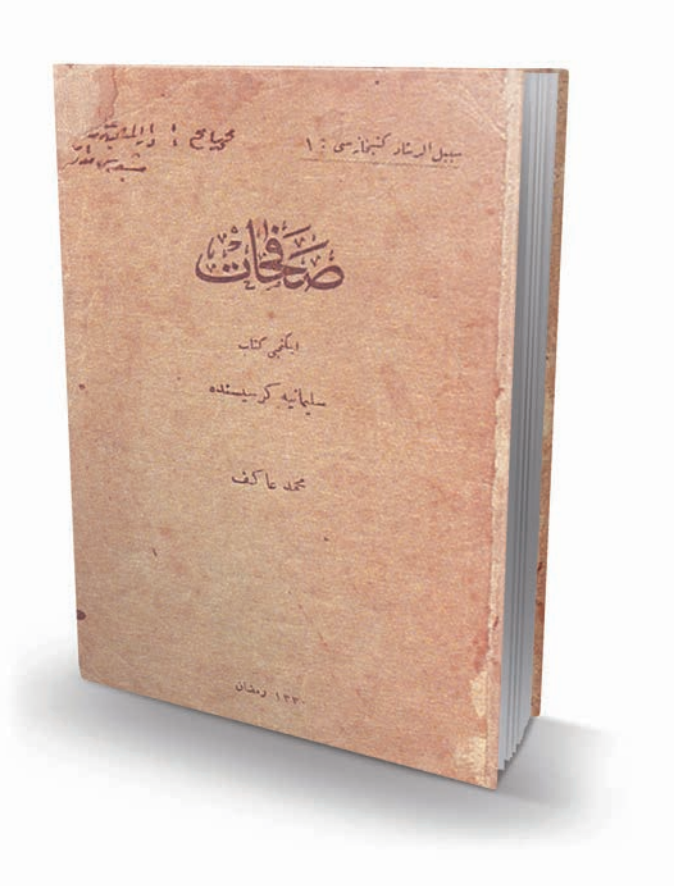

Akif'in ikinci eseri *Süleymaniye Kürsüsünde'*ye ait kitap kapağı. Üzerinde de, yenice kurulmuş Sebilürreşad Kütüphanesi'nin ilk eseri olduğu ve 1330 Ramazan kaydı okunuyor. Akif bu eserini bizde modern astronominin kurucusu âlim Fatin Hoca'ya (Gökmen) ithaf ediyor. Fatîn Hoca'nın birikimi, asıl bundan sonra gelecek olan *Fatih Kürsüsünde'*de ortaya çıkacaktır. Bu eserde *Alem-i İslâm* yazarı Kazanlı Abdürreşid İbrahim konuşurken, orda da Fatîn Hoca konuşuyormuş gibi bir hava söz konusu.

* Fatîn Hoca (Gökmen), astronomi bilgini. İstanbul Kandilli Rasathanesi'nin kurucusu olan Fatîn Hoca (1877-1955) Mehmet Akif'i İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmaya ikna eden kişidir. Fatîn Hoca Akif'in *Fatih Kürsüsünde* işlemeye çalıştığı astronomiye ait bilgilerin kaynaklarından biridir aynı zamanda.

AKİF'İN FİKİR ROMANLARI-I

Süleymaniye Kürsüsünde

Esere Gösterilen Yüksek Alâka ve Sebebi

Süleymaniye Kürsüsünde, Mehmet Akif'in en çok okunan eserlerinden biridir. Bundan önce çıkan *Safahat* kendi döneminde ne tür tartışmalara yol açarsa açsın, edebiyatımızda ne tür tesirler meydana getirirse getirsin, gördüğü alâka bakımından *Süleymaniye Kürsüsünde*'nin seviyesine gene de ulaşamaz. Nitekim *Safahat* 1911'deki çıkışının ardından ikinci baskısını 1918'de yapabilirken; *Süleymaniye Kürsüsünde* ilk çıkışını müteakip okuyucular tarafından öyle yoğun bir ilgi ile karşılanmıştır ki, daha aradan iki yıl bile geçmemişken ikinci baskısını yapmak durumunda kalmıştır. Bu bakımdan *Süleymaniye Kürsüsünde*'nin gördüğü alâkanın hatırdan çıkarılmaması, ayrıca bu ilginin altında yatan sebeplerin sağlıklı şekilde tahlili icap eder. Kaldı ki bu ilgi, eserin dergideki tefrikası sırasında da kendini hissettirmekten geri kalmamıştır. Buradan da eserin yayınlandığı döneme tekabül eden bir yanının bulunduğu sonucuna ulaşmak zor olmamaktadır.

Bir de bu arada Balkan Savaşı'nı, savaşın gerilimli atmosferini de düşünmek gerekir. Çünkü eserin yayın tarihi ile (Eylül 1912), Balkan Savaşı'nın başlama tarihi (8 Ekim 1912) birbirine o kadar yakındır. Dolayısıyla savaş şartlarının esere olan ilgiyi tahrik ettiği rahatlıkla söylenebilir. Ancak bu tür bir katkı söz konusu olsa bile, eserle Balkan Savaşı arasında doğrudan bir ilgi kurulması mümkün gözükmüyor. Çünkü eser Balkan Savaşı'nda on ay kadar önce *Sıratı Müstakim*'de tefrika edilmeye başlanmış ve son bölümü de *Sebilürreşat*'ta Ağustos 1912'de çıkmıştır. Yani *Süleymaniye Kürsüsünde*'nin muhtevasının savaşla, savaş şartları ile en ufak bir ilgisi bulunmamaktadır.

Nitekim Akif Balkan Savaşı'na dair düşüncelerini, 17 Ekim 1912'den itibaren yazmaya başlayabilir. O da, "Sebilürreşat ceride-i İslâmiye'sinin kahraman askerlerimize armağanı" olarak takdim ettiği *Cenk Şarkısı* ile... Yani *Süleymaniye Kürsüsünde* yazılırken, orta yerde savaşa ilişkin herhangi bir emare bulunmamaktadır. Onun için *Süleymaniye Kürsüsünde*'nin gördüğü

alâkayı, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı'nın doğurduğu dini ve Millî heyecanlardan ziyade, eserin kendine mahsus özgün muhtevası ile açıklamak daha uygun düşer diye düşünüyoruz.

Fakat bunları kaydederken, eserin istikbale dönük bir yanının bulunmadığını söylemek istemiyoruz. Çünkü eser 1908 Meşrutiyet'inden Balkan Savaşı öncesine kadar olan dönemde gerek şairin kendisinin, gerekse imparatorluk toplum ve aydınlarının karşılaştığı derin sarsıntıların arasından doğmuş, önemi de zaten buradan ileri gelmektedir. Dolayısıyla 1908 Meşrutiyet'inden sonra yönetimin, siyasal kadroların, mütefekkir sınıfların ve bizzat toplumun yaşadığı derin karmaşa, ayrıca da önünü görememenin verdiği bir moral bozukluğu eseri alttan alta besler durur. Bu haliyle de eser kendi Döneminde, toplum ve aydınlar adına bir nevi ayna vazifesi görmüş sayılabilir. Orada hemen her çevre kendini izleme imkânı bulmuş, bir yönüyle de kendine çekidüzen verme ihtiyacını duymuştur. Bunun ötesinde eserde, toplum ve aydınlara, istikbale dönük yeni bir perspektif sunulmaya çalışılmaktadır. Döneme ilişkin her türlü toplumsal gelişmenin, idari zaafın, eğitimsizliğin, geriliğin, dünyaya ve özellikle de Türk ve İslâm dünyasına yönelik yaygın bilgi açlığının bu derece içten bir tasviri, eseri ister istemez önemli hale getirmiş, halk ve aydınlar da doğrudan kendisinin anlatıldığı bu muhteva karşısında ilgisiz kalmamıştır.

Bundan ayrı olarak *Süleymaniye Kürsüsünde*'nin birbiri ile iç içe, iki ayrı hususiyeti bulunduğu söylenebilir. Birincisi, 1908 Meşrutiyeti sonrasında toplumun, aydınların ve idarenin yüz yüze kaldığı bir şaşkınlık; ikincisi de Akif'in istikbale yönelik geliştirdiği yeni önermeler bütünü!.. Buradan da anlaşılacağı üzere *Süleymaniye Kürsüsünde*, kendi içinde problematiği olan bir eserdir. İşte bu problematik tutum eseri yayınlandığı dönem açısından ilginç kılmış, netice olarak da ülkenin istikbaline yönelik önemli sonuçlar doğurmaktan geri kalmamıştır. Nitekim *Süleymaniye Kürsüsünde*'nin bu özelliği, onu *Safahat*'a göre tamamıyla farklı bir eser hüviyetine büründürmüştür denilebilir.

Safahat'tan *Süleymaniye Kürsüsünde*'ye Geçiş ve Aradaki Farklar

Akif'in ilk eseri *Safahat* hakkında yaptığımız değerlendirme hatırlanırsa, oradaki şiirlerin kısmı azamının Meşrutiyet öncesinde yazıldığı belirtiliyordu. Onların bir kısmı *İlk Safahat* yani *Resimli Gazete* döneminde; çoğu bölümü de 1903-1908 arasında, yani Abdülhamid'in son döneminde kaleme alınmış parçalardır. Bu şiirlerin bir kısmı *manzum hikâyeler* biçiminde, bir kısmı da *Resimli Gazete* döneminin devamı istikametinde lirik nitelikler arz eder. Hangi tarzda olursa olsun, *Safahat*'ı işgal eden şiirlerin çoğunda siyasi hiçbir tutum göze çarpmaz. Yani *Sıratı Müstakim*'de yayınlanmış şiirlerin hemen çoğu, Akif'in eski dönemine, 1908 öncesine aittirler.

İşte *Süleymaniye Kürsüsünde* öyle değildir. Çünkü o, doğrudan doğruya problemin içinden doğmuş, hürriyet ortamında kaleme alınmış bir eserdir. Dolayısıyla bize eskiden *Meyhane, Mahalle Kahvesi, Hasta* veya *Küfe* gibi *manzum hikâyeler*, toplumsal eleştiriler yazan Akif, bu son eserinde önemli bir değişim geçiriyor, karşımıza yepyeni bir Akif olarak çıkıyor. Akif artık tek tek "ben"in, "sen"in veya "o"nun şirini ve hikâyesini yazmıyor. Bunların hepsini câmi bir kalabalığa, topluma ya da kolektif şuura hitap etmenin bir yolunu arıyor ve buluyor. Daha doğrusu da Akif'in bu yoldaki ilk eseri oluyor *Süleymaniye Kürsüsünde*...

Önceki eserle bu eser arasındaki bir farka daha işaret etmek gerekirse, o da şudur:

Akif'in önceki eseri *Safahat*'ta, birbirinden farklı iki tutumla karşılaşmakta idik. Birincisi asıl, büyük şair Akif... *Fatih Camii*'nde, *Hasbıhal*'de, *Ezanlar*'da, *Tevhid yahut Feryat*'ta ve diğer şiirlerde olduğu gibi... Dolayısıyla biz asıl bu şiirlerde Akif'i görüyorduk. Fakat onun özellikle de 1903 ve 1905'den sonra denemeye başladığı ikinci bir yol daha vardı. O da toplum içinde fazlaca dikkati çekmemiş sınıflar üzerine kurduğu *manzum hikâyeler*, yani doğrudan *hikâyeci Akif*!.. Bu şiirlerde toplumsal veya bireysel olanı müşahede eden, çağdaş bir hikâyeci tavrı ile karşılaşıyorduk. O bize *Hasta* örneğinde olduğu gibi, öyle hikâyelik vakalar anlatmakta idi ki adeta şaşıp kalıyorduk.

Bu anlatımlar bizim üzerimizde iki türlü tesir bırakır. Birincisi kullandığı sahneleme teknikleri ile, başarılı tasvirleri ile tam bir gerçekçilik tesiri. İkincisi de, insani bir öz bu hikâyelere öylesine sindirilir ki, onlardan biz yoğun bir şiir duygusu tesiri alırız. Fakat dediğimiz gibi de bu hikâye bireyselin üzerine kuruludur. Daha böyle böyle sayısız durumun, kişinin ve sahnenin anlatımından, kuşkusuz gene toplumsal sonuçlar hâsıl olur. Fakat nihayetinde hikâyeci şairin de, okuyucu olarak bizim de dikkatimiz ferdi olanın sınırları dışına pek fazla taşmaz.

İşte Akif'in bu yanı *Süleymaniye Kürsüsünde*'de büsbütün değişiyor. Akif artık öyle tek tek kişiler, durumlar yazmıyor. Ona göre devir büsbütün değişmiş, problem yaygınlaşmış ve derinleşmiştir. İnsanları tek tek algılamak ve yazmak yerine, onlara yönelik daha külli kavrayışların lüzumu doğmuştur. Yani şair bundan böyle kalabalığa hitap etmek ve yazmak peşine düşecektir. Sanatkâr adına bu çok tabii bir tercih olmakla beraber, buradan da onun hem anlatma tarzı, hem de üzerine eğildiği muhtevaya şekil verme biçimi ister istemez etkilenecektir.

Fatih Camii'inden Süleymaniye'ye ve Süleymaniye'de Bayram Sabahı'na

Bu söylediklerimizin daha iyi anlaşılması, eser hakkında da daha etraflı bir fikir sahibi olabilmek için şu izahların yapılması lüzumludur:

Şairin kendisi veya yerine geçen bir anlatıcı, Haliç Köprüsü üzerinden karşı tarafa geçerken, sahil çevresini bize anlatmayı deniyor. Bu anlatma o kadar canlı ve içtendir. Yerine göre de nüktelerle beslendiği ortadadır. Karşı sahilin dökülen tarafları ve eski yıpranmış yapıları ile, Yeni Cami'nin haşmeti arasındaki tezat bilhassa öne çıkarılıyor. Bu anlatmaya göre sahil ve çevresi bir mezbelelik, göklere doğru yükselen Yeni Cami ise ulviliğin timsali mesabesindedir.

Yeni Cami anlatımının sonunda, "Eğer gözlerin yoruldu ise, onları yere indirme, garba doğru çevir" daveti ile hem okuyucunun, hem metnin istikameti Süleymaniye Camii'ne doğru evriliyor. Anlatıcının yanı başında o anda, kari (okuyucu) adı verilen mücerret bir kişinin varlığı fark ediliyor. İşte gerek çevre ve Yeni Cami, gerekse Süleymaniye'ye doğru kat edilen yollar, ilgili tarihî eser hakkındaki türlü bilgi ve intibalar, anlatıcının yanı başındaki "kari"ye şifahi olarak naklediliyor. Sonunda Süleymaniye Camii'ne şair ve yanı başındaki kari, şadırvan tarafından girmiş oluyorlar. Bu vesile ile Süleymaniye hakkında, aynen Fatih Camii şiirinde olduğu gibi, muhteşem bir şiir denemesine girişiliyor.

Bu bölümü edebiyatımızda, Süleymaniye Camii'nin anlatıldığı ilk deneme olarak kabul etmek gerekir. Yani Yahya Kemal'in *Süleymaniye'de Bayram Sabahı*'nı yazabilmesi için, ondan daha önce böyle bir denemenin muhakkak ki yapılması lâzım gelirdi. Eğer Akif bu tür denemeleri yapmamış olsa, Yahya Kemal'in böyle bir şiire kalkışması düşünülebilir miydi? Emin değiliz. Bu bakımdan Süleymaniye'nin anlatıldığı bölümlerin dikkatle okunması; Akif'in cami algılaması, cami çağrışımları ve tarihî eserlerin yazımı noktasında geliştirdiği imgelerin fark edilmesi gerekir.

Yalnız bir husus var ki önemli: Akif, *Safahat*'ın başına koyduğu *Fatih Camii*'ni doğrudan bir şiir olarak düşünür ve yazarken, *Süleymaniye Kürsüsünde* öyle yapmıyor. Yanı başında varlığını hissettiğimiz "kari"ye, camiyi şifahi olarak anlatıyor, tasvir ediyor. Hem de üst üste binmiş imgelerle!.. Fakat şifahi anlatma ile doğrudan şiir olarak düşünmenin, ortaya çıkan metin üzerindeki tesiri bu vesile ile rahatlıkla fark edilebiliyor. Bir başka husus da Akif romantik-realist tutuma bağlı kalırken, Yahya Kemal'in hem klasik hem de Bergsoncu bir yaklaşım içinde olduğudur. Hatta Akif'in yer yer Zola-vari tezatları kullanmaktan geri durmadığı da görülebiliyor. Bunların anlatılan

hikâyeye bir katkısı bulunsa bile, şiir için olumlu sonuçlar doğurmadığı açıktır. Dolayısıyla Akif'in Süleymaniye anlatımı, *Fatih Camii* örneğinde olduğu kadar kuvvetli ve tesirli değildir. Bunun sebebi de buradaki şifahî tutumdan ve Zola-vari tezatların aşırı kullanımından kaynaklanmaktadır denilebilir.

Sibiryalı Türk Abdürreşid İbrahim Konuşuyor

Asıl konumuza dönecek olursak, anlatıcının burdaki maksadının daha başka olduğu ortadadır. O bize baştan söylemese bile *Haliç, Eminönü, Yeni Cami* ve *Süleymaniye* derken, biz kendimizi caminin içinde buluveriyoruz. O esnada camide kılınan öğle namazı bitmiş ve bir vaiz kürsüye doğru yönelmiştir. Eserin asıl bölümleri işte bundan sonra başlıyor:

Kimdi kürsüdeki? Bir bilmediğim pîr amma
Hiç de bigâne değil kalbe o cazip sima.
Bembeyaz lihye-i pâkiyle (tertemiz sakalı) beyaz destarı
O mehîb alnı, pek munis olan didârı,
Her taraftan kuşatıp bedri saran hale gibi,
Ne şehâmet, ne melâhat veriyor yarabbi!

Anlatıcının gözünden bu tanıtma yapılırken, o anda vaiz cemaate hitaba başlamıştır bile:

Beni kürsüden görüp vaaz edecek sanmayınız
Ulemâdan değilim şeklime aldanmayınız.
Dinin ahkâmını zaten fukahânız söyler,
Anlatırlar size bir müşkiliniz varsa eğer,
Bana siz âlem-i İslam'ı sorun, söyleyeyim.
Çünkü hiçbir yeri yok gezmediğim, görmediğim.
Şark-ı aksâdan alın, Mağrib-i aksâya kadar
Müslüman yurdunu baştan başa kaç devr'im var!

Dikkat edilirse Mehmet Akif buraya kadar olan bölümleri doğrudan müşahedeler biçiminde anlatıyor. Fakat daha ziyade de bir hikâye havasına büründürerek yapıyordu. Bunu bilerek ve tercih ederek yaptığından da kuşku yok. Ayrıca bütün bu anlatmaları kendisine kari/okuyucu olarak hitap ettiği birisine yapıyor. O ise Akif'in hemen yanı başında, Akif'le beraber Haliç Köprüsünden geçen, Yeni Cami'ye veya çevreye bakan kişidir. Nitekim işte Süleymaniye'ye de şairle birlikte gelmiş ve vaizi birlikte dinlemeye başlamışlardır. Yani demek istediğimiz şu ki, eserin buraya kadar olan bölümleri, "anlatıcı" diyebileceğimiz biri tarafından nakledilmekte, "kari" adı verilen biri

de onu dinlemektedir. Ancak bundan sonra hikâyede bir değişiklik meydana geliyor. O da yeni bir anlatıcının daha devreye sokulması hadisesidir. Yani "Ulemadan değilim, şeklime aldanmayınız" diyen kişidir o anlatıcı!.. Artık eser boyunca kürsüdeki kişi konuşacak, anlatma görevini o üstlenecektir. İşte bu esnada bir değişikliğe daha şahit oluyoruz eserde. O da, şair veya onun adına anlatma görevini üstlenmiş kişi ile "kari"nin, kendilerini büsbütün geriye çekmeleri.

Fakat *Âlem-i İslâm*'ı bütünüyle dolaşmış kişinin kürsüdeki konuşması oldukça ilginçtir. Nitekim dikkat edilirse, ulemadan olmayan o kişinin vaazı veya konuşması "ben dili" ile yapılmış bir nakilden ibarettir. Daha açık bir ifade ile de o bize, bir yönüyle yaptığı seyahatlere dair intibalarını, bir yönüyle de geçmişe dönük *hatıraları*nı anlatan biri görünümündedir. Bunları bir de "ben dili" ile naklettiğine dikkat edilirse, ortaya *tahkiyeli* bir metin çıkacağını tahmin etmek her halde zor olmamalıdır.

Kürsüdeki kişi acaba kimdir? Böyle bir kişiyi Akif nereden bulup çıkarmıştır? İşte bu noktada karşımıza Abdürreşit İbrahim diye biri çıkıyor. Abdülhamid Döneminde ve Meşrutiyet'in ilânından hemen sonra olmak üzere iki kere İstanbul'a gelen Abdürreşit İbrahim aslen Sibiryalı bir Türk'tür. *Âlem-i İslâm* adıyla da yaptığı seyahatleri, buralardan edindiği intibaları iki cilt olarak kitaplaştırmış birisidir. Son gelişinde İstanbul halkı ve aydınları ona yüksek itibarlar göstermiş, İttihat ve Terakki yönetimi sayısız konferanslar verdirmiştir. Seyahatlerini yazması, anlatması noktasında onu ikna eden kişi ise Akif'ten başkası değildir.

Nitekim Akif onu çok sever, Eşref Edip'in söylediğine göre de sabahlara kadar dinlermiş. Ayrıca o da Osmanlı Türklerini o kadar çok takdir edermiş ki, Rusya'daki Türklerin yönünü hep İstanbul'a dönük tutmak istermiş. Hatta daha ötede, zorda kalmış bölgeler halkının Türkiye'ye hicretini özellikle tavsiye edermiş.

İşte bir yandan anne tarafından gelen irsi tesirlerle, öbür yandan da İslâm ve Türk âlemine dönük cibillî, köklü temayülleri dolayısıyla Akif, Asyalı Türklere karşı özel bir yakınlık duymaktadır. Nitekim bu tür ilgilerin sonunda Abdürreşit İbrahim de, yarı yarıya İstanbullu biri olup çıkmıştır. Kaldı ki Abdürreşit İbrahim bu noktada, karşımıza çıkan ilk ve tek isim değildir. Gaspralı İsmail'den (Kırım) Ataullah Bahaeddin'e (Şimal Türklerinden) sayısız Asyalı Türk'ün, *Sıratı Müstakim* veya *Sebilürreşat* ikinci bir evi gibi idi o yıllarda. Nitekim Akif bu noktada herhangi bir tefrik de yapmazdı. Hintli ve Mısırlı ileri gelenlerin uğrak yeri de gene aynı dergiler değil miydi?

Akif bir nevi hikâye havası vererek yazdığı eserinde, Sibiryalı bir Türk olan Abdürreşit İbrahim'i bir kahraman seviyesine yükselterek, ona önemli bir görev yüklüyor. Tabii onu bilinen kimliğinden de sıyırarak yapıyor bu işi. Yani biz onu Abdürreşit İbrahim olarak değil, İstanbul'a gelmiş ve Süleymaniye Camii'nde halka hitap eden adsız bir vaiz olarak okuyoruz, dinliyoruz. Dahası Akif Abdürreşit İbrahim'e, *Âlem-i İslâm* adlı eserinde anlattıklarından daha farklı mesajlar da yüklüyor. O camide konuşurken, adeta Akif konuşuyormuş gibi bir hava buradan doğuyor. Rusya, Orta Asya, Çin, Japonya ve Hint kıtasına giden, oralarda Müslüman halklarla temas eden ve bin bir intiba ile dönen kişi kuşkusuz Abdürreşit İbrahim'dir. Dolayısıyla Akif'in, sömürgeci güçlerin işgali altında yaşayan Müslüman belde halklarına dikkati çekmek, onların ve İstanbullu aydınların uyandırılması yolunda da bir fikir geliştirmek için, Abdürreşit İbrahim gibi bir karaktere özellikle ihtiyaç duyduğu anlaşılıyor. Bunun dışında vaizin gözünden anlatılan Abdülhamit Dönemi ve Meşrutiyet sonrası İstanbul'un hali, dahası Balkan Savaşı başlamamışken bile *Arnavut ve Araplar* arasında ırkçılık cereyanının baş göstermesi, Meşrutiyetin yanlış anlaşılmasına dönük eleştiriler, yerli üdeba ve mütefekkir
sınıfların aşırı derecede hırpalanması gibi görüşler Abdürreşit İbrahim'in gözünden verilse bile, bunların doğrudan Akif'e ait fikirler olduğundan kuşku duyulamaz. Yani Akif, İslâm dünyasının hali pür-melâline yönelik bir fikir ve ilgi üretmek için, bu vaiz karakterini özellikle icat etmiş oluyor. Aksi halde buna ihtiyaç duymayabilir ve kendi görüşlerini doğrudan kendisi ifade etmeyi tercih edebilirdi demek istiyoruz.

Akif böyle bir hikâye karakteri öne çıkarırken, onu inceden inceye düşündüğünden de kuşku duyulamaz. Böyle bilgili ve görgülü, Türk ve İslâm dünyasına derinlemesine vakıf birisi, kuşkusuz Akif için iyi bir imkân sayılmalıdır. Türk ve İslâm memleketleri hakkında birinci elden müşahedelerin yanı sıra, gene böyle hem bizden, hem hariçten sayılabilecek birisine Türkiye hakkında değerlendirmeler yaptırmak!.. İşte Akif'in her iki açıdan da, böyle bir karakteri önemsediği anlaşılmaktadır.

Adı verilmeyerek, fakat bir hayli de değiştirilerek canlandırılmaya çalışılan Abdürreşit İbrahim nerelere gitmiş, oralarda neler görmüş derseniz, bunun için *Âlem-i İslâm*'ı ve *Süleymaniye Kürsüsünde*'yi dikkatle okumanız gerekecektir. Fakat mevzunun bu kısmına fazlaca dalmadan şunu söyleyebiliriz: O, kendi memleketi Sibirya'yı, Rusya'yı, Buhara ve Semerkant gibi Orta Asya Türk memleketlerini, Çin'in müslüman bölgelerini (şimdiki Doğu Türkistan, Uygur bölgeleri), Mançurya'yı, Japonya'yı, Hint kıtasını ve bir de tabii Meşrutiyet öncesi ve sonrası İstanbul'u gezmiş görmüş, tanımış birisidir.

Onun seyahatler şeklinde dolaştığı ülkelerin çoğu, Türkiye ve Japonya hariç, o için sömürge durumundadır. Kazak, Kazan bölgeleri Rusların, Hint kıtası ise İngilizlerin işgali altındadır. Yani koca Asya kıtasının kuzeyi Rusların, güneyi de İngilizlerin işgali altında gibi bir durum!.. İşte bu realite karşısında yabancı vaiz, Türklere ve Osmanlılara bayağı bir önem atfediyor. Bu memleketler arasında sadece siz hürsünüz, bunun kıymetini bilin, ona göre çalışın ve dikkatli davranın demek istiyor. Daha doğrusu da Akif bu *seyyah-vaiz* vasıtasıyla kendi ülkemizin merkezi rolünü bize bir kere daha hatırlatmış oluyor.

Vaizin gezdiği gördüğü ülkeler, Müslüman halklar hakkındaki kanaati de şöyledir:

Bunlar arasında Rusyalı Müslümanlar ile Hint Müslümanları kısmen biraz daha uyanmış vaziyettedir. Bura halkları maruz kaldıkları esaretin ve geri kalmışlığın şuurundadırlar. Basın vasıtasıyla kamuoyunun uyandırılması fikrine de çoktan ulaşmışlardır. İngiltere ve Rusya mekteplerine öğrenci göndermekte bir çekinceleri bulunmamaktadır. Dolayısıyla kendi Millîyetlerini ve dinlerini unutmayarak; Ruslaşmak veya Avrupalaşmak gibi heveslere de kapılmayarak bu işi becerebilmektedirler. Buna karşılık Orta Asyalı, Çinli, Mançuryalı Türk ve Müslüman belde halkları ise ziyadesiyle geridirler. Onların dünyadan haberleri bulunmamaktadır. Japonya ise gezgin vaiz için, kendi gelenek ve göreneklerine, kendi Millîyetine merbut kalarak gelişmenin ileri bir merhalesini teşkil etmektedir.

Akif, İttihat Terakki ve İslâm Birliği

Bütün bu anlatmalara bakarak, daha Balkan ve Birinci Dünya Savaşı başlamadan, Türk İslâm âlemi hakkında Akif'in böyle geniş bir perspektife ermesi anlamlıdır. Bu bakımdan eser vasıtasıyla doğrudan Osmanlılığı, Türklüğü merkez alan böyle geniş bir perspektif ve algılama üretebilmek her bakımdan takdire değer. Kaldı ki o sıralarda, İttihat ve Terakki çevrelerinde dahi böyle geniş bir perspektif mevcut değildi. Kısmen Türkçü, Milliyetçi düşüncelere sahip olsalar bile, onlarda böyle geniş bir *Şark algılaması* ya da *İslâm dünyası tasavvuru* henüz mevcut değildi. İttihatçı çevrelerin, Birinci Büyük Savaş içinde ancak bu tür tasavvurlar geliştirebildiği düşünülecek olursa, Akif'in bu noktadaki tekaddümü daha da anlamlı hale gelir. Yani *Süleymaniye Kürsüsünde* ilk çıktığı andan itibaren öyle büyük tesirler doğurmuş bir eserdir ki, bu tesiri de en ziyade İttihatçılar üzerindeki yansımalarından çıkarabiliyoruz. Nitekim İttihatçılar, özellikle de Büyük Savaş içinde, Rus sömürgeciliğine karşı *Turancılık* değil *Türkçülük*; İngiliz ve Fransız sömürgeciliğine karşı da *İslâm Birliği* değil

İslâmcılık, yani esir Müslüman ülkelerin *antiemperyalist* bağımsızlık mücadelelerine destek politikalarını, buradan hareketle devreye sokabilmişlerdir. Haliyle Akif'in bu noktadaki öncelik hakkı ve uzaktan uzağa bile olsa, İttihatçılar üzerindeki tesiri meydandadır. Daha savaş başlamadan önce, Akif'in çok sevdiği ve takdir ettiği düşünür Sait Halim Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesi bunun bir işareti değil midir?

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, İslâm dünyasına yönelik böyle geniş bir perspektif geliştirmesi bakımından, *Süleymaniye Kürsüsünde*'nin apayrı bir önemi vardır. Bu yüzden de eserin sahasında, kendine mahsus bir öncülük rolü bulunmaktadır denilebilir.

Süleymaniye Kürsüsünde ayrıca Akif'in daha önceden mevcut olan şekilsiz, amorf İslâmcılığının bir şekle ve çerçeveye, dahası muhtevaya büründürülmesi denemesidir. Dolayısıyla o güne kadar olan Akif algılaması bundan böyle değişmeye başlayacak, aynı yoldan Akif'in şiiri ve sanatı da değişecektir. Daha doğrusu bu şiir kendini, bundan böyle bir amaca ve idealizme raptedecektir: Toplumu uyarmak, kalabalığa seslenmek, vatan ve millet yolunda kendini aşklı terennümlere dönüştürmek gibi.

Akif'in 1912 yılından itibaren sistemleştirmeyi denediği bu yaklaşıma, hemen herkes *İslâm Birliği* deyip geçiveriyor. *Süleymaniye Kürsüsünde* iyi okunduğu takdirde, bu tür kanaatlere iştirak pek de mümkün gözükmemektedir. Çünkü Akif'in eserinden bu tür bir sonuç çıkarmak oldukça zordur. O Osmanlıların, özellikle de Makam-ı Hilâfetin İstanbul'da bulunması dolayısıyla, diğer Müslüman ve Türk memleketler nezdindeki merkezî rolünün kuşkusuz farkındadır. Ancak o tür ülkelerin bütününün, Osmanlı ortak sınırları dahilinde birleştirilmesi gibi bir politika Akif'te yoktur. Bunun yerine o, böyle bir dünyanın varlığına işaret ediyor, bu dünyanın uyandırılması lüzumunu vurgulayıp duruyor. Dolayısıyla böyle bir yaklaşıma, herkesin anladığı şekilde *İslâm Birliği* nazarıyla bakılabilir mi? Doğrusu biz bundan emin değiliz.

Nitekim eserde resmedilen ülke realiteleri de buna imkân bırakmamaktadır. Hemen hepsi aşırı derecede geri, eğitimsiz ve uyandırılmaya muhtaç ülke ve milletler!.. Ayrıca sömürge durumunda ülkeler buraları. Osmanlı Türklerine gelince, onlarda da benzeri bir gerilik, eğitime ve bilime önem vermemek ayniyle vakidir. Bu arada Meşrutiyet'i yanlış anlamanın doğurduğu bin bir siyasi ihtilâf da cabası!.. Irkçılık cereyanları artmış (azınlıklar), mütefekkir sınıflar kendi Millîyetlerinden ve dinlerinden adeta soğumuş vaziyettedir. Avrupalılaşmak bir hastalığa dönüşmüş, çalışmanın değeri anlaşılmamış, eğitime önem verilmez olmuştur. İmparatorluk toplumunun da uyanmaya, uyandırılmaya ihtiyacı vardır. Haliyle toplum ve aydınlar bu yolda

el birliği etmez ve çalışmazsa, tek bağımsız İslâm ülkesi olan Osmanlı'nın akıbeti de diğerleri gibi olmayacak mıdır?

Dolayısıyla *Süleymaniye Kürsüsünde*'de Akif bize, doğrudan bir *İslam Birliği* tezi vazediyor sayılmaz. Fakat önüne gelen de bunun aksini söylüyor, aksini iddia ediyor. Nice Akif çalışanlarının, *Safahat* yayımlayanların, edebiyat tarihçilerinin hemen bütünü!.. Fakat işte görüyorsunuz, Akif'in geliştirdiği fikri-siyasi çerçevenin böyle algılanması pek mümkün değildir.

O zaman da ister istemez şunu söylememiz icap ediyor: Akif'in tezi o manada değil; tam tersine İslâm dünyasına yönelik külli bir algılama üretmek, insanı ve toplumu uyarmak, eğitimi yaygınlaştırmak, çalışmayı teşvik, o ülkelerde bağımsızlık şuurunu beslemek ve belki harekete geçirmek gibi bir şeylerdir. Bu tutumu kavramlaştırmak gerekirse, buna *İslâm Birliği* anlayışı mı demek gerekir? Yoksa bilâkis *sömürgecilik* karşıtı, *antiemperyalist* bir mücadele tutumu mu? Dolayısıyla böyle bir tutumu *İslâm Birliği*, ya da *İttihad-ı İslâm* politikası biçiminde algılamak ziyadesiyle fazla kaçacaktır. Hiç olmazsa bu eser için, bizim söyleyeceklerimiz bu merkezdedir. İleride Akif diğer eserlerinde neler söylüyor, neler düşünüyor? Onları da o sırada değerlendirmek mümkün olabilecektir.

Eserin Edebî Tür Olarak Niteliği: Şiir mi, Hikâye mi, Roman mı?

Asıl söylemek istediğimiz husus sona kaldı. Peki *Süleymaniye Kürsüsünde*, edebî tür olarak nedir, nasıl bir eserdir? Yani şiir mi, hikâye veya roman mı? Meselâ ona bir bakıma *seyahatname* nazarıyla bakılamaz mı? Ayrıca fikri bir eser değil midir *Süleymaniye Kürsüsünde*? Ekseriyetle Akif çalışması ve *Safahat* yayımı yapanlar, bu arada edebiyat tarihçileri onu, genellikle uzun bir şiir olarak değerlendiriyorlar. Fakat bu hüküm ne dereceye kadar doğrudur? Bunların irdelenmesi gerekiyor mu? Ya da sürekli aynı şekilde düşünmek mecburiyetinde miyiz?

Burada belki ilk söylenmesi gereken, eserin uzun bir *mesnevi* biçiminde kaleme alındığı gerçeğidir. Meselâ Akif eserini on beş, on yedi veya on sekizinci yüzyıllarda kaleme almış olsa idi, ona rahatlıkla *mesnevi* adı verebilirdi. Nitekim tarih içinde bir çok aşk hikâyesine, ahlâki veya dini esere mesnevi adı verilmemiş midir? Bu arada biliyoruz ki, on dokuz veya yirminci yüzyıl başlarından itibaren, mesnevi olarak kaleme alınmış nice esere artık özel adlar verilmeye de başlanmıştır.

Ancak bu eser bir şair tarafından da kaleme alındığı için, ona doğrudan bir şiir muamelesi yapılabilmektedir. *Süleymaniye Kürsüsünde* kuşkusuz şi-

irdir, ya da içinde sayısız güzel şiirler yok değildir onda. Fakat şiirin dışında bazı yanlar bulunduğu da bir gerçektir.

İşte böyle alternatifli düşününce, ilgili esere bir yandan *seyahatname*, öbür yandan da düşünce eseri olarak niçin bakılamasın? Fakat bu seyahatnamenin veya fikri eserin, nesir diliyle değil de nazım diliyle, yani mesnevi tarzında kaleme alındığını da unutmamak kaydıyla!..

Diğer bir noktadan da *Süleymaniye Kürsüsünde*'nin, anlatma esasına dayalı bir metin olduğu gerçeğidir. Nitekim yaptığımız çalışma boyunca, eserin bu yanına işaret edip duruyoruz. Dolayısıyla Sibiryalı Abdürreşit İbrahim karakteri üzerinden bize ister seyahat intibaları anlatılıyor olsun, isterse bu seyahat ve intibalardan daha külli sonuçlar üretilerek, onlar bir fikir kılığına sokuluyor bulunsun. Neticede, kürsüde konuşan vaiz bize sırf fikirlerini söylemiyor, intibalarını nakletmiyor. Bilâkis onları hikâye ederek, onlara kendi şahsî psikolojisini, ümitlerini, İslâm âlemine dönük heyecanlarını, bazan da karamsarlığını boca ederek anlatıyor. Yani biz onu hem bir gezgin, hem bir fikir ve düşünce adamı olarak izlerken, aynı zamanda da canlı bir psikoloji olarak takip durumunda kalıyoruz.

Öyleyse yukarıdan beri söylediklerimizi derleyip toparlamaya çalışalım. Ya da onları daha anlaşılır hale getirmeye gayret edelim. *Süleymaniye Kürsüsünde*'yi şiir olarak değerlendirenler onun manzum yazılmasından; fikir eseri olarak değerlendirenler de muhtevasından hareket etmektedir. Eserin *seyahatname* niteliği ise, vaizin dolaştığı İslâm ülkelerine ait intibalarını, bir sıra dahilinde anlatmasından ileri gelmektedir.

Biz ise bunların hiç birini inkâr etmeksizin, esere daha farklı bir noktadan yaklaşıyoruz. Ortada en dikkati çeken husus da eserin canlı, renkli bir tahkiyeye istinat etmesidir. Birisi bir şey anlatıyor; ayrıca onu renkli, ibretli bir hikâyeye dönüştürerek anlatıyor. Eserin bu tahkiye yanı, diğer yanlarını göz ardı etmemek kaydıyle bize bir hayli anlamlı geliyor. Dolayısıyla eserin *tahkiye* tarafını daha bir merkeze çekerek; onun *şiir*, *fikir* ve *seyahatname* özelliğini, bu yanı ile ilişkilendirmek mümkündür diye düşünüyoruz.

Nitekim *Süleymaniye Kürsüsünde*'de Abdürreşit İbrahim bize, asıl olarak kendi bireysel hikâyesini anlatıyor. Hem de doğrudan *ben dili* ile yapıyor bu anlatmayı. Dolayısıyla eserden tezahür eden fikirler, salim bir kafa ile kendi tefekkürünü yazmaya kalkışmış bir adamın düşünceleri değil, bilâkis kendi yaşadığı hikâyeyi nakleden bir seyyahın intibalarıdır. Yani oradaki fikir ve tespitler, *gayr-ı şahsî* bir nitelik arz etmiyor. Çünkü asıl fikri eserler, öyle *gayrı şahsi bir dil* ile yazılırlar. Nitekim Sait Halim Paşa'nın veya Ziya Gökalp'in üslûpları, bu görüşümüze iyi birer örnek teşkil eder. İşte *Süleymaniye Kür-*

süsünde'de türlü fikirler serdedilirken, Ziya Gökalp veya Sait Halim Paşa'nın izlediği gibi bir yol takip edilmemektedir. Dolayısıyla bu üslûplar arasındaki fark, sırf nesir veya nazım diliyle yazılmak farkına indirgenemez. Tam tersine birinin "ben dili"ni esas alarak ve fikirlerini intibalara dönüştürerek naklet-mesinden; diğerlerinin ise *gayrı şahsî bir dil* ile yazmayı öne çıkarmalarından kaynaklanan bir farktır.

Burada tekrar bir toparlama yapmamız gerekirse: *Süleymaniye Kürsü-sünde*'de kuşkusuz iyi, güzel, doğru veya yanlış, sayısız fikir ve değerlen-dirme mevcuttur. Fakat bunlar nihayetinde, herhangi bir roman ve hikâye kahramanına ait fikirler gibidirler. O derecede şahsî ve yaşanmış tecrübelere istinat eden fikirler...

Şiir, Fakat Daha Farklı Bir Şiir

Gene aynı şekilde eserde, sayısız güzel şiir parçaları mevcuttur. Bu şiirleri bir önceki kitap *Safahat* ya da *Hakkın Sesleri* ile, *Gölgeler*'deki şiirlerle de karış-tırmamak icap eder. Çünkü buradaki şiirsel parçaların, diğer eserlerdeki gibi müstakiliyeti yoktur. Nedendir derseniz, bu eserdeki şiirler cemaate hitap eden ve sayısız İslâm diyarını dolaşmış bulunan bir vaizin, ruh halinin yan-sımalarından ibarettirler. Yani gezdiği dolaştığı yerlerde, ya da son olarak geldiği İstanbul'da gördüğü manzaralar karşısında üzülen, acı çeken, hüs-rana düşen, ümide kapılan vaizin çeşitli hislerinin toplamı. İşte ilgili anlatma sırasında vaizin bu tür hisleri, çeşitli şiirler biçimine dönüşerek ortaya çıkıyor. Daha açık bir ifade ile de, herhangi bir roman kahramanının duygulanmaları veya iç mülâhazaları biçiminde!..

Bu bakımdan Akif eserini yazarken ne düşündü, nasıl düşündü, tam ola-rak bilmemiz mümkün değil. Fakat şurası o kadar açık ki, Akif eserinin rahat okunmasını temin yolunda, ona bir tür tahkiye niteliği yüklediği meydanda-dır. Zaten Abdürreşit İbrahim gerçeğinden yola çıkmasının sebebi de budur. Hem onun gezip dolaştığı yerleri ve ulaştığı fikirleri kullanmak, hem de bu adamı merkeze alarak eserine bir nevi hareketlilik kazandırmak gibi.

Bütün bu izahların ardından söylenebilecek, *Süleymaniye Kürsüsünde* tarz olarak tahkiyeli bir eserdir. Öyleyse ona *Safahat,* Hakkın Sesleri ve *Göl-geler* gibi değil de, bilâkis *Fatih Kürsüsünde*, *Berlin Hatıraları* ve *Asım* gibi daha farklı bir muamele gerekir. Nitekim böyle bir denemeye, *Safahat* bölü-mündeki değerlendirmede de kalkışmış, oradaki şiirleri asıl şiirler ve man-zum hikâyeler olarak iki ayrı kategoride ele almıştık.

Buna karşılık *Süleymaniye Kürsüsünde*'ki tahkiyeli anlatıma, başı-sonu belli bir hikâye de denemez. Çünkü ucu açık bir metin bu. Eğer Akif metni-

ni kurarken, eserin başına yerleştirdiği yarı çerçeve hikâyeye tekrar dönüş yapsa, belki işimiz biraz daha kolaylaşmış olurdu. Yani varlığını Akif'in yanı başında hissettiğimiz "kari" ile, vaaz sonrasında tekrar bir araya gelse ve onunla tekrar bir değerlendirme yapsa gibi. Ya da mesela vaaz sırasında, camiye beraber girdikleri "kari" ile yüz yüze bakışsalar, birbirine karşı zımni tasdik ifadelerinde bulunsalar gibi. Kaldı ki edebî eserlerin teknik tarafına ziyadesiyle vakıf olan, ya da tam bir kurgu ustası gibi davranan Akif'in, bu söylediklerimizi düşünmemesi mümkün değildir. Dolayısıyla Akif bu kısımları bilerek boşluğa bırakmış, okuyucu tarafından tamamlanmasını düşünmüş olmalıdır diyoruz.

Bir Fikir Adamının Romanı

İşte bu mülâhazadan hareket ederek, bir adım daha atmayı deneyelim: *Süleymaniye Kürsüsünde*'de birbirinin devamı, birbirini tamamlayan veya kuşatan iki ayrı anlatma, iki ayrı tahkiyeli metin söz konusu. Biri, Abdürreşit İbrahim'in kendi hikâyesi!.. Diğeri de ona bir girizgâh veya çerçeve teşkil eden diğer bir hikâye!.. Haliç Köprüsü'nden karşıya geçerek varlığını Akif'in yanı başında hissettiğimiz "kari"ye Yeni Cami ve civarını, Süleymaniye'yi anlatan bölüm.

Fakat bu son noktada, değerli hikâyeci Ömer Seyfettin'in Akif ve *Süleymaniye Kürsüsünde* ile ilgili bir değerlendirmesini nakletmemiz münasip düşecektir:

> "*Safahat*'ta umman gibi bazan dalgalanan, bazan sakin, fakat son derece muhteşem bir ruhun akislerini görürüz. *Süleymaniye Kürsüsünde*, itiraz kabul etmez bir şaheserdir. Ben (...) ne vakit bu şaheseri okusam heyecanım değişir, İttihad-ı İslâm taraftarı bir ütopist oluveririm. Bu şair, ilâhî ihtirasında son derece samimidir ve hiçbir yapmacığı yoktur."
>
> *İfham*, 30 Eylül 1919

Ömer Seyfettin'in yukarıda, *Safahat*'ı tavsif ederken kullandığı ifadeler oldukça dikkat çekici: "Umman gibi bazan dalgalanan, bazan sakin, fakat son derece muhteşem bir ruhun akisleri..." İşte, "Umman gibi bazan dalgalanan, bazan sakin, fakat son derece muhteşem bir ruhun akisleri" biçimindeki bu nitelemeler sırf *Safahat* için değil, elimizin altındaki eser için ve özellikle de hikâye kahramanımız Abdürreşit İbrahim için geçerli. Yani bu bir nevi *otobiyografi*, eseri baştan sona doldurmaya yetip de artıyor bile. Dolayısıyla *Süleymaniye Kürsüsünde* ve ona bindirilmiş *otobiyografik hikâye*, aynen *Sa-*

fahat'ta olduğu gibi, bazan umman gibi dalgalanıyor, bazan sakinleşiyor, fakat son derece muhteşem bir ruhun akisleri halinde de durmaksızın akıyor:

Şark'ı baştan başa yıllarca dolaştım, gezdim;
Hem de oldukça görürdüm... Kafa gezdirmezdim!
Bu Arap'mış, bu Acem'miş, bu Tatar'mış demedim.
Müslüman unsurunun hepsini gördüm kendim.
Küçük âdemlerin ruhunu tedkik ettim,
Büyük âdemlerin fikrini ta'mîk ettim.
İstedim sonra, neden böyle Japonlar yüksek?
Nedir esbâb-ı terakkisi? Yakından görmek...
Bu uzun boylu mesai, bu uzun boylu sefer,
Bir kanaat verecekmiş bana dünyada meğer.

O kanaat de şudur:

Sırr-ı terakkinizi siz,
Başka yerlerde taharriye heveslenmeyiniz.
Onu kendinde bulur yükselecek bir millet,
Çünkü her noktada taklit ile sökmez hareket...
Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atını,
Veriniz hem de mesainize son sür'atini.
Çünkü kabil değil artık yaşamak bunlarsız
Çünkü milliyyeti yok san'atın, ilmin; yalnız
İyi hatırda tutun ettiğim ihtarı demin:
Bütün edvâr-ı terakkiyi yarıp geçmek için,
Kendi mâhiyyet-i rûhiyyeniz olsun kılavuz.
Çünkü beyhudedir ümmid-i selâmet onsuz.

SÜLEYMANİYE KÜRSÜSÜNDE*

*Kardeşim Fatîn Hoca'ya***

Köprü'den çok geçerim; hem ne kadar geçtimse,
Beni sevk etmedi bir kerrecik olsun ye'se,
Ne Haliç'in o yosun çehreli miskin suları,
Ne onun hilkate küsmüş gibi durgun kenarı!
Herkesin hissi bir olmaz. Meselâ karşıdaki
Sahilin, başbaşa vermiş düşünen, pis, eski
Ağlamış yüzlü, sakîl evleri durdukça, sizin
İçinizden acı şeyler geçecek hep... Lâkin,
Bak benim öyle değil... Siz de biraz şâir olun:
Meselâ geçtiğiniz yalpa yapan tahta yolun,
Cedd-i merhumu aceb sal mı, demekten ne çıkar?***
Geliniz farz edelim biz bunu: Sâbih bulvar!
Köprüler asma imiş Avrupa âfâkında...
Varsın olsun, o da bir şey mi? Bizim Şark'ın da,
Böyle daldırma olur... Hem açınız âsârı,
Köprünün nerde görülmüş, hani tahte'l-bahrı?
Anladım: Ben ne kadar şi're özensem de demek
Seni, ey sevgili kâri, bu telâkki, pek pek
Azıcık güldürecek... Yoksa öbür yanda, hazin
Bin hakikat sırıtırken kıyısından denizin,

* *Süleymaniye Kürsüsünde* Akif'in 501 beyitlik manzum, tahkiyeli bir eseridir. Eser 1912, 1914, 1918 ve 1928 yıllarında dört kere basılmıştır. *Sırat Müstakim* dergisinde 1912 Ocağında tefrika edilmeye başlanan eserin yayımı, verilen uzun bir aranın ardından 29 Ağustos 1912'de tamamlanmıştır. Dergide dokuz sayı halinde tefrika edilen *Süleymaniye Kürsüsünde*'nin yayımı şu sırayı takip etmektedir:

1. *Sırat Müstakim*, 29 Kânunuevvel 1327/ 11 Ocak 1912, c. 7, nr. 175, s. 291-295.
2. *Sırat Müstakim*, 12 Kânunusani 1327/ 5 Ocak 1912, c. 7, nr. 177, s. 323-325.
3. *Sırat Müstakim*, 19 Kânunusani 1327/ 1 Şubat 1912, c. 7, nr. 178, s. 339-340.
4. *Sırat Müstakim*, 2 Şubat 1327/ 15 Şubat 1912, c. 7, nr. 180, s. 371-372.
5. *Sebilürreşat*, 19 Temmuz 1328/ 1 Ağustos 1912, c. 8, nr. 204, s. 415-416.
6. *Sebilürreşat*, 26 Temmuz 1328/ 8 Ağustos 1912, c. 8, nr. 205, s. 434-435.
7. *Sebilürreşat*, 2 Ağustos 1328/ 15 Ağustos 1912, c. 8, nr. 206, s. 459-460.
8. Sebilürreşad, 9 Ağustos 1328/ 22 Ağustos 1912, c. 8, nr. 207, s. 476-477.
9. Sebilürreşad, 16 Ağustos 1328/ 29 Ağustos 1912, c. 8, nr. 208, s. 485-494.

** Akif'in eserini ithaf ettiği Fatîn Hoca (Fatîn Gökmen/1877-1955) şairin dostlarından biridir. Bugünkü Kandilli Rasathanesi'nin kurucusu olan Fatîn Hoca, Akif'in İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmesine vesile olan kişidir. Aynı zamanda Akif'in *Fatih Kürsüsünde* işlemeye çalıştığı astronomiye ait bilgilerin kaynaklarından biridir.

***Dini Felsefi Muhasebeler*, İstanbul 1329, s. 121 (Şairin notu)

Diyeceksin ki: “Hayalin yeri yoktur... Boşuna!”
Ya şu timsâl-i İlâhî de mi gitmez hoşuna?
Öyle ta’zib-i nigâh eyleme bedbin olarak,
Bırak etrafı da, karşında duran mabede bak:*
Başka bir sahile gehvâre-i emvâcından,
Böyle şeh-dâne çıkarmış mı yakınlarda zaman?
Ne seher-pâre-i sanat ki ezelden mahmur...
Leb-i deryadan uçan bir ebedî hande-i nûr!
Sanki ummân-ı bekanın ezelî bir mevci
Yükselirken göğe, donmuş da kesilmiş inci!
Bu güher-pârenin eb’âd-ı semavîsinde,
Yorulan dîdelerin hâke neden insin de,
Levse dalsın yeniden? Etme yazıktır, olmaz;
Garba tevcih ediver, gel onu sen şimdi biraz:
Dur da, Mabûd’una yükselmek için ilme basan**
Mabedin hâlini gör, işte serapa iman!
Yüce dağlar gibi, âfâka döşerken saye,
O bekadan daha cazib kesilen âbideye,
Bir nazar, zevk-i bediîni yeter tatmine...
Durma öyleyse, urûc et o ziya âlemine.
O ziya âlemi bilmez ki karanlık ne demek;
O semavî yuva kirlenmedi, kirlenmeyecek.
Onu ilâ eden etmiş ebediyyen ilâ.
Etse dünyaları tufan gibi levs istilâ,
Bu, semalarda yüzen, şahikanın pâk eteği,
Karşıdan seyredecektir o taşan mezbeleyi.
Yerin altında sinen zelzeleler fışkırsın;
Yerin üstünde ne bulduysa devirsin, kırsın;
Hakkı son sadme-i kahrıyle bitirsin isyan;
Edebin şimdiki manâsına densin “hezeyan”;
Kalmasın hasılı, altüst olarak hissiyat,
Ne yüreklerde şehâmet, ne şehâmette hayat;

* Yeni Cami (Şairin notu)
** Süleymaniye Camii’nin temellerinden bir kısmını da medreseler teşkil eder (Şairin notu)

Yine kürsi-i mehîbinde Süleymaniyye,
Kalacak, doğruluğun yerdeki tek yurdu diye.

Yıkılır bir gün olur mahkemeler, mabedler;
En temiz yerleri en kirli ayaklar çiğner;
Beşeriyyet yeni bir din tanıyıp ilhâdı,
Beşerin hafızasından silinir Hakk'ın adı;
Gömülür hufre-i tarihe meâlî... Lâkin
Yine tek bir taşı düşmez şu Hüda lânesinin;
Yine insanlığa nâ-mahrem olan bigâne,
Bu harîmin ebediyyen giremez sinesine;
Yine yâdındaki Mevlâ'yı şu dört tane minâr,
Kalbe merbut birer dil gibi eyler ikrar;
Yine maziye gömülmez bu muazzam çehre:
Leş değildir ki atılsın o umûmi kabre!

Şimdi ey sevgili kari', azıcık vaktin eğer,
Varsa -memnun olacaksın- beni takib ediver
Gireriz koynuna, düşsek bile şayet yorgun,
Karşıdan baktığımız heykel-i nûrânûrun.
Göreceksin: O harîmin ebedî zıllinde,
Sanatın ruhunu seyyâl bulut şeklinde.
"Gördüğüm var..." deme! Gel bir de beraber görelim.
Nereden? Haydi şadırvan kapısından girelim:

Bir musanna kemer, üstünde kurulmuş tevhîd;
Daha üstünde bir âyet ki: Hüda'dan te'yid,
Emr-i mevkût-u salâtın bize kat'iyyetine.
Şöyle bir baktı mı insan, kapının hey'etine,
Evvelâ her iki yandan oluyor çehre-nümûn:
Mütenâzır iki mihrâb, iki âzâde sütün.
Sonra göz yükseliyor doğru yarım kubbelere
Ki dayanmış biri sağdan, biri soldan kemere.
İstalâktitle donanmış o hazin sineleri,
Okşayıp nûr-u nazar geçti mi artık ileri,
Geliyor kısmen açılmış iki heybetli kanat,

Ki teârici, telâfifi ne müdhiş sanat!
Sanki Mevlâ mütefekkir, kocaman bir beyni,
Açıvermiş bize göstermek için her yerini.
Görüyor şimdi nazar, girdi mi derhal içeri
Aynı eb'âd ile tesbit edilen kubbeleri.
Avlunun sâha-i üryanına bin sâye-i nûr
Döşeyen bunca kemerlerle sütunlarda vakur
Bir tenâzur yoruyor görmek için irkileni.
Yalınız iç kapının üstüne yükseltileni,
–Mutlaka medhali göstermek için olmalı ki-
Bir siyak üzre atılmış, sıralanmış öteki
Kubbelerden daha yüksek, daha vâsi duruyor.
Aynı heybetli kanatlar göze tekrar vuruyor.
Aşar aşmaz eşiğinden bu musanna babın,
Şu yarım kubbe -ki pirâyesidir mihrâbın-
Çarpıyor çeşm-i temaşaya, asıl kubbe değil.
Buna eş lâzım, evet olmamak olmaz kabil.
Yoksa ihmal edilir şey mi tenâzur burada?
İşte tam ondaki eb'âda nazır eb'âda,
Semt-i re'sinde duran aynı da mâlik, hele bak!
"Bu yarım kubbeler elbette açık durmayacak,
Mutlaka birleşecektir" diye beş hatve kadar
Atıverdin mi, görür kubbeyi hayretle nazar...
Ki dayanmış sanacaksın o yarım kubbelere,
Ama pek doğru değil... Karşıki dört yekpare
Gıranittir taşıyan başları üstünde onu.
Kahramanlar ki, asırlar bükemez bir kolunu!

Mabedin şimdiki tarîfe bakarsak, az çok;
Müstatîl olması icâb edecek! Öyle mi? Yok!
Şu sütunlar ana divarına bağlanmak için,
Ara yerlerden atılmış müteaddid kemerin,
Konarak sırtına şahin gibi durmakta olan,
Kubbeler yok mu ya? Onlar buna vermez, meydan.
Nerden icab ediyor sonra, bu âvâre zehab?

O kadar ince tutulmuş ki tenâzürde hesab:
Haricen kubbenin üstünden inen hatt-ı mümâs,
Ediyor her iki cânibde tamamiyle temas,
Tarafeynindeki sanatlı yarım kubbelere.
Artık ey sevgili kaari', gel otur orta yere

Cephe divârına bak, camlara bak, minbere bak,
Sonra mihrâb ile mahfillere, kürsîlere bak.
İşte her cephede, her yerde demâdem görünen,
Lâkin esrara bürünmüş gibi müphem görünen,
Seni bitâb-ı telâkki bırakan âyâtın,
Kalarak mülhem-i âvâresi hissiyyâtın,
Dalgalansın da denizler gibi kalbinde celâl;
Görmesin didelerin reng-i sivâ, reng-i zılâl...
Vecde gel; vahdete dal, âlem-i kesretten uzak...
Yalınız sâni'i gör; sanatı, masnûu bırak!
Ben de bir yer bularak şöylece tenhâ dalayım,
Varlığımdan geçeyim, mahv-ı temâşâ kalayım.

Mabedin cephe cidârındaki loş pencereler,
Güneşin sırtına bir ince tül almış, esmer
Mütemadi sağıyor dahile bir gölgeli nûr.
O inen perde-i seyyâl arasından manzûr,
Koca bir mahşer-i iman ki ezelden medhûş...
Sineler vecd ile pür-cûş, dudaklar hâmûş!
Diz çöküp mermerin üstünde yalın kat hasıra,
Bekliyor hepsi münâcâtı: Onun şimdi sıra.
Esiyor cevv-i mehîbinde bu vahdet-zârın,
Ebedî nefha-i rahmet ki, o binlerce yığın
Gölge şeklindeki eşbâha teayyün veriyor:
Tepeden tırnağa zerrât-ı vücud ürperiyor.
İnliyor nâle-i gayret der ü dîvârından,
Dâr duydukça gelen sayhayı deyyârından.
Ruhlar yanmada bitâb-ı tecelli kalarak,

Dideler nâ-mütenâhî, ebedî müstağrak.
Akıbet, başladı mahfilde hazin bir feryâd;
Yeniden coştu eninlerle o bî-hûş eb'âd.
Bir de baktım ki: O her saftan uzanmış kollar,
Varacak sanki yarıp boşluğu Mevlâ'ya kadar!
Şimdi üç bin kişinin sîne-i masûmundan.
Kopan "amin" sadasıyle icâbet lerzan!
Sonra, bir okşanarak titreyen ellerle cibâh;
Döndü kürsîye o âvâre cemâat nâgâh.

Kimdi kürsüdeki? Bir bilmediğim pîr amma,
Hiç de bigâne değil kalbe o cazib sima.
Bembeyaz lihye-i pâkiyle, beyaz destarı,
O mehîb alnı, o pek munis olan didârı...
Her taraftan kuşatıp, bedri saran hâle gibi,
Ne şehamet, ne melâhat veriyor yâ Rabbi!
Hele gözler iki mihrâk-ı semavîdir ki:
Bir şuâıyle alevlendiriyor idrâki.
Âh o gözlerden inen huzme-i nûrânûrun,
Bağlı her târ-ı füsunkârına bir rûh-u zebun!

***

– Beni kürsüde görüp, vazedecek sanmayınız;*
Ulemâdan değilim, şeklime aldanmayınız!
Dinin ahkâmını zaten fukahânız söyler,
Anlatırlar size bir müşkiliniz varsa eğer,
Bana siz Âlem-i İslâm'ı sorun, söyleyeyim;
Çünkü hiçbir yeri yok gezmediğim, görmediğim.
Şark-ı Aksa'dan alın, Mağrib-i Aksâ'ya kadar,
Müslüman yurdunu baştan başa kaç devrim var!
Beni yormuştu bu yıllarca süren yolculuğun,

* Eserin buraya kadar olan kısmı bir nevi giriş mahiyetindedir. Asıl eseri, vaizin konuşturulduğu bölüm teşkil eder. Nitekim Akif, *Fatih Kürsüsünde* de aynı yöntemi uygulamış, fakat orada eserini *"İki Arkadaş Fatih Yolunda"* ve *"Vaiz Kürsüde"* olarak iki ayrı bölüm halinde takdim etmiştir. İşte eserdeki bu geçişin daha iyi fark edilmesi için, eserin aslında bulunmayan üç yıldız işaretini özellikle koyduk. Ve buradan itibaren de yeni sayfa ile başlamasını münasip gördük.

Daha başlangıcı... Lâkin, gebereydim yorgun,
O zaman belki devam eyliyemezdim yoluma;
Yoksa ârâm edemezdim. Bana zira "Durma,
Yürü, azminde devam et..." diye vermezdi aman,
Bir sadâ, benliğimin fışkırıp a'mâkından,
O sadâ işte benim gayret-i dîniyyemdir,
Coşuvermez mi, içim sanki yanardağ kesilir;
Yeniden davranırım, eğlenemem bir yerde.
Ne cihan kaygusu derman bu devasız derde
Ne de can, sonra filân duygusu engel, heyhat!
Can, cihan hepsi de boş, gayededir varsa hayat.

Bir zamanlar yine İstanbul'a gelmiştim ben.
Hâle batıkça, fakat ümmetin atisinden,
Pek derin ye'se düşüp Rusya'ya geçtim tekrar.
Geçmeseydim edeceklerdi ya zaten icbar!
Sığmıyor en büyük endazeye işler artık;
Saltanat namına, din namına bin maskaralık...
Ne felâket, ne rezaletti o devrin hali!
Başta bir kukla, bütün milletin istikbali
İki üç kuklacının keyfine mahkûm olmuş:
Bir siyaset ki didiklerdi, eminim, Karakuş!
Nerde bir maskara sivrilse, hayasızlara pîr,
Haydi Mabeyn-i Hümâyûn'a... Ya bâlâ, ya vezir!
Ümmetin hâline baktım ki: Yürekler yarası!
Ne bir ekmek yedirir iş; ne de ekmek parası.
Kışla yok, daire yok, medrese yok, mektep yok;
Ne kılıç var ne kalem... Her ne sorarsan hep yok!
Kalmamış terbiye askerde, nasıl kalsın ki?
Birinin ömrü mülâzımlıkta geçerken öteki,
Daha mektepte iken tayy-ı merâtible ferik!
Bir müşirlik mi var? Allâhu veliyyü't tevfîk!
Hele ilmiyye bayağdan da aşağ bir turşu!
Bâbı fetva denilen daire ümmi koğuşu.

Anne karnından icazetlidir, ecdada çeker;
Yürüsün, bir de sarık, al sana kadıasker!
Vükelâ neydi ya? Curnalcı, müzevvir, adî;
Ne Hüda korkusu bilmiş, ne utanmış ebedi,
Güç okur, hiç yazamaz bir sürü hırsız çetesi...
Hani can sağlığıdır doğrusu bundan ötesi!
Belki üç beş kişi olsun bulur, irşad ederim
Diye etrafa bakındımsa da, endişelerim
İnkılâb eyledi bir namütenahi ye'se,
Görünüp sureti haktan kimi söylettimse.
Ekseriyyet kafasız; varsa biraz beyni olan:
"Bu hükümet şu ahâliye biçilmiş kaftan!
Kime dert anlatacaksın? Hadi anlat şimdi...
Ben mi kaldım, neme lâzım!" diyerek yan çizdi.
Hüsn-ü zan eylediğim bir iki fazıl hocanın,
İstedim fikrini açmak; dedim "artık uyanın!
Memleket mahvoluyor, din de beraber gidiyor;
Size Kurân, bakınız sade uzaktan mı diyor?"
–Memleket mahv olacak olmıyacak... Baştakiler,
Düşünürler ona mevcud ise bir çare eğer.
Gelelim dine: Ne mümkün çalışıp kurtarmak?
Bede'ed-dînu garîben... sözü elbet çıkacak"
Dediler. Yoklayayım şimde avâmın da biraz,
Nedir efkârı dedim. Hey gidi vurdum duymaz!
Öyle dalgın ki, meğer sûrunu İsrafil'in
İşitip, yattığı yerden azıcık silkinsin!
Yürüyor, altı çürük toprağa gelmiş, seyyar
Bir mezarlık gibi: Her nâsiye bir seng-i mezar!
Duymamış kaygı denen duyguyu vicdanında.
Okunur her birinin cebhe-i hüsranında,
"Ne gelenden haberim var, ne gidenden haberim;
Serserî-kevne gelelden beri sersem gezerim!"
Eskiden kalma bu söz, sanki o cansız beyinin,
Doğmadan rahmet-i Mevlâ'ya göçüp gittiğinin,

Dest-i kudretle yazılmış ezeli hatırası!
“Geliyor ruhun için Fatiha çekmek sırası;
Yazık ey millet-i merhume!” dedikten sonra;
Atladım Rusya’ya gitmekte olan bir vapura.

O zaman Rusya’da hakimdi yaman bir tazyik...
Zulmü sevdirmek için var mı ya bir başka tarik?
Düşünen her kafanın mutlak ezilmekti sonu!
Medeni Avrupa, bilmem, niye görmezdi bunu?
Süngü, kurşun gibi, kestirme ölümlerle ölen;
Yahut işkenceler altında ecelsiz gömülen:
Ne soluk var ne ışık var, ne otur var ne durak,
İki üç yüz kulaç altında zeminin, çıplak
Aç, susuz işletilen kanları donmuş canlar,
Size milyonla desem, fazlası yok eksiği var!
Bilmiyorlar ki bu şiddetlerin olmaz hükmü:
Göz yılar önce, fakat sonra kanıksar ölümü.
Sanıyorlar kafa kesmekle, beyin ezmekle,
Fikr-i hürriyet ölür. Hey gibi şaşkın hezele!
Daha kuvvetleniyor kanla sulanmış toprak:
Ekilen gövdelerin hepsi yarın fışkıracak!
Hangi masumun olur hûnu bu dünyada heder?
Yoksa kanun-u İlâhi’yi de yırtar mı beşer?
Evvela gizlice bir matbaa tesis ettim;
Beş on öksüz bularak basmacılık öğrettim.
Kalemim çokça pürüzlüydü, fakat çaresi ne?
Sonra bilmem kimin üslûbu, avamın nesine!
Dilimin döndüğü şiveyle bütün gün yazdım;
Okuyanlar o kadar çoktu ki hiç ummazdım.
Usta, âsârını verdikçe çocuklar bastı;
Altı ay geçti, bizim matbaanın çıktı adı.
Göğsü imanlı beş on tane fedai gelerek,
Dediler: “Sen ne basarsan, onu tevzi edecek
Vasıtan işte biziz; korkulacak şey yoktur...

Para lâzımsa da bildir ki verenler bulunur.”
Bir cerideyle hemen başlayıverdim va’za.
Zaten en başlıca yol halkı budur ikaza.
Medeniyyetteki insanlar için matbuat,
Şimdi kürsilerin en yükseği, lâkin heyhat,
Sizde hiç böyle değil, belki tamamen aksi:
En fena bir cereyan gösteriyor en iyisi.
Müslüman unsuru az çok uyanıktır orada;
Biz de ancak bunu tezyid ediyorduk arada.
Parasızlıktı bidayette işin korkulusu;
Ağniyâ altını bezletti etekler dolusu...
Açtık oldukça güzel medreseler, mektepler;
Okuyup yazmayı tamime çalıştık yer yer.
Tatarın yüzde bugün altmışı hakkıyle okur;
Rusların halbuki nisbetleri gayet dûndur.
Ağniya, zannederim sizde de az. çok olacak...
Şu kadar var ki, çürük tahtaya basmazlar ayak!
Fukaranız kılıyor, aklına geldikçe namaz.;
Ağniyânızda da, hiç yoksa zekât olsa biraz
Şöyle dursun bu temenniye kulak vermeleri,
Sadrı a zam paşanız fitre alır, sunsa biri!

Sonra zenginlerimiz: “Haydi gidin, fen getirin”
Diye, her isteyenin şahsına bilmem kaç bin
Ruble tahsis ile sevk eylediler Avrupa’ya;
Pek fedakâr idi hemşehrilerim doğrusu ya.
Bu giden kafileden bir çoğu cidden tahsil
Ederek döndü. Fakat geldi ki üç beş de sefil,
Hepsinin nâmını telvîse bihakkın yetti...
Gönderenler ne peşiman oluyorlar şimdi!
Hiç unutmam ki cömerdin biri, hem zengin adam,
Beni yüzdürdü nihayette şu sözlerle: “İmam,
Günde on kerre gelip istediniz, hep verdim.
Yine vermezsem eğer millet için, namerdim.
Yalınız, ehline gitsin bu emekler... Olur a,

İş bizim Avrupa yârânına benzer sonra!
Hali ıslah edecekler diyerek kaç senedir,
Bekleyip durduğumuz zübbelerin tavrı nedir?
Geldi bir tanesi akşam, hezeyanlar kustu!
Dövüyordum, bereket versin edepsiz sustu.
Bir selâmet yolu varmış... O da neymiş? Mutlak,
Dîni kökten kazımak, sonra evet, Ruslaşmak!
O zaman iş bitecekmiş... O zaman kızlarımız
Şu tutundukları gayet kaba, pek manâsız.
Örtüden sıyrılacak... Sonra da erkeklerden,
Analık ilmini tahsil edecekmiş... Zaten,
Müslümanlar o sebepten bu sefalette imiş:
Ki kadın "sosyete" bilmezmiş, esarette imiş!
Din için, millet için iş görecek alçağa bak:
Dini pâmâl edecek, milleti Ruslaştıracak!
Bunu Moskof da yapar, şimdi rızâ gösterelim;
Başka bir marifetin varsa haber ver görelim!
Al okut, Avrupa tahsili desinler, gönder.
Servetinden bölerek nâmütenâhi para ver;
Sonra bir bak ki: Meğer karga imiş beslediğin!
Hem nasıl karga? Değil öyle senin bellediğin!
Sade bir fuhşumuz eksikti, evet Ruslardan...
Onu ikmal ediverdik mi, bizimdir meydan!
Kızımın iffeti batmakta rezilin gözüne...
Acırım tükrüğe billâhi, tükürsem yüzüne!
Demiş olsaydı eğer: "Kızlara mektep lâzım...
Şu kadar vermelisin." Kahrolayım kaçmazdım.
Elverir sardığımız, bunları halkın başına...
Ben mezarımda huzur istiyorum, anladın a!
Biraz insafa gelin, öyle ya artık ne demek?
Zengin olduk diye, lânet satın almak mı gerek?

İşte biz böyle didinmekte, çalışmakta iken,
Bir sabah üç tanıdık, seslenerek pencereden
Dediler: "Şimdi hükümet basacak matbaanı...
Durmanın vakti değildir, hadi kaldır tabanı!"

Bir işaretle çocuklar çekilip ta geriye,
Daldılar hepsi birer sesleri çıkmaz deliğe,
Onların nevbeti geçmiş, sıra gelmişti bana:
Yolu tuttum yalınız, doğruca Türkistan'a.
Gece gündüz yürüdüm bulmak için Taşkent'i;
Geçtiğim yerleri tadâda mahal yok şimdi.
Uzanıp sonra Buhara'ya, Semerkant'a kadar;
Eski dünyada bakındım ki ne âlemler var?
Sormayın gördüğüm âlemleri, hiç söylemeyim:
Yâdı temkinimi sarsar da kan ağlar yüreğim.
O Buhârâ, o mübarek, o muazzam toprak;
Zilletin koyuna girmiş uyuyor müstağrak!
İbn-î Sina'ları yüzlerce doğurmuş iklim,
Tek çocuk vermiyor âgûşuna ilmin, ne akim!
O rasad-hâne-i dünya, o Semerkand bile;
Öyle dalmış ki hurufata o mâzîsiyle:
Ay tutulmuş, "Kovalım şeytanı kalkın!" diyerek,
Dümbelek çalmada binlerce kadın, kız, erkek!
Bu havalide cehalet ne kadar çoksa, nifak
Daha salgın, daha dehşetli... Umumen ahlâk,
–"Pek bozuk" az gelecek, namütenahi düşkün!
Öyle murdarını görmekte ki insan fuhşun;
Bırakın söylenemez: Mevkiimiz câmidir;
Başka yer olsa da tafsile haya mânidir.
Ya taassubları? Hiç sorma, nasıl maskaraca?
O, uzun hırkasının yenleri yerlerde hoca
Hem bakarsın eşi yok dine teaddîsinde,
Hem ne söylersen olur dini hemen rencide!
Milletin hayrı için her ne düşünsen bid'at;
Şer'i tağyir ile terzil ise -hâşâ- sünnet!
Ne Hüda'dan sıkılırlar, ne de Peygamber'den.
Bu ilimsiz hocalardan, bu beyinsizlerden,
Çekecek memleketin hali ne olmaz, düşünün!
Sayısız medrese var gerçi Buhara'da bugün...

Okunandan ne haber? On para etmez fenler,
Ne bu dünyada soran var, ne de ukbâda geçer!
Üdeba doğrusu pek çok, kimi görsen şâir.
Yalınız şi'rine mevzu, iki şeyden biridir:
Koca millet edebiyyatıya oğlan, ya karı...
Nefsi emmâre hizasında henüz duyguları!
Sonra tenkide giriş: Hepsi tasavvufla dolu:
Var mı söfiyyede bilmem ki ibâhiyye kolu?
İçilir, türlü şenâatler olur, bî-pervâ;
Hafız'ın ortada Divan'ı kitâbü'l fetva!
"Gönül incitme de keyfin neyi isterse becer"*
Urefâ mesleği âlâ, hem ucuz hem de şeker!
Şu kadar var ki şebâbında ufak bir gayret
Başlamış... Bir gün olup parlayacaktır elbet.
O zaman işte şu toprak yeniden işlenerek,
Bu filizler gibi binlerce fidan besleyecek!

Çin'de, Mançurya'da din bir görenek, başka değil.
Müslüman unsuru gayet geri, gayet cahil.
Acaba meyl-i teâli ne demek onlarca?
"Böyle gördük dedemizden" sesi milyonlarca
Kafadan aynı tehevvürle bakarsın, çıkıyor!
Arş-ı âmâli bu ses ta temelinden yıkıyor.
Görenek hem yalınız Çin'de mi salgın; nerde!
Hep musâb Âlem-i İslâm o devasız derde.
Getirin Mağrib-i Aksa'daki bir müslümanı;
Bir de Çin surunun altında uzanmış yatanı;
Dinleyin her birinin ruhunu: Mutlak gelecek,
"Böyle gördük dedemizden!" sesi titrek, titrek!
"Böyle gördük dedemizden!" sözü dinen merdud;
Acaba sâha-i tatbiki neden nâ-mahdûd?
Çünkü biz bilmiyoruz dini. Evet bilseydik

* Akif metinde geçen tırnaklı kısmın Farsça karşılığı olan beyiti dipnot olarak veriyor.
Mebâş der pey âzâr ü herçi hâkî kün
Ki der şeriat-i mâ gayr ez in günahî nist

Çâre yok, gösteremezdik bu kadar sersemlik.
"Böyle gördük dedemizden!" diye izmihlâli
Boylayan bir sürü milletlerin olsun hali,
İbret olmaz bize, her gün okuruz ezber de!
Yoksa, bir maksat aranmaz mı bu âyetlerde?
Lâfzı muhkem yalınız, anlaşılan Kur'ân'ın:
Çünkü kaydında değil, hiçbirimiz manânın:
Ya açar nazmı Celîl'in, bakarız yaprağına;
Yahut üfler geçeriz bir ölünün toprağına.
İnmemiştir hele Kur'ân, bunu hakkıyle bilin,
Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için!
Bu havalidekiler pek yaya kalmış dince;
Öyle Kur'ân okuyorlar ki: Sanırsın Çince!
Bütün âdetleri ayin-i mecûsiye karib;
Bir şehadet getirirler, o da oldukça garib.
Yalınız, hepsi de hürmetle anar namınızı.
Hiç unutmam, sarılıp hırkama bir Çinli kızı,
Ne diyor anlamadım, söyledi birçok şeyler;
Sonra meyûs olarak ağladı... Biçâre meğer,
Bana Sultan'ı sorarmış da, "nasıldır?" dermiş:
Yol yakın olsa imiş, gelmeyi isterlermiş!

Sorunuz, şimdi Japonlar da nasıl millettir?
Onu tasvire zafer-yâb olamam, hayrettir!
Şu kadar söyliyeyim: Dini mübinin orada,
Rûh-u feyyazı yayılmış, yalınız şekli Buda.
Siz gidin, safvet-i İslâm'ı Japonlarda görün!
O küçük boylu büyük milletin efradı bugün,
Müslümanlıktaki erkânı siyânette ferid;
Müslüman denmek için eksiği ancak tevhid.
Doğruluk, ahde vefa, va'de sadakat, şefkat;
Acizin hakkını ilâya samimi gayret;
En ufak şeyle kanaat, çoğa kudret varken;
Yine ifrat ile vermek, veren eller darken;

Kimsenin ırzına, namusuna yan bakmayarak,
Yedi kat ellerin evlâdını kardeş tanımak;
“Öleceksin!” denilen noktada merdane sebat;
Yeri gelsin gülerek, oynayarak terk-i hayat,
İhtirâsât-ı husûsiyyeyi söyletmeyerek,
Nef-i şahsîyi umûmunkine kurban etmek;
Daha bunlar gibi çok nâdire gördüm orada...
Âdemin en temiz, ahfâdına malik bir ada.
Medeniyyet girebilmiş yalınız fenniyle...
O da sahiplerinin lâhik olan izniyle.
Dikilip sahile binlerce basiret, im’ân;
Ne kadar maskaralık varsa kovulmuş kapıdan!
Garb’ın eşyası, eğer kıymeti haizse yürür;
Moda şeklinde gelen seyyie gümrükte çürür!
Gece gündüz açık evler, kapılar mandalsız;
Herkesin sandığı meydanda, bilinmez hırsız..
Ya o mahviyyeti insan göremez bir yerde...
“Togo”nun umduğunuz, tavrı mı vardır? Nerde!
“Gidelim!” der götürür; sonra gelip ta yanıma;
Çay boşaltırdı ben içtikçe hemen fincanıma.
Müslümanlık, sanırım parlayacaktır orada;
Sade Osmanlıların gayreti lâzım arada.
Misyonerler, gece gündüz yeri devretmedeler,
Ulema vahy-i İlâhi’yi mi bilmem, bekler?

Hind’i baştan başa gezmekti muradım, lâkin
Nerde olsam, beni takibi yüzünden polisin,
Takatım bitti de vazgeçmede muztar kaldım;
Kaldım amma yine her mahfile az çok daldım!
Besliyormuş, bereket versin, o iklim-i kadîm,
“Rahmetullâh”a muâdil daha yüzlerce hakîm,
Rûh-u edyânı görür, hikmet-i Kur’ân’ı bilir
Ulemâ var ki, huzurunda bugün Garp eğilir.
Hele hayran kalır insan yetişen gençlere de:

Bunların bir çoğu tahsil eder İngiltere'de;
Sonra dindaşlarının ruhu olur, kalbi olur
Çünkü azminden, ölüm çıksa, o dönmez sokulur.
Öyle maymun gibi taklide özenmek bilmez;
Hiss-i milliyyeti sağlamdır onun, eksilmez.
Garb'ın almışsa herif, ilmini almış yalnız,
Bakıyorsun eli sanatlı, fakat tırnaksız.!
Fuhşu yok, içkisi yok, himmeti yüksek, gözü tok;
Şer-i masuma olan hürmeti bizlerden çok.
Böyle evlat okutan milletin istikbali,
Haklıdır almaya âgûşuna istiklâli.
Yarın olmazsa, öbür gün olacaktır mutlak...
Uzak olmuş ne çıkar? Var ya bir ati ona bak!

Haydarabad'a giderken, beni teşyie gelen
Mîzebânın ne hazin çıktı şu ses kalbinden:
"Ah biz hayra yarar unsur-u iman değiliz....
Hind'in İslâm'ını pek Türk'e kıyas etmeyiniz..
Onların rûh-u şehâmetle coşan kanları var;
Bizde yok öyle samimi asabiyyet, o damar.
Bu ağır zillete ukbâya kadar mahkûmuz....
Duymuyor çektiği hüsranları zira çoğumuz!
Varsa ümmidimiz. Osmanlıların şevketidir.
Onu bir kerre işitsek... Bu saaâdet yetişir."

Beni ağlattı herif. Lâkin onun genç oğlu,
Dedi: "Yok, öyle değil; sine-i millette dolu,
Galeyan emrine âmâde, hamiyyetli yürek;
Şu kadar var ki henüz, kendini göstermeyecek.
Geçiyor şimdi esaretle deyip eyyâmı,
Müslümanlar gibi mazisi büyük bir kavmi,
Ebedi zillete mahkûm edemem doğrusu ben.
Daha biçare miyiz yoksa Mecûsilerden?
Diyeceksin ki: Asırlarca sefilâne hayat,

Söndürür meyl-i meâlîyi nihayet... Heyhat!
Göz yumulmakla kör olmaz; külün altında ateş,
Ne kadar kalsa bunalmaz: Hele bir aç, hele eş!
Şunu öğretti ki İngiltere tahsili bana:
Milletin, memleketin böyle sefil olmasına
Bir sebep varsa, havâssın geriden bakmasıdır...
Yoksa, Şarkın bu zeki unsuru her feyzi alır.
Müslümanlık gibi, mahiyyeti cidden yüksek,
Sonra, vicdanları bir nefhada tehyic edecek,
Din-i fitrîdeki bir milleti irşada ne var?
Daha yüksek mi aceb Şark'ı ezen fıtratlar,
Kabiliyyetçe? Hayır, ben buna asla kanmam.
Adam ister yalınız, etmeye bir kavmi adam!
Doğru yol işte budur, gel diye sen bir yürü de,
O zaman bak ne koşanlar göreceksin sürüde!
Evvela beynine bir fikr-i nezih aşlıyarak;
Hangi bir müslümanın göğsüne tuttumsa kulak;
Şunu duydum ki onun, hiç sesi çıkmaz, kalbi
En temiz, hissile vurmakta çocuk kalbi gibi.
Sineler gayzını fâş etmeye dursun varsın;
Vakti gelsin, o zaman var mı yürek, anlarsın!"

Haydarabad'a yetiştim ki, bütün Hindistan,
"Verdi Kanun-u Esasi'yi nihayet Sultan!"
Diye birdenbire çalkandı. İnan, kabil mi?
Hiç o binlerce havâtır kemirirken içimi,
Bir cılız "belki!" nasıl hepsini tenkil etsin?
Ansızın başladı beynimde ümidin, ye'sin,
Doğduğumdan beri hiç görmediğim bir harbi...
O ne müthiş heyecanlardı, aman ya Rabbi?
Verdi Kanun-u Esas-ı... Bu, çıkar rüya mı?
Yok canım öyle değil: Milletin istirhamı,
Şekl-i tehdid alıvermiş, o da muztar kalmış...
Hangi millet acaba? Her ne işitsen yanlış.

Cûşa geldikçe fakat aynı teraneyle cihan,
Görür oldum dönen işlerde Yedu'llâh'ı nihan.
Bu ne şahın işi yâ Rab, ne sipahin kârı...
Bu senin kudretinin havsala-çâk esrarı!
Yurdumun gülmeyen evladını artık güldür.
Ağladım sonra çocuklar gibi hüngür hüngür.
Azıcık ruhuma, asabıma geldikte sükûn,
Döndü vaziyyeti birden bire, baktım yolumun
Bir gün evvel yetişip dalmak için sinenize,
Boyladım sahili, sahilden açıldım denize.

Gemi enginde iken bende de engindi hayal;
Kevser içmiş sofunun haline benzer bir hal!
Ömrü haybetle cehennemde geçen hane-harap,
Verseler cenneti şaşkın gibi çekmez, ya azap;
Ben de ruhumdaki zulmetleri artık koğdum;
En büyük hasmım olan ywe'si nihayet boğdum.
Bahr-i Umman'da henüz, çalkanıyormuş tekne...
Attı hülya beni tâ Marmara sahillerine!
Görüyordum, iki üç bin mil açıktan bakarak,
Şu sizin kapkara İstanbul'u, kardan daha ak.
Parlıyor alnı uzaktan ayın on dördü gibi;
Gülüyor: İşvesinin cazibeler müncezibi.
Ne gezer şimdi o zillet, o sefalet? Heyhat
Bu ne müdhiş azamet, oh ne müthiş dârât!
Sayısız mektep açılmış; Kadın, erkek okuyor;
İşliyor fabrikalar, yerli kumaşlar dokuyor.
Gece gündüz basıyor millete nâfi' âsâr;
Adeta matbaalar bir uyumaz hizmetkâr.
Mülkü baştan başa imar edecek şirketler;
Halkın irşadına hadim yeni cemiyyetler,
Durmayıp iş buluyor, gösteriyor, uğraşıyor;
Gemiler sahile boydan boya servet taşıyor...

Hasır üstünde bu rüyaları görmekte iken,
İki mel'un gözün altında ayıldım birden:
Müslüman düşmanı bir Rus tanırım çoktandır...
Nerde görsem kaçarım, çiftelidir çünkü katır!
Hele Osmanlıların nâmı anıldıkça biter;
Ne eyer kabil olur sırtına vurmak, ne semer!
Rusya'dayken beni gördükçe gelin derdi, "İmam
Oku sen yoksa işin... Öldü sizin hasta adam!
Çıkmıyor vâris-i meşruu da bizden başka..."
Beni kaç keneler ağlattı bu hınzırca şaka!
Yine "Lâ havle" deyip geçmede kaldım muztar;
Çünkü altüst olacak bunca tasavvurlar var...
İşte hülyalarımın canlı yerindeyken, of
Nüksedip karşıma çıkmaz mı o illet Moskof!
Gözlerim çoktan açık olmasa, derdim kabus...
İyi amma nereden bitti bu kurnaz casus?
Ayak üstünde dikilmiş, gözümün tâ içine
Bakıyor, hem de o şimşek gibi gözlerle yine!

– Çelebim, gel bakalım gel... Dikilip durma, çay iç...
Hasta canlandı, ne dersin? Bunu ummazdın a hiç...
Kahraman milleti gördün ya: Biraz silkindi,
Leş yiyen kargaların sesleri birden dindi!
Eski sevdaları, kabilse unutsun Ruslar...
– Ne dedin? Anlamadım! Hey gidi hülyacı Tatar!
Kahraman milleti gördün... dediğin Türkler mi?
Sana söylersem eğer, şimdi düşündüklerimi,
Ebediyyen bu hayâlâta veda eylersin.
– Ya senin votkacılardan mı hayır beklersin?
– Hasta canlandı, o iş bitti diyorsun; heyhat!

Olamaz böyle sefil ümmet için hakk-ı hayat.
Duyulan nağme-i hürriyet onun son nefesi!
Yaşamaz yoksa, emin ol ki bu barbar çetesi,
Medenî Avrupa'nın dâmen-i irfanında;
Asya'nın belki o kumluk Arabistan'ında,
Lâşe hâlindeki bir devlete vardır medfen...

Anlıyordum ki, herif çatlayacak ye'sinden.
İntikamın olamaz, böyle müsait sırası
Diye; nerdeyse bulup hasmımın artık yarası,
Başladım deşmeye. Lâkin bu cedel başlayalı,
Dinliyormuş bizi şahin gibi bir Afganlı
Vakıa Rusça konuştuk, yine külhâni, fakat
Seslerin tavrına çoktandır edermiş dikkat.
Çay semaverlerinin hepsini birden yıkarak,
Rusu gırtlaklayı vermez mi? Aman, etme, bırak...
Demeden şaşkını yağmur gibi ıslattı hacı!
Ne tuhaftır ki zuhur etmedi bir davacı.
Etse zaten ne çıkar? Hak zıpırındır; yalınız;
Dövülen mahkemelerden kovulur, çünkü cılız!

Bir de İstanbul'a geldim ki bütün çarşı, pazar
Naradan çalkanıyor! Öyle ya... Hürriyet var!
Galeyan geldi mi mantık savuşurmuş... Doğru:
Vardı aklından o gün her kimi gördümse zoru.
Kimse farkında değil, anlaşılan yaptığının;
Kafalar tütsülü hülya ile, gözler kızgın.
Sanki zincirdekiler hep boşanıp zincirden,
Yıkıvermiş de tımarhaneyi çıkmış birden!
Zurnalar şehrin ahalisini takmış peşine;
Yedisinden tutarak tâ dayanın yetmişine!
Eli bayraklı alaylar yürüyor dört keçeli;

En ağır başlısının bir zili eksik, belli!
Ötüyor her taşın üstünde birer dilli düdük.
Dinliyor kaplamış etrafını yüzlerce hödük!
Kim ne söylerse, hemen el vurup alkışlanacak...
– Yaşasın...
– Kim yaşasın?
– Ömrü olan.
– Şak! Şak! Şak!
Ne devâirde hükümet, ne ahalide bir iş!
Ne sanayi ne maarif, ne alış var ne veriş.
Çamlıbel sanki şehir: zabıta yok, rabıta yok;
Aksa kan sel gibi, bir dindirecek vasıta yok.
"Zevk-i hürriyyeti onlar daha çok anlamalı"
Diye mekteblilerin mektebi tekmil kapalı!
İlmi tazyik ile talîm, o da bir istibdad...
Haydi öyleyse çocuklar, ebediyyen âzâd!
Nutka gelmiş öte dursun hocalar bir yandan...
Sahneden sahneye koşmakta bütün şâkirdan.
Kör çıban neşterin altında nasıl patlarsa,
Hep ağızlar deşilip kimde ne cevher varsa,
Saçıyor ortaya, ister temiz ister kirli;
Kalmıyor kimseciğin muzmeri artık gizli.
Dalkavuk devri değil, eski kasâid yerine,
Üdebanız ana avrat sövüyor birbirine!
Türlü adlarla çıkan nâmütenâhi gazete,
Ayrılık tohmunu bol bol atıyor memlekete.
İt yetiştirmek için toprağı gayet münbit
Bularak, fuhş ekiyor salma gezen bir sürü it!
Yürüyor dine beş on maskara, alkışlanıyor,
Nesl-i hâzır bunu hürriyyet-i vicdan sanıyor!
Kadın erkek koşuyor borç ederek Avrupa'ya...
Sapa düşmekte sizin şıklara, zannım Asya!

Hakk'a tefviz ile üç tane yetişmiş kızını;
Taşıyanlar bile varmış buradan baldızını,
Analık ilmi için Paris'e, yüksünmiyerek..
Yük ağır, ecri de nisbetle azim olsa gerek!
Şüphesiz yıktı o hülyaları meşhûdatım...
Ama ben kendimi bir müddet için aldattım:
Galeyandır... Galeyan geldi mi kalmaz mantık...
Su bulunmazsa durulmaz.... Hele sabret azıcık...
İyi, lâkin ne kadar beklemiş olsan, işler
Eskisinden daha berbat, iyileşmek ne gezer!
Vatanın takati yoktur yeniden ihmale:
Dolu dizgin gidiyor baksana izmihlâle!
Ey cemaat, uyanın, elverir artık uyku!
Yok mu sizlerde vatan namına hiçbir duygu?
Düşmeden pençesinin altına istikbalin,
Biliniz kadrini hürriyetin, istiklâlin.
Söyletip başka memalikteki mahkûmîni:
Hakimiyyet ne imiş, öğreniniz kıymetini.
Yoksa, onsuz ne şu dünya kalır İslâm'a, ne din...
Kuşatır millet-i mahkûmeyi hüsrân-ı mübin.
Müslümanlık sizi gayet sıkı, gayet sağlam,
Bağlamak lâzım iken anlamadım, anlıyamam,
Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize?
Fikr-i kavmiyyeti şeytan mı sokan zihninize?
Birbirinden müteferrik bu kadar akvamı,
Aynı milliyetin altında tutan İslâm'ı,
Temelinden yıkacak zelzele kavmiyettir.
Bunu bir lâhza unutmak ebedi haybettir.
Arnavutlukla, Araplıkla bu millet yürümez....
Son siyâsetse bu, hiç böyle siyâset yürümez.
Sizi bir aile efradı yaratmış yaratan;
Kaldırın ayrılık esbabını artık aradan.

Siz bu davada iken yoksa, iyâzen-billâh
Ecnebiler olacak sahibi mülkün nâgâh.
Diye dursun atalar: “Kal’a, içinden alınır.”
Yok ki hiç bir işiten... Millet-i merhume sağır!
Bir diğer mahvedilen devlet-i İslâmiyye...
Girdiler aynı siyasetle bütün makbereye.
Girmeden tefrika bir millete, düşman giremez;
Toplu vurdukça yürekler, onu top sindiremez.
Bırakın eski hükümetleri meydandakiler
Yetişir, şöyle bakıp ibret alan varsa eğer.
İşte Fas, işte Tunus, işte Cezayir, gitti!
İşte iran’ı da taksim ediyorlar şimdi.
Bu da gayetle tabiî, koşanındır meydan;
Yaşamak hakkını kuvvetliye vermiş Yaradan.
Müslüman, fırka belâsıyle zebun bir kavmi,
Medeni Avrupa üç lokma edip yutmaz mı?
Ey cemaat, yeter Allah için olsun, uyanın...
Sesi pek müdhiş öter sonra kulaklardan çanın!
Arzı oynattı yerinden yıkılırken İran...
Belki bir kıl bile ürpermedi sizden, bu ne kan!
Hiç sıkılmaz mısınız hazret-i peygamberden,
Ki uzaklardaki bir mümini incitse diken,
Kalb-i pâkinde duyarmış o musibetten acı?
Sizden elbette olur rûh-u Nebi davacı.
Ey cemaat, uyanın! Yoksa, hemen gün batacak.
Uyanın korkuyorum... Leyl-i nedamet çatacak!
Ne vapurlarla trenler sizi bidâr etti!
Ne de toplar bu derin uykuya bir kâr etti!
Sizi kim kaldıracak, sûru mu İsrafil’in?
Etmeyin... Memleketin hali fenalaştı... Gelin!
Gelin Allah için sun ki zaman buhranlı;
Perdenin arkası Mevlâ bilir amma kanlı!

Siz ki son lem'a-i ümmîdisiniz. İslâm'ın,
Dayanın gayzına artık medeni akvâmın!
Şimdilik sulha sebep ordunuzun kuvvetidir;
Bir de vaziyyet-i mülkiyyenizin kıymetidir.
Bu tezebzüble o kuvvet de fakat sarsılacak...
Çünkü isyanları bastırmaya memur ancak!
Ordu mâdâm ki efradını milletten alır;
Milletin keşmekeşinden nasıl azade kalır?
Öyledir, memleketin hali düzelmezse eğer,
Kışlalar evlere, asker de ahaliye döner!
Durmasın sonra, kazan kaldıra dursun ordu,
Düşmanın safları çiğner bu mukaddes yurdu.
Enbiya yurdu bu toprak; şüheda burcu bu yer;
Bir yıkık türbesinin üstüne Mevlâ titrer!
Dışı baştan başa bir nesl-i kerîmin yâdı;
İçi boydan boya milyonla şehid ecsâdı.
Öyle meşbû'-u şehadet ki bu öksüz toprak:

Oh, bir sıksa adam otları kan fışkıracak!
Böyle bir yurdu elinden çıkaran nesl-i sefil,
Yerin üstünde muhakkar, yerin altında rezil!
Hem vatan gitti mi, yoktur size bir başka vatan;
Çünkü mirasyedi sâil kovulur her kapıdan!
Göçebeyken koca bir devlet kurmuş bünyâd;
Çerge halinde mi görsün sizi kalkıp ecdad?
"Çerge halinde..." dedim... Korkarım ondan da tebâh:
Yurdunuz, bir çökecek olsa, iyâzen-billâh
Öyle iğrenç olacak akıbetin manzarası!
Ki tasavvur bile vicdanlar için yüz karası!
Azıcık bilmek için kadrini istiklâlin,
Bakınız çehre-i meşumuna izmihlâlin:

Yarılıp sanki zemin uğrayıvermiş, yer yer
Bin sefil ordu ki efradı: Bütün aileler.
Hepsi aç, bir paralar yok, kadın erkek çıplak;
Sokağın ortası ev, kaldırımın sırtı yatak!
Geziyor çiğneyerek bunları yüzlerce köpek,
Satılık cevher-i nâmûs arıyor: Kâr edecek!
Sen işin yoksa namaz kılmak için mescit ara...
Kimi camilerin artık kocaman bir opera;
Kiminin göğsüne haç, boynuna takmışlar çan,
Kimi olmuş balo vermek için âlâ meydan!
Vuruyor bando şu karşımda duran minberde;
O, sizin secdeye baş koyduğunuz, mermerde
Dişi erkek, bir alay murdar ayak dans ediyor;
İşveler, kahkahalar kubbeyi gümbürdetiyor!
Avlu baştan başa binlerce dilenciyle dolu...
Eski sahipleri mülkün kapamışlar da yolu,
El açıp yalvarıyorlar yeni sahiplerine!*
.....
.....
Bu sizin ağlamanız benzedi bir diğerine:
Endülüs tacı elinden alınan bahtı kara,
Savuşurken, o güzel mülkü verip ağyara,
Tırmanır bir kayanın sırtına, etrafa bakar.
Bırakıp çıktığı cennet gibi zümrüt ovalar,
Başlar ağlatmaya biçareyi hüngür hüngür!
Karşıdan valide sultan bunu pek haklı görür,
Der ki: "Çarpışmadın erkek gibi düşmanlarla;
Şimdi, hiç yoksa, kadınlar gibi olsun ağla!"

* Bir zamandan beri için için ağlayan cemâat, bu levhanın karşısında feryadını zaptedemedi. Mabedin içi bir mahşer halini aldı. O hây u hûy arasında ihtiyarın ne söylediği bir müddet işitilemedi. Nihayet o da beş on dakika beklemeye mecbur oldu (Şairin notu).

Bırakın matemi yahu! Bırakın feryadı;
Ağlamak faide verseydi, babam kalkardı!
Göz yaşından ne çıkarmış? Niye ter dökmediniz?
Bari müstakbeli kurtarmaya bir azmediniz,
Ye'se hiç düşmeyecek zerrece imanı olan;
Sade siz derdi bulun, sonra kolaydır derman.

Sizde erbab-ı tefekkürle avamın arası
Pek açık. İşte budur bence vücudun yarası.
Milletin beyni sayarsak mütefekkir kısmı,
Bilmemiz lâzım olur, halkı da elbet cismi.
Bir cemaat ki dimağında dönen hissiyyat,
Cismin asabına gelmez, durur aheng-i hayat;
Felcin arâzını göstermeye başlar a'zâ.
Böyle bir bünye için vermeli her hükme rıza.

Mütefekkir geçinenler ne diyor sizde bakın:
"Medeniyyette teatisi umumen Şark'ın,
Yalınız bir yolu takip ederek kabildir;
Başka yollarda selâmet gözeten gafildir.
Bakarak hangi zeminden yürümüş Avrupalı.
Aynı izden sağa, yahut sola hiç sapmamalı.
Garb'ın efkârını mal etmeli Şark'ın beyni;
Duygular çıkmalı hep aynı kalıptan; yani:
İçtimaî, edebî, hasılı her meselede,
Garb'ı taklit edemezsek, ne desek beyhude.
Bir de din kaydını kaldırmalı, zira o belâ,
Bütün esbâb-ı terakkimize engel hâlâ!"
Gelelim şimdi, ne merkezde avamın hissi...
Şüphe yoktur ki tamamiyle bu fikrin aksi:
Görenek neyse, onun hükmüne münkâd olarak,
Garb'ın efkârını, asarını düşman tanımak;

Yenilik namına vahy inse kabul eylememek.
Şöyle dursun o teceddüt ki, dışardan gelecek,
Kendi milliyyetinin kendi muhitinde doğan
Yerli, hem haklı teceddütlere hatta udvan!
Müşterek hissi budur işte avamın sizde.

Mütefekkirleriniz, tuttuğu yanlış izde,
Öyle saplandı ki aldırmadı bir başkasına.
Hiç o gitsin de dönüp bakmayarak arkasına,
Nâsın efkârı -ki efkârı umumiyye odur-
Gitmesin kendi yolundan... Bu nasıl kabil olur?
Açılıp gitgide artık iki hizbin arası,
Pek tabiî olarak geldi nizâm sırası.
Yıldırımlar gibi indikçe "beyin"den şiddet,
Bir yanardağ gibi fışkırdı "yürek"ten nefret.
Öyle müthiş ki husûmet: Mütefekkir tabaka,
Her ne söylerse fena gelmede artık halka;
Hem onun zıddını yapmak ebedi mutadı.
Bir felâket bu gidiş... Lâkin işin berbadı:
Mütefekkir geçinenlerdeki taşkınlıktan,
Geldi efkâr-ı umumiyyeye mühlik bir zan:
"Bu fesadın başı hep fen okumaktır" dediler;
Onu mahvetmeye kalkıştılar artık bu sefer.
Neye ilmin adı yok koskoca millette bugün.
Çünkü efkâr-ı umûmiyye aleyhinde bütün;
Çünkü yerleşmek için gezdiği yerlerde fünûn,
Önce gayetle büyük hürmet arar, sonra sükûn.
Asr-ı hâzırda geçen fenlere sahip denecek,
Bir adam var mı yetişmiş içinizden, bir tek?
Mütefennin tanılan üç kişinin kıymeti de,
Münhasır anlamadan, dinlemeden taklide.
Kim mesaisini bir gayeye vardırdı, hani?

Gösterin pâye-i tahkike teâli edeni?
Nazariyyata boğulmakla geçen ömre yazık;
Amelî kıymetidir, kıymeti ilmin artık.
Bu hakikatleri lâkin kim okur kim dinler?
Sivrilen zübbelerin hepsi beş on söz beller,
Düşünür, "Dini nasıl yıkmalı bunlarla?" diye.
Böyle bir maksat için çok bile idâdiyye!

Üdebânız hele, gayetle bayağı mahlûkat...
Halkı irşâd edecek öyle mi bunlar? Heyhat!
Kimi Garb'ın yalınız fuhşuna hasbi simsar;
Kimi İran malı der, köhne alır hurda satar!
Eski dîvanlarınız dopdolu oğlanla şarab;
Biradan, fahişeden başka nedir şi'r-i şebab?
Serseri: Hiç birinin mesleği yok, meşrebi yok;
Feylesof hepsi; fakat pek çoğunun mektebi yok!
Şimdi Allah'a söver... Sonra biraz bol para ver:
Hiç utanmaz, Protestanlara zangoçluk eder!
O benim en ebedi hasmım olan Rusya bile,
Hakkı teslim edelim! Hiç de değildir böyle.
Mütefenninleri tâ keşfe kadar tırmanıyor;
Edebiyyatı anıldıkça zemin çalkanıyor.
Kudretim yetse eğer, on yedisinden yukarı,
Üdeba namına kim varsa, huduttan dışarı
Atarım taktırarak boynuna bah-nâme'sini;
Okuyan yaftayı, elbette çıkarmaz sesini.
Sonra bir tarz-ı telâfi bulurum; gerçi garib
Konturat akdederek Rusya'dan on onbeş edib
Getirir, yazdırırım millet için birçok eser!

Galiba bahsi değiştirdi bu müz'ic sözler...
Nerde kaldıktı? Evet, ortada bir pis uçurum,

Var ki, günden güne dehşetleniyor, korkuyorum,
–Kapatılmazsa gelip bir yere şayet efkâr-
Olmasın millet-i merhumeye bir kanlı mezar.
Hem o hüsrân-ı müebbeddeki mes'ûliyyet,
Mütefekkirlere râci' kalacaktır elbet.
Başı boş kaldı mı zira, şaşırıp bermutad,
Bulamaz kendiliğinden yolu asla efrâd.
Yalınız gösterilen yol tutacak yolsa gider;
Hissidir çünkü onun azmine daim rehber.

Mütefekkirleriniz anlamıyorlar sanırım,
Ki çemenzâr-ı terakkide atılmış her adım,
Değişir büsbütün akvama, cemaate göre;
Başka bir kavmin izinden yürümek, çok kerre,
Adeta mühlik olur; sonra ne var, her millet
Gözetir seyr-i tekâmülde birer ayrı cihet.
Bir de hatırlamıyorlar ki, umûmen beşerin,
Daima koştuğu son maksada yükselmek için;
Tutacak silsile, akvama değildir hep bir;
Belki her millet için ancak o "mâhiyyet"tir,
Ki kopar kendisinin rûh-u umûmîsinden.
Şimdi, bir kavmin içinden mütefekkir geçinen
Zümre evvelce bu "mâhiyyeti takdir ederek,
Sonra kaç safhası mevcut ise tenvir ederek,
Çekecek oldu mu önden o İlâhî feneri;
Arkasından da cemaat yürür artık ileri.
Ruhudur çünkü karanlıkta elinden yedecek,
Yolcu şaşkın mı ki dursun, mütemâdi gidecek.

Mütefekkirleriniz, dîni de hiç anlamamış;
Rûh-u İslâm'ı telâkkileri gayet yanlış.
Sanıyorlar ki: Terakkiye tahammül edemez.;

Asrın âsâr-ı kemâliyle tekâmül edemez..
Bilmiyorlar ki: Ulûmun ezeli dâyesidir,
Beşerin bir gün olup yükselecek pâyesidir.
Mündemiç sine-i sâfında bütün insanlık...
Bunu teslim eder insafı olanlar azıcık.
Müslüman unsuru gayet mütedennî, doğru,
Şu kadar var ki değildir bu, onun mahzuru.
"Müslümanlık" denilen rûh-u İlâhî, arasak,
"Müslümânız" diyen insan yığınından ne uzak!
Dini tedkik edeceksek, dönelim haydi geri;
Alalım neşet-i İslâm'a yakın bir devri:
O ne dehşetli terakki, o ne müthiş sürat!
Öyle bir harika gösterdi mi insâniyyet?
Devr-i fetrette kalan, hem de asırlarca kalan;
Vahşetin, gılzetin amakına daldıkça dalan;
Gömerek dipdiri evladını kum çöllerine;
Bunda bir neşve duyan hiss-i nedamet yerine!
Önce dağdan getirip yonttuğu taş parçasını,
Sonra halik tanıyan bir sürü vahşi yığını;
Nasıl olmuş da, otuz yılda otuz bin senelik
Bir terakki ile dünyaya kesilmiş mâlik?
Nasıl olmuş da o fâzıl medeniyyet, o kemal,
Böyle bir kavmin içinden doğuvermiş derhal?
Nasıl olmuş da zuhur eyleyebilmiş Sıddîk!
Nereden gelmiş o Haydar'daki irfân-ı amîk?
Önce dehşetli zıpırken, nasıl olmuş da Ömer,
Sonra bir adle sarılmış ki: Değil kâr-ı beşer?
Hâil olsaydı terakkiye eğer şer'-i mübin,
Devr-i mes'ûdkudûmuyle giren asr-ı güzin,
En büyük bir medeniyyetle mi eylerdi zuhur?
Mündemiç olmasa ruhunda onun nâ-mahsûr
Bir tekâmül, o kadar harika nerden doğacak?

Mütefekkirleriniz, anlaşılan, pek korkak,
Yahut ahmak... İkisinden bilmem hangisidir?
Sanıyorlar ki: "Bugün Avrupa tekmil kâfir.
Mütedeyyin görünürsek, diyecekler, barbar!
'Libri pansör' geçinirsek, değişir belki nazar.

Şark'ı baştan başa yıllarca dolaştım, gezdim;
Hem de oldukça görürdüm... Kafa gezdirmezdim!
Bu Arabmış, bu Acemmiş, bu Tatarmış, demedim.
Müslüman unsurunun hepsini gördüm kendim.
Küçük âdemlerinin ruhunu tedkik ettim.
Büyük âdemlerinin fikrini ta'mîk ettim.
İstedim sonra, neden böyle Japonlar yüksek?
Nedir esbâb-ı terakkisi? Yakından görmek.
Bu uzun boylu mesâi, bu uzun boylu sefer,
Bir kanaat verecekmiş bana dünyada meğer.
O kanaat de şudur:
Sırr-ı terakkinizi siz,
Başka yerlerde taharriye heveslenmeyiniz.
Onu kendinde bulur yükselecek bir millet;
Çünkü her noktada taklid ile sökmez hareket.
Alınız ilmini Garb'ın, alınız, sanatını;
Veriniz, hem de mesâinize son süratını.
Çünkü kabil değil artık yaşamak bunlarsız.;
Çünkü milliyyeti yok sanatın, ilmin;yalnız,
İyi hatırda tutun ettiğim ihtarı demin:
Bütün edvâr-ı terakkiyi yarıp geçmek için,
Kendi "mâhiyyet-i rûhiyye"niz olsun kılavuz..
Çünkü beyhudedir ümmîd-i selâmet onsuz.

Sonra, dikkatlere şâyân olacak bir şey var:
İnkişâfâtını bir milletin erbâb-ı nazar,

Kocaman bir ağacın tıpkı çiçeklenmesine,
Benzetirler ki, hakikat, ne büyük söz bilene!
Bu muazzam ağacın gövdesi baştan aşağı;
Sayısız kökleri, tekmil dalı, tekmil budağı;
Milletin sîne-i mazisine merbut, oradan
Uzanıp gelmededir... Öyle yaratmış Yaradan.
Bir cemâat ki: Nihayet ona gelmez de iyi,
Ağacın heyet-i mecmuası, yahut çiçeği
Ta gider, sine-i milletten urup hâke serer;
Milletin kendi olur işte o baltayla heder!
İnkişaf etmesi atide de pek zordur onun:
Çünkü meydanda kalan kütle yığınlarca odun!
Hastalanmışsa ağaç, gösteriniz bir bilene;
Bir de en çok köke baksın o bakan kimse yine.
Aşılarken de vurun kendine kendinden aşı.
Şayet isterseniz ağcın donanıp üstü başı,
Benzesin taze çiçeklerle bezenmiş geline;
Geçmesin dikkat edin, balta çocuklar eline!
İşte dert, işte deva, bende ne var? Bir tebliğ...
Size ait, size tahlis edecek sa'y-i beliğ.

Ya İlâhî bize tevfikini gönder...
– Amin!

Doğru yol hangisidir, millete göster...
– Amin!

Rûh-u İslâm'ı şedâid sıkıyor, öldürecek.
Zulmü te'dîb ise maksûd-u mehîbin, gerçek
Nâra yansın mı beraber bu kadar mazlûmîn?
Bî-günâhız çoğumuz... Yakma İlâhî!
– Amin!

Boğuyor Âlem-i İslâm'ı bir azgın fitne,
Kıtalar kaynıyarak gitti o girdâb içine!
Mahvolan aileler bir sürü masûmundur,
Kalan âvârelerin hali de malûmundur.
Nasıl olmaz ki? Tezelzül veriyor arşa enîn!
Dinsin artık bu hazin velvele yâ Rab!
– Amin!

Müslüman mülkünü her yerde felâket vurdu...
Bir bu toprak kalıyor dînimizin son yurdu!
Bu da çiğnendi mi, çiğnendi demek Şer-i mübin;
Hâk-sâr eyleme yâ Rab, onu olsun...
– Amin!

Ve'lhamdulillâhi Rabbilâlemîn...

28 Ağustos 1912

HAKKIN SESLERİ
1913

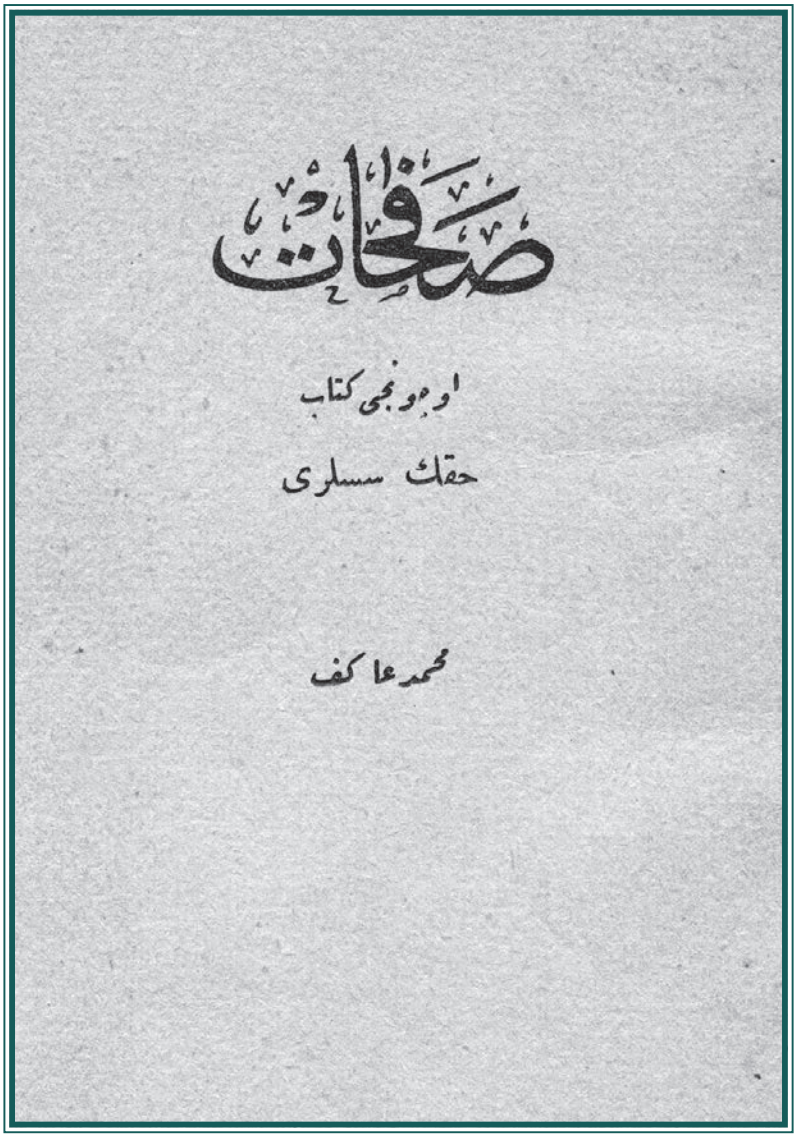
صفحات

اوچونجی کتاب

حقك سسلری

محمد عاکف

Hakkın Sesleri'nin ilk baskısı...

Akif'in hacim olarak en küçük, fakat en çok rağbet gören eseri.

HAKKIN SESLERİ
Akif'in Kilit Eseri ve Yeni Bir Şiir Dilinin Doğuşu

Sanki Çağdaş Bir Fuzûlî

Mehmet Akif'i ve şiirini tanımak için *Hakkın Sesleri* önemli bir anahtar mesabesindedir. Dahası Mehmet Akif'i ve şiirini *Hakkın Sesleri*'nden önce ve sonra olmak üzere, iki ayrı dönem halinde ele almak mümkündür. Çünkü Akif'in şiir çizgisinde bundan önceki döneme göre bir değişme, bir kırılma baş gösteriyor bu eseri ile. Bu kitap dahil bundan sonrakilerde daha canlı ve daha muzdarip bir Mehmet Akif portresi ile karşılaşma imkânı buluyoruz. Hani o herkesin toplumcu dediği, sanatını halkı uyarmak yolunda feda ettiğini iddia ettikleri Mehmet Akif'le!..

Fakat *Hakkın Sesleri*'nin Akif şiiri için önemi, sırf bir takvim başı teşkil etmesinden ileri gelmez. O aynı zamanda, bundan sonraki Akif şiirinin hareket noktalarından birini de teşkil eder. Bu bakımdan Mütareke ve Millî Mücadele Dönemi'nde kaleme aldığı şiirleri, *Hakkın Sesleri* ile ilişkilendirmeden izah hem yanlış hem de eksik kalır. Şundan dolayıdır ki en başta Çanakkale Şehitleri olmak üzere, *Umar mıydın, Şark, Bülbül, Süleyman Nazif'e, İstiklâl Marşı* ve *Leylâ* gibi nice meşhur şiirdeki kök fikirlerle, önemli teşbih ve çağrışım kalıpları ile ilk defa bu kitapta karşılaşma imkânı buluruz. Bu bakımdan *Hakkın Sesleri*'ni teşkil eden az sayıdaki şiir Akif'i tanımak, tanıdığımızı sandığımız şiirinin tekâmülünü izlemek bakımından ziyadesiyle önem arz eder.

Burada belki bazılarının hatırına Akif'in bundan önceki eseri *Süleymaniye Kürsüsünde* gelebilir. Ne var ki *Safahat*'tan *Süleymaniye Kürsüsünde*'ye geçerken Akif'in daha ziyade fikirlerindeki evrilme, açılma izlenebilir. Dolayısıyla *Safahat* sonrasında Akif'in yeni şiirini *Süleymaniye Kürsüsünde*'den ziyade, *Hakkın Sesleri* üzerinden takip mecburiyetinde kalıyoruz. Yani demek istiyoruz ki Akif önceki eserinde fikirlerini konuşuyor, tahkiye yapıyor, toplumun zihin dünyasında büyük dönüşümlere yol açmak istiyor. Onun için

Safahat sonrasında ortaya çıkan yeni şiiri *Hakkın Sesleri* üzerinden takip mecburiyeti kendiliğinden hâsıl oluyor.

İşte *Hakkın Sesleri*'ndeki şiirler hemen her okuyanı anında çarpan bir özelliğe sahip. Bu kadar içten, bu kadar kalpleri sızlatan bir yazış ve söyleyişle, edebiyat tarihimizde kolay kolay karşılaşma imkânı bulmadığımızı söylemek durumundayım. Nitekim Mütareke Dönemi'nin o karanlık, boğucu ortamında acı içinde kıvranan Akif, burada bir defa daha karşımıza çıkıyor. Acı içinde kıvranıyor, yaralı bir vicdan gibi adeta feryat ediyor... Aynen Fuzûlî'nin bir gazelinde söylediği gibi:

Şeb-i hicran yanar canım, döker kan çeşm-i giryânım
Uyarır halkı efganım, kara bahtım uyanmaz mı?

Fakat bu iki acılı söyleyiş arasında, önemli bazı farklar da bulunmuyor değil. Önce Fuzûlî ne diyor ona bakalım: "Ayrılık gecesinde çektiğim acılar dolayısıyla yanıyorum. Bu yüzden elimde olmayarak feryat figan ediyorum. Bu feryat figan dolayısıyla mahalle halkı uyanıp ayağa kalkıyor. Bu kadar feryat ettiğime bir türlü mana veremiyorlar." İşte bundan sonra Fuzûlî asıl söyleyeceğine geçiyor: "Bunca feryatlarım halkı uyur uykulardan kaldırdığı halde, maalesef kendi bahtımı uyandırmaya bunlar bile kâfi gelmiyor."

Yani Fuzûlî on altıncı yüzyıldan feryat ediyor, çevre halk bu feryatlardan ayağa kalkıyor. Buna karşılık yirminci yüzyıl başlarında (1913), o kadar bağıran çağıran, insanları uyarmak yolunda durmaksızın feryat eden Akif'in şikâyetleri, maalesef Fuzûlî kadar da yankı bulmuyor. Çünkü sağır göklerle kara toprak arasında inip yüksele, sessiz ufuklarda yankılar yapa yapa yorgun düşüyor onun feryatları... Yani hiçbir feryadı yankı bulmuyor, iniltisi işitilmiyor, sonunda da tekrar kendine rücu ediyor o sesler. İşte Akif'in yeni dönem şiiri bu noktadan başlıyor. Yapayalnız, çaresiz, muzdarip Akif, kovalardan kaynar suların boşalması gibi yazıyor da yazıyor.

Dolayısıyla kendini yapayalnız hisseden ve bu yüzden de aczin en uç noktalarından konuşan yaralı ruhun melâli, artık yerlere ve göklere sığmamaya başlıyor. Göklerden yeryüzüne salıverilmiş sürgün bir âdem gibi feryatlar düzüyor, ızdırabını söylüyor. İşte o anlarda Akif ya tanrısal yakarışlara başvuruyor ya da evrensel çaptaki bir yalnızlık girdabında, kendi bahtının akislerini andıran meçhul yolcular icat ediyor, onlara derdini açmaya başlıyor:

Gitme ey yolcu beraber ağlaşalım,
Elemim bir yüreğin kârı değil paylaşalım.

Izdıraptan Doğan Yeni Bir Şiir Dili

Issız aşiyanlar arasında, çöle dönmüş bir yalnızlık girdabında Akif, bu tür bir "yolcu" figürünü nereden bulup çıkarıyor bilemiyoruz. Yani kaynağı meçhul bu kavramın Akif şiirinde!.. Okuduğu bir halk hikâyesinden, ya da çocukluğunda dinlediği eski bir masaldan esinlenmişe benzeyen bu *meçhul yolcu* imgesi, ziyadesiyle önemli geliyor. Akif hangi acıyı kendisine açarsa açsın hiç konuşmayan, hep susan bu yolcu imgesi ile kastedilen, yoksa Akif'in bizatihi kendi bahtı mıdır, onu da bilmiyoruz. Yani Akif kendi bahtıyla mı konuşuyor, ya da halk şairlerinin içini açıp derdini döktüğü bir dağ veya pınar karşılığı mıdır? Maalesef onu da bilmiyoruz. Çünkü önceki *Safahat*'ta veya *Süleymaniye Kürsüsünde*'de böyle bir figürle hemen hiç karşılaşmamıştık. İşte böyle sayısız imge, teşbih, istiare ve mecaz kalıbı var ki *Hakkın Sesleri'*nde, onlar ilk defa bu kitapla birlikte ortaya çıkıyor. Ortaya çıkıyor ve bundan böyle de Akif şiirinde devam edip gidiyorlar. Mesela *İstiklâl Marşı*'nda Akif'in kendine hitap ettiği bir "*arkadaş*" figürü vardır. Kim olduğunu, neci olduğunu bilmediğimiz biri değil midir o da?

> Arkadaş yurduma alçakları uğratma sakın
> Siper et göğsünü dursun bu hayasızca akın.

Akif'in şiir izi sürüldüğü takdirde, o *meçhul yolcu* figürünün kademe kademe evrilişine, zaman zaman da değişik şekil ve kılıklar halinde karşımıza çıkışına şahit oluruz. Aynı şekilde yurt veya vatan kavramının, ıssız aşiyanların, *Çanakkale Şehitleri*'nde tasviri olarak sayılıp dökülen türlü dekorların, parçalanmış kol, bacak vs. şeklinde tasvir edilen *"enkaz-ı beşer"*in, terk edilmiş eski yurtlara ve mekânlara konmuş baykuşların, çaresizlik ve yalnızlık zamanlarında tek başına ıssız sahralara yönelmelerin, Akif'teki çeşitli soru biçimlerinin, kendi sesine veya feryatlarına, yerlerin ve göklerin bigâne kalmasının, Akif'teki başat kavramlardan *Şark* veya *Şark* algılamasının, *hilâl* kavramına yüklenen ve içtimai şuuraltından kuvvetini alan derin anlamların, gene İstiklâl Marşı'nda geçen *şafak* ve *fecirlerin*; *Bülbül*'den hatırladığımız matem durumlarının ya da şakımaların, Mehmet Akif'ten Necip Fazıl'a geçen bazı idrak biçimlerinin "vatansız, hanumansız bir garibim" (Mehmet Akif), "Öz yurdunda garipsin öz vatanında parya" (Necip Fazıl), vatanı şüheda toprağı olarak kutsallaştırmaların, hatta hatta Millî Mücadele sonrasında yazdığı *Gece*, *Secde* ve *Hicran* türü şiirlerde karşılaştığımız vahdetin ahengine tabi olmak gibi ihtiyaçların hemen bütünü; *Hakkın Sesleri*'nde ya mevcuttur ya da oradan hareket ederek Akif'in şiirini kademe kademe işgal etmeye başlayacaklardır denilebilir.

Dolayısıyla sayısı bir hayliyi bulan bu tür imgeli kullanışların, Akif şiirini tanımak bakımından nasıl bir önem arz edeceği ortadadır. İşte bu ortak malzemeyi Akif kullana kullana, hem kendi şiirini bir bütünlüğe erdiriyor, hem de bu ortak vokabüler vasıtasıyla biz onun şiirini daha yakından kavrama imkânı buluyoruz.

Yukarıda tadat etmeye çalıştığımız teşbih, istiare, çağrışım ve mecaz biçimlerinden bazıları, onun eski şiirlerinde de karşımıza çıkabilirler. Meselâ "gariplik", "gurbet" veya "vatan" gibi!.. Fakat önceki hallerinde onlar hem daha sathi, hem de daha ferdîdirler ve Akif'in romantik Dönemine mahsus kullanımlardır. Burda ise bu kullanımlar daha bir derinlik kazanıyor, hem de daha maşeri algılamalara dönüşüyorlar. Gene aynı şekilde, ilk eseri *Safahat*'taki manzum hikâyelerde de muzdarip bir Akif yok değildir. Fakat o hikâyelere sindirilmiş ızdıraplar, daraltılmış küçük sahnelerden veya bireysel acılardan yayılmaz mı etrafa? Dolayısıyla *Hakkın Sesleri*'nde Akif, bireysel olanın dışına çıkmış, onu aşmış ve daha külli ve maşeri olanın künhüne ermiştir denilebilir.

Akif'in Geçirdiği Üst Üste Şoklar

Üzerine eğildiğimiz muhtevanın Akif'te bu eserle birlikte ortaya çıkmasının sebebi, kuşkusuz şiirlerin yazıldığı dönemle ilgilidir. Çünkü bu şiirlerin hemen tamamı, Balkan Savaşı sırasında veya hemen ardından kaleme alınıyorlar. Dolayısıyla savaş esnasında ve sonrasında ortaya çıkan manzara o kadar vahimdir ki, bu vahametin büyüklüğünü kavramak için ilgili şiirleri gözden geçirmek kâfidir. Ayrıca onlar sırf siyasi, dini ve toplumsal yaraları tasvir etmekle kalmaz, şairin ruh dengelerinde meydana gelen bir sarsıntıya da işaret ederler. *Hakkın Sesleri* okunurken, Akif'in bu yanını gözden kaçırmamak icap eder. Yani *Hakkın Sesleri* değerlendirilirken, şairin sırf Balkan Savaşı'nı nasıl yansıttığı, ya da hangi şiirin hangi Kur'an âyetinden kaynaklandığı biçimindeki izahlar son derece sathi kaçmakta, ne Akif'in şahsında yaşadığı ruh sarsıntılarına ne de şiirinde şahit olduğumuz ani sıçramalara açıklık getirmemektedir.

Nitekim *Hakkın Sesleri* okunurken, Akif'in derinden yaşadığı ruhsal şokun farkına varmak zor olmuyor. Burada da "şok" tabirini özellikle kullanıyoruz. Çünkü Akif'in gerek mantık silsilesinde, gerekse inanç seviyesinde öyle şiddetli gelgitlere, savrulma ve sıçramalara şahit oluyoruz ki şaşıp kalıyoruz. İnsana ve topluma dönük aşırı itimat kayıpları, bezginlik, ümitsizlik, kendini yapayalnız hissetmekler ve türlü isyan duyguları hepsi iç içe!..

İnsicamını kaybetmiş bir şuurun tezahürleri olarak da bunlar durmaksızın sayfalara boşanıyor.

Bu söylediklerimizin daha iyi anlaşılması için, *Hakkın Sesleri*'nde Akif'in ortaya koyduğu tepki biçimlerine biraz daha yakından bakmak faydalı olur: Nitekim bu şiirlerin yazıldığı sıralarda, Meşrutiyet'in veya hürriyetin hayırlı sabahı karanlık gecelere inkılâp etmiş, her taraftan hezimet ve bozgun haberleri gelir olmuştur. Neticede de Balkanlar'da ezanlar susmuş, ortaklıkta Hıristiyanlığın sembolü çan seslerinden başka bir ses işitilmez olmuştur. Dolayısıyla bu şartlarda Şark/İslâm âleminin istikbalinden haberler verecek olan *hilâl*'in doğması da boşu boşuna beklenmemelidir.

İşte bu karanlık tablo karşısında asabı bozulmuş, sinirleri yerinden oynamış şair sürekli bir isyan halinde. Ayrıca bu akıbeti kendileri ile izah edebileceği bir sorumlu veya merkez arıyor. Fakat ilgili şiirlerden çıkarabildiğimize göre bu sorumluluk tek tek bireylere veya somut bir merkeze ait olmayıp; sayısız kişi, grup, zihniyet ve daha ötede insanlığın geneline şamil gibi bir görüntü vermektedir.

Dolayısıyla Akif kendinden bekleneceği şekilde, yeri geliyor "medeniyet denilen vahşete" lânetler yağdırıyor; yeri geliyor Balkanlar'da kaybettiğimiz topraklara, "vefasız yurt" biçiminde suçlayıcı hitaplara kalkışabiliyor. Sonra kullandığı bir "biz" genellemesi ile bu suçlamaları daha da genişletiyor:

Bizde leşten daha hissiz, daha kokmuş can var,
Bakmayın, hem tükürün çehre-i murdarımıza!
Tükürün: Belki biraz duygu gelir ârımıza
Tükürün: Cephe-i lâkaydına Şark'ın tükürün!

Yine bu isnatları "tükürün" vurguları ile daha da yaygınlaştırıyor: Milleti alçakça vuran darbelere, onlara alkış tutan kahpelere, hayasız yüzü ile *Ehl-i Salib*'e, maskeli mahlûk medeniyete vs. Dolayısıyla şairin maruz kaldığı sukut-u hayal o kadar derindir. Nitekim Balkan vahşeti karşısında, gök kubbe altındaki *bir buçuk milyarlık* insan kütlesinden en ufak bir ses çıkmamıştır. Yani Akif'e göre yeryüzünde "insanlıktan da eser kalmamış" gibi bir durum söz konusudur.

İşte şair bu acılı durum karşısında *İstiklâl Marşı*'nı hatırlatan vuzuhlu bir çıkış üretemediği gibi, *Çanakkale Şehitleri*'ni andıran yüceltmelere de başvuramamaktadır. Dolayısıyla ilgili şiirlerde savaşın yanı sıra ve belki daha ziyade de şairin şahsında yaşadığı ruh bozgunu öne çıkmaktadır. Bu yüzden şair, *Süleymaniye Kürsüsünde* veya Millî Mücadele Dönemi şi-

irlerinde olduğu gibi vuzuhlu, berrak önermeler geliştiremiyor ve devamlı isyanlara oynuyor:

Yârab, bu uğursuz gecenin yok mu sabahı?
Mahşerde mi yoksa bîçarelerin felâhı?
Nur istiyoruz... Sen bize yangın veriyorsun
Yandık diyoruz... Boğmaya kan gönderiyorsun

....
Mazlumu nedir ezmede, ezdirmede mânâ
Zalimleri adlin hani öldürmedi hâlâ
Cani geziyor dipdiri... Can vermede masum!
Suç başkasınındır da niçin başkası mahkûm?

Görüldüğü gibi Akif'in söyledikleri alelâde eleştiri boyutunu aşarak, doğrudan isyan noktasına varıp dayanabiliyor. Meselâ Sus Ey Divane'de yer alan beşli bir kıtada: "Ey Allahım, "Cemal" sıfatınla şu ana kadar bir kerre olsun tecelli etmedin... "Celâl" sıfatınla ise, yeryüzünde (o gün için) mevcut olan 350 milyon Müslümanın ruhunu öldürdün. İşte o anda mülhitler hâşâ, senin zevalinle oturmuş alay ederken, onlara sessiz bir infial ile mühlet vermenin manası nedir? Hem de sana inananları cezalandırmak için gösterdiğin acelecilik ortada iken..."

Üst Üste Şoklardan İçtimai Şuur Altına Doğru Evrilmeler

İşte kitap boyunca karşılaştığımız bu tür soru, itiraz ve yerine göre de isyanlara kadar varıp dayanan söyleyişlerden Akif sonunda pişman oluyor ve sık sık geri çekilişlere başvuruyor. Fakat nihayet bütün bu ifadelerden, geçirdiği derin ruhî şok tezahür ediyor. Kaldı ki uç noktalara kadar uzanan bu tür sivri ifadelerle biz ne gençlik dönemi şiirlerinde, ne ilk kitabı *Safahat*'ta ne de *Süleymaniye Kürsüsünde*'de karşılaşıyorduk. Dolayısıyla aşırı derecede asabi, gergin bir ruh hali okunuyor bu mısralarda. İşte biz bu gergin ruh halini tanımlama noktasında, "şok"tan daha uygun bir ifade bulamıyoruz.

Hakkın Sesleri'ni baştan sona işgal eden bu psikolojinin üzerinde genişliğine durmamızın bir sebebi bulunuyor. O da ilgili şiirleri yazarken Akif'in sakin, dingin bir psikoloji ile hareket etmediğidir. Yani önceki eserlerine göre daha farklı bir durum söz konusu bu şiirlerde. Meselâ *Süleymaniye Kürsüsünde*'de bir fikir adamı gibi davranmaya çalışan Akif, önceki eseri *Safahat*'ta ya doğrudan şairdir (kelami-tasavvufi bir idrak) ya da hayatın dışına itilmiş, ötelenmiş bireyin hikâyesini söylemektedir. Bu örneklerde Akif ne tür bir acıma duygusu üretmeye çalışırsa çalışsın, eserini meydana getirirken gene de kurgu ustası gibi bir hava vermektedir. Yani realist ve natüralist ya-

zarlarda olduğu gibi, alabildiğine sakin ve gerçekçi bir yazış biçimi. Nitekim Akif, kendini hislerine teslim etmiş, onların peşine düşmüş bir yazıcı gibi bir intiba bırakmaz o eserlerinde. Dolayısıyla şahsiyeti o eserlerde de kendini hissettirmekle beraber, orada daha ziyade kitabî bir kültürle ve sağlam, dengeli bir muhakeme tarzı ile karşımıza çıkan bir Akif söz konusudur.

İşte bu hususlar, *Hakkın Sesleri* için fazlaca geçerli sayılmaz. Çünkü şair bu yeni eserinde tamamen muzdarip, aşırı derecede asabi bir hava içindedir. Daha doğrusu da şairin hisleri tepkiler, refleksler biçiminde tezahür ediyor. Tespitleri ve intibaları asabî bir ruh hali ile izdivaç ederek tezahür ettiği için, onlar bildiğimiz mantık kalıplarının büsbütün dışına taşıyor, böylece de daha farklı bir üslûba bürünerek belirginlik kazanıyorlar. Ancak bu kırılgan, asabi söyleyişler, şairi bildiğimiz mantık ve muhakeme kalıplarının dışına iterken, aynı zamanda onu kitabi havadan da büsbütün uzaklaştırıyor. O anda Akif'in şuuraltı diyemesek bile; çocukluğundan itibaren ailesinden, mahallesinden, içinde yaşadığı Fatih civarlarından edindiği daha farklı bir birikim devreye giriyor.

Nitekim Akif'in yaşadığı mahalle veya semtin bu noktada ayrı bir önemi bulunmaktadır. Bu civarlar ilk fetih yıllarından itibaren, Fatih'in yaptırdığı camiye yakın yaşamak isteyen eski-yeni paşaların, erken dönem Osmanlı ulema sınıfının toplandığı bir merkez hüviyetindedir. Burada inşa edilen Fatih Camii, İstanbul'un ilk Selâtin camiidir ayrıca. Dolayısıyla Fatih Camii etrafında halkalar halinde genişleyen, birbirine yaslanmış mahalle ve sokaklara yerleşmiş aileler için bu bölgede oturmak hem bir itibar vesilesidir, hem de din adına itikâfa çekilmek gibi hisler tevlit etmektedir.

Bu arada Fatih çevresine yerleşmiş toplumsal sınıfların Yıldırım Beyazıt devirlerinin, Fetret zamanlarının, Rumeli fetihlerine iştirak etmiş gazi paşaların canlı hatıraları ile dopdolu olduğu unutulamaz. Aynı şekilde İstanbul'un fethine iştirak etmiş gazi dervişler zümresini de bu gruplara eklemek icap eder. İşte ilk Osmanlı asırlarının gaza ruhuyla yetişmiş yüksek bürokrasisi buralarda oturduğu gibi, imparatorluk dahilinde ve haricinde (Horasan) yetişmiş yüksek ulema sınıfı da derslerini Fatih Medreselerinde yapıyor, gene onlar da aynı civarlarda oturuyordu. Yani ilk Osmanlı asırlarının *ilim ve gaza terkibi,* Fatih muhitinin bir manada ruhunu teşkil ediyordu. Dolayısıyla kitabi ilimlerin dışında, canlı yaşanmış fütuhatların destani menakıbı, şifahî tasavvuf kültürü ve halis, irfanlı bir medeniyetin türlü eserleri hep bu havzada toplanıyordu.

İşte bu ilk nüfus yerleşmeleri ile birlikte, Fatih semtine mahsus bir gelenek ve bu geleneğin kendine mahsus bir dili teşekkül etti. Dolayısıyla üzerinden asırlar geçe geçe kıvamını bulan bir Türkçe doğdu bu bölgede. Hepi-

mizin dilinde ortak bir kavrama dönüşen *İstanbul Türkçesi*nin teşekkül ettiği mekânlar olarak, işte bu civarları düşünmek icap ediyor. Neticede de nice büyük Osmanlı şairlerinde olduğu gibi, Muallim Naci'de karşılaştığımız Türkçe söyleyiş zevkinin altında da böyle bir gelenek yatmaktadır.

Anlayacağınız Akif, *Hakkın Sesleri*'ndeki şiirleri kaleme alırken, kendini kaptırdığı aşırı hassasiyet nedeniyle, bu tarihî-toplumsal dekorun refleksleri ile hareket etmeye daha bir mütemayil görünüyor. Dolayısıyla bu sinirsel algılama biçimi, o anda onu Doğulu ve Batılı manada *kitabi dil*den ziyade, yukarıdan beri izahına çalıştığımız tarihi, şifahi ve yerli alana doğru çekti.

Bu alan kuşkusuz Akif'in şuuraltı olarak kabul edilemez. Fakat bu şiire içtimaî şuuraltından çok şeyler gerçeğini de ortadan kaldırmaz. Dolayısıyla merkezi Fatih olan bu muhitin yerli ve millî, tarihi ve irfani vokabüleri, deyim ve atasözleri, mecaz ve istiare kalıpları Akif'in şiirine bu vesile ile sıklıkla yer aldı. Yani Akif'in savaş sırasında harekete geçen tepkileri, bu muhitin tarihî ve şifahî birikimini de harekete geçirmiş gibi bir durum söz konusu. Bu şifahî alanın *İrani esatir*den fazlaca etkilenmediği de meydandadır. Buna karşılık klasik Osmanlı geleneğinden sürüp gelen tesirler ise kendini bol bol hissettiriyor. Daha ziyade de ilk Osmanlı asırlarına ve Fetih zamanlarına has bir gaza ruhu, akıncı cetlerin hatıraları, ilim ve irfanla iç içe geçerek zengin bir terkip meydana getirdiği kolayca anlaşılabiliyor.

İşte bu toplumun şuuru ve şuuraltı, her türlü sembolleri, mecaz ve istiare kalıpları dile dönüşerek, Akif'in dönem şiirinde kendini somutlaştırma imkânı buluyor. Neticede de Akif'in şiiri, önceki Döneminden büsbütün farklılaşarak; dini olduğu kadar da millî nitelikler arz etmeye başlıyor. Dolayısıyla bu şiirlerde, derin toplumsal vicdanın dili hemen kendini hissettiriyor. Aynen Yahya Kemal'in *yeni doğmuş ayı* gibi, tamamen bakir mazmunlardan teşekkül ediyor. *Hilâl* gibi, *ay*, *dolunay* veya *yıldız* gibi sembollerin, ocak gibi kavramların Akif şiirinde yüklendiği manaları böyle düşünmek gerekiyor.

Hakkın Sesleri'nin bu tür bir dikkatle okunması sayesinde, ilgili eserin Akif şiirinin geleceği üzerindeki tesirini yakalamak hiç de zor olmamaktadır. Bunlardan bir kısmına metnin baş kısımlarında zaten işaret etmiştik. Daha buna benzer sayısız örnekleri her dikkatli okuyucu kolaylıkla tespit edecektir.

Akif'te Vatan Fikrinin Doğuşu ve Balkanlar

Hakkın Sesleri'nde ziyadesiyle öne çıkan birkaç kavram daha bulunuyor. Onların başında da *vatan* veya *yurt* kavramları gelir. *Millet* kavramı da aynı

şekilde!.. Mesela ilgili şiirlerde, yurt ve vatan kavramının nasıl geçtiğine dair şu örneklere bakmak yeterli olabilir:

İlâhî, şer'i masûmun şu topraklardı son yurdu

...

Vatansız, hânümansız bir garibim... Mülteca yok mu?

...

Ah... karşımda vatan namına bir kabristan

Yatıyor şimdi... Nasıl yerlere geçmez insan?

...

Vefasız yurt... Öz evlâdın için olsun vefa yok mu?

Daha bunlara benzer sayısız örnek bulunabilir... Aynen *Bülbül*'de, "Ezan sussun, nâkus inlesin beyninde Osman'ın" denildiği gibi, *Hakkın Sesleri'*nde de benzer kullanımlar yavaş yavaş meydana çıkmaya başlayacaktır.

Ezan sustu... Çanlar inletip durmakta âfâkı

Yazık... Şark'ın semasında Hilâl'in geçti işrakı (doğması)

Ne doğmaz günmüş ey acizlerin kudretli Hallâk'ı

Vatan veya *yurt* kavramı hakkında Akif'in daha bazı düşünceleri yok değil. Namık Kemal'i iyi okuduğunu bildiğimiz Akif'in, ondan bu yönde tesirler edindiği bellidir. Nitekim Akif'in şiirinde bunun örnekleri çok fazladır. Fakat unutmak gerekir ki vatan fikri Namık Kemal'de daha ziyade siyasidir. *Vâveylâ* gibi bazı şiirlerinde ise, Namık Kemal'in vatan için çizdiği tablo gerçekten muhteşemdir. Mekke ve Medine'den İstanbul'a, Balkanlar'a kadar bütün Orta Doğu'yu kapsayan haşmetli bir tablo!..

Akif'te gördüğümüz vatan ise, oradaki haşmete karşılık tam bir perişanlık manzarası arz eder. Sürekli göçler, hicretler, boşaltılmış yurtlar!.. Şiirlerde geçtiği şekliyle o gün için altı yüz bin civarında nüfus Balkanlar'dan sürgün edilmiştir. Bu nüfusun üç-beş misli de katledilmiş, yani soykırıma uğramıştır. Yani Balkan memleketlerinin nüfus dengeleri ile bilinçli şekilde oynandığı için, o ülkelerdeki Türk ve Müslüman varlığı kasdi olarak azınlık durumuna düşürülmüştür. Aynı tehcir ve katliam politikalarının Cihan Savaşı boyunca sürdürüldüğünü de kaydedelim.

Bütün bunlar yetmezmiş gibi bir de Atatürk, İsmet Paşa, Menderes, Demirel ve Turgut Özal dönemlerinde, çeşitli Balkan memleketlerinden tehcir

edilen nüfuslarla ilgili göçmen politikalarını düşünün. Yani yirminci yüzyıl boyunca ardı arkası kesilmeyen zorunlu göçler sebebiyle Balkanlar, Endülüs'ün tarihi kaderini paylaşmak durumunda kalmıştır. Dolayısıyla Akif'in duyduğu acıyı ve tarihi vatan/toprak kayıplarını daha o günden anlamak gerekiyor. Bu bakımdan *Hakkın Sesleri* ile Akif, daha o yıllardan *Balkanlar'ın Endülüsü*'nü yazmaya başlamış gibidir. Akif'in çok çok ileriki yıllarda yazmayı vadettiği *Endülüs destanı* veya tarihinin de, ilk fikir olarak Balkan Savaşı yıllarında doğduğunu düşünmek yanlış olmaz. Yani diyebiliriz ki Akif'te vatan veya yurt; üzerinde sefası sürülen, huzur içinde yaşanan güvenli bir toprak parçası değil, aksine kaybı karşısında duyulan acılarla, ardı arkası kesilmeyen tehcir ve katliam politikalarıyla, susturulmuş ezanlarla, kiliseye döndürülmüş camilerle bir arada idrak edilen garip bir iç yarasıdır.

Haliyle böyle bir tablo karşısında Akif sırf yaralı biri değil; aynı zamanda eli ayağı çözülmüş, korkmuş, ürkmüş, ne yapacağını bilemez bir halde, ordan oraya dönenip duran bir çaresiz durumundadır. Ondaki paniğe ve tepkiye bakarak, bu tutumu sırf Akif'le sınırlamamak, o günkü İstanbul halkının duygularının da az çok bu merkezde olduğunu hatırlamak gerekir. Kaldı ki Akif aksini söylese bile, biz böyle düşünmek durumundayız. Çünkü aynen 93 Savaşı sırasında olduğu gibi, yüz binleri aşan muhacir kafileleri İstanbul'u doldurmuş, küçük büyük camilere muhacirler yerleştirilmiş; yaralı ve göçmen aileler kadar yerli İstanbul halkı da ne yapacağını bilemez hale gelmiştir. Dolayısıyla Akif hafakanlarını İstanbul halkı üzerine boca ederken insafı elden bırakmamak, onun eleştirilerini siyaset ve ordu sınıfı ile sınırlı tutmaya çalışmak daha yerinde olur diye düşünüyoruz.

Dönemin İki Öncü İsmi: Mehmet Akif ve Ömer Seyfettin

Bütün bunlara bakarak *Hakkın Sesleri*'ne, Balkan Savaşı yıllarımızı en iyi yansıtan eserdir diyebiliriz. Çünkü Türkçenin ilgili dönemi yansıtan eserleri fazla sayılmaz. Ayrıca aynı sıralarda *Fecr-i Ati* dağılmış olsa bile, dönemin şair ve yazarları bu tür facia sahnelerini yazmaya ve anlatmaya yeterince alışık değillerdi. Onlar daha ziyade de dönemin bezgin ve bedbin ruhunu, vara vara *mensur şiirlere* dökmeyi biliyorlardı. Mensur şiirlere de ne savaşın ne de toplumun hali pürmelâli yeterince yansımıyor, yani yaşadığımız dönem başarılı tasvirlerle tablolaştırılamıyordu. Bunun yerine de geçmişe ve geleceğe, topluma ve insana itimadını yitirmiş, *melodrama* benzeyen denemeler dolduruyordu ortalığı. Dolayısıyla tarihten, toplumdan ve dinden kopmuş, istikbale dair hiçbir ümit de tevlit etmeyen bu yazmalardan boşanan karamsarlığın üzerine eğilmek gerekir diyoruz.

İşte bu safhada karşımıza, aynı Dönemi sanatının merkezi haline getiren bir başka yazıcı çıkıyor. O da çeşitli Balkan facialarını müstakil hikâyelere dönüştürmeyi başaran Ömer Seyfettin'den başkası değildir. Bu bakımdan Akif'le Ömer Seyfettin'i dönem edebiyatının en parlak iki ismi olarak düşünmek gerekecektir.

Tabii bu arada bazıları, Yahya Kemal'i ihmal ettiğimizi hatırlatabilirler. Yahya Kemal o sıralarda, Paris'ten İstanbul'a döneli daha bir yıl olmuş, ülke şartları ile izdivaç ettiremediği yeni bir nazariyenin peşine takılmış görünmektedir. *Nev-yunanilik* veya *Cezayir-i Bahr-i Sefid* adı verilen ve klasik Yunan üslubunu esas alan yeni bir şiir nazariyesi... Yakup Kadri ve birkaç kişi de onu takibe çalışıyor. Bir yandan eski Yunan esâtiri ile ilgili şiirler söylüyor, öbür yandan da Fransa'da iken edindiği *neo-klasik* meşklerle Lâle Devri'ni gazel tarzında yazmayı deniyor. Yani peşinde koştuğu sanatın henüz millî ruhu arayıp bulmak gibi bir kaygısı görülmemektedir. Ancak şunu belirtelim ki Yahya Kemal'e yakın duranlardan Yakup Kadri, *Fecr-i Ati*'yi en geç terk edenlerden biri olmakla beraber, aynı sıralarda yayınladığı *Rahmet*'i (1913) ile büyük bir dönüşüm geçirmiş ve millî edebiyata da öylece rücû etmiştir. Yahya Kemal ise benzeri dönüşümü Cihan Savaşı'nın sonlarına doğru gerçekleştirecektir. Yani siyasal ve toplumsal şartlar nihayet onu da kendine döndürecektir. Haliyle Yahya Kemal'in vatan, millet, millî tarih ve toplumun vicdanı demek olan dini keşfi ve bunları sanatında kullanması için daha biraz zaman geçmesi gerekecektir. Nitekim onda bu tür fikirlerin kıvama ermesi için Mütareke Dönemi'ni beklemek lâzım gelir. Dolayısıyla Mehmet Akif ve Ömer Seyfettin'in ardından, kaybedilmiş Balkan diyarlarının acısını, acılı hatıralarını yazmak sırası Yahya Kemal'e de gelecektir. Fakat tabiî bir hayli de gecikmeli olarak:

Balkan şehirlerinde geçerken çocukluğum
Her lâhza, bir alev gibi hasretti duyduğum.
Her yaz şimale doğru asırlarca bir koşu,
Bağrımda bir akis gibi kalmış uğultulu
Mağlûpken ordu, yaslı dururken bütün vatan
Rüyama girdi her gece bir fatihane zan
Hicretlerin bakiyyesi hicranlı duygular,
Mahzun hudutların ötesinde akan sular,
Gönlümde hep o zanla beraber çağıldadı.
Bildim nedir ufuktaki sonsuzluğun tadı.

(Açık Deniz, 1925)

Hakkın Sesleri ile Hatıralar Arasındaki İlişki

Hakkın Sesleri'nin diğer bir özelliği de, kitapta yer alan şiirlerden sekizinin başında bir ayetin, diğer birinin başında da bir hadisin yer almasıdır. Onuncu şiir "*Pek Hazin Bir Mevlit Gecesi*"nin başında ise, herhangi bir ayet ve hadis bulunmamaktadır.

Bu şiirlerin başına ayet ve hadislerin yerleştirilmesi üzerinde çok durulmuştur. Nitekim çokları ilgili şiirlerin, baş tarafa konulan ayet ve hadislerin tefsiri mahiyetinde olduğu görüşündedirler. Hele de ilgili parçalara diğer şiirlerden farklı olarak isim konulmaması, bu yoldaki kanaatleri daha da kuvvetlendirmektedir. Yani başta bir ayet ve hadis, ardından da onu tefsir veya tahlil eden manzum bir metin!.. Görüldüğü gibi bu metinler nesir şeklinde değil, nazım şeklinde kaleme alınmış bulunmaktadır.

Yaygın kanaatler bu yönde olmakla birlikte, biz biraz farklı düşünüyoruz. Çünkü şiirler okunduğunda, bunların doğrudan bir tefsir niteliği arz etmediği açıktır. Zira bu şiirler oldukça geniş açılımlar sergilemekte, ayet ve hadislerin merkezinden oldukça uzaklaşılmakta, daha doğrusu da ayetlerin disiplin dairesini aşan gelişmelere şahit olunmaktadır. Bu yüzden ilgili parçalara biz doğrudan birer şiir nazarıyla bakılmasından yanayız. Kitaptaki ilk şiirin, ilgili ayetin sınır dahilinde tutulması hususunda, Akif'in yoğun bir çaba sarf ettiğini de bu arada kaydedelim.

Bütün bunları söylerken ilgili şiirlerin ayet ve hadislerle alâkası bulunmadığını, ya da onlardan büsbütün bağımsız şiirler olduğunu iddia ediyor değiliz. Dolayısıyla şiirlerle ayet ve hadisler arasındaki ilişkiyi şöylece toparlamak mümkündür. Mehmet Akif kitaptaki şiirleriyle ayet ve hadis tefsirleri yapmıyor, fakat bu hâl şiirlerin, ilgili ayet ve hadislerden yola çıkılarak yazıldığı gerçeğini de ortadan kaldırmıyor.

Kuşkusuz bu kadarla da sınırlı değil. Çünkü *Hakkın Sesleri*'nin doğduğu döneme bakan yanları daha ön plandadır. Şöyle ki şairin nezdinde Balkan felâketi, problem olarak öncelikli bir yer tutuyor. Bu felâket karşısında şairin nevri dönüyor, şuuru alt üst oluyor. Ülkenin karşılaştığı türlü problemlerin, daha ötede de içine düştüğü paradoksların içinden çıkılamayan Akif'in yaşadığı açmazı elimizin altındaki şiirler çok iyi yansıtıyor. Şiirlerin hemen bütününe yansıyan refleks tepkilerin sebebi burada yatıyor zaten.

İşte bu bunalım anında Akif bir çıkış yolu arıyor. Bu çıkış ihtiyacı ülke adına olduğu kadar, bizzat kendisi için geçerlidir. Belki kendi adına, kendi ruhu ve zihni adına duyduğu ihtiyaç daha ön plandadır. Çünkü o sırada

Akif'i hafakanlar basmış, istikbale dönük kanaatleri sarsıntılar geçirmektedir. Ruhunun ve itikadının duyduğu bir istinat ihtiyacı ile şair, o anda yeni baştan Kuran'a sarılıyor. Dolayısıyla Akif adına bu başvuruyu, yeni bir okuma denemesi olarak düşünmek gerekir. Öncekilerden çok farklı, durup düşünerek, ayrıca da kendisinin ve ülkesinin düştüğü inkıraz halini anlamlandırmak amaçlı bir okumadır bu. Belki de Akif'in kabullenmekten kaçındığı Balkan akıbetini, yeni bir tefsir denemesi!.. İşte Akif ilgili ayet ve hadisleri Kur'an'dan seçerken, idrakini zora sokan açmazlara bir çare olmak üzere bölümler buluyor, onları öne çıkarıyor.

Ne var ki Akif'in ayet ve hadislerden yola çıkarak yazdığı şiirler, sırf bunlardan da ibaret değildir. *Hakkın Sesleri*'ni teşkil eden on parça şiirin dışında, Hatıralar adlı eserinde de (1917) bu nevi şiirler bulunmaktadır. Nitekim *Hatıralar*'ın ilk bölümünde yer alan altı şiir bu şekildedir. Onların, *Hakkın Sesleri*'ndeki şiirler gibi ayet ve hadisler başta verilerek, gene onlar gibi şiirlere müstakil başlıklar konulmayarak yayınlanmış olması bu bakımdan dikkat çekicidir. Gene bu şiirlerden ikisinin 1913'te, üçünün 1914'te, ikisinin de 1915'te yazıldığını ve yayımlandığını belirtelim.

Buradan çıkarmamız gereken sonuç, Akif'in bu tarz şiirler yazmaktan hoşlandığı veya ihtiyaç doğduğudur. Ayrıca başında ayet ve hadislerin yer aldığı bu şiirler okuyanları ziyadesiyle memnun etmiş, ilgilerini çekmekten de geri kalmamıştır. Dolayısıyla *Hakkın Sesleri*'ndeki on şiir ile *Hatıralar*'da yer alan ilk yedi şiir, kendi aralarında bir grup teşkil ederler. Hatırlatalım ki *Hakkın Sesleri*'ndeki son şiir ile *Pek Hazin Bir Mevlit Gecesi, Hatıralar*'da yer alan ikinci şiir *Uyan*, herhangi bir ayet ve hadisin tefsiri niteliğini taşımazlar. Ayrıca müstakil birer başlığı da bulunur o şiirlerin.

Burada son olarak söylememiz gereken, *Hakkın Sesleri* kitap olarak yayımlanırken, Akif'in lüzumundan fazla acele ettiğidir. Çünkü kitaptaki şiirler hem sayı bakımından az (on tane), hem de aynı türden şiirler bilâhare devam ettirmektedir. Nitekim *Berlin Hatıraları* sırasında yazımı tamamlanan ayet-hadis çıkışlı şiirler, *Hakkın Sesleri*'nin devamı gibi bir intiba bırakmaktadır. Bize kalsa idi bu yedi şiiri *Hatıralar'*dan alıp, *Hakkın Sesleri*'nin sonuna ilâve etmekte hiçbir mahzur görmezdik. Böyle yapmakla da *Hakkın Sesleri'*nin kendine mahsus ayrıcalığı, ayrıca da bütünlüğü sağlamış olurdu. Ayrıca *Hatıralar*'ın karmaşık yapısı bertaraf edilerek, o da daha sade ve kavranabilir bir esere dönüşürdü. Bu izahların ışığında *Hakkın Sesleri* ile *Hatıralar*'ın ilk yedi şiiri, kendi aralarında bir bütün teşkil edecek şeklide mütalaa edilmeli ve öyle okunmalıdır demek istiyoruz.

Yeni Dönem İslâmcıları: Yeni Bir Kelâm ve Tefsir Arayışı

Bir de burada Akif'in hatırına, ayet ve hadislere dayalı şiirler yazmak fikrinin nereden geldiği üzerinde durmaya çalışalım. Akif'in *Kur'an*'la ilgisi bildiğimiz kadarıyla çocukluk, gençlik dönemine kadar uzanmaktadır. Nitekim ilk gençlik dönemi şiirleri arasında, *Kur'an'a Hitap* başlıklı güzel bir şiiri bulunmaktadır (Bkz. İlk Safahat bölümü). Kur'an üzerine düşünmek, çağdaş bir yorumla *Kur'an*'ı yeni baştan idrak Akif için önemli bir meseledir. İşte bu okumaların sonunda Akif, daha gençlik yıllarında Kur'an'la ilgili şöyle mısralar kurmaktadır:

Yâ Rab bu nasıl Kitab-ı âli
İdrake sığışmıyor meâli

Sırf bu şiirle sınırlı değil, yazdığı çeşitli şiirlerde de Akif'in Kur'an'dan ilham alan, almaya çalışan tarafı hemen dikkati çekmektedir. Kaldı ki Kur'an'a dönük bu yoğun ilgiye, yeni dönemin genç ulema sınıfının çoğunda da şahit olunmaktadır. Elmalılı Hamdi, Musa Kâzım Efendi, Bediüzzaman Said Nursi, İzmirli İsmail Hakkı, Ispartalı Hakkı, Fatin Hoca, Ahmet Naim vs. Yani Kur'an ilgisi, dönemin yaşlı genç bütün aydınları için yaygın bir hususdur. Çünkü toplumun, aydınların ve yönetimin Batı ile teması, Batı biliminin ürettiği bazı gelişmeler, Kur'an'a ve geleneğe yönelik yeni bir bakışı adeta zorunlu kılmaktadır. Kur'an'ın tasavvufî yorumu o sıralarda yaygın olmakla birlikte, içine düştüğümüz medeniyet krizine karşı o kanaldan fazla bir şey söylenmiyordu. Bildiğimiz cinsten geleneksel fıkıhçı tutumlar da aynı şekilde...

Fakat Cevdet Paşa ve Hoca Tahsin Efendi gibi nice ulemanın teşkil ettiği yeni bir yol da açılmış bulunuyordu. İşte ilk gençliğini Abdülhamid Dönemi'nde idrak eden Akif ve nesildaşlarını bu bir önceki neslin devamı olarak düşünmek gerekir. Ancak bunların onlardan farkı, Kur'an'a fıkıhçı bir bakıştan ziyade, *kelâm* noktai nazarından yaklaşmalarıdır. İnanç, iman, tabiatın ve âlemlerin külli olarak izahı ve Kur'an'da mündemiç hakikatlerin çağdaş idrake yeni bir yorumla sunulması gibi. Dolayısıyla yeni nesil bu yaklaşımı ile, bir yandan batılı müsteşriklere cevap üretmeye, öbür yandan da *pozitivizmin* tasallutu karşısında zihinleri altüst olmuş, itikatları sarsılmış yerli bazı sınıfları uyarmaya hazırlanıyordu.

Nitekim imparatorluğun son sancılı sınıfı olarak telâkki edebileceğimiz bu yeni nesil, ileriki yıllarda daha bir temayüz edeceklerdir. Onlardan bir kısmı, 1918'de teşkil edilen *Dârü'l Hikmeti'l İslâmiye* azası arasında yer alacakları gibi, Cumhuriyet Dönemi'nin temel islami kaynaklarını da gene aynı nesil yayıma hazırlayacaktır. Ahmet Naim, Bediüzzaman Said Nursi, Elma-

lılı Hamdi, İzmirli İsmail Hakkı, Ömer Rıza Doğrul bu arada zikredilebilir. Dolayısıyla ilmî kapasitesi onlardan aşağı olmayan, buna ilâve şiiri ve sanatı da bulunan Mehmet Akif'i, işte böyle bir grup içinde değerlendirmek gerekmektedir. Bir de tabiî onlardan farklı olarak Akif yayıncıdır ve kamuoyu ile de yakın bir teması bulunmaktadır.

İşte imparatorluğun sarsıntılı Döneminde Akif, Eşref Edip'le birlikte *Sıratı Müstakim* adlı dergiyi çıkarıyor. Orada da şiirinin yanı sıra, içinden geçtiği döneme ve *Kur'an*'a ilişkin makaleler yayınlıyor. Bu arada Akif'in Kur'an tefsir ve tahliline ilişkin düşünceleri de, ilgili dergiden rahatlıkla takip edilebiliyor. Nitekim *Sebilürreşat*'ın 24 Şubat 1327 tarihli, 183/1 numaralı sayısında çıkan Tefsir-i Şerif başlıklı yazısı bu bakımdan önemlidir. Dergi bu yazı ile tefsir konusuna önem verdiğini ortaya koyuyor, çeşitli ilim ve fenlere, tarihe, sosyal problemlere dair ayetlerin yeni bir bakış açısı ile tefsiri ihtiyacına vurgu yapıyor. Yani ulema sınıfı ve derginin mevcut yazı kadrosu bu yönde bir çalışmaya davet ediliyor. Ayrıca yeni anlayışa göre yapılmış tefsir denemelerini dergi yayımlayacaktır. Bu bakımdan yeni Dönemin öncelikleri arasında, tefsir konusunun önemli bir yer tuttuğu meydandadır. Tabii bu ihtiyacın, felsefe ve kelâmla iç içe seyrettiğini de unutmamak gerekir.

Fakat Akif *Sıratı Müstakim* çıkar çıkmaz kendisi tefsirler yapmaya kalkışmıyor. İlk önce, Mısırlı düşünür Muhammed Abduh'tan *Asr Suresi'*nin tefsirini yayınlıyor. Bilâhare kademe kademe kendisi de bu işe yöneliyor. Nitekim sadece 1912 yılında yeni bir bakışla, 32 ayet ve hadisin tefsirini yaptığı görülüyor.

Sürecin bizi ilgilendiren tarafı da zaten burada başlıyor zaten. Çünkü 1912 yılında, Akif'in *Kur'an*'la meşgul olduğu bir sırada, Balkan Savaşı patlak veriveriyor. Uğradığımız ağır mağlûbiyet, geri çekilme, toprak kayıpları, çeşitli siyasi ihtilâflar, ayrıca da maruz kaldığımız toplumsal çözülme ve ırkçılık cereyanları, Kur'an'la nasıl izah edilebilir diye de düşünmek durumunda kalıyor. İşte o şartlarda da ya bir ayetten yola çıkarak şiirler yazıyor, ya da yazdığı şiirin ruhuna uygun ayetler tespit ederek, onları şiirlerinin başına koymayı deniyor. Böylece de Akif'in bu yöndeki şiirleri, kendi aralarında ayrı bir grup teşkil eder hale geliyor.

Akif'in bu işe başlarken, Muhammed Abduh'u kendine hareket noktası seçmesi önemlidir. Abduh ismi de bizi ister istemez Cemaleddin Efgani'ye götürüyor. Nitekim Akif'in Cemalettin Efgani ve Muhammed Abduh hakkında dikkate değer makaleleri bulunmaktadır. Akif'in her iki ismi önemsediğini öğreniyoruz bu makalelerden. Fakat Akif'e onların bir tilmizi, öğrencisi gibi bakmak da büyük hata olur diye düşünüyoruz. Çünkü Akif

sanıldığı gibi kendini onlara istinat ettirmemekte, bilâkis kendi mülâhazalarını teyit noktasında onları bir imkân olarak kullanılmaktadır.

Daha önemlisi de onlarla Akif arasında, metodik bazı tutum farklılıklarının göze çarpmasıdır. Bu meseleyi *Asım* bölümünde ele alacağımız için şimdilik bu kadarı ile iktifa ediyoruz. Yalnız şuna işaretten de geri durmayalım: Muhammed Abduh İstanbul'a ve Osmanlı'ya son derece bağlı bir isimdir. Hele onun İstanbul izlenimleri birer harikadır ve doğrusu okunmaya da değer metinlerdir. Kaldı ki Muhammed Abduh hatıralarında kendisinden söz ederken, aile köklerinin Türkmen olduğunu tekrar tekrar vurgulamakta, ayrıca buna önem verdiği de kolaylıkla çıkarılabilmektedir.

SUS EY DİVANE*

Habîbim de ki: "Ey mülkün sahibi olan Allah'ım,
sen mülkü dilediğine verirsin; sen mülkü dilediğinin elinden
alırsın; sen dilediğini aziz edersin; sen dilediğini zelil edersin; hayır
yalnız senin elindedir; sen, hiç şüphe yok ki her şeye kadirsin."
Âl-i İmran Suresi,26.âyet

İlâhî emrinin âvâre bir mahkûmudur âlem;
Meşiyyet sende, her şey sende... Hiçbir şey değil âdem!
Fakat, hâlâ vücud isbat eder, kendince, hey sersem!
Bugün, üç beş karış toprakta varlıktan vururken dem;
Yarın, toprak kesilmiş varlığından fışkırır matem!

İlâhî, "Mâlike'l mülk"üm diyorsun... Doğru, amenna.
Hakiki bir tasarruf var mıdır insan için? Asla!
Eğer almışsa bir millet, edip bir mülkü istilâ;
Eğer vermişse bir millet bütün bir mülkü bîperva;
Alan sensin, veren sensin, senin hükmündedir dünya.

İlâhî, en asil akvamı alçaltırsın istersen;
Dilersen en zelil eşhâsa izzetler verirsin sen!
Bu haybetler, bu hüsranlar bütün senden, bütün senden!
Nasıl tâ Arş'a yükselmez ki me'yûsâne bin şiven?
Ne yerler dinliyor yâ Rab, ne gökler, ruhum inlerken!

Şu sessiz kubbenin altında insandan eser yokmuş!
Diyorduk: "Bir buçuk milyar... Meğer tek bir nefer yokmuş!
Bu hissiz toprağın üstünde mazlûmîne yer yokmuş!
Adalet şöyle dursun, böyle bir şeyden haber yokmuş!
Bütün boşlukmuş insanlık: Ne istersen, meğer yokmuş!

İlâhî, altı yüz bin müslüman birden boğazlandı...
Yanan can, yırtılan ismet, akan seller bütün kandı!
Ne masûm ihtiyarlar süngüler altında kıvrandı!
Ne bikes hanümanlar işte, yangın verdiler, yandı!
Şu küllenmiş yığınlar hep birer insan, birer candı!

* *Sebilürreşat,* 27 Kanunuevvel 1328/9 Ocak 1913, c. 9, nr. 226, s. 309.
Şiirin başlığı bulunmamaktadır. Böyle bir başlığı biz uygun gördük.

Sabâhü'l hayr–ı hürriyyet, İlâhî leyl–gûn oldu;
Karanlık bir hezimet her taraftan rû-nümûn oldu!
Şehamet gitti; gayret söndü; kudretler zebûn oldu.
O mevcâ-mevc sancaklar ne müdhiş ser-nigûn oldu!
Sükûtun dehşetinden kalb-i rahmet, belki hûn oldu:

Ezanlar sustu... Çanlar inletip durmakta âfâkı.
Yazık: Şark'ın semâsından Hilâl'in geçti işrâkı!
Zaman artık Salib'in devr-i istilâsı, ilhakı.
Fakat, yerlerde kalmış hakların ferdâ-yı ihkâkı,
Ne doğmaz günmüş ey âcizlerin kudretli Hallâk'ı!

İlâhî, Şer–i masumun şu topraklardı son yurdu...
Nasıl te'yîd-i kahrın en rezil akvama vurdurdu?
Evet, milletlerin en kahbesinden, üç leîm ordu
Gelip tâ sinemizden vurdu, seyret hem nasıl vurdu:
Ki istikbâl için çarpan yürekler ansızın durdu!

Tecelli etmedin bir kerre, Allah'ım, cemâlinle
Şu üç yüz elli milyon ruhu öldürdün celâlinle!
Oturmuş eğlenirken senin -hâşâ- zevalinle,
Nedir ilhâdı imhâlin o sâmıt infialinle?
Nedir İslâm'ı tenkilin bu müstacel nekâlinle?

*

Sus ey divâne...urmaz kâinatın seyr–i mutadı.
Ne sandın? Fıtratın ahkâmı hiç dinler mi feryadı?
Bugün, sen kendi kendinden ümid et ancak imdadı;
Evet, sen kendi ikdamınla kaldır git de bîdâdı.
Cihan kânûn-u sa'yin, bak nasıl bir hisle münkâdı!
Ne yaptın? "Leyse li'linsâni illâ mâ-se'â" vardı.*

9 Ocak 1913

* "Hakikaten insan için kendi çalıştığından başkası yoktur." Necm Suresi, ayet: 39 (Şairin notu).

GEÇENLER VARSA*

"İşte sana, onların kendi yolsuzlukları yüzünden
ıpıssız kalan yurtları..."
Neml Suresi, 52. âyet

Geçenler varsa İslâm'ın su çiğnenmiş diyarından;
Şu yüz binlerce yurdun kanlı, zâirsiz mezarından;
Yürekler parçalar bir nevha dinler reh-güzârından.
Bu matem kim bilir, kaç münkesir kalbin gubârından
Hurûş etmekte, son ümmîdinin son inkisarından?

Evet, son inkisarından ki yoktur cebrin imkânı;
Batıp gitmiş nazarlar, beklemekten fecr-i nâzânı!
Nasıl ey yolcu, bin lanet gelip ezmez ki vicdanı;
Dudaklar çâk çâk olmuş, içerken zehr-i hüsranı,
Uzaktan baktı -koşmak nerde- milyonlarca yârânı!

Bu ıssız âşiyanlar bir zaman candan muazzezdi;
Bu damlar böyle baykuş seslerinden çın çın ölmezdi;
Şu kurbağlar seken vadide, ceylanlar koşup gezdi;
Şu coşmuş, ağlayan ırmak ne handan gölgeler sezdi;
Bütün maziyi bir tufan, fakat hep boğdu, hep ezdi!

Vefasız yurt... öz evladın için olsun, vefa yok mu?
Neden kalbin kararmış? Bin ocaktan bir ziya yok mu?
İlâhî, kimsesizlikten bunaldım, âşinâ yok mu?
Vatansız, hânümansız bir garibim... Mültecâ yok mu?
Bütün yokluk mu her yer? Bari bir "Yok...der sada yok mu?

*

* *Sebilürreşat,* 17 Kanunusani 1328/ 30 Ocak 1913, c. 9, nr. 229, s. 357.
Şiirin başlığı yoktur. Böyle bir başlığı biz uygun gördük.

Gitme ey yolcu, beraber oturup ağlaşalım:
Elemim bir yüreğin kârı değil, paylaşalım:
Ne yapıp ye'simi kahreyliyeyim, bilmem ki?
Öyle dehşetli muhitimde dönen matem ki...
Ah... Karşımda vatan nâmına bir kabristan
Yatıyor şimdi... Nasıl yerlere geçmez insan!
Şu mezarlar ki uzanmış gidiyor, ey yolcu
Nereden başladı yükselmeye, bak nerde ucu!
Bu ne hicrân-ı müebbed, bu ne hüsrân-ı mübin...
Ezilir rûh-u semâ, parçalanır kalb-i zemin!
Azıcık kurcala toprakları, seyret ne çıkar:
Dipçik altında ezilmiş, paralanmış kafalar!
Bereden reng-i hüviyyetleri uçmuş yüzler!
Kim bilir hangi şenâatle oyulmuş gözler!
"Medeniyyet" denilen vahşete lânetler eder,
Nice yekpare kesilmiş de sırıtmış dişler!
Süngülenmiş, kanı donmuş nice binlerle beden!
Nice başlar, nice kollar ki cüda cisminden!
Beşiğinden alınıp parçalanan mühlûkat;
Sonra, namusuna kurban edilen bunca hayat!
Bembeyaz saçları katranlara batmış dedeler!
Göğsü baltayla kırılmış memesiz valideler!
Teki binlerce kesik gövdeye ait kümeler:
Saç, kulak, el, çene, parmak... Bütün enkâz-ı beşer!
Bakalım, yavrusu uğrar mı, deyip, karnından,
Canavarlar gibi şişlerde kızarmış nice can!
İşte bunlar o felâket-zedelerdir ki, düşün
Kurumuş ot gibi doğrandı bıçaklarla bütün!
Müslümanlıkları biçârelerin öyle büyük
Bir cinâyet ki: Cezalar ona nisbetle küçük!

Ey bu toprakta birer na'ş–ı perişan bırakıp,
Yükselen, mevkib-i ervâh... Sakın arza bakıp;
Sanmayın, şevk-ı şehâdetle coşan bir kan var...
Bizde leşten daha hissiz, daha kokmuş can var!
Bakmayın, hem tükürün çehre-i murdarımıza!
Tükürün: Belki biraz duygu gelir arımıza!
Tükürün cebhe-i lâkaydına Şark'ın, tükürün!
Kuşkulansın görelim, gayreti halkın, tükürün!
Tükürün milleti alçakça vuran darbelere!
Tükürün onlara alkış dağıtan kahbelere!
Tükürün Ehl-i Salib'in o hayâsız yüzüne!
Tükürün onların asla güvenilmez sözüne!
Medeniyet denilen maskara mahlûku görün:
Tükürün maskeli vicdanına asrın, tükürün!

Hele ilânı zamanında şu mel'un harbin,
"Bize efkâr-ı umûmiyyesi lâzım Garb'ın;
O da Allah'ı bırakmakla olur" herzesini,
Halka iman gibi telkin ile, dinin sesini
Susturan aptalın idrakine bol bol tükürün...
Yine hicran ile çılgınlığım üstümde bugün...
Bana vahdet gibi bir yâr-ı müsâit lazım!
Artık ey yolcu bırak... Ben yalınız ağlayayım!

30 Ocak 1913

ÜÇ BEYİNSİZ YÜZÜNDEN*

"Nizâr evlâdı: Yetişin ey Nizâr oğulları...
Yemenliler de:Yetişin ey Kahtan oğulları! dedi mi, hemen tepelerine
felâket iner; hemen Allah'ın nusreti üzerlerinden kalkar; hepsine
birden de kılıç musallat olur."
(Hadis-i Şerif)

Üç beyinsiz kafanın derdine üç milyon halk,
Bak nasıl doğranıyor? Kalk baba, kabrinden kalk!**
Diriler koşmadı imdadına, sen bari yetiş...
Arnavutluk yanıyor... Hem bu sefer pek müthiş!
Tek kıvılcım kabarıp öyle cehennem kustu:
Ki hemen kol kol olup sardı bütün bir yurdu.
O ne yangın ki: Ocak kalmadı söndürmediği!
O ne tufan ki: Yakıp yıktı bütün vadiyi!
Aşina çehre arandım... O meğer hiç yokmuş...
Yalınız bir kuru çöl var ki, ne sorsan: Hâmûş!
Aşina çehre de yok, hiçbirinin yâdı da yok;
Yakılan bunca hayatın, hani, ecsâdı da yok!
Yoklasan külleri altından, eminim ancak,
Kömür olmuş iki üç parça kemiktir çıkacak!
Baba... En sevgili annen, o senin öz vatanın
Olacak mıydı feda hırsına üç kaltabanın?
Dedemin sürdüğü, can ektiği toprak gitti...
Öyle bir gitti ki, hem bir daha gelmez, ebedî!
Ne olurdun bunu kalkıp da göreydin acaba?
"Meşhed'in beynine Haç saplanacak mıydı baba!
Ne felâket: Dönüversin de mesâcid ahıra,
Hırvat'ın askeri tepsin çıkıp üstünde hora!
Bari bir hatıra kalsaydı şu toprakta diri...
Yer yarılmış, yere geçmiş şühedâ türbeleri!

* *Sebilürreşat*, 21 Şubat 1328/ 6 Mart 1913, c. 9, nr. 234, s. 437

** Babam Fatih müderrislerinden İpekli Hoca Tahir Efendi merhumdur ki, benim hem babam, hem hocamdır. Ne biliyorsam kendisinden öğrendim. Şiirin daha iyi anlaşılmasına, merhumun da rahmetle anılmasına vesile olur diye şu hâşiyeyi yazmaya mecbûr oldum (Şairin notu).

Nerde olsam çıkıyor karşıma bir kanlı ova...
Sen misin, yoksa hayâlin mi? Vefasız Kosova!
Hani binlerce mefahirdi senin her adımın?
Hani sinende yarıp geçtiği yol Yıldırımın?
Hani asker? Hani kalbinde yatan Şâh-ı Şehid?
Ah o kurbân-ı zafer nerde bugün? Nerde o ıyd?
Söyle Meşhed, öpeyim secde edip toprağını:
Yok mudur sende Murad'ın iki üç damla kanı?
Âh Meşhed... ne? Sahandaki meyhane midir?
Kandilin görmüyorum, nerde? Şu peymâne midir?
Ya harîminde yatan şapkalı sarhoşlar kim?
Yoksa yanlış mı? Hayır, söyleme, bildim... Bildim...
Basacak mıydı fakat, göğsüne Sırb'ın çarığı?
Serilip yerlere binlerce şehidin sarığı,
Silecek miydi en alçak neferin çizmesini?
Dürtecek miydi geçen, leş gibi her limesini?
Ya şu üç parçalı bayrak dikilirken tepene,
Neye indirmedi, kim çıktı bu halkın önüne?

Hani, milletlere meydan okuyan kavm–i necîp?
Görmedim bir kişi, tek bir kişi meydanda... Garîp!
Hani, haysiyyetinin gölgesi çiğnense eğer;
–Olmadan üç kişinin, beş kişinin, hûnu heder-
Kahraman gayzı yatışmaz, kanı coşkun efrâd?
İşte haysiyyet-i kavmiyye muhakkar, berbâd!
Hani "Nâ-mahreme ben söyleyemem kızlarımın,
Karımın ismini... Hem öldürürüm, sorma sakın!"
Diye, tahrîr-i nüfus istemeyen er kişiler!
Hani, göstermediler eski celâdetten eser;
Fuhşu ilâya koşan bir sürü nâ-merd öteden,
Ne selâmlık, ne harem dinlemeyip çiğnerken!

Hani, ey kavm–i esaret–zede, muhtâriyyet?
Korkarım, şimdi nasibin mütemâdi haybet!
Hani, ey unsur-u bî-râbıta, istiklâlin?
Ebediyyen, sanırım, söndü bütün âmâlin!
Hani "Başkım"cıların kurduğu yüksek hülya?
Seni yıllarca avutmuş da o mel'un rüya,
Uyumuştun... Ya uyansaydın eder miydi tebâh
Mülkü, birden bire âfâka çöken kanlı sabah?

.....
.....
Üç sefil ordu çevirsin o metin ordumuzu,
Bizi kovsun elimizden alarak yurdumuzu..
Kimsesiz ailelerden kimi gitsin bıçağa;
Kimi bin türlü fecâatle çekilsin kucağa...
Birinin ırzı heder, diğerinin hûnu helâl...

.....
İşte, ey unsur–u isyan, bu elim izmihlâl,
Seni tahrik eden üç beş alığın marifeti!
Ya neden beklemiyordun bu rezil akıbeti?
Hani, milliyyetin İslâm idi... Kavmiyyet ne!
Sarılıp sımsıkı dursaydın a milliyyetine.
"Arnavutluk" ne demek? Var mı şeriatte yeri?
Küfr olur başka değil, kavmini sürmek ileri!
Arabın Türke; Lazın Çerkese, yahut Kürd'e;
Acemin Çinli'ye rüchânı mı varmış? Nerde!
Müslümanlık'ta "anâsır" mı olurmuş? Ne gezer!
Fikr-i kavmiyyeti tel'în ediyor peygamber.
En büyük düşmanıdır ruh-u Nebî tefrikanın;
Adı batsın onu İslâm'a sokan kaltabanın!
Şu senin akıbetin bin bu kadar yıl evvel,
Sana söylenmiş iken doğru mudur şimdi cedel?

Artık ey millet–i merhume, sabah oldu uyan!
Sana az geldi ezanlar diye, ötsün mü bu Çan?
Ne Araplık, ne de Türklük kalacak aç gözünü!
Dinle peygamber-i Zîşân'ın ilâhî sözünü.
Türk Arapsız yaşamaz, kim ki "yaşar" der delidir!
Arabın Türk ise hem sağ gözü hem sağ elidir.
Veriniz başbaşa; zira sonu hüsrân-ı mübîn
Ne Hilâfet kalıyor ortada billâhi, ne din!
"Medeniyyet...size çoktan beridir diş biliyor;
Evvela parçalamak, sonra da yutmak diliyor.
Arnavutlar size ibret olacakken, hâlâ
Ne bu şûrîde siyaset, ne bu fâsit dava?
Görmüyor gittiği yanlış yolu, zannım çoğunuz....
Size rehberlik eden haydudu artık kovunuz!
Bunu benden duyunuz, ben ki evet, Arnavudum...
Başka bir şey diyemem... İşte perişan yurdum...

6 Mart 1913

ÂTİYİ KARANLIK GÖREREK*

"Oğullarım... Gidiniz de Yûsuf'la kardeşini araştırınız;
hem sakın Allah'ın inayetinden ümidinizi kesmeyiniz.
Zira kâfirlerden başkası Allah'ın inayetinden ümidini kesmez."

Yûsuf Suresi, 87. âyet

Atiyi karanlık görerek azmi bırakmak...
Alçak bir ölüm varsa, emimim, budur ancak.
Dünyada inanmam, hani görsem de gözümle:
İmanı olan kimse gebermez bu ölümle.
Ey dipdiri meyyit...iki el bir baş içindir"
Davransana... Eller de senin, baş da senindir!
His yok, hareket yok, acı yok... Leş mi kesildin?
Hayret veriyorsun bana... Sen böyle değildin.
Kurtulmaya azmin, niye bilmem ki süreksiz?
Kendin mi senin, yoksa, ümidin mi yüreksiz?
Atiyi karanlık görüvermekle apıştın?
Esbabı elinden atarak ye'se yapıştın?
Karşında ziya yoksa, sağından ya solundan,
Te bir ışık olsun buluver... Kalma yolundan.
Âlemde ziya kalmasa, halk etmelisin, halk!
Ey elleri böğründe yatan, şaşkın adam, kalk!
Herkes gibi dünyada henüz hakk-ı hayatın,
Varken, hani herkes gibi azminde sebatın?
Ye's öyle bataktır ki: Düşersen boğulursun.
Ümmide sarıl sımsıkı, seyret ne olursun!
Azmiyle, ümidiyle yaşar hep yaşayanlar;
Mey'ûs olanın ruhunu, vicdanını bağlar,
Lânetleme bir ukde-i hatır ki: Çözülmez....
En korkulu cânî gibi ye'sin yüzü gülmez!
Mâdâm ki alçaklığı bir, ye's ile şirkin;

* *Sebilürreşat*, 14 Mart 1329/ 27 Mart 1913, c. 10, nr. 237, s. 37.

Şiire uygun başlığı biz koyduk.

Mâdâm ki ondan daha mel'un, daha çirkin
Bir seyyie yoktur sana; ey unsur-u iman,
Nevmîd olarak rahmet-i mev'ûd-u Hüda'dan,
Hüsrana rıza verme... Çalış... Azmi bırakma;
Kendin yanacaksan bile, evlâdını yakma!

Evler tünek olmuş, ötüyor bir sürü baykuş...
Sesler de: "Vatan tehlikedeymiş... Batıyormuş!"
Lâkin, hani, milyonları örten şu yığından,
Tek kol da "Yapışsam..." demiyor bir tarafından!
Sahipsiz, olan memleketin batması haktır;
Sen sahip olursan bu vatan batmıyacaktır.
Feryadı bırak, kendine gel, çünkü zaman dar...
Uğraş ki: Telâfi edecek bunca zarar var.
Feryad ile kurtulması me'mûl ise haykır!
Yok yok... Hele azmindeki zincirleri bir kır!
"İş bitti... Sebatın sonu yoktur...deme, yılma
Ey millet-i merhume, sakın ye'se kapılma.

27 Mart 1913

BU UĞURSUZ GECENİN*

"İçimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden,
bizi helâk eder misin, Allah'ım..."
Â'raf Suresi 155. ayet

Yâ Rab, bu uğursuz gecenin yok mu sabahı?
Mahşerde mi bîçarelerin, yoksa felâhı!
Nur istiyoruz... Sen bize yangın veriyorsun!
"Yandık...diyoruz... Boğmaya kan gönderiyorsun!
Esmezse eğer bir ezeli nefha, yakında,
Yâ Rab, o cehennemle bu tufan arasında,
Toprak kesilip, kum kesilip âlem-i İslâm;
Hep fışkıracak yerlerin altındaki esnâm!
Bizâr edecek, korkuyorum, Cedd-i Hüseyn'i,
En sonra, salîb ormanı görmek Haremeyn'i...
Bin üç yüz otuz beş senedir, arz-ı Hicaz'ın
Ateşli muhitindeki sûzişli niyazın,
Emvâcı hurûş-âver olurken melekûta;
Çan sesleri boğsun da, gömülsün mü sükûta?
Sönsün de İlâhî, şu yanan meş'al-i vahdet,
Teslîs ile çöksün mü bütün âleme zulmet?
Üç yüz bu kadar milyonu canlandıran iman
Olsun mu beş on sersemin ilhâdına kurban.
Enfâs-ı habîsiyle beş on rûh-u leîmin,
Solsun mu o parlak yüzü Kur'ân-ı Hakîm'in?
İslâm ayak altında sürünsün mü nihâyet?
Yâ Rab, bu ne hüsrandır, İlâhi, bu ne zillet?
Mazlumu nedir ezmede, ezdirmede manâ?
Zalimleri adlin, hani öldürmedi hâlâ!

* *Sebilürreşat*, 28 Mart 1329/ 10 Nisan 1913, c. 10, nr. 239, s. 73.

Şiirin aslı başlıksızdır. Böyle bir başlığı biz uygun gördük.

Cani geziyor dipdiri... Can vermede masûm!
Suç başkasınındır da niçin başkası mahkûm?
Lâ-yüs'el'e binlerce sual olsa da kurban;
İnsan bu muammalara dehşetle nigeh-ban!

Eyvâh... Beş on kâfirin imanına kandık;
Bir uykuya daldık ki: Cehennemde uyandık!
Madem ki, ey adl-i İlâhi, yakacaktın...
Yaksaydın a mel'unları... Tuttun bizi yaktın!
Küfrün o sefil elleri âyâtını sildi:
Binlerle cevâmi yıkılıp hâke serildi!
Kalmışsa eğer bir iki mabet, o da mürted:
Göğsündeki Haç, küfrüne fetva-yı müeyyed!
Dul kaldı kadınlar, babasız kaldı çocuklar,
Bir giryede bin ailenin matemi çağlar!
En kanlı şenâetle kovulmuş vatanından,
Milyonla hayatın yüreğinden gidiyor kan!
İslâm'ı elinden tutacak, kaldıracak yok...
Nâ-hak yere feryâd ediyor: Acize hak yok!
Yetmez mi musâb olduğumuz, bunca devâhî?
Ağzım kurusun... Yok musun ey adl-i İlâhi!

10 Nisan 1913

HİÇ BİLENLERLE BİLMEYENLER*

"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"
Zümer Suresi, 9. âyet

Olmaz ya... Tabiî... Biri insan, biri hayvan!
Öyleyse, "cehalet" denilen yüz karasından,
Kurtulmaya azmetmeli baştan başa millet.
Kâfi mi değil yoksa, bu son ders-i felâket?
Son ders-i felâket neye mal oldu? Düşünsen
Beynin eriyip yaş gibi damlardı gözünden!
"Son ders-i felâket" ne demektir? Şu demektir:
Gelmezse eğer kendine millet, gidecektir!
Zira, yeni bir sadmeye artık dayanılmaz.;
Zira, bu sefer uyku ölümdür: Uyanılmaz!

Coşkun, koca bir sel gibi, daim beşeriyyet,
Müstakbele koşmakta verip seyrine şiddet.
Dağlar, uçurumlar ona yol vermemek ister...
Lâkin o ne yüksek, ne de alçak demez örter!
Akvam o büyük nehre katılmış birer ırmak...
Elbet katılır... Hangisi ister geri kalmak!
Bizler ki bu müthiş, bu muazzam cereyanla,
Uğraşmadayız... Bak, ne kadar çılgınız, anla!
Uğraş bakalım, yoksa işin, hey gidi şaşkın!
Kurşun gibi süratli, denizler gibi taşkın,
Bir çağlayanın menba-ı dehhâşına doğru,
Tırmanmaya benzer, yüzerek, başka değil bu!
Ey katre-i âvâre, bu cûşun, bu hurûşun,
Ahengine uymazsan, emin ol, boğulursun!

* *Sebilürreşat*, 11 Nisan 1329/ 24 Nisan 1913, c. 10, nr. 241, s. 105.

Şiirin aslı başlıksızdır. Böyle bir başlığı biz uygun gördük.

Yıllarca, asırlarca süren uykudan artık,
Silkin de: Muhitindeki zulmetleri yak, yık!
Bir baksana: Gökler uyanık, yer uyanıktır;
Dünya uyanıkken uyumak maskaralıktır!
Eyvah... Bu zilletlere sensin yine illet...
Ey derd-i cehalet, sana düşmekle bu millet,
Bir hale getirdin ki ne din kaldı, ne namus!
Ey sine-i İslâm'a çöken kapkara kabus,
Ey hasm-ı hakîki, seni öldürmeli evvel:
Sensin bize düşmanları üstün çıkaran el!

Ey millet, uyan... Cehline kurban gidiyorsun!
İslâm'ı da "batsın...diye tutmuş, yediyorsun!
Allah'tan utan... Bari bırak dini elinden...
Gir leş gibi topraklara kendin, gireceksen!
Lâkin, ne demek bizleri Allah ile ıskât?
Allah'tan utanmak da olur ilm ile... Heyhat!*

24 Nisan 1913

* Fâtır Suresi, 28. ayet: "Allah'ın kullarından ancak âlim olanları korkar." (Şairin notu).

BİR ZAMANLAR*

"Siz iyiliği emr eyler, kötülükten nehy eder,
Allah'a inanır olduğunuzdan,
nsanların hayrı için meydana çıkarılmış en hayırlı bir milletsiniz..."
Âl–i İmran Suresi, 110. âyet

Bir zamanlar biz de millet, hem nasıl milletmişiz;
Gelmişiz, dünyaya milliyyet nedir öğretmişiz!
Kapkaranlıkken bütün âfâkı insaniyyetin,
Nûr olup fışkırmışız, tâ sinesinden zulmetin;
Yarmışız, edvâr-ı fetretten kalan yeldâları;
Fikr-i ferda doğmadan yağdırmışız, ferdaları!
Öyle ferdalar ki: Kaldırmış serapa âlemi;
Dideler bir câvidâni fecrin olmuş mahremi.
Yirmi beş yıl, yirmi beş bin yıl kadar feyyâz imiş!
Bak ne ani bir tekâmül... Bak ki hâlâ mündehiş
Yâd-ı fevka'l itiyâdından onun târihler;
Görmemiş benzer o müdhiş seyre, hem görmez beşer.
Bir taraftan dinimiz, ahlâkımız, irfanımız.;
Bir taraftan seyfe makrûn adlimiz, ihsanımız;
Yükselip akvamı almış fevc fevc âgûşuna;
Hepsi dalmış vahdetin aheng-i cûşâ cûşuna.
Emri bi'lmarûf imiş ihvân-ı İslâm'ın işi;
Nehy edermiş, bir fenalık görse, kardeş kardeşi.
Kimse haksızlıktan etmezmiş tegâfül ihtiyar;
Ferde râci sadmeden efrâd olurmuş lerzedâr.

Biz neyiz? Seyreyle artık; bir de fikr et neymişiz?
Din de kürkün aynı olmuş: Ters çevirmiş giymişiz!**
Nehy-i marûf emr-i münkerdir gezen meydanda bak!
En metin ahlâkımız yahut, görüp aldırmamak!
Yıktı bin mel'un kalem namusu, bizler uymadık;

* *Sebilürreşat*, 16 Mayıs 1329/ 29 Mayıs 1913, c. 10, nr. 246, s. 189.

Şiirin aslı başlıksızdır. Böyle bir başlığı biz uygun gördük.

** Bu teşbih İmam Ali'ye (ra) aittir (Şairin notu).

"Susmak evlâdır" deyip sustuk... Sanırsın duymadık!
Kustu bin murdar ağız, Şer'in bütün ahkâmına;
Ah, bir ses bari yükselseydi nefret namına!
Altı yüz bin can gider; milyonla imân eksilir;
Kimseler görmez... Gören sersem de Allah'tan bilir!
Sonra, şâyet şahsının incinse, hatta bir tüyü:
Yer yıkılmış zanneder seyr eyleyen gümbürtüyü!
Kırkın aylıktan biraz, yahut geciksin vermeyin;
Fodla çiğ kalsın, "pilav bitmiş" deyin, göstermeyin;
Fes, külah, kalpak, sarık vermiş bakarsın el ele;
Midelerden fışkırır tâ Arş'a aç bir velvele!
Ortalık altüst olurken ses çıkarmazdım, hani
Öyle bir dernekte seyret gel de artık sen beni!
Göster Allah'ım, bu millet kurtulur, tek mucize:
Bir "utanmak hissi" ver gâib hazinenden bize!

29 Mayıs 1913

ŞARKA BAKMAZ GARBI BİLMEZ*

"Onlara: "Yeryüzünde fesat çıkarmayın" denildiği zaman, "Biz ıslahtan başka bir şey yapmıyoruz" derler. Gözünü aç, iyi bil ki: Onlar yok mu, işte asıl müfsid onlardır, lâkin farkında değiller."

Bakara Suresi 11-12. âyetleri

Bir yığın kundakçıdan yangın görenler milleti,
Şimdi inmiş zanneder mutlak şu müdhiş âyeti!
Ey vatansız derbederler, ey deni kundakçılar!
Milletin az çok, duran bir dini, bir namusu var.
Şimdi nevbet onların... Yansın da onlar, öyle mi?
Tarumar olsun bütün bir Müslümanlık âlemi!
Ey, haya namında bir hissin vücudundan bile,
Pek haberdar olmayan, yüzsüz, hayasız... Bak hele!
Arkasından takla attın en denî bir şöhretin;
Düştü takken, çıktı cascavlak o kel mahiyyetin!
Bir külâh kapmaksa şâyet bunca hırsın gayesi;
Kendi namusun olur ergeç onun sermayesi.
Yoksa numusuyla, vicdanıyla halkın oynama...
Sonra kat kat nâsiyenden sarkacak birçok yama!
Bir kızarmaz çehre bulmuşsun ya, ey cani, bürün;
Hem bütün dünyayı ifsâd eyle, hem muslih görün!
Kendi ırzından cömert olmasa mu'tadın eğer;
Kendi malındır senin, hakkın tasarruf, kim ne der?
Milletin lâkin, henüz masûm olan evlâdına,
Verme bir mel'un temayül mübtezel mutadına!

Biz ki her mevcudu yıktık, gayesiz bir fikr ile;
Yıkmadık bir şey bıraktık... Sade bir şey: Aile.
Hangi bir bünyânı mahvettik de ıslâh eyledik?
İşte viran memleket... Her yer delik, her yer deşik!

* *Sebilürreşat*, 9 Mayıs 1329/ 22 Mayıs 1913, c. 10, nr. 245, s. 173.

Şiirin aslı başlıksızdır. Böyle bir başlığı biz uygun gördük.

Bunların tamiri kabil... Olsa ciddiyyet, sebat;
Lâkin Allah etmesin, bir düşse şâyet, âilât
En kavi kollarla hatta kalkamaz, imkânı yok.
Kim ki kalkar der, onun hayvan kadar iz'ânı yok!
"Âilî bir inkılâb olsun...diyen meyûs olur;
Başka hiçbir şey kazanmaz, sade bir deyyus olur.
Çünkü çıplak inkılâbâtın rezalettir sonu...
Ey deni kundakçılar, biz sizde çok gördük onu!
Bir de halkın dini var, sık sık taarruzlar gören.
Hale bak: Millette hissiyatı oymuş öldüren!
Dini kurban etmeliymiş, mülkü kurtarmak için...
Tut da, hey sersem, bu idrakinle sen âlim geçin!
Her cemaatten beş on dinsiz, zuhur eyler, bu hâl
Pek tabiîdir. Fakat ilhâdı bir kavmin muhal.
Hangi millettir ki efradında yoktur hiss-i din?
En büyük akvama bir bak: Dini her şeyden metin.
Düşme ey âvâre millet, bunların hızlânına;
Vâkıfız biz hepsinin pek muhtasar irfanına:
Şark'a bakmaz, Garb'ı bilmez, görgüden yok vâyesi;
Bir kızarmaz yüz, yaşarmaz göz bütün sermâyesi!

22 Mayıs 1913

BAHAR*

"Allah'ın âsâr-ı rahmetine bir baksana...
Toprağı öldükten sonra, tekrar nasıl diriltiyor?
İşte o Allah, bütün ölüleri muhakkak diriltecek, hem O her şeye kadirdir."
Rûm Suresi 50. âyet

Çık da bir seyret baharın cûş–u rengâ–rengini;
Nefh-i Sûr'un dinle mevcâ-mevc olan âhengini!
Bir yeşil kan, bir yeşil can yağdırıp kudret yere:
Yemyeşil olmuş feza; gömgök kesilmiş dağ, dere.
En kısır toprak doğurmuş, emzirir birçok nebat:
Fışkırır bir damlacık ottan, tutup sıksan hayat!
Dün, kemikten külçe halindeydi her çıplak fidan;
Bak: Ne sağlam kan bugün, dolgun yüzünden damlayan!
Dün, kudurmaktaydı ormandan cahîmî bin zefir;
Âşiyan tutmuş bugün, her dalda perrân bir safir!
Dün, nigeh-bânıydı milyarlarca zî-ruhun sübât;
Silkinip çıkmış o mahbesten, bugün bir kâinat.
Dün, ne matemdeydi âlem... Yer hazin, gökler hazin;
Sûr-u fitrattır bugün: Fıtrat bugün sahrâ-güzin!
İşlemiş kırlarda yer yer kudretin feyyâz eli,
Öyle yapraklar ki sun'undan: Gidip bir görmeli!

Öyle amma, gördüğüm elvâh–ı şevkin rağmına,
Bende hâlâ zevke benzer duygu yok, hâlâ yine!
Bir değil, yüz bin bahar indirse hatta âsuman;
Hiç kımıldanmaz, benim ruhumda kök salmış hazan!
Dem çeker bülbül... Benim beynimde baykuşlar öter!
Sonra, karşımdan geçer, bir bir yıkılmış lâneler!
Aşinalık yok, hayalin konsa en bildik yere,
Yâd ayaklar çiğniyor: Düşmüş vatan yâd ellere!

* *Sebilürreşat*, 23 Mayıs 1329/ 5 Haziran 1913, c. 10, nr. 247, s. 205.

Şiirin aslı başlıksızdır. Böyle bir başlığı biz uygun gördük.

Başka ses bilmem, muhitimden enîn eyler hurûş;
Beklerim dinsin bu matem, beklerim, olmaz hamûş!
Ah... Tek bir aşiyandan bin yetimin nâlesi
Yükselirken, dinleyen insan mıdır bülbül sesi?

Duygusuz olmak kadar dünyada lâkin dert yok;
Öyle salgınmış ki mel'un: Kurtulan bir fert yok!
Kendi sağlam... Hissi ölmüş, ruhu ölmüş milletin!
İşte en korkuncu hüsranın, helâkin, haybetin!
Ey, ölüm renginde topraktan hayat ilâ eden,
Bir yığın toprak da olsak, sade çiğnenmek neden?
Başka tıynetler mi hep şâyân olan ihsanına?
Ah, yükselsem de, bir düşsem senin dâmânına!
Bir nesîm ister kımıldanmak için canlar bugün;
Bir nesîm olsun, İlâhî... Canlanır kanlar bütün.
Nev-bahârın ruhu etsin bir de bizlerden zuhur...
Yoksa, artık sûr-u İsrafil'e kalmıştır nüşûr!

5 Haziran 1913

PEK HAZİN BİR MEVLİD GECESİ*

*12 Rebîülevvel 1331***

Yıllar geçiyor ki yâ Muhammed,
Aylar bize hep muharrem oldu!
Akşam ne güneşli bir geceydi...
Eyvâh, o da leyl-i matem oldu!
Âlem bugün üç yüz elli milyon
Mazlûma yaman bir âlem oldu:
Çiğnendi harîm-i pâki Şer'in;
Namusa yabancı mahrem oldu!
Beyninde öten çanın sesinden
Binlerce minare ebkem oldu.
Allah için, ey Nebiyy-i masûm,
İslâm'ı bırakma böyle bikes,
İslâm'ı bırakma böyle mazlum.

20 Şubat 1913

* *Sebilürreşat*, 7 Şubat 1328/ 20 Şubat 1913, c. 9, nr. 232, s. 405.

** Başlığın altındaki 18 Şubat 1913 tarihi, o seneki mevlid kandilini ifade etmektedir. Peygamber Efendimizin dünyayı teşrif ettikleri güne denk gelen mevlid kandillerine, Akif'in ayrı bir önem verdiğini biliyoruz. Akif'in bu hususla ilgili daha başka şiirleri için, İlk *Safahat* bölümündeki parçalar gözden geçirilebilir.

EK*

Enis-i ruhum Akif'e,

Safahat'ın üçüncü kısmını neşre muvaffakiyetinden dolayı seni halisane tebrik eder; diğer kısımların da peyderpey neş-rine muvaffak olmanı Cenab-ı Hak'tan temenni eylerim.

Lisan-ı nazma mahiyetini tağyir etmeksizin müstâid olduğu inkişafı verdin. Türkçenin nazma gâyet elverişli olduğunu eserlerin ile isbat ettin. Bir müddetten beridir lisanımızda herkes istediği gibi tasarrufâta kıyam eylediğinden, lisanımız hepimizin lisanı olmak derecesinden, lisan-ı şahsî olmak derekesine düşmüştür. Filhakika üslûp şahsın malı, tabir-i diğerle sahibinin timsalidir; fakat lisanın ruhuna dokunulmamak şartiyle.

Herkesin lisanda bir tasarrufu mahsûs icrasına salâhiyetdâr olması bir hadde kadar mücâz olabilir; o haddi tecavüz edenlere dur demek lâzım gelir. Halbuki lisanımızda icra-yı tasarrufâta kıyam edenler, teceddüd gösterenler hiçbir hadde riâyet etmiyorlar; hiçbir mikyasa tabi olmuyorlar; onun için lisânımız da günden güne çığrından çıkıyor.

Mesela bir heykeltraş, tasarrufât-ı hayaliyesiyle eserini kemal-i mümküne isale çalışır. Lâkin hiçbir zaman tabiatin tayin ettiği haddi tecavüz edemez. Eserini o had dahilinde kemal-i mümküne isal eder. O haddi tecavüz ettiği anda, eseri bir eser-i sanat değil, bir nümune-i garabet olur. Zira sanayie has olan kemal-i nevînin zevk-i sahih denilen bir mikyası vardır. Âsâr-ı sanatta gösterilecek kemâl daima o mikyas ile ölçülür.

Ressamlık da böyledir. Ressam, eserinde göstereceği kemali, anâsır-ı sanatın nazm-ı tabiîlerini bozmamak şartıyle gösterebilirse maharet ibraz etmiş olur; gösteremez ise tabiatı kaba bir surette istinsah ederek adi bir mukallid derekesinde kalır.

Anâsır-ı sanatı vaz-ı tabiîlerinden çıkaran kimse, kavânîn-i sanatı ihlâl etmiş demektir. Vakıa bu hâl ender olarak duhâttan sudûr eder. Halbuki nazar-ı sahîh ile bakılacak olursa, dehâ-yı hakikinin bu hareketiyle kavânîn-i sanatı ihlâl etmediği, belki sanatın kavânîn-i mevcûdesine bir kanun daha

* *Hakkın Sesleri*'ndeki şiirlerden ayrı olarak, *Sebilürreşat*'ta yayımlanmamış olan Ferit Kam'ın bu mektubu ile ilk defa bu kitap vesilesi ile karşılaşıyoruz. Mektubun yazıldığı 12 Haziran 1913 tarihi şiirlerin yayımının ardına düşmektedir. Akif, Ferit Kam'ın mektubunu, şöyle bir cümle ile takdim ediyor:

"Bize, *Dînî Felsefi Musahabeler* gibi muazzam bir eser yazan yâr-ı canım, üstâd-ı hâkimim Hazret-i Feridin kıymetdâr bir hâtıra-i iltifatıdır."

ilâve eylediği görülür. Dehâya has olan bu tasarrufu taklide kıyam edenler daima aldanırlar, daima muvaffakıyetsizlik girdabına düşerler.

Mûsikînin de o gibi tasarrufât-ı mübdiâneye asla tahammülü yoktur. Heykeltraş olsun, ressam olsun, musıkişinas olsun, daima sanata has olan mikyâs-ı nev'îyi elinde tutmaya, sanatında göstereceği eser-i kemâli o mikyas ile ölçmeye mecburdur.

Bu şarîtaya riâyet etmeyen sanatkârların eserleri âsâr-ı sanattan madûd olamaz. Ne faide ki şiirde bu dakika, asla nazarı itibar alınmıyor. Çok kimseler sâha-i nazmı tasarrufat-ı mübdiâneleri için gâyet vâsi, gâyet müsait buluyorlar. O vadide gösterdikleri garabetleri herkese birer bedîa-i marifet suretinde kabul ettirmek istiyorlar. Yeni şiirlerde bunun pek çok nümuneleri görülüyor. Çok kimseler de şiirin hakikatini, şiirde gösterilebilecek tasarrufâtın hadd-i tabiîsini tayinden aciz olduklarından bu başlıklara teceddüt, yahut kemâl-i sanat nazarıyla bakıyorlar. Elhasıl öteki sanatların kabul etmedikleri o gibi tasarrufât-ı dâhiyâneyi zavallı şiir kolayca kabul ediyor. Eğer şiirimizde gösterilen keyfî tasarruflar bilfarz heykeltraşlıkta, ressamlıkta gösterilmiş olsa idi, heykeltraşın elinden çıkan bir heykel herhalde bizim bilmediğimiz bir mahlûk olur idi...eza bir ressamın böyle bir tasarrufu neticesinde vücuda getireceği eser de bize görmediğimiz, bilmediğimiz bir âlemin menâzırını tasvir eder idi. Şiirimizde bu garabet çoktan taayyün etti. Fakat onun temyizi diğer sanatlardaki garabetlerin temyizi kadar kolay olmadığından bugün o garabetlere, yukarıda söylediğim gibi teceddüt, yahut kemâl-i sanat nâmı veriliyor. Bakalım bu hali ne zamana kadar devam edecek? Fakat sen lisân-ı şiiri, mahiyet-i nev'iyesine has bir tekâmüle namzet kıldın; muvaffak da oldun; daha da olacaksın.

Gelelim ikinci mülâhazaya:

İhtimal ki: "Sanat sanat içindir; sanattan maksat yine sanattır; sanatta dinî, ahlakî, siyasî bir gaye aramak abestir" diye, senin mesleğine itiraz edenler, onu hoş görmeyenler vardır. Fakat o halde yani sanat hakkındaki bu düstûr kabul edildiği takdirde, onu dinsizliğe, ahlâksızlığa da alet ittihaz etmemek lâzım gelir. Zira sanat, bu suretle kayıttan azade edilmiş olmayıp, belki kuyûdun en berbâdıyle takyîd edilmiş olur. Ben senin eserlerinde, bu düstûra muhalefetini gösterecek bir şey görmüyorum. Çünkü sen de sanatta gaye aramıyorsun; lâkin gayede sanat arıyorsun. Mesleğin tamamiyle maksadını temine kâfidir. Hemen feyyâz kalemine istedi-

ği cevelânı ver; ciddî eserlere teşne olanları feyz-i kaleminle reyyân et... *Safahat*'ın bu kısmını teşkil eden manzumelerin menbaı Furkân-ı Hakim olduğundan, hepsinin ilhâm-ı mahz eseri olduğunu söylemek zaittir. Hemen söyle, hemen yaz... Tevfik-i Hüda refikin olsun azizim.

Ferid Kam

12 Haziran 1913

FATİH KÜRSÜSÜNDE 1914

Hamasî şairimiz Mithat Cemâl'e *

Akif'in ilim zihniyetini edindiği okulu: Halkalı Baytar Mektebi. Buradan edindiği düşünce disiplini ile Akif gözlerini önce göklere, sonra da bütün yeryüzüne çeviriyor. Yani yerlerde ve göklerde Sünnetullah'ın izlerini sürüyor. Buradan da Fatih Kürsüsünde adlı bu muhteşem eser doğuyor. Amacı ise kelâm düşüncesinde bir yenilik! Ayrıca modern bilimin İslâmileştirilmesi noktasında yeni bir çığır açmak.

İkincisi de Halkalı Baytar Mektebi şu anda bir üniversite.

Fakat ne yazık ki Akif'in adını taşımıyor.

* Mehmet Akif'in en eski dostlarından biri olan Mithat Cemal Kuntay (1885-1956) şair, romancı ve hukukçudur. Akif'le beraber yazdığı iki şiirleri mevcuttur. Biri, *İstiklâl Marşı* bölümünde yer verdiğimiz *Üçüncü Orduya*; diğeri de *Safahat*'ta görülebilecek olan *Acem Şahı*'dır. Mithat Cemal'in, Akif'in şiirini tahlil ve tanıtma amaçlı bir hayli yazısı bulunmaktadır. Ayrıca Akif hakkında bugüne kadar yazılmış en iyi kitap da gene Mithat Cemal'e aittir: *Mehmet Akif/ Hayatı, Seciyesi, Sanatı*, İstanbul 1939. Mithat Cemal, *Üç İstanbul* adlı başarılı romanında da (1938), Raif adıyla dostu Mehmet Akif'i canlandırmayı denemiştir. Her iki eser, Akif'in vefatının hemen ardından kaleme alınmaları ile dikkati çeker. Eşref Edip, Akif'i anlatırken biyografiye ve anekdota ağırlık verirken, Mithat Cemal daha ziyade tahlil kabiliyeti ile temayüz etmektedir.

AKİF'İN FİKİR ROMANLARI II FATİH KÜRSÜSÜNDE

Çağdaş Bir Müslüman Entelektüelin Fikir ve Ruh Dünyası

Türkiye'de Mehmet Akif algılaması genelde *İstiklâl Marşı*, *Çanakkale Şehitleri*, şairin Mısır Dönemi ve orada çalıştığı Kur'an meali etrafında döner dolaşır. Bu noktalardan kademe kademe genişleyerek de Millî Mücadele yıllarındaki tutumuna, ya da Mısır Dönemi'ndeki mağduriyetine varıp dayanılır. Yani Akif'in şahsı ve mağduriyeti etrafında dönüp dolaşan bir algılama olur burada dikkatimizi çeken.

Bu tür bir ilgi tabii olmakla beraber, Akif'in şansızlıklarından biri olarak da kabul edilmek gerekir. Çünkü edebiyatımızın büyük şairleri arasında yer alan Akif, düşünce ve sanat hayatımız açısından önem arz eden eserleri ile maalesef yeteri derecede tanınmamaktadır. Yani sembol değerine yükselmiş bazı şiirleri dışında, müstakil eserleri ile Akif'in tanındığını söylemek güçtür. Bırakın genel okuyucuyu, Akif'i seven ve ona ilgi duyanlar bile *Safahat* ciltlerinin orasını burasını karıştırır bildiği, duyduğu şiirlere şöyle bir göz atar ve bununla iktifa ederler. Ya da ilgisi biraz daha gelişmiş olanlar, *Safahat*'ın baş kısımlarındaki biyografik bilgileri, Akif'in eserleri hakkındaki sathi özetlemeleri okurlar. Onların baktığı da nihayet, yeni baskıda daha farklı bir bilgi var mı, yok mu? İşte az çok bunu merak ederler. Eğer onu da göremezlerse, mevcut anonim bilgiye de zaten vakıf oldukları için, mutmain bir ruh konforu ile *Safahat* okumasını öylece tamamlamış olurlar. Ne genel okuyucu, ne de *Safahat*'a özel ilgisi bulunanlar, Akif'in sanat ve düşünce hayatında geçirdiği bir tekâmüle asla vakıf olamazlar. Dolayısıyla Akif'in ayrı ayrı eserleri, eserlerin birbirinden farkı ve ilgili eserlerin dönem edebiyatı ve düşünce hayatı içindeki yeri hususunda bir fikir edinilmemiş olarak kalır.

Asım'a Tekaddüm Eden Şaheser

Fakat buna rağmen de Akif'in şiirleri (yedi kitap), vaaz-konferansları, tefsirleri, fikrî ve edebî makaleleri, ayrıca da önemli bazı tercümeleri arasında gene de en çok tanınmış olanı *Asım*'dır demek gerekiyor. Çünkü Akif orada, *Asım* adıyla yeni bir karakter vücuda getiriyor. Asım da güya Tevfik Fikret'in Halûk'una karşılık olarak düşünüldüğüne göre!.. Dolayısıyla *Asım*'a yüklenen idealizme vakıf olmak için, onun anlatıldığı eseri baştan sona okumak gerekmeyecek midir? İşte bu yüzden *Asım*'ın diğer eserlere göre bir faikiyeti bulunmaktadır. Tabii bir de buna, *Çanakkale Şehitleri* ile ilgili haşmetli şiiri ekleyecek olursanız!.. Çünkü o şiir de *Asım* adlı eserde yer almaktadır. Bu ilgiye bir başka husus daha eklenebilir. O da şudur: Akif o eserinde, Cemaleddin Efgani ve Muhammed Abduh gibi öncü İslâmî düşünürlerden söz ediyor. Hem de aralarında geçen hararetli bir *İslâmi inkılâb* tartışmasını vesile kılarak. Dolayısıyla Abduh'u ve Efgani'yi seven sevmeyen, Akif'in bu düşünürlerin tesirinde kalıp kalmadığını merak edenlerden tutun da, türlü Akif muhaliflerine kadar aklınıza kim gelirse onlar da *Asım*'a başvurmaktan geri durmazlar. Bu bakımdan *Asım*, Akif'in en tanınmış eseridir demek gerekiyor. Fakat bu tür spekülasyonların bile, ilgili eserin beklendiği derecede okunmasına katkı sağladığı kanaatinde değiliz. Eğer öyle olsa idi, eserin asıl muhtevasına ve bütününe yönelik değerlendirmelerden geçilmez olurdu. Ayrıca da bunlar okuyucuyu diğer eserlere ve meselâ *Fatih Kürsüsünde*'ye doğru çeker de çekerdi.

Bunun böyle olmadığı şuradan belli ki, bu tür konulara ilgi duyan okuyucuların ilk başvurması gereken eser *Fatih Kürsüsünde* olduğu halde, maalesef bunun bir işareti görülemiyor. Çünkü *Fatih Kürsüsünde*, kendi Döneminde uyandırdığı akislerin ve yaptığı baskıların aksine, maalesef bugün Akif'in unutulmuş, değeri kayolmuş eserleri arasında yer alıyor. Hatta onun bu noktadaki şansızlığının, *Süleymaniye Kürsüsünde'*yi bile geride bıraktığını söylemek yanlış hiç de yanlış olmayacaktır.

Demek istiyoruz ki düşünceleri bakımından Akif'e itibar edenlerin, onu daha tam olarak yansıtan bu eseri fark etmemeleri doğrusu bir gariptir. Çünkü *Asım*'a yüklenen şuur, bu eserde hem daha mufassal anlatılmakta, hem de Akif'in fikirlerinin tanınması bakımından ona oldukça tekaddüm etmektedir. Daha açığı da Akif'i son bir noktadaki tercihi ile sınırlamamak, geçirdiği fikrî istihaleyi baştan sona takip bakımından bu eser ziyadesiyle önemlidir. Çünkü Akif'in fikrî tekevvünü ile, dört başı mamur bir şekilde bu eserle karşılaşma imkânı buluyoruz.

Hem Fikri Hem Edebi Bir Eser

İşin garibi de Akif eserini, kitabın özgün muhtevasını yansıtacak bir isimle takdim yerine, doğrudan bir cami vaazı olarak sunuyor. Önceki bir eserine *Süleymaniye Kürsüsünde* adını verdiği gibi, bu son kitabına da *Fatih Kürsüsünde* demekle iktifa ediyor. Yani camide yapılmış birer vaaz ve bunlar deşifre edilerek kitaba dönüştürülmüş gibi bir intiba!..

Kuşkusuz bu eserler birer vaaz örneğidirler. Fakat okununca görülür ki, alışık olduğumuz cinsten vaazlar değil. Bilâkis Akif'in geliştirdiği son derece özgün, sistematik fikir çerçeveleridir. Çünkü Süleymaniye ve Fatih merkezli bu iki eser, her ne kadar cemaati muhatap alıyor gibi gözükseler bile, cemaat seviyesinin çok çok üstünde fikir muhtevalarıdır. Onlara neresinden bakarsanız bakın, yazıldıkları Dönemin parlak fikri eserleri arasında yer almaktadırlar.

Ancak Akif geliştirdiği düşünceleri, Ziya Gökalp ve Sait Halim Paşa örneğinde olduğu gibi sakin, nesnel bir fikir dili ile de ifadeden yana da değil. Nitekim kendine ehl-i vukuf zümreleri muhatap almak istemezmiş gibi bir hava veriyor ve gidiyor, onları bir cami kürsüsünden sunmayı deniyor.

Bir de Akif'in kürsülerde konuşturduğu vaizler cemaati uyarmak, harekete geçirmek için olmadık diller döküyor, olmadık yöntemlere başvuruyor. Bu vaiz tiplerinin hitabet tarzları, mevzularını anlatma ve izah teknikleri, konuşurken duydukları türlü heyecanlar (üzüntü, nedamet vs.) ister istemez bizim üzerimizde de etkili oluyor.

Haliyle bu vaaz örneklerini, sistematik hale getirilmeye çalışılmış fikir çerçeveleri olarak değil, aynı zamanda onları nakleden vaizlerin psikolojisi ile birlikte takip ediyoruz. Bir yanda özgün fikirler, bir yanda da onların ülke realitesi ile örtüşen ve örtüşmeyen yanları!.. İşte o vaiz efendiler, hem cemaat zihninde arzuladıkları bir yenilenmenin peşinde, hem de yıkılış çatırtıları yakından duyulan bir imparatorluğun sancıları arasında konuşuyorlar.

Dolayısıyla biz bu eserleri tetkik ederken, farklı farklı tesirlerin altında hissediyoruz kendimizi. Hem fikrî bir tatmin, hem de acılı bir anlatış, yan yana akıyor sayfalarda. Haliyle de kendi içinde bir bütün teşkil eden metinler, bizi türlü yanlarımızdan sarıp kuşatıyor. Yani o vaazlar, büyük selâtin camilerinin boşluklarında hâlâ daha yankılar yapıp duruyor. Nitekim bu eserleri okusanız, bir asır önce yapılmış o konuşmalar, hâlâ daha devam ediyormuş gibi bir hisse siz de kapılırsınız: Kalabalığa yöneltilmiş canlı sorular, yer yer mukayeseler, yerine göre de şefkatli azarlamalar!.. Daha önemlisi de, vaiz efendilerin ruhlarında derinden duydukları bir acı!.. Eskiden okunmuş bir ro-

manın, seyredilmiş bir filmin tesirinin, hâlâ daha içimizde sürüp gitmesi gibi bir duygu.

Öyleyse eseri okurken sürekli hissedilen bu tesir nerden geliyor? Böyle bir soru bizi ister istemez, eserin edebîlik boyutunu da yoklamaya sevk ediyor. Çünkü edebî bir üslûpla kaleme alınmış eserlerin tesiri böyle uzun olabilir diye düşünüyoruz.

Fatih Kürsüsünde'nin tesir eden bu yanını size nasıl izah edebilir, ya da sizin nazarınızda onu nasıl anlamlı kılabilirim? Bunun yolunu doğrusu, şu an için ben de bulabilmiş sayılmam. Çünkü eser manzum yazılmış olsa bile, ona doğrudan şiir deyip geçemiyoruz. Onda şiirin ötesinde bir şeyler daha var çünkü. Şiir orda amaç olmaktan ziyade bir vasıta. Dolayısıyla vasıtayı öne çıkarıp, amacı gölgede bırakacak yaklaşımlar ne dereceye kadar sağlıklı olabilir? İkinci bir husus da öğle namazı sonrasında başlamış konuşma, ikindi namazına kadar kesintisiz sürüyor. Karşımızdaki de serapa bir konuşma metni!.. Dolayısıyla bildiğimiz cinsten ne bir hikâye, ne bir roman bu metin. Fakat bizim üzerimizde derin bazı tesirler meydana getiriyor ki, baştan sona okuyup bitirmek istiyoruz. Sırf bir fikirler silsilesi olarak değil, sonunu merak ettiğimiz bir hikâye veya roman olarak değil!.. İhtiva ettiği sanat ve tesirin merkez kuvvetini tespit, bu bakımdan ziyadesiyle önemli hale geliyor.

Nitekim Fatih Camii'nin uhrevi loşluğunda, adını bilmediğimiz o vaiz konuşuyor. Bir gözümüz onun üzerinde, diğer gözümüz elimizin altındaki bu metinde. Vaiz konuşuyor ve onu cemaat dinliyor. Vaiz konuşuyor: Öyle bir an geliyor ki, karşısındaki cemaati bile unutmuş gibi bir hava veriyor. O konuşuyor!.. Daha büyük boşluklara, daha büyük cemaatlere, meselâ memâlik-i Osmaniye'nin ve *âlem-i islâm*'ın bütününe hitap eder gibi bir havaya bürünüyor. Daha doğrusu da refleksleri, itirazları, tasdikleri fark edilmesi mümkün olmayan "ıssız bir insanlığa" doğru çeviriyor bakışlarını. Yani bırakın camideki muhataplarını, kendini bile unutmuş, öyle sürdürüyor konuşmasını. İnsanlığı inzâr eden bir bilge gibi, son sözlerini söyleyerek vedaya hazırlanan bir pîr-i fani gibi bir hava veriyor ve onun bu hali bizim üzerimizde, söylediği sözlerden ziyade tesire dönüşüyor. Dolayısıyla bu kürsülerde kendini unutmuş gibi, yerlerde ve göklerde *sünnetullah*'ın düzenini izlemekten yorgun düşmüş gibi; ya da imparatorluğun çöküşü karşısında son bir çareyi kendisi keşfetmiş gibi halden hale geçen bu adam, kuşkusuz Akif'in kendinden başkası değildir. Fakat buna rağmen de böyle bir ifade kullanmaktan özellikle kaçınıyoruz. Çünkü bu tür eserlere böyle yaklaşmak, garip bir zihin tembelliğine yol açıyor da onun için... Eser sahibinin sanat tutumunun fark edilmesinden bizi geri bıraktığı için!.. O bakımdan ilgili vaizi Akif'in kendisi olarak

değil de, gene Akif'in icat ve ihdas ettiği anlatıcı bir kişi, çağdaş bir bilge olarak vasıflandırmak daha uygun görünüyor bize.

Nitekim bu konuşmalar Akif'in Balkan Harbi sırasında veya arkasında Beyazıt, Süleymaniye ve Fatih Camii'nde yaptığı vaazların aynısı değildir. Çünkü o vaazlar daha ziyade Balkan felâketiyle ilgili olup halkı uyarmaya, birlik ve beraberliğe, kısmen de yardıma davet eden konuşmalar olmalıdır. Fakat burdakiler tam tersine konuşulmamış, tasavvur edilip kurgulanmış, ayrıca Akif'in sanatkâr tutumundan aldığı bir katkı ile de edebiyat metnine dönüşmüş yazma metinlerdir. Bizim üzerimizde birer vaaz veya konferans nakli gibi bir intiba uyandırsalar dahi... Çünkü onlar kabiliyeti yüksek bir sanatkârın tedvin ettiği eserler hüviyetindedir. Bu bakımdan ilgili kişi veya kişilere, Akif'in karihasından doğmuş entelektüel İslâm şahsiyetleri, müslüman aydın karakterler olarak bakmak daha bir uygun düşmektedir.

Fatih Kürsüsünde'nin Temel Tezi Evreni Yeniden Okuma Denemeleri

Eğer *Fatih Kürsüsünde*'ye böyle yaklaşmayı kabul ederseniz, ilgili vaize Akif'in hangi fikirleri yüklediğini, onun evreni ve tabiatı nasıl kavradığını, ya da bu algılama biçiminin genel toplum değerleriyle ne yönde ayrılıklar gösterdiğini konuşabiliriz demektir. Hele bir de bu kişinin mevcut toplum karşısındaki tutumunu, toplumu uyarma biçimini, devlet ve yönetim telâkkilerini, ayrıca da "gelişmiş Batı" ve "geri kalmış Doğu" İslâm medeniyetine ilişkin yaklaşımlarını.

Dolayısıyla Akif'in bu yanının, sırf fikir üreten değil, o fikirlerle özdeşleşmiş canlı kişilikler icat eden yanının ihmal edilmemesi gerekiyor. Çünkü Akif insandan ve toplumdan bağımsız, soyut fikirler peşinde birisi değildir. Bilâkis o fikirleri yaşanır kılmak yolunda, canlı örnekler sunmaktan yanadır. Bu bakımdan Akif'in icat ettiği o mutasavver kişilerdeki algılama bir aşk seviyesinde duyuluyor. Onlar da ulaştığı inancı veya fikirleri, kendi içlerinde aşklı bir dile dönüştürüyor ve öyle konuşuyorlar. Öyle de Akif'in ürettiği o entelektüel şahsiyete yüklediği fikirler nelerdir acaba?

Buna girişmeden önce oradaki bu fikirleri ikiye ayırmak gerekir: Onların vaiz kişide önce tarzı teşekkülü, bilahere de bu fikirlerin kamuoyuna vazedilme biçimi. Bunlardan ilki düşüncenin doğuşu, teşekkülü ile ilgili; diğer kısmı da düşüncenin izahı, yorumu veya metoda dönüştürülmesi safhası!.. İşte Akif'in *Asım* adlı eserinde örneklemeye çalıştığı idealist karakter, işin sırf bu safhasında ortaya çıkıyor. Yani *Asım*'da eylem var, teşebbüs var, fakat asıl arka plan iyi izah edilmiş değildir. Hatta Efgani ile Abduh arasında cereyan

eden konuşmaların eksik olan yanı da burasıdır. Nitekim ilgili metin dikkatle okunduğunda, Akif'in o iki düşünürün yöntemi ile iktifa etmediği açıkça görülür.

İşte *Fatih Kürsüsünde* konuşan vaiz, cemaate *Araf Suresi*'nin 185'inci ayetini izah ediyor olsa bile, onun tefsir tarzı bildiğimiz geleneksel yöntemlerden tamamen farklıdır. Onun yerlere ve göklere nazar ederek, oradan sonuçlar çıkaran birisi olduğu görülür. Nitekim *Fatih Kürsüsünde*'nin ilgili bölümleri okunduğu takdirde, vaiz efendinin klasik *nücûm* ilmi ile, *felekiyat* bilgileri ile iktifa etmediği, bilâkis bunlardan hiç mi hiç söz etmediği görülür. Ya da mesela Batlamyus'tan beri sürüp gelen bir telâkkiye göre, birbirini kapsayan veya birbirinin içine geçmiş felek/gök katmanlarından da söz ediyor değil. Klasik astronomi anlayışımıza göre dünya merkez olmak üzere, iç içe geçmiş gökyüzü küreleri, birbirinin etrafında dönerlerdi. Gezegenlerin her biri de, işte bu gök katmanlarında bulunurdu. Venüs şu gök katında; ay, güneş veya Satürn öbür gök katında gibi!.. Belki açıkça ifade edilmese bile uzay, bu gök katmanları ile sınırlı düşünülürdü eskiden. İşte cemaat karşısındaki vaiz bu klasik bilgiyi hiç mi hiç kullanmıyor konuşmalarında. Onun uzay, güneş sistemi, yıldızlar âlemi, samanyolu vs. hakkındaki yorumlarına bakarak, XIX. yüzyılda üretilmiş çağdaş bilimsel bilgiyi haiz birisi olduğu sonucuna ulaşıyoruz. Ayrıca eski, *klasik kozmik telâkki* ile yeni uzay algılaması, vaizin zihninde herhangi bir tezada, karmaşaya da yol açmıyor. Bilâkis o vaiz bilerek, inanarak ve kendinden emin, öyle konuşuyor.

Daha ilginci de göklere ait sistematik bilgi ile yeryüzünü, yani tabiata hâkim *kevnî yasaları* birbiri ile eşleştirebilmesi, bunun da ötesine geçerek toplumsal hayatlar, ülkeler, dinler ve medeniyet havzaları arasında benzer alâkalar kurabilmesidir. Meselâ vaiz efendiye göre, güneş sistemi nasıl bir merkez ve ona tabi gezegenlerden meydana geliyorsa, yeryüzünde de aileler, kabileler, milletler, medeniyetler benzer bütünlükçü yapılar arz ederler. Bu arada göklerde de sanki bir *ıttırâd-ı müebbet* söz konusudur. Onların kendi aralarında, sistemi zorlayacak cinsten istisnâi hareketlerine asla şahit olunmaz. Yine bütün bu gökyüzü varlıkları kendi aralarında *lisan-ı hal-i tabiat* ile konuşurlar ki, bu da bir nevi *hasbıhal-i semavî* değil de nedir?

Fatih Kürsüsünde'ki vaiz yüzü cemaate dönük, işte bu bilgi ve yorumlarını aktarıyor. Fakat yerlerin ve göklerin o kupkuru bilgisi, vaizin dilinde öyle bir kıvama eriyor ki, bizim üzerimizde de göklerden yerlere doğru sağılan bir şiire ve bir iman telkinine dönüşüyor. Vaiz, felsefî-hikemî bir dille konuştuğu halde de bu böyle oluyor. Çünkü onun algılamasına göre *lisan-ı hal-i tabiat*ten, bu *hasbıhal-i semavi*nin dehşetinden kalplerin ürpermemesi mümkün olmuyor. Nitekim o vaiz yüzünü göklere çevirdikçe, Melekut âlem-

lerinden dalgalar halinde sağılan sesler işitiyor, *hilkatin şiiri*ni duyuyor ve iliklerine kadar ürperiyor. Dolayısıyla hareket halindeki sayısız âlemlerden sağılan hilkatin şiiri, vaizin dilinden cemaate aktarılırken, tam bir iman telkinine dönüşüyor. Vaiz bunları anlatırken içi ürpertilerle doluyor, buna rağmen de mevzusundan uzaklaşıp gitmiyor. Bu bakımdan hem anlattığı sistem bir fikir olarak algılanabiliyor, hem de geliştirdiği yorum ve şiir bizim üzerimizde ziyadesiyle etkili oluyor.

Hilkatin Sırrı: Var Olmak, Harekete ve Çalışmaya Bağlı

Ancak vaizin cemaate veya bize anlatmak istediği sırf bunlardan ibaret değildir. O bütün bunlardan, kendine mahsus önemli bazı sonuçlar çıkarmış! İşte onu söylemek istiyor bize. O da, metin boyunca bir leitmotif gibi tekrar edip durduğu şu beyittir:

> Bekayı hak tanıyan sây'i bir vazife bilir
> Çalış çalış ki beka, sây olursa hak edilir.

Bu dünyada kalıcılık (ayakta durmak) ancak çalışmakla mümkündür. Yani ayakta kalmak, yerini muhafaza etmek bir gayrete ve emeğe bağlıdır. Sen de öyle çalış, öyle gayret et ki bu hakkı elde edebilesin!..

Vaiz göklere bakıyor, sistemi inceliyor; sonra yüzünü tabiata döndürüyor. Orada da hep bu beyit, bu beyite bindirilmiş hakikatler karşılamıyor mu onu? Çünkü onun kavramasına göre gökler ve yerler, ikisi arasındaki âlemler durmaksızın hareket halindedir. Bu hareketli manzarayı vaizin, *ıttırâd-ı müebbet* biçiminde tavsif ettiğine daha önce işaret etmiştik. Yani o bize demek istiyor ki, yerlere ve göklere hakim olan ezeli nizam, hareketin devamlılığı ile kaimdir. Dolayısıyla hareket durursa, sistem fesada uğramış olur. Daha doğrusu da dünyanın sonu gelir.

Fakat vaiz bu hakikati, kendi inandığı saplantılı bir fikir gibi de vazetmiyor bize. Tam tersine, yerlere ve göklere nakş olunmuş *Sünnetullah*'ın tezahürlerinden çıkarıyor onu. Onunla yüz yüze getirmek istiyor cemaatini ve bizi. İşte önemli ve tesirli olan yan da burası zaten. Meselâ bir yerde veya evrende mevcut, ya da olup biten hemen her şey, ezeli bir yasanın "kemal-i şevk ile mahkûm"u iken, oralardan da hep aynı hakikat tezahür etmiyor mu? Eserin devamı olan kısımlarda ademden (yokluk), varlıktan, zaman ve mekândan, göklerden, daha doğrusu da *tekvin*'den söz ediyor. Oralarda da hep aynı hakikat, yani yukarıdaki leitmotif beyit parlak ve iri harflerle yazılı değil miymiş? Dolayısıyla güneş ve seyyareler bölümünün sonu da, gene o hakikatli beyitle tamamlanıyor. Hem de tanrısal bir vecd halinde...

Saray–ı vahdetimin durma karşısında, çekil
Çekil de feyz-i mübinimle ta ezelden sana,
Musahhar eylediğim bir cihanın ortasına
Atıl... Fezayı dolaş, âsumane çık, yere in!..
Lisan-ı gaybım olan beyyinât-ı hikmetimin
Vücudu inleten aheng-i yek-meâlini duy!..
Düşünme, haydi şu aheng-i sermediyete uy:
Bekayı hak tanıyan sây'i bir vazife bilir
Çalış çalış ki beka, sây olursa elde edilir.

Aynı hakikati bir yerde de, mevceler/dalgalar sahillere savuruyor. Diğer bir bölümde ise, Akif şiirinin coştuğu beyitlerden fışkırıyor:

Fakat cidâl–i hayatın bütün bu gulgulesi,
Kalanların acı, ölmüşlerin acıklı sesi,
Zaman zaman göğe yaprak nisâr eden eşcâr
Zemin zemin yere kaliçeler (halı) seren ezhâr
Bahara karşı tuyûrun (kuşlar) garib nevâları,
Şikâr önünde vuhûşun mehîb sayhaları,
Bedâyi'iyle baharân, şedâidiyle hazan
Bu şi'r-i hakikati inşâd eder durur her an:
Bekayı hak tanıyan sây'i bir vazife bilir
Çalış çalış ki beka, say olursa hak edilir.

Öyleyse metin boyunca tekrar edilen bu "hakikat" vaizin kendi şahsi fikri olmayıp, canlı cansız bütün âlemlerin hal diliyle tekrar ettiği, daha doğrusu da onlardan tezahür edip duran *ilâhi bir düstur* mesabesindedir. *Sünnetullah*'ın işleyişinden, düzeninden tezahür eden önemli bir düstur!..

Bilimin İslâmileştirilmesi

Fatih Kürsüsünde'de konuşan vaizin yaptığı yorumlar, dönem açısından düşünülecek olursa yeni ve orijinaldir. Burada bilginin yenilenmesi, aynı zamanda da yeni bir yoruma dönüştürülmesi söz konusudur. Yani çağdaş bilimsel bilginin edinilmesi noktasında tereddüt göstermeyen, bu problemi aşmış bir kişilik olarak karşımıza çıkıyor vaiz. On dokuzuncu yüzyılda üretilmiş bilimsel bilginin dinî hakikatleri cerh ettiği, ilmî keşif ve hakikat-

lerle dinin çeliştiği yolundaki yaygın spekülasyonlara onun itibar etmediği görülüyor. Dolayısıyla vaiz efendi arkaik yorumları geride bırakarak, zihnî bir sıçrama gerçekleştirmiş oluyor. Batıda Hıristiyanlığın köşeye sıkıştığı bir durumda da, İslâm adına yeni fütuhatlara yol açıyor: Her türlü bilimsel gelişme karşısında İslâm'ın söyleyecek bir sözü bulunduğu, bu gelişmelerden dinin zarara uğramasının söz konusu olmadığı ve daha mühimi de bilimsel keşiflerin *sünnetullah*'ın yeni baştan teyidine imkân sağladığı gibi önemli bazı sonuçlardır bunlar.

On dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyıl başlarında sözünü ettiğimiz bilimsel gelişmelerin, Avrupa'da ve Türkiye'de ne büyük tartışmalara yol açtığı hatırlanacak olursa, vaizin bu hususta salâbeti daha bir fark edilir. Özellikle bilim ve din konusunda takınılan pozitivist tutumlar geçen yüzyılda nice zihinleri idlâl etmiş, neticede de din karşısında lâkayt, kuşkucu, muhalif sınıflar yetişmişti.

İşte aynı sıralarda bu menfi istihale karşısında ızdırap duyan ve bunun önünü almak için tedbir düşünen bazı sınıflarla karşılaşıyoruz. Nitekim Mehmet Akif'i de 1897 yılından itibaren bu tür sınıflarla yan yana görüyoruz. En başta da ileride İttihat ve Terakki iktidarının şeyhülislâmı olacak Musa Kâzım Efendi, Elmalılı Hamdi, İzmirli İsmail Hakkı, Ahmet Naim, Mustafa Sabri Efendi, Ispartalı Hakkı, Şemsettin Günaltay, Ali Emiri, İbnülemin Mahmut Kemal, Fatin Hoca (Gökmen), Mahmut Esat Efendi ve Konyalı Mehmet Vehbi gibi!.. Yine bu gruba, İstanbul'a ilk gelişi 1896 yılına tesadüf eden Bediüzzaman Said Nursi'yi de eklemek gerekir.

Uluslararası sömürgeciliğin arttığı, sömürge durumundaki İslâm memleketlerine ait türlü haberlerin alındığı, İsviçre'de ilk Siyonizm Kongresinin tertip edildiği (1897), İngiltere'nin de tahripkâr yeni bir İslâm politikasını devreye soktuğu böyle bir zaman diliminde, yukarıdaki sınıfları ziyadesiyle tedirgin görüyoruz. Bir de bu arada fizik, kimya, biyoloji, astronomi ve tıp alanındaki gelişmelerin, dini hakikatleri tekzip ettiği yolunda ki yaygın yorumlar!.. Özellikle *pozitivizmin* zihinlerde ve ruhlarda açtığı derin yaralar!..

İşte bu noktada, yukarıdaki aydın sınıflar arasında devamlı müzakereler yapıldığı bilgisini ediniyoruz. Avrupa milletleri neden ileri ve güçlü? Biz ve çeşitli İslâm memleketleri neden geri durumda? Bunun içeriye ve dışarıya dönük sebepleri neler olabilir? Bu arada biz İslâm'ı yanlış anlıyor olabilir miyiz? Ya da dini telakkilerde bir problem mi söz konusudur? Bidayette büyük fütuhatlara yol açan İslâm, Şark milletlerinde ihtiyacını duyduğumuz yeni bir silkinişe neden önayak olamıyor gibi.

Nitekim o günün müslüman aydınları bu hususlarla ilgili önemli bazı sonuçlara ulaşıyorlar: Birincisi, din anlayışımızda ciddi bir yenilenme ihtiyacı!.. Bunun için de öncelikle yeni bir *ilm-i kelâm* tedvin edilmeli idi. İşte bu ihtiyacı en önce ve açık şekilde vurgulayan ve yazılı bir metne de dönüştüren Musa Kâzım Efendi'den başkası olmuyor. Nitekim Musa Kâzım Efendi 1908 Meşrutiyetinden hemen sonra, İttihat ve Terakki'nin yan kuruluşu *Şehzadebaşı İlmiye Kulübü'*nde verdiği konferanslarda bu ihtiyaca sık sık vurgu yapıyor (*Kelâm Kitaplarının Asrın İhtiyacına Göre Islahı ve Yazılması, Külliyat-ı Şeyhülislâm Musa Kâzım: Dini-İçtimaî Makaleler*, İstanbul 1326, s. 289-301). Akif'le Musa Kâzım arasındaki bir ilişkiye de temas edelim burada. Akif Musa Kâzım Efendiden yıllarca ders okuyor Şeyh Bedreddin'in *Varidat*'ın da bu okumalar sırasında yer alır.

İhtiyacı duyulan ikinci bir husus da, dini doğru anlamak için yepyeni bir *tefsir* lüzumudur.

Fakat burada dikkatimizi çeken, ilgili gruplar arasında Akif'in özel durumudur. Grubun ekseriyeti ya medrese mezunu müderrisler, ya da hukuk ve mülkiye gibi okullardan mezun kimseler olurken, Akif onların arasında müsbet ilimleri tahsil etmiş tek kişi görünümündedir. Kuşkusuz bir de Mehmet Akif'e astronomi bilgini Fatin Hoca ilâve edilebilir ki, Akif ona *Süleymaniye Kürsüsünde* adlı eserini ithaf etmişti. Yani çağdaş bilimsel gelişmeleri takip edebilen ve probleme ziyadesiyle vâkıf olanlar işte onlardı.

Diyebiliriz ki Akif, o yıllardan bu yıllara sürüp gelen yeni İslâm telâkkisinin öncü isimlerinden biridir. Nitekim onun *medreselerin ıslahı*, medreselerde müsbet bilimlerin ders olarak okutulması hususunda önemli çağrıları vardır. Dolayısıyla yukarıdaki gruplar arasında Musa Kâzım Efendi ile Akif'in, bir de Fatin Hoca'nın ayrı bir önemi bulunmaktadır. Diğer bir nokta da, bilhassa 1908'den sonra *Sıratı Müstakim*'in, bu camianın sözcülüğü rolünü üstlenmesidir. Nitekim Akif derginin ilgili sayılarında, yeni anlayışa uygun tefsir denemelerine davet ediyor bu çevreleri. Yeni, çağdaş bir tefsir çığırı başlatmaktır onun muradı. Bu rüzgârın akisleri her geçen gün daha da artarak, Cumhuriyet Dönemi'nde Elmalılı Hamdi'ye *tefsir*, Mehmet Akif'e *meal* ve Ahmet Naim'e de *hadis külliyatı* hazırlama görevi bunun için verilir. Dolayısıyla bu projeye, son devir Osmanlı entelektüel sınıflarının yirmi yıllık rüyası nazarıyla bakılabilir.

Fatih Kürsüsünde'de konuşan vaiz, işte bu arka plan bilgilerin ışığında, daha anlamlı ve fonksiyonel duruyor karşımızda. Dolayısıyla Akif onun omuzlarına tarihin en ağır yükünü havale etmiş oluyor. Kürsülerde de onu

bu amaçla konuşturuyor. Akif neslinin duyduğu ihtiyaçların bütününü de o söylüyor, o dile getiyor. Bu bakımdan kürsüden konuşan vaize veya onu konuşturan Akif'e, dinî anlayışımızı yenileyen, yeni bir "din dili" inşa eden müceddidler nazarıyla bakabiliriz. Nitekim çağdaş bilginin İslâmîleştirilmesi ya da yeni bir yoruma tâbi tutulması demek olan bu yaklaşımın, bugün de tesiri altında değil miyiz? Bu ne kadar sağlam ve etkili bir çığır olmalıdır ki, bugün de aynı mantık ve muhakeme biçimini kullanmaktan geri durmuyoruz. Ayrıca bilinmelidir ki bu yaklaşım biçimini çeşitli İslâm düşünürleri, son 30-40 yıldır ancak gündemlerine alabilmişlerdir. Son yüzyıl Osmanlı İslâm düşünürlerinin bu hususlardaki öncülük rolünün ise daha yeni yeni farkına varabiliyoruz.

Göklerden Yerlere Dönük Yansımalar

Dolayısıyla Akif bu akımın en etkili isimlerinin başında geliyor demektir. Şimdi o öncü sınıflardan çoğu unutulmuşken, Akif nasıl oluyor da unutulmuyor? İşte önemli olan da burasıdır. Bunu sağlayanın Akif'in sanatı, sanatlı söyleyişi olduğu herhalde hatırdan çıkarılamaz. İnsan tarafından üretilmiş hangi bilgi, geliştirilmiş hangi nazariye vardır ki eskimesin, pörsümesin? Fakat kendini güçlü bir sanatla takviye imkânına kavuşan, ya da yaşayan birinin psikolojisi ile eşleştirilebilen fikirler bundan müstesna. Haliyle de kendini edebiyata dönüştürebilen, sanatlı bir dil ile ifade imkânı bulan fikirlerin bunda bir ayrıcalığı söz konusu. İşte Akif'in canlı tesiri buradan ileri geliyor.

Akif'in *Fatih Kürsüsünde* öne çıkardığı yeni kelâm yorumları ve *Süleymaniye Kürsüsünde* ortaya koyduğu "umum Şark algılaması" üzerimizde hâlâ daha tesirini sürdürürken, ilk eserde vurguladığı bazı fikirler de vardır ki onların tesirini hissedemiyoruz. Nedir bunlar denilecek olursa, bu sefer de *Fatih Kürsüsünde*'nin diğer bölümlerine geçmek durumunda kalırız.

Üretilmiş bilimsel bilgiyi harekete ve nizama, daha doğrusu da hareket halinde bir nizama indirgeyen vaizin, yeni bazı kavramlar geliştirdiğine şahit olmuştuk. Kur'an'da ve akaid kitaplarında çok sık karşılaştığımız *sünnetullah* kavramıdır bu. Kâinata ait sayısız gerçeği, kanuniyeti ve üretilmiş her türlü bilimsel bilgiyi ihata eden bir genişlik içinde düşünülüyor bu kavram. Şu an için çok tabiî gibi görünen bu eşleştirmenin, o yıllar için çok da yeni olduğunu kabul etmemiz gerekir. Dolayısıyla vaizin gözünün önünde hareket halinde seyreden ilâhî bir nizam söz konusudur. Bu nizamın tâbi olduğu *ıttırad-ı müebbed* de, Cenabı Allah'ın ihdas ettiği kanuniyetlerle doğrudan ilgilidir. Kaldı ki büyük Allah'ın yaratması da her an, kesintisiz devam etmektedir. Cenabı Allah'ın yaratma fiili kesintisiz sürdüğüne, bunun bir neticesi saymamız gereken evrendeki *ıttırad-ı müebbed* de ortada olduğuna göre,

buradan tek tek insan ve toplumlar adına bir sonuç çıkarılmamalı mıdır? Bu bakımdan insan da, toplumlar da sürekli hareket etmek, çalışmak, muvaffak olmak mecburiyetindedir. Nitekim yerlere ve göklere nakşedilmiş bulunan sünnettullah, *lisan-ı hal-i tabiat* vasıtasıyla şu hakikati hatırlatıp durmuyor mu bize?

Bekayı hak tanıyan sây'i bir vazife bilir
Çalış çalış ki beka, sây olursa elde edilir.

Dolayısıyla bütün âlemler için geçerli olan yukarıdaki düstur, doğrudan insan için, milletler ve ümmetler için de geçerlidir. Vaizde hakim olan bu kanaat o kadar kuvvetlidir ki, buradan hareketle bir adım daha atıyor ve *mesâinin tekâsüfü, sây*'in tecessümü gibi yeni bazı kavramlara daha ulaşıyor. Burada "mesâi" ve "sây" kelimelerinin çalışma, iş, faaliyet anlamına geldiği açıktır. Öyle olduğu takdirde de, *mesâinin tekâsüfü* ile enerjinin, iş ve emeğin bir noktada teksifi kastedilmiş oluyor. Yani başarı ve muvaffakiyet, enerji ve aktivitelerimizin bir noktada teksifini gerektirir demek istiyor vaiz. Sonuçta da hangi iş ve amaç söz konusu olursa olsun, ordan mutlaka bir başarının fışkıracağı vurgulanıyor.

Diğer kavram biraz daha karışık: *Sây'in tecessümü*... "Sây" çalışma demek olduğuna göre, çalışma bir an geliyor ve kendi dışında bir şeye dönüşüyor, yani cisimleşiyor veya maddeye inkılap ediyor. Dolayısıyla fizikteki madde-enerji ilişkisini hatırlatıyor bu kavram. Fakat gene de o noktaya vardırmamak gerekir. Çünkü orada bir de hız söz konusu. Vaizin kastettiği herhalde, insanın eşya, alet, makine üretme kabiliyeti olmalıdır. Nitekim çalışmanın ve emeğin bir noktada teksifi neticesinde, buradan her türlü ilime, fenlere ve terakkiye ulaşılır demek istiyor vaiz. Ayrıca ona göre büyük medeniyetlerin hareket noktası da gene bu prensipten başkası değildir. Olumsuz taraflarımıza vurgu yaparak, vaiz bizdeki durumu ise şöyle somutlaştırıyor:

Muhit–i ilme giren yok, diyar–ı fen kapalı
Sanâyiin adı batmış, ticaret öylesine,
Ziraat olsa da Âdem nebi usulü yine!
Hülâsa hepsi çalışmak, yorulmak isteyecek.
Fakat çalışmak için şart olan istek.
O yoksa, hangi vesileyle biz ilerleyelim?
Sıkıntısız mütefennin, üzüntüsüz âlim,
Ne tatlı şey, buna bir çare yok mu?

Çalışma ile ilgili bir başka kavram daha geçiyor *Fatih Kürsüsünde*'de. O da *vezâifi taksim*... Ahmet Mithat Efendi daha 1890'larda, ilgili kavramı *taksim-i mesâî* biçiminde kullanıyordu. Her ikisi aynı anlamda ve burada "iş bölümü" kastediliyor. Çalışkan, başarılı, gelişmiş toplumlarda iş bölümü esastır denilmek isteniyor:

> Neden vezâifi taksime yanaşmıyoruz?
> Olursa bir kişinin koltuğunda dokuz karpuz,
> Öbür gelişte de mümkün değil selâmetimiz!
> Yazık yazık ki, bu yüzden bütün felâketimiz.

Haliyle bu noktada bir hususa daha işaret lüzumu doğuyor. Metindeki vaizin veya Akif'in geliştirdiği "mesâinin teksifi" düşüncesi, buradan da behemehal bir başarıya ulaşılacağı fikri dönem aydınları arasında oldukça ilgi çekici bulunmuştur. Akif'in doktrin vazeder gibi adeta kanuniyete dönüştürdüğü bu kavram, Bediüzzaman Said Nursi tarafından daha da geliştirilmiş, "tevhid" nokta-i nazarından ele alınmıştır. Bediüzzaman'ın bu hususdaki yaklaşımı özet olarak şöyledir: Bizim dinimizin esası tevhiddir. Tevhid her şeyin başı ve temelidir. Tanrıyı birlemenin dışında tevhidin, günü birlik hayatımıza bakan bir yönü de bulunur. Dolayısıyla her muvaffakiyetin altında tevhid düsturu yatar. Dikkat, emek, gayret, sabır, sebat vs. Her türlü enerji ve aktivitelerimizin bir iş veya amaç üzerinde tevhidi halinde, oradan bir başarının doğmaması mümkün değildir gibi.

Akif'te karşılaştığımız evren/kainat yorumu ile ilm-i kelâm'ın yenilenmesi düşüncesi, Akif'e mahsus bir tabirle de bu işin "asrın idraki"ne başvurularak gerçekleştirilmesi fikri zamanla çok yaygınlaştı. Dolayısıyla bu yeni yorum biçimi, yirminci yüzyıl başlarından itibaren İslâmî camialar arasında bir tür "tecdid" denemesine dönüştü. Bu noktada Osmanlı merkezli ulema ve entelektüel sınıfların ulaştığı seviyenin, Mısır ulemasından kat kat ileri olduğu kabul edilir. Hem felsefî-hikemî bir idrak geliştirilmesi, hem de daha yüksek bir sorumluluk şuuru üretilmesi bakımından. Bu yüzden olmalı ki Dönemin müslüman entelektüellerinin çoğu ne kendilerini, ne de geliştirdikleri düşünceyi herhangi bir muhalefet hareketine tahvil etmemişler, ülkeleri ve âlem-i İslâmın tamamı adına duydukları bir sorumluluk şuuruyla hareket etmişlerdir.

Netice olarak söylemek gerekirse kelâmı, tefsiri, siyeri, İslâm tarihini yenilemek düşüncesi, o yıllarda canlı bir fikir hareketi teşkil etmekte idi. Nitekim aradan fazla bir zaman geçmemişken, İzmirli İsmail Hakkı *Yeni İlm-i Kelâm*'ını (1923-1924) yayınladı. Bediüzzaman da bu alanlara ağırlık vererek *Muhâkemat* (1911), *Münâzarat* (1913) ve *İşârâtu'l İcaz*'ın (1916) ardından *Tabiat Risalesi*'ni

kaleme aldı. Bu eser, Akif'in *Fatih Kürsüsünde* geliştirdiği yorumun, tabiat üzerinden sürdürülmesi esasına dayanır. Ayrıca da daha girift mevzular etrafında dönüp dolaşır. Ölüm ve yeniden dirilme gibi!.. Zira pozitivist yaklaşım yaygınlığı karşısında dinî hakikatin savunulması o sıralarda pek kolay yapılamıyor, kabul veya inkâr şıklarından birine varıp dayanılıyordu. Fakat bu noktada hiç olmazsa pozitivizmin bazı tutarsız yanları izah edilemez miydi? İşte bu tutarsızlıkların bir tür eleştirisi yapılıyor dönem içinde yayınlanan eserlerde.

Gerek Akif'in ve gerekse de yukarıda isimlerini verdiğimiz diğer İslâm düşünürlerinin gayreti ile, yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde İslâm böylece canlı bir düşünce hareketine dönüştü. Ayrıca Tanzimat sonrası yıllarda içine düştüğümüz düşünce boşluğu, biraz geç bile olsa telâfi edilmiş oldu. Daha açığı da batılı felsefe ve akımları karşısında özgüveni yüksek, doğunun ve batının birikimine aynı derecede haiz sınıflar ortaya çıktı. Osmanlı'nın yıkımı yıllarında böyle yüksek bir ulemâ ve düşünür sınıfının yetişmiş olması gene de büyük bir tesellimiz arasındadır.

Eserin Hayatımıza Bakan Yanları

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız kavramsal çerçevenin yanı sıra, *Fatih Kürsüsünde* nasıl bir gelişme kaydediyor? Daha doğrusu üzerinde durduğumuz teorik/felsefî çerçeve ile insan ve toplum nasıl izah ediliyor?

Vaiz kürsüde konuşurken, sünnetullahın işleyişinden çıkardığı "hareket", "nizam", "çalışma", "mesâinin teksifi", "sâyin tecessümü" veya "vezâifi taksim" gibi kavramlardan hareketle, Avrupa ile Osmanlı veya umum Şark dünyası arasında bazı mukayeselere başvuruyor. Bir taraf aşırı derecede gelişmiş ve ileri, diğer taraf ise alabildiğine geri!.. Nitekim bu bölümlerde garp dünyası, *mücahit* kavramıyla tavsif ediliyor. Cehd eden, gayret eden manasında!.. Eserde Şark için kullanılan sıfat ise "atalet"tir. Dolayısıyla garp kendini geliştirmiş, Şark ise evrensel yasalara dayalı çalışma prensiplerine özü itibariyle lâkayt kalmıştır.

Eserin bu bölümlerinde, umûm Şark âlemine ait geniş geniş tasvirler, tahliller mevcut. Konuşurken celâllendiği anlaşılan vaizin, bu noktadaki tespitleri de oldukça acımasız. İşte onlardan bir örnek:

Zaman zaman görülen ahiret kılıklı diyar
Cenazeden o kadar farkı olmayan canlar
Damarda seyri belirsiz, irinleşen kanlar
Sürünmeler, geberip gitmeler, rezaletler
Nasibi girye-i hüsran olan nedametler

Harab olan azamet, târumar olan ikbal
Sukût-u rûhu umumî, sukut-u istikbal
Dilencilikle yaşar derbeder hükümetler
Esaretiyle mübâhi zavallı milletler
Harabeler, çamur evler, çamurdan insanlar
Ekilmemiş koca yerler, biçilmiş ormanlar
Durur sular, dere olmuş helâ-yı carîler
Isıtmalar, tifolar, türlü mevt-i sâriler
Hurafeler, üfürükler, düğüm düğüm bağlar
Mezar mezar dolaşıp, hasta baktıran sağlar
Atâlet'in o mülevves teressübâtı bütün.

Vaizin Garp memleketlerine dair tesbitleri ise şöyledir:

Bakın mücahit olan Garb'a şimdi bir kerre,
Havaya hükmediyor, kani olmuyor da yere.
Nedir şu bir sürü fenler, ne türlü sanatlar?
Nedir bu ilme tecelli eden hakikatlar?
Sefineler ki tarar kıt'a kıt'a deryayı
Şimendifer ki tarar buk'a buk'a dünyayı
Şuûn ki berka binip seslenir durur ovada
Balon ki rûh-u kesîfiyle yükselir havada.
Hülâsa hepsi bu âsâr-ı dehşet-âkînin,
Bütün tekâsüfü'dür toplanan mesâi'nin.

Aradaki açığın kapatılması gerekmektedir ki, vaiz efendi de kürsüde bunun için çırpınıp duruyor. Dolayısıyla vaiz efendinin yaptığı eleştiri, tahlil ve önermeler bu bölümlerde oldukça ağırlık kazanıyor. Kitabın ilk bölümlerinde yüksek muhakeme kabiliyetine hayranlık duyduğumuz vaiz, toplumsal hayatı ve bazı sınıfları eleştirirken yerine göre bir istihzaya kaptırıyor kendini, yerine göre de önünü alamadığı bir ızdırabın içinde yüzer gözüküyor. Fakat son bölümdeki ağlama sahnesinin dışında, o gene de kendine çok yakışan muhakemeli tavrın dışına pek çıkmıyor, çıkmamaya çalışıyor. Daha ziyade de aklî, gerçekçi önermeler geliştirmekten yana gözüküyor. Nitekim konuşması tahlil ve mülâhazalarla yüklü olan vaizin bu bölümlerde söyledikleri, aşağı yukarı şöylece özetlenebilir:

Felâketlerimizin başı cehalettir. Halbuki zaman, *zaman-ı ulûm*dur. Behemehal millet olarak ilme adım atmak, ilmi edinmek mecburiyetindeyiz. Sanayi, ticaret ve ziraatin gelişmesi hep buna bağlıdır. İkinci bir husus da, içine düştüğümüz tefrika derdinden kurtulmamız gerekmektedir. Artan ırkçılık cereyanlarına bu bakımdan itibar edilmemelidir. Bütün bunların yanı sıra iş bölümüne, bir işte uzmanlaşmaya gereken önemi vermek durumundayız. Nitekim buna hiç dikkat edilmiyor ve bir koltuğa dokuz karpuz birden sığdırılmaya çalışılıyor. Bu gerçeğin farkında olan vaiz, dönem aydınlarının halini şöyle tasvir ediyor.

Sabahleyin mütefelsif, ikindi üstü fakîh
Sular karadı mı pek yosma bir edib–i nezih
Yarın müverrih, öbür gün siyasetin kurdu
Bakarsın ertesi gün içtihada pey vurdu...

Bir de eserin bu son bölümlerinde eğitim meselesi ciddi bir yer tutuyor. Hiç olmazsa *mahalle mektebi* işini halletmemiz lâzım diyor. Almanya'nın kalkınması noktasında öğretmen faktörünü öne çıkarıyor. Fakat Akif'in, İttihat ve Terakki iktidarının maarif nazırı Emrullah Efendi'ye eskiden beri yakınlığı ortada iken, onu o kadar sever ve takdir ederken, nasıl oluyor da eğitim konusunda ondan farklı düşünüyor? Bunu anlamakta doğrusu güçlük çekiyoruz. Nitekim Emrullah Efendi işe yükseköğretimden başlamak lâzım derken; Akif tam tersine mahalle mektebini, ilköğretimi öne çıkarıyor. Kaldı ki bu teklifi, iş bölümü fikrine de o kadar uygun gözükmezken...

Bir de eserde öne çıkan bazı toplumsal tasnifler söz konusu... Yapılan tasnife göre toplum dört ana gruba ayrılmaktadır. İlgili gruplandırmanın, Dönemin gergin siyasi şartlarında yapıldığını unutmamak gerekir. Haliyle vaizin veya Akif'in bu yaklaşımlarını konjonktürel bulmamak mümkün değildir. Nitekim konuşan vaizin tespitleri aşağı yukarı şöyledir: Zavallı *avam* birinci, yeis içinde hayata küskün yaşayanlar ikinci, şebab-ı münevver denilen bir nevi züppe sınıflar üçüncü ve en fenası olarak da dördüncü zümreyi teşkil eden sefahat düşkünleri!..

İşte vaiz bu son sınıfı eleştirirken, konuşmasının bir yerinde zihnî bir sıçrama gerçekleştiriyor, Balkan Harbi sırasında esir düşen, katliama ve tehcire maruz kalan Edirne'den, Arda'dan, Gümülcine'den, Kosova'dan, Vardar'dan, Prizren ve İpek'ten, Selânik ve Siroz'dan canlı sahneler aktarıyor. Bu son final bölümü eserin belki en başarılı, göz doldurucu bölümüdür denilebilir. Böyle

sürpriz teşkil eden sıçramalı bir finalle, *Berlin Hatıraları*'nda da karşılaştığımızı hatırlatalım.

Bir de bu Dönemin halkında şahidi olunan bazı zaaflar söz konusu. İslâm itikadının temel rükünlerinden kaza, kader, tevekkül gibi meseleler var. Vaiz bu hususlarda da dikkate değer eleştiriler geliştiriyor. Gene ayrıca dinde içtihat kapısının kapalı mı, açık mı olduğu hususunda ilginç muhakemelere başvuruyor.

Sonuç Olarak

Bütün bunlardan dikkatimizi çekmesi gereken şudur. Akif bu eseri ile, *sünnetullah* gerçeğiyle bizi yüz yüze getiriyor ve oradan yola çıkarak da kelâm düşüncesini yeniden tedvîne çalışıyor. Mükevvenâta yeni bir nazarla bakmak, oradaki sistemi okumaya çalışmak gibi. Aynı şekilde göklerdeki nizamın yeryüzündeki izdüşümünü tespit. Onunla toplumsal tekevvünler arasındaki alâkayı keşfetmek. Çalışma prensibine de buradan yola çıkarak ulaşmak. Ardından kademe kademe çeşitli soysal problemlere doğru ilerlemek!..

Dolayısıyla *Fatih Kürsüsünde*'ye ihtiva ettiği düşünce yoğunluğu bakımından Akif'in en dikkate değer eseri nazarıyla bakılabilir. Eser bu yönüyle *Asım*'a göre hem daha derin, hem de daha ruhludur. Ayrıca Asım, Hocazade'nin (Akif) yetiştirdiği birisi olarak, onun haiz olduğu her türlü fikri altyapı bu kitabın muhtevası olmak gerekir. Yani Asım adlı eserdeki genç hikâye kişisinin, orada izah edilmemiş arka plan tarafını, *Fatih Kürsüsünde* ile tamamlamak lüzumu vardır. *Asım* ve *Fatih Kürsüsünde*'nin arasındaki ilişkiyi böyle kurduğumuz takdirde de, Akif'in *Asım*'ı ve ekibini niçin Almanya'ya gönderdiğini daha iyi anlama imkânı bulunur. Ayrıca Akif, Muhammed Abduh ve Efgani arasındaki metodik farklılıklara da yine buradan ulaşılabilir.

FATİH KÜRSÜSÜNDE*

İki Arkadaş Fâtih Yolunda

– Vapur yanaştı mı?
– Çoktan!
– Demek ki Köprü'deyiz.
– Aman, şu yolcular insin...
– Fakat bilir misiniz,
Yadırgıyor, hani insan o eski tekneleri!
"Yanaş" denildi mi nazlım, gider gider de geri,
Gelince hışm ile bir tos vururdu Köprü'ye ki:
Zavallının deşilen karnı, sağlam altı çeki
Odun yutar da biraz sancıdan bulurdu aman...
– Hekim getirmeye koşsan, hekim de yok o zaman!
– Tımarcılar bereket versin, usta şeylerdi:
Elinde balta gelir, üç keser, beş eklerdi...
"Dayan o yanki başından Ömer! Tutundu Memiş!"
Bakardınız, ameliyyata çarçabuk bitmiş!
Amasra sahili çok eski bir müessesedir;
Uşakların topu cerrah olur... Hemen kestir!
Bugünden ormanı göster kılağlı baltasına:
Temizleyip çıkıversin, bırakmasın yarına!
– Biraz da dikmeyi öğrenseler...
– Adam sen de!

* Akif'in önemli eserlerinden biri olan *Fatih Kürsüsünde*, 10 Temmuz 1913'ten itibaren *Sebilürreşat*'ta tefrika edilmeye başlanmış, yirmi sekiz sayı devam eden tefrika 23 Temmuz 1914'te sona ermiştir. Burada tefrikanın başlangıç ve bitişine ilişkin künye bilgilerini vermekle iktifa ediyoruz:
Sebilürreşat, 27 Haziran 1329/ 10 Temmuz 191), c. 10, n. 252.

Sebilürreşat, 10 Haziran 1330/ 23 Temmuz 1914, c. 10, n. 306.

Fatih Kürsüsünde, Mehmet Akif'in tefekkürünü tanımak bakımından ilginç bir denemedir. Süleyman Nazif ve çokları, *Asım*'ı Akif'in en başarılı eseri telâkki ederler. Fakat *Asım* ne kadar önemli olursa olsun, bu başarı *Fatih Kürsüsünde*'nin değerini asla gölgeleyemez. Çünkü Akif'in asıl fikirleri bu eserinde toplanmış ve sistematize edilmiş görünmektedir. Asım ise daha ziyade çöküşe yakın bir tarihte geriye dönük veya Mütareke Dönemi'ne ilişkin bir eleştiri eseridir. Ayrıca *Asım*'ı önemli kılan tarafın Çanakkale anlatımı ve istikbale dönük yeni birtakım arayışlar olduğunu kaydetmek gerekir.

Düşündüğün şeye bak... Sen şu ilmi öğren de...
– O ilme hiç diyecek yok: müfâdı kât'idir!
Ulûm-u saire sun'î, o pek tabiîdir.
– Ne var ki: Kalmadı tatbik için müsâit yer!
– Neden?
– Neden mi, görürdün çıkıp gezeydin eğer.
Eteklerinde zığın saklı bildiğin orman,
Bugün barındıramaz hale geldi bir tavşan!
O, sırtı hiç de güneş bilmeyen yeşil dağlar,
Yığın yığın kayalardır: Seraplar çağlar!
– Sabahleyin yine bir hayli nükte fırlattın!
Hayali bol bol akıttın, serabı çağlattın!
– Hayır, hayal ile yoktur benim alış verişim...
İnan ki her ne demişsem görüp de söylemişim.
Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:
Sözüm odun gibi olsun; hakikat olun tek!
– Fena değil yolun amma epeyce sarp olacak!
Odun dedin de, tuhaftır, ne geldi aklıma bak:
Zavallı memleketin yoktu başka mahsulü;
Odundu, nerde bulunsan, metâ-ı mebzûlü.
– Adam yetiştiremezmiş, demek ki toprağımız....
– Lâtife ber-taraf amma, adam değil yalınız,
Odun da isteriz artık yakında Avrupa'dan!
– Bizim filizleri göndermesin sakın o zaman!
– Ağırca davranıyorsun... Biraz çabuk yürüsek...
– Vakit kazanmak için isterim yavaş gitmek.
– O halde kuş gibi sekmek değil midir lâzım?
Ayıp değil ya, bu sözden ne çıktı, anlamadım.
– Bu itirazı niçin salladın muhakemesiz?
Vakit geçirmeyi bizler kazanma addederiz!
– Demek ki şimdi işin yok...
– Hayır birazdan var.
– Ne iştir, anlayabilsek... Mühim midir o kadar?
– Gidip de öğleyi Fatih'te kılmak istiyorum;
Gelir misin? Hadi?

– Artık üşenmeden ne zorum,
Sıcakta kan tere batmak? Namazsa maksad eğer:
Sağın solun dolu mescit, beğen beğen dalıver!
– Namaz değil yalnız maksadım... Bugün bir adam
Çıkıp da vazedecek öğle üstü halka...
–Tamam!
Zamanıdır oturup, şimdi herze dinlemenin;
O yâve-gûları hâlâ, adam deyin beğenin!
Sarıklı milletidir milletin başında belâ...
– Fakat, umûmunu birden batırmak iş değil a!
Bilir misin ne dehâlar yetişti medreseden?
– Dehâ mı? At bakalım, hiç sıkılma, bol keseden!
– Sıkılmadan atayımmış... Kuzum, niçin atayım?
İnanmıyorsan eğer dur ki ben de anlatayım...
– Sayıp da nafile malûm olan beş on ismi
Yorulma: Onları ezberlemek de bir iş mi?
Fakat şu va'z edecek herze-gû aceb kim ola?
Ne olsa hiç ya... Nihâyet, sarıklı bir molla!
– Seninle biz de birader, sabahleyin çattık!
İnada karşı ne yapsın da susmasın mantık?
"Sarıklıdır" diye hiç görmeden, bilâ-insâf,
Kibâr-ı ümmeti haksız değil mi istihfaf?
Gelip de bir bulunaydın geçenki va'zında:
Kalırdı parmağın, Allah bilir ki ağzında!
Ne var inadına etsen de bir sefer galebe,
Benimle Fatih'e gelsen...
– Al işte, geldim be!
– Hidâyet erdi mi? Hah şöyle.... Aferin su kuşu!
– Aman, şu düz yolu tutsak da tepmesek yokuşu...
– Uzak yakın deme artık; iniş yokuş sorma!
Tıpış tıpış gidelim, haydi gir şu sağ koluma.

–Aman, şu ma'bed–i feyyâzın ihtişamına bak:
Bakar bakar doyamam: Aşık olmuşum mutlak!
– Hakikaten doyamaz dideler melâhatine...

Fakat yabancılar üşmüş civâr-ı ismetine!
Nedir harîmine yerleşmek isteyen şu salaş
Hüviyyetinde yığınlar ki hep birer kallâş!
– Evet, zemini uzaktan görüp bayılmışlar;
Yavaş yavaş sokulup sonradan yayılmışlar!
– O halde şimdi ayılmak gerektir Evkaf 'a...
– Ayıldı farz edelim... Yığmadıkça bir tarafa,
Şu gördüğün kara taşlar kadar kesif altın,
Nasıl temizleyebilsin, nasıl yıkıp çıksın?
– Hayır, kapatmalıdır "camiin!" deyip kemeri;
Birer birer yıkılır az zamanda kendileri.
– Nasıl kapatmalı?
– Gâyet kolay: "Şu meydanlık,
Ki yol geçen hanı olmuştu, avludur artık;
Bu avludan geçecekler namaz için geçecek."
Deyip kapatmalı!
– Yahu, akıllısın gerçek!
– Geçende yıkmaya kalkıştılardı mahfili ya!
– Demek ki zır deli bunlar!
– Sorar mısın? Deli ya!
Delirmedikçe bir insan nasıl varır eli de
Kıyar şu mahfile, yahut şu muhteşem geçide?
"Bizim de var medeniyyetle aşinalığımız...
Hem eskidir..." diye bilmek için dayandığımız,
Yegane hüccet-i sengîni yırtacaklar da,
Sıkılmadan gezecekler "geniş" sokaklarda!
– "Sıkılmadan" diye bir nükte salladın... Lâkin,
Yerinde oldu...
– Değil, sende anlayış keskin!
– Ben anlamam ya, fakat pek değerli olsa gerek...
Hakikaten şu geçit çok güzel midir?
– Ne demek!
– Sahifeler yazıyor, belki fenn-i mimârı,
O, meyl-i nâz ile mahmur dîdeler-vâri,
Biraz meyilli bakan, mabedin güzelliğine...

– Kemer de öyle muvafik mıdır aceb fenne?
– Ne söyledin?
– Şu atılmış verev kemer iyi mi?
– Fünûn-u hendesenin var ya bir de "tersîmî"
Denen usûlü... Onun mâhirâne tatbiki.
– Demek ki: Hayli mühimdir bunun da tedkiki.
– Senin gözün iyidir... Kaç muvakkıtln saati?
Düzelteyim şunu... Dur dur... Kurulmamış zati.
– Birinde on buçuk olmuş, birinde üç...
– Ne güzel!
Zaman içinde zaman... Yoktu böyle şey evvel.
– Büyük kusur idi lâkin...
– Hakikat öyle idi:
Kamer hesabı, güneş devri, sonra milâdi
Deyip de üç yılı ezber bilen zeki millet,
Durur mu hiç yalınız bir saatle? Durmaz, evet!
– Nasıl şu banka güzel bir binâ mı?
– Pek o kadar
Fena değilse de, nisbetle, bir biçimli duvar
Mesabesinde kalır câmiin yanında...
– Garip!
Benim gözümle bakarsan: Ne muhteşem ne mehîb
– O başka... Sorsalar üslûb için "şudur" denemez..
Asalet olmalı sanatta evvela... Bu: Melez!
Hayır, melez de değil... Belki birçok üslûbun
Halita hali ki, tahlile kalkışılsa: Uzun!
Necib eser arıyorsan: Sebile bak, işte...
Taşıp taşıp dökülürken o şiiri berceste,
Safâ-yı fıtratı şahit ki: Tertemiz, aslı;
Damarlarında yüzen kan da, can da Osmanlı...
Görüp bu cûşiş-i sanatta rûh-u ecdadı,
Biraz sıkılmalı, şehrin sıkılmaz evlâdı!
– Sıkılmak, eski adamlarda nadiren görülen
Bir ibtilâya denirmiş ki, simdi geçti!
– Neden?

– Değişti halet-i rûhiyye, çünkü asra göre...
– Aman şu "halet-i rûhiyye" bir de "mefkûre"
Ayıp değil ya, gıcıklar benim sinirlerimi!
–Niçin sinirleniyorsun? Taassubun yeri mi?
Biraz değişmeli artık bu eski zihniyyet.
"Lisana hiç yenilik sokmayın!" demek: Cinnet.
– Hayır taassub eden yok... Şu var ki: icabı
Tahakkuk etmeli bir kerre; bir de, erbabı
Eliyle olmalı matlûb olan teceddüdler...
Düşünki böyle midir bizde?
– Şüphesiz..
– Ne gezer!
Delili: Kendi sözündür...
– Kimin, benim mi?
– Evet!
– Ne söylemiştim? Unuttum.
– Canım şu "zihniyyet!"...
– Beğenmedin mi? Fransızca yok mu "mantalite"?
Onun mukabili...
– Zaten budur ya dert işte!
Tasarrufatını aynen alırsak İngiliz'in,
Fransızın, ne olur hali sonra, şivemizin?
Lisanın olmalıdır bir vakâr-ı millîsi,
O olmadıkça müyesser değil teâlisi.
– Biraz muhafazakaranedir ya şimdi bu da...
– Evet, muhafazakârım... Bilir misin, bu moda
Taammüm etmeye başlarsa...
– Başlasın! Ne olur?
– İler tutar yeri kalmaz, lisanımız bozulur.
Bugün ne maskara olmuşsa milletin kılığı;
Lisan da öyle olur!
–Anlamam inatçılığı...
– Bilir misin bu garip ümmetin nedir hâli?
"Yehâfü" sıygasının çıngıraklı i'lâli!
– Nasıl, nasıl?

– Hele sabret: “Yehâfü aslından...”
Deyip de ezbere birçok ibareler okutan
Hocam, hitâma yakın devresinde i’lâlin;
Meyân-ı kâfiye-dârında çifte “fi’lhâl”in
Okur dururdu, bu bir ananeydi besbelli:
“Kaçan ki sâkin olur vav, onun da mâ-kabli
Hurûf-u sâlimede harf-i gayr-i sakin olur;
O vâvı müttefikan meddeder imiş cumhur...
O halde, biz dahi ettik: ‘Yehâfü oldu”... Evet!
Ne yapsa Avrupa, bizlerce asl olan hareket:
“O halde biz dahi yaptık!” deyip hemen taklîd.
Bu türlü bir yenilikten ne hayr edersin ümid?
– Fakat “yehâfü”nün i’lâli amma güçmüş ha!
– Bu ihtisarı onun, çok sürerdi yoksa daha!
Fena mı? Bak, lâfa daldık da duymadık yokuşu.
–Hakikat öyle! Epey yol kazanmışız... Şu ne, şu?
– Yıkık sebile bakıp ağlayan yanık mektep...
– Geçenki yangının enkazı işte bunlar hep!
– Demek ki: Camii kurbündeyiz Süleyman’ın.
– “Demek” de var mı ya? Karşında!
– Lâkin insanın,
Nasıl kararmada maziye tırmanan nazarı!
Bugün, bizim tepemizden bakan şu âsârı,
Sıyanet eylemeden aciziz, değil yapmak...
– Hakikat öyle! Şu mabed nedir? Şu haşmete bak!
– Bırak ki camii, dünyada olmaz öyle eser;
Fakat nedir şu heyâkil, nedir şu medreseler!
Uzaktan andırıyorlar nitâk-ı simini,
Ki sarmak isteyerek vahdetin nedimesini;
Atılmış üç tarafından kemend olup beline;
Fakat değil beli, dâmânı geçmemiş eline!
Beşer değil mi? Teâli de etse irfanı?
Nasıl kucaklayabilsin harîm-i Yezdan’ı?
Evet medâris, o vahdet-serây-ı muhteşemin
Önünde: Hürmetidir dine her zaman ilmin.

Bütün şu kubbelerin mevce mevce silsilesi:
Huzûr-u Hak'ta kapanmış sücûd kafilesi!
– Bugün de öyle mi lâkin?
- Değilse kimde kusur?
Bu nâ-halefliği biz yapmışız; selef mazûr.
Oyup sıçan gibi her dört adımda bir kemeri,
Deden mi açmış o miskin kılıklı kahveleri?
Hayır, deden sana, bak hastahâneler yapmış!
Yanında Mekteb-i Tıbbiyeler, neler yapmış!
Şu gördüğün kocaman kütle yok mu? Dârü't Tıb.
– Demek: Bu medrese, Tıbbiyye Mektebi'ydi...
– Ayıp!
– Ayıp nedir?
– Bunu olsun görüp de bilmemeniz....
– Bakılsa öyle... Fakat "bilmeyin"diyen yine siz!
– Tababetin o kadar muhteremdi mevkii ki:
Birer tabîb-i fünûn-âşinâ çıkar, eski
Müderrisînimizin en güzide efradı.
Yazık, o nesl-i kerîmin vefasız evlâdı,
Bırakmış öylece, hiç bakmamış müesseseye;
Neler görür neler insan girince medreseye!
Dolaşmak isteyerek daldığım olur bazı:
Adım başında asırlarca sa'yin enkazı,
Takılmamak, hani kabil değil ayaklarına!
Nazar nüfuz, edecek olsa hangi bir yığına:
Ya bir müdekkikin esrâr-ı tarumarı defin;
Ya bir müşerrihin âsârı saklı... Hem ne hazin!
Çamurda saplı geniş rahleler, bütün mermer...
Demek: Muallimi teşrihi vermemiş ezber;
Kitâb-ı na'şı serip taşların uzunluğuna,
Açıp açıp okumuş karşısında bulduğuna.
Bugün, o rahlelerin kendi na'ş olup yatıyor;
Üzerlerinde bekârlar fasulye kaynatıyor!
– Vefa'ya çıksa gerektir bu eğri büğrü sokak...
– Evet, Vefa'ya iner.

– Galiba epeyce uzak... Değil mi?
– Hiç de değil... Sen yoruldun anlaşılan!
– Unutmuşum hani yoktur da geldiğim çoktan.
– Sapınca, doğru Vefa meydanındayız. şimdi.
– Biraz tanır gibi oldum... Ya az mı geçtimdi!
–Al işte istediğin: Türbe, taş konak, karakol...
– Fakat bunun nesi meydan? Bu adeta bir yol...
Tuhaf değil mi ya?
– Vaktiyle belki meydandı...
Kapanmış olsa da gittikçe, kalmış eski adı.
– Epeyce kahve de var...
– Nerde yok ki? Her yerde!
Onunla millet-i merhume uğramış derde!
Bekası var mı cihanın, düşünme akıbeti!
Uzan şu peykeye: Buldun demektir ahireti!
Birinci defa imiş, binmiş ihtiyar kayığa;
Piyade yağ gibi kaydıkça doğrulup açığa;
Işıldamış gözü, bir kav çakıp demiş: 'Yâ Hay!
Ömür ömür bu ömür işte: Hem otur hem kay!"
Şu peykeler de o tiryakinin "ömür" dediği
Piyadenin eşidir: Yan gelir misin... Ne iyi!
Hayat akıp gidecekmiş... Ne var kederlenecek?
Zaman zaman bu zaman... Durma bir nefes daha çek!
Safâna bak ki ya çıktın, ya çıkmadın yarına!
– Dönüp dönüp bakıyorsun... Ne geldi hatırına?
– Şu karşılıklı binalar düşündürür mü seni?
– Niçin düşündürecek, önce söyle hikmetini...
– Şu sağ taraftaki?
– Mektep.
– Evet, bu cephedeki?
– Bir eski medrese olmak gerek... Değil mi?
– Peki.
– Peki nedir? Biraz izah edilse, çok eksik!
– Zavallı milleti vahdet-cüdâ eden "ikilik"
Sırıtmıyor mu? O pis dişleriyle karşında?

Nasıl tükürmesin insan şu hale baksın da?
Yıkılmamış, ne kadar yıkmak istesek iman;
Ayırmak istemişiz, sonra dini dünyadan.
Ayırmışız, ederek Şer'i muttasıl ihmâl;
Asıl ikincisi olmuş, şu var ki, berzede-hâl!
Evet, bu sıska vücudun yarın durur nefesi;
Fakat şu gördüğün Ekmekçioğlu Medresesi
Yaşar, demir gibi göğsüyle, belki on bin yaş...
Ya her kaburgası: Kurşunla bağlı yalçın taş!
Olaydı koskoca millette bir beyinli kafa;
"Vücudu bir yana atmak, dimağı bir tarafa
Akıllı kârı değil" der de böyle yapmazdı.
Ne oldu, sor bakalım? Milletin öz evlâdı,
Yabancıdan daha düşman kesildi birbirine!
– Sonunda kardeş olurlar tabîatıyle yine.
– Zaman bilir onu artık.

– Kemer gözüktü hele...
– Gözükmesin mi ya? Bir hayli kısmı geçti bile.
– Zavallı saklanıyor: Hali görmek istemiyor!
– Kurûn-u maziyemizden bakan şu "gözler"e sor:
O neydi, dağ gibi erler ki arza hakimdi...
Nedir karıncalanan nesl-i müzmahil şimdi?
– Hakikat, öyle küçülmüş ki: "Yok!" de, geç artık...
– Asıl bu, yok gibi varlık değil mi maskaralık?
– "Gebermeliydi" mi dersin? Gebermişiz, ne çıkar?
Kolay değil o da... İnsanca ölmenin yolu var.
Cemaatin arasından "Kalırsa el beğenir;
Ölürse yer beğenir" dört adam çıkarsa, getir!
Bırak da ölmeyi, anlat şu gördüğün kemeri;
Büyüklüğünde midir, nerdedir bunun hüneri?
– Gelince baktılar Osmanlılar ki memlekete,
Su yok. Su halbuki gâyet mühimdi...
– Elbette.
– Düşündüler bunu nerden, nasıl getirmesini;

Sonunda öyle bir iş yaptılar ki: Pek fennî.
Tutulmuyor ya esasen bugünde başka tarik,
Suyun isâlesi, tevzî'i, mutlaka tazyik
İânesiyle olur...
– Şüphesiz.
– Fakat, makine
Henüz bilinmediğinden, o kuvvetin yerine,
Menâbi'in değişen râkımından istihsal
Olunma bir sıkı tazyik edilmiş istimal.
Bulunca en iyi tazyikin en kolay yolunu;
Kaçırmamak için artık onun tefâzulunu,
Hemen şu abideler başlanılmış ilâya...
Fakat meharet-i sanat bununla bitti mi ya?
Hayır! Görülmelidir ayrı ayrı maksemler:
Bakınca hayret edersin... Ne ince iş, ne hüner!
Hakikaten şaşacak şey... Ne vakıfâne hesap!
Su öyle bir dağıtılmış ki... -Olmasaydı harâp-
Alırdı hakkını her çeşme; damlanın kesri
Kadar tehallüfü, hatta sezerdi ölçüleri.

–Şu karşımızda duran kubbe galiba türbe...
–Ayol! Namaz geçiyor... Amma dalmışısız lâfa be!
Bırak da türbeyi sen şimdicek biraz çabuk ol!
–Canım neden koşalım? Var ya vaktimiz bol bol...
Yetişmemiş bile olsak, kazası mümkündür!
–Hayır yetişmeli, madem edası mümkündür!
–Demek Sıvanmalı abdeste... Bari bir çeşme
Olaydı...
–Çeşme mi? Al işte!
– Dur, fakat gitme!
–Senin uzun sürecek, anladım ki, abdestin:
Fotin çıkarması bilmem ne... Çünkü yok mestin
Bırak da ben gideyim, sonradan gelirsin sen...
Gecikme ha!
– Gelirim... Görmek isterim zaten.

Vaiz Kürsüde

"Onlar, Allah'ın göklerdeki ve yerdeki
kudret ve hâkimiyetini görmüyorlar mı?"

(A'raf Suresi, 185. âyet)

Tutun da "zerre"lerinden, çıkın "sehâbiyye"
Denen yığın yığın eşhâh-ı âsümânîye;
Hulâsa, âlem-i imkânı devredin; o zaman
Şühûda bağlı bir imanla hükmeder vicdan:
Ki hilkatin ne kadar sekli varsa: ulvîsi,
Kesîfi, müdriki, uzvîsi, gayr-ı uzvîsi,
Kemâl-i şevk ile mahkûmu aynı kanunun...
Bütün suûn-u avalim tecelliyûtı onun.
Nedir ki etmededir fıtratın bu kanunu,
Fezayı, beyâbanı, deryayı, deşti, hâmûnu,
– Adımlarında zekâdan seri olup hatta-
Esîri kaplayacak füshatiyle istilâ?
Evet, soruldu mu idrake ansızın bu suâl,
Lisan-ı hâli şu düstûru haykırır derhâl:

"Bekayı hak tanıyan sa'yi bir vazife bilir;
Çalış çalış ki beka sa'y olursa hakkedilir."

Konulsa rahle–i tedkike hangi bir mevcud;
Olur tekâsüfü bir sa'y-i dâimin meşhûd.
Ademle karşılaşan zıd vücud olur, demeyin;
Onun mukaabil olan kutbu sa'ydir. Sa'yin
Gezip dolaştığı ıssız, çorak fezâ-yı adem;
Bakarsınız ki: Çıkarmış vücuda bir âlem.
Tevakkuf ettiği hestî-serây-ı dûra-dûr,
Görürsünüz ki: Ademdir... Ne bir ziya, ne de nûr!
Kulak verin de neler söylüyor bakın idrak:
Bu, lücce lücce tekâsüf, bu sa'y-i dehşet-nâk,
Belîğ sa'yidir ummân-ı kudretin ezelî,
Hurû-u feyz-i ezel her kutayresinde celi,

Mükevvenatı ezelden halâs edip ebede
Sürükleyen; onu hayret-fezâ hüviyyette
Tekallübât ile bir müntehâya doğru süren;
Hem istikameti dâim o müntehâya veren,
İrade hep ezelî sa'yidir, bakılsa, onun;
Kimin? O kudret-i mahzın, o sırr-ı meknûnun!
Ne dinlenir, ne de âtıl kalır, velev bir an,
Şu'ûn-u hilkati teksif edip yaratmaktan.

Tasavvur eyleyelim şimdi başka bir kudret,
Ki hep kuvâyı doğurmuş, esası madde... Evet!
Nedir bu? Başka değil, aynı cilvenin işidir.
Bütün ezeldeki sa'yin tekasüf etmişidir.
Şu madde yok mu ki almakta birçok eşkâli,
Onun da varmadadır sa'ye asl-ı seyyâli.
Neden mi? Çünkü bütün kudretin tekasüfüdür.
Zaman da sa'ye çıkar: Çünkü hep onunla yürür.
Mekân da sa'ye varır: Sa'yi sıfra indiriniz,
Mekân tasavvur edilmez, muhal olur hayyiz..

Ulûm–u şâhikadan fışkıran sütûn–u ziya
Dayandı göklere; lâkin yetişmiyor hâlâ,
Bülend nüshâ-i icadın ilk sahifesine.
Bu ilk sahife müebbed zalâm içinde yine!
Görünmüyor ki okunsun, sevâd-nâme-i gayb;
Yakîne set çekiyor her satırda yüz bin reyb.
Ziyaya doğru yüzüp gitmek istedikçe hayal,
Sürüklüyor onu girdaba dalga dalga leyâl!
Meâl-i hilkate imkânı yok yetişmemizin;
Fakat, o nüsha-i tekvîn-i hayret-engîzin
Başında pek iri bir hatla parlıyor, yalnız.
Şu cümleler ki, eğer görmemişseniz, alınız:

"Bekayı hak tanıyan sa'yi bir vazife bilir;
Çalış çalış ki beka sa'y olursa hakkedilir."

Kamer çalışmadadır, gökle yer çalışmadadır;
Güneş çalışmada, seyyareler çalışmadadır.
Didinmeden geri durmaz nücûm-u gîsû-dâr;
Bütün alın teridir durmayıp yağan envâr!
Yabancı sanmayınız seyredip de ecrâmı...
Bir eski ailedir, gökyüzünde ârâmı.
Şu var ki, merkezi tâ asumanda olsa bile,
Gelip gelip bizi besler kemâl-i minnetle.
Fakat bu aile hiç benzemez bizimkilere;
Bozuşmamış onun efradı belki bir kerre.
Lisan-ı hâl-i tabiat, lisandır onlara da,
Bir ihtisas teâtîsidir dönen arada.
Bir ihtisas ki pek incedir... Fakat keskin...
Ne hasbıhâl-i semavi! Nasıl belâğ-i mübîn!
Görün şu aile efradının sevişmesini:
Küçük, büyüklerinin ruhu, kurretü'l-ayni;
Büyük, küçükler için dâyedir, mürebbîdir...
Gider, hayatını tanzim eder, görür gözetir.
Güneş, ki ailenin mihriban reisi odur.
Serîr-i muhteşeminden süzüp fezayı vakur
Nazarlarıyla arar her tarafta mevkibini;
Nasıl ararsa bir âvâre yâr-ı gâibini.
Bulunca hepsini artık o nazenin sine,
Alır birer birer âgûş-u hâr-ı şefkatine.
Bu hânümânı tutan hep onun himayesidir;
Üzerlerinde gezen saye kendi sayesidir.
O sayedir ki: Yayıldıkça nuru eb'âda,
Hayat ışıkları başlar sarây-ı mînâda.
Evet, bu aile efradı durmuyor... El ele
Verip, ezelde çizilmiş bir istikametle,
Kemâl-i mümkini idrake doğru hep koşuyor;
Fezada füshati gördükçe büsbütün coşuyor!
Bu azm-i kahiri nevmid eder mi bir hâil?
Yolun uzunluğu zira, vazifesinde değil!

Ne ıttırâd–ı müebbed! Ne muntazam hareket!
Ya ellerindeki bernâmec, etseniz, dikkat,
Bir incelikle mesâiyi münkasimdir ki:
Ne inceliktir o, kabil değildir idraki.
Görülmüyor birinin istirahat eylediği...
Onun tevakkufu, zira, bütün bir aileyi
Dakikasında perişan eder, ezer, bitirir.
Demek ki: İstese bir zerre bin cihan devirir!
Fakat o zerre için nerdedir atâlete meyl
Bakın durur mu Süreyya, bakın durur mu Süheyl?
Görüp Süheyl'ini Şi'râ da her zaman çalışır;
Bakar uzaktaki Ayyuk'a, Ferkadân çalışır.
Kararı yok hele Râmih'le A'zel'in bir an.
Hülâsa, his ile yahut nazarla fark olunan
Nücûm-u nâ-mütenâhi bütün çalışmakta...
Sükûn tasavvuru kabil mi bu'd-u mutlakta?

Bu mevkibin, gece gündüz koşan bu kafilenin
Mürettebatı, birer saltanatlı ailenin
Reis-i dâimidir; vâkıa bu aileler
Görünmüyor bütün eb'âdı yoklasak yer yer;
Fakat delâlet-i nûruyla gezseniz ilmin,
Vücudu anlaşılır her adımda bin necmin.
Bu âilât-ı semâviyye ittihâd ederek,
Doğar ki sîne-i mînâda bir kabile, gerek
Serîr-i şânı, gerek zâtı dâima mestur
Kalan reisine münkâd olup, sürekli, vakur,
Fakat sevimli bir âheng-i tâm-ı vahdetle,
Çalışmadan geri durmaz, o muhteşem kütle.
Bu kütle işte bizim kâinâtımızdır ki:
–Kuşatmasıyle beraber nazarda eflâki-
Hudûdu çevriliyor kehkeşan nitâkıyle.

Geçin nücûmu... Sehâbiyyeler de, hakkıyle
Tekâmül etmek için uğraşır, döner, didinir,

Birer kabile, birer kâinât-ı vâsi'dir.
Bu kâinât-ı semâiyyenin -ki bir takımı
Deminki aile şeklindedir- kalan kısmı,
Henüz meşîme-i hilkatte saklı efrada
Hayat vermek için muttasıl çalışmakta.

Nedir ki sâha–i kudret denen bu zıll–i medîd?
Ziya adımları hatta mesâhadan nevmîd!
Nedir nizâm-ı mesâi bu küll-i sâ'îde?
Nedir ki sevk ediyor hiç dağıtmadan ebede?
Bu bî-nihâye avalim idaresiz yürümez...
Fakat idare için hangi noktadır merkez?
Nedir ki mevki'i, eb'âda sığmayan bu yığın
İçinde, şimdi bizim kendi kâinatımızın?
Harîm-i hikmet-i eşyaya hiç sokulmamalı:
O bir cihân-ı muamma ki büsbütün kapalı!

Bilir misin, ne kadar hiç imişsin ey idrak!
Bu ukdeler edecek miydi böyle sineni çâk?
Ya sen, ne aciz imişsin zavallı akl-ı beşer!
Mücaheden çıkacak mıydı bi'n-netice heder?
Evet, avalimi hiç şüphe yok ki, bir kanun
İdare etmede... Lâkin nedir meali onun?
Cihan şu gördüğümüz kütleden ibaret mi?
Bütün avâlim-i meşhûde, yoksa, hiç ismi
Bilinmeyen, sayısız, kâinât-ı uhrânın
Kemîne cüz'ü müdür? Maverası ekvânın,
Adem değilse nasıldır, nedir vücudu aceb?
Neden bu leyl-i serâir açılmıyor yâ Rab?

Bu cûş–u cür'eti etmekte ansızın mebhût,
Şu ses ki, mevc-i bülendiyle çalkalanır melekût:
"Unutma kendini, hem bilmiş ol ki ey insan,
Müebbeden kalacak hilkatin esası nihan.

Semayı alması kabil mi bir avuç hâkin?
O sahalar ki yetişmez ziya-yı idrakin,
Tasavvur et: Ceberûtum için bidâyettir!
Mükevvenât ki fikrince bî-nihâyettir,
Kemîne zerresidir âsümân-ı hilkatimin.
Gelip kenarına ummân-ı sermediyyetimin,
Rükû eder ebediyyen, kıyam eden idrak;
Zeka sücûda varır, vehm olur karîn-i helâk.
Senin o sahada yoktur işin! O saha, benim.
Bütün halâika mesdûd Kabe Kavseyn'im!
Harîmi zâir-i tahmin için küşâde değil;
Sarây-ı vahdetimin durma karşısında, çekil...
Çekil de feyz-i mübînimle tâ ezelde sana
Müsahhar eylediğim bir cihanın ortasına
Atıl... Fezayı dolaş, âsümâna çık, yere in;
Lisan-ı gaybım olan beyyinât-ı hikmetimin,
Vücudu inleten aheng-i yek-meâlini duy!
Düşünme şu aheng-i sermediyyete uy:

"Bekayı hak tanıyan sa'yi bir vazife bilir;
Çalış çalış ki beka sa'y olursa hakedilir."

Alın da bir küçücük taş, ziya–yı ilme tutun,
Bütün nikâtını evvelce; sonra, kalkın onun
Bakın vücuduna bir hurdebîn alıp, lâkin,
Bu hurdebîn olacak kendi nuru idrakin.
Zemin kadar büyütün; âsüman kadar büyütün.
Hulasa, koskocaman bir cihan kadar büyütün;
Görürsünüz ki: O bir damlacık vücuduyla,
Katılmak isteyerek durmayıp giden seyle,
Önünde azmine hâil ne varsa, hep aşıyor.
Demek ki: Şimdi bu taş canla, başla uğraşıyor,
"Bütün avalimi lebriz eden mesaîye,
Benim de sa'yim olunmak gerek ilâve..." diye.
Bu seng-pâreyi siz. şimdi görmeyin nâçiz,..

O, bir vücud-u muazzam; o, bir cihân-ı veciz.;
Ki -encümüyle, şümûsiyle, âsümânıyle,
Tevâbi'iyle, sehâbiyye'siyle- ayniyle,
Bizim şu bildiğimiz, kâinatı gösteriyor!
Hayal o manzaranın dehşetinden ürperiyor:
Birer kabiledir eczâ-yı ferdi; zerrâtı
Sırayla ailelerdir; alın zureyrâtı:
Görünmemekle beraber yığın yığın efrâd.
Demek, o, sine-i eb'âdı inleten feryâd;
O, her taraftaki aheng-i sa'y-i gulgule-hîz;
O gîrûdâr-ı umûmi... Bakılsa en nâçiz
Taşın nâzik-ı vücudunda mündemiç... Hayret!
Bu seng-i camidin ecza-yı ferdi bir vahdet,
Bir imtizac-ı müebbedle eyliyor deverân,
Ki her tekâsüfü mahsûl-ü sa'yinin o zaman,
Temessül etmede birçok kuvâ-yı gâlibeye:
Ya inkılâb ediyor hey'etiyle cazibeye;
Ya başka türlü hüviyyet alıp ziya oluyor;
Ya reng-i şu'le-i berkinde rû-nümâ oluyor;
Ya bir harâret-i seyyâle eyliyor te'sîs;
Ya ihtizaz ediyor mevce mevce mıknatıs.

Aceb, nümûne–i ekvân olan bu, zaten ufak
Vücudu nâ-mütenâhî küçültecek olsak?
Küçüldü farz edelim, oldu akıbet zerre...
Görün, şu zerreyi tedkik edin de bir kerre.
Nasıl hurûş ile kalbinde eyliyor daraban,
Avâlimiyle beraber şümûs-u bî-pâyan!
Semalarında uçan aynı muttarid ahenk;
Denizlerinde gezen aynı sa'y-i rengârenk.
Bakın ki: Zerre de bir hiç olan vücuduyle.
Muvaffak olmadadır kâinatı temsile;
Görün ki: Zerreyi etmektedir cihan tanzîr.
Fakat bu bahr-i serâir ki mümteni takdir,
Güneşte, gölgede, her yer de cûşa geldikçe,
Atar kenara şu yüksek meali bir mevce:

"Bekayı hak tanıyan sa'yi bir vazife bilir;
Çalış çalış ki, beka sa'y olursa hakedilir."

Görün kuvâ–yı tabiatte sa'y–i mu'tadı:
Çalışmasaydı hararet, mevâsim olmazdı.
O, bir zaman azalıp, sonra bir zaman çoğalıp;
Buhar eder suyu, teksif eder buharı alıp.
Ziya durur mu ya? Zulmetle dâima yarışır...
Ne varsa hasılı... Toprak, deniz, bütün çalışır.
Tesa'udâtı buharın bulut yığar havaya,
Teressübâtı sehâbın nehir yayar ovaya.
Zemin semâya alev püskürür içinden tâ;
Mukabilinde sağar yıldırım, zemine sema.
Duyup hurûşunu cevvin hurûş eder enhâr;
Köpük saçar bunu gördükçe bâd-ı velvele-dâr!
Nedir bu gökteki sesler? Nedir bu yerdeki cûş?
Evet, kuvâ-yı tabiiyyenin bu dûşa-dûş
Mücâhedâtı ki bir bî-nihâye silsiledir,
Tezâhumuyle yerin sinesinde, yükseltir,
Hayatın ismini te'bîde bir büyük timsâl,
Ki cephesinde tecellî eder durur şu meal:

"Bekayı hak tanıyan sa'yi bir vazife bilir;
Çalış çalış ki beka sa'y olursa hakedilir."

Zevil–hayata bakın... Koşmuyor mu hakk–ı hayat
Peşinde cümle nebatat, cümle hayvanat?
Müessirât-ı tabîatle dâim uğraşarak;
Bütün cihan gibi onlar da istiyor yaşamak.
Avâmilin kimi te'yîd eder bekalarını;
Hücum eder kimi ta'cîl için fenalarını.
Zavallılar, hani, biran içinde bin kerre,
Kaçıp ikinci takımdan koşar birincilere.
Hayatı hak tanıyanlar yorulmuyor... Heyhat!
Sükûn nedir, onu görmüş müdür ki uzviyyât?

Bu kâr-zâra düşen hangi ferd-i uzvi ki,
Kımıldamaz, onu çiğner geçer hemen öteki.
Bu intiharı fakat nerden ihtiyar edecek?
İlerleyip duruyor işte hiç kesilmiyerek,
–Ezelde ruhuna mevdû-i dest-i fıtrat olan-
Güzide bir emelin arkasında koşmaktan.
Değil visali, ki bir gayedir hayatı için,
Hayal-i vaslı da câzib o nâzenin emelin!
Bu gayenin, bu hayalin ümîd-i idraki,
Dolaştırır gece gündüz o rûh-u çâlâkı.
Zemini kendine hasretmek isteyip çalışır;
Şu var ki başka emeller de ansızın karışır.
Tezâhum etti mi âmâli birçok efradın;
Kesilmez arkası artık cihâd-ı mu'tadın!
Bu harp işinde kazanmaktadır çalışmış olan;
Çalışmayıp oturandır gebertilen, boğulan.
Nedir muradı, bilinmez, fakat Hakîm-i Ezel,
Cihanı ma'reke halk eylemiş, hayatı cedel.
Kimin kolunda mesâi denen vefalı silâh
Görülmüyorsa, ümid etmesin sonunda felâh.
Gerek hücuma geçilsin, gerek müdâfaaya;
Müsellâh olmalı mutlak giren münâzaaya.
Fakat cidâl-i hayatın bütün bu gulgulesi;
Kalanların acı, ölmüşlerin acıklı sesi;
Zaman zaman göğe yaprak nisâr eden eşcâr;
Zemin zemin yere kaliçeler yayan ezhâr;
Bahara karşı tuyûrun garîb nevhaları;
Şikâr önünde, vuhûşun mehib sayhaları;
Bedâyi'iyle bahârân, şedâidiyle hazân,
Bu şi'r-i hilkati inşâd eder durur her ân:

"Bekayı hak tanıyan sa'yi bir vazife bilir;
Çalış çalış ki beka sa'y olursa hakedilir."

Değil mi ceng–i hayatın zebûnu âdem de?
Mücahedeyle yaşar çaresiz bu âlemde.
Evet, mücahede mahsûlüdür hayat-ı beşer,
O olmadıkça ne efrâd olur, ne aileler.
Görün birer birer efradı: Muttasıl çalışır;
Bakın ki aileler durmayıp nasıl çalışır.
Alın sırayla cemaâti, sonra akvâmı;
Aceb cidâl-i maişetten ayrılan var mı?
Nizâm-ı kevne nigehbân o sermedi kanun,
Bütün cihanı tutarken tahakkümünde zebun,
Garib olur beşeriyyet çıkarsa müstesna.
Hayır! Adalet-i fıtratta yoktur istisna.
Hayata hakkı olan kimdir anlıyor, görüyor:
Çalışmayanları bir bir eliyle öldürüyor!
Bekayı gaye sayanlar koşup ilerlemede;
Yolunda zahmeti rahmet bilip müzâhamede.
Terakkiyatını milletlerin gören, heyhat,
Zaman içinde zaman etse, haklıdır isbat.

Bakın mücâhid olan Garb'a şimdi bir kerre:
Havaya hükmediyor kani olmuyor da yere.
Dönün de âtıl olan Şark'ı seyredin: Ne geri!
Yakında kalmayacak yeryüzünde belki yeri!
Nedir şu bir sürü fenler, nedir bu sanatlar?
Nedir bu ilme tecelli eden hakikatler?
Sefineler ki yarar kıt'a kıt'a deryayı;
Şimendifer ki tarar buk'a buk'a dünyayı;
Şuûn ki berka binip seslenir durur ovada;
Balon ki rûh-u kesîfiyle yükselir havada...
Hülâsa, hepsi bu âsâr-ı dehşet-âkînin,
Bütün tekâsüfüdür toplanan mesâinin.
Aduvve karşı cehennem kusan mehîb efvâh;
Omuzlarında savâik yatan sehâb-ı sipâh;
Uyûn-u hırsa aman vermeyen ridâ-yı medîd:

Kovuklarında yanardağ duran husûn-u hadîd;
Refah içinde ömür sürmeler, meserretler;
Huzûr-u hâtıra makrun büyük saadetler;
Teeyyüd etmiş emeller, nüfuzlar, şanlar;
Küçülmeyen azametler, sürekli ümranlar...
Eder neticede sa'yin tecessümü'nde karar.

Zaman zaman görülen âhiret kılıklı diyar;
Cenazeden o kadar farkı olmayan canlar;
Damarda seyri belirsiz, irinleşen kanlar;
Sürünmeler; geberip gitmeler, rezaletler;
Nasibi girye-i hüsran olan nedametler;
Harab olan azamet, tarumar olan ikbâl;
Sukût-u rûh-u umûmi, sukût-u istiklâl;
Dilencilikle yaşar derbeder hükümetler;
Esaretiyle mübâhi zavallı milletler;
Harabeler, çamur evler, çamurdan insanlar;
Ekilmemiş koca yerler, biçilmiş ormanlar;
Durur sular, dere olmuş helâ-yı câriler;
Isıtmalar, tifolar, türlü mevt-i sâriler;
Hurafeler, üfürükler, düğüm düğüm bağlar;
Mezar mezar dolaşıp hasta baktıran sağlar...
Ataletin o mülevves teressübâtı bütün!

Nümune işte biziz – Görmek isteyen görsün!
Bakın da haline ibret alın şu memleketin!
Nasıldın ey koca millet? Ne oldu akıbetin?
Yabancılar ediyormuş -eder ya- istikrah:
Dilenciler bile senden şereflidir billâh.
Vakarı çoktan unuttun, hayayı kaldırdın;
Mukaddesatı ısırdın, Hüda'ya saldırdın!
Ne hatıratına hürmet, ne ananâtını yâd;
Deden de böyle mi yapmıştı ey sefil evlâd?
Hayatın erzeli olmuş hayat-ı mutadın;

Senin hesabına birçok utansın ecdadın!
Damarlarındaki kan adeta irinleşmiş;
O çıkmak istemeyen can da bir yığın leşmiş!
İade etmenin imkânı yoksa maziyi,
Bu mübtezel yaşayıştan gebermen elbet iyi.
Gebermedik tarafın kalmamış ya pek, zaten...
Sürünmenin o kadar farkı var mı ölmekten?
Sürünmek istediğin şey! Fakat zaman peşini
Bırakmıyor, atacak bir çukur bulup leşini!
Bugün sahîfe-i âlemde sen ki bir lekesin;
Nasıl vücudunu kaldırmasın, neden çeksin?
"İşitmedim" diyemezsin; işittin elbette:
"Tevakkufun yeri yoktur hayat-ı millette."
Sükûn belirdi mi bir milletin hayatında;
Kalır senin gibi zillet, esaret altında.

Nedir bu meskenetin, sen de bir kımıldasana!
Niçin kımıldamıyorsun? Niçin? Ne oldu sana?
Niçin mi?.. "Çünkü bu fâni hayata yok meylin!
Onun neticesidir sa'ye varmıyorsa elin."
Değil mi?.. Ben de inandım! Hüda bilir ki yalan!
Hayata nerde görülmüş senin kadar sarılan?
Zorun: Gebermemek, ancak "ölümlü dünya"da!
Değil hakikati, mevtin hayali rüyada
Dikilse karşına, hiç şüphe yok, ödün patlar!
Düşün: Hayata feda etmedik elinde ne var?
Şeref mi, şan mı, şehâmet mi, din mi, iman mı?
Vatan mı, hiss-i hamiyyet mi, hak mı, vicdan mı?
Mezar mı, türbe mi, ecdadının kemikleri mi?
Salîbi sineye çekmiş mesâcidin biri mi?
Ne kaldı vermediğin bir çürük hayatın için?
Sayılsa âh giden fidyeler necatın için!
Çoluk çocuk kesilirken; kadınlar inlerken;
Zavallılar seni erkek sanır da beklerken;

Hayayı, ırzı ekip yol boyunca, çırçıplak,
Kaçarsın, öyle mi, hey kalp adam sıkılmıyarak!
Değil ki "dön!" diye binlerce yalvaran geride;
Dikildi karsına ecdadının mekâbiri de;
"Yolumda durma kaçarken!" dedin, basıp geçtin!
İşitmedin mi ne söylerdi muhterem ceddin:*
"Zafer ilerdedir oğlum, hücum edip aşarak,
Hudûd-u düşmanı, hiç yoksa, bir mezar almak;
Geçip de ric'ate bin yıl muammer olmaktan
Hayırlıdır..." Ne yaman söz, ne kahraman iman!
Yazık ki sen şu büyük ruhu şerm-sâr ettin:
Bütün mekâbir-i İslâm'ı küfre çiğnettin!
Birer lisan-ı tazallüm uzattı her makber...
Zavallı taşlara lâkin bakan mı var? Ne gezer!
Değil mezardaki na'şın enîn-i tel'îni,
Figânı bunca hayatın çevirmemişti seni!
Meramın: Ölmeyebilmek, fena değil bu karır...
Fakat hayat için elzem hayatı istihkar.
Hayat odur ki: Nihâyet bahası hûn olsun,
Senin hayat-ı sefilin: Bahâ-yı namusun!
Deden ne türlü yaşarmış... Adamsan öyle yaşa:
"Eğer hümâ-yı zafer konmak istemezse başa,
Haram olur sana kuzgun üşürmemek leşine!"
Nasıl, bu sözleri tutmak gelir mi hiç işine?
Mezelletin o kadar yâr-ı canısın ki, yazık
"Ucunda yoksa ölüm" her belâya göğsün açık!

Dilenci mevkii, milletlerin içinde yerin!
Ne zevki var, bana anlat bu ömrü derbederin?
Şimale doğru gidersin: Soğuk bir istikbal,

* Gazi-i muhterem Tiryaki Hasan Paşa rahmetullahi aleyh (Şairin notu).

Tiryaki Hasan Paşa (1530-1611) Kanije Savunması ile meşhurdur. 9 Eylül 1601'de başlayan savaşta Kanije Kalesi'ni yüz bin kişilik Avusturya ordusuna karşı savunmuş ve kaleyi teslim etmemiştir. Sultan Üçüncü Ahmet bu büyük başarıyı vezirlik rütbesi ile taltif etmiştir.

Cenuba niyyet edersin: Açık bir istiskal!
Aman Grey! Bize senden olur olursa meded...
Kuzum Puankare! Bittik... İnâyet et, kerem et!"
Dedikçe sen, dediler karşıdan: "İnâyet ola!"
Dilencilikle siyaset döner mi, hey budala?
Siyasetin kanı: Servet, hayatı: Satvettir,
Zebûn-küş Avrupa bir hak tanır ki: Kuvvettir.
Donanma, ordu yürürken muzafferen ileri,
Üzengi öpmeye hasretti Garb'ın elçileri!
O ihtişamı elinden niçin bıraktın da,
Bugün yatıp duruyorsun ayaklar altında?
"Kadermiş!" Öyle mi? Hâşâ, bu söz değil doğru:
Belânı istedin, Allah da verdi... Doğrusu bu.
Talep nasılsa, tabiî, netice öyle çıkar,
Meşiyyetin sana zulmetmek ihtimâli mi var?
"Çalış!" dedikçe Şeriat, çalışmadın, durdun,
Onun hesabına birçok hurafe uydurdun!
Sonunda bir de "tevekkül" sokuşturup araya,
Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya!

Bırak çalışmayı, emr et oturduğun yerden,
Yorulma, öyle ya, Mevlâ ecîr-i hâsın iken!
Yazıp sabahleyin evden çıkarken işlerini,
Birer birer oku tekmil edince defterini;
Bütün o işleri Rabbim görür: Vazifesidir...
Yükün hafifledi... Sen şimdi doğru kahveye gir!
Çoluk çocuk sürünürmüş sonunda aç kalarak...
Hüda vekîl-i umûrun değil mi? Keyfine bak!
Onun hazîne-i in'âmı kendi veznendir!
Havale et ne kadar masraf n olursa...Verir!
Silâhı kullanan Allah, hududu bekleyen O;
Levazımın bitivermiş, değil mi? Ekleyen O!
Çekip kumandası altında ordu ordu melek;

Senin hesabına küffârı hâk-sâr edecek!
Başın sıkıldı mı, kâfi senin o nazlı sesin:
"Yetiş!" de, kendisi gelsin, ya Hızr'ı göndersin!
Evinde hastalanan varsa, borcudur: Bakacak;
Şifâ hazinesi derhal oluk oluk akacak.
Demek ki: Her şeyin Allah... Yanaşman, ırgadın O;
Çoluk çocuk O'na ait: Lalan, bacın, dadın O;
Vekil-i harcın O; kâhyan, müdîr-i veznen O;
Alış seninse de, mes'ûl olan verişten O:
Denizde cenk olacakmış... Gemin O, kaptanın O;
Ya ordu lâzım imiş... Askerin, kumandanın O;
Köyün yasakçısı; şehrin de baş muhassılı O:
Tabib-i aile, eczacı... Hepsi asılı O.

Ya sen nesin? Mütevekkil! Yutulmaz artık bu!
Biraz da saygı gerektir... Ne saygısızlık bu!
Hüda'yı kendine kul yaptı, kendi oldu Hüda;
Utanmadan da tevekkül diyor bu cürete... Ha?
Yehûd Üzeyr'e, Nasârâ Mesih'e İbnu'llâh
Demekle unsur-u tevhîd olur giderse tebâh;
Senin bu kopkoyu şirkin sığar mı imana?
Tevekkül öyle tahakküm demek mi Yezdan'a?
Kimin hesabına inmiş, düşünmüyor, Kur'ân...
Cenâb-ı Hak çıkacak, sorsalar, muhatab olan!
Bütün evâmire ilân-ı harb eden şu sefih,
Mükellefiyyeti Allah'a eyliyor tevcih!

Görür de hâlini insan, fakat bu derbederin;
Nasıl günahına girmez, tevekkülün, kaderin?
Sarılmadan en ufak bir işinde esbaba,
Muvaffakıyyete imkân bulur musun acaba?
Hamâkatin aşıyor hadd-i itidâli, yeter!
Ekilmeden biçilen tarla nerde var? Göster!
"Kader" senin dediğin yolda Şer'a bühtandır;

Tevekkülün, hele, hüsran içinde hüsrandır.
Kader ferâiz-i imana dahil... Âmenna...
Fakat yok onda senin sapmış olduğun manâ.
Kader: Şeraiti mevcud olup da meydanda,
Zuhura gelmesidir mümkinâtın a'yânda.
Niçin, nasıl geliyormuş... O büsbütün meçhul;
Biz ihtiyarımızın suretindeniz mes'ûl.
Kader nedir, sana düşmez o sırrı istiknâh;
Senin vazifen itaat ne emrederse İlâh.
O, sokmak istediğin, şekle girmesiyle kader;
Bütün evâmiri Şer'in olur bir anda heder!
Neden ya, Hazret-i Hakk'ın Resûl-ü Muhterem'i,
Bu bahsi men ediyor müminine, boş yere mi?
Kader deyince ne anlardı dinle bak Ashâb:

Ebû Ubeyde'ye imdada eylemişti şitâb,
Maiyyetindeki askerle bir zaman Faruk.
–Tereddüt etme sakın, çünkü vaka pek mevsûk-
Tarîk-ı Şam'ı tutup doğru "Surg"a indi Ömer.
Ebû Ubeyde hemen koştu almasıyla haber.
Halife, hazret-i serdara: ' Nerdedir ordu?
Ne yaptınız? Yapacak şey nedir?" deyip sordu.
Ebû Ubeyde: "Veba var!" deyince askerde;
Tevâbiiyle Ömer durdu kalkacak yerde.
"Vebaya karşı gidilmek mi, gitmemek mi iyi?"
Muhâcirîn-i kiramın soruldu hep re'yi.
Bu zümreden kimi: "Maksad mühim, gidilmeli" der:
"Hayır, bu tehlikedir" der, kalan Muhacirler.
Halife böyle muhalif görünce efkârı;
Çağırdı: Aynı tereddüdde buldu Ensâr'ı.
Dağıttı hepsini, lâkin sıkıldı... Artık ona,
Muhâcirîn-i Kureyş'in müsinn olanlarına
Mürâca'at yolu kalmıştı; sordu onlara da.
Bu fırka işte bilâ-kayd-ı ihtilâf arada:

"Vebaya karşı gidilmek hata olur" dediler;
"Yarın dönün!" diye ashâba emri verdi Ömer.
Ale'sseher düzülürken cemâatiyle yola,
Ebû Ubeyde çıkıp: "Yâ Ömer, uğurlar ola!
Firarınız kaderu'llâhtan mıdır şimdi?"
Demez mi, Hazreti Faruk döndü: "Doğru, dedi,
Şu var ki bir kaderu'llâhtan kaçarken biz,
Koşup öbür kaderu'llaha doğru gitmedeyiz.
Zemini otlu da, etrafı taşlı bir derenin
İçinde olsa deven yâ Ebâ Ubeyde, senin;
Tutup da onları yalçın bayırda sektirsen,
Ya öyle yapmayarak otlu semte çektirsen,
Düşün: Kaderle değildir şu yaptığın da nedir?"
Ömer bu sözde iken İbn-i Avf olur zahir,
Hemen rivâyete başlar hadis-i tâûnu*
Ebû Ubeyde tabiî susar duyunca bunu.
Muhâcirîn-i Kureyş'in, kibâr-ı Ashâb'ın,
Şeriat'in koca bir rüknü: İbn-i Hattâb'ın;
Kader denince ne anlardı hepsi, anladın a...
Utanmadan yine kalkışma Hakk'a bühtana.

Tevekkülün, hele, manâsı hiç de öyle değil.
Yazık ki: Beyni örümcekli bir yığın cahil,
Nihâyet oynayarak dine en rezil oyunu,
Getirdiler, ne yapıp yaptılar, bu hale onu!
Yazık ki: Çehre-i memsûha döndü çehre-i din;
Bugün kuşatmada İslâm'ı bir nazar: Nefrin.
Tevekkül inmek için tâ bu şekl-i mübtezele,
Nasıl uyuttunuz efkârı, bilsem, ey hazele?
Nasıl durur aceb alnında şer-i masumun,
Bu simsiyah izi hâlâ o levs-i meş'ûmun?
Tevekkül öyle yaman bir şiâr-ı imandı,

* "Veba olan yere girmeyin, veba olan yerden çıkmayın" (Şairin notu).
Bu hadis-i şerifi Akif Arapça aslı ile veriyor, biz burada anlamı ile yetindik..

Ki kahraman-ı fezâil denilse şayandı.
Yazık ki: Ruhuna zerk ettiler de meskeneti;
Cüzama döndü, harâb etti gitti memleketi!
Tevekkül olmasa kalmaz faziletin nâmı...
Getir hayaline bir kerre Sadr-ı İslâm'ı:
O bî-nihâye füyûzun yarım asırlık bir
Zaman içinde tecellîsi hangi sayededir?
Bu müddetin ne ki akvama nisbeten hükmü,
Bir inkılâba yetişsin?.. Bu hiç görülmüş mü?
Zaman içinde zaman tayy olunmak imkânı
Görülmedikçe tahayyür bırakmaz insanı!
Zalâm-ı şirki yarıp fışkırınca din-i mübîn,
Yayıldı sine-i Bathâ'ya bir hayat-ı nevîn.
Bu inkılâbı henüz, ruhu duymadan Garb'ın,
Kuşattı satveti dünyayı bir avuç Arab'ın!
Dayandı bir ucu tâ Sedd-i Çin'e; diğer ucu,
Aşıp bulut gibi, binlerle yükselen burcu,
Uzandı ansızın İspanya'nın eteklerine.
Hicaz'ı Çin'i düşün nerde? Nerdedir Pirene!
Nedir bu harikanın sırrı? Hep tevekküldür:
Ki itimâd-ı zaferden gelen tahammüldür.
Tevekkül olmayan görsün yürekte azme refik!
Durur mu şevkine pervane olmadan tevfik?
Cenabı Hak ne diyor bak, Resûl-ü Ekrem'ine:
"Bütün serâiri kalbin ihata etse, yine
Danış sahabene dünyaya ait işler için;
Rahim ol onlara... Sen, çünkü, rûh-u rahmetsin.
Hata ederseler aldırma, affet, ihsan et;
Sonunda hepsi için iltimâs-ı gufran et.
Verip kararı da azm eyledin mi... Durmayarak.
Cenabı Hakk'a tevekkül edip yol almaya bak."*

* Onları bağışla, bağışlanmalarını dile ve yapılacak işlerde onların görüşlerini al. Sonra bir kere karar verdin mi, artık Allah'a dayan" (Şairin notu).

Al-i İmran Suresi'nin 159. âyetini Akif, arapça aslı ile veriyor. Biz burada anlam olarak veriyoruz.

Demek ki: Azme sarılmak gerek mebâdîde;
Yanında bir de tevekkül o azmi te'yîde.
Hülâsa, azm ile memûr olursa Peygamber;
Senin hesabına artık, düşün de bul, ne düşer!
Şeriat'in ikidir en muazzam erkânı;
Kimin ki öyle müzebzeb değildir imanı;
Ayırmaz onları, bir addedip tevessül eder...
Açıkça söyleyelim: Azm eder, tevekkül eder.
Ne din kalır, ne de dünya bu anlaşılmazsa...
Hem anlayın bunu artık, hem anlatın nâsa.
Bu anlaşılmalı... Yahut uzat bacaklarını,
Pamuklu şilteyi buldun mu, anma hiç yarını!
Ne olsa, pufla yataktan açılma tek bir adım;
İçin sıkıldı mı, gelsin boğuk boğuk "Bakalım
Cenabı Hak ne yapar?" virdi, yorgan altından!
Cenabı Hak ne yapar, bilmiyor musun o zaman:
Araştırır "Bakalım bir, kulum ne yaptı?" diye...
Kıvır da şilteyi öyleyse bak ilerlemeye.

Senin şu hâlini Sadi ne hoş hikâye eder...
İşittiğin olacaktır ya... Neyse, dinleyiver:
Kalenderin biri köyden sabahleyin fırlar,
Arar nasibini; avdette kırda akşamlar
Fakat güneş batarak ortalık karardıkça
Görür ki: Yerde yatılmaz, hemen çıkar ağaca.
Herif ağaçta iken bir iniltidir, işitir...
Bakar ki: Bir kötürüm tilkinin yanık sesidir.
Zavallı, pösteki olmuş, bacak yok işleyecek;
Boğazsa işlemek ister... Ne yapsın... İnleyecek!
Biraz geçince, kavi dişlerinde bir ceylân,
İner yakındaki vadiye karşıdan arslan.
Yukarda çıkmaz, olur, şimdi, yolcunun nefesi;
Tabiatiyle durur hastanın da inlemesi!
Yeyip şikârını arslan, dalınca ormanına;

Sürüklenir, yanaşır tilki sofranın yanına;
Doyar efendisinin artığıyla, sonra yatar.
Herif düşünmeye başlar eder de hale nazar:
"Cenabı Hak ne kadar merhametli, görmeli ki:
Açım! Demekle amel-mânde bir topal tilki,
Ayağına gönderiyor rızkın en mükemmelini...
O halde çekmeli insan çalışmadan elini,
Değer mi koşmaya akşam sabah, yalan dünya?
Dolaşmayan dolaşandan akıllı... Gördün ya:
Horul horul uyuyor kahpe tilki senden tok!
Tevekkül etmeli öyleyse şimdiden tezi yok.
Yazık bu âna kadar çektiğim sıkıntılara...."

Sabah olunca, herif dağ başında bir mağara
Tasarlayıp, ebedî itikâfa niyyet eder.
Birinci gün bakınır. Yok ne bir gelir ne gider!
İkinci gün basar açlık, erir erir süzülür;
Üçüncü gün uyuşur bir sinek olur büzülür.
Ölüm mü uyku mu, her neyse akıbet uzanır;
Fakat işittiği bir sesle silkinir, uyanır:
"Dolaş da yırtıcı arslan kesil behey miskin!
Niçin yatıp, kötürüm tilki olmak istersin?
Elin kolun tutuyorken çalış, kazanmaya bak,
Ki artığınla geçinsin senin de bir yatalak."

Ömer, tevekkülü elbet bilirdi bizden iyi...
Ne yaptı "Biz mütevekkilleriz" diyen kümeyi?
Dağıttı, kamçıya kuvvet, "Gidin, ekin!" diyerek.
Demek tevekkül eden, önce mutlaka ekecek;
Demek tevekküle pek sığmıyormuş, anladın a,
Sinek düşer gibi düşmek şunun bunun kabına.
Bakın ne hale getirmiş ki cehlimiz dini:
Hurafeler bürümüş en temiz, menâbiini.
Değil hakâikı Şer'in, bugün bedîhiyyât

Bilâ-münâkaşa ikrar olunmuyor... Heyhat!
Kitab'ı, Sünnet'i, İcmâ'ı kaldırıp attık;
Havâssı maskara yaptık, avamı aldattık.
Yıkıp Şeriat'i, bambaşka bir bina kurduk;
Nebi'ye atfile binlerce herze uydurduk!
O hali buldu ki cür'et: "Yecûzu fı't-tergîb..."*
Karar-ı erzeli fetva kesildi... Hem ne garîb,
Hadisi vaz' ediyorken sevab uman bile var!
Sevabı var mı imiş, bir zaman gelir, anlar!
Cihanı titretiyorken nidâ-yı "Men kezebe..."**
İşitmiyor mu, nedir, bir bakın şu bî-edebe:
Lisan-ı pâk-i Nebi'den yalanlar uyduruyor;
Sıkılmadan da "sevâb işledim" deyip duruyor!
Düşünmedin mi girerken şeriatin kanına?
Cinâyetin kalacak zanneder misin yanına?
Sevap ümid ediyor ha! Deyin ki namerde:
"Sevabı sen göreceksin huzûr-u mahşerde!
Tepende gezdirecek ra'd-ı intikamını Hak,
Ki yıldırımları beyninde kaynayıp duracak.
Yakandan inmeyecek dest-i kahrı hüsranın...
Nasıl iner ki, önünden kaçıp da nîrânın,
Civar-ı nur-u nübüvvette mültecâ bulsan;
Bu türlü kurtuluş imkânı yok ya... Kurtulsan;
Şu izdihamın elinde -ki belki bir milyar
Nüfus-u hasiredir- kaçmak ihtimali mi var?
Bugün fesadına kurban olan zavallıların
Vebali boynuna yüklenmesin mi yoksa, yarın?
Kolay mı ümmeti idlâl edip sefil etmek?
Kolay mı dini hurâfât içinde inletmek?
Niçin kitâb-ı İlâhî'yi pâyimâl ettin?
Niçin şeriati murdar elinle kirlettin?

* İbadete teşvik maksadıyla olursa hadis uydurmak caizdir mânasında.... (Şairin notu).
** "Kim benim ağzımdan bile bile hadis uydurursa varacağı yer cehennemdir" mealindeki hadisi şerif (Şairin notu).

Çıkıp tepinmeye yok muydu başka bir saha?
Nedir bu salladığın çifte, Kâbetullah'a?
Herif! Şu millet-i masûme'den ne isterdin,
Ki doğru yol diye tuttun, dalâli gösterdin!"

Zavallı çırpınıyor boyladıkça hüsranı...
Kenara kaçmaya olsaydı bari dermanı.
Yazık ki çıkmak ümidiyle kalkarak ayağa,
Kımıldadıkça gömülmekte büsbütün batağa!
Zaman zaman bakıp etrafa diş gıcırdattı;
Muhiti çünkü yürürken o muttasıl battı!
Fakat bugün acınır bir nazarla bakmakta:
Omuzda çünkü batak şimdi, cansa gırtlakta.
Henüz, gömülmedi biçarenin cılız, boyunu;
Koşup halâs ediniz, bari son deminde onu.
Fakat, halâsı için en emin tariki tutun;
Şu pis bataklığı bir kerre mahvedin, kurutun.
Kolay değil bu da, lâkin, büyük vukuf ister;
Düşünce yoksulu, zıpçıktı müctehidler eğer,
Dalarsalar o rezil içtihada bermutâd;
Olur zavallının atisi büsbütün berbad!

Sakırgadan daha iğrenç öbek öbek türüdü,
Vücud-u milleti son günler öyle bir bürüdü:
Ki davranıp o tufeylâtı ansızın koğacak
Olursa kurtulacak belki... Yoksa, bit boğacak!
Eğer vücudunu bir parçacık gözetseydin;
Eğer teharet-i vicdana dikkat etseydin;
Bu hale gelmeye kalmazdı orta yerde sebep.
Batak da, bit de o murdar ataletinden hep!

Zavallı milletin idraki tarumar olalı:
Muhit-i ilme giren yok, diyâr-ı fen kapalı;
Sanayiin adı batmış, ticaret öylesine,
Ziraat olsa da... Âdem nebi usûlü yine!

Hülâsa, hepsi çalışmak, yorulmak istiyecek.
Fakat çalışmak için önce şart olan: İstek.
O yoksa, hangi vesileyle biz ilerleyelim?
Sıkıntısız mütefennin, üzüntüsüz âlim,
Ne tatlı şey! Buna bir çare yok mu? Hah! Bulduk:
Tokatlıyan'da yarın, toplanır beş altı kopuk,
Birer kadeh biradan sonra davranır erken,
Omuzlayıp kırarız bâb-ı içtihadı hemen.
Kırılmadan açılır şey değil, kilid müthiş!
Gelin, omuzlayalım... Bir omuzlamaktadır iş.
Cesaretin medenî şekli işte böyle olur;
Uzun düşünmeye gelmez, kararımız bozulur.
Süveyş'i yardı herif... Akdeniz'le Şap denizi
Bitişti. Öyle ya, bizler de kendi fikrimizi
Çıkarmış olsak eğer, şimdi kuvveden fi'le,
Kucaklaşır medeniyyetle din tamamiyle.
Süveyş'in ağzına heykel nasıl dikilmişse,
Bekâ-yı nâmını te'yîd için "de Lesseps"e;
Bizim de hakkımız, elbette, içtihadı yaran
Kanal boyunca birer heykel istemek o zaman!

Bakın ne günlere kaldık: Ya beş, ya altı kopuk,
Yamaklarıyla beraber ki hepsi kılkuyruk.
Utanmadan çıkıyor, içtihada kalkışıyor!
Bu hale karşı tahammül hakikaten pek zor.
Harîmi şer'-i mübînin ahır değil... Oradan
Çekil de kendine bir saha bul, behey nadan!
Kilitli bir kapı var orta yerde anlasana:
Harem-sarây-ı Şeriat değil dalan dalana.
Nasıl ki her kapının ayrı bir anahtarı var,
Onun da var. Bunu idrak eder birinci nazar.
Nedir mi? Anlatayım: Sizde olmayan irfan.
Biraz, haya edin öyleyse şaklabanlıktan!
Kilitlidir kapı "ümmî duhât" için, amma
Kıyâm-ı haşre kadar ictihâd eder "ulemâ".
Evet, şerâiti mevcud olunca insanda;

Ne kaldı men edecek içtihadı, meydanda?
İle'l-ebed yetişir müctehit bu ümmetten;
Şu var ki: Çıkmalı ferdâ-yı nûra zulmetten.
Kıyâs-ı fâside bir kerre eyleyin dikkat:
Süveyş'i açtı herif... Doğru... Neyle açtı fakat?
Omuzlamakla mı? Heyhat! Öyle bir fenle,
Ki bir ömür telef olmuş o fenni tahsile.
Düşünmüyor bu kopuklar ki: müctehid geçinen,
Zamanının olacak muktedâsı irfânen.
Kitab'ı, Sünneti, İcmâ'ı sağlam anlayacak;
Hilâfı yoklayacak, ihtiyâcı kollayacak.
Ne içtihadı yapar, yoksa bir alay -zımmi
–Kadar nasibe-i fikhîsi olmayan- ümmi?
Kuzum, eşek nalı yapsan: Bir usta çingenenin
Yanında, uğraşacaksın, başında mengenenin.
Peki! Liyâkat-i fitrîsi âdemin sade,
Kifâyet eylemiyorken bu en hasis işde,
Ya ictihada nasıl kalkıyor bu sersemler?
O içtihada ki: Dünya kadar ulûm ister!
Sokarsa burnunu herkes düşünmeden her işe;
Kalır selâmet-i milliyyemiz öbür gelişe!
Neden vezâifi taksime hiç yanaşmıyoruz.?
Olursa bir kişinin koltuğunda on karpuz,
Öbür gelişte de mümkün değil selâmetimiz!
Yazık, yazık ki, bu yüzden bütün felâketimiz..
İşin reculleri kimlerse çıksın orta yere;
Ne var ne yok, bilelim, hiç değilse bir kerre.
Sabahleyin mütefelsif, ikindi üstü fakîh
Sular karardı mı pek yosma bir edîb-i nezih;
Yarın müverrih; öbür gün siyasetin kurdu;
Bakarsın: Ertesi gün ictihâda pey vurdu....
Hülâsa bukalemun fıtratında züppelerin
Elinde maskara olduk... Deyin de hükmü verin!

Fakat bu maskaralıklar devam edip gitmez.;
"Adam, benim neme lâzım!" demekle iş bitmez..
Tecellüd eylemesinden yılıp da zındıkın,
Ağırca alması, bir fitnedir ki, sıddîkın:
Cenabı Hakk'a sığınmış o heybetiyle, Ömer*
Emin olun, bizi me'yus eden felâketler,
Vazife hissine bigânelik belâsı bütün:
Küçük, büyük "ne vazifem!" desin de iş yürütün!
O hale geldi ki millet vazifesizlikten:
Vazife hissi de kâfi değil, bugün cidden.
Evet, onun daha fevkinde ihtiyaç artık...
O ihtiyâç ise: Milletçe bir fedâkârlık...

Şu fikrasıyla, hakikat, Cenab–ı Mevlânâ,
Nigâh-ı ibrete açmış cihan kadar manâ:
"Delik deşik evinin, bir zavallı hâne-harap,
Görürde halini, her gün eder şu yolda hitap:
"Yıkılma hû! Beni evvelce etmeden agâh;
Çoluk çocuk biteriz sonra hep, maâzallâh!"
Bu hasbıhal ile yıllar gelir, geçer... Derken,
Gelir bakar ki bir akşam: O âşiyân-ı kühen
Yıkılmış, altına almış zavallı aileyi!
Görünce karşıdan âdemceğiz bu hâileyi,
Yığınla taş kesilen yurdunun harabesine
Döner de der ki: "Meğer aldanırmışım, desene!
Ne oldu bunca niyazım, ey âşinâ-yı kadîm?
Çocuklarım olacakken ben oldum isteyelim!
Sakın yıkılma, haber vermeden demez miydim?
Bu muydu senden, a zâlim, bu muydu ümmidim,
Hukuku, ahdi gözetmek nedir, sakın bilme!
Yazık, yazık sana sarf ettiğim emeklerime...."
O taş yığınları bir hatifî lisan olarak;
Zavallı âdeme der: "Haksız, infiali bırak!

* Hz. Ömer der ki; "İnançsızların atılganlığından ve inananların gevşekliğinden Allah'a sığınırım (Şairin notu). Akif, Hz. Ömer'in bu anlamlı sözünü Arapça aslı ile veriyor. Biz burada anlam olarak verdik.

Geçip de karşıma feryâd eder misin şimdi?
Haber mi vermedim, amma kulak veren kimdi!
Duvarlarımda yarık sandığın ağızlardan,
Birer zebân-ı tezallüm uzattım, ey nadan!
Fakat çamurla kapardın da her gün ağzımı sen,
Ziyade söyleyemezdim susardım artık ben....”

Hikâye halimizin aynıdır, değil mi? Evet!
Şu farkı var yalınız: Bizde yok değil kuvvet.
Yığın yığın sakatâtıyle geçmiş edvârın,
Yıkılmış olsa da bir hayli kısmı divârın,
Bina-yı milleti ilâ eden temel sağlam.
Demek ki kurtuluruz biz bugün olursak adam.
Onun da çaresi elbirliğiyle gayrettir.
Çalışmanın o kadar feyzi var ki: Hayrettir!
Hezimetin sonu ölmek değildir elbette.
Düşenler oldu zamanıyle aynı akıbete;
Fakat bugün yaşıyorlar, hem eskisinden iyi:

Nasılsa gâib edip kamilen muharebeyi,
Esaret altına girmişti bir büyük millet.
Zevi’lukûl arasından seçilme bir heyet
Düşündü: Milleti ilâya çare hangisidir?
Döküldü ortaya ârâ-yı encümen bir bir:
Siyaseten kimi kurtarmak istemiş kalanı;
Demiş ki diğeri: “Asker halâs eder vatanı”
O der: “Donanmaya vardır bugün eşedd-i lüzum.”
Bu der: “Hayır, daha ehemdir iktisâb-ı ulûm.”
Kiminde sanata rağbet, kiminde nakde heves;
Hülâsa, her kafadan başka başka çıkmış ses.
Bir ihtiyar yalınız, dinleyip bidâyette;
“Mahalle mektebi lâzım!” demiş, nihâyette.
Zavallının sözü pek anlaşılmamış ilkin:
“Bunak!” diyen bile olmuş düşünmeden; lâkin,

Herif, bu söz ne demektir, güzelce şerh etmiş;
Deminki lâfları pek vâkıfâne cerh etmiş.

Sonunda: "Kuvvetimiz, şüphesiz, ilerlemeli;
Fakat düşünmeli her şeyde önceden temeli.
Teammüm etmesi lâzım maarifin mutlak:
Okur yazarsa ahali, ne var yapılmayacak?
Donanma, ordu birer ihtiyâc-ı mübrimdir,
O ihtiyâcı, fakat, öğreten muallimdir!"
Deyip karârını vermiş ki, aynen icraya,
Konunca ortaya çıkmış, bugünkü Almanya.

"Sedan'da orduyu teslim eden Fransızlar,
–Ki her zaman o vukuatı yâd edip sızlar-
Ne der, bilir misiniz? Hem de öyledir inanın:
"Muallim ordusudur harbeden Prusyalı'nın;
Muallim ordusu, lâkin, asıl muzaffer olan!"
Bu sözden almalıdır, hiç değilse, ibret alan.
–Ne çare! İbrete hâlâ heveslidir çoğumuz;
Yetişmemiş gibi dünyaya ibret olduğumuz!-
Şu cehlimizle musibet mi kaldı uğramadık?
Mahalle mektebi lâzım, düşünmeyin artık!
Mahalle mektebi olsaydı bizde vaktiyle;
Ya uğrasaydı kalanlar güzelce ta'dile;
Yarım pabuçla gezen, donsuz üç buçuk zibidi,
Bir Arnavutluk'u isyana kaldırır mı idi?
Bugün ânâsır-ı İslâm'ı bir denî cereyan
Sürüklüyor ki: Bakın nerden eyliyor nebean.
Felâketin başı, hiç şüphe yok, cehaletimiz;
Bu derde çare bulunmaz, -ne olsa- mektepsiz..
Ne Kürt elifbeyi sökmüş, ne Türk okur ne Arap;
Ne Çerkes'in, ne Laz'ın var bakın, elinde kitap!
Hülâsa, milletin efradı bilgiden mahrum.
Unutmayın şunu lâkin: "Zaman: zaman-ı ulûm!"
Zaman zaman-ı ulûm olmasaydı böyle, yine

–Kemâl-i şevk ile madem atılmışız dine-
Okur yazar olacaktık sıyâneten dîni:
Onun maarife vabeste, çünkü te'mîni.
Zavallının yüzü yok cehle, anlaşılmadı mı?
Demek ki atmalıyız, ilme doğru ilk adımı.
Mahalle mektebidir işte en birinci adım;
Fakat bu hatveyi ilkin tasarlamak lâzım.
Muallim ordusu derken, çekirge orduları
Çıkarsa ortaya, artık hesab edin zararı!
"Muallimim" diyen olmak gerektir imanlı;
Edebli, sonra liyakatli, sonra vicdanlı.
Bu dördü olmadan olmaz: Vazife çünkü, büyük;
Atıp da yazmayı bez bağlamakla dünkü hödük;
Ya kalçın altına yüksek topuklu, eğri burun,
Fotin çekip filiz olmakla her zamanki odun;
Hüda rızası için, "ehliyim işin" demesin!
Demiş de olsa, denilsin: "Kuzum, nenin nesisin?
Diyorsanız.: "Yine, hâlâ bu, olmasın mektûp!"
Ne zirzop isteyin artık, ne büsbütün meczûp!
O: Yükletir kocaman bir sığır bulur da yeri;
Bu: Arş'ı ferşi yıkar salladıkça çifteleri!
Bizim çocuklara gelmez, ne öyle çifte giden;
Ne böyle Arş'a kadar çifte sallayan yerden!
Evet ulûmunu asrın şebâba öğretelim;
Mukaddesata fakat, çokça ihtiram edelim.
Eğer hayatını kasdeyliyorsanız, vatanın:
Bakın, anâsır-ı İslâm'ı hangi rabıtanın
Devamı bağlayabilmiş bu müşterek vatana?
Kapılmayın onu ihmal edip salâh umana!
O rabıtayla bu millet bulur bulursa felâh;
O, bir çözüldü mü, her şey biter maâzallâh.
Eğer hayatına kasdeyliyorsanız.... Başka!
Fakat bu mesele, bilmem ki, kaldırır mı şaka?
Hayır, hayat-ı vatandır umûm için gaye;
"Vatan!" deyip giriyor her giren mücahedeye.

Bu “her girenle” tabiî, tutunca it damarı,
Mukaddesata kadar saldıran beş on çomarı,
Hesaba katmayı hiçbir zaman düşünmüyorum:
O tasmasızlara insan demekte mazûrum.
Vatan muhabbeti, millet yolunda bezl-i hayat;
Hülâsa, aile hissiyle cümle hissiyat;
Mukaddesatı için çırpınan yürekte olur.
İçinde leş taşıyan sineden ne hayr umulur?
Vatan felâkete düşmüş... Onun hamiyyet-i cûş
Eder mi zannediyorsun? Herif: Vatan-ber-dûş!
Bulunca kendine bir yer, doyunca kör boğazı,
Kapandı gitti, bakarsın ki, nekbetin ağzı.
Fakat, sen öyle değilsin: Senin yanar ciğerin:
“Vatan!” deyip öleceksin semâda olsa yerin.
Nasıl tahammül eder hür olan esaretine?
Kör olsun ağlamayan, ey vatan, felâketine!

Cemaat, elverir artık, bu uykudan uyanın,
Hüda rızası için, dünkü hâdisâtı anın!
Kımıldamaz yine gelmezsek intibaha bugün,
İkinci uyku ne dehşetli bir ölüm, düşünün!
Ölüm kolay... Diyebilsek sonunda: “Kurtulduk!
Bu intihar öteden, üç yüz elli milyonluk,
Zavallı Âlem-i İslâm için elîm olacak!
Biz olmasak bu kadar hânümân yetim olacak!
Gıcırdamakla beraber serîr-i şevketimiz,
Bu dini kurtaran ancak bizim hükümetimiz..

Tunus’ta, Fas’ta, Cezayir’de, Çin’de, İran’da,
Cava’yla, hıtta-i Hindî’de, belki Afgan’da,
Sibirya, Hiyve, Buhara, Kırım muhitinde,
Yaşarken ehl-i salîbin nüfuzu altında;
Zavallı Âlem-i İslâm eğer salîbe henüz

Sarılmıyorsa, kolundan çeken: Bu kudretiniz..*
Bu kudret** olmasa: Dünya tanassur eyleyecek...
O halde, şimdi bizim hakkımız değil ölmek.
Yetişmiyor mu ki dünya evinde çektiğimiz,
Yarın da yüklenelim âlemin günahını biz?
Hem intihara özenmek ne sermedi hüsran!
Bucak bucak savuşun, müslümansanız bundan.
Hayata karşı nedir, söyleyin, bu yılgınlık?
Reis-i ailenin intiharı: Çılgınlık!
Hükümetin***, o henüz payidar olan arşın
Sükûtu müthiş olur... Düşmesin aman, yapışın!
Nedir bu tefrika yahu! Utanmıyor musunuz?
Geçen fecâyi'e hâlâ inanmıyor musunuz.?
Gömülmek istemeyenler boyunca hüsrana;
Nifakı gömmeli artık mezar-ı nisyâna.
Unuttunuz mu ne korkunç edepsiz olduğunu?
Eşip de geçmişi hortlatmayın şu mel'ûnu!

Demin, huşûa varan bir kıyâm–ı haşyetle,
Huzûr-ı Halik'a durmuştunuz cemaatle.
Yarınca kubbeyi "Allahu ekber!" ikrarı;
Boşandı yerlere Hakk'ın semâ-yı esrarı.
Önümde cûşa gelen safların telâtumunu
Görünce andım o deryaların tezâhumunu:
Ki dalgalar gibi, ummân-ı sermediyyette,
Birer sücûd ile güm-nâm olur nihâyette!
Sufûf ayakta iken, dalgalar ayakta idi;
Hurûş edince hatibin nida-yı tahmîdi:
Serildi yerlere "yekpare" bir cihân-ı hamûş,
Ki imtidâd-ı mekâbirdi, öyle dûşa-dûş!

* Eserin ilk dört baskısında "Hilâfetiniz" biçimindeki ifade, 1924 baskısında "Bu kudretiniz" şekline dönüştürülmüştür. Bu değişikliği Lozan sonrası Türkiye'nin içine girdiği yeni şartlarla açıklamak lâzım gelir.
** Bu ifade yerine 1924 öncesi baskılarda "Hilâfet" kavramının kullanıldığı görülmektedir.
*** "Hükümet"in ifadesi 1924 öncesi baskılarda, "Hilâfetin" biçiminde. 3 Mart 1924'te "Hilâfet ilga edilmiş, meydana gelen havaya bakarak da Mehmet Akif, eserinde bu tür değişikliklere başvurmuştur.

O mevce mevce uzanmış duran hazâirden,
Duyuldu vurduğu binlerce sinenin birden!
Mezarların bu yürekler dayanmaz ahengi;
Yüreklerin de hazin inkisâr-ı yek-rengi;
Getirdi cuşişe ummân-ı sermediyyeti de;
Hitâma erdi nihâyet o sermedi secde:
Zemine ra'şe veren bir derin sada geldi;
Deminki dalgaların, şimdi hepsi yükseldi!

Bu herc ü merc–i ubûdiyyetin tevâlisi;
Sükûtu cebhelerin, sonradan teâlisi,
Namazda hem beni gözyaşlarıyla ağlattı;
Hem öyle ağlanacak bir hakikat anlattı,
Ki dinlemezseniz, elbette mahvolur millet:
Sizin felâketiniz: Tarumar olan "vahdet"
Eğer yürekleriniz, aynı hisle çarparsa;
Eğer o his gibi tek, bir de gayeniz varsa;
Düşer düşer yine kalkarsınız, emin olunuz...
Demek ki birliği temin edince kurtuluruz...
O halde vahdete hâil ne varsa çiğneyiniz...
Bu ayrılık da neden? Bir değil mi her şeyiniz?
Ne fırka herzesi lâzım, ne derd-i kavmiyyet;
Bizim diyanete sığmaz sekiz dokuz millet!
Bütün bu tefrikalar, etsenizdi istiknâh.
Görürdünüz, nereden geldi... Yâ ibâdallâh!
Huzuru Hak'ta nasıl toplu durdunuzdu demin?
Günâhtır, etmeyin artık, ayıptır eylemeyin!
Şu ihtirasa uyup az mı verdiniz kurban?
Şikâk için mi eder, sade kalbiniz daraban?
Neden uhuvvetiniz, böyle münhasır namaza?
Çıkınca avluya herkes niçin boğaz boğaza?
Ne müslümanlığıdır, anlamam ki, yaptığınız?
Çıkar yol olmayacak, korkarım, bu saptığınız!
Görünce fesli, atılmak, tasarlayıp bıçağı;

Görünce şapkalı, sinmek, değiştirip sokağı;
Gönüller ayrı oluş, sineler bir olsa bile...
Nifak alâmeti bunlar, kuzum, tamamiyle:*
Nifaka buğz ediniz, hâlisen li-vechillâh;
Halâs eder sizi ihlâsınızla belki İlâh.
Münafığın sonu gelmez, söner sefil ocağı...
Bugün tüterse henüz, gelmemiş demek ki çağı!
Nedir ki, verdiği yangınla memleket de biter,
Saçak tutuşmadan evvel basılmamışsa eğer.
Yanında yaş da yanar, çaresiz, yanan kurunun...
Diyor Kitâb-ı İlâhî: "O fitneden korunun,
Ki sade sizdeki erbâb-ı zulmü istilâ
Eder de, suçsuz olan kurtulur değil asla...."**
Hesab edin ne kadar bigünahın aktı kanı...
Beş on vatansız için nâra yakmayın vatanı!
Hüda rızası için kaldırın nifakı... Günah!
Alev saçaklara sarsın mı, yâ ibâd-Allah?
Sararsa hangimizin hânümânı kurtulacak?
O bir tutuşmaya görsün, ne od kalır, ne ocak!
Neden beş altı vatansız beş altı kundakçı,
Yığın yığın buluyor arkasında yardakçı?
Niçin hakir oluyor, sonra durmayıp öteden,
"Koşun! diyen, bu cehennem henüz, kıvılcım iken."
Ne intibaha çalışmak, ne itilâya emek;
Cihan yıkılsa bizim halk, uyanmadan gidecek!
Onun kıyamı için Sûr'u beklemek lâzım!
Bu duygusuzluğa bir çare yok mu, Allah'ım?

Zavallı köylüye, ilkin, epeyce sövmüşler;
İşitmemiş... Bu sefer bir odunla dövmüşler.

* "Kendi aralarında çekişmeleri şiddetlidir. Sen onları toplu sanırsın, oysa kalpleri dağınıktır." (Şairin notu). Haşr Suresi, 14. ayetin bir bölümü.
** "Ve öyle bir fitneden sakının ki, içinizden yalnız zulmedenlere dokunmakla kalmaz." (Şairin notu). Enfal Suresi 24. ayetin bir kısmı.

Birer davul kadar olmuş da budlarındaki şiş,
"Davul çalınmada, zannım, aşağıki evde!" demiş.
İnince, derken, odunlar budur, deyip beyni,
"Davul bizim eve gelmiş!" demiş sonunda, hani?
Bizim de hâlimiz, aynıyle köylünün hâli!
Harîm-i Şer'-i mübinin, zemin-i İslâm'ın,
Birer birer yıkılırken husûn-u iclâli;
Yerinden oynadı yerler de, bizler eyyamın
Tekallübâtına bîgâneyiz hayal ettik,
Kımıldamaksızın imanı küfre çiğnettik!
Kımıldamak yine yok bizde cebr-i mâfâta;
Kim uğramıştı, unuttuk, geçen beliyyâta!

Bizim muhiti, bizim halkı seyredince nazar;
Görür ki: Beyni bozulmuş yığın yığın kafa var.
Düşünceler mütehâliftir istikamette;
Şu var ki, hepsi nihâyet bulur sakâmette!

Birinci zümreyi teşkil eden zavallı avam,
Bıraksalar edecek tatlı uykusunda devam.
Bugün nasibini yerleştirince kursağına;
"Yarın" nedir? Onu bilmez, yatar dönüp sağına.
Yıkılsa arş-ı hükümet*, tıkılsa kabre vatan,
Vazifesinde değil: Çünkü "hepsi Allah'tan!"
Ne hükmü var ki esasen yalancı dünyanın?
Ölürse, yan gelecek cennetinde Mevlâ'nın.
Fena kuruntu değil! Ben derim, sorulsa bana:
"Kabul ederse cehennem ne mutlu, amca, sana!"

İkinci zümreyi teşkil eden cemaat ise,
Hayata küskün olandır ki: Saplanıp ye'se.
"Selâmetin yolu yoktur... Ne yapsalar boşuna!"
Demiş de hırkayı çekmiş bütün bütün başına.

* Aslı "arş-ı hilâfet" olan bu ifade, eserin 1924 baskısında değişikliğe uğramıştır.

Bu türlü bir hareket mahz-ı küfr olur; zira:
Taleble âmir olurken bir âyetinde Hüda;
Buyurdu: "Kesmeyiniz, rûh-u rahmetimden ümid;
Ki müşrikîn olur ancak o nefhadan nevmîd."
Bu bir; ikincisi: Ye'sin ne olsa esbabı,
Onun atâlet-i külliyyedir ki icabı,
Teressübâtını etmiştik önceden tahlil.
Üçüncü zümreyi kimlerdir eyleyen teşkil?
Evet, şebâb-ı münevver denen şu nesl-i sefih.
–Fakat nezihini borcumdur eylemek tenzîh-
Bu züppeler acaba hangi cinsin efradı?
Kadın desen, geliyor arkasından erkek adı;
Hayır kadın değil, erkek desen nedir o kılık?
Demet demetken o saçlar, ne muhtasar o bıyık?
Sadası baykuşa benzer, hırâmı saksağana;
Hülâsa, zübbe demiştim ya, artık anlayana!
Fakat bu kukla herif bir büyük seciyye taşır.
Ki haddim olmıyarak, "aferin!" desem yaraşır.
Nedir mi? Anlatayım: Öyle bir metaneti var
Ki en savulmayacak ye'si tek birayla savar.
Sinirlerinde teessür denen fenalık yok,
Tabiatında utanmakla aşinalık yok.
Bilirsiniz hani, insanda bir damar varmış,
Ki yüzsüz olmak için mutlaka o çatlarmış,
Nasılsa "Rabbim utandırmasın!" duası alan,
Bu arsızın o damar zaten eksik alnından!
Cebinde gördü mü üç tane çil kuruş, nazlım,
Tokatlıyan'da satar mutlaka, gider de çalım.
Eğer dolandırabilmişse istenen parayı;
Görür mahalleli tâ karnavalda maskarayı!
Beyoğlu'nun o mülevves muhit-i fahişine
Dalar gider, takılıp bir sefilenin peşine.
"Haya, edeb gibi sözler rüsûm-i fasidedir;
Vatanla aile, hatta, kuyûd-i zaidedir."

Diyor da hepsine birden kuduzca saldırıyor...
"Ayıp değil mi?" demişsin... Aceb kim aldırıyor
Namaz, oruç gibi şeylerle yok alış verişi;
Mukaddesat ile eğlenmek en birinci işi.
Duyarsanız "kara kuvvet" bilin ki: imandır.
"Kitab-ı köhne"de -hâşâ- Kitâb-ı Yezdan'dır.
Üşenmeden ona Kur'ân'ı anlatırsan eğer,
Şu ezberindeki esmayı muttasıl geveler:
"Kurûn-u mâziyeden kalma cansız evrâdı
Çekerse, doğru mu yirminci asrın evlâdı?"
Nedir alâkası yirminci asr-ı irfanla
Bu şaklaban herifin? Anlamam ayıp değil a!
Metâ-ı fazlı mı varmış elinde gösterecek?
Nedir meziyyeti, görsek de bari öğrensek.
Hayır! Mehâsin-i Garb'ın birinde yok hevesi;
Rezâil, oldu mu lâkin, şiarıdır hepsi!

Bütün kebâire tiryaki bir kopuk tanırım...
–Ne oldu bilmiyorum şimdi, sağ değil sanırım-
Kumar, şenâatin aksamı, irtikâb, içki...
Hülâsa defter-i amâli öyle kapkara ki:
Yanında leyl-i cehennem, sabâh-ı cennettir!
"Utanmıyor musun? Ettiklerin rezalettir!"
Denirse kendine, milletlerin ekâbirini
Sayardı göstererek hepsinin kebâirini:
"Filân içerdi... Filân fuhşa münhemikti..." diye,
Mülevvesâtını bir bir ricâl-i maziye
İzafe etmeye başlardı paye vermek için.
"Peki! Fezâili yok muydu söylediklerinin?"
Diyen çıkarsa "müverrihlik etmedim!" derdi.
Şu zübbeler de bugün, aynı ruhu gösterdi.
Fransız'ın nesi var? Fuhşu bir de ilhâdı;
Kapıştı bunları "yirminci asrın evlâdı!"
Ya Alman'ın nesi var zevki okşayan? Birası;

Unuttu ayranı, ma'tûha döndü kahrolası!
Heriflerin, hani, dünya kadar bedâyii var:
Ulûmu var, edebiyyatı var, sanayii var.
Giden bir avuç olsun getirse memlekete;
Döner muhitimiz, elbet muhit-i marifete.
Kucak kucak taşıyor olmadık mesâvîyi;
Beğenmesek, "medeniyyet!" diyor; inandık, iyi!
"Ne var, biraz da maarif getirmiş olsa..." desek;
Emin olun size "hammallık etmedim?" diyecek.

Ne kaldı arkaya? Dördüncü kısmın efradı.
Bu zümrenin de sefâhet hayat-ı mutadı.
Hem itiyâdını hiçbir zaman değiştiremez;
O nazlı sineye, zira, acıklı şey giremez!
Geçen kıyamet için "fırtınaydı, geçti" diyor,
Diyor da zevkine, vur patlasın, devam ediyor.
–Bugün Florya mı? A'lâ! Yarın ne var?
–Konser...
"Sular" da pek ömür amma, açık değil, dediler.
–Açılmamış diye evlerde kalmak olmaz ya!
–Hakikat öyle! Ne yapsak? Gider misin Mama'ya?
–Ne var ki?
– Orta oyun var. Gelir misin? Haydi!
–Kavuklu Hamdi mi? Gerçek... O sağ değil...
–Abdi.
–Hayır hayır? Bana lâzım değil ne Abdi, ne şey....
–Nedense pek asabisin bugün Feridun Bey!
–Değil, bu tatsız oyunlar çekilmiyor: monoton!
–Peki! Ne yapmalı? Sen bari söyle... Bak: Saat on.
–Evet ne yapmalı? Dur dur! Ne Üsküdar ne Mama...
Tiyatro olmalı, yahut güzelce bir sinema.

Demek tiyatro severmiş benim sevimli beyim...
O halde ben ona tam altı sahne arzedeyim:
Ki her birinde değişsin bütün bütün ahenk;
Zemini yeknesak olsun, edası rengâ-renk!

Edirne kal'asıdır gördüğün hisar–ı mehîb;
O zirvesinde biten simsiyah ağaç da: Salîb!
Murâd-ı Evvel'i sırtında gezdiren tepeler.
Nasıl rükû ediyor Ferdinand'a bak. bu sefer!
Bizim midir sanıyorsun şu yükselen bayrak?
Çeken: Savof...Lala Şahin değil kuzum, iyi bak!
Edirne...İşte o İslâm'ın âhenîn sûru;
Edirne...İşte o Şarkın cebîn-i mağruru;
İkinci arş-ı teâlisi Al-i Osman'ın;
Birinci mevki-i feyyazı, belki dünyanın;
Edirne...İşte o İstanbul'un demir kilidi;*
Sefil ayakları altında Bulgarin şimdi!
Muzaffer ordusu hakkıyla intikam alıyor:
Çoluk çocuk, kadın erkek, ne bulsa parçalıyor.
Bu katli ama da razıyım ihtiram olsa,
Harîm-i dini de geçtik, harîm-i namusa!
Şu dört minareli câmi ki yoktu hiçbir eşi;
Ki parlıyordu Hilâl'inde sanatın güneşi;
Salibi sineye çekmiş de bekliyor... Nevmîd!
Ezan sadâsı değil duyduğun tanîn-i medîd!
O şanlı mabedi Sultan Selîm-i mağfûrun,
Ki ihtişamına benzerdi subh-u mahmurun,
Nasıl gurûb edivermiş ki: Bir ziya, bir nûr.
O kanlı bezlerin altından olmuyor manzûr!
Ne sinesinde Hüda var, ne hatırında Nebi...
Zalâm-ı küfre gömülmüş boyunca lâşe gibi!
Birer mezâr-ı müebbed kesilmiş evlere bak:
Beş ayda kırk bini sönmüş ki yanmıyor tek ocak!
Sokak sokak dolaşan sayha: Vâpesîn feryâd;
Derin derin duyulan ses: Enîn-i istimdâd.
Dışarda kendisi mahkûm, içerde namusu...
Esiri öldürüyor, bak ki, zulmün en koyusu!

* "İstanbul'un demir kilidi" ifadesi, 1924 öncesi baskılarda "Hilâfetin demir kilidi" biçimindedir.

Meriç'le Tunca'nın üstünde gördüğün kümeler
Nedir bilir misin? Enkâz-ı târumâr-ı beşer!
Sarayiçi'ndeki biçareler ki hepsi kadın...
Kenara vurmuş olan kısmıdır bu ecsâdın!
Nazarlarında sönen gözlerin sönük nazarı;
Kulaklarında civarın enîn-i muhtazarı;
Kucaklarında birer na'ş-ı pare pare defin...
Ecelle uğraşıyor bir yığın kemik... Ne hazin!
Yalın ayak, baş açık, bir paçavra sırtında;
Bu tamtakır adanın tamtakır muhitinde;
Acından ölmeye mahkûm olan zavallıları,
Sular bıraksa da Bulgar bırakmıyor dışarı!
Ne kurtulur, ne ölür... Derde bak, felâkete bak:
Hayat? O hakkı değildir. Ölüm? Ölüm de yasak!

– Nedir şu karşıki vadiyi bir alev bürüyor;
Fakat yılan gibi yerlerde kıvranıp yürüyor?
Nedir mi? Kükremesinden de bellidir: Arda...
Ya imtidâd-ı mehîbince yükselen her ada?
Mezâr-ı sâbihi binlerce gövdenin, kafanın!
Bu kıpkızıl derenin reng-i âteşini, sakın,
Şafak bulutlarının zılli olmasın? Heyhat!
Sevâhilinde onun söndürüldü öyle hayat:
Ki aktı sel gibi aylarca hûn-i mazlumu!

*

– Bu kanlı perde nedir?
– Hangi kanlı perde, şu mu?
Gümülcine'yle havalisidir ki, bir canavar
Bu melânetleri yapmaz, -meğer ki Bulgarlar!
Ne ihtiyar seçiyor bak, ne kimsesiz tanıyor;
Beş altı günde otuz bin adam boğazlanıyor!
Pomakların deşilip süngülerle vicdanı;
Alınmak isteniyor tâ içinden imanı!

Birer birer oluyor ırzı, mâlı, yurdu heder...
Gidince hepsi elinden: "Ya Bulgar ol, ya geber!
Şu, göğsü baltaların en körüyle parçalanan,
Şu, beyni taşların altına uğrayıp kafadan;
Karın, çamurların üstünde, inleyen canlar;
Şu, bir yığın kömür olmuş, kül olmuş insanlar;
Ki gazlı bezle, o olmazsa, yağlı katranla
Yakıldı Bulgar'a şâyeste bir soğuk kanla;
"Salibe secdeye varmak Hüda'ya isyandır"
Deyip Hüda'sına kurban olan şehîdandır.
"Ya Bulgar ol, ya geber!" sade hainin dediği...
Tanassur etmeye koyvermiyor ahaliyi,
Bahanesiyle imam görmüyor mu, çıldırarak,
Kuduzca saldırıyor intikam için ite bak!
Sarıklarından asılmışların hesabı mı var?
Yetişmiyor gibi yer, bir de gökyüzünde mezar!

Siz, ey başındaki destarı etmeyip de feda,
Onunla âlem-i lâhûta yükselen şühedâ!
Ne mutlu sizlere: Dünyada çok ölüm gördüm;
Tahattur etmiyorum böyle kahraman bir ölüm.
Cihanda habl-i İlâhîye i'tisâma, sizin
Şu kahramanlığınızda yegâne levh-i güzin!
Siz, ey vücuduna elvermeyip de hâk-i mezar,
Nesîm-i safa gömülmüş ricâl-i berhurdâr!
Biz almasak bile a'dâdan intikamınızı;
Hüda ki defter-i ebrâra yazdı namınızı,
Günün birinde şu dağlardan indirir elbet.
O intikamı alır kanlı canlı bir millet!

*

– Nedir uzakta nümâyân olan şu ıssız ova?
Ki pek hazin duruyor?
– Bilmiyor musun? Kosova!

Nasıl bilirdin! Evet, bilmesen de hakkın var:
Bırakmamış ki taş üstünde taş, kuduz canavar!
Yol uğratıp da bu sahradan önce geçmişsen;
Görür müsün, bakalım, bir nişane geçmişten?
Ne olmuş onca mefahir? Ne olmuş onca diyar?
Nasıl da bitmiş o saymakla bitmeyen âsâr!
O, Yıldırım gibi sâhib-kıranların, ebedî
Sadâ-yı kahrı fezasında çınlayan vadi,
Bir inkılâb ile, Yâ Rab, nasıl harâb olmuş?
Ki çırpınıp duruyor her taşında bin baykuş!
Murad-ı Evvel'i koynunda saklayan toprak,
Kimin ayakları altında inliyor, hele bak!
Kimin elinde bıraktık... Kimin emanetini!
O Padişah-ı Şehîd'in huzûr-u heybetini,
Sonunda çiğneyecek miydi Sırb'ın orduları,
İçip içip gelerek önlerinde bandoları?
Sen, ey şehîd-i muazzam ki rûh-u feyyazın
Duyar, neler çekiyor yerde kalmış enkazın!
O ruhtan bize bir nefha olsun indiriver...
Ki başka türlü uyanmaz bu gördüğün ölüler....
– Nedir şu karşıda birçok karaltılar yürüyor?
Muzaffer ordu ahâlîyi şimdi öldürüyor.
Nüfûs-u müslime çokmuş da gayr-ı müslimeden,
İdare müşkil olurmuş tevazün eylemeden.
Demek tevazün içindir bu müslüman kesmek;
O hasıl oldu mu artık adam kesilmeyecek!
Tevazün olmadı besbelli: Her taraf yanıyor;
Odun kıyar gibi binlerce sine doğranıyor!
Ne reng-i muzlime girmiş o yemyeşil Kosova!
Şimale doğru bütün Pirzerin, İpek, Yakova,
Feza-yı mahşere dönmüş gırîv-i matemden...
Hem öyle arsa-i mahşer ki: Yok şefâat eden!
Ne bir yaşındaki masûm için beşikte hayat;
Ne seksenindeki mazlum için eşikte necat:

O, baltalarla kesiktir; bu, süngünlerle delik...
Öbek öbek duruyor pıhtı pıhtı kanla kemik!
Bütün yıkılmış ocak, başka şey değil görünen;
Yüz elli bin bu kadar hânümânı buldu sönen!
Siz, ey bu yangını ihzar eden beş altı sefil,
Ki ettiniz, bizi Hırvat'la Sırb'a karşı rezîl!
Neden hükümete* Kur'ân'la bağlı Arnavud'u
Ayırdınız da harab ettiniz, bütün yurdu?
Nasılmış anlayınız, iddia-yı kavmiyyet?
Ne yolda mahv oluyormuş bakın ki millet!
Siz, ey bu zehri en evvel kusan beyinsizler!
Kaçıp da kurtuluruz sandınız.... Fakat, ne gezer!
Bugün belânızı bulmuş değilseniz, mutlak,
Yarınki sâikalar beyninizde patlıyacak!

Şişip şişip gidiyorsun, değil mi, ey Vardar?
Ya boğduğun kadının, erkeğin hesabı mı var!
Mezarı olmuş iken bunca na'ş-ı mevvâcın,
Cenaze yutmaya hâlâ mı doymaz emvâcın?

Ne oldu yâdına her gün hutur eden o nukûş?
Nedir bu göğsüne çökmüş sevâd-ı cûşacûş?
Neden kısıldı muhitinde çağlıyan nagamât?
Bir âşinâ sesi duysaydım ölmeden... Heyhat!
O kanlı canlı yiğitler ki: Zıll-i bîdârı,
O anlı şanlı gelinler ki: Nûr-u didarı,
Uyurdu nâz ile âgûş-u mihribânında;
Koşar gezerdi senin dûş-u imtinânında;
O kahraman babalar, anneler ki: Sahilini
Dönerdi, her biri evlâdının tutup elini...
O gölgelerle beraber birer hayal-i tebâh,
Birer hayal-i defin oldu şimdi... Öyle mi? Âh!

Selânik'in, Siroz'un, bak o nâmdâr ovası,
Kimin elinde bugün, hangi haydudun yuvası?
Zemin öyle boyanmış ki, hûn-u İslâm'a:

* "Hükümete" ifadesi, eserin 1924 öncesi baskılarında "Halifeye" biçimindedir.

Kızıl kesafeti çökmüş cebîn-i eyyama!
Kızıl ufukların altında kıpkızıl her yer...
Kızardı, baksana dağlar, kızardı vadiler;
Kızardı çehre-i dünya; kızardı rûy-u semâ;
Fakat şu mavili bayrak kızarmıyor hâlâ!
Onun salındığı yerlerde bir kızıl tufan,
Ne can bıraktı, ne iman, ne boğmadık vicdan!
Minareler serilip hâke, sustu mabedler;
Yıkıldı medreseler; dümdüz oldu merkadler.
Mesâcidin çoğu meydanda yok, kalanlar ise
Ya gördüğün gibi meyhanedir, ya bir kilise.
Şehirde evlere baskın; kazada katl-i nüfûs;
Kurâda kalmadı telvîs olunmadık namus!
Yapan da kim? Adı Osmanlı, ruhu Yunanlı,
Bu işte en mütehassıs bölük bölük kanlı!
"Mukaddes ordu"yu te'yîd eden bu azgınlar
Saçıp savurdular etrafa öyle yangınlar:
Ki uğradıkları yerlerde tütmüyor bir ocak...
Kıyâm-ı haşre kadar, belki tütmeyip duracak!
Adım başında şekavet adım basında kıtal;
Şenâatin ne kadar kanlı şekli varsa: Helâl!
Şu, haç kazılmak için alnı parça parça olan;
Şu, vaftiz etmek için buzlu gölde dondurulan
Zavallılarla soğuklarda titreşen eytâm;
Şu, süngülerle aranmış delik deşik erhâm;
Şu, na'şı kanlı çarıklarla çiğnenen kızlar;
Şu, hanedanı sönenler; şu hânümansızlar;
Şu ümmehât-ı perişan; şu derbeder evlâd;
Şu, saç yolan ninecikler; şu inleyen ecdâd;
Şu, bombalarla çöken kubbeler derûnundan;
Kemik sütunları hâlinde fışkıran ecsâd;
Şu kül yığınları altında saklı gövdeleri
Tavaf eden, o yürekler dayanmayan feryâd;
Tiyatrolarda görülmez, değil mi, nazlı beyim?
Sıkıldın öyle mi? Dur başka sahne göstereyim:

*

Bilir misin duyulan hangi yurdun inlemesi?..
.....*
İkindi oldu mu yahu? Nedir bu “salli!” sesi?
Evet... İkindi... Gelin bari bir dua edelim.
Kabul eder diyelim... Hakk’a iltica edelim:

Yâ Rab, bizi kahretme, helak eyleme...
– Âmin...
Tâ ibret olup kalmayalım âleme...
– Âmin...
Yetmez mi celâlinle göründüklerin artık?
Kurban olayım, biz bu tecellîden usandık!
Bir fecr-i ümîd etmeli ferdâları temin...
Göster bize, yâ Rab, o güzel günleri...
– Âmin...
Ferdâlara kaldıksa eğer... Nerde o ferdâ?
Hâlâ mı İslâm’ı ezen mâtem-i yeldâ?
Hâlâ mı bu âfâka çöken perde-i hunin?
Nârın yetişir... Bekliyoruz, nurunu...
– Âmin...
Müstakbel için sîne-i millette emel yok!
Bir ukde var ancak, o da: “Tevfik-i ezel yok!”
Sensin edecek “var!” diye vicdanları tatmin.
Çok görme İlâhî, bize bir nefhanı...
– Âmin...
Kur’ân ayak altında sürünsün mü, İlâhî?
Âyâtının üstünde yürünsün mü, İlâhî?
Haç Kabe’nin alnında görünsün mü, İlâhî?
Çöksün mü nihâyet yıkılıp koskoca bir din?
Çektirme İlâhî, bu kadar zilleti...
– Âmin...
Ve’l-hamdulillâhi Rabbi’lâlemîn

* Vâiz, bu yeni sahne-i fecâati tasvire başlamak üzere idi ki, müezzinin ikindi vaktini ihtâr eden “Salli” sesi kubbeye aksetti. Lâkin yarım saatten beri teessür, nedâmet yaşları dökmekte olan cemaatin içinden pek azı bu sadâyı işitebildi. (Şairin notu).

HATIRALAR
1917

Hânedan–ı Hilâfetin erkân–i muazzamasından
Ömer Faruk Efendi Hazretlerine takdîme-i tazimimdir. *

Akif, 1913 sonu 1914 başlarında gittiği Mısır'da, ehramlar/ Piramitler diyarında. Soldan sağa sırası ile, davet sahibi Abbas Halim Paşa, Mehmet Akif, yine İstanbul'dan Miralay Nuri, Hamdullah Suphi'nin akrabalarından Halim, büyük ressamlarımızdan Halil Paşa ve İttihat Terakki dönemi Şûra-yı devlet azalarından Kadri Bey. Bu ziyaretin ardından *El-Uksur* 'da şiiri doğdu. Savaş içinde Akif Almanya'ya gitti, oradan *Berlin Hatıraları* ile; *Necid ve Medine*'ye gitti, oradan da *Necid Çöllerinden Medine'*ye adlı eserleri ile döndü.

* Son Halife Abdülmecid Efendi'nin oğlu Ömer Faruk Efendi (1898-1969), Hilafet'in kaldırılmasının ardından 1924'te yurt dışına gönderilen hanedan üyeleri arasında yer almaktadır. 28 Mart 1969'da Kahire'de vefat etmiştir. *Hatıralar*'ın ilk baskılarında yer alan bu ithaf ifadeleri,1928'den itibaren kaldırılmak durumunda kalmıştır.

AKİF'İN FİKİR ROMANLARI III
BERLİN HATIRALARI

Büyük Savaşın Romanı ve Şiiri Hatıralar

Akif'in *Hatıralar*'ı ya da Akif ve hatıra!.. Akif'in şiirini yakından tanıyanlar açısından "hatıra" kavramı ne kadar yabancı geliyor insana? Çünkü Akif şiirlerini yazarken, belki bütün şiir tarihimizde, hatıralarına başvurmak ihtiyacını duymayan nadir şairlerimizden biridir. Yahya Kemal'i, Rıza Tevfik'i, Haşim'i, Tanpınar'ı, hatta Necip Fazıl'ı düşündükçe, Akif'in geçmişe dönük yanlarını şiirinde kullanmak taraftarı olmadığı sonucuna ulaşmak zor olmuyor. Daha doğrusu Mehmet Akif edebiyatımızda, kendine ait bir geçmişin hasreti ile yanıp tutuşan bir yazıcı olarak çıkmaz karşımıza. O daha ziyade halde yaşar, dolayısıyla da şimdiki zamanın şiirini söyler. Şimdiki zaman ve gelecek, onun sanatının ağırlık merkezini teşkil eder. Dolayısıyla ister Millî Mücadele, ister Mütareke, isterse de Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında yazdığı şiirler, onların hemen bütünü mevcut bir duruma veya halet-i ruhiyeye tekabül eder. Biz de ilgili şiirleri şimdiki zamanda duyulmuş acı ve hüsranlar, ümit veya aşklı söyleyişler olarak okur hissederiz.

Fakat Akif'in ilk baskısı 1917'de, ikinci baskısı da ilk Mütareke yılında (1918) yapılan *Hatıralar*'ı, bu bakımdan farklı bir eser olarak çıkıyor karşımıza. Hiç olmazsa eserin adı böyle bir intiba bırakıyor üzerimizde ve buna şaşırıyoruz. Yani Akif'le geçmiş zaman ve hatıralar etrafında dönüp dolaşan bir şiirin alâkasını kurmakta zorlanıyoruz.

Ancak bu demek değildir ki Akif hatıraları bulunmayan, zaman zaman bile olsa şahsi hatıralarını şiirinde kullanmayan birisidir. Kuşkusuz onun da iyi kötü bir çocukluk Dönemi, okul hatıraları ya da iyi ve güzel geçmiş zamanları yok değildir. Fakat o şiirini yazarken, şahsi geçmişine yerli yersiz başvurup duran biri değildir. Kasdettiğimiz bu çerçevede bir şey dolayısıyla. Meselâ onun *Fatih Camii, Amin Alayı* ve *Hüsran-ı Mübin* gibi şiirleri doğrudan hatıralara yaslanır. Ancak bu tür şiirleri o kadar azdır. İşte bir vesile bulup da hatıralarını konu edindiği şiirleri, ilk dönemlerinde kısmen bulunsa bile, onlar

zaman içinde azaldıkça azalmış sonra da görülmez olmuştur. Nitekim *Süleymaniye Kürsüsünde*'de ve *Hakkın Sesleri*'nde, bu tür şiirleri ile hemen hemen hiç karşılaşma imkânı bulmuyoruz.

İşte aradan şunca zaman geçtikten sonra Akif yeni bir eser neşrediyor ve onun adını da *Hatıralar* koyuyor. Bu bakımdan eser, sırf bu noktadan bile olsa dikkatimizi çekmekten geri kalmıyor. Nitekim *Hatıralar*'ı okuyup bitirince, esere niçin böyle bir ad verildiğini yeni baştan düşünmek durumunda kalıyoruz. Çünkü eseri teşkil eden şiirlerin bildiğimiz cinsten hatıralarla, hatıraya dayalı metinlerle fazla bir alâkası kurulamıyor. Meselâ kitabın ilk bölümünde yer alan altı şiir, *Hakkın Sesleri*'nde girdiği yeni yolun devamı niteliğindedirler. Bir ayet veya hadisin başlık yerine kullanıldığı, ya da altta yer alan şiirlerin o ayet ve hadisin tefsiri niteliğine büründüğü altı parça şiir böyledir. Bu altı şiirin dışında, onlara pek benzemeyen *Uyan* başlıklı bir şiir daha bulunmaktadır. Almanya'da yazılan ve havası itibariyle de bir marşı andıran *Uyan*'a, *İstiklâl Marşı* bölümünde de yer verdiğimizi kaydedelim.

Peki ya diğer şiirleri?

Diğer şiirleri denilince de, geriye zaten üç büyük şiir kalıyor. Onlar da, 1913 sonu 1914 başlarında gittiği ve Mısır intibalarını anlattığı harika şiiri *El-Uksur'da* (63 beyit); dört yüz beyitlik hacmi ile tahkiyeli bir eser niteliği taşıyan *Berlin Hatıraları* ve kitaba 1918'deki ikinci baskısı sırasında dahil edilme imkânı bulan meşhur şiiri *Necid Çöllerinden Medine'ye* (102 beyit).

İşte kitabın ana gövdesini teşkil eden yukarıdaki üç uzun şiiri okuyunca, esere *Hatıralar* adının verilmesini kısmen anlar gibi oluyoruz. O da her üç şiirin, bazı seyahatlerin ardından yazılmış olmaları. Fakat gene de eserde hatıra kavramının geçtiği tek şiir *Berlin Hatıraları*. Demek ki şair, Berlin seyahati sırasında yazmaya başladığı eserine hatıra kavramını daha bir uygun görmüş, eserini de böyle adlandırmış demek durumunda kalıyoruz.

El Uksur'da ise Akif'in en ilginç şiirlerinden biridir. Nitekim şair Kahire'nin altı yüz kilometre kadar güneyinde, Firavunlar Döneminden kalma Luksor harabelerini dolaşıyor, oralardan çeşitli intibalar ediniyor ve neticede de bu harika şiir ortaya çıkıyor. Akif'in *Gölgeler* 1'de de *Firavun ile Yüzyüze* adını taşıyan gene ilginç bir şiiri vardır. İki şiir de çok güçlü, fakat birbirinden de o kadar farklıdırlar.

Necid Çöllerinden Medine'ye şiirinde de yine bir seyahat söz konusu. 1915 yılı mayıs-ekim aylarında şair, İngilizlerin tahrik ettiği Arap kabilelerini yatıştırmak amacıyla Necid bölgesine gitmiş, meşakkatli bir çöl yolculuğunun ardından da Medine'ye ulaşmıştır. Çöl, çöl şartları ve çölün kendinde meydana getirdiği imajlarla birlikte, Hazreti Peygamberin Ravza'sını ziyaret

sırasında duyduğu iç ürpertilerin anlatıldığı bu şiir de çok dikkat çekicidir. Edebiyatımızda çöl, nur ve Hazreti Peygamber arasında kurulan ilişkilerin kaynağı bütünüyle bu şiirdir. Aynı şekilde Falih Rıfkı'ya ilham veren eserlerinde başında gelir. Çünkü Falih Rıfkı'nın *Ateş ve Güneş*'i ile *Zeytin Dağı*'nda yaptığı çöl tasvirlerinin altında *Necid Çöllerinden Medine'ye* şiirinin yattığı unutulmamalıdır.

Görüldüğü gibi Akif hatıralarından söz ederken ne uzak bir geçmişten, ne de herhangi bir çocukluk zamanından söz ediyor değil. Bilâkis bulunduğu yerden ayrıldığı ya da uzak bir diyara veya ülkeye gittiği zaman, oralardan edindiği intibaları böyle bir kavramla adlandırmak ona kâfi gelebiliyor.

Fakat ne olursa olsun biz şimdi, çok eski zamanların hatırlanması biçiminde düşünüyoruz o kavramı. O uzak zamanlara hem kendi şartlarından, hem de bugünün şartlarından bakılması ile hasıl olan bir derinlik arıyoruz o tür metinlerde. Edebiyatımızda ilk olarak Abdülhak Şinasi Hisar'ın denediği, bilâhare ondan yola çıkarak Sait Faik, Fazıl Hüsnü Dağlarca ve Tanpınar'ın daha da geliştirdiği bu tekniği Akif'ten beklemek kuşkusuz uygun düşmez. Çünkü felsefenin ve psikolojinin, buradan doğan bazı imkânların edebiyatta kullanılması için, daha uzun zamanların geçmesi gerekmektedir. Ancak Fatih Camii şiirinde, bütün bu engelleri Akif'in nasıl olup da aşabildiğine şaşırmamak kabil olmuyor. Çünkü çocuklukta ve olgun yaşlarında aynı camiyi iki kez ziyaret eden şair, her iki zamanı bir arada ve iç içe yazmayı becerebiliyor. Dolayısıyla bu uygulama edebiyatımız bakımından ilginç bir denemedir ve ilktir. Hem de *Bursa'da Zaman*'dan otuz kırk yıl kadar daha önce...

Bizim burada söylemek istediğimiz Akif şiirinin bütün olup bitenleri, eski ve yeni bütün intiba ve imajları şimdi içinde yaşadığımız bir zamana taşıması, hemen her şeyi şu anda cereyan ediyormuş gibi bir havaya büründürmesidir. Yani onun şiirinde eski ve yeni aynı düzlemde buluşur, aradaki mesafeler de sıfıra müncer olur. Dolayısıyla biz her hangi bir Akif şiirini okurken, geçmişteki bir durumdan veya hatıradan söz ediliyormuş gibi bir intiba edinmeyiz.

Berlin Hatıraları Etrafında

Fakat bu izahları geniş tutarak, Akif şiirinden ve ilgili eserden fazla da uzaklaşmamak gerekir. Çünkü şiir denilen şey, kendini ne doğrudan hatıralara ne de herhangi bir kaideye ve şarta bağlı hissetmez. Daha doğrusu şiir gücünü, kullandığı malzemeden almaz. O tür şeylerin karşılığı değildir şiir. Şiir kalpte veya ruhta teşekkül eden bir hal olup, kendini dile dönüştürürken türlü durumlar şiire ister istemez girmiş olur. Şiiri bizzat kendisi olarak değil de, mevzusu ve materyali itibariyle tanımlamaya ve bu yoldan onu tarife ve

kategorilere ayırmaya kalkışanların varabileceği bir yer yoktur. İşte çokları romanda da yapıyor bunu. Onu tarzlara, türlere ayırmak için akla karayı seçiyorlar. Yüzyıl şartı koşuyorlar, ona Sanayi Devrimi veya Aydınlanma Çağı diyorlar; bu şekilde de işin mahiyetinden uzaklaşıp gidiyorlar.

Nitekim o tür sınıflamalara girmeyen eserlerden biri bulunuyor elimizin altında: *Berlin Hatıraları*!.. Bu da kitaba *Hatıralar* adının verilmesini sağlayan asıl metinlerdir. Onun yukarıda hatıra niteliği taşıyan bir eser olup olmadığını sorgulamıştık. Kuşkusuz bize göre bir hatıra değil. Fakat ne o zaman? Akif Cihan Savaşı vesilesiyle Teşkilat-ı Mahsusa heyeti ile birlikte Almanya'ya gittiği, oraları gördüğü ve anlattığı için, esere *seyahatname* mi dememiz gerekecek? İlk anda mümkün gibi gözüken bu ihtimalin, eser okunduğu zaman ne kadar yersiz kaçacağı kolayca anlaşılır.

Bu ihtimalleri yoklarken *Berlin Hatıraları* için, doğrudan şiir demekten kaçındığımızın fark edildiğini de sanırız. Evet, Akif onu vezinli kafiyeli, beyitler halinde devam eden manzum bir eser olarak yazmış. Dolayısıyla belki Akif'in, fakat genel geçer okuyuculardan çoğunun, ona şiir nazarıyla baktığından kuşkumuz bulunmuyor. Buna rağmen bu tür kanaatleri hemen benimseyivermekte bir fayda görmüyoruz. Çünkü eser okununca onda güzel şiir parçalarıyla karşılaşıyoruz; fakat eserde şiiri aşan bazı yanlar da bulunuyor ki, işte onların göz ardı edilmesine gönlümüz bir türlü razı olmuyor.

Nitekim eski klasik şairler gazel ve kasideler yazdığı gibi, şiirlerini *Divan* adı verilen kitaplarda topladığı gibi; bunun dışında ayrıca hikâyeler anlatır, tarihî metinler yazar, uzun seyahatlerini de acelesiz bir itina ile yazar ve anlatırlardı. Belki bilerek, belki bilmeyerek Akif de öyle yapıyor. Bildiğimiz şiirlerinin dışında, böyle uzun metinler kaleme alıyor. Aynen Fuzûlî'nin şiirlerinin yanı sıra, bir de *Leylâ ile Mecnûn* yazması gibi!.. Dolayısıyla Akif'in şiirlerinin yanı sıra, bir de böyle uzun metinler kaleme almasının sebebi üzerinde durmak gerekir.

Demek istiyoruz ki *Berlin Hatıraları*'nda şiirin dışında kalan, belki şiiri de aşan bazı yanlar var. İşte eserin asıl bu yanının tebarüz ettirilmesi gerekiyor. Bundan sonra da ona dileyen şiir desin, dileyen hatıra veya seyahatname!..

Bir defa *Berlin Hatıraları*'nda, varlığını derinden derine hissettiren bir kurgu ve tahkiye söz konusu. Okuyanların çoğu bunu kolayca fark edememeseler bile!.. Fark edilmemesinin sebebi de eserin şimdiye kadar, edebiyat-sanat dışı çevreleri tarafından değerlendirmeye tabi tutulması. Akif'in yaptığı Almanya ve Türkiye karşılaştırmaları, oradaki veya buradaki sosyal hayat göstergeleri vs. yani eseri okuyanların oradan çıkarabildikleri genelde hep bu tür karşılaştırmalar oluyor.

Dolayısıyla eserin sırf bu açılardan değerlendirilmesi, sayısız tekrarlara bir yenisini daha eklemekten öteye geçmez. Ayrıca Akif'in sanat ve edebiyatın büsbütün dışına çekilerek, sırf sosyal veya siyasi fikirlere indirgenmesi olur bu.

Nitekim bazıları da bu esere şairin yazdığı, fakat *Hatıralar*'a dahil etmekten sarf-ı nazar ettiği eksik beyitler bakımından yaklaşıyorlar. Yok, orada Tevfik Fikret'e şöyle demiş, yok böyle demiş cinsinden tekrarlar. Evet onlar o günün kavgaları ve gerçek!.. Fakat Akif kendini ilânihaye, o kavgaların sürdürücüsü biçiminde telâkki etmiyor, etmek de istemiyor. Kaldı ki bu tür anonimleşmiş bilgi tekrarları ile, edebî eserin ruhuna inmek ne dereceye kadar mümkündür? Dolayısıyla işin bu tarafının takipçisi Akif değil, daha ziyade de Eşref Edip'tir. Onun da nihayet bir gazeteci ve yayıncı olduğunu, yüksek şiirle herhangi bir alâkasının bulunmadığını söylememiz gerekir. Çünkü bunca yıl Akif'in yanında bulunmuş, bunca yıl dostluğuna mazhar olmuş birinin, Akif'in eserlerine ve sanatına dair eli yüzü düzgün kaç yazısı var? Asıl ona bakmak lâzım. Yani Eşref Edip, Akif'i ne kadar sever ve takdir ederse etsin, onun şiire ve sanata yaklaşımı çok daha farklıdır.

Kaldı ki Akif'i sevenlerin çoğu da, kendi müktesebatları seviyesinden bakıyorlar bu tür meselelere. Bu bakımdan Mithat Cemal ile Eşref Edip'in Akif değerlendirmeleri arasındaki fark, göz ardı edilebilir mi? Yani Eşref Edip'in dikkati genelde hep aktüaliteye ve materyale dönük kalmakta, Akif'in şiiri ve eserleri üzerine yeteri derecede yoğunlaşamamaktadır. Nitekim Eşref Edip olmasa, Akif hakkındaki bilgilerimiz ne kadar noksan kalırdı? Bunun şuurunda olarak konuluyoruz kuşkusuz.

Akif'in En Farklı Duran Eseri

Eserin kendine ve Akif'e dönülecek olursa, daha baştan şunu söylenmesi gerekiyor. Bildiğimiz, tanıdığımız Akif'ten daha farklı biri var bu eserde... Aynı şekilde *Berlin Hatıraları'*da bambaşka bir eser!.. Orada ne bir hatıra izi ve yazımı var, ne de bir *seyahatname* niteliği. Dolayısıyla bildiğimiz cinsten eserlere benzemiyor *"Berlin Hatıraları"*. Dahası öyle komplike bir yapısı var ki *Berlin Hatıraları'*nın, mevcut haliyle ne *Süleymaniye Kürsüsünde*'ye, ne *Fatih Kürsüsünde*'ye, ne de Akif'in en başarılı eserlerinden biri kabul edilen *Asım*'a benziyor. Orada ayrıca ne Süleymaniye ve Fatih vaazlarında olduğu gibi kalabalığa hitap eden biri, ne de *Asım'*da olduğu gibi iki kişinin bitmez tükenmez eleştiri ve özeleştirileri.

Yani yukarıdaki eserlerde anlatıcı ve dinleyici kişileri biz somut bir düzlemde algılama imkânına sahipken, insana veya topluma telkin edilen fikirleri de açıktan açığa takip edebilirken, Akif, *Berlin Hatıraları*'nda o türden bir

anlatmanın büsbütün dışına çıkıyor. Adeta tek bir kişinin anlatımına kendini kilitliyor, ona tahminlerin ötesinde bir derinlik kazandırıyor. Yani Akif yeni eserinde ders vermiyor, nasihat etmiyor. *Mahalle Kahvesi* veya *Hasta*'da olduğu gibi realist sahneler çizmeye de kalkışmıyor. Bilâkis öyle bir şey yapıyor ki, o döneme kadar edebiyatımızda ne kimse tarafından denenmiş, ne de bir başkası tarafından yapılmış değil!.. Eserde kuşkusuz Çanakkale'de, Almanya'da, İstanbul'da var. Ancak bunlar doğrudan müşahede anlatımları biçiminde değil. Tam tersine, dışta cereyan etmiş sayısız teferruatın zihinde bıraktığı tortular ve bunların sonradan sonraya yazıya dökülmesi gibi bir durum söz konusu. Dolayısıyla *Berlin Hatıraları*'nın neredeyse dörtte üçlük bölümü, doğrudan zihni mülâhazalardan ibarettir diyebiliriz.

Meselâ çoğu büyük romanları, çağdaş hikâye tavırlarını bilirsiniz. Roman kahramanlarından biri, arada bir söz söyler. O sözün sizin-bizim nazarımızda, fazla bir kıymeti bulunmayabilir. Fakat o bir veya yarım cümle, muhatabın zihnini altüst etmeye, ondaki sayısız hatırayı su yüzüne çıkarmaya kâfi gelebilir. Ya da ilgili söz cümlesi başı sonu belirsiz, uçsuz bucaksız mülâhazalara kapılar aralayabilir. İşte çağdaş romancıların, roman kişilerini böyle şuuru, şuuraltı ve hatıraları ile iç içe, derinleştirerek yazma temayülleri bilinen bir husustur. Aynı usulü hikâyeciler de uygular. Duyulmuş bir sesi, görülen bir nesneyi, ya da çoklarının dikkatini çekmemiş herhangi bir davranışı, uyandırdığı çağrışımlarla birlikte uzun uzadıya anlatmaları, yazmaları gibi... Yani hep intibaları yazmak; dıştaki gerçeği değil, içte birikmiş olanı ve akışı yazmak gibi bir tutum.

Nitekim *Berlin Hatıraları*'nda ön plandaki hikâye kişisinin sahip olduğu eski yeni bir müktesebat, Balkan Savaşı'ndan bu yana yaşanmış türlü acılar, halen devam eden Cihan Savaşı, savaşın insan ve milletler üzerinde bıraktığı türlü tahribat, mensubu olduğu millete ve hayata dair bin bir düşünce, bir de savaş şartlarında yazıcının gittiği Almanya'ya dair bazı intibaları. İşte bütün bunlar doğrudan müşahedeler, o ana ait intiba ve uyarımlar olarak değil de dönüştürülerek mülâhaza kıvamına erdirilerek anlatılmaya ve yazılmaya çalışılıyor.

Daha doğrusu Akif'e veya metindeki kişiye söylenivermiş, yarım yamalak bir cümlenin ardından sökün eden sayfalar dolusu mülâhaza... Dolayısıyla *Berlin Hatıraları* insicamlı, başı sonu belli bir hikâyenin anlatımı değildir. O şehirden bu şehre yapılmış seyahatlerin yazımı hiç değil. Bilâkis anlatıcı kişi rolünü üstlenen hikâye karakterinde teşekkül etmiş bir birikim, içi dolu ve taşmaya hazır bir şuurun uçsuz bucaksız mülâhazaları anlatılıyor burada.

Bu mülâhazalar vasıtasıyla tek kişinin evreni öyle bir genişliğe erdiriliyor ki, eseri okuyup bitirdiğimizde sanki Fuzûlî'nin *Leylâ ile Mecnûnu'*nu, ya

da Taşlıcalı Yahya'nın *Yusuf ile Züleyha*'sını okumuş gibi kendimizi yorgun hissediyoruz. Zaten biz böyle yoğun bir tesiri ya klasik mesnevilerin okunmasından ya da on dokuzuncu veya yirminci yüzyılın büyük romanlarından edinebiliriz. Bunun sırrı roman veya mesnevi kişisini alabildiğine derinleştirerek yazmakta, onun gerçeğini dünyanın merkezi haline getirmekte toplanır. Dolayısıyla *Berlin Hatıraları*'nda da böyle bir durum söz konusu. Nitekim bu eseri okurken biz savaşı ve savaşın acımasızlığını ruhtaki yansımalarından takip eder, duyulmuş acılar suretinde öyle derinden hissederiz.

Yani demek istiyoruz ki *Berlin Hatıraları*, az çok *tahkiyeli* bir metindir. Fakat orada nakledilen hikâye realitede değil, tam tersine ruhta ve zihinde cereyan etmektedir. Dolayısıyla *Berlin Hatıraları'*nı, *Süleymaniye* ve *Fatih Kürsüsünde*'den farklı kılan yanlardan biri burada aranmalıdır. Daha önemlisi de Akif bu eserinde, karşısındaki bir muhataba veya kalabalığa bir şey anlatmıyor. Bilâkis orada anlatıcı kişi, kendi kendine konuşuyor. Belki konuşmuyor bile, içinden geçiriyor. Dolayısıyla onun yaptığı konuşmak değil içinden geçirmek, düşünmek, hatırlamak, daha doğru bir ifade ile de mülâhaza geliştirmek gibi bir uygulama.

Bu mülâhazalar zihinden tezahür ederken, ister istemez ete kemiğe de bürünüyor, parça parça veya kesik kesik hikâye kırıntılarına da dönüşebiliyor. Ya da bu mülâhazalar kendi aralarında sıraya girip, ayrı ayrı sahneler teşkil edebiliyor. İşte bu halin hem hikâye kişisi (anlatıcı kişi), hem de eserin yazıcısı veya düzenleyicisi açısından ayrı bir tahlili icap etmektedir.

Eserde Realite Düzlemi, Mülâhaza Düzlemi

Söylediğimiz hususun daha iyi anlaşılması için, şu noktanın tebarüz ettirilmesi gerekir. Meselâ sözünü ettiğimiz sınırsız mülâhazaların dışında, *Berlin Hatıraları*'nın realitede cereyan eden kısımları nereleridir? Akif Almanya'ya gittiğine, eser de orada cereyan ettiğine göre!

Nitekim eserin daha başında yanındaki kişi, Akif'e veya onu temsil eden kişiye şöyle bir söz söylüyor: "Biraz kahveye çıksak!.." İşte bu cümlenin ardı gelmiyor. Buna karşılık, kendine kahveye çıkmak teklif edilen kişiyi o söz, İstanbul'a ve mahalle kahvesine taşıyor. Halen bulunduğu Berlin, mahalle kahvesi derken de mülâhazaların kapısı aralanıveriyor. Sözü kendine getirerek lügat merakından, bildiği kelimeler için bile lügate bakmak iptilâsından, kelimelerle nesneler arasındaki gizli ilişkilerden vs. söz etmeye başlıyor.

Yani bir yandan zihin çalışıyor, öbür yandan da çağrışımlar çağrışımları kovalıyor. Elimizin altındaki metin böyle bir usul ile gitgide genişliyor. Hikâye kişisi Almanya'da bulunuyor ya!.. Kaldığı yer dolayısıyla otel, bindiği vasıta dolayısıyla şimendifer, geçtiği yol, cadde vasıtasıyla da sokak etrafında sayı-

sız mülâhaza geliştiriyor. Bu kavramların bizdeki delâletleri, bilâhare de bulunduğu ülke Almanya'daki somut karşılıkları!.. Bütün bunlar dediğimiz gibi doğrudan realitenin tasviri ve anlatımı biçiminde değil, bilâkis zihinde birikmiş intibalardan yola çıkan mukayeseler, mülâhazalar biçiminde veriliyor. Fakat bazen eski hatırlamaların realist sahnelere dönüştürüldüğü de oluyor. Bunların çok az ve sınırlı olduğunu kaydedelim.

İşte metin böyle böyle sayfalar dolusu mülâhazalarla ilerlerken (sekiz-on sayfa sonra) ne oluyor biliyor musunuz? Eserin başında, yanında bulunan kişinin, Akif'i temsil eden anlatıcı kişiye söylediği bir söz vardı ya: "Biraz da kahveye çıksak!.. demişti arkadaşım." İşte aradan bunca zaman veya sayfa geçtikten sonra, o sözün cevabı ortaya çıkıyor: "Biraz da kahveye çıksak... demiştiniz, nerde?" Bu sefer de ötekisi cevap veriyor: "Sizi bir parça yordum galiba."

Şimdi burada ne olmuş oluyor düşünelim biraz!

Birincisi, anlatıcı kişi ve arkadaşı demek ki, uzun süredir yolda yürümekte imişler. Otelde veya yolda, arkadaşının söylediği "Biraz da kahveye çıksak" sözünün ardından, ne kadar zaman geçmiş bilmiyoruz. "Sizi bir parça yordum galiba." sözünü gene arkadaşı söylediğine göre, buradan uzunca bir yol yürüdükleri veya uzunca bir zaman geçtiği sonucuna ulaşılabiliriz. Bu son söze, yani "Biraz da kahveye çıksak demiştiniz, nerede?" sözüne kadar olan sürede, demek ki sessizlik içinde yürümüş oluyorlar. Nitekim bu süre zarfında aralarında başka bir konuşmanın geçmediği, metinden rahatlıkla anlaşılabiliyor.

İşte iki arkadaşın yürüyüş halleri, bu hikâyenin realitede cereyan eden kısmını teşkil etmektedir. Buna karşılık iki hitap cümlesinin arasında kalan kısımlar, zihinde cereyan eden mülâhazalardan başka bir şey değildir. Yani onlar sessizlik içinde yürüyorlar ve yol boyunca da zihin durmaksızın hatırlıyor, mukayeseler yapıyor, muhakemelere başvuruyor. Hikâye kişisi görüyor, gördüğü şeyler algılamaya dönüşüyor, İstanbul veya Almanya'daki karşılıklarını üretiyor, ya da bunlar sayısız çağrışımlarla iç içe geçerek bir nevi düşünce hamulesine dönüşüyorlar. Neticede de bunlar evrile çevrile, zihnî mülâhazalar biçiminde sayfalara dökülüyor.

Dolayısıyla buradan da zihin hayatı dolu dolu bir hikâye kişisine ulaşıyoruz. Fakat söylediğimiz gibi hikâyenin veya hikâye kişisinin göze batan bir eylemi de yok. Hikâyede belirgin bir hareket olmadığı gibi, onun sona doğru evrilip gelişen bir yanı da bulunmuyor. Buna karşılık durmaksızın mülâhaza, ruhta veya zihinde cereyan eden sayısız gelişme söz konusu. Bu bakımdan *Berlin Hatıraları*'nda "yol boyu geliştirilen mülâhazaların", eserin neredeyse üçte birlik bir bölümünü doldurduğu rahatlıkla söylenebilir.

Eser buna benzer iki aşama/bölüm daha kaydediyor. Birincisi, bize kendi hikâyesini anlatan kişi ile arkadaşının oturdukları Berlin kahvehanesinde, şiddetle sökün etmeye başlayan yeni mülâhaza dalgaları!.. Nitekim biraz önce kahveye girmişler, kalabalığı ve mekânı daha geniş bir perspektiften görebilmek için de kenarda bir yere oturmayı tercih etmişlerdir. Haliyle oturdukları bu kahve bölümünün de, hikâyenin realitede cereyan eden kısımlarına dahil edilmesi icap eder.

Bu bölümlerde Alman kahvesine ilişkin tasvir ve intibalar öne çıkıyor. Fakat orda da kalınmıyor. Çünkü karşılarındaki boş masaya bir Alman aile oturmuş, bu da onların dikkatini celbetmekten geri kalmamıştır. İşte o sırada Alman kadın bir şey görmüş veya hatırlamış olmalı ki mendilini gözüne götürüyor. Anladığımız kadarıyla Alman kadın asker evladını savaşta kaybetmiş, bunun için ağlamaktadır. Ölen çocuk, savaş, kadının sessiz ağlaması ve mendilini yüzüne gözüne götürmesi hikâye kişisine ziyadesiyle dokunmuş, tek taraflı diyaloglarla o kadınla içten içe konuşmaya başlamıştır bile:

Ne var hicab edecek bunda ey zavallı kadın?
Değil mi bir anasın sen, ölen de evlâdın!
O haklı girye-i hicranı hapse kalkışmak,
Hüdâ bilir ki hatadır... Günaha girme bırak!
Bırak merâret-i ruhun buram buram insin...
Boşanmadan dinecek bir belâ mıdır ye'sin?
Seyirci farz ediyorsan muhiti matemine;
Yabancı hangi nazardır bükâ-yı mahremine?
Nihâyet arkadaşım var, değil mi, sonra da ben!..
Vebali boynuna olsun, eğer bu zanda isen!

Kadının ağlayışını gizlemeye kalkışması üzerine, "beni ve arkadaşımı yabancı sanma, bizden çekinme" demek isteyen hikâye kişisi, içinden geçen tek taraflı diyaloglarla, bu sefer de kendilerini Alman kadına anlatmaya kalkışıyor. Bütün bunlar gerçekte cereyan eden konuşmalar değil. Yani zihinden geçen, söylenmek istenip de söylenemeyen hisler veya tasavvurlardır. Nitekim konuşma devam ediyor, fakat bu sefer de kadına kendilerini izah şeklinde:

Mesâibin ezelî aşinası varsa biziz,
Cihanda bir günümüz geçmemiş felâketsiz!
Sürûra kalsa da bigâne müslüman yüreği,
Bilir teessür-ü mâsum önünde inlemeyi.
Onunla söyleşilir en acıklı hicranlar,

Ki her figanı açık bir lisan kadar anlar.
O halde anlaşarak paylaşın melâlinizi.
İşitmek istiyorum, çünkü hasbihâlinizi.

Yukarıdaki şiir cümlelerinde söylenmek istenen aşağı yukarı şöyledir:

> "Ey ağlayan kadın, bizi yabancı sanma. Felâket ve musibetlerin ezelden aşinası varsa, biz işte onlarız. Çünkü cihanda bir günümüz bile felâketsiz geçmemiştir. Müslüman yüreği, haddi aşan sevinç gösterilerine bigâne kalsa bile, masumiyeti ortada olan teessürler karşısında gene de inlemeyi bilir. Dolayısıyla en acıklı hicranlar üzerine onunla/bizimle konuşulabilir. Çünkü müslüman yüreği her türlü figanı açık bir lisan gibi anlar, ona nüfuz etme ve paylaşma kabiliyetini haizdir. O halde!.. Duyduğunuz melâli bize anlatarak paylaşın, bizimle paylaşmayı deneyin. Kaldı ki ben de/biz de sizin hasbıhalinizi uzun uzun dinlemek istiyoruz."

Bu sözler, savaşta asker çocuğunu kaybetmiş Alman kadına bir tür dertleşme daveti değil de nedir? Ancak bu dertleşmenin gerçekte yapılıp yapılmadığını maalesef bilemiyoruz. Önümüzdeki metinde ise böyle bir durum söz konusu değildir. Ancak buna rağmen de "hasbıhal", tek taraflı bile olsa sürüyor, sürdürülüyor. Çünkü kitabın başında, "biraz da kahveye çıksak" cümlesinin harekete geçirdiği mülâhazalarda olduğu gibi, burada da Alman kadın aynı fonksiyonu oynuyor. Kadının ağlaması karşısında duyduğu teessürler, kadının yerine kendini koyarak hissetmekler, Almanları veya Almanların yükseliş sebebini ona anlatmaklar, daha neler neler?

Sonra geri dönüp bu sefer de bizi, İslâm memleketlerini, millet olarak çektiğimiz bitmez tükenmez harp felaketini bütün teferruatı ile o kadına sayıp dökmekler. Bizim veya Şark milletlerinin geri kalış sebepleri, bizde uygulanan eğitim, müzik, edebiyat ve sanata dair eleştirel mülâhazalar. Zafiyetimizin sebeplerine inmek yerine, milliyetimizi ve dinimizi horlamaya kadar vardıran "hayâ züğürdü" sınıfların durumu. İşte onlardan biri Mehmet Rauf, *Zambak* (1910) adıyla, fuhşu azdıran kitaplar yazmaya kalkışmış; diğer biri olan Tevfik Fikret'de "mel'ûn berât-ı isyan"ını (*Tarih-i Kadim*) gizli gizli dağıtmaya kalkışmıştır. (*Berlin Hatıraları*'nın bu bölümünde, kitaba dahil edilmemiş uzunca bir kısım bulunmaktadır (49 beyit). Tevfik Fikret'e ilişkin değerlendirmeler orada yer alıyor. Biz de Akif'in uygulamasını esas alarak, o kısımları metne dahil etmedik ve sonda ek olarak vermeyi tercih ettik.

Tekrar edecek olursak kadının kederli yüz ifadesi, onu izleyen kişinin içini oynatmaya kâfi gelmiştir. Gerçekte değilse bile tasavvur düzleminde, bitmez tükenmez bir "hasbıhal"in kapıları bu yüzden aralanmış, savaşın evrensel tra-

jedisi de sayfalar boyu akmaya başlamıştır. Karanlık bir gece yolculuğu gibi nerede son bulacağı belli olmayan ızdıraplı bir ağıt gibi durmaksızın boşanan mülâhazalar. O korkunç savaş, farklı farklı kıtalarda cereyan ediyor olsa bile, biz onu vuku bulduğu coğrafyalardan değil, acılar içinde kıvranan bir kalbin aynalarından takip ediyoruz. Yani her şey o kalbe yansıyor, ona aksediyor. Sonra da yeni aks-i sadalar biçiminde bu sayfalara dökülüyor.

İşte bu bölümler, *Berlin Hatıraları*'nın asıl gövdesini teşkil etmektedir. Büyük Savaşı, savaşın vehametini, millet ve toplum olarak çektiğimiz çilenin derinliğini kavramak bakımından, edebiyatımızda *Berlin Hatıraları*'nı hatırlatan bir başka eserin daha bulunduğunu söylemek zordur. Dolayısıyla bir savaş ancak böyle yazılabilir veya anlatılabilir demek durumunda kalıyoruz. Yıllardır Millî Mücadele'nin romanını yazmaya çalışan, fakat her seferinde de bir karikatüre ulaşanlara, bu vesile ile *Berlin Hatıraları*'nı okumaları tavsiye olunur.

Bu bakımdan *Berlin Hatıraları*'nda Akif'in geliştirdiği anlatma tekniğinin farkında olunması gerekir. Çünkü Akif ilgili eserde doğrudan savaşı anlatmıyor bize. Bilâkis savaşın ruhtaki yansımaları üzerine yoğunlaşıyor. Yani savaşı anlatırken, aynı zamanda asıl insanı yazmış ve anlatmış oluyor.

Berlin Hatıraları'nın Finali: Akif'in İlk Çanakkale Denemesi

Berlin Hatıraları'nda yol boyu geliştirilen mülâhazaların (birinci bölüm) ve Alman kadınla yapılan tek taraflı "hasbıhal"in (ikinci bölüm) yanı sıra, bir de final bölümü bulunuyor. Bu haliyle kendi içinde üç aşamalı bir yapı arz eden eser, kademe kademe yükselen piramidal bir görünüm kazanıyor. Yani herhangi bir vukuatın veya hikâyenin sona doğru evrilmesi gibi bir final değil bu. Tam tersine satıhtan göklere doğru bir yükselişi andırıyor. Ayrıca eserin bu tarzda kurgulanması, herhangi bir romancı ve hikâyeci tavrını değil, bilâkis *klasik mesnevi'* lere vakıf bir şair tavrını ortaya koyuyor. Buradan da Akif'in hem edebî nesir ve tahkiye sanatının imkânlarını, hem de ruhları dirilten yüksek şiirin imkânlarını bir araya getirebildiği kanaatine ulaşıyoruz.

Kaldı ki Akif'teki bu yüksek terkip gücüne sırf *Berlin Hatıraları*'nda, ya da özellikle bu eserin son bölümünde şahit oluyor değiliz. *Safahat*'taki manzum hikâyelerin hemen bütününde, *Necid Çöllerinden Medine'ye* şiirinde ve bilhassa da *Asım*'da yer alan *Çanakkale* bölümüne geçişte, *Bülbül*'de, dahası *Leylâ*'da, Mısır Dönemi şiirlerinden *Sait Paşa İmamı*'nda ve *Sanatkâr*'da da şahit oluyoruz. Şiiri, içten içe gelişen bir hikâyenin üzerine bindirir gibi yapmak, oradan da bir finale doğru yükselmek... İlerler gibi gözükürken de ilerlememek!.. Bilâkis o anda yerlerden göklere doğru urûc etmek. Daha doğrusu da yüksek, inşirahlı hislerin kaynağına ermek... Eski klasik *miraci-*

ye şairlerinin yaptığı gibi mesafelerde ilerlemek değil, onun da ötesinde ruhun evc-i bâlâlarına doğru kanat çırpmak!.. Dolayısıyla Akif bu noktada, edebiyatımızda emsali bulunmayan bir sanatkârdır. Ondaki bu yüksek final şuurunun farkında olanlar o kadar azdır ki, doğrusu buna şaşıp kalıyoruz.

Bu izahların ardından aynı uygulamayı Akif'in, *Berlin Hatıraları*'nda nasıl gerçekleştirdiği ister istemez merakı mucip bir sorudur. Şöyle ki eserin sonlarına doğru savaşın bıraktığı ızdıraplar safha safha anlatılırken, bir ara konu kendiliğinden daha tahsisî bir alana doğru kaymaya başlıyor. Orası "beş altı pençenin" yani İttifak Kuvvetinin yüklendiği, Marmara'ya geçiş yolu üzerindeki Çanakkale'dir. İşte Almanya'da bulunan şairin, kahvede hâlâ daha devam eden savaş mülâhazaları sırasında, hatırına birden bire Çanakkale düşüyor. Acaba ne haldedir şimdi oralar? Hilâl'in izi silinmiş midir? Bir İngiliz bezi midir, yoksa göklerde dalgalanan?

Kahvede oturan kişi, bu tür kaygılar arasında kıvranırken, bir de bakıyoruz, uzaktan uzağa Çanakkale'ye seslenmeye başlamamış mı?

Hüdâ rızası için söyle, pek perişanım!

Uzakta (Almanya'da) olmama rağmen civar-ı zârından,

Civarım inliyor âvâz-ı ihtizâzından!

Buradan anlıyoruz ki o, Çanakkale ve Gelibolu civarında devam eden savaşın iniltilerini, bir canlının son feryatlarını andıran o sesleri duyar hale gelmiştir. Dahası bu sesler, bulunduğu mekânı (kahveyi) bile doldurmuş, civarlar savaşın acılı iniltilerinden geçilmez olmuştur.

Dolayısıyla savaşın akıbeti hakkında önce zihinde doğan bir merak ve endişe, sonra da uzaklardaki Çanakkale'ye merakını gidermek yolunda sorular!.. Bilâhare de uzaklarda cereyan eden savaşın seslerini, çok yakınında imiş gibi duymaya başlamaklar... Bunun bir adım daha ötesi var: Uzaktaki çatışma seslerini duymaya başlayan kulak hassasiyetini, yine uzakları görür hale gelmiş bir başka hassasiyet daha takip ediyor. Yani şair savaşın cereyanını ta Almanya'dan, Alman kahvesinden izleyebilir hale geliyor. Uzaktan görmeye dönüşen bu hal, yüksek bir kalp açıklığı olarak karşımıza çıkıyor. Sanki çöle çekilmiş Mecnûn, bir ara Leylâ'nın uzaklarda olduğunu unutmuş ve hemen yanı başında imiş gibi onunla konuşmaya başlamıştır. Dolayısıyla bu tür bir aşkınlık derecesinin yazımı, modern edebiyatımız açısından bir ilktir. Özellikle de dönem edebiyatı açısından:

Şu anda cepheni görmekteyim: Ateş yağıyor;
Bulutların biri binlerce yıldırım sağıyor!
Nigâhı bin bu kadar mil mesafeden kavuran
Alevleriyle beraber o seyle karşı duran
Karartılar nedir? Asker mi, taş mı, gölge midir?
Hüdâ rızası için, seçmiyor gözüm, bildir.

Bu meraklı izleme giderek ayrıntılara uzanıyor. Artık savaş en yakın plandan izlenebilir hale gelmiştir. İşte hikâyenin ruhta cereyan eden kademeli geçişleri arasında, Almanya'da bir kahvede bulunduğunu unutan kişi, sonunda savaşın ritmine kendini bırakıveriyor. Endişe, ürperti, heyecan ve daha ziyade de savaşa dair yüksek temenniler. Bir de bu duygularla iç içe yakarışlı dua sahneleri. O bu halde iken ta oralardan, yani Çanakkale'deki askerlerden birinin sesi yankılanıyor ufuklarda: "Korkma..." diye hitap eden bir haykırıştır bu!.. Hem de doğrudan doğruya Alman kahvesinde oturan, savaşın kaygısı ile yanıp tutuşan hikâye kişisine yönelik bir hitap!..

Korkma!..
Cehennem olsa gelen göğsümüzde söndürürüz,
Bu yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz yürürüz
Düşer mi tek taşı sandın, harîm-i nâmûsun?
Meğer ki harbe giren son nefer şehîd olsun.
Şu karşımızdaki mahşer kudursa, çıldırsa,
Denizler ordu, bulutlar donanma yağdırsa,
Bu altımızdaki yerden bütün yanar dağlar
Taşıp da kaplasa âfâkı bir kızıl sarsar,
Değil mi cephemizin sinesinde iman bir,
Sevinme bir, acı bir, gaye aynı, vicdan bir,
Değil mi sînede birdir vuran yürek... Yılmaz!
Cihan yıkılsa emin ol, bu cephe sarsılmaz.

İşte uzaklardan duyduğu bu gür sadâ karşısında şaşırıp kalan hikâye kişisi, ne yapıyor biliyor musunuz? "Demek kurtulacak, demek yıkılmayacak!.. Emellerimin kıblesi ayakta kalacak!.. Demek ölmüyoruz!.." biçiminde mukabelelere kalkışıyor. Daha ilginç olanı ise, Berlin sokaklarında beraber yürüdüğü ve kahvehanede de beraber oturduğu Türk arkadaşına, aradan nice zamanlar geçtikten sonra ikinci defa sesleniyor:

– "Haydi arkadaş gidelim!.."

Peki nereye gidecekler? Vazife icabı, hükümet görevlisi olarak geldikleri Almanya'dan, kendi memleketleri olan İstanbul'a veya doğrudan doğruya *Çanakkale Cephesi'ne*!..

Romanlar, Mesneviler Berlin Hatıraları

Neticeye gelecek olursak neler söyleyebiliriz? Bizim burada yaptığımız, *Berlin Hatıraları*'na dönük yeni bir okuma denemesidir. Eseri dönemin siyasetine, dönemin moda fikirlerine ve sosyolojik materyal zenginliğine boğmadan yaptığımız bir izah denemesi. Kuşkusuz eserin o tür yönleri de yok değildir. Fakat edebî eserleri sırf ihtiva ettiği materyal ile değerlendirmek ne dereceye kadar doğrudur? Çünkü edebî eserler asıl gücünü geliştirdikleri sanat tutumundan alır ve daha ziyade de bu yönüyle temayüz ederler. Dolayısıyla biz de *Berlin Hatıraları*'nın sırf siyasî-tarihî ve sosyolojik görüşlerden ibaret olmadığını, bunun dışında eserin edebî bir yanının da bulunduğunu öne çıkarmak istedik. Bunu belirlerken de eserde şiirin yanı sıra, belki ondan da ziyade hikâye boyutunun varlığına işaret ettik. Kaldı ki eserin bu yönünü öne çıkarmak, onda mevcut olan şiirin, siyasi veya sosyolojik fikirlerin varlığını inkâr anlamına da gelmektedir.

Sonuç olarak *Berlin Hatıraları*'nı bu haliyle, Akif'in en önemli eserlerinden biri telâkki ediyoruz. Nitekim eserin son derece sıkı bir kurgusu vardır ki, onun hacim olarak küçüklüğüne fazla aldanmamalıdır.

Eserle ilgili söyleyebileceğimiz diğer bir husus da şudur: Metinde bazen "hikâye kişisi", bazen "metnin anlatıcısı", bazen da "Akif" deyip geçtiğimiz muzdarip kişiyi, hemen Akif'in kendisi ile özdeşleştirmemekte fayda vardır. Akif eseri yazan, düzenleyen, kurguyu planlayan sanatkârdır. Diğer kişiyi ise, Akif'in icat ettiği farklı bir "hikâye kişisi" olarak düşünmek, her halde daha isabetli olur. Onun bakış açısı, onun psikolojisi, onun içten içe devam eden mülâhazaları!.. Bütün bunları düzenleyen, planlayan, o kişinin bir nevi monologu andıran iç konuşmalarını ayarlayandır sanatkâr. O kişi ile Akif'i hemen aynileştirivermek, oradaki fikir ve hisleri hemen Akif'e tahvil edivermek çok kolay olduğu gibi bu da sanki bir marifetmiş gibi sunulmaya kalkışılmamalıdır. Piyasada yaygın olan bu tarz yaklaşımların en büyük zaafı, Akif'in sanatkâr tarafını perdelemekten öteye geçmemeleridir. Nitekim Akif ve *Safahat* çalışmalarının hemen tamamı bu sığlığın içinde yüzüyor ve tekdüze, sathi bir Akif kişiliği üretmekte de birbiriyle yarışıyorlar.

Berlin Hatıraları'nın diğer bir başka özelliği de, Akif'in ondokuzuncu yüzyıl Batı romanını iyi tanıdığını ortaya koymasıdır. Fakat onun bu imkânı nesirde değil de, şiirde kullandığı ortaya çıkıyor. Eserin orijinal kurgusu, istihalesi ve ulaştığı final tarzı, insana parmak ısırtacak kadar güzeldir. Bunu fark etmek için Dönemin Türk romanını ve hikâyesini tanımak ve bilmek gerekir. Hangi eseri veya kimi okursanız okuyun, bu seviyede bir hikâye veya roman kurgusu ile kolay kolay karşılaşılmaz. Kaldı ki onların tamama yakını Maupassant tarzı, batılı realistlerin yerli uyarlamalarından öteye geçmez. Buradaki amacımız kuşkusuz ne Ömer Seyfettin'i, ne Refik Halit'i, ne de Yakup Kadri'yi değersiz kılmak değil, tam tersine Akif'in ve bu eserin onlardan farkına ve derinliğine bir vurgudur.

Tek İnsan'ı Yazmak ve Necid Çölleri'nden Çöle İnen Nur'a

Ancak bu eserin gücü, sırf Akif'in Batı romanını iyi bilmesi ile izah edilemez. Çünkü onda Batılı romantiklerden ve realistlerden daha farklı yanlar var. O da Akif'in çok kişiyi yazmak, o kişiler arasındaki suni, yüzeysel ilişkilere bel bağlamak taraftarı olmamasıdır. Merak, ihtilâf, sürükleyicilik gibi, hikâye ve romanın bu taraflarına itibar etmemek!.. O sanatını dikkat edilirse (tahkiyeli eserlerini kastediyoruz), genelde tek insanın üzerine bina ediyor. Tek insanı yazmak, onun içini doldurmak ve yazmak!.. Ona bir aşk, tefekkür ya da idealizm yüklemek gibi.

İşte Akif'in bu yanı, kimselerin fark etmediği şekilde, klasik edebiyat geleneğimizin bir devamı niteliğindedir. Gazellerden değil *mesnevi'* lerden, *Leylâ ile Mecnûn* ve *Hüsn ü Aşk'* lardan sürüp gelen bir tesir... Dikkat edilirse o tür eserlerde, hep bir "iç insan" yazılır veya anlatılır. Hem de içleri dolu dolu bir insan!.. O tür eserlerde hikâye kişileri, aşklarından başka bir şey düşünmezler. Her an da hasretlerini, cezbeye kapılmış gibi derinden duyarlar. Yani aşklarının Mecnûn'u gibi, sürekli *vird ü zeban* ederler. O eserlere dikkat edilirse, başlangıç kısımlarındaki uzun girizgâhlardan sarfı nazar, yarıdan çok fazlası iç mülâhazalardan ibarettir. Yani o klasik hikâye figürleri, sadece *içsel-varlıklar* olarak mevcuttur. Zaten burdan da o çıkıyor ki, Batılı veya Doğulu her büyük eserin değeri burdaki bir başarıya bağlı. Yani marifet, dış tasvirde ve hikâye anlatmakta değil, insanın iç zenginliğini ortaya çıkarmakta ve onu bir nevi aşkınlığa erdirmekte toplanır. Meşrutiyet veya Cumhuriyet romanının farkına varmadığı husus burada yatar. Ya da genel geçer edebî modalara takılıp kalmaklar!.. Onların da şekil şartlarını önemsemek, doğan boşluğu gene moda fikirlerle doldurmaya kalkışmak gibi.

Akif'e gelince o insana, insanın içini ve zihnini doldurmaya ziyadesiyle önem veriyor. Fakat bunu neyle yapacak? Burada *Necid Çöllerinden Medine'ye* ya da diğer *manzum-hikâyeleri* hatırımıza geliyor. Ara ara böyle örnekler veriyor zaten. Fakat Meşrutiyet sonrasının karmaşası ve Balkan bozgunu Akif'in şuurunu alt üst ediyor. Onu dinî, sosyal ve siyasal program arayışlarına sevk ediyor. Bu noktada duyduğu ihtiyaç ve arayış oldukça yüksektir. Dolayısıyla Akif, hasretini çektiği gül devirlerinin bülbülü olmayı değil, zaruretini duyduğu ideal ve sorumlulukların meşakkatli yolunu tercih ediyor. Bu ideali ve sorumluluğu, bir aşk derecesine yükseltiyor. Yani Akif'in idealleri bir nevi *Leylâ*'ya dönüşüyor, kendini de bu idealin Mecnûn'u konumuna yerleştiriyor. Akif'in şiirini ve sanatını böyle bir eksene oturtmasını kınamak, ya da bu noktadan onu saplantılı savunmalara kalkışmak!.. İşte abes olan burası. Asıl sorulması, sorgulanması gereken bundan ziyade, bu noktada Akif'in geliştirdiği sanat tutumunun kavranması ve tebarüz ettirilmesi değil midir?

Toparlayacak olursak *Hatıralar*'da Akif'in dört grup şiiri bulunuyor. *Hakkın Sesleri*'nin devamı mahiyetinde yazdığı şiirler. Yani başlarına âyet ve hadisler yerleştirdiği parçalar. Onlarda, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı sırasında duyduğu acı ve hüsranları anlatıyor. *Berlin Hatıraları'*na yukarıda genişliğine temas ettik. *El-Uksur'da* ise Akif'in çok farklı bir şiiridir. Hatta *Safahat*larda bir örneği bulunmamaktadır diyebiliriz. İlgili şiirin şifrelerinin çözülmesi için ayrı bir yazı gerekir. Fakat, kitaba ikinci baskısı sırasında giren *Necid Çöllerinden Medine'ye* için ise, ne söylemek gerekir? Tek söylenebilecek olan, bu şiiri okumayanların, Akif'i yeterince tanıyamayacaklarıdır. Türkçenin bu seviyede kaç şiiri vardır bilemiyoruz.

Bir başka husus da şu: Çöl bu seviyede, ilk defa yazılıyor edebiyatımızda. Ayrıca çölde bir vaha keşfetmek gibi, çölden Hazreti Peygambere ermek ve ona doğru yükselmek!.. Çöl'le Hazreti Peygamber'i ilişkilendirmek, bu tarz ilişkiler kurmak yani. Dolayısıyla ilgili şiirin meziyet ve tesirlerinden ikisine işaret edelim: Birincisi bu eserin ileride, Necip Fazıl'ın *Çöle İnen Nur*'u için, hareket noktası teşkil edeceği. İkincisi de Falih Rıfkı'nın insanın içini dışını yakan *Ateş ve Güneş*'i ile *Zeytindağı*'na bakan bir yanı. Her iki eseri okuyun ve o kavurucu çöl yangınlarının kaynağına doğru buradan ilerleyin. Yani çölü ilk keşfeden iki kişiden biridir Akif. Peki ya diğeri kimdir?

YÂDINDA DEĞİL*

"Takat getiremeyeceğimiz yükü bize yükleme Allah'ım..."
Bakara Suresi 286. âyet

Ey bunca zamandır bizi te'dîb eden Allah;
Ey âlem-i İslâm'ı ezen, inleten Allah!
Bizler ki senin va'd-i İlâhîne inandık;
Bizler ki bin üç yüz bu kadar yıl seni andık;
Bizler ki beşer bir sürü mabûda taparken,
Yıktık o yaman şirki, devirdik ebediyyen;
Bizler ki birer hamlede evhâmı bitirdik,
Mabedlere Mabûd-i Hakiki'yi getirdik;
Bizler ki senin ismini dünyaya tanıttık...
Gördükse mükâfatını yâ Rab, yeter artık!
Çektirmediğin hangi elem, hangi ezâdır?
Her ânı hayatın bize bir rûz-u cezâdır!
Ecdadımızın kanları seller gibi akmış...
Maksatları dininle beraber yaşamakmış.
Evlâdı da kurban olacakmış bu uğurda...
Olsun yine, lâkin bu ışık yoksulu yurda,
Bir nûru nazar yok mu ki baksın bacasından?
Bir yıldız, İlâhî? Bu ne zulmet, bu ne zindan.
Hâlâ mı semamızda gezen leyle-i memdûd?
Hâlâ mı görünmez o seher-pâre-i mev'ûd?
Ömrün daha en canlı, hararetli çağında,
Çalkanmadayız ye's ile hirman batağında!
Kâm aldı cihan, biz yine ferdâlara kaldık...
Artık bize göster ki o ferdâyı: Bunaldık!

* *Sebilürreşat*, 1 Kanunusani 1330/ 14 Ocak 1915, c. 13, nr. 322, s. 73.

Şiirin *Sebilürreşat*'taki yayımının altında "Berlin" ifadesi dikkati çekmektedir. Bu kayıt ister istemez şiirin Berlin'de yazılmış olabileceğini hatıra getiriyor. Nitekim Mehmet Akif, Büyük Savaş içinde, 1915 başlarında görevli olarak Almanya'ya gitmişti. Şiirin bu şartlar altında yazıldığı veya tamamlandığı düşünülmelidir. Şiirde Balkan Savaşı'nın hemen ardından Cihan Savaşı'na geçişe ve Sarıkamış Savaşlarına dair işaretler bulunmaktadır. Şiirin aslında başlık yoktur, böyle bir başlığı biz uygun gördük.

Bir emrine ecdadı da, ahfâdı da kurban...
Olmaz mı bu millet daha te'yîdine şâyan?
Hüsran yine biçarenin âmâlini sardı;
Atisi nigâhında karardıkça karardı.
Balkan'daki yangın daha kül bağlamamışken,
Bir başka cehennem çıkıversin... Bu ne erken!

Lâkin bu cehennem onu yıldırdı mı? Asla!
İlâya seğirtip duruyor namını hâlâ.
Kum dalgalarından geçiyor öyle şitâban:
Güya o saba, geçtiği çöller de hıyâban.
Kar kütlelerinden iniyor öyle yaman ki:
Bir çağlayan akmakta yarıp taşları sanki.
Kızgın günün altında beyâbânı dolaştı;
Yalçın buzun üstünde sekip dağları aştı.
Artık gidiyor: Hakk'a varan bir yolu tutmuş,
Allâh'a bakan gözleri dünyayı unutmuş.
Cûş eyleyedursun geriden nevha-i hüsran...
Yâdında onun şimdi ne matem, ne de hicran!
Yâdında değil lânesinin hüzn-ü elîmi!
Yâdında değil yavrusunun tavr-ı yetîmi;
Yâdında değil doğduğu, ter döktüğü toprak;
Yâdında kalan hatıra bir şey, o da ancak:
Gökten ona "yüksel!" diyen ecdad-ı şehîdi!
Artık o da yükseldi fakat yerde ümidi:
Bir böyle şehidin ki mükâfâtı zaferdir,
Vermezsen İlâhî dökülen hûn-u hederdir!

Berlin, 14 Ocak 1915

UYAN*

Baksana kim boynu bükük ağlayan?
Hakk'ı hayatın senin ey müslüman!
Kurtar o biçareyi Allah için,
Artık ölüm uykularından uyan!

Bunca zamandır uyudun, kanmadın;
Çekmediğin kalmadı, uslanmadın.
Çiğnediler yurdunu baştan başa,
Sen yine bir kerre kımıldanmadın!

Ninni değil dinlediğin velvele...
Kükreyerek akmada müstakbele,
Bir ebedî sel ki zamandır adı;
Haydi katıl sen de o coşkun sele.

Karşı durulmaz, cereyan sîne–çâk...
Varsa duranlar olur elbet helâk.
Dalgaların anlamadan seyrini,
Göz göre girdâba nedir inhimâk?

Dehşet–i maziyi getir yâdına;
Kimse yetişmez yarın imdadına.
Merhametin yok diyelim nefsine;
Merhamet etmez misin evladına?

"Ben onu dünyaya getirdim..." diye,
Kalkışacaksın demek öldürmeye!
Sevk ediyormuş meğer insanları,
Hakk-ı übüvvet de bu caniliğe!

* *Sebilürreşat*, 3 Rebiülahir 1333/ 5 Şubat 1330/ 18 Şubat 1915, c. 13, n. 327, s. 111.

Dergi yayımında şiirin altında tarihle birlikte "Berlin" kaydı göze çarpmaktadır. Dolayısıyla şiirin Berlin'de yazıldığına ve tamamlandığına hükmedilebilir. "Uyan" adı altındaki şiirin, kitaptaki diğer şiirlerden farkı ortadadır. Nitekim şiir bu haliyle, Balkan Harbi'nin başladığı bir sırada yazılan "Cenge Giderken" marşını hatırlatmaktadır. Bu özelliği sebebiyle "Uyan"ı, *İstiklâl Marşı* bölümüne de aldık.

Doğru mudur ye's ile olmak tebâh?
Yok mu gelip gayrete bir intibâh?
Beklediğin subh-u kıyamet midir?
Gün batıyor, sen arıyorsun sabâh!

Gözleri maziye bakan milletin,
Ömrü temâdisi olur nekbetin.
Karşına müstakbeli dikmiş Hüda,
Görmeye, lâkin daha yok niyyetin!

Ey koca Şark, ey ebedî meskenet!
Sen de kımıldanmaya bir niyyet et.
Korkuyorum, Garb'ın elinden yarın,
Kalmayacak çekmediğin mel'anet.

Hakk–ı hayatın daha çiğnenmeden,
Kan dökerek almalısın merd isen.
Çünkü bugün ortada hak sahibi,
Bir kişidir: "Hakkımı vermem!" diyen.

Berlin, 18 Şubat 1915

NE İRFANDIR*

"Ey müslümanlar, Allah'tan nasıl
korkmak lâzımsa öylece korkunuz..."
Âl–i İmran Suresi 102. âyet

Ne irfandır veren ahlâka yükselik, ne vicdandır;
Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır.
Yüreklerden çekilmiş farz edilsin havfı Yezdân'ın...
Ne irfanın kalır tesiri, katiyyen, ne vicdanın.
Hayat artık behîmîdir... Hayır, ondan da alçaktır;
Ya hayvan bağlıdır fıtratla, insan hürr-ü mutlaktır.
Behâim çıkmaz amma hilkatin sabit hududundan,
Beşer hâlâ habersiz böyle bir kaydın vücudundan!
Meğer kalbinde Mevlâ'dan tehâşî hissi yer tutsun...
O yer tutmazsa hiç mânâsı yoktur kayd-ı namusun.
Hem efradın, hem akvamın bu histir, varsa vicdanı;
Onun tatili: İnsaniyyetin tevkî-i hüsranı!
Budur hilkatte câri en büyük kanunu Hallâk'ın:
O yüzden başlar izmihlâli milletlerde ahlâkın.
Fakat, ahlâkın izmihlâli en müthiş bir izmihlâl;
Ne millet kurtulur zira, ne milliyyet, ne istiklâl.
Oyuncak sanmayın! Ahlâk-i millî, rûh-u millîdir;
Onun iflâsı en korkunç ölümdür: Mevt-i küllîdir.
Olur cemiyyet artık çaresiz pâmâl-i istilâ
Meğer kaldırmış olsun, rûh-u sani indirip, Mevlâ.
Evet bir ba'sü badel-mevte imkân vardır elbette...
Bunun temini, lâkin, bir yığın edvara vabeste!

* *Sebilürreşat*, 20 Ağustos 1330/ 2 Eylül 1914, c. 12, nr. 309, s. 389.

Şiirin Millî Mücadele yıllarında, *Allah Korkusu* adıyla tekrar yayımlandığı görülüyor. Bkz. *Sebilürreşat*, 30 Nisan 1337/ 30 Nisan 1921, c. 19, n. 478, s. 93. Şiirin aslı başlıksızdır, böyle bir başlığı biz uygun gördük.

O cemiyyet ki vicdanında hâkim havf–i Yezdan'dır;
Bütün dünyaya sahiptir, bütün akvama sultandır.
Fakat, efradı Allah korkusundan bî-haber millet,
Çeker, milletlerin menfûru, kıbtiler kadar zillet;
Meâlî meyli hiç kalmaz, şehâmet büsbütün kalkar;
Ne hâkimlik tanır artık, ne mahkûm olmadan korkar.
Şeref hırsıyle istihkar-ı mevt etmişken ecdadı,
Bırakmaz öyle bir pâkîze neslin şimdi ahfadı,
Hayat uğrunda istihfafa şayan görmedik hüsran!
Gebersin tekmeler altında razı... Çıkmasın, tek can!
Yürekler en mülevves, en sefil âmâl için çarpar;
Sinirler en muhal endişeden titrer durur par par!
Olur cemiyyet efrâdınca şahsî menfaat "mabûd!"
Sorarsan kimse bilmez var mı "hak" nâmında bir mevcud.
O, doymak bilmeyen mabûda kurbandır haya hissi,
Hamiyyet, âdemiyyet hissi, ulvi hislerin hepsi!
Bu hissizlikle cemiyyet yaşar derlerse pek yanlış:
Bir ümmet göster, ölmüş maneviyyatıyle, sağ kalmış?

20 Ağustos 1330

MÜSLÜMANLIK NEREDE?*

"Kim müslümanların derdini kendine
mal etmezse onlardan değildir."
Hadis-i Şerif

Müslümanlık nerde! Bizden geçmiş insanlık bile..
Âlem aldatmaksa maksad, aldanan yok, nafile!
Kaç hakiki müslüman gördümse: Hep makberdedir;
Müslümanlık bilmem amma, galiba göklerdedir!
İstemem, dursun o pâyânsız mefâhir bir yana...
Gösterin ecdada az çok benzeyen bir kan bana!
İsterim sizlerde görmek ırkınızdan yâdigâr,
Çok değil ancak, necîb evlada lâyık tek şiâr.
Varsa şâyet söyleyin, bir parçacık insâfınız:
Böyle kansız mıydı -hâşâ- kahraman eslâfınız?
Böyle düşmüş müydü herkes ayrılık sevdasına?
Benzeyip şîrâzesiz bir mushafın eczasına,
Hiç görülmüş müydü olsun kayd-ı vahdet târumâr?
Böyle olmuş muydu millet can evinden rahnedâr?
Böyle açlıktan boğazlar mıydı kardeş kardeşi?
Böyle adet miydi, bî-perva, yemek insan leşi?

Irzımızdır çiğnenen, evlâdımızdır doğranan!
Hey sıkılmaz ağlamazsan, bari gülmekten utan!
"His" denen devletliden olsaydı halkın behresi:
Pâyitahtından bugün taşmazdı sarhoş narasî

* *Sebilürreşat*, 13 Haziran 1329/ 26 Haziran 1913, c. 10, nr. 25, s. 253.
Şiirin aslı başlıksızdır. Böyle bir başlığı biz uygun gördük.

Kurt uzaklardan bakar, dalgın görürmüş merkebi,
Saldırırmış ansızın yaydan boşanmış ok gibi.
Lâkin aşk olsun ki aldırmaz da otlarmış eşek,
Sanki tavşanmış gelen, yahut kılıksız köstebek!

Kâr sayarmış bir tutam ot fazla olsun yutmayı...
Hasmı, derken çullanırmış, yutmadan son lokmayı....

Bir hakikattir bu, şaşmaz, bildiğin üslûba sok:
Halimiz merkeble kurdun aynı, asla farkı yok.
Burnumuzdan tuttu düşman, biz boğaz kaydındayız!
Bir bakın: Hâlâ mı hâlâ ihtiras ardındayız!
Saygısızlık elverir... Bir parça olsun arlanın:
Vakti çoktan geldi, hem geçmektedir arlanmanın!
Davranın, haykırmadan nâkûs-u izmihlâliniz...
Öyle bir buhrana sapmıştır ki, zira haliniz:
Zevke dalmak şöyle dursun, vaktiniz yok mateme!
Davranın, zira gülünç olduk bütün bir âleme,
Bekleşirken gökte yüz binlerce ervâh, intikam;
Yerde kalmış, na'şa benzer kavm için durmak haram!
Kahraman ecdadınızdan sizde bir kan yok mudur?
Yoksa: İstikbâlinizden korkulur, pek korkulur!

26 Haziran 1913

BU ÂLEM*

"Kimin bu dünyada gözü kapalı ise ahirette de kapalı, hatta oradaki şaşkınlığı daha ziyade."
İsrâ Suresi, 72. âyet

Nihâyet neyse idrâk ettiğin şey ömr–ü fâniden;
Onun bir aynıdır mutlak nasibin ömr-ü sânîden.
Hatadır ahiretten beklemek dünyada her hayrı:
Öbür dünya bu dünyadan değil, hem hiç değil ayrı.
Sen ey sersem ki "üç günlük hayatın hükmü yok" der de,
Sanırsın umduğun âmâdedir ferdâ-yı mahşerde;
Ne ekmiştin ki mahsûl istiyorsun bir de ferdâdan?
Senin meşru olan hakkın: Bugün hüsran, yarın hüsran!
Eğer maksûdu ancak ahiret olsaydı Yezdân'ın;
Ne hikmet vardı ibdâında hiç yoktan bu dünyanın?
"Ezel"den ayrılan rûhun nişîmen-gâh-ı bâkisi
"Ebed"ken, yolda eşbâhın niçin olsun mülâkisi?
"Elest"in arkasından gelmesin Cennet, Cehennem de,
Neden ervâha tekrar imtihan olsun bu âlemde?
Demek: Dünya değil pek öyle istihfâfa şâyeste:
Demek: Bir feyz-i bâki var, bu fâni ömre vâbeste!
Diyorlar: "Kâinâtın aslı yoktur, çünkü fânidir."
Evet, fânidir amma, bir nazardan câvidânidir.
Süreksizmiş hayat... Olsun! Müebbed zevki, hüsranı;
Onun bir sermediyyettir bu haysiyyetle her ânı.
"Cihanın aslı yoktur, çünkü fânidir" diyen sersem,
Ne der "Öyleyse hilkat pek abes bir şey çıkar" dersem?
Nedir dünyaya gelmekten garaz, gitmek midir ancak?
Velev bir anlamak hırsıyla olsun yok mu uğraşmak?

* *Sebilürreşat*, 16 Teşrinievvel 1330/ 29 Ekim 1914, c. 12, nr. 312, s. 437.

Şiirin aslı başlıksızdır. Böyle bir başlığı biz uygun gördük.

Ganimettir hayatın, iğtinâm et, durma erkenden,
Yarın milyonla feryâd olmasın enfâs-ı ma'dûden!
Bu âlem imtihan meydanıdır ervâh için mâdâm,
Demek: İnsan değilsin eylemezsen durmayıp ikdâm.
Neden geçsin sefaletlerle, haybetlerle ezmânın?
Neden azmin süreksiz, yok mudur Allâh'a imânın?
Çalış, dünyada insan ol, elindeyken henüz dünya;
Öbür dünyada insanlık değilmiş yağma, gördün ya!
Dilinden ahiret hiç düşmüyor ey müslüman, lâkin,
Onun hakkında âtıl bir heves mahsûlü idrâkin!
Bu Mecnûnâne vehminden şifâyâb olmadan, şayed
Gidersen böyle sıfru'l yed, kalırsın sonra sıfru'l yed!
Hayâlât arkasından koştuğun yetmez mi hey şaşkın?
Senin hâlâ hakikatten nedir iğmâz için hakkın?
Bu âlem şöyle bir rüyâ imiş, yahut muvakkatmiş...
Evet ukbâda anlarsın ne müthiş bir hakikatmiş!

29 Ekim 1914

BİZ Kİ*

"Müslümanlık huyun güzelliğinden ibarettir."
Hadîs-i Şerif

Biz ki yarmıştık şuûnun en büyük ummânını;
Çiğnemiştik yükselen emvâc-ı bî-pâyânını;
Biz ki edvârın, kurûnun, hâdisâtın rağmına,
Hakim olmuştuk bütün bir âlemin eyyâmına;
Şimdi tek bir dalganın pâmâl-i izmihlâliyiz!
Şimdi sahillerde mahkûmiyyetin timsaliyiz!
Böyle bir sadmeyle altüst olsun en müthiş gemi...
Dehşetin tesîri hâlâ sarsıyor endişemi!
Öyle salgındır felâket, öyle ânidir ölüm:
Hem görür göz, hem aceb rüya mıdır, der gördüğüm?
Nerde rüya! Gördüğün aynıyle vâkidir senin.
Gayr-ı vâki' noktalar: Ancak o mühlik sadmenin,
Bir dışardan, bir kaza, bir nâgihânî olması;
Bir de -en yanlış kanâat- âsümânî olması.
Dahilidir sadme... Hariçten değil... Asla değil!
Sonra, olmaz ez-kazâ dünyada bir şey, böyle bil!
Nâgihânî lâfzının manâsı yoktur, herzedir:
En beyinsizler bu istikbâli zira kestirir.
Gökten inmez bir de hiçbir şey... Bütün yerden taşar;
Kendi ahlâkıyla bir millet ölür, yahut yaşar.

* *Sebilürreşat*, 20 Haziran 1329/ 3 Temmuz 1913, c. 10, nr. 251, s. 269.
Şiirin aslı başlıksızdır. Böyle bir başlığı biz uygun gördük.

Çiğnenirsek biz bugün, çiğnenmek istihkâkımız:
Çünkü izzet nerde, bir bak, nerdedir ahlâkımız.
Müslümanlık pâk sîretten ibaretken, yazık!
Öyle saplandık ki levsiyyâta: Hâlâ çıkmadık!
Zulme tapmak, adli tepmek, hakka hiç aldırmamak;
Kendi âsûdeyse, dünya yansa, baş kaldırmamak;
Ahdi nakzetmek, yalan sözden tehâşî etmemek;
Kuvvetin meddahı olmak, aczi hiç söyletmemek;
Mübtezel birçok merasim: İnhinâlar, yatmalar,
Şaklabanlıklar, riyalar, muttasıl aldatmalar;
Fırka, milliyyet, lisan namıyle daim ayrılık;
En samimi kimseler beyninde en ciddî açık;
Enseden arslan kesilmek, cebheden yaltak kedi...
.....
Müslümanlık bizden evvel böyle zillet görmedi!
Halimiz bir inhilâl etmiş vücudun halidir;
Rûh-u izmihlâlimiz ahlâkın izmihlâlidir.
Sade bir sözdür fakat hikmetlerin en mücmeli:
Bir halâs imkânı var: Ahlâkımız yükselmeli.
Yoksa pek korkunç olur katmerleşip hüsranımız...
Çünkü hem dünya gider, hem din, eğer yapmazsanız.

3 Temmuz 1913

HAKİKİ MÜSLÜMANLIK*

"O müminlere indallah ecr-i azîm var ki:Birtakım kimseler kendilerine
'Düşmanlarınız sizin için kuvvetlerini topladılar; onlardan korkmalısınız'
dedikleri zaman bu haber imanlarını artırır da:
'Allah'ın nusreti bize kâfidir, o ne güzel muhafızdır' derler."
Âl-i İmran Suresi 173. âyet

Şehamet dini, gayret dini ancak müslümanlıktır;
Hakiki müslümanlık en büyük bir kahramanlıktır.
Cebânet, meskenet dünyada, sığmaz rûh-u İslâm'a...
Kitâbullâh'ı işhâd eyledim -gördün ya- davâma.
Görürsün, hissedersin varsa vicdanınla imanın:
Ne müthiş bir hamâset çarpıyor göğsünde Kur'ân'ın!
O vicdan nerdedir lâkin? O iman kimde var? Heyhat!
Ne olmuş, ben de bilmem, pek karanlık şimdi hissiyat!
O imandan velev pek az nasib olsaydı millette,
Şu üç yüz elli milyon halkı görmezdin bu zillette!
O iman itihad isterdi bizden, vahdet isterdi...
Nasıl "bünyân-ı mersûs" olmamız lâzımsa gösterdi.
Peki! Bizler ne yaptık? Kol kol olduk, târumâr olduk...
Nihâyet bir denî sadmeyle düştük, hâk-sâr olduk!
O iman kuvvet ihzâriyle emretmişti... Lâkin, biz
"Tevekkelnâ" deyip yattık da kaldık böyle en aciz!
O iman, farz-ı kat'îdir diyor tahsîli irfânın...
Ne câhil kavmiyiz biz müslümanlar, şimdi dünyanın!
O iman hüsn-ü hulkun en büyük hâmisi olmuşken...
Nemiz vardır fezâilden, nemiz eksik rezâilden?
Demek: İslâm'ın ancak nâmı kalmış müslümanlarda;
Bu yüzdenmiş demek, hüsrân-ı millî son zamanlarda,
Eğer çiğnenmemek isterseler seylâb-ı eyyâma;
Rücû etsinler artık müslümanlar Sadr-ı İslâm'a.

* *Sebilürreşat*, 4 Eylül 1330/ 17 Eylül 1914, c. 12, nr. 310, s. 405.
Şiirin aslı başlıksızdır. Böyle bir başlığı biz uygun gördük.

O devrin yâd-ı nûrânûru bî-pâyân şehâmettir;
Mefâhir onların tarihidir; ümmet o ümmettir.
Ki bir yandan celâdetler saçıp dünyayı titretmiş;
Öbür yandan da insanlık nedir dünyaya öğretmiş.
Değilmiş böyle mahkûmiyyetin timsâl-i pâmâli!
Şevâhikten tenezzül eylemezmiş arş-ı iclâli.
"Tevekkül" vasfı ancak onların hakkında manidar:
Ki etmiş hepsi dünyalar kadar âlâmı istihkâr.
Çekinmezmiş şedâid yağsa, asla iktihâmından;
Zeminlerden ölüm fışkırsa dönmezmiş meramından.
"Hakiki müslümanlık en büyük bir kahramanlıktır"
Demiştim... İşte davam onların hakkında sadıktır.

17 Eylül 1914

EL UKSUR'DA*

*Emîr Abbas Halim Paşa Hazretlerine***

Hava ağırdı, fakat, pek dokunmuyordu sıcak;
Gurûba vardı esasen yarım saat ancak.
Yakındı sahile mihmânı olduğum mesken;
Yavaş yavaş iniverdim ağaçlı bir tepeden.
O, Nîl'i koynuna çekmiş yeşillenen vadi,
–Ki yok hazan safahâtında ömrünün ebedî
Önümde, zümrüde benzer, yığın yığın mevecât,
Saçıp saçıp uzuyor: Sanki bir serâb-ı hayat!
Şu imtidâda bakın, var mı yâl ü bâline eş?
Bu yâl ü bâli bütün gün kucaklayan o güneş,
Ki Nîl'i şarkına almış da garba geçmişti;
Ufukta son lemeâtıyla parlıyor şimdi...
Fakat ziyasına hâlâ tahammül imkânsız.
Solumda bir büyücek hurma var ki yapyalnız...
Zemini haylice mâil de olsa, çaresi ne?
Büründüm artık onun zıll-i pâre pâresine.

Bu noktadan ne müheyyic fezaya doğru nazar!
Birer kanat iki sahilde yükselen ovalar:
Nigâh uzandı mı bir kerre dûş-u sâhirine,
Hayal uçup gidiyor başka âlemin birine!
Zemine şimdi, o gündüz alev saçan âfâk,
Ilık ılık döküyor, bir hava-yı istiğrâk.
Gülümsüyor yüzü artık muhit-i reyyânın,

* *Sebilürreşat*, 23 Kanunusani 1330/ 11 Şubat 1915, c. 13, nr. 326, s. 103.

"El-Uksur, Kahire'nin 600 kilometre kadar cenubunda, Nil'in sahil-i şarkîsine düşen bir mevkidir. Ki eski Mısırlılar'dan kalma pek çok asara malik olduğu için seyyahlarca maruftur. Aşağıda ismi gelecek "Karnak" ise bizim At Meydanı'ndaki dikili taşlarla doludur." (Şairin Notu)

** Kendisine şiir ithaf edilen Abbas Halim Paşa (1866-1934), İttihat ve Terakki dönemi sadrazamlarından Sait Halim Paşa'nın kardeşidir. Nitekim Osmanlı Devleti Birinci Cihan Savaşı'na onun sadrazamlığı döneminde iştirak etmiştir. Aynı dönemlerde kardeşi Abbas Halim Paşa'da İttihat ve Terakki kabinelerinde bakandır. Akif, Abbas Halim Paşa'nın çocuklarına özel dersler vermiştir. Bu yüzden aileyi yakından tanımaktadır. Nitekim Akif, *El-Uksur*'da şiirinde anlattığı bölgelere Abbas Halim Paşa ile gittiği gibi, Millî Mücadeleden sonraki Mısır yaşantısı da gene ilgili paşanın daveti ile gerçekleşmiştir. Akif'in ilk Mısır ziyareti 1914 yılı Ocak ve Şubat aylarında gerçekleşmiş, oradan da yukarıdaki şiirin ilhamları ile dönmüştür. *Sebilürreşat*'taki kayıtlara göre Akif, 5 Ocak 1914'te İstanbul'dan hareket etmiş, dönüş haberi de aynı derginin 5 Mart 1914 tarihli 286. sayısında duyurulmuştur.

Muhâtı çünkü, semadan inen bu çağlayanın.
Deminki samta bedel hande çınlıyor yer yer:
Gülümsüyor koca vadi gülümsüyor tepeler;
Gülümsüyor suyu tırmanmak isteyip öteden,
Uzun kürekli kayıklarla bir büyük yelken;
Gülümsüyor beriden gölgeler döküp Nîl'e,
Otel binaları etvâr-ı imtinânıyle;
Gülümsüyor kıyılardan beş altı hatve kadar
İçerde, ipli sırıklarla işleyen kuyular;
Gülümsüyor suyu kırbayla aktaran fellâh;
Gülümsüyor bunu ömründe görmeyen seyyah;
Gülümsüyor çalılıklarla örtülen dereler;
Gülümsüyor sayısız tarlalarla meşcereler;
Gülümsüyor karılar, başlarında topraktan,
Güğüm kılıklı birer kap, dönerken ırmaktan;
Gülümsüyor derelerden balık tutan, çıplak,
Çoluk çocuk suyu kepçeyle aktarıp durarak...

Sabahleyin dolaşıp gördüğüm o heykeller;
Ki sermediyyete çılgın zavallı hırs-ı beşer,
–Kulûba nakşedecek yerde yâd-ı rahmetini-
Fezaya kazmak için zıll-i bî-kerâmetini;
Dikip de her kayadan bin hayata seng-i mezar,
Bu korkuluklara vahşetle vermiş istikrâr;
Ki secdeler edecekmiş ayaklarında zemin;
Ki arşı titretecekmiş alınlarındaki çîn!
Fakat zaman denilen dest-i kibriyâ-yı mehîb
Bu kahramanları etmiş ki öyle bir te'dîb:
Ne enf-i nahveti kalmış kırılmadık, ne kolu!
Civâr-ı ibreti enkâz-ı lâşesiyle dolu.
Ne çehrelerde mehâbet, ne cebhelerde gurur;
Silik hutûtuna çökmüş bütün meâl-i fütûr.
Adaletin bu kadar bî-aman tecellisi
Nigâh-ı zâire vermekte merhamet hissi.

Evet, mezarı o heykellerin uzaktı bana;
Şu var ki mün'atif oldukça gözlerim o yana,
Gülümsüyor diyorum onların da çehreleri.
Gülümsüyor koca bir mabedin uzakta yeri.

Gülümsüyor sağa baktıkça karşıdan Karnak;
Gülümsüyor râşe-nümâsıyle oynuyor emvâc.
Gülümsüyor, dağınık başlarında altın tac,

Semaya fırça vuran hurmalar sevâhilden.
Oturmuş olduğum âsûde sath-ı mâilden,
Biraz yukardaki çardak biçimli gölgeliği,
Nasılsa görmek için kalkayım, dedim... Ne iyi!
Fransız, İngiliz, Alman, on üç kadar seyyah,
Üçer beşer küme olmuşlar: İnliyor akdâh!
Birinciler gülüyor... Çünkü ceyb-i meşhûnu,
Yerinden oynatıyor kâinat-ı medyûnu.
"Sedan" düşündürecek olsa olsa maskarayı...
Refah unutturur insana en derin yarayı.
İkinciler gülüyor, hem de hakkıdır, gülecek:
Cihan bir emrine âmâde... "Öl" desin, ölecek.
Tutuşturup bütün akvâmı karşıdan bakıyor!
Çelikle taş vuruşurken herif çubuk yakıyor!
Üçüncüler gülüyor, çünkü zûr-u bâzûsu,
Ne derse "doğru!" denen bir kefîl-i nâmûsu;
Beşer ki kuvveti bahşetmiyor henüz hakka;
Ne çare var onu kuvvetle almadan başka?
Zebun musun? Yalnız ağlamak senin hakkın...

Evet, bu sâha–i cûşun, bu cûş–u ezvâkın
İçinde ben, yalınız ben zavallı gülmüyorum...
Oturmuş ağlıyorum, ağlasam da mazûrum:
Vatan-cüdâ gibiyim ceddimin diyârında!
Ne toprağında şu yurdun, ne cûybârında,
Bir âşina sesi, yahut bir âşina izi var!
Sadâma beklediğim aksi vermiyor ovalar,
Bileydim ey koca Şark, ey cihân-ı dûrâdûr.
Senin nerendeki evlâdının nasibi huzûr?
Başın belâlara girmiş; elin, kolun pâmâl;
İçinden esti mi bir gün hevâ-yı istiklâl?
Görür müyüm diye karşımda müslüman yurdu,
Bütün diyârını gezdim, ayaklarım durdu...
Yabancı sesleri geldikçe reh-güzârımdan,
Hep inkisâr-ı emel taştı rûh-u zârımdan!

Vatan-cüdâ olayım sînesinde İslâm'ın?
Bu akıbet, ne elîm intikaamı eyyâmın!
Benim ki yaşlıyım artı düşük kolum, kanadım;
Bu intikâmı çalışsın da alsın evlâdım.

Ufukta şimdi güneş sönmek üzre sallanıyor;
Şu var ki çehresi hâlâ parıl parıl yanıyor.
Biraz geçince, şuâât-ı vâpesîniyle,
Dikildi geldi de karşımda, ansızın Nîl'e,
Sularla esnemeyen bir amûd-i nûrânûr.
Fakat bu zıll-i mübâhî, bu intibâ-ı vakuur
–Ki çok zaman kalacak sandım imtidâdından-
Beş on dakikada Nîl'in silindi yâdından!
Yazık, o gölge de milyarla zıll-i nâ-yâba,
Katılmak üzre atılmış meğer bu girdâba!

*

Görünmüyor güneş artık, önünde perde cibal;
O şimdi başka ufuklardan etti arz-ı cemâl.
Acıklı ruhunu mağrib hazîn hazîn döktü;
Zemine şâm-ı garîbân yavaş yavaş çöktü.
Değişti çehresi Nîl'in: Önümde az kumral;
Deminki zıll-i sütûnun yerinde pek koyu al;
Biraz ilerde, fakat, adeta karanlıktı.
Bu reng-i mateme dağlar da âşinâ çıktı:
Karardı baktım uzaktan dumanlı cepheleri.
Ridâsı mağribin artık kucaklamıştı yeri.
Demin gülümseyen âfâkı tülledikçe zılâl,
Uyandı rûh-u garîbimde bir hayal-i muhâl:
Cihan-ı sâmiti karşımda ağlıyor sandım...
O gölgelikten inip nûra doğru tırmandım.

28 Ocak 1914*
15 Şubat 1915

* Şiirin altındaki birinci tarih yazıldığı, ikincisi ise *Sebilürreşat*'ta yayımlandığı tarihi göstermektedir.

BERLİN HATIRALARI
AKİF'İN FİKİR ROMANLARI III*

*Binbaşı Ömer Lütfi Bey kardeşimize***

"Biraz da kahveye çıksak..." demişti arkadaşım.
O doğru söylemiş amma ben eğri anlamışım:
Mahalle kahvesi nerden de geçti zihnimden?
Bakılsa geçmemeliymiş... Bilir miyim onu ben?
Mahalle kahvesi... Berlin... Münasebet mi dedin?
Fakat rica ederim, dinleyin, inâyet edin:
Fakîriniz en açık bir söz olsa, mecburum,
Kafamda bulduğum eşyayı aktarır dururum.
Onun bir örneği geçmişse âkıbet elime,
Derim ki: "Ha! Bu demekmiş o duyduğum kelime."
Otel denildi mi bilfarz, o muteber kâmûs
Ne söylüyor bakarım bir: Evet, lügat me'nûs;
Kütükte mahlâsı han, sinni lâ-akal yetmiş!
Zavallı âhir-i ömründe irtidâd etmiş;
Şu var ki midesi ilhâdı etmemiş temsil!
Ne müslüman, ne frenk, öyle bir vücud-u sefîl.

---

* *Berlin Hatıraları* Akif'in Birinci Dünya Savaşı'nı anlattığı eseridir. Hacmindeki küçüklüğün aksine büyük bir eserdir. Dolayısıyla bu eser okunmadan ve anlaşılmadan, Akif'in evrensel çaptaki algılamalarına nüfuz edilemez.

Berlin Hatıraları'nın sonundaki "Berlin" 5 Mart 1331/15 Mart 1915 kaydına dikkat edilirse, eserin Berlin'de yazıldığı veya yazılmaya başlandığı anlaşılır. Nitekim Akif, savaş içinde Teşkilat-ı Mahsusa heyeti ile birlikte Almanya'ya gitmişti. 1914 yılı aralığının birinci yarısında başlayan Almanya seyahati, 1915 Mart ortalarına kadar da devam etmişti. Savaş içinde müttefikimiz Almanya'yı ziyareti, Akif'in Batı'yı daha yakından tanıması için bir vesile teşkil etmiştir. Bu büyük eserin *Sebilürreşat*'taki tefrikası on sayı devam ediyor. Burada ilk ve son sayıların künyelerini vermekle iktifa ediyoruz.

Sebilürreşat, 23 Cemaziyelevvel 1333/ 26 Mart 1331 (8 Nisan 1915), c. 13, n. 334, s. 167 (İlk bölüm).

Sebilürreşat, 29 Zilkade 1336/ 5 Eylül 1334 (5 Eylül 1918), c. 15, n. 368, s. 61 (Son bölüm).

Eserin yayımının uzun sürelere yayılması bu arada dikkat çekicidir. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi, eserin beşinci ve altıncı tefrikaları arasında Akif'in altı aylığına Arabistan seyahatine çıkması; ikincisi de *Sebilürreşat*'ın yayımının 360. sayıdan itibaren yirmi ay boyunca kesintiye uğramasıdır. İşte yirmi aylık bu kapalı dönemden sonra dergi yeniden çıkmaya başlamış ve *Berlin Hatıraları*'nın tefrikası da 363. sayı ile (23 Şevval 1336/1 Ağustos 1334/ 1 Ağustos 1918) tekrar gerçekleşebilmiştir. Fakat bu gecikmeler arasında Akif'in, 1917 Eylül-Ekim aylarında, *Berlin Hatıraları* da içinde olmak kaydıyla *Hatıralar*'ı kitap olarak yayımladığı görülmektedir.

** Ömer Lütfi Bey, Almanya'ya giden Teşkilat-ı Mahsusa heyetinde görevli bir subaydır. Muhtemelen de *Berlin Hatıraları*'nda Akif'e yoldaşlık eden kişi olmalıdır. Yani hikâyeye göre otelde beraber kaldıkları, Alman kahvesine de beraber gittikleri kişi. Akif, o sırada devam etmekte olan Çanakkale Savaşı'na ilişkin gelişmelerden de gene onun vasıtası ile haberdar olabilmektedir. Akif'le Ömer Lütfi Bey'in yakınlığı hakkında Eşref Edip önemli bilgiler vermektedir. Bkz. (*Mehmet Akif*, İstanbul 1962, s. 107-110).

Yıkanma yok, tuvalet yok! Yazın belinde çamur;
Eteklerinden inerken kabuk tutar yağmur!
Değil mi uçkuru sarkan bunakların bir eşi?
Bakındı cumbaya: Bîzar eder durur güneşi,
O nemli yorganı sallandırıp da pencereden!
Yatak takımları şâyân-ı merhamet cidden:
Kadife haline geçmiş patiskadan yastık...
Ne istihale geçirmiş hesab edin artık!
Benek benek yayılıp kehle intibââtı,
Benekli basmaya dönmüş o çarşafın suratı!
Kırık sürahide bekler yosunlu bir mayi,
Ki derd-i cû'a gelir üç yemek kadar nâfi'.
Bir ekmeğin yeri dolmazmış olmadan iki su;
Bunun beş ekmek olur belki bir kadeh dolusu.

Şimendifer deyiniz... Buldum işte örneğini:
Üşenmeden çevirip nâzenin tekerleğini,
–Yakınsa bindiğiniz noktadan eğer kasaba-
Kader müsâade ettikçe işleyen araba.
Samatya lordu müfettiş; Tatavla kontu müdir,
Zavallı milletin efrâdı orta yerde esir!
"Bilet mahalli" midir ismi pek de bilmiyorum,
Basık tavanlı, rutubetli, isli bir bodurum,
Ayakta esneyen âvâre yolcularla dolu.
Biletçi nerde mi? Kumpanyanın o nazlı kulu
Verâ-yi perdeden etmez ki halka doğru nigâh...
Ne var telâş edecek? Beklesin ibâdullâh...
Açıldı perde nihâyet, şu var ki cendereye
Kısılmak istemiyorsan sokulma pencereye!
İtiş kakış olağan şey, dövüş sövüş de caba!
– Biletçi, mösyö, tren kaçta kalkacak acaba?
– Ayağmı ezdin adam... Patlıyor musun ne zorun?
– Vurursam ağzına....

– Yahu! Gürültünüz ne? Durun!

– Yavaş be!

– Çüş be! Gözün kör mü?

– Pardon!

– İllâllah!

Nasıl ki çıktı şu “Pardon” eşeklik oldu mübah!

– Ne lâftır ettiği Allahça söyleyin yakışır?

– Uzatma!

– Tut ki uzattım?..

– Herif de amma hışır!

– Suç öldürende değildir ki derseler...

– Hele bak!

– Nedir ki, bir de ki baktım?

– Susun belâ çıkacak!

– Ufaklık olmalı!

– Yok, mösyö!

– Yoksa git! Bozdur!

– Dikilme nafile, sinyör ne derse kaanundur!

– Tren kaçar a kuzum...

– Haydi! Dinlemez ben lâf!

– Tren kaçar diyorum, dinlemem diyor: Ne tuhaf!

– Kızarsa ağzı bozuktur fena bi şey söyler;

Bozarlar onluğu verdin mi? Koş da bozduruver!

Tütüncü “on para az!” der... Musibetin büyüğü:

Herif simitçi ararken tren çalar düdüğü!

Sokak deyin meselâ:... Şimdi baktığım lügate

Müraca’at yine lâzım mı? Lâzım elbette.

Evet, o bir helezondur ki kutru altı karış;

Ya tûlü? Bilmiyorum, her ne söylesem yanlış.

Muvaffak olmanın imkânı yok ki tahmine:

Biraz gidip dalıyor haydi evlerin birine!

Zamane şi'rine benzer zemin-i tertîbi:
Zalâm içinde mebâdisi, müntehâsı gibi.
Peki! Ne yapmalı çarpılmak istemezsen eğer?
Tekin değil mi nedir, pek acâibimsi bu yer?
Dilinde Besmele olsun, elinde Sûre-i Nûr,
Kesende sade mühür... Kimse çarpamaz... Destûr!
Birinci hatve selâmet... İkinci hatve tamam...
Üçüncü hatveyi lâkin düşünmeden atamam...
Ne var mı? Ağzını açmış ki bir yaman uçurum,
Dalarsa "cup!" diye insan, çıkar mı bilmiyorum!
Uzak dolaş! İyi, lâkin, alındı bir tümsek,
Ne atlayanda kalır diz, ne tırmananda bilek!
Kenarca gitmeli öyleyse... İhtimâli mi var?
Sağında: Ağrısı tutmuş, çıkık karınlı duvar,
Solunda: Lâstiğe sahip çıkan sakızlı çamur!
Durundu çareyi buldum... Evet, olur mu olur:
Şu künbedin üzerinden beş altı taş sökerim,
Bataksa al, bu da batmaz, deyip deyip ekerim.
Demek; Hazine-i Evkaf'a bir metin köprü
Binası terkedeceksin... Uzatma, haydi yürü!
Vasiyyetim size: Ey zıplayıp geçen ahlâf,
Sakın şu künbed-i feyyâzı etmeyin israf,
Günün birinde bataklık aşarsa köprümden,
Emin olun size lâzımdır öyle bir maden.

Otel meğer o değilmiş, şimendifer de keza...
Sokak mı benzeyen az çok? Aman canım, hâşâ!
Meğer oteller olurmuş saray kadar mamûr.
Adam girer yaşarmış içinde, mest-i huzûr.
Beş altı yüz odanın her birinde pufla yatak...
Nasib olursa eğer, hiç düşünme yatmana bak!
Sokakta kar yağadursun, odanda faslı bahar,

Dışarda leyle-i yeldâ, içerde nısf-ı nehâr!
Hıyat-ı nûrunu temdid edip her âvîze,
Fezada nescediyor bir sabâh-ı pâkîze,
Havayı kızdırarak hissolunmayan bir ocak;
Ilık ılık geziyor, her tarafta aynı sıcak.
Gürül gürül akıyor çeşmeler, temiz mi temiz;
Soğuk da isteseniz var sıcak da isteseniz.
Gıcır gıcır ötüyor ortalık titizlikten,
Sanırsınız ki zemininde olmamış gezinen.
Ne kehle var o mübarek döşekte hiç, ne pire;
Kaşınma hissi muattal bu itibâra göre....
Unuttum ismini... Bir sırnaşık böcek vardı...
Çıkar duvarlara, yastık budur, der atlardı.
Ezince bir koku peyda olurdu çokça iti...
Bilirsiniz a canım... Neydi? Neydi? Tahta biti!
O hemşerim, sanırım, çoktan inmemiş buraya,
Bucak bucak aradım, olsa rast gelirdim ya!

Şimendifer de meğer başka türlü bir şeymiş:
Hemen binip uçuyorsun... Aman bayıldığım iş!
Mesafe kaydı mekân kaydı bilmiyor insan;
Dakikanın boyu: Sâat. Ne ihtisâr-ı zaman!
Evet, kucaklıyor eb'âdı berk olup nâgâh,
Haritanın üzerinden nasıl geçerse nigâh!
Şehirlerin yapışık sanki hepsi birbirine:
Tutup da pencereden fırlatılsa bir iğne,
Düşer ya "tık" diye her halde mevkifin damına,
Ya şehrin ismi olan levhanın gelir camına!
Düdük sadasına hasret kalır işitmezsin...
Bizimki durduğu yerden öter durur, miskin!
Kavurma zenbili yüklenmek itiyâdı da yok...
Nedir kâğıttaki, peynir mi? Açma koynuna sok...

Lokanta keyfine âmâde, istedikçe yanaş....
Lisan da istemiyor: Bir işaret et, anlaş.
Yok öyle heybeye dirsek verip ımızganmak:
Yataksa emre müheyyâ içerde... Hem ne yatak!
Uzandığın gibi dünyadan insilâh ederek;
Dolaş semaları artık düşünde yelyepelek!

Sokak dedikleri neymiş? Feza–yı bî–pâyân,
Ki tayyedilmesinin yoktur ihtimâli yayan.
Demek, vesâit-i nakliyye nâmı tahtında,
Havada, yerde, yerin çok zamanlar altında
Uçup duran o havârık bir ihtiyâc-ı şedid.
Piyade harcı mı, hâşâ, bu imtidâd-ı medid!
Bakın nasıl da mücellâ ki ferş-i nevvârı,
Zemine indiriyor gökyüzünden envârı!
Bu imtidâdı nazar şöyle dursun istîâb,
Öbür kenara geçerken düşer kalır bitâb!
Şu var ki: Düştüğü yerden çamurlanıp kalkmaz...
Çamur bu beldede adet değil ne kış, ne de yaz...
Geçende haylice kar yağdı Berlin'in içine;
Bıcık bıcık olacakken takır takırdı yine!
Merak edip soruverdim, "bırakmayız" dediler!
– Bırakmayın, güzel amma yağar durursa eğer?
"Bırakmayız!" sözü aynen tekerrür etmez mi!
Evet, bu sözde nümâyân heriflerin azmi.

Bizim diyara biraz kar düşünce zor kalkar.
Mahalle halkı nihâyet kalırsa pek muztar,
"Lodos duâsına çıkmak gerek..." denir, çıkılır.
Cenabı Hak da lodos gönderir, fakat bıkılır:
Çamur yığınları peyda olur ki mühliktir...
"Aman don olsa..." deriz... Şüphe yok, temizliktir,

Donun kırılması varmış, düşünme artık onu:
Yağar erir, buz olur... Neyse, yaz değil mi sonu?

Kalenderin zifir olmuş su görmedik yakası...
Bakıp da bir titiz insan demiş ki:
– Kahrolası!
Nedir o gömleğinin hali, yok mu bir yıkamak?
– Değil mi kirlenecektir sonunda? Keyfine bak!
– Su kıtlığında değilsin ya... Hey müseyyib adam,
İkinci defa yıkarsın...
– Fakîriniz yapamam:
Cenabı Hak bizi dünyaya muttasıl gömlek
Sabunlayın, diye göndermemiş bulunsa gerek!

Hikâye bizleri teyide en güzel düstûr.
Süpürge sohbeti bitmez ki: Bahs-i dûrâdûr.
Sokak süpürmek için gelmedik ya bizler de....

*

– Biraz da kahveye çıksak... demiştiniz, nerde?
– Dolaştırıp sizi bir parça, galiba yordum.
Uzak değil maamafih...
– Yorulmadım, sordum.
– Şu dört yol ağzını tuttuk mu, korkmayın...
– A'lâ!
– Gözüktü işte!
–Aman nerde? Görmedim hâlâ....
–Görürsünüz, hele bir parça yaklaşın yanına...
–Bu, kahve... Öyle mi? Yahu nedir bu?
Vay canına... Bizim "Düyûn-u Umumiyye'den de heybetli!
Ne var ki, öyle sevimsiz değil bunun şekli.
– Bırak şu heykel-i iflâsı! Yok mu başka misâl?

–Bırakmadık mı? Fakat anlıyor mu istiskal?
Demiş çocuk: “Baba, artık ateh getirmişsin!”
Hayasız oğlana biçare ihtiyar ne desin:
“O kendi geldi ayol, ben getirmedim yoksa!”
Bu iş de tıpkı o... Kim “gel” demişti menhûsa?
Bırakmak isteyedur sen, bırakmıyor ki seni...
Nasıl! Ödünç alarak bol tutar mısın keseni?
– Dalıp da milletin âlâm-ı bî-nihâyesine,
Çevirme bahsi, birader, yılan hikâyesine!
Tenezzüh etmeye çıktık, unutma...
– Doğru, evet!
– Bu, kahve... Öyle mi? Lâkin hakikaten hayret!
Feza içinde feza... Bir harîm-i nûrânûr,
Ki asümân-ı kerîminde bin güneş manzûr!
Ne selsebîl-i ziya karşımızda cûşa gelen,
Ziya değil, seherin ruhudur taşıp dökülen.
Leyâle karşı o tûfân-ı fecri görmelisin:
Hüda bilir şaşırırsın, donar kalır hissin!
Neden böbürleneyim, ben de öyle oldumdu;
Ziyanın ölçüsü aklımda; çünkü, bir mumdu.
Bizim hesap ile milyonlar oynuyor arada...
İdare kandili mikyâsı pek güdük burada!
Gözüm kamaştı bidâyette, döndü durdu başım;
Rezil olurdum eğer olmasaydı arkadaşım.
Ne bastığım yeri gördüm, ne gittiğim tarafı;
Nasıl yıkılmıyabildim, bu işte en tuhafı!
Tuhaf değil, düşüyorken yetişti iskemle;
Genişçe bir nefes aldım çekip ilişmemle.
Bakınmak istedim etrafa, anladım pek zor:
Asılmış enseme hain kafam, kımıldamıyor!
Hayır! İnadının esbâbı yok değil, varmış;

Ben anlamazmışım amma o çok şey anlarmış:
Meğerse davet edermiş bizim fesin ibiği,
O yıldırım gibi enzârı bir siperden iyi!
Kararı bende kılarmış yığınla berk-i nigâh,
Uzak yakın nereden çaksa... Hem maazallâh,
Zemine sarkamasaymış... Tutup da püskülümü;
Tepemde kışlıyacakmış... Görür müsün ölümü!
Demek ki: Hiç daha fes girmemiş bu memlekete...
Bizimkiler ne giyermiş, külâh mı? Elbette!
Çenemle gömleğimin irtibâtı bir aralık,
Çözülmesiyle, kafam şöyle doğrulup azıcık,
Ne var ne yok diye etrafı etti istikşâf.
Civarı yoklayadursun bizim alık keşşâf;
İlerde bir masa gördüm, dedim ki arkadaşa:
– Biraz siperde otursak... Geçer miyiz o başa?
– Neden?
– Görülmeyi sevmem de...
– Pek güzel, gidelim,
Benim de vahdete kesretten az değil meylim.

Evet, görünmeyerek halka, pek deminki kadar
Kolaydı şimdiki yerden muhite medd-i nazar.
Nasıl, ziyada uçarken, şu var ki bir yarasa,
Gelen karaltıya dağ taş değmez de çarparsa;
Benim sinirli nigâhım da çarpıp irkilecek,
Ne olsa "pat!" diye bir kerre... Hay alık kelebek!
Çoluk çocuk, kadın erkek... Hülâsa bulduğuna,
Sataşmadan geri durmaz bakındı mecnûna!

*

Önümde yükseliyor bînihâye çıplak alın,
Ki her birinde yazılmış görün de ibret alın,
Cihana karşı cidâlin meâl-i gâlibini.

O i'timad ile millet bütün metâlibini,
Bugün değilse, yarın çare yok halâs edecek.
Mücâhedeyle tevekkül... Ne kahraman meslek!

Boşalmasıyla o esnada üç beş iskemle,
Oturdu karşıma bir kır sakallı âdemle,
Ridâ-yı mâteme girmiş felâket arkadaşı;
Sevimli bir de küçük kız... Ya beş, ya altı yaşı.
Reis-i âilenin pek vakuur olan hüznü,
Biraz da reng-i tecellüdle kaplıyor yüzünü.
Kadın da öylece göstermek istiyor temkîn;
Sönük nazarları lâkin bükâ kadar gam-gîn!
Zehirli bir düğüm olmuş dudaklarında keder,
Çözülmüyor, onu ancak çözerse girye çözer!
Solunda erkeğinin ibtisâm-ı cebrîsi,
Sağında yavrusunun inşirâh-ı fıtrîsi,
Önünde nâmütenahi nazar-rübâ safahat,
Enîn-i rûhunu bir türlü etmiyor iskât;
Görünmüş olmalı bir şey ki, sonradan gözüne;
Götürdü mendili biçare ansızın yüzüne.
– Ne var hicâb edecek bunda ey zavallı kadın?
Değil mi bir anasın sen, ölen de evladın?
O haklı girye-i hicrânı hapse kalkışmak,
Hüda bilir ki hatadır... Günaha girme, bırak!
Bırak merâret-i rûhun buram buram insin...
Boşanmadan dinecek bir belâ mıdır ye'sin?
Seyirci farzediyorsan muhiti matemine;
Yabancı hangi nazardır bükâ-yı mahremine?
Nihâyet arkadaşım var, değil mi, sonra da ben?
Vebali boynuna olsun, eğer bu zanda isen!
Mesâibin ezelî aşinâsı varsa, biziz:
Cihanda bir günümüz geçmemiş felâketsiz!

Sürûra kalsa da bîgâne müslüman yüreği;
Bilir teessür-ü masûm önünde inlemeyi.
Onunla söyleşilir en acıklı hicranlar,
Ki her figânı açık bir lisan kadar anlar.
O halde anlaşarak paylaşın melâlinizi.
İşitmek istiyorum, çünkü, hasbihâlinizi.

Senin nedir bakalım gizli gizli feryâdın?
Evet; boyunca beraber yetişmiş evladın,
Henüz bahar-ı hayatında pâymâl olarak,
Fidan vücudunu yutmuş yabancı bir toprak;
Ki nerde belli değil... Bilmek istesen de muhâl.
Olanca yâdı bugün bir çamurlu, kanlı hayal!
O yâdı ruhuna gömdün ki bir vazîfendir.
"Unut!" demek açılan kabri görmemektendir.
Hayır, demem... Bilirim pek vefâlıdır o mezar.
Fakat, düşün, niye etmiş hayatı istihkaar?
Düşün, neden bu çocuk yaktı gitti annesini?
Evet, yaşatmak için ümmehâtın akdesini,
"Fedâ-yı cân edeceksin!" demiş "vatan" hissi...
Demek: Heder değil oğlun, vatan fedaîsi.
Bilir misin ne kadar anne var bugün, yasta,
Tunus'ta, sonra Cezayir'de, sonra Kafkas'ta?
Götür de kalbine bir kerre ey kadın elini;
Düşün zavallıların sernüvişt-i erzelini!
Ne ibtilâ! Ne musibet! Cihan cihan olalı,
Bu ızdırabı, eminim ki, çekmiş olmamalı.
Hesaba katmıyorum şimdilik bizim yakada
Sönen ocakları; lâkin zavallı Afrika'da,
Yüz elli bin kadının tütmüyor bugün bacası.
Ne körpe oğlu denilmiş, ne ihtiyar kocası,
Tutup tutup getirilmiş -Fransız askerine

Siperlik etmek için- saff-ı harbin önlerine.
O ümmehâtı, o zevcâtı bir düşünmelisin:
Kimin hesabına ölmüş, desin de inlemesin,
Anarken oğlunu, biçare, yahut erkeğini?
“Kimin hesabına?..” Bir söz ki: Parçalar beyini!
Bakınca kasdolunan gâyenin şenâatine,
Ne olsa çıldırır insan işin fecâatine.
Ne milletin şerefiyçin, ne kendi şânın için!
Fedâ-yı cân edeceksin adüvv-u cânın için!
Geber ki sen: Baba yurdun, harîm-i nâmûsun
Yabancı ökçeler altında çiğnenip dursun!
Gebermek istemiyorsun değil mi? Bak ne olur:
Rehin bıraktığın efrâd-ı ailen tutulur,
Birer birer ezilir. Hem nasıl vesâitle:
Yanardı havsalan imkân olaydı tahlile.
Biraz da geçmeyi ister misin bizim yakaya?
Al işte bir günü matemsiz olmayan Asya!
O eski mabed-i irfan, o mehd-i İbrahîm;
O şimdi, boynu bükülmüş zavallı hâk-i yetim!
Zaman-ı rüşdünü andıkça ağlasın dursun,
İkiz vesâyeti altında İngiliz’le Rus’un,
Sülük benizli vasîler ne emdiler kanını,
Mecali kalmadı artık çıkardılar canını!
Bütün hazâini Hind’in, o muhteşem yurdun,
Gider de hırsını teskine üç şaki lordun;
Zavallı yerliyi kıtlık zaman zaman kemirir;
Bu, kan tükürmeye baksın... O, muttasıl semirir!
Hukuk-u millete hâkim deni bir istibdâd.
Hayatı, ruhu soyulmuş yığın yığın ecsâd
Verir de hepsini kalmazsa hiç mi hiç parası;
Damarlarındaki son damlanın gelir sırası...
Ki saklı durmayacak, ister istemez akacak,

Gidip efendisinin düşmanıyla çarpışarak.
O, can alıp veredursun, bilir misin bu ne der?
“Ölürse hizmet eder, öldürürse hizmet eder!”
Ya çünkü her iki suret lehinde caninin.

Şimale doğru çıkarsan vasiyy–i sâninin,
Neron rezilini mahcûp eden, şenâatini
Görür de zaptedemezsin sâdâ-yı lânetini.
Ne dul bıraktı ne öksüz o hânüman yıkıcı...
Nasıl da keskin, ahâliye karşı kör kılıcı!
Şuûn-u câriyeden köy basıp, şehir yakmak...
Sefilin ordusu katil, hükümetiyse yatak!
Hazarda sulhü tahassürle yâd eden teba
Sürüldü süngüler altında harbe son defa;
Yıkıldı arkada milyonla bî-günahın evi.
Yetim iniltisidir şimdi inleten cevvi!

Değil mi bir anasın sen? Değil mi Almansın!
O halde fikr ile vicdana sahib insansın.
O halde “Asyalıdır, ırkı başkadır...” diyerek,
Benât-ı cinsin olan ümmehâtı incitecek
Yabancı tavrı yakışmaz senin faziletine...
Gel iştirak ediver şunların felâketine.
Ya “Paylaşıldı mı artar durur sürûr-u beşer;
Kederse, aksine: Ortakla eksilir” derler.
Bilir misin ki senin Şark’a meyleden nazarın,
Birinci defa doğan fecridir zavallıların?
Hüda’yı bir tanımak töhmetiyle suçlu olan,
Şu hânümânı yıkık üç yüz elli milyon can,
Nedense, mevte olurken biner biner mahkûm,
Çıkıp da etmedi bir ses bu hükme karşı hücum!
Nedense duymadı Garb’ın o hisli vicdanı,

Hurûşu sîne-i asârı inleten bu kanı!
Nedense, arşa kadar yükselen enîn-i beşer
Sizin semalara akseyledikçe oldu heder!
Nedense, vahdet-i İslâm'ı tarumar edeli,
Büyük tanındı, mukaddes bilindi zulmün eli!
Zemin-i Şark'ı mezâlim kasıp kavurdukça;
O kıpkızıl yüzü hâkin fezaya vurdukça;
Gurûb seyreden âvâre bir temâşâ-ger
Kadar da olmadı dünya nasîbedâr-ı keder!
Keder de söz mü ya? Alkışlıyordu cellâdı,
Utanmadan koca yirminci asrın evladı!
Evet, şenâate el çırpıyordular hepsi...
Senin elinde yok ancak bu alkışın levsi,
O nâsiyen -ki pürüz bilmeyen bir âyîne
Berâatiyle, bütün kavminin berâatine,
Şehadet etmededir- Şark'a doğru dönmeli ki:
Sizin de Garb'ınızın hâtırât-ı nâ-pâki,
Biraz silinsin onun hiç değilse yâdından,
Hanım, muhîtinizin alçak itiyâdından,
–Ki zor görünce yılışmak, zebûnu ezmekti-
Benât-ı cinsini bilsen neler neler çekti!
Onun netice-i ikazıdır ki: "Avrupalı"
Denince rûhu sağır, kalbi his için kapalı,
Müebbeden bize düşman bir ümmet anlardık.
Hayır, bu ananenin hakkı yok, deyip artık,
Benât-ı cinsine göstermek isterim seni ben...
Yabancı durma ki pek âşinâsınız kalben.
O annecikler için duyduğun hurâfeyi at!
Düşünme dest-i musâfâtı Şark'a doğru uzat.
Ne hisli vâlidelerdir bizim kadınlarımız!
Yazık ki anlatacak yok da yanlış anladınız.
Yazık ki onları tasvir eder birer umacı,

Beş on romancı, sıkılmaz beş on da maksatcı.
Nedir bu anlaşamazlık? Gelin de anlaşınız;
Lisan-ı müşterek olmaz mı kendi göz yaşınız?
Nasîb-i zârına düşmez bu işte fazla keder;
Öbür taraf seni hatta kederlerinden eder.
İnanmıyor musun? Öyleyse bir hesap ediniz:

Siz elli yıl oluyor, belki, harbe girmediniz.
Geçen muharebeden şanlı bir celâdetle
Çıkınca verdiniz evlad-ı memleket elele;
Çalıştınız gece gündüz, didindiniz o kadar,
Ki hâyuhûy-u tekâmülle cenge döndü hazar!
Sükûn-u mutlak olan sulha verdiniz hareket;
Zamanı, tayy-i vakâyide geçtiniz, hayret!
Bu seyri alması kâbil mi dîger akvâmın?
Koşarsalar da giderler izinden eyyâmın.
Nüfusunuz iki kat arttı, ilminiz on kat;
Uçurdunuz yürüyen fenne taktınız da kanat.
Zemini satvetiniz tuttu, cevvi sanatınız;
Yarın müsahharınızdır, bugün değilse, deniz.
Terakkıyâtınız artık yetişti bir yere ki:
Maârif oldu umûmun gıdâ-yı müştereki.
Havâssınız yazıyorken avâmınız okudu,
Yazanların da okutmaktı, çünkü maksûdu.
Unutmuyordu beyinler süzerken âfâkı,
Nasîb-i nûrunu topraktan isteyen halkı.
Semaya çıkmak için yüksek olmalıydı zemin...
Bu itilâyı siz evvelce ettiniz temin.
Belirdi yurdunuzun sînesinde şâhikalar.
Evet, bu şâhikalar, belki başkasında da var;
Fakat, sizinkilerin arkasında yok yer yer,
Derin derin uçurumlar, cehennemî dereler.
Neden mi? Kendi değil sivrilip çıkan yalınız,

Zeminle bir gidiyor daima şevâhikınız.
"Beyin"le "kalb"i hem-âheng edip de işleteli,
Atıldı vahdet-i milliyye sakfının temeli
O vahdet işte bütün ihtişâmınızdaki sır,
Cihana raşe veren ses onun sadâlarıdır.
Teşettüt eyleyerek gayeniz, bizimki gibi,
Tehallül etmeye koyvermiyor bu terkîbi.
Düşüncelerdeki mebde bir olmasın varsın...
Değil mi gayesi bir hepsinin, ne korkarsın?
Bakılsa dairenin nısf-ı kutru nâ-ma'dûd;
Fakat umûmuna bir nokta müntehâ-yı hudûd.
Ne ittihâd-ı muazzam ki: Bunca milyonlar
İçinden en sıkı nisbetle binde altı çıkar
O gayeden bilerek inhirâf eden hisler,
Ziyade olsa da hatta, telâşa yoktur yer.
Bizim düşünceler amma sizinkinin aksi.
Demin beraber iken şimdi ayrılır hepsi!
Bu itibâr ile baktıkça: Aynı merkezden,
Çıkıp da nâ-mütenahi muhite doğru giden
Kümeyle hatlara benzer ki muttasıl açılır...
Bizim de işte budur inhilâlimizdeki sır.
O râbıtayla giderken sizin teâlîniz;
Bu tefrikayla perişan bizim ahâlîmiz.

Sizin işittiğiniz bir terâne, bir perde;
Beşikte, sonra eşiklerde, sonra mektepte.
Hülâsa her çatının altı aynı sesle dolu.
Bütün şuûnu bir âhenge rapteden bu yolu
Tutunca, gitgide mekteple kışla, fabrika, fen
Seçilmez oldu, hakikat, harîm-i aileden.
Bu ittihâdı tabiî yaşatmak isterdi...
Asıl kemâlini millet o işte gösterdi:
Düşündü hangi semadan hayatın indiğini;

Düşündü rûh-u umûmiyi emziren dini.
Sonunda gördü ki: Ümmette müşterek vicdan
Tahassüsâtını almakta aynı menbadan;
Kurursa bir gün o menba ne his kalır, ne hayat;
Bekâ-yı din ile kâim hayat-ı cem'iyyât;
Mukaddesatını tesbite uğraşıp durdu...
Mücerredât-ı kesîfeyle bir cihan kurdu.
Alınca şekl-i teayyün vatan heyûlâsı,
Budur revâbıt-ı milliyyenin en âlâsı,
Deyip sarılmada asla tereddüd etmediniz.
Nasılsa mektebiniz tıpkı öyle mabediniz.
Ne çan sadâsı boğar sanatın terânesini,
Ne susturur medeniyyet bu ahiret sesini.
Muhitiniz ne acâib muhit-i velveledâr:
Ki her gürültüsü bir başka intibâha medâr!
Sanâyiin ne var âfâkı tutsa demdemesi?
Bedâyiin de münevvim değil ki zemzemesi.
Ne mûsikînize girmiş uyuşturur negamât;
Ne şi'rinizden olur târumâr fikr-i hayat.
Onun lisân-ı semavisi rûha söylerse.
Bununki rûh-u meâlîyi nefheder hisse.
Gelip de görmeli sanatta gaye var mı imiş?
"Hayır" denir mi ki: Her gayenizde en müthiş,
En ince sanatın esrârı yükselip duruyor,
Sizinki yüksele dursun biraz da gel bizi sor!

Beşikte her birimiz bir teranedir işitir,
Ki bestekârı tabiat değil de ananedir.
Evet, bu ananenin tellerinde mazimiz
Terennüm etse o parlak sesiyle râzıyız.
Fakat mefâhir-i ecdadı nakleden "ana" tel,
Bakılmayıp da asırlarca kalmadan mühmel,
Ya büsbütün sağır olmuş, ya öyle paslanmış:

Ki hangi perdeye vursan, çıkan sada yanlış.
Bu tel ki Yıldırım'ın dâsitân-ı satvetini
Başında besteleyip, ceddimin sahâvetini
Zafer havasına doymaksızın uyutmazdı;
Bugün uyuşturuyor "ninni"lerle ahfâdı!
Eşikten atlamak isterseler hayata yarın,
Beşikte duyduğu sesler gelir, bu yavruların
Dokur ufukları üstünde bir serâb-ı kesîf,
Ki yırtarak çıkabilmek ümidi hayli zaif!
Geçer şebâbımızın en güzide eyyâmı
Hayatı anlayarak atmadan bu evhâmı!
Hayatı anlamıyor... Çünkü görmüyor, okuyor;
Zavallı kırkına gelmiş de ağzı süt kokuyor!
Okutma: Bitti; okut: Serseri-i şi'rü hayal!
Okutmasan da, okutsan da aynı istikbâl!
Hesap edilse: Cehalet kadar çıkar mühlik,
Maârif oldu mu bir yerde sade müstehlik.
Ulûm-u hâzıradan beklenen menâfiidir.
Demek, birincisi ilmin: Hayata nâfi'idir.
O halde bizdekiler sadra hiç değil şâfi.
Fünûn-u müsbeteden istifademiz menfi;
Ne kaldı? Bir edebiyyatımız mı? Vâ-esefâ!
Bırak ki ettiği yoktur bir ihtiyâca vefâ;
Ya rûh-u milleti afsunluyor, uyuşturuyor;
Ya sinelerdeki hislerle çarpışıp duruyor!
Şarap kokar bütün eslâfın en temiz gazeli.
Beş altı yüz sene "sâki" hevâ-yı mübtezeli,
Sinir bırakmadı Osmanlılarda gevşemedik!

Muhitin üstüne meyhaneler kusan bu gedik,
Kapanmak üzre iken başka rahneler çıktı;
Ayakta kalması lâzım ne varsa hep yıktı.
"Değil mi bir tükürük alna çarpacak te'dib,

Ne hükmü var?" diye üç beş haya züğürdü edib,
Bitirmek istedi ahlâkı, arı, namusu;
Çıkardı ortaya, gezdirdi saksılar dolusu,
Hevâ-yı fuhşu kudurtan zehirli *"Zanbak"* lar![*]

.....

.....[**]

"Okur yazar" denilen eski baş belâsından,
Olunca ümmet-i merhûme büsbütün me'yûs;
Muhit-i fikrine çullandı kanlı bir kâbûs.
Çekilse: Arkada mazi denen leyâl-i azâb;
Atılsa: Önde bir âti ki dalga dalga serâb!
Ne gökte yıldıza benzer ufak bir aydınlık;
Ne yerde göz kadar olsun ışıldayan bir ışık.
Adem bulutları döktükçe gölge tûfânı.
Kefenli gezmede mevtin hayal-i üryânı!
Bağırmak istedi, lâkin duyulmuyordu sesi.
Bunaldı... Çünkü tıkanmıştır büsbütün nefesi.
Nihâyet oldu bu rüyâdan öyle bir bîdâr:
Ki hepsi gitmiş elinden, ne yâr var, ne diyâr!
Çatırdamakla bütün hânümânının temeli:
Alev saçaklara sarmış... Yerinde yok Rumeli!
Şaki çarıkların altında hurdehâş iman.
Hüda'yı titretiyor eyledikçe istîmân!
Domuz çobanları "Balkan"da hanedan-ı vakûr!
O hanedanlar, o beyler bütün bütün makhûr.
Reis-i aileler kâmilen şehid olmuş:
Kapanmış evlere dullar, yetimler dolmuş.
Zemin-i câmidi seyyâl bir alevdir bürüyor:
Bütün sular durarak pıhtı pıhtı kan yürüyor.

---

* Mehmed Rauf'un 1910 senesinde gizlice yayımladığı roman. Mehmet Rauf ilgili eserin müstehcen unsurlar ihtiva etmesi sebebiyle tevkif edilmiş, bilâhare de ordudan atılmıştır.

** Bu kısımda 98 mısra eksiktir. Bu 98 mısrayı, bölümün sonunda ek metin olarak veriyoruz. Buraya yerleştirmememizin sebebi, Akif'in uygulamasına sadık kalmak arzusudur. Çünkü ilgili bölüm *Sebilürreşat*'ta yayımlansa bile, Akif bu kısımları kitabına dahil etmek istememiştir. Tevfik Fikret'in ölümünden sonra Akif'in artık bu tür şeylere ihtiyaç duymadığı anlaşılmaktadır.

Değil ki mahremi olsun yabancı enzârın.
Bu ihtimâli tasavvurdan ürken ebkârın.
Açılmadık yeri yok şimdi, hepsi meydanda:
Rida-yı ismeti bir yanda, kendi bir yanda.
Harîminin eşiğinden uzanmamış başlar
–Üzerlerinde muhâfız bölük bölük canavar-
Sürüklenip karakışlarda Varna sâhiline.
Sefinelerle taşınmakta Rusya dahiline.

Bu, yanmadık yeri kalmışsa, kağşamış yurda.
Meğerse Avrupa kundak sokar dururmuş da,
"Uyan şu uykudan, etrafı yangın aldı, yetiş!"
Demek lüzûmunu hiçbir beyin düşünmezmiş.
Unutmuşum, bunu olmuştu hisseden gerçek...
Çıkıp da: "ortada fol yok, yumurta yok" diyerek!
Sizin de varsa da pek kanlı bir hezimetiniz;
Bizimkiler ona benzer mi; nerde! Nisbetsiz.
Fransız ordusu galibdi vâkıâ "Yena"da;
Fakat yenilmediniz, bence siz Napolyon'a da:
Zafer değil de nedir öyle bir perîşanlık,
Ki buldu verdiği gayretle vahdet Almanlık?
"Sedan"da harikalar gösteren bu vahdettir;
Demek, o kanlı hezimet de bir saâdettir.
Bizim felâketimiz böyle olmuyor asla:
Muhiti ye's ederek her taraftan istilâ,
Ne intibaha, ne ikdâma vermiyor meydan.
Bunun da hikmeti: Millette bir değil vicdan.
Vatan gülünce, bizim muhterem vatandaşlar
Tahammül etmez olur, ekşi çehreler başlar!
Mesâib etmeye görsün zavallı mülkü zebun;
Asık suratlıların hepsi münbasıt, memnun!
Nasıl bu memleket âtiden olmasın nevmîd?
Ufuklarında sönük bir ziya, cılız bir ümid

Belirmesiyle, bakarsın deminki baykuşlar,
Meşîmesinde fezanın o nûru boğmuşlar!
Koşarken Avrupa ta'cîle ihtizârımızı;
İçerde bir sürü hain kazar mezarımızı!
"Gebermek istemeyiz biz!" desek de kim dinler?
Kımıldasan, "Ezeriz, mahvolursunuz!" derler!
Kımıldamaz da durursan, işittiğin nakarat:
"Çalışmayanlar için yok cihanda hakk-ı hayat."
Sözün hülâsası: Beyhudedir boğuştuğumuz;
Çalışmasak da, çalışsak da mevte mahkûmuz!
Ne söyleyip duruyor, görmedin mi İngiliz'i:

"Üzülmeyin, yaşamaktan kesin ümidinizi!
"Hakikat ortada, manâsı var mı evhâmın?
"Bilirsiniz ki: Mısır, kâinât-ı İslâm'ın
"O sıska gövdesi üstünde adeta kafası;
"Diyâr-ı Hind ise, göğsünde kalb-i hassâsı;
"Sizinkiler de, kımıldanmak isteyen koludur.
"Ki boş bırakmaya gelmez, ne olsa korkuludur!
"Biz İngilizler olup hâli önceden müdrik;
"O beyne pençeyi taktık, o göğse yerleştik.
"O halde bir kolu kalmış ki bizce çullanacak,
"Yolundadır işimiz bağladık mı kıskıvrak!
"Hem öyle zorla değil, çünkü "fikr-i kavmiyyet"
"Eder bu gâyeyi teshile pek büyük hizmet.
"O tohm-u lâneti baştan saçıp da orta yere,
"Arap'la Türk'ü ayırdım mı şöyle bir kerre,
"Ne çarpınır kolu artık, ne çırpınır kanadı;
"Halifenin de kalır sâde bir sevimli adı!
"Donanmamızla verip, sonra, Şark'ı velveleye,
"Birinci hamlede bayrak diker Çanakkale'ye;
"İkinci hamleye Dârü'l-Hilâfe! der çekeriz!"

İşit de ağla! Fakat biz ne mazhariyyetsiz,
Ne bahtı kapkara milletmişiz ki dünyada;
Şu beyni kurtaralım der, koşarken imdada;
Beş altı pençe bir olmuş boğazlamakta bizi!
Silindi gitti Hilâl'in şu anda belki izi,
Zavallı Marmara'nın şerha şerha bağrından!
Bir İngiliz bezidir, belki, şimdi dalgalanan
Bizim Çanakkale âfâk-ı târumârında,
O Dâr-ı Saltanat'ın bâb-ı şerm-sârında!

Sen ey Boğaz ki, uzattın da âhenin kolunu,
Zavallı yurdumu tehdid eden deniz yolunu,
Cihana karşı asırlarca bağladın durdun;
Açık değil ya henüz rehgüzâr-ı mesdûdun;
Yerinde kaldı ya kıblem hârîm-i imanım?
Hüda rızası için söyle, pek perişanım!
Uzakta olmama rağmen civâr-ı zârından,
Civarım inliyor âvâz-ı ihtizârından,
Şu anda cebheni görmekteyim: Ateş yağıyor;
Bulutların biri binlerce yıldırım sağıyor!
Nigâhı bin bu kadar mil mesafeden kavuran,
Alevleriyle beraber, o seyle karşı duran,
Karaltılar nedir, asker mi, taş mı, gölge midir?
Hüda rızası için, seçmiyor gözüm, bildir.
Ne taş, ne gölge, ne asker... Serâb, korkuyorum,
Yığınla kül kesilen sırtlarında manzûrum!
Taş olsa, çünkü erir; gölge olsa parçalanır;
Taşar gelir de bu tûfan, önünde sed mi tanır!
Durun.... Kımıldanıyor gördüğüm hayaletler...
Bakın: İlerledi... Asker! Hüda bilir, asker!
Evet, gözüm seçiyor şimdi bir bir efrâdı:
Muazzam ordumuzun en muazzam evladı,
Ki pâk alınları İslâm için son istihkâm,

Hüda rızası için ey mücâhidîn–i kirâm!
Sebatı kesmeyiniz, çünkü, sade sizde ümid;
Dönerseniz ebediyyen söner gider Tevhid,
Harîm-i hak yıkılır savletiyle evhâmın.
O elde tuttuğunuz yer hayat-ı İslâm'ın
Yegâne ukdesidir. Yâd ayak basarsa eğer,
Olur meâlimi dinin bir anda zîr ü zeber!
Ümidi sizde kalan üç yüz elli milyon can
–Ki hasta göğsünü yıkmakta şimdiden halecan-
Kopup damarları şirâzesiz kitaba döner;
Kalır sahâifi yerlerde rast gelen çiğner!
Minareler sökülür sinesinden âfâkın;
Fezaya söylemez artık lisânı Hallâk'ın!
Onüç, onüç buçuk asrın ne varsa kalbinde,
Hayat-ı maziyemizden, şu ân için, zinde;
Boğar da hepsini bir bir tutup tutup nisyan,
Bütün mefâhirimiz bir serâb olur o zaman!
Göçer hazîre-i tarihe beyti Mevlâ'nın;
Çürür gider ayak altında göğsü Kur'ân'ın!
Bilirsiniz ki, hemen, yüz yüz elli yıldır, biz,
Ne varsa elde verip muttasıl çekilmedeyiz!
Ömer'lerin, Yavuz'un biz vefasız evladı,
Siyânet eylemedik yâdigâr-ı ecdadı.
Ne yâr-ı candı o, lâkin biz olmadık ona yâr;
Sonunda parçalanıp yurdumuz, diyar diyar,
Küçüldü öyle ki: Yoktur yaşatmak imkânı,
Dönüp de arkaya nâmûsu, dini, vicdânı!
Evet, bu hisler için bir mezâr olur ancak,
Kalırsa elde nihâyet beş on karış toprak!
Enîn içinde vatan... Kıymayın şu mazlûma,
Hüda rızası için ricat etmeyin...

– Korkma!

Cehennem olsa gelen, göğsümüzde söndürürüz;
Bu yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz, yürürüz!
Düşer mi tek taşı, sandın, harîm-i nâmûsun?
Meğer ki harbe giren son nefer şehid olsun.
Şu karşımızdaki mahşer kudursa, çıldırsa;
Denizler ordu, bulutlar donanma yağdırsa;
Bu altımızdaki yerden bütün yanardağlar,
Taşıp ta kaplasa âfâkı bir kızıl sarsar;
Değil mi cephemizin sinesinde iman bir;
Sevinme bir, acı bir, gaye aynı, vicdan bir;
Değil mi sinede birdir vuran yürek... Yılmaz!
Cihan yıkılsa, emin ol, bu cebhe sarsılmaz!
Nasıl ki yarmadan âfâkı pâre pâre düşer,
Hüda'yı boğmak için saldıran cünûn-u beşer,
Nasıl ki nûr-u hakikatla çarpışan evhâm;
Olur şerâre-i gayretle âkıbet güm-nâm,
Şu karşımızdaki mahşer de öyle haşr olacak.
Yakında kurtulacaktır bu cebhe...

– Kurtulacak?..

Demek yıkılmıyacak kıble-gâh-ı âmâlim...
Demek ki ölmüyoruz...

Haydi arkadaş gidelim!

18 Mart 1915

NECİD ÇÖLLERİNDEN MEDİNE'YE

*Şerif Ali Haydar Paşa Hazretlerine**

Nâr–ı beyzâ mı nedir, öğle zamanında güneş?
Tepesinden döküyor beynine âfâkın ateş!
Yıdırım yağmuru şeklinde inen huzmesine,
Siper olmuş yanıyor çöldeki çıplak sîne.
Sanatın sırrını ressam-ı Ezel'den okuyan;
Rûh-u masûmu bütün hilkati kendinde duyan,
Şimdi yerlerde şafak, şimdi köpük, şimdi buhar;
Şimdi tûfân-ı ziya, şimdi bulutlarda bahar,
Şimdi mahmûr-u tefekkür, uzanan enginler,
Şimdi yalçın kayalar, şimdi oyulmuş inler,
Şimdi dalgın dereler, şimdi zılâl ummânı,
Şimdi bir vâha çizen; şimdi bütün elvânı,
Toplayıp mavi elekten geçirirken, üryan
Kumların üstüne bin türlü bedâyi dokuyan,
O güzel sîne, o çöl, şimdi ne korkunç oluyor:
Bir cehennem ki uzanmış, dili çıkmış, soluyor!
Ne zemininde sezersin, ne fezasında hayat;
Âh bir reng-i hayat olsa da görsem... Heyhat!
Benzi külden de uçuk... Nerde o masmavi sema?
Yine biçarenin üstünde o müzmin hummâ!
Yorulup titremeden, sanki, dalarken mahmûm,
Gizli nevbet gibi nerdense çıkıp şimdi semûm,
Deşiyor bağrını cevvin, eşiyor aktarıyor,
O zaman işte muhîtâtı alevler tarıyor;
Bir avuç gölgeyi minnetle veren kuytuların,
Yalıyor, paçalıyor göğsünü binlerce fırın!

* Şerif Ali Haydar Paşa, Osmanlı dönemi Mekke emirlerinin sonuncusudur. Eski Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in Birinci Dünya Savaşı'nda, İngilizlerin kışkırtması sonucu Osmanlı'ya isyanı üzerine (1916), yerine Şerif Ali Haydar Paşa emir olarak atanmış ve bu görevi imparatorluğun sonuna kadar devam etmiştir. İşte Akif, isyan eden kabilelere nasihat için gittiği Arabistan seyahati sırasında, yeni Emir Şerif Ali Haydar Paşa'nın misafiri olmuştur. Yeni Mekke Emirinin bir başka özelliği de, Akif'in hakkında şiirler yazdığı büyük bestekar Şerif Muhittin Targan'ın babası olmasıdır.

Ne soluk var, ne de ses... Bâdiyenin hali harap!
Çağlıyor sade ufuklardaki âvâre serap;
Bir de çan seslerinin dalgalanan tekrârı...
Geceden girdiği dehşetli mugaylân-zârı,
Gündüzün geçmek için kafile olmuş develer,
Eğrilip büğrülerek, yangına düşmüş ejder
Izdırabıyla, ne müz'ic uzanıp kıvranıyor!
İniyorken yanıyor, tırmanıyorken yanıyor.
Ya o sırtındaki yüzlerce heyûlâ-yı beşer,
Ateşîn dalgalar üstünde yüzen bir mahşer,
Ki bu enginleri tayyetmek için çalkanarak,
Gidiyor bulmaya, heyhât, yeşil bir toprak!
Yok mu, ey bağrı yanık çöl! Ebedî pâyânın?
Nerdedir vâhası, yâ Rab, bu serâbistânın?
Necd'in a'mâkına dalmış, iki aydan beridir,
Koca bir kafile Mecnun gibi hâib, hâsir,
Koşuyor, merhamet et, bâdiyeden bâdiyeye,
Görürüm, bir gün olur "Hayme-i Leylâ"yı diye!
Ne devam etmeye takat, ne karâr etmeye yer;
Bir ılık gölge, İlâhî... O da olmazsa eğer,
Kalmıyor sâhil-i maksûda vüsûl imkânı.

Yeniden cûşa gelirken bir alev tûfanı,
Karşıdan "Kubbe-i Hadrâ" edivermez mi zuhûr?
O nasıl heykel-i dîdâr, o nasıl cebhe-i nûr!
Öyle bir Tûr ki: Her lemha-i istiğrâkı,
Olmadan çâk-i tecellî, süzüyor Hallâk'ı!
Ebedî fecrini gördükçe perişan lâhût;
Zıll-i memdûduna düştükçe güneşler mebhût!
Sanki feyfâ-yı taharrîde yanan ervâha,
Sâyeler dökmek için Sidre'den inmiş vâha.
O cehennem gibi vâdide bu cennet ne güzel!

En büyük şi'r tezâdın mıdır, ey hüsn-i Ezel?
Sana bir mısra-ı bercestedir etmiş ki sünûh:
Duyar amma varamaz yükselen ahengine rûh.

Menâha'dan geçiyorduk, ikindi olmuştu.
Çıkınca karşıma Cânân'ımın yeşil yurdu,
Gözüm karardı, atıldım harîm-i câzibine;
Yarıp cemâati, düştüm direklerin dibine.
Sonunda bir yere, lâkin, gömünce varlığımı.
Ridâ-yı haşyete hisseyledim sarıldığımı.
Yavaş yavaş o demin duyduğum derin heyecan
İçimde dondu da bir ra'şe koptu ruhumdan:
Ki hilkatimdeki her zerre ayrı ürperdi!
Önümde sîneye çekmiş huşû'u titrerdi,
Zemin zemin kabaran saflarıyla gûnâgûn
Zılâl-i câmide halinde, bir cihân-ı sükûn!
Evet o koskoca âlem... Tunuslu, Afganlı,
Transvalli, Buharalı, Çinli, Sûdanlı.
Habeşli, Hîve'li, Kaşkarlı, yerli, Hersekli,
Serendib'in, Cava'nın Mağrib'in bütün şekli:
Hülâsa, attığı kollar, muhît-i garbîden.
Cihan cihan dolaşıp, müntehâ-yı şarka giden,
O dûdmân-ı kerîmin sayılmaz evlâdı.
Huzûr içinde bırakmış bu mahşer-âbâdı!

Ne manzaraydı İlâhî, o hercü merc–i samût!
Ki vecde geldi temâşâdan ansızın melekût:
Hurûş edip beşi birden yanık minarelerin.
Hüda'yı bağrına basmış yığın yığın beşerin
Gömülmüş olduğu ummanı dalgalandırdı;
Deminki mahşeri inletti. Sûr'u andırdı!
Birinci "Eşhedü enlâilâhe illâ'llâh"

Nidalarıyle dönerken semaya doğru cibâh,
Duyuldu Merkad-i Pâk'in de, aynı ikrârı,
Derin derin gelen âvâzelerle tekrarı.
Bütün o makese dönmüştü cebheler şimdi;
Onun sadâları artık muhite hâkimdi.
İkinci mevc-i şehâdetle aynı aks-i medîd,
Hüda'yı etti zeminden için için tevhîd.
Üçüncü oldu şehâdet ki: Tuttu eb'âdı,
Muhammed'in ebediyyet-güzîn olan yâdı.
Ne gulguleydi o yâdın peyinde dalgalanan!
Nasıl uyanmadı bilmem ki uykudan Cânan?
Muhiti bunca zamandır ki inliyor, az mı?
Kıyâm-ı Haşr'e kadar yoksa hiç uyanmaz mı?
Nasıl sığar ki İlâhi, hayale, idrâke:
Şu hâb-gâhı derâgûş eden demir şebeke,
–Yerinden oynamayan dağ kadar vücudunda-
Bütün bu cûşişi ürpermelerle duysun da;
O Mihribân-ı Ezel, rûh-u nâzenîniyle,
Uyanmasın koca bir mahşerin enîniyle?

Minareler yeniden "Lâ–ilâhe illâ'llâh"
Teranesiyle coşarken ayaklanıp nâgâh,
Göründü yerdeki saflar huzûr-u Mevlâ'da;
Yayıldı velvelesiz bir inilti eb'âda.
Önümde ümmet-i mazlûmesiyle peygamber;
Gözümde sel gibi yaşlar, içimde titremeler;
Ne ihtiyarıma sahib, ne itiyâdıma râm,
Bu girdibâd-ı ibâd ortasında bî-ârâm;
Sularla engine düşmüş sefîne-pâre gibi,
Ki şimdi üste çıkar, şimdi bulmak üzre dibi,
İner iner silinir, şimdi tâ uzaklarda,
Yavaş yavaş kabaran dalgalarla kalkar da,

Ayân olur yeniden öyle çalkalanıp durarak;
Zemin-i acze kapandım sonunda müstağrak!
Ayılmışım ki: O dehşetli girdibâd, o hurûş,
Sükûna münkalib olmuş da, bekliyor medhûş.
İnince yerlere mahfilden akıbet bir enîn,
Boşandı gitti o binlerce sîneden "âmîn!"
Boyun bükük, kol açık âsümâne, göz kapanık;
Ne inliyor o cemâat, ne inliyor artık!
Fezayı dolduran eller ki Hakk'a yalvarıyor;
Yarıp da loşluğu bir müttekâ-yı nûr arıyor!
Bu başka başka lisanlar, bu herc ü merc âvâz,
Birer niyâz idi Mevlâ'ya... Hem de aynı niyâz!
Evet, şu önde duran ihtiyar Serendibli,
Ya arka saflara düşmüş zavallı Mağribli;
Dalıp dalıp gidiyorken sema-yı merhamete,
Gerek bu âleme ait gerekse ahirete,
Ne istesin ki, beraberce ben de istemeyim?
Şu ben ki... Her birinin ayrı ayrı kardeşiyim.
Ezelde kaynaşan ervâha ayrılık var mı?
Cihan yıkılsa bu vahdet yerinden oynar mı?
Olunca minberimiz, Arş'ımız, Hüda'mız bir;
Benim de beklediğim nûr, onun da gâyesidir.
O nûru gönder İlâhî, asırlar oldu yeter!
Bunaldı milletin âfâk-ı bir sabah ister.
İnâyetinle halâs et ki, dalga dalga zalâm
İçinde kaynamasın çarpınıp duran İslâm!
Bu secde-gâha yanan yürekler için;
Bütün solukları feryâd olan şu mahşer için;
Harîm-i Kâbe'n için; sermedî Kitâb'ın için;
Avâlimindeki âyât-ı bî-hesabın için;
Nasîbi dâimi hüsran kesilmiş ümmet için;
Şu hâk-i pâke bürünmüş sema-yı rahmet için;

Biraz ufukları gülsün cihân-ı İslâm'ın!
Hudûdu yok mu bu bitmez, tükenmez âlâmın?
O çünkü, âleme hâkim yegâne kudret iken,
Bir inkılâb ile mahrûm olunca azminden,
Esaretin ne kadar şekli varsa katlandı...
Vatanlarında garib oldu kendi evlâdı!
O azmi sen vereceksin ki eylesin sereyan,
Soluk benizlere kan, inleyen göğüslere can.
O ruhu ver ki İlâhî, kıyâm edip dinin,
Zemine feyzini yaysın hayat-ı mazinin...

Henüz dua ediyordum ki, 'Yâ Rasûlallâh!"
Nidası kükreyerek, bir kanatlı tayf-i siyah,
Basıp eşikleri tutmuş yığınla gölgelere,
Süzüldü uçtaki "Babü's-Selâm" önünde yere.
Mehîb sayhası hâlâ fezada çınlardı,
Ki yükselip yeniden, yardı geçti eb'âdı.
Düşünce Ravza-i Peygamber'in ayaklarına;
Sarıldı göğsüne çarpan demir kuşaklarına.
Dikildi cephe-i dîdâr önünde, müstağrak.
Diyordu inleyerek:
- Yâ Nebî, şu hâlime bak!
Nasıl ki bağrı yanar, gün kızınca, sahrânın;
Benim de ruhumu yaktıkça yaktı hicranın!
Harîm-i pâkine can atmak istedim durdum;
Gerildi karşıma yıllarca ailem, yurdum.
"Tahammül et!" dediler... Hangi bir zamana kadar?
Ne bitmez olsa tahammül, onun da bir sonu var!
Gözümde tüttü bu andıkça yandığım toprak;
Önümde durmadı artık, ne hânümân, ne ocak...
Yıkıldı hepsi... Ben aştım diyar-ı Sûdan'ı,
Üç ay "Tihâme!" deyip çiğnedim beyâbânı.

Kemiklerim bile yanmıştı belki sahrada;
Yetişmeseydin eğer, yâ Muhammed imdada:
Eserdi kumda yüzerken serin serin nefesin;
Akar sular gibi çağlardı her tarafta sesin!
İradem olduğu gündür senin iradene râm,
Bir an için bana yollarda durmak oldu haram.
Bütün heyâkil-i hilkatle hasbıhâl ettim;
Leyâle derdimi döktüm, cibâli söylettim!
Yanıp tutuşmadan aylarca yummadım gözümü...
Nücûma sor ki bu kirpikler uyku görmüş mü?
Azâb-ı hecrine katlandım elli üç senedir...
Sonunda alnıma çarpan bu zâlim örtü nedir?
Beş altı sineyi hicran içinde inleterek,
Çıkan yüreklere hüsran mı, merhamet mi gerek?
Demir nikâbını kaldır mezâr-ı pâkinden;
Bu hasta ruhumu artık ayırma hâkinden!
Nedir o meş'ale? Nûrun mu? Yâ Rasûlallâh....

.....

Sükûn içinde bir an geçti, sonra bir kısa "ah!"...
Ne gördüm, oh... Serilmiş zemine Sûdanlı...
Başında, ağlayarak bir zavallı Seylânlı,
Öpüp öpüp kapıyor elleriyle gözlerini...

Bitince harice nakliyle gaslı, tekfini,
"Bakî"a gitti şehîdin vücud-u fânisi;
"Harem'de kaldı fakat, rûh-u câvidânîsi.

4 Temmuz 1918

EK*

Fakat bu ırzını dellâla vermiş alçaklar
Muhiti levse henüz bulmayınca âmâde:

"––Diyâsetin edebî şekli sökmüyor sade...
Bir öyle felsefe lâzım ki susturup halkı,
Birer birer kırıversin kuyûdu ahlâkı.
Mukaddesatını millet bırakmıyor hâlâ
Fezayı köhne bir Allah'tır etmiş istilâ!
O indirilmelidir arş-ı Kibriyâ'sından,
Ki biz de kurtulalım şunların riyasından!
Ne istesen yapamazsın elin kolun bağlı
Taassubun rolü hâlâ ne müthiş, anlamalı!
Mahalle halkı evimden gelir, yabancı kovar
Evet, hayat-ı hususiyyemin de kâhyası var!
Karım dekolte çıkarmış gelenlerin yanına
Peki, nedir dokunan bunda komşunun kanına?
O penbe göğsü verirken tabiatın keremi,
Aceb ne fikr ile vermişti, gizlesin diye mi?
Kadın sevilmek içindir, bu felsefî düstur
Teammüm ettiği gün kalmaz ortalıkta fütur.
Yegane âmili zira, bu günkü meskenetin
Şudur ki, sosyete yok bir yerinde memleketin.
O olmadıkça da insan bu inkılâba güler,
Çoğaldı farzediniz her tarafta sosyeteler...

---

* *Sebilürreşat*, 29 Ağustos 1334/29 Ağustos 1918, c. 15, nr. 367, s. 41
Necip Fazıl Kısakürek, "Mehmet Akif'ten 100 Yeni Mısra", *Büyük Doğu*, 26 Temmuz 1952, n. 70
Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmet Akif Ersoy*, İstanbul 1973, s. 258-262

Mehmet Akif'in beşinci kitabı *Hatıralar*'da yer alan *Berlin Hatıraları*'ndan bir bölüm. Bu bölüm (49 beyit), şiirin *Sebilürreşat*'taki yayımında mevut iken; eser kitaba dönüştürülürken bizzat şairi tarafından hariç tutulmuş, bundan sonraki baskılar da öylece devam edilmiştir. Son *Safahat* baskılarında ise ilgili bölüm, bazen *Berlin Hatıraları*'na dahil edilerek bazen da ek şiirler bölümünde dipnotlarla izah edilerek verilmektedir. Akif'in, *Hatıralar*'a dahil etmek istemediği bu bölüm, Tevfik Fikret tarafından kaleme alınan *Tarih-i Kadîm*'e (28 Nisan 1905) bir cevap niteliğindedir.

Hayat–ı aşka henüz mübtedi giren erkek,
Muvaffakıyyet ümidiyle çok şey öğrenecek;
Komilfo olmayı bir kerre önceden kuracak;
Zekâsı incelecek, azmi artacak duracak;
Giyinmek öğrenecek bir zaman olup belki...
Giyinmek iş mi dedin, onda sökreler var ki...
Bu incelikleri idrake yükselince şebâb,
Zuhûra başlayacak orta yerde istirkâb:
On onbeş erkeği birden esir eden kadını
Dezarme etmeye herkes olanca sanatını,
Olanca nakdini arzetmek ihtiyacıyle,
Aman deyip koşacak, elde yoksa tahsile.
Nedir o serveti Garb'ın ya bankalar dolusu?
Tabiatıyle olur çünkü işliyor balo'su.
Kadın sefahate vurdukça erkeğin sâyi
Çoğalmıyor mu?.. Bu düstûru iktisâdîyi
Kabul edeydik eğer, biz de böyle kalmazdık.
Bütün bu şeyleri kaç kerre söyledik yazdık!
Fakat kim anlıyacak? Borne gördüğün kafalar
Geniş düşünmenin imkânı yok, hemen patlar!
Birinci sözleri Allah, ikinci işleri din,
Üçüncü hamlede vicdana, Hakk'a, Şer'e yemin!
Devirmedikçe bu evhamı fikrimiz yaşamaz;
Ne yapsa, çünkü muhataplarıyla anlaşamaz.
Şu var ki yıkmak için riske etmenin yolu yok:
Hükûmetin liberal tavrı daima ekivok.
Muhiti entoleran görmesiyle, mevkii
Halâs için tutacaktır uvertöman dini.
Ya hapse kalkacak artık, ya sürmek isteyecek...
O halde diplomatik bir tarik alıp yürüsek...

Rober Kolej'deki dâhî-i sanatin kalemi
Vurur bu darbeyi isterse... Çünkü haddine mi
Hükümetin ona kalkıp da itiraz etmek?
Herifte bandıralar çifte, tek de olsa direk!
Ya nazlanırsa, evet nazlanırsa yalvarırız...
Niyaza pek yüzü yoktur, hemen kanar yalınız
Dehaların çoğu ekzantrik denir ya hani,
Bu personajda da var bir cünûn kılıklı mani...
Nedir mi arzedeyim, gülmeyin fakat: namus!
Sakın bu çifte hecâdan çıkan sadâ-yı abûs,
Ki boş beyinleri buldukça öttürür çın çın!
Sevimli şâiri göstermesin titiz, hırçın.
Onun sarıldığı âheng-i lâfzadır, yoksa
Sığar mı fıtrat-ı âzâdı kayd-i nâmûsa?
Fransa halkını tasviri var ya Bismark'ın;
Bunun da hali o tarife benzemez mi bakın:
Görülmemiş bu herifler kadar garib unsur...
Liberte namına serd et uzunca bir diskur;
Sonunda hepsini döv kimse itiraz edemez;
Liberte anladık amma bu yaptığın ne demez!
Bizim edibe de bir gürledin, deminki sesi,
Kuşâdedir size artık hârîm-i ailesi..."
Deyip de zangoc'a baş vurdular. O mecnun da
Mukaddesatına halkın, ibâda, Mabûd'a,
Savurdu pencereden havruz uğratırcasına,
Gelip gelip tıkanan levsi pis karîhasına!
Boşandı yerlere küfrün bir öyle murdarı:
Ki bağlayıp ebediyyet ipiyle âsârı
Süpürge yapsalar imkânı yok temizleyemez!
Bütün cihanı dolaş Garb'ı, Şark'ı her yeri gez...
Görür müsün bakalım böyle bir kuduz ilhâd,
Ki ferşi çiğneyerek arşa hırlasın heyhat!

Cinâyetin bu şenâat kadar mülevvesini
İşitmek istemez insan, değil ki görmesini.
Sizin çocuklarınız dini belliyor ilkin;
Esas-ı terbiyeniz mahvı adeta şirkin.
Bizim çocuklar için şimdi ilmihal oldu,
Gömüp de hufre-i mâziye hayy-i Mâbûd'u,
Ne var ne yoksa mukaddes, onunla bitti demek!
Şebâba hak veririm çünkü üç beyinsiz inek
Yazıp dağıttı o mel'un berât-ı isyanı;
Sabilerin yüreğinden kopardı imanı!
Okuttu sonra da, "sanat mukayyed olmayacak"
Deyip hayadan, edebden bütün bütün "mutlak"
Paçavralar ki nigâh ürperir temasından!

Ağustos 1918

ASIM
1924

Kardeşim Fuat Şemsi'ye *

Asım Akif'in en çok konuşulan, en çok tartışılan eseridir. 1919'da Mütareke yıllarında yazımına başlanan eser, araya giren uzun fasılalar nedeniyle 1924'te tamamlanabildi. Eserin 1924'te çıkışı üzerine, Mithat Cemal Kuntay'ın verdiği bir yemekte, soldan sağa sırası ile Süleyman Nazif, Cenap Şehabettin, Abdülhak Hamid, Sami-paşazade Sezai, Mehmet Akif ve ayakta Mithat Cemal Kuntay... Hemen hepsi de Akif'in yüksek sanatının takdirkârları arasında yer alıyorlar.

* Fuat Şemsi İnan (1886-1974), Maarif Nezareti eski Orta Öğretim Genel Müdürlerindendir. Akif'i çok seven, açık ve doğru sözlülüğü ile de Akif'in kendisini çok sevdiği birisidir. Cumhuriyet döneminden sonra Mısır'da yaşamaya başlamış olan Abbas Halim Paşa'nın Türkiye'deki variatını yöneten kişidir. Fuat Şemsi İnan, vefatının ardından Akif'in naaşını mezarına yerleştiren kişidir aynı zamanda.

AKİF'İN FİKİR ROMANLARI IV
ASIM

Asım İçin Yepyeni Bir Yol ya da Fatih Kürsüsünden Asım'a Geçiş Denemesi
Mütareke Karanlığında Nesl-i Evvel, Nesl-i Hâzır, Nesl-i Ahir

Asım genellikle fikri muhtevası ile üzerinde çok durulmuş bir eserdir. Fakat bu muhtevaya girmeden önce eseri biraz olsun tanımak gerekir. Nitekim bir odada oturmuş, iki kişi kendi aralarında konuşuyor. İki farklı karaktere ve iki farklı kuşağa mensup konuşmacılar öyle sıcak, öyle hararetli bir sohbete dalmışlar ki, onların konuşmasını takip ihtiyacı ile eseri bitirdiğimizin farkına bile varmıyoruz. Eser boyunca da dikkatimiz sürekli onların üzerinde: Ne söylüyor, ne konuşuyor, ne tür sonuçlara ulaşacaklar diye de bayağı merak ediyoruz.

Eserde Akif'in karşılığı olarak düşünülmüş Hocazade lakabıyla anılan birisi var. Bir de Akif'in babası müderris Tahir Efendi'nin talebesi Köse İmam!.. Köse İmam yaşlı ve Abdülhamit Dönemi kuşağına mensup. Hocazade ise ona göre daha genç ve bir sonraki bir kuşağa mensup. Fakat eserde geçtiği şekliyle, onun da yaşı kırktan aşağı değil. Köse İmam, Akif'in karşılığı olarak düşünümüş kırk altı yaşındaki Hocazade'yi, "nesl-i hâzır"a mensup birisi olarak nitelendiriyor. Dolayısıyla iki farklı kuşağın temsilcileri bir araya gelmiş konuşuyorlar, tartışıyorlar. Devirleri, devir farklılıklarını, İkinci Meşrutiyet'in ilânını, Harb-i Umumi'yi, Mütareke/işgal Dönemini, eğitimden tarıma türlü toplumsal ve ekonomik problemleri ve savaş sonunun nereye varacağına dair kaygılarını vs.

Fakat bu konuşmalar tahminlerin ötesinde canlıdır: İnceden inceye espriler, iğnelemeler, bazen da çok hafif bir argoya varıp dayanabilen diyaloglar!.. Bu tür iğneli ifadelere de daha ziyade Köse İmam'ın diyaloglarında şahit oluyoruz. Yaşlı imama nazaran daha bir dikkatli ve üslûplu bulduğumuz Hocazade'nin de ondan kalır bir yanı yok hani... Nitekim kuşluk vakti

onu evinde ziyarete gelen Köse İmam, yaşlı huysuzluğu ile Hocazade'ye elini vermek istemiyor. İşte o anda, Hocazade'nin Köse İmam'a mukabelesine bakın ve onun hakkında da iyi kötü bir fikir edinin:

Bütün İstanbul'un ağzında gezen elleriniz,
Bize nâz etmese olmaz mı efendim? Veriniz.

Buna karşılık Köse'nin cevabının da ondan kalır bir yanı yok:

Döktüğün dillere bittim, seni çok sözlü seni!
Ayda âlemde olsun aramazsın Köse'ni.
Bu herif öldü mü, sağ kaldı mı derler de ayol,
Yoksa yaşlanmaya görsün, adamın hali yaman
Ne fena günlere kaldık aman Allah'ım aman!..
Nesl-i hâzır denilen şey pek acayip bir şey:
Hoca rahmetliye bak, oğluna bak, hey gidi hey!..

İşte *Asım* adlı *mesnevi-roman* böyle rahat, inişli-çıkışlı diyaloglarla devam edip gidiyor.

Asım'da Tahkiye Tekniği, Final Kaygısı

Fakat *Asım* bütünüyle bu sıcak oda sohbetinden ibarettir de denemez. Çünkü eseri sona doğru iten-çeken, sonuca doğru sevk eden bir yan da bulunuyor. Köse İmam'ın oğlu Asım'a son zamanlarda bir hal olmuş, babasını bile dinlemez hale gelmiştir. İşte Köse İmam'ın asıl sıkıntısı budur ve sabahın erken saatinde Hocazade'nin evine bunun için gelmiştir. Ancak Köse İmam, Asım problemini hemen açmıyor, açamıyor Hocazade'ye. Araya sayısız mevzu, hikâye giriyor, uzun fikir sohbeti de daldan dala atlayarak devam edip gidiyor. İster istemez de konuşulacak asıl mevzu, eserin sonuna doğru sürekli tehir edilmiş gibi bir hava doğuyor.

Bizim eseri okurken edindiğimiz intiba bu olmakla beraber, eğer iyi düşünülecek olursa, bu tehirin Köse İmam veya Hocazade'den ziyade, eseri kaleme alan sanatkârın tercihi ile ilgili olduğunu anlamak zor olmaz. Çünkü Akif'in mesnevi-romanlarını kurgularken metnin ilerleyişini iyi hesap ettiğini, hikâyenin akışına kendini bırakıvermediğini biliyoruz. Özellikle de bu tür eserlerini Akif'in, başarılı finallerle bitirmek istediği bilinen bir hususdur. Meselâ *Berlin Hatıraları* veya *Fatih Kürsüsünde* buna güzel birer örnek teşkil

eder. Orada eserin sonunda, hikâye kişisi Berlin'de bir kahvede otururken, Çanakkale'deki askerlerle trans halindeki konuşmasına geçişte olduğu gibi. Bize son derece doğal gelen ve hiçbir yapmacıklık tesiri de bırakmayan o finalin, nihayet bir kurgu olduğunu ve önceden planlandığını hatırdan çıkarmamak icap eder.

İşte aynen orada olduğu gibi, Akif'in *Asım*'da anlatacağı şeyleri de iyi planladığını, sıraya soktuğunu düşünebiliriz. Kaldı ki sırf *mesnevi-romanlar* için geçerli değil bu uygulama. Akif'in hemen bütün *manzum-hikâyelerinde* karşılaştığımız yaygın bir tutumdur. Akif'in, anlatma veya hikâyeleştirme dediğimiz tekniğe ne derece önem verdiğini ortaya koyuyor bu denemeler.

Dolayısıyla yazıcı Akif eserini planlarken, Köse İmam'ın Asım'dan şikâyetlerini bir yanıyla askıya almış, diğer yanıyla da eserin sonuna doğru tehir etmiş oluyor. Tahkiye sanatını kullanmayı iyi bilen romancıların çoğu da böyle yapmaz mı zaten? Tabii ki bu anlatış biçiminin o yıllara mahsus bir teknik olduğunu, şimdilerde ise daha yeni tekniklerin devreye sokulduğunu unutmayarak söylüyoruz bütün bunları.

Kapalı Odadan Geniş Âleme Açılmak

Öyleyse Asım meselesini askıya alan sanatçı, bizi bu arada daha farklı mevzularla yüz yüze getirmek isteyecek demektir. Nitekim öyle de oluyor. Dikkatimizi ileriye dönük tutan Asım mevzusu bir yana, Köse İmam ile Hocazade, daha farklı mevzuları konuşmaya başlamışlardır bile. Meselâ Asım'ın kendine verdiği sıkıntının dışında, Köse İmam mahallesinde oturan emekli bir paşadan da rahatsızdır. Evindeki Rum hizmetli ile ikinci eş olarak nikâh kıymak isteyen görgüsüz bir paşa bu. O ısrar ediyor, Köse direniyor ve buradan da savaş içinde bozulmuş aile yapılarına, ahlâk düşkünlüğüne vs. ulaşıyoruz.

Köse bunları anlatmayı bitirir bitirmez de sözü Hocazade devralır. Nitekim o da birkaç gün evvel Kartal'da bir düğüne gitmiştir. Aman Allah'ım nedir o manzaralar? Kartal köyleri bitmiş, hastalık, yoksulluk kol gezmiyor muymuş? Seksenlik bir ihtiyara neden rastlanmazmış oralarda? İnsan yaşının sınırı sanki kırkta sona eriyormuş gibi bir intiba. Dolayısıyla "İslam'ın civan unsuru Türk"ün hastalıktan, kıtlıktan, yoksulluktan içine düştüğü durum gerçekten yürekler parçalayıcıdır. Meğer Hocazade, 30-40 sene önce de gelmişmiş buralara. O eski yıllardaki sürü sürü davarlar, gürbüz delikanlılar (onları hep Asım'a benzetiyor Hocazade), önemli güreş müsabakaları, camiye sığmayan cemaatler!.. Hani nerede şimdi? Nüfus da üremiyor, çoğalmıyormuş artık Kurna ve civarı köylerde. Yani buradan öyle bir sonuca ulaşıyoruz ki, savaş içinde sırf şehir (İstanbul) değil, kırsal bölgeler de tamamiyle

çöküntüye uğramıştır. Aynı yokluk, aynı çaresizlik şehri ve köyü baştan sona kuşatmış gibi bir manzara. Bütün bunlar da uzun sürmüş *Harb-i Umumi*'nin neticelerinden başka bir şey değildir.

Tabii buna karşılık Köse İmam'ın da söyleyecekleri vardır. O da "Kır Ağası" denilen bir zorbanın hikâyesini anlatıyor. Kır Ağası, köylünün omuzuna binmiş bir zebanidir ki sormayın!..

İşte böyle böyle Hocazade'nin evi, içe kapalı bir mekân olmaktan çıkıyor ve İstanbul'a, çeşitli Anadolu illerine, kırsal kesimlere doğru durmaksızın açılıyor. Yani biz Asım'ın hikâyesini takibe hazırlanmışken, o ara zamanda, yerine göre önceden gerçekleşmiş seyahat intibaları, yerine göre hatıra nakilleri ile, daha geniş bir âlemin içinde buluyoruz kendimizi. Nitekim daha geçen yıl Hocazade Konya'ya gitmiş, orada şehir bir yana nahiye ve köylere de gitmiş, sayısız intibalarla geri dönmüştür. Dikkatini en çok çeken de eğitimle ilgili problemlerdir. Köylüye uyum sağlayamayan öğretmenler, işin mahiyetine nüfuz edemeyen valiler vs. Müşahedelerini hikâyeleştirerek nakletmeyi iyi beceren Hocazade, buradan eğitim meselesine geçiş yapıyor: Medrese ve diğer okul mezunları arasındaki farklılık, çatışma vs. Her iki tarafın hata ve noksanları, İkinci Meşrutiyet'ten sonra çok konuşulan *ıslah-ı medâris* problemi gibi. Aynı ıslaha, diğer okullar da muhtaç değil miymiş zaten?

Dolayısıyla Hocazade'nin evinde sözü birbirinin ağzından ala ala, değişik hayat sahneleri anlatıla anlatıla buradan geniş bir âlem teşekkül ediyor. Her yerde aynı acı, her yerde aynı dert, hayatın bütününü kuşatmış gibi bir manzara!

Kaldı ki okuduğumuz hikâyenin bu iki kahramanı, sırf müşahedelerini anlatmakla yetinmiyorlar. Çünkü farklı bir şey daha yapıyor, hatıralarını naklediyor ve uzak geçmişlerine uzanıyorlar. Hem Köse İmam, hem Hocazade ikisi birden Abdülhamid'e muhaliflermiş!.. Ayrıca Köse, Abdülhamid Döneminde Erzurum'a sürgün gönderilmiş. Yanında da pervasız Mandal Hoca!.. Trabzon'a kadar gemi ile gitmişler, orada da onları vali Hüseyin Kâzım Kadri karşılamıştır.

Bu arada Köse, Hocazade'ye göre biraz daha farklı. O hem Abdülhamid'e, hem de Meşrutiyetçi nesillere, ikisine birden karşı. Nitekim onlar her şeyi altüst etmiş, bozmuşlardır. Nesl-i Hâzır zaten inkılâptan başka bir şey bilmezmiş. Vurmak, kırmak, yıkmaktır onların işi: "*İnkılâb ümmetinin şanı yakıp yıkmaktır*" cümlesi, onun bir fikr-i sabitidir zaten. Ne kadar severse sevsin, Hocazade de nihayet *nesl-i hâzır*dan biri değil midir?

Köse'nin Erzurum sürgününü anlatmasından önce, Hüseyin Kâzım Kadri eserde bir yerde daha geçiyor. Hocazade anlatıyor bu sefer: Onun köylüyü uyandırmak, eğitmek yolundaki çabaları, hazırladığı yayınları vardır. Ayrıca Hocazade ile birlikte, Balkan Harbi sırasında kurulan *Müdafaa-i Milliye* heyetinde beraber bulunmuşlardır. Dolayısıyla Hüseyin Kâzım Kadri'nin çalışmalarını çok takdir ediyor Hocazade. Nitekim Ali Vahit Üryani'nin çıkardığı *Köy Hocası* dergisini de, Akif'in çok beğendiğini biliyoruz. Hakkında çeşitli yazılar da yazmıştır. Halkı uyandırmaya, eğitmeye dönük hizmetlere Akif'in verdiği önem ortaya çıkıyor buradan.

Nesl-i Ahir Üzerine Konuşmalar

Fakat fikir yüklü bu intiba ve hatırlamalar, elimizin altındaki romanı ne kadar beslerse beslesin, eserin evrenini ne kadar genişletirse genişletsin, hep bir açmazla karşı karşıyayız. Bunca anlatmadan bir ferah doğmadığı gibi, kolay bir çıkışa da ulaşamıyoruz. İşte bu yüzden Köse İmam sürekli kızıyor, sinirleniyor ve istikbale dönük karanlık tablolar üretiyor. Akif şiirinde zaman zaman karşılaştığımız başını alıp gitmekler, ya da terki diyar etmek gibi hislere kaptırıyor kendini.

Bırak oğlum, azıcık derdini döksün şu bunak
Bana dünyada ne yer kaldı, emin ol ne de yâr
Ararım gitmek için başka zemin, başka diyar
Bunalan ruhuma ister bir uzun boylu sefer.

Köse İmam'a kuşkusuz şartların, bezginlik ve bıkkınlığın söylettiği sözlerdir bunlar. Ayrıca bu onda geçici bir haldir ve sadede gelmekte de gecikmez. Asım'ın yanı sıra, zihninden çıkmak bilmeyen soruları tekrar tekrar gündeme getirir. Köse İmam, işte bu halet-i ruhiye içinde soruyor:

Şimdi oğlum kızacaksın ya, fakat boş ne desen;
Bu rezalet beni meyus ediyor âtiden
Hale baktıkça adam kahr oluyor, elde değil;
Bizi kim kurtaracak, var mı ki bir başka nesil?

Köse İmam'ın sorusuna Hocazade, hiç tereddüt etmeden: "*Asım'ın nesli hocam*!.." diye cevap veriyor. Tabii ki bu cevap, Köse'nin tepesine cinlerin toplanmasına yetip de artıyor. Çünkü o ne soruyor, Hocazade ne cevap veriyor? Onun şikâyeti Asım'dan olduğu halde de, Köse İmam'ın bu cevaba şaşırmaması mümkün müdür? İşte bu noktada Köse İmam, *mesnevi roman* boyun-

ca aşinası olduğumuz refleks tepkilerden birine daha başvuruyor ve "Nerdeee?.." biçiminde bir hayıflanma ile iktifa ediyor. Bunun üzerine Hocazade sözü tekrar alarak, "Hayır haksızsın!.. Galiba bu günlerde oğluna hırsın pek fazla" diyerek onu yatıştırmaya çalışıyor. Fakat Köse İmam *nesl-i âhire* (gelecekteki nesil) yönelik bu beklentileri bir hayal, uzun boylu bir hayal olarak görmekten yanadır. Çünkü onun psikolojisi hem olumsuz düşünmeye daha bir yatkın, hem de böyle tarihî bir rolün Asım ve nesli (nesl-i âhir) tarafından üstlenilebileceğine inanmamaktadır.

Köse İmam'ın bozgun ruh halinin aksine, Hocazade görüşünde ısrar ediyor ve *Asım kuşağının* Harb-i Umumi içinde oynadığı tarihî role vurgu yapıyor. O nesil savaş içinde büyük yararlılıklar göstermiş ve kimi gazi olmuş, kimi de şehit düşmüştür. Dolayısıyla o neslin oynadığı rol unutulamaz ve unutulmamalıdır da!.. İşte Hocazade, Asım ve neslinin *Umumi Harp* içindeki fedakârlıklarını dile getirirken, Köse İmam'a verdiği cevaplar kademe kademe yükseliş kaydediyor ve sonunda da bildiğimiz *Çanakkale Şehitleri* şirine ulaşıyoruz. Hocazade'nin, Asım'ın neslini anlatırken ürettiği bu hem lirik, hem epik şiir, burada doğrudan doğruya onun fikirlerine ve psikolojisine tekabül ediyor.

Çanakkale Şehitleri ve Asım'ın Nereleri Şiir, Nereleri Tahkiye?

Çanakkale Şehitleri'ni biz müstakil bir şiir olarak okumaya alışık olduğumuz için, hadisenin bu yanını pek fazla düşünmeyiz. Ona Akif'in her hangi bir şiiri, ama oldukça başarılı bir şiiri gibi muamele ederiz. Alıştığımız tarz budur çünkü. Dolayısıyla metnin akışı içinde ilgili parçanın, hikâye kişilerinden birinin konuşması, o kişinin psikolojisini veya fikirlerini yansıtan bir diyalog parçası olduğunu hatıra bile getirmeyiz. İşte *Asım*'da, aynen *Çanakkale Şehitleri*'nde olduğu gibi nice güzel parçalar vardır. Onlar da kuşkusuz böyle müstakil şiirler gibi okunmaya müsaittirler. Fakat metnin akışı içinde, o parçaların şiirin dışında, daha başka rolleri bulunduğunu da unutmamak kaydıyla!.. Ya bir tiyatro tiradı gibi, ya da her hangi bir romanda karşılaşabileceğimiz yüksek aşk ifadeleri gibi... Ayrıca *Asım* için olduğu kadar, Akif'in diğer *mesnevi romanları* için de geçerlidir bu söylediklerimiz.

Aynı değerlendirmeyi bir başka açıdan daha sürdürelim:

Mesela Akif, *Asım*'ı manzum olarak değil de, bildiğimiz nesirler biçiminde kaleme almış olsaydı!.. Aynı hikâyeyi, aynı konuşmaları mensur olarak yazsaydı yani. Bu yeni metinlerde veya diyaloglarda karşımıza çıkan şiirli parçalara, biz o zaman ne diyecektik? Onlara şiir demek hatırımıza gelecek

miydi? Diyebileceğimiz de nihayet, hikâye veya roman kişilerinin psikolojilerini yansıtan tahliller veya pasajlar gibi bir şey olurdu. Buradan şu husus ortaya çıkıyor dolayısıyla. Gerçek şiirle, onun manzum veya mensur tarafını birbirine karıştırmamak!.. İkinci bir husus da, şiir değeri yüksek bu tür pasajların, roman veya hikâye kişilerinin zihin ve ruh dünyasından bağımsız düşünülmemesi gerektiği. Dolayısıyla *Asım*'ı böyle okumak, böyle düşünmek mecburiyetindeyiz.

Bunları söylerken amacımız, işi gücü Akif'e bühtan etmek olanlara hak vermek değil kuşkusuz. Bilâkis onların farklı hususları birbirine nasıl karıştırdıklarına bir vurgudur. Ayrıca da Akif'in yüksek şiir gücünün yanı sıra, hikâyeci bir yanının bulunduğuna bir işarettir. Dolayısıyla bir hikâyenin hemen her satırı, her pasajı şiir olmaz. Tahkiyeli anlatımlar yer yer ve zaman zaman bazı yükselişler kaydeder, ihtiyaç halinde de şiirli noktalara doğru evrilir, yükselirler. Kaldı ki bunu tayin eden bizzat hikâyenin akışıdır. Hikâye kişilerinin ruhlarında duydukları yükseliş anlarıdır. Yani anlatıcılar, şiirli durumlara böylesi zamanlarda başvururlar. Bu bazan şiirle de yapılmayabilir. Fakat onun yerini tutan bir başka şey ne ise, onu sanatçı kendi sezgileriyle arar ve bulur. Nitekim Akif de bu tür imkânları zaman zaman deniyor.

İşte bütün bunlar, bu alelâde şeyler sanki bilinmezmiş gibi, Akif'e hiç beklemediği noktalardan vurmayı deneyenlere ne demek gerekir bilemiyoruz. Bir metne, ya da tarih önünde sınav vermiş büyük bir sanatkâra saygı ile yaklaşmak varken, öyle yapmamak!.. Ayrıca her özgün metnin şifreleri kendi içinde gizli değil midir? Bilhassa onu tespit etmek gerekmez mi? Bunu yapmayıp da, fırsat bu fırsat deyip *Molla Kasım* rollerine soyunmak ne revadır?

Bu bakımdan şunu daima hatırda tutmak lâzım gelir: Türk nesrini nasıl tek bir üslûba indirgemek mümkün değilse, Türk şiiri de gene tek bir şiire ve tarza indirgenemez. Şiir duygusu özü itibariyle belki tek olsa bile, her sanatkâr duyarlığı onu farklı farklı algılar veya süzer. Hele de devirler değiştikçe, buradan doğacak farklılıkları düşünün... Dolayısıyla şiirin değişmesi, özellikle de şiir dilinin değişmesi kadar tabii bir şey olamaz. Ayrıca da hiçbir büyük sanatkâr bir diğerine indirgenemez. Bir şiir bugün moda olur, ötekinin modası geçebilir. Fakat bu "öteki şiir" gene de yok olmaz. Belki kendine mahsus mutena bir yere çekilir gibi bir şey olur. Bunlara böyle bakmak varken, önümüze bakmak varken; sürekli takıntılı yaşamanın anlamı nedir? Dolayısıyla sorunun Akif'te olmadığı sonucuna ulaşmak hiç de zor olmamaktadır.

Üzerine eğildiğimiz *Asım*'dan kısmen uzaklaştığımızın farkındayım. Fakat hem Akif için bu izahların yapılması, hem de iki de bir Akif'le oynamaya

kalkışanların tutarsızlığının açığa çıkarılması icap ediyordu. Siyasi kanaatleri ve islami anlayışı bakımından Akif'i göklere çıkarıp da, onun şiirine karşı itimadını yitirmiş kesimler için de geçerli bu söylediklerimiz.

Yani Akif'in bu tür manzum eserlerinin neresi şiirdir, neresi tahkiyeli anlatımlardan ibarettir? Bunun ayrımına varılamaması sebebiyle yapıyoruz bir de bu izahları. Tabii ayrımı böyle yapınca, Akif'in müstakil tahkiye denemeleri üzerinde de yeterince durmak gerekir. Nitekim biz bu çalışmamız boyunca, *Süleymaniye* ve *Fatih Kürsülerinde* olsun, *Berlin Hatıraları*'nda olsun bunu yapmaya, Akif'in bu yönünü açığa çıkarmaya çalıştık. Kuşkusuz bu yaptıklarımız yeterli sayılamaz. Çünkü onları daha bir detaylandırmak, gerekçelerini beslemek ayrıca da metinleri tartışa tartışa sonuca ulaşmak gerekebilir. Fakat bunu yapmaya ilgili bölüm metinlerinin ne amacının, ne de çerçevelerinin müsait kaçmadığı ortadadır. Ama ne olursa olsun, Akif ve *Safahat* için, yeni "bir okuma kılavuzu" ortaya koyduğumuzdan emin bulunuyoruz.

Yanık Defter Sayfalarından Asım'a Geçiş

Tekrar konumuza dönelim. Hocazade, Asım ve neslinin Umumi Harp içindeki rolünü tebarüz ettirmek isterken, *Çanakkale Şehitleri*'ni şiirini okumuştu biliyorsunuz. Daha doğrusu da spontane, irticali bir surette böyle bir izah yolu denemişti. Tabii ki ilgili şiirli parçanın, insanın içini yakan, kavuran bir yanının bulunduğunu söylemeye bile gerek yoktur. Fakat bu izahların, Köse İmam üzerinde bıraktığı tesir nedir dersiniz? Oğlu ya da onun nesli hakkındaki kanaatlerinde bir değişiklik beklenebilir mi? Bu tür sorulara bir cevap teşkil etmese bile, Hocazade'nin açıklamaları karşısında içine düştüğü psikolojiyi gene de tesbit edebiliyoruz:

Bırak Allah'ı seversen, yine berbat oldum!
O yanık defteri kapa, zira doldum...
Tıkanıp durmadayım, baksana nevbet nevbet
Zaten asabıma hakim değilim, merhamet et

Köse İmam'ın *yanık defter* dediği şeyin, Birinci Büyük Savaş olduğu açıktır. "O yanık defteri kapa" derken, "açma" demek istediğini herhalde anlamak zor olmamalıdır. Peki öyle de, eserin Harb-i Umumi öncesinde veya Fatih yangını evvelinde, Hocazade'nin evinde cereyan ettiğine dair Akif'in eski açıklamaları nerede kaldı? İşte Hocazade'nin konuşmayı *yanık defter* üze-

rinden sürdürmesi beklenirken, başka bir şey oluyor ve Köse İmam'ın probleminin öne doğru çekildiği görülüyor. Yani Hocazade *Asım* meselesini açmaya, açtırmaya karar veriyor. Eserin başından beri Köse İmam'ın ve bizim beklediğimiz de bu değil mi zaten?

Hocazade: Bakayım şimdi, senin neydi o müşkil derdin,

Ki sabahtan beridir söylemedin, söylemedin?

Köse İmam: Asım'ın hali fena; pek mütehevvir ama pek...

Ne nasihattan alır şey, ne azar dinleyecek.

Hocazade: Atak oğlandır esasen... Demek azdırdı işi...

Köse İmam: Bilmem azdırdı mı, lâkin hoşa gitmez gidişi.

Hocazade: Ramazan vakası varmış, o nedir?

Köse İmam: Anlatayım:

Babıali Baskını ve Asım

Köse İmam da işte anlatmaya başlıyor: Meğer Asım İstanbul'da, bir nevi Ali kıran baş kesenliğe soyunmamış mı? Kimisine Köse İmam'ın da şahit olduğu sayısız vaka. En başta da, Hocazade'nin kulağına kadar gelmiş olan Ramazan taşkınlığı. Üsküdar iskelesinde bir Ramazan günü, oruç tutan kalabalığın üzerine sigara dumanı savuranlara Asım'ın sert müdahalesi. Karşı tarafın bir çete grubu olduğu da meydanda. Fakat Asım onları gene de haklamasını biliyor. Ancak bu tür kavgalar büyük riskleri de barındırdığı için, Köse İmam ister istemez tedirgin oluyor. Nasihat etse, oğlunu caydırmaya çalışsa da faydası yok. Çünkü Asım, müslüman halkı hiçe sayan bu tür saygısız tutumlara tahammül edemiyor ve derhal müdahaleye kalkışıyor.

İstanbul'da toplumsal ahlâkın iyice bozulduğunu, Köse İmam'ın anlatmalarından kolayca çıkarabiliyoruz. Nitekim bu olumsuz gidişten hem kendisinin ve Hocazade'nin derin kaygılar duyduğu meydanda. Dolayısıyla vücutça gelişkin, inancı ve ahlâkı yerinde olan Asım, savaş sonunda geldiği Mütareke İstanbul'unda bu tür manzaralara tahammül edememektedir. Ortalık bütünüyle sahipsiz kalmış gibi, o tür durumlara müdahale eden resmî görevliler de görülmüyor. Haliyle Asım ve bir grup arkadaşı bu boşluktan bir sonuç çıkararak, türlü hadiselerin üzerine üzerine gidiyorlar. İş burada kalsa neyse!.. Meğer Asım, Köse İmam'ın ifadesiyle, "etrafına bir hayli de çılgın toplayarak" Babıali'yi/hükümeti basmaya karar vermemiş mi? İşte Asım'ın ve etrafındaki "çılgın grup"un bu son planından haberdar olan Köse İmam sabahı zor etmiş, Hocazade'nin evine de bunun için erkenden damlamıştır.

Babıali Baskını, İttihatçılardan kalma bir nevi hükümet devirme tekniğidir. Acımasız, kanlı, her türlü suikasti de göze alarak gerçekleştirilen bir darbe tekniği... İşte Köse İmam asıl bundan korkmuş, kendi oğlu Asım üzerinde sözlerinin tesirsizliğini de düşünerek, Hocazade'den yardım istemeye bunun için gelmiştir. Fakat eserin bu son kısımlarına doğru, beklenmeyen bir gelişme oluyor ve Asım'ın da o anda Hocazade'nin/babasının evine geldiği görülüyor. Hem de Köse İmam ile Hocazade'nin, kendisi hakkında konuştuğu bir sırada. Bunun üzerine Köse İmam izin isteyerek Hocazade'nin evinden ayrılıyor.

Bu yeni bölümlerde dikkat edilirse Hocazade, teferruata kendini kaptırmıyor. Doğrudan doğruya "hükümet darbesi" ya da "inkılâp" tartışması ile konuya giriyor. Eseri okuyan veya uzak yakın bir fikri bulunanların kolayca hatırlayabileceği gibi, Mısırlı düşünür Muhammed Abduh ile Cemaleddin-i Efgani arasında geçen bir konuşmayı nakille işe başlıyor.

Muhammed Abduh, Akif, Tasavvuf

Bu konuşmada dikkatimizi çekmesi gereken, Cemaleddin Efgani ile İstanbul geleneğine vâkıf birisi olan Abduh arasındaki yaklaşım farkıdır. Çokları tarafından bilinmese bile, Muhammed Abduh zaman zaman İstanbul'a gelip gitmiş, İstanbul ve İstanbul ramazanları üzerine gıpta edilecek metinler kaleme almış bir âlimdir. Gene bu büyük âlimin yazdığı hatıralarında, aile köklerinin ve ailevî lakaplarının "Türk-mânî" olduğunu vurgulamak ihtiyacını duyması dikkati çekecek bir durumdur:

> "Beldemizin sakinlerinden bazı kimselerin ailemizi Türkmen ailesi diye isimlendirdiklerini (...) Babama bunun sebebini sorduğumda şunları söyledi: Nesebimiz, sonunda bir Türkmen ata'ya dayanır. O kişinin ailesinden bir grup, Türkmen ülkesinden buraya geldi ve Behire müdiriyetinin çadırlarına yerleşti." (Muhammed Abduh, *Tevhid Risalesi*, Fecr Yayınevi, Ankara 1986. Eserin başında Prof. Dr. Sabri Hizmetli tarafından kaleme alınmış 69 sahifelik geniş Abduh biyografisi).

Ayrıca Abduh'un kendi ruhunda, derin tasavvufi iştiyaklar duyan biri olması da önemlidir. Fakat içinde yaşadığı yüzyıl ve İslâm toplumlarının zaruri ihtiyaçları, Abduh'u bu yolda ilerlemekten geri tutacaktır. Dolayısıyla asıl bu ihtiyaçları telafi edecek ve insan zihnini açacak arınmış yeni bir İslâm telâkkisine ermek, bunu yazmak ve anlatmak gerekmez miydi? Nitekim Akif'in de

aynen onun gibi düşündüğünü burada kaydetmemiz gerekir. Fakat Akif bu görüşe Abduh'u tanımakla veya Abduh'u okuyarak ulaşmış değildir. Ondan çok daha önceki yıllara uzanır Akif'teki uyanışın tarihi.

Çünkü Akif babasının Nakşiliğine, Adana-Halep-Şam dönemlerinde ortak dostlarıyla yaptığı yoğun *Mesnevi* okumalarına, Hersekli Arif Hikmet'in meclislerindeki yüksek tasavvufî neşveye ve Ahmet Naim gibi bazı arkadaşlarının, muhtemelen 1913'den itibaren tasavvufla ilişki kurmalarına rağmen, o bundan geri durmuş ve ihtiyata çekmiştir kendisini. Yani kendi tabiatı mutasavvıfâne yaşamaya daha bir meyilli olduğu halde de, aksi yönde bir hareket takibini lüzumlu görmüştür. Ayrıca bu onda, daha *Sıratı Müstakim*'i çıkarmadan evvel vardığı bir karara dayanıyordu. Henüz bu sıralarda da Akif ne Efgani'yi ne de Muhammed Abduh gibi diğer düşünürleri okumuş, tanımış değildi. Dolayısıyla Akif ve neslinin bu yöndeki tekâmül ve tercihlerini iyi anlamak, bunu bazı dış tesirlerle izah kolaycılığına da hemen kapılmamak gerekir. Nitekim bu tür kolaycılıklar son derece sathi kaçmakta, bizim kendimizi ve kendi düşünce geleneğimizi kavramamıza da büyük bir engel teşkil etmektedir.

İşte Akif'in daha 1900 başlarında şahsında ve şiirinde geçirdiği değişimin altında böyle bir evrilme yatıyor. Eskiden son derece âşıkâne şiirler yazan Akif, bunları kademe kademe geride bırakıyor, toplumsal vicdanı harekete geçirmeyi deneyen yeni şiirler yazmaya da bunun için başlıyordu. *İlk Safahat* bölümünden de takip edilebileceği gibi, o eski şiirlerini kitaba dönüştürmekten bu yüzden vazgeçiyordu.

Efgani ve Abduh Ne Diyor; Akif veya Hocazade Ne?

Dolayısıyla Akif ne kadar takdir ederse etsin, kendinden ne tür tercümeler yaparsa yapsın, Abduh ve Efgani karşısında kendisini bir müptedi gibi hissetmez. Onların nice fikir ve tecrübelerini bir imkân olarak kullanır. İşte Abduh ve Efgani arasında geçen *inkılâp tartışmasını* Asım'a naklederken, Akif'i bundan dolayı kendinden emin bir hava da görüyoruz. Yani son derece özgün, içinde hiçbir kompleks ve edilgenlik barındırmayan yerli bir duruş halinde!.. Dolayısıyla bu bölümü birlikte okuyalım, söyleyeceklerimizi de onun ardından sürdürelim:

Hocazade: Şimdi Asım, edebiyatı bırak bir tarafa,
Daha ciddi işimiz var, geçelim bir başka lâfa.
Galiba söylediğim yoktu! Evet, hiç yoktu:
Mısır'ın en muhteşem üstadı Muhammet Abduh

Konuşurken neye dairse Cemâleddin'le,

Der ki tilmizine Afgan'lı: "Muhammet (Abduh) dinle!

İnkılâb istiyorum, başka değil, hem çabucak!..

Öne bizler düşüp İslâm'ı da kaldırmazsak,

Nazariyat (teori) ile bir şeyler olur zannetme.

O berâhini (delilleri) de artık yetişir, dinletme!

M. Abduh: Şüphe yok, hakk-ı semûhileri var üstadın.

Gidelim bir yere, hatta şu bizim Sudan'a,

Yeni bir medrese tesis edelim Urbân'a (araplara)

Daha üç beş de faziletli mücahit alalım.

Nesli tezhip ile, ilâ ile meşgul olalım.

Çıkarıp görelim hâsılı şeyhim, yer yer

Oradan âlem-i İslâma Cemaleddin'ler!.."

C. Afgani: Fakat bu yirmi yıl ister ki, kolay görmüyorum.

Yirmi günlük işe bak sen!..

M. Abduh: Kulunuz mazurum!..

Cemaleddin Efgani ile Muhammed Abduh'un konuşmaları işte bu kadar. Fakat Hocazade, yukarıdaki önermeler karşısında Asım'ın ne düşündüğünü sormak yerine, doğrudan kendi çıkardığı sonuçları ifade ederek sürdürüyor konuşmasını:

Kıssadan hisse çıkarsak mı, ne dersin Asım?

Anlıyorsun ya... Zararı yok, daha iyi anlaşalım:

İnkılâb istiyorum ben de, fakat Abduh gibi!..

Yoksa ellerinde kör alet efeler tertibi,

Bâbıâli'leri basmak, adam asmakla değil,

Çek bu işten ihvânını, kendin de çekil...

Gezmeyin ortada oğlum, sokulun bir sapaya,

Varsa imkânı, yarın *avdet edin Avrupa'ya*!..

Dolayısıyla elimizin altındaki metinde, inkılâba ihtiyaç duyan kişi sayısı iki değil dört oluyor. Cemalettin Efgani, Muhammed Abduh, Asım ve tabii bir

de Hocazade'nin kendisi. Bu dört kişi arasında da, kaba taslak şöyle bir eşleştirme yapılabilir. Cemaleddin Efgani ile Asım ve ihvanının yaklaşımı birbirine denk düşüyor. Aynı şekilde Abduh'u onayladığına göre, Hocazade ile Abduh'un tutumu arasında da bir nevi ortaklık söz konusu.

Fakat bu ortaklık ilk anda, çok dıştan bir eşleştirmeye dayanıyor. Velev ki Hocazade, "İnkılab istiyorum ben de, fakat Abduh gibi" demiş olsa bile!.. Çünkü Abduh faktörüne Hocazade, Cemaleddin Efgani tarzı yaklaşımlardan Asım'ı caydırmak maksadıyla başvuruyor. Ayrıca bu iknada muvaffak da oluyor. Ancak Hocazade'nin Asım'ı yönlendirdiği istikamet, öyle sanılır ki Abduh'unkinden farklıdır. Zira Abduh, Sudan gibi dış tesirlerden uzak ve belki güvenli de olan bir bölgede, kabiliyetli bir sınıfın yetiştirilmesi fikrindedir. Aynen Cemaleddin Efgani örneğinde olduğu gibi, orada yeni bir öncü sınıf yetiştirilecek ve onlar da muhtemelen âlem-i İslâm'ın orasına burasına gönderileceklerdir. Yani Abduh tebliği ve toplumların uyarılması ihtiyacını öne çıkarırken, Efgani düşüncesinin eylemi öncelikli kıldığı meydandadır. Nitekim Abduh'un tebliğci tutumu bugün İslâm dünyasında bayağı bir yaygınlık kazanmıştır.

İşte Abduh'la Hocazade arasında, bu noktalarda kısmen bir benzerlik söz konusudur. İnsanın eğitilmesi, doğru bir din anlayışının ortaya konması, bilâhare de bütün insanlığı şamil bir uyarma faaliyeti. Fakat metnin gelişen bölümlerinde, Hocazade'nin bununla iktifa etmediği görülmektedir. Çünkü Abduh'un önem verdiği arınmış İslâm telâkkisine ulaşmak fikri, Asım ve ihvanı için zaten ikmal edilmiş bir meseledir. Onların eğitilme ve tebliğ gibi bir sorunu bulunmamaktadır. Dolayısıyla Hocazade Asım'ı, Efgani ve Abduh'un önerilerini aşan, onlardan çok daha ileri ve ayağı yere basan hedeflere doğru sevk etmektedir.

Öyleyse Hocazade'nin Asım ve ihvanı için, çizdiği çerçeve ve gösterdiği istikamet nedir?

Bir defa Efgani, hemen şu anda başvurulacak bir eylem önerirken, Abduh tarzının da yirmi yıla baliğ olacağı anlaşılmakta güçlük çekilmiyor. Fakat Hocazade, bu metinlerin yazıldığı Dönemi esas alacak olursak (1919-1924), üç asrı aşan bir zaman diliminden söz ediyor. Onun için de probleme hemen daima bir nesil veya devir meselesi olarak yaklaşıyor. İkincisi de, Akif'in bütün eserlerinde şahidi olduğumuz gibi yerli, kendimizi merkez alan yaklaşım-

lardan yana olduğu biliniyor. Nitekim Asım'la konuşurken kendimizi merkez alışı şuradan belli ki, "Biz büyük bir milletin evlâdıyız oğlum. Millet olarak her türlü fazilete hâiz olduğumuz halde de, bu fazilet son (üç asrın gelişen ilmiyle) bir türlü eşleştiremedi. Bu yüzden de millet ve ümmet her geçen gün cehle battı. Bünye kuvvetini bu yüzden yitirdi. Dolayısıyla hasmımızın kuvvet kaynakları bilmek, tanımak durumundayız" diyor.

Hocazade bir başka sayfada da, Asım'a gene şöyle sözler söylüyor:

Göreceksin ki bu millette fazilet en uzun,
En derin köklere yaslanmakta, hem sonra onun
Bir mübarek suyu var, hiç kurumaz: Din-i mübîn!..
Hadisat etmesin oğlum seni asla bedbin!..
İki balta ayırmaz bizi mazimizden.
Ağacın kökleri madem ki derindir cidden,
Dalı kopmuş ne olur, gövdesi gitmiş ne zarar?
O, bakarsın, üstündeki edvârı yarar,
Yükselir, fışkırır âfâk-ı perişanımıza
Yine bin vâha serer kavrulan imanımıza.
(...)
Bu cihetten hani, hiç yılmasın oğlum gözünüz;
Sade Garb'ın ilmine dönsün yüzünüz.
O çocuklarla beraber (ihvan), gece gündüz didinin
Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin
Fen diyarından sızan nâmütenahi pınarı
Hem için, hem getirin yurda o nâfi suları.
Aynı menbaları ihyâ için artık burada
Kafanız işlesin oğlum, kanal olsun arada.

Yukarıda beyitlerden Hocazade'nin, evrensel çaplı bir İslam şuurunun yanı sıra, nasıl bir milliyet idraki ile de dopdolu olduğu görülüyor. Milleti derin toplumsal

şuuraltı olarak algılamaya dönük bu yorumlarda, uzun vadeli bir düşünüş tarzının izlerini yakalamamak mümkün değildir. Yani Akif'in refleks tabiatının aksine, düşüncelerinde bir acelecilik sezilmiyor ve onu daima uzun vadeli düşünmeye yatkın görüyoruz. Probleme her vesile ile bir nesil problemi olarak yaklaşmasının altında da bu yatıyor. Aynı şekilde Garp ile Şark arasındaki mesafeleri asırlarla ifade etmiyor mu? Yukarıdaki alıntıların bir yerinde milletimizde mevcut yüksek şuurun uzun sürecek türlü zulüm devirlerine rağmen (Mütareke ve işgal dönemi de dahil) yerden bitkilerin fışkırması gibi fışkırıp yükseleceğini söylemiyor mu?

Sonuç Yerine: Mütareke Karanlığında Yeni İstikbal Arayışı

Öyleyse Hocazade ve Akif'in asıl kaygısı, *üç yüz yıllık geriliğimizin* nasıl telâfi edileceği hususudur. İşte Akif veya Hocazade, Asım ve arkadaşlarını böyle köklü bir hedefe doğru yöneltiyor. Onlara böylesine önemli tarihî bir rol yüklüyor. Dolayısıyla böyle bir düşünüş biçiminin ne Efgani ile, ne de Abduh'la kolay kolay ilişkisi kurulamaz diye düşünüyoruz. Nitekim Abduh'un Sudan'da kurmayı düşündüğü medresenin programına vakıf olabilsek, oradaki eğitimin dinî ilimlerle sınırlı olması büyük bir ihtimaldir. Böyle bir kanaate bizi sevk eden de kuşkusuz, Abduh okumalarıdır. Bu arada elimizin altındaki *mesnevi romanın* son sayfasına bakılırsa, Asım ve arkadaşlarının tamamı, "*müsbet ilim*" tahsil etmiş gençlerden müteşekkildir. Bunun manası da, Hocazade'nin hadiseye sırf bir din meselesi olarak bakmadığı, ayrıca hadisenin kendi realitemize dönük yanlarının da bulunduğu gerçeğidir. İşte bu çift yönlü problemin halli noktasında Hocazade veya Akif, Asım ve nesline tarihî bir görev yüklüyor.

Bütün bu söylediklerimiz, ayrıca *Asım* adlı eserin muhtevası, Akif'in eğitim meselesine ne kadar önem verdiğini ortaya koyuyor. Aynı probleme *Süleymaniye Kürsüsünde* ve *Fatih Kürsüsünde* de eğildiğini, orada daha köklü izahlar geliştirdiğini hatırlamak gerekir. Akif'in 1908'den itibaren Darülfünun'da, bilâhere yeni teşkil edilen medreselerde de hocalık yaptığı bilgilerimiz arasındadır.

Bu tecrübelerin ışığında Akif ve dergisi *Sebilürreşat, ıslah-ı medâris* (medreselerin yenilenmesi, yeniden teşkili) tartışmalarına katılmaktan geri durmamıştır. İşte ilgili tartışmalardan çıkardığımız sonuca göre Akif, din eği-

timi ile müspet ilimlerin eğitiminin birbirinden ayrıştırılması fikrinde değildir. Çünkü ona göre, din ile müspet ilim programlarının birbirinden ayrı yürütülmesi, dinin aleyhine sonuçlar vermektedir. Böyle bir uygulama ile din ilimden kopuyor, müspet ilim eğitimi alanlar da giderek laikleşmek tehlikesine maruz kalıyorlar. Onun için Akif'in *ıslah-ı medâris* tartışmalarına, genelde böyle yaklaştığını söylemek durumundayız. Nitekim ne bugünkü İlâhiyat ve İmam Hatip eğitimi, ne de *son üç yüz yıllık* medrese eğitimi, Akif'in düşündüğü gibi bir sisteme dayanmamaktadır.

Bu arada eğitimde yaşanan bu tür ikiliğin zararını, Osmanlı aydınları daha ondokuzuncu yüzyıl başlarından itibaren fark etmiş bulunuyorlardı. Fakat ne İkinci Mahmut, ne Tanzimat yönetimleri, ne de Sultan Abdülhamid bu probleme bir neşter vuramadı. Daha doğrusu da *ilmiye sınıfını* karşılarına almaya cesaret edemediler. Maalesef ilmiye/medrese sınıfı içinde de, bu ihtiyacın şuuruna varan kuvvetli bir irade doğmadı.

Bu eser, bir muhâvereden ibarettir ki Harb-i Umûmi içinde ve Fatih yangınından evvel, Hocazade'nin Sarıgüzel'deki evinde geçer. Eşhâs-ı muhâvere şunlardır:

HOCAZADE : Merhum Hoca Tahir Efendi'nin oğlu.

KÖSE İMAM : Merhum Hoca Tahir Efendi'nin şakirtlerinden.

ASIM : Köse İmam'ın oğlu.

EMİN : Hocazade'nin oğlu.

ASIM*

Vay Hocam! Vay gözümün nûru efendim buyurun!
Hangi rüzgârdır atan sizleri?.. Lûtfen oturun.
Mütehassirdik efendim, ne inâyet! Ne kerem!
Öpmedik affediniz...
– Çok yaşa... Lâkin... Verememe.
– Bütün İstanbul'un ağzında gezen elleriniz,
Bize nâz etmese olmaz mı efendim? Veriniz.
– Döktüğün dillere bittim, seni çok sözlü seni!
Ayda, âlemde bir olsun aramazsın Köse'ni.
Bu herif öldü mü, sağ kaldı mı, derler de ayol.
Baba dostuysam eğer kalkıp ararlar bir yol.
Yoksa yaşlanmaya görsün, adamın hâli yaman...
Ne fena günlere kaldık, aman Allah'ım aman!
"Nesl-i hâzır" denilen şey pek acâib bir şey:
Hoca rahmetliye bak, oğluna bak, hey gidi hey....
– Amma tekdir ediyorsun, canım ilkin adamı...
Bir selâm ver bakalım, böyle Selâmsız'dan mı?
– Selâmun aleyküm.
– Aleyküm selâm...
Barıştık, yüzün gülsün artık, imam.
– Hele dur, öfkemi tekmilleyeyim...
–Tekmille!
Zaten eksik bir o kalmıştı: Hudâyi sille...
– Sanki dövsem ne yaparsın? Hocayız biz, döveriz...

* *Asım*, Mehmet Akif'in önemli eserlerinden biridir. Eserin ilk yarısı on yedi bölüm halinde, Mütareke Dönemi'nden itibaren *Sebilürreşat*'ta tefrika edilmeye başlanmış, yayım arada uzun kesintilere uğramış, sonunda da 1924 Ağustosunda kitap olarak neşredilmiştir. Bin 46 beyitlik hacme sahip olan Asım'ın aşağı yukarı 540 beyiti *Sebilürreşat*'ta tefrika edilmiş, geriye kalan 603 beyitlik kısmı da yayım sırasında doğrudan kitaba dahil edilmiştir. Eserin 1928'deki yeni baskısında, Akif'in önemli bazı tashihlere başvurduğu görülmektedir. Özet olarak burada şunu söylemek mümkündür. Akif, *Asım*'ın yazımına Mütareke girişinde başlamış olsa bile (18 Eylül 1918), şairin İstanbul'dan Ankara'ya geçişi, Millî Mücadele Dönemi'nde çeşitli Anadolu illerini ziyareti gibi sebeplerle süre uzamış ve altı yıllık bir süreye baliğ olmuştur. Eserin başına koyduğu bir notta Akif, "Bu eser bir muhavereden ibarettir ki, Harb-i Umumi içinde ve Fatih yangınından evvel, Hocazade'nin (kendisi) Sarıgüzel'deki evinde geçer" demiş olsa bile, yazıldığı dönem bakımından eserin İttihat ve Terakki, Mütareke ve Millî Mücadele dönemlerine bakan yanlarının bulunduğu hatırdan çıkarılmamalıdır. Bu sebeple de eser çok ince bir dikkatle okumayı zaruri kılmaktadır.

Gül biter aşk ile vurduk mu...
– İnandım, câiz.
– Pek cılız çıktı bu "câiz", demek imânın yok?
– Dayak "âmentü"ye girdiyse, benim karnım tok.
Gül değil, kıl bile bitmez sopa altında!
– Hele!
– Öyle olsaydı, şu karşındaki yalçın kelle,
Fark olunmazdı Kızanlık'taki güllüklerden!
Bu dayak faslı da aç karnına bilmem nerden?
Dur ki çay demleyeyim. Nargile gelsin, kerem et.
– Söyle gelsin hadi, zahmetse de...
– Hâşâ rahmet.
– Enfiyen var ya?
– Tabiî.
– Çekilir boydan mı?
– Burun aldatmaya kâfi.
– Bu nedir Cerman mı?
– Karışık.
– Neyse, zarûrette pek a'lâ gidecek.
Hocazâdem, bakalım, bir de bizimkinden çek.
– Yerli mahsûlüne benzer mi desem?..
– Kendisidir.
– Sen de tiryaki değilsin ya, pek âlâ yetişir.
– Baban olsaydı da görseydi, işin vardı.
–Neyi?
– Çektiğin murdarı.
– Sevmezdi evet, böyle şeyi.
– Neydi rahmetlide lâkin o temizlik, vay vay!
Azıcık benzemiş olsaydı ya mahdûmu da...
–Ay?
Şu babamdan nerem eksik, hadi, göster bakayım?
– Ama hiddetleneceksen ne suyum var, ne sayım?
Yok, eğer mum gibi dosdoğru cevab istersen:
Babanın kestiği tırnak bile olmazsın sen.
– Ne nezaketli beyan! Hey gidi mum, tıpkı odun!
– Böyle hiddetlenecektin, neye razı oldun?

– Oldum amma bu kadar doğrunun olmaz ki tadı...
"Selâmûn aleyküm behey kör kadı!"
Seni çok sözlü dedin, yemedi; tekdir ettin,
Yine az geldi...
– Hayır, söylemedim, söylettin.
– Başladın şimdi de tahkîre... Kızılmaz mı Hoca?
– Züppelik yok!
– O ne? Ben züppe miyim?
– Oldukça.
– Vâkıa çok severim, her ne desen aldırmam;
Bu, fakat hazmolunur parça değil... Pîr ol İmam!
– Sen de pîr ol.
– Ama kızdım.
– Ne tuhaf şeysin be:
Bir sözümden kızıyorsun.
– Kime derler züppe?
– Sana derler.
– Niye?
– Hem benzemedin merhûma;
Hem neden benzemedin dersen, efendim, sorma
O ne hiddet, o ne şiddet! Çalışıp benzesene!
İlme vakfettiği dirsek babanın: Elli sene....
– Biz de az çok pala sürttük...
– Sana cahil demedik,
Yalınız züppe dedik... Bak yine baktın dik dik.
Hoca rahmetli yetişmişti, düşün hem, nereden?
Kimin oğluydu baban? Kimdi unuttun mu deden?
İpek'in köylüsü, ümmi, yarı vahşi bir adam...
– Bâri yamyam de! Ne mâni'ki, evet ak yamyam!
– Dinle oğlum...
– Ne nezahet bu Hocam? Hayranım!
– Lâfı ağzımda bıraktın be kuzum, dur be canım...
– Cümle bitseydi, eminim ki, dedem gitmişti...
Dar yetiştim!
– Ne o, sırtlanda mı olduk şimdi?
– Neyse bahsinde devam et bakalım...

– İşte baban,
Bir şey öğrenmedi elbette o ümmi babadan.
Ne kazanmışsa, bütün kendi kazanmış, kendi.
Zâtı devletleri, lâkin azıcık çöplendi.
Sen dua et babadan topladığın mirasa,
Hep onun himmetidir üç satır ilmin varsa.
– Üç satır hem de, İlâhi ne tükenmez irfan!
– Hadi üç yüz satır olsun mütehammilse kafan!
Hoca'nın kâ'bına yükselmen için dağlar var.
– Tırmanırsam?
– Hadi tırman bakalım, işte duvar.
– Göreceksin.
– Bu bacaklarla mı?
– Hay hay!
– Belli!
Yaşınız kaçtı paşam, elli mi?
– Yoktur elli.
– Aştınız kırkı ya?
– Kırk altıyı bulduk.
–Âlâ...
Yüzü bulsan, yine "hâlâ mı bu mektup, hâlâ!"
Arzı olmazsa hayatın ne çıkar tûlünden?
Hani kırk altı yılın eldeki mahsûlünden?
Hangi bir fende teâli edebildin, evlât?
Hangi sanatta rüsûhun göze çarpar? Anlat!
Ulemâdan mı sayıldın? Fukahâdan mı?
– Hayır.

– Ya siyasi mi nesin? Kendine bir meslek ayır.
– Şâirim.
– Olmaz olaydın: O ne yüzler karası!
Bence dünyadaki işsizlerin en maskarası.
– Af edersin onu!

– İmkânı yok etmem, ne demek!
Şi're meslek diye oğlum, verilir miydi emek?
Âh, vaktiyle gelip bir danışaydın Köse'ne,
Senin olmuştu bugün belki o kırk altı sene.
– Ama pek hırpaladın şi'ri...
– Evet, hırpaladım:
Çünkü merkep değilim, ben de mürekkep yaladım,
Ben de tarih okudum; âlemi az çok bilirim.
"Şuarâ" dendi mi, birden bire oynar sinirim.
İyi gün dostu herifler, o ne yardakçı gürûh,
O ne müstekreh adamlar! Hani bakmak mekrûh.
Dalkavukluktaki idmanları sermayeleri...
Onlar azdırdı, evet, başlıca pespayeleri.
Bu sıkılmazlara "medh et!" diye, mangır sunarak,
Ne erâzil adam olmuş, oku tarihi de bak!
Edebiyyata edebsizliği onlar soktu,
Yoksa, din perdesi altında bu isyan yoktu:
Sürdüler Türk'e "tasavvuf" diye olgun şırayı;
Muttasıl şimdi "hakikat" kusuyor Sıdkı Dayı!
Bu cihan boş, yalınız bir rakı hak, bir de şarab;
Kıble: Tezgâh başı, meyhaneci oğlan mihrab.
Git o "divan" mı, ne karn'ağrısıdır, aç da onu,
Kokla bir kerre, kokar mis gibi "Sandıkburnu!"*
Beni söyletme, neler var daha!
– Tekmilleyiver...
Sade pek sövme ki, peygamberimiz şi'ri sever.
– Vâkıa "inne mine'ş-şi'ri..." büyük bir nimet;**
Dikkat etsen: Yine sevdikleri, lâkin, hikmet.
Ben ki Attâr ile Sadi'yi okur, hem severim;
Başka vadileri tutmuşlara ancak söverim.
Hem senin şi're müdafi' çıkışın manasız:

* Yenikapı'da tarihî meyhanelerin olduğu yer (Şairin notu).
** Hadîs-i şerif: "İnne min-eş-şi'ri le hikmeten ve inne min-el beyânı le sihren." Manası: Öyle şiir vardır ki hikmettir; öyle şiir vardır ki sihirdir (Şairin notu).

Sana şâir diyen, oğlum, seni gördüm yalnız:
Kimi "Mevlid"-çi diyor...
– Âh olabilsem, nerde!
Yetişilmez ki: Süleyman Dede yükseklerde.
– Kimi bid'atçi diyor... Duyduğum en çok bunlar.
– Daha var mıydı, İmam?
– Var ya, unuttum: Baytar.
– Keşke baytarlık edeydim...
– Yine et mümkünse.
– Yapamam.
– Belki yapardın be...
– Unuttum be Köse!
– Keşke zihninde kalaymış, ne kadar lâzımmış;
Beni dinler misin evlât? Yine kabilse çalış:
Çünkü bir tecrübe etsen senin aklın da yatar,
Bize insan hekiminden daha lâzım baytar.
– Hele bir çek bakalım!
– Sen de bizimkinden çek.
– Hani çay gelmedi yahu?
–Ay, unuttuk, gerçek.
– Gitme, seslen yalınız, nerde Emin yok mu?
–Emin!
Nerdesin? Baksana, çay demleyeceklerdi demin...
– Demlemişler baba.
– Sen gelsene oğlum, buraya...
El öperlerdi, unuttun mu?
– Hayır.
– Oldu mu ya?
– Demin öptüm, baba...
– Öptün mü, git öyleyse hadi.
Hele yâ Rabbi şükür, çay da nihayet geldi.
Şeker istersen eğer bulduralım?
– Dört yüz mü?
– Aldığım yok, yaşasın İzmir'in âlâ üzümü;

Hem ucuz, hem daha lezzetli.

– Çekirdeksiz de.

– Buyurun.

– Başla canım, var mı merâsim bizde?

– Hocam, evvelce üzüm çiğnenecek, üstüne çay...

İçelim aşkına rindân-ı Hüdâ'nın!

– Hay hay!

*

– Hoca, keşfet bakayım, şimdi bu harbin sonunu?

– Onu Allah bilir amma, acaba var mı sonu?

– Ne demek! Nâ-mütenahi mi bu? Elbette biter;

Tarafeynin biri ancak deyiversin ki: Yeter!

– Aklım ermezse de evlât, bu işin bitmesine,

İki şeyden biri lâzım...

– O nedir?

– Dinlesene:

İngiliz yok mu, o hain ya doyup patlamalı;

Yahut aç kalmalıdır... Yoksa bizim fal kapalı.

Açma sen şimdi o yaprakları, oğlum beni sor:

Başımın derdi büyük, çaresi yok... Olsa da zor.

– Çaresiz dert olamaz, söyle hocam, dinliyorum?

–Bir değil...

– Tut ki bin olmuş, ne demek, mecburum.

Sana hizmet, babamın ruhuna rahmettir ayol.

– Hocazâdem, bilirim hepsini, berhurdar ol.

Oğlanın hâlini evvelce mi açsam?.. Lâkin,

Komşunun derdi dururken bunu açmak çirkin.

– Oğlanın hali nedir, söyle? Merâk etmedeyim...

– Hele dursun da o, ilkin şunu bir nakledeyim:

Mütekait paşalardan biri, üç beş sene var,

Düştü bilmem ne taraftansa bizim semte kadar.

Kimde az çok getirir bir satılık mal varsa,

Kapatıp yaptı beleşten sekiz ev, dört arsa.

Herifin hali bidayette zararsızcaydı;
Son zamanlarda, ne olduysa, namazdan caydı.
Ne cemaatte, ne mescidde bugün komşu paşa.
– Olağan şey, sofuluk çıkmadı, besbelli başa.
– Derken incelmeye, gencelmeye kalkıştı...
– Aman!
– Ne aman dinledi, gittikçe hovardam, ne zaman.
Saç sakal tuttu ne hikmetse acaip bir renk;
Kalafatlandı bıyıklar, iki batman bir denk!
Çehre allıklı sabunlarla mücellâ her gün;
Fes yıkık, kelle çıkık, kaş yılışık, göz süzgün;
İğne, boncuk, yakalık, tasma, yular... Hepsi tamam;
Koçyiğit sanki bunak!
– Sen de mi şairdin imam?
– Kuşkulandım paşadan, gizlice gittim hanıma;
Dedim örtün de kızım, gel bakalım, gel yanıma.
Zevcinin tavrı acaipleşiyor zannederim,
Sen ne dersin buna bilmem, bana sor, bak ne derim:
İşçiniz, sofracınız var mı?
–Evet.
–Kim?
–Eleni.
– Şimdi sav.
– Hiç mi sebepsiz?
– A kızım, dinle beni:
Böyle şeylerde sebep, hikmet aranmaz... Çabucak
Savabilmektedir iş... Yoksa rezalet çıkacak:
Paşa azmış...
–Acaba üstüme gül koklar mı?
– Onu bilmem, gülü koklar mı kocan, yoklar mı?
Beni söyletme kızım, git de hemen sav karıyı.

*

Çok zaman geçmedi, gördüm ki bizim soytarıyı,
Geliyor "ilmühaber yaz" diye, Neymiş bakalım?
– Bir izinnâme.
– İzin nâme mi? Hay hay, lâzım...
Evlenen hangisi? Beyler mi, kerimen mi paşa?
– Onların vakti değil.
– Kim ya?
– Benim.
– Sen mi? Yaşa!
Tam da vaktin, hani gün geçmeye gelmez, davran!
– Hoca eğlenme hemen yazmana bak, işte paran!
– Ay o murdar kâğıdın pek mi büyük hatırı ki,
Beni ürker diye tutmuş sayıyorsun bir... iki?..
Kaç paran varsa büküp katla da indir cebine,
Yazamam nafile.
– Elbet yazacaksın, sana ne?
– Hiç adam haline bakmaz mı be? İnsaf azıcık!
– Çok şükür halime. Nem var? Yüzüm ak, alnım açık.
İyi bak sen bana bir kerre!
– Hayır, kendin bak;
Bence bir kellen açık, bir de sakal diplerin ak.
– Ama sen halt ediyorsun! Sakalımdan sana ne?
– Ne mi? Ondan beleş eğlence mi var seyredene?
Gülüyor kahvede el, çarşıda bakkal, çakkal;
Olma beyhude, ağızlardaki bir parmak bal;
Çatlasan sofracı Rum'dan karı olmaz adama.
– Kim haber verdi bileydim?..
– Ne bunak şeysin ama!
Kim haber verdi, nedir? Sormaya var mıydı lüzum?
Yediğin herzeyi kör gördü, sağır duydu kuzum.
Söyletir çarçabuk insan, meğer olsun pek alık,
Boşboğaz şey, o senin yosma sakal, haspa kılık!
– Artık elverdi imam, kellemi kızdırma da yaz.
– Bana bak: Hiçbir imam böyle rezalet yazamaz.

– Ay, rezalet de diyor sünnete!
– Sünnet mi?
– Ya ne?
– Öyle şey yok...
– Ne demek!
– Dinle, be hey divane:
Öyle sünnet denemez, her zaman, evlenmek için;
Vakt olur, sünneti geç vacib olur erkek için;
Vakt olur, sünnet olur...
– Söylediğim çıktı, tamam!
– Vakt olur, bir de bakarsın ki olur böyle: Haram.
– Kimseden dinlememiştim bu senin fetvayı...
Ne tuhaf!
– Sende tuhaflık, kısa kes davayı.
Çoluğun var, çocuğun var, haremin namuslu;
Yaşın altmış beşi bulmuş, otur artık uslu.
Neren eksik be adam, böyle ne var çıldıracak?
Karı derdiyle yıkılmaz bu kadar yıllık ocak.
– O nasıl söz? Ben ocak yıkmaya evlenmiyorum.
– Hiç o seksen kapı gezmiş, o kaşarlanmış Rum,
Sofracıyken seni koymuş da bu canım kılığa,
Hanımım derse, dökülmez mi fındıkçılığa?
Karı kıvrak, paşa hazretleri, şallak mallak;
Biri hakkıyla edepsiz, biri şartınca salak;
Evelallah döneceksin çabucak maskaraya;
Vuracaksın iki üç dalgada baştan karaya!
Artık evler gidiyor cilveyi kırdıkça madam...
Oynasın kumda çocuklar!
– Ne vazifen be adam?
Avukattan da beter, ay ne kadar herze-vekil!
– Defol ordan!
– Haydi yaz kâğdımı!
– Yazmam be, çekil!
–Yazacaksın!

– Yıkıl ordan, sana yok ilmühaber;
Meğer emretmeli rüyama girip peygamber.
– Yazma sittin sene, pampin, yap elinden geleni;
Yedi gün sonra duyarsın: Hanım olmuş Eleni!
– Hocazadem, sözü çıksın da nihayet herifin,
Bana kah kah diye gülsün mü? Nasılmış keyfin!
– Akdi kim yaptı?
– Açıkgöz mü ararsın ki? Dolu...
Yalınız gösteren olsun; Paranın nerde yolu.
O değil, şimdi asıl çattı belânın büyüğü:
Haber aldım karı kandırmış o sersem hödüğü,
Alıyormuş bütün emlâkini.
– Gerçek mi?
– Evet.
Buna bir çare düşün, gitmesin evler, kerem et.
O çocuklar ne olur sonra?
– Perişan. Ya hanım?
– O da rahmetli anamdan daha safmış be canım!
Söyledim söyledim aldırmadı "vurdum duymaz!"
Sonra mel'un karı kurnaz mı, hakikat kurnaz;
Herif eşşek mi dedin, eşhedü-billâh eşşek;
Ağzı karnındaki uçkur düğümünden gevşek!
Bir kırıtsın, iki dil döksün o fettan kahbe!
Çare yok, salyası sarkıp diyecek: Verdim be!

Hanım akşam, bize gelmişti namazdan sonra...
Yolda biçâre şaşırmış, hadi girmiş çamura.
Ne kıyafet, ne hazin manzara, görsen yavrum!
Kendi ağlar, kızı ağlar... Ne deyim, bilmiyorum.
Ciğerim sızladı baktım da, fakat fâide ne?
Kaderin cilvesi, kurban olayım halledene!
Gamsız insanlara eğlence gelirmiş yaşamak;
Yüreğin hisli mi, işkencedesin, tâli'e bak!
Şimdi oğlum, herifin hacrine bir çare!

– Kolay.
– Süfehâdan sayabilsek?
– Sayacaksın, hay hay!
Bir adam malını israf ile etmişse heder,
Ona hükkâm-ı şerîat "süfehâdandır" der.
Sade-dil ebleh olup, kâr ederim vehmiyle,
Ahz ü i'tâya çıkıp aldanan eşhâsa bile,
"Süfehâ" nâmını vermekte, evet, şer'-i şerif.
Gelelim meselenin halline: Madem bu herif,
Kendi infâkına muhtac olan evlâdlarının,
Cümlesinden geçerek, derdine bir pis karının,
Heder etmekte bütün mâlini... Elbet ya bunak;
Yahut aldanmaya gayetle müsait avanak.
İki surette de hakim bunu hacr etse, eder.
Şimdi lâzım gelen ancak size bir ilmühaber.
İhtiyar heyeti, muhtar, hepiniz toplanınız;
Yazınız çarçabuk... Etraflıca olsun yalınız;
Sonra, hiç beklemeden gönderiniz mahkemeye.
– İş mühim... Korkarım etraflı yazılmazsa diye,
Şunu sen yazsana oğlum?
– Bakarız, dur da biraz...
Daha âlâsı mı: Ben söyleyeyim, kendin yaz...
İmam uslûbuna uydurması artık senden!
Hadi bir Besmele çek, başlayalım istersen.
Hele ilkin takıver gözlüğü.
– Hay hay, takayım;
Yalınız, sen bana bir parça kâğat ver bakayım.
– Hokka ister mi?
– Divit var ya.
– Peki, işte kâğat.
Evvelâ ortaya bir "Hû" mu atarlar? Hadi at,
Başla: "Bâdî-i"*

* Metinde burdan itibaren Köse İmam ile Hocazade'nin müştereken hazırladıkları bir ilmuhaber/dilekçe örneği ile karşılaşılmaktadır. Köse İmam söyleyecek, Hocazade de onun söylediklerini kaleme alacaktır. Bir iş yapılırken hem o işin, hem de ona ilişkin konuşmaların bir arada yazımı esasına dayanan bu bölüm, edebiyatımız bakımından bir ilk denemedir. Edebiyat tarihimizde Asım'a gelinceye kadar, buradaki gibi bir yazma tekniği ile karşılaştığımızı söyleyemeyiz. Nitekim Akif'in edebiyatımız açısından ilk olmak özelliğini haiz, daha böyle nice denemeleri mevcuttur.

İkincisi de, emekli paşanın her türlü malını Rum Eleni'nin üzerine geçirmesine mani olmak için, Köse İmam ile Hocazade'nin müştereken hazırladıkları mahkeme ilmühaberini (dava dilekçesi) burada şöylece toparlamak mümkündür. Topluca okunabilmesi için metni aşağıda aynen veriyoruz:

– Evet, "İlmühaber oldur ki"
– "Mahallemizde" çabuk yaz!
– Şaşırmayım, dur ki:
– "Filân sokakta"
– Yavaş söyle, oldu.
– "Kâin olan
Filânca hanede... sâkin... filânca oğlu... filân..."
Düşünme! "Her ne kadar"
– Oldu, söyle sen...
– "Ma'tûh"
– Peki.
– "Değilse de"
– Lâkin, kalem kırıldı be, tûh!
– Öbür kalemle yaz artık, ne makta var ne çakı.
"İaşesiyle" bitirdin mi?
–Söyle.
– "İnfâkı
Tamamen üstüne ait ve..." Haydi! "Efrâdı
Kesîr..."
– Evet, azıcık dur...
– "İyâl ü evlâdı"
–Peki.
–"Bulunduğu..."
– Dur dur!
– Yoruldun anlaşılan?
–Yorulmadım, hadi sen...
– "Halde uhdesinde olan"
Yazıldı, bitti mi? "Bilcümle mâl ü mülkü"
– Evet!
– "Ahîren aldığı..." Yazdın mı?.. Durma şimdi.
–Fakat...
– Ne var ki?

"Bâdi-i ilmühaber oldur ki, mahallemizde filân sokakta kâin olan, filânca hanede sâkin...filânca oğlu filân.... Her ne kadar ma'tuh değilse de iâşesiyle infâkı tamamen üstüne ait ve efrâdı kesîr... evlâd ü ıyâli bulunduğu halde, uhdesinde olan bilcümle mal ve mülkü ahîren aldığı/istinkâh ettiği Rum cemaatinden filânenin üstüne etmek diler ve böyle mâlini beyhude yolda imhâya kıyam eder. Ve arzedildiği vecih üzre emr-i infâkı kendine mahsûs ve mühhasır bulunan küçük büyük bütün evlâtlarıyla zevcesini her cihetçe pek mahrum ve ihtiyaç içinde ölmeye mahkûm bırakır. Mümâileyhin Şer-i Şerif canibinden lüzumu hacrine dair işbu ilmühaber mahallemizce bi't tanzim huzuru hâkim-i Şer'iye takdim kılındı."

– “Aldığı” kâfi mi? İstemez mi nikâh?
– O halde şöyle yazarsın: “Ahîren istinkâh”
– Bu oldu.
– “Ettiği”... Kız neydi?
– Söyledik ya kuzum,
İşitmedin mi demin?
– Haklısın, devam et: “Rum.
Cemaatinden” efendim “filânenin” yazıver.
– Yazıldı.
– “Üstüne etmek”
– Edeydi keşke!
–“Diler.
Ve böyle malini beyhude yolda imhâya
Kıyâm eder”
– Yavaş ol! Koş diyen de olmadı ya!
– “Ve arz edildiği vech üzre emr-i infâkı”
Ne itina bu! Yesâri misin, nesin
– Tıpkı?
– Yazındı: “Kendine mahsûs ve münhasır bulunan”
Adam cızıktırıver, bakma hüsn-ü hatta filân.
“Küçük büyük bütün evlâtlarıyle zevcesini”
Yazıldı bitti ya?
– Sabret, düzelteyim şu sini...
Düzeldi.
– Yaz bakalım: “Her cihetce pek mahrûm
Ve ihtiyaç”
– Evet oğlum, yazıldı, bekliyorum.
– “İçinde ölmeye mahkûm”
– Eder mi?
–Yok “bırakır”
– Yazıldı.
– “Olmağın”
– A’lâ!
– Fenâ mı yoksa?

– Hayır,
Fena olur mu ya?
– “Mumâileyhin”
– İşte bu çok!
– Ne çare!
“Şer’-i şerif câanibinden” oldu mu?
–Yok...
Biraz yavaşça.
– Peki... Haydi, şimdi bağlayıver:
“Lüzûm-u hacrine dâir” yaz... “İşbu ilmühaber”,
Mahallemizce” mi dersin? Dedinse “bi’t-tanzîm
Huzûr-u hâkim-i şer’îye” sec’i bas: “Takdîm
Kılındı.’’
– Aferin oğlum, imam da böyle yazar.
– Onu bilmem, şu bitirdik ya nihayet zor zar.
– Acaba hacri muvafık görecekler mi ki?
–Eyy...
Hâkimin reyine, vicdanına kalmış bir şey.
Sen de gör kendini bir kerre.
– Peki, evlâdım,
Göreyim... Başka ne yapsam ki, şaşırdım kaldım.
Bittim artık, bilemezsin ne kadar bittiğimi;
Âh görsem şu cihandan yıkılıp gittiğimi!
Ne gebermez, ne kütük bünyeki hiç kağşamamış!
Bunu Rabbim, bana sağlık diye nerden yamamış?
İstemem, kendinin olsun!
– Ne diyorsun? Hele bak!
– Bırak oğlum, azıcık derdini döksün şu bunak.
Bana dünyada ne yer kaldı, emin ol, ne de yâr;
Ararım göçmek için başka zemin, başka diyar,
Bunalan rûhuma ister bir uzun boylu sefer;
Yaşamaktan ne çıkar günlerim oldukça heder?
Bir güler çehre sezip güldüğü yoktur yüzümün;
Geceden farkını görmüş değilim gündüzümün.

Seneler var ki harâb olmadığım gün bilmem;
Gezerim abdala çıkmış gibi sersem sersem.*
Dikilir karşıma hep görmediğim bilmediğim;
Sorarım kendime: Gurbette mi, hayrette miyim?
Yoklarım taşları, toprakları: İzler kan izi;
Yurdumun kan kusuyor mosmor uzanmış denizi!
Tüter üç beş baca kalmış... O da seyrek seyrek...
Âşina bir yuva olsun seçebilsem, diyerek...
Bakınırken duyarım gözlerimin yandığını:
Sarar âfâkımı binlerle sıcak kül yığını.
Ne o gömgök dereler var, ne o zümrüt dağlar;
Ne o çıldırmış ekinler, ne o coşkun bağlar.
Şimdi kızgın günün altında pinekler, bekler,
Sade yalçın kayalar, sade ıpıssız çöller.
Yurdu baştanbaşa viraneye dönmüş Türk'ün;
Dünkü şen-şâtır ocaklar yatıyor yerde bugün.
Gündüz insan sesi duymaz, gece görmez ışık,
Yolcu haykırsa da baykuş gibi, çığlık çığlık.
"Bu diyârın hani sâhipleri?" dersin; cinler,
"Hani sâhipleri?.." der, karşıki dağdan bu sefer!
Nerde Ertuğrul'u koynunda büyütmüş obalar?
Hani Osman gibi, Orhan gibi gürbüz babalar?
Hani bir şanlı Süleyman Paşa? Bir kanlı Selim?
Âh, bir Yıldırım olsun göremezsin, ne elîm!
Hani cündîleri, şâhin gibi, ceylân kovalar,
Köpürür, dalgalanır, yemyeşil engin ovalar?
Hani tarihi soruldukça, mefâhir söyler,
Kahramanlar yetişen toprağı zengin köyler?
Hani orman gibi âfâkı deşen mızraklar?
Hani atlar gibi sahrayı eşen kısraklar?
Hani ay parçası kızlar ki koşar oynardı?
Hani dağ parçası milyonla bahâdır vardı?

* "Abdala çıkmak", Orta oyununda abdal oyununu oynamaktır. (Şairin notu).

Bugün artık biri yok... Hepsi masal, hepsi yalan!
Bir onulmaz yaradır, varsa yüreklerde kalan.

*

– Sorma, Kartal'da idim ben de bu çarşamba günü.
Dediler: "Kurna'da dünden beri var köy düğünü;
Hoşlanırsan hadi, olmaz mı?.." "Pekâlâ, gideriz;
Hem biraz kır görürüz, hem de güreş seyrederiz."
Keşke, gitmem demiş olsaydım... İlâhi o ne hâl,
O nasıl maskara dernekti ki tarifi muhâl.
Topu kırk elli kadar köylü serilmiş bayıra.
Bakıyor harmanın altındaki otsuz çayıra.
Bet beniz sapsarı biçarelerin hepsinde;
Ne olur bir kişi olsun görebilsem zinde!
Şiş karın sıska çocuklar gibi, kollar sarkık;
Arka yusyumru, göğüs çökmüş, omuzlar kalkık.
Gözlerin busbulanık rengi, kapaklar şiş şiş;
Yüz buruşmuş, uzamış, cephe daralmış gitmiş.
Gezecek yerde o avare nazarlar dalıyor;
Serilip düştü mü bir noktaya, kaldırması zor!
Sıtmadan boynu bükülmüş de o dimdik Türk'ün,
Düşünüp durmada öksüz gibi küskün küskün.
Gövde teşrihlere dönmüş, o bacaklar değnek;
Daha yaş yirmi iken eller, ayaklar titrek.
Öyle seksenlik adamlar aramak pek yanlış;
Kırk onun ömrüne, son merhale olmuş kalmış.
Değişik sanki o arslan gibi ırkın torunu!
Bense İslâm'ın o gürbüz, o civan unsurunu,
Kocamaz, derdim asırlarca, sorulsaydı eğer,
Ne çabuk elden, ayaktan düşecekmiş o meğer...

Neyse, değnekçi gelip: "Meydan açılsın, savulun!"
Der demez, başladı kalbî sesi yırtık davulun.
Güm güm ötmek ne gezer! Tık nefes olmuş kasnak:

Göğsü tokmak gibi küt küt vuruyor hışlıyarak.
Zurna hımhım mı nedir, söylemiyor bir türlü;
Üfleyen çingenenin rengi mezar, kendi ölü.
Güneş oldukça kızışmış, beni yormuştu sıcak;
Hele bir gölge bulup altıma çektim çabucak.
Tam demiştim: Azıcık yaslanayım, dinleneyim...
Biri tıksırdı ta ensemde... Acaip, bu da kim?
Ne göreydim... Kelebek tarlası olmuş da içi,
Soluyup sümkürüyor sırtıma bir yaşlı keçi!
"Ama bak, aklıma gelmezse de hürmet talebi;
O kadar fazla samimiyyeti sevmem, çelebi;
Sakalından çekerim, sonra, karışmam... Hadi git!"
Nerde! Aldırmadı... Sordum, baş ödülmüş bu yiğit...*
Hele sen geç yiğidim, geç bakalım, başka ne var?
Bir çelimsiz sopa, boynunda üç arşın astar.
Pehlivanlar hani? derken, söküvermez mi Hocam,
Birbirinden daha biçare sekiz çıplak adam?
Âh o soygunluğu rüyada gören korkardı:
Çünkü gömlek gibi etten de soyunmuşlardı!
Bir delik torbaya girmiş kimi, kispet yerine;
Çekivermiş kimi, bir lîme çuval dizlerine.
Kiminin giydiği çakşır, kiminin bez şalvar;
Kiminin uçkuru boynundan asılmış, donu var.
Acaba yağ sürünürler mi desem, yağ nerede?
Bereket versin onun madeni varmış derede:
Sağ omuzlarda birer, başları kertikli ağaç,
Kadın erkek, suyu aktarmada bakraç bakraç.
Sonra, nerdense gelip "yağlanınız haydi!" sesi,
Çöktü meydanda duran kaplara artık hepsi.
Palaz ördek gibi, bandıkça avuçlar bandı
Meşin ıslar gibi, kavruk deriler ıslandı.
Bu merâsim de bitip, başlayacak dendi güreş,

* "Ödül" güreşlerde, yarışlarda galip tarafa verilen mükâfat. İmlâ-yı kadîmi: Öndül (Şairin notu).

Çarpınıp çırpınarak çıktı nihayet iki eş.
Daha ilk elde boşansın mı alınlardan ter,
O göğüsler sana ötsün mü körükten de beter?
Baktım: Altından o bir çifte perişan bağrın,
Soluğanlar gibi kalkıp iniyor çifte karın!
Sonradan dizlere bir titremedir çökmüştü;
Hele çok sürmeyerek dördü de cansız düştü.
İki biçare serilmiş, yatıyorken yerde,
"Kalkın artık!" dediler, lâkin o derman nerde!
Güreşin böylesi hiç görmediğim bir şeydi;
Orta, baş hepsi de bunlar gibi âvâreydi.

*

Karşıdan tentesinin nısfı hasır, nısfı aba.
Bir tekerlekleri alçak, yana yatmış araba;
Yerliden az kaba. Maltız keçisinden çok ufak.
İki mahzun öküzün seyrine münkâd olarak;
Ne yanık mersiyeler söyletiyor dingiline!
Bunu gördüm, acımak geldi içimden geline:
Sana baksın da kızım, bahtın utansın ... Ne deyim?
O senin, kimdi, bugün nerde yatar bilmediğim,
Ninenin rûhuna âgûş açıyorken melekût,
Tertemiz na'şını gufran ile örten tabut,
Şu gelinlik arabandan daha şâhâneydi.
Geçti rüyâ gibi, Allah'ım, o günler neydi!
Şu bayırlarda ki vaktiyle bütün bağlardı
Sesi dünyayı tutan bir bereket çağlardı.
Ya şu vadi ki çırılçıplak uzanmış, bîtap.
Hiç yazın böyle fezasında tüter miydi serâb?
Şimdi âfâka alev püsükürüyor her çatlak.
Yarılıp hasta dudaklar gibi, yer yer toprak.
–Deşme oğlum, yaradır, hem de yürekler yarası...

–Neydi, yâ Rabbi. Otuz kırk sene evvel burası?
Dağlar orman, tepeler bağ, ovalar hep tarla:
Koca merâ dolu baştan baş sağmallarla.
İğne atsan yere düşmez: O ekin bir tufan:
Atlı girsen gömülür buğdayın altında kafan.
Köylünün kırları tutmuş, yayılırken davarı.
Sökemezsin, sarar âfâkını yün dalgaları!
Dolaşır sal gibi göllerde hesapsız manda.
Fil sanırsın, hani, bir çıksa da görsen karada.
Geniş alnıyla yarar otları binlerce öküz,
Besiden her birinin sırtı, bakarsın dümdüz.
Ne de ıslak patı burnundaki mosmor meneviş![*]
Hadi gelsin bakalım damların altında geviş.
Diz çöker buldu mu yaslanmaya kâfi meydan;
Sürünür toprağın üstünde o kat kat gerdan.
Çifte gözler süzülür, tek çene durmaz çiğner;
İki yandan yere şeffaf iki ipliktir iner.
Bunların ağdalanır, maç maç öterken sakızı,
Öteden bir sürü gürbüz, demevî köylü kızı,
Tarayıp hepsini evlât gibi, bir bir kınalar.
Tepeden kuyruğu dikmiş, inedursun danalar,
Dalar etrafa köyün damgalı yüzlerce tayı;
İnletir at sesi, kısrak sesi gömgök ovayı.

Gündüzün kimse görünmez: Kadın erkek çalışır;
Varsa meydanda gezen tostopaç oğlanlardır.
Akşam olmaz mı, fakat, toplar ahaliyi ezan,
Son cemâat yeri, hattâ, adam almaz bazan.
Güneş âfâka henüz arz-ı vedâ etmişken,
Yükselir Kâbe'ye doğrulmuş alınlar yerden.
Önce bir dalgalanır, sonra eder hepsi karar;
Örülür enli omuzlarla birer canlı hisar.
Bu yaman safların ahengi hakikat müthiş;
Sanki yalçın kayalar yanyana perçinlenmiş,

* Sığırların burunları üstündeki ıslaklık, nişane-i sıhhattir. Geviş getirmeleri de öyledir (Şairin notu).

Öyle bir cephe kesilmiş ki: Müselsel iman,
Hangi imana dokunsan taşacak itmînân.
Âh o yekparelik eyyâmı hayal oldu bugün;
Milletin hâlini gör, sonra da maziyi düşün.
Kim bu yalçın kayalar sarsılacaktır derdi?
Öyle sarsıldı ki edvâra tezelzül verdi!

*

Köylünün bir şeyi yok, sıhhati, ahlâkı bitik;
Bak o sırtındaki mintan bile tiftik tiftik.
Bir kemik, bir deridir ölmedi kaldıysa diri;
Nerde evvelki refâhın acabâ onda biri?
Dam çökük, arsa rehin, bahçeyi "icra" ister;
Bir kalem borca bedel faizi defter defter!
Hiç bakım görmediğinden mi nedendir, toprak
Verilen tohmu da inkâr edecek, öyle çorak,
Bire dört aldığı yıl köylü, emin ol kudurur:
Har vurur bitmeyecekmiş gibi, hârman savurur.
Uğramaz, gün kavuşur, çiftine yahut evine;
Sabah iskambil atar kahvede, akşam domine.
Muhtasar, gayr-ı müfîd ilmi kadardır dini;
Ne evâmir, ne nevâhî, seçemez hiçbirini.
Namazın semtine bayramları uğrar sade;
Hiç su görmez yüzünün düşmanıdır seccade.
Hani, üç beş kişiden fazla musalli arama;
Mescit ambarlık eder, başka ne yapsın imama!
Okumak bahsini geç... Çünkü o defter kapalı,
Bir redif câbiti mektepleri debboy yapalı.
Sıtma, fuhş, içki, kumar türlü fecâyi' salgın...
Sonra söylenmiyecek şekli de var hastalığın.
Bir taraftan bulanır levse hesapsız namûs;
Bir taraftan serilir toprağa milyonla nüfus.
Hadi aldırmayalım yükseledursun vefeyât,

Nerde noksanı telâfi edecek taze hayat?
Evlenip aile teşkîli bugün zor geliyor;
Görüyorsun ya nikâhlar ne kadar seyreliyor!

*

Eskiden zurnalar öttükçe feza inlerdi;
O ne dehşetli düğünler, o ne derneklerdi!
Kurulur meydana harman gibi kırk eli sini,
Tablalar yığmaya başlar koyunun beslisini.
Ense kat kat taşıp etrafa dökülmüş yakadan;
Göğsün ebadı kabardıkça gerilmiş camadan;
Başta âbânî sarık, tende hilâlî gömlek;
Belde Lâhûr şalı, üstünde o som sırma yelek;
Dizde kaytan çevirilmiş çuhadan sıkma potur;
Amcalar lök gibi, bağdaş kurarak halka olur.
Sofranın hâlesi şeklinde duran, kutru geniş,
Boyu çepçevre kılaptanla zarif işlenmiş,
Eni az peşkiri herkes götürür dizlerine.
Çorbadan sonra etin türlüsü kalkıp yerine
Hamurun türlüsü devlet gibi kondukça konar.
Sekiz on yerde güğümler mütemadi kaynar.
Taze şerbet sunulur taze kesilmiş karla;
Buzlu ayransa döner ortada bakraçlarla.

Öğle olmaz mı, cemaatle kılarlar namazı.
Güreşin gümler o esnada mehîb ince sazı:
Oturur besli davullar yere, şişman şişman,
Perde göstermeye başlar kabalardan, o zaman
Öyle inler ki zemin: Kalb-i feza “küt! küt!” atar;
Zurnanın tizleri dersen, yedi iklimi tutar!
Şimdi hayvanlı yayan, kız kadın, oğlan erkek;
Kuşatır ip çekilen meydanı yüzlerce öbek.

Bir taraftan da iner nâ-mütenahi araba...
İner amma o kadar süslü ki dersin: “Acaba,
Şu beyaz tenteler altında birer hacle mi var?”

Çekilir derken ödüller: Sekiz on seçme davar.
İki baş manda, birer tay, dana, top top dokuma..
Hele peşkir gibi peşkeşleri artık sorma.
Yağ kazanlarla durur, tartısı yok, ölçüsü hiç;
Hani ister sürün, ister dökün, istersen iç!
Bunların hepsi biter, bir heyecandır belirir;
Ne temâşâdır o, titrer durur insan tir tir.
Birbirinden daha mevzun iki üç çift endâm,
Atılıp sahneye şahin gibi etmez mi hırâm;
Ses soluk çıkmaz olur, herkesi ürperme alır;
O geniş yer de nefeslerle beraber daralır,
Çünkü meydanda değil, seyre bakanlarda bile,
Âsım’ın dengi heyâkil seçilir yüzlerle.
Şimdi sağ kolda, gümüş kaplı birer pazu-bent,
Boynu mıskayla donanmış, o yarım deste levent,
Önce peşrev yaparak, sonra tutuşmazlar mı,
Güreş artık kızışır, hasmını tartar hasmı.
Uzanır şimdi göğüsler, kavuşur, şimdi yine
Dalga çarpar gibi çarpar gerilip birbirine.
Kimi tek çapraza girmiş, mütemadi sürüyor;
Kimi şîrâzeyi tartıp alıvermiş, yürüyor.
Kimi sarmayla çevirsem diye sardıkça sarar;
Kimi kılçık düşünür, atmak için fırsat arar.
Adalî gövdeler altında o biçare çayır,
Serilir toprağa, hem bir daha kalkar mı? Hayır!
Bu, elenseyle düşürmüş de hemen çullanıyor;
O da kurtulmak için türlü oyun kullanıyor.
Kimi almış paça kasnak, o açar, hasmı döner;
Kimi kündeyle giderken topuk eller de yener.
Kimi cüretli olur çifte dalar, hem de kapar;
Kimi baskın çıkarak kazkanadından çarpar.

Seyreden halkı da bir gör: O ne candan hizmet;
O ne rikkatli adamlar, o ne masum ümmet!
Yarılan başları çevreyle boğanlar mı dedin...
Göz silenler mi dedin, incik oğanlar mı dedin...
Yağ süren başka, saran başka, çözenler başka;
Su veren başka, güğümlerle gezenler başka.
Şan şeref duygusu millette nasıl yüksekse,
Merhamet hissi de öyleydi, değil miydi Köse?
Ne o? Bir şey demedin...
– Geçmişe mazi derler!
– Doğru, lâkin...
– Bırak oğlum, gelecekten ne haber?
– Onu Allah bilir ancak.
– Azıcık kul da bilir.
– Bilemez, çünkü görünmez.
– İyi amma sezilir:
Oruç sıcaklara gelmiş, Kır Ağası bakmış ki:*
Sabahlar akşam olur şey değil, bu, tiryâki;
Bütün gün esnemeden, hiddet etmeden bıkmış;
Al atla bağdaşarak "yâ sefer!" demiş çıkmış.
Takım rahat, pala uygun, gaza mübarek ola:
Tavuklu, hindili köylerde haftalarca mola.
Refîki arpayı bulmuş, keser, ferîh ü fahûr;
Bu dört öğün yiyip ister sonunda bir de sahur!
Bedâva sofraya düştün mü, hoş geçer Ramazan;**
Misâfirim diye insan mukîm olur bazan.
Nasılsa bir gece bir düş görür bizim yolcu;
Sabâhı bekleyemez, yok ya hâinin orucu;
Uyandırır ne kadar köylü varsa, der: Çabucak,
Gidin bulun bana bir şöyle zorlu düş yoracak.***

* Metnin bundan sonraki bölümünde Köse İmam, Kır Ağası'nın hikâyesini anlatmaktadır. Bu bölüm, Akif'in Kastamonu'da bulunduğu bir sırada, *Açık Söz* gazetesinde de yayımlanmıştır. Bkz. "Kır Ağasının Rüyası", *Açık Söz*, 5 Teşrinisani 1336/ 5 Kasım 1920, s. 1

** Bâd-ı heva" kelimesini söylendiği gibi okuyacağız: Bedava (Şairin notu)

*** Düş yormak", rüya tabir etmek (Şairin notu).

Çarıkçı Emmi'yi sağlık verir cemaat de,
– Fakat sahurda yatar, kalkamaz bu saatte.
Biraz sabırlı olun...
– Şimdi isterim, gelecek:
Ben öyle bekleyemem, kalkamaz demek ne demek?
Çarıkçı Emmi gelen halkı uğratır kapıdan.
İkinci defa gelirler:
– Ocağına düştük, aman,
Herif lâf anlamıyor, gel de sonra yat, haydi!
– Sabah sabah bu ne düştür be? Görmez olsaydı!
Henüz yatağma uzandım... Bakındı aksiliğe...
Gebermediydi ya!
– Sen git de söz geçir deliye!
Ne söylesen kızıyor... Hak şaşırtmasın kulunu.
Adamcağız çıkar evden, tutar köyün yolunu,
Ki uyku sersemi tak der zavallının canına;
Düşer gelince nihayet Kır Ağasının yanına.
– Aman be emmi!
– Ne var?
– Düş yorar mısın?
– Be adam,
Biraz nefesleneyim, dur ki, yorgunum...
– Duramam.
– Neden?
– Fenama gider beklemek de...
– Vah, vah, vah,
– Bilir misin ki ne gördüm...
– Hayırdır inşallah!
– Yemek yiyip yatıverdim, tamam yarıydı gece,
Bir öyle hayvana bindim ki, seçmedim iyice.
– Peki, o bindiğin atmıydı, anlasak, neydi?
– Bilir miyim? Yalınız dört ayaklı bir şeydi...
Katır mı desem? eşek mi desem?
Öküz mü desem? inek mi desem?

Al at mı desem? idiç mi desem?
Koyun mu desem? çepiç mi desem?
– Güzel!
– Biraz yürüdük...
– Geçtiğin nasıl yerdi?
– Nasıl mı yerdi?.. Unuttum, görür müsün derdi?
Yokuş mu desem, iniş mi desem?
Uzun mu desem, geniş mi desem?
Çorak mı desem, çayır mı desem?
Sulak mı desem, hayır mı desem?
– Tamam! İlerde ne gördün?
– İlerde bir kocaman
Karaltı vardı...
– Peki ismi yok mu?
– Bilmem aman!
Ağaç mı desem, kütük mü desem?
Duvar mı desem, höyük mü desem?
Ağıl mı desem, hamam mı desem?
Yıkık mı desem, tamam mı desem?
– Ya sonra,
– Karşıma, baktım dikildi...
– Kim?
– Bir adam...
– Tanıştınız mı?
– O, bilmem tanır mı, ben tanımam...
Babam mı desem, kızım mı desem?
Hasım mı desem, hısım mı desem?
Çıfıt mı desem, gâvur mu desem?
Şudur mu desem, budur mu desem?..
– Uzatma, sen buluyorsun belânı Allah'tan...
Bu elde bir; yalınız pek seçilmiyor ne zaman...
Bugün mü desem, yarın mı desem?
Uzak mı desem, yakın mı desem?
Yazın mı desem, güzün mü desem?

Güzün mü desem, yazın mı desem?..
– Ne kadar doğru Hocam, hayra yorulmaz bu gidiş.
– Sen o rüyaya hakikat deyiver, tam bizim iş.
Herifin hâlini gördün ya, bugün millet de,
Aynı meslekte, o fıtratte, o mâhiyette.
Tanımaz bindiği mahlûku, sürer kör körüne;
Tanımaz gittiği yer hangi taraf, gördüğü ne?
Fikri yok, duygusu yok, sanki yürür bir kötürüm;
Bu da sağlıksa eğer bence müreccahtır ölüm.
Üç beyinsiz kafanın sevkine şaşkın gibi râm;
Kırbaç altında bütün gün, ne tezallüm, ne kıyam.
Tuttun oğlum, bana mâzileri tasvîr ettin;
Köylünün hâlini bilmez diyerek dinlettin.
Hasta meydanda, tedaviye de cidden muhtaç;
Yalınız görmeliyim nerde hekim? Nerde ilâç?
Nesl-i hâzır ki sarık gördü mü, terzîl ediyor,
Defol ıskatçı diyor, cerci diyor, leşçi diyor...
Hocazâdem, ne sülükmüş o meğer vay canına!
Diş bilermiş senelerden beri Türk'ün kanına.
Emiyor fırsatı bulmuş yapışıp, hem ne emiş!
Kene bir şey mi aceb, ah o ne doymaz şeyimiş!
Ne o kızdın mı?
– Hayır, anlarım amma keneyi,
Sağdınız siz de asırlarca o sağmal ineği.
– Hakkımızdır sağarız: Kahrını çektik o kadar,
Besledik...
–Yâ?
– Ne demek?
– Beslediniz, hakkın var!
Hanginiz bir tutam ot verdi, bırak beslemeyi?
– Yok mudur medresinin köylüde olsun emeği?
– Mektebin, belki... Fakat medresenin, hiç ummam.
– Kızarım ha!
– O senin hakk-ı sarîhindir imam.

– Halka yol gösterecek bir kılavuz var: Ulemâ:
Kalanın hepsi de boş.
– Boştur, efendim, amma...
– Neymiş amması, beyim?
– Yok, şu sizin medreseler,
Asrın icâbına uymakta inat etmeseler...
– Gidin ıslâh edin öyleyse!
– Hakikat, lâzım.
– Fıkra gelsin mi ne dersin?
– Hadi, gelsin bakalım.
– Son zamanlarda hükümet, şımarık bir deliyi,*
Götürür bir yere vali diye bağlar.
– Ne iyi!
– Herifin ilk işi "Tekmil hocalar gelsin!" der.
Ki tabiî bu adamlar da icabetle gider.
Önce tebrik ile takdim için az çok durulur;
Sonra "meclis" denilir, bir koca divan kurulur,
Şimdi kürsüye abansın da senin Vali Bey,
Nutka gelsin mi adam zannederek kendini?..
–Eyy?
– Ne demiş?
– Yok, ne geğirmiş diye sor! Manâsız
Bir yığın râbıta müştâkı perakende lâfız,
Bir etek yâve saçar, bir sürü cinnet savurur;
Bu da yetmez gibi peştahtaya üç kerre vurur,
Der ki:
"Yirminci asır, fenlere zihniyyetler
Verebilmekle tebellür ve tefâhürler eder.
Vakıa halet-i ruhiyyesi var akvâmın;
Bu prensiple, fakat, maşeri pek i'zâmın,
Belki ferdiyyeti sarsar biraz aksü'l ameli...
Sade şe'niyyet-i asarı durup dinlemeli.

* Bu vaka beş altı sene evvel cereyan etmiştir (Şairin notu).

İçtihâdı galeyanlar da mühimdir ya, asıl,
İksitâdî cereyanlardır olan müstahsil.
Bunu temin edemezlerse nihâyet hocalar,
İskolâstikle sanayi yola gelmez, bocalar.
İlk adımdır atacaktır bunu elbette ilim;
Parprensip, gelin, ıslâh-ı medâris diyelim."
– Parprensip mi? Bayıldım be!
– Fransızcama mı?
Ya heriften de mi eşşek sanıyordun imamı?
– Birden eşşek deme, biçare henüz müsvedde...
Ne yetişkinleri var, dursun o sağlam şedde.
– Hangi müsvedde? Ne müsveddesi? Bir bilmece ki...
– Merkebin...
–Ey?
– Mütekâmil soyu olmaz mı?
– Peki?
– İşte hilkatten o surette çıkarken beyazı;
Böyle birden bire müsvedde de fırlar bazı!
Neyse geç fıkraya.
– Nerdeydik? Evet, şimdi nutuk
Biter amma yayılır meclise bir durgunluk.
– Çünkü imlâya gelir herze değil duyduğu şey!
– Sonra kalkar hocalardan biri, der:
– Vali Bey,
Şu hitâbeyle tavanlardan uçan efkârı,
Tutamazlarsa küçük görmeyiniz huzzârı.
Siz ki yirminci asırlardasınız, baksanıza,
Bizim on dördüne dün basmış olan asrımıza!

Altı yüz yıl mı, evet, tam o kadar lâzım ki,
Kabil olsun o büyük nutkunuzun idraki.
Sade "ıslâh-ı medâris" mi ne, bir şey dediniz...
Onu anlar gibi olduksa da izah ediniz:
Acaba hangi zaruret sizi sevketti buna?

Ya fesâd olmalı meydanda ki ıslâh oluna.
Bunu bir kerre kabul eylemeyiz, reddederiz.
Sonra, biçare medâris o kadar sahibsiz,
O kadar baştan atılmış da o haliyle yine,
Düşüyor, kalkıyor amma gidiyor hizmetine.
Halkın irşadı mıdır maksad-ı tesîsi? Tamam:
Şehre müftî veriyor, minbere mihraba imam.
Hutabânız oradandır, oradan vâiziniz;
Oradandır hocanız, kayyımınız, hafızınız.
Adli tevzî edecek hakime fıkh öğreten o;
Hele köy köy dolaşıp köylüyü insân eden o.
Şimdi bir mesele var arz edecek, çünkü değer:
Bunların hepsine az çok yetişen medreseler,
Bir zaman müftekır olmuş mu aceb harice? Yok.
İyi amma, a beyim, şöyle bakınsak, bir çok
Bir alay mekteb-i âlî denilen yerler var;
Sorunuz bunlara millet ne verir? Milyonlar.
Şu ne Mülkiyye, Bu? Tıbbiyye. Bu? Bahriyye. O ne?
O mu? Baytar. bu? Ziraat. Şu? Mühendishâne.
Çok güzel, hiçbiri hakkında sözüm yok; yalnız
Ne yetiştirdi ki şunlar acaba? Anlatınız!
İşimiz düştü mü tersaneye, yahut denize,
Mutlaka, adetimizdir, koşarız İngiliz'e.
Bir yıkık köprü için Belçika'dan kalfa gelir;
Hekimin hâzıkı bilmem nereden celbedilir.
Mesela bütce hesabatını yoktur çıkaran...
Hadi mâliyyeye gelsin bakalım Mösyö Loran
Hani tezgâhınız nerde? Sanayi nerde?
Ya Brüksel'de, ya Berlin'de, ya Mançester'de!
Biz ne müftü, ne imam istemişiz Avrupa'dan;
Ne de ukbâda şefâat dileriz Rimpapa'dan.
Siz gidin bunları ıslâha bakın peyderpey;
Hocadan, medreseden vazgeçiniz, vali bey!"

*

Ne dedin fıkrama?

– Âlâ! Beni habtettin imam!

– Yola gel şöyle biraz, neydi o sözler?

– Be Hocam,

Sana biz medresenin hizmeti hiç yok demedik;
Bir bedahet bu ki inkâra çalışmak delilik.
Halkı irşâd edecek var mı ya sizden başka?
Onu insan bile saymaz mütefekkir tabaka!
Köylüden milletin evlâdı kaçarken yan yan,
Sizdiniz köydeki unsurla beraber yaşıyan.
Ruhunuz halkımızın, köylümüzün ruhuna denk;
Sözünüz bir, özünüz bir, o ne mes'ût âhenk!
Biz bu ahengi harab etmeyecektik, ettik;
Kapanır türlü değil açtığımız kanlı gedik.
Ne kadar benziyoruz şimdi sakat bir duvara...
Vahdetin tertemiz alnında ne çirkin bu yara!
Hadi iş gör bakalım, var mı ki imkân? Nerde!
İkilik, azmine hâil kesilir her yerde.
Ne desek dinlemiyor, nâfile bir kimse bizi.

– Uydurun siz de, beyim, halka biraz kendinizi.

– Haklısın.

– Aykırı gitmekle bu yol hiç çıkmaz.

– Konya'daydım...

– Haberim yok, ne zaman?

–Bıldır yaz.

Şehri az çok bilir etrâfını pek bilmezdim;
Bari bir köyleri görsem, diye çıktım, gezdim.
Yolda duydum ki: Filan nahiyenin ayânı,
Üç gün evvel koyuvermiş hoca bilmem filânı;
Herkes evlâdını almış, kapatılmış mektep.
Çok fena şey! Hele bir anlayalım, neydi sebeb.
Hiç işim yok, bu da oldukça mühim doğrusu ya,
Gidecek yolcu da var, akşama indik oraya.

Yatsıdan sonra ahali “bize va’zet” dediler;
Çektiler altıma bir cıllığı çıkmış minder.
Tahta sordum, silinip çevre kadar yenlerle,
Geldi, tâ göğsüme yaslandı fakat bir rahle.
Evvela hamdeleden, salveleden başlayarak,
Girmeden maksada dîbâceyi serdim çabucak.
İlme kıymet veren âyâtı, ehâdisi bütün,
Okudum, hasılı bülbül gibi öttüm ben o gün.
Sonra, te’yîd-i İlâhî olacak besbelli,
Öyle bir maskara ettim ki o hain cehli,
Hani kendim de beğendim.
– Adam anlat, ne dedin?
– Biri aklımda değil.
– Öyle mi?
– Baktım, sadedin
Tam zamanıydı, ahâliye çevirdim yüzümü;
Açtım artık bu sefer ağzımı, yumdum gözümü:
Hiç muallim kovulur muymuş, ayol, söyleyiniz?
O sizin devletiniz, nimetiniz, her şeyiniz.
Hoca hakkıyla beraber gelecek hak var mı?
Sizi mîzâna çekerken bunu sormazlar mı?
Müslüman, elde asa, belde divit, başta sarık;
Sonra, sırtında, yedek, şaplı beş on deste çarık;
Altı aylık yolu, dağ taş demeyip çiğneyerek,
Çin-i Maçin’deki bir ilmi gidip öğrenecek.
Hiç düşünmek de mi yoktur, be adamlar, bu ne iş?
En büyük tâli’i Mevlâ size ihsan etmiş.
Hem de ta olduğunuz mevkie göndermişken;
Teptiniz kendi gelen nimeti sersemlikten!
Çok zaman geçmeyecektir ki bu nankörlüğünüz,
Ne felâketlere meydan verecektir görünüz!
Köylerin yüzde bugün sekseni, hatta, hocasız;
Siz de onlar gibi cahil kalarak anlayınız!

Bir hata oldu, deyip şimdi peşîmansınız a...
Ne çıkar? Gitti giden, kıydınız evlâdınıza...

Buna benzer daha bir hayli savurdum, estim,
Ses nefes hepsi tükenmişti, nihayet kestim.
Sanıyordum ki duadan koca mescid inler...
Umduğum çıkmadı hiç: Pek yavaş amin dediler.
Çekiverdim o zaman ben de hemen Fatiha'yı.
Yatacağımız odanın sâhibi Mestanlı Dayı,
Getirirken beni, sağ elde fener, mescidden;
"Gürül gürül okuyor hep, gürül gürül okuyor;
Yanıl da bir deli oğlan, baban mezarda mı, sor!"
Deyivermez mi, ne dersin?
– Ama pek hoş cidden.
– Bunu duydum zehir içmiş gibi sersemleştim...
Eve geldik, herifin kalbini artık deştim.
Ne de çok şey biliyormuş be Hocam, köylü meğer!
– Öyledir:
– Sen de şaşarsın, hani söylersem eğer.
Anladım: Bilmiyecek tilki onun bildiğini.
– Hadi naklet bakalım şimdi şu bilgiçliğini?
– Dedi:
"Fetvayı veren mahkeme, yanlış gerçek,
İki davacı ne söylerse bütün dinleyecek.
O zaman kestiği parmak acımaz, âmenna...
Ama hep bir tarafın ağzına bakmak, o fenâ.
Benim arkamdaki düşman bana mevlid mi okur?
Dur ki ben söyleyeyim bir de, kuzum, sen hele dur!
Köylü câhilse de hayvan mı demektir? Ne demek!
Kim teper nimeti? İnsan meğer olsun eşşek.
Koca bir nâhiye titreştik, odunsuz yattık;
O büyük mektebi gördün ya, kışın biz çattık.
Kimse evlâdını cahil komak ister mi ayol?
Bize lâzım iki şey var: Biri mektep, biri yol.

Niye Türk'ün canı yangın, niye millet geridir;
Anladık biz bunu, az çok, senelerden beridir.
Sonra baktık ki hükümetten umup durdukça,
Ne mühendis verecekler bize artık ne hoca.
Para bizden, hoca sizden deyiverdik... O zaman,
Çıkagelmez mi bu soysuz, aman Allah'ım aman!
Sen oğul, ezbere çaldın bize akşam karayı...
Görmeliydin o muallim denilen maskarayı.
Geberir, camie girmez, ne oruç var ne namaz;
Gusül abdestini Allah bilir amma tanımaz.
Yerde izler bırakır gezdi mi bir çiş kokusu;
Ebenin teknesi, ömründe pisin gördüğü su!
Kaynayıp çifte kazan, aksa da çamçak çamçak,
Bunu bilmem ki yarın hangi imam paklayacak?
Huyu dersen, bir adamcıl ki sokulmaz adama...
Bari bir parça alışsaydı ya son son, arama!
Yola gelmez şehirin soysuzu, yoktur kolayı.
Yanılıp hoşbeş eden oldu mu, tınmaz da ayı,
Bir bakar insana yan yan ki, uyuz olmuş manda,
Canı yandıkça, döner öyle bakar nalbanda.
Bir selâm ver be herif! Ağzın aşınmaz ya... Hayır,
Ne bilir vermeyi hayvan, ne de sen versen alır.
Yağlı yer çeşmeye gitmez; su döker el yıkamaz;
Hele tırnakları bir kazma ki insan bakamaz.
Kafa orman gibi, lâkin o bıyık hep budanır;
Ne ayıptır desen anlar, ne tükürsen utanır.
Tertemiz yerlere kipkirli fotinlerle dalar;
Kaldırımdan daha berbat olur artık odalar;
Örtü, minder bulanır hepsi, bakarsın, çamura.

Su mühendisleri gelmişti... Herifler gâvur a,
Neme lâzım bizi incitmediler zerre kadar;
İnan oğlum, daha insaflı imiş çorbacılar!
Tatlı yüz, bal gibi söz... Başka ne ister köylü?
Adam aldatmayı âlâ biliyor kahbe dölü!
Ne içen vardı, ne seccadeye çizmeyle basan;

Ne deyim dinleri bâtılsa, herifler insan.
Hiç ayık gezdiği olmaz ya bizim farmasonun...
İçki yüzler suyu, ahlâkını bir bilsen onun!
Şimdi ister beni sen haklı gör, ister haksız,
Öyle devlet gibi, nimet gibi lâflar bana vız!
İlmi yuttursa hayır yok bu musibetlerden...
Bırakın oğlumu, cahilliğe râzıyım ben."

– Hakkı var.
– Pek güzel amma, bu işin yok ki sonu.
Kapadık mektebi, kovduk diyelim farmasonu,
Başı boş köylünün evlâdını kimler yedecek?
Adam ister ona insanlığı telkîn edecek.
Bunu nerden bulalım? Kimlere ısmarlayalım?
Önce kaç tezgâhımız var, bakalım, bir sayalım...
– Pek uzun boylu hesâb etme, nedir mesele ki?
Herkesin bildiği şey: Medrese bir, mektep iki.
– İşte arz eyliyorum zât-ı fazîlânenize:
İkisinden de hayır yok bu şerâitle bize.
– Galiba sen yeniden kızdıracaksın Köse'yi;
Söyle, mirasyedi bey, kimdi yıkan medreseyi?
Biz miyiz, siz misiniz? Sizsiniz elbet...
– Elbet!
– Yıktınız kazmaya kuvvet, ne de süratle!
– Evet.
– Bir hünermiş gibi ikrâr ediyor ağzıyle...
– Çünkü mektep yapacaktık onun enkaazıyle.
– Çünkü mektep yapacakmış.... Ne kolay söylemesi!
Söyle, mirasyedi bey, kimdi yıkan medreseyi?
Biz miyiz, siz misiniz? Sizsiniz elbet...
- Elbet!

- Yıktınız kazmaya kuvvet, ne de süratle!
- Evet!
Bir kümes yaptığınız var mı ki, bir kaz kümesi?
– Inkılâb ümmetinin şânı yakıp yıkmaktır.

– Size çılgın demiyen varsa, kuzum, ahmaktır.
Yıkmak insanlara yapmak gibi kıymet mi verir?
Onu en çolpa herifler de, emîn ol, becerir.
Sade sen gösteriver "işte budur kubbe!" diye;
İki ırgadla iner şimdi Süleymaniyye.
Ama gel kaldıralım dendi mi, heyhat, o zaman,
Bir Süleyman daha lâzım yeniden, bir de Sinan.
Bunların var mı sizin listede hiç benzeri, yok.
Ya ne var? Bir kuru dil, siz buyurun, karnım tok!
Ötmeyin nâfile baykuş gibi karşımda, susun!
– Mürtecisin be imam?
– Mürteciyim, hamd olsun.
– Hele bak hamd ediyor!
– Hamd ediyorsam, yeridir:
Şafi'î'nin mi, kimindir o şiir?
– Hangi şiir?
– Hani "Peygamber'in evlâdını candan sevmek,
Râfızîlikse..."
– Evet,
– "Yerde beşer, gökte melek,
Râfızîdir bu, desin hepsi de hakkımda benim,
Ben oyum, işte..." diyor...
– Bildim, evet.
– Kâili kim?
Şâfi'î zannederim, neyse, fakat maksadınız?
Şunu lûtfen bana teşrîh ediniz, anlatınız.
– Yıkılan yurduma cennet diyemem, ma'zûrum;
Hani mamûre? Harabeyle benim neydi zorum?
Heybe sırtında "âdâlet" dilenirken millet,
Müsterîh olmanın imkânı mı var, insaf et?
"Yaşasın!" macunu âlâ idi, yut, keyfine bak!
Tutmuyor şimdi fakat, bin yala parmak parmak.
– Niye tiryakisi oldun bu kadar sen de ayol?
Tutmuyor, çünkü alıştın... Yemeyeydin bol bol.
Hem bizim macunu pek hırpalamak doğru mu ya?
– Dur canım! Ben kızarım böyle vakitsiz şakaya...

Sözü tekmil edeyim...
– Sonra bitir, dinle biraz:
Bir yutar, beş yutar, afyonkeşi afyon tutmaz;
Der ki: Toprak mı, ne zıkkım bu, varıp anlamalı.
Açılır kurna başından, sıyırır peştemalı,
Nalının sırtına atlar, sürerek doğru gider,
Hangi attarsa, bulur: "Tutmadı yahu, yine!" der.
Gülmeden çatlayadursun biriken çarşı, pazar;
"Bu kadar tuttuğu yetmez mi kuzum?" der attar.

Siz de artık uzun etmektesiniz, hem pek uzun;
Üç saat esnemeden dinlediğim nutkunuzun,
"Yaşasın!" macunu peymâne-i ilhâmı bütün,
Hani, sarhoş kuşa döndün, mütemadi öttün!
– Bırak oğlum, yeter artık, şakanın vakti değil.
– Sen de öyleyse, bizim macuna baş kesmeyi bil!
– Sade bir "bal" deyivermekle ağız tatlansa,
Arı uçmuş diye, kaçmış diye hiç çekme tasa.
Ağlasın milletin evlâdı da bangır bangır.
Durma hürriyyeti aldık diye, sen türkü çağır!
Zulmü alkışlayamam, zâlimi aslâ sevemem;
Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem.
Biri ecdâdıma sadırdı mı, hattâ boğarım...
– Boğamazsın ki!
– Hiç olmazsa yanımdan koğarım.
Üç buçuk soysuzun ardında zağarlık yapamam;
Hele hak nâmına haksızlığa ölsem tapamam.
Doğduğumdan beridir âşıkım istiklâle,
Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lâle.*
Yumuşak başlı isem, kim dedi uysal koyunum?
Kesilir belki, fakat çekmeye gelmez boyunum.
Kanayan bir yara gördüm mü yanar tâ ciğerim,
Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim.
Adam aldırma da geç git, diyemem, aldırırım.

* "Lâle" boyuna vurulan zincir (Şairin notu).

Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırırım.
Zâlimin hasmıyım amma severim mazlûmu...
İrticâın şu sizin lehçede manâsı bu mu?
– Yok canım!
– Yok deme!
– İfrat ediyorsun Köse...
-Yâ?
İşte ben mürteciyim, gelsin işitsin dünyâ!
Hem de baş mürteciyim, patlasanız çatlasanız!
Hadi kanûnunuz assın beni, yâhud yasanız!
– Yasa yok şimdi.
– Neden, bitti mi?
– Çoktan bitti.
– Dede Cengiz ya?
– Bırak, derdimi deştin: Gitti!
– Getirirler yine lâzımsa...
– Hayır, gitti gider.
– Deme oğlum!
– Ya bizim düşmanımızmış o meğer...
Dedenizdir diye bir kahbe çıfıtmış yamayan...
– Size hâ?
– Öyle ya, çok geçmedi, lâkin aradan,
Geldi bir başka gâvurcuk, dedi "Cengiz'le, ayol,
Bu hısımlık nereden çıktı ki, siz Türk, o Moğol...."
– Sonra?
–Hiç!
– Hiç mi?
– Sönüp gitti o kızgın piyasa.
– Hem de bir püfle!
– Evet, şimdi ne hâkan, ne yasa!
– Kimse ma'kul kefereymiş, o herif.
– Sorma Köse'm...
– Çok şükür sizde de pek yok, değil amma sersem!
– İğnelersin şu benim nesl-imi yüz buldukça,
Sana elmas gibi hürriyyeti kim verdi, Hoca?
Ne yaman şeydi unuttun mu o istibdadı?

Hep fecâyi'di hayatın hele hiç yoktu tadı.
Milletin benzi sararmış, işitilmezdi refah;
Her nefes dört elifin sırtına binmiş bir "âh!"
O ne günler...
– Beni kızdırmaya söyler mahsus,
Yeter artık!
– Niye?
– Ezber bilirim hepsini, sus!
– Ne tuhafsın? Bana döktürmeyecesin içimi...
– Yok paşam, sizde tuhaflık, o benim haddim mi?
– Müstebiddin de gem almaz soyu çıktın, git git,
Sen ki hürriyyet için nefy olunurdun, a tirit!
İşi yok, şimdi muhâlifliğe sarmış derdi...
– Hoca rahmetli keramet gibi söz söylerdi...
– Bâri tuttun mu?
–Ne mümkün? O zaman nerde akıl?
– Sonradan geldiği sâbit mi efendimce, nasıl?
– Döverim ha!
– Hadi dövmüş kadar ol!
– Dur be adam,
Dinle, zevzekliği terk et!
– Sana terk ettim, imam!
– Ne diyordum be?..
– Ya gördün mü kafan aynı kafa!
"Hoca rahmetli" dedin, öyle giriştindi lâfa.
– Evet, oğlum, Hoca sevmezdi, bilirdim sarayı;
Ama sövmezdi de hoşlanmadığından dolayı.
Vardı bir duygusu besbelli ki...
– Bilmem, varmış...
Padişah dendi mi, çokluk dil uzatmazlarmış!
– Hiç unutmam, Hocazâdem ki, sıcak bir gündü,
Bahçedeydik, bana bir parça baban küskündü.
– Sana düşkündü babam, küstüğü olmazdı ama...
– Boşboğazsın diye kızmıştı.
– Kerâmet!
– Sorma!

Büsbütün kızdırayım bari, dedim...
– Yâ? Çok iyi:
Çivi, bir an'anedir bizde, sökermiş çiviyi.
– "Ortalık şöyle fenâ, böyle müzebzeb işler,
Ah o Yıldız'daki baykuş ölüvermezse eğer,
Âkıbet çok kötü..." dîbâce-i ma'lûmuyle,
Söze girdim.
– Kızıyor muydu?
– Hayır.
– Tekmille!
– Bırakan var mı ki? Rahmetli hocam doğrularak,
Dedi:
"Oğlum, bu temenni neye benzer, bana bak:

Eşeklerin canı yükten yanar, aman, derler,
Nedir bu çektiğimiz derd, o çifte çifte semer....
Biriyle uğraşıyorken gelir çatar öbürü:
Gelir ki taş gibi hâin, hem eskisinden iri.
Semerci usta geberseydi... Değmeyin keyfe!
Evet, gebermelidir inkisâr edin herife.
Zavallı usta göçer bir gün âkıbet, ancak,
Makâmı öyle uzun boylu nerde boş kalacak?
Çırak mı, kalfa mı, kim varsa yaslanır köşeye;
Takım biçer durur artık gelen giden eşeğe.
Adam meğer acemiymiş, semerse hayli hüner;
Sırayla baytarı boylar zavallı merkepler.
Bütün o beller, omuzlar çürür çürür oyulur;
Sonunda her birinin sırtı yemyeşil et olur.
"Giden semerciyi derler, bulur muyuz şimdi?
Ya böyle kalfa değil, basbayağ muallimdi.
Nasıl da kadrini vaktiyle bilmedik, tuhaf iş:
Semer değilmiş o rahmetlininki devletmiş!"

Nasihatim sana: Herzeyle iştigâli bırak
Adamlığın yolu nerdense, bul da girmeye bak!
Adam mısın: Ebediyyen cihanda hürsün, gez;
Yular takıp seni bir kimsecik sürükleyemez.

Adam değil misin, oğlum: Gönüllüsün semere;
Küfür savurma boyun kestiğin semercilere.”

*

– Sen işin yoksa devir çamları paldır küldür;
Neslimin şöyle dönüp bakması hatta züldür.
Gözüm ensemde değil, görmeliyim ben önümü;
Kestik attık hele mazi denilen kör düğümü!
Ne zamandan beridir bağlıyız artık bıktık;
Demir aldık o sizin ananelikten çıktık.
– Pupa yelken açılın şâyet oturmazsa gemi!
Bu tenezzüh cici bey, doğruca Kağtâne’ye mi?
– Hayır, enginleri bir bir geçerek, gayemize.
– Hele bir kerre çıkın Marmara’dan Akdeniz’e!
Fıkra gelsin mi?
– İşin fıkracılık zaten, imam!
Korkarım çam devirirsin yine...
– Bilmem çam mam!

“Bocalarken bakar üstündeki kaptan acemi,
Sarılır bir kayanın boynuna biçare gemi.
“Bu nedir Bey Baba, bittik mi, ne olduk?” derler;
Kimi evrâd okur üfler, kimi lâhavle çeker.
“Yok canım!” der Hacı kaptan, biriken yolculara:
“Su tükenmiş, haberim yok, buyurun işte kara!”
Siz de oğlum, bu maharette, bu cürettesiniz:
Gemi yüzdürmek için kalmadı meydanda deniz!
– Dinle bir fıkra da benden bakalım şimdi.
– Olur.
– “Devr-i sâbıkta, kaza teknesi, bir köhne vapur,
Akdeniz hattına tahsis edilir bol keseden.
Eski kaptan “Gidemem der, getirin varsa giden.”
Yeni kaptan gelerek, doğru çıkar mevkiine.
Adamın tâli’i oldukça güzelmiş ki yine,
Yel üfürsün, su götürsün diye bekletmez pek,
Gece kalkar bu adem postası İzmir diyerek.

Göksu'daymış gibi fış fış yüzedursun miskin...
Denizin neşesi âlâ, hava enfes... Lâkin,
Bir taraftan verivermez mi nihayet patlak,
Tekne körkandil olur, yolcular allak bullak.
Şimdi biçare süvariye ne dur var, ne otur;
Dinlenir, farz ederek birçok emirler savurur:
"Getirin hartayı!" der; baksana maşaallah:
Şile, Bartın, Kızılırmak... Güzelim, Bahr-i Siyâh!
– Akdeniz yok mu?
– Hayır yok.
– Bu nasıl kaptanlık?
– Haklısın Bey Baba, göndermediler, çok yazdık.
Eğilir sonra bakar: İbresi yok bir pusula...
Yürümez ezbere, yahu, gemi, eyvahlar ola!
Bora estikçe eser, dalgalar azdıkça azar...
"Getirin ibreyi!" der, bulmanın imkânı mı var?
"İbre yok, Bey Baba, bilmem ne getirsek?" derler...
O da: "Öyleyse şehadet getirin!" der bu sefer.

*

Verdiğin tek silik onluktu, behey aksi imam,
Olacak söz mü dokuz kubbeli, çinçinli hamam?
Bize devlet diye teslim olunan şey neydi?
Çarpacak sahil arar, kupkuru bir tekneydi!
On sekiz mil mi gideydik? Batırırdık...
– Lebbey?
Batmadık bir yeriniz kaldı mı, bilmem, cici bey?
"Devr-i sâbık" mı dedin şimdi?.. Elindeyse, çevir,
Ensesinden tutup eyyâmı da gelsin o devir.
Milletin beş parasız onda, emin ol, yedisi!
Gündüzün aç dolaşır, akşama kırk ev kedisi!
Yatırın âlemi çavdar karışık mezbeleye:
Ne bu? Ekmek! diye dünyayı verin velveleye.
Hastalık, kehle, sefâlet saradursun, kol kol.
Sade siz seyre bakın!
– Harb-i Umûmi bu, ayol!

– Devr-i sâbıkta gebermezdi adam böyle zelil,
Diri bir yanda uzanmış, ölü bir yanda sefil.
– Niye hürriyyet için sürgüne gittindi?
– Evet,
Gittim amma bu değil beklediğim hürriyyet.
Zaten ilan edilirken işi çakmıştım ya...
Çatlasan hayra yorulmazdı o miskin rüya!
Ne herifler, ne kılıklar, ne nutuklardı, düşün!
– Düşünür, arz ederim sonra!
– Unutmam, bir gün,
Babıâli yokuşundan çıkıyordum, baktım:
Yolu boydan boya tutmuş eli bayraklı takım.
Geziyor başların üstünde genizden bir ses.
Çömelip, salya sümük, ağlayadursun herkes,
Ben görür görmez öten zurnayı bir irkildim...
Ay, Zuhûri'ye çıkan maskara! Bildim... Bildim...
Değişen bir yeri yok, dinleyemem kim ne dese.
Yine bir kıl keçe altında kapanmış ense;
Yine yıllarca hamamsız ki boyun musmurdar;
Yine parmak gibi, âfâka batan tırnaklar;
Yine merdâne geçirmiş gibi yatkın bir yüz,
Ki haya namına tek arıza bilmez, dümdüz!
Yine bir tatsız alın, yassı burun, basma çene...
Hep o, hiç başka değil, gördüğüm evvelki sene.
– Kimdi, anlat şunu?
– Kuzguncuk'a geçtim bir gün,
Molla'nın köşküne yaklaşmadan etmez mi sökün,
Belki kırkelli köpek, havlayarak, nerdense...
– Ama hiç saklama: Korkup da oturdun mu Köse?
– Köse dünyada senin söylediğin haltı yemez;
Parçalar belki, fakat üstüme itler siyemez.
– Hadi öyleyse, Hocam, sell-i asâ et de yanaş!
– Saldıran yoktu ki... Derken kocaman bir karabaş,
Karşıdan başladı ses vermeye...
– Lâkin bu yaman.
Konağın bekçisi besbelli...

– Değilmiş, dur aman!
O içerden, bu yiğitler de dışardan ürüdü;
Bir ağız kavgasıdır aldı, tabî'î, yürüdü.
Karabaş sustu neden sonra, köpekler yattı;
Şimdi âfâkı gümüş kahkahalar çınlattı.
Kapıdan bir göreyim, şöyle, dedim, vay canına:
Adam olmuş karabaş, geçti beyin ta yanına.
Ben şaşırmış bakıyordum ki sadâlar dindi;
Karabaş salta dururken dönerek silkindi,
Oldu bir zilli köçek, oynadı hop hop göbeği;
Hani varmış gibi karnında beş aylık bebeği!
Karabaş sonra Zuhûri'ye de çıksın mı sana?
Hem nasıl, taş çıkarır, belki, Burunsuz Hasan'a.
Ne Arap kaldı, ne Laz, ne Çerkes, ne Pomak,
Öyle bir kesti ki taklidleri, bittim...
– Hele bak!
Çok köpoğluymuş!
– Evet, pek de utanmaz şeydi...
– Parsa çok muydu?
– Bırak, toplasın oğlum, değdi...
Kaçıranlar bile olmuş, o kadar gülmüştük.
İşte yavrum, bu omuzlarda gezen dilli düdük,
Havlayan, zil takınan, sonra Zuhûri'ye dalan,
O bizim soytarının kendi değil miydi?
– Yalan!
– Karabaş gel! diyecektim...
– Dememiştin ya, sakın?
– Ne dedim, bilmiyorum, ta öteden bir çapkın,
Gâliba sezdi ki, yekten dedi: "Halt etme sofu!
Gördüğün fesli: Senin milletinin feylesofu.
Bu ve emsâli dehâlar tutuyor memleketi.
Sen bu şenlikleri gördünse kimin ma'rifeti?"
Dedim: "Ezberleyelim, saysana oğlum, bir bir,
Şu dehâlar dediğin kaç kişidir, kimlerdir?"
"İçtimaî biri, dehşetli siyâsi öbürü;
Hele maliyyecimiz yok mu, bu ilmin pîri."

Sayı dolmuştu, fakat bende tükenmişti sıfır;
Dön işin yoksa fırıldak gibi artık fır fır.
Böyle bir korku geçirmiş değilim ömrümde;
Benzedim gitti o gün neşvesi kaçmış Kürd'e.
– Yine bir fıkra mı yerleştireceksin araya?

– Hani vaiz geçinen maskara şeyler var ya,
Der ki bir tânesi peştahtayı yumruklayarak:
Dinle dünya nenin üstünde durur, hey avanak!
Yerin altında öküz var, onun altında balık;
Onun altında da bir zorlu deniz var kayalık.
Öteden Kürd atılır:
– Doğru mu dersin be hoca?
– Ne demek doğru mu dersin? Gidi cahil amuca!
Sözlerim basma değil, yazma kitaptan tekmil;
Kim inanmazsa kızıl kâfir olur böylece bil.
– Rahatım yok benim öyleyse bugünden sonra;
Gömülüp kurtulayım bari hemen bir çukura.
– Ne zorun var be adam?
– Anlatayım dur ki hocam:
Ben bu dünyayı görürdüm de sanırdım sağlam.
Ne çürükmüş o meğer sen şu benim bahtıma bak:
Tutalım şimdi öküz durdu, balık durmayacak;
Diyelim haydi balık durdu biraz buldu da yem,
Ya deniz?... Hiç dibi yokmuş bu işin... Ört ki ölem!

*

Ne dedin fıkrama?
– Gayetle fena.
–Vay?
– Dinle:
Memleket mahvoluyor, baksana, bedbinlikle.
Ben ki ecdâda söven maskaralardan değilim,
Anarım hepsini rahmetle... Fakat münfailim.
– Niye?

– Zerk etmediler kalbime bir damla ümîd.
Hoca, dünyâda yaşanmaz, yaşamaktan nevmid.
Daha mektepte çocuktuk, bizi yıldırdı hayât;
Oysa hiç korku nedir bilmiyecektik, heyhât!
Neslim ürkekmiş, evet, yoktu ki ürkütmeyeni;
"Yürü oğlum!" diye teşcî' edecek yerde beni
Diktiler karşıma bir kapkara müstakbel ki,
Öyle korkunç olamaz hortlasa devler belki!
Bana dünyaya çıkarken "batacaksın!" dediler...
Çıkmadan batmayı öğren, ne kadar saçma hüner!
Ye'si ezber bilirim, azmi yüzünden tanımam;
Okutan böyle okutmuştu, beğendin mi İmam?
– Çattı, lâkin, o yalan bellediğin istikbâl.
– Hadi çatmış diyelim, kimlere ait ki vebâl?
Bir ışık gösteren olsaydı eğer, tek bir ışık,
Biz o zulmetleri bin parça edip çıkmıştık.
İki üç yüz senedir serpemiyor bizde şebâb;
Çünkü bîçârenin atisine imanı harab.
Hissi yok, fikri bozuk, azmini dersen: Meflûc...
Hani ruhunda o haksızlığa isyan, o hurûc?
Karşıdan zinde görürsün, sokulursun ki: Yarım...
Yandık ecdadımızın nârına, hâlâ yanarım!
Ye'si tekfir eden imanıma olsun ki yemin,
Bize telkîn-i ümîd etmediler, yoksa bu din,
Yine dünyalara yaymıştı yeşil gölgesini;
Yine hakkın sesi boğmuştu dalâlin sesini.
Müslümanlık bu değil, biz yolumuzdan saptık,
Tapacak bir putumuz yoktu, özendik, yaptık!
Göreyim gel de büyük bildiğin Allah'ı kayır...
Hani, tevfîk-i İlâhi'ye kanan var mı? Hayır.
Ya senin âlem-i İslâm'ın inanmış ye'se;
Din-i resmîsi odur, vazgeçemez kim ne dese!
Önce dört kıt'ayı alt üst eden iman-ı metîn;
Sonra, dört yüz bu kadar milyon adam, hepsi cebîn!

Şarka in, mağribe yüksel göremezsin galeyan...
Nasıl olmuş da uyuşmuş bütün ümmetteki kan?
Niye tutmuş da bu şevket. bu şehâmet dini,
Benden imsâk ediyor ceddime bezl ettiğini?
Yaşamak hakk-ı sarîhim mi? Evet. Bir mantık,
Bunu inkâr edemez, çünkü bedîhî artık.
Bir bedâhet de bu öyleyse: "Çalışmak borcum."
Yok iradem ki, fakat, dipdiri bir meflûcum!
– Ya kabahat yine mazide mi?..
– Bilmem, kimde...
Bir çıfıt sillesi kaç yıldır öter beynimde:
Dedi: "Farz et senin Asyan yedi yüz milyonmuş;
Ne çıkar? Davranamaz hiç ki, serâpâ donmuş.
Vâkıâ biz bir avuç unsuruz amma boğarız,
Kimi dünyâda görürsek hareketsiz, cansız."
Ah o din nerde, o azmin, o sebatın dîni;
O yerin gökten inen dini, hayatın dini?
Bu nasıl dar, ne kadar basmakalıp bir görenek?
Müslümanlık mı dedin?.. Tövbeler olsun, ne demek!
Hani Kur'ân'daki ruhun şu heyûlâda izi,
Nasıl İslâm ile birleştiririz kendimizi?
Ye'si tedric ile zerk etmiş edenler dine...
O ne mel'un aşı, hiç benzemiyor, hiçbirine!
Dikkat et: bin senesinden beri, a'sâbı harâb,
Yatıyor koskoca bir âlem-i iman, bîtâb
Pıhtı hâlinde yürekler, cevelânsız kanlar;
Çevirip yastığı tekrar uyuyor kalkanlar!
Gözünün gördüğü yok beynine çarpan güneşi....
– İyi amma nasıl ikaz edeceksin bu leşi?
– Leş değil.
– Leş mi değil?
– Dip diri... Dalgın, yalnız...
Şimdi kurtarmak için azmedelim, kurtarırız:
Verelim gel de şunun kalbine bir canlı ümîd.

– Ne kolay! Sa'y-i medîd ister ayol, sa'y-i medîd!
– Eklerim ben de mesaiyi tutar birbirine,
Al kuzum, istediğin sa'y-i medîd oldu yine.
Var mı bir başka sözün söyleyecek?
– Elbet var:
Hani, tevfîki hesap etmedin, onsuz ne çıkar?
– Ama kul neyle mükellefti ki, tevfîk ile mi?
Hiç değil, sa'y ile; tevfîk, o: Hudâ'nın keremi.
Sarıl esbâba da çık, işte tarık, işte refik;
Ne vazîfen senin olmazmış, olurmuş tevfîk?
Oturup dil dökecek yerde gidip döksene ter!
Bin çalış gayen için, bir kazan ömründe yeter.
Mütebâki o dokuz yüz emeğin yok mu, Hocam?
– Daha doksan dokuz ister, ne demek, etsene zam!
– Hadi ettik... Bir olmaz, biri hatta zayi;
Ya onun gayede tek hissesi var, hem şayi'.
Dinle üç beş sene evvel geçen oldukça mühim,
Bir ufak hâdiseden bahsedeyim...
– Dinliyelim.
– Hüseyin Kâzım'ı elbette bilirsin?
– Lebbey?*
– Kadri Bey zade canım?
– Hâ! Şu bizim Kâzım Bey.
– O, zirâatle çok uğraştı, bilir çiftçiliği...
– Gördüm: Âsârı da var köylü için... Hem pek iyi.
– Bir zamanlar hani, tenvir edelim halkı diye.
Toplanırdık ya... - Evet, *"Hey'et-i İrşâdiyye."*
– O senin söylediğin canlı eserler, sanırım,
Yeni bitmişti ki, gösterdi de bir gün Kâzım,
Dedi: "Meclisce münâsipse basılsın da hemen,
Okusun taşralılar gönderelim meccanen."
Biz bu teklifi beğendik, aramızdan sade,

* Arapçadaki Lebbeyk (buyrun, emredin) ibaresi. Türkçeleştirilerek "Efendim" manasında kullanılmış.

İtirâz etti şu suretle Recâizâde:

"Güzel yazılmış eserler ve şüphesiz ki müfid;
Fakat, basılsa okurlar mı? Bence azdır ümid.
Evet, beş on kişi ancak okur tenevvür eder;
Bizim mesârif-i tab'iyye olmayaydı heder."
Dedik: "Cevabını versin müellifin kendi."
Kabul edildi bu teklîfimiz, peki, dendi.
– Ne söylemiş bakalım; çünkü pek güzel söyler?
– Söz aldı, başladı Kâzım:
– "Efendiler, beyler,
Şu bahsi geçmiş eserler nedir? Zirâîdir.
Müdâfaâtımı öyleyse pek tabî'îdir,
Alıp da nakledivermek bütün tabiatten.
Bütün tabiate hâkim şuûn-u kudretten.
Bilirsiniz ki: Hudâyi biten en ince nebat,"
Döker de her sene milyonla canlı tohm-u hayat,
Göçerse öyle göçer hilkatin baharından.
Yabâni hardala mümkün mü olmamak hayran?
Ya bir papatyaya kabil mi etmemek hürmet?
Ne vergi vermedelerdir? Çiçek başından, evet,
Zeminin aldığı tohmun yekûnu: Milyarlar!
Demek, tabiatı icbar eden avâmil var,
Bu ihtişâma, bu vâsi, bu müdhiş israfa;
O, iktisâdı bırakmazdı yoksa bir tarafa.
İşin hakikati: Hilkat ne kâr arar, ne zarar;
Bekâ-yı nesle bakar, hep, bekâ-yı nesl-i sorar.'
Neden mi? Çünkü hayâtın yegâne gâyesidir;
O gaye olmasa, dünya bir ahiret kesilir.
Saçıp savurmada fıtrat bütün hazâinini,
Meramı gayesinin böylelikle temîni.
Ya önceden biliyor, binde kim bilir ne kadar
Ziyâna uğrayacak sonradan bu milyarlar?
Kolay değil, kimi, intâş için zemin bulamaz;

Zemin bulur kimi, lâkin nedense doğrulamaz.
Bu çiğnenir, onu kurt yer, öbür zavallıyı kuş;
Bakarsınız: Çoğu bitmiş sonunda, mahv olmuş,
Sebat edip de, fakat kurtulan tohum pek azı.
Demek, saçarken eteklerle saçmadan garazı,
Şu çimlenen bir avuç tohmu devşirip, ancak
Bekâ-yı nesle varan gayesinde kullanmak.
Demek, tabiat edermiş zaman zaman isrâf...
Hayır, tabiate müsrif demek bilâ-insâf,
Hata değil de nedir? Çünkü hayr için veriyor.

Efendiler, bize fıtrat nümune gösteriyor,
Diyor ki: Gayeniz uğrunda bezledin emeği;
Düşünmeyin hele hiçbir zaman esirgemeyi.
Efendiler, bu eserler de şimdi bastırılır,
Biner biner saçılır yurda, çünkü lâzımdır.
Buyurdular ki: Fakat bastırıp dağıttık mı,
Ziyan olup gidecek, hem büyükçe bir kısmı.
Efendiler, bilirim ben de, çok bu işde ziyân;
Şu var ki: savrulan efkârı toplayıp okuyan,
Velev pek az kişi olsun zuhûr eder mutlak.
Bizim de gayemiz ancak o nesl-i kurtarmak."

*

– Hakikaten diyecek yok be! Aferin Kâzım!
– Zavallı Ekrem o gün "hakka ser-fürû lâzım"
Deyip rücû' edivermişti.
–Aferin, Ekrem!
– Şimdi oğlum, sana bir vak' da ben söylersem?
– Dinlerim, söyle Hocam,
– Aferin evlâd sana da!
– Hele bir aferin olsun diyebildin bana da!

*

– Kadir Bey sağdı, Trabzon'da henüz valiydi.
Yine bir dolduran olmuştu ki Abdülhamid'i,
Karakoldan dediler: "Şimdi İmam, Erzurum'a!"
Bir de kış, bir de kıyametti ki artık sorma!
Tıktılar, çalyaka bir tekneye; sırtım gevşek,
Abam arkamda değil, sonra ne yorgan ne döşek.
Titredim beş gece dört gün...
– Ne de çok! Beş gece mi?
– Hocazâdem, hele bin türlü meşakkatle gemi,
Bizi bir sahile aktardı "Trabzon" diyerek.
Henüz inmiş bakınırken: "Bunu Vâlî görecek,
Götürün şimdi öbür Lâz'la beraber konağa;
Durmayın!" emrini vermez mi bir oldukça ağa?
Yeniden doğmuşa döndüm. Aradan geçti biraz,
Söktü Mandal Hoca'dır gürleyerek...
– Ay, o mu Lâz?
– Yeni Cami'deki vaiz, bileceksin belki?
– Bileceksin ne demek, Mandal'ı kim bilmez ki?
Tacı yok, tahtı da yok, kendine mâlik sultan.
Gâliba öldü ki hiç gördüğümüz yok?
– Çoktan!
Ne güzel söyledin oğlum, Hoca sultandı evet.
Yoktu dünyada esir olduğu hiçbir kuvvet.
Hele sen yoldaşımın halini görseydin o gün,
Eskisinden de perîşandı...
– Tabîî, sürgün.
– Başta bir dalgalı fes, ta tepesinden o ibik,
Cuk oturmuş bakıyor; mavi beş on kat iplik,*
Sapı yok püskülü tutmuş da, dışından ibiğe,
Bağlamış sımsıkı "Artık bu da kopmaz ya!" diye.

* Cuk oturmak, aşık oyununda aşık kemiğinin ayakta durmasıdır. Aşığı cuk oturmak, işi yolunda gitmekten kinaye olur (Şairin notu).

Önü çökmüş sarıgın, arka taraf vermiş bel;
Çağlıyor püsküle baktım, üzerinden tel tel.
Saçak altında o gözler uzanan kaşlardan;
İki şimşek dolu gök sanki, yanarsın baksan!
Sonra, hendekler açılmış gibi kat kat bir alın;
Hani, bin parça olur, düşmeyegörsün, nazarın!
İri burnundan inip savruluyor çifte duman,
El ayak bağlı, solurken bu kıyılmaz arslan.
Karayel indiredursun tipi, yağmur, kar, kış;
Hoca çıplak, yalınız çok senelerden kalmış,
Yanı yırtmaçlı bir entarisi var sırsıklam,
Akıyor dört eteğinden hani biçare adam.
Lâkin aldırdığı yok: Hem sövüyor, hem yürüyor;
Göğsünün kılları donmuş, o ateş püskürüyor!
Oflu "hâinlere lânet!" dağıtırken bol bol,
Kime benzetti ki, bilmem, beni "berhudâr ol"
Diyerek okşadı; artık ne kadar hoşlandım,
Bilemezsin... Sıcacık bir aba giydim sandım.
– Bakalım şimdi makamında görün Kadri Bey'i;
Zorlu valiydi herif...
– İlme de vardır emeği.
Evet, oğlum, Hoca Mandal'la tutunduk el ele,
Evvelâ Kâzım'ı gördük; bizi hürmetlerle,
Alarak durmadı vâlîye haber gönderdi;
Geliniz, emrini vâlî de serîan verdi.
Kâzım önden, hadi bizler de peşinden daldık.
– Vay İmam, sen yine düştün mü bu kışlarda? Yazık!
Ya Hocam, sen niye ta Yıldız'a çıktın bu sefer?
Otur anlat, bakalım, çünkü fenâ söylediler.
– Kim fenâ söyledi?
– İstanbul'a sormuştuk da...
Oflu tedrîc ile bağdaş kurarak koltukta,

Dedi:

– Çoktan beridir vardı benim bir derdim:
Gideyim, zalimi ikaz edeyim, isterdim.
O, bizim câmi uzaktır, gelemez, mâni ne?
Giderim ben, diyerek, vardım onun câmiine.
Kafes ardında hanımlar gibi saklıydı Hamid,
Koca Şevketli! Hakikat bunu etmezdim ümid.
Belki kırk elli bin askerle sarılmış Yıldız;
O silâhşörler; o al fesli herifler sayısız.
Neye mâl olmada seyret, herifin bir namazı:
Sade altmış bin adam kaldı namazsız en azı!
Hele tebzîri aşan masrafı dersen, sorma.
Gördüğüm maskaralık gitti de artık zoruma,
Dedim ki: "Bunca zamandır nedir bu gizlenmek?
Biraz da meydana çıksan da hasbihâl etsek.
Adam mı, cin mi nesin? Yok ne bir gören, ne eden;
Ya çünkü saklanıyorsun bucak bucak bizden.
Değil mi saklanıyorsun, demek ki: Korkudasın;
Ya çünkü korkan adamlar gerek ki saklansın.
Değil mi korkudasın var kabâhatin mutlak...."
Bir de baktım, canavarlar pusulardan çıkarak,

Koştular, tekmeye kuvvet kimi, dipçikle kimi,
Serdiler her tarafından delinen postekimi.
– Sonra?..
– Ben hissimi kaybetmişim artık...
– Vah! Vah!
– Sanki bir korkulu rüya idi... Ferdâsı sabah,
Deniz üstünde bulup kendimi şaştım bu işe,
Dedim ki: "Anlatırım ben, Hamid öbür gelişe.
Adam daldıkça Lazistan kıyısından takalar,
Kurtuluş yok, seni Mandal yine bir gün yakalar!"
Kadri Bey hem beni, hem vâizi tatyîb etti;
Aba giydirdi ki bizlerce birer hil'atti.

Sonra birçok paralar verdi...
– Cebinden mi?
– Evet.
Oflu reddetti, ben aldım...
– İyi olmuş...
– Elbet.
– İşte gördün ya Hocam, millet için lâzım olan,
Hoca Mandal'daki iman gibi sağlam iman.
Titretirsin yine dünyayı, emin ol, tir tir;
Hele sen Şark'a o imanda beş on sîne getir.
Züppe valiye çatan hangi müderrisse, ona,
Sorarım ben ki: Açık gördüğü bir hak yoluna,
Kellesinden geçecek molla yetiştirmiş mi?
Oturup sadece, mektepleri tenkit iş mi?
Kuru lâftan ne çıkar? Tıngır elek, tıngır saç...
Mektebin açsa eğer, medresen ondan daha aç!
Bu da muhtaç, o da yıllarca mugaddî yemeğe.
"Neye boynun bu kadar eğri demişler, deveye,
A kuzum, hangi yerim doğru demiş. "Söz de budur.
Sen işin yoksa, filân mesleğe ver payeyi, dur.
O filân meslek, evet, bizde filândan yüksek;
Bir bıçak sırtı kadar farkı, fakat ölçersek...
Beni gördün ya, şu ben kaç paralık şairsem,
Senin ilmin de odur, nâfile uğraşma Köse'm.

"Bekçi hırsız yakalar bağda, koşar der ki beye,
– Bağladım haydudu, zor zar, ayağından direğe.
– Ayağından mı dedin? Kolları meydanda demek!
Ulan, aptal mı nesin? Şimdi çözer...
– Kim çözecek?
– Hele bak! Kendi çözer elleri boştaysa...
– Paşam,
Hiç telâş etme!
– Neden?
– Çünkü bizim köylü adam.

– Ne çıkar? Gitti gider...
– Gitmesinin var mı yolu?
Tut ki, ben bilmemişim bağlanacakmış da kolu;
Ayağından ipi gevşetmeyi akletmez o da."

Biz de bir köylüleriz, yanlamışız bir yurda.
Öyle hiç kendini aldatmaya kalkışmamalı,
Hangimiz, başka metâız? Hepimiz Tırhallı!
Medresen var mı senin? Bence o çoktan yürüdü.
Hadi göster bakayım şimdi de İbnür-Rüşd'ü?
İbni Sîna niye yok? Nerde Gazali görelim?
Hani Seyyid gibi, Râzi gibi üç beş âlim?
En büyük fâzılınız: Bunların âsârından,
Belki on şerhe bakıp, bir kuru manâ çıkaran.
Yedi yüz yıllık eserlerle bu dinin hâlâ,
İhtiyâcâtını kâbil mi telâfi? Asla.
Doğrudan doğruya Kur'ân'dan alıp ilhâmı,
Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı.
Kuru dava ile olmaz bu, fakat ilm ister;
Ben o kudrette adam görmüyorum, sen göster?
Koca ilmiyyeyi aktar da, bul üç tane fakih:
Zevk-ı fıkhîsi bütün, fikri açık, ruhu nezih?
Sayısız hadise var ortada tatbik edecek;
Hani bir tane "usûl âlimi", yahu bir tek?
Böyle âvâre düşünceyle yaşanmaz, heyhat,
"Mültekâ" fıkhınızın namı, usûlün *"Mir'ât"*,
Yaşanır, zannediyorsan, Baba Câfer'liksin,
Nefes ettir, çabucak, kendine, olsun bitsin!
Ölüler dîni değil, sen de bilirsin ki bu din.
Diri doğmuş, duracak dipdiri, durdukça zemin.
Niye israf edelim bir sürü iknâiyyât?
Hoca, madem ki bu din: Din-i beşer, din-i hayat,
Beşerin hakka refik olmak için vicdanı,
Beşeriyyetle beraber yürümektir şanı.

Yürümez dersen eğer, ruhu gider İslâm'ın;
O yürür, sen yürümezsen, ne olur encâmın?

Oflu'nun ilmi de olsaydı o imana göre,
Şimdi baştan başa tevhid ile dolmuştu küre.
O nasıl kalp o nasıl azm, o nasıl itmînân?..
İşte tevfik-i İlâhi'ye yürekten inanan;
İşte "lâ havfe aleyhim" diye Kur'ân-ı Hakîm,*
Bu velî zümreyi etmektedir ancak tekrîm.
Hâlik'in nâ-mütenâhî adı var, en başı: Hak.
Ne büyük şey kul için hakkın elinden tutmak!
Hani, ashâbı kirâm, ayrılalım derlerken,
Mutlakâ "Sûre-i ve'l-Asr"ı okurmuş, bu neden?
Çünkü meknûn o büyük surede esrâr-ı felâh;
Başta iman-ı hakîki geliyor, sonra salâh.
Sonra hak, sonra sebat. İşte kuzum insanlık.
Dördü birleşti mi yoktur sana hüsran artık.
Müslüman hakka zahîr olmaya her an mecbûr,
Sarsılır varlığı, göstermeye başlarsa fütûr.
Hele zulmün galeyânında bu mecbûriyyet,
Daha şiddetli olur başkalarından elbet.
Çünkü hak öyle zamanlarda kalır tehlikede,
Çaresizdir onu kurtarmaya bakmak sade.
Bir adam dursa da bir zalim imamın yüzüne,
Adli emretse, bu zalim de onun hak sözüne,
İnkıyâd eyleyecek yerde tutup kıysa ona,
O mücâhid yazılır ta şühedânın başına.

Hamza'dan sonra gelen şanlı şehid ancak odur.
Hak için can verenin payesi elbet bu olur.
Hakkı bir zâlime ihtar, o ne şâhâne cihâd!
"En büyüktür" dedi Peygamber-i pâkîze-nihâd.
Hak zelîl oldu mu millet de, hükümet de zelil.
"Hangi ümmette ki müşkildir edilmek tahsil,

* Nazm-ı celildeki (lâ-havfe) Fâ'nın fethiyle - Yakup kıraatine göre okunmalıdır (Şairin notu).

Acizin hakkı kavilerden... O, kuvvetlenemez."*
– Ne güzel söz bu! Şümûlüyle beraber mûcez.
– Ömer'in hutbesi aklında mı bilmem?
– Bilmem..
– "Eyyühe'n-nâs, ederim taptığım Allâh'a kasem,
Yoktur aslâ şu cemaatte ki hiçbir âciz.
Benim indimde sizin olmaya en kâdiriniz,
Bir kavinizde olan hakkını kurtarmam için.
Bir kavi kimse de yoktur ki bu ümmette, bilin!
En zaif olmaya nezdimde, tutup kendinden,
Acizin hakkını ısrâr ile isterken ben."

Ömer'in işte, Hocam, çizdiği meslek buydu.
– Lâkin akvâline ef'âli bihakkın uydu.
– Sallanan çünkü kılıçlardı; ne kuyruk, ne kavuk!
Öyle bir devr-i şehâmette kolaydır ululuk.
Senin etrafını alsın ki yığınlarca sefil,
Kimi idmanlı edebsiz, kim talimli rezil.
Kiminin fıtratı âzâde haya kaydından;
Kiminin iffeti ikbaline etten kalkan.
O kumarbaz, bu harâmî, şunu dersen, ayyaş,
Sonra mecmûu müzevvir, mütebasbıs, kallâş...
Bu muhitin bakalım şimdi içinden çıkabil;
Ne yaparsın? Ömer olsan, yine halin müşkil.
Uğramaz doğru adam semtine lâkin, heyhât
Gece gündüz seni idlâle müvekkel haşerat!
Kulağın hak söze artık ebediyyen hasret;
Kustuğun herze: Ya hikmet, ya büyük bir nimet!
Yutan olmazsa dedin, öyle mi? Beyhude merak;
Dalkavuklar onu hazmetmeye candan müştak!
Geğirirsin herifin burnuna, oh der, ne nefis!
Aksırırsın, vay efendim, bu ne âheng-i selis!
Tükürürsün o mülevves yüze "hak tû" diyerek;
Sırıtır: "Sorma, samimiyyetimiz pek yüksek."
İçiyorsan sofu, sarhoş sana herkes sâkî...
"İşretin hürmeti hâlâ mı? O sizler bakî!"
Irza düşmansan eğer, aileler hep mahrem...
"Ne büyük vahşet esasen bu selâmlıkla harem!"

* İmam Ali'den rivayet olunan bir hadis-i şerifin meailidir (Şairin notu).

Bir muhâlif hava yok, dinlediğin aynı sadâ:
"Zât-ı sâmînize millet de, hükümet de feda."
Menfaattir seni tehdid edecek tek mevcûd,
Çünkü çıksan da nebîyim diye, hasmın mabûd![*]

*

Sofusun farz edelim, şimdi de boy boy tesbih...
Dalkavuklar bütün insan kesilir, lâ-teşbih!
Taylâsan, cübbe, kavuk, hırka, hep esbab-ı riya,
Dış yüzünden Ömer'in devri muhîtin güya.
Kimi sâim, kimi kâim, o tavanlar, yerler,
"Kul hüva'llâhu ehad" zemzemesinden inler.
Sen bu coşkunluğa istersen inan, hepsi yalan,
"Hüve"nin mercii artık ne "ehad"dir, ne filân.
Çünkü madem yürüyen sade senin, saltanatın,
Şimdilik heykeli sensin tapılan menfa'atin.
Kanma, hey kukla kıyafetli adam, hey sersem,
Herifin ağzı "samed", midesi yüzlerce "sanem!"
Sen de bir tekmede buldun mu, nihayet yerini,
Ne kılıktaysa gelen, hepsi hüviyyetlerini,
Aynı mahiyette aktarma ederler çabucak.
Sana her gün sekiz on kerre söverler mutlak.
Hani dillerde gezen nâmın, o hiçten şerefin?
Ne de sağlammış, evet, anlasın aptal halefin:

"Âh efendim, o ne hayvan, o nasıl merkepti!
En hayır-hâhı idik, bizleri hatta tepti.
Bu haya der, bu edeb der, verir evhâma vücud;
Bilmez aptal ki, değil hiçbiri zaten mevcud.
Din, vatan, aile, millet, ebediyyet, vicdan.
Sonra haysiyyet-i zâtiyye, şeref şöhret, şan,
Daha bir hayli hurâfâta herif olmuş esir.

* Hasmın, yani menfaat (Şairin notu).

Sarmısak beynine etmez ki hakâik tesîr.
Böyle ankâ gibi medlûlü yok esmâya kanar;
Adamın sabrı tükenmek değil, esması yanar.
Kız, kadın hepsi haremlerde bütün gün mahpûs,
Şu telâkkiyle bakın, en kötü vahşet: Namus!
Herifin sofrada şampanyası hâlâ: Ayran,
Bari yirminci asırdan sıkıl artık, hayvan!
İçelim sıhhat-i sâmînize... Hay hay içeriz!
Biz efendim, senin uğrunda bu candan geçeriz,
İçelim... Durmayalım... Afiyet olsun... Şerefe....”
Sonra nevbetle, uzunboylu, söverler selefe.

Halefin farz edelim şimdi öbür mektepten.
Dalkavuklar yeni bir maske takarlar da hemen,
Kuşatırlar yine etrâfını; “Sübhânallâh!
Bu ne fıtrat, bu ne vicdân-ı meâlî-âgâh!
Zât-ı ulyâları Hakk’ın bize in’âmısınız,
Kimsiniz, söyleyiniz, Hazret-i Mûsâ mısınız?
Hele Fir’avn’ın elinden yakamız kurtuldu;
Hele mahv olmadan evvel sizi millet buldu.
Âh efendim, o herif yok mu, kızıl kâfirdi;
Çünkü bir şey tanımaz, her ne desen münkirdi.
Ne edeb der, ne hayâ der, ne fazilet ne vakar;
Geğirir leş gibi, mutâdı değil istiğfar.
Aksırır sonra, fütûr etmeyerek, burnumuza...
Yutarız, çare ne, mümkün mü ilişmek domuza?
Savurur balgamı ta alnımızın ortasına,
Tükürürmüş gibi taşlıktaki tükrük tasına!
Hezeyan, sorsanız, Allah; hezeyan, Peygamber;
Din, vatan, aile, millet gibi yüksek hisler,
Ahmak aldatmak için söylenilir şeylermiş...
Bu hurâfâtı hakikat diye kim dinlermiş?

Âkil oymuş ki: Hayatın bütün ezvâkından,
Durmayıp hırsını tatmine edermiş iman.
Ahiret fikri yularmış, yakışırmış eşeğe;
Hiç kanar mıymış adam böyle beyinsizce şeye?
Hele ahlâka sarılmak ne demekmiş hâlâ?
Çekilir miymiş, efendim, gece gündüz bu belâ?
Zevki hakmış adamın, başkası hep bâtılmış...
Çok tuhafmış bunu insanlar için anlamayış....
Ah efendim, daha söylenmeyecek işler var...
Çünkü namusa musallattı o azgın canavar.
– İyi amma niye sarmıştınız etrafını hep?
– Hakk-ı devletleri var, arz edelim neydi sebep:
Tepeden tırnağa her gün donanıp sırsıklam,
Hani yuttuksa o tükrükleri, faslam faslam,
Vatan uğrunda efendim, vatan uğrunda bütün.
Biz o zilletlere katlanmamış olsaydık dün
Memleket yoktu bugün, yoktu iyâzen-billâh...
Öyle üç balgam için millete kıymak da günah.
Herif ancak bizi bir parçacık olsun saydı;
Başıboş kalmaya gelmezdi, eğer kalsaydı
Mülkü satmıştı ya düşmanlara, ondan da geçin,
Yıkmadık aile koymazdı Hüda hakkı için.
Bulunur pek çok adam cengi koşup can verecek;
Harb-in en müşkili haysiyyeti kurban etmek...
Bu fedâiliği bir bir göze aldırmıştık.
Ama Hâlik biliyor, bilmesin isterse balık.*
Ey veliyyü'n-niâm, artık size bizler köleyiz;
Yalınız emrediniz siz, yalınız emrediniz."

– Şimdi oğlum, kızacaksın ya, fakat boş ne desen;
Bu rezâlet beni me'yûs ediyor âtiden.

* "İyiliği et denize at, balık bilmezse Hâlık bilir" diye bir meselimiz vardır (Şairin notu).

Hâle baktıkça adam kahroluyor elde değil;
Bizi kim kurtaracak, var mı ki bir başka nesil?
– Asım'ın nesl-i, Hocam...
– Nerde!
- Hayır, haksızsın....
Galiba oğlana pek fazla bugünler hırsın?
– Asım'ın nesl-i... diyorsun. Ne uzun boylu hayal!
– Asım'ın nesl-ine münkâd olacak istikbal.
Sana vicdânımı açtım okudum, dinlesene;
Söyleten başkasıdır, bakma Hocam, söyleyene.
– Ne kehânet bu?
– Bilirsin ki değil mutâdım.
– Güzel amma, ne faziletleri var evlâdım?
– Ne fazilet mi? Çocuklar koşuyor, aç çıplak,
Cepheden cepheye arslan gibi hiç durmayarak.
Yine vardır bir ölüm korkusu arslanda bile;
Yüzgöz olmuş bu çocuklar ölümün şahsıyle!
Cephenin her biri bir kıtada, etrafı deniz;
Kara dersen daha dehşetli: Ne yol var, ne de iz.
Harekâtın görüyorsun ya, Hocam, en kolayı,
Yalnayak Kafkas'ı tutmak, baş açık Sînâ'yı!
Yapılır zannediyorsan, bakalım, sen de soyun...
Kıta kapmak, köşe kapmak değil artık bu oyun.

Şu boğaz harbi nedir? Var mı ki dünyada eşi?
En kesif orduların yükleniyor dördü beşi,
Tepeden yol bularak geçmek için Marmara'ya
Kaç donanmayla sarılmış ufacık bir karaya.
Ne hayâsızca tehaşşüd ki ufuklar kapalı!
Nerde -gösterdiği vahşetle "Bu, bir Avrupalı"
Dedirir- yırtıcı, his yoksulu, sırtlan kümesi,
Varsa gelmiş, açılıp mahpesi, yahut kafesi!
Eski Dünya, Yeni Dünya, bütün akvâm-ı beşer,
Kaynıyor kum gibi, tûfan gibi, mahşer mahşer.
Yedi iklimi cihânın duruyor karşında,
Ostralya'yla beraber bakıyorsun: Kanada!
Çehreler başka, lisanlar, deriler rengârenk;
Sâde bir hâdise var ortada: Vahşetler denk.
Kimi Hindû, kimi yamyam, kimi bilmem ne belâ.
Hani, tâ'una da züldür bu rezîl istîlâ!
Ah o yirminci asır yok mu, o mahlûk-u asîl.
Ne kadar gözdesi mevcûd ise hakkıyle, sefîl,
Kustu Mehmetçiğin aylarca durup karşısına;
Döktü karnındaki esrârı hayâsızcasına.
Maske yırtılmasa hâlâ bize âfetti o yüz...
Medeniyyet denilen kahpe, hakikat, yüzsüz.
Sonra mel'undaki tahrîbe müvekkel esbâb,
Öyle müthiş ki: eder her biri bir mülkü harâb.

Öteden sâikalar parçalıyor âfâkı;
Beriden zelzeleler kaldırıyor a'mâkı;
Bomba şimşekleri beyninden inip her siperin;
Sönüyor göğsünün üstünde o arslan neferin.
Yerin altında cehennem gibi binlerce lâğam,
Atılan her lâğamın yaktığı: yüzlerce adam.
Ölüm indirmede gökler, ölü püskürmede yer;
O ne müthiş tipidir: Savrulur enkâz-ı beşer...
Kafa, göz, gövde, bacak, kol, çene, parmak, el, ayak,
Boşanır sırtlara, vâdîlere, sağnak sağnak.
Saçıyor zırha bürünmüş de o nâmerd eller,

Yıldırım yaylımı tûfanlar, alevden seller.
Veriyor yangını, durmuş da açık sînelere,
Sürü halinde gezerken sayısız tayyâre.
Top tüfekten daha sık, gülle yağan mermiler...
Kahraman orduyu seyret ki bu tehdide güler!
Ne çelik tabyalar ister, ne siner hasmından;
Alınır kal'a mı göğsündeki kat kat îman?
Hangi kuvvet onu, hâşâ, edecek kahrına râm?
Çünkü te'sis-i İlâhî o metîn istihkâm.

Sarılır, indirilir mevki–i müstahkemler,
Beşerin azmini tevkif edemez sun'-u beşer;
Bu göğüslerse Hudâ'nın ebedî serhaddi;
"O benim sun'-u bedî'im, onu çiğnetme" dedi.
Asım'ın nesl-i... diyordum ya... nesilmiş gerçek:
İşte çiğnetmedi nâmûsunu, çiğnetmeyecek.
Şühedâ gövdesi, bir baksana dağlar taşlar...
O, rükû olmasa, dünyada eğilmez başlar,
Vurulup tertemiz alnından, uzanmış yatıyor,
Bir hilâl uğruna, yâ Rab, ne güneşler batıyor!
Ey, bu topraklar için toprağa düşmüş asker!
Gökten ecdâd inerek öpse o pâk alnı değer.
Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor tevhîdi...
Bedr'in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi.
Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın?
"Gömelim gel seni tarihe" desem, sığmazsın.
Herc ü merc ettiğin edvâra da yetmez o kitab...
Seni ancak ebediyyetler eder istîâb.
"Bu, taşındır" diyerek Kâ'be'yi diksem başına:
Ruhumun vahyini duysam da geçirsem taşına;
Sonra gök kubbeyi alsam da, ridâ namıyle.
Kanayan lâhdine çeksem bütün ecrâmiyle;
Mor bulutlarla açık türbene çatsam da tavan,
Yedi kandilli Süreyya'yı uzatsam oradan;
Sen bu âvîzenin altında, bürünmüş kanına,
Uzanırken, gece mehtâbı getirsem yanına,

Türbedârın gibi tâ fecre kadar bekletsem;
Gündüzün fecr ile âvîzeni lebrîz etsem;
Tüllenen mağribi, akşamları sarsam yarana...
Yine bir şey yapabildim diyemem hatırana.

Sen ki, son ehl–i salîb'in kırarak savletini,
Şarkın en sevgili sultânı Salâhaddîn'i,
Kılıç Arslan gibi iclâline ettin hayran...
Sen ki, İslâm'ı kuşatmış, boğuyorken hüsran,
O demir çemberi göğsünde kırıp parçaladın;
Sen ki rûhunla beraber gezer ecrâmı adın;
Sen ki, asâra gömülsen taşacaksın... Heyhât,
Sana gelmez bu ufuklar, seni almaz bu cihât...
Ey şehîd oğlu şehîd, isteme benden makber,
Sana âgûşunu açmış duruyor Peygamber.

– Bırak Allah'ı seversen, yine berbâd oldum!
O yanık defteri artık kapa, zira doldum...
Tıkanıp durmadayım, baksana, nevbet nevbet...
Zaten asâbıma hâkim değilim, merhamet et.
– Bakayım şimdi, senin neydi o müşkil derdin,
Ki sabahtan beridir söylemedin, söylemedin?
– Asım'ın hâli fena: Pek mütehevvir, ama, pek!
Ne nasihatten alır şey, ne azar dinleyecek.
– Atak oğlandır esasen... Demek azdırdı işi...
– Bilmem azdırdı mı, lâkin hoşa gitmez gidişi.
– Ramazan vakası varmış, o nedir?
– Anlatayım...
O zamandan beri zâten ne suyum var, ne sayım!
– Ne demek?
– Çıkmıyorum, sanki, beraber dışarı.

Bu, zıpır; âlemin evlâdını dersen, haşarı;
Görecek hayli mürüvvet daha var! Ben yapamam..

– Ramazan vakası, yâhu! Şunu anlat, be adam!
– Üsküdar'dan geliyorduk, ikimiz: Asım, ben.
Saat on bir sularındaydı... Vapur beklerken,
Yolcular Bafra'yı tellendirivermez mi sana?
Kaçıver, belli ki çıngar çıkacak, durmasana!
Hayır oğlum, nasıl olduysa, apıştım kaldım.
Çocuğun tavrı değişmişti. Dedim: "Bak, Asım,
Dalaşırsan bu heriflerle üzersin babanı."
İçlerinden biri, hem şüphesiz, en kaltabanı,
Üç nefes püfleyerek burnuma: "Sen söyle, Hoca!
Niye bağlanmalı hayvan gibi hâlâ oruca?"
Deyivermiz mi, tabiî senin oğlan tokadı,
Herifin yırtılacak ağzına kalkıp yamadı.
Galiba pek canı yokmuş ki yuvarlandı leşi...
Asıl itler gerideymiş, koşarak dördü, beşi.
Ansızın serdiler evlâdımı karşımda yere
Ben şaşırmış, "aman oğlum!" demişim bir kere.
Hele yâ Rabbi şükür, toplanıp oğlan birden,
Kömür almış deve kalkar gibi doğruldu hemen.
O nasıl cehd idi kurtulmak için anlamalı:
Silkinip attı belinden asılan dört çuvalı!
Dedim: Artık sizi haklar bu zıpır şimdi durun,
Ne ağız kaldı yiğitlerde, hakikat, ne burun;
Kime indiyse, nüzûl inmişe benzetti onu!
Bu sevimsiz şakanın hayli firaklıydı sonu:
Hani, salhâne civarında durup seyre bakan,
Karabaşlar görülür: Yüzleri kan, gözleri kan;
Bu çomarlar da o vaziyyete gelmişlerdi.
Hepsinin hakkını Allah için oğlan verdi!
Hele bir tanesinin beyni dağılmıştı, eğer
İşi sulh etmemiş olsaydı gelen dört asker.
– Anlasaydık, şu neden sonrakinin fazla payı?
– Ya tabancayla hücum etti uzaktan bu dayı.
Bereket versin o askerlere, davâ bitti;
Sedyeler geldi, polislerle herifler gitti.
– Sizi haksız çıkaran yoktu ya?

– Olsun mu? Tuhaf!
Afedersin Hocazâdem, ne kadar saçma bu lâf!
Haklı, haksız diye taksimi kim etmiş ki kabûl?
Bu cihan baksana, baştan başa: âkil, me'kûl.
Kuvvetin sırtını kimmiş, göreyim okşamayan?
Ne zaman altta kalırsan, o zaman derdine yan!
"Beşerin adli masal, hak zıpırındır yalınız;
Dövülen mahkemelerden kovulur, çünkü cılız!"
Bizim oğlan bunu vird etmiş, okur her yerde...
– Doğru söz, sonra tabiî, efelik var serde!
– Efelik, çok güzel amma, sonu çıkmaz bu yolun;
Etme oğlum, şuna bir parça nasihatte bulun.
Çünkü ben korkuyorum, söylemiş olsam tekrar,
Yüzgöz olduk, edecek mesele isyanda karar.
– Ne demek? Hiç sana isyan mı edermiş Asım?
– Bence her mümkünü vaktiyle düşünmek lâzım.
– Hocam, evlâdına benzer bulamazsın arasan,
Görmedim ben bu kadar dörtbaşı mamûr insan.
Ne büyük hilkat o Asım, ne muazzam heykel!
Onu, bir şi'r-i hamâset gibi, ilhâm-ı ezel,
Sana sunduysa, açıp ruhunu teşrîhe çalış...
Galiba oğlanı yanlış görüyorsun, yanlış!
Yalınız göğsünün eb'âdı sandın yüksek?
İn de a'mâkına bir bak, ne derinmiş o yürek!
Dalgalandıkça içinden taşan iman denizi,
Dökülen hisleri gör: İncilerin en temizi.
Gövde yalçın kayadan abide, lâkayd-ı ecel;
Sanki hiç duygusu yok... Bir de fakat ruhuna gel;
O ne ifrat ile rikkat! Hani, etsen ta'mîk,
Bir kadın ruhu değildir o kadar belki rakîk.
Sonra, irfanı için söyleyecek söz bulamam;
Oğlanın bildiği, öğrendiği her şey sağlam.
Boynu dehşetli evet, beyni de lâkin zinde;
Kafa enseyle beraber gidiyor seyrinde.
Çölde ben hayli görüştüm bu sefer Asım'la;
Hoca, temin ederek söylerim îmânımla:

İğtinâm etmeye baktım çocuğun sohbetini;
Pek yakından tanıdım çünkü hususiyyetini.
Ne güreştirmediğim kaldı, ne koşturmadığım;
Ne de "her şeyde sıfırsın!" diye coşturmadığım.
Çölün, âsûde muhîtinde geçen günlerimiz,
Bana gösterdi tamamiyle ki: Oğlun eşsiz.
Bî-tenâhi safahâtıyle herif ayrı cihan;
Bî-tenâhî safahatında da, lâkin insan.

Hiç unutmam, büyücek bir zafer olmuş da nasib,
Asker etmişti güreşlerle yarışlar tertib.
"Hadi Asım!" dedik, "olmaz" dedi, biz dinlemedik;
Bularak bir de kalın, pırpıta benzer dizlik,*
Yaralıymış demedik, üç kişi tuttuk soyduk;
Çıktı meydanda gezen hasmına biçare çocuk.
Neydi oğlandaki endâmın o âhengi fakat!
Belli her uzvu için ayrı çalışmış hilkat.
Ya kemikler ne salâbetli ya etler ne katı:
Tepeden tırnağa, güya, dolamışlar halatı,
İki üç katlı büküp bir çınarın gövdesine.
Hele taşmış dökülürken o muazzam sîne,
Öyle bâriz adelâtın ebedi dalgaları,
Ki yorar arızalar seyrine dalmış nazarı.
Çok geniş dersen omuzlar, boy o nisbette uzun,
O ne mevzun kafadır sonra, ne sağlam o boyun!
Ufarak bir kapı, sırtın kabaran eb'âdı,
Çarpışıp durmada nâçâr iki müthiş kanadı.
Enseden ta bele sarkan o derin hat, o yarık,
Arzı umkunda nihan tûl-ü mücerred artık!
Bel nisâbında, omuzlar gibi taşkın çatılar,
Adalî baldırının kutru hemen boynu kadar.
İki çam bölmesi kol, kim tutacak, kim bükecek?
O bileklerle o ellerse demirden daha pek.
Yaralar başkaca endâmına heybet veriyor,
Bir şehâmetli temâşâ ki vücud ürperiyor.

* Pehlivanların güreşte dizlerine çektikleri tamamiyle meşin ise kıspet, yarı yelken bezi yarı meşin ise "pırpıt" derler (Şairin notu).

Vakıa hasmı da gürbüz delikanlıydı ama,
Asım'ın savleti kuvvet mi sorar hiç adama?
Silkiyor dut gibi biçareyi sağdan soldan.
Ne o? Çapraz mı? Hemen gir ki senindir meydan.
Ay! Herif sıyrılıyor, hem ne kolaylıkla, bakın!
Aman Asım, bu güreş olmasın uydurma sakın?
Hele anlat şu işin neyse hakiki rengi?
Yenemezmiş onu: Bir kerre değilmiş dengi,
Bir de biçare adam pek müteazzım şeymiş,
Kahrolurmuş kederinden tutarak yenseymiş.
Sonra, lâyık mı imiş yerlere sermek şimdi,
Böyle düşmanla bütün gün dövüşen bir yiğidi?"

*

– Anladık, hepsi de âlâ, diyecek yok... Lâkin,
Şu benim derdime bir çare bulaydık ilkin.
Ramazan vakası her gün, Hocazâdem her gün,
Hele günler bereketliyse hemen üç beş öğün!
Adeta çılgına dönmüş... Bu cünûnun da başı:
Yanarak gömdüğü binlerce şehîd arkadaşı.
Sanırım son yarasından da biraz huylanıyor...
Sonra, ahvâle tahammül mü dedin, gayet zor.
Ne dolaplar dönüyor, beynini sarsar duysan!
Bence beyhudedir, oğlum, bu nehirler gibi kan.
O, demin "Harb-i Umûmi" dediğin maskaralık,
Karagöz'den de beter, kıymeti yok beş paralık.
Perde sıyrıldı, işin kalmadı hiçbir hüneri,
Her bakan sezdi karanlıkta sinen çehreleri.
Yutulur herze mi pîr aşkına mahrûmiyyet?
Çekti yıllarca, fakat, çekmiyor artık millet.
Hele sen gel de "hamiyyet!" diye aptal kandır;
Cam yanmış dedenin son sözü "illâllah"tır.
Ben sefaletten ölürken seni sıkmazsa refah,
Hak erenler buna ummam ki desin. eyvallah!
Şöyle bir bak: Ne harâb ortalığın manzarası...

Ama hiç deşme sakın, çünkü yürekler yarası.
Hani insan sesi çağlardı şu vâdilerde...
Sor ki âfâka o âlemler, o demler nerde?
Yemyeşil yurda çöken kapkara toprak rengi;
Dindi binlerce hayatın ezelî âhengi.
Yok civarımda bugün aç yatanın pâyânı;
Her perişan yuva bir aile kabristanı!
Beni öldürmede oğlum, bu harâb ıssızlık:
Hangi viraneyi eşsen kopuyor bin çığlık!
Hasta binlerle, bakan yok; diriler çırçıplak;
Ölüler kaskatı olmuş, hani kim kaldıracak?
Bir taraftan bu fecâyi kemirirken yurdu,
Bir taraftan da elin bir sürü doymaz kurdu,
Dişliyor na'şını sırtlan gibi biçarelerin;
Yolu ummam ki bu olsun koşulan son zaferin!
Girdiniz harbe heriflerle "zarûri!" diyerek;
Bu rezâlet de zarûri mi, kuzum, bir bilsek?
– Ama sen pek uzun ettin, Hocam, artık sadede!
Bahsimiz nerde, senin söylediğin şey nerede?
– İşte, oğlum, çocuğun rûhunu sarsan esbâp;
Muttasıl kıvranıyor, kalbi yıkık, beyni harâp.
Hangi biçârenin âlâmını etsin ta'dîl;
Kimin imdadına koşsun? O kadar çok ki sefîl....
Hangi matemli evin derdine çıksın ortak?
Bir yığın kül kesilen, baksana, binlerce ocak!
Hangi yardım dilenen aczi tutup kaldırsın!
Hangi mel'un çetenin boynunu ilkin kırsın?
Bizim ev mahkeme; hâkim, bereket versin, acar
Geceden hükmü verir, gündüzün icraya koşar!
– Neme lâzım, herifin pek amelî şey bileği!
– Ama hiç sorma bizim çektiğimiz gâileyi:
Akşam olmaz mı, kızın benzi uçuktur mutlak...
Ağbeyim gelmedi hâlâ... diye korkak korkak,
Dikilir karşıma... Lâhavle derim, sabrederim;
Beni kim tesliye etsin ki, ben ondan beterim!
Çullanır beynime yüzlerce mehîb endişe;

Bütün asâbımı sarsar bakamam hiçbir işe.
Saat artık bilemem altı mı, yahut yedi mi;
Heyecan, geldi mi oğlan; halecan, gelmedi mi.

Çileden çıkmışım akşam, dedim:
– "Âsım, bana bak!
Yol yakınken geri dön, nâfile çıkmaz bu sokak.
Koşuyorsun be çocuk, çarpacak alnın duvara;
Dağılır sonra kafan, etme, çekil bir kenara.
Ne demir leblebi meslek bu, Ebû Zer vâri?
Ömer'in zabıta memûru geleydin bâri!
Sen o meyhaneyi basmakla mükellef miydin?
Ya kumarbazları manâsı nedir tehdidin?
Toplanıp cünbüş ederken elin evlâdı gece,
Hangi bir hakla gidip hepsini dövdün delice?
Nara atmış diye sarhoşları, tut sen kovala...
Bari git bekçi yazıl, aylık alırsın budala!
Neye cebren ayırırsın kocasından kadını?
Komşular baksana, "Kel kâhya" komuşlar adını!
Balık almış, ne olur? Sonra yedirmiş, ne çıkar?
Sanki hiç beslememiş kendisi vaktiyle zağar.
Sana bir şey dememiş, kısmış oturmuş dilini;
Oğlum niçin, seriyorsun herifin pestilini?.."

Söyleyen ben değilim şimdi, bizim Asım Bey:
"Harekâtım sizi bîzâr ediyormuş... Çok şey!
Babacığım, öyle değil, dinlemeyin rast geleni;
Dinleyin suçlu muyum, haklı mıyım, bir de beni
Herkes aç bekleşiyor kaldırımın sırtında...
Siz gidin, perdelerin hepsini kaldırtın da...
Alenî işret edin, âleme göstermek için!
Be adamlar! Azıcık saygı sayın, gizli için.
Meze tûfanına dalmış, kulaç atmaktasınız;
Yutkunan halka bakın, pencerelerden, sayısız.
Paranız yok ya, şu ben var diyeyim, bol keseden;
Hakkınız nerde sefîh olmaya, dünyâ açken?

Hadi yahu, yetişir... Çok bile içtikleriniz;
Durmak olmaz dağılın, belki uzaktır yeriniz...
Hani aldırmasalar bari, "defol git!" dediler...
Dedim: "Artık kime aitse defolmak o gider."
Kollarından tutarak hepsini attım bir bir;
Söyleyin varsa kabahat, acaba bende midir?

Gelelim şimdi kumarbazları tehdide! Evet,
Bütün evlerde ışıksız bunalırken millet,
O kulüpten sırıtan şenliğe insan duramaz:
Yanıyormuş dediler, haftada bir sandık gaz!
Ben bu isrâfı tabiî çekemezdim artık;
Taşıdım söylenilen petrolü sandık sandık.
Bir ufak ölçü, dedim... Buldu nihayet bakkal;
Aldı herkes gazı, gülyağ gibi, miskal miskal!
Ne donanmıştı sokak, doğrusu şehrâyindi!
Sormayın parçalanan zulmeti: Üç gün sindi!
Babacığım, işte kumarbazlara zulmüm bu kadar;
Bir de öksüzler için bin lira aldım zor zar.

Gelelim cünbüşe insaf ediniz vakti midir?
Yahut insan gibi eğlense herifler ne denir?
Muhtekir kâfilesiymiş, ne edeb var, ne haya.
Aç, sefil inleyerek can veredursun dünya,
Yine siz dinlemeyin, anlamayın, matemini,
Sürün artık serilen yurdunuzun son demini!
Sağda yüzlerce ölen, solda hesapsız sürünen,
Karşıdan bunlara gülmek ne demektir alenen?
Durmayın, derdime ortak görünün kalkın da,
Demiş olsam bilirim, vüs'unüzün fevkında.
Ağlamak çok kişinin zevki değilmiş, lâkin,
Gülmemek herkes için, zannederim, pek mümkin.
Komşulardan sıkılın, pesten atın naraları;
Büsbütün sustururum sonra, çıkarsam yukarı!
Son sözümdür size... Beyhude fakat, nerde duyan?
Taştı kusmuk gibi her pencereden bin hezeyan.

Pek tabi'î ki durulmazdı..."
- Dur oğlum, yetişir!
– Lütfedin, bitmedi...
- Bir dinle de, olmazsa, bitir.
Bana anlat bakayım şimdi: Şu biçare ocak,
Zorbalar saltanatından ne zaman kurtulacak?
Hiç bu mantıkla, a divâne, hükûmet mi yürür?
Bir cemâat ki erenler işi yumrukla görür,
Kafa bitmiş demek artık, çekiver kuyruğunu!
Kuvvetin hakkı mıdır enselemek bulduğunu?
Bize Asım, ne şunun yumruğu lâzım, ne bunun;
Birinin pençesi ister yalınız: Kânûnun.
Ver bütün kudreti kânûna ki vahdet yürüsün...
Yoksa millet değil ancak dağınık bir sürüsün...
Memleket zaten ayol, baksana: Allak bullak,
Sen de hissinle yürürsen batırırsın mutlak.
Ya kuzum, zabtiye ruhuyla hükümet sürenin,
Yeri altındadır, üstünde değildir kürenin!
– Babacığım, öyle değil...
– Dinlemem artık, hadi git!

*

Hocazâdem, sen asıl derdi bizim kızdan işit:
Senin aptal daha bir hayli de çılgın bularak,
Bâbıâli'yi...
– Aman?..
– Basmayı kurmuş...
- Hele bak!
Acaba kim ki ayartan?.. Ama zannetmem pek...
– Deme oğlum, bana tekmîlini anlattı Melek.
Kız biraz azmine engel herifin, yoksa fena...
Hem basar, hem de asar, çok deli şey, amenna!
– Söyle, pek kanlı oyundur, yanılıp oynamasın,
– Beni hiç saydığı yok nafile... Bir sen varsın,
Bir de hemşîresi var zabt edecek şimdi onu.
Aman oğlum, bana terketmeyiniz Mecnûn'u!

– Yok canım, vazgeçer elbette, bu gerçek mi deli?
– Bilemem, korkuyorum kız beni ikaz edeli.
İş o evvelki vekâyi gibi olsaydı, evet
Belki bir parça teselliye bulurdum cüret.
Lâkin, oğlum, görüyorsun: Kurulan perde yaman;
Hani baştan başa kan, dış yüzü kan, iç yüzü kan!
Bir damar patlamasın, sel götürür memleketi;
Yoksa göstermeye Rabbim o elîm akıbeti.
– Yine ifrata kapıldın sanırım...
Hiç de değil,
Sen şu vaz'iyyete bir baksana: Cidden müşkil.
– Hadi müşkil diyelim, çaresi hiç yok mu ki?
–Var.
– Nedir öyleyse telâşın, heyecanın bu kadar?
– Heyecan yok, yalınız, meselenin ihmâli,
Bence pek doğru değildir. Evet, insan hâli.
Ya nihayet kızı saymaz da bu ma'tûh oğlan,
Yeniden kâmete kalkarsa, ne olmaz o zaman?
Kopacak fitneyi, oğlum, hele bir kerre düşün;
Sanırım ayn-ı hatadır beni müfrit görüşün.
Hayır, ifrâtıma hükmetmene razı değilim;
Ben de oldukça metinim, hele pek mu'tedilim.
Ne yakın der, ne uzak der, ne soğuk der ne sıcak,
Bu çocuk harbe gider, kaç senedir, zıplayarak.
Ne zaman "gitme!" dedim? "Koş!" diyerek gönderdim;
Gönderirken de "gider, bir daha gelmez" derdim;
Unutulmuş gibi artık bırakırdım peşini,
Avuturdum, oturur, evde kalan kardeşini.
Hânümanlar çöküyor, zelzele yalnız bana mı?
Ortalık can çekişirken açamam ben yaramı.
Anlamam oğlum için çekmeyi zaten helecan;
Elin evlâdı nedir? Hepsi civan, hepsi de can.
"Parçalanmış senin Asım" dediler bi'd-defeât,
Babayım, elbet içim parçalanırken, heyhât,
Her zaman sîneye çektim, biliyorsun ya?
– Evet.

– Çünkü gâyetle tabiîdir o müşkil gayret:
Kaplamış yurdumun âfâkını madem, şühedâ...
Varsın olsun kalanın uğruna Asım da fedâ.
“Hem gazâ, hem de şehâdet, ne saâdet bu!” derim;
Ciğerim yansa da söndürmek için cehd ederim.
Ama “kâtil” deseler oğlumu, yâhut “maktûl”
O zaman işte benim akıbetim pek meçhul.
Var mı bir çare ki dünyada, gidip baş vurayım?
Hangi hüsranımı “sen dur!” diyerek susturayım?
Kendi vicdânım olur önce gelir davacı...
Görüyorsun ya: Tecellüdle savulmaz bir acı!
Babanın canı için merhamet et, evlâdım,
Pek harâbım, bana bir parçacık olsun yardım.
Yalınız sensin elimden tutacak, yaş yetmiş...
Ah o vaktiyle ölenler ne de tâli’li imiş!
Rabbimin cilvesi bunlar ya, fakat hayrânım...
Geberip gitmediğim, başka nedir isyânım?
Aman oğlum, “hadi tahsilini ikmâl ediver”
De de, Mecnûnu zaman geçmeden evvel gönder.
Çünkü...
– Dur dur.... Ne haber? Yoksa misâfir mi, Emin?
– Asım ağbeymi getirdim...
– İyi ettin, gelsin.
– Bize gitmek düşüyor şimdi.
– Selâmetle, Hocam...
Hiç merâk etme... Bu akşam kalabilsen?
– Kalamam.

*

– Seni çoktan beridir, gördüğümüz yok, Asım,
Nerdesin? Yerde misin? Gökte misin? Gel, bakalım!
Yalınızsın?
– Yalınız geldim, efendim, bu sefer.
– Getireydin, a canım, şunları...
– Bilseydim eğer...
– Aferin, doğrusu, cevherli çocuklar, belli!

İftihâr etmeli gördükçe bu gürbüz nesl-i.
– Ben de şükrânımı arz etmeliyim şimdi size,
Böyle en sevgili yârânımı takdirinize.
Amca Bey, gördünüz, Allâh için insan şeyler...
Ama bir türlü ısınmaz, ne sebeptense peder.
– Aklı ermez babanın, sen nene lâzım, bana bak!
– Yeni yazdıklarınız nerde efendim, okusak?
Aradım kimsede yok...
– Varsa da üç dört eserim,
Zât-ı sâmînizi hoşnûd edemez zannederim:
Demevî zevkiniz elbet demevî şi'r ister!
– Asabi olsa da razıyız, efendim, bizler...
Bir mizâc istemiyorsak o da: Lenfâîlik;
Çünkü milletler için, doğrusu, gâyet mühlik.
– Edebiyyatımız Allah'a emânet desene!
Babanın oğlusun Asım, ne kadar olsa yine.
– Pek tarafdârı değildir pederim...
– Sorma, fena!
Üdebâ nâmına kim varsa, bilâ-istisnâ,
Hepsinin rûhunu şâd etti bugün...
– Etmeyiniz!
– Dedim: Artık bu kadar sövmeye lâyık değiliz.
Sen de kimsin? deyivermez mi, ne oldum; bilsen?
Bense şâir geçinirdim, hele bir bak şuna sen!
Komşunun hâline gülmek ne fena şey!
– Elbet:
Yok ki dünyada cezasız kalacak bir hareket.
– Evet oğlum, yalınız ibret alanlar nerde?
Edebî sohbet olurmuş büyücek bir yerde.
Neden âsârımızın hepsi çelimsiz? derler;
Bu zemîn üstüne herkes iki üç söz söyler.
Bulunur neyse, nihayet balığın belkemiği:
Şark'ın üç bin senedir, gün sayarak beklediği,
O muazzam, o yaman şâir-i dahîyi zaman,
Çıkarıp vermemiş âgûşuna yurdun el'an.
Rûh-u millîmizi tatmin edemezmiş bir edîb,

Gelmeden sahne-i eyyâma o dâhî-i mehîb.
Geceler hâmile, mâdem, çocuk er geç doğacak.
Ama sen şimdi işin girdiği son safhaya bak:
Hangi saz şâiri, bilmem, bunu almış da haber;
"Neciyim ben?" diye, günlerce tepinmiş ter ter!
Sonra durmuşsa da, hâlâ dediler, gayzı yaman;
Dut yemiş bülbüle dönmüş, giderek, kahrından.

Buna gülmüştüm, evet, gülmeyecektim oğlum,
Çarçabuk adl-i İlâhî dedi: "Dur şimdi, kulum,
Sen ki, vah vah diyecek yerde, gülersin kah kah;
İşte fi'l, işte ceza, çek bakalım!" Eyvallah.
Babanın yok mu davuldan beter îkâzı, hani,
Tıpkı rüyâdan ayılmışlara benzetti beni!
– Yok efendim, bu kadar şiddeti etmem ya ümid,
Maamâfih pederin hakkı değildir tenkid.

– Şimdi Asım, edebiyyatı bırak, bir tarafa;
Daha ciddi işimiz var, geçelim başka lâfa.
Gâlibâ söylediğim yoktu? Evet, hiç yoktu:
Mısır'ın en muhteşem üstâdı Muhammed Abduh,
Konuşurken neye dairse Cemâleddin'le;
Der ki tilmîzine Afganlı:
– "Muhammed, dinle!
İnkılâb istiyorum, başka değil, hem çabucak,
Öne bizler düşüp İslâm'ı da kaldırmazsak,
Nazariyyât ile bir şeyler olur zannetme...
O berâhîni de artık yetişir dinletme!
Çünkü muhtâc-ı tezâhür değil istidâdın..."
– "Şüphe yok, hakk-ı semûhîleri var üstâdın...
Gidelim bir yere, hatta şu bizim Sûdân'a;
Yeni bir medrese tesis edelim urbâna.
Daha üçbeş de fazîletli mücâhit bulalım.
Nesli tehzîb ile, îlâ ile meşgul olalım.
Çıkarıp gönderelim, hâsılı Şeyhim, yer yer,
Oradan âlem-i İslâm'a Cemâleddin'ler."

– “Bu fakat, yirmi yıl ister ki kolay görmüyorum...
Yirmi günlük işe bak sen!”
– “Kulunuz mâzûrum.”

Kıssadan hisse çıkarsak mı, ne dersin Asım!
Anlıyorsun ya, zarar yok, daha iyi anlaşalım:
İnkılâb istiyorum ben de, fakat Abdu gibi...
Yoksa, ellerde kör âlet efeler tertibi,
Babıâli’leri basmak, adam asmakla değil.
Çek bu işten bütün ihvânını, kendin de çekil.
Gezmeyin ortada, oğlum, sokulun bir sapaya,
Varsa imkânı, yarın avdet edin Avrupa’ya.
– Amca Bey!
– Nâfile Asım, seni hiç dinlemeyiz...
Çünkü sen bir kişisin, biz bakalım öyle miyiz?
Ben... Baban... Sonra Melek... Tutturamazsın ne desen...
Hadi tahsilini ikmale tez elden, hadi sen!
Çünkü milletlerin ikbâli için, evlâdım,
Marifet, bir de fazilet... İki kudret lâzım....
Marifet, ilkin, ahâliye saâdet verecek
Bütün esbâbı taşır; sonra fazilet gelerek,
O birikmiş duran esbâbı alır, memleketin
Hayr-ı ilâsına tahsis ile sarf etmek için.
Marifet kudreti olmazsa bir ümmette eğer,
Tek faziletle teâlî edemez, za’fa düşer.
İbtidâîliğe mahsûs olan âvâre sükûn,
Çöker a’sâbına. Artık o da bundan memnûn!
Marifet farz edelim, var da, fazilet mefkûd...
Bir felâket ki cemâatler için, nâ-mahdûd.
Beşerin rûhunu tesmîm edecek karha budur;
Ne musîbettir o: Tâunlara rahmet okutur!
Bizler, edvâr-ı faziletleri cidden parlak,
Bir büyük milletin evlâdıyız, oğlum, ancak,
O fazilet son üç asrın yürüyen ilmiyle,
Birleşip gitmedi; battıkça da ümmet cehle,
Bünyevi kudreti günden güne meflûc olarak,
Bir düşüş düştü ki: Davransa da, sarsak sarsak.
Garb’ın emriyle yatıp kalkmaya artık mahkûm.
Çünkü hâkim yaşatan şevket-i fenden mahrûm.

Biz evet, hasmımızın kudret-i irfânından,
Bînasîbiz de o yüzden bu şerefsiz hüsran.
Sonra, a'sâra süren haybeti çekmekle, bugün,
O fazilet bile hissiz, hareketsiz, ölgün.
Şimdi, Asım, bana müfrit de, ne istersen de,
Marifetten de cüdâ Şark o faziletten de.
Lâkin ister misin, oğlum, mütesellî olmak:
İçtimâi bütün âmillere, kudretlere bak.
Bunların her birinin kuvveti, maziye inen,
Kökü mikdârı olur; çünkü bu âmillerden,
En derin köklüsü en sağlamı, en hâkimidir.
Şimdi, sen bizdeki kudretleri eşsen bir bir,
Göreceksin ki: Bu millette fazilet en uzun,
En derin köklere yaslanmada; hem sonra onun,
Bir mübarek suyu var, hiç kurumaz: Din-i mübin.
Hâdisat etmesin oğlum, seni asla bedbin...
İki üç balta ayırmaz bizi mazimizden.
Ağacın kökleri madem ki derindir cidden,
Dalı kopmuş, ne olur? Gövdesi gitmiş, ne zarar?
O, bakarsın, yine üstündeki edvârı yarar,
Yükselir, fışkırıp, âfâk-ı perîşânımıza;
Yine bin vâha serer kavrulan îmanımıza.
Vâkıâ ortada yüzlerce mesâvî yüzüyor;
Sen bu kâbusu bütün şerre değil, hayra da yor.
–Çünkü yoktur birinin kalb-i cemâatte yeri;
Arasan: Hepsi beş on maskara ferdin hüneri!
Bu cihetten, hani hiç yılmasın, oğlum, gözünüz;
Sade Garb'ın, yalınız ilmine dönsün yüzünüz.
O çocuklarla beraber, gece gündüz, didinin;
Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin!
Fen diyarında sızan nâ-mütenâhi pınarı,
Hem için, hem getirin yurda o nâfi suları.
Aynı menbaları ihyâ için artık burada,
Kafanız işlesin, oğlum, kanal olsun arada.

Sen geçenlerde demiştin ki:
"Yazık hâlâ biz,
Dünkü ilmin bile bigânesiyiz, cahiliyiz.
İşte fıkdânı bu ihmâl edilen marifetin,

Nesli bir acze düşürmüş ki, bugün memleketin,
Bir yığın kuvveti var, hem ne tabi'î de, henüz
Biz o kuvvetlere eller gibi hakim değiliz!
Yarının ilmi nedir, halbuki? Gayet müdhiş:
"Maddenin kudret-i zerriyyesi" uğraştığı iş.
O yaman kudrete hâkim olabilsem diyerek,
Sarf edip durmada birçok kafa binlerce emek.
Onu bir buldu mu, artık bu zemin: Başka zemin....
Çünkü bir damla kömürden edecekler temin.
Öyle milyonla değil, nâ-mütenâhî kudret...."
İbret al kendi özünden, aman oğlum, gayret!
Bir yılın var daha zannımca?
– Evet.
– Bak, ne kolay!
Lâkin ihvân-ı kirâmın?
– Çoğunun altışar ay.
– Hep giderler ya, beraberce?
– Giderler, malûm.
– Hepsinin mesleği sağlam mı?
– Evet, müsbet ulûm.
– İnkılâbın yolu mâdem ki bu yoldur yalınız,
"Nerdesin hey gidi Berlin?" diyerek yollanınız.
Altı ay, bir sene gayret size eğlence demek...
Siz ki yıllarca neler çekmediniz, hem gülerek!
Hani, bir ömre bedeldir şu geçen her gününüz;
Bir gün evvel gidiniz, bir saat evvel dönünüz.
Şark'ın âgûşu açıktır o zaman işte size;
O zaman varmanın imkânı olur gâyenize;
O zaman dinlerim artık seni, Âsım bol bol...
– Yarın akşam gideriz.
– Öyle mi? Berhudar ol.

Ağustos 1924*

* *Asım*'ın sonuna (22 Zilhicce 1337/18 Eylül 1335) tarihinin konulduğu görülmektedir. Bu tarih ilk baskıda yoktur. İkinci baskıya konulmuştur (1928). Ayrıca bu tarih kitabın yazımının sona erdiği bir zamana değil, tam tersine *Sebilürreşat* 'ta yapılan ilk tefrikanın zamanına işaret etmektedir. Onun için biz bu tarihi değiştirmeyi, onun yerine de *Asım*'ın kitap olarak yayımlandığı tarihi koymayı uygun bulduk.

GÖLGELER I
1933

Şark'ın dâhi-i sanatı
Şerif Muhiddin Beyfendiye hâtıra-ı tazim.

Şerif Muhiddin (1892-1967) büyük bir ud ve viyolonsel virtüözüdür. Akif'in sanatına hayran olduğu ve Mısır döneminde de onun icralarını dinleyerek yüksek zevklere erdiği deha çapında bir sanatkârdır. Kendisi İstanbul'da doğmuş, 1908 Meşrutiyeti'nde Darulfünun'a girmiş ve oradan mezun olmuştur. Akif'in eserlerini besteleyen Ali Rıfat Çağatay'ın, Şerif Muhiddin'in hocası olduğunu bu vesile ile hatırlatalım. Hal böyle olmakla beraber, Şerif Muhiddin, Büyük Savaş sonrasında babasının Arap memleketlerindeki emâretleri dolayısıyla İstanbul'dan ayrılmak durumunda kalmış, bilâhare de uzun süre Amerika'da yaşamış ve sanatını oralarda icra etmiştir. Bu uzun ayrılık yıllarında Şerif Muhiddin zaman zaman Türkiye'ye gelir, sanat ve musiki çevreleriyle buluşurdu.

GÖLGELER / 1
Son Şaheser

Mütareke ve Millî Mücadele Dönemi Şiirleri

Akif'in En Talihsiz Eseri: Gölgeler

Gölgeler Mehmet Akif'in en son eseridir. *Asım'*a göre yayımı bir hayli gecikmiş ve nihayet şairin Mısır'da bulunduğu bir sırada neşir imkânı bulabilmiştir. Şair *Safahat*'ı 1911'de, *Süleymaniye Kürsüsünde*'yi 1912'de, *Hakkın Sesleri*'ni 1913'te, *Fatih Kürsüsünde*'yi 1914'de, *Hatıralar*'ı 1917'de ve *Asım*'ı da 1924'te yayımladığı halde, *Gölgeler*'in kitaba dönüşmesi epey bir gecikmiş, aradan geçen dokuz yılın ardından nihayet 1933'te yayımlanma imkânı bulabilmiştir.

İşte bu uzun araya bakarak, *Gölgeler*'in talihsiz bir yayın olduğuna hükmetmek gerekiyor. Çünkü *Gölgeler*'in Mısır'da yayımı dolayısıyla, onun çıkışından Türk edebiyat ve sanat çevreleri habersiz kalmış, haberi olanlar da dar bir çevreden öteye geçememiştir. Yani *Gölgeler* çıksa bile, ıssız bir insanlığa hitap eder gibi, yankısız bir eser olarak kalmıştır. İşte bu yüzden *Gölgeler*, Akif'in ilk kitabı *Safahat* gibi, ya da bir önceki eseri *Asım* gibi etrafında canlı bir alâka doğurmamış, hak ettiği tenkit ve değerlendirmelerden de maalesef mahrum kalmıştır.

Belki bu noktada eserin Mısır'da basılması dolayısıyla, Türkiye'de ondan rahat rahat söz edilmesine imkân bulunmadığı ileri sürülebilir. Fakat bu kanaat ne kadar doğru olursa olsun, *Gölgeler*'in talihsizliğini gene de ortadan kaldırmaz. Çünkü şöyle geriye dönüp bakıldığında, edebiyatımızda doğrudan *Gölgeler*'i merkez alan değerlendirmelerin yokluğu karşısında insan şaşırıp kalıyor. Eserin çıktığı yılların şartlarını, o şartlarda Akif'i öne çıkar-

manın güçlüğünü kuşkusuz anlıyoruz; fakat geçen bunca zamana karşılık *Gölgeler*'i merkez alan çalışmalara yeteri derecede tesadüf edilememesini ise anlamakta güçlük çekiyoruz. Akif'in *İstiklâl Marşı*, *Bülbül*, *Leylâ*, *Gece*, *Hicran*, *Secde* gibi şiirlerine ne kadar önem verildiğini de bilerek söylüyoruz bunları. Şairin şahsını ve mağduriyetini öne çıkarmaktan, şöyle veya böyle kendi içinde bir bütün teşkil eden eser üzerine eğilmeye fırsat bulunamaması ile izah ediyoruz bu durumu. Yani hemen herkes tek tek örnekler üzerinde duruyor, şairin kişiliğine ziyadesiyle vurgu yapıyor (kuşkusuz daha fazlasına lâyıktır Akif) fakat eserin bir bütün olarak değeri nedir, onun edebiyatımızdaki yeri neresidir diye düşünülmüyor ve eser bu açıdan maalesef değerlendirilmemiş olarak kalıyor. Dolayısıyla *Gölgeler*'in talihsizliğinden söz ederken, sırf eserin Mısır'da basılmasını ve yankısızlığını değil, hâlâ daha sürüp giden bir lâkaydiyi de kastetmiş oluyoruz.

Fakat *Gölgeler*'in bir talihsizliği daha bulunmaktadır. O da gene eserin yayınının gecikmesinden kaynaklanan bir başka sorundur. Düşünebiliyor musunuz? Mütareke ve Millî Mücadele zamanlarına karşılık olarak yazılmış nice şiirler, aradan on-on beş yıl geçtikten sonra kitaba dönüşme imkânı bulabilmiş!.. Bu zaman zarfında rejim değiştiği gibi, dil ve alfabe de değişmiş!.. Aradan geçen on-on beş yıl zarfında, insan ve toplumun yanı sıra edebî zevkler altüst olmuş. Daha doğrusu bu süre zarfında devirler batmış çıkmış, nice inkılâplar vuku bulmuş. Yani çok kısa gibi gözüken bu on beş yıl zarfında, Türkiye'de asırlara bedel değişiklikler yaşanmış.

Daha garibi ise, şairin yurda dönüşü ile *Gölgeler* de Türkiye'ye gelmiş olsa bile, onun yeni harflerle basımına gene de imkân bulunamamış. Akif hasta yatağında yaptığı tashihlerle, *Gölgeler*'i yeni baştan yayımlamak istediği halde... Çünkü şair kendini toparlayamıyor, yaptığı hazırlık öylece kalakalıyor. Netice olarak da işte gördüğünüz gibi, *Gölgeler*'in talihsizliği sürüyor da sürüyor.

Fakat ne zamana kadar dersiniz? 1943 yılı sonuna doğru Ömer Rıza Doğrul'un himmetine mazhar olarak, yeni harfli ilk toplu *Safahat* baskısında kendisine yer bulana kadar!.. Yani 1918'de yazılmaya başlanmış şiirler, 1920'leri merkez alacak olursak, şöyle böyle 23 yıllık bir aradan sonra ancak kitaplaşma imkânına kavuşuyor.

Belki buna da şükür demek gerekiyor? Çünkü *Safahat*'ın yayımı bir yıl daha gecikecek olsa, belki buna da imkân bulunmayabilecekti. Zira Türkiye 1944 başından itibaren önemli sarsıntılar geçirmiş, İkinci Dünya Savaşı'nı İngiliz-Rus-Fransız-Amerikan bloğunun kazanacağının kesinleşmesi üzerine, önce Fevzi Paşa Genelkurmay Başkanlığı görevinden alınmış, bilâhare de bahar aylarında Remzi Oğuz Arık'ın *Millet*, Nihat Atsız'ın *Orhun*, Necip Fazıl'ın *Büyük Doğu* ve Orhan Seyfi'nin *Çınaraltı* dergileri kapatılmak durumunda

kalmıştı. Bir yandan yeni bir iktidar değişikliğinin (İnönü Dönemi'nin), öbür yandan da savaşın sağladığı kısmi bazı yumuşamaların sonu gelip çatmış, her türlü dini-millî dergi ve kitap yayımının önüne de setler çekilmiştir. Dolayısıyla Necip Fazıl, Remzi Oğuz Arık, Nihal Atsız ve Orhan Seyfi'nin çıkardığı dergilerin kapatılmasının ardında bu tür bir siyasi kırılma söz konusu idi. Bunun altında yatan sebep de, Türkiye'de çıkan dini-millî yayın organlarının, Almanların savaşı kazanacağı veya kazanması yolunda yayınlar yapmasıdır. İşte o tür dergi ve gazeteleri hükümet kapatarak, kendisinin böyle bir politika takip etmediğine müttefikleri inandırmak, muhtemel bazı dış tehditleri de bu yoldan bertaraf etmek istemişti. Dolayısıyla *Safahat* baskısındaki altı aylık bir gecikme, onun yayımını da tehlikeye sokabilirdi demek istiyoruz. Bu ara dönemin 1947'ye kadar devam edeceği düşünülecek olursa, bunun bir yandan *Safahat*, öbür yandan *Gölgeler* için nasıl bir sonuç doğuracağı meydandadır. Neyse ki böyle bir durum doğmamış, *Gölgeler* 1943 yılının sonuna doğru kitap olarak yayımlanma imkânı bulabilmişti.

Bu bakımdan bir yandan *Safahat*, diğer yandan Akif'in son eseri *Gölgeler* için bu yeni baskıyı her bakımdan önemsemek gerekmektedir. Çünkü şairin merakla beklenen *Gölgeler*'i, Türk okuyucusu ile ilk defa karşılaşma imkânı bulacaktı. Akif'e ve eserine karşı duyulan susuzluğa bakın ki eser kısa sürede tükenmiş, artan talebi karşılamak üzere de yeni yeni baskılara lüzum duyulmuştu. Zira *Gölgeler* 1933'te Mısır'da basılmış olsa bile, Türk okuyucusu aradan bir on yıl daha geçtikten sonra onunla karşılaşma imkânı buluyordu. Yani Birinci Dünya Savaşı'nın ardından yazımına başlanmış bu şiirler, aradan geçen zamanın uzunluğunu düşünün ki, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru ancak kitaba dönüşebiliyordu.

İşte *Gölgeler*'in yayımındaki bu uzun dönemli gecikmenin, eserin aleyhine sonuçlar doğurduğunu kabul etmemiz gerekiyor. Çünkü edebi eserler de kendi mevsiminin meyveleri veya modaları gibidirler. Haiz oldukları edebi değerin dışında, onların zamana ve mevsime bağlı kısımları bulunur. Vezin ve dil değişir, devirden devire sanat ve şiir anlayışları altüst olur, dahası eser doğduğu şartlardan büsbütün soyutlanmış gibi bir şey olur. Yani saksısından koparılmış çiçekler gibi, eserler de taravetini ve rahiyasını kaybedebilir. Bu yüzden olmalıdır ki, kendi zamanında şiirlerini kitaplaştırma imkânı bulmamış Cenap Şahabettin, cesareti her geçen gün kırıla kırıla, şiirlerinin toplu basımını göremeden vefat etmişti. Dolayısıyla Akif nezdinde *Gölgeler*'in de böyle bir kaderi söz konusudur. Şairin vefatının üzerinden yedi yıl gibi bir zaman geçtikten sonra, sanki Akif'in yeni bir eseri keşfedilmiş gibi garip bir hava içinde ortaya çıkıyordu *Gölgeler*.

Gölgeler'deki Gecikmenin Doğurduğu Mahzurlar

Nitekim Akif ve Süleyman Nazif'in aradan çekilmesi ile Cumhuriyet'in ilk yılları, ilk hece kuşağı ile dopdolu hale gelmiş (Faruk Nafiz, Orhan Seyfi vs.), 1930'lardan itibaren de onların yerini Necip Fazıl, Ahmet Hamdi Tanpınar, Ahmet Muhip Dıranas, Ahmet Kutsi Tecer, Ziya Osman Saba ve Cahit Sıtkı gibi yeni bazı isimler almıştı. Bilâhare de ikinci büyük savaş ortamında Orhan Veli, Oktay Rifat ve Melih Cevdet'in öncülüğünü yaptığı, *Garip hareketi* denilen yeni bir şiir ortaya çıkmıştı. Öbür yanda da Fazıl Hüsnü, Behçet Necatigil ve Arif Nihat Asya gibi kuvvetli isimler!.. Yani durmaksızın şiir değişiyor, yeni yeni şiir anlayışları ortaya çıkıyor, edebiyata da ardı sıra yeni kuşaklar dahil oluyordu. Hele bir de savaşı müttefiklerin kazanacağının kesinleşmesi üzerine, fikir, sanat ve şiir çevreleri galip Batı ile temasa geçmek, yeni şiir anlayışları ile karşılaşmak için öyle beklerken, sanat ve edebiyat kamuoyunun yenice yayımlanan *Gölgeler*'e yüzünü döndürmesi ne derece mümkündü? Dolayısıyla yeni dönemin *Gölgeler*'e bakışı ister istemez nostaljik kaçmış; Akif'in hakkı teslim edilse bile, *Gölgeler* kendisinden beklenen yankıya ne yazık ki mazhar olamamıştı.

Gölgeler için işaret edilmesi gereken asıl noksanlık ise şurada toplamaktadır:

Eser zamanında kitap olarak yayımlanamadığı için, dönemin edebiyat tarihlerinde kendinden söz edilmek şansını maalesef bulamamıştır. İsmail Habip Sevük'ten Agâh Sırrı Levent'e, Mustafa Nihat Özen'e kadar!.. Kuşkusuz o eserlerde Akif hep vardır. Fakat unutmayalım ki eski dönemi, ya da 1924'te yayımladığı *Asım*'a kadar olan dönemi ve birkaç şiiri ile!.. Akif maalesef Mütareke Dönemi veya Millî Mücadele Dönemi edebiyatını tek başına dolduracak bir isim olduğu halde, eserinin zamanında yayımlanamaması yüzünden adeta kendi döneminden sürgün, yeri başkaları tarafından doldurulmuş, belki hakkı da yenmiş bir yetim gibi duruyor edebiyatımızda. Demek istiyoruz ki hem Birinci Büyük Savaş Dönemi edebiyatı, hem Mütareke Dönemi edebiyatı, hem de Millî Mücadele Dönemi edebiyatı, merkezine Akif'i yerleştirmeden doğru dürüst yazılamazdı. İşte bizdeki edebiyat tarihleri böyle sağlam bir zemin üzerine inşa edilemediği için Akif, *İstiklâl Marşı*, *Bülbül* veya *Çanakkale Şehitleri* dışında, neredeyse ilk kitabı *Safahat*'taki manzum hikâyelere, ya da *Asım-Halûk* tartışmalarına indirgenerek, talihsiz bir soyutlamaya hapsedilmiş gibi bir intiba bırakıyor.

Bütün bunları ifade ederken maksadımız devirden-dönemden şikâyet değil, bilâkis eserin yayımındaki gecikmenin nelere mal olabildiğine bir işarettir. Dolayısıyla Akif'in kendisi ne düşündü bilmiyoruz? Fakat keşke *Asım*'ın yanı sıra o yıllarda, Mütareke ve Millî Mücadele Dönemi şiirlerini kitaplaştırmayı öne çekse, ne kadar daha isabetli olurmuş diye düşünmeden yapamıyoruz.

Mütareke Dönemi Edebiyatı ve Öncü Bazı İsimler

Çünkü *Asım* neresinden bakarsanız bakın, Mütareke şartlarında doğmuş, mevcut veya geçmiş bir dönemin eleştirisine dayalı bir eserdir. Bitmiş bir savaşın (Birinci Dünya Savaşı), geçmiş bir iktidarın (İttihat ve Terakki) ve dağılmış bir imparatorluğun (Osmanlı İmparatorluğu) enkazı üzerine geliştirilmiş, geriye dönük bir eleştiri!.. Tabii ki o eleştiri, o devirleri müştereken yaşamış Köse İmam ve Hocazade'nin bakış açıları üzerinden yapılıyor. Fakat işte şimdi, daha farklı ve yeni bir dönem söz konusu. Dolayısıyla Mütareke şartlarından Millî Mücadele'ye geçişimizi anlatan Akif'in son şiirleri, *Asım*'a göre daha ruhlu eserler olduğu için, onların bu dönemde yayımlanması her bakımdan isabetli olabilirdi. Ne yazık ki Akif bunu düşünemedi ve eseri de zamanında yayımlanmamış olarak kaldı. Dolayısıyla edebiyatımızın dengeleri açısından stratejik bir kayıp doğdu buradan. Eğer Akif eserini zamanında yayımlayabilse idi, Millî Mücadele Dönemi edebiyatının ruhunu ve merkezini bu eser teşkil edecek, dönem edebiyatının yazımı da daha farklı olabilecekti.

Dahası Akif şiirlerini kitaplaştırırken, onların yazım ve yayın tarihlerini esas aldığı için, bu şiirler ister istemez büyük savaşın nihayetinden Millî Mücadele'ye geçişimize ve onun müncer olduğu son anlara kadar, sanatkâr bir kalbin geçirdiği her türlü istihaleyi takip imkânı bulacaktık. Ayrıca bu kalp, sırf kendi bireyi adına konuşan biri olmadığı ve milletimizin şuuraltında birikmiş nice hislere de tercüman olduğu için, eser daha ayrı bir kıymet ifade edecekti. Çünkü şimdi daha iyi fark ediyoruz ki, Türk edebiyatında her iki dönemin ruhunu birden ve bir istihale olarak veren fazla bir eserimiz bulunmamakta imiş!..

Dolayısıyla Mehmet Akif, İstanbul'un işgal edildiği ve koca bir imparatorluğun tasfiyeye maruz bırakıldığı yıllarda, işgali göğüsleyen en ruhlu eserleri kaleme alan iki isimden biri olmaktadır. Bu öncü ve yürekli isimlerden biri Mehmet Akif ise, diğeri de Süleyman Nazif'ten başkası değildir. Süleyman Nazif'in *Batarya ile Ateş* (1917), *Firak-ı Irak* (1918), *Asitan-ı Tarihten* (1919), *Hitabe* (1920), *Malta Geceleri* (1924) gibi eserlerinde ve *Daussıla*, *Dicle ve Ben*, *Çal Çoban Çal*, *Son Nefesimle Hasbihal* (*Hakimiyeti Milliye*, 1 Kanunuevvel 1920) gibi şiirleri hep bu acıyı dile getirir. Aynı şekilde Mehmet Akif de *Şark* (1918), *Umar mıydın?* (1918), *Hüsran* (1919), *Yeis Yok* (1919), *Azimden*

Sonra Tevekkül (1919) gibi şiirlerini yine bu yıllarda yazıp söylemiştir. Akif'in, Süleyman Nazif'in yukarıda zikrettiğimiz *Son Nefesimle Hasbihal*'i üzerine, daha o Malta'da iken Süleyman Nazif'e (1921) şiirini kaleme aldığını bu vesile ile hatırlatmış olalım. Sonra bunlara *Ordunun Duası* (1920), *Bülbül* (1921), *İstiklâl Marşı* (1921) ve *Leylâ* (22 Nisan 1922) gibi şiirler eklenecektir.

Bu bakımdan Akif ve Süleyman Nazif'in eserleri başta olmak üzere, Fatih Rıfkı'nın Filistin'den ve çölün sıcağından damıtarak getirdiği *Ateş ve Güneş*'i, Mütareke Dönemi edebiyatımızı başlatmak gibi bir öncülüğü haizdirler. Fakat Süleyman Nazif'in işgal sansürünü de aşarak yayımladığı *Kara Bir Gün* (9 Kasım 1918) makalesinin, bezgin İstanbul şartlarındaki tesirini behemehal anmak durumundayız. Çünkü gerek Akif'in önemli bazı şiirleri, gerek Süleyman Nazif'in *Kara Bir Gün* makalesi ve bazı şiirleri, gerekse Falih Rıfkı'nın *Ateş ve Güneş*'i şu bakımdan da önem arz ederler. Bu eserler hem Yunanların İzmir'e çıkışına (15 Mayıs 1919), hem Mustafa Kemal'in Samsun'a hareketine, hem de İstanbul'da düzenlenen Sultanahmet mitinglerine her bakımdan tekaddüm ederler. Gene bu üç isim ve eserleri, İstanbul'da toplanan *Saltanat Şuraları*'na da, İstanbul ve Ankara meclislerinin aldığı *Misak-ı Millî* kararlarına da tekaddüm ederler. Dolayısıyla bu öncülük rolünü onlardan esirgememek, millî vicdanın işgal karşısındaki ilk reaksiyonlarını bu eserler ve isimler üzerinden takip edebildiğimizi kabul etmek gerektirecektir.

İşte bu kervana sonradan sonraya yeni bazı isimler daha eklendi. Bunların başında da *Ses* (3 Mayıs 1920), İstanbul'u *Fetheden Yeniçeriye Gazel*, *Akıncı* (Hakimiyet-i Milliye, Teşrinisani 1922), 26 Ağustos 1922, *Açık Deniz* (Tavus, 1 Nisan 1925) gibi şiirleri ve *Dergâh*'ta çıkan sayısız makalesi ile Yahya Kemal gelir. Faruk Nafiz meşhur *At* şiiri ile, Ruşen Eşref, Abdülhak Şinasi Hisar, Yakup Kadri, Hamdullah Suphi ise onları arkadan takip ederler.

Yani işgal ve esaret şartlarında kademe kademe gelişen, insanı ve toplumu derinden kavrayan, ruhları yeni baştan dirilten ve inşa eden bir psikoloji her şeye rağmen mevcut; fakat bu ruhun edebî eserlere aksetmesi sanıldığı kadar süratli değildir. Bunda kuşkusuz yayımlanacak eserlerin işgal sansürüne takılması kadar, ülke olarak yaşadığımız kaosun da büyük bir payı bulunmalıdır. Özellikle de insana ve aydınlara, işgal şartlarını unutturacak derecelere varan siyasi kin ve husumetler!.. Ya da toplum ve aydınların işgali göğüslemek yerine, haddi aşacak derecelere varan İttihat ve Terakki yargılamalarına kendini ziyadesiyle kaptırmaları gibi. Maalesef bunun bir İngiliz politikası olduğunun farkına varamıyordu aydınlar ve politikacılar. Çünkü İngilizler önüne geleni Malta'ya sürerken bile, bundaki amaç sezilmiyor ve sağdan soldan alkış sesleri yükselebiliyordu.

Ancak İzmir'in Yunanlar tarafından işgali (15 Mayıs 1919) ile, hemen ardından gerçekleştirilen *Sultanahmet Mitingi*'nin (23 Mayıs 1919) ve bu arada

Anadolu'da yenice başlayacak olan Millî Mücadele'nin, Mütareke Dönemi edebiyatı bakımından ciddi bir sıçrama teşkil ettiği ortadadır. Özellikle de Ankara'da Meclisin açılması ile, İnönü ve Sakarya Savaşları'nın kazanıldığı haberinin İstanbul kamuoyu üzerindeki yansımasının payı bunda büyüktür.

İşte bu ortam da dönemin edebiyatı kendiliğinden ikiye ayrıldı: Birinci ve ağırlıklı grup, işgal şartlarına kendini adapte ederek işi mizaha, komediye, tulûatçılığa döken, kaygısız ve sorumsuz yazışlar. Bu çevreleri Yakup Kadri, *Sodom ve Gomore* adlı eserinde geniş geniş anlatıyor. Fakat tam da bu sırada *Darülbedayi*'nin oynadığı rol üzerinde durulmaya değer. Çünkü Türk yazıcılarını işgal şartlarında mizaha ve komediye, her türlü tulûatçılığa, tercüme veya adaptasyon bataklığına teşvik eden merkez *Darülbedayi* olmaktadır. Haliyle de bu saha o yıllar için edebiyatımızın yüz karası bir dönemini teşkil eder. İşte öbür yanda da işgal karşısında toplumun maneviyatını onarmaya çalışan yerli ve millî bir edebiyat!..

Bu bakımdan Akif'in dönem şiiri içindeki yerini tayin için, ilgili dönemin edebiyatını yeni baştan ele almak, mevcut ayrışmayı da iyi teşhis gerekir. Ne var ki çokları böyle yapmayarak, Akif'i tekleştirmek gibi bir tutum takınıyorlar. Kabul etmek gerekir ki bu tutum yanlıştır. Çünkü Akif'i mübalâğa edelim derken, onu şartlarından soyutlamaya kadar vardırabiliyorlar işi. Bu bakımdan dönem şartları ve edebiyatı ile ilişkilendirilmeden yapılan Akif izahları karşısında, ihtiyatlı bir tutum takınmak lüzumu kendiliğinden doğuyor. Ayrıca şunu tekrar vurgulamamız gerekir: 1918'de başlayan Mütareke Dönemi edebiyatı ile Millî Mücadele Dönemi edebiyatının merkezine Mehmet Akif'i ve Süleyman Nazif'i yerleştirmek, dönem edebiyatındaki ayrışmayı da yeni baştan tanzim etmek!.. Çünkü edebiyatın da kendine göre bir akışı, sürekliliği vardır. Kim nerden başlıyor, kiminle devam ediyor gibi. Hangi akım veya nesil nasıl doğmuş ve nereye bağlanabilir gibi. Kendine bu tür sorular sormadan yapılan izahlar, maalesef Akif'i kendi döneminden ve şartlarından tecrit ederek, onu adeta enderi nadirattan bir varlığa dönüştürmektedirler.

Mütareke Dönemi Şartlarında Akif ve *Sebilürreşat*

Akif'in başında bulunduğu *Sebilürreşat*'ın Mütareke Dönemi yayınları bu bakımdan ibretlerle doludur. Ayrıca Akif'in düşüncelerini kavramak için, dönemin *Sebilürreşat*'ı en iyi kaynak mesabesindedir. Bu arada derginin "İcmal-i Hadisat" sütunlarının takibi bilhassa önem arz eder. Nitekim 2 Kanunisani 1335/1919 tarihli 385'inci sayıda yer alan "İcmal-i Hadisat" bölümünde, İstanbul'da çok sayıda yeni partilerin kurulduğundan söz edilmekte, bu partilere sözcülük eden basın yayın organlarının sayısındaki artışa da özellikle işaret edilmektedir. Bu gazetelerin "millî menfaatler noktasında birbiri ile ahenksiz lâflar" ettiklerinden bahseden yazıdaki şu ifadeler ne kadar manalıdır:

> "Birkaçı da sırf gayrimüslimlerin avukatı kesilerek, temcit pilavı gibi Ermeni ve Rumlar hakkındaki tehcir ve taktil meselelerini vird-i zeban etmektedir. Müslümanlar hakkında yapılan haksızlıkları meskûtane bırakmaktadırlar".

Sebilürreşat'ın işgal altındaki bir ülkede, İttihatçı hükümetin yaptıklarından hesap sorulmasına karşı rahatsızlık duyduğu ortadadır. Nitekim bir hafta sonraki *İcmal-i Hadisat* sütununda, bu hususdaki görüşlerini şöyle ifade ediyor dergi:

> "Payitahtta hüküm-fermâ olan ahvali tetkik edecek olursak göreceğiz ki, yevmî matbuatın şuûn (haberler) kısmını dolduran tehcir, tedkik-i seyyiat (suçluların araştırılması), Divan-ı Harb-i mahsûs, iskân-ı muhacirîn-i gayri Müslime ve iâşe gürültülerinden ibarettir ki, henüz hiçbiri müsbet bir neticeye iktiran etmemiş, bilâkis pek çok dedikoduların meydan almasına sebebiyet vermiştir. İcraat ve faaliyet namına bizim müslümancasına (!) hükümetimizden talep edeceğimiz şey adalet, kadir-şinaslık, temin-i maişet-i millet, takrir-i asayiş ve emniyettir."

Aynı sayıda dine karşı basın yoluyla yapılan saldırıların artışına da dikkat çekilerek, Mütareke Dönemi hükümet makamlarının uyarılmaya çalışıldığı gözden kaçmamaktadır. (*Sebilürreşat*, 9 Kanunsani 1335/1919, c. 15, nr. 386).

İki sayı öncesinde ise *Sebilürreşat*'ın sayfaları, İngiliz sansürü tarafından adeta delik deşik edilmiştir. Nitekim 384'ncü sayıda, *İngiliz Siyaseti* başlıklı bir yazı, sansür baskısı ile çıkarılmıştır. Bu yazı hacminin iki buçuk sayfayı bulduğu açıkça anlaşılıyor.

Bu arada *Sebilürreşat*'ın "manda meselesi" hakkındaki politikasının tespiti de gerekir. Akif hakkında yazıp çizenlerden çoğunun, sayfalarını bile çevirmek zahmetine katlanmadığı *Sebilürreşat*'tan konu ile ilgili şu satırları aktaralım. Üç yıldız imzası ile çıkan bu yazının Mehmet Akif tarafından kaleme alınmış olduğundan hiçbir şüphe bulunmamaktadır:

> "Diğer bir devletin himaye ve vesâyetine giren veyahut o devletin hakimiyetine vekil tayin eden bir devletin istiklâlinden bahsetmek abestir. Çünkü hakimiyet ve istiklâl bir küldür. Hiçbir surette tecezzi (bölünme) kabul etmez. Vesâyet altında bulunan bir devlet istiklâlinden vazgeçmiş, hakk-ı hakimiyetini vesâyetinde bulunduğu devlete terk etmiş demektir (...) *Türk için istiklâlsiz hayat mustahildir (imkânsızdır). Tarih de gösteriyor ki, Türk istiklâlsiz yaşamamıştır. Arkasında iki bin beşyüz seneyi mütecaviz şanlı bir*

> *tarih-i istiklâli bulunan bir millet için, tereddüt edilemez ki istiklâl hayattır. Binaenaleyh bu millet istiklâlsiz yaşayamaz* (...) Anadolu'nun en ücra köşesinde şuûnata (gelişmelere, haberlere) lâkayt ve mütevekkil görünen Türk köylüsünün kalbi bile, her şeye rağmen aşk-ı istiklâl ile titrer (...) İstiklâlimizden fedakârlık etmek bizim için ne kadar tahammülsüz bir vaziyet ise, milli hudutlarımız dahilindeki vatanımızın yeni ve muhteris milletlere peşkeş edildiğini işitmek de o derece vicdan-hıraştır." (Manda Meselesi (imza yerine üç yıldız), *Sebilürreşat*, 21 Ağustos 1335/ 1919, c. 17, nr. 437-438, s. 174)

Mütareke Dönemi'ndeki tabloyu gözümüzün önünde canlandırabilmek için, 1 Ağustos 1919 tarihli *Akşam* gazetesinde çıkan bir değerlendirmeye de yer verelim burada:

> "*Hürriyet ve İtilâf* İngiltere'yi istiyor. *Milli Ahrâr* mandaya taraftar değil, eğer müzâheret mevzu bahis olursa, bazı kayıt ve şart altında Amerikan müzâheretine taraftar. *Sulh ve Selâmet* aynı fikirdedir. *Tasvir-i Efkâr*, *Vakit*, *İstiklâl* Amerikan mandası istiyor. *Memleket* (Milli Ahrar'ın gazetesi ve başında da İsmail Hami Danişment bulunuyor) ne Amerikan mandası isteriz ne Avrupa!.. Kul olmak için, ellere iş görmek için doğmadık diyor. *Alemdar* (Refi Cevat Ulunay) İngiltere, İngiltere, İngiltere diyor. *Sabah*, hükümet ne isterse onu istiyor. *Tercüman*, Amerikan müzâhereti!.. *İkdam*'ın ne istediği belli değil. *Tarık*, Amerikan müzahereti!.. *İfham*, iktisadî istiklâl ve Amerikan müzahereti... *Yeni Gazete*, Amerikan müzahereti!.. *Zaman* henüz belli değil. Türkçe İstanbul, İngiltere... *İleri* (Celal Nuri), en iyisi memleket bütünlüğünün korunması."
>
> Akşam, 1 Ağustos 1919

İşte böylesine çürümüş, cıvık cıvık bir ortamda *Sebilürreşat*'ın yayımının nasıl bir önem arz ettiğini kavramak zor olmamalıdır. Dahası böyle kaypak ve tehlikeli bir zeminde dergi yönetmenin, dergide başyazı yazmanın güçlüğünü de!.. Fakat nihayet karşımızdaki kişi de Akif gibi birisidir. Onun *Asım*'da, Köse İmam'ın oğluna verdiği nasihatleri bu bakımından hatırlamak gerekir: Sakin olmak, mantıklı ve gerçekçi davranmak, ayrıca tehevvüre kapılmayarak sağduyudan uzaklaşmamak. İşte Akif de yazılarında bunu yapmaya çalışıyor. Sözü dosdoğru söyleyecek, mevcut realitenin üzerine örtmeyecek, aynı zamanda da iltibasa mahal vermeyerek tarzda bir dil geliştirecek.

Dolayısıyla bu noktada Akif'in tespitlerden biri şu olmaktadır:

İşgal edilmiş İstanbul şartlarında, imparatorluğun yıllardır sürdürdüğü sömürgecilik karşıtı politikaların yargılanması dönemi başlamıştır. İttihatçılar üzerinden gerçekleştirilen bu yeni yargılama, önce işgalci güçler ve azınlık çevrelerde, yabancı okullarda, işbirlikçi basın-yayın organlarında ve bilâhare de kısır ve ufuksuz yerli politika zeminlerinde uç vermiştir. *İslâmcılık* ve *Turancılık* gerekçe gösterilerek sürdürülen eleştiri o derece yoğunlaşmıştır ki, ne kadar İttihatçılar üzerinden konuşulursa konuşsun, vardığı nokta Türk milletini inandığı dinin evrensel sorumluluklarından soyundurmak ve onu bir tür özür dilemeye zorlamaktan başka bir anlam taşımamaktadır. *Divan-ı Harbi Örfi*'de cereyan eden Ermeni tehciri yargılamaları da aynı şekilde!

Nitekim o şartlarda İstanbul halkı ve aydınları, silâh bıraktırılmış, orduları tasfiye edilmiş bir ülkenin teslimiyetine ağlayacağı yerde, İttihatçı kadroların hükümeti terk ederek yurt dışına kaçışının bayramını yapıyorlardı. Ortalıkta kol gezen onlarca gazete ve dergi hilâfet ve saltanatın, Boğaz'daki İngiliz kruvazörlerinin tehdidi altına girdiğinin ne yazık ki bilincine eremiyor, bilâkis İngilizleri Türk halkını İttihatçıların tasallutundan kurtarmaya gelmiş ortak cephe unsurlar gibi takdim ediyorlardı.

İngiliz yönetimi aydınları, dinî çevreleri ve basın kuruluşlarını neredeyse ihâtası altına almış gibiydi. Politik husumetlerin gözleri kör, kulakları sağır ettiği böyle bir ortamda, ikinci derecede İttihatçıların Malta'ya sürgün edilmesi karşısında duyulan memnuniyet, işgalci İngiliz kuvvetlerinin ürettiği sonuçtan başka bir şey değildi. Peki bu kadroları Malta'ya sürgüne gönderen irade hangi irade idi? İngiliz işgal kuvvetleri ülkenin asıl icra gücü haline gelmişlerdi de, onun için mi bu kadroları sürgün ediyorlardı? Yani o sıralarda bazı aydın çevreler çöken bir imparatorluğun acısını duymuyor, bırakın geniş imparatorluk topraklarının elden çıkmasını, esir düşmüş bir payitahtın ve baskı altına alınmış saltanat ve hilâfetin düştüğü durumun bile farkına varamıyorlardı.

O sıralarda hemen herkes, İngilizlere karşı verilecek mücadelenin imkânsızlığı duygusu içinde idi. Yönetim gücünü ve meşruiyetini işgal kuvvetlerinin insafına terk etmiş, çıkmakta olan sayısız dergi ve gazete de mevcut İngiliz stratejisinin tahrik ve motivasyonlarına kendilerini teslim edivermişti. Gizliden gizliye kurdurulan İngiliz taraftarı, muhibbi derneklerle, bunların sözcülüğünü yapan bazı basın kuruluşları kısa zamanda ülke kamuoyunu, yani gerçek iktidarı ele geçirmiş gibiydiler. İngiliz istihbaratı bu basını dilediği biçimde kullanıyor, istediği istikametlere de rahatlıkla sevk edebiliyordu. İşte böyle boğucu bir ortamda Akif, rayından sapmış vicdanları uyarmak için yeni yeni makaleler, şiirler yazıyor, onun mısralarından da ruhları derinden kavrayan acılı ağıtlar yükseliyordu.

Nitekim Mütareke şartlarında Akif'in şöyle bir davranışına şahit oluyoruz. O da Hasan Basri Çantay'ın Egeli Rumlara karşı verdiği mücadeleye destek amacıyla, Balıkesir'e kadar gitmesi hadisesidir (Ocak 1920). Bundan önce de Hasan Basri yürüttüğü mücadele için, kamuoyu oluşturmaya çalışmakta ve Ses adlı bir gazete çıkarmaya hazırlanmaktadır. İşte Akif, Hasan Basri Çantay'ın Mütareke başlarında çıkardığı Ses için, aşağıdaki şiiri bu amaçla yazıp gönderiyor:

Düşman sesi duymak istemezsen
Kardeş sesidir, uyan bu Ses'ten
Kalkınca görür ki akşam olmuş
Vaktiyle uyanmayan bu Ses'ten

(17 Ekim 1918)

Akif'in Mütareke ve Millî Mücadele Dönemi Şiir Verimi

Mütareke Dönemi atmosferi üzerine niçin bu kadar geniş durduğumuz düşünülebilir. Belirtelim ki bunun iki sebebi bulunuyor. Birincisi, *Gölgeler*'in ilk bölümünde yer alan şiirlerin böyle bir atmosfer içinde yazılmaları. İkincisi de Millî Mücadele Dönemi'ne intikal ederken Akif'in, bu tür bir atmosferin içinden nasıl sıyrılıp yükseldiğini vuzuhlu bir algılamaya dönüştürmek için. İşte *İstiklâl Marşı* gibi bir şaheser, böyle bir buhran ve yılgınlık döneminin ardından doğan bir isyan çığlığıdır. Yani Mütareke Dönemi şartlarını tanımadan, Akif'in ileriki yıllarını kavramak pek de mümkün olamayacağı için...

Bu arada *Gölgeler* gözden geçirilirse, şairin Mütareke Dönemi'nde yazdığı şiirlerin toplamının sekizi bulduğu görülür. Kitaptaki sıraya göre değil, yayımlandıkları tarihlere göre bu şiirleri şöylece sıraya sokmak mümkündür: Önce *Şark* (19 Eylül 1918), *Alınlar Terlemeli* (3 Ekim 1918), *Hâlâ mı Boğuşmak* (Aralık 1918), kitaptaki ilk şiir olan *Hüsran* (16 Ekim 1919), *Yeis Yok* (30 Ekim 1919) ve son olarak da *Azimden Sonra Tevekkül* (13 Kasım 1919) gibi... İşte bu sekiz şiirden beş tanesi, mağlûbiyetle sona eren Cihan Savaşı'nın hemen ardından kaleme alınırlar. 1918 Eylülü ile 1918 aralığı arasında. Diğer üç tanesi ise 1919 yılında!.. Fakat 1919'da yazıldığı halde, ihtiva ettiği anlam ve psikolojiye bakarak *Hüsran* başlıklı şiiri 1918'de yazdığı eserler arasında dahil etmek mümkündür.

Akif'in Mütareke Dönemi'nde yazdığı şiirler, sırf bu sekiz şiirden mi ibarettir? Bu hususu düşünürken, *Gölgeler*'de *Kıtalar* bölümünde yer alan ve *Resmim İçin* başlığını taşıyan iki kıtası dikkatimizi çekiyor: "Toprakta gezen gölgeme toprak çekilince" ve "Bir canlı izin varsa şu toprakta silinmez" mıs-

ralarıyla başlayan iki kıtası... İşte Akif'in o iki kıtası da Mütareke Dönemi'nde kaleme alınmış parçalardır. (*Utarid*, 13 Kanunisani 1335/1919, nr. 2, s. 21) Fakat altlarında herhangi bir tarih kaydı da bulunmadığı için, bu iki şiir fazlaca dikkati çekmemiştir. Böylece Akif'in Mütareke Dönemi şiirlerinin sayısı ona yükselmiş olur. Tabii bunlara, Hasan Basri Çantay'ın *Ses* gazetesi için yazdığı spot dörtlüğü de eklemek lâzım gelir.

Ancak Akif'in Mütareke Dönemi şiirlerinin bunlardan ibaret olmadığını da düşünmek gerekir. Çünkü onlardan bazılarının, şurda burda dağınık kalmış olmaları mümkündür. Meselâ bu tarzda, güzel bir parçası daha bulunuyor elimizin altında. 1918'de Abdülhak Hamid ve Ziya Gökalp'le bir arada bulunduğu bir sırada, genç Kemani Sadi Işılay'a takdim ettiği dörtlüğü gibi:

Bütün eşya Hüdâ'yı zikreden bir sırr–ı hikmettir
Kemanın bî-gümân Allahu ekberden ibarettir.
Hulûsumla seni tes'îd edersem çok mudur Sadi
Tecelli eyleyen Kudret elinde başka halettir.

İşte bu şiiri de ilâve edecek olursak, Akif'in o karanlık, boğucu Mütareke şartlarında yazdığı şiirlerin sayısı kendiliğinden on ikiye yükselir. Bu da fena bir rakam sayılmaz. Fakat Akif'in bu dönemini *Asım*'ın yazımı ile doldurduğunu ayrıca hatırlatalım.

Buna karşılık Akif'in Millî Mücadele Dönemi'nde yazdığı şiirlerin sayısı, Mütareke yıllarına göre biraz daha az gözüküyor. Tabii ki *Gölgeler*'deki parçaları kastediyoruz bu sayı ile... Bunlardan ilki Ankara'da, Tacettin Dergâhı'nda yazdığı *Süleyman Nazif*'e adlı önemli şiirdir (15 Nisan 1921). Ardından da on beş-yirmi gün sonra kaleme aldığı meşhur *Bülbül*'ü gelir (7 Mayıs 1921). Tabii bunlara bir yıl sonra yazdığı (8 Nisan 1921), fakat havası itibariyle bambaşka bir şiir olan *Leylâ*'yı da eklemek gerekir. Bu arada *Leylâ*'nın öyle bir özelliği vardır ki o hep gözden kaçırılmaktadır. Yani *Leylâ*'nın bir yönüyle 1918 yılı şiirlerine, bir yönüyle de 1925 başlarında yazdığı *Gece*, *Hicran* ve *Secde*'ye bakan bir yanı bulunur. Daha ziyade de bu ikinci gruptakileri haber veren yanı ağır basmaktadır *Leylâ*'nın.

Akif'in bu döneme denk düşen şiirleri, kuşkusuz bunlardan ibarettir denilemez. Kronolojik sırayı esas alarak bölüme yerleştirdiğimiz *Nasıl Dört İngiliz* başlıklı kıtası, 1920-1921'e denk düşen iki ayrı beyiti, Mecliste İkinci Grup liderlerinden Ali Şükrü Bey'in çıkardığı *Tan* gazetesi için yazdığı *Ağaran Tan Yeridir* kıtası (20 Ocak 1922) bu arada zikredilebilir. Akif'i en iyi yansıtan şiirlerden biri olan kıtada *Şark/Doğu* ve istikbale dönük ümitleri yansıtmak üzere kullandığı "*ağaran tan yeri*" imgesi bilhassa dikkat çekicidir:

Garbın üç yüz sene var gündüze dönmüş gecesi
Sen de ey Şark uyuyorsun o zamandan beridir.
Kararan başka sular, şimdi senin nevbet uyan!..
Doğuyor beklediğin gün: Ağaran tan yeridir.

Sonra bunlara, Balıkesir'in Yunanlılar tarafından işgalinin ikinci yılı dolayısıyla kaleme aldığı (Büyük Taarruz'dan iki ay evvel), *Karesi* başlıklı şiiri de (30 Haziran 1922) eklemek gerekir:

O yeşil toprağın ey yüzler ağartan Karesi
Şimdi binlerce şehidin kanayan makberesi.

Sana hasret kalan evlâdın için dünyada
Varsa kahr olmadan ârâm edecek yer neresi?
Hani gök kubbenin altında görülmüş mü eşin?
Dağların bağ, hele vadilerin altın deresi!

Ey benim her taşı bir mabed–i iman yurdum,
Seni er-geç bana mutlak verecektir Mâbud'um.

Gene aynı sıralarda Akif'in, Samih Rifat'la birlikte kaleme aldığı bir mezar taşı kitabesi, İkbal'den çevirdiği bir dörtlüğü ve Şerif İçli tarafından bestelenmiş tasavvufî bir parçası daha bulunmaktadır. Bir de gene bu sıralarda, daha açık bir ifade ile Ankara'dan İstanbul'a naklettiği yalnızlık zamanlarında Hafız Asım'a okuduğu, Abdülhak Hamid'in *Kürsi-i İstiğrak*'ından ve Ali Ekrem'in *Feryad*'ından yola çıkarak yazdığı, fakat metin olarak elimizde bulunmayan iki şiiri daha bulunmaktadır. İşte bütün bu şiirleri Akif'in Millî Mücadele Dönemi'nde yazdığı düşünülürse, ilgili döneme denk düşen şiirlerin sayısı artar da artar. Hele bir de bunlara *Ordunun Duası* ile *İstiklâl Marşı* gibi parçaları eklenecek olursa!..

Dolayısıyla Akif'in Mütareke Dönemi'nde yani Millî Mücadele'ye destek vermek üzere Ankara'ya geçmeden evvel yazdığı on üç şiire, Millî Mücadele sırasında yazdığı bir o kadar şiir de eklenecek olursa, *Gölgeler*'e dahil edilebilecek parçaların sayısı artar da artar.

Akif'in Mısır'a Yerleşmeden Önceki Şiirleri

Kuşkusuz Millî Mücadele Dönemi'ne bir sınır çizmek de gerekir. Bu sınır kimilerine göre Birinci Meclisin kapatılması, kimilerine göre İstanbul'un İngilizler tarafından tahliyesi ve Ankara tarafından teslim alınması, kimilerine göre de

Lozan'ın imzalanması veya hemen ardından Cumhuriyet'in ilânı gibi tarihler olabilmektedir. Fakat biz Akif'in Birinci Meclisin kapatılmasının ardından İstanbul'a döndüğünü biliyoruz. Tabii aynı şekilde Eşref Edip ve *Sebilürreşat*'la birlikte... Akif işsiz güçsüz, emekli maaşı da bulunmayan birisidir. Onun bu dönemine *İstiklâl Marşı* bölümü vesilesiyle genişliğine temas ettiğimiz için tekrar üzerinde durmayacağız. Fakat Akif için sıkıntılı, buhranlı bir dönemin başladığını da unutmayarak.

Akif'e göre kazanılmış bir zaferin ardından, daha büyük ve aydınlık günler beklenirken aksi olmuş, şartlar büsbütün değişmiş, dışa karşı verilen mücadele birden istikamet değiştirerek içe dönük bir nitelik kazanmıştır. Takipler, tutuklamalar, suikastlarla devam eden daha farklı ve yeni bir dönem.

İşte bu döneminde Akif'i, *Hakkın Sesleri* döneminde olduğu gibi yeni bir "şok"a girmiş gibi görüyoruz. *Hakkın Sesleri* döneminde olduğu gibi etrafı büsbütün boşalmış, kadim dostları çevresinden çekilip gitmişlerdir. Akif sanki çölde bir Mecnûn gibidir bu döneminde. Kimseleri görmek istemediği gibi, kimselere de görünmek istemeyen, şartlardan dehşete düşmüş birisi olarak tekrar tabiatın aguşuna sığınmış bir Akif vardır karşımızda. Sürekli ölümü düşünen, İstanbul'un tarihî mezarlıklarında uzun vakitler geçiren, ruhundaki asıl, derin şiire dönüş hazırlığı içinde yepyeni bir Akif'tir bu.

Barındırmaz mısın koynunda, ey toprak derim, yer pek
Döner imdâdı gökten beklerim, heyhât gök yüksek
Bunaldım kendi kendimden, zaman ıssız mekân ıssız
Ne vahşetlerde bir yoldaş, ne zulmetlerde tek yıldız!
Cihet yok: Sermedî bir seddi var karşında yeldânın
Düşer hüsrâna, kalkar ye'se çarpar serseri alnın.
Ocaksız vâhalar, çöller, sağır vâdiler, enginler
Aran: Beynin döner boşlukta, haykır: Ses veren cinler!
.....
İlâhî yok mu âfâkında bir ferdâya benzer nûr?

İşte Akif şiirinin, Millî Mücadele Dönemi'nin ardından gelen ve belki Millî Mücadele'nin encâmı sayılabilecek şartlarda doğan yeni ve farklı bir dönemi daha bulunmaktadır. Bu şiirlerden bir haylisi Mısır'a gidip geldiği sıralarda (meselâ Hilvan'da) yazılmış olsalar bile, onlar gene de Mısır şartlarının doğurduğu şiirler olarak düşünülmemelidir. Çünkü onlar hem *Leylâ* ile başlayan yeni şiir döneminin devamı niteliğini haizdirler, hem de çoğu gene *Sebilürreşat*'ta yayın imkânı bulmuş şiirlerdir. Ayrıca şairin Mısır'a yerleşme kararı

öncesinde doğduğu ve yazıldığı için, onları Mısır Dönemi ile değil de, Türkiye şartları ile ilgili eserler olarak değerlendirmek daha uygun düşmektedir.

Bu bakımdan Akif'in kışları geçirmek üzere Mısır'a gittiği bir sırada yazdığı *Firavun ile Yüzyüze* (29 Aralık 1923), *Şehitler Abidesi İçin* (27 Aralık 1924), *Vahdet* (22 Ocak 1925), *Gece* (5 Ocak 1925), *Hicran* (10 Ocak 1925), *Secde* (15 Ocak 1925), *Hüsam Efendi Hoca* (4 Şubat 1925) ve altında tarih kaydı bulunmayan *Mevlidin Nebi* şiiri kendi aralarında ayrı bir grup teşkil ederler.

Gölgeler'de, bu gruptaki şiirlerin hemen ardından gelen *Kıtalar* bölümündeki *Resmim İçin* adlı iki kıtanın ise, Mütareke Dönemi'nde kaleme alındığına daha önce işaret etmiştik.

İşte Mütareke Dönemi'nden başlayarak, bütün bu şiirleri biz iki ana grupta toplamayı, *Gölgeler*'i de birbirinin devamı iki ayrı kitap olarak düzenlemeyi uygun bulduk. Buradaki kastımız, Akif'in şiir tarihini daha vuzuhlu hale getirmekten başka bir şey değildir. Fakat yaptığımız çalışma sırf bununla da sınırlı kalmadı tabii ki. Her iki *Gölgeler* bölümüne, *Safahat* dışında kalmış şiirlerden uygun olanları, kronolojik sıraya da dikkat ederek dahil etmeyi denedik. Bu ilâve şiirleri geniş dipnotlarla da besleyerek, yazıldığı şartlarla bağlantılarını kurmaya özel bir gayret sarf ettik. Gene bu arada *İstiklâl Marşı* bölümünde kendilerine yer verdiğimiz, belki bir tekrar niteliği taşısa bile *İstiklâl Marşı* ile *Ordunun Duası*'nı da aynı bölüme koymayı uygun bulduk.

Dolayısıyla *Gölgeler* 1'de asıl kitapta mevcut olan 21 şiire 15 parça daha eklenince, sayı böylece otuz beş-otuz altıya kadar yükselmiş oldu.

Gölgeler!.. Fakat Neden Gölgeler?

Buraya kadar yaptığımız izahlarda, ilgili esere *Gölgeler* adının verilmesine dair herhangi bir açıklama yapmadığımız dikkatinizi çekmiş olmalıdır. Hakikaten bu tür bir adlandırma nereden ileri geliyor? Ya da bunun altında yatan sebep ne olabilir? İşte bu açıdan eserdeki şiirleri gözden geçirirken "gölge", "gölgeler" gibi kavramlar bizi karşılamakta gecikmiyor. Nitekim şairin Mütareke Dönemi'ne ait iki kıtasında, "gölge" kavramının birer defa geçtiği görülüyor. Fakat şu açıktır ki ilgili kavramın, Akif'in dönem şiiri üzerinde fazla bir etkisi söz konusu değildir.

Demek istiyoruz ki Akif'in Mütareke ve Millî Mücadele Dönemi şiirleri daha ziyade insanı ve toplumu uyarmaya dayalı, birlik ve bütünlüğe davet eden parçalardır. Bu şiirlerde savaş sonu şartların olumsuz havası genişliğine tasvir edilse bile, bu olumsuzluğun aşılabileceği, aşılması gerektiği yolunda-

ki telkinlerden geri durulmamakta, dolayısıyla işgal karşıtı bir mücadelenin lüzumu hatırlatılıp durmaktadır. Yani "gölge" kavramı, Akif'in dönem şiirleri için, ortak bir payda teşkil etmek kabiliyetinden uzaktır. Daha ileri giderek denilebilir ki, Akif eserini Millî Mücadele yıllarında veya *Asım*'ın çıktığı 1924 senesinde yayımlasa idi, ona böyle bir ismi uygun görmeyebilirdi. Daha ziyade de insanı dirilten, uyaran, başarıyı tebcil eden bir adla onu takdim etmek isteyebilirdi.

Böyle olduğu halde de Akif'in eserine, niçin bu adı verdiği doğrusu düşünülmeye değerdir. İşte eserin *Gölgeler* gibi bir adlandırmaya muhatap olmasını, biz şairin daha ziyade Mısır yılları ile, özellikle de 1930 civarı psikolojisi ile izahtan yanayız. Yani bu kavramı, *Gölgeler*'i oluşturan şiirlerin toplamından çıkan bir sonuç olarak değil, bilâkis şairin 1930'lar civarında ve daha ziyade de yaşlılık, yalnızlık ve çaresizlik zamanlarının doğurduğu bir sonuç olarak değerlendiriyoruz. Nitekim Akif 10 Kasım 1931 tarihli bir kıtasında, kendi sesini ve sözlerini "hâib"/ ümitsiz, bezgin ve meyus olarak vasıflandırıyordı.

Dolayısıyla Akif bu son yıllarında, derinden derine duyduğu bir ölüm arzusu içinde görülüyor. Belki de ölmeden evvel ölmek, ölüme hazır hale gelmek gibi bir duygudur bu. İşte bu duygu, *Gölgeler* yayımlandığı sıralarda, Akif'teki en hakim psikolojidir. Belki o sıralarda, belki biraz daha sonra yazdığı şiirlerde de "gölge" temasının, giderek artış kaydettiğine şahit oluyoruz:

Şu serilmiş gölgeme imrenmedeyim
Ne saadet, hani ondan bile mahrumum ben.
Daha bir müddet eminim ki hayatın yükünü
Dizlerim titreyerek çekmeye mahkûmum ben.

Çöz de artık yükümün kördüğüm olmuş bağını
Bana çok görme İlâhî bir avuç vatan toprağını.

Özet olarak söylemek gerekirse "gölge" mazmunu, Akif'in Mütareke ve Millî Mücadele Dönemi şiirinden ziyade, Mısır Dönemi'ne ait bir psikolojiyi yansıtmaktadır.

Söylediklerimizi doğrulamak bakımından, *Gölgeler*'deki şiirlerin yazılış tarih ve muhtevalarına bakmayı deneyelim.

Meselâ 19 Eylül 1918 tarihli Şark şiiri, Birinci Büyük Savaşın bittiği ve evrensel çaptaki mağlûbiyetin kesinleştiği bir sırada yazılmıştır. Derinden derine akan evrensel bir ağıt gibi hissedilen *Umar mıydın?* (24 Ekim

1918), Rusyalı Müslüman Türklerden Ataullah Bahaeddin'in *Bayramda Niçin Ağladım?* yazısı üzerine ve savaşı yürüten Osmanlı hükümetinin istifasının hemen ardından (Talat Paşa kabinesinin istifası); *Hâlâ mı Boğuşmak?* (Aralık 1918) İstanbul'un İngilizler tarafından resmen işgali, Meclis-i Mebusan'ın feshi ve Süleyman Nazif'in *Kara Bir Gün* (23 Kasım 1918) makalesinin hemen ardından yazılmış şiirlerdir. Kitabın ilk şiiri *Hüsran* ise (16 Ekim 1919), Üçüncü *Sultanahmet Mitingi* (10 Ekim 1919) sıralarında... Fakat mesela *Yeis Yok* (30 Ekim 1919) ve *Azimden Sonra Tevekkül* (13 Kasım 1919) gibi şiirlerin havası biraz daha değişiktir ki, onlar da gene Sultanahmet Mitingleri'nin ya da *Saltanat Şuraları*'nın ardından gelirler.

Millî Mücadele Dönemi'ne ait ilk şiiri olan Süleyman Nazif'e yaklaşımı ise daha ilginçtir. O sırada Süleyman Nazif Malta'da sürgündedir. Orada yazdığı bir şiir her nasılsa Türkiye'ye ulaşmış, *Hâkimiyet-i Milliye*'de yayımlanmış, Akif de o şiiri oradan görerek okumuştur. Nazif'in esaret altındaki sabrını ve direncini ifade eden mısraları Akif'e ziyadesiyle dokunmuştur:

> Ruhum benim oldukça bu imanla beraber
> Üç yüz sene, dört yüz sene, beş yüz sene bekler.

İşte Akif okuduğu şiirden hareketle, Malta'da sürgünde bulunan Süleyman Nazif'e ve dolayısıyla diğer sürgünlere ve Millî Mücadele kamuoyuna toplu-ca hitap etmeyi dener:

> Ey tek kara gün dostu, bu hicran–zede yurdun!
> Sen milletin âlâmını dünyaya duyurdun,
> En korkulu günlerde o müthiş kaleminle...
> Takdis ederiz nâmını... Lâkin beni dinle:
> Azmin, emelin heykel-i zî-rûhu iken dün
> Bilmem ki bugün, ye'se nasıl oldu da düştün?

Türkiye'deki genel Akif algılaması şairin manzum hikâyeciliği, *Çanakkale* ve *İstiklâl Marşı* gibi şiirleri, ya da Mısır Dönemi dolayısıyla uğradığı mağduriyetler etrafında dönüp dolaştığı için, *Gölgeler*'in Mütareke Dönemi'ne bakan tarafı hep ihmal edilmiştir. Hatta Akif'in *Asım*'ı bile bu açıdan değerlendirilmemiş, eser doğduğu şartlardan soyutlanarak, Efgani ile Abduh arasındaki metodik bir tartışmaya kilitlenip kalmıştır. Daha ötede Süleyman Nazif ile Cenap Şahabettin'in, eserin edebî değeri üzerindeki vurguları da yeteri derecede dikkate alınmamıştır. Dahası Akif'in *Hakkın Sesleri*'nde ortaya koydu-

ğu şiirin *Gölgeler*'deki devam haline, aradaki bağlantılara hemen hemen hiç dikkat çekilmemiştir.

Nitekim Akif'in Mütareke ve Millî Mücadele Dönemi'nde yazdığı şiirleri, *Hakkın Sesleri*'nde ortaya koyduğu sanatın devamı mahiyetindedirler. İnsanın, toplumun ve daha genel anlamda da İslâm'ın ve İslâm diyarlarının içine düştüğü binbir açmaz karşısında, dilhûn olmuş bir ruhun ağıtları akar bu şiirlerde. Mensubu olduğu millet ve din adına her türlü acıyı sinesine çekmiş bir vicdanın duyduğu ızdırap, insanın rikkatine dokunur dolayısıyla. İnsanı uyarmak, birliğe ve bütünlüğe çağırmak; ayrıca da sanki bir şeyler yapılıverse, kurtuluşun tekrar müyesser olacağı biçiminde kuvvetli tebşirâtlar bu şiirin hemen her mısraından boşanır durur.

İşte bu şiirlerde Akif'in üzeri örtülmüş iki yanı ile karşılaşılmaktadır: Bunlardan birincisi, işgal şartlarında toplumu uyarmaya, birlik ve bütünlüğe, toplu davranışlara davet eden yanıdır. Dolayısıyla sadece İstanbul'un değil, bütün İslâm dünyasının sömürge durumuna düşüşünü vurguladığı *Umar mıydın?* şiirinde, bakın nasıl söylüyor:

Görünmez aşina bir çehre olsun rehgüzarında
Ne gurbettir çöken İslâm'a İslâm'ın diyarında
Umar mıydın ki...

Yukarıdaki "umar mıydın?" sorusunu şiir boyunca tekrar ede ede, korku şokları geçiren toplumsal katmanları uyarmak için elinden geleni yapmaya çalışır. Şiirin sonlarına doğru da, asıl söyleyeceğini söyler:

Samimi yaşlarından coştu ruhum, hercümerc oldu
Fakat mâtem halâs etmez cehennemler saran yurdu
Cemaat intibah ister, uyanmaz gizli yaşlarla
Çalışmak... Başka yol yok, hem nasıl? Canlarla, başlarla
Alınlar terlesin, derhal iner mev'ûd olan rahmet
Nasıl hâsir kalır "Tevfiki hakettim" diyen millet
İlâhî... Bir müeyyed, bir kerim el yok mu, tutsun da
Çıkarsın Şark'ı zulmetten, götürsün fecr-i maksûda

Gene mesela 1918'de yazdığı *Alınlar Terlemeli*'de, halka veya aydınlara hitap ederken, "Zimam'ın hangi ellerdeyse artık onlarınsın sen!.." demeye kadar vardırır işi. Yani sana bir yular bağlamışlar. Onu kim bağlamış veya kim çekiyorsa, sen artık onlara aitsin. Bu tür mısraların, halkı İngiliz işgaline karşı

isyana davet eden yanları o kadar açıktır. Açıktır ki, şiirin sonlarına doğru yapılan "hürriyet" vurguları, bunu büsbütün açığa çıkarır:

Desen bir kerre "insan"ım... Kanan kim, hem niçin kansın
Hayır... hürriyet'in, hakk'ın masun kaldıkça insansın...
Bu hürriyet, bu hak bizden bugün aheng-i sây ister,
Nedir üç dört alın... Bir yurdun alnından boşansın ter.

Akif Okumaları / Akif'in Tesir ve Tefsirleri
Necip Fazıl, Hilmi Ziya, Nazım Hikmet, Nurettin Topçu

İşte *Gölgeler* olsun, kitap olarak çıkmadan önce yayımlanmış bu tür şiirler olsun; dönemin aydınları, gençleri ve türlü okuyucu grupları üzerinde öyle derin tesirler meydana getirdi ki tahmin olunamaz. Mesela bu sıralarda askeri öğrenci olan Necip Fazıl'ı ve Nazım Hikmet'i düşünün!.. Hocaları da yüksek bir Akif hayranlığı ile temayüz eden İbrahim Aşki Efendi'dir. Nitekim onun, Akif hakkında çok nezih, içten ifadelerle dolu birkaç yazısını hatırlıyorum. Böyle bir adam, özellikle de Mütareke ve işgal yıllarında öğrencilerine Akif'i okutmadan durabilir mi? Dolayısıyla Akif şiirinin ciddi bir okuyucusu olan, fakat zamanla üzeri de küllenen Necip Fazıl'ın, *Sakarya Türküsü*'ndeki mısraını hatırlayın: "Öz yurdunda garipsin, öz vatanında parya!.."

İşte tek partili yıllarda kendini ve insanı böyle algılayan Necip Fazıl'ın, ilgili motifi ta Mütareke yıllarından Akif'in *Gölgeler*'inden taşıyıp getirdiğini hatırlaması elbette gerekmez. Nitekim Akif'in *Alınlar Terlemeli*'sinde aynı mısranın, "Bugün bir serseri, bir derbedersin kendi yurdunda"; ya da *Bülbül*'de "Bugün hânümansız bir serseriyim yurdumda" biçimindeki kullanışları size manalı gelmiyor mu? Aynı motifin *Hakkın Sesleri*'nde de (1913) sayısız kere tekrar edildiğini bilmiyor muyuz?

Burada Türkçenin özgün şairlerinden Necip Fazıl'ı bilhassa seçtiğimi ifade edeyim. Çünkü Necip Fazıl şiirinin, kendi dışındaki tesirlerden genelde azade geliştiği bilinir. Fakat buna rağmen de bu bilinç dışı tesir dalgalarının, "Ayağa kalk Sakarya" çağrılarına kadar varıp dayandığını ihmal edebilir miyiz? İşte mesela *Atiyi Karanlık Görerek*'ten parlak bir örnek:

Âlemde ziya kalmasa, halk etmelisin halk
Ey elleri böğründe yatan şaşkın adam kalk!..

Bunları söylerken maksadım, kuşkusuz Necip Fazıl gibi büyük bir şairi Akif'e indirgemek değil, bilâkis bir zamanlar Akif'i nasıl bir dikkatle okuduğuna dair bir işarettir. Bunun dışında Akif'in, aynen Necip Fazıl'da olduğu gibi, nice Türk şair ve düşünürü tarafından dikkatle okunduğuna bir vurgudur. En başta da Yahya Kemal, Arif Nihat Asya ve Nazım Hikmet tarafından. Akif okumasının Yahya Kemal üzerindeki bir yansımasına ise, *Fatih Camii* şiiri ile *Süleymaniye'de Bayram Sabahı* vesilesi ile işaret etmiştik.

Bu arada Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa* ve *Küçük Ağa Ankara*'da romanlarının üzerine oturtulduğu ikilemin, doğrudan doğruya *Safahat* ve özellikle de *Gölgeler*'den kuvvet aldığı düşünülmelidir. Ayrıca *Küçük Ağa*'daki "Salih" tipi, Akif'in uyarmaya çalıştığı Mütareke Dönemi yılgınlarından biri değil midir?

Bilhassa da 1924 yıllarında çıkan *Anadolu* dergisinde, *destan* türüne yönelik ilginin hareket noktası, adı konmasa bile gene Akif olmamalı mıdır? Bilhassa da Cenap Şehabettin'in *Asım* vesilesiyle geliştirdiği yeni eleştiri; bu kanaatimize daha bir kuvvet veriyor. Bu görüşten hareketle de Hilmi Ziya, *Anadolu* dergisinde *destan* türünün önemi üzerine sayısız makaleler yazmış, Türk şairlerini bu yönde eserler vermeye teşvik edip durmuştur. İşte Akif'i takip ederek gerek Millî Mücadele, gerek daha sonraki yıllarda edebiyatımızda, romanlık mevzuları şiirle, *destan* havası içinde yazmanın modası böyle başlamıştır. Şiire destansı bir hava vererek, Millî Mücadele'yi de destanlaştırarak anlatmak biçimindeki yazmaları, başka türlü izah imkânı var mıdır? İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı sırada aynı usul bu sefer Fazıl Hüsnü ile Arif Nihat'ta, Orhan Şaik'te, hatta Necip Fazıl'da (epiğe yönelmek bakımından) bu sebeple nüksetmiş değil midir? Fakat bu tür destan denemelerini ne Ziya Gökalp'in, ne de Orhan Seyfi'nin masalsı destanları ile (*Peri Kızı ile Çoban* hikâyesi gibi) karıştırmamak da icap eder.

Ancak bu tesirlerin daha ilginç olanına ise Nazım Hikmet'te tesadüf etmekteyiz. Bu şiirlerin yazıldığı, yayımlandığı ve eleştirilerinin yapıldığı sıralarda, aynen Necip Fazıl gibi Deniz Askeri Lisesinde öğrenci olan Nazım Hikmet'in de Akif'i ciddi olarak okuduğu, hissettiği şüphesizdir. Nitekim Nazım Hikmet'te *Kuva-yı Milliye Destanı*'nı yazmak, özellikle de onu destan tarzında yazmak ve anlatmak fikri gene bu yıllara doğru uzanır gider. Ayrıca aynı eserinde Nazım'ın, Akif'i "*Büyük şair, inanmış adam*" olarak yüceltmeleri gözden kaçırılabilir mi? Fakat Nazım'daki bu Akif takdirkârlığını anlamayan, dahası kıskanan ve üzerini örtmek isteyen bazı işgüzarların, *Kuva-yı Milliye Destanı*'nda geçen Akif yüceltmelerini değiştirerek, "Büyük Şair"i "büyük adam"a çevirdikleri de hatırlanmalıdır. Amaç da o takdir ifadeleri ile Akif'in bağlantısı-

nı koparmak, bunun üzerini örtmek değil de nedir? Ne var ki eserin son baskılarında, bu tür tahriflerden vazgeçildiği, eserin aslına rücu edildiği görülüyor. Sonra Nurettin Topçu'daki aşklı duyuş ve algılamalar, dahası öyle bir üslûp da bizi ister istemez Akif'e ulaştırmaktan geri kalmıyor. Nurettin Topçu'nun Divan edebiyatına dair düşünceleri de gene Akif'in devamı mahiyetindedirler. Akif ile Nurettin Topçu arasındaki mutavassıt kişinin, Hüseyin Avni Ulaş olduğu unutulabilir mi?

Akif'te Şark/Doğu Algılaması ve Doğurduğu Bazı Sonuçlar

Akif'in edebiyat ve düşünce hayatımızdaki tesirlerine işaret ederken, onun üzeri örtülmüş iki yanı ile karşılaşılmaktadır. Bunlardan birincisi, "Akif'in işgal şartlarında insanı ve toplumu uyarmaya, birlik ve beraberliğe, toplu davranmaya davet eden yanıdır" demiştik. Akif'in bu yanı o kadar önemlidir ki, Mütareke Dönemi marksistleri bile onu ancak geriden takip edebilir. Çünkü *Sovyet İhtilâli*'nin tesirleri daha İstanbul'a kadar uzanmadığı gibi, yurdu terk etmiş İttihatçı kadrolarla Sovyet önderlerinin İngiltere karşıtı, antiemperyalist tutum birliği de henüz kuvveden fiile çıkmış değildir. Nitekim Nazım Hikmet, Şevket Süreyya, Mustafa Suphi, Vedat Nedim Tör gibi isimlerin, Rusya'daki marksist cazibeye kapılarak, Moskova'ya gitmeleri için müsait şartlar henüz daha oluşmamıştır. Dolayısıyla işgal karşıtı uyanış hareketleri henüz organize olmamış, ortalıkta da Mehmet Akif'le Süleyman Nazif dışında uyarıcı sesler pek fazla duyulmamaktadır.

Fakat bu nokta, hadisenin gene de bir yanı!.. Çünkü Akif'in toplumu uyarmaya ve örgütlü davranmaya çağıran tarafının yanı başında, bir başka özelliği daha bulunmaktadır. O da yaptığı çağrıların, mesafelere sığmayan bir genişliğe ve derinliğe sahip oluşudur. Yani Akif'in "zimâmdarlara" yani işgalci güçlere karşı uyarıları, sırf İstanbul halkı ve Anadolu ile sınırlı gözükmemektedir. Çünkü o mücadele için yaptığı çağrılara bir sınır çizmiyor, mesafeleri alabildiğince geniş tutuyor. Nitekim Akif'in bu hususdaki yaklaşımı, genel bir *Şark kavramı* ile izah edilebilir. Bu kavram imparatorluk topraklarının ve makarr-ı hilâfet olan İstanbul'un işgalinin ardından, Akif tarafından o kadar sık tekrar edilir hale geldi ki şaşırıp kalıyoruz. Aynı kavram, Mütareke Dönemi'ni takip eden Millî Mücadele şiirlerinde olsun, Mısır Dönemi şiirlerinde olsun (Şerif Muhittin'le ilgili şiiri ve *Sanatkar*'da olduğu gibi) aynı sıklıkla ve vurgularla tekrar edilip durmaktadır.

Meselâ Akif'in Mütareke Dönemi'nde kaleme aldığı ilk şiirinin Şark (19 Eylül 1918) adını taşıması bu bakımdan manidardır. Savaş mağlûbiyetle bitmiş, işgal gerçekleşmiş ve Akif'te de kök duygular (*Hakkın Sesleri*'ne ait giriş metnine bakılabilir) yeniden nüksetmeye başlamıştır. İşte bu sıralarda Akif

bütün, geniş bir "Şark Âlemi" tablosu veya algılaması üretmeye çalışıyor. Onun çizdiği Şark tablosu, meşhur bir Anadolu türküsünü hatırlatır gibidir:

Aslı gurbet harap etmiş köyümü
Bülbül gitmiş baykuş konmuş gel hele,
Ben ağayım, ben paşayım diyenler
Kapıları kilitlemiş gel hele!
....
Yanarım da ben bu derde yanarım
Bizim eli bulanacak ararım.

Nitekim Akif'in duyduğu da buna benzer bir harabiyet manzarasıdır: Harap iller, yerlere yatmış hanümanlar... Yıkılmış köprüler, yolcusuz hanlar, buruşmuş çehreler, bükülmüş beller, kaynamaz kanlar. Ekinsiz tarlalar, küflü harmanlar. Sonra başsız ümmetler (bu kavrama dikkat lütfen). Daha acısı da emek mahrumu günler, fikr-i ferdâ bilmez akşamlar vs.

Bu manzaralar karşısında Akif'in duyduğu acıyı varın siz hesab edin!.. "Duyan yok, ses veren yok, bin perişan yurda baş vurdum" diyen şair, sonunda sözü nereye getiriyor?

Ne yapsın nâ–ümid olsun mu Şark'ın intibahından
Perişan ruhumuz hâib dönerken bârgâhından?
Bu haybetten usandık biz, bu hüsran artık elversin!
İlâhi! Nerde bir nefhan ki donmuş hisler ürpersin,
Serilmiş sineler kabusu artık silkip üstünden,
Hayat elbette hakkımdır desin, dünya "değil" derken...

Gene aynı şekilde müthiş bir şiir olan *Umar mıydın*'da, Mütareke ve işgal acıları arasında, Şark'ı zulmetten çıkarıp fecr-i maksuda ulaştıracak çareler, temenniler peşinde gözüküyor şair. Bu arada *Bülbül*'de olduğu gibi, yani Millî Mücadele yıllarında da Şark'a karşı sorumluluk duygusu aynen devam etmektedir:

Ne hüsrandır ki Şark'ın ben vefasız, kansız evlâdı,
Serâpâ Garb'a çiğnettim de çıktım hâk-i ecdadı.
Hayalimden geçerken şimdi, fikrim hercü merc oldu,
Selâhaddin-i Eyyûbi'lerin, Fatih'lerin yurdu.

Sonra bu Şark vurguları *Leylâ*'da (Nisan 1922) daha da artıyor:

Orada Şark'ı istilâ etmiş, bitmez tükenmez gecelerden (Kandillerin katran döktüğü gecelerden) söz ediyor şair. Sonra bir an geliyor onun perişanlığını, sevdadan sevdaya sürüklenmiş, şeydâ bir aşığın durumuna benzetiyor. Buradan ani ve şiddetli bir sıçrama ile de, İslam dünyasını muradına erememiş "nâkâm bir Mecnun" gibi algılamaya başlıyor. İşte o Mecnun gönüllerin tek tesellisi, bütün dünyada tek bir Leylâ'sı vardır. O da İslâm'ın âtisinden, geleceğinden başka bir şey değildir. *Leylâ*'da son derece şiddetli ve özgün imgeli sıçramalar gerçekleştiren Akif, asıl bundan sonra daha lirik bir coşu veriyor:

Gel ey Leylâ, gel ey candan yakın cânân uzaklaşma
Senin derdinle canlardan geçen Mecnun'la uğraşma!
Düşün: Biçarenin en kahraman, en gürbüz evlâdı
Kimin uğrunda kurbandır ki, doğrandıkça doğrandı?
Şu yüz binlerce sönmüş yurda yangınlar veren kimdi?
Şu milyonlarca öksüz, dul kimin koynundadır şimdi?
Kimin koynundadır serden geçip berdâr olan canlar
Kimin uğrundadır Leylâ o makteller, o zindanlar?
Helâl olsun o kurbanlar, o kanlar, tek sen ey Leylâ
Görün bir kerecik, ye's etmeden Mecnûn'u istilâ...

Kuşkusuz Akif'in sık sık kullandığı *Şark* kavramının, İslâm veya İslâm dünyası ile yakın bir alakası vardır. Nitekim birkaç şiirinde, 350-400 milyonu bulan İslâm âleminden söz etmesi bunun bir işaretidir. Fakat bu şiirlerin geneline bakınca, Akif'teki *Şark* algılamasının sırf İslâm âlemi ile sınırlı olmadığını, bunun sömürge durumuna düşmüş bütün Asya ve Afrika, yerine göre Avrupa (Balkan) ülkelerini kapsadığı sonucuna ulaşmak zor olmuyor. İçinde kuşkusuz esir Müslüman Türk ülkelerinin de yer aldığı, fakat onları da aşan bir genişlik içinde bir *Şark âlemi*!.. İşte bu geniş âlemi ifade ederken Akif, genelde ayrı ayrı ülke isimleri zikretmiyor, fakat onların ortak bir özelliğine vurgu yapmaktan da geri durmuyor: Esaret, istiklâl, bağımsızlık ve hürriyet ihtiyacı gibi!..

Bütün bu izahları şunun için yapıyoruz: Türk düşünce ve sanat hayatında, ileride patlamalara yol açacak *Şark/Doğu* algılamasının başlangıç kaynağını tespit bakımından. Akif'in özellikle de *Gölgeler*'inde, "Şark" kavramının oynadığı tarihi rolü belginleştirmek bakımından. Ayrıca Akif'e mahsus bu *Şark* algılamasının, Yahya Kemal'deki *Lâle Devri* veya *Hafız'ın Kabri* gibi kullanımlarla herhangi bir ilgisi bulunmamaktadır. Kaldı ki Yahya Kemal millî

tekevvünümüzü temellendirirken Şark kavramını daha tahsisi kullanıyor ve onu Osmanlı geçmişimizle sınırlı tutmaya çalışıyor. Fakat Akif ise kendimizi merkez almak kaydıyla daha evrensel, daha küresel sorumlulukların peşinde gözüküyor.

İşte merkezinde Akif'in yer aldığı bu *Şark* algılaması, Mütareke yıllarından itibaren öyle geniş tesirler meydana getirdi ki, Dönemin genç nesilleri, ruhları saran ve kuşatan bu tür duygular arasında yetiştiler. Fakat bazen büyük fikirlerin de battığı, üzerinin örtüldüğü görülebiliyor. Aynen büyük devletler ve imparatorluklarda olduğu gibi. Nitekim Akif'in Şark'a ait hissettiği evrensel acı da öyle oldu ve zamanla da hatırlanmaz hale geldi. Fakat Dünya Ekonomik Buhranı'nın (1929) Türkiye'yi derinden sarstığı bir aşamada, *Şark/Doğu tasavvuru* yeniden gündemimize avdet eder gibi bir hal oldu. Hem de aynen Akif'te olduğu gibi, Batı karşısında kendi kimliğimizi yeniden arama ve bulma sancılarıyla iç içe!..

İşte bu şartlarda *Şark/Doğu algılaması* Türkiye merkezli olarak, bir yandan Şevket Süreyya tarafından 1930'larda *Asyacılık* biçiminde tedavüle sokulurken; öbür yandan da yine kendimizi merkeze alacak şekilde diğer bir *Şark/Doğu* algılaması, Akif'in yurda dönüşü ile yeniden tartışılır hale geldi. Yani Akif'in yurda dönüşü ve vefatı ardında hız kazanan tartışmalar, Türk aydınlarının maruz kaldığı derin kimlik buhranını aşma noktasında büyük bir imkâna dönüştü. Nitekim Necip Fazıl'da başlangıçta *Asyacılık* ve bilâhare Büyük *Doğuculuk*, Nurettin Topçu'da *Yarınki Türkiye* gibi kavramlarla karşılaşmamız, bu tartışmaları takip eden önemli gelişmelerdir. Gene meselâ Peyami Safa'nın *Hangi Batı?* sorusunu veya ayrıştırmasını da benzer şekilde düşünmek mecburiyetindeyiz. Gerçi Peyami Safa'nın Batı'yı kendi içinde, birbirinden farklı iki ayrı algılamaya indirgemesi yeni değil eskidir. Fakat mevcut ayrışmayı bu derecede keskinleştirmesi ve böyle hatırda kalacak spot bir cümleye dönüştürmesi, gene de 1940 başlarından daha gerilere götürülemez.

HÜSRAN*

Ben böyle bakıp durmıyacaktım, dili bağlı,
İslâm'ı uyandırmak için haykıracaktım.
Gür hisli, gür imânlı beyinler coşar ancak,
Ben zaten uzun boylu düşünmekten uzaktım!
Haykır! Kime, lâkin? Hani sahipleri yurdun?
Ellerdi yatanlar, sağa baktım, sola baktım;
Feryadımı artık boğarak, na'şını tuttum.
Bin parça edip şi'rime gömdüm de bıraktım.
Seller gibi vadiyi enînim saracakken,
Hiç çağlamadan, gizli inen yaş gibi aktım.
Yoktur elemimden şu sağır kubbede bir iz;
İnler Safahat'ımdaki hüsran bile sessiz!

İstanbul, Ekim 1919

* *Serveti Fünun*, 16 Teşrinievvel 1335/ 16 Ekim 1919, c. 56, nr. 1931.
Sebilürreşat, 23 Teşrinievvel 1338/ 23 Ekim 1919, c. 18, nr. 445, s. 26.

Gölgeler'e girerken *Hüsran* başlığı uygun görülen şiir, Serveti Fünun'daki yayımında *İthaf Kıtası* adını taşımakta idi. Aynı şiir *İthaf Kıtası* başlığı ile, bir hafta sonra *Sebilürreşat*'ta da yayımlandı. Şiirin *Sebilürreşat*'taki yayımının altına, şöyle bir not düşüldüğü görülmektedir:
"Akif Beyefendi'nin, Şerif Muhiddin Beyefendi'ye hediye ettiği Külliyat-ı Âsârına yazdığı kıtadır ki, *Serveti Fünun*'un son nüshasında intişar etmiştir."

ŞARK*

Musallat, hiç göz açtırmaz da Garb'ın kanlı kâbûsu,
Asırlar var ki, İslâm'ın muattal beyni, bâzûsu,
"Ne gördün, Şark'ı çok gezdin?" diyorlar. Gördüğüm:
Yer yer,
Harab iller; serilmiş hânümanlar; başsız ümmetler;
Yıkılmış köprüler; çökmüş kanallar; yolcusuz yollar;
Buruşmuş çehreler; tersiz alınlar; işlemez kollar;
Bükülmüş beller; incelmiş boyunlar; kaynamaz kanlar;
Düşünmez başlar; aldırmaz yürekler; paslı vicdanlar;
Tegallübler, esaretler; tehakkümler, mezelletler;
Riyalar; türlü iğrenç ibtilâlar; türlü illetler;
Örümcek bağlamış, tütmez ocaklar; yanmış ormanlar;
Ekinsiz tarlalar; ot basmış evler; küflü harmanlar;
Cemaatsiz imamlar; kirli yüzler; secdesiz başlar;
"Gazâ" namıyla dindaş öldüren biçâre dindaşlar;
Ipıssız âşiyanlar; kimsesiz köyler; çökük damlar;
Emek mahrûmu günler; fikr-i ferda bilmez akşamlar....

Geçerken, ağladım geçtim; dururken, ağladım durdum;
Duyan yok, ses veren yok, bin perişan yurda başvurdum.
Mezarlar, ahiretler, yükselen karşında dûrâdûr;
Ne topraktan güler bir yüz, ne göklerden güler bir nûr!
Derinlerden gelir feryadı yüz binlerce âlâmın;
Ufuklar bir kızıl çenber, bükük boynunda İslâm'ın!
Göğüsler hırlayıp durmakta, zincirler daralmakta;
Bunalmış kalmış üç yüz elli milyon cansa gırtlakta!

* *Sebilürreşat*, 19 Eylül 1334/ 19 Eylül 1918, c. 15, nr. 370, s. 101.

Şiirin *Sebilürreşat*'taki yayımı, *Kişi Hissettiği Müddetçe Yaşar* başlığı iledir ve buradaki şeklinden farklıdır. Bu fark dolayısıyla ilgili parçayı ayrı bir eser olarak telakki ettik. Bkz. Bundan sonra gelen şiir.

İlâhi! Gördüğüm âlem mi insaniyettin mehdi?
Bütün umrânı târihin bu çöllerden mi yükseldi?
Şu zâirsiz bucaklar mıydı vahdâniyyetin yurdu?
Bu kumlardan mı Allah'ım, nebiler fışkırıp durdu?
Henüz tek berk-i iman çakmadan cevvinde dünyanın,
Bu göklerden mi, yâ Rab, coştu, sağnak sağnak, edyânın?
Serendib'ler şu sahiller mi? Cûdi'ler bu dağlar mı?
Bu iklîmin mi İbrâhîm'e yol gösterdi ecrâmı?
Haremler, Beyt-i Makdis'ler bu topraktan mı yoğruldu?
Bu vadiler mi dem tuttukça bîhûş etti Dâvud'u?
Hirâ'lar, Tûr-u Sinâ'lar, bu âfâkın mı şehkârı?
Bu taşlardan mı, yer yer, taştı Rûhullâh'ın esrarı?

*

Cihanın Garb'ı vahşet–zâr iken, Şark'ında, Karnak'lar,
Herem'ler, Sedd-i Çin'ler, Tâk-ı Kisra'lar, Havernak'lar,
İrem'ler, Sûr-u Bâbil'ler semâ-peymâ değil miydi?
O maziler, İlâhi, bir yıkık rüyâ mıdır şimdi?
Ne yapsın, nâ-ümîd olsun mu Şark'ın intibâhından,
Perişan ruhumuz, hâib dönerken bâr-gâhından?
Bu haybetten usandık biz, bu hüsran artık elversin!
İlâhi! Nerde bir nefhan ki, donmuş hisler ürpersin,
Serilmiş sîneler, kâbûsu artık silkip üstünden,
"Hayat elbette hakkımdır!" desin, dünya "değil" derken?

İstanbul, 19 Eylül 1918

KİŞİ HİSSETTİĞİ NİSBETTE YAŞAR*

Şair Eşref

Asırlardır ki insâniyyetin olmuş da mahkûmu,
Asırlar var ki İslâm'ın hederdir hûnu mazlûmu...
Ne gördün, Şark'ı hep gezdin deyip sor... Gördüğüm her yer
Yıkılmış hânümanlar, devrilip gitmiş hükümetler,
Serâb olmuş kanallar, dümdüz olmuş burc u bârûlar,
Dökülmüş âbrûlar, haps edilmiş zinde bâzûlar
Bükülmüş beller, incelmiş boyunlar, coşmayan kanlar

Düşünmez başlar, aldırmaz yürekler, paslı vicdanlar;
Kasap görmüş koyundan beş beter yılgın cemâatler,
Tezellüller, tazarrular, esâretler, şenâatler...
Örümcek bağlamış tütmez ocaklar yanmış ormanlar
Ekinsiz tarlalar, ot basmış evler, küflü harmanlar,
Cemâatsiz imamlar, kirli yüzler, secdesiz başlar,
Gazâ nâmıyla dindaş öldüren biçâre dindaşlar,
Ipıssız âşiyanlar, kimsesiz köyler, çökük damlar,
Mesâisiz sabahlar, fikr-i ferdâ bilmez akşamlar...

---

* *Sebilürreşat*, 19 Eylül 1334/ 19 Eylül 1918, c. 15, nr. 370, s.101

Mehmet Akif'in *Gölgeler* (1933) adlı eserindeki Şark başlıklı şiirin aslı ve ilk şekli olan bu parça, *Safahat*'ta yer almamaktadır. Şair bilâhare bu şiir üzerinde çalışmalar yapmış ve onu *Gölgeler*'deki son şekline kavuşturmuştur. Fakat her iki şiir okunduğunda görülmektedir ki, *Kişi Hissettiği Müddetçe Yaşar* müstakil bir hüviyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca şiirin doğuşunda, şaire hareket noktası teşkil eden sebep bu parçada mevcut olmakla, bu şiirin Akif'in *Safahat* dışında kalmış eserleri arasında zikredilmesi lüzumlu hale gelmektedir.

Bu meyanda Akif'in *Umar mıydın*, *Ses*, *Alınlar Terlemeli*, *Şark (Kişi Hisettiği Müddetçe Yaşar)* şiirlerinin hemen aynı dönemde kaleme alındığını söyleyelim. Yani Cihan Savaşı'nın acı bir mağlubiyetle sona ermesinin ve büyük bir imparatorluğun tasfiye edilmesinin hemen ardından gelen günlerde... İttihatçılar'ın teker teker yurdu terk ettiği, ülkenin her tarafından işgal edildiği ve Mondros Mütakeresinin (30 Ekim 1918) imzalandığı karanlık ve bezgin zamanlarda... İşte bu şartlar altında, yeni dönemin ruhunu kuran birkaç yazışla karşılaşıyoruz edebiyatımızda: Önce Akif'in *Gölgeler*'in baş kısımlarında yer alacak olan ve kendi döneminde *Sebilürreşat*'ta yayımlanan şiirleri, yazıları... İkincisi Süleyman Nazif'in *Firak-ı Irak* (1918) ve devamı şiir ve nesirleri... Üçüncüsü de, Filistin Cephesi'nden yenice dönmüş genç muharrir Fatih Rıfkı'nın *Ateş ve Güneş* (1918) adlı eserine giren ve girmeyen yazıları... Bu üç yazar ve şair, Mütakere Dönemi edebiyatımızın yüz akı isimleri arasında yer alırlar. Bilâhare bunlara yeni isimler ilâve olunacaktır.

İşte bu şartlarda yani işgal edilmiş İstanbul şartlarında, imparatorluğun yürüttüğü sömürgecilik karşıtı politikaların yargılanmasının da önü açılmış oldu. İttihatçılar üzerinden geliştirilen bu yeni eleştiri önce işgalci güçler ve azınlık çevrelerde, yabancı okullarda ve bilâhare de kısır ve ufuksuz yerli politika zeminlerinde baş gösterdi. Mevcut eleştiri öylesine yoğundu ki, ne kadar İttihatçılar üzerinden konuşursa konuşsun, vardığı nokta Türk milletini, inandığı dinin evrensel değer ve açılımlarından soyundurmak ve onu bir nevi özür dilemeye zorlamaktan başka bir anlam taşımıyordu. Nitekim bu sıralarda Robert Kolej'de verilen bir konferansta cahil bir kız çocuğu konuşturulmuş ve Akif'e yönelik ağır eleştirilerde bulunmuştur. Burada Büyük Savaş Dönemi'nin sırf siyasî önderlerini değil, onların yanı sıra, sanat ve fikir önderlerinin de gözden düşürülmesinin hedeflediği anlaşılıyor. Nitekim Akif bu eleştirilerden çok alınmış ve yukarıdaki şiiri yazmıştır. İlgili şiir *Sebilürreşat*'taki ilk yayının dışında, ikinci kere olarak 1961'de Eşref Edip tarafından yeni baştan yayımlanmıştır. Bkz. *Sebilürreşat*, 9 Aralık 1961, c. 14, nr. 329, s. 50

Geçerken ağladım geçtim, dururken ağladım durdum,
Bütün bunlardı zirâ gezdiğim âlemde meşhûdum.
Mezaristan kesilmiş rehgüzârım hüzn-ü dûrâdûr...
Ne topraktan güler bir yüz, ne göklerden güler bir nûr!
Zeminden yükselir feryadı yüz binlerce âlâmın;
Ufuklar kıpkızıl bir halkadır boynunda İslâm'ın!
Göğüsler hırlayıp durmakta zincirler daralmakta;
Bunalmış kalmış üçyüz elli milyon cansa gırtlakta!

Ne yapsam, neyle kurtarsam şu yatmış inleyen halkı
Deyip, ezberde olsun gezdiğim vâki midir Şark'ı?
Benim beynim sağır yahut gözüm körmüş... Peki lâkin,
Senin görgün yolundaymış da, keskinmiş de idrâkin,
Ne gördün söyle evlâdım, ne duydun, lûtfen izah et?
Hayır, hacet de yok izaha, pek meydanda mahiyyet!
O mâhiyyet fakat iğrenç, o mâhiyyet fakat çirkin
Niçin dersen, sıkılmak hiss-i insânîsi yok ilkin!
Evet beynim sağırdır... Kâinâtım çünkü hep feryât
İşitmem başka bir ses milletim eylerken istimdât
Gözüm görmez evet, zira muhitim kapkaranlıktır;
Fakat sinemde imanım müebbet fecri sâdıktır.
Kör olmaz ağlayan gözler, sağırlaşmaz tutuşmuş beyn;
Yaşarmaz gözle yanmaz beyni hilkat addeder bir şeyn!
Geçilmez kahkahadan her taraf yangın içindeyken...
Yanan bir sineden, lâkin ne istersin, nedir öfken?
Beraber ağlamazsın, sonra kör dersin, sağır dersin
Bu hissizlikten insanlık hem iğrensin, hem ürpersin!
Ne ibret, yok mu bir bilsen, kızarmak bilmeyen çehren?
Bırak tahsili evlâdım, sen ilkin bir hayâ öğren...

19 Eylül 1918

ALINLAR TERLEMELİ*

Cihan altüst olurken, seyre baktın, öyle durdun da,
Bugün bir serseri, bir derbedersin kendi yurdunda!
Hayat elbette hakkın, lâkin ettir haykırıp ihkâk;
Sağırdır kubbeler, bir ses duyar: Dâvâ-yı istihkâk.
Bu milyarlarca davadan ki inler dağlar, enginler;
Oturmuş, ağlayan âvâre bir mazlûmu kim dinler?
Emeklerken, sabi tavrıyla, topraklarda sen hâlâ,
Beşer doğrulmuş, etmiş, bir de baktın, cevvi istilâ!
Yanar dağlar uçurmuş, gezdirir beyninde dünyanın;
Cehennemler batırmış, yüzdürür kalbinde deryanın;
Eşer a'mâkı, izler keşfeder edvâr-ı hilkatten;
Deşer âfâkı, bir şeyler sezer esrâr-ı kudretten;
Zemin mahkûmu olmuştur, zaman mahkûmu olmakta;
O heyhât istiyor hâkim kesilmek bu'd-u mutlakta!

*

Tabiat bin çelik bâzûya sahipken, cılız bir kol,
Ne kâhir saltanat sürmekte, gel bir bak da hayran ol!
Hayır, bir kol değil, binlerce, milyonlarca kollardır.
Yek-âheng olmuş, işler, çünkü birleşmekte muztardır:
Bugün ferdî mesâinin nedir mahsûlü? Hep hüsran;
Birer beyhûde yaştır damlayan tek tek alınlardan!
Cihan artık değişmiş, infirâdın var mı imkânı,
Göçüp mamûrelerden boylasan hatta beyâbânı?
Yaşanmaz böyle tek tek, devr-i hâzır: Devr-i cemiyyet.
Gebermek istemezsen, yoksa izmihlâl için niyyet,
"Şu vahdet târumâr olsun!" deyip saldırma İslâm'a;

* *Sebilürreşat*, 3 Teşrinievvel 1334/ 3 Ekim 1918, c. 15, nr. 372, s. 137.
Sebilürreşat, 12 Şubat 1336/ 12 Şubat 1920, c. 18, nr. 458, s. 183.
Sebilürreşat, 10 Mart 1337/ 10 Mart 1921, c. 19, nr. 471, s. 21.

Son iki neşir, tekrar yayımıdır. Akif, 1920 ocağında, Balıkesir Zağnos Paşa Camii'ndeki konuşmasında *Alınlar Terlemeli* şiirini de okumuştur. Ardından ilgili vaazın dergideki yayımı ile birlikte bu şiir de tekrar yayımlanmıştır. Üçüncü yayım ise, gene aynı dergide (Ankara Dönemi), *İstiklâl Marşı*'nın yazıldığı sıralarda yapılmıştır. Şiire bu yayım sırasında, *Cemaatten Uzaklaşma* başlığının konulduğu görülüyor. Aynı şiirin ilk yayımındaki adı da *Hasbıhal* şeklinde idi. Fakat şair *Gölgeler*'in yayımı sırasında, şiirin başlığını tekrar değiştirmiş, bu sefer de *Alınlar Terlemeli* şeklini tercih etmiştir.

Uzaklaşsan da imandan, cemaatten uzaklaşma.
İşit, bir hükm-ü kat'î var ki istinâfa yok meydan:
"Cemaatten uzaklaşmak, uzaklaşmaktır Allah'tan."
Nedir imân kadar yükselterek bir alçak ilhâdı,
Perişan eylemek zaten perişan olmuş âhâdı?
Nasıl yekpare milletler var etrafında bir seyret?
Nasıl tevhîd-i âheng eyliyorlar, ibret al, ibret!

Gebermek istiyorsan, başka! Lâkin korkarım, yandın;
Ya sen mahkûm iken, sağlık, ölüm hakkın mıdır sandın?
Zimâmın hangi ellerdeyse, artık, onlarınsın sen;
Behîmî bir tahammül, varlığından hisse istersen!
Ezilmek, inlemek, yatmak, sürünmek var ki, âdettir;
Ölüm dünyada mahkûmîne en son bir saadettir.
Desen bir kerre "insanım!" kanan kim? Hem niçin kansın?
Hayır, hürriyyetin, hakkın masûn oldukça insansın.
Bu hürriyyet, bu hak bizden bugün âheng-i sa'y ister:
Nedir üç dört alın? Bir yurdun alnından boşansın ter.

İstanbul, 3 Ekim 1918

UMAR MIYDIN?*

"Odama girdim; kapıyı kapadım; ağlamaya başladım:
O gün akşama kadar İslâm'ın garibliğine,
müslümanların inhitâtına ağladım, ağladım..."
Sebilürreşat,
*Şimal müslümanlarından Atâullah Behâeddin***

Görünmez âşinâ bir çehre olsun rehgüzârında;
Ne gurbettir çöken İslâm'a İslâm'ın diyarında?
Umar mıydın ki: Mabedler, ibadetler yetîm olsun?
Ezanlar arkasından ağlasın bir nesl-i me'yûsun?
Umar mıydın: Cemâat bekleyip durdukça minberler,
Dikilmiş dört direk görsün, serilmiş bir yığın mermer?
Umar mıydın: Tavanlar yerde yatsın, rahneden bîtâb?
Eşiklerden yosun bitsin, örümcek bağlasın mihrâb?
Umar mıydın: O, taş taş devrilen, bünyân-ı mersûsun,
Şu viran kubbelerden böyle son feryadı dem tutsun?

İşit: On dört asırlık bir cihânın inhidâmından,
Kopan ra'dın, ufuklar inliyor hâlâ devamından!
Civarın, manzarın, cevvin, muhitin, her yerin matem;
Kulak ver: Çarpıyor bir matemin kalbinde bin âlem!
Ne hüsrandır ki: Doldursun bugün tevhîdin enkâzı,
O, hâkinden nebîler fışkıran, iklîm-i feyyâzı!
Gezerken tavr-ı istilâ alıp meydanda bin münker,
Şu milyonlarca imân "nehye kalkışsam" demez, ürker!
Ömürlerdir bir alçak zulme miskin inkıyâdından,
Silinmiş emr-i bi'l-marûfun artık ismi yâdından.

* *Sebilürreşat*, 24 Teşrinievvel 1334/ 24 Ekim 1918, c. 15, nr. 375, s. 197.
Açık Söz (Kastamonu) 15 Teşrinisani 1336/ 15 Kasım 1920, nr. 95.

** Şiirin, *Açık Söz*'deki tekrar yayımı sırasında, Akif'in Kastamonu'da bulunduğu düşünülmelidir. Şiirin ithaf edildiği kişi olan Ataullah Bahaeddin ise, *Süleymaniye Kürsüsünde* adlı eserde konuşturulan *Âlem-i İslâm* yazarı Abdürreşit İbrahim'in bir eşidir. Yani Akif'in dayanışma içinde bulunduğu Rusyalı Türklerden bir diğeri. Nitekim işgal/mütareke şartlarında, Ataullah Bahaeddin'in *Sebilüreşat*'ta yayımlanmak üzere verdiği bir yazı Akif'e çok tesir etmiş ve şiiri de bunun üzerine yazmıştır. *Umar mıydın?* şiiri ile Ataullah Bahaeddin'in yazısı, *Sebilürreşat*'ın aynı sayısında yayımlanmıştır. Dolayısıyla *Umar Mıydın?* şiirinin, Ataullah'ın yazısının dergiye gelişinin hemen ardından süratle ve bir çırpıda yazıldığı düşünülebilir.

Haya sıyrılmış, inmiş: Öyle yüzsüzlük ki her yerde...
Ne çirkin yüzler örtermiş meğer bir incecik perde!
Vefa yok, ahde hürmet hiç, emanet lâfz-ı bî-medlûl;
Yalan râic, hıyânet mültezem her yerde, hak meçhûl.
Yürekler merhametsiz, duygular süfli, emeller hâr;
Nazarlardan taşan mana ibâdullâhı istihkâr.
Beyinler ürperir yâ Rab, ne korkunç inkılâb olmuş:
Ne din kalmış, ne imân, din harab, imân türâb olmuş!
Mefâhir kaynasın gitsin de, vicdanlar kesilsin lâl...
Bu izmihlâl-i ahlâkî yürürken, durmaz istiklâl!

*

Sen ey biçâre dindaş, sanki bizden hayr ümid ettin;
Nihâyet, ye'se düştün, ağladın ağlattın, inlettin.
Samimi yaşlarından coştu ruhum, herc ü merc oldu;
Fakat, matem halâs etmez cehennemler saran yurdu.
Cemâat intibah ister, uyanmaz gizli yaşlarla!
Çalışmak.... Başka yol yok, hem nasıl? Canlarla başlarla.
Alınlar terlesin, derhal iner mev'ûd olan rahmet,
Nasıl hâsir kalır "tevfîki hakkettim" diyen millet?
İlâhi! Bir müeyyed, bir kerim el yok mu, tutsun da,
Çıkarsın Şark'ı zulmetten, götürsün fecr-i maksûda?

İstanbul, 24 Ekim 1918

SES*

Düşman sesi duymak istemezsen
Kardeş sesidir, uyan bu Ses'ten
Kalkınca görür ki akşam olmuş,
Vaktiyle uyanmayan bu Ses'ten

17 Ekim 1918

* Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Akif*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1939, s. 332
Hasan Basri Çantay, Mehmet Akif Hangi Şairleri Severdi?, *Hareket*, Ocak 1948, nr. 11, s. 8

Akif'in böyle bir kıtasının bulunduğuna ilk dikkati çeken Mithat Cemal ile Hasan Basri Çantay olmuştur. Çantay, Nurettin Topçu'nun çıkardığı *Hareket* dergisinde neşrettiği "Mehmet Akif Hangi Şairleri severdi?" başlıklı yazısının kenarında, çerçeve içinde, Akif'in pek de bilinmeyen iki kıtasını yayımladı. "Düşman Sesi Duymak İstemezsen" mısrası ile başlayan bu dörtlüğün altına, Hasan Basri Çantay'ın şu notu düştüğü görülüyor: "Bu kıta Mütareke devrinde Balıkesir'de tarafımdan çıkarılan *Ses* gazetesi için ihda edilmiştir."

Fakat daha sonra *Ses* gazetesi üzerine yapılan çalışmalardan anlaşılmaktadır ki, ilgili dörtlüğün herhangi bir sayı için değil, baştan sona bütün sayılar için, "Ses" başlığının altında bir uyarma ve ikaz spotu olarak kullanılmak üzere yazdırıldığı anlaşılmaktadır.

Hasan Basri Çantay'ın sahib-i imtiyazı ve mesul müdürü olduğu, hususi ve müstakil gazete *Ses*'in ilk sayısı 17 Teşrinievvel 1918'de çıkmış ve 13 Mart 1919 tarihine kadar da devam etmiştir. Hasan Basri Çantay, bu kıta ile ilgili olarak bilâhare *Akifname*'sinde daha geniş bilgiler vermektedir:

"Uğursuz Mütareke'nin ilânı sırasında idi. Türkiye'nin mühim dimağları İtilaf devletlerinin (İngiltere-Fransa) işgaliyle felce uğratılıyordu. Ben Balıkesir'de *Ses* gazetesini çıkaracaktım, haykıracaktım. Bu münasebetle Akif'ten bir kıta istedim, şunu yolladı (yukarıdaki dörtlük). Sehl-i mümteniye pek güzel bir misal olan bu kıta, 17 Teşrinievvel 1918'den 13 Mart 1919 tarihine kadar intişar eden, fakat ondan sonra Ermeni ve Rumların mütemadi takipleri yüzünden kapatılan gazetenin başında bir "tac-ı sanat" ve hamiyet gibi parladı durdu." Bkz. *Akifname*, İstanbul 1966, s. 24

Bu arada ilgili şiirin büyük savaşın bitiminin hemen ardından yazıldığını ve *Umar mıydın*, *Alınlar Terlemeli ve Şark* gibi şiirlerin kaleme alındığı ilk işgal zamanlarının bir hatırası olduğunu unutmamak gerekir. Dahası, savaşın acı bir mağlubiyetle sona erdiği, fakat Yunanlıların da henüz Ege bölgesini işgal etmediği bir aşamada.... İşte bu dönemlerde Akif, Balıkesir'le yakından ilgilidir ve işgal dışı bir alan teşkil eden Balıkesir'de mücadele cephesini desteklemeye devam etmektedir. Akif'in bu sırada Darü'l-Hikmetül İslamiye azası bulunduğunu ve bu tavrı ile işgal politikalarını göğüslemeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

İçinde *Ses* adının iki defa geçmesi ve Ses'e adeta Mütareke karanlığında bir sembol değerinin yüklenmesi dolayısıyla, ilgili kıtayı *Ses* başlığı ile sunmayı uygun gördüğümüzü ifade edelim.

SADİ IŞILAY'A*

Bütün eşya Hüda'yı zikreden bir sırr-ı hikmettir
Kemanın bî-gümân Allah u ekber'den ibarettir.
Hulûsumla seni tes'îd edersem çok mudur Sadi
Tecelli eyleyen kudret elinde başka hâlettir

1918

* Sadi Işılay Anlatıyor: "Mehmet Akif ve Leylâ Hanım'ın İltifatları", *Vatan*, 19 Eylül 1953.

Safahat'ta bulunmayan bu şiiri Akif, Mütareke yıllarında Sadi Işılay'a yazıp armağan etmiştir. Sadi Işılay'ın anlattığına göre Üsküdar'da, Toygar Rufai Dergâhı Şeyhi Hazım Efendi'nin vefatının kırkıncı günü dolayısıyla tekkede mevlit okutulmaktadır. Mevlide iştirak edenler arasında da Mehmet Akif, Ziya Gökalp, Abdülhak Hamit gibi önemli isimler bulunmaktadır. Mevlidin ardından orada bulunanlar, Sadi Işılay'dan keman icrasını rica ederler. İcra edilen parçalar dinleyenlerin üzerinde büyük bir tesir hâsıl eder. Daha o anda, müziğin icrası esnasında, eline geçirdiği bir sigara paketinin üzerine Akif yukarıdaki şiiri yazar ve onu, geleceğin büyük bestekârı Sadi Işılay'a armağan eder. O sırada Sadi Işılay henüz daha yirmi yaşındadır.

Şiirin kaleme alındığı dönemin şartları şöyledir: Büyük Savaş süresince, İngiliz ve Fransız sömürgeciliğine karşı evrensel İslam politikalarını; Ruslara karşı da esir Türk illerinin uyandırılması temelli stratejileri devreye sokan imparatorluk, nihayetinde muvaffak olamamış ve İstanbul'un işgali ardından da İslâmcılık ve Turancılık gibi düşünce ve politika akımları savaş suçu kabul edilmiş, öncülerinin çoğu da mahkûm edilmişti. İşte bu gelişmeleri bilahare Malta sürgünleri takip edecektir. Dolayısıyla Üsküdar'da, Toygar Rufai Dergâhı'nda Akif ve Ziya Gökalp gibi öncü isimlerin bir araya gelmiş olmaları anlamlıdır. Her iki ismin, öncülüğünü yaptıkları büyük hülyalar artık sona ermiş, Malta sürgünü öncesinde loş bir dergâhın inzivasında icra edilen Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'inin ve kemanî Sadi Işılay'ın uhrevî nağmelerinin ruhaniyetine sığınmak durumunda kalmışlardır. Sadece Akif ve Ziya Gökalp değil, onlara benzer daha niceleri bu yıllarda derin bir yalnızlığın içine düşmüş, çevreleri de hemen tümüyle boşalıvermişti. Nitekim Akif'teki yalnızlık ve bezginlik hallerini, ilgili dönem şiirlerinden rahatlıkla çıkarabiliyoruz. Bu bakımdan Akif'in, az ileride gelecek iki dörtlüğü dikkat çekicidir. Ölümünden önceki şiirlerinde sıkça karşımıza çıkan "gölge" kavramı ile, ilk defa onun bu yıllarında karşılaşma imkanı bulduğumuzu ifade edelim:

"Toprakta gezen gölge'me toprak çekilince"
(.....)
"Ey gölge'den ümmid-i vefa eyleyen insan"

gibi... Bilahere "gölge" kavramı Akif'te (Mısır'da) giderek daha bir ağırlık kazanacak ve *Safahat*'ın son cildi *Gölgeler*'e (1933) ad olmak seviyesine yükselecektir.

MEHMET ALİ'YE*

Bir nüsha–i kübrâ idin, oğlum, elimizde:
Sen benden okurdun seni, ben senden okurdum.
Yüksekliğin idrakimi yorgun bırakınca,
Kalbimle yetişsem diye, şairliğe vurdum.
Şi'rin başı hilkatteki âheng-i ezelmiş...
Lâkin, ben o ahengi ne duydum, ne duyurdum!
Yıktım koca bir ömrü de, baykuş gibi, geçtim,
Kırk beş yılın eyyâm-ı harâbında oturdum.
Sen, başka ufuklar bularak, yükseledurdun;
Ben, kendi harabemde kalıp, çırpınadurdum!
Mağmûm iki üç nevha işittiyse işitti;
Bir hoşça sadâ duymadı benden hele yurdum.

İstanbul, 4 Temmuz 1918

* *Serveti Fünun*, 23 Teşrinievvel 1334/ 23 Ekim 1918, c. 56, nr. 1432.
Çağlayan (Balıkesir), 15 Teşrinisani 1341/ 15 Kasım 1925, nr. 3.

Mehmet Ali (Ratip), Akif'in kendisine özel dersler verdiği birisidir. Bu şiir Akif'in beğendiği, çalışkan bir öğrencisi olduğu anlaşılan Mehmet Ali'nin, Paris'e yüksek tahsil için gidişi vesilesiyle kaleme alınmıştır. Akif'in aynı kişiye, "Evlâdım Mehmet Ali'ye yadigar-ı vedadımdır." ithafıyla, ilk çıkan kitabı *Safahat*'ı da armağan ettiğini unutmamak gerekir. Gene aynı şekilde Akif'in Mütareke şartlarında, Asım adlı hikâye kahramanını da Almanya'ya tahsile gönderdiği hatırlanmalıdır.

Çağlayan'ın ilgili şiiri yayımlanmasına gelince, herhalde bu yayım Hasan Basri Çantay vasıtasıyla gerçekleşmiş olmalıdır. Çünkü ilk Meclisin feshinin ardından Çantay, Balıkesir'e yerleşmişti. Fakat *Çağlayan*'ın şiiri *Bir Mersiye* başlığı ile neşretmesine ise bir mana verilememektedir.

HÂLÂ MI BOĞUŞMAK*

"Birbirinize de girmeyin ki,
maneviyâtınız sarsılmasın, devletiniz gitmesin?"
Enfâl Suresi, 46. âyet

Sen! Ben! desin efrâd, aradan vahdeti kaldır;
Milletler için işte kıyamet o zamandır.
Mazilere in, mahşer-i edvârı bütün gez:
Kânûnu İlâhi, göreceksin ki değişmez.

Tarih, o bizim eştiğimiz kanlı harabe,
Saklar sayısız lâhd ile milyonla kitabe.
Taşlar ki biner parçadır üstünde zeminin,
Mânâ-yı perişanı birer nakş-ı cebînin!
Eczasını birleştirebildinse elinle.
Şimdi gel, o elfâz-ı perâkendeyi dinle:
"Her hufre bir ümmet, şu yatanlar bütün akvâm;
Encâma bu âhengi veren aynı serencâm!"
Ey zâir-i âvâre, işittin ya! Demek ki:
Birmiş bütün ümmetlerin esbâb-ı helâki.

Lâkin, bilemem, doğru mudur eylemek işhâd
Mazileri, mazideki milletleri? Heyhât!
Bir nesle ki eyyâmı asırlarca vekaayi'
Etmek ne demek, vaktini tarih ile zâyi'?
Boştur, hele ibret diye a'mâkı tecessüs,
Âyât-ı İlâhi dolu âfâk ile enfüs.
Bunlarda tecelli eden esrâra bakanlar,
Ümmetler için rûh-u bekâ nerdedir, anlar.
Bilmem neye bel bağlayarak hayr umuyorduk,

* *Sebilürreşat*, 26 Kanunuevvel 1334/ 26 Aralık 1918, c. 15, nr. 384, s. 349.

Şiir, *Hakkın Sesleri* ve *Hatıralar*'daki çoğu şiirler gibi başlıksız yayımlanmıştır. Başına konulan ayetin, aynı zamanda şiire başlık olarak düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Dolayısıyla *Hala mı Boğuşmak* başlığı, *Gölgeler*'e dâhil edilirken konulmuş olmaktadır.

Bizler ki o âyâta bütün göz yumuyorduk.
Dünyada nasihat mi olur Şark'a müessir?
Binlerce musibet, yine hâib, yine hâsir!
Ey millet-i merhûme, güneş battı... Uyansan!
Hâlâ mı, hükümetleri, dünyaları sarsan,
Seylâbelerin sesleri, âfâkın enîni,
A'sâra süren uykun için gelmede ninni?
Efrâdı hemen milyar olur bir sürü akvâm,
Temîn-i bekaa nâmına eyler durur ikdâm.
Bambaşka iken her birinin ırkı, lisanı,
Ahlâkı, telâkkileri, iklîmi, cihanı,
Yekpare kesilmiş tutulan gaye için de,
Vahdetten eser yok bir avuç halkın içinde!
Post üstüne hem kavgaların hepsi nihâyet;
Hâlâ mı boğuşmak? Bu ne gaflet, ne rezalet!

"Hürriyeti aldık!" dediler, gayba inandık;
"Eyvâh, bu bâzîçede bizler yine yandık!"
Cemiyyete bir fırka dedik, tefrika çıktı;
Sapsağlam iken milletin erkânını yıktı.
'Tûran ili" nâmıyla bir efsane edindik;
"Efsâne, fakat, gaye" deyip az mı didindik?
Kaç yurda veda etmedik artık bu uğurda?
Elverdi gidenler, acıyın eldeki yurda!

İstanbul, Aralık 1918

RESMİM İÇİN*

Toprakta gezen gölgeme toprak çekilince
Günler şu heyulâyı da ergeç silecektir
Rahmetle anılmak, ebediyyet budur amma
Sessiz yaşadım kim beni nereden bilecektir?

13 Ocak 1919

* *Utarid*, 13 Kanunusani 1335/ 13 Ocak 1919, nr. 2, s. 21

Mehmet Akif'in Mütareke Dönemi'nde kaleme aldığı ve *Gölgeler*'e de dahil ettiği bu ve bundan sonra gelen kıtası, ilk olarak *Utarid* dergisinde yayımlanmıştır. Fevziye Abdullah dahil, bu iki kıtadan söz eden çoğu araştırmacılar, genellikle *Utarid*'in künyesini noksan olarak vermektedirler. Daha açığı, derginin sayısını ve yılını verirken çıktığı ayı zikretmemektedirler. Bunun sebebi, *Utarid*'in iki ve üçüncü sayılarında tarih ve ay gibi hususların zikredilmemesidir.

Haftalık yayımlanan *Utarid*'in ilk sayısı 6 Kanunusani 1335, dördüncü sayısı 30 Kanunusani 1335/1919 tarihlerini taşıdığına göre, Akif'in bu iki şiirinin çıktığı ikinci sayının, 13 Kanunisani 1335/1919'da yayımlanmış olması icap eder. Bu arada iki parçanın *Utarid*'de, 1920 yılında yayımlandığını ifade edenler de bulunmaktadır ki, bu tarih büsbütün yanlıştır. Bu iki kıtanın yayımlandığı *Utarid*'in künyesi şu şekilde düzeltilmelidir. *Utarid*, 13 Kanunusani 1335/13 Ocak 1919, nr. 2, s. 21. Söylediğimiz hususlarla ilgili olarak değerli araştırmacı Dr. Yunus Ayata'nın *Dergi Semasında Bir Yıldız/Utarid* adlı çalışmasına bakılabilir (Salkım Söğüt Yayımları, Ankara 2007).

Burada gene bir hususa daha işaret edelim: Dergide bu şiirlerden ilkinin adı *Bir Resmin Arkasına*; diğerinin adı da *Yine Bir Resmin Arkasına* şeklindedir. Bu ve bundan sonraki kıtanın özelliği, Mütareke'nin ilk döneminde Akif'in içinde bulunduğu halet-i ruhiyeyi açığa vurmuş olmalarıdır. Her iki şiirde de "gölge" kavramı öne çıkmaktadır ki, bu durum Akif'in ilgili dönemde duyduğu derin yalnızlık hislerinin dışa vurumundan başka bir şey değildir. Dolayısıyla *Gölgeler* adlı eserin derin köklerine işaret eden bu kavramla, bilahere Akif'in Mısır Dönemi'nde ve özellikle de 1930 sonrası şiirlerinde daha sık karşılaşma imkânı bulunabilecektir.

RESMİM İÇİN*

Bir canlı izin varsa şu toprakta silinmez
Ölsen, seni sırtında taşır toprağın altı
Ey gölgeden ümmid-i vefa eyleten insan
Kaç gün seni hatırlayacaktır şu karaltı?

13 Ocak 1919

* *Utarid*, 13 Kanunusani 1335/ 13 Ocak 1919, nr. 2, s. 21.

Utarid'de yayımlanan kıta için, bir önceki şiirin dipnotuna bakılabilir. *Safahat'ta Resmim İçin* başlığıyla yer alan kıtanın, Müteareke Dönemi dergilerinden *Utarid*'deki adı ise daha farklı olup şöyledir: *Yine Bir Resmin Arkasına*. Bu ve bundan önceki kıta *Gölgeler*'in "Kıtalar" bölümündedirler. Biz yazıldığı dönemin şartlarıyla ilişkisini tebarüz ettirebilmek ihtiyacıyla, bu kıtaları tarih olarak daha öne çekmeyi uygun gördük.

YEİS YOK*

"Dalâle düşmüşlerden başka kim
Allah'ın rahmetinden ümidini keser?"
Hicr Suresi, 56. âyet

Lâkin, hani bir nefhası yok sende ümidin!
"Ölmüş" mü dedin? Ah onu öldürmeli miydin?
Hakkın ezelî fecri boğulmazdı, a zalim,
Ferdâların artık göreceksin ki ne muzlim!
Onsuz yürürüm dersen, emin ol ki yürünmez.
Yıllarca bakınsan, bir ufak lem'a görünmez.
Beyninde uğuldar durur emvâcı leyâlin;
Girdâba vurur alnını, koştukça hayalin!
Hüsran sarar âfâkını, yırtıp geçemezsin.
Arkanda mı, karşında mı sahil, seçemezsin.
Ey yolda kalan yolcusu yeldâ-yı hayâtın!
Göklerde değil, yerde değil, sende necâtın:
Ölmüş dediğin ruhu alevlendiriver de,
Bir parça açılsın şu muhitindeki perde.
Bir parça açılsın, diyorum, çünkü bunaldın;
Nevmîd olarak nûr-u ezelden donakaldın!
Ey, Hakk'a taparken şaşıran, kalb-i muvahhid!
Bir sîne emelsiz yaşar ancak, o da: Mülhid.
Birleşmesi kabil mi ya tevhîd ile ye'sin?
Hâşâ! Bunun imkânı yok, elbette bilirsin.
Öyleyse neden boynunu bükmüş, duruyorsun?
Hiç merhametin yok mudur evlâdına olsun?
Doğduk, "yaşamak yok size!" derlerdi beşikten;
Dünyayı mezarlık bilerek indik eşikten!

* *Tasviri Efkâr*, 26 Teşrinievvel 1335/ 26 Ekim 1919.
Sebilürreşat, 30 Teşrinievvel 1335/ 30 Ekim 1919, c. 18, nr. 446, s. 37.
Açık Söz (Kastamonu), 18 Teşrinisani 1336/ 18 Kasım 1920, nr. 96 (Tekrar Yayımı).
Sebilürreşat, 21 Mart 1337/ 21 Mart 1921, c. 19, nr. 472, s. 29 (Tekrar Yayımı)

Şiir başlangıçta, *Sebilürreşat*'ta başlıksız olarak yayımlanmıştır. *Açık Söz*'deki yayımı ise Akif'in Kastamonu'da bulunduğu bir sırada gerçekleşmiştir. Şiirin *Açık Söz*'deki adı ise, *Yeis Küfürdür* şeklindedir.

Telkîn-i hayât etmedi asla bize bir ses;
Yurdun ezelî yasçısı baykuş gibi herkes,
Ye'sin bulanık ruhunu zerk etmeye baktı;
Mel'un aşı bir nesli uyuşturdu, bıraktı!
"Devlet batacak!" çığlığı beyninde öter de,
Millette bekâ hissi ezilmez mi ki? Nerde!
"Devlet batacak!" İşte bu öldürdü şebâbı;
Git yokla da bak, var mı kımıldanmaya tâbı?
Âfâkına yüklense de binlerce mehâlik,
Batmazdı bu devlet, "batacaktır!" demeyeydik.
Batmazdı, hayır batmadı, hem batmayacaktır;
Tek sen uluyan ye'si gebert, azmi uyandır.
Kâfi ona can vermeye bir nefha-i imân;
Davransın ümidin, bu ne haybet, bu ne hirman?
Mazideki hicranları susturmaya başla;
Evlâdına sağlam bir emel mâyesi aşla,
Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete râm ol...
Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol.

İstanbul, 26 Ekim 1919

AZİMDEN SONRA TEVEKKÜL*

"Bir kerre de azmettin mi, artık Allah'a dayan..."
Âl-i İmrân Suresi, 159. âyet

– "Allah'a dayanmak mı? Asırlarca dayandık!
Düştükse bu hüsrâna, onun nârına yandık!
Yetmez mi çocukluktaki efsaneye hürmet?
Hâlâ mı reşîd olmadı, hâlâ mı bu ümmet?
Dersen ki: Ufuklarda bir aydınlık uyansın;
Maziye ateş vermeli, baştan başa yansın!
Şaşkınlık olur köhne telâkkileri ihyâ;
Şeydâ-yı terâkki, koşuyor, baksana dünya.
Elverdi masal dinlediğim bunca zamandır;
Ben kanmıyorum, git de sen aptalları kandır"

– "Allah'a değil, taptığın evhâma dayandın;
Yandınsa eğer, hakk-ı sarîhindi ki yandın.
Meflûc ederek azmini bir felc-i iradî,
Yattın, kötürümler gibi, yattın mütemâdi!
Madem ki didinmez, edemez, uğraşamazsın;
İksîr-i bekâ içsen, emin ol yaşamazsın.
Mevcûd ise bir hakk-ı hayat ortada, şâyet,
Mutlak değil elbette, vazifeyle mukayyed.
Takyîd-i İlâhi ki: Bilâ-kayd ona münkâd,
Kalbinde cihanlar darabân eyleyen eb'âd.
Lâkayt olamazdın, biraz insafın olaydı,
Duydukça bütün sîne-i hilkatten o kaydı.

"Allah'a dayandım!" diye sen çıkma yataktan...
Mânâ-yı tevekkül bu mudur? Hey gidi nâdan!
Ecdadını zannetme, asırlarca uyurdu;

* *Sebilürreşat*, 13 Teşrinisani 1335/ 13 Kasım 1919, c. 18, nr. 448, s. 61.

Şiir başlıksız olarak yayımlanmış, fakat dergideki münderecat kısmında bu adın kullanıldığı görülmektedir.

Nerden bulacaktın o zaman eldeki yurdu?
Üç kıtada, yer yer, kanayan izleri şahit:
Dinlenmedi bir gün o büyük nesl-i mücahit.
Âlemde "tevekkül" demek olsaydı "atâlet",
Mirâs-ı diyanetle yaşar mıydı bu millet?
Çoktan kürenin meş'al-i tevhîdi sönerdi;
Kur'ân duramaz, nezd-i İlâhi'ye dönerdi.

"Dünya koşuyor" söz mü? Beraber koşacaktın;
Heyhât, bütün azmi sen arkanda bıraktın!
Madem ki uyandın o medîd uykularından,
Bir parçacık olsun, hadi, hiç yoksa kımıldan.
Ensendekiler "leş" diye çiğner seni sonra;
Ba'sin de kalır ta gelecek nefha-i Sûr'a!
Çiğner ya, tabiî, ne düşünsün de bıraksın?
Bir parça kımıldan diyorum, mahv olacaksın!
Dünya koşuyorken yolun üstünde yatılmaz;
Davranmayacak kimse bu meydana atılmaz.
Müstakbeli bul, sen de koşanlarla bir ol da;
Mâziyi fakat, yıkmaya kalkışma bu yolda.
Ahlâfa döner, korkarım, eslâfa hücûmu:
Mâzisi yıkık milletin âtisi olur mu?

Ey yolcu, uyan! Yoksa çıkarsın ki sabaha:
Bir kupkuru çöl var; ne ışık var, ne de vâha!

İstanbul, 13 Kasım 1919

NASIL DÖRT İNGİLİZ*

Nasıl dört İngiliz dünyayı oynatmakta hayrettir
Bunun elbette var bir sırrı derler. İngiliz der ki:
Sefil efradı şâyet ırkımın cüretli şeylerse,
Necip evlâdı onlardan cerîdir elli kat belki.

1920

* "İlk Meclis/ *Birinci Dönem Milletvekillerinin Gelecekten Beklentileri Anketi*", TBMM Kültür ve Sanat Kurulu Yayımları, Ankara 2004, s. 85

M. Emin Erişirgil, *İslâmcı Bir Şairin Romanı*, Ankara 1956, s. 204

Akif'in *Safahat*'ta bulunmayan bu iki beyitinden ilk söz eden Mehmet Emin Erişirgil oldu. Erişirgil'in ifade ettiğine göre şiir, Ferit Kam'ın kızı ile evlenen Hayrettin Karan'a yazılmış ve hediye edilmiştir. *Sebilürreşat*'ta yazı yazanların tutuklanacağına dair şayiaların çıktığı ve Şeyh Sait olayının ağır siyasi baskılara dönüşmek üzere olduğu günlere işaret eden Erişirgil, bu şiirin yazıldığı şartlara ilişkin şunları söylüyor:

"Akif'in, insanlarda sevdiği şey kahramanlık, iğrendiği şey de korkaklıktı. Daha dün denebilecek bir zamanda çok sevdiği, selim duygusuna çok inandığı arkadaşının (Ferit Kam) kızı Süheyla Hanım evlenirken, onun kocası Hayrettin Bey'e şunları yazmamış mıydı?" diyor ve yukarıdaki beyiti zikrediyor.

Erişirgil'in "daha dün denilebilecek bir zamanda" ifadesini nasıl anlamalıdır? Burada kasdedilen devir kuşkusuz Mütareke veya onunla iç içe seyreden Millî Mücadele Dönemi olmak gerekir. Nitekim yaptığımız tetkikler de onu ortaya koyuyor ve ilgili iki beyitin dayandığı daha eski kaynaklara erişmek imkânı bulunuyor.

Meğer 23 Nisan 1920'de açılan ilk Mecliste, milletvekillerinin Yeni Türkiye'nin geleceğine ilişkin tasavvurlarını tespit etmek üzere, kendileriyle ayrı ayrı mülâkatlar yapılmış. Bu mülâkatların TBMM arşivinde mevcut olduğunu fark eden araştırmacılar, konuyu Meclis Başkanlığı yapan Bülent Arınç'a intikal ettirmişler ve ardından da yukarıda künyesini verdiğimiz eserin yayımı gerçekleştirilmiştir. Kimisi kısa, kimisi geniş 315 milletvekilinin görüşlerini ihtiva eden eser, Millî Mücadele'nin bu ilk yıllarında, Türkiye siyasi elitinin içinde bulunduğu atmosferi yansıtması bakımından önemlidir. İşte yukarıda zikrettiğimiz iki beyit, Akif'in sözünü ettiğimiz mülâkata verdiği cevap mahiyetindedir. Yani Akif, milletvekilleri ile mülâkatları gerçekleştiren Necmettin Sahir'e (Sılan), nesir biçiminde değil de manzum bir surette cevap vermiş olmaktadır. Burada dikkati çekmesi gereken husus şudur: Akif bu beyiti, önce TBMM'de gerçekleştirilen mülâkat için kaleme almış, daha sonra da düğünü sırasında, Ferid Kam'ın damadı Hayrettin Karan'a armağan etmiş olmaktadır.

İKİ BEYİT*

Ne milletin şeref'iyçün ne kendi şanın için
Fedayı can edeceksin adû-yı canın için

Geber ki sen baba yurdun, harîmi namusun
Yabancı ökçeler altında çiğnenip dursun

Kastamonu, 1920

* Mehmet Akif Ersoy, *Kuran'dan Ayetler*, İstanbul 1944, s. 145
Feyziye Abdullah Tansel, *Mehmet Akif Ersoy*, İstanbul 1945, (*Safahat*'ta bulunmayan şiirler bölümü)

Yukarıdaki iki beyit, Millî Mücadele yıllarında Akif'in, Kastamonu ve ilçelerinde verdiği vaaz-konferanslar sırasında kullanılmıştır. Bu vaaz-konferanslar, *Sebilürreşat*'ın 465-467 nci sayılarında yayımlanmıştır. İlgili iki beyitin *Safahat*'ta bulunmadığı hususuna, ilk defa dikkati çeken Fevziye Abdullah Tansel'dir.

KASİDE*

İlâhî! Din için feryâd eden bir âh için olsun,
Bu dinin izzeti için yükselen ervâh için olsun,
Gazâsında seni tekbir eden efvâh için olsun,
Uyandır bizleri, bundan gerû âgâh için olsun,

Uyan ey âlem–i İslâm, uyan Allah için olsun,
Gözet namus-u Kur'ânı Resûlullah için olsun.

Revâ mı, şân–ı imanı sefahatle heba kılmak,
Revâ mı bâğ-ı tevhîde, hazân-ı küfr ile solmak,
Revâ mı şevket-i İslâm, mezelletle zevâl bulmak,
..... (hatırlanamamıştır)

Uyan ey âlem–i İslâm, uyan Allah için olsun
Gözet namus-u Kur'ân'ı Resûlullah için olsun

* Suat Kemal Akünal, "Akif'in Bugüne Kadar Basılmamış Bir Kasidesi ve Birkaç Söz", *Chiron* (Veteriner Fakültesi Öğrenci Derneğinin Dergisi), 27 Aralık 1947, nr. 1, s. 9-10

Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi öğrencileri tarafından Mehmet Akif'in on birinci ölüm yıl dönümü dolayısıyla çıkarılan *Chiron* adlı dergide, hem Akif'le ilgili yazı ve hatıralara yer veriliyor, hem de 1947 yılının 27 Aralığında düzenlenen Akif'i anma programı sunuluyor. İlgili dergide asıl önemli olan, "Akif'in Bugüne Kadar Neşredilmeyen Bir Kasidesi ve Birkaç Söz" başlığını taşıyan Suat Kemal Akünal'ın yazısı olmaktadır. Nitekim yukarıda verdiğimiz *Kaside* de, Suat Kemal Akünal'ın yazısı içinde verilmektedir. Akünal ilgili *Kaside*'nin yazılışı ve kendisine intikali hususunda şunları söylemektedir:

"Merhumun (M. Akif) Yunan istilası için yazmış olduğu aşağıdaki kaside hiçbir yerde neşredilmemiştir. Bu muhteşem kaside, bizzat Akif tarafından, o kara günlerde kendisinden ayrılmayan dostu, veteriner hekim Mahmut Karındaş'a hediye edilmiştir. Bu kasideyi bize vermek lütfunda bulunan sayın meslektaşımız Karındaş'a minnettarlığımızı sunmayı bir borç biliriz. Memleketin isyan mıntıkalarında Akif vaiz, Mahmut Karındaş okuyucu olarak (beste şeklinde) vilâyet vilâyet, cami cami dolaşarak *mevlid* bahirleri arasında okunan bu kaside, Mahmut Karındaş'ın kendisine has sesinin ton, ahenk ve tesiriyle gönüllü alaylar teşkiline sebep olmuştur."

Suat Kemal Akünal'ın yakından tanıdığı anlaşılan Mahmut Karındaş, eski tiyatro sanatçılarımızdan Altan Karındaş'ın babasıdır. Mehmet Akif'le meslektaş olan Mahmut Karındaş, Askeri Veteriner Okulunu 1919 yılında bitirmiş, işgal yıllarında İnebolu üzerinden Kastamonu'ya geçmiş (1920) ve muhtemelen Akif'le dostluk ilişkileri bu sırada gerçekleşmiştir. Daha sonra da Mahmut Karındaş'ın, Akif'le birlikte çeşitli Anadolu illerini birlikte dolaştıkları anlaşılmaktadır.

Revâ mı, bunca mescitler ola küffâra meyhane!
Revâ mı türbe tekke ola, aynı umûm hâne,
Revâ mı kızlar, oğullar ola teslim Yunan'e
Revâ mı bunca İslâmlar sükût etsin mehinâne,

Uyan ey âlem–i İslâm, uyan Allah için olsun
Gözet namus-u Kurân'ı Resûlullah için olsun

Revâ mı ehl–i tevhid, aksakallı ihtiyar bir pîr,
Tutulsun pençe-i zulme, vurulsun boynuna zincir,
Gelini dest-i düşmanda, hem oğlu tâmi-i şimşir,
Edildi ehl-i imanın harîm-i ismeti tahkir

Uyan ey âlem–i İslâm, uyan Allah için olsun
Gözet namus-u Kur'ân'ı Resûlullah için olsun

Medet yâ fahr–i Âlem!.. Bir günahkâr ümmetin geldi,
Bu derde çâre – sâz ancak seni buldu, seni bildi
Bugün gülzâr-ı tevhîdin hazân gülleri soldu,
Değil bu abd-i kemter, bütün ümmet sefil oldu

Uyan ey âlem–i İslâm, uyan Allah için olsun
Gözet namus-u Kur'ân'ı Resûlullah için olsun

1920

ORDUNUN DUASI*

Yılmam ölümden, yaradan, askerim
Orduma gazi dedi peygamberim.
Bir dileğim var, ölürüm isterim:
Yurduma tek düşman ayak basmasın.

Amin desin hep birden yiğitler
Allahu ekber gökten şehidler
Amin! Amin! Allahu ekber!

Türk eriyiz, silsilemiz kahraman
Müslümanız, Hakk'a tapan müslüman
Putları Allah tanıyanlar, aman
Mescidimin boynuna çan asmasın.

Amin desin hep birden yiğitler,
Allâhu ekber gökten şehidler.
Amin! Amin! Allâhu ekber!

Millet için etti mi ordum sefer
Kükremiş arslan kesilir her nefer
Döktüğü kandan göğe vursun zafer
Toprağa bir damlası boş akmasın.

* Eşref Edip, *Mehmet Akif Hayatı ve Eserleri*, c. I, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1938, s. 633-634

Akif'in, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kendisine rica ile yazdırılan ve Meclisin 12 Mart 1921 tarihli içtimaında kabul edilen *İstiklâl Marşı* öncesinde kaleme aldığı diğer bir marş güftesi. Eşref Edip, Mehmet Akif'le ilgili eserinde bu marştan söz ederken;

"Üstad bunu halk dili ile yazmıştır. Ali Rifat Bey tarafından bestelenmiş ve bu eser Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyasetince kabul olunarak orduya tamim olunmuştur" diyor.

Ordunun Duası, *İstiklâl Marşı*'nın bestelenmesine kadar millî marş olarak kullanılmaya devam etmiştir.

Amin desin hep birden yiğitler,
Allâhu ekber gökten şehidler.
Amin! Amin! Allâhu ekber!

Ey ulu peygamberimiz nerdesin?
Dinle, minâremde öten gür sesin!
Gel bana yâr ol ki cihan titresin,
Kimse dönüp süngüme yan bakmasın.

Amin desin hep birden yiğitler,
Allâhu ekber gökten şehidler.
Amin! Amin! Allâhu ekber

1920

İSTİKLÂL MARŞI*

Kahraman Ordumuza

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül... Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl;
Hakkıdır, Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

---

* *Sebilürreşat*, 17 Şubat 1337/ 17 Şubat 1921, c. 18, nr. 468, s. 305
Açık Söz (Kastamonu), 21 Şubat 1337/ 21 Şubat 1921, nr. 123
Hakimiyet-i Milliye, 14 Mart 1337/ 14 Mart 1921, nr. 132
Ceride-i Resmiye (Resmi Gazete), 21 Mart 1921

Millî Mücadele'nin, daha Sakarya Meydan Muharebesi kazanılmadan evvel ulaştığı yüksek ruh halinin ifadesi. İmparatorluğun düştüğü noktadan başlayan yeni ve büyük bir hamlenin ruhlarda meydana getirdiği büyük dalgalanma. Evrensel bir tasfiye savaşının ve teslim şartlarının ardından, ruhları bir galeyan gibi saran büyük bir meydan okuma denemesi... Millet olarak istikbalimizi yeni baştan inşaya dönük tarihî projeksiyon. Bir devrin battığı noktada, milletimizin bilinçaltını harekete geçiren büyük mistifikasyon denemesi.

Şair sanki, eserinin anlamını daha o zamandan kavramış olarak, onu *Safahat*'a dahil etmek istemiyor. Savaş şartlarında "kahraman ordumuza" ithaf edilen eser ihtiva ettiği büyük şümûlü dolayısıyla, şairin kendi milletine armağanı olarak da kabul edilmek gerekir. Taceddin Dergâhı'nın loş duvarları arasında kaleme alınan ve doğrudan şairin "zâde-i tab'ından" doğan bu eser önce *Sebilürreşat*'ta, sonra Kastamonu'da yayımlanan *Açık Söz* gazetesinde neşredildi. Açık Söz, büyük şairin eserini okuyucularına şu cümlelerle takdim etti:

"Şair-i muazzam ve muhterem Mehmet Akif Beyefendi üstadımız, *İstiklâl Marşı* ünvanlı bedîa-i nefiselerinin ilk neşri şerefini gazetemize lutûf buyurdular. (*Sebilürreşat*'taki neşirden henüz haberdar olmadıkları anlaşılıyor). Her mısrada Türk ve İslâm ruhunun ulvî ve mübarek hisleri titreyen bu abide-i sanatı, kemali hürmet ve muhabbetle derc eyliyoruz."

İstiklâl Marşı bilâhare, ilk Meclisteki kabulünün ardından *Hakimiyet-i Milliye*'de yayımlandı (14 Mart 1337/ 14 Mart 1921) Gazetenin *İstiklâl Marşı*'nı, şu ifadelerle takdim ettiği görülüyor: "Büyük Millet Meclisinin 12 Mart 1337/ 12 Mart 1921 tarihli içtimaında takdîrat-ı mahsûsa ile kabul olunan İstiklâl Marşı'nı derc eyliyoruz."
İstiklâl Marşı bu haliyle Akif'in *Üçüncü Ordu*'ya (1908), *Cenk Şarkısı* (1912), Birinci Dünya Savaşı sırasında yazdığı *Uyan* (1915), *Çanakkale Şehitleri* (*Asım*'ın içinde) ve *Ordunun Duası*'ndan sonra (1920) ulaştığı en yüksek merhaleyi teşkil etmektedir.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış, şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim: Bendimi çiğner aşarım;
Yırtarım dağları, enginlere sığmam taşarım.

Garb'ın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar;
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma... Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana vaad ettiği günler Hakk'ın...
Kim bilir belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı!
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehîd oğlusun, incitme, yazıktır atanı:
Verme, dünyaları alsan da, bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ?
Şühedâ fışkıracak toprağı sıksan, şühedâ!
Cânı, cânânı, bütün vârımı alsın da Hüdâ,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüdâ.

Ruhumun senden, İlâhi, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâ-mahrem eli;
Bu ezanlar –ki şehâdetleri dinin temeli-
Ebedî, yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder –varsa– taşım;
Her cerîhamdan, İlâhi, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır rûh-u mücerred gibi yerden na'şım!
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl:
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

17 Şubat 1921

SÜLEYMAN NAZİF'E*

"Ruhum benim oldukça bu imanla beraber
Üç yüz sene, dört yüz sene, beş yüz sene bekler."
*Malta, Süleyman Nazif***

Beş yüz sene bekler mi? Nasıl bekleyeceksin?
Ruhun da asırlarca bu hüsranı mı çeksin?
Karşımda duran dehşeti -güyâ- edip imâ,
"Hüsran" deyiverdim, hani birdenbire, amma,
Mahşer gibi âfâkımı sarmış zulümâtın,
Teşrîhine kâmûsu yetişmez kelimâtın!
Kaç yüz senedir bekliyoruz, doğmadı ferda:
Artık yetişir çektiğimiz leyle-i yeldâ.
Bir nefha-i rahmet de mi esmez? diye, sînem
Yandıkça, semadan boşanıp durdu cehennem!
Lâkin, bu alev selleri artık dinecektir;
Artık bize nâr inmeyecek, nûr inecektir.

Ey, tek karagün dostu, bu hicran–zede yurdun!
Sen milletin âlâmını dünyaya duyurdun,
En korkulu günlerde o müdhiş kaleminle...***
Takdis ederiz nâmını... Lâkin, beni dinle:
Azmin, emelin heykel-i zî-rûhu iken, dün

---

* *Sebilürreşat*, 15 Nisan 1337/ 15 Nisan 1921, c. 19, nr. 476, s. 69.

Akif şiirini yazdığı sırada, Süleyman Nazif Malta Adası'nda esirdi. Mütareke/İşgal Dönemi'nde, İttihat ve Terakki ileri gelenleri ile birlikte Malta Adası'na sürgün edilmişti. Aynı sürgünler arasında Akif'in kendisinden tercümeler yaptığı Sait Halim Paşa'nın yanı sıra, Ziya Gökalp gibi bazı isimler de bulunuyordu. Süleyman Nazif İttihatçı olmadığı, hatta İttihatçılara muhalif olduğu halde, onun da Malta'ya sürgün edilmesi oldukça dikkat çekicidir. Bunun sebebi, Süleyman Nazif'in işgal acılarını, işgal karşıtı duyguları öne çıkaran bir edebiyat geliştirmesi, ayrıca İngilizlere ve Fransızlara karşı açık bir politika takip etmesidir. Süleyman Nazif bu dönemde Hürriyet ve İtilaf taraftarlığına da tenezzül etmemiştir. Dolayısıyla Süleyman Nazif ile Mehmet Akif, Mütareke Dönemi'nde ortak duygu ve politikalar içinde görünmektedirler.

** Süleyman Nazif'e ait olan bu beyit, Malta'da esir iken yazdığı *Son Nefesimle Hasbıhal* adlı parçasının son kısmıdır. Nazif'in büyük ruhunun akislerini yansıtan şiir, bilmediğimiz bir yolla da Ankara'ya kadar ulaşmıştır. Ardından da *Hâkimiyeti Milliye* gazetesinde yayımlanmıştır. Bkz. 1 Kanunuevvel 1336/ 1 Aralık 1920, nr. 82. Dolayısıyla Akif bu şiirden, bu yayım vasıtasıyla haberdar olabilmiştir.

*** "Nazif kahraman bir vatanperverdir. Bu hakikat kendisinin birkaç defa hayatını istihrarıyla sabittir" (Şairin notu). Bu notla Akif, Süleyman Nazif'in Malta'ya gitmeden önce yazdığı *Kara Bir Gün* yazısına işaret etmektedir. Bu yazı, işgal kuvveteri üzerinde bir bomba gibi patlamış, işgal karşıtlığının önü de ancak böyle açılabilmiştir. Bkz. *Hadisat*, 23 Kasım 1918, nr. 63.

Bilmem ki bugün, ye'se nasıl oldu da, düştün?
Çoktan beridir bekledi... Bekler... diye millet.
A'sâra mı sürsün bu sefalet, bu mezellet?
İslâm ilinin sade esaret mi nasibi?
Sen yoksa, unuttun mu o mâzi-yi mehîbi?
Etrafa bakıp sarsılacak yerde ümidin,
Vicdanını, imanını bir dinlemeliydin.
Garb'ın ebedî gayzı ederken seni me'yûs,
"İslâm'a göz açtırmayacak dersen, o kâbûs"
Mâdâm ki Hakk'ın bize vadettiği haktır,
Şark'ın ezelî fecri yakındır, doğacaktır.
Hiç bunca şehîdin yatarak gövdesi yerde.
Derya gibi kan sîne-i hilkatte tüter de,
Yakmaz mı bu tûfan, bu duman, git gide Arş'ı?
Hissiz mi kalır lücce-i rahmet buna karşı?
İsyan bize râci'se de, bir böyle temâşâ,
Sığmaz sanırım, adl-i İlâhisine, hâşâ!

İslâm'ı evet, tefrikalar kastı kavurdu;
Kardeş bilerek bilmeyerek, kardeşi vurdu.
Can gitti vatan gitti, bıçak dine dayandı;
Lâkin, o zaman silkinerek birden uyandı.
Bir gör ki: Bugün can da onun, kan da onundur;
Dünya da onun, din de onun, şan da onundur.
Bin parça olan vahdeti bağlarken uhuvvet.
Görsen, ezelî râbıta bir buldu ki kuvvet:
Saldırsa da kırk Ehl-i Salîb ordusu, kol kol
Dört yüz bu kadar milyon esir olmaz, emin ol.

Ankara, Taceddin Dergâhı, 15 Nisan 1921

BÜLBÜL*

*Basri Bey oğlumuza***

Bütün dünyaya küskündüm, dün akşam pek bunalmıştım;
Nihâyet, bir zaman kırlarda gezmiş, köyde kalmıştım.
Şehirden kaçmak isterken sular zaten kararmıştı;
Pek ıssız bir karanlık sonradan vâdiyi sarmıştı.
Işık yok, yolcu yok, ses yok, bütün hilkat kesilmiş lâl...
Bu istiğrâkı tek bir nefha olsun etmiyor ihlâl.
Muhitin hali "insaniyyet"in timsalidir, sandım;
Dönüp mâzîye tırmandım, ne hicranlar, neler andım!
Taşarken haşr olup beyninden artık bir müselsel yâd,
Zalâmın sînesinden fışkıran memdûd bir feryâd,
O müstağrak, o durgun vecdi nâgâh öyle coşturdu:
Ki vâdiden bütün, yer yer eninler çağlayıp durdu.
Ne muhrik nağmeler, yâ Rab ne mevcâmevc demlerdi:
Ağaçlar, taşlar ürpermişti, güya Sûr-u Mahşerdi!

– Eşin var, âşiyânın var, baharın var, ki beklerdin;
Kıyâmetler koparmak neydi, ey bülbül, nedir derdin?
O zümrüd tahta kondun, bir semâvî saltanat kurdun;
Cihanın yurdu hep çiğnense, çiğnenmez, senin yurdun.
Bugün bir yemyeşil vâdi, yarın bir kıpkızıl gülşen,
Gezersin, hânümânın şen, için şen, kâinâtın şen.
Hazansız bir zemîn isterse, şâyet rûh-u ser-bâzın,
Ufuklar, bu'd-u mutlaklar bütün mahkûm-u pervâzın.

* *Sebilürreşat*, 7 Mayıs 1337/7 Mayıs 1921, c. 19, n. 479, s. 105.

** Hasan Basri Bey (1887-1964), İlk Mecliste Karesi/Balıkesir milletvekili. Üç önemli eseri ile tanınır. Birincisi, Akif'in ortaya çıkmayan mealinin ardından hazırlıklarına giriştiği *Kur'an-ı Hakîm ve Meal-i Kerim*'i, ikincisi de gene Akif'in vefatının ardından hazırladığı, fakat yayımını gerçekleştiremediği *Akifname* adlı eseridir. Eser, vefatından sonra yayımlanabildi (İstanbul, 1966). *Akifname*'nin aslına uygun yeni baskısı tarafımızca yayına hazırlandı (İst. 2020). Üçüncü eseri de üç ciltlik *Hadis Mealleri*'dir (1958).

Değil bir kayda, sığmazsın –kanatlandın mı– eb'âda;
Hayatın en muhayyel gâyedir ahrâra dünyada.
Neden öyleyse matemlerle eyyâmın perîşandır?
Niçin bir damlacık göğsünde bir umman hurûşandır?
Hayır, mâtem senin hakkın değil... Mâtem benim hakkım:
Asırlar var ki, aydınlık nedir, hiç bilmez âfâkım!
Tesellîden nâsibim yok, hazan ağlar baharımda;
Bugün bir hânümansız serserîyim öz diyarımda!
Ne hüsrandır ki: Şark'ın ben vefâsız, kansız evlâdı,
Serâpâ Garb'a çiğnettim de çıktım hâk-i ecdâdı!
Hayalimden geçerken şimdi; fikrim herc ü merc oldu,
Selâhaddîn-i Eyyûbî'lerin, Fatih'lerin yurdu.
Ne zillettir ki, nâkûs inlesin beyninde Osmân'ın;
Ezan sussun, fezâlardan silinsin yâdı Mevlâ'nın!
Ne hicrandır ki, en şevketli bir mâzî serâb olsun;
O kudretler, o satvetler harâb olsun, türâb olsun!
Çökük bir kubbe kalsın mâbedinden Yıldırım Han'ın;
Şenâatlerle çiğnensin muazzam kabri Orhan'ın;
Ne haybettir ki, vahdet-gâhı dinin devrilip, taş taş
Sürünsün şimdi milyonlarca me'vâsız kalan dindaş!
Yıkılmış hânümanlar yerde işkenceyle kıvransın;
Serilmiş gövdeler, binlerce, yüz binlerce doğransın!
Dolaşsın, sonra, İslâm'ın harem-gâhında nâ-mahrem...
Benim hakkım, sus ey bülbül, senin hakkın değil mâtem![*]

Ankara, Taceddin Dergâhı, 7 Mayıs 1921

* Bu manzume yazılırken Yunan istilâsı altındaki topraklarımıza, hususiyle Bursa'ya dair elîm haberler geliyordu (Şairin notu).

AĞARAN TAN YERİDİR*

Garbın üç yüz sene var gündüze dönmüş gecesi
Sen de ey Şark uyuyorsun o zamandır beridir
Kararan başka sular, şimdi senin nevbet uyan
Doğuyor beklediğin gün: Ağaran Tan yeridir.

20 Ocak 1922

* Ahmet Demirel, *Ali Şükrü Bey'in Tan Gazetesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s. 12
Beşir Ayvazoğlu, 1924/ *Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi*, İstanbul 2006, s. 33
Mehmet Akif'in yakın dostlarından Ali Şükrü Bey'in, 20 Kanunusani 1338/20 Ocak 1922-8 Nisan 1339/8 Nisan 1923 tarihleri arasında Ankara'da yayımladığı günlük *Tan* gazetesinde (68 sayı) başlık altında yer alan dörtlük.

Ali Şükrü Bey, ilk Mecliste ikinci grubun liderlerindendi ve İstanbul'dan Ankara'ya da Mehmet Akif'le beraber gitmişlerdi. Mehmet Akif ile Ali Şükrü Bey arasındaki yakın dostluğa dikkat çeken Beşir Ayvazoğlu; "Bu dörtlüğün Akif tarafından yazıldığına dair bir kayıt yoksa da, sesine ve üslûbuna bakarak, ona ait olduğu tereddütsüz söylenebilir" diyor.

Ali Şükrü Bey'in gazetesi *Tan*'ın adı ile ilgili de bir şeyler söylenmesi gerekiyor.
Bilindiği gibi "tan" kavramı, politika ve düşünce dünyamız bakımından yaygın bir kullanımdır ve genellikle de sosyalist gelenekle yakından ilgilidir. Ancak bu kavramın doğuşu ve yankıları ile, ilk defa Mütareke Dönemi'nde karşılaştığımızı unutmamak icap eder. Nitekim büyük savaş içinde Rusya'da devrim gerçekleşmiş (1917) ve Lenin hareketi de İngiliz-Fransız ittifakından Rusya'yı geri çekmişti. Dahası antiemperyalist, sömürgecilik karşıtı politikaları da kademe kademe öne çıkarmıştı. İşte Rusya'nın bu yeni politikaları, özellikle İstanbul'un ilk işgal yıllarında ziyadesiyle dikkati çekmiş ve Ruslarla yeni ittifak arayışlarını da su yüzüne çıkarmıştı.
Bu tür bir düşüncenin ilk önce İttihatçı kadrolar arasında baş gösterdiğini ve onların teşviki ile de kademe kademe fikir ve politika zeminlerinde yankı bulmaya başladığını kaydedelim. Bu kesimlerin genellikle, İttihatçılarla ilişkili sınıflar olduğu unutulamaz. Dolayısıyla İstanbul'un işgali (1918) ile Millî Mücadele'nin son yıllarına kadar (1923), Türk aydınlarının Rus devrimi ile inişli çıkışlı ilişkileri söz konusudur. İşte bu süre zarfında İstanbul ve Anadolu'da, Rus devriminin örnek alınmasını isteyen, ya da işgal kuvvetlerine karşı Rus devrimci sınıfları ile iş birliğini öneren sayısız dergi ve gazete yayımlanmıştı. Bu dergi ve gazetelerin adları, bu bakımdan manidardır. Ya "*tan*", "*şafak*", "*yıldız*", "*kurtuluş*", "*istikbal*" gibi yüksek bir gelecek vaat eden kavramlar, ya da yeni bir sınıf bilinci oluşturmaya dayalı *işçi*, *amele*, *halk*, *toplum* vs. gibi kavramlar... Dolayısıyla Ali Şükrü Bey'in kendisi ve arkadaşı Mehmet Akif sosyalist olmamakla beraber, ağır işgal şartlarından bir çıkış arayışı olarak, böyle bir kavramı onların da yadırgamadığı anlaşılmaktadır.
Bu arada Akif'in kendisine ait asıl kavramın "Şark/Doğu" olduğunu da hatırlatalım. Şark hem dünyanın doğu yönünü, hem de İslam ve Asya milletlerini topluca ifade eder. Bu kavram 1930 başlarında, *Kadro*'cu Şevket Süreyya'da Asyacılık şekline inkılap etti. Akif ve Şevket Süreyya kanalıyla devam eden kavram, bilâhare Necip Fazıl'da *Büyük Doğu* şekline dönüşerek yeni baştan canlılık kazandı.

HÜSEYİN AVNİ İÇİN ŞİİR*

* *Hareket* (Nurettin Topçu), Nisan 1948, nr. 14, s. 15

Birinci Meclis Dönemi'nde gösterdiği celâdetle herkesi hayran bırakan Hüseyin Avni Ulaş'ın vefatının (1948) ardından, *Hareket* dergisi onun hakkında özel sayılar yayımlıyor. *Hareket*'in Nisan 1948 sayısında, Hüseyin Avni hakkındaki çeşitli yazılara ilâve olarak, bir de anket düzenleniyor. Bu ankete cevap verenler arasında Cahit Okurer, Fındıkoğlu Ziyaettin Fahri, Adnan Adıvar, M. Kemal Öke, Asaf Muammer, Kâmil Miras ve Kemal Fikret Arık gibi isimlerin yanı sıra, Hasan Basri Çantay'ın varlığı bilhassa dikkati çekiyor. Hasan Basri Çantay verdiği cevapta, Hüseyin Avni hakkında Mehmet Akif'in yazdığı bir kıtadan söz ediyor. Hüseyin Avni'ye ve Mehmet Akif'e ilgi duyanların, bu kayıp kıtaya dikkatlerini çekmek düşüncesiyle, onu burada özellikle zikrediyoruz. Nitekim Hasan Basri Çantay, Akif'in kayıp şiiriyle ilgili olarak şu hususları kaydediyor:

"Birinci devrede gösterdiği celâdete, herkes gibi *İstiklâl Marşı* şairi Akif de meftundu. Bir gün bana kapalı bir zarf gösterdi. İçinde bir kıta vardı ve üzerinde de, "Bu zarf Avni Beyin irtihalinden sonra evlâtları ve ailesi tarafından açılacaktır" ibaresi yazılı idi. Konuştuk:

- Üstad, zarfın kapalı olması, bu kıtadan Hüseyin Avni Bey'in haberdar edilememesi, neden?

- Sözlerini İlham-ı Rabbani ile söyleyen bu zatın, kendisinden haberdar olarak beşeriyete dönmesine kıyamadım.

- Ne olur kıtayı ben okuyayım.

- Sizden canımı esirgemem. Fakat bu kıtayı size de göstermeyeceğim.

Aradan yıllar geçti, Avni'ye sordum:

- Ne oldu o zarf?

Dedi ki:

- Kasamda saklıyordum. Bir baskın ve arama sırasında (tek parti dönemi) aldılar, bir daha da vermediler."

Akif bilindiği gibi *Sıratı Müstakim*'de yayımlanan "Mahalle Kahvesi" adlı şiirini de Hüseyin Avni'ye ithaf etmiştir. Dolayısıyla Hüseyin Avni Bey'de mevcut olan Akif takdir ve sevgisinin damadı Nurettin Topçu'ya bu kanaldan intikal ettiğini belirtelim.

LEYLÂ*

"Barındırmaz mısın koynunda, ey toprak?" derim, "yer pek"
Döner, imdâdı gökten beklerim, heyhât "gök yüksek".**
Bunaldım kendi kendimden, zaman ıssız, mekân ıssız;
Ne vahşetlerde bir yoldaş, ne zulmetlerde tek yıldız!
Cihet yok: Sermedî bir seddi var karşında yeldânın;
Düşer hüsrana, kalkar ye'se çarpar serseri alnın!
Ocaksız vahalar, çöller; sağır vadiler, enginler;
Aran: Beynin döner boşlukta; haykır: Ses veren cinler!
Şu viran kubbe, yıllardır, sadâdan dûr, ışıktan dûr.
İlâhi, yok mu âfâkında bir ferdâya benzer nûr?
Ne bitmez bir geceymiş! Nerden etmiş Şarkı istilâ?
Değil canlar, cihanlar göçtü hilkatten, bunun hâlâ,
Ezer kâbûsu, üç yüz elli, dört yüz milyon imanı;
Boğar girdâbı her devrinde milyarlarca sâmânı!
Asırlardır ki, İslâm'ın bu her gün çiğnenen yurdu,
Asırlar geçti, hâlâ bekliyor ferdâ-yı mev'ûdu!
O ferda, istemem, hiç doğmasın "ferdâ-yı mahşer'se...
Hayır, kudretli bir varlıkla müminler mübeşşerse;
Bu kat kat perdeler, bilmem, neden sıyrılmasın artık?
Niçin serpilmesin hâlâ, ufuklardan bir aydınlık?
O "aydınlık" ki, sönmek bilmeyen ümmîd-i işrâkı.
"Vücûdundan peşîman, ölmek ister" sandığın Şark'ı,
Füsünkâr iltimââtiyle döndürmüş de şeydaya;
Sürükler, bunca yıllardır, o sevdadan bu sevdaya.

* *Sebilürreşat*, 8 Nisan 1338/ 8 Nisan 1922, c. 20, nr. 496, s. 14.
** Muztar kaldığımız anlarda müracaat ettiğimiz bir meselimiz vardır. Yer pek, gök yüksek (Şairin notu).

Hayır! Şark'ın, o hodgâm olmayan Mecnûn–u nâkâmın,
Bütün dünyada bir Leylâ'sı var: Atîsi İslâm'ın.
Nasıldır mâsivâ bilmez; onun fanisidir ancak;
Bugün, yâdıyla müstağrak, yarın, yâdında müstağrak!
Gel ey Leylâ, gel ey candan yakın canan, uzaklaşma!
Senin derdinle canlardan geçen Mecnûn'la uğraşma!
Düşün: Biçârenin en kahraman, en gürbüz evlâdı.
Kimin uğrunda kurbandır ki, doğrandıkça doğrandı?
Şu yüz binlerce sönmüş yurda yangınlar veren kimdi?
Şu milyonlarca öksüz, dul kimin boynundadır şimdi?
Kimin boynundadır serden geçip berdâr olan canlar?
Kimin uğrundadır Leylâ, o makteller, o zindanlar?
Helâl olsun o kurbanlar, o kanlar, tek sen ey Leylâ,
Görün bir kerrecik, ye's etmeden Mecnûn'u istîlâ.

Niçin hilkat zemîninden henüz yüksekte pervâzın?
Şu topraklarda, şâyet, yoksa hiç imkân-ı i'zâzın.
Şafaklar ferş-i râhın, fecr-i sadıklar çerâğındır;
Hilâlim, göklerin kalbinde yer tutmuş, otağındır;
Ezanlar nevbetindir: İnletir eb'âdı haşyetten;
Cihâzındır âlemler, kubbeler, inmiş meşiyyetten;
Cemâatler kölendir. Kâbe'ler haclen... Gel ey Leylâ,
Gel ey candan yakın cânan ki gâiblerdesin, hâlâ!
Bu nâzın elverir Leylâ, in artık in ki bâlâdan,
Müebbed bir bahar insin şu yanmış yurda Mevlâ'dan.

Ankara, Nisan 1922

KARESİ*

O yeşil toprağın ey yüzler ağartan Karesi
Şimdi binlerce şehidin kanayan makberesi.

Sana hasret kalan evlâdın için dünyada
Varsa kahr olmadan ârâm edecek yer neresi?

Hani gök kubbenin altında görülmüş mü eşin?
Dağların bağ, hele vadilerin altın deresi!

Ey benim her taşı bir mabed–i iman yurdum,
Seni er-geç bana mutlak verecektir Mâbud'um.

30 Haziran 1922

* *Yeni Gün*, 30 Haziran 1338/ 30 Haziran 1922.
Hasan Basri Çantay, "Mehmet Akif Hangi Şairleri Severdi?", *Hareket*, Ocak 1948, nr. 11, s. 8

Şiir, Balıkesir'in Yunanlılar tarafından işgalinin ikinci yılı dolayısıyla kaleme alınmıştır. Yazılış tarihi, Büyük Taarruz'un başlamasından (26 Ağustos 1922) iki ay öncesine denk düşmektedir. Sakarya Savaşı'nın kazanıldığı, fakat Büyük Taarruz'un ise başlamadığı ve Balıkesir'in henüz işgal altında bulunduğu sıralarda... Şiirde geçen Karesi'nin, Balıkesir'in eski adı olduğu unutulmamalıdır. İşte bu işgal yıllarında, askerde ve halkta, kurtuluş heyecanını sürekli canlı tutmak arzusu hemen her çevrede yaygındır. Akif'in bu kıtası, Yunus Nadi'nin *Yeni Gün* adıyla 2 Eylül 1334/ 1918'de çıkarmaya başladığı gazetenin, 30 Haziran 1338/1922 nüshasında ilk defa olarak yayımlanmıştır.

Bu güzel şiire ilk dikkatimizi çeken kişi Hasan Basri Çantay olmaktadır. Çantay'ın, *Hareket* dergisinde yayımladığı şiirin altına şöyle bir not düştüğü görülüyor: "Bu şiir Ankara'dan, Balıkesir'in işgali sene-i devriyesindeki o matemli günlerde yazılıp bize ihda edilmiştir."

Aynı şiir bilâhare *Akifname*'de de yayımlandı.

KİTABE*

Vatan yolunda vazifem ayakta ölmekti
Bu gaye uğruna koştum, didindim, uğraştım
Hayatımın sonudur, takatim var mı demedim
Dikenli yollara düştüm diyarlar aştım
Nihâyet eriştim o bî-fütûr ölüme
Şehadet etmede gurbet ayakta öldüğüme

1922

* Ali Fuat Cebesoy, *Siyasî Hatıralar*, İstanbul 1960, c. 2, s. 37
İsmail Kara, "Mehmet Akif'in Samih Rifat'la Ortak Bir Şiiri", *Hareket*, Ağustos 1990, c. 1, s. 8

Mehmet Akif'in Samih Rifat'la ortaklaşa kaleme aldıkları bu paçayı Ali Fuat Çebesoy, 1960 yılında yayımlanan *Siyasî Hatıraları*'nın ikinci kısmında (s. 37) zikrediyor. Cebesoy, şiirin kaleme alınışı ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir:

"Babamın (İsmail Fazıl Paşa) Ankara'ya gelişini ve oradaki hayatını pek yakından bilen dostlarından mebus ve şair Mehmet Akif ve Samih Rifat beyler birlikte yazdıkları bu kitabeyi, mezar taşına yazılmak üzere bana vermişlerdi. Ben de bunu sanatkâr bir hattata yazdırdım. Kitabe şudur" diyor ve yukarıdaki mezar taşı kitabesini naklediyor.

Mehmet Akif'le Samih Rifat'ın ortaklaşa kaleme aldığı şiiri, edebiyat çevrelerinin gündemine taşıyan İsmail Kara oldu. Yukarıdaki şiirden anlaşıldığı kadarıyla, Samih Rifat ile Mehmet Akif'in, İsmail Fazıl Paşa ile ortak bir dostluğu söz konusudur. Bu dostluğun mahiyetini bilemiyoruz. Fakat burada asıl önemli olan Mehmet Akif'le, Samih Rifat arasındaki yakınlıktır. İkisi arasındaki yakınlığın çok eski olduğunu ve *Resimli Gazete* (1896) yıllarına kadar varıp dayandığını kaydedelim. O yıllarda *Resimli Gazete*'nin iki yöneticisi mevcuttu. Birincisi İbnülemin'in kardeşi Edip Bey; ikincisi de doğrudan Samih Rifat... Bu yöneticilik inişli çıkışlı ve devrevîdir.

FERYAT ve KÜRSÎ-İ İSTİĞRAK*

* Eşref Edip, *Mehmet Akif*, c. 1, Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1938, s. 277-278

Akif'i Millî Mücadele sonlarına doğru tanıyan ve özellikle de şairin Mısır'a yerleşmesi zamanlarına kadar onu bir an bile yalnız bırakmayan Hafız Asım, Eşref Edip'e mahfuz bazı hatıralar nakletmektedir. Hafız Asım'ın verdiği bilgilere göre, Akif'in şimdiye kadar bilmediğimiz, hemen hiç yayımlanmamış ve çevresinde bulunan dostlarına dahi sözünü etmediği gizli bazı şiirleri mevcuttur. Akif bu şiirlerden birini, Asım'la Eyüp Sultan'da kıldıkları bir namazdan sonra yürüyerek gittikleri Gümüşsu Mezarlığı'nda ona okumuştur. Dinlediği şiire hayran kalan Asım, hemen onu kaydetmek istemiş, fakat şair buna asla izin vermeyerek, Asım'ın elindeki kâğıt kalemi çekip almıştır. Bu şiirlerden ilki (Asım'ın dinlediği), Ali Ekrem'in "Feryad"ından, ikincisi de Abdülhak Hamid'in "Kürsî-i İstiğrak"ından yola çıkılarak kaleme alınmıştır. Bu iki şiirdeki ilham ve doğuşlar Akif'in çok hoşuna gitmiş, onlardan hareketle de kendine mahsus yeni şiirler kaleme almıştır. Nihayet bir şiirden veya şairden hareket ettiği için, Akif bu tür eserlerini açığa vurmak istememekte, fakat anladığımız kadarıyla da onlara çok yüksek bir değer atfetmekte ve sevmektedir.
İşte Akif, Birinci Meclisin kapatıldığı, çevresinin de alabildiğine boşaldığı (Ferit Kam, Ahmet Naim ve daha niceleri dâhil buna) bu yalnızlık dönemlerinde, yeni dostu Asım'a veya eski dostlarından Muallim Vahyi'ye, İstanbul mezarlıklarında, kendini tabiata ve ölüme yakın hissettiğini ortaya koyan sözler söylemekte, şiirler okumaktadır. Akif'in politikadan, çevreden ve toplumdan kendini tecrit edilmiş hissettiği böyle bir zamanda okuduğu şiirleri kaydetmek isteyen Asım'a, Akif'in söylediği üç-beş cümle aynen şöyledir:

"Bu şiir yazılmaz. Bunlar benim kendime mahsus şiirlerim. Onlardaki ilhamlara bayılırım. Ne olurdu, bu ilham ondan evvel (Ali Ekrem) bana gelseydi de, bu şiiri ben yazsaydım, derim. Sonra oturur, bu mevzuda bir şiir yazarım. Kendi nazmım, kendi ahengimle. Fakat bunu (bunları) kimseye okumam ve neşretmem. Çünkü o ilham benim değildir. Bunlar böylece gizli kalır ve benimle beraber ölür gider."

Asım'ın, "Üstad bu yolda yazılmış ve hiç kimseye okunmamış başka şiirleriniz var mı?" sorusuna da, Akif şöyle bir cevap veriyor: "Evet, *Kürsi-i İstiğrak*'ı da yazdım. (Böyle) birkaç tane daha var." Netice olarak burada söylenmesi gereken husus şudur: Akif'in *Leylâ, Gece, Hicran, Secde* gibi şaheserlerini doğuran şartlar bu zamanlarıdır. Politikadan, dünyevî kaygılardan ve dost çevrelerden kendini soyutlanmış hissettiği yapayalnız zamanları... Abdülhak Hamid'in *Kürs-i İstiğrak*'ı ve diğer benzer bir şiiri *Külbe-i İştiyak*'ı için, *Hep Yahut Hiç* adlı şiir kitabına bakılabilir. Ali Ekrem'in *Feryad*'ı için de şiirlerine bakılabilir.

FİRAVUN İLE YÜZ YÜZE*

Fahrunnisa Emire Hatice Hanımefendi Hazretlerine

Şu bağlı yelkeni çözsek de, nehri atlayarak,
Biraz da karşıki vâdiye doğru yollansak.
Güneş çocuk: Yoracak hâli yok, sular durgun;
Gelin gecikmeyelim, tam zamânı yolculuğun.
Kürekler işlesin öyleyse, durmadan gideriz.
Fakat, bu "Nil–i Mübârek" mezar kadar hissiz:
Bütün sevâhili boğmuş, gömerken emvâcı,
Ne vardı bir acı duysaydı? Şöyle dursun acı
Huzûr içinde, sanırsın ki ninniler duyuyor:
Semâyı altına sermiş, derin derin uyuyor!
Henüz harîm-i zılâlinde bir cihan saklar,
O, belki yetmiş asırlık mehîb Karnak'lar;
Alınların biriken kanlı, terli hüsrânı:
Şu Teb harâbesinin dalga dalga umrânı;
Şu, sermediyyeti hâlâ sayıklayan, âsâr,
Ki hây u hûy-u medîdiyle inlemişti civâr...
Bugün, sütunlarının küskün ihtişâmıyle,
Ne ser-nigûn oluvermiş, aman bakın Nîl'e!
Yanaştık öyle mi? Âlâ! Geniş de bir kumsal;
Hemen basıp çıkalım açmasın kenardaki sal.
Zemin epey batıyor: Yolcu geçmemiş çokluk...
Şu hurmalıkları tuttuk mu, oh kurtulduk...
Meğer hiç öyle değilmiş, ne inkisâr-ı hayâl;
Aşınca vâhayı, bir kumdur etti istikbâl!
Batar, çıkar gideriz, çâresiz, yorulsak da.
Evet belirmede yer yer, birer sevimli ada;
Nedir ki arkası umran filân değil, heyhât

* *Tevhid-i Efkar*, 20 Kanunuevvel 1340/ 20 Aralık 1924.

Servet-i Fünun, 25 Kanunuevvel 1340/ 25 Aralık 1924, c. 25, n. 631, s. 97.

O, çöl dedikleri aylarca bitmeyen nakarat!
Daraldı gitgide vâdi, demek yakınlaştık.
Harâbeler sökedursun, yavaş yavaş, artık
Göründü işte sütunlar, kırık dökük, yer yer
Göründü yerlere bî-tâb düşmüş âbideler;
Göründü kaç sıra mabed ki kaplamış yurdu;
Göründü bir çoğunun pâre pâre mabûdu!
Sağında nâ-mütenâhî yıkıntı dalgaları;
Solunda hangi harîminse tek kalan duvarı;
Önünde, gövdesi kırk elli parça, heykeller;
İlerde burnu kopuk başlar, arkasız beller.
O yanda kumlara yüzlerce dev kadîdi batar;
Bu yanda toprağı bin müstahâse yırtar atar.
Harab emellerin enkazı savrulur şurada;
Yıkık sarayları çiğner geçer nigâh arada...
Hülâsa, bir, ebedî kevni yok, zemîn-i fesâd,
İçinde haşre kadar haşrolur durur ecsâd!
Sıkıştı gitgide, vâdî, nihâyet oldu boğaz.
Güneş çocuk değil artık, şu var ki pek yaramaz:
Sonunda cevvi tutuşturmak istedikçe hele.
Çekilmiyordu bu en nazlı günlerinde bile!
Aman bakın, ne perişan şu toprağın hâli:
Bucak bucak deşerek, toprak olmuş ensâli,
Çukurlarıyla, hayır, leşleriyle yutmuşlar!
Kefen soyanlar adammış, bu fareler canavar!
Delik deşik kayalıklar, delik deşik sağ sol:
Mezar araştırıyor her tarafta bir sürü kol.
Sürüklenir sıralanmış paçavra enkaazı,
Zuhûr eder diye, altında mumyalar bazı;
Didiklenir, elenir, kül kemik, bütün kümeler...
Nedir bu acz-i beşer karşısında hırs-ı beşer?
Büküldü tuttuğumuz yol cenuba doğru biraz;
Güneşse rüşdüne rağmen bütün bütün yaramaz:

Önünde damla kadar gölge sezmesin alevi,
Bir ân içinde, bakarsın, adımlayıp cevvi,
Ne kuytu der, ne siper, parçalar geçer mutlak;
Nasıl ki parçalamış: Her taraf çırılçıplak!
Asıl belâsı: Bu gittikçe kıvrılan dirsek,
Uzun sürerse, eminim, devam edilmiyecek:
Kireç yakılmaya mahsus ocakların bir eşi,
Kürek kürek saçıyor küllenip duran güneşi!
Hayır, sürekli değil bitti, hem yaman bitti;
Gelin de sahneyi bir seyredin, gelin şimdi:
Geçit biraz dönerek garba sarkacak yerde,
Gerildi ansızın âfâka bir kızıl perde:
Ne ihtişâm-ı İlâhî! Ne saltanat! Ne celâl!
Eteklerinde zemîn, devre devre izmihlâl.
Bu cebhe fecr-i ezelden örülmüş olsa gerek;
Gurûb alevleri, yahud tehaccür eyleyerek,
Harîs emelleri tehdîde etmek üzre devam,
Fezâda alnını çatmış bu sermedî ehram!*
Evet, murâkabe halinde bir sükût-u mehîb,
Çıkıp harâbe-i edvâra yaslanan bu hatîb.
Ne bir hitâbe, hayır yükselen, ne bir minber,
O çünkü çok daha yüksek, o bir derin makber!
Bu kıpkızıl kayanın bağrı kaç yerinden oyuk!
Sırayla birçok isim var... Tesâdüfen okuduk:
"İkinci Amnofis" â'lâ! Hemen girip görelim...
Eşikte loştu kovuk, şimdi büsbütün muzlim.
Şu varki sürmedi, sıyrıldı perdeler nâgâh,
Çevirdi düğmeyi, besbelli, arkadan fellâh.
Işık güzel, azıcık yol çetin, fakat bu da hiç;
İşin fenâsı: İçerden gelen sıcak müz'ic...
Ne çâre! İnmeli, madem ki sormadan girdik...

* *El-Uksur*'da Vâdi-i Mülûk dedikleri vadinin nihayetinde bir kızıl dağ var ki, sinesi Firavun mezarlarıyla dolu. Hilkatin bu eserini, Kahire civarındaki ehramlarla karıştırmamalı (Şairin notu).

Aşağya doğru zeminin devamı haylice dik...
Hayır, kapanmayabilmek hüner değil o kadar:
Adımda bir basamak var ki taştan oymuşlar.
Yavaş yavaş iniyorken uzandı bir köprü...
Önünde var ya delîlin, tevekkül et de yürü!
Geçer miyiz, geçeriz, haydi şimdi bismillâh!
Kazâ savuştu ya, lâkin ne söylüyor fellâh:
Meğer zifir mi zifir, bir belâlı kan kuyusu.
Bu takma köprünün altında tutmamış mı pusu!
Demek ki: Çalmak için muhteşem kemiklerini,
İkinci Amnofis'in kim delerse makberini;
–Nüfûza uğraşıyorken yolun serâirine-
Basınca eğreti konmuş kapakların birine,
Cehennemin dibi buymuş, deyip tekerlenecek!
Aman çabuk geçelim, yer tekin değilmiş pek...
Demin kalan basamaklar yetiştiler tekrar,
Beraber etmeye baktık aşağıya doğru firar.
Sitâre mevkibi halinde kafileyle ziya,
Geçit boyunca dizilmiş, pırıl pırıl, güyâ:
Kovanda habsedilen bir yığın ateş böceği,
Delip halâs olayım der, bu sermedî geceyi....
Duvarların, tavanın her yerinde bî-pâyan,
Tekerrürüyle tevâlî eden rumûz-i beyan.
Nedir leyâle bürünmüş o renk renk eşkâl?
Kimin hesabına zulmette oynayan bu hayâl?
Kimin? nedir? diye, lâkin kolayladık geçidi;
Direkli bir yere çıkmaktayız, bakın şimdi,
Harîm-i hâsına geldik demek ki Fir'avn'ın;
Gürültü etmeyelim, bî-huzûr olur, amanın!
Fakat, bu sahne, dağın sînesine pek müdhiş:
Açık sema gibi yıldızlı, mavi bir meneviş,
Parıldayıp duruyor, kaplamış bütün sakfı.
Duvarların görünen sağlı, sollu, her tarafı,

–Memâtı hep akabâtıyle gösterir yollu-
Ecinni ordusu şeklinde bin hurafe dolu.
Nasıl ki aynı hikâyâtı söylüyor tekmîl,
Şu perde perde sütunlar da işte ber-tafsîl.
Peki, o nerde? diyorduk, hemen zuhûr etti,
Benekli kırmızı benziyle parlayan lâhdi.
Açıktı üstü, kapak, şimdi bir kalın camdı;
Başında düğme de varmış ki, asrın evlâdı
Koşup bükünce, ziyâ huzme huzme fışkırarak,
Göründü, kalkamaz olmuş, zavallı bir hortlak!
Adâletin ne şehâmetli bir tecellîsi,
Şu, leş görür gibi görmek İkinci Amnofis'i!
Bu Fir'avun ki, civarından ürküyordu beşer;
Bu Fir'avun ki, saraylar, sütunlar, âbideler,
Bütün hayâtını ezberletirdi âfâka;
Bu Fir'avun ki eğilmişse boynu bir hakka.
O sade kendi bekâsıydı, kendi nefsiydi;
Bu Fir'avun ki, o zillin hayâl-i te'bîdi,
Dumanlı beynin sardıkça, artık efrâda,
Muhâl olurdu huzur ihtimali dünyada;
Bu Fir'avun ki, cehennemdi yerde kâbûsu,
Cehennem olmaktan evvel vücûd-u menhûsu;
Bu Fir'avun ki, beşer korkudan büküp belini,
Huşû' içinde tavâf eylemişti heykelini;
Bu Fir'avun, bu görünmez kaza, bu saklı belâ,
Ki bir zaman tapılıp dendi: "Rabbune'l-â'lâ...."
Ne intikâm-ı İlâhi, ne sermedî hüsran:
Gelen geçenlere ibret, yatar sefil, üryan!
Soyulmadık eti kalmış, bilinmiyor kefeni;
Açıkta, mumyası hâlâ dağılmayan, bedeni.
Bu çehre miydi ki titrerdi karşısında zemin?
Bunun mu handesi âfâka tarh ederdi enin?
Hayır, bu çehre değil şimdi, bir sicill-i azâb:

Bütün hutûtu perişan, bütün meâli harâb.
Birer siyâh uçurum gürleyen, çakan gözler;
O yıldırımların artık yerinde yeller eser!
Ölüm derinleşe dursun çökük şakaklarda,
Düğümlü bir acı hüsran, henüz dudaklarda,
Nedir düşündüğü, bilmem, o seyrelen sakalın;
Bir ıztırâb-ı mehîbin zebûnu lâkin alın.
Yanık kütüklere dönmüş karın, kasık, el, ayak;
Yakında küllenerek hepsi tarumâr olacak.
Şu gördüğüm mü nihâyet, bu leş mi akıbetin?
Bunun mu uğruna milyonla rûhu inlettin?
Şeâmetin ne de etmiş ki cevvi istîlâ:
Hayatın ayrı felâket, memâtın ayrı belâ!
Evet, sen eyleyemezdin sütun sütun feveran,
Boşanmasaydı o ter bîgünâh alınlardan.
Zehirli ot gibi fışkırdı heykelin, yer yer
Sulandı çünkü şu vâdi beşer kanıyle, beşer!
Zemîne sığmadı bir türlü, korkarım, cesedin;
Yazık ki murdarı toprak bulup da örtemedin!
Değer mi dağları tırnakla, dişle oydurarak,
İçinde bir leş için muhteşem saray kurmak?
Nedir bu kokmuşa dünyada olmadık tekrîm?
Niçin nasibi değil rûhunun, bu nâz ü naîm?
Meramın ölmeyebilmekse, ölmemek mümkün:
Saçıp savurduğun enfâs-ı ömrünün, lâkin
Dedin de birkaçı olsun Hudâ yolunda fedâ,
Şu mavi kubbeye gömdün mü bir sürekli sadâ?
Ölüm saçarken o şimşekli gözler âfâka,
Eğildi baktı mı toprakta can veren halka?
Şu duygusuz yüreğin susturup leâmetini,
Yanık yüreklere sundun mu yâd-ı rahmetini?

Geçen hayât-ı sefilin ki hep çamur, hep kan!
Deşildi, taştı da bir gün samîm-i yâdından,
O levsi gördün, utandın, terinle oğdun mu?
Ağarmıyorsa, nedâmet selinde boğdun mu?
Hayır, hayâ denilen renk o çehreden ne uzak!
Yumuldu gitti gözün, kirpiğin yaşarmayarak!
Sığındı mumyaya ciyfen, yegâne şâheserin;
Fakat, sığındı mı gufrâna rûh-u derbederin?
Hayatının deşiversem birinci perdesini,
Kulaklarım duyacak çıplak etlerin sesini.
O etlerin ki alev püsküren sıcaklarda,
Tüter dururdu, inen kırbacınla kalkar da!
Yorulmak onlar için bir bilinmedik haktı,
O etlerin ki bütün hakkı parçalanmaktı!
Gözümde canlanıyor, şimdi, devr–i muhteşemin;
Nasıl hayâleti kumlardan uğradıysa, demin.
Fakat, nasibini almış ki her tarafta ibâd,
Yetim iniltisi, ancak, kesilmeyen feryâd!
Ne hânümanları yıktın yıkılmadan şuraya?
Ne âşiyanları ezmişti, kim bilir şu kaya?
Dokunsam ağlayacak, söylemez ki kaç kanı var,
Uzandığın çukurun, karşıdan bakan şu duvar.
Ne yüzle söyleyebilsin: Şerîk-i hüsrânı!
Bileydim, ey koca Mısır'ın ilâh–ı üryanı!
Mezara, heykele âit bütün bu velveleler,
Bekân için mi hakikat? Merâmın oysa, heder:
Evet, bütün beşerin hakkıdır bekâ emeli;
Fakat bu hakkı ne taştan ne leşten istemeli!

Hilvan, 29 Aralık 1923

ŞEHİTLER ABİDESİ İÇİN*

Gök kubbenin altında yatar, al kan içinde
Ey yolcu, şu topraklar için can veren erler.
Hakk'ın bu velî kulları taş türbeye girmez;
Gufrâna bürünmüş, yalınız Fatiha bekler.

Hilvan, 27 Aralık 1924

* *Şehitler Abidesi* daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamıştır. İlk defa onunla *Gölgeler*'in neşri vasıtasıyla karşılaşıyoruz.

İKBAL'DEN*

Heyecana verdi gönülleri
Heyecanlı sesleri gönlümün.
Ben o nağmeden müteheyyicim
Ki yok ihtimali terennümün.

* *Safahat /Gölgeler*'de *Sanatkâr* başlıklı şiir.
Eşref Edip, *Mehmet Akif Hayatı ve Eserleri*, c. 1, Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1938, s. 23
Fevizye Abdullah Tansel, *Mehmet Akif Ersoy*, İrfan Yayımevi, İstanbul 1973, s. 264

Akif'in, asrımızın Celâleddin-i Rûmi'si olarak nitelediği Muhammet İkbal'den yaptığı bir tercüme. İlgili kıta ile ilk defa, *Gölgeler*'de (1933) yer alan *Sanatkâr* başlıklı uzun şiirin içinde karşılaşıyoruz. Bu durum onun, apayrı bir eser olmasını ortadan kaldırmıyor. Tercümenin zamanı 1933'ten çok eski olup, Millî Mücadele yıllarına kadar uzanması ihtimali yüksektir. Bu tercüme denemesi Akif'in, Hint şairi Muhammed İkbal'le ilk karşılaşması olup, bundan böyle Akif'in tasavvuf ve şiir anlayışında bazı yenilenmelere şahit olabileceğiz. Nitekim bu yoldan Akif'te İkbal okumaları dönemi başlayacak, Ankara ve ilk Mısır yıllarında bu şiirle ciddi biçimde meşgul olacaktır.
Akif'in kış aylarını Mısır'da, yazları da İstanbul'da geçirmeye başladığı 1923-1925 yılları bu bakımdan önemlidir. Birinci Meclisin son dönemi ve Şeyh Sait vakası dolayısıyla Takrir-i Sükûn tedbirlerinin devreye sokulduğu; yani henüz Akif'in Mısır'a kesin olarak yerleşmediği bu ara dönemde, Akif'in yepyeni bazı şiirleri ile karşılaşma imkânı buluyoruz. *Leyla* (1922), *Firavun ile Yüzyüze* (1923), *Gece* (1925), *Hicran* (1925), *Secde* (1925) gibi... Akif'in bu vecidli ve istiğraklı şiirlerini, hemen herkes onun Mısır Dönemi şartları ile izah etmektedirler ki biz bu kanaatte değiliz.

VAHDET*

Huzeyfetü'l–Adevî der ki:
–"Harb-i Yermuk'ün,
Yaman kızıştığı bir gündü, pek sıcak bir gün.
İkindi üstü biraz gevşeyince, sanki, kıtâl,
Silâhı attım elimden, su yüklenip derhal,
Mücâhidin arasından açıldım imdada,
Ağır yarayla uzaklarda kalmış efrâda.

Ne ma'rekeydi ki çepçevre, göğsü kandı yerin!
Hudâ'ya kalbini açmış, yatan bu gövdelerin,
Şehidi çoksa da, gâzisi hiç mi yok?.. Derken
Derin bir inleme duydum... Fakat, bu ses nerden?
Sırayla okşadığım sineler bütün bî-rûh...
Meğerse amcamın oğluymuş inleyen mecrûh.
Dedim: "Biraz su getirdim, içer misin, versem?"
Gözüyle "Ver!" demek isterken, arkadan bir elem,
Enîne başladı. Baktım: Nigâh-ı merhameti
"Götür!" deyip bana imaa ses gelen ciheti.
Ne yapsam içmeyecek, boştu, anladım, ibrâm;
O yükselen sese koştum ki: Âs'ın oğlu Hişam.
Görünce gölgemi birden kesildi nevhaları;
Su istiyordu garibin dönüp duran nazarı.
İçirmek üzre eğildim, üçüncü bir kısa "âh!",
Hırıltılarla boşanmaz mı karşıdan, nâgâh!
Hişam'ı gör ki; O halinde kaşlarıyla bana,
"Ben istemem, hadi git ver, diyordu, haykırana."

* *Sebilürreşat*, 22 Kanunusani 1341/ 22 Ocak 1925, c. 25, nr. 635, s. 16.

Akif bu şiiri *Gölgeler*'e dahil ederken, sonuna 12 Kanunusani 1340/ 12 Ocak 1924 tarihini koymuş. Yani şiirin yazıldığı tarihi belirtmek ihtiyacıyla bu tarihi koyuyor. Şiir ise künyesinde görüldüğü gibi bir yıl sonra yayımlanıyor. Araştırmacı M. Ertuğrul Düzdağ, bundan hareketle bazı mülâhazalar geliştiriyor ve *Vahdet*'in 12 Ocak 1924'te değil de, belki 12 Ocak 1925'te yazılmış olabileceği sonucuna varıyor. Bu mülâhazayı esas alarak biz de şiirin sonundaki 12 Ocak 1924 tarihini, 12 Ocak 1925 olarak düzeltmeyi uygun bulduk. Bkz. *Safahat* (Edisyon kritik), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1987, s. 408-409, *Vahdet* başlıklı şiir ve dipnotu.

Epey zaman aradım âh eden o muhtazarı...
Yetiştim, oh, kavuşmuştu Hakk'a son nazarı!
Hişam'ı bari bulaydım dedim, hemen döndüm:
Meğer şikârına benden çabuk yetişmiş ölüm!
Demek, bir amcamın oğlunda vardı, varsa ümid...
Koşup hizasına geldim: O kahraman da şehid."

*

Şark'ın ki mefahir dolu, mâzi–i kemâli,
Yâ Rab, ne onulmaz yaradır şimdiki hali!
Şirazesi kopmuş gibi, manzûme-i imân,
Yaprakları yırtık, sürünür yerde perişan.
"Vahdet" mi şiârıydı? Görün şimdi gelin de:
Her parçası bir mel'abe eyyâmın elinde!
Tarîhine mev'ûd-u ezelken "ebediyyet",
Ey, tefrika zehriyle şaşırmış giden, ümmet!
"Nisyan"a çıkan yolda mı kaldın gümrâh?
Lâ-havle ve lâ-kuvvete illâ billâh!

Hilvan, 12 Ocak 1924

GECE*

Üstad-ı hakîmim Ferid Beyefendiye

Bütün kandillerin tehlîle dalmışlar... Şaşırdım ben:
Nasıl mabed ki sun'un, sermedî bir secde gök kubben!
Kapanmış, titriyor dünyaların haşyetle karşında;
Melekler, sanki baş kesmiş durur dâmân-ı Arş'ında.
Ne rengâreng ubûdiyyetle, yâ Rab, hercümerc âfâk:
Karanlıklar, ışıklar, Gölgeler, lebriz-i istiğrak.
Bu istiğrâk uyandırmaz mı, devrettikçe ekvânı.
Perişan rûhumun inler harâb evtâr-ı imânı.
Perişan: Çünkü yükselmiş değil feryâd-i gümrâhım;
Şu mahşer mahşer envârın biraz yol verse, Allah'ım!
Evet, milyarla âlem vecde gelmiş bu'd-u mutlakta;
Benim biçâre gölgem çırpınır bir damla toprakta!
Samimidir bütün gûş ettiğin âvâz hilkatten,
Niçin gözyaşlarım haybetle dönsün sermediyyetten?

Diyorlar, hep senin şemsinden ayrılmış, bu ecrâmı...
İlâhi, onların bir ân için olmasa ârâmı;
Nasıl dursun, benim biçâre gölgem, senden ayrılmış?
Güneşlerden değil yâ Rab, senin sinenden ayrılmış!
Henüz yâdımdadır bezminde medhûş olduğum demler;
O demlerdir ki yâdından kopar beynimde bin mahşer!
Tutundun kibriyâdan bir nikâb, uçtun nigâhımdan.
İlâhi, bin tecellî berk ururken kıble-gâhımdan,
Vurur mihrâbdan mihrâba alnım şimdi hüsranla;
Teselli bulmanın imkânı yok ferdâ-yı gufranla.
Serilmiş, secdemin inler durur yerlerde mirâcı;

* *Sebilürreşat*, 8 Kanunusani 1341/ 8 Ocak 1925, c. 25, nr. 633, s. 129.

Şiirin sonundaki yazım tarihi ile yayım tarihi arasında bir uyumsuzluk bulunmaktadır. Akif sonradan bu şiirin son bendini bütünüyle yenilemiştir. Eski şekli için, bundan sonra gelen *Ezelden Aşinanım* adlı parçaya ve dipnotuna bakılabilir. Bu arada *Gece, Hicran ve Secde* gibi şiirler Mısır/Hilvan'da kaleme alınmış olsalar bile, onlardaki yüksek inşirah hallerini Mısır şartları ile izah etmemek gerekir. Bu hal Akif şiirinin *Leylâ* ile başlayan yeni bir dönemine işaret etmektedir. Nitekim Akif'in Türkiye'den kesin ayrılışını müteakip bu vecitli hal sona erecektir.

Semâlardan gelir ummanların tehlîl-i emvâcı!
Karanlıklar, ışıklar, Gölgeler sussun ki, Allah'ım
Bütün dünyayı inletsin benim secdem, benim âhım!

Ömürler geçti, sen yoksun, gel ey bir tanecik Mabûd,
Gel ey bir tanecik gâib, gel ey bir tanecik mevcûd!
Ya sıyrılsın şu vahdet-gâhı vahşet-zâr eden hicran,
Ya bir nefhanla serpilsin bu hâsir kalbe itmînan.
Hayır, imânla, itmînanla dinmez ruhumun ye'si:
Ne âfâk isterim sensiz, ne enfüs, tamtakır hepsi!
Senin Mecnûn'unum, bir sensin ancak taptığım Leylâ;
Ezelden sunduğun şehlâ-nigâhın mestiyim hâlâ!
Gel ey sâkî-i bâki, gel Elest'in yâdı şâd olsun:
Yarım peymâne sun, bir cür'a sun, tek aynı meyden sun!
O lâhûti şarabın vahyi her zerremden inlerken,
Bütün âheng-i hilkat bir zaman dinsin enînimden.
Gel ey dünyaların Mevlâ'sı, ey Leylâ-yı vicdânım,
Senin yâd olduğum sînende olsun, varsa, pâyânım!

Hilvan, 5 Ocak 1925

EZELDEN AŞİNANIM*

Ezelden âşinanım ben, ezelden hem–zebânımsın
Beraber ahde bağlandık, ne olsan yârı canımsın
Ne olsam zerrenim, kalbimde hâlâ çarpar esrarın
Gel ey cânan, gel ey can, kalmasın ferdaya didârın

8 Ocak 1925

* *Sebilürreşat*, 8 Kanunusani 1341/ 8 Ocak 1925, c. 25, nr. 633, s. 129

Mehmet Akif'in tabiatında mevcut olan yüksek aşk halini, tasavvufî bir vecde dönüştürerek ifade etmeye çalıştığı bu iki beyti, Türk musikisine aşina çevrelerin malumudur. Buna karşılık değerli bestekâr Şerif İçli tarafından da hüseyni makamında bestelenmiş olan bu beyitlerin, ne zaman ve nerede yayımlandığı ise aynı derecede malûm değildir. Hemen ifade edelim ki Akif'in böyle müstakil bir şiiri bulunmamaktadır. Zira bu beyitler, Akif'in Mısır/Hilvan'da yazıp, "Üstad-ı hakîmim Ferit Beyefendi'ye" ithafıyla *Sebilürreşat* dergisinde yayımladığı *Gece* başlıklı şiirinin üçüncü ve son bendinde yer almaktadır. Ne var ki Akif *Gece*'yi, *Safahat*'ın yedinci kitabı *Gölgeler*'e dercederken (1933), bu şiirin üçüncü bendini teşkil eden son yedi beyitten bütünüyle sarf-ı nazar etmiş, o bölümü yeniden yazmayı denemiştir. Dolayısıyla yukarıdaki iki beyit, *Gece*'nin *Sebilürreşat*'taki yayımında mevcut, fakat aynı şiirin *Gölgeler*'deki son şeklinde ise mevcut değildir.

İşte biz bu durumu ve müstakil bir besteye dönüşmüş halini de nazarı itibara alarak, yukarıdaki iki beyiti, Akif'in daha ayrı bir şiiri olarak kabulden yana olduk. Buna ilâve olarak, Şerif İçli tarafından bestelenmeye değer görülen iki beyitin de içinde yer aldığı *Gece*'nin, *Sebilürreşat* yayımındaki son bendini buraya olduğu gibi aktarıyoruz. Bunu yaparak da, *Gece*'nin ilk ve son şeklinde birbirinden farklı olan bentlerin, birbiriyle mukayesesine imkân sağlamış oluyoruz.

Gel ey Mâbudu gâib, çok zamanlar var cüdâyız biz
Çöküktür mabedim, dinim harab-âbaddır sensiz!
Bu vahdetgâhı vahşetzâr eden hicran tükenmez mi
Unutmaz nâzeninim, nâzeninler eski hem-bezmi
Ezelden aşinanım ben, ezelden hem zebânımsın
Beraber ahde bağlandık, ne olsan yârı canımsın.
Ne olsam zerrenim, kalbimde hâlâ çarpar esrarın
Gel ey cânan, gel ey can, kalmasın ferdaya didarın.
Çekildin, bir yıkık rüyaya dönmüş kâinatımdan,
Peşimanım vücudumdan, peşimanım hayatımdan
Gel ey mihrab-ı imanım, gel ey mescûd-u vicdanım
Senin yâd olduğum sinende olsun varsa pâyânım.

HİCRAN

–Bu bir mabedse, çırçıplak yakışmaz, sonra gâyet loş;
Gelen: Mabûd; ışık bul, yaygı bul, git başka yerden, koş!

Hemen bir kandil aldım komşulardan, bir de seccade;
Dedim: "Gel şimdi mihmânım, saadet-gâhın âmâde."

Ne yanlışmış hesâbım: Hiç kapımdan geçmez oldun bak!
İlâhi! Söktüm attım, işte hücrem şimdi çırçıplak:
Ne âfâkında tek kandil, ne mihrâbında seccade;
Ezelden bildiğin toprak, bütün varlıktan âzâde.
Serilmiş secdelerdir bekleyen yerlerde mihmanı;
Bu üryan şule dersen, sinemin pâyansız imânı.
İlâhi! Bir hata ettimse, elvermez mi hüsranım?
Güneşler doğdu, aylar doğdu, ben hâlâ perişanım!
Çakar şimşeklerin karşımda, yırtar, çiğner âfâkı;
Henüz ruhum, fakat, bir yağmurun bin canla müştâkı.
Sen ey dilber ki, serpildikçe handen, fışkırır yer yer,
Semalardan, zeminlerden şafaklar, lâleler, güller;
Şu öksüz yurda bir gülmez misin? Hâlâ yetimindir;
Bütün yangındı indirdiklerin, bir gün de nûr indir.
Hayır, ben handeden geçtim, celâlin etmesin tehdid,
Açar haşyetle donmuş her sücûdum renk renk ümmîd.

İlâhi! Pek bunaldım, nerde nûrun? Nerde gufrânın?
Cehennem gezdirip dursun mu âfâkımda hicranın?
Evet gafletti sun'um, lâkin insan gaflet etmez mi?
Yıkandım bir ömürdür döktüğüm yaşlarla, yetmez mi?
Gel artık, mâsivâ yok, şimdi yurdum Allah yurdumdur:
Tüten hücremde imânım, yatan yer yer, sücûdumdur.
Ne irfanımda bir iz var, ne vicdanımda, ey Yezdân,
O seccadeyle kandilden sinen bigâne ruhundan.

İlâhi sînemin çınlar durur yâdınla eb'âdı,
Ne yapsın âbidin sensiz bu viran vahşet-âbâdı?
Nedir manâsı, Mabûd olmadıktan sonra, mihrabın,
Rükû'un, haşyetin, vecdin, bütün bîçâre esbâbın?
Harâb enkâz-ı imândır, yatar haybetle yerlerde,
Ne bekler, sen geçerken pây-mâlin olmayan secde?
Bütün cevviyle, ecrâmıyle insin, târumâr olsun.
Nedir manâsı bir kalbin ki, âfâkında sen yoksun!
Güneşler geçti, aylar geçti, artık gel ki mihmânım,
Şuhûdundan cüda imânla yoktur kalmak imkânım.

Hilvan, 10 Ocak 1925

SECDE

Şuhûdundan cüdâdır, çok zamanlar var ki imânım;
Bu vahdet-zâra -güya- geldim amma bin peşimânım:
Huzur imkânı yok, dünyayı etmiş cezben istilâ;
Ne hüsrandır İlâhi, mabedim, çepçevre, vâveylâ!
Derinlikler, kovuklar, kuytular, şellâleler, yarlar,
Bulutlar, yıldırımlar, çöller, enginler, sular, karlar,
Güneşler, Gölgeler, aylar, şafaklar... Hepsi çığlıkta;
Gelir tarrakalar çaktıkça ecrâmın karanlıkta!

Sabâ dağlarda Sûr üfler, coşar vadide bin mahşer;
Denizler yükselir, seller döner, taşlar sema eyler.
Ufuklar çalkanır, kaynar ziya girdâbı göklerde;
Asırlar devrilir: Çamlar, çınarlar, çırpınır yerde.
Bütün zerrâtı sun'un bir müebbed neşveden sarhoş:
Sağım sarhoş, solum sarhoş, İlâhi, ben ne yapsam boş!
Ömürlerdir, gözüm yollarda, hâlâ beklerim hâlâ,
Şuhûd imkânı yok, coştukça hilkatten bu vâveylâ.

*

Hayır! Bir başka ruh esmiş ki, akşam sermediyyette:
Uyandım fecre baktım, titriyor par par meşiyyette.
O coşkun naralar bîtab; o taşkın zerreler mahmûr;
O tûfanlardan ancak terliyor, maşrıkta tek bir nûr.
O gömgök kubbe, Sînâ-rengi tutmuş bir avuç toprak:
Işıklar püskürürken, şimdi haşyetlerle müstağrak!
O ecrâm, âh o gözler öyle fâniler ki Mevlâ'da,
Dönüp bir kerre olsun bakmıyorlar artık eb'âda.
Denizler, dalgalar, dağlar, ağaçlar, Gölgeler dalgın...
İlâhi! Ürperen tek gölge yok bağrında âfâkın.
Saba durgun, sular durgun, gölün durgun hayalinde,
Ne manidar o gökler kudretin bir vahyi halinde!

Bu vahdet–zâra dün baktım: Ne meyhaneydi cûşâcûş!
Bugün rindânı gördüm: Başka bir peymâneden bî-hoş.
Bütün dünya serilmiş sunduğun vahdet şarabından;
Ben'im mest olmayan meczûbun, Allah'ım, benim meydan!
Bırak, hâsir kalan seyrinde miracım devam etsin;
Rükûum yerde titrerken, huşûum Arş'ı titretsin!
İlâhi! Serseri bir damlanım, yetmez mi hüsranım?
Bırak, taşsın da coştursun şu vahdet-zârı imanım.
Bırak, hilkatte hiç ses yok, bırak meczubunun feryad...
Bırak, tehlîlim artık dalgalansın, herçi-bâd-âbâd!
.....

Kıyılmaz lâkin Allah'ım, bu gaşyolmuş yatan vecde...
Bırak, "hilkatle olsun varlığım yekpare bir secde!"

Hilvan, 15 Ocak 1925

MEVLİD-İ NEBİ*

Ne lâhûti geceymişsin ki teksin sermediyyette;
Meşîmenden doğan ferdaya hayranım, ne ferdadır!
Işık namıyle vicdanlarda ondan başka birşey yok;
O bir sönsün, hayat artık müebbed leyl-i yeldâdır.
Perişan sözlerimden bıkma, hoş gör yâ Resûlallah,
Kulun şeydâdır amma, açtığın vadide şeydâdır!

* Daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamıştır.

HÜSAM EFENDİ HOCA*

Nasılsa ismini duymuş ki bendegânından,
Hüsam efendiyi aldırmak istemiş Sultan.
İradeler geledursun, o, itizar ederek,
Saray civarına yaklaşmamış, değil gitmek.
Bu izz ü nâz üzerinden epey zaman geçmiş;
Günün birinde, Beşiktaş taraflarında bir iş,
Sürüklemiş o havaliye Mesnevi-hânı.
Duyunca vakayı Abdülmecid'in erkânı,
"Çağırtalım mı?" demişler; "evet" demiş Hünkâr;
Takım takım yola çıkmış hemen silâhşorlar.

Hüsam Efendi henüz Dolmabahçe'lerde iken,
Gelip yetişmiş adamlar, üçer beşer geriden.
– Efendimiz bizi gönderdi, çok selâm ediyor;
"Görüşmek istiyorum, kendi istemez mi?" diyor.
Uzun değil ki Saray, işte dört adımlık yer;
Hemen dönün, gidelim, hiç düşünmeyin bu sefer!
Dönün, rica ederiz...
– Dinleyin, sabırlı olun:
Ben elli beş senedir teptiğim yegâne yolun,
Henüz sonundan uzakken, tükendi gitti ömür;
Tutup da bir geri döndüm mü, yandığım gündür!

Hilvan, 4 Şubat 1925

* Daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamıştır.

GÖLGELER 2
Mısır Dönemi Şiirleri
1933

Şark'ın dâhi-i sanatı
Şerif Muhittin Beyefendiye hâtıra-ı tazim.*

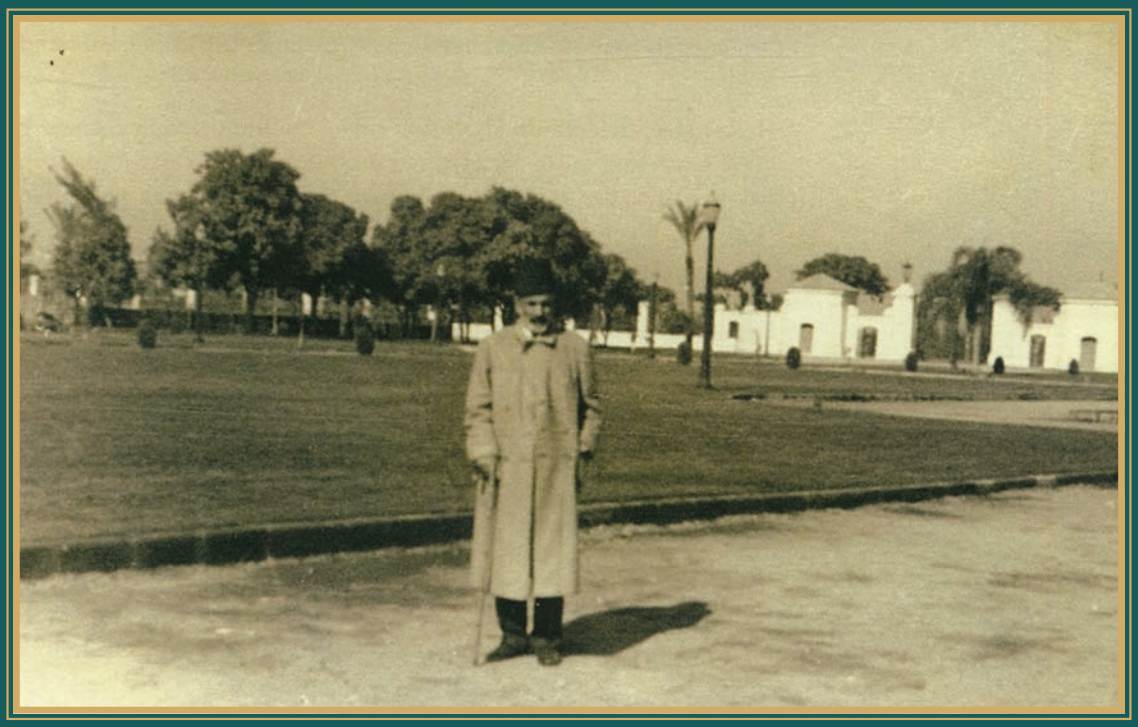

Kendi fotoğrafı için Akif şöyle söylüyor:
"Bundan bir ay evvel Merc'e gitmiştim. Merhum Prens Hasan'ın kerimeleri resmimi çıkardılar. Gölgesi yerlere serilmiş, kendisi ayakta durabilmek için asasına dayanan bu zavallı ihtiyarın hali bana dokundu. İki-üç kıta söyledim." Emine Abbas Halim'e yazdığı mektubundan (1936).

GÖLGELER II
Mehmet Akif'in Mısır Dönemi Şiirleri

Akif'in Mısır'a gidişinin sekizinci, dokuzuncu yılında yayımlanan *Gölgeler*'de (1933) Mütareke, Millî Mücadele, Millî Mücadele ile Mısır'a gidiş tarihi arasında kalan bir kaç sene ve Mısır Dönemi'nde yazdığı şiirler yer almaktadır. Yani Büyük Savaşın ağır bir mağlûbiyetle sona erdiği 1918 yılından, 1933'e kadar geçen on beş yıllık süreye ait şiir verimi bu kitapta toplanmaktadır.

Özüne ve akışına dokunmamak kaydıyla şairin on beş yıllık şiir verimini biz iki ana bölüme ayırmayı, dolayısıyla *Gölgeler*'i de iki ayrı kitap olarak düzenlemeyi uygun bulduk. Bunun sebeplerini kitabın giriş bölümüne koyduğumuz metinlerde ve *Gölgeler* 1'in başına yerleştirdiğimiz metinlerde izah ettiğimiz için, burada aynı hususu yeni baştan ele almayı lüzumlu görmüyoruz. Fakat kısaca ifade etmek gerekirse bunun sebebi, Akif'in şiir tarihinin daha vuzuhlu şekilde algılanmasını sağlamaktır. Kaldı ki her iki dönemde yazılan şiirler, şairin şiir tutumu ve psikolojisi bakımından önemli bazı farklılık arz etmektedir. İşte hem bu farkın tebarüz ettirilmesi, hem de Mısır Dönemi'ne ait şiirlerin zamana bağlı tarafının daha iyi kavranması bakımından, yaptığımız uygulamanın faydalı sonuçlar doğuracağı ümit edilmektedir.

Nitekim bizim yaptığımız ayrıma göre, *Gölgeler*'de mevcut 41 şiirin on dokuzu Mısır Dönemi'ne aittir. Kalan kısımları ise kitabın birinci bölümüne dahil edilmiş bulunuyor. Fakat yapılan çoğu çalışmalarda, 41 şiirden sadece on birinin Mütareke ve Millî Mücadele Dönemi'ne ait olduğunu ileri sürenler de vardır. Buradaki çelişki, Millî Mücadele sonu ile şairin Mısır'a yerleşmesi arasındaki şiir veriminin hangi döneme ait olduğu hususunda yaşanan bir karmaşadan ileri gelmektedir.

* Şerif Muhittin (1892-1967) büyük bir ud ve viyolonsel virtiözüdür. Akif'in, sanatına hayran olduğu ve Mısır döneminde de onun icralarını dinleyerek yüksek zevklere erdiği deha çapında bir sanatkârdır. Kendisi İstanbul'da doğmuş, 1908 Meşrutiyeti'nde Darulfünuna girmiş ve oradan mezun olmuştur. Akif'in eserlerini besteleyen Ali Rifat Çağatay'ın, Şerif Muhittin'in hocası olduğunu bu vesile ile hatırlatalım. Hal böyle olmakla beraber, Şerif Muhittin büyük savaş sonrasında babasının Arap memleketlerindeki emaretleri dolayısıyla İstanbul'dan ayrılmak durumunda kalmış, bilâhare de uzun süre Amerika'da yaşamış ve sanatını oralarda icra etmiştir. Bu uzun ayrılık yıllarında Şerif Muhittin zaman zaman Türkiye'ye gelir, sanat ve musiki çevreleriyle buluşurdu.

Bizim tercihimiz, bu ara döneme ait şiirlerin çoğunun *Sebilürreşat*'ta yayımlanması ve şairin de Mısır'a kesin yerleşme kararından önce kaleme alınmaları ciheti ile, onların her şeye rağmen Türkiye Dönemi ile ilişkilendirilmesinden yanadır. Meselâ bu açıdan düşünülürse *Gece*, *Hicran*, *Secde* gibi şiirleri, Mısır şartları doğurmuş değildir. Mevsimlik olarak Mısır'da kaldığı bir sırada kaleme alınan bu şiirler, her şeye rağmen şairin Türkiye şartlarında içine girdiği yeni ruh halinin ifadesi olarak değerlendirilmelidir. Hatta bu noktada *Firavun İle Yüz Yüze*'yi dahi bile böyle düşünmek icap eder. Çünkü bu şiir Mısır'dan, Firavun'lardan söz ediyor olsa bile, muhtevasına sindirilmiş derin bazı telmihler, onun Türkiye'ye dönük olduğunu ortaya koymaya yeter de artar bile. Kaldı ki bu şiirin *Tevhid-i Efkâr* (20 Aralık 1924) ve *Servet-i Fünun*'da (25 Aralık 1924) yayımlandığı da unutulmamalıdır.

Dört Yılda 12 Mısra

İşte ayrımı böyle yapınca, *Gölgeler* 2'deki şiirlerin sayısında, ister istemez ciddi bir azalma söz konusudur. Ayrıca bu azalmayı normal de karşılamak gerekir. Çünkü şair Mısır yıllarında ilhamlarının azaldığını, kendini yeterince şiire veremediğini ifade edip duruyor. Nitekim Mahir İz'e yazdığı bir mektubunda bakın neler söylüyor:

> "Gülme komşuna gelir başına! Meşhur Yahya Kemal gibi felek bizi de kıta'cı etti: Dört yılda on iki mısra... Neyse Allah beterinden esirgesin".
>
> (17 Aralık 1929)

Öyleyse burada zikredilen dört yıla dikkat etmek gerekir. Bu dört yıl hangi dört yıldır? Mektubun yazılış tarihi esas alınacak olursa, bu süre 1926 ile 1929 (dahil) arasında kalan dört yıldan başkası olamaz. İşte bu dört yıl zarfında Akif, yaza yaza ancak on iki mısra yazabilmiş.

Dolayısıyla Mahir İz hocaya yazılan mektubun ortaya koyduğu gerçek şudur: Akif Mısır'a gittikten sonra şiir verimi alabildiğine düşmüştür. Şair buna kendisi de bir mânâ verememekte, kolay kolay izahını da yapamamaktadır. Fakat görüldüğü gibi, kendisinde hasıldan bu halini itiraftan geri durmamaktadır.

Evet, bu hal Akif için bir gerçek. Mektubunda ifade ettiği gibi!.. Ne var ki bu durumun biraz izahı da gerekiyor. Onun bu ifadelerden kastı, eskiden olduğu gibi uzun, gürül gürül akan şiirler yazamamasıdır. Goethe kendi şiirinden söz ederken, "Ben o şiirleri kovalardan su boşaltır gibi yazdım" diyordu? Bir çırpıda ve belki galeyan halinde bir yazış olmalıdır Goethe'nin söylediği. İşte Akif'in asıl şikâyet ettiği, kaybettiği bu imkândır. Eskiden ruhunda derin

inşirâhlar meydana getiren ilhamların azalması. *Çanakkale Şehitleri*'ni, *Hüsran*'ı, *Şark*'ı veya *Hicran*'ı yazan Akif, kendine o tarz şiirler yazdıran ilhamların azalmasından şikayet ediyor. Böyle ifade etmese veya edemese bile, kasdettiği herhalde bu olmalıdır diyoruz.

Dolayısıyla şiirindeki tıkanmanın farkında olan şair, "Gülme komşuna gelir başına" diyor. "Meşhur Yahya Kemal gibi, felek bizi de *kıta*'cı etti" diyor. Ayrıca da "Dört yılda on iki mısra..." derken, aynı şeyi söylemiş oluyor. Yalnız burada, şiirini Mütareke yıllarından tanıdığı Yahya Kemal'e dönük küçük bir eleştirisi söz konusu. Çünkü o yıllarda Yahya Kemal, ağızlarda dolaşan bazı rübai, kıta ve tamamlanmamış beyitleriyle tanınırdı. *Ses*, *Açık Deniz* gibi büyük soluklu eserlerini henüz daha yazmış sayılmazdı.

Öyleyse burada şu soruyu sormamız gerekiyor. Akif gerçekten 1926 - 1929 arasında kalan dört yılda, sırf on iki mısra mı kaleme almıştır? On iki mısra, yani topu topu üç kıta mı söylemiştir? İşte hemen herkes yukarıdaki mektuptan nakiller yapıyor, fakat bu sözlerin irdelemesi cihetine pek gitmiyor. *Gölgeler*'in bütünü gözden geçirilirse, ya da bizim *Gölgeler* 2 olarak düzenlediğimiz bölümdeki şiirlere bakılırsa, durumun hiç de öyle olmadığı kolayca anlaşılır.

Nitekim bizim yaptığımız tespitlere göre Akif, sırf 1928 yılında üç ayrı şiir kaleme almıştır: *Tebrikiye*, *Bir Gece* ve *Safahat İçin!* Mesela 1928 yılında harf inkılabından hemen önce basılan *Safahat*'ın kendine ulaşması üzerine yazdığı *Safahat* İçin kıtası. Aynı yıl harf inkılabı vuku bulunca, *Safahat*'ın düştüğü talihsiz durum şairi derinden yaralamış, eserinin kendinden önce eskidiği, çöktüğü gibi bir duygu ile de aşağıdaki kıtasını söylemiştir.

Arkamda kalırsın, beni rahmetle anarsın
Derdim, sana baktıkça a biçare kitabım
Kim derdi ki sen çök de, senin arkana kalsın
Uğrunda harab eylediğim ömr-ü harabım

Nitekim 1928 yılından 1930 yılı başına kadar olan dönemde Akif'in yazıp söylediği şiirler sırası ile şöyledir: *Kıssadan Hisse* (kıta), *Tebrik* (kıta, 1927), *Tebrik* (kıta) *Safahat İçin* (kıta, 1928), *Resmim İçin* (kıta, 1929), *Sadi'den Tercüme* (Kıta), *Çocuklara* (kıta, 1929), *Bir Gece* (1928) ve *Bir Arîza* (1929) gibi. Bunların son ikisi normal ölçekte şiirler, diğerleri ise bildiğimiz kıtalar biçimindedir. Burada gözümüze çarpan, Akif'in ilk Mısır yıllarında küçük, kıta tarzı şiirlerle iktifa ettiği gerçeğidir. Nitekim verdiğimiz listedeki şiirlerden 28 Ağustos 1928 de yazılan *Bir Gece* ile, 1929'da kaleme alınan *Bir Arîza*'da Akif'in şiiri tekrar uzamaya başlamış gibi bir hava vermektedir.

Peki Akif, 1927 ile 1929 arasında sırf bu dokuz şiiri mi kaleme almıştır? *Gölgeler*'e bakılırsa görünen odur. Fakat biz *Gölgeler*'in her iki bölümüne, şairin kitabına dahil etmediği, orda burda dağınık kalmış bazı şiirlerini de yerleştiriyoruz. İşte şairin sözünü ettiği dört yıl zarfında yazılmış, fakat eserine dahil edilmemiş bazı şiirleri daha mevcut elimizin altında. Onlardan biri, "Yâ Rab senin üç türlü kulun var" mısrası ile başlıyor, diğer biri de 5 Temmuz 1928 tarihli yeni bir *Tebrikiyesi*'dir. Gözlerden kaçmış harika bir şiirdir o. Gene Akif'in Mısır Dönemi'ne ait olup, *Safahat*'a da girmemiş diğer bir parçası daha mevcuttur. O şiir, Mısır'da kaldığı ilk yıl yazılıyor. Dolayısıyla Akif'in, ilk Mısır Dönemi şiirlerinden biri olarak kabul edebiliriz o parçayı. 1926 yılında Akif'in kızı Suat Hanım'ın doğumu olmuş, doğan kız toruna da Ferda adı konulmuştur. İşte bu kız torunu için Akif yeni ve farklı ilginç bir şiir deniyor. Biz de Akif keşke daha böyle şiirler yazsa imiş demekten kendimizi alamıyoruz.

Ferda kadın, Ferda kadın
Ben görmeden sevdim seni,
Sen galiba gördün beni
Pek ihtiyar hoşlanmadın.

(.....)
Yok yok... adın cidden güzel
Aydan güzel, günden güzel
Ay gün nedir? Senden güzel
Hatta derim benden güzel
Zira yarın dünden güzel.

Söylediklerimizi toparlayacak olursak, Mısır'da geçirdiği ilk dört yıl zarfında Akif, sırf on iki mısra ile iktifa etmemiş demektir. Nitekim *Gölgeler* 2'de zaten mevcut olan dokuz şiire, bu son örnekler de ilâve edilirse, sayı kendiliğinden on ikiye çıkar. Yani Akif dört yıl boyunca on iki mısra değil, tamı tamına on iki ayrı şiir yazmış demektir.

İsterseniz buradan yola çıkarak, bir şey daha hatırlatalım. O da şudur: Akif *Gölgeler*'i kitap olarak yayımladıktan sonra da (1933) şiirler yazıyor. Genelde de gene kıta tarzı parçalar!.. İşte Akif'in 1933'ten sonra kaleme aldığı o parçalar da *Gölgeler*'e yerleştirilmiş bulunmamaktadır, *Kasr-ı Gülşen* (1935), *Viranelerin Yasçısı* (1935), *Resmimin Arkasına* (1935), *Kendim İçin* (1936) ve *Arkamda Serilmiş Yere* gibi. Dolayısıyla bu şiirleri de *Gölgeler* 2'nin sonuna ilâve ettiğimizi hatırlatalım. Netice olarak söylemek gerekirse, *Gölgeler* 2'ye;

1930 öncesi döneme ait üç, 1933 sonrasına ait altı ve aralara da Şarkın *Yegâne Dahi-i Sanatına* (1930) ve *İkinci Mektup* (1932) gibi iki şiir ilâve edilmiş bulunmaktadır. Böylece de *Gölgeler* 2'deki şiirlerin sayısı kendiliğinden yirmi sekize ulaşabilmektedir.

Tekrar başa dönecek olursak, Akif'in Mahir İz'e yazdığı mektupta söylediği gibi Yahya Kemal'in durumuna düşmediği, ayrıca dört yıl boyunca on iki mısra ile iktifa etmediği de ortadadır. Öyle olmadığı halde de Akif, Mahir İz'e niçin böyle bir söz söylemiş oluyor değil mi?

Bize göre Akif o sözü, "şöyle böyle" veya "aşağı yukarı" anlamında söylemiş olmalıdır. Fazla şiir yazamadığı, daha doğrusu da içindeki asıl şiiri yazamadığı ve kıta tarzı şiirlerle iktifa etmek durumunda kaldığı gibi bir ifade... Nitekim bu on iki şiirden *Bir Gece*, *Bir Arîza* ve *Ferda Kadın* dışındakiler kıta şeklinde yazılmışlardır. İşte bir izah biçimi böyle. Fakat şöyle de düşünülemez mi? Akif Mısır'a gittikten sonra yazdığı parçaların tamamını, Türkiye'deki edebiyat muhitlerine gönderiyor değil. Mesela *Ferda Kadın* torunu için yazılmış ve kızı Suad'a gönderilmiştir. Dolayısıyla şiir kapalı aile muhiti içinde kaldığı için, edebiyat çevrelerine mal olma imkânı düşünülümez. *Bir Arîza* da nihayet özel mektup şeklinde kaleme alınmış bir parçadır. Ayrıca kıtalardan bazıları da Mısır'da yazıldıkları halde, Türkiye'ye gönderilmemiş olabilirler. Hal böyle olunca Akif'in Türkiye'ye, mektuplarına ekleyerek gönderdiği şiirlerin sayısı üçü-beşi geçmemektedir. İşte Akif o "on iki mısra" ile, az sayıdaki bu şiirlerini, yani kıtalarını kastetmiş olmalıdır diye düşünülebilir.

Akif'in Şiir Verimi Mısır'da Geriledi mi?

Fakat ne olursa olsun Akif'in o sözleriyle, Mısır Dönemi'nde şiir veriminin düşüşünü kastettiği de açıktır. Çünkü Akif'i Mütareke ve Millî Mücadele yıllarından tanıyan çevrelerin, ondan daha gümrah, aşklı eserler beklediği bilinen bir hususdur. Mütareke yıllarında ruhları derinden saran, yaralı bir vicdanın diliyle de evrensel ağıtlara dönüşen Akif'in şiirleri, Millî Mücadele zamanlarında iyice yükselmiş, millet olarak istikbalimizin ifadesi olup çıkmışlardı. Ayrıca *Leylâ*'dan itibaren de onun şiiri daha başka bir havaya bürünmüştü. Dolayısıyla Akif şiirinin Mısır'da, ulaştığı bu yüksek seviyeden devam edeceği fikri hemen herkeste ortak bir beklenti idi.

Bir başka husus da Akif'in Mısır'a gitmeden önce, *Asım* (1924) gibi bir şaheser ortaya koymasıdır. Bu eser yayımlandığı sırada, dönemin edebiyat üstatlarının dikkatini çekmekten geri kalmamıştı. Dolayısıyla bir yandan Süleyman Nazif, diğer yandan Cenap Şahabettin gibi şiir ve nesir virtüözlerinin takdirine mazhar olmuş *Asım* gibi, daha yeni ve hacimli eserler beklemek

gerekmez miydi Akif'ten? Ayrıca dost meclislerinde ifade ettiği bir taahhüdü değil miydi, *Asım*'ın devamını yazmak? Yani *Asım* ilim tahsil etmek için gittiği Almanya'dan geri dönecek, Millî Mücadele'ye iştirak edecek, Akif de *Asım*'ı merkez alarak Millî Mücadele'yi yeni baştan kaleme alacaktı. Asım'ın devamı veya ikinci cildi gibi yepyeni bir şaheser ortaya koyacaktı.

İşte dostları Akif'ten, ya Mütareke ve Millî Mücadele Dönemi'nde yazdığı şiirler gibi aşklı eserler bekliyor; ya da *Asım* gibi veya onun devamı sayılabilecek daha yeni eserler. Nitekim dostları ve hayranları yazdığı mektuplarla Akif'e bunları soruyor, fakat ondan tatminkâr bir cevap da alamıyorlardı. Dolayısıyla Akif bu tür soru ve beklentilere yukarıdaki şekilde cevap veriyordu. Durum böyle olunca Akif'in Mısır'daki şiir veriminin düştüğünü, ya da büyük formda eserler veremediğini kabul etmemiz gerekmektedir.

Toparlayacak olursak Mehmet Akif şiir verimindeki düşüşe işaret ederken, bunu genellikle ilhamlarındaki azalma ile izah ediyor, yeterince de detaylandırmak taraftarı olmuyor. Fakat bu tür üstü örtülü açıklamalarla yetinilemeyeceği de ortadadır. İşte Akif'teki bu hali ciddiye almak, altında-üstünde yatan sebeplere de nüfuz etmek gerekir.

Bu noktada da elimizin altında bir imkân olarak, Akif'in Türkiye'deki dostlarına ve kızlarına yazdığı bazı mektuplar bulunuyor. Bu mektuplar iyi tetkik edilirse, hem Akif'in Mısır'daki hayatına ve psikolojisine, hem de onu şiirden alıkoyan sebeplere kısmen nüfuz edilebilir diye düşünüyoruz. Nitekim bu mektupları eksik bile olsa Yusuf Turan Günaydın, *Mehmet Akif'in Mektupları* (Ebabil Yayınları, Ankara, 2009) adıyla toplamış bulunmaktadır. Bu konuda yapılmış diğer bir çalışma ise şu adı taşıyor: *Mehmet Akif Ersoy'un Aile Mektupları!*.. Bu son mektuplar Akif'in kızı Suat Hanım'dan, vefakâr bir Akif dostu olarak tanıdığımız M. Rüyan Soydan'a intikal etmiş, bilâhare de Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi tarafından kitap olarak yayımlanmış bulunmaktadırlar (Kasım 2010).

İşte yukarıdaki iki kaynak tetkik edilirken, Akif'in kapalı kalmış Mısır yıllarına, günlük hayatına, aile ilişkilerine, ekonomik durumuna ve özellikle de uzakta kaldığı memleketi Türkiye'ye yönelik hasretine dair sayısız bilgi edinilebilmektedir. Dolayısıyla Akif'i şiirden uzaklaştıran sebepleri bu mektupların muhteviyatından çıkarmak mümkündür diye düşünüyoruz. Öyleyse sırasına göre, farklı farklı ihtimallerin üzerinde durmaya çalışalım:

1. Meal Çalışması ve Mehmet Akif Şiiri

Bilindiği gibi Akif 1925 Ekim sonunda Türkiye'den ayrılır ayrılmaz, Kur'an meali üzerine çalışmaya başlamıştır. Başlangıçta çok hevesli olmasa bile bu

görevi, yeni kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı yetkililerinden Ahmet Hamdi Akseki'nin, kendisini *İstiklâl Marşı*'nı yazmaya ikna eden büyük dostu Hasan Basri Çantay'ın ve Darülfünun hocalarından arkadaşı Ahmet Naim'in ısrarları üzerine kabul etmiştir. Büyük Millet Meclisinin aldığı bir kararla (25 Şubat 1925) daha Akif Mısır'da iken omuzlarına yüklenen bu görev, hemen her çevre tarafından önemsenmiş ve bu işi en iyi Akif'in yapabileceği hususunda da ortak bir kanaat hâsıl olmuştu. Dolayısıyla üç ayaklı büyük bu projeye göre Akif bir *Kur'an Meali*, Elmalılı Hamdi Yazır yeni, çağdaş bir *Kur'an Tefsiri* hazırlayacaktır. Bir de bunlara paralel olarak muteber bir hadis külliyatı çalışması yapılacaktı ki, o görevi de Akif'in yakın dostu Ahmet Naim üstlenecektir.

Dediğimiz gibi Akif'in Türkiye'de bulunmadığı bir sırada ortaya çıkan Kur'an meali hazırlama görevi, şairin Türkiye'ye dönüşünde kendisine intikal ettirilmiş, ardından da Akif 1925 Ekim'inde Türkiye'den kesin ayrılışını gerçekleştirmiştir. Fakat çok dar bir çevre dışında kimsenin, bu ayrılışın son ve kesin olduğu hakkında bir bilgisi bulunmamaktadır. Dahası çoğu çevreler Akif'in rahat çalışabilmek ve kaynaklara daha kolay ulaşmak için Mısır'a gittiği kanaatindedir.

İşte Akif'in meal çalışmasına ilişkin meşguliyetini, Mısır'dan yazdığı mektuplar vasıtasıyla rahat rahat takip edebiliyoruz. Meselâ Mahir İz'e yazdığı 25 Ocak 1926 tarihli mektubunda meal çalışmasında "yarıya geldiğini, kalan yarısını da çabuk bitirebileceğini" söylüyor. Dört yılda ancak on iki mısra yazabildiğini söylediği 17 Aralık 1929 tarihli mektubunda ise, "Tercüme bitti, ama tebyizi (temize çekilmesi) bitmedi. Bakalım o mu benden önce bitecek, yoksa ben mi ondan evvel biteceğim" diyor. Bu cümlelerden, üzerindeki vazifeye ne derece ehemmiyet verdiğini, onun dışında herhangi bir işle meşgul olmaya fırsat bulamadığını anlamak zor olmuyor.

Fakat 1930 başlarından itibaren Türkiye'den kendisine ulaşan bazı haberler üzerine, Akif'in kafası iyiden iyiye karışmıştır. Bu haberler genellikle ezanın Türkçeleştirileceği, namazların Türkçe meallerle kıldırılacağı şeklindeki duyumlar olmaktadır. Kendisine ulaşan haberlerden oldukça rahatsız olan Akif, yaptığı çalışmanın hayra vesile olmayabileceği kanaati ile, üzerindeki vazifeyi Diyanet İşleri Reisliğine iade için yollar aramaya kalkışır. Bu hususdaki kararını Eşref Edip'e bir mektupla da bildirdiği bilinmektedir.

> "Kur'an tercümesinin Hamdi Efendi Hoca'ya devri için nasıl bir kağıda yazmak lâzımsa, yazın da bir suretini bana gönderin, imza edeyim. Nereden tasdik ettirilecek ise ettireyim diye, evvelce yazmıştım. Sen hiç aldırmadın. Sen şimdi yine ondan bahsediyorsun. Bu işi ihmal etme. Sonra çok müşkil vaziyette kalırız. (Eşref Edip'e 5 Ocak 1931 tarihi mektubu)

Nitekim Akif'in şifahi duyum ve öngörüleri vuku bulmuş, 1931 yılından itibaren de bu yöndeki denemeler peyderpey su yüzüne çıkmaya başlamıştır.

Dolayısıyla Akif'in Türkiye'den kesin ayrılışı bir yana, asıl yıkımı işte o sırada yaşadığı anlaşılıyor. Yani üzerindeki resmi görev vesilesiyle istediği an Türkiye'ye dönebilecekken; görev devri ve daha ziyade de bitirdiği meali çeşitli ısrarlara rağmen Türkiye'ye göndermeyi kabul etmemesi yüzünden... İşte bu kopma Akif'e ziyadesiyle ağır geldi ve çaresizliğini de asıl o zaman duymaya başladı denilebilir.

Netice olarak diyebiliriz ki, Akif meal çalışması sırasında dikkatini dağıtmak istememiş, şiire de yeterince zaman ayıramamıştır. Nitekim Fuat Şemsi İnan'a yazdığı bir mektubunda şöyle diyor:

> "Elimdeki tercüme işinden dolayı şiirle uğraşamıyorum (...) Ne olduysa bizim şairliğe oldu. Korkuyorum aruzu küstüreceğiz diye. Dua et de şairliğim bitmeden tercüme bitsin."

2. Mısır'da Yaşadığı Geçim Darlığı ve Akif Şiiri

Bu döneminde Akif'i yaşamaktan bezdiren başka bir durum söz konusu. O da Mısır şartlarında derinden duyduğu geçim sıkıntılarıdır. Nitekim Akif Mısır'da tek başına yaşarken, hayat şartları bakımından herhangi bir güçlükle karşılaşmamış, Abbas Halim Paşa ile ilişkilerinde de bir sorun yaşamamıştır. Fakat onun Mısır'a tek başına gidişi, geride bıraktığı ailesi bakımından çeşitli sorunlar doğurmuş, özellikle de çocuklarının başıboş kalması Akif'i derinden yaralamıştır. Bu tür sebepler dolayısıyla, aradan iki yıl geçtikten sonra ailesini ve iki erkek çocuğunu yanına almak mecburiyetinde kalmıştır. Bu bakımdan Akif için ekonomik sıkıntılar, 1928'den itibaren başlamış olmalıdır diye düşünüyoruz. Bu arada aynı yıl içinde annesinin vefat ettiğini de kaydedelim. Dolayısıyla ailesinin geçim yükü de üzerinde olan Akif işsiz-güçsüz Mısır şartlarında ne yapabilir? Düşünmeye değer doğrusu.

İşte bu safhada iki yeni durum çıkıyor karşımıza. Birincisi, mektuplarında açıkça ifade etmese bile, Abbas Halim Paşa'nın yaptığı yardımların azalması veya hatta bu yardımların sonunun gelmeye başlamasıdır. Bu noktada yeterli, tatmin edici bir açıklamasına şahit olmuyoruz Akif'in. Yazdığı mektuplarda ve İki Arîza'sında önemli bazı telmihler, tarizler bulunsa bile, onlar da insanı yeterince tatmin etmiyor. Mesela 16 Temmuz 1932'de Heybeliada'da yazlığında bulunan Abbas Halim Paşa için, "Servetçe düşer belki, fakat kendisi düşmez" biçimindeki ifadesi bu bakımdan önemlidir. Buradan anlıyoruz ki, velinimeti telâkki ettiği Paşa'nın ekonomik vaziyeti o sıralarda çok iyi değildir. Kaldı ki Paşa'nın vaziyetine Akif mektuplarında da işaret ediyor. Fakat bu ifadeler nihayet Paşa'nın, Akif'i tatmin yolunda serdettiği gerekçeler de olabilir. İşin aslını maalesef bilmiyoruz. Ayrıca Akif, Paşa tarafından ileri sürülen gerekçelere inanmak durumunda değil midir? Dolayısıyla dostlarına yazdığı mektuplarda, yarı yolda bırakıldığını söyleyecek değil ya!.. Gene de işin aslını Allah bilir, ancak burada hatırımıza çeşitli ihtimaller de gelmiyor değil. Mesela her yaz Türkiye'ye gelip giden ve İstanbul'da da çeşitli mülkleri bulunan Paşa'nın, belli bir merkez tarafından uyarılması gibi bir ihtimal!.. İkinci bir ihtimal olarak da, Dünya Ekonomik Burhanı dolayısıyla paşanın ekonomik durumunun zora girmesi gibi. Her ne olursa olsun Akif 1928'den, özellikle de 1929'dan itibaren Mısır'da yapayalnız, bunalmış ve çaresiz birisidir artık.

İşte bu çaresizlik şartlarında yeni bir gelişme yaşanıyor. Akif Aralık 1929'dan itibaren Camiatü'l Mısrıyye'de dersler vermeye başlıyor. Akif orada kadrolu hoca olarak değil, dışarıdan ücretli dersler veren biri olarak görev yapacaktır. Hem de çok düşük bir ücretle!.. Okulun eğitim süresi de altı aydır. Kalan altı ayda da yine işsiz, güçsüz birisi!.. Altı ay boyunca aldığı ders ücreti zaten geçimine yetmezken; bakkala, manava, eczanelere olan borçlarını

nasıl ödeyecek? Dahası hanımı bir tür ağır sinir hastası iken! Bin bir çeşit evhamlar içinde yüzüyor kadıncağız. Türkiye'de kalan evli kızlarını merak ediyor, onları özlüyor. İki de bir Türkiye'ye gidip gelmek istiyor; ya da kızlarını Mısır'a, yanına aldırmak istiyor. Dolayısıyla bu külfetlerin altından Akif kalkamıyor. Kimselere bir şey diyemiyor. Sağdan soldan borçlanmaktan başka bir çare bulamıyor. Borçlarını da zamanında ödeyemediği için daha bir yıkılıyor.

Çöken bir imparatorluğun, Mütareke'nin, Millî Mücadele'nin yükünü omuzlarında taşıyan, yükün ağırlığı karşısında bana mısın demeyen Akif, işte böylece gün gün eriyor ve tükeniyor. Onun bu halinin maalesef kimseler farkına varmıyor. Her türlü acıyı içine atan, şahsi ihtiyaçları noktasında kimselere açılmayan Akif, geri dönüş şartlarının imkânsızlığı da buna eklenince, adeta kendi köşesinde büzülüp kalıyor. Dolayısıyla Akif'in bu noktada yaşadığı trajik açmazı asla unutmamak icap eder.

Nitekim Eşref Edip'in Mısır'da görülecek bir işi onu çileden çıkarmaya yetmiş, kendisine yazdığı bir mektupta, Hilvan'dan Kahire'ye gidip gelmek için bile parasının bulunmadığını itiraf mecburiyetinde kalmıştır. Daha fenası ise, Mısır'da çevre şartlarını tüketmesi sebebiyle olmalı, Girit'te sürgün yaşayan Kuşçubaşı Eşref'ten borç para istemeye kadar vardırmıştır işi. Düşünebiliyor musunuz, Akif'in içine düştüğü geçim darlığının derecesini? Dolayısıyla velinimet paşanın bu iç yarasına, yeteri derecede vakıf olmadığını hatırlatmak isterim.

Bu şartlarda, evinin ihtiyaçlarını bile karşılamaktan aciz biri şiir yazabilir mi? Yani "Koyun can derdinde, kasap et derdinde" dendiği gibi, Akif'in trajik açmazlarını bilmek ve şerh etmek varken, onun üzerinden söz söylemeye kalkmak hiç de yakışık alacak şey değildir. Daha buna benzer sayısız sebep yüzünden gün gün eriyen, ölümü arzular hale gelen, fakat Mısır gibi sömürge şartları altındaki bir ülkede de ölmek istemeyen, derinden derine ruhunda çöreklenmeye başlamış Türkiye hasreti ile yanıp tutuşan Akif'i anlamak gerekmez mi? Bu bakımdan şairin 1922'de duymaya başladığı ruh darlığı, Mısır şartlarında yeni baştan avdet etmiş gibidir:

Barındırmaz mısın koynunda ey toprak derim, yer pek
Döner imdadı gökten beklerim, heyhât gök yüksek
Bunaldım kendi kendimden, zaman ıssız mekân ıssız
Ne vahşetlerde bir yoldaş, ne zulmetlerde tek yıldız!
Cihet yok: Sermedî bir seddi var karşında yeldânın
Düşer hüsran, kalkar ye'se çarpar serseri alnın!

İşte böyle bir haleti ruhiye içine tekrar girmişken, hayat arkadaşına yani hanımına şöyle sesleniyor Akif. Daha doğrusu da aczini itiraf sadedinde bakın neler söylüyor:

Seni bir nûra çıkarsam diye koştum durdum,
Ey bütün dalgalı ömrümde hayat arkadaşım!
Dağ mıdır karşı gelen, taş mı hep aştım, lâkin;
Buruşuk alnıma çarpan bu sefer kendi taşım!

Dünya Ekonomik Buhranının Mısır ekonomisini alt üst ettiği, maddi yoksunluk altında ailenin bundan ziyadesiyle etkilendiği bir durumda bile Akif, sorumluluğu gene de kendi üzerine çekiyor. Aşağıdaki şiir *Çocuklara* adını taşıyor ve 17 Aralık 1929'da yazılıyor:

Ne odunmuş babanız: Olmadı bir baltaya sap!
Ona siz benzemeyin, sonra ateştir yolunuz.
Meşe halinde yaşanmaz, o zamanlar geçti,
Gelen incelmiş adam devri, hemen yontulunuz
Ama dikkatli olun: Bir kafanız yontulacak,
Sakın aldanmayın: İncelmeye gelmez kolunuz!

İşte bu şartlarda da Akif, Türkiye'de bulunan kızları ve damatları ile mektuplaşıyor. Mehmet Rüyan Soydan'a intikal eden *Aile Mektupları*'nı okurken, doğrusu insanın içi burkuluyor. Asıl hissiyatını parça parça şiirlerine gömen Akif, kızına sürekli iktisatlı davranmayı, tavuk veya hayvan beslemeyi, turşu kurmayı, dikiş ve terzilik öğrenmeyi, dolayısıyla fazla masrafa girmemesini uzaktan uzağa tavsiye edip duruyor. Buna rağmen de Mısır'da yaşadığı şartlara dair, kızına herhangi bir şey sızdırmıyor. Kızına yazdığı bir mektubunda, annesinin ruhi rahatsızlıklarını ima ederek, sürekli iyilik-güzellik haberleri yazmasını özellikle hatırlatıyor. Nitekim çektiği bunca ağır, maddi sıkıntılar ortada iken kızı Suad'a yazdığı bir mektubu var ki, doğrusu Akif'i gözümüzde bir kere daha büyütüyor. Damadı Ahmet Bey'in (askeri baytar) tayini Beytüşşebab'a çıkmış, kızı Suad'ın da meğer oralarda canı sıkılmamış mı? Mektubunda Suad Hanım yaşadığı büyük şehir özlemlerini dile getiriyor, Akif de bunun üzerine kızına bakın neler söylüyor:

> "Bu seferki mektubun o kadar hoşuma gitmedi. Fazlaca sıkılmakta olduğundan, medeni şehirlerdeki hayatın (İstanbul kastediliyor) başkalığından bahsediyorsun. İyi amma sizler o medeniyetten, ümrandan uzak yerlerde ebediyyen bulunmak ıztırârında değilsiniz ki. İşte üç yılın biri hemen bitmek üzere. Mütebâki iki sene de göz yumup açıncaya kadar gelir geçer.

Evet muntazam, mamur şehirlerde refah ile ömür sürmeyi herkes arzu eder. Fakat bu arzunun tatmini için, arasıra fedakârlık da zaruridir. Bugün yüzlerce milyon efrad-ı beşere hakim bulunan İngilizleri gözümüzün önüne getirelim. Acaba heriflerin bu kudretleri, bu muvaffakiyetleri tesadüfen mi oluvermiş? Yoksa milletçe bir çok mesaiye, bir çok şedâide katlanmak sayesinde mi elde edilmiş? Londra'da doğmuş, nâz u naîm içinde büyümüş, ebeveyninin milyonları sayesinde her türlü ihtiyaçtan fersahlarca uzak bir lord'un oğlu kalkıyor Sudan'lara, Afrika'nın en yaşanmaz, en cehennemî bucaklarına giderek gençliğinin en kıymetli çağlarını, İngiltere hesabına o kumlara gömüyor. Vatanı uğruna çektiği tahammülsüz meşakkatleri hiçe sayıyor. Daha doğrusu kendisi için şeref biliyor. Biz biçarelerse İstanbul'dan çıkıp Bursa'ya gitmeyi felâket telâkki ediyoruz. (...)

Dünyada ne mesut kimseler vardır ki, saadetlerinden haberleri yoktur. Kendilerini bedbaht sanır dururlar. Galiba Suat Hanım da yavaş yavaş onların sürüsüne katılacak. Bugün dünyanın garbı, şarkı, cenubu, şimali gûnagûn buhranlarla kıyamete dönmüş; yüzlerce milyon beni âdem sefaletin, işsizliğin, ümitsizliğin pençeleri altında kıvranıyor, mahşer meydanı gibi kimse nefsinden başkasıyla katiyyen meşgul değil; hiçbir ferdin diğerine dönüp bakacak hali yok... İşte o zavallıları göz önüne getirmeli de, insan bir yeyip bin şükretmeli. Hamd olsun, bizlerin hiçbir şeyimiz eksik değil. Bizler bugün en bahtiyar adamlarız.

Bunu hiçbir zaman unutmaya gelmez. Şair, "Şükr-ü nimet dahi bir nimettir" diyor ki, en beğendiğim sözlerdendir. Evet, elindeki nimetin kadrini bilerek, ona müteşekkir olmak ayrıca bir nimettir. Allah'tan bu ikinci nimeti istemeli. Zira o olmadıkça saadetin imkânı yok."

Akif'in kızı Suad'a yazdığı 19 Nisan 1934 tarihli mektubu.

İşte en zor şartlarda dahi fışkırıp yükselmeye hazır duran Akif'in bu aşkın ve idealist yanları, ne yazık ki Mısır şartlarında geri plana itildi. O büyük idealist, hayat gailesinin altından kalkamadı ve zor şartların altında ezildi. Bu yüzden de iyiden iyiye kabuğuna çekildi. Eski yüz yıllardan kalma münzevi bir derviş gibi, kendi kendini tüketmek, unutturmak istedi adeta.

3. Vatan-cüdâ Yaşamak ve Akif

Akif'in şiirsiz inziva halini sırf ekonomik sebeplere bağlamak da yeterli olmayabilir. Nitekim Mithat Cemal'in yazdığına göre, İngiliz sömürge yönetimi altındaki Mısır'da Ermeni, Rum ve Yahudi çevreler ekonomik bakımdan çok güçlenmişlerdir. İstanbul'un Mütareke yıllarını hatırlatan bu manzaranın Akif'i, derinden yaralayacağı aşikârdır. Nitekim Kahire çarşılarını dolaşmak, bu sebeple Akif için ezaya dönüşmüş, bu manza-

raları görmemek için kendini hayatın gerisine çekmekten başka bir çare bulamamıştır. Mithat Cemal, şairin karşılaştığı bu zehirli hava için, Akif'in Asım Şakir'e gönderdiği bir mektuptan şöyle bir pasaj aktarıyor.

> "Mısır'a hariçten gelen Rumlar, Yahudiler, Ermeniler, İtalyanlar, Moskoflor, bidayette yüz kuruşa sahip değilken, şimdi müthiş sermaye eshâbı olmuşlar. Her biri de memlekete hakim vaziyette bulunuyorlar. Sonra meselâ bizim taraflardan gelen birtakım hemşerilerimiz var ki, neûzübillâh!.. Benim Hilvan itikafıma, zannediyorum ki bu hazin manzaraları görmek istemeyişimin de büyük bir yardımı olmuştur."
>
> Asım Şakir'e yazdığı, 23 Haziran 1935 tarihli mektubu.

Burada daha ilginç olanı ise şudur: Yozgatlı İhsan Efendi ve birkaç yakını dışında, Türkiye'den Mısır'a gelenlerle de Akif'in fazla bir ilişkisinin bulunmaması. İngiliz işgali altındaki bir ülkede, kendi ülkesi hakkında ileri-geri konuşulmasını asla hoş karşılamamış, bunu bir türlü havsalası da almamıştır. Hangi şartlarda kim için, ne için konuşulacak? Bunlar ona son derece manasız gelmiş, bu yüzden de eski şeyhülislâmlardan Mustafa Sabri Efendi'nin muhitinde bulunmak istememiştir. Sükut halinde kalsa bile, ona ve çevresine karşı mesafeli davranmasının sebebi budur. Dolayısıyla Mısır şartları Akif üzerinde boğucu bir tesir bırakırken, babasının öğrencisi Yozgatlı İhsan Efendi'nin (Köse İmam gibi) Kahire'deki yurt binası, ona küçük bir Türkiye penceresi

açmaktan geri kalmamıştır. Nitekim bu İhsan Efendi, 1936'da Akif Türkiye'ye dönerken, kendisine Kur'an mealini emanet ettiği kişi olmaktadır.

Bu bakımdan Akif'i Mısır'a ve güya hürriyete sığınmış biri olarak değil; aksine uzaktaki bir itikafhaneye çekilmiş biri gibi düşünmek gerekmektedir.

> "Mısır'a (Kahire) bir kere inip, Şeyh Rifat'ı dinlediğimi uzun uzadıya anlatmıştım. Ondan sonra hiç gitmedim, gitmek de istemiyorum. İnzivayı pek seviyorum. Sabahları akşamları ikâmetgâhımın kumluk avlusunda birer saat geziniyorum."
>
> Mithat Cemal, *Mehmet Akif*, s. 129.

Yani Akif'in Leylâ'sındaki şartlar yeni baştan tahakkuk etmiş gibi idi derken, işte bu inziva halini kastetmiş oluyoruz:

> Vatan-cüda gibiyim ceddimin diyarında
> Ne toprağında şu yurdun, ne cûy-u bârında
> Bir aşina sesi yahut bir aşina izi var
> Sadama beklediğim aksi vermiyor ovalar.

İşte bütün bu sebepler ve şartlar Akif'i ruh bakımından sarsmış, onu adeta eylemsiz biri haline getirmiştir. Bir iş görememenin, bir amaç doğrultusunda çalışamamanın verdiği acı, ona tahminlerin ötesinde ağır gelmiştir. Akif'in bu hususdaki psikolojisini, kendisine açabildiği tek bir kişi görüyoruz. Tabii ki mektuplarına bakarak söylüyoruz bunu. O da Cihan Savaşı yıllarında Necid Çöllerine beraber gittiği Kuşçubaşı Eşref'ten başkası değildir. Türkiye'deki dostlarına gönderdiği mektuplara, bu tür mülâhazalar kaydetmediğine bilhassa dikkat edelim. Ayrıca bu sıralarda Eşref Kuşçubaşı'nın, Girit'te sürgün yaşadığı unutulmamalı. Dolayısıyla Akif'in Kuşçubaşı Eşref'e yazdığı mektupların ayrı bir önemi bulunmaktadır. Bu yüzden aşağıdaki satırların dikkatle okunması gerekir.

> "Evvelleri senelerce koşuyor, ben henüz ne dünya için, ne ukbâ için bir hayırlı iş göremedim diye müteessir oluyordum. Halbuki yaşımın artık elli sekiz, elli dokuza vardığını gördükçe, "Ne âlâ! Yakında tası tarağı toplayacağım" diyorum, hem de seviniyorum. Evet insan halin her türlü şedâidine katlanır, amma istikbalde bir ışık görmek şartıyla!.. Yoksa yarının daha karanlık, öbür günün ondan da berbat olacağını gün gibi görürken, yaşamak pek arzu olunur bir şey değil. Sebilürreşat'ı çıkarırken, şuraya buraya koşarken, oldukça müteselli idim. "Hisseme düşen vazifeyi ifa ediyorum; insan çalışmak ile mükellef, muvaffak olmakla değil" diyordum. Lakin şimdi elim ayağım bağlı oturdukça büsbütün sinirleniyorum. "Senin Sebilürreşat'ın çıksa, her hafta şiirler

yazsan, makaleler yazsan, bağırsan çağırsan, bu cereyanların istikametini mi değiştireceksin, şiddetini mi azaltacaksın?" suali pek haklı olmakla beraber, ben bu ataleti hiç sevmiyorum, hiç hoş görmüyorum. Hikâye meşhurdur ya, karıncaya "nereye gidiyorsun?" demişler; "Hicaz'a" demiş. "Hiç bu bacaklarla Mekke'yi bulabilir misin?" mülâhazasını ileri sürmüşler. O da "Hiç olmazsa yolunda ölürüm ya!" cevabını vermiş.

Gaye uğrunda çalışmak, didinmek, nihayet ölmek!.. Ah o ne güzel meşgale, o ne hoş eğlence, o ne mesut hâtime imiş. Ben onu şimdi adam akıllı hissediyorum. Acaba yine o günler gelecek mi? Yine gayemiz uğrunda canımızla başımızla çalışabilecek miyiz? Çıkmadık canda ümit var derler, değil mi kardeşim? Allah büyük, elbette bizim âtıl-bâtıl oturmaktan kurtulacağımız günler gelecektir."

Eşref Kuşçubaşı'na yazdığı 18 Mayıs 1931 tarihli mektubu.

İşte biz asıl Akif'i kızına yazdığı o mektupta ve Eşref Kuşçubaşı'na içini açtığı bu mektupta buluyoruz. Ayrıca Türkiye'deki dostları ile mektuplaşmalarında, bu tür derûni meselelerin yazımına girişmediğini görüyoruz. Mısır'daki çevresine karşı da Akif'in bu yanını hep kapalı tuttuğu kanaatindeyiz. Dolayısıyla içindekileri hep bastırmış bir halde yaşamanın ve ciddi, güvenilir muhataplar bulamamanın verdiği can sıkıntısını siz düşünün... Bir yandan fakru zaruret, bir yandan hanımının hastalığı, öbür yandan da kendine lâyık muhataplar bulamamanın verdiği derin sıkıntılar arasında Akif gün gün eridi, zayıfladı ve sonunda da hasta oldu.

Fakat bizim amacımızın, Akif'in Mısır Dönemi şiir verimindeki düşüşün sebeplerini aramak olduğunu da unutmayalım. Dolayısıyla böyle bir hayat gailesi altında Akif, şiir için lâzım gelen atmosferi kolay kolay yakalayamadı. Daha doğrusu şiir ondan biraz uzaklaşır gibi bir hal oldu. Akif bunun acısını içinde hep duydu, fakat dostlarına da izahını kolay kolay yapamadı. Yalnız burada bir hususun tefriki de gerekiyor. Akif, meal çalışması sırasında kendini farklı meşgalelerle bölmek istemedi, bu doğrudur. Ancak *Kuran*'la meşguliyetin, içindeki şiiri bastırdığı gibi bir düşünce bize makul gelmiyor. Çünkü bu mümkün olamazdı. *Kuran*'ın baştan sona şiir, belâgat ve hikmet olan muhteviyatının, böyle aksi bir tesir üretmesi düşünülebilir mi? Dolayısıyla Akif burada asıl sebebi örtmüş oluyor ve meali bitirmek, meal çalışmasını bölmemek gibi sebepleri öne çıkıyor. Maddi muzayâkanın kendinde meydana getirdiği ruh bozgunları ile hanımının hastalığı, çocuklarının sorunları ve bir amaca yönelik olarak çalışamamanın verdiği binbir iç sıkıntısı!.. İşte bütün bunlar Akif'i, can sıkıntıları arasında mecalsiz bıra-

kıp evine kapatıyor. Dahası zihnini şiire teksif edememesi gibi durumlar da gene buradan doğuyor.

Bu hep böyle mi devam etti denilirse, geneli itibari ile evet demek gerekiyor. Fakat Akif'in Mısır Dönemi şiiri üç ayrı aşama kaydettiği için, ilgili sorunun şiir dönemleri nazarı itibara alınarak cevaplandırılmasının daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

Akif'in Mısır'da Geçirdiği Üç Ayrı Şiir Dönemi

Birinci Şiir Dönemi: Türkiye'den ayrılışından (1925 Ekimi) meal çalışmasını tamamladığı ve Türkiye'ye göndermemeye karar verdiği tarihe kadar olan dönem (1930). Bu dönemde genellikle kıta tarzında şiirler yazıyor. Büyük formlu, geniş soluklu eserlere zaman ayıramıyor bu döneminde Akif.

İkinci Şiir Dönemi: Meal çalışmasının bitiminden, *Gölgeler*'i kitap olarak çıkardığı 1933 yılına kadar devam eder. Yani yaklaşık üç yıllık bir süre!.. Bu döneminde Akif'in şiiri epey bir değişiklik gösterir. Neredeyse eski havasını yakalamış gibi bir hava verir. *Derviş Ahmed*'i (1 Eylül 1930), Şerif Muhittin'le ilgili *Şarkın Yegâne Dâhi-i Sanatına*'yı (18 Eylül 1930), *Sait Paşa İmamı*'nı (15 Haziran 1931) ve *Sanatkâr*'ı (22 Ağustos 1933) bu döneminde kaleme alır. Bu şiirlerden Derviş Ahmet'te Neyzen Tevfik'i, diğer üçünde ise yoğun müzik dinlemelerinin kendinde meydana getirdiği yüksek inşirahları ifade eder. Bu arada *Resmim İçin*, *Nefs-i Nefis*, *Yaş Altmış, Nevruz*'a, *Tek Hakikat*, *Hayat Arkadaşıma* ve *Nerdesin* (19 Kasım 1932) gibi yedi kıtasını da gene bu döneminde yazar. *Resmim İçin* (10 Kasım 1931) kıtasının ilk mısrası tashih edilmiş olarak Şerif Muhittin'e gönderilen bir başka örneği (1932) ile, Fuat Şemsi'ye mektupla ulaştırılan ve Faruk Nafiz'in *Anayurt* dergisinde yayın imkânı bulan *İkinci Mektup* şiiri de bu döneme ait eserlerdendir. Dolayısıyla Akif'in bu dönemde kaleme aldığı parçaların sayısı on ikiyi bulur.

Üçüncü Şiir Dönemini ise, *Gölgeler*'in yayımından (1933) vefatına kadar olan süre içinde yazdığı şiirler teşkil eder. Akif bu son döneminde hem ağır hastadır, hem de kıta tarzı şiire tekrar geri dönmüş gibidir. *Gölgeler*'e girmiş son şiiri *Sanatkâr*'ın ardından gelen *Rubai* ve beş kıtası bu arada zikredilebilir. Bunlar da sırası ile Rubai, Abbas Halim Paşa'nın vefatı (10 Ocak 1935) sonrasında yazdığı *Kasr-ı Gülşen* (20 Haziran 1935), Hatay ziyareti sırasında söylediği *Viranelerin Yasçısı* (Ağustos 1935), bir başka *Resmimin Arkasına* (1935), *Kendim İçin* (Şubat 1936) ve son şiiri olarak da *Arkamda Serilmiş Yere* (1 Şubat 1936) gibi parçalardır. Dolayısıyla *Gölgeler*'de yer bulamayan bu altı şiirin de kitaba dahil edildiğini hatırlatalım. Bu halde de *Gölgeler* 2'deki şiirlere, üç dönemin toplam olarak, on bir parça daha ilâve edilmiş olmaktadır.

Yani kitaptaki mevcut on yedi şiire, on bir yeni şiirin daha ilâvesi ile bu sayı kendiliğinden 28'e çıkacak demektir.

Akif'i Yeniden Dirilten Sesler

Gölgeler 2'de yer alan ikinci dönem şiirlerin merkezine, *Safahat*'a dahil edilmemiş bile olsa, *Şarkın Yegâne Dâhi-i Sanatına* adlı parçayı yerleştirmek mümkündür. Şerif Muhittin nağmelerinin Akif'te meydana getirdiği çağrışımlardan doğan şiirin altındaki tarih, 18 Eylül 1930'u gösteriyor. Neyzen Tevfik'in bilmem kaçıncı tevbesini bozmasının anlatıldığı ve Akif şiirleri arasında en ilginçlerinden biri olan Derviş Ahmet'e rağmen bu görüşü ileri sürüyoruz. Ayrıca Derviş Ahmet adlı parça, Şerif Muhittin'le ilgili şiire göre on sekiz gün daha önce yazıldığı halde de!..

Her iki şiirin ve bilâhare yazılacak olan *Sait Paşa İmamı*'nın (18 Haziran 1931) ortak bir özelliği bulunmaktadır. O da musikinin Akif üzerinde bıraktığı tesirlerden yola çıkmaları. Dolayısıyla dönem şiirinde dikkatimizi çeken açılımın altında, doğrudan müzik ve müzik dinlemeleri yatmaktadır denilebilir. Yani Akif bu süre zarfında yoğun müzik dinlemeleri ile meşgul olmuş, bu dinlemelerin sağladığı ilhamlardan da yukarıdaki şiirler doğmuştur. Dolayısıyla bu şiirlerden *Derviş Ahmet*'te, bir musiki dehası olan Neyzen Tevfik'in trajik iptilâlarından; *Şarkın Yegâne Dahi-i Sanatına*'da Şerif Muhittin'in udundan çıkan nağmelerin şairin kendinde, Şark'ın dalgın ufuklarında ve viran kubbelerde meydana getirdiği diriltici tesirlerden; *Sanatkâr* başlıklı uzun şiirde de gene Şerif Muhittin nağmelerinin Garplı müzik çevreler üzerinde bıraktığı uyarıcı intibalardan söz edilmektedir.

Hal böyle olunca Akif'in bu sıralarda, herhangi bir sanatkârı değil ve meselâ çok takdir ettiği bir sanatkâr olan Mısır'lı Rifat'ı değil de, doğrudan Şerif Muhittin'i dinlediği sonucuna ulaşmak zor olmamaktadır. Peki daha önceleri değil de, neden bu sıralarda vuku buluyor Şerif Muhittin dinlemeleri?

Bunun birkaç türlü izahı yapılabilir: Ya bu sıralarda Şerif Muhittin'in Amerika'dan gönderdiği plaklar Akif'in eline yenice ulaşmış, ya da Şerif Muhittin'in Amerika'dan Mısır'a döneceğine dair Akif'e bir mektup veya haber gelmiş olmalıdır. Ya da Şerif Muhittin tam da bu sıralarda Mısır'a gelmiş, bu eski dostu ile uzun sohbetlere girişmiş, onun icralarını doğrudan veya plaklar vasıtası ile tekrar tekrar dinlemiş olmalıdır. Nitekim sıraladığımız ihtimallerden birini, *Şarkın Yegâne Dahi-i Sanatına* adlı eser kısmen öne çıkarır gibi gözüküyor. Yani sanatkârın Amerika'dan gelişinden önce plaklarının geldiği,

bu dinlemelerin de bu vesile ile gerçekleştiği haber verilir gibidir. Çünkü, ilgili şiirin girişinde Akif'in, Şerif Muhittin için şöyle bir davet gerçekleştirdiği anlaşılıyor:

Yanık bağrımda yıllardır kanar mızrabının yâdı
Gel ey bîçare Şark'ın, Şark'a küsmüş evlâdı!

Şiirin ilk mısrasında Akif, Şerif Muhittin'in uda vurduğu mızrabların, yanık bağrında meydana getirdiği acıdan, kanamadan söz ediyor. Fakat bu kanama ve hasıl ettiği acıdan herhangi bir şikâyet söz konusu değil. Kaldı ki kalpte duyulan kanamanın ve ızdırabın şifası, gene o sesleri tekrar tekrar dinlemekten başka bir şey değildir. Öyleyse bunun yolu, uzaklarda bulunan yani Şark'ın Şark'a küsmüş, Amerika gibi uzak diyarlara gitmiş sanatkârını buraya davetten, onun müziğini tekrar tekrar dinlemekten geçecektir.

Dolayısıyla şiirin bu ilk beytinde, ciddi bir tereddütle karşı karşıya kalıyoruz. O da "bağrı yanık" kişinin Şerif Muhittin mi, yoksa çağrıyı yapan Akif mi olduğu? Bize göre burada bahsi geçen "bağrı yanık" kişi, kuvvetle muhtemeldir ki Akif'ten başkası değildir. Şiir böyle düşünüldüğü ve böyle okunduğu takdirde mana daha bir yerine oturmakta; davet eden ve davet edilen, davet sahibinin şifa ihtiyacı daha vuzuhlu bir hale gelmektedir.

Sanatkâr başlığını taşıyan kitabın son şiiri ile, *Şarkın Yegâne Dahi-i Sanatına*'nın ikisinin birden, Şerif Muhittin'den ve onun müziğinden söz etmesi sebebiyle, Akif bu şiirlerin ikisini birden kitabına dahil etmek istememiştir. Dolayısıyla sarfı nazar ettiği parçanın önce yazdığı şiir olduğu anlaşılıyor. Akif'in bu noktadaki tercihinin, bu müziğin kendi üzerinde bıraktığı intibaları yansıtan ilk şiirden yana değil de, Batılı çevreler üzerinde bıraktığı tesirleri öne çıkaran *Sanatkâr*'dan yana olduğu görülüyor. Ancak her iki şiirin birden, Akif'in şaheserleri arasında yer aldıkları hatırdan çıkarılamaz.

Mısır Dönemi'nde ister Türkiye hasreti ile, ister yaşadığı ağır ekonomik muzâyakalar yüzünden, isterse de hanımı ve çocukları dolayısıyla düştüğü ruhi sıkıntılar sebebiyle olsun, Akif'in ne halde olduğu yukarıdaki bölümlerde genişliğine izah edildi. Tabiî bu arada Şark'ın istikbali demek olan *Leylâ*'nın, ne kadar uzaklara düştüğü de ortadadır. İşte böyle bir haleti ruhiye içinde, şiirden koptuğu gibi bir vehme kapılan Akif'i, Şerif Muhittin'in ud nağmeleri yeni baştan diriltiyor. Bizim karşımıza da bildiğimiz, tanıdığımız o eski Akif yeniden çıkıveriyor.

Yani müzik Akif'e bir şifa gibi tesir ediyor. Onda, içinde yaşadığı şartları aşmak gibi yüksek tesirler meydana getiriyor. Mızrabının hatıraları "yanık bağrında" yıllardır kanamakta olan Akif, onu veya müziğini bu yüzden çağırıyor. O gelsin ve tekrar çalmaya başlasın demek istiyor. Eğer o çalmaya başlarsa; Şark'ın yerlere çökmüş viran kubbeleri (gökleri) tekrar yükselecek, şairin maneviyat evreni de alabildiğine genişleyecektir. Çünkü şairi boğar hale gelen işgal, mağlûbiyet, sömürgecilik gibi şartlar bu ezgiler vasıtasıyla telâfi edilecek; Şark'ın dalgın, yarı uykuda gibi bir tesirler bırakan mesafeleri de (ufuklar) genişledikçe genişleyecektir. Gene onun mızrabı vurmaya başlarsa, Şark'ın türâb olmuş bütün emelleri (idealleri) mezarlarından silkinerek kalkacak, muhitin ağlamaklı ruhundan da yeni yeni hayat hamleleri kanat çırpmaya başlayacaktır. Dahası o anda bütün feza katmanlarının, "Lebbeyk" nidalarıyla çalkalandığı bile duyulabilecektir.

Dolayısıyla yürekler "çöl kesilmiş" öyle beklerken, Şark'ın şarka küsmüş evlâdı sen nerdesin? Bu çöllerin susuzluğunun gitmesi için şöyle böyle bir yağmur değil, tufanlar gibi boşanan şiddetli yağmurlar gerekir. Bu da ancak senin sanatın ve nağmelerinle mümkündür:

Bu çöl tufanlar ister cevv–i san'attan ki ürpersin
Sen ey dahisi Şark'ın, yoksa yağmur mu beklersin?
O müthiş ud'unun birden çakıp göğsünde bin mahşer,
Denizler püsküren her nevhâdan yağmazsa şimşekler,
Bu zulmetler kımıldanmaz, bu kavrulmuş zemin kanmaz,
Nasıl kansın ki vadi, öyle yağmurlarla ıslanmaz.

....

Zaman artık senin... Gel sen de yükselt öyle bir vâha
Bu ıssız çölde hâib inleyen binlerce ervâha.

....

Gel ey peygamberin fevka'l beşer fıtratta evlâdı
Uyansın gel ki mızrabınla Şark'ın dalgın eb'âdı...

Tulùu Mahşere Kalmış Güneşler

Dolayısıyla bütün bu izahlardan, müziğin Akif için derin bir ihtiyaç olduğu sonucuna ulaşıyoruz. Ömür boyu meşgul olduğu Kur'an çalışmalarından,

dinlediği *Kur'an* tilâvetlerinden, Neyzen Tevfik'in neyinden veya Asım Şakir ile Hafız Kemal'in mevlit ve ilâhi okumalarından bildiğimiz musiki iptilâsı, Akif şiirinin en belirgin yanlarından biri olduğu anlaşılıyor. Yani Akif şiiri için musiki, en iyi uyarıcılarından biri olmaktadır. O bazen tabiattan, bazen bülbülden-baykuştan (Bülbül şiirinde olduğu gibi), bazen de göklerden (*Fatih Kürsüsünde*ki gibi) böyle sesler işitir. Şiiri de duyduğu ezgilerle birlikte göklere kanat çırpar durur. Yani onun şiiri sırf toplumsal sorunlara kilitli değildir. Nitekim Hafız Kemal'den sık sık okumasını istediği:

Ciğer ki odlara yandı kebâbı neyleyeyim,
Gözüm ki kâne boyandı şarabı neyleyeyim,
Ne bana yaradı cismim, ne yâre yâr oldu,
İlâhi, ben bu bir avuç türabı neyleyeyim?

Hüzzam ilâhi ile, Asım Şakir'den dinlemeyi âdet edindiği *Melâmet Hırkası*'nı bu bakımdan hatırda tutmak gerekir. Ve tabii Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'ini, asla ihmal etmemek kaydiyle...

Ben melâmet hırkasını deldim geçirdim eğnime
Taşa çaldım şîşe-i namus u ârı kime ne?
Sofiler secde ederler mescidin mihrabına
Dost eşiği kıblegâhım, yüz sürerim kime ne?

İşte Şerif Muhittin'in ud icraları, Mısır yıllarında Akif üzerinde böyle yüksek tesirler meydana getiriyor ve ona yeni yeni şiirlerin kapısını aralıyor. Dolayısıyla Neyzen Tevfik'in tevbe bozmasını, eski Yunan trajedilerini andırır şekilde yazmayı denemesi buradan ileri geldiği gibi, *Sait Paşa İmamı* da gene bu türden nağmelerin uyandırdığı akislerle doludur. Son iki şiirin bir başka özelliği de, dinlediği musikinin Akif'i kısmen bile olsa hatıralarına döndürmesidir. Nitekim *Sait Paşa İmamı* çocukluğunda dinlediği, sadece sesi ile hatırladığı meçhul bir imam, bir musiki üstadıdır. Maalesef bu şiir de Akif'in hakkı yenmiş, hatırlanmaz olmuş, takdir görmemiş şiirlerinden biridir. Bu vesile ile ona burada dikkati çekmek münasip düştü. Hem Akif'in bu yönüne tekrar bir vurgu, hem de müziği şiire nasıl dönüştürdüğüne dair bir örnek olması bakımından.

Bu arada *Gölgeler*'deki son parça *Sanatkâr*'ın altında, 22 Ağustos 1933 tarihi okunsa bile, o şiir de bizi gene 1930'a doğru çekiyor.

Şu macerayı işittim birinden, üç sene var
Olur ki dinleyecek bir meraklı kimse çıkar.

Üç sene öncesine yani, Şarkın Yegâne Dahi-i Sanatına adlı parçanın yazıldığı (1930) tarihe doğru!.. Buradan anlıyoruz ki Sanatkâr, Akif'in Şerif Muhittin'le yaptığı sohbetler sırasında doğmuş bir şiirdir. Şiirden anladığımıza göre, Şerif Muhittin'in Amerika'da verdiği konserler oldukça ilgi görmüş, Batının büyük musiki üstatları onun sanatını takdirden geri kalmamıştır. Şerif Muhittin verdiği konser sonrasında kaldığı yere trenle giderken, kompartımana biri kız diğeri erkek iki genç girer. Meğer bu iki genç de, Şerif Muhittin'in verdiği konserden yenice ayrılmışlarmış!.. İşte bu tren yolculuğu sırasında gençlerle Şerif Muhittin arasında, icra edilen konser üzerine önemli bir sohbet cereyan ediyor. Şerif Muhittin'in icra ettiği musiki; dil ve makam yapısındaki farklılığa rağmen, oradaki büyük üstatlar gibi trendeki gençler üzerinde de derin tesirler meydana getirmiştir.

Verdiği konserin tesiri karşısında şaşkına dönen Şerif Muhittin'den ziyade, Mısır'da kendini dinleyen Akif'in bundan çıkardığı netice bize daha önemli geldi. Belki Akif, Şerif Muhittin'den dinlediği hikâyeyi kısmen değiştirmiş de olabilir. Fakat ne olursa olsun, Şerif Muhittin'den dinlediği hikâye Akif'i mest etmiş, ayrıca insanı şaşkına çeviren ilginç çağrışımlara yol açmıştır. Dolayısıyla asıl Akif, derin Akif bu şiir vasıtasıyla bir kere daha karşımıza çıkıyor. *Sanatkâr*'da Şerif Muhittin'e izafe edilen nice intiba ve imajın doğrudan Akif'e ait olduğunu unutmamak, şiiri de böyle okumak ve yorumlamak lâzım gelir.

Bu bakımdan Akif'i çok sevdiğini sanıp da, bir kere bile *Safahat*'ı baştan sona okumamış, dolayısıyla Akif şiiri ile en ufak bir alâka peyda etmemiş sınıflara bu şiir ve aşağıdaki beyitler ne ifade eder bilmiyoruz. Şerif Muhittin, bir manada da doğrudan Akif'in kendisi konuşuyor, öyleyse kulak verelim:

Yetim ufukları okşar durur şu anda şafak
Şafak sökünce de, yıldızlar okşayıp duracak:
Acıklı sineyi dersen güneşlidir yarına
Fakat benim gecemin simsiyah gündüzüne
Şu kubbeden ne ziya var ilaç için, ne sadâ
Bütün nasibi o ıssız, o sermedi yeldâ...
Harîm-i kalbime indim mi, titrerim tir tir
Adım başındaki iz çünkü bir gurub izidir.
Evet gurub izi, lâkin adem misali derin,
Tulû'u mahşere kalmış batan güneşlerimin...
Neden fakat heyecanın? Nedir yüzündeki yaş?

Sonunda yolcunu incitme, ey güzel yoldaş!
Hüda bilir ki dayanmaz taş olsa bir sîne
O gözlerinde dönen sağnağın dökülmesine.
Hayır... Yakar beni derdimle âşina çıkman
Bırak ben ağlayayım, sen çekil de karşımdan
Belâ mı kaldı ki dünya evinde görmediğim?
Bırak şu yaşları, hiç yoksa görmeden gideyim.

Sonuç Olarak

İşte bir yandan *Gölgeler*'in yayımındaki tarihî tehirler sebebiyle, bir yandan da Akif okumalarına Türkiye'de konan anlamsız sınırlar yüzünden, yukarıdaki şiirler hiç mi hiç dikkati çekmemiş olarak öyle ıssız kalıyorlar. Onlara ne edebiyat tarihlerinin, ne de Akif'le meşgul gözüken çevrelerin hiç mi hiç dikkat etmediği görülüyor. Dahası Akif'ten bazen şiir, bazen mektup yayınlayanlar da sırf belge tevsiki ile yetiniyor, bunun ötesine bir türlü geçmiyorlar. Şairlerimizin de maalesef Akif'in şiiri ile fazla bir alâkası kalmamış gibidir. Çünkü onların çoğunda, Akif'in şiirine karşı aşırı bir itimat kaybı söz konusu!.. Acıdır ki bu itimat kaybı, kendi okumalarından çıkardıkları bir sonuç olmayıp, aksine anonim ve nesilden nesile intikal edip gelen küflü bir tortudan başka bir şey değildir.

Dolayısıyla Akif'in en şansız yanının, şairlerimizin ilgisizliğinde aranması gerektiğini söylememiz gerekiyor. Çünkü gerek şairlerimiz, gerekse diğer Akif çalışanları onun hep fikir, din anlayışı ve Batı medeniyetine karşı olan tarafı ile, biyografi tarafı ile meşgul oluyor; fakat şiir değeri, Türk şiirine getirdiği yenilik ve kendinden sonra gelen nesiller üzerinde meydana getirdiği tesire hiç mi hiç vurgu yapmıyorlar. Ayrıca bunu aramıyor, sormuyor ve düşünmüyorlar. Hatta buna ihtimal de vermiyorlar. Dolayısıyla adı bu kadar göklere çıkarılan ve adeta bayraklaştırılan bir şairin, köklerinden sökülmüş bir bitki gibi, ortalıkta dolaştırılıp durmasını yadırgamamak kabil olmuyor.

SAFAHAT İÇİN*

Arkamda kalırsın, beni rahmetle anarsın
Derdim, sana baktıkça, a bîçâre kitabım!
Kim derdi ki: Sen çök de senin arkana kalsın,
Uğrunda harâb eylediğim ömr-ü harâbım?

1928

* Akif'in Mısır döneminde yazdığı şiirlerden biri.

Daha önce her hangi bir yerde yayımlanmamıştır. Böyle bir kıtanın varlığından, Akif'in Mahir İz'e yazdığı 17 Aralık 1929 tarihli mektubu vasıtasıyla haberdar olunabildi. Mektuptan anlaşıldığına göre Akif bu kıtayı, eski harfli 1928 baskısı *Safahat* cildinin kendisine ulaşması üzerine kaleme almıştır. Nitekim mektubunda aynen şunları ifade ediyor:

"Geçen kış Eşref Edip *Safahat*'ı yeniden bastırmış; ciltli olarak bana da göndermişti. Ötesine berisine baktıktan sonra mahzun oldum, şu kıtayı söyledim..."

Akif mektubunda açıkça ifade etmese bile harf inkılabının ardından, *Safahat*'ın artık okunmaz bir kitap haline gelişine bakarak söylüyor bu kıtayı. Ömür ve tesirinin benden uzun olacağını sandığım *Safahat*'ımın hali, işte ortada demek istiyor. Çünkü o çökmüş, okunmaz hale gelmiş, fakat uğrunda ömrünü harap eden şair ise eserinin ardına kalmış... Şairin duyduğu acı işte bu trajediyi doğuruyor. Fakat bu derûni ızdıraba vakıf olan Cenab-ı Allah, *İstiklâl Marşı*'nın ardından Akif'i bu milletin başına yeni baştan taç etti. Dolayısıyla Akif'in âlem-i islâma da taç olacağı günler bekliyoruz. Şairin kendi eserine yönelik hissiyatını ortaya koyması bakımından bu kıtayı sırası dışında, bölümün başına koymayı tercih ettik.

FERDA KADIN*

Ferda kadın, Ferda kadın!
Ben görmeden sevdim seni,
Sen galiba gördün beni
Pek ihtiyar, hoşlanmadın

Ferda kadın, Ferda kadın!
Ey yavrumun yavrusu
Pek tatlı şeysin doğrusu
Lâkin neden çirkin adın?

Yok yok.. adın cidden güzel
Aydan güzel, günden güzel
Ay gün nedir? Senden güzel
Hatta derim: Benden güzel
Zira "yarın" "dün"den güzel.

1926

* Selim Gökçe, "Mehmet Akif'in Aile Fotoğrafları ve Torunu Ferda'ya Yazdığı Şiir", *Türk Edebiyatı*, Aralık 2008, n. 422, s. 22-24
Mehmet Akif Ersoy'un Aile Mektupları (Haz. Mehmet Rüyan Soydan), Mehmet Akif Üniversitesi Yayımı, Ankara 2010, s. 183-186

Mehmet Akif, *Ferda Kadın* başlıklı şiirini Mısır'a yerleştiği ilk yıl, yani 1926 yılı içinde kaleme alıyor. Akif Mısır'da iken Türkiye'de kalan kızı Suat'ın doğumu gerçekleşiyor ve yeni doğan kız/toruna Ferda adı veriliyor. Doğum haberini alan Akif, oğlu Mehmet Emin'le birlikte çektirdikleri bir fotoğrafın arkasına, torunu Ferda'ya hitaben yazdığı yukarıdaki şiiri ekleyerek gönderiyor. Şiirin dışında fotoğrafın arkasına Akif, "Ani'l gıyâb tanıdığım Ferda Hanım'a"; oğlu Mehmet Emin de, "Pek sevgili Suat ablama, kardeşiniz M. Emin" notlarını düşüyor. İlgili şiirin ve notların kaleme alındığı tarih ise 20 Şevval 1345/1926'dır. Ayrıca şiirin sonundaki imza da dikkat çekici: Mehmet Akif/Deden.

Henüz daha yeni doğmuş bir kıza/toruna hitaben kaleme alınan şiir, Akif'in şiirleri arasında en farklı duranlardan biridir. Keşke Akif, daha böyle şiirler kaleme alsa imiş demekten kendimizi alamıyoruz. Akif'in Mısır döneminde yazdığı ilk şiiri *Ferda Kadın* ile, ileride yer alacak olan *Çocuklara* şiiri arasındaki fark oldukça dikkat çekicidir.

KISSADAN HİSSE*

Geçmişten adam hisse kaparmış... Ne masal şey!
Beş bin senelik kıssa, yarım hisse mi verdi?
Tarihi "tekerrür" diye tarif ediyorlar;
Hiç ibret alınsaydı tekerrür mü ederdi?

* Şiir daha önce her hangi bir yerde yayımlanmadı.

TEBRİK*

Dört taraftan akın etmiş de, nasıl çepçevre
Saracaklarsa yarın Kâbe'yi hüccâcı kirâm;
Öyle sarsın paşamın ömrünü, Hak'tan dilerim,
Tutunup el ele yüzlerce mübarek bayram.

1927

* Daha önce her hangi bir yerde yayımlanmamıştır. Akif, Mahir İz'e Mısır'dan gönderdiği 12 Ağustos 1313/12 Ağustos 1927 tarihli mektubunda, yukarıdaki kıtadan söz ediyor ve bu kıtayı Abbas Halim Paşa için yazdığını kaydediyor. Mektuptan anlaşıldığına göre vâki Kurban Bayramı tebrikiyesi, Akif'in velinimeti hakkında yazdığı ilk şiir olmaktadır.

TEBRİK *

Gökten ay parçası halinde o rahmet güneşi,
İndi âfâka bu akşam, bu mübarek akşam.
Ebedî kandili yandıkça Hüdâ'dan dilerim,
Parlasın dursun o iman senin alnında paşam....

1927

* Bu kıta daha önce her hangi bir yerde yayımlanmamıştır.

Akif bu kıtayı *Gölgeler*'e dâhil ederken şöyle bir not düşüyor. "Velinimetim Emir Abbas Halim Paşa Hazretlerine."

RESMİM İÇİN*

Dış yüzüm böyle ağardıkça ağarmakta, fakat
Sormayın iç yüzümün rengini, yüzler karası!
Beni kendimden utandırdı hakikat şimdi
Bana hiç benzemeyen suretimin manzarası.

1929

* Daha önce her hangi bir yerde yayımlanmamıştır.

Akif Mısır'dan Mahir İz'e yazdığı 17 Aralık 1929 tarihli mektubu ile bu kıtayı da gönderiyor.

SADİ'DEN TERCÜME*

Bahar olmuş çemenler, lâleler, güller bütün bitmiş;
Gülüm bir sensin ancak bitmeyen hâlâ şu topraktan.
Rebî'î bir bulut şeklinde ağlarken mezarında,
Nihayet öyle yaş döksem ki, artık sen de fışkırsan!

* Daha önce her hangi bir yerde yayımlanmamıştır.

TEBRİK*

Tanrı'nın yurdunu sarmış da yanan sînesine,
Yine mahşeri inler ki bu gün imanın:
Ne ayaklarda, ne başlarda, ne vicdanlarda
Kaydı dünya denecek lîmesi yok dünyanın
Oh ! Bir nûru mücerred ki bulutsuz, üryân
Gördüğüm parçası manzûme-i bî-pâyânın.
Dönüyor vecd ile bir lâhza karar eylemeden,
Vech-i bâkî'sine dalmış dönüyor Rahmân'ın

İşte bir böyle tecelli dilerim ben sana da:
Ki tamam olmak için Rabbine itminânın,
Sinmesin, kalbini imanla dönen duygulara
En ufak gölgesi dünya ile mâfihânın.

5 Temmuz 1928

* M. Uğur Derman, "Mehmet Akif'ten Mektuplar", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 4 Ekim 1976, yıl 5, nr. 4, s. 14-15

Mehmet Akif'in ilk Mısır yıllarında üzerine titreyen ve yalnızlık hissetmemesi için de her türlü tedbire başvurmaktan geri kalmayan Abbas Halim Paşa için kaleme aldığı bir başka şiiri. Bu şiir, Akif'in Mısır'dan Mahir İz'e gönderdiği 5 Temmuz 1344/1928 tarihli mektubu vasıtası ile Türkiye'ye ulaşabilmiştir. Mehmet Akif'in Mahir İz'e gönderdiği bu tür mektuplar, bilâhare Uğur Derman'a intikal etmiş ve kendisi tarafından *Kubbealtı Akademi Mecmuası*'nda yayımlanmışlardır. Tebrik başlıklı şiirin diğer bir özelliği, onun Kurban Bayramı vesilesi ile yazılmış olmasıdır. Türkiye'ye, Türk kültür ve sanatına bağlılık şuuru içinde gördüğümüz Abbas Halim Paşa'nın Kurban Bayramını tebrik sadedinde söylenen şiir, Akif'in Mısır dönemi verimleri arasında yer almaktadır. Her nedense Akif bu güzel şiiri, 1933 yılında yayımladığı *Safahat*'ın yedinci cildi *Gölgeler*'e dâhil etmek istememiştir. Bu hususa bilhassa dikkat etmek gerekir.

ÇOCUKLARA*

Ne odunmuş babanız: Olmadı bir baltaya sap!
Ona siz benzemeyin, sonra ateştir yolunuz.
Meşe halinde yaşanmaz, o zamanlar geçti;
Gelen incelmiş adam devri, hemen yontulunuz.
Ama dikkatli olun: Bir kafanız yontulacak;
Sakın aldanmayın: İncelmeye gelmez kolunuz!

1929

* *Çocuklara* adlı kıta *Gölgeler*'den önce her hangi bir yerde yayımlanmamıştır. Bu kıta, Akif'in Mahir İz'e gönderdiği 17 Aralık 1929 tarihli mektubu ile Türkiye'ye ulaştırılmıştır. Mektuptan anlaşıldığına göre Akif Mısır'da, çocukları Emin ve Tahir'le birlikte fotoğraf çektirmiş ve altına da ilgili kıtayı kaydetmiştir. Şiirin mektuptaki şekli biraz daha farklı ve kısa görünüyor.

Ne odunmuş babanız, olmadı bir baltaya sap!
Ona siz çekmeyiniz, sonra ateştir yolunuz.
Meşe halinde yaşanmaz, o zamanlar geçti;
Pek de incelmeyiniz, sadece biraz yontulunuz.

YÂ RAB*

Yâ Rab, senin üç türlü kulun var, bu muhakkak;
Bir kısmına her şeyleri bol bol veriyorsun.

Bir kısmına lâkin keremin muktesit olmuş
Nur istese bilfarz, ona petrol veriyorsun.

Bir kısmı da aç kalmak için bağlı kapında,
Ekmek dese bîçare hemen yol veriyorsun.

* Akif'ten naklen, Mahir İz Bey'in sık sık tekrar ettiği beyitler... Mahir İz'in hem öğrenicisi hem de yakın dostu olan değerli hattatlarımızdan Uğur Derman Bey'in tespit ettiği bu beyitlerin ne zaman kaleme alınmış olabileceğini kestiremiyoruz. Mahir İz hocanın Akif'le münasebetlerinin Millî Mücadele ve takibi yıllara münhasır bulunması, ilgili dönemi hatıra getiriyor olsa bile, biz gene de şiiri Mısır Dönemi eserleri arasında zikretmeyi uygun buluyoruz.

BİR ARÎZA*

Ey bâdı saba, uğrayacaksın ya şimale?
Bilmem, bir işim var, sana etsem mi havale?
Vakta ki sekiz yüz mili bir nefhada geçtin;
Vakta ki bizim yerleri rüya gibi seçtin;
Dikkatle bakın: Marmara'nın göğsüne yatmış,
Sırtındaki örtüyse bütün zümrüde batmış,
Bir, Heybeli derler, -bileceksin- ada vardır,
Etrafı da az çok ona benzer adalardır...
Gördün ya? Evet, şimdi bu sahilde biraz dur;
Herkes gibi Abbas Paşa'nın köşküne başvur.
Sen yolcu adamsın, bakan olmaz ki kusura...
Arz ettirerek ismini, çıktın mı huzûra,
Hilvan'lıların hepsinin ihlâsını, ilkin
Bir bir sayıver. Bitti mi defter, de ki:

"Lâkin,
Mevzûn düşürür saçmayı bir saçma adam var,
Manzûm sayıklar gibi manzûme sayıklar!
Zannım, mütekâid şuarâdan olacak ki:
Hiçbir yenilik yok, herifin her şeyi eski.
Hâlâ ne sakaldan geçebilmiş, ne bıyıktan;
Âsârı da memnun görünür köhne kılıktan.
Hicrî-kamerî ayları ezber sayar amma,
Yirminci asır zihnine sığmaz ne muamma!
Mamûre-i dünyayı dolaştıysa da yer yer,
Son son, "Hadi sen, kumda biraz oyna!" demişler.

* Velinimetim Emir Abbas Halim Paşa Hazretlerine (Şairin notu).

Bir Arîza (mektup) daha önce her hangi bir yerde yayımlanmamıştır. İlgili mektubu Akif, Abbas Halim Paşa'nın Türkiye'de bulunduğu bir sırada yazıyor ve ona gönderiyor. Mektubun bir başka örneği ile ileriki sayfalarda karşılaşma imkânı bulacaksınız. *Bir Arîza'yı Gölgeler*'e dahil eden Akif, her nedense *İkinci Mektubu* kitabına almak istememiştir. Şiirdeki mukayese ve sitemlerin muhatabı doğrudan Abbas Halim Paşa olmaktadır.Dolayısıyla Abbas Halim Paşa, diğer bir bilgide, ilgili mektubun Avrupa postaları vasıtasıyla gönderildiği ve bir karmaşa dolayısıyla Abbas Halim Paşa'ya ulaşmadığı şeklindedir. Daha doğrusu da mesele Akif'e böyle izah ediliyor bundan kendine bir pay çıkarmış olmalıdır veya biz öyle düşünüyoruz.

Yahu! Sorunuz bir: Bakalım tâkatı var mı?
Kaynarken adam oynamak ister mi? Sarar mı?
Heybeli iklimine kıştan çekilenler,
Ey Afrika temmuzunu efsane bilenler!
Ey yağ gibi üç çifte kayıklarla kayanlar,
Ey Maltepe'den Pendik'i bir hamle sayanlar!
Ey çamların altında serilmiş, uzananlar!
Ey her nefes aldıkça ömürler kazananlar!

Siz, camları örter sakınırken cereyandan;
Biz, bodruma sarkar da kaçarken galeyandan!
Siz, mercanın âlâsını attıkça şişerken;
Biz, kumda çirozlar gibi piştikçe pişerken!
Siz, Marmara âfâkını dürbünle süzerken;
Biz, poyrazı görsek diye, damlarda gezerken!
Siz yelkeni açmış, suyun üstünden akarken;
Biz küplere binmiş, size hasretle bakarken!
İnsaf ediniz: Kopmayacak şey mi kıyamet?
Elbette kopar. Dinle Paşam, ceddine rahmet:

Ben Heybeli'den vaz geçerim şimdilik, ancak
Üç beş gün için pek hoş olur Remle'de kalmak.

Hilvan, Ağustos 1929

BİR GECE*

On dört asır evvel, yine bir böyle geceydi,
Kumdan ayın ondördü, bir öksüz çıkıverdi!
Lâkin o ne hüsrandı ki: Hissetmedi gözler;
Kaç bin senedir, halbuki, bekleşmedelerdi!
Nerden görecekler? Göremezlerdi tabiî:
Bir kerre, zuhûr ettiği çöl en sapa yerdi;
Bir kerre de, mamûre-i dünya o zamanlar
Buhranlar içindeydi, bugünden de beterdi.
Sırtlanları geçmişti beşer yırtıcılıkta;
Dişsiz mi bir insan, onu kardeşleri yerdi!
Fevzâ bütün âfâkını sarmıştı zeminin,
Salgındı, bugün Şark'ı yıkan tefrika derdi.

Derken büyümüş, kırkına gelmişti ki öksüz,
Başlarda gezen kanlı ayaklar suya erdi!
Bir nefhada insanlığı kurtardı o ma'sûm,
Bir hamlede kayzerleri, Kisrâları serdi!
Aczin ki, ezilmekti bütün hakkı, dirildi;
Zulmün ki zevâl aklına gelmezdi, geberdi!
Âlemlere rahmetti, evet, şer'-i mübîni,
Şehbâlini adl isteyenin yurduna gerdi.
Dünya neye sahipse, onun vergisidir hep;
Medyûn ona cem'iyyeti, medyûn ona ferdi.
Medyûndur o ma'sûma bütün bir beşeriyyet...
Yâ Rab, bizi mahşerde bu ikrâr ile haşret.

Hilvan, 28 Ağustos 1928

* Şiir daha önce her hangi bir yerde yayımlanmamıştır.
Akif, Mahir İz'e gönderdiği 15 Rebiülevvel 1347 tarihli mektubu ile yukarıdaki şiiri Türkiye'ye ulaştırıyor.

NE ESER NE DE SEMER*

Ölen insan mıdır, ondan kalacak şey: Eseri;
Bir eşek göçtü mü, ondan da nihayet: Semeri."

Atalar böyle buyurmuş diye, binlerce alın
Ne tehâlükle döker, döktüğü biçâre teri!
Şu beka hırsına akl erdiremem bir türlü,
Sorsalar, bence, temâyüllerin en derbederi,
Hadi, toprakta silinmez bir izin var, ne çıkar
Bağlı oldukça telâkkiye hakiki değeri?
Dün, beyinlerde kıyamet koparan "hikmet"i al,
Bugünün zevkine sor: Beş para etmez ciğeri!
Gündüzün, başların üstünde gezen "şâheser"in,
Gece, şayet arasan, mezbeledir belki yeri!
İsteyen almaya baksın boyunun ölçüsünü,
Geri dur sen ki, peşîman atılanlar ileri.
Bilirim: "Hep de semermiş!" diyecek istikbâl,
Tekmelerken şu kabarmış sıra kümbeltileri.
O ne çok bilmiş adamdır ki, gider sessizce,
Ne esermiş ne semer, kimsenin olmaz haberi!

Hilvan, 21 Mart 1930

* Şiir daha önce her hangi bir yerde yayımlanmamıştır.

DERVİŞ AHMET*

"Bir ömürdür içiyorsun, bırak artık şunu!" der;
Derviş Ahmet bu hidayetle hemen tevbe eder.
Ama bir tevbe ki: Binlikleri çarpar duvara;
Tas, çanak, testi perişan, serilir tahtalara.
Rakı tûfanı, su girdâbı alırken odayı;
Anaforlarla dönerken mezeler fırdolayı;
Bir kerametle dedem postu oturtup sedire,
Oradan mest-i zafer, bakmaya başlar seyire.
Başlar amma, pek uzun boylu seyirden bıkılır...
Derviş Ahmet de bizim, öğleye varmaz sıkılır.
Kalkar olmaz, yatar olmaz, döner olmaz dediği;
Neyle doldursa o bir türlü kapanmaz gediği?
Zikreder, vahdete girsem diye zorlar, giremez;
Hû çeker, sîne döver, hiçbiri eğlendiremez.
Saatin ömrü soluktan da kısayken hani dün,
O ne yıllar devirir, saniye geçtikçe bugün!
Devrilen devrile dursun, dedem "illâllah!" der;
Camı sarsar, damı sarsar tepinirken ter ter!
Bu kadar velvele oynatsa yerinden ya biraz,
Ne harun şey ki zaman hiç yürümez, hiç tınmaz!

Derviş Ahmet bu sefer, "ben yürürüm!" der mi sana!
"Aman Ahmed'im, bana baksana!
Bozacak mısın yine tevbeni?
Kıracak mısın, yeniden beni?
Sakın Ahmed'im, gideyim deme."

Cezbe kuvvetlice gelmiş ki dışardan dedeme,
Bu içinden kabaran sesle hiç irkilmeyerek,
Hak erenler yola bir düşme düşer: Yelyepelek!

* Neyzen Tevfik'in, üç bin dört yüzüncü tövbesinden istifası münasebetiyle (Şairin notu).

Şiir daha önce her hangi bir yerde yayımlanmamıştır.Fakat şair eserini, Neyzen Tevfik'in bu sıralarda yaptığı Mısır ziyaretinin ardından kaleme alıyor. Neyzen Mısır'da bulunduğu sırada Akif'in evinde misafir kalmıştır.

"Derviş Ahmet! Gidiyorsun ya, sakın sapma sola!
İşte bak? dirseğe geldin, göreyim şimdi: Mola!

Bu gidiş hayır değil Ahmed'im,
Dayan Ahmed'im, dikil Ahmed'im!
Aman Ahmed'im, göreyim seni.
Dayan Ahmed'im, göreyim seni!"

Lâkin aldırmıyor Ahmet, cereyanlar müthiş;
Karnı irkilse, bacaklar gidecek, hem ne gidiş!
"Ne o? Meyhaneye geldin mi? Sakın girme, dayan!

Aman Ahmed'im, sonu pek yaman!
Kuzum Ahmed'im, gireyim deme!
Mola istemem, vereyim deme!
Asıl Ahmed'im, kasıl Ahmed'im!
Bu geçit bela, asıl Ahmed'im!
O ne batmalar, ne boğulmalar!"

Asılır boş, kasılır boş, dedem en sonra dalar.
"Bari meyhaneye düştün, be mübarek derviş,
İçmeden geç ki desinler: Dede Sultan ermiş!
Hadi Ahmed, hadi yavrum, hadi son bir gayret...."

.....

"Lâkin Ahmet, bu ne gayret, ne tahammül hayret!
Sen kurul lök gibi meyhaneye, ser postu otur;
Yan, tutuş, sonra dayan: Dağ gibi dur, taş gibi dur!
Dağ demiş, taş demişim, doğru mu lâkin? Ne gezer!
Onu bir zelzele sarsar, bunu bir dalga ezer.
Seni kaç zelzeledir yokladı, hiç sarsamadan;
Koca arslan, hani övmüş de yaratmış yaradan!
Öyle bir tevbe geçirdin ki, hakikat değdi;
Az belâ mıydı seher vakti, o tûfan neydi?
Çiğnedin dalgayı, girdâbı çıkardın daraya;

Postu Cûdî'ye yanaştırdın, atıldın karaya.
Sallamış tekmeyi bir mülke, diyorlar Edhem;
Yumruk atmış mı yarım binliğe? Hiç zannetmem!
Hak erenler iyi bak kendine, miktarını bil:
Sendedir nüshâ-i kübrâ, okumuşlarda değil!
Sen ne cevhersin a devletli, ne cansın bilsen!
Aba altındaki sultanlara sultansın sen.
Sen ki Kevser dağıtan Haydar'a kulsun ancak,
Sana ısmarlamayan, kimlere ısmarlayacak?..
.....
Hadi evlât, Dede Sultan ne içer bir sor ki...
Doldurun dervişe benden iki binlik, Yorgi!

Hilvan, 1 Eylül 1930

ŞARKIN YEGÂNE DÂHİ-İ SANATINA*

Yanık bağrında yıllardır, kanar mızrabının yâdı
Gel ey biçâre Şark'ın şark'a küsmüş gitmiş evlâdı.
Zaman ıssız, mekân ıssız, görünmez kimse meydanda,
Gel ey dâhi-i gaib sanatın pek bîkes arkanda.
Bütün cevvinde ölgün ruhu inler bir derin ye'sin,
Bu viran kubbe yüksek bir figân ister ki ses versin.
Evet yüksek, senin udun kadar yüksek figân ister;
Gel ey Dâvûd-u sanat, Sûru mahşer'den nevâ göster!
Uyansın gel ki, mızrâbınla Şark'ın dalgın eb'âdı
Kıyametler koparsın, her telin bin sesle feryadı.
Türâb olmuş emeller silkinip çıksın mezarından
Hayat emvâcı fışkırsın muhitin rûh-u zârından.
Gönüller cezbelensin, cezbeler Mevlâ'ya tırmansın,
Fezalar kudretin lebbeyk tûfanıyla çalkalansın.
Gel ey peygamberin fevka'l beşer fıtratta evlâdı,
Bugün biçâre sanat bekliyor bir senden imdadı.
Gezen lâkayt ayaklardır bugün kudsî harîminde,
Nasıl nâmahrem izler var görürsün Şark'a bir in de.
Melez, soysuz, şerefsiz parçalardan başka şey yok hiç
Ne düşük zevk-i milli; besteler piç, şâheserler piç.

---

* Taha Toros, Mehmet Akif'te Sanat ve Sanatkâr Övgüsü, *Tarih ve Toplum*, Mart 1987, n. 39, s. 146

Şerif Muhittin (1892-1967) büyük bir ud ve viyolonsel virtüözüdür. Akif'in sanatına hayran olduğu ve Mısır döneminde de onun icralarını dinleyerek yüksek zevklere erdiği deha çapında bir sanatkârdır. Kendisi İstanbul'da doğmuş, 1908 Meşrutiyeti'nde Darulfünuna girmiş ve oradan mezun olmuştur. Akif'in eserlerini besteleyen Ali Rifat Çağatay'ın, Şerif Muhittin'in hocası olduğunu bu vesile ile hatırlatalım. Hal böyle olmakla beraber, Şerif Muhittin, Büyük Savaş sonrasında babasının Arap memleketlerindeki emaretleri dolayısıyla İstanbul'dan ayrılmak durumunda kalmış, bilâhare uzun süre Amerika'da yaşamış ve sanatını oralarda icra etmiştir. Bu uzun ayrılık yıllarında Şerif Muhittin zaman zaman Türkiye'ye gelir, sanat ve musiki çevreleriyle buluşurdu.

Akif'in Şerif Muhittin'in sanatını takdir bir yana, onun Garp dünyasında ulaştığı yüksek başarılar dolayısıyla bu şiiri kaleme aldığı biliniyor. Fakat işin garibi; aynen Abbas Halim Paşa için yazdığı tebrikiye gibi, doğrudan Şerif Muhittin için kaleme aldığı bu harika şiirini de Akif, *Gölgeler*'e dâhil etmek istememiştir.

Mehmet Akif'in, Şerif Muhittin'e hitaben manzum mektup suretinde kaleme aldığı böyle bir şiirinin bulunduğundan ilk olarak Eşref Edip söz etti ve eserin yedi beyitlik ilk bölümünü 1938'de yayımladı (Bkz. *Mehmet Akif Hayatı ve Eserleri*, c. 1 Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1938, s. 651). Bilâhare damadı Ömer Rıza Doğrul, Latin harfleri ile *Safahat*'ın ilk neşrini gerçekleştirdiği sırada (1943), eserin sonuna koyduğu *Safahat* dışında kalmış 16 şiirle birlikte, *Şerif Muhittin*'e başlığı ile bu şiiri de yayımladı. Ömer Rıza'nın yayımladığı şiirin 19 beyiti ihtiva ettiği görülmektedir. Hâlbuki Eşref Edip, şiirin aslının 21 beyit olduğunu söylemekte idi. Ne var ki aradan geçen uzun yılların ardından, şiirin 21 beyitlik tam metninin yayımlanması mümkün olabildi. Yakın dönem Türk edebiyatçılarına ait belge yayımları ile tanıdığımız Taha Toros, Şerif Muhittin'in kardeşi Şerif Abdülmecid'den temin ettiği şiirin asıl metnini, 1987 yılında *Tarih ve Toplum* dergisinde yayımlama imkânı bulabildi. Bu son yayımdan öğrendiğimize göre, şiirin asıl adı *Şarkın Yegâne Dahî-i San'atına* biçimindedir.

Asalet rûhu bin fetretle sarsılmış harab olmuş,
Yürekler çöl kesilmiş, duygular yer yer serab olmuş,
Bu çöl tûfanlar ister, cevv-i sanattan ki ürpersin,
Sen ey dâhisi Şark'ın, yoksa yağmur mu beklersin?
O müthiş udunun birden çakıp göğsünde bin mahşer,
Denizler püsküren her nevhadan yağmazsa şimşeler,
Bu zulmetler kımıldanmaz, bu kavrulmuş zemin kanmaz;
Nasıl kansın ki vadi, öyle yağmurlarla ıslanmaz.
Ne terler döktü alnından büyük cedd'in, ne uğraştı,
O terlerdir ki serpildikçe kumdan vâhalar taştı.
Bütün gözler kararmışken behîmiyyetle, küfranla
Nasıl yükseldi yurdun kalbi lâhûti bir imanla.
Nasıl fışkırdı ümmî sineler'den öyle hisler ki,
Hayal etmezdi insaniyyetin biçare idraki.
Zaman artık senin... Gel sen de yükselt öyle bir vâha,
Bu ıssız çölde hâib inleyen binlerce ervâha.
O peygamberdi lâkin... Doğru, peygamber değilsin sen
Fakat bir sanatın var, şüphesiz âyât-ı kudret'ten.
Ne müthiştir o âyet: kaydı yok yâdında eyyâmın
O coşkunlukta tebliğin, o taşkınlıkta ilhamın!
Gel ey peygamberin fevka'l beşer fıtratta evlâdı,
Uyansın, gel ki mızrabınla Şark'ın dalgın eb'adı.

18 Eylül 1930

SAİT PAŞA İMAMI*

Coşar âvîzeler artık, köpürür kandiller;
Bu ışık çağlayanından bütün âfâk inler!
Yalının cephesi, Ülker gibi, baştan başa nûr;
Nîm açık pencereler reng ü ziyadan mahmûr.
Al yeşil, mavi fenerlerle donanmış kıyılar;
Serv-i sîmînler atılmış suya, titrer par par.
Dalgalardan seken üç çifte kayıklar sökerek
Süzülür sahile, şahin gibi yüzlerce kürek.
Bir taraftan bu akın yüksele dursun karaya;
Bir taraftan dökülür öndeki saflar Saray'a.
Rıhtımın taşları, zümrüt gibi İran halısı:
Suda bitmiş çemen, üstünde de Sultan Yalısı!

Renk renk açmış o başlar, biriken mahşere bak:
Fes, arâkiye, sarık, yazma, bürümcük, yaşmak,
Taylesan, takke, nazarlıklı hotoz, âbânî
Mavi boncuk, oyanın türlüsü, dal dal yemeni...
Ama bir çokları davetli değilmiş, kime ne?
Bu açılmaz kapılar, şimdi açık her gelene.

Avlu, dış bahçe, harem bahçesi, taşlık, yer yer
Medd ü cezrin ebedî sâhası: Boy boy siniler,
Ki donandıkça o başlarla hemen çepçevre,
Tablalar, ay dede çıkmış gibi başlar devre!
Yayılır baygın, ılık bir buğu, bir tatlı duman;
Çözülür büsbütün âvâre sinirler o zaman.
Kafalar tütsüyü aldıkça döner mest-i hayat;
İki el bir baş için, kim kime artık? Heyhat!

* "Ahlâkı da sesi gibi ilâhi olan bu adamı çocukluğumda bir kere dinlemiştim. Sait Paşa'nın kim olduğunu ise bilemiyorum." (Şairin notu).
Şiir, *Gölgeler* öncesinde her hangi bir yerde yayımlanmamıştır.

Orta katlar, sofalar, belli ki davetlilere:
Sofralar tahtanın üstünde değil bir kerre;
Bir de oldukça, merasimle mükellef huzzâr;
Sonra, kalkıp oturanlar bütün ashâb-ı vakar.
Yatsı bir hayli geçer, çifte ezanlar verilir;
Yazma seccadeler artık yere, boy boy serilir.
Doğrulur kıbleye herkes, kılınır şimdi namaz;
Derken âmin çekilip arz edilir Hakk'a niyaz.
– Başlayın mevlide...
– Lâkin, hani? Mevlid-han yok!
– Sordurun!
– Hiç de gören bir kişi, bir tek can yok!
– Üsküdar'dan gelecek sözde, olur şey mi ki bu?
Bari söz verme...
–Adam sen de, bırak meczûbu!
– Bence aynıyle keramet delinin gelmediği:
Şu ilâhîcilerin hepsi okur ondan iyi.
– Bilemem.
– Dinlediniz şimdi...
– Evet, çok yüksek...
Ama hazretle kıyas etmeye gelmez.
–Ne demek?
– O anaç bülbüle eş beslemez artık yuvalar.
– Pek uçurdun, a beyim!
– Yok, ben uçurmam, o uçar.
Sade bir gelse... fakat gelmedi, bilmem ki neden?
– Beklemek nafile, hâlâ ne gelen var ne giden!
– Harem ağasında haber...
– Anlayabilsek, ne diyor?
–Okuyun, beklemeyin emrini tebliğ ediyor.
Galiba Valide Sultan gazab etmiş hocaya...
– Gazab ettiyse, çanak tuttu herif doğrusu ya.
Bir saray halkını -sultanla beraber- hiçe say;
Bunca davetliyi, davetsizi beklet bir alay;

"Oyun ettim size; hey sersem adamlar!" diye gül!
Çekilir nağme değil... Neymiş, anaçmış bülbül!
– Kim bilir, özrü mü var?
– Dinleyemem varsa bile!

Başlanır Mevlid'e mutâd olan âdâbıyle;
Önce tevhîd okunur, gaşy ile dinler herkes.
O güzel, sonra müessir, sekiz on parlak ses,
Kimi yerlerde ilâhî, kimi yerlerde durak;
Kimi yerlerde cemaatle beraber coşarak,
Kalan üç bahri terennümle, çekerken "âmin!"
Ta uzaklarda çakar zulmet içinden bir enîn.
Gecenin kalbi durur; ürperir inler cinler;
Açılan pencereler, göz kulak olmuş, dinler.
O enîn karşıki sahilden açılmaz mı biraz,
Sûr-u mahşer gibi sesler çıkarır, şimdi Boğaz!
Tutuşur, cebhe-i Sinaya döner, sîne-i cev:
Sanki yüzlerce yanık ney savurur, yer yer alev!
Kayalardan, kıyılardan bir ateştir çağlar:
Lâhn-i Dâvud ile inler yine güya dağlar!
Âh o kudsî nefes eşbâha ederken sereyan,
Karalar vecd ile pür-cûş, sular pür-galeyan
Dem çekip, dem tutarak etmeye başlar feryad,
Boğaz'ın her tarafından bir İlâhi inşâd:
"Sultân-ı Rusül, Şâh-ı Mümecced'sin, efendim!
Bîçârelere devlet-i sermedsin, efendim....
Menşûr-u "Le amrük'le müeyyedsin efendim!
Divân-ı İlâhi'de ser-âmedsin efendim!
Sen Ahmed ü Mahmûd u Muhammed'sin efendim!
Hak'tan bize Sultân-ı Müebbed'sin efendim!"*
.....

* Said Paşa İmamı'nın uzaklardan okumaya başladığı ezgili musiki parçası, Şeyh Galib'in meşhur *Müseddes-i Na't-i Şerîf-i Nebevî*'sidir. Peygamber Efendimiz'i senâ amacıyla çok sık okunur. Eserin bütününü görmek için Şeyh Galip Divanı'na bakılabilir. Muzaffer Özak Hoca da hazırladığı *Gülzâr-ı Arifân*'ında (İst. 1969, 3. baskı), Şeyh Galib'in bu naat-ı şerifine özel olarak yer veriyor.

Kesilir gitgide, tedrîc ile sesler artık,
Aktarır sahile mevlid'ciyi bir köhne kayık.
Koşarak, doğruca mâbeyne alır karşı çıkan;
"Nerde kaldın hoca? der, Valide Sultan o zaman,
Sen de kalleşlik edersen, bize eyvahlar ola!"

– Henüz akşamdı ki, gelsem diye düştüm de yola,
Yürüdüm haylice... Derken, hele sen kısmete bak..."
Öteden karşıma bir yaşlıca hatun çıkarak,
"Azıcık dursana oğlum!" dedi. Durdum nâçar.
– Göğsün imanlıya benzer, sana bir hizmet var,
Ama reddetme ki, zaten beni mahvetmiş ölüm;
Bir perişan anayım, dağ gibi evlât gömdüm!
Kızımın canı için, bari bu kırkıncı gece,
Şöyle bir mevlit okutsam diyorum, kendimce.
Nasıl etsem? Okuyan çok ya, benim yufka elim...
Hocasın elbet okursun; hadi oğlum gidelim.

Ne olur bir yorulursan, hadi bekletme, günah!
Sen benim yavrumu şâd et ki, rızâen li'llâh,
İki dünyada azîz eylesin Allah da seni.

Hatunun sözleri divaneye döndürdü beni;
Ne Saray kaldı hayalimde, ne sultan ne filân;
"Çile dolsun yürü öyleyse dedim, oldu olan!"
Size yüzlerce adam mevlid okur benden iyi,
Ama bîçâre kızın bağrı yanık anneciği,
Yoklasın merdini, nâ-merdini insan diyerek,
Eli yüzlerce heyûlâya değip boş dönecek!
Fukaranın seneler belki siler göz yaşını;
Hangi taş pekse, hemen vurmaya baksın başını,
Elin evlâdına yanmaz parasız bir kimse!
Çaresizdim sizi bekletmede, beklettimse...
– Hoca der Valide Sultan, beni ağlatma, yeter!
Yeniden mevlid okursun bize, dâvâ da biter.

Hilvan 15 Haziran 1931

RESMİM İÇİN*

Beni rahmetle anarsın ya, işitsen bir gün
Şu sağır kubbede hâib sesimin dindiğini?
Bu heyûlâya da bir kerrecik olsun bak ki
Ebediyyen duyayım kabrime nûr indiğini.

10 Kasım 1931

* Daha önce her hangi bir yerde yayımlanmamıştır.

Akif yukarıdaki kıtasını, çektirdiği bir fotoğrafın arkasına kaydederek Şerif Muhittin Targan'a gönderiyor (6 Recep 1351). Fotoğrafın üzerine de "Müştâkın Mehmet Akif" notunu düşüyor. Şiirin ilk mısrası o kartta az biraz değişik:

"Beni rahmetle anarsın işitirsen bir gün".

NEFS-İ NEFÎS*

Beşerin taptığı bir kendisinin heykelidir;
Dinlemem, etse de Allah'ı bütün gün takdîs.
Ben bu mel'un putun uğrunda geberdim, hâlâ
Kabaran kokmuş içimden: "Yaşasın nefs-i nefîs!"

Hilvan, 12 Temmuz 1932

* Daha önce her hangi bir yerde yayımlanmamıştır.

Bu haliyle şiirle ilk defa *Gölgeler*'in Mısır basımında (1933) karşılaşma imkânı buluyoruz.

İKİNCİ MEKTUP*

Ey bâdı saba, ahde vefa böyle mi sizde
Yelkenle koşarken hani kırlarda, denizde,
Hatırlamadın Heybeli'den geçmeyi, heyhat...
Güya edecektin, hani takdim-i tahiyyât
Hilvan'lıların sevgili Abbas'ına bizden?

Ey bâdı saba kurtulamazsın elimizden
Biz neyse, fakat şairimiz var ki belâdır;
Söz dinletemezsin ukalâdır, sukalâdır.
Asrın hani yüz kıble değiştirse şuûnu,
Tek ibre bilir kendisi ancak, o da burnu.
Bin söyle, onun doğrusudur vechesi şaşmaz,
Her hatvede sürçer, yıkılır, sulha yanaşmaz.
Düşkünse bugün, kimse değil kendisi bâdi
Beyninde sekiz bin senedir köhne mebâdi;
Er-geç tutacak bunları dünya diye bekler;
Zulmette pinekler gibi avare sinekler.
Yahu, bu tuzaklarla beşer avlanacak mı?
Yirminci asır akbabalardan da bunak mı?
İdrake bakın.. Sonra ömür atmışa gelmiş
Aklın yeri başmış, yaş olaymış ne güzelmiş.

---

* Faruk Nafiz Çamlıbel, "İkinci Mektup", *Anayurt*, 2 İkinci Teşrin 1933, nr. 2, s. 4 (Hâmiş kısmı eksik, 30 beyit)
Eşref Edib, *Mehmet Akif Hayatı ve Eserleri*, c. 1, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1938, s. 652,
Hasan Basri Çantay, *Akifname*, İstanbul 1966, s. 214-216
Sabit Ayasbeyoğlu, "Mehmet Akif'in Safahat'ta Bulunmayan Bir Şiiri", İslâm Medeniyeti, 15 Nisan 1968,n. 9, s. 19-23
Fevziye Abdullah Tansel, "Mehmet Akif'in Fuat Şemsiye Mısır'dan Gönderdiği Mektuplar", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, Aralık 1979, n. 12, s. 19-21

Akif'in bu mektup şiiri, edebiyat ve sanat çevrelerince özel bir ilgi ile takip edilmiş ve zaman içinde muhtelif yayımlara esas teşkil etmiştir. Ne var ki burada asıl söyleyebileceğimiz, şiirin ilk yayımının, Cumhuriyet'in onuncu yılında şair Faruk Nafiz Çamlıbel tarafından gerçekleştirildiği hususudur. Bilindiği gibi Akif'in Mısır dönemi şiirleri, o yıllar için Türkiye'de genellikle kapalı kalmış sayılır ve öyle bilinir. Onun için bu dönem şiirlerinin yayımı, genellikle şairin yurda dönüşünün ardından başlatılır. Hâlbuki Faruk Nafiz'in, Cumhuriyet'in onuncu yılında çıkarmaya başladığı *Anayurt* dergisi, bu alanda bir istisna teşkil etmektedir. Unutmamak gerekir ki hem Akif'i çok seven hem de Akif'in kendisini çok sevdiği şair Faruk Nafiz; aynı yıl içinde bir yandan *Onuncu Yıl Marşı*'nı kaleme alırken, öbür yandan da dergisinde Akif'in yeni şiirini yayımlamaktan geri durmamaktadır. Bu arada *Anayurt*'ta, *İkinci Mektup* başlığı ile verilen bu uzun şiir, okuyucuya şu ifadelerle takdim ediliyor:

"Mehmet Akif Bey, bâd-ı saba vasıtasıyla, Mısır'dan Heybeli'de oturan hem büyüğü, hem muhibbi muhterem bir zata iki-üç sene evvel manzum bir mektup göndermişti. Bu mektupta Mısır'ın sıcak yazından şikâyet ederek, o zatın müsaadesiyle, Remle'de biraz istirahat etmek istemişti. Bâd-ı saba mektubu götürmemiş olacak ki, şair son ikinci mektubu ile hem bunu, hem de kendi sanat telâkkisini izah ediyor." Dolayısıyla Faruk Nafiz'in yayımına, bu vesile ile ilk defa dikkati çekmiş bulunuyoruz.

Yetmez gibi vaiz kesilip ettiği kem küm,
İster edebiyata kadar, bulsa tahakküm.
Hülya mı dedin, hem de ne divanece hülya
Ahlâk ile zincirleyecek san'atı güya...

Bir yosma ki çıplak daha mûnis, daha dilber,
Endişe-i nâmus ile örtünse ne derler!
Endişe-i san'atla eder hulki tahammül,
Endamını rüya gibi örterse de bir tül.
Bir tül ki şafaklarla seherler gibi şeffaf
Bir tül ki, durulmuş suların kalbi kadar saf,
Bir tül ki esîrî mi nedir târ ile pûdu,
Örterken açar büsbütün âvâre vücudu.

Artık bunu ölçüp biçecek terzi, tabiî
Dört peşli giyen çulha değil, zevk-i bediî...

Ey zevk-i bediîye kıyan şair-i Mecnûn...*
İflâs-ı kariha'yla bunaldın mı? Oh olsun.
Kumlarda sürün, inlere gir, dağlara tırman
Kabil mi senin bir daha ilham'a kavuşman!
Evrâd oku, efsunlu mürekkepli sular iç
Bin bekle, bin uğraş.. o peri gelmeyecek hiç!
Lâkin gelecek evlere şenlik sıra devler,
Bakkal, kasap, eczacı, hekim, kahveci, berber
Ev sahibi, ekmekçi, manav, sebzeci, fulcu
Silkip dökecek her biri koynundaki borcu.
Sen dil dökeceksin, edebilsem diye heyhat
Karşındaki yâranla bir ay sonra mülâkat.
Beyhude o diller, o nefesler, o emekler
Yâran seni terk etmeyecek, gitmeyecekler.

* Şiirin bütünü, özellikle de bu bendi, Akif'in Mısır şartlarını açıklamaya yeter de artar bile... Hem şiirde ilhamlarının azalmasından söz ediyor Akif, hem de borçlu ve çaresiz yaşamanın ne demek olduğundan... Akif'in çaresizliğini Paşa'ya açmak zaruretini duyması, doğrusu insana giran geliyor. Fakat Akif hakkında yazanlardan hiçbiri de, bu düşkünlüğe parmak basmıyor. *Gölgeler 2*'nin giriş metninin bu açıdan tekrar okunmasında fayda vardır. Orada bu şiirden söz etmeye içimiz el vermemişti. Peki bu durum karşısında Paşa'nın gerekçesi nedir? "Pamukların bu sene düşkün olması..."

Ey san'ata zincir düşünen şair-i evham!
Hasret misin ilhama, evet al sana ilham:
En seçme zebânileri karşında cahimin,
Boy boy geze dursun kimi kâfir, kimi mümin.
Döndükçe nazarlar sana şimşek gibi çaksın
Kurtul görelim, şimdi nasıl kurtulacaksın!
Feryadına kimdir koşacak, kim kimi dinler
Burhan diye inlerken ufuklarla zeminler.
İhvân-ı Safânın kimi medyun, kimi müflis;
Gök kubbenin altında ne tek his, ne de mûnis!
Bir tane Paşam var, o da gördün ya pamuklar
Düşkün diye, gitmiş Yakacık'larda uyuklar!

HAMİŞ:

Ey bâd-ı saba, öyle değil sen beni dinle:
Son cümleyi yazdınsa, çizip kendi elinle
Hâmiş de, kenar bir yere çek, söyleyeyim yaz:
Elbet Paşa'mın nüsha-i sânisi bulunmaz.
Tek nüsha çıkarmış, çıkarırken onu hilkat;
Tezhîbi de, tehzîbi de bambaşka hakikat.
Şîrâzesi din, dini salâbetle mücehhez,
Servetçe düşer belki, fakat kendisi düşmez.
Allah'a dayanmış, onu sağlam bilir ancak
Bilmez ne demektir pamuk ipliğine dayanmak.

16 Temmuz 1932

YAŞ ALTMIŞ*

Hüdâ razı değil, halk istemez, hilkat “gebersin!” der;
Şu benden hoşlanan kim? Yoksa hâşâ, ben mi hoşnûdum?
Hayatımdan inerken bir bir, altmış perde karşımda,
Utanmak bilmedim kendimden olsun, esnedim durdum!
O inmiş perdeler tekrar açılsın, aynıdır tesir;
Bu hayvanlıkla artık ben de insandan mı ma’dûdum?

Hilvan, 4 Ağustos 1932

* Şiir daha önce her hangi bir yerde yayımlanmadı.

NEVRUZ'A*

İhtiyar amcanı dinler misin, oğlum Nevruz?
Ne büyük söyle, ne çok söyle; yiğit işte gerek.
Lâfı bol, karnı geniş soyları taklit etme;
Sözü sağlam, özü sağlam adam ol, ırkına çek.

Hilvan, 15 Kasım 1932

* Şiir daha önce her hangi bir yerde yayımlanmadı.

Nevruz, Mısır'da yaşayan Türk ailelerinden birine mensup bir genç olmalıdır. Akif'in Nevruz'a yaptığı tavsiyeler açıktır ki yerli halkta gördüğü olumsuz bazı davranışları takbih amacını taşımaktadır. Belki buna Akif'in ders verdiği üniversite çevreleri de dâhil olabilir. Kendisine böyle taş gibi sözler söyleten şartlardan Akif kim bilir ne kadar sıkılmıştır?

NERDESİN?*

Lâ-mekânlarda mısın nerdesin, ey gâib İlâh?
Dönerim enfüsü, âfâkı ezelden beridir.
Serpilip kubbene donmuş o ışık damlaları,
Seni yer yer arayan yaşlarımın izleridir!

Hilvan, 19 Kasım 1932

* Şiir daha önce her hangi bir yerde yayımlanmadı.

TEK HAKİKAT*

Tek hakikat var evet bellediğim dünyadan,
Elli altmış sene gezdimse de şaşkın şaşkın:
Hepimiz kendimizin bağrı yanık âşıkıyız;
Sade ilânı çekilmez bu acâib aşkın!

Hilvan, 17 Temmuz 1933

* Şiir daha önce her hangi bir yerde yayımlanmadı.

HAYAT ARKADAŞIMA*

Seni bir nûra çıkarsam diye koştum durdum
Ey bütün dalgalı ömrümde, hayat arkadaşım!
Dağ mıdır karşı gelen, taş mı hep aştım lâkin
Buruşuk alnıma çarpan bu sefer kendi taşım!

* Akif'in eşi için kaleme aldığı kıtanın her hangi bir yerde yayımına tesadüf edilmemiştir.
Ayrıca Akif'in nadir, tarihsiz şiirlerinden biri.

SANATKÂR*

*Mister Archibald Bullok Roosevelt Cenaplarına***

Şu macerayı işittim birinden, üç sene var
Olur ki dinleyecek bir meraklı kimse çıkar.

Zevali beş geçe, Boston'dan ayrılınca tren,
Vagonda volta vuranlar dağıldılar birden.
Demek sekiz kişilik hücre, şimdi sade benim...
O halde yan gelirim, dinlenir başım beynim.
Dışarda vecd ile dönsün sema, ufuk, toprak
Gömüldüğüm köşe sabit değil mi, sen şuna bak!
Aman ne zümrüt ağaçlar.... Ne dalga dalga ekin....
Çiçek mi, ev mi?.. Ne köyler: Şehir kadar zengin....
Yolun güzelliği lâkin.... Aman ne manzaralar....
Ne çok da fabrika....
Derken, içim yavaşça dalar;
Deminki hatıralardan ne iz kalır, ne de yer.

Batar çıkarken uzaklarda ben zavallı meğer,
Bizim sekiz kişilik hücre durmamış yalnız:
Meğerse karşıma doğmuş ki bir civan yıldız,
Nazar -kamaştığı berkıyle bî-mecâl-i şühûd-
Yanında -âşığı hiç şüphe yok- sevimli, kibar.
Bütün hutûtu yüzün gösterir ki sanatkâr;
Uzunca boylu, ağırbaşlı, bir necib erkek.

* Şiir daha önce her hangi bir yerde yayımlanmamıştır.

** Vaktiyle Amerika'da iki defa reisicumhur intihab edilen meşhur Roosevelt'in oğludur. Afrika'daki münzevinin (Akif kendini tavsif ediyor) böyle, Yeni Dünya evlâdından birine eser ithafına kalkışması garip görünmesin. Şerif Muhittin Beyefendi Newyork'ta iken, bu asil genç kendisine karşı ihlasın, mihman-perverliğin, biz şarklıları bile hayran edecek derecesini gösterdi. Bunun için gıyabî minnettarıyım (Şairin notu).

Bu çifte kumrular ürkerse, pek yazık diyerek,
Köşemde ben yine sessizce bir zaman tünedim;
Lüzumu hiç bile yokmuş ya, sonradan denedim!
Bulutlu gözleri sevgilide, dalıp gitmiş kendisi
Feza yıkılsa, kızın ruhu belki duymayacak!
Bu âşığınsa vakûr alnı çizgi çizgi fütûr
Derin bakışları dalmış semaya dûrâdûr.
O şimdi cevvi süzerken, yanında Leylâ'sı,
Gözünde kurduğu âtilerin heyûlâsı,
Senin bu gölge vücudunla nerden uğraşacak?
Unut da kendini artık, ne söylüyor kıza bak:
– Emir! O sonraki üç parça yok mu, pek müthiş;
Bu şaheserleri ömründe sahne dinlememiş.
Nasıl, bulutlara yangın verir de yaz güneşi,
Yakarsa gökleri şimşeklerin seri ateşi;
Senin de çalmadı parmakların, tutuşturdu,
Ziya adımları altında haykıran udu!
Ne hisle inledi karşında sineler, bilsen
Kümeyle tellere birden alev dökerken sen!
Kanar, yanar gibi yüzlerce bülbülün kalbi,
O perde perde tüten nevha neydi, yâ Rabbi!
Evet, bizim medenî Garb'ın ilk işittiği ses,
Çölün yanık yüreğinden kopup gelen bu nefes,
Nidâ-yı Hak gibi edvârı haşreden bu hitab.

Hudâ bilir ki, inerken o yıldırım mızrab,
Gelirdi hep bana: "Mısr'ın, Irak'ın, İran'ın,
Tihâme'nin, Yemen'in, Gazne'nin, Buhâra'nın,
Hülâsa, Hind ile Sindin serâb-ı mâzisi,
Duman duman, tütüyor her harâbeden hissi!"
– Fakat, bu sözleri aczim nasıl benimseyecek?
Teşekkür etmeye insan hicab eder...
– Ne demek?
Tevazuun da olur bir nisâbı, haddini bil!

– Benimse ancak odur bildiğim.
– Hiç öyle değil!
Dehânı gizlemenin artık ihtimali mi var?
Bugünkü konseri hayretle dinleyen kafalar,
Ki sanatın yaşayan belli başlı devleridir
Ne manzaraydı: nihayet eğildiler bir bir!
Zaman zaman kopan alkışların içinde, hele
Godoski'nin seni tebrik edip de hürmetle*
"Emir! O kudrete eş varsa, nerde bilmiyorum
Ne muhteşem çalıyorsun! Seninle mağrurum.
Bütün senâların üstündesin, bugün" demesi,
O şaheser ki, tutulmuştu herkesin nefesi!
– Sever fakiri de...
– Yok yok, değişmedikçe şiâr,
Fakiri hiç seven olmaz: "Dolar sever bu diyar."
Senin diyarını bilmem, o başka olsa gerek?
– Hayır, bir at başıdır varsa farkımız, pek pek!
– O halde, aynı kopuklarmışız, felâkete bak!
– Fakat, Godoski'yi lâyık değildi hırpalamak.
Bırak, uzaklara hâkim dehâ-yı san'atını,
Görür yakındakiler ruhunun asaletini.
Onun da yoksa duyan kalbi sînesinde eğer,
Vücûd-u hilkate bir mideden kefen çekiver!
– Peki öbürleri! Onlar da sanki dostun mu?
– Değil.
– Ne söylediler sonradan, unuttun mu?
"Bu türlü bir viyolonsel işitmedikti, Emir!**
Büyük dehalar eder, böyle nadiren teshîr,
Küçük dehaları sarsan bu kanlı canlı sazı,
Şu var ki harika âlemde udunun tarzı.
Evet bizim çello gayet belâlı, çok müşkil,

* Zamanın en büyük musiki-şinaslarından olmakla beraber, piyano üzerinde en muazzam sanatkar (Şairin notu).
** Viyolonsel yahut çello. Kemandan dört kere daha büyük, on dört kere daha güç bir sazdır. (Şairin notu)

Fakat kemalini bulmuş, bu lâkin öyle değil:
Bütün tekamüle asi bir iptidai saz;
O çağlayan gibi sesler bu sineden taşamaz,
Ne olsa nafile.... derken, muhiti susdurdun:
Göründü nâ-mütenâhi zaman zaman udun."
Peki! Cemile mi bunlar?
– Nedir ya?
– Merhamet et,
Riyaya benzeyecek, korkarım ki mahviyyet!
Dehana sahib ol artık...
– Dehayı, şimdi bırak,
Kemale yaklaşabilmek hayali benden uzak!
– Nedir bu, aynı soğuk perdelerde aynı karar?
– Şudur ki: Yükselemez kollarıyla sanatkâr;
Deha için kanat ister; benimse yok kanadım.
– Senin mi yok kanadın? Hızlı söyle, anlamadım!
Demin, şevâhik-ı sanat bulunca pâyânı,
Nasıl süzüldün aşarken hudûd-u imkânı?

Ne türlü yol bulabildin bu seyri temdîde?
Yayan dolaşmadın elbette lâ-tenâhide!
Kanatsızım demen, artık tuhaf değil mi biraz?
Biraz kanat da o, yâdımda çırpınan iki saz.
Aceb, hayali tararken semâ-yı ilhâmı,
Cenahı dört açılır böyle bir deha var mı?
Nebilerin damarından damarlarındaki kan;
O kanda bir galeyan: Şark'a en temiz heyecan.
Peyinde, her biri a'sâra hâkim ecdâdın;
Önünde, şimdiden âtiyi peyleyen yâdın
Şu yurda geldi mi bilmem, senin kadar mes'ûd?

– Saadet öyle mi? Yok yok, serâba verme vücud!
Çocukluğumda evet, bahtiyar idim cidden,
Harîm-i ailenin farkı yoktu cennetten.
Eşikten atladığım gün değişti, lâkin cev
Kuşattı parçalanan Şark'ı bir duman, bir alev.

Durur mu, almış ateş hânümânı bir kere?
Bütün mefâhiri tarihimin serildi yere;
Harabe kalmadı hatta o şanlı maziden!

Meğer, bu haybetin altında kıvranırken ben,
Kopar kopar da gidermiş o lîme lîme diyar!
Dönünce arkama baktım: Ne yer durur, ne de yar.
Yabancı ellere geçmiş, birer birer hepsi
Kalan şu kubbede, hâsir bir ümmetin ye'si....
– O ye'si inletiyordun, değil mi, uduna sen?
– Değil ki udu bütün kâinatı inletsen,
Figâna söyletebilmek bir ızdırabı, hayâl!
Diyordu şairi Hind'in o feylesof İkbâl:

"Heyecana verdi gönülleri,
Heyecanlı sesleri gönlümün;
Ben o nağmeden müteheyyicim:
Ki yok ihtimali terennümün. "

Benim de kalb-i harabımda duyduğum hicran,
Henüz duyulmadı mızrâbımın lisanından.
O bir "semûm", onu nerden duyursun üç beş "âh"
Duyurmuyor ki, demin pek görünmedin âgâh,
Neşideler okudun bilakis saadetime!
Gücenme hayret edersem bu mazhariyyetime!
Gücenme, anla nihayet ki bir belâ-zedeyim,
Kader dedikleri unsurla pençeleşmedeyim.
Kolum kafam, gece gündüz didişmeden bîtâb;
Ayaktayım henüz amma, serildi gitti şebâb.
Serildi, hem de nasıl bir zamanda, haybete bak:
Zafer hayalini geçtim, halâs ümidi uzak!
Helâki boyladı âtiye attığım her adım;
Değilse hangi hezimet çıkar ki, uğramadım
Yığınla kül kesilen yurdumun hayaleti mi
Vatansız ümmetimin derbeder sefaleti mi

Hazan yeliyle harab öksüz âşiyanım mı
Fezaya savrulan âvâre hânümânım mı
Yerinde yeller esen mabedim mi, türbem mi
Civan çöl kadar ıssız harîm-i Kâbem mi
İçin için kanayan dinimin serilmesi mi
Bu his harabesi üstünde baykuşun sesi mi
Hülâsa, görmediğim cilve hangi faciadır
Yarınki perdeyi bilmem, o şimdilik bir sır;
Fakat bu günkünü dinlersen, ihtisar edeyim:

Sularla engine düşmüş bir eski teknedeyim;
Hayata avdetimin, galiba yok imkânı.
Nedir ki ailemin en muazzez erkânı,
Yanımdalar ya, ne olsak beraberiz... derken
Kopan borayla bizim tekne ayrılır da hemen,
Birer birer dağılır her çatırdayan kemiği.

Kaza sürükleye dursun hayal olan gemiyi...
– Hayır hayali de yok, gör ki şimdi meydanda!
Şu ben ne uğraşırım kaldığım bu ummanda?
Tutunduğum iki biçâre tahta parçasıdır,
Nasıl bu dağ kesilen dalgalarla çarpışılır?
Bulutların yayılır perde perde kâbûsu;
Çöker fezalara artık leyâlin en koyusu.
Sağım solum, önüm arkam yığın yığın zulmet;
Ne gaye belli ne mevki, ne veche var ne cihet.
Döner döner çıkamam, ye's içinde kıvranırım;
Mezara canlı giren bir zavallıyım sanırım!
Zaman olur, kabaran dalgalarla savrulurum;
Zaman olur, açılan bir cehennemî uçurum,
İner benimle beraber fezayı inleterek;
Zaman olur, bulut altında gizlenen şimşek
Deşer de zulmeti, bir sahne gösterir ki inan
Bütün bütün beni bizâr eder hayatımdan:
"Kaderle pençeleşilmez, ecelse beklediğim,
Şu tahta parçalarından tecerrüd etmeliyim...

Yeter boğuştuğum artık...” derim... Hayır duramam,
Taş olsa baş vururum, intihara baş vuramam!
Batar çıkar, giderim...
– Söyledim ya, şimdi Emir,
Nebilerin kanı ruhunda hükmeden tesir.
– Evet, batar çıkarım galiba ilerlemeden,
Senin “kanat” dediğin tahtalarla hâlâ ben!
O tahtalar ki, bir onlar elimde varsa kalan,
Yıkık şebâbımın enkâz-ı târumârından.

– Gurûbu seyredecektik demin, değil mi? Yazık
O pempelik bile mağribde bir hayal artık!
Yetîm ufuklara çökmüş de akşamın hüznü,
Acıklı sîneye dönmüş, çevir de bak yüzünü.

“Yetim ufuklar”ı okşar durur şu anda şafak,
Şafak sönünce de, yıldızlar okşayıp duracak;
“Acıklı sîne”yi dersen, güneşlidir yarına.
Fakat benim gecemin simsiyah ufuklarına,
Şu kubbeden ne ziya var ilâç için, ne sadâ,
Bütün nasibi o ıssız, o sermedî yeldâ!
Harîm-i kalbime indim mi, titrerim tir tir,
Adım başındaki iz, çünkü bir gurub izidir.
Evet gurub izi, lâkin adem misâli derin,
Tulû’u mahşere kalmış batan güneşlerimin....
Neden fakat, heyecanın? Nedir yüzündeki yaş?
Sonunda yolcunu incitme, ey güzel yoldaş!
Hüda bilir ki dayanmaz, taş olsa bir sîne,
O gözlerinde dönen sağnağın dökülmesine.
Hayır! Yakar beni derdimle âşinâ çıkman,
Bırak ben ağlıyayım, sen çekil de karşımdan.
Belâ mı kaldı ki dünya evinde görmediğim?
Bırak şu yaşları, hiç yoksa görmeden gideyim!

Hilvan, 22 ağustos 1933

RUBAİ*

İman ki livâü'l hamdi peygamberdir
Altındakine zıll-i safâ güsterdir.
Dünyada bu sancağın altına yazılan
Hep namzed-i saltanat-ı mahşerdir.

* Fevziye Abdullah Tansel, "Mehmet Akif'in Fuat Şemsi'ye Mısır'dan Gönderdiği Mektuplar", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, aralık 1979, yıl. 15, n. 12, s. 7-8

Mehmet Akif'in *Safahat* dışı kalmış şiirlerini tesbit hususunda gayret gösterenlerin başında rahmetli Eşref Edip, Mithat Cemal ve Fevziye Abdullah Tansel gelmektedir. Akif hakkındaki çalışmalarını ara vermeksizin ömrünün sonuna kadar sürdüren Fevziye Abdullah son olarak şairin Fuat Şemsi'ye gönderdiği mektuplar üzerine eğiliyor. Tansel, Fuat Şemsi'nin evraklarını tetkik ederken karşılaşıyor bu rubâi ile. Tansel daha bunun gibi, Akif'in hemen hiç yayımlanmamış bazı şiirleri bulunduğundan söz etse bile, onların neler olduğunu maalesef bilemiyoruz.

KASR-I GÜLŞEN*

Kasr–ı Gülşen'sin evet, lâkin gönüller şen değil.
Durduğum mazine hürmet, yoksa neşvemden değil.
Var mı loş sinende cânandan kalan nûr izleri?
Ey yeşil yurt, istenen senden odur, sinen değil...

20 Haziran 1935

* Eşref Edip, *Mehmet Akif Hayatı ve Eserleri*, c. 1, Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1938, s. 133
Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Akif*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1939
Taha Toros, Mehmet Akif'te Sanat ve Sanatkâr Övgüsü, *Tarih ve Toplum*, Mart 1987, nr 39, s. 17-19

Akif ve şiiri hakkında bildiğimiz çoğu detayları kendisine borçlu olduğumuz Mithat Cemal, yukarıdaki kıtanın yazılışı hakkında bazı bilgiler veriyor. Mısır'da yaşayan ve her yaz Türkiye'ye bir nevi "yaylamak" için gelip gitmeyi adet edinen Abbas Halim Paşa'nın vefatının ardından Akif, hoşça vakitler geçirdiği Hilvan'daki tarihi köşkün önünden geçerken duygulanıyor ve bu kıtayı kaleme alıyor. Abbas Halim Paşa'nın vefatı (10 Ocak 1935) sonrasında şairle ilgisini geliştiren kızı Emine Abbas Halim'e Akif'in yazdığı 23 Haziran 1935 tarihli mektupta, şiirin hikâyesi şöyle nakledilyor:

"Üç gün evvel, vaktiyle Goncagül Bacı'nın oturduğu evin önünden geçiyordum. Yarı açık duran kapının sağ tarafında bir levha gördüm ki, üzerine temiz bir yazı ile "Kasr-ı Gülşen" kelimeleri yazılı idi. Gerek levhanın meâli, gerek durup da içerisine göz gezdirdiğim bahçesinin hali bana pek dokundu. İlk seneleri, yani bundan on-on iki yıl mukaddemleri, merhum paşa hazretleriyle buraya sık sık gelir, ağaçlar altında sohbetler ederdik. Zeynep ve Melek hanımefendiler o zamanlar birer küçük çocuktular. Biz de gâh onların oyunlarını seyrederdik, gâh kendimiz kalkar oynardık. O eski hatıralar, bu yeni isim bana şu kıtayı söyletti."

Yeşillikler arasında gönüllere ferahlık veren bir köşkle, kendi ruhu arasındaki tezadı vurgulayan şairin hali, doğrusu dikkate değer. Yaşlılık, hastalık, kimsesizlik ve bir nevi Türkiye hasreti ile yanıp kavrulan şairin muhitinden soyutlanmışlığı okunuyor bu mısralarında.

Taha Toros'un Akif'in kendi el yazısı ile yayımladığı şiirin altında ise 4 Eylül 1935 tarihi göze çarpmaktadır. Bu son örnek, Akif tarafından şiirin yeni bir istinsahı olmalıdır diye düşünüyoruz.

VİRANELERİN YASÇISI*

Viranelerin yasçısı baykuşlara döndüm,
Gördüm de hazanında bu cennet gibi yurdu.
Gül devri'ni bilseydim onun bülbül olurdum;
Yâ Rab, beni evvel getireydin ne olurdu?

Ağustos 1935

* Hayri Yazıcı, "Üstad Mehmet Akif Cennet Gibi Yurdunda", *Son Posta*, 22 Haziran 1936
Dr. Sükûti, "Mehmet Akif'e Ait Bir Hatıra", *Yedi Gün*, 31 Mart 1937, c. 9, n. 212, s. 21

Mehmet Akif'in derin yurt özlemi ile yanıp tutuştuğu ve hastalığının da oldukça ağır seyrettiği bir sırada, Antakya'da dilinden dökülüveren mısralar. Şiir bu haliyle, Antakya'yı ve Amanos Dağları'nı sık sık ziyaret eden ve orada hasret kaldığı güzel Türkçe özlemini gidermeye çalışan Refik Halid'in duygularına kısmen komşu düşüyor. Fakat dikkat edilirse, Akif'teki ruh hali daha derin ve acılıdır. Nitekim bir nevi hava değişimi ve hastalığı sebebi ile Lübnan'a gelen ve o sırada Antakya'da bulunan eski öğrencisi Ali İlmi Fani ile Bereket-zade Cemil Bey tarafından şehre davet edilen Mehmet Akif, Mısır'ın bilinen şartlarından oldukça farklı bu tabiat dekoruna rağmen, gene de memnun ve hoşnut değil, acılıdır. Çünkü Hatay yaylaları ve Asi Nehri'nin serin suları değil, çektiği acılı ve sancılı hastalık değildir sanki onu meşgul eden. Henüz Fransız işgali altında bulunan şehir, anlaşıldığı kadarıyla ve özellikle de Türkiye'ye yakınlığı dolayısıyla, Mehmet Akif'i üzeri kapanmış bir yaraya, derin Türkiye ve tarih sancısına yeni baştan sevk etmiş görünüyor. Bu izahları şunun için yapıyoruz ki bu şiir büyük bir ihtimalle Akif'te Türkiye özleminin, Türkiye'ye dönüş arzularının derine harekete geçmeye başladığı yeni bir işaret fişeğinden başka bir şey değildir.

Nitekim şair bundan sonra bir yolunu bulup, Türkiye'ye dönebilmek için çırpınıp duracaktır. Onun, "Çok görme İlâhî bana bir avuç vatan toprağını" tarzındaki derin tazarrularının bu son yıllarına ait olduğunu biliyoruz çünkü. Yani Akif'te daha Abbas Halim Paşa zamanında parasızlık, kimsesizlik, yalnızlık ve muhitinden soyutlanmışlık duyguları arasında önce derin bir ölüm arzusu, sonra her nasıl olursa olsun, yurduna dönmek ve orada ruhunu teslim etmek iştiyakı açıkça okunabiliyor. Mehmet Akif'in tebdil-i hava için gittiği Antakya'da, onu yalnız bırakmayan bir gençlik grubunun varlığı ile birlikte, yukarıdaki tarihi kıtanın doğuşuna şahitlik eden bir hatırada ise şunlar aktarılıyor:

"İki sene evvel tebdil-i hava için Antakya'ya gelmişti. Ciğerlerinden muzdaripti. Ümitsizdi. Bir gün Asi nehri boyunca gezerken, birkaç genç onu teselliye çağırıyorduk. Bir aralık Antakya'yı nasıl bulduğunu sorduk. Durdu, düşündü. Kararan sulara, morlaşan dağlara, gölgelenen ovalara baktı, baktı:

"Çok güzel... Yalnız havada, üzerime çöken bir ağırlık var dedi ve sonra bize şu kıtayı (yukarıdaki kıtayı) okudu. Ne demek istediğini pek iyi anlamıştık, gözlerimiz dolmuştu".

RESMİMİN ARKASINA*

Hepsi göçmüş, hani yoldaşlarının hiçbiri yok
Sen mi kaldın yalınız kafileden böyle uzak?
Postu sermekse meramın yola serdirmezler
Hadi gölge'nle beraber silinip gitmene bak.

Aralık 1935

* Feridun Kandemir, Mehmet Akif (röportaj), *Yedi Gün*, 1 Temmuz 1936
Eşref Edip, *Mehmet Akif Hayatı ve Eserleri*, c. 1, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1938, s. 653
Mithat Cemal, *Mehmet Akif*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1939, Kitabın ek kısmı.

Mithat Cemal'in verdiği bilgilere göre Akif bu kıtasını, Abbas Halim Paşa'nın kızı Emine Abbas'a gönderdiği 16 kanunisani 1936 tarihli mektubuna ilave etmiştir. Şiir, elindeki bastona dayanmış, yaşlı şairin bitkinliğini tespit eden bir fotoğrafla doğrudan ilgilidir. Gölgesine imrenen, yani ayakta zor duran şairin bu son yılları, gerçekten insana acı veriyor. Onun yaşadığı bu yalnızlık; şartlarından ve döneminden soyutlanmışlık, dahası derinden derine hissedilen bir nevi ölüm arzusu bu şiirlerinden açıkça hissedilebiliyor. Şairin damadı Ömer Rıza Doğrul ise bu kıtanın, Ahmet Naim Bey'in vefatının ardından söylenmiş olabileceği biçiminde bir başka kanaat ileri sürüyor. Ne var ki Mehmet Akif'in Emine Abbas Halime müteveccihen yazılmış mektubu (16 kanunsani 1936) durumu vuzuha kavuşturmaya kâfi görünüyor:

"Bundan bir ay evvel Merc'e gitmiştim. Merhum Prens Aziz Hasan'ın kerimeleri resmimi çıkardılar. Gölgesi yerlere serilmiş, kendisi ayakta durabilmek için asasına dayanan bu zavallı ihtiyarın hali bana dokundu. İki-üç kıta söyledim. Efendimize takdim ettiğim resmin arkasındaki büsbütün başka türlüydü. Beğenmediler, kendim de çokluk hoşlanmadım, değiştirdim. Böylece kabul buyurursanız ayrıca minnettar olurum."

Bu arada, Akif'in şiirleri üzerine çalışmalar yaptığını bildiğimiz Ertuğrul Düzdağ, bu şiirin daha Akif hayatta iken, *Ayda Bir* dergisinde yayımlandığını söylemektedir. Ertuğrul Düzdağ'ın Fevziye Abdullah'ı kaynak göstererek verdiği bu bilgi doğru değildir. Bilindiği gibi *Ayda Bir*'de Akif'in iki şiiri yayımlandı ki, aralarında böyle bir şiir bulunmamaktadır. *Ayda Bir*'de *"Kendim İçin"* başlığı ile yayımlanan Akif'in şiiri bu değil, "Şu serilmiş görünen gölgeme imrenmedeyim" mısrası ile başlayan altı mısralık bir başka şiiridir.

KENDİM İÇİN*

Şu serilmiş görünen gölge'me imrenmedeyim
Ne saadet, hani ondan bile mahrumum ben.
Daha bir müddet eminim ki hayatın yükünü,
Dizlerim titreyerek çekmeye mahkûmum ben.

Çöz de artık yükümün kördüğüm olmuş bağını,
Bana çok görme İlâhî, bir avuç toprağını...

Şubat 1936

* *Ayda Bir Mecmuası*, 1 Şubat 1936, n. 6, s. 8
Mehmet Akif Öldü, *Kurun*, 28 ilkkanun 1936
İstiklâl Marşı Şairi Mehmet Akif'i Bugün Toprağa Verdik, *Haber*, 28 birincikanun 1936
Uyanış/Servet-i Fünun, 31 ilkkanun 1936, c. 81/17, nr. 421, s. 86

Akif'in Mısır'da bulunduğu yıllarda, onunla ilgili her türlü gelişmeyi takip eden bir muhit, her şeye rağmen mevcuttu. Aynen Refik Halid'in durumunda olduğu gibi... Mısır'da ne yapıp ettiğinden tutun da, neler yazıp çizdiğine kadar hemen her mesele büyük bir merakla takip edilirdi. Bu söylediklerimizle, onu ziyadesiyle seven çevrelerin alâkalarına bir vurgu yapmış oluyoruz. Nitekim bu tür alâkaların neticesi, Akif'in Mısır'da kaleme aldığı bazı şiirleri Türkiye'ye kadar ulaşıyor ve zamanın dergilerinde de yayımlanabiliyordu. Cumhuriyet'in onuncu yılı civarında Faruk Nafiz'in bu yoldaki gayretleri malûmdur. Bilâhare Faruk Nafiz'in bu yoldaki gayretlerine diğer gazete ve dergilerin de eklendiği görülüyor.

Nitekim Akif'in yukarıdaki parçası *Kurun, Haber ve Uyanış*'ın yanı sıra Orhan Seyfi'nin Eylül 1935'te çıkarmaya başladığı *Ayda Bir* dergisinin Şubat 1936 tarihini taşıyan sayısında da yayımlandı. Burada dikkati çeken husus ilgili şiirin, Akif'in Türkiye'ye dönüşünden altı ay kadar önce yayımlanmış olmasıdır. Yani Akif'in bazı şiirleri ya mektuplar, ya da Mısır'a gidip gelen özel bazı ziyaretçileri tarafından İstanbul'a kadar taşınıyor ve dönemin dergilerinde yayımlanabiliyordu. Bu vesile ile, bir başka hususa daha işaret edelim: Bu şiirlerin yayımı dolayısıyla, onları yayımlayan dergi ve yöneticileri herhangi bir baskıya maruz kalmıyorlardı.

Bu arada Akif'in *Safahat*'a dahil edilmemiş, ya da *Gölgeler*'in (1933) yayımından sonra kaleme alınmış şiirlerini parça parça neşre çalışanlar, bu şiirin adını *Resmim İçin* biçiminde veriyorlar. *Ayda Bir*'de yayımlanan şiirin oradaki adı *Kendim İçin* şeklindedir. Bu da şunu ortaya koyuyor ki Akif'le ilgili çalışmaların bir haylisi, kaynak kritiği bakımından zaaflarla yüklüdür.

ARKAMDA SERİLMİŞ YERE*

Arkamda serilmiş yere bir mazi var,
Karşımdaki müstakbelim ondan da harap.
Hâl ortada, bir çöl ki sudan vaz geçtim
Yok ye'simi aldatmaya bir damla serap.

* *Ayda Bir mecmuası*, 1 Temmuz 1936, n. 11, s. 16

Şair Orhan Seyfi Orhon'un yayımladığı Akif'in ikinci bir şiiri. Bu şiirin yayımlandığı tarih, Akif'in Mısır'dan Türkiye'ye avdetinin hemen ardına tesadüf ediyor. Akif Haziran 1936 ortalarında Türkiye'ye döndüğüne göre, şöyle böyle on beş gün sonra, *Ayda Bir* mecmuasının Temmuz 1936 tarihli on birinci sayısı yayımlanıyor ve bu kıta da derginin ilgili sayısında çıkıyor. Bu vesile ile, yaşlı ve son derece hasta bir vaziyette Türkiye'ye avdet eden büyük şaire, *Ayda Bir* mecmuasının anlamlı bir jestte bulunmak istediği anlaşılıyor.

Nitekim dergi Akif'in bu şiirini yaşlı ve çökmüş, hasta şairin bir fotoğrafı ile birlikte veriyor. Fotoğraf altında da aynen şöyle bir cümle yer alıyor: "Büyük vatan şairi Mehmet Akif…" *Ayda Bir*, bu ifadelerin de altında, şairin yurda dönüşü ve hastalığı ile ilgili: "On yıldır ayrı kaldığı vatanına dönüp rahatsız bulunan üstadımıza sağlık dileriz" temennilerinde bulunuyor. İşte bu fotoğraf, fotoğraf altı spotu, yurda dönüş ve sağlık haberinin ardından da bu şiir veriliyor. Fakat burada asıl olan, şiirin "Rubai" başlığı ile sunulmuş olmasıdır. Ancak şiir rubai tertibi ile değil, kıta düzeni ile kaleme alınmış bir parçadır.

Ayda Bir'e Akif'in şiirlerinin, hangi kanallar vasıtası ile ulaştırılmış olabileceği de önemli bir meseledir. Burada hatıra ister istemez Akif'in en yakın dostlarından biri olan (hatta belki de Akif'i en iyi anlayan) Mithat Cemal Kuntay geliyor. Çünkü Mithat Cemal, *Ayda Bir*'in yazı ailesi içinde yer alıyor, dergide şiirlerini yayımlıyor ve 1939 yılında çıkacak olan *Üç İstanbul* romanına ilişkin, daha bu yıllarda kendisi ile röportajlar yapılıyor. Dolayısıyla ilgili şiirlerin Mithat Cemal vasıtası *Ayda Bir*'e ulaştırıldığı ve bu yayımın böylece gerçeklemiş olabileceği düşünülebilir.

KAYNAKÇA

1. Mehmet Akif Ersoy'un Eserleri (Şiir)

Safahat, Amadi Matbaası, İstanbul 1911

Süleymaniye Kürsüsünde, Gündoğdu Matbaası, İstanbul 1912

Hakkın Sesleri, Gündoğdu Matbaası, İstanbul 1913

Fatih Kürsüsünde, Amadi Matbaası, İstanbul 1914

Hatıralar, Gündoğdu Matbaası, İstanbul 1917

Asım, Gündoğdu Matbaası, İstanbul 1924

Gölgeler, Matbatü'ş şebab, Kahire 1933

2. Mehmet Akif Hakkında Eserler

AYATA, ***Yunus, Dergi Semasında Bir Yıldız/Utarid,*** Salkım Söğüt Yayınları, Ankara 2007

AYVAZOĞLU, Beşir ***1924/ Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi,*** İstanbul 2006

BİLGEGİL, Kaya, ***Yakınçağ Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerine Makaleler,*** c. II, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1980

CEBESOY, Ali Fuat, ***Siyasî Hatıralar***, İstanbul 1960

ÇANTAY, Hasan Basri, ***Akifname,*** Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1966

DOĞRUL, Ömer Rıza, ***Safahat,*** İnkılâp Kitabevi, 1950 İstanbul

DÜZDAĞ, Ertuğrul, ***Safahat,*** İz yayıncılık, İstanbul 2009

ERİŞİRGİL, M. Emin, ***İslâmcı Bir Şairin Romanı,*** Ankara 1956

ERSOY, Mehmet Akif, ***Kuran'dan Ayetler,*** İstanbul 1944

FERGAN, Eşref Edip, ***Mehmet Akif Hayatı ve Eserleri,*** c.I, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1938

FERGAN, Eşref Edip, ***Mehmet Akif,*** (Haz. Fahrettin Gün), Beyan Yayınları, İstanbul 2010

FERGAN, Eşref Edip, ***Mehmet Akif,*** c. 2, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1939

FERGAN, Eşref Edip, ***Mehmet Akif, Hayatı ve Eserleri,*** Sebilürreşad Neşriyatı, İstanbul 1962.

HAVERÎ, Abbas ***Fecr,*** İstanbul 1313/1897.

İlk Meclis/Birinci Dönem Milletvekillerinin Gelecekten Beklentileri Anketi, TBMM Kültür ve Sanat Kurulu Yayınları, Ankara 2004

KUNTAY, Mithat Cemal, ***Mehmet Akif,*** İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1986

KUNTAY, Mithat Cemal, ***Mehmet Akif/İstiklâl Şairi,*** Ülkü Kitabevi, İstanbul 1944

KUNTAY, Mithat Cemal, ***Türkün Şehnâmesinden,*** Tasvir Neşriyatı, İstanbul 1945

ÖZALP, Hakan, ***Mehmet Akif Ersoy'un Aile Mektupları,*** Mehmet Akif Üniversitesi Yayını, Ankara 2010

ÖZGÜL, Metin Kayahan, ***Resmin Gölgesi Şiire Düştü,*** YKY, İstanbul 1997

ÖZGÜNAY, Mehmet Nazım (Florinalı Nazım), ***Defter-i Meşâhir,*** İstanbul 1934

ŞAHİNER, Necmettin ***Mehter ve Mehter Marşları,*** Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1977

TANLI, Süleyman Şevket, ***Yeni Güzel Yazılar 3,*** İstanbul 1927

TANSEL, Fevziye Abdullah, ***Mehmet Akif Ersoy,*** İrfan Yayınevi, İstanbul 1973

TURİNAY, Necmettin, ***Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyatı/ Safahat,*** TOBB Yayınları, Ankara 2011

YILDIRIM, Tahsin, ***Millî Mücadele'de Mehmet Akif,*** Selis Kitaplar, İstanbul 2007

3. Mehmet Akif Hakkında Yazılar

ADLI, Ayşe, "Akif'in Albümünden Bir Sima: Ispartalı Hakkı", ***Aksiyon***, nr. 786, 28 aralık 2009

AKÜNAL, Suat Kemal, "Akif'in Bugüne Kadar Basılmamış Bir Kasidesi ve Birkaç Söz", ***Chiron*** (Veteriner Fakültesi Öğrenci derneğinin Dergisi), nr. 1, 27 aralık 1947

AYASBEYOĞLU, Sabit, "Mehmet Akif'in Safahat'ta Bulunmayan Bir Şiiri Üzerine", ***İslâm Medeniyeti***, nr. 9, 15 nisan 1968,

AYKUT, Şeref, "Akif Edirne'de", ***Yedigün***, 19 kanunusani 1937, nr. 201

AYVAZOĞLU, Beşir, "Türk Şiir Krallığı Nasıl ve Niçin Doğmuştu?", ***Zaman,*** 9 ağustos 2007

1453 İstanbul Kültür Başkenti, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ Yayını, aralık 2010

Cemal Kutay'a Göre Mehmet Akif, ***Zaman,*** 27 aralık 1999

ÇAMLIBEL, Faruk Nafiz, "İkinci Mektup", ***Anayurt,*** nr. 22, ikinci teşrin 1933

ÇANTAY, Hasan Basri, "Akif'e Dair Hatıralar", ***Fetih*** gazetesi, 27 aralık 1957

ÇANTAY, Hasan Basri, Mehmet Akif Hangi Şairleri Severdi?, ***Hareket,*** nr. 11, ocak 1948

DERMAN, M. Uğur, "Mehmet Akif'ten Mektuplar", ***Kubbealtı Akademi Mecmuası,*** yıl 5, nr. 4, 4 ekim 1976

DİLİPAK, Abdurrahman, Mehmet Akif ve İzmihlâl, ***Akit,*** 11 temmuz 2011

DOĞRUL, Ömer Rıza, Manzum Bir Mektup, ***Selâmet,*** c. 4, nr. 99, 24 ağustos 1949

GÖKÇE, Selim, "Mehmet Akif'in Aile Fotoğrafları ve Torunu Ferda'ya Yazdığı Şiir", ***Türk Edebiyatı,*** nr. 422, aralık 2008

GÖKÇEK, Fazıl, "Mehmet Akif'in Resimli Gazete'de Yayımlanan Şiirleri I", ***Yedi İklim,*** c. 10, nr. 72, mart 1996

GÖKÇEK, Fazıl, "Mehmet Akif'in Resimli Gazete'de Yayımlanan Şiirleri II", ***Yedi İklim,*** c. 10, nr. 73, nisan 1996

IŞILAY, Sad,i "Mehmet Akif ve Leylâ Hanım'ın İltifatları", ***Vatan,*** 19 eylül 1953

İstiklâl Marşı Şairi Mehmet Akif'i Bugün Toprağa Verdik, ***Haber,*** 28 birincikanun 1936

KAHRAMAN, Alim, "Mehmet Akif'in Gençlik Dönemine Ait Bilinmeyen Bazı Şiirleri ve Bir Mektubu", ***İlmi Araştırmalar,*** nr. 6, İstanbul 1998

KARA, İsmail, "Mehmet Akif'in Samih Rifat'la Ortak Bir Şiiri", ***Hareket,*** c. 1, ağustos 1990

KISAKÜREK, Necip Fazıl "Mehmet Akif'ten 100 Yeni Mısra", ***Büyük Doğu,*** nr. 70, 26 temmuz 1952

KOÇ, Mustafa, "Mehmet Akif Ersoy'un Meçhul Kalmış Şiiri", ***Dergâh,*** c. 29, nr. 339, s. 23, mayıs 2018

KUTAY, Cemal, "Mehmet Akif'te Sanat ve Sanatkâr Övgüsü", ***Tarih ve Toplum,*** nr. 39, mart 1987

Mehmet Akif Öldü, ***Kurun,*** 28 ilkkanun 1936

Mehmet Akif'in Saklı Şiiri Ortaya Çıktı, ***Yeni Şafak,*** 15 aralık 2010.

MİRAS, Kâmil, "Kur'an Tercümesi Hakkında Tarihi Hatıralar ve İlmî Hakikatler", ***Sebilürreşat,*** c. 2, nr. 38, nisan 1949

ÖZTÜRKÇÜ, İbrahim, "Mehmet Akif'in Bilinmeyen Birkaç Şiiri Etrafında", ***Türk Edebiyatı,*** nr. 518, aralık 2016

SÜKÛTİ, Dr., "Mehmet Akif'e Ait Bir Hatıra", ***Yedi Gün,*** c. 9, nr. 212, 31 mart 1937

ŞAFAK, Yakup, "Yazma Mecmualar Arasında Mehmet Akif Beyle İlgili Birkaç Not", ***Yedi İklim,*** c. 26, nr. 285, aralık 2013

ŞEKER, Şemsettin, "Büyük Şaire Saygıyla", ***Dil ve Edebiyat,*** nr. 3, mart 2009

TANSEL, Fevziye Abdullah, "Mehmet Akif'in Fuat Şemsiye Mısır'dan Gönderdiği Mektuplar", ***Tarih ve Edebiyat Mecmuası,*** nr. 12, aralık 1979

TURAL, Sadık Kemal, "Mehmet Akif'in Bir Şiiri", ***Türk Yurdu,*** aralık 1987

YAZICI, Hayri, "Üstad Mehmet Akif Cennet Gibi Yurdunda", ***Son Posta,*** 22 haziran 1936

4. Süreli Yayınlar

Açık Söz (Kastamonu)
Anayurt
Ceride-i Resmiye (Resmi Gazete)
Chiron
Çağlayan (Balıkesir)
Dergâh
Dil ve Edebiyat
Gayret
Haber
Hadisat
Hakimiyet-i Milliye
Hareket
Hazine-i Fünûn
İkdam
İlmi Araştırmalar
İslâm Ansiklopedisi
İslâm Medeniyeti
Kadro
Kubbealtı Akademi Mecmuası
Kurun
Mecmua (Müntehâbât-ı Eş'âr)
Mektep
Musavver Fen ve Edep
Musavver Malûmat
Resimli Gazete
Sebilürreşat
Selâmet
Serveti Fünun
Sırat-ı Müstakim
Son Posta
Şehbal
Tan
Tanin
Tarih ve Edebiyat Mecmuası
Tasviri Efkâr
Tevhid-i Efkar
Türk Edebiyatı
Türk Kültürü
Türk Yurdu

İNDEKS

A

Abbas Halim Paşa 56, 60, 90, 670, 701, 742, 936, 943, 953, 954, 957, 960, 967, 991, 992, 993
Abbas Haverî 155
Abdülaziz Çaviş X
Abdülhamid, Sultan II 22, 24, 72, 74, 82, 92, 112, 117, 236, 250, 504, 508, 566, 746, 758, 810
Abdülmecid Efendi 670
Abdürreşit İbrahim 332, 508, 509, 513, 514, 515, 873
Acem Şahı XVI, 429, 596
Acem Şahına XV, 302
Acz 139, 171, 182, 183
Açık Deniz 23, 563, 847, 930
Açık Söz 104, 783, 873, 882, 892, 998
Adana X, 5, 116, 117, 156, 158, 160, 164, 166, 167, 169, 175, 177, 181, 191, 205, 206, 248, 372, 753
Adıvar, Adnan 899
Adlı, Ayşe 274,997
Afyon 352 , 796
Ağaran Tan Yeridir 853, 854, 898
Ahiret Yolu XVI, 484
Ahmet Haşim 20, 54, 55, 82
Ahmet Mithat Efendi 269, 356, 609
Ahmet Naim 62, 120, 236, 242, 269, 352, 369, 566, 605, 606, 753, 904, 934, 993
Ahmet Ratip Paşa 356
Akif'e Dair Hatıralar 257, 998
Akif Edirne'de 37, 136, 149, 155, 157, 997
Akif'in Albümünden Bir Sima: Ispartalı Hakkı 274, 997
Akif'in Bugüne Kadar Basılmamış Bir Kasidesi ve Birkaç Söz 888, 997
Akifname 46, 122, 123, 124, 153, 206, 226, 875, 896, 902, 975, 997
Akif ve Sanat 73
Aksekili , Ahmet Hamdi 294, 299
Aksiyon 7 , 997
Akünal, Suat Kemal 100, 347, 888
Âlem-i İslâm 11, 13, 508, 509, 600, 609, 755, 873, 950
Alınlar Terlemeli XVII, 852, 859, 860, 869, 871, 875
Ali Bey Hanı 157
Ali Rıza Efendi 127, 352
Ali Şevki Hoca 268, 345
Ali Şevki Hoca'nın Kaydettiği Şiirler XV, 268, 345
Ali Şükrü Bey 853, 898
Allah 4, 29, 73, 95, 97, 100, 101, 102, 125, 129, 130, 131, 133, 138, 139, 146, 148, 149, 153, 154, 168, 172, 193, 194, 199, 202, 206, 207, 208, 211, 214, 215, 216, 225, 226, 234, 249, 259, 260, 262, 278, 281, 292, 312, 318, 333, 336, 347, 348, 390, 410, 413, 418, 431, 443, 448, 458, 464, 484, 491, 539, 544, 569, 570, 573, 574, 578, 580, 583, 585, 587, 588, 590, 607, 616, 625, 638, 639, 642, 649, 656, 657, 687, 689, 691, 692, 699, 736, 737, 744, 745, 750, 760, 766, 778, 783, 785, 793, 805, 818, 823, 824, 834, 868, 872, 876, 882, 883, 884, 888, 889, 890, 916, 917, 919, 922, 929, 936, 939, 942, 950, 972, 974, 977
Allah Korkusu 691, 692
Allah'tan Utan XV, 292, 390, 583
Almanya X, 5, 75, 84, 97, 99, 583, 612, 613, 651, 670, 672, 674, 676, 677, 678, 682, 683, 684, 687, 705, 877, 933
Amasya 293
Amin Alayı XVI, 490, 671
Anayurt 943, 975
Ankara X, 6, 28, 32, 64, 65, 66, 79, 80, 85, 89, 90, 100, 210, 268, 347, 370, 752, 760, 847, 848, 853, 854, 861, 871, 880, 886, 888, 894, 895, 897, 898, 901, 902, 903, 913, 933, 951, 997
Antakya 992
Arap Hoca 169, 206
Arca, Zeki 89
Arel, Hüseyin Sadettin 89
Arık, Kemal Fikret 899
Arık, Remzi Oğuz 27, 844
Arınç, Bülent 886
Arkadaş 86, 272, 414, 555, 614, 683, 728, 893, 898, 934
Arkamda Serilmiş Yere 931, 943
Asım XVII, 568, 598, 601, 613, 614, 675, 681,

742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 760, 771, 820, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 829, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 842, 845, 846, 850, 853, 854, 857, 858, 861, 877, 892, 904, 932, 933, 940, 946, 947, 997
Asr-ı Saadet 27, 34, 52
Asya, Arif Nihat 15, 369, 370, 371, 372, 845, 861
Aşık Garib'e Dönmek XIV, 157
Ataman, Ahmet Muhtar 89, 157
Ataullah Bahaeddin 508, 858, 873
Atay, Falih Rıfkı 356
Ateş ve Güneş 673, 686, 847, 869
Âtiyi Karanlık Görerek XVI, 578
Ayasbeyoğlu, Sabit 975
Ayata, Yunus 880
Ayda Bir 993, 994, 995
Aydemir, Şevket Süreyya 15, 27, 862, 865, 898
Aykut, Şeref 136
Ayvazoğlu, Beşir 300, 898
Azim 417, 538
Azimden Sonra Tevekkül 344, 846, 852, 858

B

Bağcı, Rıza 32
Bahar XVI, 588
Bak Şu Güzel Kız XIV, 153
Balıkesir 6, 57, 341, 852, 854, 871, 875, 877, 896, 902, 998
Balkanlar IX, X, 22, 25, 27, 93, 95, 290, 334, 557, 560, 561, 562
Balkan Savaşları 23, 24, 25, 26, 68, 95, 333, 357
Batarya ile Ateş X
Batıcı 236
Bayram 23, 315, 370, 371, 404, 506
Baytar Mektebi 110, 128, 136, 596
Baytar Miralayı İbrahim Bey 119
Bebek Yahut Hakk-ı Karar XVI, 494
Bedâyiü-l Acem 212
Bedreka-i İrfan 118, 171, 181, 184
Bereket-zade Cemil Bey 992
Berlin X, XVI, 26, 38, 51, 75, 97, 98, 99, 514, 565, 613, 670, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 705, 710, 736, 744, 745, 750, 789, 838
Berlin Hatıraları X, XVI, 26, 38, 51, 75, 97, 99, 514, 565, 613, 670, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 680, 681, 682, 684, 685, 686, 705, 736, 744, 750
Besem, Nuri 160
Beyatlı, Yahya Kemal X, 20, 22, 23, 41, 52, 54, 82, 115, 369, 370, 371, 372, 506, 560, 563, 671, 847, 861, 864, 929, 930, 932
Beyazıt 25, 559, 601
Beyni Var XV, 331
Beyrut 26
Bilgegil, Kaya 37, 131, 133, 134, 135, 137, 156
Bin Selâm XV, 353
Bir Arîza 930, 932, 960
Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi 898, 997
Bir Gece 124, 389, 930, 932
Bir Hasbıhalden 118, 171, 226, 266
Birinci Dünya Savaşı 6, 23, 26, 79, 92, 97, 104, 357, 504, 510, 671, 686, 705, 729, 844, 846, 892
Bir Kaç Kıta 480, 481, 482, 483
Bir Manzum Mektuptan XIV, 202
Bir Mektup XIV, 214, 998
Bir Mektuptan XIV, XV, 175, 248, 940
Bir Mektuptan Beyitler XIV, 175
Bir Mersiye 877
Bir Mezar Taşına Yazılmış İdi XVI, 476
Bir Mezar Taşının Kitabesi 479
Bir Ömür Böyle Geçti 373
Bir Resmin Arkasına XVI, 477, 880, 881
Bir Resmin Arkasına Yazılmış İdi XVI, 477
Bir Şâkirt Lisanından XV, 287
Bir Zamanlar 316
Biz Ki 198, 586, 697
Bolayır, Ali Ekrem 269, 356, 365, 442 854, 904
Bombay 27
Bostan 187, 189, 190, 237, 243, 429, 431
Bölükbaş, Rıza Tevfik 74, 115, 360, 671

Bu Âlem 147, 192, 382
Bu Da Bir Mezar Taşı İçin Yazılmış İdi XVI, 479
Buğra, Tarık 15, 861
Bulgar 95, 334, 662, 663
Bursalı Hafız Emin XIV, 150
Bu Uğursuz Gecenin XVI
Bülbül 137, 138, 204, 215, 233, 408, 412, 453, 588, 589, 791, 896, 897, 971, 992
Bütün Hayalim XV, 267
Büyük Doğu 19, 367, 736, 844, 898, 998
Büyük Duygu 326, 499
Büyük Savaş 510, 687, 750, 841, 845, 869, 876, 967
Büyük Şaire Saygıyla 998
Büyük Taarruz 854, 902

C - Ç

Canan Yurdu XVI, 49, 58, 358, 368, 451
Cavid, Hüseyin 301
Cebesoy, Ali Fuat 903
Cemile 123, 494, 495, 496, 986
Cenge Giderken 361, 689
Cenk Şarkısı 25, 38, 51, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 92, 95, 97, 104, 289, 333, 503, 892
Ceride-i Resmiye 104, 892, 998
Ceziretü'l Arab 339
Chiron 100, 347, 888, 997, 998
Cihan Savaşı 75, 90, 338, 339, 561, 563, 674, 676, 687, 701, 852, 869, 941
Cinkılıç, Ahmet Celâlettin 89
Cumhuriyet 34, 67, 69, 75, 367, 566, 606, 685, 742, 845, 855, 975, 994
Çağatay, Ali Rıfat 841
Çağlar, Yusuf 38, 269
Çağlayan (Balıkesir) 341, 877, 998
Çalışmak Sonra Dinlenmek XV, 273
Çamlıbel, Faruk Nafiz 38, 54, 55, 373, 845, 847, 943, 975, 994, 998
Çanakkale 4, 12, 26, 27, 28, 54, 71, 75, 76, 88, 92, 95, 97, 99, 104, 289, 333, 357, 367, 372, 553, 555, 557, 597, 598, 614, 676, 681, 682, 684, 705, 726, 745, 748, 750, 845, 858, 892, 930
Çanakkale Destanı 12
Çanakkale Savaşı 705
Çanakkale Şehitleri 26, 27, 54, 71, 75, 76, 88, 92, 95, 104, 289, 333, 367, 372, 553, 555, 557, 597, 598, 748, 750, 845, 892, 930
Çantay, Hasan Basri 4, 37, 46, 57, 110, 122, 123, 124, 153, 206, 226, 257, 369
Çınar, Vasıf 89
Çin 576, 731, 791, 868
Çoban Çeşmesi 54, 55
Çocuklara 4, 447, 652
Çukur Çeşme 157

D

Darülfünun IX, X, 25, 52, 53, 74, 269, 356, 365, 757, 934
Darü'l-Hikmetül İslamiye 875
Daryal, Abdülmecid 304
Daryal, Vecihe 304
Dergâh 40, 129, 138, 147, 431, 847, 998
Dergi Semasında Bir Yıldız/Utarid 880, 997
Derman, Uğur 38, 957, 959
Derviş Ahmet 943, 944, 964, 965
Destur XIV, 125
Devr-i Hâzır 871
Devr-i Sâbık 800, 801, 802,
Devr-i Sâlis 378,
Dıranas, Ahmet Muhip 55, 845
Dikran Cuhaciyan 80
Dilipak, Abdurrahman 342
Dil ve Edebiyat 266, 267, 998
Dini Felsefî Muhasebeler 517
Din-i Beşer 814,
Dirvas XVI, 358, 456, 457
Doğrul, Ömer Rıza 34, 35, 36, 40, 69, 70, 119, 160, 166, 295, 393, 429, 567, 843, 967, 993
Doğu Türkistan 27, 509
Donizetti Paşa 79, 82
Durmayalım 292, 568, 818
Düşman 623, 694, 718, 792, 890
Düyûn-u Umumiye 158

Düzdağ, Ertuğrul 32, 36, 38, 39, 40, 46, 62, 132, 175, 200, 223, 226, 245, 248, 258, 270, 274, 276, 280, 285, 286, 914, 993

E

Ebüzziya Tevfik 80
Edebiyatı Cedide 273
Edirne X, 5, 37, 95, 114, 116, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 137, 143, 146, 149, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 160, 200, 205, 225, 250, 270, 285, 333, 369, 372, 612, 661, 997
Edirneli Sadi 158
Edirne Paşa Konağı 136
Elçioğlu, İzzettin Hümayi 89
El-Hakku Ya'lû 171
El-Uksur 670, 672, 686, 701, 907
El-Uksur'da 670, 672, 686, 701, 907
Emine Abbas (Prenses) 991
Emir Seyfüddev 316
Endülüs 52, 541, 562
Enternasyonel 84, 86
Enver Paşa 72, 79, 339
Ergenekon 87
Erişirgil, Mehmet Emin 268, 886
Erdoğan, Recep Tayyip 269
Erozen, Celâl Sahir 268, 361, 365
Ersoy, Mehmet Akif V, 37, 46, 125, 129, 132, 155, 164, 167, 210, 235, 243, 248, 258, 293, 317, 335, 736, 887, 913, 933, 951, 997, 998
Ertuğrul, İsmail Fenni 89
Eski Dünya 821
Esselâm XIV, 160
Ey Gaziler Marşı 73
Ey Leylâ XV, 350, 864, 901, 917
Ezanlar 49, 58, 157, 296, 358, 368, 505, 570, 873, 901
Ezelden Aşinanım XVII, 918
Ezgi, Subhi 89

F

Fahreddin Razi 171, 196
Fani, Ali İlmi 992
Farsça Mısra XIV, 123
Fatih IX, XVII, 7, 22, 25, 33, 38, 40, 49, 53, 78, 115, 157, 169, 206, 268, 288, 298, 368, 369, 370, 371, 374, 388, 405, 502, 505, 506, 507, 514, 517, 522, 559, 560, 574, 596, 598, 599, 600, 601, 602, 604, 606, 607, 609, 610, 613, 614, 615, 616, 671, 673, 675, 677, 743, 744, 750, 757, 759, 760, 842, 847, 861, 863, 869, 897, 947, 997
Fatih Camii 22, 49, 169, 206, 268, 288, 368, 369, 370, 371, 374, 505, 506, 507, 559, 600, 601, 671, 673, 861
Fatih Kürsüsünde IX, XVII, 33, 38, 40, 298, 502, 514, 517, 522, 596, 598, 599, 600, 601, 602, 604, 606, 607, 609, 610, 613, 614, 675, 677, 744, 757, 842, 997
Fatih Medresesi IX, 22
Fatma Zahide 304
Fazlı Yegül'e Mektup XV, 270, 276, 280
Fecr 138, 280, 335, 384, 401, 415, 418, 571, 667, 823, 859, 863, 874, 901, 907
Fecr-i Ati 73, 74, 359, 360, 361, 362, 364, 365, 562, 563
Ferda Kadın XVII, 931, 951
Fergan, Eşref Edip 24, 34, 36, 37, 69, 91, 95, 102, 111, 113, 122, 127, 132, 144, 169, 171, 177, 181, 184, 186, 191, 196, 200, 202, 206, 211, 212, 214, 223, 225, 226, 235, 243, 244, 248, 293, 294, 299, 301, 305, 306, 310, 312, 314, 315, 317, 323, 327, 333, 335, 345, 369, 508, 567, 596, 675, 705, 855, 869, 890, 904, 913, 934, 937, 950, 967, 990, 991, 993, 997
Feride 494, 495, 496
Ferit Vecdi X
Feryad Ve Kürsî-i İstiğrak XVII
Fetih 22, 79, 559
Fındıkoğlu, Ziyaettin Fahri 899

Filibe 143, 146
Filibeli Ahmet Hilmi 269
Filistin Cephesi 869
Firak-ı Irak X, 846, 869
Firavun 672, 856, 907, 913, 929
Firavun ile Yüzyüze 672, 856, 913,

G

Garb 573, 587, 611, 634, 638, 642, 659, 690, 718, 737, 738, 756, 837, 863, 867, 868, 893, 895, 897, 984
Gayret 6, 177, 200, 219, 228, 276, 287, 304, 337, 386, 400, 513, 521, 523, 529, 530, 570, 603, 609, 610, 699, 833, 838, 856, 965, 990
Gayret'i Tebrik Sadedinde XIV, 143
Gazali 118, 171, 191, 192, 195, 196, 814
Gazel 111, 118, 128, 131, 135, 143, 150, 156, 170, 225, 231, 358, 478
Gece 23, 116, 123, 124, 130, 213, 258, 267, 271, 313, 321, 375, 377, 389, 394, 397, 419, 424, 468, 494, 531, 555, 801, 816, 842, 853, 856, 904, 913, 916, 918, 929, 930, 932, 963
Geçenler Varsa XVI, 571
Geçinme Belâsı 297, 298
Gençlik Dönemi Şiirleri 566
Giriftzen Asım 89
Gökçek, Fazıl 32, 38, 40, 171, 177, 181, 184, 186, 189, 190, 191, 196, 202, 204, 205, 206, 211, 212, 214, 223, 225, 226, 245, 431
Gökçe, M. Selim 951
Gökmen, Fatîn 517
Gölgeler IX, 14, 33, 35, 38, 47, 48, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 66, 67, 68, 69, 120, 341, 343, 344, 349, 350, 351, 459, 514, 571, 702, 856
Göl Saatleri 54
Gönülden Sesler 54
Gördüm Ki 221, 341, 419, 768, 991
Gören, Asım Şakir 157, 940, 946, 947
Görünmez Kaza XV, 250, 909
Guatelli Paşa 80
Gül-Bülbül XVI, 480
Gülistan 123, 186, 240, 241, 243, 393, 431
Gülzâr-ı Arifân 971
Gümülcine 612, 662
Gün, Fahrettin 244, 997

H

Haber 185, 260, 434, 468, 469, 650, 770, 994, 998
Hadisat 756, 848, 849, 894, 998
Hadis Mealleri 896
Hafız'ıma 205, 225
Hafız Mehmet 146
Hakiki Müslümanlık XVI, 699
Hakimiyet-i Milliye 104, 847, 892, 998
Hakim Senai 243, 244
Hakîm Senai'den 243
Hakkın Sesleri IX, XVI, 33, 74, 337, 514, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 564, 565, 591, 672, 686, 842, 855, 859, 860, 862, 878, 997
Hâlâ Mı Boğuşmak XVII, 852, 858
Halep X, 116, 117, 156, 158, 160, 165, 167, 175, 177, 181, 205, 248, 753
Hâlık-ı Hürriyet'e XV, 312
Halil Edip 117, 118, 226, 251, 252, 253, 254
Halkalı X, 125, 127, 377, 596
Halkalı Baytar Mektebi 596
Hamidiye Marşı 80
Hamiş 977
Hangi Şairleri Severdi 875, 902, 998
Hareket 13, 36, 41, 87, 259, 304, 365, 372, 413, 490, 513, 515, 516, 547, 553, 555, 558, 560, 567, 578, 603, 607, 608, 609, 610, 620, 628, 658, 678, 686, 701, 719, 753, 834, 861, 869, 904
Hareket Ordusu 92, 289
Harf Devrimi 34
Hasbıhal XV, XVI, 274, 317, 408, 492, 602, 649, 680, 681
Hasır XVI, 391, 778
Hasta XV, XVI, 352, 377, 676, 786, 828
Hasta Yatağında 67, 843
Hatay 943, 992

Hatıralar IX, XVI, 33, 51, 74, 75, 77, 97, 257, 337, 340, 352, 564, 565, 670, 671, 672, 674, 675, 686, 705, 736, 842, 878, 903, 997, 998
Hayat Arkadaşıma XVII, 943
Hayret 139, 146, 178, 179, 183, 195, 197, 200, 207, 209, 217, 219, 227, 228, 266, 270, 335, 414, 458, 624, 626, 712, 719, 965, 987
Hazım Efendi 876
Hazine-i Fünûn 114, 131, 132, 998
Hep Yahut Hiç 904
Hersekli Arif Hikmet 117, 119, 251, 255, 256, 258, 359, 753
Heybeli 960, 961, 975
Hicaz X, 87, 356, 580, 642, 942
Hicran 216, 321, 451, 554, 573, 688, 735, 858, 894, 917, 918, 987
Hiç Bilenlerle Bilmeyenler XVI, 582
Hikmet Ne Ezelde XV, 257
Hilâfet 250, 577, 654
Hilâl 76, 560, 561, 570, 661, 682, 726
Hilvan 60, 855, 911, 912, 915, 916, 917, 918, 920, 922, 924, 937, 940, 960, 961, 962, 963, 966, 972, 974, 975, 978, 979, 980, 981, 989, 991
Hindistan 85, 332, 533
Hint 13, 27, 509, 510, 913
Hoca Vasfi Efendi 313
Hocazade 345, 613, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 759, 760, 771, 846
Hurûşa Gelip XV, 288
Huyugüzel, Ömer Faruk 32
Hürriyet 6, 7, 65, 72, 73, 80, 82, 84, 88, 93, 106, 290, 393, 400, 431, 434, 440, 441, 505, 525, 536, 850, 894
Hürriyet Kasidesi 72, 81, 299
Hürriyet ve İtilaf 894
Hüsam Efendi Hoca XVII, 924
Hüseyin Avni İçin Şiir XVII, 899
Hüseyin Daniş 269, 356
Hüsran 22, 140, 357, 445, 610, 635, 640, 654, 688, 692, 695, 733, 735, 815, 823, 837, 863, 866, 868, 871, 909, 910, 937
Hüsran-ı Mübîn XVI, 483

I - İ

Ispartalı Hakkı 73, 74, 77, 82, 116, 269, 274, 361, 566, 605, 997
Sadi Işılay'a XVII, 57, 58, 853, 876
İbni Fârız 236
İçli, Şerif 58, 854, 918
İkbal'den XVII, 854, 913
İkdam 142, 349, 350
İki Beyit 247, 288, 302, 886, 887, 918
İkinci Ariza 60
İkinci Mahmut IX, 22, 79, 82, 758
İkinci Mektup 56, 60, 932, 943, 975, 998
İkinci Meşrutiyet 24, 74, 75, 92, 289, 308, 364, 366, 743, 746
İlâhi Bu Mu Gâyet? XV, 297
İlk Safahat 32, 35, 317, 566, 590, 753
İlk Meclis/Birinci Dönem Milletvekillerinin Gelecekten Beklentileri Anketi 58, 886, 997,
İlmi Araştırmalar 143, 146, 149, 998
İnal, İbnülemin Mahmut Kemal 122, 123, 226, 266, 605
İnan, Fuat Şemsi 742, 935, 943, 990
İnebolu 100, 347, 888
İnsan X, 11, 20, 22, 116, 136, 139, 140, 152, 158, 201, 251, 252, 253, 254, 260, 261, 270, 271, 318, 363, 365, 368, 369, 386, 405, 421, 425, 436, 461, 468, 472, 479, 484, 493, 519, 528, 531, 546
İpekli Hoca Tahir Efendi 574
İslâm Ansiklopedisi 35, 999
İslâmcı Bir Şairin Romanı 46, 886, 997
İslâm Medeniyeti 975, 997, 999
İsmail Fazıl Paşa 903
İsmail Hakkı 89, 269, 356, 566, 567, 605, 609
İstanbul IX, X, 6, 22, 23, 24, 27, 28, 33, 37, 39, 40, 46, 56, 59, 60, 72, 78, 79, 80, 85, 86, 89, 90, 91, 92, 95, 97, 102, 111, 115, 116, 122, 123, 124, 125, 127, 128, 132, 143, 144, 146, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 160, 164, 167, 169, 171, 175, 177, 181, 184, 186, 191, 196, 200, 202, 205, 206, 211, 212, 213, 214, 223, 225, 226, 235, 243, 244, 248, 250, 258, 261, 266, 268, 269, 270, 273, 274, 276, 280, 285, 286, 289, 293, 294,

295, 299, 300, 301, 302, 304, 305, 306, 310, 312, 314, 315, 317, 323, 326, 327, 332, 333, 335, 338, 339, 345, 363, 380, 386, 431, 433, 502, 508, 509, 510, 511, 514, 517, 523, 534, 536, 559, 560, 561, 562, 563, 568, 596, 605, 606, 661, 670, 676, 677, 678, 684, 701, 705, 736, 744, 745, 746, 751, 752, 760, 811, 841, 846, 847, 848, 850, 851, 854, 855, 858, 859, 862, 866, 868, 869, 872, 874, 875, 876, 877, 879, 883, 885, 887, 890, 896, 898, 903, 904, 913, 914, 928, 936, 938, 939, 967, 975, 991, 993, 994, 995, 997, 998

İstanbul Kültür Başkenti 269, 998

İstanbul'u Fetheden Yeniçeriye Gazel 847

İstibdâd 94, 291, 433, 449, 716

İstiğrak 49, 118, 171, 177, 358, 368, 854, 904

İstiklâl Marşı X, 3, 4, 5, 11, 12, 13, 15, 25, 26, 28, 29, 34, 35, 38, 41, 42, 47, 48, 51, 54, 59, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 95, 99, 102, 104, 108, 112, 164, 289, 308, 333, 352, 367, 372, 553, 555, 557, 596, 597, 672, 689, 842, 845, 847, 852, 854, 855, 856, 858, 871, 890, 892, 899, 934, 950, 994, 998

İstiklâl Marşı Şairi Mehmet Akif'i Bugün Toprağa Verdik 994, 998

İşgal X, 6, 85, 100, 347, 504, 555, 558, 743, 757, 846, 847, 848, 849, 851, 857, 859, 860, 862, 863, 869, 873, 875, 888, 894, 898, 902, 946

İthaf Kıtası XV, 343, 865

İtiraf 362, 364, 937, 938

İttihat ve Terakki Cemiyeti 502, 517

İz, Mahir 38, 235, 243, 244, 351, 929, 932, 934, 950, 953, 955, 957, 958, 959, 962

İzmir 6, 155, 156, 160, 164, 342, 765, 801, 847

İzmirli İsmail Hakkı 269, 356, 566, 567, 605, 609

J

Japonya 332, 509, 510

K

Kadıköy 269

Kadri, Hüseyin Kâzım 25, 746, 747, 807

Kadro 898, 999

Kahire 33, 670, 672, 701, 907, 937, 939, 940, 941, 997

Kahraman, Alim 143, 146, 149

Kalküta 27

Kam, Ferit 904

Kandemir, Feridun 993

Kandilli Rasathanesi 502, 517

Kanije Savunması 637

Karaağaç 150, 225

Karabekir, Kâzım 89

Kara Bir Gün 847, 858, 894

Kara, İsmail 903

Karakoç, Sezai 7, 15, 52

Karan, Hayrettin 886

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri 563, 685, 847, 848

Karay, Refik Halid 992, 994

Karesi XVII, 854, 896, 902

Karındaş, Mahmut 100, 347, 888

Kartal XV, 345, 745, 776

Kartal Köyü XV, 345

Kasr-ı Gülşen XVII, 931, 943, 991

Kastamonu 100, 104, 213, 293, 313, 345, 347, 783, 873, 882, 887, 888, 892, 998

Kayıp Şiirler XIV, 124

Kaynak, Sadettin 89

Kazan 540, 793, 807

Keçezizade İzzet Molla 150

Kemalü'l Hikme 258

Kendim İçin XVII, 931, 943, 993, 994

Kır Ağasının Rüyası 783

Kırım 24, 27, 508

Kısakürek, Necip Fazıl 998

Kıssadan Hisse XVII, 754, 836

Kişi Hissettiği Müddetçe Yaşar 867, 869

Kitabe XVII, 903

Kocakarı İle Ömer XVI, 442

Koca Ragıp Paşa 316

Koç, Mustafa 129

Korkma 3, 75, 99, 104, 683, 728, 892

Kosova IX, 22, 575, 612, 663, 664
Kör Neyzen XVI, 427
Köse İmam 468, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 750, 751, 752, 759, 771, 783, 846, 850, 940
Köylü Kızların Şarkısı 153
Kubbealtı Akademi Mecmuası 957, 998, 999
Kuntay, Mithat Cemal 997
Kur'an'a Hitap 144, 566
Kuran'dan Ayetler 887, 997
Kur'an Tercümesi Hakkında Tarihi Hatıralar ve İlmî Hakikatler 352, 998
Kurun 994, 998, 999
Kurban Bayramı XV, 306, 953, 957
Kuşadalı Ali Rıza Efendi 127, 352
Kuşçubaşı, Eşref Sencer 339
Kutay, Cemal 273, 339
Kutlu, Mustafa 304
Küfe 23, 268, 295, 358, 360, 365, 499, 505
Küplüce Camii İçin Tarih XV, 304

L

La Marseillaise 80, 82
Lâtife XIV, 170, 210, 615
Letâif-Araptan 316
Leyla 350, 913
Leylâ vü Mecnun 19
Leyle-i Berat-I Mağfiret- Âyât XV, 247
Leyle-i Mevlidi'n Nebî XV, 310, 323
Leyle-i Miraç 223, 245, 247, 327
Leyle-i Veladet 171
Liberal 737
Lisle, Rouget de 83, 85

M

Madran, Ahmet Yekta 89
Mahalle Kahvesi 23, 110, 358, 360, 365, 459, 505, 676, 899
Mahşer 75, 99, 144, 336, 402, 403, 457, 521, 541, 664, 683, 728, 730, 731, 733, 821, 878, 900, 916, 921, 939, 946, 967, 968, 971
Mahşer ve Naat XIV, 169
Maksad-ı Hallâk XV, 298
Malatya 164, 165
Malta Adası 894
Malta Geceleri X, 846
Manzum Bir Mektup 160, 975
Marksist 84, 862
Marseillaise 80, 82, 83
Mazhar-ı Dîdar XV, 286
Meal 53, 173, 606, 632, 934, 935, 942, 943
Mecidiye 80
Mecmua (Müntehâbât-ı Eş'âr) 251, 253, 999
Mehmed Rauf 723
Mehmet Akif Bey'le Halil Edip'in Mülâtefeleri/1 251
Mehmet Akif Bey'le Halil Edip'in Mülâtefeleri/2 253
Mehmet Akif V, IX, X, 11, 15, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 33, 34, 35, 37, 42, 46, 47, 63, 65, 66, 70, 71, 77, 80, 82, 83, 85, 90, 91, 92, 95, 97, 100, 102, 104, 111, 114, 115, 120, 121, 122, 124, 125, 127, 128, 129, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 143, 144, 146, 149, 150, 151, 152, 154, 155, 157, 158, 160, 164, 167, 169, 170, 171, 177, 181, 184, 186, 189, 190, 191, 196, 200, 202, 204, 205, 206, 210, 211, 212, 214, 223, 225, 226, 235, 236, 238, 240, 241, 243, 244, 245, 247, 248, 250, 251, 253, 258, 266, 268, 269, 270, 273, 276, 279, 287, 288, 289, 292, 293, 294, 298, 299, 300, 301, 302, 304, 305, 306, 310, 312, 314, 315, 316, 317, 323, 326, 327, 328, 329, 330, 333, 335, 337, 338, 339, 340, 342, 344, 345, 347, 349, 350, 351, 356, 359, 364, 370, 429, 433, 474, 494, 503, 507, 553, 555, 562, 563, 564, 567, 596, 597, 605, 606, 614, 654, 670, 671, 687, 705, 736, 742, 760, 842, 846, 848, 849, 862, 869, 875, 876, 880, 887, 888, 890, 892, 894, 898, 899, 902, 903, 904, 913, 918, 928, 933, 941, 951, 957, 967, 973, 975, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 997, 998
Mehmet Akif'e Ait Bir Hatıra 992, 998

Mehmet Akif'in Aile Mektupları 951
Mehmet Akif Ersoy'un Meçhul Kalmış Şiiri 129, 998
Mehmet Akif/ Hayatı, Seciyesi, Sanatı 596
Mehmet Akif Hayatı ve Eserleri 95, 102, 111, 127, 312, 314, 315, 323, 327, 333, 890, 913, 967, 975, 991, 993, 997
Mehmet Akif'in Aile Fotoğrafları ve Torunu Ferda'ya Yazdığı Şiir 951, 998
Mehmet Akif'in Bilinmeyen Birkaç Şiiri Etrafında 170, 210, 998,
Mehmet Akif'in Bir Şiiri 345, 998
Mehmet Akif'in Mektupları 933
Mehmet Akif'in Resimli Gazete'de Yayımlanan Şiirleri I 171, 177, 181, 184,
Mehmet Akif'in Resimli Gazete'de Yayımlanan Şiirleri II 186, 189, 190, 191, 196, 202, 204, 205, 206, 211, 212, 214, 225, 226, 998
Mehmet Akif'in Gençlik Dönemine Ait Bilinmeyen Bazı Şiirleri ve Bir Mektubu 143, 146, 149, 998
Mehmet Akif'in Safahat'ta Bulunmayan Bir Şiiri Üzerine 997
Mehmet Akif'te Sanat ve Sanatkâr Övgüsü 273, 967, 991, 998
Mehmet Akif'in Saklı Şiiri Ortaya Çıktı 269, 998
Mehmet Akif'in Fuat Şemsiye Mısır'dan Gönderdiği Mektuplar 975, 998
Mehmet Akif'in Şiir Külliyatı 77
Mehmet Akif/İstiklâl Şairi 164, 997
Mehmet Akif Öldü 994, 998
Mehmet Akif'ten 100 Yeni Mısra 736, 998
Mehmet Akif ve İzmihlâl 342, 998
Mehmet Akif ve Leylâ Hanım'ın İltifatları 876, 998
Mehmet Ali VI, 302, 341, 356, 429, 877
Mehmet Ali'ye 341, 877
Mehmet Tahir Efendi 22
Mehter Marşı XIV, 78
Mekke-i Mükerreme 342
Mekke-Medine X, 26
Mektep 37, 114, 129, 144, 171, 620, 790, 792, 794
Menekşe, Ömer 304
Merhum İbrahim Bey 49, 167, 248, 267, 358, 368
Merzifonlu Cudi Efendi 293
Mesnevi 26, 33, 50, 66, 97, 119, 144, 175, 177, 184, 238, 311, 512, 513, 677, 681, 685, 744, 745, 747, 748, 757
Meşrutiyet X, 24, 55, 73, 74, 75, 92, 112, 154, 268, 289, 294, 308, 312, 364, 366, 429, 504, 508, 509, 511, 557, 685, 686, 743, 746
Mevlâna IX, 11, 20, 27, 28
Mevlid XVI, XVII, 765, 876, 947, 970, 971
Mevlid-i Nebi XVII, 923
Meyhane XVI, 395
Mezarlık XVI, 400, 882
Mısır IX, X, XVII, 10, 18, 27, 29, 34, 38, 42, 47, 48, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 66, 67, 90, 91, 157, 344, 351, 358, 444, 597, 609, 670, 672, 681, 701, 725, 742, 753, 835, 841, 842, 844, 854, 855, 856, 857, 858, 862, 876, 880, 904, 911, 913, 916, 918, 925, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 947, 948, 950, 951, 953, 955, 957, 958, 959, 964, 967, 974, 975, 976, 979, 990, 991, 992, 994, 995, 998
Mısır Dönemi Şiirleri 56, 57, 59, 60
Miftahu'l Gayb 197
Millet 5, 6, 11, 12, 13, 15, 54, 65, 67, 71, 72, 78, 79, 82, 85, 86, 87, 92, 93, 94, 260, 263, 289, 290, 291, 303, 308, 309, 312, 327, 328, 335, 357, 383, 400, 414, 431, 433, 434, 490, 511, 516, 525, 526, 527, 529, 533, 538, 544, 545, 547, 563, 569, 577, 579, 582, 583, 584, 585, 587, 612, 618, 622, 635, 646, 649, 650, 652, 653, 655, 663, 665, 680, 681, 688, 691, 692, 693, 697, 714, 721, 736, 756, 786, 789, 793, 795, 813, 815, 817, 818, 827, 830, 831, 849, 850, 859, 874, 879, 885, 895, 932
Millet-i Merhume 312, 525, 539, 545, 577, 579, 622
Milli Mücadele 3, 4, 6, 48, 120
Millî Mücadele'de Mehmet Akif 339, 997
Miras, Kâmil 352
Mösyö Lanke 80
Muallim Naci 41, 74, 115, 116, 119, 120, 129, 153, 196, 256, 358, 368, 370, 371, 560
Muammer, Asaf 899

Muhafazakâr 25, 35, 115, 117, 236, 242
Muhammet Abduh 753
Muhammet İkbal 913
Muhatabe-i Şem ü Pervane 238
Muhiddin-i Arabi 255
Musahabe XV, 308
Musavver 144, 158, 999
Musavver Fen ve Edep 144, 999
Mustafa Sabri Efendi 605, 940
Mustafa Suphi 862
Müdafaa-i Milliye Cemiyeti 25
Müftüoğlu, Ahmet Hikmet 269
Müslümanlık Nerede? 693
Mütareke X, XVII, 6, 38, 48, 51, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 66, 120, 124, 206, 257, 357, 358, 367, 553, 554, 563, 614, 671, 742, 743, 751, 757, 760, 843, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 852, 853, 854, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 865, 875, 876, 877, 880, 881, 886, 894, 898, 928, 930, 932, 933, 937, 939
Mütenebbi'den XV, 316

N

Namık Kemal 22, 72, 73, 74, 80, 81, 82, 117, 299, 338, 361, 371, 561
Nasıl Dört İngiliz XVII, 853
Nazım XIV, 156, 474, 860, 861, 862, 997
Nazım Parçaları XVI, 474
Necid X, 26, 27, 340, 729
Necid Çöllerinden Medine'ye X, 26, 27, 340, 729
Ne Eser Ne De Semer XVII, 963
Nefi 316
Nefs-i Nefis XVII, 974
Ne İrfandır XVI, 691
Nerdesin? 103
Neşîde-i Giryân XV, 301
Neşve-i Muhyiddin XV, 255
Nevmîd-i Visâl XIV, 242
Nevruz XVII, 979
Nevruz'a XVII, 979
Ne Yalan Söyleyeyim? XV, 285
Neyzen Tevfik 150, 157, 251, 943, 944, 946, 947, 964
Nida-yı İbtihal 206

O - Ö

O Bîkes Ümmete XV, 340
O Gözlerden 235, 522
O Güzel Teranelerden XIV, 204
Okurer, Cahit 899
Okuyanlara 373
Olgun, Tahir 128
Onuncu Yıl Marşı 975
Ordunun Duası 38, 48, 51, 54, 59, 68, 70, 76, 77, 90, 92, 95, 97, 102, 104, 289, 847, 854, 856, 890, 892
Orhon, Seyfi Orhan 995
Orta Asya IX, 5, 24, 27, 332, 509
Osmaniye Marşı 80
Osmanlı Devleti 136, 701
Osmanlı Edebiyatı XV, 256
Osmanlı-Rus Savaşı 22
Ozler, İsmail Safa 89, 115, 119, 120, 196
Öke, M. Kemal 899
Ömer Faruk Efendi 670
Ömer Lütfi 705
Ömer Seyfettin 23, 25, 115, 365, 515, 562, 563, 685
Özak, Muzaffer 971
Özgül, Metin Kayahan 158
Özgünay, Mehmet Nazım (Florinalı Nazım) 300, 997
Öztoprak, Sedat 89
Öztürkçü, İbrahim 170, 210

P

Pakistan 27, 85
Pars, Mehmet Baha 89
Pek Hazin Bir Mevlid Gecesi XVI, 590
Piyale 55

R

Ratip, Mehmet Ali 877
Ramazan 50, 314, 315, 327, 502, 751, 783, 823, 824, 827
Ramazan Geldi 50
Ramazan Hürmetine XV, 314
Ran, Nazım Hikmet 860, 861, 862

Rauf Yekta 89
Recaizade Mahmut Ekrem 25, 117, 370, 371
Remzi Oğuz Arık 27, 844
Resim Arkası Şiir XIV, 151
Resmim İçin XVII, 880, 881, 955, 973
Resmimin Arkasına XVII, 931, 943
Resimli Gazete 504, 111, 116, 117, 118, 119, 120, 167, 170, 171, 175, 177, 181, 184, 186, 189, 190, 191, 196, 200, 202, 204, 205, 206, 210, 211, 212, 213, 214, 223, 225, 226, 236, 237, 243, 245, 247, 248, 251, 253, 266, 310, 313, 317, 327, 358, 359, 360, 903, 998, 999
Resmin Gölgesi Şiire Düştü 158
Ressam Haklı 474, 475
Reşadiye Marşı 80
Revnakoğlu, Cemalettin Server 169
Rizeli Taşçıoğlu Süleyman Efendi 133, 134, 135, 137, 155
Rouget de Lisle 83, 85
Rubai XVII, 943, 995
Rûh-u Sanat XV, 329

S - Ş

Sadi 876, 956
Sadi'den Tercüme 171, 210, 238, 270, 930
Safahat IX, X, 4, 7, 11, 12, 13, 14, 15, 22, 23, 24, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 47, 48, 49, 50, 51, 55, 56, 57, 58, 59, 62, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 75, 77, 92, 97, 104, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 118, 119, 121, 125, 132, 144, 166, 167, 170, 171, 175, 177, 200, 202, 210, 214, 223, 226, 235, 245, 248, 250, 255, 258, 266, 267, 268, 270, 274, 276, 279, 280, 285, 286, 289, 295, 297, 298, 299, 301, 302, 305, 306, 307, 308, 310, 312, 313, 314, 315, 317, 326, 328, 335, 342, 345, 350, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 371, 372, 373, 374, 377, 386, 391, 393, 395, 400, 404, 421, 427, 429, 431, 433, 440, 442, 448, 451, 459, 474, 483, 484, 498, 499, 503, 504, 505, 506, 512, 514, 515, 516
Safahat Hakkında XV, 326
Safahat İçin 40, 515, 949
Safa, Peyami 115, 865
Sahih-i Buhari Muhtasarı Tercüme ve Şerhi 352
Sait Halim Paşa X, 90, 511, 513, 514, 599, 701, 894
Sait Paşa İmamı XVII, 681, 943, 944, 947
Samih Rifat 117, 854, 903, 998
Sanatkâr 119, 166, 175, 273, 295, 505, 601, 684, 749, 846, 903, 944, 983, 986
Santuri Etem Efendi 89
Sarıgüzel IX, 150, 759, 760
Sarıkamış Savaşları 687
Saz, Leylâ 89
Sebilürreşat 567, 569, 571, 574, 578, 580, 582, 584, 586, 588, 590, 591, 614, 687, 689, 691, 693, 695, 697, 699, 701, 704, 705, 723, 736, 757, 760, 838, 848, 849, 850, 855, 865, 867, 869, 871, 873, 878, 882, 884, 886, 887, 892, 894, 896, 900, 914, 916, 918, 929, 941, 998, 999
Secde 27, 49, 58, 60, 177, 368, 369, 575, 655, 733, 893, 916, 920, 922, 947
Selâhaddin Eyyubi 72
Selâmet 137, 162, 274, 516, 527, 542, 547, 850, 998, 999
Selanik 72, 92, 289
Selimiye Destanı 370
Selma XVI, 411
Semerkant 27, 509, 528
Ser-i Bâlin-i Cânanda Gazel XIV, 149
Serveti Fünun 120, 212, 236, 237, 238, 240, 241, 242, 243, 270, 341, 343, 865, 877, 999
Ses 54, 55, 150, 157, 204, 299, 304, 383, 389, 427, 436, 457, 466, 481, 489, 491, 529, 532, 557, 585, 589, 629, 650, 661, 718, 720, 730, 802, 863, 867, 870, 871, 883, 896, 914, 922, 967, 971, 984
Sevük, İsmail Habip 34, 845
Seyfi Baba 23, 358, 362, 365, 421, 423
Seyhan 191, 193
Sırâtı Müstakim IX, 7, 24, 37, 48, 50, 71, 73, 92, 111, 121, 128, 170, 210, 213, 223, 243, 255, 256, 258, 266, 279, 288, 292, 295, 296, 297,

298, 299, 301, 305, 306, 307, 308, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 323, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 361, 369, 374, 377, 381, 386, 389, 391, 395, 400, 404, 408, 411, 414, 419, 421, 425, 427, 429, 433, 440, 442, 448, 451, 453, 456, 459, 468, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 488, 490, 492, 494, 498, 503, 505, 508, 517, 567, 606, 753, 899, 999
Sibirya 24, 27, 509, 653
Sirkeci Hanı 157
Siyânet-i Hak Gibi XV, 311
Siyasî Hatıralar 903, 997
Sodom ve Gomore 848
Son Baharda 301
Son Nefesimle Hasbıhal 894
Son Posta 992, 998, 999
Sosyalist 35, 898
Soydan, M. Rüyan 38, 938, 951
Su Kasidesi 19
Sultanahmet Mitingi 847, 858
Sultan Reşat 80
Suphi Paşazade Ayetullah 80
Surer, Mustafa 89
Sus Ey Divane 558, 569
Sükûti, Dr (Ali İlmi Fani) 992
Süleyman Çelebi 11, 66, 876, 947
Süleyman Efendi 37, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 137, 155, 156
Süleymaniye Cami 25, 329, 332, 506, 509, 518
Süleymaniye'de Bayram Sabahı 370, 371, 506, 861
Süleymaniye Kürsüsünde IX, 33, 40, 50, 328, 329, 330, 331, 332, 502, 503, 504, 505, 506, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 517
Süleyman Nazif X, 25, 46, 50, 66, 553, 614, 742, 845, 846, 847, 848, 853, 858, 862, 869, 894, 932
Süleyman Nazif'e 66, 553, 847, 853, 858, 894
Şafak, Yakup 998
Şahiner, Necmettin 338
Şair 3, 4, 5, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 35, 42, 49, 50, 52, 53, 55, 56, 71, 85, 87, 92, 113, 116, 118, 119, 121, 123, 126, 127, 136, 144, 146, 155, 175, 176, 186, 225, 242, 247, 255, 262, 263, 273, 279, 289, 292, 297, 329, 331, 352, 358, 359, 360, 361, 364, 366, 367, 499, 505, 506, 508, 512, 515, 842, 861, 869, 892, 929, 939, 995
Şair Huzurunda Münekkit XVI, 478
Şam 5, 26, 116, 117, 119, 156, 157, 158, 160, 167, 169, 175, 177, 181, 205, 214, 248, 456,
Şark X, 11, 12, 27, 35, 98, 260, 270, 280, 350, 364, 414, 416, 417, 419, 432, 459, 460, 507, 510, 516, 517, 522, 533, 542, 547, 553, 555, 557, 561, 570, 573, 587, 605, 607, 610, 634, 680, 690, 703, 717, 718, 719, 726, 738, 757, 813, 834, 837, 838, 841, 846, 852, 853, 854, 857, 859, 862, 863, 864, 865, 867, 868, 869, 870, 874, 875, 879, 895, 897, 898, 900, 901, 915, 927, 930, 944, 945, 946, 962, 967, 968, 986
Şarka Bakmaz Garbı Bilmez XVI, 586
Şarkın Yegâne Dâhi-i Sanatına XVII, 943, 944
Şark (Kişi Hisettiği Müddetçe Yaşar) 869
Şazeli Dergâhı 153, 157
Şehabettin, Cenap 25, 742
Şehbal 269, 356, 999
Şehitler Abidesi XVII, 856, 912
Şehitler Abidesi İçin 856
Şehzadebaşı İlmiye Kulübü 293, 294, 299, 606
Şeker, Şemsettin 266, 267
Şem ü Pervane 238
Şen, Bimen 89
Şerif Ali Haydar Paşa 729
Şerif Hüseyin 339
Şeyh Galib 120, 200, 971
Şeyh Salih Şerif et-Tunusi 97
Şifa Yurdu 352
Şişli 352
Şu Boğaz Harbi Nedir? Var Mı Ki Dünyada Eşi? 821

T

Tacettin Dergâhı 65, 853
Ta Ezelden XV, 338, 604
Tagore, Rabindranath 85
Tahir Efendi İçin Tarih 122
Takrir-i Sükûn 34, 913
Takriz Kıtası XIV, 155
Tan 15, 48, 51, 55, 79, 144, 175, 183, 225, 292, 335, 368, 390, 431, 504, 553, 558, 567, 583, 585, 591, 602, 657, 691, 785, 849, 853, 854, 872, 898, 939, 953, 971
Tanin 50, 359, 361, 362, 364, 365, 999
Tanlı, Süleyman Şevket 997
Tanpınar, Ahmet Hamdi 845
Tanrı Buyruğu 34
Tanrıöver, Hamdullah Suphi 77, 88, 89, 361, 362, 363, 364, 365
Tansel, Fevziye Abdullah 37, 46, 125, 132, 144, 155, 164, 167, 235, 243, 248, 258, 293, 317, 335, 345, 736, 880, 887, 975, 990, 993, 997, 998
Targan, Şerif Muhittin 56, 729, 973
Tarancı, Cahit Sıtkı 55, 845
Tarhan, Abdülhak Hamid 119, 370, 371
Tarihi Kadim 51
Tarih ve Edebiyat Mecmuası 975, 990, 998, 999
Tasavvuf 112, 559, 764, 913
Tasviri Efkâr 882, 999
Taşçıoğlu, Ali 133, 156
Taşkent 27, 528
Tebrik 143, 315, 930, 957
Tek Hakikat XVII, 943
Terakki X, 24, 26, 74, 80, 90, 122, 127, 168, 249, 294, 299, 426, 502, 508, 510, 517, 605, 606, 612, 670, 701, 760, 846, 847, 894
Terc-i Bend XIV, 127
Tercümedir 211, 212
Terkib-i Bend 133, 137, 143, 146, 156, 175
Teşkilât-ı Mahsusa 339
Tevfik Fikret 41, 51, 82, 115, 364, 372, 598, 675, 680, 723, 736
Tevhid-i Efkar 905, 999
Tevhid Yahut Feryat 505
Tıfl-ı Naim 158
Tiryaki Hasan Paşa 637
Topçu, Nurettin 459, 860, 862, 865, 875, 899
Toros, Taha 967, 991
Toygar Rufai Dergâhı 876
Tunuslu Şeyh Salih 339
Tural, Sadık Kemal 345
Turan 87, 933
Turancı 510, 851, 876
Tur Dağı 87
Turinay, Necmettin 997
Türkçü 35, 510
Türkçülüğün Esasları 35
Türk Edebiyatı 170, 210, 365, 951, 998, 999
Türkistan 11, 27, 509, 528
Türk Kültürü 345, 999
Türk Şiir Krallığı Nasıl ve Niçin Doğmuştu? 300, 998
Türkün Şehnâmesinden 92, 289, 997
Türk Yurdu 345, 998, 999

U - Ü

Uçuk, Cahit 62
Ulaş, Hüseyin Avni 459, 862, 899
Ulvi, Abdurrahim 158
Umar Mıydın? XV, XVII, 342, 846, 858, 859, 873
Uşaklı, Ömer Bedrettin 373
Utarid 853, 880, 881
Uyan 75, 77, 92, 95, 97, 100, 101, 104, 280, 289, 303, 347, 348, 885, 888, 889, 892
Uz, Kâzım 89
Üç Beyinsiz Yüzünden XVI, 574
Üç İstanbul 433, 596, 995
Üçüncü Ordu'ya XIV, 92, 892
Ümmet 101, 186, 195, 209, 250, 260, 262, 264, 306, 308, 314, 348, 417, 449, 459, 536, 692, 700, 718, 723, 732, 733, 756, 783, 836, 878, 884, 889, 915
Üngör, Etem Ruhi 89
Üsküdar 127, 153, 660, 751, 824, 876, 970
Üsküdar Valide Camii 153
Üsküp 23

Üstad Mehmet Akif Cennet Gibi Yurdunda 992, 998

V

Vahdet 19, 20, 173, 178, 179, 231, 521, 573, 580, 620, 622, 631, 655, 693, 699, 718, 720, 724, 733, 831, 871, 897, 917, 921, 922
Vatan 3, 4, 6, 13, 23, 29, 53, 72, 73, 80, 81, 82, 83, 87, 95, 162, 221, 308, 332, 333, 369, 416, 430, 498, 511, 538, 540, 555, 556, 560, 561, 562, 563, 572, 579, 589, 653, 657, 715, 721, 728, 817, 818, 819, 857, 895, 992, 995
Vatan Yahut Silistre 81
Vehbî ve Lûtfiyye'si 279
Viranelerin Yasçısı XVII, 931, 943

Y

Ya Bu Âlemde XIV, 212, 237
Yâd Eylediğin XIV, 241
Yâdında Değil XVI, 687
Yakacık 345, 434, 977
Yakın Çağ Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 37, 137
Yalçın, Hüseyin Cahit 115
Yanık Defter 750, 823
Yâ Rab 21, 132, 140, 145, 146, 179, 180, 217, 222, 230, 265, 314, 323, 327, 381, 382, 383, 385, 404, 410, 451, 452, 479, 959
Yarası Olmayan Gocunmasın XV, 335
Yarınki Türkiye 865
Yaş Altmış XVII, 943
Yazıcı, Hayri 992
Yazma Mecmualar Arasında Mehmet Akif Beyle İlgili Birkaç Not 251, 998
Yedi Gün 136, 992, 993, 997, 998
Yedi İklim 171, 177, 181, 184, 186, 189, 190, 191, 196, 202, 204, 205, 206, 211, 212, 214, 223, 225, 226, 251, 253, 287
Yedi Meşale 54
Yegül, Fazlı 200, 270, 274, 276, 280, 285, 286
Yeis Küfürdür 882
Yeis Yok X, 846, 852, 858
Yemişçi İhtiyar XVI, 498
Yeni Cami 506, 507, 515, 518
Yeni Gün 902
Yeni Güzel Yazılar 345, 997
Yeni Şafak 269, 998
Yıldırım, Tahsin 339
Yıldız X, 65, 87, 448, 522, 799, 811, 812, 880, 997
Yine Bir Resmin Arkasına 880, 881
Yok Başka İstediğim XV, 332
Yok Yere Bu Izdırab XV, 269
Yöntem, Ali Canip 34
Yunanistan 150, 225
Yunus Emre 66
Yuşa Tepesi 213

Z

Zağnos Paşa Camii 871
Zalim Perde XV, 349
Zaman IX, 11, 21, 26, 29, 33, 48, 52, 53, 54, 57, 65, 72, 80, 87, 89, 92, 106, 115, 116, 118, 120, 124, 127, 130, 144, 154, 158, 160, 161, 162, 163, 171, 173, 175, 181, 184, 185, 187, 191, 193, 199, 203, 212, 215, 225, 226, 228, 232, 233, 237, 239, 241, 250, 259, 261, 262, 263, 267, 268, 270, 272, 274, 275, 280, 299, 302, 309, 318, 319, 322, 335, 345, 359, 365, 367, 368, 370, 376, 378, 391, 402, 410, 411, 414, 415, 416, 417, 420, 422, 423, 424, 427, 432, 433, 435, 436, 442, 443, 444, 446, 448, 451, 457, 462, 466, 470, 475, 484, 489, 490, 496, 512, 518, 523, 525, 527, 529, 533, 539, 555, 563, 571, 579, 586, 591, 603, 604, 605, 609, 610, 612, 614, 615, 618, 620, 622, 625, 628, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 640, 642, 643, 645, 646, 647, 651, 653, 660, 671, 672, 673, 674, 678, 699, 702, 704, 709, 716, 727, 729, 737, 747, 748, 749, 752, 755, 767, 768, 769, 781, 785, 789, 790, 791, 792, 793, 795, 798, 809, 825, 831, 832, 833, 834, 838, 841, 843, 844, 855, 871, 885, 893, 895, 896, 900, 909, 915, 917, 918, 924, 928, 935, 937, 939, 943, 959, 964, 967, 969, 972, 975, 984, 985, 986
Zenci Musa XV, 339

Zerdeci, Tevfik 153
Zevk-i Hayal 117, 118, 119, 171, 175, 186
Ziya Gökalp 35, 57, 87, 513, 514, 599, 853, 861, 876, 894

İSTİKLAL MARŞI'NIN
KABULÜNÜN YÜZÜNCÜ YILI